

Handbuch

der

Sanskritsprache.

Zum Gebrauch

für

Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von

Theodor Benfey.

Zweite Abtheilung:

Chrestomathie.

Erster Theil.

Leipzig:

F. A. Brockhaus.

1853.

Chrestomathie

aus

Sanskritwerken.

Zum Gebrauch

für

Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von

Theodor Benfey.

Erster Theil:

Text, Anmerkungen, Metra.

Leipzig:

F. A. Brockhaus.

1853.

Göttingen,
Druck der Dieterich'schen Universitäts - Buchdruckerei.
(W. Fr. Kastner)

V o r r e d e .

Um in dieser Chrestomathie eine verhältnissmassig beträchtliche Anzahl von Texten geben zu können, hielt ich es für dienlich, Erläuterungen von meiner Seite fast nur auf das Glossar zu beschränken. Aus diesem Grunde schien mir aber auch nothwendig nur solche Stücke auszuwählen, für welche, insofern sie schwieriger waren, mehr oder minder zureichende exegetische Apparate existiren, deren sich Lehrer oder für sich Studirende bedienen konnten. Ich habe daher nur schon edirtes mitgetheilt und von ineditis, welche ich selbst besitze oder Freunde mir zur Benutzung überliessen, keinen Gebrauch gemacht.

Die aufgenommenen Stücke sind in den Überschriften und den kurzen Anmerkungen verzeichnet; warum grade diese und nicht andre gewählt, diess genauer zu erörtern, wurde von keinem besondern Nutzen sein; nur im Allgemeinen bemerke ich, dass bei der Auswahl manche Momente zugleich in Betracht kamen, von welchen bald das eine bald das andere in den Hintergrund treten musste. So z. B. musste das Moment der Schönheit vor der Betrachtung, dass das Stück schon zu oft edirt sei, zurücktreten; der Wunsch, von soviel Gattungen der litterarischen Thatigkeit der Inder als möglich Proben zu geben, musste der praktischen Richtung weichen, welche ein stufenweises Verhältniss der Mittheilungen bedingte. Um mich von dieser nicht zu sehr beherrschen zu lassen, habe ich zwar zu den drei Cursus, in welche die Chrestomathie getheilt ist, noch einen Anhang gefügt, welcher Piecen enthält, die sich mit dem zweiten und dritten Cursus in Verbindung setzen lassen, allein ich konnte ihn nicht gut so weit ausdehnen, dass ich noch etwa eine Probe der dramatischen Poesie hatte aufnehmen können. Auch will ich nicht bergen, dass ich eine grosse, vielleicht nicht allgemein gebilligte, Scheu fühlte, zu fragmentarisches

zu geben und auch aus diesem Grunde lieber weniger aber umfassendere Proben ausgewählt habe. Übrigens habe ich mein Glossar — insbesondere durch Aufnahme aller sogenannten Wurzeln — so eingerichtet, dass man mit Hülfe desselben, zumal wenn man meine Grammatik zu Rathe zieht, auch vieles andre aus der Sanskrit-Litteratur wird lesen können.

Die Texte, welche ich mittheile, lehnen sich fast ganz an die Quellen, aus denen ich sie genommen; wo ich bezüglich der Leseweise abweichen zu müssen glaubte, ist in den Anmerkungen nachgewiesen. In der Schreibweise folge ich den Regeln in meiner Grammatik; nur wo sich der Gebrauch gegen die Regel so überwiegen geltend gemacht hat, wie z. B. in दुःख statt दुःख, glaubte ich in den Schriften, welche auch sonst einige Abweichungen von der Grammatik zeigen, mich ihm fügen zu müssen.

An dieser Chrestomathie ist unter mancherlei Unterbrechungen und Störungen seit 5 Jahren gedruckt; in Folge davon sind indessen Schriften erschienen, welche in Betreff schon gedruckter Stücke von Bedeutung waren und manche Verbesserungen nöthig geworden. Ich habe diese dem Druckfehlerverzeichniss einverleibt, welches ich von der Benutzung zu berücksichtigen bitte.

Sanskrit-Chrestomathie.

Erster Cursus.

अथाम्बोपाख्यानम् (श्रीमद्भारत उद्योगपर्वणि द्विसप्तत्यधिकशततमा-
द्या द्वाविंशतिर्ध्यायाः ॥ श्लो० ५१४२-६६५७ ॥)

- ॥ दुर्योधन उवाच ॥ किमर्थं भरतश्रेष्ठ नैव कन्याः शिखण्डिनम् ।
१ उद्यतेषुमथो दृष्ट्वा समरेष्वाततायिनम् ॥
पूर्वमुक्त्वा महाबाहो पाञ्चालान्सह सोमकैः ।
२ कृनिष्यामीति गाङ्गेय तन्मे ब्रूहि पितामह ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ शृणु दुर्योधन कथां सहैभिर्वसुधाधिपैः ।
३ यदर्थं युधि संप्रेक्ष्य नाहं कन्यां शिखण्डिनम् ॥
महाराजो मम पिता शातनुर्लोकविश्रुतः ।
४ दिष्टान्तमाय धर्मात्मा समये भरतर्षभ ॥
ततो हं भरतश्रेष्ठ प्रतिज्ञां परिपालयन् ।
५ चित्राङ्गदं भ्रातरं वै महाराज्ये भ्यषेचयम् ॥ ५ ॥
तस्मिंश्च निधनं प्राप्ते सत्यवत्या मते स्थितः ।
६ विचित्रवीर्यं राजानमभ्यषिञ्चं यथाविधि ॥
मयाभिषिक्तो राजेन्द्र यवीयानपि धर्मतः ।
७ विचित्रवीर्यो धर्मात्मा मामेव समुदैक्षत ॥
तस्य दारक्रियां तात चिकीर्षुर्हमप्युत ।
८ अनुवृत्तादिव कुलादित्येव च मनो दधे ॥
तथाश्रीषं महाबाहो तिस्रः कन्याः स्वयंवराः ।
९ वृषेणाप्रतिमाः सर्वाः काशिराजसुतास्तदा ॥

- अम्बुः चैवाम्बिकां चैव तथैवाम्बालिकामपि ।
 १० राजानश्च समाहूताः पृथिव्यां भरतर्षभ ॥ १० ॥
 अम्बा ज्येष्ठाभवत्तासामम्बिका त्वथ मध्यमा ।
 ११ अम्बालिका च राजेन्द्र राजकन्या यवोयसी ॥
 सो हमेकरथेनैव गतः काशिपतेः पुरीम् ।
 १२ अपश्यं ता मद्वाबाहो तिस्रः कन्याः स्वलंकृताः ॥
 राज्ञश्चैव समाहूतान्पार्थिवान्पृथिवीपते ।
 १३ ततो हं तान्नृपान्सर्वानाहूय समरे स्थितान् ॥
 रथमारोपयांचक्रे कन्यास्ता भरतर्षभ ।
 १४ वीर्यश्रुत्वाश्च ता ज्ञात्वा समारोप्य रथं तदा ॥
 अवोचं पार्थिवान्सर्वानहं तत्र समागतान् ।
 १५ भीष्मः शान्तनवः कन्या दहतीति पुनःपुनः ॥ १५ ॥
 ते यतधं परं शक्त्या सर्वे मोक्षाय पार्थिवाः ।
 १६ प्रसह्य हि दुराम्येष मिषतां वो नरर्षभाः ॥
 ततस्ते पृथिवीपालाः समुत्पेतुरुदायुधाः ।
 १७ योगोयोग इति क्रुद्धाः सारथीनभ्यचोदयन् ॥
 ते रथैर्गजसंकाशैर्गजैश्च गजयोधिनः ।
 १८ पुष्टैश्चाश्वैर्महीपालाः समुत्पेतुरुदायुधाः ॥
 ततस्ते मां महीपालाः सर्व एव विशां पते ।
 १९ रथव्रातेन मद्गता सर्वतः पर्यवारयन् ॥
 तानहं शरवर्षेण समन्तात्पर्यवारयम् ।
 २० सर्वान्नृपांश्चाप्यजयं देवराडिव दानवान् ॥ २० ॥
 अपातयं शरैर्दीप्तैः प्रहसन्भरतर्षभ ।
 २१ तेषामापततां चित्रान्धजान्हेमपरिष्कृतान् ॥

- एकैकेन हि वाणेन भूमौ पातितश्चक्रम् ।
 २२ कृपांस्तेषां गजांश्चैव सारथींश्चाप्यहं रणे ॥
 ते निवृत्ताश्च भग्नाश्च दृष्ट्वा तल्लाघवं मम ।
 २३ अथाहं क्वास्तिनपुरमायां जित्वा महीक्षितः ॥
 ततो हं ताश्च कन्या वै भ्रातुरर्थाय भारत ।
 २४ तच्च कर्म महाबाहो सत्यवत्यै न्यवेदयम् ॥
 इति प्रथमो ध्यायः ॥

- ततो हं भरतश्रेष्ठ मातरं वीरमातरम् ।
 १ अभिगम्योपसंगृह्य दासेयीमिदमब्रुवम् ॥
 इमाः काशिपतेः कन्या मया निर्जित्य पार्थिवान् ।
 २ विचित्रवीर्यस्य कृते वीर्यश्रुत्वा कृता इति ॥
 ततो मूर्धन्युपाघ्राय पर्यश्रुनयना नृप ।
 ३ आह सत्यवती कृष्टा दिव्या पुत्र जितं त्वया ॥
 सत्यवत्यास्त्वनुमते विवाहे समुपस्थिते ।
 ४ उवाच वाक्यं सत्रीडा ज्येष्ठा काशिपतेः सुता ॥
 भीष्म त्वमसि धर्मज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ।
 ५ श्रुत्वा च वचनं धर्म्यं मह्यं कर्तुमिहार्हसि ॥ ५ ॥
 मया शाल्वपतिः पूर्वं मनसाभिवृतो वरः ।
 ६ तेन चास्मि वृता पूर्वं रुरुस्यविदिते पितुः ॥
 कथं मामन्यकामां त्वं राजन्धर्ममतीत्य वै ।
 ७ वासयेथा गृहे भीष्म कौरवः सन्विशेषतः ॥
 एतद्बुद्ध्या विनिश्चित्य मनसा भरतर्षभ ।
 ८ यत्क्षमं ते महाबाहो तदिहार्द्धुमर्हसि ॥

- स सर्वं प्रतीक्षते व्यक्तं शाल्वराजो विशां पते ।
 १ तस्मान्मां त्वं कुरुश्रेष्ठ समनुज्ञातुमर्हसि ॥
 कृपां कुरु महाबाहो मयि धर्मभृतां वर ।
 १० त्वं हि सत्यव्रतो वीर पृथिव्यामिति नः श्रुतम् ॥ १० ॥
 इति द्वितीयो ध्यायः ॥

- ॥ भीष्म उवाच ॥ ततो ह्यं समनुज्ञाय कालीं गन्धवतीं तदा ।
 १ मन्त्रिणश्चत्विजश्चैव तथैव च पुरोहितान् ॥
 समनुज्ञासिषं कन्यामम्बां ज्येष्ठां नराधिप ।
 २ अनुज्ञाता ययौ सा तु कन्या शाल्वपतेः पुरम् ॥
 वृद्धैर्द्विजातिभिर्गुप्ता धात्र्या चानुगता तदा ।
 अतीत्य च तमधानमासाद्य नृपतिं तथा ॥
 ३ सा तमासाद्य राजानं शाल्वं वचनमब्रवीत् ॥
 ४ आगताहं महाबाहो त्वामुद्दिश्य महामते ॥
 तामब्रवीच्छाल्वपतिः स्मयन्निव विशां पते ।
 ५ त्वयान्यपूर्वया नाहं भार्यार्थी वरवर्णिनि ॥ ५ ॥
 गच्छ भद्रे पुनस्तत्र सकाशं भीष्मकस्य वै ।
 ६ नाहमिच्छामि भीष्मेण गृहीतां त्वां प्रसक्त्य वै ॥
 त्वं हि भीष्मेण निर्जित्य नीता प्रीतिमती तदा ।
 ७ परामृश्य महाबुद्धे निर्जित्य पृथिवीपतीन् ॥
 ८ नाहं त्वय्यन्यपूर्वयां भार्यार्थी वरवर्णिनि ।
 कथमस्मद्विधो राजा परपूर्वां प्रवेशयेत् ॥
 नारीं विदितविज्ञानः परेषां धर्ममादिशन् ।
 ९ यथेष्टं गम्यतां भद्रे मा त्वां कालो त्यगादयम् ॥

अम्बोपाख्यानम् ॥

- अम्बा तमब्रवीद्वाजन्ननङ्गशर्पीङ्गिरः ।
१० मैवं वद महीपाल नैतदेवं कथं चन ॥ १० ॥
नास्मि प्रीतिमती नीता भीष्मेणामित्रकर्षण ।
११ बलानीतास्मि रुदती विद्राव्य पृथिवीपतीन् ॥
भजस्व मां शाल्वपते भक्तां बालामनागसम् ।
१२ भक्तानां हि परित्यागो न धर्मेषु प्रशस्यते ॥
साहमामह्य गाङ्गेयं समरेष्वनिवर्तिनम् ।
१३ अनुज्ञाता च तेनैव ततो हं भृशमागता ॥
न स भीष्मो महाबाहुर्मामिच्छति विशां पते ।
१४ भ्रातृहेतोः समारम्भो भीष्मस्येति श्रुतो मया ॥
भगिन्यौ समये नीते अम्बिकाम्बालिके नृप ।
१५ प्रादाद्विचित्रवीर्याय गाङ्गेयो हि यवीयसे ॥ १५ ॥
यथा शाल्वपते नान्यं वरं ध्यायामि कं चन ।
१६ त्वामृते पुरुषव्याघ्र तथा मूर्धन्यमा लभे ॥
न चान्यपूर्वा राजेन्द्र त्वामहं समुपस्थिता ।
१७ सत्यं ब्रवीमि शाल्वैतत्सत्येनात्मानमा लभे ॥
भजस्व मां विशालाक्ष स्वयं कन्यामुपस्थिताम् ।
१८ अनन्यपूर्वा राजेन्द्र त्वत्प्रसादाभिकाङ्क्षिणीम् ॥
तामेवं भाषमाणां तु शाल्वः काशिपतेः सुताम् ।
१९ अत्यजद्भरतश्चेष्ट जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥
एवं बहुविधैर्वाक्यैर्याच्यमानस्तथा नृपः ।
२० नाश्रद्धच्छाल्वपतिः कन्याया भरतर्षभ ॥ २० ॥
ततः सा मन्युनाविष्टा ज्येष्ठा काशिपतेः सुता ।
२१ अब्रवीत्साश्रुनयना वाष्पविप्लुतया गिरा ॥

- वयः स्वक्ता गमिष्यामि यत्र तत्र विशां पते ।
 २२ तत्र मे गतयः सन्तु सन्तः सत्यं यथा ध्रुवम् ॥
 एवं तां भाषमाणां तु कन्यां शाल्वपतिस्तदा ।
 २३ परि तत्याज कौरव्य करुणं परिदेवतीम् ॥
 गच्छगच्छेति तां शाल्वः पुनःपुनरभाषत ।
 २४ बिभेमि भीष्मात्सुश्रोणि त्वं च भीष्मपरिग्रहः ॥
 एवमुक्त्वा तु सा तेन शाल्वेनादीर्घदर्शिना ।
 २५ निश्चक्राम पुराद्दीना रुदती कुररी यथा ॥ २५ ॥
 ॥ भीष्म उवाच ॥ निष्क्रामती तु नगराच्चित्तयामास दुष्षिता ।
 २६ पृथिव्यां नास्ति युवतिर्विषमस्या मया समा ॥
 बन्धुभिर्विप्रहृतीनास्मि शाल्वेन च निराकृता ।
 २७ न च शक्यं पुनर्गन्तुं मया वारणासाक्ष्यम् ॥
 अनुज्ञाता तु भीष्मेण शाल्वमुद्दिश्य कारणम् ।
 किं नु गृह्णाम्यथात्मानमथ भीष्मं दुरासदम् ॥
 २८ अथ वा पितरं मूढं यो मे कार्ष्णिस्त्वयंवरम् ।
 मयायं स्वकृतो दोषो यादृहं भीष्मरथात्तदा ॥
 २९ प्रवृत्ते दारुणे युद्धे शाल्वार्थं न गता पुरा ।
 ३० तस्येयं फलनिर्वृत्तिर्यदापन्नास्मि मूढवत् ॥ ३० ॥
 धिग्भीष्मं धिक्क मे मन्दं पितरं मूढचेतसम् ।
 ३१ येनाहं वीर्यशुल्केति पण्यस्त्रीव प्रवारिता ॥
 धिक्कां धिक्शाल्वराजानं धिग्धातारमयापि वा ।
 ३२ येषां दुर्नृतिभावेन प्राप्तास्म्यापदमुत्तमाम् ॥
 सर्वथा भागधेयानि स्वानि प्राप्नोति मानवः ।
 ३३ अनयस्यास्य तु मुखं भीष्मः शाल्वनर्वा मम ॥

- सा भोष्मे प्रतिकर्तव्यमहं पश्यामि साम्प्रतम् ।
 ३३ तपसा वा युधा वापि दुष्पदेतुः स मे मतः ॥
 को नु भोष्मं युधा जेतुमुत्सहेत महीपतिः ।
 एवं सा परिनिश्चित्य जगाम नगरद्वहिः ॥ ३५ ॥
 ३५ आश्रमं पुण्यशीलानां तापसानां महात्मनाम् ।
 ततस्तामवसद्रात्रिं तापसैः परिवारिता ॥
 ३६ आचख्यौ च यथावृत्तं सर्वमात्मनि भारत ।
 विस्तरेण महाबाहो निखिलेन शुचिस्मिता ॥
 ३७ दूरणं च विसर्गं च शाल्वेन च विसर्जनम् ।
 ततस्तत्र महानासीद्वाक्मणः संशितव्रतः ॥
 ३८ शैखावत्यस्तपोवृद्धः शास्त्रे चारण्यके गुरुः ।
 आर्त्ता तामाह स मुनिः शैखावत्यो महातपाः ॥
 ३९ निःश्वसन्तीं सतीं वालां दुष्पदशोकपरायणाम् ।
 एवं गते तु किं भद्रे शक्यं कर्तुं तपस्विभिः ॥ ४० ॥
 ४० आश्रमस्थैर्महाभागे तपोयुक्तैर्महात्मभिः ।
 सा त्वेनमब्रवीद्राजन्क्रियतां मदनुग्रहः ॥
 ४१ प्राव्रज्यमहमिच्छामि तपस्तप्स्यामि दुश्चरम् ।
 मयैव यानि कर्माणि पूर्वदेहे तु मूढया ॥
 ४२ कृतानि नूनं पापानि तेषामेतत्फलं ध्रुवम् ।
 नोत्सहे तं पुनर्गन्तुं स्वजनं प्रति तापसाः ॥
 ४३ प्रत्याख्याता निरानन्दा शाल्वेन च निराकृता ।
 उपदिष्टमिहेच्छामि तापस्यं वीतकल्मषाः ॥
 ४४ युष्माभिर्देवसंकाशैः कृपा भवतु वो मयि ।
 स तामाश्वासयत्कन्यां दृष्टान्तागमहेतुभिः ॥ ४५ ॥

३५ सात्वयामास कार्यं च प्रतिज्ञज्ञे द्विजैः सह ॥
इति तृतीयो ध्यायः ॥

- ॥ गीष्म उवाच ॥ ततस्ते तापसाः सर्वे कार्यवन्तो भवन्तदा ।
१ तां कन्यां चिन्तयन्तस्ते किं कार्यमिति धर्मिणः ॥
के चिदाहुः पितुर्वेश्म नीयतामिति तापसाः ।
२ के चिदस्मदुपालम्भे मतिं चक्रुर्हि तापसाः ॥
के चिच्छाल्वपतिं गत्वा निघोऽयमिति मेनिरे ।
३ नेति के चिद्यवस्यन्ति प्रत्याख्याता हि तेन सा ॥
एवं गते तु किं शक्यं भद्रे कर्तुं मनीषिभिः ।
४ पुनर्ब्रुचुश्च तां सर्वे तापसाः संशितव्रताः ॥
अलं प्रव्रजितेनेह भद्रे शृणु हितं वचः ।
५ इतो गच्छस्व भद्रं ते पितुरेव निवेशनम् ॥ ५ ॥
प्रति पत्स्यति राजा स पिता ते यदनन्तरम् ।
६ तत्र वत्स्यसि कल्याणी सुखं सर्वगुणान्विता ॥
न च ते न्या गतिर्नार्या भवेद्भद्रे यथा पिता ।
पतिर्वापि गतिर्नार्याः पिता वा वरवर्णिनि ॥
७ गतिः पतिः समास्थाया विषमे वा पिता गतिः ।
प्रव्रज्या हि सुदुष्खेयं सुकुमार्या विशेषतः ॥
८ राजपुत्र्याः प्रकृत्या च कुमार्यास्तव भाविनि ।
भद्रे दोषा हि विद्यन्ते बहवो वरवर्णिनि ॥
९ आश्रमे हि वसत्यास्ते न भवेयुः पितुर्गृहे ।
ततस्त्वन्ये ब्रुवन्वाक्यं तापसास्तां तपस्विनीम् ॥ १० ॥
त्वामिद्वैकाकिनीं दृष्ट्वा निर्जने गच्छने वने ।

१० प्रार्थयिष्यन्ति राजानस्तस्मान्नैवं मनः कृथाः ॥

॥ अम्बोवाच ॥ न शक्यं काशिनगरं पुनर्गन्तुं पितुर्गृहान् ।

११ अवज्ञाता भविष्यामि बान्धवानां न संशयः ॥

उषितास्मि तथा बाल्ये पितुर्वैश्मनि तापसाः ।

१२ नाहं गमिष्ये भद्रं वस्तत्र यत्र पिता मम ॥

तपस्तप्तुमभीप्सामि तापसैः परिरक्षिता ।

यथा परे पि मे लोके न स्यादेवं महात्ययः ॥

१३ दौर्भाग्यं तापसश्रेष्ठास्तस्मात्तप्स्याम्यहं तपः ॥ १५ ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ इत्येवं तेषु विप्रेषु चिन्तयत्सु यथातथम् ।

१४ राजर्षिस्तद्वनं प्राप्तस्तपस्वी ह्योत्रवाहनः ॥

ततस्ते तापसाः सर्वे पूजयन्ति स्म तं नृपम् ।

१५ पूजाभिः स्वागताद्याभिरासनेनोदकेन च ॥

तस्योपविष्टस्य सतो विश्रान्तस्थोपशृण्वतः ।

१६ पुनरेव कथां चक्रुः कन्यां प्रति वनौकसः ॥

अम्बायास्तां कथां श्रुत्वा काशिराज्ञश्च भारत ।

१७ राजर्षिः स महातेजा बभूवोद्विग्नमानसः ॥

तां तथावादिनीं श्रुत्वा दृष्ट्वा च स महातपाः ।

१८ राजर्षिः कृपयाविष्टो महात्मा ह्योत्रवाहनः ॥ २० ॥

स वेपमान उत्थाय मातुस्तस्याः पिता तदा ।

१९ तां कन्यामङ्कमारोप्य पर्याश्रासयत प्रभो ॥

स तामपृच्छत्कात्स्न्येन व्यसनोत्पत्तिमादितः ।

२० सा च तस्मै यथावृत्तं विस्तरेण न्यवेदयत् ॥

ततः स राजर्षिर्भूदुष्खशोकसमन्वितः ।

२१ कार्यं च प्रतिपेदे तन्मनसा सुमहातपाः ॥

- अब्रवीद्वेपमानश्च कन्यामार्त्तां सुदुष्विताम् ।
 २२ मा गाः पितृगृहं भद्रे मातुस्ते जनको ह्यहम् ॥
 दुष्वं हिन्यामहं ते वै मयि वर्तस्व पुत्रिके ।
 २३ पर्याप्तं ते मनो वत्से यदेवं परिश्रुष्यसि ॥ २१ ॥
 गच्छ मदचनाद्रामं जामदग्न्यं तपस्विनम् ।
 २४ रामस्ते सुमहदुष्वं शोकं चैवापनेष्यति ॥
 हनिष्यति रणे भीष्मं न करिष्यति चेद्वचः ।
 त्वं गच्छ भार्गविश्रेष्ठं कालाग्रिसमतेजसम् ॥
 २५ प्रतिष्ठापयिता स त्वां समे पथि महातपाः ।
 ततस्तु सुस्वरं वाष्पमुत्सृजन्ती पुनःपुनः ॥
 २६ अब्रवीत्पितरं मातुः सा तदा ह्यत्रवाहनम् ।
 अभिवादयित्वा शिरसा गमिष्ये तव शासनात् ॥
 २७ अपि नामाद्य पश्येयमार्यं तं लोकविश्रुतम् ।
 कथं च तीव्रं दुष्वं मे नाशयिष्यति भार्गवः ॥ ३० ॥
 २८ एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं यथा यास्यामि तत्र वै ॥
 इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

- ॥होत्रवाहन उवाच ॥ रामं द्रक्ष्यसि भद्रे त्वं जामदग्न्यं महावने ।
 १ उग्रे तपसि वर्तन्तं सत्यसंधं महाबलम् ॥
 महेन्द्रं वै गिरिश्रेष्ठं रामो नित्यमुपास्ति ह ।
 २ ऋषयो वेदविद्वांसो गन्धर्वाप्सरसस्तथा ॥
 तत्र गच्छस्व भद्रं ते ब्रूयाश्चैनं वचो मम ।
 ३ अभिवाद्य च तं मूर्ध्ना तपोवृद्धं दृढव्रतम् ॥
 ब्रूयाश्चैनं पुनर्भद्रे यत्ते कार्यं मनीषितम् ।

- ४ मयि संकीर्तिते रामः सर्वं तत्ते करिष्यति ॥
मम रामः सखा वत्से प्रीतियुक्तः सुहृच्च मे ।
- ५ जमदग्निसुतो वीरः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ ५ ॥
एवं ब्रुवति कन्यां तु पार्थिवे होत्रवाहनः ।
- ६ अकृतव्रणः प्रादुरासीद्ग्रामस्यानुचरः प्रियः ॥
ततस्ते मुनयः सर्वे समुत्तस्थुः सहस्रशः ।
- ७ स च राजा वयोवृद्धः सृञ्जयो होत्रवाहनः ॥
ततो दृष्ट्वा कृतातिथ्यमन्योन्यं ते वनौकसः ।
- ८ सहिता भरतश्रेष्ठ नि षेडुः परिवार्य तम् ॥
ततस्ते कथयामासुः कथास्तास्ता मनोरमाः ।
- ९ धन्या दिव्याश्च राजेन्द्र प्रीतिर्हर्षमुदायुताः ॥
ततः कथान्ते राजर्षिर्महात्मा होत्रवाहनः ।
- १० रामं श्रेष्ठं महर्षिणामपृच्छदकृतव्रणम् ॥ १० ॥
एक संप्रति महाबाहो जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
- ११ अकृतव्रण शक्यो वै द्रष्टुं वेदविदां वरः ॥
भवन्तमेव सततं रामः कीर्तयति प्रभो ।
- १२ सृञ्जयो मे प्रियसखो राजर्षिरिति पार्थिव ॥
इह रामः प्रभाते श्वो भवितेति मतिर्मम ।
- १३ द्रष्टास्येनमिहायान्तं तव दर्शनकाङ्क्षया ॥
इयं च कन्या राजर्षे किमर्थं वनमागता ।
- १४ कस्य चेयं तव च का भवतीच्छामि वेदितुम् ॥
दौहित्रीयं मम विभो काशिराजसुता प्रिया ।
- १५ ज्येष्ठा स्वयंवरे तस्थौ भगिनीभ्यः सहानघ ॥ १५ ॥
इयमन्वेति विख्याता ज्येष्ठा काशिपतेः सुता ।

- १६ अम्बिकाम्बालिके कन्ये कनीयस्यौ तपोधन ॥
समेतं पार्थिवं क्षत्रं काशिपुर्गो ततो भवत् ।
- १७ कन्यानिमित्तं विप्रर्षे तत्रासीदुत्सवो महान् ॥
ततः किल महावीर्यो भीष्मः शान्तनवो नृपान् ।
- १८ अधिक्षिप्य महातेजास्तिष्ठः कन्यां जहार् ताः ॥
निर्जित्य पृथिवीपालानथ भीष्मो गजाक्षयम् ।
- १९ आ जगाम विशुद्धात्मा कन्याभिः सह भारत ॥
सत्यवत्यै निवेद्याथ विवाहं समनन्तरम् ।
- २० भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्य समाज्ञापयत् प्रभुः ॥ २० ॥
तं तु दैवमहिम्नं दृष्ट्वा कन्येयं समुपार्जितम् ।
- २१ अब्रवीत्तत्र गाङ्गेयं मन्त्रिमध्ये द्विजर्षभ ॥
मया शाल्वपतिर्वीर मनसाभिवृतः पतिः ।
- २२ न मामर्हसि धर्मज्ञ दातुं भ्रात्रे न्यमानसाम् ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं भीष्मः संमन्य सह मन्त्रिभिः ।
- २३ निश्चित्य वि ससर्जमां सत्यवत्या मते स्थितः ॥
अनुज्ञाता तु भीष्मेण शाल्वं सौभपतिं ततः ।
- २४ कन्येयं मुदिता तत्र काले वचनमब्रवीत् ॥
विसर्जितास्मि भीष्मेण धर्म मां प्रति पादय ।
- २५ मनसाभिवृतः पूर्वं मया त्वं पार्थिवर्षभ ॥ २५ ॥
प्रत्याचार्यौ च शाल्वो स्याश्चारित्रस्याभिशङ्कितः ।
- २६ सेयं तपोवनं प्राप्ता तापस्ये भिरता भृशम् ॥
मया च प्रत्यभिज्ञाता वंशस्य परिकीर्तनात् ।
- २७ अस्य दुष्णस्य चोत्पत्तौ भीष्ममेवेह मन्यते ॥

॥ अम्बोवाच ॥ भगवन्नेवमेवेह यथाह पृथिवीपतिः ।

- २८ शरीरकर्ता मातुर्मे सृज्यो ह्योत्रवाह्नः ॥
 नक्ष्युत्सहे स्वनगरं प्रतियातुं तपोधन ।
 २९ अपमानभयाच्चैव व्रीडया च महामुने ॥
 यत्तु मां भगवान्नामो वक्ष्यति द्विजसत्तम ।
 ३० तन्मे कार्यतमं कार्यमिति मे भगवन्मतिः ॥ ३० ॥
 इति पञ्चमो ध्यायः ॥

- ॥ अकृतव्रषा उवाच ॥ दुष्खद्वयमिदं भद्रे कतरस्य चिकीर्षसि ।
 १ प्रतिकर्तव्यमबले तत्त्वं वत्से वदस्व मे ॥
 यदि सौभपतिर्भद्रे नियोक्तव्यो मतस्तव ।
 २ नि योक्ष्यति महात्मा स रामस्त्वङ्गिणः ॥
 अथापगेयं भीष्मं तं रामेणेच्छसि धीमता ।
 ३ रणे विनिर्जितं द्रष्टुं कुर्यात्तदपि भार्गवः ॥
 सृज्यस्य वचो श्रुत्वा तव चैव शुचिस्मिते ।
 ४ यदत्र ते भृशं कार्यं तदद्यैव वि चिन्त्यताम् ॥
 ॥ अम्बोवाच ॥ अपनीतास्मि भीष्मेण भगवन्नविज्ञानता ।
 ५ नाभि ज्ञानाति मे भीष्मो ब्रह्मज्जाल्वगतं मनः ॥ ५ ॥
 एतद्विचार्य मनसा भवानेतद्विनिश्चयम् ।
 ६ वि चिनोतु यथान्यायं विधानं क्रियतां तथा ॥
 भीष्मे वा कुरुशार्दूले शाल्वराजे थ वा पुनः ।
 ७ उभयोरेव वा ब्रह्मन्युक्तं यत्तत्समाचर ॥
 निवेदितं मया ह्येतदुष्खमूलं यथातथम् ।
 ८ विधानं तत्र भगवन्कर्तुमर्हसि युक्तिः ॥
 ॥ अकृतव्रषा उवाच ॥ उपपन्नमिदं भद्रे यदेवं वरवर्णिनि ।

- १ धर्मं प्रति वचो वृथाः शृणु चंदं वचो मम ॥
यदि त्वामापग्रेयो वै न नयेद्गजसाह्वयम् ।
- १० शाल्वस्त्वां शिरसा भीरु गृह्णीयाद्रामचोदितः ॥ १० ॥
तेन त्वं निर्जिता भद्रे यस्मान्नीतासि भाविनि ।
- ११ संशयः शाल्वराजस्य तेन त्वयि सुमध्यमे ॥
भीष्मः पुरुषमानी च जितकाशी तथैव च ।
- १२ तस्मात्प्रतिक्रिया युक्ता भीष्मे कारयितुं तव ॥
॥ अम्बोवाच ॥ ममाप्येष सदा ब्रह्मन्द्दि कामो भि वर्तते ।
- १३ घातयेयं यदि रणे भीष्ममित्येव नित्यदा ॥
भीष्मं वा शाल्वराजं वा यं वा दोषेण गच्छमि ।
- १४ प्र शाधि तं महाबाहो यत्कृतं हं सुदुष्प्रियता ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ एवं कथयतामेव तेषां स दिवसो गतः ।
- १५ रात्रिश्च भरतश्रेष्ठ सुखशीतोत्तमामरुता ॥ १५ ॥
ततो रामः प्रादुरासीत्प्रज्ज्वलन्निव तेजसा ।
- १६ शिष्यैः परिवृतो राजञ्जटाचीरधरो मुनिः ॥
धनुष्याणिरदीनात्मा खड्गं विभ्रत्परश्वधी ।
- १७ विरजा राजशार्दूल सो भ्ययात्सृज्यं नृपम् ॥
ततस्ते तापसा दृष्ट्वा स च राजा महातपाः ।
- १८ तस्थुः प्राञ्जलयो राजन्सा च कन्या तपस्विनी ॥
पूजयामासुर्व्यग्रा मधुपर्केण भार्गवम् ।
- १९ अर्चितश्च यथान्यायं निषसाद् सदैव तैः ॥
ततः पूर्वव्यतीतानि कथयन्तौ स्म तावुभौ ।
- २० आसातां जामदग्न्यश्च सृज्यश्चैव भारत ॥ २० ॥
तथा कथान्ते राजर्षिर्भृगुश्रेष्ठं महाबलम् ।

- २१ उवाच मधुरं काले रामं वचनमर्थवत् ॥
रामेयं मम दौहित्री काशिराजसुता प्रभो ।
- २२ अस्याः शृणु यथातत्त्वं कार्यं कार्यविशारद ॥
परमं कथ्यतां चेति तां रामः प्रत्यभाषत ।
- २३ ततः साम्यगमद्रामं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥
ततो भिवाद्य चरणौ रामस्य शिरसा उभौ ।
- २४ स्पृष्ट्वा पद्मदलाभाभ्यां पाणिभ्यामग्रतः स्थिता ॥
रुरोद सा शोकवती वाष्पव्याकुललोचना ।
- २५ प्रपेदे शरणं चैव शरण्यं भृगुनन्दनम् ॥ २५ ॥
- ॥ राम उवाच ॥ यथा त्वं सृञ्जयस्यास्य तथा मे त्वं नृपात्मजे ।
- २६ ब्रूहि यत्ते मनोदुष्खं करिष्ये वचनं तव ॥
- ॥ अम्बोवाच ॥ भगवज्छरणां त्वद्य प्रपन्नास्मि मद्दात्रतम् ।
- २७ शोकपङ्काण्वान्मग्नां घोरादुद्धर मां विभो ॥
- ॥ भीष्म उवाच ॥ तस्याश्च दृष्ट्वा रूपं च वपुश्चाभिनवं पुनः ।
- २८ सौकुमार्यं परं चैव रामश्चित्तापरो भवत् ॥
किमियं वक्ष्यतीत्येवं वि ममर्ष भृगूद्वहः ।
- २९ इति दध्यौ चिरं रामः कृपयाभिपरिप्लुतः ॥
कथ्यतामिति सा भूयो रामेणोक्ता शुचिस्मिता ।
- ३० सर्वमेव यथातत्त्वं कथयामास भार्गवे ॥ ३० ॥
तच्छ्रुत्वा जामदग्न्यस्तु राजपुत्र्या वचस्तदा ।
- ३१ उवाच तां वरारोह्यां निश्चित्यार्थविनिश्चयम् ॥
- ॥ राम उवाच ॥ प्रेषयिष्यामि भीष्माय कुरुश्रेष्ठाय भाविनि ।
- ३२ करिष्यति वचो मक्ष्यं श्रुत्वा च स नराधिपः ॥
न चेत्करिष्यति वचो मयोक्तं ज्ञाद्भवीसुतः ।

- ३३ धृष्ट्याम्यहं रणे भद्रे सामात्यं शस्त्रतेजसा ॥
अथ वा ते मतिस्तत्र राजपुत्रि निवर्तते ।
- ३४ यावच्छाल्वपतिं वीरं योजयाम्यत्र कर्मणि ॥
॥ अम्बोवाच ॥ विसर्जिताहं भीष्मेण श्रुत्वा भृगुनन्दन ।
- ३५ शाल्वराजगतं भावं मम पूर्वमनोपितम् ॥ ३५ ॥
सौभराजमुपेत्याहमवोचं दुर्वचं वचः ।
- ३६ न च मां प्रत्यगृह्णात्स चारित्रपरिशङ्कितः ॥
एतत्सर्वं विनिश्चित्य स्वयुद्धा भृगुनन्दन ।
- ३७ यदत्रौपायिकं कार्यं तच्चित्तयितुमर्हसि ॥
मम तु व्यसनस्यास्य भीष्मो मूलं महाव्रतः ।
- ३८ येनाहं वशमानीता समुत्तिष्ठन् वलात्तदा ॥
स हि लुब्धश्च नीचश्च जितकाशी च भार्गव ।
- ३९ तस्मात्प्रतिक्रिया कर्तुं युक्ता तस्मै वयानघ ॥
एष मे क्रियमाणाया भारतेन तदा विभो ।
- ४० अभवद्भृदि संकल्पो घातयेयं महाव्रतम् ॥ ४० ॥
तस्मात्कामं ममाद्येमं राम सं पादयानघ ।
- ४१ जहि भीष्मं महाबाहो यथा वृत्रं पुरंदरः ॥
इति षष्ठो ध्यायः ॥

॥भीष्म उवाच ॥ एवमुक्तस्तदा रामो जहि भीष्ममिति प्रभो ।

- १ उवाच रुदतीं कन्यां चोदयन्तीं पुनःपुनः ॥
काश्ये न कामं गृह्णामि शस्त्रं वै वरवर्णिनि ।
- २ ऋते ब्रह्मविदां हेतोः किमन्यत्करवाणि ते ॥
कामं भीष्मश्च शाल्वश्च मम राक्षि वशानुगौ ।

- २ भविष्यतो नवद्याङ्गि तत्करिष्यामि मा श्रुचः ॥
न तु शस्त्रं ग्रहीष्यामि कथं चिदपि भाविनि ।
- ३ ऋते नियोगाद्विप्राणामेष मे समयः कृतः ॥
- ॥ अम्बोवाच ॥ मम दुष्खं भगवता व्यपनेयं यतस्ततः ।
- ५ तच्च भीष्मप्रसूतं मे तं जहीश्वर माचिरम् ॥ ५ ॥
- ॥ राम उवाच ॥ काशिकन्ये पुनर्ब्रूहि भीष्मस्ते चरणावुभौ ।
- ६ शिरसा वन्दनार्होऽपि ग्रहीष्यति गिरा मम ॥
- ॥ अम्बोवाच ॥ जहि भीष्मं रणे राम गर्जन्तमसुरं यथा ।
समाहूतो रणे राम मम चेदिच्छसि प्रियम् ॥
- ७ प्रतिश्रुतं च यदपि तत्सत्यं कर्तुमर्हसि ।
- ॥ भीष्म उवाच ॥ तयोः संवदतोरेवं राज्ञामाम्बयोस्तदा ॥
- ८ ऋषिः परमधर्मात्मा इदं वचनमब्रवीत् ।
- ९ शरणागतां महाबाहो कन्यां न त्यक्तुमर्हसि ॥
यदि भीष्मो रणे राम समाहूतस्त्वया मृधे ।
- १० निर्जितो स्मीति वा ब्रूयात्कुर्याद्वा वचनं तव ॥ १० ॥
कृतमस्या भवेत्कार्यं कन्याया भृगुनन्दन ।
- ११ वाक्यं सत्यं च ते वोर् भविष्यति कृतं विभो ॥
इयं चापि प्रतिज्ञा ते तदा राम महामुने ।
- १२ जित्वा वै क्षत्रियान्सर्वान्ब्राह्मणेषु प्रतिश्रुता ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चैव रणे यदि ।
- १३ ब्रह्मद्विडुविता तं वै हनिष्यामीति भार्गव ॥
शरणार्थप्रपन्नानां भीतानां शरणार्थिनाम् ॥
- १४ न शक्यामि परित्यागं कर्तुं जीवन्कथं चन ॥
यश्च कृत्स्नं रणे क्षत्रं विजेष्यति समागतम् ।

- १५ दीप्तात्मानमहं तं च हृनिष्यामीति भार्गव ॥ ११ ॥
 स एव विजयी राम भीष्मः कुरुकुलोद्धतः ।
 १६ तेन बुध्यस्व संग्रामे समेत्य भृगुनन्दन ॥
 ॥ राम उवाच ॥ स्मराम्यहं पूर्वकृतां प्रतिज्ञामृपिसत्तम ।
 १७ तथैव च करिष्यामि यथा सान्निव लक्ष्यते ॥
 कार्यमेतन्महाव्रक्षन्काशिकन्यामनोगतम् ।
 १८ गमिष्यामि स्वयं तत्र कन्यामादाय यत्र सः ॥
 यदि भीष्मो रणश्लाघी न करिष्यति मे वचः ।
 १९ हृनिष्याम्येनमुद्रितमिति मे निश्चिता मतिः ॥
 नहि वाणा मयोत्सृष्टाः सज्जन्तीह शरीरिणाम् ।
 २० कायेषु विदितं तुभ्यं पुरा क्षत्रियसङ्गरे ॥ २० ॥
 एवमुक्त्वा ततो रामः सह तैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 २१ प्रयाणाय मतिं कृत्वा समुत्तस्थौ महातपाः ॥
 ततस्ते तामुषित्वा तु रजनीं तत्र तापसाः ।
 २२ झुताग्रयो जप्तजप्याः प्र तस्युर्मज्जिघांसया ॥
 अभ्यगच्छन्ततो रामः सह तैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 २३ कुरुक्षेत्रं महाराज कन्यया सह भारत ॥
 न्यविशन्त ततः सर्वे परिगृह्य सरस्वतीम् ।
 २४ तापसास्ते महात्मानो भृगुश्रेष्ठपुरस्कृताः ॥
 इति सप्तमो अध्यायः ॥

- ॥ गीष्म उवाच ॥ ततस्तृतीये दिवसे सं दिदेश व्यवस्थितः ।
 १ कुरु प्रियं स मे राजन्प्राप्तो स्मीति महाव्रतः ॥
 तमागतमहं श्रुवा विषयान्ते महाव्रतम् ।

- २ अभ्यगच्छं जवेनाश्रु प्रीत्या तेजोनिधिं प्रभुम् ॥
गां पुरस्कृत्य राजेन्द्र ब्राह्मणैः परिवारितः ।
- ३ ऋत्विग्भिर्देवकल्पैश्च तथैव च पुरोहितैः ॥
स मामभिगतं दृष्ट्वा जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
- ४ प्रति जग्राह तां पूजां वचनं चेदमब्रवीत् ॥
॥ राम उवाच ॥ भीष्म कां बुद्धिमास्थाय काशिराजसुता तदा ।
- ५ अकामेन त्वया नीता पुनश्चैव विसर्जिता ॥ ५ ॥
विभ्रंशिता त्वया ह्यीयं धर्मादास्ते यशस्विनी ।
- ६ परामृष्टां त्वया ह्यीमां को हि गन्तुमिहार्हति ॥
प्रत्याख्याता हि शाल्वेन त्वया नीतेति भारत ।
- ७ तस्मादिमां मन्त्रियोगात्प्रति गृह्णीष्व भारत ॥
स्वधर्मं पुरुषव्याघ्रराजपुत्री लभत्वियम् ।
- ८ न युक्तस्त्ववमानो यं राजन्कर्तुं त्वयानघ ॥
ततस्तं वै विमनसमुदीक्ष्याहमथाब्रुवम् ।
- ९ नाहमेनां पुनर्दद्यां ब्रह्मन्भ्रात्रे कथं चन ॥
शाल्वस्याहमिति प्राह पुरा मामेव भार्गव ।
- १० मया चैवाभ्यनुज्ञाता गतेयं नगरं प्रति ॥ १० ॥
न भयान्नाप्यनुक्रोशान्नार्थलोभान्न काम्यया ।
- ११ क्षात्रं धर्ममहं ज्ञक्ष्यामिति मे व्रतमाहितम् ॥
अथ मामब्रवीद्रामः क्रोधपर्याकुलेक्षणः ।
- १२ न करिष्यसि चेदेतद्वाक्यं मे नरपुंगव ॥
हनिष्यामि सहामात्यं त्वामयेति पुनःपुनः ।
- १३ संरम्भाद्ब्रवीद्रामः क्रोधपर्याकुलेक्षणः ॥
तमहं गीर्भिरिष्टाभिः पुनःपुनररिदम् ।

- १३ अयाचं भृगुशार्दूलं न चैव प्रशशाम सः ॥
प्रणम्य तमहं मूर्धा भूयो ब्राह्मणसत्तमम् ।
- १५ अब्रुवं कारणं किं तद्यत्वं युद्धं मयेच्छसि ॥१५॥
इधस्त्रं मम बालस्य भवतैव चतुर्विधम् ।
- १६ उपदिष्टं महाबाहो शिष्यो स्मि तव भार्गव ॥
ततो मामब्रवीद्रामः क्रोधसंरक्तलोचनः ।
- १७ ज्ञानीषि मां गुरुं भीष्म गृह्णासीमां न चैव च ॥
सुतां काश्यपस्य कौरव्य मत्प्रियार्थं महामते ।
- १८ नहि मे विद्यते शान्तिरन्यथा कुरुनन्दन ॥
गृह्णाणेमां महाबाहो रक्षस्व कुलमात्मनः ।
- १९ त्वया विश्रंशिता कृप्यं भर्तारं नाधिगच्छति ॥
तथा ब्रुवन्तं तमहं रामं परपुरंजयम् ।
- २० नैतदेवं पुनर्भावि ब्रह्मर्षे किं श्रमेण ते ॥२०॥
गुरुत्वं त्वयि संप्रेक्ष्य जामदग्न्य पुरातनम् ।
- २१ प्र सादये त्वां भगवंस्त्यक्तैषा तु पुरा मया ॥
को ज्ञातु परभावां हि नारीं व्यालीमिव स्थिताम् ।
- २२ वासयेत्स्वगृहे ज्ञानन्स्त्रीणां दोषान्महात्ययान् ॥
न भयाद्वासवस्यापि धर्मं जक्षां महाव्रत ।
- २३ प्र सीद् मां वा यद्वा ते कार्यं तत्कुरु माचिरम् ॥
अयं चापि विश्रुद्धात्मन्पुराणे श्रूयते विभो ।
- २४ मरुत्तेन महाबुद्धे गीतः श्लोको महात्मना ॥
गुरोरप्यवलितस्य कार्याकार्यमज्ञानतः ।
- २५ उत्पथप्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ॥२५॥
स त्वं गुरुरिति प्रेम्णा मया संमानितो भृशम् ।

- २६ गुरुवृत्तिं न जानीषि तस्माद्योत्स्यामि वै त्वया ॥
गुरुं न हन्यां समरे ब्राह्मणं च विशेषतः ।
- २७ विशेषतस्तपोवृद्धमेवं ज्ञातं मया तव ॥
उद्यतेषुमथो दृष्ट्वा ब्राह्मणं क्षत्रबन्धुवत् ।
यो हन्यात्समरे क्रुद्धं युध्यन्तमपलायिनम् ॥
- २८ ब्रह्महत्या न तस्य स्यादिति धर्मेषु निश्चयः ।
क्षत्रियाणां स्थितो धर्मे क्षत्रियो स्मि तपोधन ॥
यो यथा वर्तते यस्मिंस्तस्मिन्नेव प्रवर्तयन् ।
- २९ नाधर्मं समवाप्नोति न चाश्रेयश्च विन्दति ॥३०॥
अर्थे वा यदि वा धर्मे समर्थो देशकालवित् ।
- ३० अर्थसंशयमापन्नः श्रेयान्निःसंशयो नरः ॥
यस्मात्संशयिते पृथे यथान्यायं प्रवर्तसे ।
- ३१ तस्माद्योत्स्यामि सहितस्त्वया राम महाहवे ॥
- ३२ पश्य मे बाहुवीर्यं च विक्रमं चातिमानुषम् ।
एवंगते पि तु मया यच्छक्यं भृगुनन्दन ॥
तत्करिष्ये कुरुक्षेत्रे योत्स्ये विप्र त्वया सह ।
- ३३ द्वंद्वे राम यथेष्टं तु सज्जीभव महायुते ॥
यत्र त्वं निहतो राम मया शरशतार्दितः ।
- ३४ प्राप्स्यसे निर्जिताह्नोकाच्छस्त्रपूतो महारणे ॥३५॥
स गच्छ विनिवर्तस्व कुरुक्षेत्रं रणप्रियम् ।
- ३५ तत्रैष्यामि महाबाहो युद्धाय त्वा तपोधन ॥
अपि यत्र त्वया राम कृतं शौचं पुरा पितुः ।
- ३६ तत्राहमपि हत्वा त्वां शौचं कर्तास्मि भार्गव ॥
तत्र राम समागच्छ त्वरितं युद्धदुर्मद ।

- ३७ व्यपनेष्यामि ते दर्पं पौराणं ब्राह्मणब्रुवम् ॥
यत्रापि कथ्यसे राम ब्रह्मणः परिवत्सरे ।
- ३८ निर्जिताः क्षत्रिया लोके मयैकेनेति तच्छृणु ॥
न तदा ज्ञातवान्भीष्मः क्षत्रियो वापि मद्विधः ।
- ३९ पश्चाज्जातानि तेजांसि तृणेषु ज्वलितं त्वया ॥ ४० ॥
यस्ते युद्धमयं दर्पं कामं च व्यपनाशयेत् ।
- ४० सो हं ज्ञातो महाबाहो भीष्मः परपुरंजयः ॥
- ४१ व्यपनेष्यामि ते दर्पं युद्धे राम न संशयः ।
- ॥ भीष्म उवाच ॥ ततो मामब्रवीद्रामः प्रहसन्निव भारत ।
- ४२ दिव्या भीष्म मया सार्धं योद्धुमिच्छसि संगरे ॥
अयं गच्छामि कौरव्य कुरुक्षेत्रं त्वया सह ।
- ४३ भाषितं ते करिष्यामि तत्र गच्छ परंतप ॥
तत्र त्वां निहतं माता मया शरशतान्वितम् ।
- ४४ जाल्मवी पश्यतां भीष्म गृध्रकङ्कवलाशनम् ॥ ४५ ॥
कृपणं त्वामभिप्रेक्ष्य सिद्धचारुणसेविता ।
- ४५ मया विनिहतं देवी रोदतामय पार्थिव ॥
अतदर्हा महाभागा भगीरथसुता नदी ।
- ४६ या त्वामजीजनन्मन्दं युद्धकामुकमातुरम् ॥
एहि गच्छ मया भीष्म युद्धकामुक दुर्मद ।
- ४७ गृहाणा सर्वं कौरव्य रथादि भरतर्षभ ॥
इति ब्रुवाणं तमहं रामं परपुरंजयम् ।
- ४८ प्रणम्य शिरसा राममेवमस्त्वित्यथाब्रुवम् ॥
एवमुक्त्वा ययौ रामः कुरुक्षेत्रं युयुत्सया ।
- ४९ प्रविश्य नगरं चाहं सत्यवत्यै न्यवेदयम् ॥ ५० ॥

अम्बोपाख्यानम् ॥

- ततः कृतस्वस्त्ययनो मात्रा च प्रतिनन्दितः ।
५० द्विजातीन्वाच्य पुण्याहं स्वस्ति चैव महाद्युते ॥
रथमास्थाय रुचिरं राजतं पाण्डुरैर्हयैः ।
सूपस्कारं स्वधिष्ठानं वैयाघ्रपरिवारणम् ॥
५१ उपपन्नं महाशस्त्रैः सर्वोपकरणान्वितम् ।
तत्कुलीनेन वीरेण ह्यशस्त्रविदा रणे ॥
५२ यत्तं सूतेन शिष्टेन बद्धशो दृष्टकर्मणा ।
दंशितः पाण्डुरेणाहं कवचेन धनुष्मता ॥
५३ पाण्डुरं कार्मुकं गृह्य प्रायां भरतसत्तम ।
पाण्डुरेणातपत्रेण ध्रियमाणेन मूर्धनि ॥ ५५ ॥
५४ पाण्डुरैश्चापि व्यजनैर्विज्यमानो नराधिप ।
श्रुक्तावासाः सितोज्जीषः सर्वश्रुक्ताविभूषणः ॥
स्तूयमानो जयाशीर्भिर्निष्क्रम्य गजसाह्वयात् ।
५५ कुरुक्षेत्रं रणक्षेत्रमुपायां भरतर्षभ ॥
ते ह्यथाश्चोदितास्तेन सूतेन परमाहवे ।
५६ अवहन्मां भृशं राजन्मनोमारुतरंहसः ॥
गवाहं तं कुरुक्षेत्रं स च रामः प्रतापवान् ।
५७ युद्धाय सहसा राजन्यराक्रान्तौ परस्परम् ॥
ततः संदर्शने तिष्ठन्नामस्यातितपस्विनः ।
५८ प्रगृह्य शङ्खप्रवरं ततः प्राधममुत्तमम् ॥ ६० ॥
ततस्तत्र द्विजा राजंस्तापसाश्च वनौकसः ।
५९ अपश्यन्त रणं दिव्यं देवाः सेन्द्रगणास्तदा ॥
ततो दिव्यानि माल्यानि प्रादुरासंततस्ततः ।
६० वादित्राणि च दिव्यानि मेघवृन्दानि चैव ह ॥

ततस्तौ तापसाः सर्वे भार्गवस्यानुयायिनः ।

६१ प्रेक्षकाः समपद्यन्त परिवार्य रणाजिरम् ॥

ततो मामब्रवीद्देवी सर्वभूतहितैषिणी ।

६२ माता स्वन्नपिणी राजन्किमिदं ते चिकीर्षितम् ॥

गत्वाहं जामदग्न्यं तु प्र याचिष्ये कुट्टद्वह ।

६३ भीष्मेण सह मा योत्सोः शिष्येणेति पुनःपुनः ॥ ६१ ॥

मामैवं पुत्र निर्वन्धं कुरु विप्रण पार्थिव ।

६४ जामदग्न्येन समरे योद्धुमित्यवभर्त्सयन् ॥

किं न वै क्षत्रियदणो हरतुल्यपराक्रमः ।

६५ विदितः पुत्र रामस्ते यतस्त्वं योद्धुमिच्छसि ॥

ततो ह्मब्रुवं देवीमभिवाद्य कृताञ्जलिः ।

६६ सर्वं तद्भरतश्रेष्ठ यथावृत्तं स्वयंवरे ॥

यथा च रामो राजेन्द्र मया पूर्वं प्रचोदितः ।

६७ काशिराजसुतायाश्च यथा कर्म पुरातनम् ॥

ततः सा राममभ्येत्य जननी मे महानदी ।

६८ मर्त्यं तमृषिं देवी क्षमयामास भार्गवम् ॥ ७० ॥

६९ भीष्मेण सह मा योत्सोः शिष्येणेति वचो ब्रवीत् ।

स तु तामाह याचन्तीं भीष्ममेव नि वर्तय ॥

७० न च मे कुरुते काममित्यहं तमुपागमम् ।

॥ त्रैशम्पायन उवाच ॥ ततो गङ्गा सुतस्त्रेहद्भीष्मं पुनरुपागमत् ।

७१ न चास्याश्चाकरोद्वाक्यं क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ॥

अथादृश्यत धर्मात्मा भृगुश्रेष्ठो महानृपाः ।

७२ आहूयामास च तदा युद्धाय द्विजसत्तमः ॥

इत्यष्टमो ध्यायः ॥

अम्बोपाख्यानम् ॥

॥ भीष्म उवाच ॥

- तमहं स्मयन्निव रणे प्रत्यभाषं व्यवस्थितम् ।
१ भूमिष्ठं नोत्सहे योद्धुं भवतं रथमास्थितः ॥
आ रोह स्यन्दनं वीर कवचं च महाभुज ।
२ बधान समरे राम यदि योद्धुमिहेच्छसि ॥
ततो मामब्रवीद्रामः स्मयमानो रणातिरे ।
३ रथो मे मेदिनी भीष्म बाहो वेदाः सदश्ववत् ॥
सूतश्च मातरिश्वा वै कवचं वेदमातरः ।
४ सुसंवीतो रणे ताभिर्योत्स्ये हं कुरुनन्दन ॥
एवं ब्रुवाणो गान्धारि रामो मां सत्यविक्रमः ।
५ शरव्रातेन महता सर्वतः प्रत्यवारयत् ॥ १ ॥
ततो पश्यं जामदग्न्यं रथमध्ये व्यवस्थितम् ।
६ सर्वायुधवरे श्रीमत्यद्भुतोपमदर्शने ॥
मनसा विहिते पुण्ये विस्तीर्णे नगरापमे ।
७ दिव्याश्चयुजि संनद्धे काञ्चनेन विभूषिते ॥
कवचेन महाबाहो सोमार्ककृतलक्षणे ।
८ धनुर्धरो वद्धतूणो बद्धगोधाङ्गुलित्रवान् ॥
सारथ्यं कृतवांस्तत्र युयुत्सोरकृतव्रणः ।
९ सखा वेदविदत्यन्तं दयितो भार्गवस्य ह ॥
आह्वयानः स मां युद्धे मनो हर्षयतीव मे ।
१० पुनःपुनरभिक्रोशन्नभि याहीति भार्गव ॥ १० ॥
तमादित्यमिवोद्यन्तमनाधृष्यं महाबलम् ।
११ क्षत्रियान्तकरं राममेकमेकः समासदम् ॥
ततो हं बाणघातेषु त्रिषु बाह्यान्निगृह्य वै ।
१२ अवतीर्य धनुर्व्यस्य पदातिर्ऋषिसत्तमम् ॥

अभ्यगच्छं तदा राममर्चिष्यन्दिजसत्तमम् ।

१३ अभिवाद्य चैनं विधिवद्ब्रुवं वाक्यमुत्तमम् ॥

योत्स्ये त्वया रणे राम सदृशेनाधिकेन वा ।

१४ गुरुणा धर्मशीलेन जयमाशास्व मे विभो ॥

॥ राम उवाच ॥ एवमेतत्कुरुष्वेष्ट कर्तव्यं भूतिमिच्छता ।

१५ धर्मी क्षेप महाबाहो विशिटैः सह युध्यताम् ॥ १५ ॥

शपेयं त्वां न चेदेवमागच्छेया विशां पते ।

१६ युध्यस्व त्वं रणे यत्तो धैर्यमान्मम्य कौरव ॥

न तु ते जयमाशासे त्वां विजेतुमहं स्थितः ।

१७ गच्छ युध्यस्व धर्मेण प्रीतो स्मि चरितेन ते ॥

ततो हं तं नमस्कृत्य रथमारुह्य सत्वरः ।

१८ प्राध्मापयं रणे शङ्खं पुनर्हमपरिष्कृतम् ॥

ततो युद्धं समभवन्मम तस्य च भारत ।

१९ दिवसान्सुबद्धब्राजन्परस्परजिगीषया ॥

स मे तस्मिन्नणे पूर्वं प्राहरत्कङ्कपत्रिभिः ।

२० षड्या शतैश्च नवभिः शराणां नतपर्वणाम् ॥ २० ॥

चत्वारस्तेन मे बाह्वाः सूतश्चैव विशां पते ।

२१ प्रनिरुद्धस्तथैवाहं समरे दंशितः स्थितः ॥

नमस्कृत्य च देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।

२२ तमहं स्मयन्निव रणे प्रत्यभाषं व्यवस्थितम् ॥

आचार्यता मानिता मे निर्मर्यादे क्वापि त्वयि ।

२३ भूयश्च शृणु मे ब्रह्मन्संपदं धर्मसंग्रहे ॥

ये ते वेदाः शरीरस्था ब्राह्मण्यं यच्च ते महत् ।

२४ तपश्च महता तप्तं न तेभ्यः प्रहराम्यहम् ॥

- प्रहारे क्षत्रधर्मस्य यं त्वं राम समाश्रितः ।
 २५ ब्राह्मणः क्षत्रियत्वं हि याति शस्त्रसमुद्यमात् ॥ २५ ॥
 पश्य मे धनुषो वीर्यं पश्य बाहोर्बलं मम ।
 २६ एष ते कार्मुकं वीरं च्छिनन्नि निशितेषुणा ॥
 तस्याहं निशितं भक्षं चिक्षिपे भरतर्षभ ।
 २७ तेनास्य धनुषः कोटिं ह्निवा भूमावपातयम् ॥
 तथैव च पृषत्कानां शतानि नतपर्वणाम् ।
 २८ चिक्षिपे कङ्कपत्राणां जामदग्न्यस्थं प्रति ॥
 काये विविक्तास्तु तदा वायुना समुदीरिताः ।
 २९ चेरुः क्षरन्तो रुधिरं नागाश्च च ते शराः ॥
 क्षतजोक्षितसर्वाङ्गः क्षरन्स रुधिरं रणे ।
 ३० वभौ रामस्तदा राजन्मेरुर्धातुमिवोत्सृजन् ॥ ३० ॥
 हेमन्तान्ते शोकश्च रक्तस्तवकमण्डितः ।
 ३१ वभौ रामस्तदा राजन्प्रफुल्लश्च किंशुकः ॥
 ततो न्यङ्गनुरादाय रामः क्रोधसमन्वितः ।
 ३२ हेमपुङ्गवान्सुनिशिताञ्जशरांस्तान्हि ववर्ष सः ॥
 ते समासाद्य मां रौद्रा बहुधा मर्मभेदिनः ।
 ३३ अकम्पयन्महावेगाः सर्पानिलविषोपमाः ॥
 तमहं समवष्टभ्य पुनरात्मानमाहवे ।
 ३४ शतसंख्यैः शरैः क्रुद्धस्तदा राममवाकिरम् ॥
 शतैरग्न्यर्कसंकाशैः शरैराशीविषोपमैः ।
 ३५ शितैरभ्यर्दितो रामो मन्दचेताश्वाभवत् ॥ ३५ ॥
 ततो हं कृपयाविष्टो विष्टभ्यात्मानमात्मना ।
 ३६ धिग्धिगित्यत्रुवं युद्धं क्षत्रधर्मं च भारत ॥

- असकृच्चब्रुवं राजज्ज्ञातवेगपरिप्लुतः ।
 अहो वत कृतं पापं मयेदं क्षत्रधर्मणा ॥
 २७ गुरुर्दिजातिर्धर्मात्मा यदयं पीडितः शरैः ।
 २८ ततो न प्राहरं भूयो जामदग्न्याय भारत ॥
 अथावताप्य पृथिवीं पूषा दिवससंक्षये ।
 २९ जगामास्तं सहस्रांशुस्ततो युद्धमुपारमत ॥
 इति नवमो ध्यायः ॥

- ॥ भोगम उवाच ॥ आत्मनस्तु ततः सृतां कथानां च विशां पते ।
 १ मम चापनयामास शल्यान्कुशलसंमतः ॥
 स्नातोपवृत्तिस्तुरगैर्लब्धतौरैर्विह्वलैः ।
 २ प्रभाते चोदिते सूर्ये ततो युद्धमवर्तत ॥
 दृष्ट्वा मां तूर्णमायान्तं दंशितं स्यन्दने स्थितम् ।
 ३ अकरोद्भयमत्यर्थं रामः सज्जं प्रतापवान् ॥
 ततो हं राममायान्तं दृष्ट्वा समरकाङ्क्षिणम् ।
 ४ धनुः श्रेष्ठं समुत्सृज्य सहसावतरं रथात् ॥
 अभिवाद्य तथैवाहं रथमारुह्य भारत ।
 ५ युयुत्सुर्जामदग्न्यस्य प्रमुखे वीतभीः स्थितः ॥ ५ ॥
 ततो हं शरवर्षेण महता समवाकिरम् ।
 ६ स च मां शरवर्षेण वर्षन्तं समवाकिरत् ॥
 संक्रुद्धो जामदग्न्यस्तु पुनरेव सुतेजितान् ।
 ७ संप्रैषीन्मे शरान्वोरान्दोतास्यानुरगानिव ॥
 ततो हं निशितैर्भलैः शतशो य सहस्रशः ।
 ८ अर्च्छिदं सहमा राजन्नन्तरीक्षे पुनःपुनः ॥

- ततस्वस्त्राणि दिव्यानि ज्ञामदग्धः प्रतापवान् ।
मयि प्रयोजयामास तान्यहं प्रत्यषेधयम् ॥
- १ अस्त्रैरेव महाबाहो चिकीर्षन्नधिकां क्रियाम् ।
१० ततो दिवि महान्नादः प्राडुरासीत्समन्ततः ॥ १० ॥
ततो ह्रस्वं वायव्यं ज्ञामदग्धे प्रयुक्तवान् ।
११ प्रत्याजघ्ने च तद्रामो गुह्यकास्त्रेण भारत ॥
ततो ह्रस्वमाग्नेयमनुमह्य प्रयुक्तवान् ।
१२ वारुणेनैव तद्रामो वारयामास मे विभुः ॥
एवमस्त्राणि दिव्यानि रामस्याहमवारयम् ।
१३ रामश्च मम तेजस्वी दिव्यास्त्रविदरिंदमः ॥
ततो मां सव्यतो राजन्नामः कुर्वन्दिजोत्तमः ।
१४ उरस्यविध्यत्संक्रुद्धो ज्ञामदग्धः प्रतापवान् ॥
ततो हं भरतश्रेष्ठ संन्यसीदं रथोत्तमे ।
ततो मां कश्मलाविष्टं सूतस्तूर्णमुदावहत् ॥ १५ ॥
१५ ग्लायन्तं भरतश्रेष्ठ रामवाणप्रपीडितम् ।
ततो मामप्रयातं वै भृशविद्वमचेतसम् ॥
रामस्यानुचरा कृष्टाः सर्वे दृष्ट्वा वि चुक्रुशुः ।
१६ अकृतव्रणप्रभृतयः काशिकन्या च भारत ॥
ततस्तु लब्धसंज्ञो हं ज्ञात्वा सूतमथानुवम् ।
१७ याहि सूत यतो रामः सज्जो हं गतवेदनः ॥
ततो मामवहत्सूतो ह्यैः परमशोभितैः ।
१८ नृत्यद्विरिव कौरव्य मारुतप्रतिमैर्गतौ ॥
ततो हं राममासाद्य वाणवर्षैश्च कौरव ।
१९ अवाकिरं सुसंरब्धः संरब्धं च जिगीषया ॥ २० ॥

- तानापतत एवासौ रामो वाणानजिह्मगान् ।
 २० वाणैरेवाच्छिनत्तूर्णमैकैकं त्रिभिराह्वे ॥
 ततस्ते मुदिताः सर्वे मम वाणाः सुदंशिताः ।
 २१ रामवाणैर्द्विधा च्छिन्नाः गतशो य सक्ष्मजः ॥
 ततः पुनः शरं दीप्तं सुभद्रं कालममंतम् ।
 २२ असृजं जामदग्न्याय रामायाहं जिघांसया ॥
 तेन त्वभिकृतो गाढं वाणवेगवशं गतः ।
 २३ मुमोह समरे रामो भूमौ च निपपात ह ॥
 ततो ह्लाहाकृतं सर्वं रामे भूतलमाश्रिते ।
 २४ जगद्भारत संविद्यं यथार्कपतने भवेत् ॥ २१ ॥
 तत एनं समुद्विग्नाः सर्वे एवाभि द्रुधुवुः ।
 २५ तपोधनास्ते सहसा काश्या च कुरुनन्दन ॥
 तत एनं परिघ्न्य शनैराश्वासयंस्तदा ।
 २६ पाणिभिर्जलशीतैश्च जयाशीभिश्च कौरव ॥
 ततः स विह्वलं वाक्यं राम उत्थाय चात्रवीत् ।
 २७ तिष्ठ भीष्म हतो सीति वाणं संधाय कार्मुके ॥
 स मुक्तो न्यपतत्तूर्णं सव्ये पार्श्वे महाह्वे ।
 २८ येनाहं भृशमुद्विग्नो व्याघूर्णितश्च ह्रुमः ॥
 कृत्वा कृयांस्ततो रामः शीघ्रास्त्रेण महाह्वे ।
 २९ अवाकिरन्मां विश्रब्धो वाणैस्तैर्लमिवाहिभिः ॥ २० ॥
 ततो ह्रमपि शीघ्रास्त्रं समरप्रतिवारणम् ।
 अवासृजं महाबाहो ते त्तराधिष्ठिताः शराः ॥
 ३० रामस्य मम चैवाश्रु व्योमावृत्य समन्ततः ।
 न स्म सूर्यः प्र तपते शरजालसमावृतः ॥

- ३१ मातरिश्वा ततस्तस्मिन्मेघरुद्धश्वाभंवत् ।
ततो वायोः प्रकम्पाच्च सूर्यस्य च गभस्तिभिः ॥
- ३२ अभिघातप्रभावाच्च पावकः समजायत ।
ते शराः खसमुत्थेन प्रदीप्ताश्चित्राभनुना ॥
- ३३ भूमौ सर्वे तदा राजन्मस्मभूताः प्र पेदिरे ।
तदा शतसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ॥ ३५ ॥
अयुतान्यथ खर्बाणि निखर्बाणि च कौरव ।
- ३४ रामः शराणां संक्रुद्धो मयि तूर्णं न्यपातयत् ॥
ततो हं तानपि रणे शरैराशीविषोपमैः ।
- ३५ संह्रिय भूमौ नृपते पातयेयं नगानिव ॥
एवं तदभवद्युद्धं तदा भरतसत्तम ।
- ३६ संध्याकाले व्यतीति तु व्यपायात्स च मे गुरुः ॥
इति दशमो ध्यायः ॥

- ॥ भीष्म उवाच ॥ समागतस्य रामेण पुनरेवातिदारुणम् ।
१ अन्येद्युस्तुमुलं युद्धमभवद्भरतर्षभ ॥
ततो दिव्यास्त्रविच्छूरो दिव्यान्यस्त्राण्यनेकशः ।
२ अयोजयत्स धर्मात्मा दिवसेदिवसे विभुः ॥
तान्यहं तत्प्रतीघातैरस्त्रैस्त्राणि भारत ।
३ व्यधमं तुमुले युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा सुदुस्त्यजान् ॥
अस्त्रैस्त्रैषु बद्धधा कृतेष्वेव च भारत ।
४ अयुध्यत मरुतेजास्त्यक्तप्राणः स संयुगे ॥
ततः शक्तिं प्राहिणोद्गोरुद्वपामस्त्रे रुद्धे जामदग्न्यो महात्मा ।
५ कालोत्सृष्टां प्रज्वलितामिवोल्कां संदीप्ताग्रां तेजसा व्याप्य लोकम् ॥ ५ ॥

- ततो हं तामिषुभिर्दीप्यमानां समायान्तामलकालाकिदीप्ताम् ।
 १. ह्निवा त्रिधा पातयामास भूमौ ततो ब्रवी पवनः पुण्यगन्धिः ॥
 तस्यां ह्निवायां क्रोधदीप्तो य रामः शक्तीर्वीरः प्राहिणां द्वादशान्याः ।
 २. तासां रूपं भारत नोत शक्यं तेजस्विवाह्याघवाच्चैव वक्तुम् ॥
 किं वेवाहं विह्वलः संप्रदिश्य दिग्भ्यः सर्वास्ता महाल्कादवाग्नेः ।
 ३. नानावृषास्तेजसोग्रेण दीप्ता यथादित्या द्वादश लोकसंज्ञये ॥
 ततो जालं वाणामयं विवृतं संदृश्य भिक्षा शरजालेन राजन ।
 ४. द्वादशेषून्प्राहिणवं रणे हं ततः शक्तीरप्यधमं धोरवृषाः ॥
 ततो राजज्ञामदग्न्यो महात्मा शक्तीर्वीरः व्यन्निपदेमदाडाः ।
 ५. विचित्रिताः काञ्चनपटूनद्वा यथा महाल्का ज्वलितास्तथा ताः ॥१०॥
 ताश्चाप्यग्राश्चर्मणा वारयित्वा खड्गेनाज्ञौ पातयित्वा नरैन्द्र ।
 ६. वाणैर्दिव्यैर्जामदग्न्यस्य संख्ये दिव्यानश्चानभ्यवर्ष सप्ततान् ॥
 निर्मुक्तानां पन्नगानां सवृषा दृष्ट्वा शक्तीर्हमचित्रा निकृताः ।
 ७. प्रादुश्चक्रे दिव्यमस्त्रं महात्मा क्रोधाविष्टो हैहयेणप्रमार्यो ॥
 ततः श्रेण्यः शलभानामिवोग्राः समापेतुर्विशिखानां प्रदीप्ताः ।
 ८. समाचिनोच्चापि भृशं शरीरं ह्यान्सूतं सरयं चापि मह्यम् ॥
 रथः शरैर्मे निचितः सर्वतो भूतथा ह्याः सारथिश्चैव राजन ।
 ९. युगं रथेशा च तथैव चक्रे तथैवान्नः शरकृत्तो य भग्नः ॥
 ततस्तस्मिन्वाणवर्षे व्यतीते शरैर्घेण प्रत्यवर्षं गुरुं तम् ।
 १०. संविद्धतो मार्गणैर्ब्रह्मराशिर्देहादजडं मुमुचे भूरि रक्तम् ॥११॥
 यथा रामो वाणजालाभितप्तस्तथैवाहं सुभृशं गाढविद्धः ।
 ११. ततो युद्धं व्यरमच्चापराह्णे भानावस्तप्रतियाते महीध्रम् ॥

इत्येकादशो ध्यायः ॥

- ॥ भोष्म उवाच ॥ ततः प्रभाते राजेन्द्र सूर्ये विमलतां गत ।
 १ भार्गवस्य मया सार्धं पुनर्युद्धमवर्तत ॥
 ततो भ्रान्ते रथे तिष्ठन्नामः प्रहृतां वरः ।
 २ ववर्ष शरजालानि मयि मेघरवाचले ॥
 ततः सूतो मम सुहृच्छरवर्षेण ताडितः ।
 ३ अपयातो रथोपस्थान्मनो मम विषादयन् ॥
 ततः सूतं ममात्यर्थं कश्मलं प्राविशन्महतम् ।
 ४ पृथिव्यां च शरघातान्निपपात मुमोह च ॥
 ततः सूतो जहात्प्राणान्नामवाणप्रपोडितः ।
 ५ मुहूर्तादिव राजेन्द्र मां च भीराविशत्तदा ॥ १५ ॥
 ततः सूते कृते तस्मिन्निपतस्तस्य मे शरान् ।
 ६ प्रमत्तमनसो रामः प्राक्षिणोन्मृत्युसंमितान् ॥
 ततः सूतव्यसनिनं विप्लुतं मां स भार्गवः ।
 ७ शरेणाभ्यहनद्गाढं विकृष्य बलवद्भुजः ॥
 स मे भुजान्तरे राजन्निपत्य रुधिराशनः ।
 ८ मयैव सह राजेन्द्र जगाम वसुधातलम् ॥
 मत्वा तु निहतं रामस्ततो मां भरतर्षभ ।
 ९ मेघवद्विननादोच्चैर्जहृषे च पुनःपुनः ॥
 तथा तु पतिते राजन्मयि रामो मुदायुतः ।
 १० उदक्रोशन्महानादं सह तैरनुयायिभिः ॥ १० ॥
 मम तत्राभवन् ये तु कुरवः पार्श्वतः स्थिताः ।
 आगता अपि युद्धं तज्जनास्तत्र दिदक्षुवः ।
 ११ आर्तिं परमिकां जग्मुस्ते तदा पतिते मयि ॥
 ततो पश्यं पतितो राजसिंह द्विजानश्रौ सूर्यकुताश्रनाभान् ।

- १२ ते मां समन्तात्परिवार्य तस्थुः स्वबाहुभिः परिवार्याजिमध्ये ॥
 रक्ष्यमाणश्च तैर्विप्रैर्नाहं भूमिमुपास्पृशम् ।
 अन्तरीक्षे धृतो ह्यस्मि तैर्विप्रैर्वान्धवैरिव ॥
- १३ श्वसन्निवान्तरीक्षे च जलविन्दुभिरुक्षितः ।
 ततस्ते ब्राह्मणा राजन्नब्रुवन्परिगृह्य माम् ॥ १५ ॥
- १४ मा भैरिति च मां सर्वे स्वस्ति ते स्त्विति चासकृत् ।
 ततस्तेषामहं वाग्भिस्तर्पितः सहस्रोत्थितः ।
 १५ मातरं सरितां श्रेष्ठामपश्यं रथमास्थिताम् ॥
- ह्याश्च मे संगृहीतास्तयासन्महानद्या संयति कौरवेन्द्र ।
- १६ पादौ जनन्याः प्रतिगृह्य चाहं तथा पितृणां रथमभ्यरोहम् ॥
 ररन् सा मां सरथं ह्यांश्चोपस्कराणि च ।
 १७ तामहं प्राञ्जलिर्भूवा पुनरेव व्यसर्जयम् ॥
 ततो हं स्वयमुद्यम्य ह्यांस्तान्वातरं हसः ।
 १८ अयुध्यं जामदग्न्येन निवृत्ते हनि भारत ॥
 ततो हं भरतश्रेष्ठ वेगवन्तं महाबलम् ।
 १९ अमुञ्चं समरे वाणं रामाय हृदयच्छिदम् ॥ २० ॥
 ततो जगाम वसुधां मम वाणप्रपीडितः ।
 २० जानुभ्यां धनुरुत्सृज्य रामो मोहवशं गतः ॥
 ततस्तस्मिन्निपतिते रामे भूरिसहस्रदे ।
 २१ आ वव्रुर्जलदा व्योम क्षरतो रुधिरं बद्ध ॥
 उल्काश्च शतशः पेतुः सनिर्घाताः सकम्पनाः ।
 २२ अर्कं च सहसा दीप्तं स्वर्भानुरभिसंवृणोत् ॥
 ववुश्च वाताः परुषाश्चलिता च वसुंधरा ।
 २३ गृध्रा बलाश्च कङ्काश्च परिपेतुर्मुदायुताः ॥

दीतायां दिशि गोमायुर्दरुणं मुद्गरुन्नदत् ।

२४ अनाकृता दुन्दुभयो विनेदुर्भृशदुःस्वनाः ॥ २९ ॥

एतदौत्पातिकं सर्वं घोरमासीद्वयंकरम् ।

२५ विसंज्ञकल्पे धरणीं गते रामे महात्मनि ॥

ततो वै सहस्रोत्थाय रामो मामभ्यवर्तत ।

पुनर्युद्धाय कौरव्य विह्वलः क्रोधमूहितः ॥

२६ आददानो महाबाहुः कार्मुकं बलसंनिभम् ।

शर्मप्याददानं तं राममेव न्यवारयन् ॥

महर्षयः कृपायुक्ताः क्रोधाविष्टो य भार्गवः ।

२७ स मे कुरदमेयात्मा शरं कालानलोपमम् ॥

ततो रविर्मन्दमरीचिमण्डलो जगामास्तं पांशुपुञ्जावगूढः ।

२८ निशा व्यगाहत्सुखशीतमारुता ततो युद्धं प्रत्यवहारयावः ॥ ३० ॥

एवं राजन्नवहारो बभूव ततः पुनर्विमले भूत्सुघोरम् ।

२९ कल्यंकल्यं विंशतिर्वै दिनानि तथैव चान्यानि दिनानि त्रीणि ॥

इति द्वादशो ध्यायः ॥

॥ गोष्म उवाच ॥ ततो हं निशि राजेन्द्र प्रणम्य शिरसा तदा ।

१ ब्राह्मणानां पितृणां च देवतानां च सर्वशः ॥

नक्तंचराणां भूतानां राजन्यानां विश्वां पते ।

२ शयनं प्राप्य रक्षिते मनसा समचित्तवम् ॥

ज्ञामदग्नेन मे युद्धमिदं परमदारुणम् ।

३ अहानि च बहून्यग्य वर्तते सुमहात्ययम् ॥

न च रामं महावीर्यं शक्नोमि रणमूर्धनि ।

४ विजेतुं समरे विप्रं जामदग्न्यं महाबलम् ॥

अम्बोपाख्यानम् ॥

- यदि शक्यो मया जेतुं जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
 १ दैवतानि प्रसन्नानि दर्शयन्तु निशां मम ॥ १ ॥
 ततो निशि च राजेन्द्र प्रसुप्तः शरविजितः ।
 २ दक्षिणेनेक पार्श्वेन प्रभातसमये तदा ॥
 ततो हं विप्रमुख्यैस्तैर्यैस्मि पतितो रथात् ।
 ३ उत्थापितो धृतश्चैव मा भैरिति च शान्त्वितः ॥
 त एव मां महाराज स्वप्ने दर्शनमेत्य वै ।
 ४ परिवार्याब्रुवन्वाक्यं तन्नि बोध कुद्वदह् ॥
 उत्तिष्ठ मा भैर्गङ्गिय न भयं ते स्ति किं चन ।
 ५ राजामहे त्वां कौरव्य स्वशरीरं हि नो भवान् ॥
 न त्वां रामो रणे जेता जामदग्न्यः कथं चन ।
 ६ तमेव समरे रामं विजेता भरतर्षभ ॥ १० ॥
 इदमस्त्रं सुदयितं प्रत्यभिज्ञास्यते भवान् ।
 ७ विदितं हि तवाप्येतत्पूर्वस्मिन्देहधारणे ॥
 प्राज्ञापत्यं विश्वकृतं प्रस्वाप्यं नाम भारत ।
 ८ नहीदं वेद रामो पि पृथिव्यां वा पुमान्क्व चित् ॥
 तत्स्मरस्व महाबाहो भृशं संयोजयस्व च ।
 ९ उप स्थास्यति राजेन्द्र स्वयमेव तवानघ ॥
 येन सर्वान्महावीर्यान्प्रशासिष्यसि कौरव ।
 १० न च रामः क्षयं गन्ता तेनास्त्रेण नराधिप ॥
 एनसा न तु संयोगं प्राप्स्यसे जातु मानद ।
 ११ स्वप्स्यते जामदग्न्यो सौ तद्वाणबलपीडितः ॥ १५ ॥
 ततो जित्वा तमेवैनं पनुरुत्थापयिष्यसि ।
 १२ अस्त्रेण दयितेनाज्ञौ भीष्मसंबोधनेन वै ॥

- एवं कुरुष्व कौरव्य प्रभाते रथमास्थितः ।
 १० प्रसृतं वा मृतं वेति तुल्यं मन्यामहे वयम् ॥
 न च रामेण मर्तव्यं कदा चिदपि पार्थिव ।
 १८ ततः समुत्पन्नमिदं प्रस्वापं युज्यतामिति ॥
 इत्युक्त्वान्तरिक्षा राजन्सर्व एव द्विजोत्तमाः ।
 १९ अष्टौ सदृशत्रपास्ते सर्वे भासुरमूर्तयः ॥
 इति त्रयोदशोऽध्यायः ॥

- ॥गीता उवाच ॥ ततो रात्रौ व्यतीतायां प्रतिबुद्धो स्मि भारत ।
 १ ततः संचिन्त्य वै स्वप्नमवापं हर्षमुत्तमम् ॥
 ततः समभवद्युद्धं मम तस्य च भारत ।
 २ तुमुलं सर्वभूतानां लोमहर्षणमद्भुतम् ॥
 ततो वाणमयं वर्षं ववर्ष मयि भार्गवः ।
 ३ न्यवारयमहं तच्च शरजालेन भारत ॥
 ततः परमसंकुद्धः पुनरेव महांतपाः ।
 ४ क्लृप्तेन च कोपेन शक्तिं वै प्राहिणोन्मयि ॥
 इन्द्राशनिसमस्पर्शा यमदण्डसमप्रभाम् ।
 ५ ज्वलन्तीमग्निवत्सांख्ये लेलिहानां समन्ततः ॥ ५ ॥
 ततो भरतशार्दूल धिक्ल्यमाकाशगं यथा ।
 ६ सा मामभ्यवधीत्तूर्णं जत्रुदेशे कुट्टद्वह् ॥
 अथासृञ्जे स्रवद्दोरं गिरिगैरिकधातुवत् ।
 ७ रामेण सुमहाबाहो क्षतस्य क्षतजक्षणा ॥
 ततो हं जामदग्न्याय भृशं क्रोधसमन्वितः ।
 ८ चिन्नेप मृत्युसंकाशं वाणं सर्पविषोपमम् ॥

अम्बोपाख्यानम् ॥

- स तेनाभिहतो वीरो ललाटे द्विजसत्तमः ।
१ अशोभत महाराज सशृङ्गश्च पर्वतः ॥
स संरब्धः समावृत्य शरं कालान्तकोपमम् ।
१० सं दधे बलवत्कृष्ण घोरं शत्रुनिवर्हणम् ॥ १० ॥
स वक्षसि पपातोऽग्रः शरो व्यालश्च श्वसनू ।
११ महीं राजस्ततश्चाहमगमं रुधिराविलः ॥
संप्राप्य तु पुनः संज्ञां जामदग्न्याय धीमते ।
१२ प्राहिण्वं विमलां शक्तिं ज्वलन्तीमशनीमिव ॥
सा तस्य द्विजमुख्यस्य नि पपात भुजान्तरे ।
१३ विह्वलश्चाभवद्राजन्वपथुश्चैनमाविशत् ॥
तत एनं परिघज्य सखा विप्रो महातपाः ।
१४ अकृतव्रणः शुभैर्विकिराश्चासयदनेकधा ॥
समाश्वस्तस्ततो रामः क्रोधामर्षसमन्वितः ।
१५ प्राडुश्चक्रे तदा ब्राह्मं परमास्त्रं महाव्रतम् ॥ १५ ॥
ततस्तत्प्रतिधातार्थं ब्राह्ममेवास्त्रमुत्तमम् ।
१६ मया प्रयुक्तं जज्वाल युगान्तमिव दर्शयत् ॥
तयोर्ब्रह्मास्त्रयोरासीदत्तरा वै समागमः ।
१७ असंप्राप्यैव रामं च मां च भारतसत्तम ॥
ततो व्योम्नि प्राडुरभूत्तेज एव हि केवलम् ।
१८ भूतानि चैव सर्वाणि जग्मुरार्तिं विशां पते ॥
ऋषयश्च सगन्धर्वा देवताश्चैव भारत ।
१९ संतापं परमं जग्मुरस्त्रतेजोभिपीडिताः ॥
ततश्चाल पृथिवी सपर्वतवनद्रुमा ।
२० संतप्तानि च भूतानि विषादं जग्मुरुत्तमम् ॥ २० ॥

- प्र ज्वाल् नभो राजन्धूमायत्ते दिशो दश ।
 २१ न स्थातुमन्तरिक्षे च शेकुराकाशगास्तदा ॥
 ततो द्वाहाकृते लोके सदेवासुरराक्षसे ।
 इदमन्तरमित्येवं मोक्तुकामो स्मि भारत ॥
 प्रस्वापमस्त्रं त्वरितो वचनाद्ब्रह्मवादिनाम् ।
 २२ विचित्रं च तदस्त्रं मे मनसि प्रत्यभात्तदा ॥
 इति चतुर्दशो ध्यायः ॥

- ॥ भीष्म उवाच ॥ ततो हलहलाशब्दो दिवि राजन्महानभूत् ।
 १ प्रस्वापं भीष्म मा स्राक्षीरिति कौरवनन्दन ॥
 अयुञ्जमेव चैवाहं तदस्त्रं भृगुनन्दने ।
 २ प्रस्वापं मां प्रयुञ्जानं नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥
 एते वियति कौरव्य दिवि देवगणा स्थिताः ।
 ३ ते त्वां नि वारयन्त्यद्य प्रस्वापं मा प्र योजय ॥
 रामस्तपस्वी ब्रह्मण्यो ब्राह्मणश्च गुरुश्च ते ।
 ४ तस्यावमानं कौरव्य मा स्म कार्षीः कथं चन ॥
 ततो पश्यं दिविष्ठान्वै तानष्टौ ब्रह्मवादिनः ।
 ५ ते मां स्मयन्तो राजेन्द्र शनकैरिदमब्रुवन् ॥ ५ ॥
 यथाह भरतश्रेष्ठ नारदस्तथा कुरु ।
 ६ एतद्भि परमं श्रेयो लोकानां भरतर्षभ ॥
 ततश्च प्रतिसंहृत्य तदस्त्रं स्वापनं मरुत् ।
 ७ ब्रह्मास्त्रं दीपयां चक्रे तस्मिन्नुधि यथाविधि ॥
 ततो रामो रुषितो राजसिंह दृष्ट्वा तदस्त्रं विनिवर्तितं वै ।
 ८ जितो स्मि भीष्मेति सुमन्दबुद्धिरित्येव वाक्यं सहसा व्यमुञ्चत् ।

ततो पश्यत्पितरं जामदग्न्यः पितुस्तथा पितरं चास्य मान्यम् ।

१ ते तत्र चैनं परिवार्य तस्युच्चुश्चैनं शान्तवपूर्वं तदानीम् ॥

॥ पितर उच्च ॥ मा स्मैवं साहसं तात पुनः कार्षीः कथं चन ।

१० भीष्मेण संयुगं गन्तुं क्षत्रियेण विशेषतः ॥ १० ॥

क्षत्रियस्य तु धर्मो यं यद्युद्धं भृगुनन्दन ।

११ स्वाध्यायो व्रतचर्या च ब्राह्मणानां परं धनम् ॥

इदं निमित्ते कस्मिंश्चिदस्माभिः प्रागुदाहृतम् ।

१२ शस्त्रधारणमत्युग्रं तच्चाकार्यं कृतं त्वया ॥

वत्स पर्याप्तमेतावद्भीष्मेण सह संयुगे ।

१३ विमर्दस्ते महाबाहो व्यपवाहि रणादतः ॥

पर्याप्तमेतद्गदं ते तव कार्मुकधारणम् ।

१४ वि सर्जयैतदुर्ध्वं तपस्तप्यस्व भार्गव ॥

एष भीष्मः शान्तनवो देवैः सर्वैर्निवारितः ।

१५ नि वर्तस्व रणादस्मादिति चैव प्रसादितः ॥ १५ ॥

रामेण सह मा योत्सीर्गुरुणेति पुनःपनुः ।

१६ नहि रामो रणे जेतुं त्वया न्याय्यः कुद्वद्वह ॥

मानं कुरुष्व गाङ्गेय ब्राह्मणस्य रणाजिरे ।

१७ वयं तु गुरवस्तुभ्यं तस्मात्त्वां वारयामहे ॥

भीष्मो वसूनामन्यतमो दिव्या जीवसि पुत्रक ।

गाङ्गेयः शान्तनोः पुत्रो वसुरेष महायशाः ॥

१८ कथं शक्यस्त्वया जेतुं नि वर्तस्वेह भार्गव ।

अर्जुनः पाण्डवश्रेष्ठः पुरंदरसुतो बली ॥

१९ भीष्ममृत्युर्यथाकालं विहितो वै स्वयंभुवा ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ एवमुक्तः स्वपितृभिः पितृव्रामो ब्रवीदिदम् ।

- २० नाहं युधि नि वर्तेयमिति मे व्रतमाहितम् ॥२०॥
न निवर्तितपूर्वश्च कदा चिद्रणमूर्धनि ।
- २१ नि वर्त्यतामापगेयः कामं युद्धात्पितामहाः ॥
- २२ न त्वहं विनिवर्तिष्ये युद्धादस्मात्कथं चन ।
ततस्ते मुनयो राजनृचीकप्रमुखास्तदा ॥
- २३ नारदेनैव सहिताः समागम्येदमब्रुवन् ।
नि वर्तस्व रणान्तात मानयस्व द्विजोत्तमम् ॥
- २४ इत्यवोचमहं तांश्च क्षत्रधर्मापेक्षया ।
मम व्रतमिदं लोके नाहं युद्धात्कदा चन ॥
- २५ विमुखो विनिवर्तेयं पृष्ठतो भ्याहृतः शरैः ।
नाहं लोभान्न कार्पणान्न भयान्नार्थकारणात् ॥२५॥
- २६ त्यजेयं शाश्वतं धर्ममिति मे निश्चिता मतिः ।
ततस्ते मुनयः सर्वे नारदप्रमुखा नृप ॥
- २७ भागीरथो च मे माता रणमध्यं प्र पेदिरे ।
तथैवात्तशरो धन्वी तथैव दृढनिश्चयः ॥
स्थिरो ह्माहवे घोडुं ततस्ते राममब्रुवन् ।
- २८ समेत्य सहिता भूयः समरे भृगुनन्दनम् ॥
नावनीतं हि हृदयं विप्राणां शाम्य भार्गव ।
- २९ रामराम नि वर्तस्व युद्धादस्माद्विजोत्तम ॥
- ३० अवध्यो वै त्वया भीष्मस्त्वं च भीष्मस्य भार्गव ।
एवं ब्रुवन्तस्ते सर्वे प्रतिरुध्य रणाजिरम् ॥३०॥
- ३१ न्यासयां चक्रिरे शस्त्रं पितरो भृगुनन्दनम् ।
ततो हं पुनरेवाय तानष्टौ ब्रह्मवादिनः ॥
- ३२ अद्राक्षं दीप्यमानान्वै ग्रहानष्टाविवोदितान् ।

- ते माँ सप्रणयं वाक्यमब्रुवन्समरे स्थितम् ॥
 ३३ प्रैहि रामं महाबाहो गुरुं लोकहितं कुरु ।
 दृष्ट्वा निवर्तितं रामं सुहृद्वाक्येन तेन वै ॥
 ३४ लोकानां च हितं कुर्वन्नहमप्या ददे वचः ।
 ततो हं राममासाद्य ववन्दे भृशविद्वतः ॥
 ३५ रामश्चाभ्युत्सम्यन्प्रेम्णा मामुवाच महातपाः ।
 तत्समो नास्ति लोके स्मिन्क्षत्रियः पृथिवीतले ॥ ३५ ॥
 ३६ गम्यतां भीष्म युद्धे स्मिंस्तोषितो हं भृशं त्वया ।
 मम चैव समक्षं तां कन्यामाहूय भार्गवः ॥
 ३७ उक्तवान्दीनया वाचा मध्ये तेषां महात्मनाम् ॥
 इति पञ्चदशोऽध्यायः ॥

- ॥ राम उवाच ॥ प्रत्यक्षमेतल्लोकानां सर्वेषामेव भाविनि ।
 १ यथाशक्त्या मया युद्धं कृतं वै पौरुषं परम् ॥
 न चैवमपि शक्नोमि भीष्मं शस्त्रभृतां वरम् ।
 २ विशेषयितुमत्यर्थमुत्तमास्त्राणि दर्शयन् ॥
 एषा मे परमा शक्तिरेतन्मे परमं वलम् ।
 ३ यथेष्टं गम्यतां भद्रे किमन्यद्वा करोमि ते ॥
 भीष्ममेव प्र पश्यस्व न ते न्या विद्यते गतिः ।
 ४ निर्जितो ह्यस्मि भीष्मेण महास्त्राणि प्रमुञ्चता ॥
 एवमुक्त्वा ततो रामो विनिःश्वस्य महामनाः ।
 ५ तूह्नीमासीत्ततः कन्या प्रोवाच भृगुनन्दनम् ॥ ५ ॥
 भगवन्नेवमेवैतद्यथाह भगवांस्तथा ।
 ६ अज्ञेयो युधि भीष्मो यमपि देवैरुदारधीः ॥

- यथाशक्ति यथोत्साहं मम कार्यं कृतं त्वया ।
 ७ अनिवार्यं रणे वीर्यमस्त्राणि विविधानि च ॥
 न चैव शक्यते युद्धे विशेषयितुमन्ततः ।
 ८ न चाहमेनं यास्यामि पुनर्भीष्मिं कथं चन ॥
 गमिष्यामि तु तत्राहं यत्र भीष्मं तपोधन ।
 ९ समरे पातयिष्यामि स्वयमेव भृगूद्वह ॥
 एवमुक्त्वा ययौ कन्या रोषव्याकुललोचना ।
 १० तापस्ये धृतसंकल्पा सा मे चिन्तयती वधम् ॥ १० ॥
 ततो महेन्द्रं सह तैर्मुनिभिर्भृगुसत्तमः ।
 ११ यथागतं तथा सो गान्मामुपमल्य भारत ॥
 ततो रथं समारुह्य स्तूयमानो द्विजातिभिः ।
 प्रविश्य नगरं मात्रे सत्यवत्यै न्यवेदयम् ॥
 १२ यथावृत्तं महाराज सा च मां प्रत्यनन्दत ।
 १३ पुरुषांश्चादिशं प्राज्ञान्कन्यावृत्तान्तकर्मणि ॥
 दिवसेदिवसे क्यस्या गतिं जल्पितचेष्टितम् ।
 १४ प्रत्याहरंश्च ते युक्ताः स्थिताः प्रियद्विते सदा ॥
 यदैव हि वनं प्रायात्सा कन्या तपसे धृता ।
 १५ तदैव व्यथितो दीनो गतचेताऽवाभवम् ॥ १५ ॥
 नहि मां क्षत्रियः कश्चिद्वीर्येण व्यजयद्युधि ।
 १६ ऋते ब्रह्मविदस्तात तपसा संशितव्रतात् ॥
 अपि चैतन्मया राजन्नारदे विनिवेदितम् ।
 १७ व्यासे चैव तथा कार्यं तौ चोभौ मामवोचताम् ॥
 न विषादस्त्वया कार्यो भीष्म काशिसुतां प्रति ।
 १८ दैवं पुरुषकारेण को निवर्तितुमुत्सहेत् ॥

- सा कन्द्या तु महाराज प्रविश्याश्रममण्डलम् ।
 ११ यमुनातीरमाश्रित्य तपस्तेपे तिमानुषम् ॥
 निराहारा कृशा वृक्षा जटिला मलपङ्क्तिनी ।
 १० षण्मासान्वायुभक्ता च स्थाणुभूता तपोधना ॥ २० ॥
 यमुनाजलमाश्रित्य संवत्सरमथापरम् ।
 २१ उपवासनिराहारा धारयामास भाविनी ॥
 शीर्णपत्रेण चैकेन पारयामास सा परम् ।
 २२ संवत्सरं तीव्रकोपा पादाङ्गुष्ठग्रथिता ॥
 एवं द्वादश वर्षाणि तापयामास रोदसी ।
 २३ निवर्त्यमानापि च सा ज्ञातिभिर्नैव शक्यते ॥
 ततो गमद्वत्सभूमिं सिद्धाचरणसेविताम् ।
 २४ आश्रमं पुण्यशीलानां तापसानां महात्मनाम् ॥
 तत्र पुण्येषु तीर्थेषु सा प्लुताङ्गी दिवानिशम् ।
 २५ व्यचर्त्काशिकन्या सा यथाकामविचारिणी ॥ २५ ॥
 नन्दाश्रमे महाराज तथोलूकाश्रमे शुभे ।
 २६ च्यवनस्याश्रमे चैव ब्रह्मणः स्थान एव च ॥
 प्रयागे देवयजने देवारण्येषु चैव ह ।
 २७ भोगवत्यां महाराज कौशिकस्याश्रमे तथा ॥
 माण्डव्यस्याश्रमे राजन्दितीपस्याश्रमे तथा ।
 २८ रामहृदे च कौरव्य पैलगर्गस्य चाश्रमे ॥
 एतेषु तीर्थेषु तदा काशिकन्या विशां पते ।
 २९ आप्लावयत गात्राणि व्रतमास्थाय दुष्करम् ॥
 तामब्रवीच्च कौरव्य मम माता जले स्थिता ।
 ३० किमर्थं क्लिश्यसे भद्रे तथ्यमेव वदस्व मे ॥ ३० ॥

- सैनामथाब्रवीद्राजहृत् ॥ ३१ ॥ तिमनिन्दिता ।
 ३१ भीष्मेण समरे रामो निर्जितश्चारुलोचने ॥
 ३२ को न्यस्तमुत्सहेज्जेतुमुद्यतेषु महीपतिः ।
 साहं भीष्मविनाशाय तपस्तप्स्ये सुदारुणम् ॥
 वि चरामि महीं देवि यथा हन्यामहं नृपम् ।
 ३३ एतद्व्रतफलं देवि परमस्मिन्यथा हि मे ॥
 ततो ब्रवीत्सागरगा जिह्मं चरसि भाविनि ।
 ३४ नैष कामो नवद्याङ्गि शक्यः प्राप्तुं तयाबले ॥
 यदि भीष्मविनाशाय काश्ये चरसि वै व्रतम् ।
 ३५ व्रतस्था च शरीरं त्वं यदि नाम वियोक्ष्यसि ॥ ३५ ॥
 नदी भविष्यसि श्रुमे कुटिला वार्षिकोदका ।
 दुस्तीर्था न तु विज्ञेया वार्षिकी नाष्टमासिकी ॥
 ३६ भीमग्राहवती घोरा सर्वभूतभयंकरी ।
 एवमुक्त्वा ततो राजन्काशिकन्यां न्यवर्तत ॥
 ३७ माता मम महाभागा स्मयमानेव भाविनी ।
 कदा चिदष्टमे मासि कदा चिदशमे तथा ॥
 ३८ न प्राश्नीतोदकमपि पुनः सा वर्वरिणी ।
 सा वत्सभूमिं कौरव्य तीर्थलोभात्ततस्ततः ॥
 पतिता परिधावन्ती पुनः काशिपतेः सुता ।
 सा नदी वत्सभूम्यां तु प्रथिता चेति भारत ॥ ४० ॥
 वार्षिकी ग्राहबहुला दुस्तीर्णा कुटिला तथा ।
 सा कन्या तपसा तेन देहार्धेन व्यजायत ॥
 ३९ नदी च राजन्वत्सेषु कन्या चैवाभवत्तदा ॥
 इति षोडशोऽध्यायः ॥

- ॥ भीष्म उवाच ॥ ततस्तेतापसाः सर्वे तपसे धृतनिश्चयाः ।
 १ दृष्ट्वा न्यवर्तयंस्तात किं कार्यमिति चाब्रुवन् ॥
 तानुवाच ततः कन्या तपोवृद्धानृषींस्तथा ।
 २ निराकृतास्मि भीष्मेण भ्रंशिता पतिधर्मतः ॥
 वधार्थं तस्य दीक्षा मे न लोकार्थं तपोधनाः ।
 ३ निहृत्य भीष्मं गच्छेयं शान्तिमित्येव निश्चयः ॥
 यत्कृते दुष्खवसतिमिमां प्राप्तास्मि शाश्वतीम् ।
 ४ पतिलोकाद्विहीना च नैव स्त्री न पुमानिह ॥
 नाह्वा युधि गाङ्गेयं नि वर्तिष्ये तपोधनाः ।
 ५ एष मे हृदि संकल्पो यदिदं कथितं मया ॥ ५ ॥
 स्त्रीभावे परिनिर्विषा पुंस्त्वर्थे कृतनिश्चया ।
 ६ भीष्मे प्रति चिकीर्षामि नास्मि वार्येति वै पुनः ॥
 तां देवो दर्शयामास श्रूलपाणिरुमापतिः ।
 ७ मध्ये तेषां महर्षीणां स्वेनं द्रुपेण तापसीम् ॥
 हन्त्यमाना वरेणाथ सा वत्रे मत्पराजयम् ।
 ८ हनिष्यसीति तां देवः प्रत्युवाच मनस्विनीम् ॥
 ततः सा पुनरेवाथ कन्या रुद्रमुवाच ह ।
 ९ उप पद्येत्कथं देव स्त्रिया युधि जयो मम ॥
 स्त्रीभावेन च मे गाढं मनः शान्तमुमापते ।
 १० प्रतिश्रुतश्च भूतेश त्वया भीष्मपराजयः ॥ १० ॥
 यथा स सत्यो भवति तथा कुरु वृषध्वज ।
 ११ यथा हन्यां समागम्य भीष्मं शान्तनवं युधि ॥
 तामुवाच महादेवः कन्यां किल वृषध्वजः ।
 १२ न मे वागनृतं प्राह सत्यं भद्रे भविष्यति ॥

- कृनिष्यसि रणे भीष्मं पुरुषवं च लोप्स्यसे ।
 १३ स्मरिष्यसि च तत्सर्वं देहमन्यं गता सती ॥
 द्रुपदस्य कुले जाता भविष्यसि महारथः ।
 १४ शोघ्रास्त्रस्तीक्ष्णयोधी च भविष्यसि सुसंमतः ॥
 यथोक्तमेव कल्याणि सर्वमेतद्भविष्यति ।
 १५ भविष्यसि पुमान्पश्चात्कस्माच्चित्कालपर्ययात् ॥ १५ ॥
 एवमुक्त्वा महादेवः कपर्दी वृषभध्वजः ।
 १६ पश्यतामेव विप्राणां तत्रैवान्तरधीयत ॥
 ततः सा पश्यतां तेषां महर्षीणामनिन्दिता ।
 १७ समाकृत्य वनात्तस्मात्काष्ठानि वरवर्णिनी ॥
 चितां कृत्वा सुमहतीं प्रदाय च ऊताशनम् ।
 १८ प्रदीप्ते गौ महाराज रोषदीप्तेन चेतसा ॥
 उक्त्वा भीष्मवधायेति प्र विवेश ऊताशनम् ।
 १९ ज्येष्ठा काशिसुता राजन्यमुनामभितो नदीम् ॥
 इति सप्तदशो ध्यायः ॥

- ॥ दुर्योधन उवाच ॥ कथं शिखाडी गाङ्गेय कन्या भूत्वा पुरा तदा ।
 १ पुरुषो भूयुधिष्ठेष्ठ तन्मे ब्रूहि पितामह ॥
 ॥ भीष्म उवाच ॥ भार्या तु तस्य राजेन्द्र द्रुपदस्य महोपतेः ।
 २ महिषी दयिता क्वासीदपुत्रा च विशां पते ॥
 एतस्मिन्नेव काले तु द्रुपदो वै महोपतिः ।
 अपत्यार्थं महाराज तोषयामास शङ्करम् ॥
 ३ अस्मद्वधार्थं निश्चित्य तपो धीरं समास्थितः ।
 ऋते कन्यां महादेव पुत्रो मे स्यादिति ब्रुवन् ॥

- ६ भगवन्पुत्रमिच्छामि भीष्मं प्रति चिकीर्षया ॥
इत्युक्तो देवदेवेन स्त्रीपुमांस्ते भविष्यति ॥१॥
- ७ नि वर्तस्व महीपाल नैतज्जावन्यथा भवेत् ।
स तु गत्वा च नगरं भार्यामिदमुवाच ह ॥
- ८ कृतो यत्नो महीदेवि तपसाराधितो मया ।
९ कन्या भूत्वा पुमान्भावी इति चोक्तो स्मि शंभुना ॥
पुनःपुनर्याच्यमानो दिष्टमित्यब्रवीच्छिवः ।
- १० न तदन्यच्च भविता भवितव्यं हि तत्तथा ॥
ततः सा नियता भूत्वा ऋतुकाले मनस्विनी ।
- ११ पत्नी द्रुपदराजस्य द्रुपदं प्र विवेश ह ॥
लेभे गर्भं यथाकालं विधिदृष्टेन कर्मणा ।
- १२ पार्षतस्य महीपाल यथा मां नारदो ब्रवीत् ॥१०॥
१३ ततो दधार सा देवी गर्भं राजीवलोचना ।
तां स राजा प्रियां भार्यां द्रुपदः कुरुनन्दन ॥
- १४ पुत्रस्नेहान्महाबाहुः सुखं पर्यचरत्तदा ।
सर्वानभिप्रायकृतान्भार्यालभत कौरव ॥
- १५ अपुत्रस्य सतो राज्ञो द्रुपदस्य महीपतेः ।
यथाकालं तु सा देवी महिषी द्रुपदस्य ह ॥
- १६ कन्यां प्रवर्त्तुपां तु प्राजायत नराधिप ।
अपुत्रस्य तु राज्ञः सा द्रुपदस्य मनस्विनी ॥
- १७ ख्यापयामास राजेन्द्र पुत्रो ह्येष ममेति वै ।
ततः स राजा द्रुपदः प्रच्छन्नाया नराधिप ॥१५॥
- १८ पुत्रवत्पुत्रकार्याणि सर्वाणि समकारयत् ।
रत्नणं चैव मन्त्रस्य महिषी द्रुपदस्य सा ॥

- चकार सर्वयत्नेन ब्रुवाणा पुत्र इत्युत ।
 १७ न च तां वेद नगरे कश्चिदन्यत्र पार्षतात् ॥
 अद्धानो हि तद्वाक्यं देवस्याच्युततेजसः ।
 १८ हृदयामास तां कन्यां पुमानिति च सो ब्रवीत् ॥
 ज्ञातकर्माणि सर्वाणि कारयामास पार्थिव ।
 १९ पुंवद्विधानयुक्तानि शिखण्डीति च तां विदुः ॥
 अहमेकस्तु चारेण वचनान्नारदस्य ह ।
 २० ज्ञातवान्देववाक्येन अम्बायास्तपसा तथा ॥ ५० ॥
 इत्यष्टादशो ध्यायः ॥

- ॥ गीग उवाच ॥ चकार यत्नं दुपदः सुतायाः सर्वकर्मसु ।
 १ ततो लेख्यादिषु तथा शिल्पेषु च परंतपः ॥
 २ इध्रस्त्रे चैव राजेन्द्र द्रोणशिष्यो बभूव ह ।
 तस्य माता महाराज राजानं वर्वरिणी ॥
 ३ चोदयामास भार्यार्थं कन्यायाः पुत्रवत्तदा ।
 ततस्तां पार्षतो दृष्ट्वा कन्यां संप्राप्तयौवनाम् ॥
 ४ स्त्रियं मत्वा ततश्चितां प्र पेदे सह भार्यया ॥
 ॥ दुपद उवाच ॥ कन्या ममेयं संप्राप्ता यौवनं शोकवर्धिनी ।
 ५ मया प्रच्छातिद्वा चेयं वचनाच्छूलपाणिनः ॥ ५ ॥
 ॥ भार्गवाच ॥ न तन्मिथ्या महाराज भविष्यति कथं चन ।
 ६ त्रैलोक्यकर्ता कस्माद्भि वृथा वक्तुमिहार्हति ॥
 यदि ते रोचते राजन्वक्ष्यामि शृणु मे वचः ।
 श्रुत्वेदानीं प्र पश्येथाः स्वां मतिं पृषतात्मज ॥
 क्रियतामस्य यत्नेन विधिवद्वागसंग्रहः ।

- ८ भविता तद्वचः सत्यमिति मे निश्चिता मतिः ॥
ततस्तौ निश्चयं कृत्वा तस्मिन्कार्ये थ दंपती ।
- ९ वर्यां चक्रतुः कन्यां दशार्णाधिपतेः सुताम् ॥
ततो राजा द्रुपदो राजसिंहः सर्वान्राज्ञः कुलतः संनिशाम्य ।
- १० दशार्णकस्य नृपतेस्तनूजां शिखण्डिने वरयामास दारान् ॥ १० ॥
हिरण्यवर्मेति नृपो यो सौ दशार्णकः स्मृतः ।
- ११ स च प्रादान्महोपालः कन्यां तस्मै शिखण्डिने ॥
स च राजा दशार्णेषु महानासीत्सुदुर्जयः ।
- १२ हिरण्यवर्मा दुर्धर्षो महामना महामनाः ॥
कृते विवाहे तु तदा सा कन्या राजसत्तम ।
- १३ यौवनं समनुप्राप्ता सा च कन्या शिखण्डिनी ॥
कृतदारः शिखण्डी च काम्पिल्यं पुनरागमत् ।
- १४ ततः सा वेद तां कन्यां कं चित्कालं स्त्रियं किल ॥
हिरण्यवर्मणः कन्या ज्ञात्वा तां तु शिखण्डिनीम् ।
धात्रीणां च सखीनां च व्रीडमाना न्यवेदयत् ॥ १५ ॥
- १५ कन्यां पञ्चालराजस्य सुतां तां तु शिखण्डिनीम् ।
ततस्ता राजशार्दूल धात्र्यो दशार्णिकास्तदा ॥
- १६ जग्मुरार्तिं परां प्रेष्ठ्याः प्रेषयामासुरेव च ।
ततो दशार्णाधिपतेः प्रेष्ठ्याः सर्वा न्यवेदयन् ॥
- १७ विप्रलम्भं यथावृत्तं स च चुक्रोध पार्थिवः ।
शिखण्डापि महाराज पुंवद्राजकुले तदा ॥
- १८ वि जहार् मुदा युक्तः स्त्रीवमेव तिरोहयन् ।
ततः कतिपयाहस्य तच्छ्रुत्वा भरतर्षभ ॥
- १९ हिरण्यवर्मा राजेन्द्र रोषादार्तिं जगाम ह ।

- ततो दशार्णको राजा तीव्रकोषसमन्वितः ॥ २० ॥
 २० दूतं प्रस्थापयामास द्रुपदस्य निवेशनम् ।
 ततो द्रुपदमासाद्य दूतः काञ्चनवर्मणः ॥
 २१ एक एकान्तमुत्सार्य रक्षो वचनमब्रवीत् ।
 दशार्णराजो राजंस्त्वामिदं वचनमब्रवीत् ॥
 २२ अभिषङ्गात्प्रकुपितो विप्रलब्धस्त्वयानघ ।
 २३ अथ मन्यसे मां नृपते नूनं दुर्मन्त्रितं तव ॥
 यन्मे कन्यां स्वकन्यार्थे मोहाद्याचितवानसि ।
 २४ तस्याद्य विप्रलम्भस्य फलं प्राप्नुहि दुर्मते ॥
 २५ एष त्वां सज्जनामात्यमुद्गरामि स्थिरो भव ॥ २५ ॥
 इत्येकोनविंशो ध्यायः ॥

- ॥ गोप्त उवाच ॥ एवमुक्तस्य दूतेन द्रुपदस्य तदा नृप ।
 १ चोरस्येव गृहीतस्य न प्रावर्तत भारती ॥
 स यत्नमकरोत्तीव्रं संवन्धिन्यनुमानने ।
 २ दूतैर्मधुरसंभाषैर्नैतदस्तीति संदिशन् ॥
 स राजा भूय एवाथ ज्ञात्वा तत्त्वमथागमत् ।
 ३ कन्येति पञ्चालसुतां त्वरमाणो विनिर्ययौ ॥
 ततः संप्रेषयामास मित्राणाममितौजसाम् ।
 ४ दुहितुर्विप्रलम्भं तं धात्रीणां वचनात्तदा ॥
 ततः समुदयं कृत्वा बलानां राजसत्तमः ।
 ५ अभियाने मतिं चक्रे द्रुपदं प्रति भारत ॥ ५ ॥
 ततः संमन्त्रयामास मन्त्रिभिः स महीपतिः ।
 ६ हिरण्यवर्मा राजेन्द्र पाञ्चाल्यं पार्थिवं प्रति ॥

- ७ तत्रैव निश्चितं तेषामभूद्राज्ञां महात्मनाम् ।
तथ्यं भवति चेदेतत्कन्या राज्ञिशिखण्डिनी ॥
- ८ वद्धा पञ्चालराजानमा नयिष्यामहे वयम् ।
अन्यं राजानमाधाय पाञ्चालेषु नरेश्वरम् ॥
- ९ घातयिष्याम नृपतिं पाञ्चालं सशिखण्डिनम् ।
तत्तदा नूनमाज्ञाय पुनर्द्वतान्नराधिपः ॥
- १० प्रास्थापयत्पार्षताय नि हन्मीति स्थिरो भव ॥ १० ॥
- ॥ गौण उवाच ॥ स हि प्रकृत्या वै भीतः कित्त्विषाञ्च नराधिप ।
११ भयं तीव्रमनुप्राप्तो द्रुपदः पृथिवीपतिः ॥
विसृज्य द्वतान्द्राशार्णे द्रुपदः शोककर्षितः ।
१२ समेत्य भार्या रहिते वाक्यमाह नराधिपः ॥
भयेन महाताविष्टो हृदि शोकेन चाकृतः ।
१३ पाञ्चालराज्ञो दयितां मातरं च शिखण्डिनः ॥
अभि यास्यति मां कोपात्संबन्धी सुमहावलः ।
१४ हिरण्यवर्मा नृपतिः कर्षमाणो वरूथिनीम् ॥
किमिदानीं करिष्यावो मूढौ कन्यामिमां प्रति ।
१५ शिखण्डी किल पुत्रस्ते कन्येति परिशङ्कितः ॥ १५ ॥
इति संचित्य यत्नेन समित्रः सबलानुगः ।
१६ वञ्चितो स्मीति मन्वानो मां किलोद्धर्तुमिच्छति ॥
किमत्र तथ्यं सुश्रोणि मिथ्या किं ब्रूहि शोभने ।
१७ श्रुत्वा ततः शुभे वाक्यं संविधास्याम्यहं तथा ॥
अहं हि संशयं प्राप्तो बाला चेयं शिखण्डिनी ।
१८ त्वं च राक्षि महत्कृच्छ्रं संप्राप्ता वरवर्णिनी ॥
सा त्वं सर्वविमोक्षाय तत्त्वमा ख्याहि पृच्छतः ।

- १९ तथा वि दध्यां सुश्रोणि कृत्यमाशु शुचिस्मिते ॥
 २० शिखण्डिनि च मा भैस्त्वं वि धास्ये तत्र तत्रतः ।
 कृपयाहं वरारोहे वञ्चितः पुत्रधर्मतः ॥ २० ॥
 २१ मया दशार्णको राजा वञ्चितः स महोपतिः ।
 २२ तदा चक्ष्व महाभागे वि धास्ये तत्र यद्वितम् ॥
 ज्ञानता हि नरेन्द्रेण ख्यापनार्थं परस्य वै ।
 २३ प्रकाशं चोदिता देवी प्रत्युवाच महोपतिम् ॥
 इति विंशो ध्यायः ॥

- ॥ भीष्म उवाच ॥ ततः शिखण्डिनो माता यथातत्रं नराधिप ।
 १ आ चक्ष्वे महाबाहो भर्त्रे कन्यां शिखण्डिनीम् ॥
 अपुत्रया महाराज सपत्नीनां भयादिदम् ।
 २ कन्या शिखण्डिनी जाता पुरुषो वै निवेदितः ॥
 ३ तया चैव नरश्रेष्ठ तन्मे प्रीत्यानुमोदितम् ।
 पुत्रकर्म कृतं चैव कन्यायाः पार्थिवर्षभ ॥
 ४ भार्या चोठा तया राजन्दशार्णाधिपतेः सुता ।
 मया च प्रत्यभिहितं देववाक्यार्थदर्शनात् ॥
 ५ कन्या भूत्वा पुमान्भावीत्येवं चैतदुपेक्षितम् ॥ ५ ॥
 एतच्छ्रुत्वा द्रुपदो यज्ञसेनः सर्वं तत्रं मन्त्रविद्भ्यो निवेद्य ।
 ६ मन्त्रं राजा मन्त्रयामास राजन्यथा युक्तं रक्षणे वै प्रजानाम् ॥
 संबन्धकं चैव समर्थं तस्मिन्दाशार्णके वै नृपतौ नरेन्द्रः ।
 ७ स्वयं कृत्वा विप्रलम्भं यथावन्मन्त्रैकाग्रो निश्चयं वै जगाम ॥
 स्वभावगुप्तं नगरमापत्काले तु भारत ।
 गोपयामास राजेन्द्र सर्वतः समलंकृतम् ॥

अम्बोपाख्यानम् ॥

- आर्त्तिं च परमां राजा जगाम सह भार्यया ।
१ दशार्णपतिना सार्धं विरोधे भरतर्षभ ॥
कथं संबन्धिना सार्धं न मे स्याद्विग्रहो महान् ।
१० इति संचिन्त्य मनसा देवतामर्चयत्तदा ॥ १० ॥
तं तु दृष्ट्वा तदा राजन्देवी देवपरं तदा ।
११ अर्चां प्रयुञ्जानमथो भार्या वचनमब्रवीत् ॥
देवानां प्रतिपत्तिश्च सत्यं साधुमता सताम् ।
१२ किमु दुष्खार्णवं प्राप्य तस्मादर्चयतां गुह्यम् ॥
दैवतानि च सर्वाणि पूज्यन्तां भूरिदक्षिणम् ।
१३ अग्रयश्चापि हूयन्तां दशार्णप्रतिषेधने ॥
अयुद्धेन निवृत्तिं च मनसा चिन्तय प्रभो ।
१४ देवतानां प्रसादेन सर्वमेतद्भविष्यति ॥
मन्त्रिभिर्मन्त्रितं सार्धं त्वया पृथुललोचन ।
१५ पुरस्थास्याविनाशाय तच्च राजंस्तथा कुरु ॥ १५ ॥
दैवं हि मुनयोपेतं भृशं सिध्यति पार्थिव ।
१६ परस्परविरोधाद्धि सिद्धिरस्ति न चैतयोः ॥
तस्माद्विधाय नगरे विधानं सचिवैः सह ।
१७ अर्चयस्व यथाकामं दैवतानि विशां पते ॥
एवं संभाषमाणौ तु दृष्ट्वा शोकपरायणौ ।
१८ शिखण्डिनीं तदा कन्या व्रीडितेव तपस्विनी ॥
ततः सा चिन्तयामास मत्कृते दुष्खितावुभौ ।
१९ इमाविति ततश्चक्रे मतिं प्राणविनाशने ॥
एवं सा निश्चयं कृत्वा भृशं शोकपरायणा ।
२० निर्जगाम गृहं त्यक्त्वा गहनं निर्जनं वनम् ॥ २० ॥

यक्षेणार्द्धिमता राजन्स्थूणाकर्णेन पालितम् ।

२१ तद्गयादेव च जनो वि सर्जयति तद्वनम् ॥

तत्र च स्थूणाभवनं सुधामृत्तिकालेपनम् ।

२२ लाजोल्लापिकधूमावमुच्चप्राकारतोरणम् ॥

तत्प्रविश्य शिखण्डी सा द्रुपदस्यात्मजा नृप ।

२३ अनश्नाना वद्धतिथं शरीरमुदशोषयत् ॥

दर्शयामास तां यक्षः स्थूणो मार्दवसंयुतः ।

२४ किमर्थो यंतवारम्भः करिष्ये ब्रूहि माचिरम् ॥

अशक्यमिति सा यक्षं पुनःपुनरुवाच ह ।

२५ करिष्यामीति वै क्षिप्रं प्रत्युवाचाथ गुह्यकः ॥ २५ ॥

धनेश्वरस्यानुचरो वरदो स्मि नृपात्मजे ।

२६ अदेयमपि दास्यामि ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ॥

ततः शिखण्डी तत्सर्वमखिलेन न्यवेदयत् ।

२७ तस्मै यक्षप्रधानाय स्थूणाकर्णाय भारत ॥

॥ शिखण्ड्युवाच ॥ अपुत्रो मे पिता यक्ष नचिरान्नाशमेष्यति ।

२८ अभि यास्यति सक्रोधो दशार्णाधिपतिर्हि तम् ॥

महाबलो महोत्साहः स हेमकवचो नृपः ।

२९ तस्माद्रक्षस्व मां यक्ष मातरं पितरं च मे ॥

प्रतिज्ञातो हि भवता दुष्प्रतिशमो मम ।

३० भवेयं पुरुषो यक्ष तत्प्रसादादनिन्दितः ॥ ३० ॥

यावदेव स राजा वै नापयाति पुरं मम ।

३१ तावदेव महायक्ष प्रसादं कुरु गुह्यक ॥

इत्येकविंशो ध्यायः ॥

- ॥ भीष्म उवाच ॥ शिखण्डिवाक्यं श्रुत्वाथ स यक्षो भरतर्षभ ।
 १ प्रोवाच मनसा चित्त्य दैवेनोपनिषीडितः ॥
 भवितव्यं तथा तद्धि मम दुष्खाय कौरव ।
 २ भद्रे कामं करिष्यामि समयं तु निबोध मे ॥
 किं चित्कालान्तरं दास्ये पुंलिङ्गं स्वमिदं तव ।
 ३ आगन्तव्यं त्वया काले सत्यं चैव वदस्व मे ॥
 प्रभुः संकल्पसिद्धो स्मि कामचारी विहंगमः ।
 ४ मत्प्रसादात्पुरं चैव त्राहि बन्धूंश्च केवलम् ॥
 स्त्रीलिङ्गं धारयिष्यामि तवेदं पार्थिवात्मजे ।
 ५ सत्यं मे प्रति जानीहि करिष्यामि प्रियं तव ॥ ५ ॥
- ॥ शिखण्ड युवाच ॥ प्रति दास्यामि भगवन्पुंलिङ्गं तव सुव्रत ।
 ६ किं चित्कालान्तरं स्त्रीत्वं धारयस्व निशाचर ॥
 प्रतियाते दशार्णे तु पार्थिवे हेमवर्मणि ।
 ७ कन्यैव हि भविष्यामि पुरुषस्त्वं भविष्यसि ॥
- ॥ भीष्म उवाच ॥ इत्युक्त्वा समयं तत्र चक्राते तावुभौ नृप ।
 ८ अन्योन्यस्याभिसंदेहे तौ सं क्रामयतां ततः ॥
 स्त्रीलिङ्गं धारयामास स्थूणो यक्षो य भारत ।
 ९ यक्षद्वयं च तदीतिं शिखण्डी प्रत्यपगच्छत ॥
 ततः शिखण्डी पाञ्चाल्यः पुंस्त्वमासाद्य पार्थिव ।
 १० विवेश नगरं कृष्टः पितरं च समासदत् ॥ १० ॥
 ११ यथावृत्तं तु तत्सर्वमा चख्यौ दुपदस्य तत् ।
 दुपदस्तस्य तच्छ्रुत्वा कृष्णमाहारयत्परम् ॥
 १२ सभार्यस्तच्च सस्मार महेश्वरवचस्तदा ।
 ततः संप्रेषयामास दशार्णाधिपतेर्नृप ॥

- १३ पुरुषो यं मम सुतः श्रद्धातु भवानिति ।
अथ दशार्णको राजा सहस्राभ्यगमत्तदा ॥
- १४ पञ्चालराजं द्रुपदं दुष्खशोकसमन्वितः ।
ततः काम्पित्यमासाद्य दशार्णाधिपतिस्ततः
प्रेषयामास सत्कृत्य दूतं ब्रह्मविदां वरम् ।
- १५ ब्रूहि मद्बचनादूत पाञ्चाल्यं तं नृपाधमम् ॥ ११
यन्मे कन्यां स्वकन्यार्यं वृतवानसि दुर्मते ।
- १६ फलं तस्यावलेपस्य द्रव्यस्य न संशयः ॥
एवमुक्तश्च तेनासौ ब्राह्मणो राजसत्तम ।
- १७ दूतः प्रयातो नगरं दशार्णनृपचोदितः ॥
तत आसादयामास पुरोधो द्रुपदं पुरे ।
तस्मै पञ्चालको राजा गामर्थ्यं च सुसत्कृतम्
- १८ प्रापयामास राजेन्द्र सह तेन शिखण्डिना ।
तां पूजां नाभ्यनन्दत्स वाक्यं चेदमुवाच ह ॥
- १९ यदुक्तं तेन वीरेण राज्ञा काञ्चनवर्मणा ।
यत्ते ह्यमधमाचार इहित्रास्म्यभिवञ्चितः ॥ २०
- २० तस्य पापस्य कारणात्फलं प्राप्नुहि दुर्मते ।
देहि युद्धं नरपते ममाद्य रणमूर्धनि ॥
- २१ उद्धरिष्यामि ते सद्यः सामात्यसुतबान्धवम् ।
तदुपलम्भसंयुक्तं श्रावितः किल पार्थिवः ॥
दशार्णपतिना चोक्तो मन्त्रिमध्ये पुरोधसा ।
- २२ अभवद्भरतश्रेष्ठ द्रुपदः प्रणयानतः ॥
यदाह मां भवान्ब्रह्मन्संबन्धिवचनाद्वचः ।
- २३ अस्योत्तरं प्रतिवचो दूतो राज्ञे वदिष्यति ॥

ततः संप्रेषयामास द्रुपदोऽपि महात्मने ।

२३ हिरण्यवर्मणे दूतं ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥ २५ ॥

तमागम्य तु राजानं दशार्णाधिपतिं तदा ।

२५ तद्वाक्यमा ददे राजन्यदुक्तं द्रुपदेन ह ॥

आगमः क्रियतां व्यक्तः कुमारो यं सुतो मम ।

२६ मिथ्यैतदुक्तं केनापि तन्न श्रद्धेयमित्युत ॥

ततः स राजा द्रुपदस्य श्रुत्वा विमर्षयुक्तो युवतीर्वरिष्ठाः ।

२७ संप्रेषयामास सुचारुवृषाः शिखण्डिनं स्त्री पुमान्वेति वेत्तुम् ॥

ताः प्रेषितास्तत्रभावं विदिवा प्रीत्या राज्ञे तच्छृशंसुर्हि सर्वम् ।

२८ शिखण्डिनं पुरुषं कौरवेन्द्र दशार्णराजाय महानुभावम् ॥

ततः श्रुत्वा तु राजा स आगमं प्रीतिमानय ।

२९ संबन्धिना समागम्य दृष्टो वासमुवास ह ॥ ३० ॥

शिखण्डिने च मुदितः प्रादाद्वित्तं जनेश्वरः ।

हस्तिनो श्वांश्च गाश्चैव दास्यो य बद्धलास्तथा ॥

३० पूजितश्च प्रति ययौ निर्भर्त्स्य तनयां किल ।

विनीतकिल्बिषे प्रीते हेमवर्मणि पार्थिवे ॥

३१ प्रतियाते दशार्णे तु दृष्टवृषा शिखण्डिनी ।

कस्य चित्तथ कालस्य कुवेरो नरवाहनः ॥

३२ लोकयात्रां प्रकुर्वाणः स्थूणास्यागान्निवेशनम् ॥

स तद्दृश्योपरि वर्तमान आलोकयामास धनाधिगोप्ता ।

३३ स्थूणास्य यक्षस्य विशेषवेष्म स्वलंकृतं माल्यगुणैर्विचित्रैः ॥ ३५ ॥

लाजैश्च गन्धैश्च तथा वितानैरभ्यर्चितं धूपनधूपितं च ।

३४ ध्वजैः पताकाभिरलंकृतं च भक्ष्यान्नपेयामिषदत्तहोमम् ॥

तत्स्थानं तस्य दृष्ट्वा तु सर्वतः समलंकृतम् ।

- २५ मणिरत्नसुवर्णानां मालाभिः परिपूरितम् ॥
नानाकुसुमगन्धाद्यं सिक्तं संमृष्टशोभितम् ।
- २६ अथाब्रवीद्यक्षपतिस्तान्यज्ञाननुगांस्तदा ॥
स्वलंकृतमिदं वेष्टम स्थूणस्यामितविक्रमाः ।
- २७ नोप सर्पति मां चैव कस्मादद्य स मन्दधीः ॥
यस्माज्ज्ञानन्स मन्दात्मा मामसौ नोपसर्पति ।
- २८ तस्मात्तस्मै महादण्डो धार्यः स्यादिति मे मतिः ॥४०॥
- ॥ यक्षा ऊचुः ॥ द्रुपदस्य सुता राजन्नाज्ञो जाता शिखण्डिनी ।
- २९ तस्या निमित्ते कस्मिंश्चित्प्रादात्पुरुषलक्षणम् ॥
अग्रहील्लक्षणं स्त्रीणां स्त्रीभूता तिष्ठते गृहे ।
- ३० नोप सर्पति तेनासौ सत्रीडः स्त्रीस्ववृषवान् ॥
एतस्मात्करणाद्राजन्स्थूणो न वाद्य सर्पति ।
- ३१ श्रुत्वा कुरु यथान्यायं विमानमिह तिष्ठताम् ॥
आ नीयतां स्थूण इति ततो यक्षाधिपो ब्रवीत् ।
- ३२ कर्तास्मि निग्रहं तस्य प्रत्युवाच पुनःपुनः ॥
सो भ्यगच्छत यक्षेन्द्रमाहूतः पृथिवीपते ।
- ३३ स्त्रीस्ववृषो महाराज तस्थौ व्रीडासमन्वितः ॥४५॥
तं शशापाय संक्रुद्धो धनदः कुरुनन्दन ।
- ३४ एवमेव भवत्वस्य स्त्रीत्वं पापस्य गुह्यकाः ॥
ततो ब्रवीद्यक्षपतिर्महात्मा यस्माददास्त्वमवमन्येह यज्ञान् ।
- ३५ शिखण्डिनो लक्षणं पापबुद्धे स्त्रीलक्षणं चाग्रहीः पापकर्मन् ॥
अप्रवृत्तं सुडुबुद्धे यस्मादेतच्चया कृतम् ।
- ३६ तस्मादद्यप्रभृत्येव स्त्री त्वं सा पुरुषस्तथा ॥
ततः प्रसादयामासुर्यक्षा वैश्रवणं किल ।

- ३५ स्थूणांस्यार्थे कुरुघातं शापस्येति पुनःपुनः ॥
ततो महात्मा यक्षेन्द्रः प्रत्युवाचानुगामिनः ।
- ३८ सर्वान्यक्षगणांस्तात शापस्यान्तचिकीर्षया ॥ ५० ॥
शिखण्डिनि कृते यक्षाः स्वतृपं प्रति पत्स्यते ।
- ३९ स्थूणो यक्षो निरुद्धेगो भवत्विति महामनाः ॥
इत्युक्त्वा भगवान्देवो यक्षराजः सुपूजितः ।
- ५० प्र ययौ सहितैः सर्वैर्निमेषान्तरचारिभिः ॥
स्थूणास्तु शापं संप्राप्य तत्रैव न्यवसत्तदा ।
- ५१ समये चागमत्तूर्णं शिखण्डी तं क्षपाचरम् ॥
सो भिगम्यात्रवीढाक्यं प्राप्तो स्मि भगवन्निति ।
- ५२ तमब्रवीत्ततः स्थूणः प्रीतो स्मीति पुनःपुनः ॥
आर्जवेनागतं दृष्ट्वा राजपुत्रं शिखण्डिनम् ।
- ५३ सर्वमेव यथावृत्तमा चक्षे शिखण्डिने ॥ ५५ ॥
॥ यक्ष उवाच ॥ शप्तो वैश्रवणेनाहं तत्कृते पार्थिवात्मज ।
- ५४ गच्छेदानीं यथाकामं चर लोकान्यथासुखम् ॥
दिष्टमेतत्पुरा मन्ये न शक्यमतिवर्तितुम् ।
- ५५ गमनं तव चेतो हि पौलस्त्यस्य च दर्शनम् ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ एवमुक्तः शिखण्डी तु स्थूणयक्षेण भारत ।
- ५६ प्रत्याजगाम नगरं कृषेण महता वृतः ॥
पूजयामास विविधैर्गन्धमाल्यैर्महाधनैः ।
- ५७ द्विजातीन्देवताश्चैव चैत्यानथ चतुष्पथान् ॥
द्रुपदः सह पुत्रेण सिद्धार्थेन शिखण्डिना ।
- ५८ मुदं च परमां लेभे पाञ्चाल्यः सह बान्धवैः ॥ ६० ॥
शिष्यार्थेप्रदौ चाथ द्रोणाय कुरुपुंगव ।

- ५९ शिखण्डिनं महाराज पुत्रं स्त्रीपूर्बिणं तथा ॥
प्रति पेदे चतुष्पादं धनुर्वेदं नृपात्मजः ।
- ६० शिखण्डी सह युष्माभिर्धृष्ट्युन्नश्च पार्षतः ॥
मम वेतश्चरास्तात यथावत्प्रत्यवेदयन् ।
- ६१ जडान्धबधिराकारा ये युक्ता द्रुपदे मया ॥
एवमेष महाराज स्त्रीपुमान्द्रुपदात्मजः ।
- ६२ स संभूतः कुरुश्रेष्ठ शिखण्डी रथसत्तमः ॥
ज्येष्ठा काशिपतेः कन्या अम्बा नामेति विश्रुता ।
- ६३ द्रुपदस्य कुले जाता शिखण्डी भरतर्षभ ॥ ६५ ॥
नाहमेनं धनुष्पाणिं युयुत्सुं समुपस्थितम् ।
- ६४ मुहूर्तमपि पश्येयं प्रहरेयं न चाप्युत ॥
व्रतमेतन्मम सदा पृथिव्यामपि विश्रुतम् ।
स्त्रियां स्त्रीपूर्बिके चैव स्त्रीनाम्नि स्त्रीस्वन्नपिणि ॥
- ६५ न मुञ्चेयमहं वाणमिति कौरवनन्दन ।
- ६६ न कन्यामहमेतेन कारणेन शिखण्डिनम् ॥
एतत्तत्त्वमहं वेद जन्म तात शिखण्डिनः ।
- ६७ ततो नैनं कृनिष्यामि समरेष्वाततायिनम् ॥
यदि भीष्मः स्त्रियं कन्यात्सत्तः कुर्युर्विगर्हणम् ।
- ६८ नैनं तस्माद्वनिष्यामि दृष्ट्वापि समरे स्थितम् ॥ ७० ॥
- ॥वैशम्पायन उवाच॥ एतच्छ्रुत्वा तु कौरव्यो राजा दुर्योधनस्तदा ।
- ६९ मुहूर्तमिव स ध्यात्वा भीष्मे युक्तममन्यत ॥

इति द्वाविंशो ध्यायः ॥

इत्यम्बोपाख्यानं समाप्तम् ॥

अथ सीताहरणम् (आर्षे रामायणे
आरण्यककाण्डे अष्टचत्वारिंशाद्या अष्टौ सर्गाः) ॥

- आत्मनो मरणं मत्वा संशयं परमं गतः ।
१ अकामो भयसंविग्रो निःश्वस्य बद्धशस्तदा ॥
निश्चितं रावणं दृष्ट्वा मारीचो भयविह्वलः ।
२ गच्छामीत्यब्रवीद्दीप्तो दीनो नक्तंचरेश्वरम् ॥
प्रहृष्टस्त्वभवत्तेन वचसा राज्ञसेश्वरः ।
३ परिष्वज्य सुसंश्लिष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥
एतच्छौठीर युक्तं ते स्वच्छन्दादिव भाषितम् ।
४ इदानीमसि मारीच प्रकृतिं स्वामुपागतः ॥
आरुह्यतामयं शीघ्रं कामगो रत्नभूषितः ।
५ मया सह रथो युक्तः पिशाचवदनैः खरैः ॥ ५ ॥
ततो रावणमारीचौ विमानमिव तं रथम् ।
६ आरुह्य ययतुः शीघ्रं तस्मादाश्रममण्डलात् ॥
पश्यन्तावथ रम्याणि पत्तनानि सरांसि च ।
७ पर्वतान्सरितश्चैव राट्टाणि विविधानि च ॥
आगत्य दण्डकारण्यं राधवस्थाश्रमं तदा ।
८ ददर्श सहमारीचो रावणो राज्ञसेश्वरः ॥
अवतीर्य रथात्तस्मात्कामगाद्रत्नभूषितात् ।
९ हस्ते संगृह्य मारीचं रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥

- एष रामाश्रमो दूराद्दृश्यते कदलीवृतः ।
 १० क्रियतां तत्सखे शीघ्रं यदर्थं वयमागताः ॥ १० ॥
 स रावणवचः श्रुत्वा मारीचस्वरयान्वितः ।
 ११ तत्क्षणाद्गान्धर्वं रूपं त्यक्त्वा हैमो भवन्मृगः ॥
 रौप्यविन्दुशतचित्रः सर्वभूतमनोहरः ।
 १२ मसारगल्वर्कनिभैश्चित्रैः पद्मैरलंकृतः ॥
 ज्ञातव्यमयैः शृङ्गैश्चतुर्भिर्मणिभूषितैः ।
 १३ मृगो भूत्वाश्रमद्वारि रामस्य विचचार ह ॥
 ततो स बुद्धिर्भवत्तस्मिन्काले गतायुषः ।
 कार्यं वा यदि वाकार्यं कर्तव्यं नात्र संशयः ॥
 १४ भर्तुर्हितार्थिना शीघ्रं स्वर्गं वाप्यभिकाङ्क्षया ।
 स्मृत्वा रामस्य वीर्यं च भर्तुराज्ञां च दारुणाम् ॥ १५ ॥
 १५ श्रेयो मे भर्तृवचनं न जीवितमिहात्मनः ।
 एतां बुद्धिं समाश्रित्य कृत्वा निश्चयमात्मनः ॥
 मृत्युं चात्मनि संचिन्त्य मारीचः प्रचचार ह ।
 १६ समीपे तस्य रामस्य सीतायाश्च मनो हरन् ॥
 अथा ससादाभिजनोपपन्नं मारीच उग्रं नरदेवपुत्रम् ।
 १७ रामं प्रतिज्ञानिरतं वनस्थं त्यक्त्वा सुखं धर्मपथे निविष्टम् ॥
 तस्याविद्वरान्महिषीमनिन्यां प्रभामिवास्तोपगतस्य भानोः ।
 १८ सुन्दस्य पुत्रः स ददर्श सीतां सीता च तं पूर्वतरं ददर्श ॥
 इत्यष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥

तं तु सीता मृगं दृष्ट्वा वने काञ्चनसुप्रभम् ।
 १ हेमराजतचित्राभ्यां पार्श्वीभ्यां समलंकृतम् ॥

- मृङ्गाभ्यां हेमवर्णाभ्यां कान्तिमय्यां विभूषितम् ।
 २ वैदूर्यमणिवर्णाभ्यां कर्णाभ्यां चारुदर्शनम् ॥
 प्रभया परिराजतं सूक्ष्मरोमतनुवचम् ।
 ३ नानारत्नविचित्राङ्गं सा व्यस्मयत भाविना ॥
 तेन काञ्चनरोम्भा च प्रवालमणिशृङ्गिणा ।
 ४ लोहितादित्यजिह्वेन नक्षत्रपथवर्चसा ॥
 सा विस्मितानवद्याङ्गी मृगेण जनकात्मजा ।
 ५ उवाच राघवं सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ॥ ५ ॥
 इमं मणिविचित्राङ्गं पश्य हेममयं मृगम् ।
 ६ आश्चर्यभूतं काकुत्स्थ कामात्स्वयमिहागतम् ॥
 ईदृशा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगाः ।
 ७ न मिथ्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिदं वनम् ॥
 अस्मिन्नरण्ये दृष्ट्वेमं मृगं द्वाढकभूषणम् ।
 ८ स्पृहा मे जायते त्वर्थं तुष्टिश्चाप्यनु वर्तते ॥
 आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदनिभां वचम् ।
 ९ स्वशय्यायां परिस्तीर्य सुखमिच्छेयमासितुम् ॥
 काममुक्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मया ।
 १० वपुषा त्वस्य सत्वस्य लोभेनापकृतं मनः ॥ १० ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः प्रीतायाः पुरुषर्षभः ।
 ११ उवाच परिसंकुष्टः सौमित्रिं राघवस्तदा ॥
 पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगं प्रतिगतां स्पृहाम् ।
 १२ त्वक्प्रधानतया क्षेष मृगो ह्य न भविष्यति ॥
 अप्रमादेन ते भाव्यं राजपुत्र्यां नृपात्मज ।
 १३ यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ॥

- द्वैतैर्न चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
 १४ तावन्न चलितव्यं ते यावन्नाहमिहागतः ॥
 अद्य भ्राजिष्यते सीता चारुणा मृगचर्मणा ।
 १५ राङ्गवास्तरणे पूर्वमयोध्यायामिवासने ॥ १५ ॥
 शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा तारामृगसमप्रभम् ।
 १६ विचार्य बहुधा बुद्ध्या लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ॥
 यथा नः कथितं पूर्वमृषिभिः पावकोपमैः ।
 १७ अयं मायाधरो वीर मारीचो नाम राज्ञसः ॥
 चरन्तो मृगयां कृष्टा रथिनो धन्विनो वने ।
 १८ अनेन मृगद्वयेण राजानो बहवो कृताः ॥
 अस्य रूपमिदं दृष्ट्वा नानारत्नविभूषितम् ।
 १९ अवगन्तुं त्वया युक्तं बुद्ध्या बुद्धिमतां वर ॥
 मृगो हेममयो नैष हेमकस्य मृगस्य च ।
 २० कुतो लोके नरव्याघ्र संयोगः साधु चिन्तय ॥ २० ॥
 प्रबालमणिशृङ्गे यं न मृगो रत्नलोचनः ।
 २१ एतं मायामृगं मन्ये राज्ञसं मृगद्वयिणम् ॥
 एवं ब्रुवाणं काकुत्स्थं प्रतिवार्य शुचिस्मिता ।
 २२ उवाच सीता संकृष्टा हृन्नना कृतचेतना ॥
 आर्यपुत्राभिरामो सौ मृगो हरति मे मनः ।
 २३ आ नयैनं महाबाहो क्रीडार्थं नो भविष्यति ॥
 इहाश्रमपदे स्माकं बहवः पुण्यदर्शनाः ।
 २४ मृगाश्चरन्ति सहिताश्चमराः सृमरास्तथा ॥
 न चास्य सदृशो राम दृष्टपूर्वो मृगो मया ।
 २५ तेजसा क्षमया दीप्त्या यथायं मृगसत्तमः ॥ २५ ॥

- ३७ पश्यन्नन्नाकुलं चित्रं नरः को नानु लोभयेत् ॥
 ३८ मनो हरति मे त्यर्थं दर्शनीयतमो मृगः ॥
 घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां वनौकसः ।
 ३९ मांसहेतोरभिरता विहारार्थं च धन्विनः ॥
 पृथिव्यां यानि रत्नानि विचरन्ति महावने ।
 ४० धातवो विविधाश्चैव मणिरत्नसुवर्णजाः ॥४०॥
 त्वक्सारमखिलं सर्वं धनं बीजविवर्धनम् ।
 ४१ मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शक्रस्य लक्ष्मण ॥
 तथेदमुपपन्नं मे मृगवृषस्य धर्षणम् ।
 ४२ राजार्हाणि च रत्नानि रत्नभाजो वयं ध्रुवम् ॥
 एतस्य मृगवृषस्य परार्थं काञ्चनाजिने ।
 ४३ उप वेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ॥
 न पत्रोर्णं न कौशेयं न प्रावेण्यं न चाविकम् ।
 ४४ भवेदेतस्य सदृशं संस्पर्श इति मे मतिः ।
 श्रीमान्वनमृगश्चायं दिव्यश्चान्यो नभश्चरः ।
 ४५ उभावेतौ मृगौ दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ॥४५॥
 यदि चायं तथा यन्मां भवेद्वदसि लक्ष्मण ।
 ४६ मृगयामागता येन धन्विनो निरुता वने ॥
 निरुता राजपुत्राश्च राजानो बलिनस्तथा ।
 ४७ वने मायाविना येन चरता मृगवृषिणा ॥
 यस्माच्च बहवो नेन पार्थिवा मृगयां गताः ।
 ४८ निरुताः परमेष्ठास्तस्माद्वध्यो भवेन्मम ॥
 वातापिर्दीक्षितान्सर्वान्दिजान्कृन्ति स्म लक्ष्मण ।
 ४९ उदरस्य समुत्थाने स्वगर्भो श्वतरीमिव ॥

सीताहरणम् ॥

स कदा बिच्चिरात्कालाद् ससाद् महामुनिम् ।

॥० अगस्त्यं तेजसा दीप्तं भक्षितश्च महात्मना ॥५०॥

समुत्थाने च तद्रूपं कर्तुंकामं समुत्थितम् ।

॥१ सस्मितं भगवान्वाक्यमिदं वातापिमब्रवीत् ॥

तवाभिपद्य वातापे ब्राह्मणस्योदरं यथा ।

॥२ भवत्यवज्ञा दुष्टात्मंस्तस्माज्जीर्णो भवेद् मे ॥

मद्विधं यो वमन्येत धर्मनित्यं जितेन्द्रियम् ।

॥३ एवमा सादयेन्मृत्युं यथा त्वं प्राप्य मामिह ॥

एषो पि मामनुप्राप्य मन्यमानो मृगोत्तमः ।

॥४ सौमित्रे लप्स्यते मृत्युमगस्त्यादिव रक्षसः ॥

अहमेनं वधिष्यामि मृगराजं न संशयः ।

॥५ इहाप्रमत्तस्त्वं वीर परि पालय मैथिलीम् ॥५५॥

तावन्न चलितव्यं ते यावन्नाहमिहागतः ।

॥६ रक्षसा दुष्टभावा हि यतन्ते विक्रियां वने ॥

एवं समादिश्य रघुप्रवीरः सुलक्ष्णं लक्ष्मणमुग्रतेजाः ।

पुनःपुनश्चैव समादिदेश यतस्त्वया वीर न खेदितव्यम् ॥

इति नवचत्वारिंशः सर्गः ॥

तथा तु तं समादिश्य लक्ष्मणं रघुनन्दनः ।

१ मतिं कृत्वा वधे तस्य प्र दुद्राव यतो मृगः ॥

गृहीत्वा विनतं चैव चापं ह्वाटकभूषितम् ।

२ वद्ध्वा महेषुधी चापि तथासिं हेमवत्सरम् ॥

आबध्य कवचं चैव प्र दुद्राव वने मृगम् ।

३ मनोमारुतवेगश्च मारीचः प्राद्रवद्वने ॥

- नातिद्वरेण तं रामो गच्छन्तमनु गच्छति ।
स च रामभयोद्विग्नो मारीचो दण्डके वने ॥
- ४ बभूवान्तर्हितस्तत्र क्षणात्पुनरदृश्यत ।
५ एषो यमयमेतीति वेगवान्राघवो ययौ ॥ ५ ॥
मुहूर्तादेव ददृशे मुहूर्तान्न प्र काशते ।
६ अतिवृत्त इषुत्रासाह्योभयन्स रघूत्तमम् ॥
क्व चिद्दृष्टो क्व चिन्नष्टः क्व चित्त्रासाच्च विद्रुतः ।
क्व चितिस्थितः क्व चिद्वेगेन निःसृतः ॥
७ भयेन मरुताच्छन्नो मारीचो याति कानने ।
तमपश्यत्ततो रामस्तत्र यान्तमिवाग्रतः ॥
८ मायामृगं प्रद्रवन्तं धनुरायम्य क्रोधनः ।
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य राघवं धन्विनं मृगः ॥
९ अन्तर्हितो मुहुर्भूत्वा पुनः सं दर्शयत्यपि ।
ददृशे मुहुरासन्ने मुहुर्द्दृशददृश्यत ॥ १० ॥
१० दर्शनादर्शनेनैवमपाकर्षत्स राघवम् ।
अवेक्ष्यावेक्ष्य धावन्तं धनुष्याणिर्महावने ॥
११ दृश्यमानमदृश्यं च वनोद्देशेषु केषु चित् ।
हिन्नाग्निरिव संवीतं शरदीवेन्दुमण्डलम् ॥
१२ इतो गतो सौ दृष्टश्च पुनरन्तर्हितो मृगः ।
१३ इति तांस्तान्वनोद्देशान्काकुत्स्थः पर्यधावत ॥
राघवस्तु ततः क्रुद्धो मुहूर्तं तेन मोहितः ।
१४ अतिष्ठत्स वने तस्मिंश्चायामाश्रित्य शाद्वले ॥
मृगैः परिवृतश्चासावद्वरात्प्रत्यदृश्यत ।
१५ अवस्थितैः समीपस्थैस्त्रासाडुत्फुल्ललोचनैः ॥ १५ ॥

सीताहरणम् ॥

- दृष्ट्वा रामो महातेजास्तं कृत्तुं कृतनिश्चयः ।
विकृष्य बलवच्चापं संधाय च शरोत्तमम् ॥
- १६ श्रवणान्तमुपानीय व्यवच्छिन्नेन मुष्टिना ।
तमेव मृगमुद्दिश्य तं शरं राघवः शितम् ॥
- १७ मुमोच ज्वलितं दीप्तमस्त्रं ब्रह्मविनिर्मितम् ।
१८ स मारीचस्य हृदयं बिभेदारिनिवर्हणः ॥
तेन मर्मणि निर्विद्धः शरेणाप्रतिमेन ह ।
- १९ तालमात्रमथोत्पत्य न्यपतत्स शरातुरः ॥
ततो विचित्रकेयूरः सर्वाभरणभूषितः ।
- २० हेममाली महादंष्ट्रो राज्ञसो भूच्छराहतः ॥ २० ॥
- २१ व्यनदद्गैरवं नादं धरण्यां शरपीडितः ।
म्रियमाणस्तु मारीचश्चित्तयन्स्वामिनः प्रियम् ॥
रामस्य सदृशं व्यक्तं स्वरमालम्ब्य पापकृत् ।
- २२ हा लक्ष्मणोति चुक्रोश त्रायस्वेति महावने ॥
- २३ अन्तकाले पि संप्राप्ते तस्य बुद्धिरभूदियम् ।
स्वरमेतं यदि श्रुत्वा लक्ष्मणं प्रेरयेद्विह ॥
सीता शून्येन मनसा भर्तृस्नेहसमुत्सुका ।
- २४ ततो लक्ष्मणहृदीनां तां रावणो वै हरेदिति ॥
एतत्संचित्य मनसा तं चकार स्वरं तदा ।
- २५ रावणस्य प्रियं कुर्वन्नन्तकाले निशाचरः ॥ २५ ॥
मृगद्वयं च तत्पृच्छा राज्ञसं रूपमास्थितः ।
- २६ स चक्रे सुमहत्कायं मारीचो जीवितं त्यजन् ॥
तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ राज्ञसं भीमदर्शनम् ।
- २७ जगाम मनसा सीतां रामो दृष्टतनूरुहः ॥

स तस्य रौद्रस्य कृतस्य रूपं तद्राक्षसं घोरमवेक्षमाणः ।
रामः प्र तस्ये सुविषण्णचेतास्तेनैव तेनैव पथा निवृत्तः ॥
इति पञ्चाशः सर्गः ॥

- आर्त्तस्वरं तु विज्ञाय तं भर्तुः सदृशं वने ।
१ उवाच लक्ष्मणं सीता गच्छ जानीहि राघवम् ॥
नहि मे जीवितस्थाने कृदयं चाव तिष्ठते ।
२ क्रोशतः परमार्त्तस्य श्रुतः शब्दो मया भृशम् ॥
सहायं भ्रातरं ज्येष्ठं सहपन्थानमागतम् ।
३ क्रन्दन्तमेवं सौमित्रे परित्रातुं त्वमर्हसि ॥
तं क्षिप्रमभि धावस्व भ्रातरं शरणैषिणम् ।
४ रक्षसां वशमापन्नं सिंहानामिव गोपतिम् ॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स्त्रीस्वभावप्रद्वेषितम् ।
५ उवाच लक्ष्मणः सीतां त्रासादुत्फुल्ललोचनाम् ॥ ५ ॥
न मे शक्यस्त्रिभिलोकिः सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ।
६ भ्राता धर्षयितुं वाढमित्युवाच स जानकीम् ॥
कनिष्ठायामप्यङ्गुल्यां भ्रातुर्मम स रक्षसः ।
७ दुःखं कर्तुमपर्याप्तो देवि कस्माद्वि षीदसि ॥
न जगाम तयोक्तो पि भ्रातुराज्ञाय शासनम् ।
८ तमुवाच ततः सीता कुपिता जनकात्मजा ॥
अमित्रो मित्ररूपेण भ्रातुस्त्वमसि लक्ष्मण ।
९ यस्त्वमस्यामवस्थायां भ्रातरं नाभिपश्यसे ॥
व्यसनं ते प्रियं मन्ये स्नेहो भ्रातरि नास्ति ते ।
१० येन तिष्ठसि विस्रब्धस्तमपश्यन्महाद्युतिम् ॥ १० ॥

सीताहरणम् ॥

- इच्छसि त्वं विनश्यत्तं रामं लक्ष्मण मत्कृते ।
११ न मे श्रुश्रूषसे वाक्यं यस्मादभिहितं मया ॥
वर्तयेयं न रामेण मुहूर्तमपि वर्जिता ।
१२ कुरु मे वचनं वीर भ्रातरं पाहि माचिरम् ॥
किं हि संशयमापन्ने तस्मिन्निह मया तव ।
१३ मुहूर्तमप्यजीवन्त्या यन्नान्वेष्यसि राघवम् ॥
इति ब्रुवाणां वैदेहीं वाष्पशोकपरिप्लुताम् ।
१४ अब्रवील्लक्ष्मणस्त्रस्तां सीतां मृगवधूमिव ॥
देवि देवमनुष्येषु गन्धर्वपतगेषु च ।
१५ राज्ञसेषु पिशाचेषु किन्नरैर्भूगेषु च ॥ १५ ॥
दानवेषु च घोरेषु विद्यते न च शोभने ।
१६ यो रामं प्रतियुध्येत महेन्द्रमिव मानुषः ॥
अवध्यः समरे रामो नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ।
१७ नोत्सहे त्वां विरहितुं शून्ये हं राघवं विना ॥
न्यासभूतासि वैदेहि न्यस्ता मयि महात्मना ।
१८ रामेण सत्यसंधेन न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥
कृतवैराश्च कल्याणि वयमेतैर्निशाचरैः ।
१९ सुक्रुद्धैः सह भद्रं ते जनस्थानवधं प्रति ॥
रक्षांसि विविधा वाचो वि सृजन्ति महावने ।
२० हिंसाविकारे वैदेहि न चिन्तयितुमर्हसि ॥ २० ॥
अप्रमेयं हि तत्तेजः शक्यं तुलयितुं न वै ।
२१ अविचार्य बलं तस्य नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ॥
हृदयं निर्वृतं ते स्तु संतापस्त्यज्यतामयम् ।
२२ आ गमिष्यति भर्ता ते शीघ्रं कृत्वा मृगोत्तमम् ॥

- न तस्यायं स्वरो देवि विस्वरो यस्त्वया श्रुतः ।
 २२ कष्टायामप्यवस्थायां न रामो गर्हितं वदेत् ॥
 एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
 २४ अत्रवीत्परुषं वाक्यं लक्ष्मणं पथ्यवादिनम् ॥
 हानार्यं करुणारम्भं नृशंसं कुलपांसनम् ।
 २५ अहं तव प्रिया मन्ये येनैवं त्वं प्रभाषसे ॥ २५ ॥
 नैतच्चित्रं सपत्नेषु पापं लक्ष्मण यद्ववेत् ।
 २६ त्वद्विधेषु मनुष्येषु नित्यं प्रच्छन्नचारिषु ॥
 संडुष्टस्त्वं वने नूनं राममेको नु धावसि ।
 २७ मम हेतोः प्रतिच्छन्नः प्रयुक्तो भरतेन वा ॥
 कथमिन्दीवरश्यामं रामं कमललोचनम् ।
 २८ उपसंगृह्य भर्तारं कामयेयं पृथग्जनम् ॥
 अपि चाहं प्र वेक्ष्यामि प्रदीप्तं हृव्यवाहनम् ।
 २९ न चापि राघवादन्यं पादेनापि नरं स्पृशे ॥
 इति लक्ष्मणमाक्रुश्य सीता सुरसुतोपमा ।
 ३० पाणिभ्यां रुदती तत्र उरः परि पिपेष सा ॥ ३० ॥
 इत्युक्तः परुषं वाक्यं सीतयालोमहर्षणम् ।
 ३१ अत्रवीछल्लक्ष्मणः सीतां प्राञ्जलिश्चलितेन्द्रियः ॥
 उत्तरं नोत्सहे वक्तुं दैवतं भवती मम ।
 ३२ वाक्यमप्रतिवृत्तं हि न चित्रं स्त्रीषु मैथिलि ॥
 स्वभावश्चैव नारीणामेष लोकेषु दृश्यते ।
 ३३ विमुक्तधर्माश्चपला भ्रातृभेदकराः स्त्रियः ॥
 उपशृण्वन्तु मे सर्वे साक्षीभूता वनेचराः ।
 ३४ न्यायवादी यथान्यायमुक्तो हं परुषं त्वया ॥

सीताहरणम् ॥

धिकत्वामस्तु विनश्यत्वं यन्मामेव विशङ्कसे ।

३५ स्त्रीस्वभावेन दुष्टेन गुरुवाक्ये व्यवस्थितम् ॥ ३५ ॥

उक्तेति परुषं वाक्यं पश्चात्तापसमन्वितः ।

३६ सामपूर्वं पुनः सीतां वक्तुमारब्धवानिदम् ॥

गच्छामि यत्र काकुत्स्थः स्वस्ति ते स्तु वरानने ।

३७ रक्षन्तु त्वां विशालाक्षि समग्रा वनदेवताः ॥

निमित्तानि हि घोरणि यानि प्रादुर्भवन्ति मे ।

३८ अपि त्वां सह रामेण पश्येयं पुनरागतः ॥

लक्ष्मणेनैवमुक्ता सा वैदेही जनकात्मजा ।

३९ प्रत्युवाच ततो वाक्यं सीता साश्रुपरिप्लुता ॥

गोदावरीं प्र वेक्ष्यामि क्षीना रामेण लक्ष्मण ।

४० उद्धनिष्ये य वा त्यक्ष्ये विषमे देहमात्मनः ॥ ४० ॥

अपि बाह्वं भृशं दीप्तं प्र विशेषं कृताशनम् ।

४१ स्पृशेयं राघवादन्यं पदापि पुरुषं नहि ॥

इति लक्ष्मणमुक्त्वा सा सीता दुःखसमन्विता ।

४२ भृशं रुदन्ती पाणिभ्यामुरः परि पिपेष सा ॥

तामार्त्तत्रूपां रुदतीं तदानीं सौमित्रिरालोक्य विशालनेत्राम् ।

४३ आश्वासयामास न चैव भर्तुस्तं भ्रातरं किं चिदुवाच सीता ॥

ततस्तु सीतामभिवाद्य लक्ष्मणः कृताञ्जलिः किं चिदभिप्रणम्य च ।

४४ अवेक्षमाणश्च पुनः स मैथिलीं जगाम रामस्य समीपमात्मवान् ॥

इत्येकपञ्चाशः सर्गः ॥

तथा परुषमुक्तस्तु कुपितो राघवानुजः ।

१ जगाम यत्र रामो सौ सीतां त्यक्त्वा मद्भावेन ॥

- मारीचेनापकृष्टे तु राघवे सहस्रलक्ष्मणे ।
 २ कृतकृत्यमिवात्मानं रावणः सममन्यत ॥
 लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा भयेन सहताकुलः ।
 ३ अकामश्च विप्रेक्ष्य प्र तस्थे नचिरादिव ॥
 एतदन्तरमासाद्य दशग्रीवः प्रतापवान् ।
 ४ अभि चक्राम वैदेहीं परिव्राट्कुम्भना तदा ॥
 तामपश्यत्ततो बालां भ्रातृभ्यां रहितां वने ।
 ५ रहितामर्कचन्द्राभ्यां संध्यामिव महत्तमः ॥ ५ ॥
 स दृष्ट्वाप्रतिदूपां तां रहिते राज्ञसेश्वरः ।
 ६ ततस्तत्र दशग्रीवश्चित्तयामास दुर्मतिः ॥
 इयं विरहिता यावद्भर्ता सौमित्रिणापि च ।
 ७ कालो मम ततस्तावदभ्युपेतुं वराननाम् ॥
 चिन्तयित्वा दशग्रीवः क्षिप्रमन्तरमात्मनः ।
 ८ उप तस्थे तदा सीतां भिक्षुदूषेण रावणः ॥
 सूक्ष्मकषायसंवीतः शिखी हृत्ती सपाडुकः ।
 ९ सव्यांसासक्तभारश्च सन्निदण्डकमण्डलुः ॥
 तमुग्रतेजःकर्माणं जनस्थानरुहद्रुमाः ।
 तथैव विविधा वल्लयः सत्त्वानि सह पक्षिभिः ॥ १० ॥
 १० समीक्ष्य न व्यकम्पन्त प्र ववौ न च मारुतः ।
 शीघ्रवेगागतं दृष्ट्वा विष्टितं राज्ञसेश्वरम् ॥
 ११ स्तिमितं गन्तुमा रेभे तदा गोदावरी नदी ।
 जनस्थानसमीपे च पञ्चवल्यां तपोवने ॥
 १२ पक्षिणो ये मृगाश्चैव भयात्तस्य प्र डुहुवुः ।
 स रामस्यान्तरप्रेक्षी रावणस्तदनन्तरम् ॥

सीताहरणम् ॥

- १३ आ ससाद तदा सीतां भिक्षुद्वयेण संवृतः ।
अभव्यो भव्यदूपां तां भर्तारमनुशोचतीम् ॥
- १४ अभ्यवर्तत वैदेहीं चित्रामिव शनैश्चरः ।
स पापस्तेन द्वयेण तृणैः कूपइवावृतः ॥ १५ ॥
- १५ अतिष्ठत्प्रेक्ष्य रामस्य पत्नीं सीतां तु रावणः ।
स तां रुचिरदन्तीष्टीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥
- १६ आसीनां पर्णशालायां वास्पशोकपरिप्लुताम् ।
रामलक्ष्मणह्नीनां तां चित्ताशोकपरायणाम् ॥
- १७ तमसा महताच्छन्नामचन्द्रां रत्ननीमिव ।
ददर्श यद्यद्वैदेक्या गात्रं चक्षुर्मनोहरम् ॥
- १८ न शशाक ततो कर्तुं दृशं मग्नमिवात्र सः ।
फुल्लपद्मविशालाक्षीं पीतकौषेयवासिनीम् ॥
- १९ अभ्यगच्छत वैदेहीं दुष्टचेता निशाचरः ।
तां मन्मथशराविष्टो ब्रह्मघोषमुदीरयन् ॥ २० ॥
- २० अब्रवीत्प्रसृतं वाक्यं रक्षिते राज्ञसेश्वरः ।
विभ्राजमानां वपुषा काञ्चनीं प्रतिमामिव ॥
अनुत्तमां त्रिलोकेषु पद्मह्नीनामिव श्रियम् ।
- २१ विभ्राजमानां वपुषा रावणः प्र शशंस ह ॥
चारुस्मिते चारुमुखि चारुनेत्रे विलासिनि ।
- २२ अतीव भ्राजसे भीरु वनराजोव पुष्पिता ॥
मणिप्रवेकाभरणौ रुचिरौ ते पयोधरौ ।
मुक्ताह्मेमचितौ पीनौ रत्नजुष्टौ मनोहरौ ॥
- २३ दृष्ट्वावुपचितौ वृत्तौ संरुतौ ते वि राजतः ।
का त्वं काञ्चनगर्भाभे पीतकौषेयवासिनि ॥ २५ ॥

- २४ मालां पद्मोत्पलयुतां बिभ्रती प्रियदर्शना ।
ह्रीः कीर्तिः श्रीः शुभा लक्ष्मीरासां का त्वं वरानने ॥
- २५ भूतिर्वा त्वं वरारोहे रतिर्वा स्वैरचारिणी ।
समाः शिखरिणः स्निग्धाः पाण्डरा दशनास्तव ॥
- २६ सुसंस्थिते च काले च भ्रुवौ नयनभूषणे ।
सुप्रभौ सुकुमारौ च अनुवृषौ सुसंस्थितौ ॥
सुपीनौ दर्शनीयौ च संकृतौ च वरानने ।
- २७ अनुवृषौ च वक्त्रस्य कपोलौ तव सुन्दरि ॥
तप्तकाञ्चनसंवीतौ स्वभावात्संस्कृतौ शुभौ ।
- २८ श्रवणौ ते वि राजते प्रमाणेन समुन्नतौ ॥ ३० ॥
करौ च तव सुश्रोणि पद्मपत्रारुणौ शुभौ ।
- २९ अनुवृषं च ते मध्यं दुर्बलं चारुहासिनि ॥
रोम राज्या विभक्तं च द्विधेव तव सुन्दरि ।
- ३० विशालं जघनं पीनमूत्र गजकरोपमौ ॥
सुकुमाराङ्गुली दिव्यौ सुकुमारतलौ शुभौ ।
चरणौ संकृतावेतौ परस्परविभूषणौ ॥
- ३१ संचाररम्यौ च शुभौ पद्मकोषसमप्रभौ ।
विशाले विमले नेत्रे रक्ताले नीलतारके ॥
- ३२ करसंवृतमध्यासि सुकेशी संकृतस्तनी ।
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किन्नरी ॥ ३५ ॥
- ३३ एवंवृषा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ।
वृषमग्रं च ते लोके सौकुमार्यं च शाश्वतम् ॥
- ३४ इह वासश्च कान्तारे चित्तामुत्पादयन्ति मे ।
संप्रतीक्ष्य च भद्रं ते न त्वं वस्तुमिहार्हसि ॥

सीताहरणम् ॥

- ३५ राज्ञसानामयं वासो घोराणां कामचारिणाम् ।
प्रासादाग्याणि रम्याणि नगरोपवनानि च ॥
सपद्मानि च तोयानि दैवोद्यानानि चैव हि ।
- ३६ नन्दनादीनि दिव्यानि युक्तान्यासेवितुं त्वया ॥
वरं माल्यं वरं रत्नं वरं वस्त्रं च शोभने ।
- ३७ भर्तारं च वरं मन्ये ते युक्तमसितेक्षणे ॥ ४० ॥
भूमिशय्या परिल्लिष्टा वने मूलफलाशना ।
- ३८ वस्तुं नार्हसि कल्याणि सुखार्हा सुखवर्जिता ॥
का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा शुचिस्मिते ।
- ३९ वसूनां वा वरारोहे देवता प्रति भासि मे ॥
एतासां देवतानां तु का त्वं भवसि शोभने ।
- ४० गन्धर्वी वा महाभागे अप्सरा वा सुमध्यमे ॥
नेहा गच्छति गन्धर्वा न देवा न च मानुषाः ।
- ४१ राज्ञसानामयं वासः कथं नु त्वमिहागता ॥
इमे शालामृगाः सिंहा व्याघ्रा द्वीपिमृगास्तथा ।
- ४२ ऋक्षास्तरक्षवः कोकाः कथं तेभ्यो न ते भयम् ॥ ४५ ॥
मत्तानां गिरिकल्पानां कुञ्जराणां तरस्विनाम् ।
- ४३ कथमेका महारण्ये न बिभेषि शुचिस्मिते ॥
कासि कस्य कुतश्च त्वं किंनिमित्तं च दण्डके ।
- ४४ एकाकिनी प्रविष्टासि घोरे राज्ञससेविते ॥
इत्यसौ रावणेनोक्ता दुष्टेन जनकात्मजा ।
- ४५ अविश्वासभयात्तत्र शङ्किता पर्यसर्पत ॥
विश्वासं पुनरागत्य ब्राह्मणेति सुमध्यमा ।
- ४६ प्रत्युवाचानवद्याङ्गी रावणं भिक्षुद्विपिणम् ॥

- द्विजातिदर्शनं साथ दृष्ट्वा राज्ञसमागतम् ।
 ३७ सर्वैरिति सत्कारैः पूजयामास मैथिली ॥ ५० ॥
 उपनीयोदकं पूर्वं वन्येनोपनिमल्य च ।
 ३८ अब्रवीत्सिद्धमित्येवं तं पापं सौम्यदर्शनम् ॥
 निमल्ययन्तीं परिपूर्णभाषिणीं नरेन्द्रपुत्रीं प्रसमीक्ष्य रावणः ।
 ३९ प्रसक्त्य तस्या हरणे दृढव्रतः सकाममात्मानमसावमन्यत ॥
 स तां वरोरुं मृगयागतं पतिं प्रतीक्षमाणां सह लक्ष्मणेन च ।
 ५० निरीक्षमाणो रक्षिते समन्ततो महावने प्रीतमना बभूव ह ॥
 इति द्विपञ्चाशः सर्गः ॥

- अथोक्तं मधुरं वाक्यं रावणेन वराङ्गना ।
 १ चिन्तयित्वा तु वैदेही ततो वचनमब्रवीत् ॥
 दुहिता जनकस्याहं मैथिलस्य महात्मनः ।
 २ सीता नाम्नास्मि भद्रं ते भार्या रामस्य धीमतः ॥
 संवत्सरं चाध्युषिता राघवस्य निवेशने ।
 ३ भुञ्जाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥
 ततः संवत्सरादूर्ध्वं सममन्यत मे पतिम् ।
 ४ अभिषेचयितुं राजा संमल्य सचिवैः सह ॥
 तस्मिन्संक्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
 ५ कैकेयी नाम भर्तारमनार्या श्वशुरं मम ॥ ५ ॥
 प्रतिगृह्य प्रणयिनी प्रथमं सुकृतेन वै ।
 ६ मम प्रव्राजनं भर्तुर्देवी वरमयाचत ॥
 न शयिष्ये न पास्यामि न च भोक्ष्ये कदा चन ।
 ७ एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥

सीताहरणम् ॥

- यस्त्वया मे वरो दत्तः पुरा देवासुरे प्रभो ।
८ तत्सत्यं कुरु राजेन्द्र प्रतिज्ञापारगो भव ॥
अनेनैवाभिषेकेन भरतो मे भिषिच्यताम् ।
९ राघवश्च वनं घोर्मयैव प्रति पद्यताम् ॥
चतुर्दश हि वर्षाणि चीरकृत्ताजिनाम्बरः ।
१० रामश्च प्रेष्यतां शीघ्रं भरतश्चाभिषिच्यताम् ॥ १० ॥
इति ब्रुवाणां कैकेयींश्चशुरो मे महारथः ।
११ वाक्यैर्याचत धर्म्यैर्न तदाज्ञां चकार सा ॥
मम भर्ता महावीर्यो गुणवान्सत्यवाक्शुचिः ।
१२ रामेति प्रथितो लोके सर्वभूतहिते रतः ॥
तं च राजा महातेजाः पिता दशरथः स्वयम् ।
१३ कैकेय्याः प्रियकामार्थं रामं नैवाभ्यषेचयत् ॥
अथाभिषेकाय पितुः समीपं राममागतम् ।
१४ कैकेयी मम भर्तारमित्युवाच दृढव्रतम् ॥
१५ तव पित्राभ्यनुज्ञातं ममेदं शृणु राघव ।
भरताय प्रदास्यामि पितृराज्यमकण्ठकम् ॥ १५ ॥
तया च खलु वस्तव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ।
१६ वने प्रव्रज काकुत्स्थ पितरं मोचयानृतात् ॥
तथेत्युवाच तां रामः कैकेयीं पितुरग्रतः ।
१७ चकार वचनं तस्या मम भर्ता दृढव्रतः ॥
दद्यान्न प्रति गृह्णीयान्न ब्रूयादनृतां गिरम् ।
१८ एतद्वाक्यं रामस्य व्रतं ध्रुवमनुत्तमम् ॥
तस्य भ्राता तु वैमात्रो लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ।
१९ रामस्य पुरुषव्याघ्रः सहायः समपद्यत ॥

- तेनोच्यमानस्तेजस्वी राघवो हेतुमद्वचः ।
 २० लक्ष्मणं प्रत्युवाचेदं सत्ये मे रमते मनः ॥ २० ॥
 तं भ्राता लक्ष्मणो धीमान्धर्मचारी महाबलः ।
 २१ अन्वगच्छन्नुष्याणिः प्रव्रजन्तं मया सह ॥
 ते वयं प्रच्युता राज्यात्कैकेया वत्सलदः ।
 २२ वि चरामो द्विजश्रेष्ठ वनं गम्भीरमोजसा ॥
 तस्मिन्व्यालसमाकीर्णं वने प्रति वसामहे ।
 २३ समाश्रयिहि तावत्वं शक्यं वस्तुमिह त्वया ॥
 २४ आ गमिष्यति मे भर्ता वन्यमादाय पुष्कलम् ।
 स त्वं नाम च गोत्रं च कुलं चाचक्ष्व तवतः ॥
 २५ एकश्च दण्डकारण्ये किमर्थं चरसि द्विज ।
 रामो मे संशयो नास्ति यथा त्वां सत्करिष्यति ॥ २५ ॥
 २६ यतयश्च प्रियास्तस्य भर्ता प्रियकथश्च मे ।
 एवं ब्रुवत्यां सीतायां रामपत्न्यां महाबलः ॥
 २७ कामवाणार्दितस्तत्र राज्ञसस्त्विदमब्रवीत् ।
 शृणु यश्च यतश्चाहं श्रुत्वा मां प्रति मानय ॥
 २८ अनेन च्छन्नना भद्रे स्वयं त्वां द्रष्टुमागतः ।
 येन विद्राविता लोकाः सामराः सामराधिपाः ॥
 २९ अहं स रावणो नाम सर्वलोकप्रतापनः ।
 यस्यादेशाच्च सुश्रोणि खरो रक्षति दण्डकम् ॥
 ३० भ्राता वैश्रवणस्याहं सापन्नो वर्वर्णिनि ।
 ३१ पुत्रो विश्रवसः शूर औरसो हं महात्मनः ॥ ३० ॥
 पुलस्त्यो ब्रह्मणः पुत्रः पौत्रस्तस्याहमङ्गने ।
 ३२ स्वयंभुवा दत्तवरः कामरूपी मनोगतिः ॥

सीताहरणम् ॥

- दशग्रीव इति ख्यातो लोके ख्यातपराक्रमः ।
३३ विश्रुतं कर्मजं नाम रावणो स्मि शुचिस्मिते ॥
त्वां तु काञ्चनगर्भाभां पीतकौषेयवासिनीम् ।
३४ रतिं स्वकेषु दारेषु नाधि गच्छामि चिन्तयन् ॥
बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां भार्याणां मम मैथिलि ।
३५ सर्वासामेव तासां त्वं ममाग्रमहिषी भव ॥
लङ्का नाम समुद्रस्य द्वीपश्रेष्ठा पुरो मम ।
३६ सागरेण परिक्षिता निविष्टा गिरिमूर्धनि ॥ ३५ ॥
ततस्तेममैवैः शृङ्गैरुच्छितैरभ्यलंकृता ।
३७ खातगम्भीरपरिखा प्रासादादृावतंसका ॥
विश्रुता त्रिषु लोकेषु यथेन्द्रस्यामरावती ।
नीलजीमूतवर्णानां राज्ञसानां महापुरी ॥
३८ विश्वकर्मकृता दिव्या त्रिंशद्योजनविस्तृता ।
तत्र सीते मया सार्धं वनेषु वि चरिष्यसि ॥
३९ न चास्यारण्यवास्तस्य स्पृहयिष्यसि भाविनि ।
मम मूर्धाभिषिक्तस्य राज्ञसानां महात्मनाम् ॥
४० सुतृपा बह्वो भार्यास्तासां त्वं प्रथमा भव ।
पञ्च दासीशतानि त्वां सर्वाभरणभूषिताम् ॥ ४० ॥
४१ सीते परि चरिष्यन्ति भार्या मे भव शोभने ।
सप्तसप्तकवेत्ताहमष्टाष्टकविभूषितः ॥
४२ पञ्चपञ्चकतच्चक्षो रावणो हं भजस्व माम् ।
रावणेनैवमुक्ता सा रूषिता जनकात्मजा ॥
४३ प्रत्युवाचानवद्याङ्गी तमनादृत्य राज्ञसम् ।
महाचलमिवाकम्प्यं महेन्द्रसदृशं पतिम् ॥

- ४३ महोदधिमिवाक्षोभ्यमहं राममनुव्रता ।
पूर्णचन्द्रनिभं शूरं राजपुत्रं जितेन्द्रियम् ॥
- ४५ पृथुकीर्तिं महावीर्यमहं राममनुव्रता ।
महाबलं महोरस्कं सिंहविक्रान्तगामिनम् ॥ ४५ ॥
- ४६ सिंहं सिंहोव विक्रान्तमहं राममनुव्रता ।
त्वं पुनर्जम्बुको व्याघ्रीं मामिच्छसि सुदुर्लभाम् ॥
- ४७ नाहं शक्या त्वया स्प्रष्टुमादित्यस्य प्रभा यथा ।
पादपान्काञ्चनान्नूनं बहून्यश्वसि दुर्मते ॥
- ४८ राघवस्य प्रियां भार्या यस्त्वं कर्तुमिच्छसि ।
कोपितस्येव बलिनो मृगशत्रोस्तरस्विनः ॥
सिंहस्य खादतो मांसं मुखादादातुमिच्छसि ।
- ४९ यो रामस्य प्रियां भार्या बलात्वं कर्तुमिच्छसि ॥
त्वं क्षुरं जिह्वया लेक्षि सूच्या स्पृशसि लोचने ।
- ५० यो रामस्य प्रियां भार्या पापबुद्ध्या निरीक्षसे ॥ ५० ॥
व्याघ्यास्तरुणपुत्रायाः प्रजामादातुमिच्छसि ।
- ५१ यो रामस्य प्रियां भार्या विध्वंसयितुमिच्छसि ॥
अवसज्य शिलां कण्ठे सागरं तर्तुमिच्छसि ।
- ५२ रामस्य दयितां भार्या यस्त्वं कर्तुमिच्छसि ॥
अग्नेः पुत्रां प्रूलानामग्रे चरितुमिच्छसि ।
- ५३ रामस्य सदृशीं भार्या यदि त्वं नेतुमिच्छसि ॥
अग्निं प्रज्वलितं बद्ध्वा वस्त्रान्ते नेतुमिच्छसि ।
- ५४ कल्याणवृत्तां रामस्य भार्या यो कर्तुमिच्छसि ॥
कृत्स्नसर्पमतिक्रुद्धं निश्चसन्नं महाविषम् ।
- ५५ स्प्रष्टुमिच्छसि हस्तेन यन्मां त्वमभिकाङ्क्षसे ॥ ५५ ॥

सीताहरणम् ॥

यदत्तरं सिंहशृगालयोर्वने यदत्तरं स्यन्दनिकासमुद्रयोः ।
 सुराष्ट्रसौवीरकयोर्दत्तरं तदत्तरं वै तव राघवस्य ॥
 यदत्तरं काञ्चननीललोहयोर्दत्तरं चन्दनवारिपङ्कयोः ।
 यदत्तरं हस्तिविडालयोर्भवेत्तदत्तरं स्यात्तव राघवस्य ॥
 यदत्तरं वायसवैनतेययोर्दत्तरं वर्हिणालावयोर्भवेत् ।
 यदत्तरं सारसगृध्रयोर्भवेत्तदत्तरं ते रघुनन्दनस्य च ॥
 तस्मिन्सहस्राक्षसमप्रभावे रामे स्थिते कार्मुकवाणपाणौ ।
 कृतापि ते हं न जरां गमिष्ये वज्रं यथा मन्त्रिकया निगीर्णम् ॥
 शक्या शची वज्रधरस्य कर्तुं शिखापि वा दीप्तशिखस्य वद्धेः ।
 स्थाणोरुमा वा जगदीश्वरस्य नाहं त्वया रावण राघवस्य ॥ ६० ॥
 इतीव तद्वाक्यमदुष्टभावा सुदुष्टमुक्ता रजनीचरेण ।
 प्रत्युच्य सीता व्यथिता चकम्पे ह्निनेव युक्ता कदली गजेन ॥
 तां वेपमानामभिवीक्ष्य सीतां स रावणो मृत्युसमप्रभावः ।
 कुलं बलं नाम तथैव वीर्यं समाचचक्षे भयकारणार्थम् ॥
 इति त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥

- एवं ब्रुवत्यां सीतायां संख्यपरुषाक्षरम् ।
 १ ललाटे भ्रूकुटीं बद्ध्वा रावणः प्रत्युवाच ह ॥
 भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्नो वरवर्णिनि ।
 २ रावणो नाम भद्रं ते दशग्रीवः प्रतापवान् ॥
 यस्य देवा सगन्धर्वाः सपिशाचाः सपन्नगाः ।
 ३ विद्रवन्ति भयाद्भदे मृत्योरिव मुखात्प्रजाः ॥
 येन वैश्रवणो राजा वैमात्रः कारणात्तरे ।
 ४ क्रुद्धेन द्वन्द्वमासाद्य मया विक्रम्य निर्जितः ॥

- यद्गयात्संपरित्यज्य स्वमधिष्ठानमृद्धिमत् ।
 ५ कैलासं पर्वतश्रेष्ठमध्यास्ते नरवाहनः ॥ ५ ॥
 तस्यैतत्पुष्पकं नाम विमानं कामगं महत् ।
 ६ वीर्यादवजितं भद्रे येन यामि विहायसा ॥
 मम संजातरोषस्य मुखं दृष्ट्वैव मैथिलि ।
 ७ वि द्रवन्ति परित्रस्ताः सर्वे लोका दिशो दश ॥
 मया शक्रोऽपि विक्रम्य मत्तैरावणगर्वितः ।
 ८ वृतः सुरगणैः सर्वैः समरे निर्जितः पुरा ॥
 पाशकृस्तो विपाशस्तु रणे वरुण एव च ।
 ९ भग्नः प्रयातः सहसा मया सीते क्षपां पतिः ॥
 कालमुद्गरकृस्तश्च मृत्युप्रहरणो रणे ।
 १० यमो याम्यां दिशं नीतो मद्रयान्न वि चेष्टते ॥ १० ॥
 त इमे लोकपाला वै समग्रैर्देवतैः सह ।
 ११ मामग्रे यान्ति गच्छन्तं शङ्किताः सर्वतो दिशः ॥
 यत्र तिष्ठाम्यहं तत्र मारुतो वाति शङ्कितः ।
 १२ तीक्ष्णांशुः शिशिरांशुवं भयात्सं पद्यते रविः ॥
 निष्क्रम्यपर्णास्तरवो नद्यश्च तिमितोदकाः ।
 १३ भवन्ति तत्र यत्राहं तिष्ठामि विचरामि च ॥
 मम पारे समुद्रस्य लङ्का नाम महापुरी ।
 १४ संपूर्णा राक्षसैर्धोरैरिन्द्रस्येवामरावती ॥
 प्राकारेण प्रवृद्धेन पाण्डरेण समावृता ।
 १५ हेमकक्षा दृष्टिरम्या वैदूर्यमणितोरणा ॥ १५ ॥
 कृस्त्यश्चर्यसंबाधा तूर्यनादनिनादिता ।
 १६ सर्वकामफलैर्वृत्तिरुच्यनैश्चैव भूषिता ॥

सीताहरणम् ॥

- तस्मिन्वसन्ती त्वं सीते राजपुत्री मया सह ।
१७ न स्मरिष्यसि नारीणां मानुषीणां मनस्विनि ॥
भुञ्जाना मानुषान्भोगान्दिव्यांश्च वरवर्णिनि ।
१८ न स्मरिष्यसि रामस्य मानुषस्य गतायुषः ॥
स्थापयित्वा प्रियं पुत्रं राज्ये दशरथो नृपः ।
१९ मन्दवीर्यं ततो ज्येष्ठं पुत्रं प्रास्थापयद्वनम् ॥
तेन किं भ्रष्टराज्येन रामेण गतचेतसा ।
२० करिष्यसि विशालान्नि तापसेन तपस्विनि ॥ २० ॥
सर्वराक्षसभर्तारं कामात्स्वयमिहागतम् ।
२१ न मन्मथशराविष्टं प्रत्याख्यातुं त्वमर्हसि ॥
प्रत्याख्याय हि मां भीरु परितापं गमिष्यसि ।
२२ ताडयित्वेव पादेन पुत्ररवसमुर्वशी ॥
एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
२३ अर्जुनीत्युक्तं वाक्यं रक्षिते राक्षसेश्वरम् ॥
कथं वैश्रवणं देवं सर्वसत्त्वनमस्कृतम् ।
२४ भ्रातरं त्वं व्यपदिशन्पापं कर्तुमिहेच्छसि ॥
अवश्यं हि विनश्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
२५ येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ २५ ॥
अपनीय शचीं भार्यां शक्यमिन्द्रस्य जीवितुम् ।
२६ न तु मामपनीयेद् शक्यं रामस्य जीवितुम् ॥
जीवेच्चिरं वज्रधरस्य पत्नीं शचीं प्रकृत्यापि निशाचरेश ।
न तेव रामस्य विधाय पापं शक्तश्चिरं जीवितुमन्तकोऽपि ॥
श्रियमिह विपुलां विहाय रौद्रीं
द्विजगणसिद्धगणान्मिथ्य संख्ये ।

यमविषयमितो गमिष्यसि त्वं-
 २८ कृत इह राघवसायकैः प्रदीप्तैः ॥
 इति चुतःपञ्चाशः सर्गः ॥

- सीतायास्तद्वचः श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।
 १ हस्ते हस्तं विनिष्पिष्य चकार सुमहद्वपुः ॥
 स परिव्राजकच्छन्ना महाकायशिरोधरः ।
 २ प्रति पेदे स्वकं वृषं रावणो राज्ञसाधिपः ॥
 सद्यः सौम्यं परित्यज्य भिक्षुवृषं निशाचरः ।
 ३ स्वं वृषं कालवृषाभं भेजे वैश्रावणानुजः ॥
 महाललाटो रक्ताक्षो व्यूढोरस्को महाभुजः ।
 ४ सिंहदंष्ट्रो वृषस्कन्धश्चित्राङ्गो दीप्तमूर्धजः ॥
 कृल्लः संहृष्टरोमाङ्गः कृल्लाञ्जनगिरिप्रभः ।
 ५ रक्ताम्बरधरो घोरस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ॥ ५ ॥
 स तामसितकेशान्तां विप्रनष्टविशेषकाम् ।
 ६ रुचिराभरणोपेतां प्रत्युवाच निशाचरः ॥
 यदि मां स्वेन वृषेण भर्तारं न त्वमिच्छसि ।
 ७ वशे त्वां हि करिष्यामि स्वयमेवाबले बलात् ॥
 कथ्यसे यच्च वीर्येण रामं तद्व्रतचेतसम् ।
 ८ उन्मत्ते न श्रुतं मन्ये मम वीर्यं त्वयातुलम् ॥
 उद्वहेयं भुजाभ्यां हि मेदिनीमम्बरे स्थितः ।
 ९ आ पिवेयं समुद्रं च मृत्युं कन्यां रणे स्थितः ॥
 अर्कं रुन्ध्यां शरैस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्ध्यां मेदिनीतलम् ।
 १० कामवृषिणमुन्मत्ते पश्य मां कामदं पतिम् ॥ १० ॥

सीताहरणम् ॥

- एवमुक्ता तु वैदेही रावणेन शिखिप्रभे ।
११ ददर्श रक्तपर्यन्ते नेत्रे क्रुद्धस्य रक्षसः ॥
स च संरक्तनयनस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
१२ दशास्यः कार्मुकी वाणी बभूव क्षणादाचरः ॥
संरक्तनयनः पापः कालजीमूतसंनिभः ।
१३ रक्ताम्बरधरस्तस्थौ स्त्रीरत्नं प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥
स तामसितकेशान्तां भास्करस्य प्रभामिव ।
१४ वसनाभरणोपेतां रावणः प्राह मैथिलीम् ॥
कथं रामं च वैदेहि चीरवल्कलवाससम् ।
१५ वातातपाभ्यां तप्ताङ्गं दुर्बुद्धिमनु रज्यसे ॥ १५ ॥
त्रिषु लोकेषु विख्यातं यदि भर्तारमिच्छसि ।
१६ मां भजस्व चिराय त्वमहं श्लाघ्यस्तवाश्रयः ॥
नैवाद्याहं क्व चिद्गद्रे प्राप्स्यसे न च विप्रियम् ।
१७ त्यज्यतां मानुषे भावो मयि भावो विधीयताम् ॥
राक्षसेति समुद्वेगं न त्वमागतुमर्हसि ।
१८ अहं तव वशे भीरु भविष्यामि न संशयः ॥
संवत्सरं तत्र गतां न त्वां वक्ष्यामि विप्रियम् ।
१९ यावद्रामस्य निर्वेदस्तव वै चित्तमागतः ॥
राज्यच्युतमसिद्धार्थं रामं परिमितायुषम् ।
२० कैर्गुणैरनुरक्तासि मूढे पण्डितमानिनि ॥ २० ॥
यः स्त्रिया वचनाद्राज्यं विहाय च सुहृज्जनम् ।
२१ अस्मिन्व्यालानुचरिते वने वसति दुर्मतिः ॥
इत्युक्ता मैथिलीं वाक्यं दुष्टात्मा काममोहितः ।
२२ जग्राह रावणः सीतां खे बुधो रोहिणीमिव ॥

- २३ प्रत्युवाच ततः सीता क्रुद्धा साश्रुपरिप्लुता ।
कृतस्त्वं तेजसा पाप राघवस्य महात्मनः ॥
- २४ सानुगस्त्यक्ष्यसि प्राणान्डुर्बुद्धे राज्ञसाधम ।
एवमुक्तस्य वैदेह्या रावणस्य दुरात्मनः ॥
- २५ भृशं जीमूतवर्णानि वदनानि चकाशिरे ।
अग्निज्वालाप्रभैर्नेत्रैर्भ्रूजिह्वैः सुविभीषणैः ॥ २५ ॥
- २६ वैदेहीं रावणः क्रुद्धो निर्दहन्निव राज्ञसः ।
सव्येन सीतां पद्माक्षीं मूर्धजेषु करेण सः ॥
- २७ ऊर्वोस्तु दक्षिणेनैनामग्रहीत्पाणिना शुभाम् ।
सा गृहीता वि चुक्रोश राज्ञसेन बलीयसा ॥
- २८ क्षार्यपुत्र न मां पासि वीरहा लक्ष्मणेति च ।
तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं तीक्ष्णदंष्ट्रं महाबलम् ॥
- २९ व्यद्रवत्त सुसंत्रस्ता भयार्त्ता वनदेवताः ।
रामकामां स कामार्तः पन्नगेन्द्रवधूमिव ॥
- ३० चेष्टमानां परिगृह्य उत्पपात ततो नभः ।
गृहीत्वा स तु बाहुभ्यामुत्पपात महाबलः ॥ ३० ॥
- ३१ गरुडः शीघ्रमादाय पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
स च मायामयो दिव्यः खरयुक्तः खरस्वनः ॥
- ३२ प्रत्यदृश्यत हेमाङ्गो रावणस्य महारथः ।
ततस्तां परुषैर्वाकैरभितर्ज्य महास्वरः ॥
- ३३ अङ्केनादाय वैदेहीं रथमारोपयत्तदा ।
अर्धरात्रार्धदिवसे अर्धचन्द्रार्धभास्करे ॥
- ३४ रक्षो जग्राह वैदेहीं शूद्रो वेदश्रुतीमिव ।
सा गृहीता प्र चुक्रोश राज्ञसेन मनस्विनी ॥

सीताहरणम् ॥

- ३५ हार्यपुत्रेति दुःखार्ता पतिं दूरचरं वने ।
ततः सा रक्षसेन्द्रेण ह्रियमाणा विहायसा ॥ ३५ ॥
- ३६ मत्तेव मन्दं प्रोवाच भ्रातृचित्तेव चातुरा ।
हा लक्ष्मण महाबाहो गुरुचित्तप्रसादक ॥
- ३७ ह्रियमाणां न जानीषे रक्षसेन दुरात्मना ।
ननु रामाविनीतानां विनेतासि परंतप ॥
धर्मशील महाबाहो सत्यव्रत महायशः ।
- ३८ ह्रियमाणामनायां मां रक्षसेन न पश्यसि ॥
रक्षसामविनीतानां विनेतासि परंतप ।
- ३९ कथमेवंविधं पापं न त्वं शास्सि च रावणम् ॥
तत्त्वधर्मापनोतस्य दृश्यते कर्मणः फलम् ।
- ४० जीवितान्तफलं नूनं रावणः समवाप्स्यति ॥ ४० ॥
कृतेदानीं सकामास्तु कैकेयी सह बान्धवैः ।
- ४१ ह्रिये हं धर्मकामस्य धर्मपत्नी चिराय यत् ॥
भवत्वद्य प्रहृष्टा सा कैकेयी दुष्टचारिणी ।
- ४२ यया प्रस्थापितो रामः सभार्या निर्जनं वनम् ॥
आ मन्त्रये जनस्थानं वन्दे वृक्षांश्च पुष्पितान् ।
- ४३ क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥
ढङ्कवन्तं शिखरिणं वन्दे प्रस्रवणं गिरिम् ।
- ४४ क्षिप्रं रामाय शंसिथाः सीतां हरति रावणः ॥
सुखगन्धाश्च वन्दे हं वनराजीः सुपुष्पिताः ।
- ४५ क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ४५ ॥
हंससारससंघुष्टां वन्दे गोदावरीं नदीम् ।
- ४६ क्षिप्रं रामाय शंस त्वं सीतां हरति रावणः ॥

- दैवतानि च यान्यस्मिन्वने विविधपादपे ।
 ४७ नमस्करोम्यहं तेभ्यो भर्तुः शंसत मां कृताम् ॥
 यानि कानि चिदप्यस्मिन्निवसन्ति महावने ।
 ४८ सर्वाणि शरणं यामि सत्त्वानि विविधान्यहम् ॥
 यावान्यक्षिगणः कश्चिदंष्ट्रिणश्च महाबलाः ।
 ४९ तिष्ठन्तीह महारण्ये तानहं शरणं गता ॥
 असान्निध्यात्तु रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
 ५० रावणेनापकृष्टास्मि रामायेच्छामि शंसितुम् ॥ ५० ॥
 ह्रियमाणां प्रियां भर्तुः प्राणेभ्यो पि गरीयसाम् ।
 ५१ विवशां राजसानेन शंसध्वं राघवाय माम् ॥
 मां विदिवा महाबाहुर्हतेति स महामनाः ।
 ५२ आ नयिष्यति विक्रम्य यमस्य विषयादपि ॥
 इति पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥
 इति सीताहरणं समाप्तम् ॥

. अष्टाविंशश्लोकाः ॥

एत एव त्रयो लोका एत एवाश्रमास्त्रयः ।
एत एव त्रयो वेदा एत एव त्रयो ग्रयः ॥
पिता वै गार्हपत्यो मिमांसाग्निर्दक्षिणः स्मृतः ।
गुरुराहवनीयस्तु साग्नित्रेता गरीयसी ॥
त्रिष्वप्रमाद्यन्नेतेषु त्रीँश्चोक्ताँश्च वि जेष्यसि ।
पितृवृत्त्या त्विमं लोकं मातृवृत्त्या तथा परं ।
ब्रह्मलोकं गुरोर्वृत्त्या नियमेन तरिष्यसि ॥

महाभ० ३ पत्रे ५०६ श्लोकाः ३११४-१६ ॥

* * *

नास्ति विद्यासमं चक्षुर्नास्ति सत्यसमं तपः ।
नास्ति रागसमं दुष्खं नास्ति त्यागसमं सुखम् ॥
महाभ० ३, ८०३, १२४२७ ॥

* * *

नौका च खलजिह्वा च प्रतिकूलप्रवर्तिनी ।
प्रतर्णाय लोकानां दारुणा केन निर्मिता ॥
कवितामृतकूपे श्लो० १० ॥

* * *

आशायाः खलु ये दासास्ते दासाः सर्वदेहिनाम् ।
आशा दासीकृता येन तस्य दासायते जगत् ॥
कवितामृ० श्लो० ३० ॥

* * *

इति अष्टाविंशोऽं समाप्तम् ॥

Zweiter Coursus.

अथ श्रीविष्णुर्णमविरचिते पञ्चतन्त्रके तन्त्रे प्रथम आख्याता अनेककथाः॥

न शब्दमस्माद्वेत्तव्यम् ॥

एकस्मिन्प्रदेशे कश्चिन्नोऽप्युत्तम शृगालः क्षुत्क्षामकण्ठ इतश्चेतश्च
परिश्रमन्वने सैन्यद्वयसंग्रामभूमिमपश्यत् तस्यां च दुन्दुभेः पतितस्य
वायुवशादुद्धतशाखग्रैर्हन्यमानस्य शब्दमश्रूणोत् अथ क्षुभितहृदय- ५
श्चित्तयामास । अहो विनष्टोऽस्मि । तद्यावन्नास्य प्रोच्चारितस्य दृष्टिगोचरे
गच्छामि । तावदन्यतो व्रजामीति । अथ वा नैतद्युज्यते सहसैव पितृ-
पर्यायागतं वनं त्यक्तुम् उक्तं च ।

भये वा यदि वा कृपे संप्राप्ते यो विमर्शयेत् ।

कृत्यं न कुरुते वेगान्न स संतापमाप्नुयात् ॥१२२॥

१०

तत्तावज्जानामि कस्यायं शब्द इति । धैर्यमालम्ब्य व्यमर्शयत् यावन्म-
न्दमन्दं प्रतिगच्छति तावदुन्दुभिमपश्यत् यावच्छाखग्रैर्वायुवशाद्हन्यते
तावच्छब्दं करोति । अन्यथा तूष्णीमास्ते । ततश्च सम्यक्परिज्ञाय समीपं
गत्वा स्वयमेव कौतुकादताडयत् भूयश्च कृषादचित्तयत् अहो चि-
रदेतदस्माकं महद्भोजनमापतितम् तन्नूनमेतन्मांसमेदोसृग्भिः पूरितं १५
भविष्यति । ततः परुषचर्मावगुण्ठितं कथमपि विदार्य । एकदेशे हिंरं
कृत्वा संदृष्टमनाः प्रविष्टः । परं चर्म विदार्यतो दंष्ट्राभङ्गः संजातः ।
अथ तदारुचर्मविशेषमालोक्य निराशीभूतः श्लोकमेनमपठत्

पूर्वमेव मया ज्ञातं पूर्णमेतद्धि मेदसा ।

यावत्प्रविश्य पश्यामि तावच्चर्म च दारु च ॥ १५३ ॥

ततो न शब्दमात्राद्द्वैतव्यम् ॥

इति कथा २ ॥

त्रयो दोषाः स्वयंकृताः ॥

५ अस्ति कस्मिंश्चिद्देशे मठायतनम् तत्र देवशर्मा नाम परिव्राजकः प्रति वसति स्म । तस्यानेकयजमानप्रदत्तसूक्ष्मवस्त्रविक्रयवशात्कालेन महती वित्तमात्रा संजाता । ततः स न कस्य चिद्धि श्रसिति । नतः दिनं कक्षा तरातां न मुञ्चति । अथ वा साधु चेदमुच्यते ।

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे ।

५० अग्रे दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंग्रहाः ॥ १०१ ॥

अथाषाढभूतिर्नाम परवित्तापहारी धूर्तो र्थमात्रां तस्य कक्षात्तर्गतां लक्ष्म्या व्याचिन्तयत् कथं मयास्येयमर्थमात्रा कृतव्येति । तदत्र मठे तावद्दृढशिलासंचयवशाद्वित्तिभेदो न भवति । उच्चैस्तरवाच्च द्वारे प्रवेशो न स्यात् तदेनं मायावचनैर्विश्वास्याहं ह्यत्रतां व्रजामि । येन विश्वस्तो

५५ भवति । उक्तं च यतः ।

निःस्पृहो नाधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः ।

नाविदग्धः प्रियं ब्रूयात्स्फुटवक्ता न वक्त्रकः ॥ १८० ॥

एवं निश्चित्य तस्यान्तिकमुपगम्य । ओम् नमः शिवायेति ब्रुवाणः

साष्टाङ्गं प्रणम्य च सप्रश्रयमुवाच । भगवन्नसारो यं संसारः । गिरिन-

५० दीवेगोपमं यौवनम् तृणाग्निसमं जीवितम् अभ्रच्छायासदृशाभागाः ।

स्वप्नसदृशः पुत्रकलत्रमित्रभृत्यवर्गसंबन्धः । एतन्मया सम्यक्परिज्ञातम्

तत्किं कुर्वतो मे संसारसमुद्रोत्तरणं भविष्यति । तच्छ्रुत् देवशर्मा सादर-

माह । वत्स धन्यो सि त्वं यत्प्रथमे वयस्येवं विरक्तभावः । उक्तं च यतः ।

पूर्वे वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः ।
धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न जायते ॥ १८१ ॥
आदौ चित्ते ततः काये सतां सं जायते जरा ।
असतां च पुनः काये नैव चित्ते कदा चन ॥ १८२ ॥

यच्च त्वं संसारसागरोत्तरणोपायं पृच्छसि तच्छूयताम्
भूद्रो वा यदि वान्यो पि चाण्डालो वा जटाधरः ।
दीक्षितः शिवमन्त्रेण स भस्माङ्गो द्विजो भवेत् ॥ १८३ ॥
षडक्षरेण मन्त्रेण पुष्पमेकमपि स्वयम् ।
लिङ्गस्य मूर्ध्नि यो दद्यान्न स भूयो पि जायते ॥ १८४ ॥

तच्छ्रुत्वाषाढभूतिस्तत्पादौ गृहीत्वा सप्रश्रयमिदमुवाच । भगवंस्तर्हि व्रत-
प्रदानेन मम प्रसादः क्रियताम् देवशर्मा प्राह । वत्सानुग्रहं ते करि-
ष्यामि । परं रात्रौ त्वया मठमध्ये न प्रवेष्टव्यम् यत्कारणं निःसङ्गता
यतीनां प्रणश्यते तव च ममापि च । उक्तं च यतः ।

दुर्मन्त्रानृपतिर्वि नश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
द्विप्रो नध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्स्नेहः प्रवासाश्रया-

द्वीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिस्त्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥ १८५ ॥
तत्रया व्रतग्रहणाद्धर्मं मठद्वारे तृणकुटीरके शयितव्यमिति । स चाह ।
भगवन्भवदादेशः प्रमाणम् परत्र हि तेन मे प्रयोजनम् अथ तं
कृतशयनसमयं देवशर्मानुग्रहं दत्त्वा शास्त्रोक्तविधानेन शिष्यतामनयत्
सो पि हस्तपादावमर्दनपत्रिकानयनादिकया परिचर्यया तं परं परि-
तोषमनयत् पुनस्तथापि मुनिः कक्षान्तरान्मात्रां न मुञ्चति । अथैवं
गच्छति काले । आषाढभूतिश्चित्तयामास । अहो न कथं चिदप्येष मे
विश्वासमा गच्छति । तत्किं दिवापि शस्त्रेण मारयामि । किं वा त्रिषं

प्र गच्छामि । किं वा प्रशुधर्मेण व्यापादयामि । इत्येवं चिन्तयतस्तस्य
 देवशर्माणोऽपि शिष्यपुत्रः । तस्मिन्मन्दमन्त्रणार्थं समायातः । प्राह च ।
 भगवन्प्रवित्रारोहणविषये मम गृहमा गम्यतामिति । तच्छ्रुत्वा देवश-
 र्माषाढभूतिना सह प्रहृष्टमनाः प्रस्थितः । अथैवं तस्य गच्छतो ग्रं का
 चित्राढी समागता । तां दृष्ट्वा मात्रां कक्षात्तरादवतार्य कन्थामध्ये सुगुतां
 निधाय स्नात्वा देवार्चनं विधाय तदनन्तरमाषाढभूतिमिदमाह । भो आ-
 षाढभूते यावदहं पुरीषोत्सर्गं कृत्वा समागच्छामि तावदेषा कन्था योगे-
 श्वरस्य सावधानतया रक्षणीया । इत्युक्त्वा गतः । आषाढभूतिरपि तस्मि-
 न्नदर्शनीभूते मात्रामादाय सत्वरं प्रस्थितः । देवशर्मापि हात्रगुणानुरज्जि-
 १० तमनाः सुविश्वस्त उपविष्टो यावत्तिष्ठति तावत्सुदर्शरोमयूथमध्ये झुडु-
 युद्धमपश्यत् । अथ रोषवशाद्भुडुयुगलस्य दूरमपसरणं कृत्वा भूयोऽपि
 समुपेत्य ललाटपट्टाभ्यां प्रहरतो भूरि रुधिरं पतति । तच्च जम्बुको
 जिह्वालौल्येन रङ्गभूमिं प्रविश्या स्वादयति । देवशर्मापि तदालोक्य
 व्यचिन्तयत् । अहो मन्दमतिरयं जम्बुकः । यदि कथमप्यनयोः संघट्टे
 १५ पतिष्यति । तन्नूनं मृत्युमाप्स्यतीति वि तर्कयामि । क्षणान्तरे च तथैव
 रक्तास्वादनलौल्यान्मध्ये प्रविशंस्तयोः शिरःसंपाते पतितः शृगालो
 मृतश्च । देवशर्मापि तं शोचमानो मात्रामुद्दिश्य चलितः । शनैःशनैः
 र्याविदागच्छति तावदाषाढभूतिं न पश्यति । ततश्चैत्सुकोऽपि शौचं विधाय
 यावत्कन्थामालोकयति तावन्मात्रा नास्ति । ततश्च हाहा मुष्टो स्मीति
 २० जल्पन्भूतले मूर्ख्या नि पपात । तत्क्षणाच्चेतनां लब्ध्वा भूयोऽपि समु-
 त्थाय फूत्कर्तुमारब्धः । भोभो आषाढभूते मां वञ्चयित्वा क्व गतोऽसि ।
 तदेहि मे प्रतिवचनम् । एवं बहुविधं विलप्य तस्य पादपद्ममन्वे-
 षयञ्शनैःशनैः प्रस्थितः । अथैवं गच्छन्सायत्नसमये कं चिद्दाममा
 ससाद् । अथ तस्माद्दामात्कश्चित्कौलिकः सभार्यो मद्यपानकृते समी-

पवर्तिनि नगरे प्रस्थितः । देवशर्मापि तमालोक्तोवाच । भो भद्र वयं
सूर्योऽणि अतिथयस्तवान्तिकं प्राप्ताः । न कमप्यत्र ग्रामे जानीमः । तद्-
क्ष्यतामतिथिधर्मः । उक्तं च यतः ।

अप्रणोद्यो तिथिः सायं सूर्योऽणि गृहमेधिना ।

पूजया तस्य देवत्वं प्रयान्ति गृहमेधिनः ॥ १८६ ॥

तथा च । तृणानि भूमिरुदकं वाक्कतुर्थी च सूनृता ।

सतामेतानि कर्म्येषु नोच्छिद्यन्ते कदा चन ॥ १८७ ॥

स्वागतेनाग्नयस्तृप्ता आसनेन शतक्रतुः ।

पितरः पादशौचेन अन्नाद्येन प्रजापतिः ॥ १८८ ॥

कौलिकोऽपि तच्छ्रुत्वा भार्यामाह । प्रिये गच्छ त्वमेनमतिथिमादाय गृहं १०
प्रति पादशौचनभोजनशयनादिभिः सत्कृत्य तत्रैव तिष्ठ । अहं तव
कृते प्रभूतं मय्यमा नेष्यामि । एवमुक्त्वा प्रस्थितः । सापि तस्य भार्या
पुञ्चली तमादाय प्रहसितवदना देवदत्तं मनसि ध्यायन्ती गृहं प्रति प्र
तस्थे । अथ वा साधिदमुच्यते ।

दुर्दिवसे धनतिमिरे दुःसंचरासु नगरवोथीषु ।

त्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥ १८९ ॥

तथा च । पर्यङ्के चास्तरणं पतिमनुकूलं मनोहरं शयनम् ।

तृणमिव लघु मन्यन्ते कामिन्यश्चौर्यरतलुब्धाः ॥ १९० ॥

तथा च । केलिः प्रदहति लज्जां शृङ्गारो स्थीनि चाटवः कटवः ।

बन्धक्या परितोषो न किं चिदिष्टं भवेत्पत्योः ॥ १९१ ॥

तथा च । कुलपतनं जनगर्हा बन्धनमपि जीवितव्यसंदेहम् ।

अङ्गीकरोति कुलटा सततं परपुरुषसंसक्ता ॥ १९२ ॥

अथ कौलिकभार्या गृहं गत्वा देवशर्मणे गतास्तरणं भग्नां च कट्वां सम-
र्प्येदमाह । भो भगवन्यावदहं स्वसखीं ग्रामादभ्यागतां संभाष्य द्रुतत-

रमागच्छामि । तावच्चयास्मद्गृहे प्रमत्तेन भाव्यम् । एवमभिधाय शृङ्गार
विधिं विधाय यावद्देवदत्तमुद्दिश्य व्रजति । तावत्तद्गता संमुखो मद्वि
ह्वलाङ्गो मुक्ताकेशः पदेपदे प्रस्रवल्गुगृहीतमग्नभाण्डः समभ्येति । तं
च दृष्ट्वा सा द्रुततरं व्याधुव्य स्वगृहं प्रविश्य मुक्ताशृङ्गारा यथापूर्वमभवत्
॥ कौलिकोऽपि तां पलायमानां कृताद्रुतशृङ्गारां विलांक्ष्य प्रागेव
कर्णोपिकर्णिकया श्रुतापवादक्षुभितकृदयः स्वाकारं निगृहन्मदैवास्ते ।
ततश्च तत्तथाविधं चेष्टितमवलोक्य दृष्टप्रत्ययः क्रोधवशगो गृहं प्रविश्य
तामुवाच । आः पापे पुंश्चलि क्व प्रस्थितासि । सा प्रोवाच । अहं वत्स
काशादागता न कुत्र चिदपि निर्गता । तत्कथं मग्नपानवशादप्रमृतां
॥ वदसि । अथ वा साध्विदमुच्यते ।

वैकल्यं धरणीपातमययोचितजल्पनम् ।

संनिपातस्य चिह्नानि मयं सर्वाणि दर्शयेत् ॥ ११३ ॥

करसादौ म्वरत्यागस्तेजोहानिः सरागता ।

वारुणीसङ्गजावस्था भानुनाप्यनु भूयते ॥ ११४ ॥

॥ सोऽपि तच्छ्रुत्वा प्रतिकूलवचनं वेषविपर्ययं चावलोक्य तामाह । पुंश्चलि
चिरकालं श्रुतो मया तवापवादः । तदग्न्य स्वयं ज्ञातप्रत्ययस्तत्र यथाचितं
नियहं करोमि । एवमभिधाय लघुउप्रहृरैस्तां जर्जरितदेहां विधाय
स्थूणाया सह दृढबन्धनेन बद्धा मद्विह्वला निद्रावशमगमत् । एत
स्मिन्नन्तरे तस्याः सखी नापिती कौलिकं निद्रावशगतं विशायागत्य
॥ दमाह । सखि स देवदत्तस्तस्मिन्स्थाने प्रतीक्षते । तच्छीघ्रमा गम्यताम्
सा चाह । पश्य ममावस्थां तत्कथं गच्छामि । तद्गत्वा वृद्धिं तं का-
मिनं यदत्रास्मिन्नवसरे न त्वया सह समागमः । नापिती प्राह । सखि
मा मैवं वद । नायं कुलटाधर्मः । उक्तं च यथा ।

विषमस्थस्वादुफलग्रहणव्यवसायनिश्चयो येषाम् ।

उष्ट्राणामिव तेषां मन्ये हं शंसितं जन्म ॥११५॥
 संदिग्धे परलोके जनापवादे च जुगति बहुचित्रे ।
 स्वाधीने परमणे धन्यास्तारुण्यफलभाजः ॥११६॥
 यदि भवति दैवयोगात्पुमान्विदूषो पि बन्धकीरुसि ।
 न तु कृच्छ्रादपि भद्रं निजकालं सा भजत्येव ॥११७॥

सात्रवीत् यद्येवं तर्हि कथय कथं दृढबन्धनबद्धा सती गच्छामि ।
 संनिहितश्चायं पापात्मा मत्पतिः । नापित्वाहा सखि मद्विकूलो यं
 सूर्यकरस्पृष्टः प्रबोधं यास्यति । तदहं त्वामुन्मोचयामि । मामात्मस्थाने
 बद्धा द्रुततरं देवदत्तं संभाष्या गच्छ । सात्रवीत् एवमस्तु । तथानु-
 ष्ठितं कौलिकः कस्मिंश्चित्क्षणे समुत्थाय किञ्चिद्व्रतकोपो विमदस्ता- १०
 माह । हे परपुरुषवादिनि यद्यद्यप्रभृति गृहान्निष्क्रमणं न करोषि न
 च परपुरुषं वदसि । ततस्त्वामुन्मोचयामि । ततो नापिती स्वरभेदभयात्र
 किं चिद्वचे । सोऽपि भूयोभूयस्तां तदेवाह । अथ सा यावत्प्रत्युत्तरं किमपि
 न दत्ते । तावत्स प्रकुपितस्तीक्ष्णक्षुरप्रमादाय तस्या नासिकामच्छिनत्
 आह च । पुंश्चलि तिष्ठेदानीं न त्वां भूयस्तोषयिष्यामि । इति जल्प- १५
 न्युनरपि निद्रावशमगमत् देवशर्मापि वित्तनाशात्क्षुत्क्षामकण्ठो
 नष्टनिद्रस्तत्सर्वं स्त्रीचरित्रमपश्यत् सापि कौलिकभार्या यथेच्छया
 देवदत्तेन सह सुरतसौख्यमनुभूय कस्मिंश्चित्क्षणे स्वगृहमागत्य तां ना-
 पितीमिदमाह । अयि शिवं भवत्याः । नायं पापात्मा मम गताया उत्थितः ।
 नापिती प्राह । शिवं नासिकया विना शेषशरीरस्य । तद्भुतं मां मुञ्च २०
 बन्धनाद्यावन्नायं मां पश्यति येन स्वगृहं गच्छामि । तथानुष्ठिते भूयो
 पि कौलिक उत्थाय तामाह । पुंश्चलि किमद्यापि न वदसि । किं भूयो
 प्यन्यं दुष्टतरं निग्रहं कर्णच्छेदेन करोमि । अथ सा सकोपं साक्षेपमि-
 दमाह । धिग्धिक् महामूढ को मां महासतीं पतिव्रतां धर्षयितुं

व्यङ्गयितुं वा समर्थः तच्छृण्वन्तु सर्वे पि लोकपालाः । उक्तं च ।

आदित्यचन्द्रावनिलो नृलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ।

अरुश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये धर्मो पि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ११८ ॥

तद्यदि मम सतीत्वमस्ति तदेते देवा भूयो पि मे नासिकां तादृग्रूपामक्षतां
 ५ कुर्वन्तु । अथ वा यदि मया मनसापि परपुरुषो भिलषितः । ततो मां
 भस्मसान्नयन्त्विति । एवमुक्त्वा भूयो पि तमाह । भो दुरात्मन्यश्य मे
 सतीत्वप्रभावेन तादृगेव नासिका संवृत्ता । अथासावुल्मुकमादाय याव-
 त्पश्यति तावत्तद्रूपा नासिका रक्तप्रवाहश्च भूतले महान् ततः स
 विस्मयमनास्तामुन्मुच्य बन्धनात्समुत्क्षिप्य शय्यायामारोप्य चाटुशतैः
 १० पर्यतोषयत् देवशर्मापि तं सर्वं वृत्तान्तप्रबलान् देव विस्मितमना
 इदमाह ।

उशना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद बृहस्पतिः ।

स्त्रीबुद्धेर्न वि शिष्येत तस्माद्भयं कथं हि सा ॥ ११९ ॥

अनृतं सत्यमित्याहुः सत्यं चापि तथानृतम् ।

१५ इति यास्ताः कथं धीरैः संरक्ष्याः पुरुषैरिह ॥ १२० ॥

अन्यत्राप्युक्तम्

नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यो नो चेद्वलं स्त्रीषु विवर्धमानम् ।

अतिप्रसक्तैः पुरुषैर्यतस्ताः क्रीडन्ति काकैरिव लूनपक्षैः ॥ १२१ ॥

सुमुखेन वदन्ति वल्गुना प्रहर्षन्ते निशितेन चेतसा ।

२० मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदि हृल्लाहलमेव केवलम् ॥ १२२ ॥

अत एव मुखं नि पीयते हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते ।

पुरुषैः सुखलेशवञ्चितैर्मधुगृध्रैः कमलं यथालिभिः ॥ १२३ ॥

अपि च । आवर्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां

दोषाणां संनिधानं कपटशतगृहं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् ।

दुर्ग्राह्यं यन्महद्भिर्नरवरवृषभैः सर्वमायाकरणं
 स्त्रीयत्नं केन लोके विषममृतपुत्रं धर्मनाशाय सृष्टम् ॥२०४॥
 कार्कश्यं स्तनयोर्दृशोस्तरत्नतालीकं च सु श्लाघ्यते
 कौटिल्यं कचसंचये प्रवचने मान्यं त्रिके स्थूलता ।
 भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं मायाप्रयोगः प्रिये ५
 यासां दोषगणो गुणो मृगदृशां ताः स्युः पशूनां प्रियाः ॥२०५॥
 एता रुसन्ति च रुदन्ति च कार्यक्षेतो-
 र्वि श्वासयन्ति च नरं न च वि श्वसन्ति ।
 तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन
 नार्यः श्मशानघटिकाइव वर्जनीयाः ॥२०६॥ ५०
 व्याकीर्णकेशरकरालमुखा मृगेन्द्रा
 नागाश्च भूरिमदराजिविराजमानाः ।
 मेधाविनश्च पुरुषाः समरेषु शूराः
 स्त्रीसंनिधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥२०७॥
 कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रियाणि यावन्न जानन्ति नरं प्रसक्तम् । १
 ज्ञात्वा च तं मन्मथपाशवद्धं प्रस्तामिषं मीनमिवोद्धरन्ति ॥२०८॥
 किं च । समुद्रवीचोचपलस्वभावाः सन्ध्याभ्ररेखैकमुद्गर्तरागाः ।
 स्त्रियः कृतार्थाः पुरुषं निरर्थं निपीडितालक्तकवत्त्यजन्ति ॥२०९॥
 सं मोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति
 निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति वि पादयन्ति । ५
 एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां
 किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥२१०॥
 अन्तर्विषमया क्लेता वह्निश्चैव मनोरमाः ।
 गुञ्जफलसमाकारा योषितः परिकीर्तिताः ॥२११॥

कम्पमानस्त्वधोवेक्षी पापं प्राप्तः सदा नरः ।

तस्माद्यत्नात्परिज्ञेयश्चिह्नैरेतैर्विचक्षणैः ॥ २१४ ॥

अन्यच्च । प्रसन्नवदनो हृष्टः स्पष्टवाक्यः सरोषदृक् ।

सभायां वक्ति सामर्थ्यं सावष्टम्भो नरः शुचिः ॥ २१५ ॥

तदेष दुष्टचरित्रलक्षणो दृश्यते । स्त्रीधर्षणाद्वध्य इति । तच्छ्रुत्वायामा-
रोप्यतामिति । अथ बध्यस्थानं नीयमानं तमालोक्य देवशर्मा तान्धर्मा-
धिकृतान्गत्वा प्रोवाच । भो अन्यायेनैष वराको बध्यते । नापितः सा-
धुसमाचार एषः । तच्छ्रूयतां मे वाक्यम्

जम्बुको ऊडुयुद्धेन वयं चाषाढभूतिना ।

द्वतिका परकार्येण त्रयो दोषाः स्वयंकृताः ॥ २१६ ॥

अतस्ते सभ्यास्तमूचुः । भो भगवन्कथमेतत् ततो देवशर्मापि तेषां
त्रयाणामपि वृत्तान्तं विस्तरेणाकथयत् ते सभ्यास्तदाकर्ण्य सुविस्मि-
तमनसो नापितं विमुच्य मिथः प्रोचुः । अहो

अबध्यो ब्राह्मणो बालः स्त्री तपस्वी च रोगभाक् ।

विहिता व्यङ्गता तेषामपराधे गरीयसि ॥ २१७ ॥

तदस्या नासिकाह्नेः स्वकर्मणापि संवृत्तः । ततो राज्ञनिग्रहस्तु कर्णच्छेदः
कार्यः । तथानुष्ठिते देवशर्मापि वित्तनाशसमुद्भूतशोकरहितस्तदेव स्व-
कीयं मठायतनं जगाम । यतो हं ब्रवीमि ।

जम्बुको ऊडुयुद्धेन वयं चाषाढभूतिना ।

द्वतिका परकार्येण त्रयो दोषाः स्वयंकृताः ॥ २१८ ॥

इति कथा ४ ॥

कौलिको विष्णुरूपेण राजकन्यां नि षेवते ॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कौलिकरथकारौ मित्रे प्रति वसतः स्म । तत्र

च बाल्यात्प्रभृति सहचारिणौ परस्परमनोव सदैकस्थानविदारिणौ
 कालं नयतः । अथ कदा चिद्वाधिष्ठाने कस्मिंश्चिदेवायतने यात्रामदो-
 त्सवः संवृत्तः । तत्र च नटनर्तकचारणसंकुले नानादिशागतजनादिने
 तौ सहचरौ भ्रमन्तौ कां चिद्वाजकन्यां करेणुकावृणां सर्वलक्षणमनाथां
 ॥ कञ्चुकिवर्षधरपरिवारितां देवतादर्शनार्थं समायातां दृष्टवन्तौ । अयामौ
 कौलिकस्तां दृष्ट्वा विपार्दितश्च दृष्टग्रहगृहीतश्च कामशरैर्हृन्त्यमानः
 सहसा भूतले नि पपात । अथ तं तदवस्थमवलोक्य रथकारस्तदुःखदुः-
 खित आसपुरुषैस्तं समुत्तिष्ठ्य स्वगृहमानयत् । तत्र च विविधैः शो-
 तोपचारैश्चिकित्सकोपदिष्टैर्मन्त्रवादिभिश्चोपचार्यमाणश्चिरात्कथं चि-
 १० त्सचेतनो बभूव । ततो रथकारेण पृष्टः । भो मित्र किमेवं त्वमकम्मा-
 द्विचेतनः संजातः । तत्कथ्यतामात्मस्वतृपम् । म आह । वयस्य यद्येवं
 तच्छृणु मे रहस्यं येनाशेषं ते वदामि । तथानुष्ठितं स तं प्रोवाच । भो
 मित्र यदि त्वं मां सुहृदं मन्यसे । तत्काष्ठप्रदानेन प्रसादः क्रियताम्
 क्षम्यतां यद्वाल्पे किमपि प्रणये नातिरिक्ताद्युक्तं तदनुष्ठितं तव । सोऽपि
 १५ तदाकर्ण्य वाष्पपिहितनयनः सगद्गदमुवाच । यत्किं चिदुःखकारणं
 तद्वद् । येन प्रतीकारः क्रियते यदि कर्तुं शक्यते । उक्तं च यतः ।

श्रीप्रधानां च मन्त्राणां बुद्धेश्चैव महात्मनाम् ।

असाध्यं नास्ति लोके त्र किं चिद्ब्रह्माण्डमध्यगम् ॥ २५३ ॥

नदेतेषां चतुर्णां यदि साध्यं भविष्यति तदाहं साधयिष्यामि । कौलिक
 २० आह । वयस्य एतेषामन्येषामपि सहस्रमुपायानामसाध्यं तन्मे दुःखम्
 तस्मान्मम मरणे कालक्षेपं मा कुरु । रथकार आह । भो मित्र तथापि मे नि-
 वेद्य । येनाहं तदसाध्यं मत्वा त्वया सह वङ्गौ प्रविशामि । न क्षणमपि
 त्वद्वियोगं सहिष्ये । एष मे निश्चयः । कौलिक आह । वयस्य श्रूयतां
 तर्हि । या राजकन्या करेणुकावृणा तत्रोत्सवे दृष्टा तस्यादर्शनानन्तरमेव

भगवता मकरध्वजेन ममेयमवस्था विहिता । तत्र शक्नोमि तद्वेदनां
सोढुम् तथा चोक्तम्

मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमाद्रिं तस्याः पयोधरयुगे रताखेदखिन्नः ।
वन्नो निधाय भुजपङ्कजरमध्यवर्ती स्वप्स्ये कदा क्षणमवाप्य तदी-
यसङ्गम् ॥ २२४ ॥ तथा च ।

रागी विम्वाधरो सौ स्तनकलशयुगं धौवनाद्वृग्वर्ष

चीना नाभिः प्रकृत्याः कुटिलकमलकं स्वल्पकं चापि मध्यम् ।

कुर्वन्त्वेतानि नाम प्रसभमिह मनश्चित्तितान्वाप्रा खेदं

यन्मां तस्याः कपोलौ दहत इति मुहुः स्वच्छकौ तत्र युक्तम् ॥ २२५ ॥

रथकारो ष्येवं सकामं तद्वचनमाकर्ण्य सस्मितमिदमाह । वयस्य यद्येवं
तर्हि दिव्या सिद्धं नः प्रयोजनम् तद्यैव मया सह समागमः क्रियता-
मिति । कौलिक आह । वयस्य यत्र कन्यान्तःपुरे वायुं मुक्त्वा नान्यस्य
प्रवेशो स्ति तत्र रत्नापूरुपरक्षिते कथं तथा सह समागमः । तत्किं माम-
सत्यवचनेन विडम्बयसि । रथकार आह । भो वयस्य पश्य मे बुद्धि-
बलम् एवमभिधाय तत्क्षणात्कीलसंचारिणं वैनतेयं बाहुयुगलवा-
युजवृक्षदारुणा शङ्खचक्रगदापद्मान्वितं सकिरीटकौस्तुभमघटयत्
ततस्तस्मिन्कौलिकं समारोप्य विलुचिह्नचिह्नितं कृत्वा कीलसंचरण-
विज्ञानं च दर्शयित्वा प्रोवाच । वयस्यानेन विलुवूपेण गत्वा कन्यकान्तः-
पुरे निशीथे तां राजकन्यकामेकाकिनीं सप्तभूमिक प्रासादप्रातगतार्तां
मुग्धस्वभावां तां वासुदेवं मन्यमानां स्वकीयमिथ्यावक्रोक्तिभो रञ्जयित्वा
भज । कौलिको पि तदाकर्ण्य तथावृष्टस्तत्र गत्वा तामाह । राजपुत्रि सुता
किं वा जागर्षि । अहं तव कृते क्षीरसमुद्रात्सानुरागो लक्ष्मीं विहाय
स्वयमेवाभ्यागतः । तत्क्रियतां मया सह समागम इति । सापि गरु-
डावृक्षं चतुर्भुजं सायुधं कौस्तुभोपेतमवलोक्य सविस्मया शयनाडुत्थाय

- कृताञ्जलिपुटा प्रोवाच । भगवन्नहं मानुषकोटिकाग्रुचिः । भगवांस्त्रै-
लोक्यपूज्यः कर्ता च । तत्कथमेतद्गम्यतामिति । कौलिक आह । सुभगे
सत्यमभिहितं भवत्या । परं किं तु राधा नाम मे भार्या नन्दकुलप्रसूता
पूर्वमासीत् सा त्वमवतीर्णा । तेनाहमत्रायात इत्याह । सा प्राह ।
५ भगवन्त्येवं ततो मे तातं प्रार्यय । येन सोऽप्यविकल्पं मां तुभ्यं प्रयच्छति ।
कौलिक आह । सुभगे नाहं दर्शनपथं मानुषाणां गच्छामि । किं पुनरा-
लापकरणम् । तद्गान्धर्वविवाहेनात्मानं प्र यच्छ । नो चेच्छापं दत्त्वा
सान्वयं ते पितरं भस्मसात्करिष्यामि । एवमभिधाय गरुडादवतीर्य सव्ये
पाणौ गृहीत्वा तां सभयां सलज्जां वेपमानां शय्यामानयत् । ततश्च
१० रात्रिशेषं यावत्तां वात्स्यायनोक्ताविधिना निषेव्य प्रत्यूषे स्वगृहमलक्षितां
गताम् । एवं तस्य तां नित्यं सेवमानस्य कान्तो याति । अथ कदा चि-
त्कञ्चुकिनस्तस्या अधरोष्ठप्रबालखण्डनं दृष्ट्वा मिथः प्रोचुः । अहो पश्यत ।
अस्या राजकन्यकायाः पुरुषोपभुक्ताया इव शरीरावयवा वि भाव्यन्ते ।
तत्कथं सुरक्षितेऽप्यस्मिन्गृहे एवंविधो व्यवहारः । तद्वाज्ञे निवेद्यामः ।
१५ एवं निश्चित्य सर्वे राजानं समेत्य प्रोचुः । देव वयं न विद्वान् । परं
सुरक्षितेऽप्यस्मिन्कन्यातःपुरे कश्चित्प्र विशति । तदेवः प्रमाणम्
तच्छ्रुत्वा राजा समाकुलेन मनसा व्यचिन्तयत्
पुत्रीति ज्ञाता महतीह चिन्ता कस्मै प्रदेयेति महान्वितर्कः ।
दत्ता सुखं प्राप्स्यति वा न वेति कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टम् ॥ २२६ ॥
२० नद्यश्च नार्यश्च सदृक्प्रभावास्तुल्यानि कूलानि कुलानि तासाम् ।
तोयैश्च दोषैश्च निपातयन्ति नद्यो हि कूलानि कुलानि नार्यः ॥ २२७ ॥
तथा च ।

जननी मनो हरति ज्ञातवती परि वर्धते सह शुचा सुहृदाम् ।

परसत्कृतापि कुरुते मलिनं डुरतिक्रमा डुहितरो विपदः ॥ २२८ ॥

एवं बहुविधं विचिन्त्य देवीं रक्षस्यां प्रोवाच । देवि वि ज्ञायतां यदेते
कञ्चुकिनो वदन्ति । तस्य कृतान्तः कुपितो येनैष द्रोहः कृतः । देव्यपि
तदाकर्ण्य व्याकुलीभूत्वा सत्वरं कन्यातःपुरे गत्वा खण्डिताधरां नख-
विलिखितशरीरावयवां दुहितरमपश्यत् आह च । आः पापे कुल-
कलङ्कारिणि किमेवं शीलखण्डनं कृतम् को यं कृतान्तावलो-
कितस्वत्सकाशमभ्येति । तत्कथ्यतां ममाग्रे सत्यम् इति कोपाटो-
पविशंकटं वदत्यां मातरि राजपुत्री भयलज्जानताननं प्रोवाच । अम्बे
सान्नान्नारायणः प्रत्यहं गरुडावूढो निशि समायाति । चेदसत्यं मम वाक्यं
तत्परोक्षं वि लोकयतु निगूढतरा का चिन्निशीथे भगवन्तं रमाकान्तम्

तच्छ्रुत्वा सापि प्रहसितवदना पुलकाङ्कितसर्वाङ्गी सत्वरं गत्वा राजा-
नमुवाच । देव दिव्या वर्धसे । नित्यमेव निशीथे भगवान्नारायणः कन्य-
कापार्श्वे भ्येति । तेन गान्धर्वविवाहेन सा विवाहिता । तदद्य रात्रौ
त्वया मया च वातायनगताभ्यां निशीथे स द्रष्टव्यः । यतो न स मानुषैः
सहोत्सापं करोति । तच्छ्रुत्वा कृषितस्य राजस्तद्दिनं वर्षशतमिव जगाम ।
ततस्तु रात्रौ निभृतो भूत्वा राजा सकलत्रो वातायनस्थो गगणासक्तदृ-
ष्टिर्यावत्तिष्ठति । तावत्तस्मिन्समये गरुडागतं शङ्खचक्रगदाहस्तं यथो-
चितचिह्नं व्योम्नो वतरन्तं नारायणमपश्यत् ततः सुधापूरप्लावित-
मिवात्मानं मन्यमानस्तां स्वप्रियामुवाच । प्रिये नास्त्यन्यो धन्यतरो
लोके मया त्वया च । यदस्मत्प्रसूतिं भगवान्नारायणः समभ्येत्य भजते ।
तत्सिद्धाः सर्वे स्माकं हृदयस्था मनोरथाः । अधुना जामातृकप्रभावेन
सकलामपि वसुमतीं वश्यां करिष्यामि । एवं निश्चित्य सर्वैः सीमाधिपैः
सह मर्यादाव्यतिक्रममकरोत् ते च तं मर्यादाव्यतिक्रमे वर्तमानम-
वलोक्य सर्वे समेत्य तेन सह विग्रहं चक्रुः । अत्रान्तरे स राजा देवी-
मुखेन तां दुहितरं प्रोवाच । पुत्रि त्वयि दुहितरि वर्तमानायां नारायणे

भगवति जामातरि स्थितं तत्किमेव युज्यते यत्सर्वेऽपि पार्थिवामया सह
विग्रहं कुर्वन्ति । तत्संबोध्यो त्वया निजभर्ता यथा मम शत्रून्व्यापादयति ।
ततस्तया स कौलिको राज्ञौ समायातः मन्सविनयमभिहितः । भगवं-
स्त्वयि जामातरि स्थिते मम तातो यच्छत्रुभिः परिभूयते तन्न युक्तम्

- ५ ततः प्रसादं कृत्वा सर्वास्ताञ्जशत्रून्व्यापादय । कौलिक आह । सुभगे
कियन्मात्रास्ते तातस्य शत्रवः । तद्विश्रब्धा भव । ज्ञेयान् सुदर्शनचक्रेण
तांस्तिलशः खण्डयिष्यामि । अथ गच्छता कालेन सर्वं देशं शत्रुभिरु-
द्वास्य स राजा प्राकार्शेयः कृतः । तथापि तं कौलिकं वसुदेववृषम-
जानत्राज्ञा नित्यमेव विशेषतः कर्पूरागुरुकस्तूरिकादिपरिमन्त्रविशेषा-
१० नानाप्रकारवस्त्रपुष्पभक्ष्यपेयान्प्रपयन्दुहितमृगैः तमूच । भगवन्नूनं
प्रभाते स्थानभङ्गो भविष्यति । यतां यवसेन्धनसंज्ञयः संजातः । तथा
सर्वेऽपि जनः प्रहरैर्जिह्वारितदेहः संवृत्तो योद्धुमक्षमः प्रचुरो मृतश्च ।
तदेवं ज्ञात्वा काले यदुचितं तत्क्रियतामिति । तच्छ्रुत्वा कौलिको व्य-
चिन्तयत् स्थानभङ्गे संजाते ममापि नूनं मृत्युरनया सह वियोगश्च
१५ भविष्यति । तस्माद्गुरुडमारुह्य सायुधमात्मानमाकाशे दर्शयामि । कदा
चिन्मां वासुदेवं मन्यमानास्ते साशङ्का अस्य राज्ञो योद्धुभिर्हन्यमाना
नश्यन्ति । उक्तं च ।

निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या मरुती फटा ।

विषं भवतु मा भूयात्फटाढोपो भयंकरः ॥ २७१ ॥

- २० अथ यदि मम स्थानार्थं उद्धतस्य मृत्युर्भविष्यति । तदपि सुन्दरतरमेव ।
उक्तं च । गवर्थे ब्राह्मणार्थे च स्वाम्यर्थे स्त्रीकृते य वा ।

स्थानार्थे यस्त्यजेत्प्राणांस्तस्य लोकाः सनातनाः ॥ २३० ॥

- उक्तं च । चन्द्रे मण्डलसंस्थे वि गृह्यते राक्षसा दिनाधीशः ।

शरणागतेन सार्धं विपदपि तेजस्विनां श्लाघ्या ॥ २३१ ॥

एवं निश्चित्य दत्तधावनं कृत्वा तां प्रोवाच । सुभगे समस्तैः शत्रुभिर्हृतै-
रन्नं पानीयं चा स्वादयिष्यामि । किं वद्धना त्वयापि सह संगमं ततः
करिष्यामि । परं वाच्यस्त्वयात्मपिता यत्प्रभाते प्रभूतेन सैन्येन नगर-
न्निष्क्रम्य योद्धव्यम् अहं चाकाशस्थित एव सर्वास्तान्निस्तेजसः करि-
ष्यामि । पश्चात्सुखेन भवता हृतव्याः । यदि पुनरहं स्वयमेव तान्सू-
दयामि । तत्तेषां पापात्मनां वैकुण्ठगतिः स्यात् तस्मात्ते तथा कर्तव्या
यथा पलायमाना हन्यमानाः स्वर्गं न गच्छन्ति । सापि तदाकार्यं स्वयं
गत्वा सर्वं पितुर्न्यवेदयत् राजापि तस्य वाक्यं श्रद्धावान् प्रत्यूषे समु-
त्थाय सुसंनद्धसैन्यो युद्धार्थं निश्चक्राम । कौलिकोऽपि मरणे कृतनिश्च-
यश्चापपाणिशराकाशगतिर्युद्धाय प्रस्थितः । अत्रातरे भगवता नारायणो-
नातीतागतवर्तमानवेदिना स्मृतमात्रो वैनतेयः संप्राप्तो विहस्य प्रोक्तः ।
भो गरुत्मज्जानासि त्वं यन्मम वृषेण कश्चित्कौलिको दारुमये गरुडे समा-
वृढो राजकन्यकां कामयते । सो ब्रवीत् देव सर्वं ज्ञायते तच्चेष्टितम्
तत्किं कुर्मः साम्प्रतम् भगवानाह । अथ कौलिको मरणनिश्चयः
कृतनियमो युद्धार्थं विनिर्गतः । स नूनं क्षत्रियप्रधानशराहतो निध-
नमेष्यति । तस्मिन्हृते सर्वोऽपि जनो वदिष्यति । यत्प्रभूतक्षत्रियैर्मि-
लित्वा वासुदेवो गरुडश्च निपातितः । ततः परं लोको यमावयोः पूजां
न करिष्यति । तत्त्वं द्रुतं गत्वा तत्र दारुमये गरुडे संक्रमणं कुरु । अहं
कौलिकशरीरे प्रवेशं करिष्यामि । येन शत्रून्स व्यापादयति । शत्रुबधा-
दावयोर्माहात्म्यवृद्धिर्भविष्यति । अथ गरुडे तथेति प्रतिपन्ने भगवान्ना-
रायणस्तच्छरीरे संक्रमणमकरोत् ततो भगवन्माहात्म्येन स कौलिको
गगणस्थः शङ्खचक्रगदाचापचक्रितः क्षणेन लीलैवैव समस्तानपि प्रधा-
नक्षत्रियान्निस्तेजसश्चकार । ततस्तेन राजा स्वसैन्यपरिवृतेन संग्रामे ते
जिता निहताश्च । ज्ञातश्च लोकमध्ये प्रवादः । यथा विष्णुजामातृवप्र-

भावेन सर्वे शत्रवो निहताः । कौलिको पि तान्हृतान्दृष्ट्वा प्रमुदितमना
गगणादवतीर्णः । यावद्वाज्ञामात्यः पौरलोकाश्च तं नगरवास्तव्यं कौ-
लिकं पश्यन्ति । ततः पृष्ठः किमेतदिति सो पि मूलादारभ्य सर्व प्रा-
ग्वृत्तान्तं न्यवेदयत् ततः कौलिके सहस्रानुरजितमनसा शत्रुवधाद्-
वाततेजसा राज्ञा सा राजकन्यका सकलजनप्रत्यक्षं विवाहविधिना तस्मै
समर्पिता । देशश्च प्रदत्तः । कौलिको पि तया सार्धं पञ्चप्रकारं जीवन्तो-
कसारं विषयसुखमनुभवन्कालं निनायेति । अथ प्रोच्यते ।

सुगुप्तस्यापि दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ।

कौलिको विप्लुत्रपेण राजकन्यां नि पेषते ॥ २३२ ॥

१८

इति कथा ५ ॥

वने सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः ॥

कस्मिंश्चिद्वनमध्ये भासुरको नाम सिंहः प्रति वसति स्म । अथ सौ-
वीर्यातिरेकान्नित्यमेवानेकान्मृगशशकादीन्व्यापादयन्नोप रराम । अथा-
न्यद्युस्तद्वनजाः सर्वे सारङ्गवराहमहिषगवयशशकादयो मिलित्वा तम-
भ्युपेत्य प्रोचुः । स्वामिन्किमनेन सकलमृगवधेन निष्फलेन यतस्तत्रै-
केनापि मृगेण तृप्तिर्भवति । तत्क्रियतामस्माभिः सह समयधर्मः । अद्य-
प्रभृति तत्रात्रोपविष्टस्यापि जातिक्रमेण प्रतिदिनमेको भक्षार्थं सम-
प्यति । एवं कृते तव तावत्प्राणयात्रा क्लेशं विना भविष्यति । अस्माक
२० पुनः सर्वोच्छेदनं न स्यात् तदेष राजधर्मो नु ष्ठीयताम् उक्तं च ।

शनैःशनैश्च यो राज्यमुपभुङ्क्ते यथाफलम् ।

रसायनमिव प्राज्ञः स पुष्टिं परमां व्रजेत् ॥ २४६ ॥

विधिना मन्त्रयुक्तेन ब्रह्मापि मथितापि च ।

प्र यच्छति फलं भूमिररणीव कुताशनम् ॥ २४७ ॥

प्रजानां पालनं शस्यं स्वर्गकोशस्य वर्धनम् ।
 पीडनं धर्मनाशाय पापायायशसे स्थितम् ॥ २४८ ॥
 गोपालेन प्रजाधेनोर्वित्तदुग्धं शनैःशनैः ।
 पालनात्पोषणाद्वाह्यं न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत् ॥ २४९ ॥
 अज्ञाश्च प्रजा हन्याद्यो मोहात्पृथिवीपतिः ।
 तस्यैका जायते तृप्तिर्न द्वितीया कथं चन ॥ २५० ॥
 फलार्थी नृपतिर्लोकान्पालयेद्यत्नमास्थितः ।
 दानमानादितोयेन मालाकारो दुरानिव ॥ २५१ ॥
 नृपदीपो धनस्तेहं प्रजाभ्यः संहरन्नपि ।
 अन्तरस्थगुणैः शुभ्रैर्लक्ष्यते नैव केन चित् ॥ २५२ ॥
 यथा गौर्दृश्यते काले पाल्यन्ते हि तथा प्रजाः ।
 सिच्यते वीयते चैव लता पुष्पफलप्रदा ॥ २५३ ॥
 यथा बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिरक्षितः ।
 फलप्रदो भवेत्काले तद्वल्लोकः सुरक्षितः ॥ २५४ ॥
 हिरण्यं धान्यरत्नानि पानानि विविधानि च ।
 तथान्यदपि यत्किं चित्प्रजाभ्यः स्यान्महीपतेः ॥ २५५ ॥
 लोकानुग्रहकर्तारः प्र वर्धन्ते नरेश्वराः ।
 लोकानां संक्षयाच्चैव क्षयं यान्ति न संशयः ॥ २५६ ॥

अथ तेषां तद्वचनमाकर्ण्य भासुरक आह । अहो सत्यमभिहितं भवद्भिः ।
 परं यदि ममोपविष्टस्यात्र नित्यमेव नैकः श्वापदः समागमिष्यति । तन्नूनं :
 सर्वानपि भक्षयिष्यामि । अथ ते तथेति प्रतिज्ञाय निर्वृतिभाजस्तत्रैव
 वने निर्भयाः पर्यटन्ति । एकश्च प्रतिदिनं क्रमेणा याति । वृद्धो वा
 वैराग्ययुक्तो वा शोकग्रस्तो वा पुत्रकलत्रनाशभीतो वा तेषां मध्यात्तस्य
 भोजनार्थं मध्याह्नसमय उप तिष्ठते । अथ कदा चिज्जातिक्रमाच्छकस्या-

- वसरः समायातः। प्रेषितश्चानिच्छन्नपि समस्तमृगैः। सोऽपि मन्दमन्दं
 गत्वा वेलातिक्रमं विधाय व्याकुलितहृदयस्तस्य वधोपायं चिन्तयन्दि-
 नजेषु प्रातः। सिंहोऽपि वेलातिक्रमेण क्षुत्क्षामकण्ठः कोपविष्टः
 सृष्टैकणी परिलेलिकन्व्यचिन्तयत् अहो मया प्रातर्निसत्त्वं वनं
 ५ कर्तव्यम् एवं चिन्तयतस्तस्य शशको मन्दमन्दं गत्वा प्रणम्य तस्यापि
 स्थितः। अथ तं चिरादायातमन्यच्च लघुतरमवलोक्य कोपप्रड्वलितान्मा-
 तं निर्भर्त्सयन्नाह। रे शशकाधम। एकस्तावन्नलघुस्त्वं संप्राप्तो परं वेला-
 तिक्रमेण। तस्मादपराधात्त्रां निपात्य प्रातः सकलान्यपि सत्त्वान्युच्छेद-
 यिष्यामि। अथ शशकः प्रणम्य सविनयं प्रोवाच। स्वामिन्नात्रापराधा-
 १० मम न चापरेषां सत्त्वानाम् तच्छ्रवतां कारणम् सिंह आह। तन्मयरं
 नि वेदय यावन्मम दंष्ट्रात्तर्गतो भवान्न भविष्यति। शशक आह। स्वा-
 मिन्समस्तमृगैरप्य जातिक्रमेण मम लघुतरस्य प्रस्तावं विज्ञाय ततो हं
 पञ्चशशकैः सह प्रेषितः। ततश्चाहमन्तराल आगच्छन्महता केन चि-
 त्परसिंहेन विवरान्निर्गत्याभिहितः। रे ह्यप्रस्थिता यूयम् अभीष्टदेवतां
 १५ स्मरत। ततो मयाभिहितम् वयं स्वामिनो भासुरकसिंहस्य सकाश
 आह्वारार्थं समयधर्मेण गच्छामः। ततस्तेनाभिहितम् यद्येवं तर्हि
 मदीयमेतद्वनं मया सह समयधर्मेण समस्तरपि श्वापदैर्वर्तितव्यम्
 चौररूपी सभासुरकः। अथ यदि सोऽत्र राजा ततो विश्वासस्थाने चतुरः
 शशकानत्र धृत्वा तमाहूय द्रुततरमा गच्छ। येन यः कश्चिदावयोर्मध्या-
 २० त्पराक्रमेण राजा भविष्यति। स सर्वानेतान्मृगान्भक्षयिष्यति। ततो
 हं तेनादिष्टः स्वामिसकाशमभ्यागतः। एतद्वेलातिक्रमकारणम्
 तदत्र स्वामी प्रमाणम् तच्छ्रुत्वा भासुरक आह। भद्र यद्येवं तत्सत्वरं
 दर्शय मे तं चौरसिंहम् येनाहं मृगकोपं तस्योपरि क्षपयित्वा स्वस्थो
 भवामि। उक्तं च।

भूमिर्मित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य पदत्रयम् ।
नास्त्येकमपि यद्येषां न तत्कुर्यात्कथं चन ॥ २५७ ॥
यत्र न स्यात्फलं भूरि यत्र च स्यात्पराभवः ।
न तत्र मतिमान्युद्धं समुत्पाद्य समाचरेत् ॥ २५८ ॥

शशक आह । स्वामिन्सत्यमिदम् स्वभूमिहेतोः परिभाषाच्च युध्यन्ते
क्षत्रियाः । परं स दुर्गाश्रयमाश्रित्य दुर्गाणि क्रमतोव । तेन वयं विष्क-
म्भिताः । ततो दुर्गस्थो दुःसाध्यो रिपुर्भवति । उक्तं च ।

न गजानां सहस्रेण न च लक्षेण वाजिनाम् ।
यत्कृत्यं साध्यते राज्ञां दुर्गेणैकेन सिध्यति ॥ २५९ ॥
शतमेकोऽपि सं धत्ते प्राकारस्थो धनुर्धरः ।
तस्मादुर्गं प्र शंसन्ति नीतिशास्त्रविचक्षणाः ॥ २६० ॥
पुरा गुरोः समादेशाद्द्विरण्यकशिपोर्भयात् ।
शक्रेण विहितं दुर्गं प्रभावादिश्वकर्मणः ॥ २६१ ॥
तेनापि च वरो दत्तो यस्य दुर्गं स भूपतिः ।
विजयी स्यात्ततो भूमौ दुर्गाणि स्युः सहस्रशः ॥ २६२ ॥
दंष्ट्राविरहितो नागो मदह्नीनो यथा गजः ।
सर्वेषां जायते वश्यो दुर्गह्नीनस्तथा नृपः ॥ २६३ ॥

तच्छ्रुत्वा भासुरक आह । भद्रं दुर्गस्थमपि तं चौरं दर्शय मम येनाहं
व्यापादयामि । उक्तं च यतः ।

ज्ञातमात्रं न यः शत्रुं रोगं च प्रशमं नयेत् ।
महाबलोऽपि तेनैव वृद्धिं प्राप्य स हन्यते ॥ २६४ ॥
आत्मनः शक्तिमुद्धीक्ष्य मानोन्मादं तु यो व्रजेत् ।
शत्रून्हन्यात्स एकोऽपि क्षत्रियान्भार्गवो यथा ॥ २६५ ॥

शशक आह । अस्त्येतत् तथापि बलवान्स मया दृष्टः । तन्न युज्यते

स्वामिनस्तस्य सामर्थ्यमविज्ञाय गन्तुम् उक्तं च यतः ।

अविदित्वात्मनः शक्तिं परस्य च समुत्सुकः ।

गच्छन्नभिमुखो नाशं याति वक्रौ पतङ्गवत् ॥ २६६ ॥

यो बलप्रोन्नतं याति निहन्तुं सबलो प्यरिम् ।

५ विमदः स नि वर्तेत शीर्णदन्तो यथा गजः ॥ २६७ ॥

भासुरक आह । भो किं तवानेन व्यापारेण । दर्शय मे तं दुर्गस्थमपि ।

शशक आह । यद्येवं तदा गच्छतु स्वामी । एवमुक्त्वाप्ये व्यवस्थितः ।

ततश्च कं चित्कूपमासाद्य भासुरकमाह । स्वामिन्कस्ते प्रतापं सांहुं
समर्थः । येन त्वां दृष्ट्वासौ दूरतो पि चौरः प्रविष्टः स्वदुर्गम् तदा

१० गच्छ येन दर्शयामीति । तच्छ्रुत्वा भासुरक आह । भद्र सत्वरं दर्शय मे
दुर्गम् तदनुदर्शितस्तेन कूपः । सो पि मूर्खः सिंहुः कूपमध्य आत्मनः

प्रतिविम्बं जलमध्यगतं दृष्ट्वा सिंहुनादं मुमोच । ततस्तत्प्रतिशब्दन
द्विगुणतरो नादः कूपात्समुत्थितः । अथासौ तं नादमाकर्ण्य शक्तातरां

यमिति मत्वा । आत्मानं तस्योपरि क्षिप्त्वा प्राणान्मुमोच । शशको पि

१५ दृष्टमनाः सर्वान्मृगानभिनन्द्य तैः प्रशस्यमानो यथासुखं तत्र वने
वसति स्म । अतो हं ब्रवीमि ।

यस्य बुद्धिर्वल्लं तस्य निर्वुद्धेस्तु कुतो बलम् ।

वने सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः ॥ २६८ ॥

इति कथा ८ ॥

राजा ककुद्रुमः ॥

कस्मिंश्चिद्वनप्रदेशे चाण्डरवो नाम शृगालः प्रति वसति स्म । स कदा
चित्क्षुधाविष्टो जिह्वालौल्यान्नगरान्तरे प्रविष्टः । अथ तं नगरवासिनः
सारमेया अवलोक्य सर्वतः परिधावन्तं तीक्ष्णदंष्ट्रयैर्भक्षितुमारब्धाः ।

सोऽपि तैर्भक्ष्यमाणः प्राणभयात्प्रत्यासन्नं रजकगृहं प्रविष्टः । तत्र च नीलीरसपरिपूर्णं महाभाण्डं सज्जीकृतमासीत् तत्रापि सारमेयैः समन्वितः पपात । अथ यावन्निष्क्रान्तस्तावंनीलीवर्णः समं संजातः । ततः सर्वे ते सारमेयास्तं शृगालविशेषमज्ञानतो यथाभीष्टदिशं जग्मुः । चण्डरवोऽपि तदन्तरमासाद्य काननाभिमुखं प्र तस्ये । नैव नीलीवर्णेन कदा चित्पश्यते । उक्तं च ।

वज्रलेपस्य मूर्खस्य नारीणां मर्कटस्य च ।

एको ग्राहस्तु नीचानां नीलीमद्यपयोस्तथा ॥ २११ ॥

अथ तं हृरगलगरलतमालसमप्रभमपूर्वं सत्त्वमवलोक्य सर्वे सिंहव्याघ्रद्वीपिवृकप्रभृतयो रण्यनिवासिनो भयव्याकुलीकृतमनसः समन्तात्प-
लायनक्रियां कुर्वन्ति च । अहो अपूर्वमेतत्सत्त्वं कुतो प्यागतम् तत्र वि ज्ञायते । कीदृगस्य चेष्टितं पौरुषं च । तदूरतरं गच्छामः । उक्तं च ।

न यस्य चेष्टितं विद्यान्न कुलं न पराक्रमम् ।

न तस्य वि श्वसेत्प्राज्ञो यदीच्छेच्छ्रियमात्मनः ॥ २१२ ॥

चण्डरवोऽपि तान्भयव्याकुलितान्विज्ञायेदमाह । भोभो श्चापदाः किंयूयं
मां दृष्ट्वैवं संत्रस्ता व्रजथ । तत्र भेतव्यम् अहं ब्रह्मणाद्य स्वयमेवा-
कार्याभिहितः । यच्छ्वापदानां मध्ये कश्चिद्राजा नास्ति । तत्त्वं मयाद्य
सर्वश्चापदप्रभुवे भिषिक्तः ककुदुमाभिधः । ततो गवा क्षितितले ता-
न्सर्वान्परि पालयेति । ततो ह्रमत्रागतः । तन्मम ह्रत्तहायायां सर्वैरेव
श्चापदैः सदैव वस्तव्यमिति । अहं ककुदुमो नाम राजा त्रैलोक्ये श्चापद-
राजा संजातः । तच्छ्रुत्वा ते श्चापदाः सिंहपुरःसराः स्वामिन्प्रभो समा-
दिशेति वदन्तस्तं परि वव्रुः । अथ तेन सिंहस्यामात्यपद्वी प्रदत्ता ।
व्याघ्रस्य च शय्यापालत्वम् द्वीपिनस्ताम्बूलाधिकारः । करिणः प्रति-
हारत्वम् वानरस्य हस्तधारत्वम् ये चात्मीयजात्यास्तैः सहलाप-

मात्रमपि न करोति । शृगालाः सर्वे व्यर्थचन्द्रं दत्त्वा निःसारिताः । एवं
 तस्य राजक्रियायां वर्तमानस्य ते सिंहादयो मृगान्व्यापार्य तत्पुरतः प्र
 क्षिपन्ति । सोऽपि प्रभुधर्मेण सर्वेषां तान्विभज्य प्रयच्छति । एवं गच्छति
 काले कदाचित्तेन सभागतेन दूरदेशे शब्दायमनस्य शृगालवृन्दस्य को-
 ५ लाहूलो श्रावि । तं शब्दं श्रुत्वा पुलकिततनुरानन्दाश्रुपरिपूर्णयन
 उत्थाय तारस्वरेण विरोतुमारब्धवान् । अथ ते सिंहादयस्तमाकर्ण्य
 तारस्वरं शृगालो यमिति मत्वा सलज्जमधोमुखाः क्षणमेकं स्थित्वा मित्रः
 प्रोचुः । भो वाहिता वयमनेन क्षुद्रशृगलेन तद्वध्यां वध्यतामिति । सो
 पि तदाकर्ण्य पलायितुमिच्छन्ननुचितस्थानेऽपि सिंहादिभिः खण्डशः
 १० कृतो मृतश्चेति । अतो हं ब्रवीमि ।

त्यक्ताश्चाभ्यन्तरा येन वाह्याश्चाभ्यन्तरीकृताः ।

स एव मृत्युमाप्नोति यथा राजा ककुद्रुमः ॥ २१३ ॥

इति कथा १० ॥

१५ पण्डिताः क्षुद्रा मायोपजीविनः कुर्युः कृत्यमकृत्यं वै ॥

अथ कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे मदोत्कटो नाम सिंहः प्रति वसति । तस्य
 चानुचरा द्वीपिवायसगोमायवः सन्ति । अथ कदा चित्तरितस्ततो भ्रमद्भिः
 सार्धभ्रष्टः क्रयनको नामोद्वो दृष्टः । अथ सिंह आह । अहो अपूर्वमिदं
 सत्त्वम् । ततो ज्ञायतां किमेतदाराण्यमुत ग्राम्यं वेति । तच्छ्रुत्वा वायस
 २० आह । भो स्वामिन्याम्यो यमुष्ट्रनामा जीविविशेषस्तव भोज्यः । तद्या-
 पायताम् सिंह आह । नाहं गृहागतं हन्मि । उक्तं च ।

गृहे शत्रुमपि प्राप्तं विश्वस्तमकुतोभयम् ।

यो हन्यात्तस्य पापं स्याच्छतब्राह्मणघातजम् ॥ २१४ ॥

तदभयप्रदानं दत्त्वा मत्सकाशमा नीयतां येनास्यागमनकार्णां पृच्छामि ।

अथासौ सर्वैरपि विश्वास्याभयप्रदानं दत्त्वा मदोत्कण्ठसंकाशमानीतः। प्रण-
म्योपविष्टश्च। ततस्तस्य पृच्छतस्तेनात्मवृत्तान्तः सर्वः सार्थग्रंथसमुद्भवो
निवेदितः। ततः सिंहेनोक्तम् भो क्रथनक मा त्वं ग्रामं गत्वा भूयो
पि भारोद्वहनकष्टभागो भूयाः। तदत्रैवारण्ये निर्विशङ्को मरुतसदृ-
शानि शष्पाग्राणि भक्षयन्मया सह वस। सोऽपि तथेत्युक्त्वा तेषां मध्ये ५
विचरन्नकुतोऽपि भयमिति सुखेनास्ते। तथान्येद्युर्मदोत्कण्ठस्य महागजे-
नारण्यचारिणा सह युद्धमभूत् तत्र तस्य दत्तमुषलप्रहारैर्व्यथा
संज्ञाता। व्यथितः कथमपि न प्राणैर्विमुक्तः। अथ शरीरासामर्थ्यान्न
कुत्र चित्पदमपि चलितुं शक्नोति। तेऽपि सर्वे काकादयो प्रभुत्वेन तस्य
क्षुधाविष्टाः परं दुःखं भेजुः। अथ तान्सिंहः प्राह। भो अन्विष्यतां १०
कुत्र चित्किं चित्सत्त्वं येनाहमेतामपि दशां प्राप्तस्तं कृत्वा युष्मद्भोजनं
संपादयामि। अथ ते चत्वारोऽपि भ्रमितुमारब्धाः। यावन्न किं चित्पश्यन्ति
तावद्वायसशृगालौ परस्परं मन्त्रयतः। शृगाल आह। भो वायस किं
प्रभूतभ्रान्तेन। यदस्माकं प्रभोः क्रथनको विश्वस्तस्तिष्ठति। तदेनं कृत्वा
सर्वपरिवारस्य प्राणयात्रां कुर्मः। वायस आह। भो युक्तमुक्तं भवता। परं १५
स्वामिना तस्याभयं दत्तमिति। तेनाबध्यो यमिति। शृगाल आह।
भो वायस। अहं स्वामिनं विज्ञाप्य तथा करिष्ये यथा स्वामी बधं करि-
ष्यति। तत्तिष्ठन्तु भवन्तो त्रैव यावदहं गत्वा गृहं प्रभोराज्ञां गृह्णीता-
गच्छामि। एवमभिधाय सत्वरं सिंहमुद्दिश्य प्रस्थितः। अथ सिंहमासा-
द्येदमाह। स्वामिन्भ्रातृत्वा समागता वयं समस्तं वनम् परं न किं २०
चित्सत्त्वं समासादितम् तत्किं कुर्मो वयं साम्प्रतं बुभुक्षया पदमेकमपि
प्रचलितुं न शक्ताः। देवोऽपि पथ्याशीव वर्तते। तद्यदि देवादेशो
भवति। तदा क्रथनकपिशितेनाद्य पथ्या क्रिया क्रियते। अथ सिंहस्तस्य
तद्गारुणं वचनमाकर्ण्य सकोपमिदमाह। धिग्धिकपापाधम। यद्येवं भूयो

वदसि । तत्रां तत्क्षणमेव त्रधिष्यामि । यतो मया तस्याभयं प्रदत्तम्
तत्कार्यं स्वयमेव व्यापादयामि । उक्तं च ।

न गोप्रदानं न मर्दोप्रदानं, मात्रप्रदानं हि तथा प्रधानम् ।

यथा वदन्तीह बुधाः प्रधानं सर्वप्रदानेष्वभयप्रदानम् ॥ ३२२ ॥

५ एकतः क्रतवः सर्वे समाप्तवरदक्षिणाः ।

एकतो भयभीतस्य प्राणिनः प्राणरक्षणम् ॥ ३२३ ॥

तच्छ्रुत्वा शृगाल आह । स्वामिन्यद्यभयप्रदानं दत्त्वा वधः क्रियते । तदा
ते दोषो भवति । यदि पुनः स देवपादानां भक्षयात्मनां जीवितं प्रयच्छति ।
तत्र न दोषः । ततो यदि स्वयमेवात्मानं वधाय नियोजयति । तद्वर्ध्या
१० य वास्माकं मध्यादेकतमो वध्य इति । यतो देवपादाः पथ्याशिनः क्षुधा-
निरोधादत्यां दशां यास्यन्ति । तत्किमेतैः प्राणैरस्माकं यत्स्वाम्यर्थं न
यास्यन्ति । यदि स्वामिपादानां किं चिदनिष्टं भविष्यति तदस्माभिः पृष्ठतां
पि वल्लिप्रवेशः कार्यः । उक्तं च ।

यस्मिन्कुले यः पुरुषः प्रधानः स सर्वयत्नेन हि रक्षणीयः ।

१५ तस्मिन्विनष्टे कुलसारभूते न नाभिभङ्गे क्षरयो वहन्ति ॥ ३२४ ॥

तदाकर्ण्य मदोत्कट आह । यद्येवं तत्कुरुष्व यद्वोचते । तच्छ्रुत्वा सत्वरं
गत्वा सर्वास्तानुवाच । भोभो स्वामिनां मदृत्यवस्था वर्तते । नासिका-
न्तप्राप्तजीवितस्तिष्ठति । तत्किं पर्यटितेन । तेन विना को स्मानत्र वने
रक्षयिष्यति । तद्भूत्वा तस्य क्षुद्रोगात्परलोकं प्रस्थितस्यात्मशरीरप्रदानं
२० कुर्मः । येन स्वामिप्रसादस्यानृणतां गच्छामः । उक्तं च ।

आपदं प्राप्नुयात्स्वामी यस्य भृत्यस्य पश्यतः ।

प्राणेषु विद्यमानेषु स भृत्यो नरकं व्रजेत् ॥ ३२५ ॥

तदनन्तरं ते सर्वे गत्वा वाष्पपूरितदृशो मदोत्कटं प्राणम्योपविष्टाः ।
तान्दृष्ट्वा मदोत्कटः प्राह । भो प्राप्तं दृष्टं वा किं चित्सत्त्वम् अथ

तेषां मध्यात्काकः प्रोवाच । स्वामिन्वयं तावत्सर्वत्रैव पर्यटिताः । परं
न किं चित्प्राप्तं दृष्टं वा सत्त्वम् तदेवं तावदद्य मां भक्षयित्वा प्राणा-
न्धारयतु स्वामी । येन देवस्याश्वासनं भवति । मम पुनः स्वर्गप्राप्तिरिति ।
उक्तं च यतः ।

स्वाम्यर्थे यस्त्यजेत्प्राणान्भृत्यो भक्तिसमन्वितः ।

परं स पदमाप्नोति जरामरणवर्जितम् ॥३२६॥

तच्छ्रुत्वा शृगाल आह । भो स्वल्पकायो भवान् तव भक्षणात्स्वा-
मिनः प्राणयात्रापि तावन्न भवति । अपरं दोषश्च समुत्पद्यते । उक्तं च ।

काकमांसं श्रुनोच्छिष्टं स्तोकं तदपि दुर्बलम् ।

भक्षितेनापि किं तेन तृप्तिर्येन न जायते ॥३२७॥

तद्दर्शिता भवता स्वामिभक्तिश्चानृण्यं भर्तृपिण्डस्य । प्राप्तश्चोभयोर्लोकियोः
साधुवादः । तदप सराग्रतः । येनाहमपि स्वामिनं विज्ञापयामि । तथा-
नुष्ठिते सादरं शृगालः प्रणम्य प्रोवाच । स्वामिन्नद्य मम कायेन प्राण-
धारणं कृत्वा ममोभयलोकप्राप्तिं कुरु । उक्तं च यतः ।

स्वाम्यायत्ताः सदा प्राणा भृत्यानामर्जिता धनैः ॥

यतस्तेन न दोषो स्ति तेषां ग्रहणसंभवे ॥३२८॥

अथ तच्छ्रुत्वा द्वोपो प्राह । भोः साधूक्तं भवता । परं भवानपि स्वल्प-
कायः स्वज्ञात्यश्च नखायुधत्वादभक्ष्य एव । उक्तं च ।

नाभक्ष्यं भक्षयेत्प्राज्ञः प्राणैः कण्ठगतैरपि ।

विशेषात्तदपि स्तोकं लोकद्वयविनाशनम् ॥३२९॥

तद्दर्शितं तयात्मनः कौलीन्यम् अथ वा साधु चेदमुच्यते ।

एतदर्थं कुलीनानां नृपाः कुर्वन्ति संग्रहम् ।

आदिमध्यावसानेषु न ते यान्ति हि विक्रियाम् ॥३३०॥

तदप सरतु भवानग्रतो येनाहमपि स्वप्रभुं प्रसादयामि । तथानुष्ठिते

द्विषो प्रणम्य मदोत्कटमाह । स्वामिन्क्रियतामद्य मम प्राणैः प्राणयात्रा ।
दीयतां मे स्वर्गे क्षयो वासः । वि स्तीर्यतां पृथिवीतले प्रभूततरं यशः ।
तन्नात्र विकल्पः कार्यः । उक्तं च ।

मृतानां स्वामिनः कार्ये भृत्यानामनुवर्तिनाम् ।

५ भवेत्स्वर्गे क्षयो वासः कीर्तिश्च धरणीतले ॥ ३३१ ॥

तच्छ्रुत्वा क्रथनकश्चित्तयामास । एतैस्तावच्छोभनानि वाक्यानि प्रोक्तानि ।
न चैको पि स्वामिना विनाशितः । तदहमपि प्राप्तकालं विज्ञापयामि ।
येन मम वचनमेते त्रयोऽपि समर्थयन्ति । इति निश्चित्य प्रोवाच । भो
युक्तमुक्तं भवता । परं भवानपि नखाग्रधुः । तत्कथं भवन्तमपि स्वामी

१० भक्षयति । उक्तं च ।

मनसापि स्वजात्यानां यो निष्ठानि प्रचित्तयेत् ।

भवन्ति तस्य तान्येव लोके त्रैव परत्र च ॥ ३३२ ॥

तदप्य सरतु भवान्येनाहं स्वामिनं विज्ञापयामि । तथानुष्ठिते क्रथनको
ये स्थित्वा प्रणम्योवाच । स्वामिन्नेते तावद्भक्ष्या भवताम् तन्मम
१५ प्राणैः प्राणयात्रा वि धीयताम् येनास्माकमुभयलोकप्राप्तिर्भवति ।
उक्तं च यतः ।

न यज्वानोऽपि गच्छन्ति तां गतिं नैव योगिनः ।

यां यान्ति प्रोज्झितप्राणाः स्वाम्यर्थे सेवकात्तमाः ॥ ३३३ ॥

एवमभिहिते सिंहानुज्ञातचित्रकशृगालाभ्यां विदारितकुक्षिः काकेनो-
२० त्पाटितचक्षुः क्रथनकः प्राणानत्यादधीत् ततश्च तैः क्षुद्रपण्डितैः
सर्वैरपि भक्षितः । अतो हं ब्रवीमि ।

बहवः पण्डिताः क्षुद्राः सर्वे मायोपजीविनः ।

कुर्युः कृत्यमकृत्यं वा उष्ट्रे काकादयो यथा ॥ ३३४ ॥

इति कथा ११ ॥

कूर्मो दुर्बुद्धिः काष्ठाद्भ्रष्टो वि नश्यति ॥

अस्ति कस्मिंश्चिज्जलाश्रये कम्बुग्रीवो नाम कच्छपः । तस्य च सङ्कट-
विकटनाम्नी मित्रे हंसजातीये परमस्नेहकोटिमाश्रिते नित्यमेव सरस्ती-
रमासाद्य तेन सहानेककथा देवर्षिब्रह्मर्षिराजर्षीणां कृत्वास्तमयवेलायां
स्वनीडसंश्रयं चक्रतुः । अथ गच्छता कालेनावृष्टिवशात्तत्सरः शनैःशनैः ॥
शोषमगमत् तद्दुःखदुःखितौ तावूचतुः । भो मित्र त्रम्बालशेषमे-
तत्सरः संजातम् तत्कथं भवान्भविष्यति । अथ व्याकुलत्वं नो हृदि
वर्तते । तच्छ्रुत्वा कम्बुग्रीव आह । भो नास्त्यस्माकं जीवितव्यं जला-
भावात् तथाप्युपायश्चिन्त्यतामिति । उक्तं च ।

मित्रार्थे बान्धवार्थे च बुद्धिमान्यतते सदा ।

१०

जातास्वापत्सु यत्नेन जगादेदं वचो मनुः ॥३५१॥

तदा नायतां किं चिद्दूढतरं रज्जुलघुकाष्ठादि । अन्विष्यतां च प्रभूतस-
लिलसनाथं सरः । ततो मां लघुकाष्ठाधिष्ठं दत्तैरुभयतो गृहीतको-
टिविभागं तत्र सरसि नि नयतम् तावूचतुः । भो मित्र करिष्याव
एतत् परं भवता मौनव्रतेन स्थातव्यम् नो चेत्तव काष्ठात्पातो १५
भविष्यति । ततः खण्डशो भविष्यसि । कच्छप आह । मम खलु मौ-
नव्रतमद्यप्रभृति यावदाकाशगमनेन तत्सरः प्राप्यते । तथानुष्ठिते गच्छता
कम्बुग्रीवेणाधोभागव्यवस्थितं किं चित्पुरमालोकितम् तत्र ये पौ-
रास्ते तं तथा नीयमानमवलोक्य सविस्मयमिदमूचुः । अहो चक्राकारं
किमपि पक्षिभ्यां नायते पश्यतपश्यतेति । अथ तेषां कोलाहलमाकर्ण्य २०
कम्बुग्रीवः प्रोवाच । भो किमेष कोलाहल इति वक्तुमना अर्धाङ्गि
निपातितः पौरैः खण्डशः कृतश्च । अतो हं ब्रवीमि ।

सुहृदां हितकामानां न करोतीह यो वचः ।

स कूर्मइव दुर्बुद्धिः काष्ठाद्भ्रष्टो वि नश्यति ॥३६०॥

यद्भविष्यो वि नश्यति ॥

कस्मिंश्चिज्जलाशये नागतविधाता प्रत्युत्पन्नमतिर्यद्भविष्यत्येति
त्रयो मत्स्याः प्रति वसन्ति स्म । अथ कदा चित्तं जलाशये दृष्ट्वा गच्छ-
द्भिर्मत्स्यजीवद्भिर्भक्षितम् अहो बहुमत्स्यो यं ब्रूहः । कदा चिदपि
५ नास्माभिरन्वेषितः । तदद्य तावदाहारवृत्तिः संज्ञाता । संध्यासमयश्च
संवृत्तः । तत्प्रभाते त्रागन्तव्यमिति निश्चयः । अथ तेषां तत्कुलिशपा-
तोपमं वचः समाकर्ण्यनागतविधाता सर्वान्मत्स्यानाङ्ग्येदमृचि । अहो
श्रुतं भवद्भिर्मत्स्यजीवद्भिर्भक्षितम् तद्वात्रावपि गम्यतां किं चि-
न्निकटं सरः । उक्तं च ।

१० अशक्तैर्वलिनः शत्रोः कर्तव्यं प्रपलायनम् ।

संश्रितव्यो य वा दुर्गो नान्या तेषां गतिर्भवितु ॥३६२॥

तन्नूनं प्रभातसमये ते मत्स्यजीविनो त्र समागत्य मत्स्यसंज्ञयं करिष्यन्ति ।
एतन्मम मनसि वर्तते । तन्न युक्तं साम्प्रतं क्षणमप्यत्रावस्थानुम्
उक्तं च । विद्यमाना गतिर्येषामन्यत्रापि सुखावहा ।

१५ ते न पश्यन्ति विद्वांसो देशभङ्गं कुलक्षयम् ॥३६३॥

तदाकर्ण्य प्रत्युत्पन्नमतिः प्राह । अहो सत्यमभिक्षितं भवता । ममा-
प्यभीष्टमेतत् तदन्यत्र गम्यतामिति । उक्तं च ।

परदेशभयाद्वाता बहुमाया नपुंसकाः ।

स्वदेशे निधनं याति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥३६४॥

२० अन्यच्च । यस्यास्ति सर्वत्र गतिः स कस्मा-

त्स्वदेशरागेण हि याति नाशम् ।

तातस्य कूपो यमिति ब्रुवाणाः

क्षारं जलं कापुरुषाः पिवन्ति ॥३६५॥

अथ तत्समाकर्ण्य प्रोच्चैर्विहस्य यद्भविष्यः प्राह । अहो न भवद्वां

मन्त्रितं सम्यगेतदिति । यतः किं वाङ्मात्रेणापि तेषां पितृपैतामहिकमे-
तत्सरस्त्यक्तं युज्यते । यद्यायुःक्षयो स्ति तदन्यत्रगतानामपि मृत्युर्भवि-
ष्यति । उक्तं च ।

सर्पाणां दुर्जनानां च परच्छिद्रानुजोविनाम् ।

अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥ ३६६ ॥

५

तदहं न यास्यामि । भवद्वा च यत्प्रतिभाति तत्कर्तव्यम् । अथ तस्य
तं निश्चयं ज्ञात्वानागतविधाता प्रत्युत्पन्नमतिश्च निष्क्रान्तौ सह परि-
जनेन । अथ प्रभाते तैर्मत्स्यजीविभिर्जालैस्तं जलाशयमालोक्य यद्वि-
ष्येन सह तत्सरो निर्मत्स्यतां नोतम् । ततो हं ब्रवामि ।

अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा ।

१०

द्वावेतौ सुखमेधेते यद्विष्यो वि नश्यति ॥ ३६७ ॥

इति कथा १४ ॥

चठकाकाष्ठकूटने मन्त्रिकादडुरैस्तथा ।

महाजनविरोधेन कुञ्जरः प्रलयं गतः ॥

१५

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे चठकदम्पती तमालतरुकृतनीडौ प्रतिवसतः
स्म । अथ तयोर्गच्छता कालेन संततिर्भवत् । अन्यस्मिन्नह्नि प्रमत्तो
वनगजः कश्चित्तं तमालवृक्षं धर्मात्तर्षहायार्थी समाश्रितः । ततो मदो-
त्कर्षात्तां तस्य शाखां चठकाश्रितां पुष्करग्रेणाकृष्याभाङ्गीत् । तस्या
भङ्गेन चठकाण्डानि सर्वाणि विशीर्णानि । आयुःशेषतया च चठकौ
कथमपि प्राणैर्नोर्ज्जितौ । अथ चठका स्वाण्डभङ्गाभिभूता प्रलापान्कु-
र्वाणा न किं चित्सुखमा ससाद । एतस्मिन्नन्तरे तस्यास्तान्प्रलापा-
न्समाकर्ण्य काष्ठकूटो नाम पत्नी तस्याः परमसुकृत्तदुःखदुःखितो भू-
पेत्य तामुवाच । भगवति किं वृथाप्रलापेन । उक्तं च यतः ।

नष्टं मृतमतिक्रान्तं नानु शोचन्ति पण्डिताः ।

पण्डितानां च मूर्खाणां विशेषो यं यतः स्मृतः ॥ ३७८ ॥

तथा च । अशोच्यानीह भूतानि यो मृदस्तानि शोचति ।

स दुःखाद्यभते दुःखं द्वावनर्या नि पेषते ॥ ३७९ ॥

५ अन्यच्च । श्लेष्माश्रु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतो वशः ।

तस्मान्न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याश्च शक्तितः ॥ ३८० ॥

चटका प्राह । अस्त्येतत् परं किमनेन दुष्टगतेन मदान्मे संतानम्य
क्षयः कृतः । तद्यदि त्वं मम सत्यमुक्तदस्य गजापसदस्य किं चिद्वधो-
पायं चिन्तय । यस्यानुष्ठानेन मे संततिविनाशदुःखमपसरति । उक्तं च ।

१० आपदि येनोपकृतं येन च हसितं दशासु विप्रनासु ।

उपकृत्य तयोरुभयोः पुनरपि ज्ञातं नरं मन्ये ॥ ३८१ ॥

काष्ठकूट आह । सत्यमभिहितं भवत्या । उक्तं च ।

स सुहृद्वसने यः स्यादन्यज्ञात्युद्भवो पि सन् ।

वृद्धौ सर्वो पि मित्रं स्यात्सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ ३८२ ॥

१५ तथा च । स सुहृद्वसने यः स्यात्स पुत्रो यत्र निष्कृतिः ।

स भृत्यो यो विधेयज्ञः सा भार्या यत्र निर्वृतिः ॥ ३८३ ॥

तत्पश्य मे बुद्धिप्रभावम् परं किं तु ममापि सुहृद्गता वोणास्वा
नाम मक्षिकास्ति । तत्तामाहूया गच्छामि । येन स दुरात्मा दुष्टगता
वध्यते । अथासौ चटकाया सह मक्षिकां समासाद्य प्रावाच । भद्रे ममेष्टयं

२० चटका केन चिदुष्टगतेन परभूताण्डकस्फोटनेन । तदस्य वधोपायमनु-
तिष्ठतो मे साहाय्यं कर्तुमर्हसि । मक्षिकाप्याह । भद्रे किमुच्यते त्र
विषये । उक्तं च यतः ।

पुनः प्रत्युपकाराय मित्राणां क्रियते प्रियम् ।

यत्पुरा मित्रमित्रस्य कार्यं मित्रैः कृतं न किम् ॥ ३८४ ॥

सत्यमेतत् परं ममापि मेघनादो नाम परमसुहृद्भेको स्ति । तमपि समाह्वय यथोचितं कुर्मः । उक्तं च ।

हितैः साधुसमाचारैः शास्त्रज्ञैर्मतिशालिभिः ।

कथं चित्रं वि कल्पन्ते विद्वद्भिश्चिन्तिता नयाः ॥ ३८५ ॥

अथ त्रयोऽपि ते गत्वा मेघनादस्य समीपे समस्तमपि वृत्तान्तं निवेद्य ५
तस्थुः । अथ स प्रोवाच । कियन्मात्रो सौ वराको गजो महाजनस्य कु-
पितस्याग्रे । तन्मदीयो मन्त्रः कर्तव्यः । मन्त्रिके त्वं गत्वा मध्याह्नसमये
तस्य मदोद्धतस्य गजस्य कर्णे वीणारवसदृशं शब्दं कुरु । येन निमी-
लितनयनः श्रवणसुखलालसो भवति । ततश्च काष्ठकूटचञ्चवा स्फो-
टितनयनो न्धीभूतस्तृषार्त्तो मम गर्तातटाश्रितस्य सपरिकरस्य शब्दं १०
श्रुत्वा जलाशयं मत्वा समभ्येति । ततो गर्तामासाद्य पतति पञ्चत्वं याति
च । एवं समवायात्कर्तव्यं यथा वैरसाधनं भवति । अथ तथानुष्ठिते स
मत्तगजो मन्त्रिकागेयसुखान्निमीलितनेत्रः काष्ठकूटापहतचक्षुर्मध्यन्दिन-
समये तृषार्त्तो भ्राम्यन्मण्डूकशब्दानुसारी गच्छन्महतीं गर्तामासाद्य
पतितो मृतश्च । अतो हं ब्रवीमि । चटकाकाष्ठं^० (यथाधिकारं) ॥ १५

इति कथा १५ ॥

नाशिष्यायोप दिश्यते ॥

अस्ति कस्मिंश्चित्पर्वतैकदेशे वानरयूथम् तच्च कदा चिद्धेमन्त-
समये तिकठोरवातसंस्पर्शविपमानकलेवरं तुषारवर्षोद्धतप्रवर्षधनधारा- २०
निपातसमाकृतं न कथं चिच्छान्तिमगमत् अथ के चिद्वानरा वल्लिक-
णसदृशानि गुञ्जफलान्यवचित्य वल्लिवाञ्छया पूत्कुर्वन्तः समन्तात्तस्थुः ।
अथ सूचीमुखो नाम पक्षी तेषां तं वृथायासमवलोक्य प्रोवाच । भो
सर्वे मूर्खा यूयम् नैते वल्लिकणाः । गुञ्जफलान्येतानि । तत्किं वृथा-

श्रमेण । नैतस्माच्छीतरक्षा भविष्यति । तदन्विष्यतां कश्चिन्निर्वातां वन-
प्रदेशः । गुह्या वा गिरिरुन्दरं वा । अद्यापि साद्योया मेधा दृश्यन्ते ।
अथ तेषामेकतमो वृद्धवानरस्तमुवाच । भो मूर्ख किं तवान्नन व्याप्रा-
रेण । तन्मौनेन स्थीयताम् उक्तं च ।

५ मुहुर्विघ्नितकर्माणां द्यूतकारं पराजितम् ।
ना लापयेद्विवेकज्ञो यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः ॥ ४३५ ॥

तथा च । आखेटकं वृथाल्लेणं मूर्ख व्यसनसंस्थितम् ।

आलापयति यो मूढः स गच्छति पराभवम् ॥ ४३६ ॥

सोऽपि तमनादृत्य भूयोऽपि वानराननवरतमाह । भो किं वृथाल्लेणन ।
१० अथ यावदसौ न कथं चित्प्रलयन्विरमति । तावदेकेन वानरेण व्यर्थ
श्रमत्वात्कुपितेन पक्षाभ्यां गृहीत्वा जिलायामास्फालितः । उपरतश्च ।
अतो हं ब्रवीमि ।

नानाम्यं नाम्यते दारु नाश्मनि स्यात्तुर्क्रिया ।

सूचीमुखं वि जानीहि नाशिष्यायोप दिश्यते ॥ ४३७ ॥

१५ तथा च । उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ।

पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम् ॥ ४३८ ॥

इति कथा १७ ॥

धर्मबुद्धिः पापबुद्धिश्च ॥

२० अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने धर्मबुद्धिः पापबुद्धिश्च द्वे मित्रं प्रति वसतः
स्म । अथ कदा चित्पापबुद्धिना चिन्तितम् अहं तावन्मूर्खो दारिद्र्यो-
पकृतश्च । तदेनं धर्मबुद्धिमादाय देशान्तरं गत्वा । अस्याश्रयेणार्थोपार्जनं
कत्वा । एनमपि वञ्चयित्वा सुखी भवामि । अन्यस्मिन्नहनि स धर्मबुद्धिं
प्राह । भो मित्र वार्द्धकाभावे किं त्वमात्मविचेष्टितं स्मरसि । देशान्तर-

मदृष्ट्वा कां शिशुजनस्य वार्तां कथयिष्यसि । उक्तं च ।

देशान्तरेषु बहुविधभाषावेषादि येन न ज्ञातम् ।

भ्रमता धरणीपीठे तस्य फलं जनानां व्यर्थम् ॥ ४४५ ॥

तथा च । विद्यां वित्तं शिल्पं तावन्नाश्नोति मानवः सम्यक् ।

यावद्धमति न भूमौ देशादेशान्तरं कृष्टः ॥ ४४६ ॥

अथ तस्य तद्वचनमाकर्ण्य प्रकृष्टमनास्तेनैव सह गुरुजनाभ्यनुज्ञातः शुभे
हनि देशान्तरं प्रस्थितः । तत्र धर्मबुद्धिप्रभावेन भ्रमता पापबुद्धिनापि
प्रभूततरं वित्तमासादितम् ततश्च द्वावपि तौ प्रभूतोपार्जितद्रव्या
प्रकृष्टौ स्वगृहं प्रत्यौत्सुक्येन निवृत्तौ । उक्तं च यतः ।

प्राप्तविद्यार्थशिल्पानां देशान्तरनिवासिनाम् ।

क्रोशमात्रोऽपि भूभागः शतयोजनवद्भवेत् ॥ ४४७ ॥

अथ स्वस्थानसमीपवर्तिना पापबुद्धिना धर्मबुद्धिरभिहितः । भद्रं न
सर्वमेतद्वित्तं गृहं प्रति नेतुं युज्यते । यतः कुटुम्बिनो वान्धवाश्च प्रा-
रथयिष्यन्ति । तदत्रैव वनगृह्णे क्वापि भूमौ निज्जिप्य किञ्चिन्मात्रमादाय
गृहं प्रविशावः । भूयोऽपि प्रयोजने संज्ञाते तन्मात्रं समेत्यास्मात्स्था-
नान्नेष्यावः । उक्तं च ।

न वित्तं दर्शयेत्प्राज्ञः कस्य चित्स्वल्पमप्यहो ।

मुनेरपि यतस्तस्य दर्शनाच्चलते मनः ॥ ४४८ ॥

तथा च । यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते स्वापदैर्भुवि ।

आकाशे पक्षिभिश्चैव तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ ४४९ ॥

तदाकर्ण्य धर्मबुद्धिराह । भद्रं तर्ह्येवं क्रियताम् तथानुष्ठिते द्वावपि
तौ स्वगृहं गत्वा सुखेन संस्थितवन्तौ । अथान्यस्मिन्नहनि पापबुद्धि-
निशीथे दृष्ट्वा गत्वा तत्सर्वं वित्तं समादाय गतां पूरयित्वा स्वभवनं
जगाम । अथान्येद्युर्धर्मबुद्धिं समभ्येत्य प्रोवाच । सखे बहुकुटुम्बावावाम्-

वित्ताभावात्सीदावः । तद्गत्वा तत्र स्थाने किञ्चिन्मात्रं धनमा नयावः ।
 सो ब्रवीत् भद्र । एवं क्रियताम् अथ द्वावपि तत्स्थानं यावत्त्व-
 नतस्तावद्विक्तं भाण्डं दृष्टवैतौ । अत्रान्तरे पापबुद्धिरात्मशिरस्ताडयन्प्रो-
 वाच । भो धर्मबुद्धे त्वया कृतमेव तद्धनं नान्येन । यतो भूयो पि गर्ता-
 ५ पूरणं कृतम् तत्प्र यच्छ मे तस्यार्धम् अथाहं राजकुले नि वेद-
 यिष्यामि । स आह । भो दुरात्मन् मैवं वद । धर्मबुद्धिः खल्वहम्
 नैतच्चैरकर्म करोमि । उक्तं च ।

मातृवत्परदाराणि परद्रव्याणि लोष्टवत् ।

आत्मवत्सर्वभूतानि वीक्षन्ते धर्मबुद्धयः ॥ ४५० ॥

१० एवं द्वावपि तौ विवादमानौ धर्माधिकरणं गतौ । प्रोचतुश्च परस्परं
 द्रूपयन्तौ । अथ धर्माधिकरणाधिष्ठितपुरुषैर्दिव्यार्थं यावन्नियोजितौ ता-
 वत्पापबुद्धिराह । अहो न सम्यग्दृष्टो यं न्यायः । उक्तं च ।

विवादे न्विष्यते पत्रं तदभावे पि सान्निध्याः ।

सान्ध्यभावात्ततो दिव्यं प्र वदन्ति मनोषिणः ॥ ४५१ ॥

१५ तदत्र विषये मम वृक्षदेवता सान्नीभूता तिष्ठति । साप्यावयोरेकतरं
 चौरं वा साधुं करिष्यति । अथ तैः सर्वैरभिहितम् भो युक्तमुक्तं भवता ।
 उक्तं च ।

अन्यज्ञो पि यदा सान्नी विवादे संप्रजायते ।

न तत्र युज्यते दिव्यं किं पुनर्यत्र देवता ॥ ४५२ ॥

२० तदस्माकमप्यत्र विषये महत्कुतूहलं वर्तते । प्रत्यूषसमये युवाभ्याम-
 प्यस्माभिः सह तत्र वनोद्देशे गन्तव्यम् एतस्मिन्नन्तरे पापबुद्धिर्गृहं
 गत्वा स्वं जनकं समुवाच । तात प्रभूतो यं मयार्थो धर्मबुद्धेश्चौरितः । स
 च तव वचनेन परिणतिं गच्छति । अन्यथास्माकं प्राणैः सह यास्यति ।
 सु चाह । वत्स तद्वद् द्रुतं येन प्रोक्ता स्थिरतां नयामि । पापबुद्धिः

प्राह । तात अस्ति तस्मिन्प्रदेशे महाशमी । तस्या महत्कोटरमस्ति ।
तत्र त्वं साम्प्रतमेव प्र विश । तदा प्रभाते यदाहं सत्यश्रावणं करोमि ।
तदा त्वया वाच्यं यद्धर्मबुद्धिश्चौर इति । तथानुष्ठिते प्रत्यूषे स्नात्वा पा-
पबुद्धिर्धौतप्रावरणो धर्मबुद्धिपुरःसरो धर्माधिकरणिकैः सह तां शमीम-
भ्येत्य तारस्वरेण प्रोवाच ।

५

आदित्यचन्द्रावनिलो नलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं मनश्च ।

अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये धर्मो हि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥४५३॥
भगवति वनदेवते । आवयोर्मध्ये यश्चौरस्तं कथय । अथ पापबुद्धिपिता
शमीकोटरस्थः प्रोवाच । भो शृणुतशृणुत धर्मबुद्धिनापहृतमेतद्धर्मम्

तदाकर्ण्य सर्वे ते राजपुरुषा विस्मयोत्फुल्ललोचना यावद्धर्मबुद्धिना १०
तच्छमीकोटरं वक्त्रिभोज्यद्रव्यैः परिवेद्य वक्त्रिना संदीपितम् अथ
ज्वलति तस्मिन्नर्धदग्धशरीरः स्फुटितान्नः कर्णान् परिदेवयन्पापबुद्धि-
पिता शमीकोटरान्निश्चक्राम । ततश्च तैः सर्वैः पृष्टः । भो किमिदम्
इत्युक्ते स पापबुद्धिविचेष्टितं सर्वमिदं तेषां निवेदयित्वापरतः । अथ तं
पापबुद्धिं शमीशाखायां प्रविलम्ब्य राजपुरुषा धर्मबुद्धिं प्रशस्येदमूचुः । १५
अहो साधिदमुच्यते ।

उपायं चिन्तयेत्प्राज्ञस्तथापायं च चिन्तयेत् ।

पश्यतो वकमूर्खस्य नकुलेन कृता वकाः ॥४५४॥

धर्मबुद्धिः प्राह । कथमेतत् ते प्रोचुः ।

अस्ति कस्मिंश्चिदनोद्देशे बहुवकसनाथो वटपादपः । तस्य कोटरे २०
कृत्तसर्पः प्रति वसति स्म । स च वकबालकानज्जातपक्षानपि सदैव
भक्षयन्कालं नयति । अथैको वकस्तेन भक्षितान्यपत्यानि दृष्ट्वा शिशुवै-
राग्यात्सरस्तीरमासाद्य वाष्पपूरितनयनो धोमुखस्तिष्ठति । तं च ता-
दृक्कोष्ठितमवलोक्य कुलीरकः प्रोवाच । माम किमेवं रूयते भवताद्या-

स आह । भद्र किं करोमि । मन्दभाग्यो हम् मम बालकाः स्वज्ञ-
नाश्च वटकोटरनिवासिना सर्पेण भक्षिताः । तदुःखदुःखितो हं रोदिमि ।
तत्कथय मे यद्यस्ति कश्चिदुपायस्तद्विनाशाय । तदाकर्ण्य कुलीरकश्चि-
त्तयामास । अयं तावदस्मज्जातिसहस्रवैरी । तत्तथाविधं सत्यानृतमुपदेष्टुं
५ प्र वच्छामि । यथान्ये पि वकाः संक्षयमायान्ति । उक्तं च ।

नवनीतसमां वाणीं कृत्वा चित्तं तु निर्दयम् ।

तथा प्र बाध्यते शत्रुः सान्वयो म्रियते यथा ॥ ४५१ ॥

आह च । मामयद्येवं तन्मत्स्यमांसखण्डानि नकुलविल्वद्वारात्सर्पकोटरं
यावत्प्र क्षिप । येन नकुलस्तन्मार्गेण गत्वा तं दुष्टसर्पं विनाशयति ।
१० तथानुष्ठिते मत्स्यमांसखण्डानुसारिणा नकुलेन कृष्णसर्पं निहत्य ते पि
तद्वृक्षाग्रया वकाः सर्वे शनैःशनैर्भक्षिताः । अतो वयं ब्रूमः ।

उपायं० (यथा ४५३) ॥ ४५७ ॥

तदनेन पापबुद्धिनोपायश्चित्तितो नापायः । ततस्तत्फलं प्राप्तम् यतां
हं ब्रवीमि ।

१५ धर्मबुद्धिः कुबुद्धिश्च द्वावेतौ विदितौ मम ।

पुत्रेण व्यर्थपाणिउत्पात्पिता धूमेन घातितः ॥ ४५८ ॥

इति कथाः ११ ॥ २० ॥

अथ

मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां प्रथमो ध्यायः ॥

मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः ।
प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥
भगवन्सर्ववर्णानां यथावदनुपूर्वशः ।
अन्तरप्रभवाणां च धर्मान्नो वक्तुमर्हसि ॥
तमेको ह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयंभुवः ।
अचित्यस्याप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्प्रभो ॥
स तैः पृष्टस्तथा सम्यगमितौजा महात्मभिः ।
प्रत्युवाचार्य तान्सर्वान्महर्षीञ्छ्रूयतामिति ॥
आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।
अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ ५ ॥
ततः स्वयंभूर्भगवानव्यक्तो व्यञ्जयन्निदम् ।
महाभूतादि वृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमोनुदः ॥
यो सावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मो ऽ व्यक्तः सनातनः ।
सर्वभूतमयो चित्यः स एष स्वयमुद्भवौ ॥
सो भिध्याय शरीरात्स्वात्सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।
अप एव ससर्जादौ तासु बीजमवासृजत् ॥
तदण्डमभवद्वैमं सहस्रांशुसमप्रभम् ।
तस्मिञ्ज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसृन्वः ।
 ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ १० ॥
 यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।
 तद्विसृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥
 तस्मिन्नण्डे स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् ।
 स्वयमेवात्मने ध्यात्वा तदुत्पत्त्योद्धृष्टः ॥
 ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवं भूमिं च निर्ममे ।
 मध्ये व्योम दिशश्चाष्टावपां स्थानं च शाश्वतम् ॥
 उद्धवर्हात्मनश्चैव मनः सदसदात्मकम् ।
 मनसश्चाप्यहंकारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥
 महात्ममेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च ।
 विषयाणां ग्रहीतृणि शनैः पञ्चेन्द्रियाणि च ॥ ११ ॥
 तेषां त्वयवान्सूक्ष्मान्पञ्चामप्यमितौजसाम् ।
 संनिवेश्यात्ममात्रासु सर्वभूतानि निर्ममे ॥
 यन्मूर्त्यवयवाः सूक्ष्मास्तस्येमान्याश्चयन्ति षट् ।
 तस्माच्छरीरमित्याहुस्तस्य मूर्तिं मनोषिणः ॥
 तदा विशन्ति भूतानि महान्ति सह कर्मभिः ।
 मनश्चावयवैः सूक्ष्मैः सर्वभूतकृदव्ययम् ॥
 तेषामिदं तु सप्तानां पुरुषाणां महौजसाम् ।
 सूक्ष्माभ्यो मूर्तिमात्राभ्यः सं भवत्यव्ययाद्ययम् ॥
 आद्याद्यस्य गुणं तेषामवाप्नोति परस्परः ।
 योयो यावतिथ्यैषां सप्त तावद्गुणः स्मृतः ॥ १२ ॥
 सर्वेषां तु स नामानि कर्माणि च पृथक्पृथक् ।
 वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक्संस्थाश्च निर्ममे ॥

कर्मात्मनां च देवानां सो सृजत्प्राणिनां प्रभुः ।
 साध्यानां च गणां सूक्ष्मं यज्ञं चैव सनातनम् ॥
 अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम् ।
 दुदोक्तं यज्ञसिद्ध्यर्थमृग्यजुःसामलक्षणम् ॥
 कालं कालविभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा ।
 सरितः सागराज्जैलान्समानि विषमाणि च ॥
 तपो वाचं रतिं चैव कामं च क्रोधमेव च ।
 सृष्टिं ससर्ज चैवेमां स्रष्टुमिच्छन्निमाः प्रजाः ॥ २५ ॥
 कर्मणां च विवेकार्थं धर्माधर्मौ व्यवचयत् ।
 द्वन्द्वैर्योजयन्नेमाः सुखदुष्खादिभिः प्रजाः ॥
 अणव्यो मात्रा विनाशिन्यो दशार्धानां तु याः स्मृताः ।
 ताभिः सार्धमिदं सर्वं सं भवत्वनुपूर्वशः ॥
 यं तु कर्मणि यस्मिन्स न्ययुङ्क्त प्रथमं प्रभुः ।
 स तदेव स्वयं भेजे सृज्यमानः पुनःपुनः ॥
 हिंसाहिंसे मृदुक्रूरे धर्माधर्मावृतानृते ।
 यद्यस्य सो दधात्सर्गे तत्तस्य स्वयमाविशेत् ॥
 यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये ।
 स्वानिस्वान्यभिपद्यते तथा कर्माणि देहिनः ॥ ३० ॥
 लोकानां तु विवृद्ध्यर्थं मुखबाहूरुपादतः ।
 ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं च निर्वर्तयत् ॥
 द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्धेन पुरुषो भवत् ।
 अर्धेन नारी तस्यां स विराजमसृजत्प्रभुः ॥
 तपस्तप्तासृजद्यं तु स स्वयं पुरुषो विराट् ।
 तं मां वित्तास्य सर्वस्य स्रष्टारं द्विजसत्तमाः ॥

अहं प्रजाः सिसृक्षुस्तु तपस्तात्वा सुदुश्चरम् ।
 पतीन्प्रजानामसृजं महर्षिनादितो दश ॥
 मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 प्रचेतसं वशिष्ठं च भृगुं नारदमेव च ॥ ३१ ॥
 एते मनूस्तु सप्तान्यानसृजन्भूरितेजसः ।
 देवान्देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजसः ॥
 यक्षरक्षःपिशाचांश्च गन्धर्वाप्सरसो सुरान् ।
 नागान्सर्पान्सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान् ॥
 विद्युतो शनिमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च ।
 उत्कानिधतकेतूश्च ज्योतींष्युच्चावचानि च ॥
 किन्नरान्वानरान्मत्स्यान्विविधांश्च विहंगमान् ।
 पशून्मृगान्मनुष्यांश्च व्यालांश्चोभयतोदतः ॥
 कृमिकीटपतङ्गांश्च यूकामक्षिकमत्कुणाम् ।
 सर्वं च दंशमशकं स्यावरं च पृथग्विधम् ॥ ४० ॥
 एवमेतैरिदं सर्वं मन्त्रियोगान्महात्मभिः ।
 यथाकर्म तपोयोगात्सृष्टं स्यावरजङ्गमम् ॥
 येषां तु यादृशं कर्म भूतानामिह कीर्तितम् ।
 तत्तथा वो भि धास्यामि क्रमयोगं च जन्मनि ॥
 पशवश्च मृगाश्चैव व्यालाश्चोभयतोदतः ।
 रक्षांसि च पिशाचाश्च मनुष्याश्च जरायुजाः ॥
 अण्डजाः पक्षिणः सर्पा नक्रा मत्स्याश्च कच्छपाः ।
 यानि चैवं प्रकाराणि स्थलजान्यौदकानि च ॥
 स्वेदजं दंशमशकं यूकामक्षिकमत्कुणाम् ।
 उष्मणश्चोप जायन्ते यच्चान्यत्किं चिदोदृशम् ॥ ४१ ॥

उद्भिज्जाः स्थावराः सर्वे वीजकाण्डप्ररोहिणः ।
 ओषध्यः फलपाकात्ता बहुपुष्पफलोपगाः ॥
 अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयो स्मृताः ।
 पुष्पिणः फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयतः स्मृताः ॥
 गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः ।
 वीजकाण्डरूपाण्येव प्रताना वल्य एव च ॥
 तमसा बहुत्रूपेण वेष्टिताः कर्महेतुना ।
 अन्तःसंज्ञा भवत्येते सुखदुष्खसमन्विताः ॥
 एतदन्तास्तु गतयो ब्रह्माद्याः समुदाहृताः ।
 घोरे स्मिन्भूतसंसारे नित्यं सततयाधिनि ॥५०॥
 एवं सर्वं स सृष्ट्वेदं मां चाचिन्त्यपराक्रमः ।
 आत्मन्यन्तर्दधे भूयः कालं कालेन पीडयन् ॥
 यदा स देवो जागर्ति तदेदं चेष्टते जगत् ।
 यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं नि मीलति ॥
 तस्मिन्स्वपति तु सुस्थे कर्मात्मानः शरीरिणः ।
 स्वकर्मभ्यो नि वर्तते मनश्च ग्लानिमृच्छति ॥
 युगपत्तु प्र लीयते यदा तस्मिन्महात्मनि ।
 तदायं सर्वभूतात्मा सुखं स्वपिति निर्वृतः ॥
 तमो यं तु समाश्रित्य चिरं तिष्ठति सेन्द्रियः ।
 न च स्वं कुरुते कर्म तदोत्क्रामति मूर्तितः ॥५५॥
 यदाणुमात्रिको भूत्वा वीजं स्यान्नु चरिषु च ।
 समाविशति संसृष्टस्तदा मूर्तिं वि मुञ्चति ॥
 एवं स जाग्रत्स्वप्नाभ्यामिदं सर्वं चराचरम् ॥
 सं जीवयति चाजस्रं प्र मापयति चाव्ययः ॥

इदं शास्त्रं तु कृत्वाप्तौ मामेव स्वयमादितः ।
 विधिवद्वाह्यामास मरीच्यादींस्वहं मुनीन् ॥
 एतद्वो यं भृगुः शास्त्रं श्रावयिष्यन्त्यर्जुनतः ।
 एतद्वि मत्तो धिज्ञगे सर्वमेषां विलं मुनिः ॥
 ततस्तथा स तेनोक्तो महर्षिर्मनुना भृगुः ।
 तानत्रवीदृषीन्सर्वान्प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ६० ॥
 स्वायम्भुवस्यास्य मनोः पटुंश्या मनवो प्रे ।
 सृष्टवत्तः प्रजाः स्वाःस्वा महात्माना महौन्नसः ॥
 स्वाराचिषश्चौत्तमिश्च तामसो र्वतस्तथा ।
 चानुपश्च महतिजा विवस्वत्सुत एव च ॥
 स्वायम्भुवाद्याः सप्तते मनवो भूरितन्नसः ।
 स्वेस्वे तरे सर्वमिदमुत्पाद्यापुश्चराचरम् ॥
 निमेषा दश चाष्टौ च काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला ।
 त्रिंशत्कला मुहूर्तः स्यादहोरात्रं तु तावतः ॥
 अहोरात्रे वि भजते सूर्यो मानुषदैविके ।
 रात्रिः स्वप्राय भूतानां चेष्टायै कर्मणामहः ॥ ६१ ॥
 पित्र्ये राज्यहनी मासः प्रविभागस्तु पक्षयोः ।
 कर्मचेष्टास्वहः कृत्तः शुक्लः स्वप्राय शर्वरा ॥
 दैवे राज्यहनी वर्षं प्रविभागस्तयोः पुनः ।
 अहस्तत्रोदगयनं रात्रिः स्यादक्षिणायनम् ॥
 ब्राह्मस्य तु क्षपाहस्य यत्प्रमाणं समासतः ।
 एकैकशो युगानां तु क्रमशस्तन्नि बोधत ॥
 चत्वार्याहुः सहस्राणि वर्षाणां तु कृतं युगम् ।
 तस्य तावच्छती संध्या संध्यांशश्च तथाविधः ॥

इतरेषु ससंध्येषु ससंध्यांशेषु च त्रिषु ।
 एकापायेन वर्तन्ते सहस्राणि शतानि च ॥ ७० ॥
 यदेतत्परिसंख्यातमादावेव चतुर्युगम् ।
 एतद्द्वादशसाहस्रं देवानां युगमुच्यते ॥
 दैविकानां युगानां तु सहस्रं परिसंख्यया ।
 ब्राह्ममेकमहर्क्षं तावती रात्रिरेव च ॥
 तद्वै युगसहस्रात्तं ब्राह्मं पुण्यमहर्विदुः ।
 रात्रिं च तावतीमेव ते क्षौरात्रविदो जनाः ॥
 तस्य सो हर्निशस्यान्ते प्रसुप्तः प्रति बुध्यते ।
 प्रतिबुद्धश्च सृजति मनः सदसदात्मकम् ॥
 मनः सृष्टिं वि कुरुते चोद्यमानं सिसृक्षया ।
 आकाशं ज्ञायते तस्मात्तस्य शब्दं गुणं विदुः ॥ ७५ ॥
 आकाशात्तु विकुर्वाणात्सर्वगन्धवहः शुचिः ।
 बलवाज्जायते वायुः स वै स्पर्शगुणो मतः ॥
 वायोरपि विकुर्वाणाद्विरोचिष्णु तमोनुदम् ।
 ज्योतिरुत्पद्यते भास्वत्तद्रूपगुणमुच्यते ॥
 ज्योतिषश्च विकुर्वाणादापो रसगुणाः स्मृताः ।
 अद्ध्यो गन्धगुणा भूमिरित्येषा सृष्टिरादितः ॥
 यत्प्राग्द्वादशसाहस्रमुदितं दैविकं युगम् ।
 तदेकसप्ततिगुणं मन्वन्तरमिहोच्यते ॥
 मन्वन्तराण्यसंख्यानानि सर्गः संहार एव च ।
 क्रीडन्निवैतत्कुरुते परमेशी पुनःपुनः ॥ ८० ॥
 चतुष्पात्सकलो धर्मः सत्यं चैव कृते युगे ।
 नाधर्मेणागमः कश्चिन्मनुष्यान्प्रति वर्तते ॥

इतरेषाममाद्धर्मः पादशस्त्ववरोपितः ।
 चौरिकानृतमायाभिर्धर्मश्चापैति पादशः ॥
 अरोगाः सर्वसिद्धार्याश्चतुर्वर्षशतायुषः ।
 कृते त्रेतादिषु क्षेषामायुर्ह्रसति पादशः ॥
 वेदोक्तमायुर्मर्त्यानामाशिपश्चैव कर्मणाम् ।
 फलन्त्यनुयुगं लोके प्रभावश्च शरीरिणाम् ॥
 अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरे ऽ परे ।
 अन्ये कलियुगे नृणां युगद्वासानुवृत्ततः ॥ ८५ ॥
 तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ।
 द्वापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेकं कलौ युगे ॥
 सर्वस्यास्य तु सर्गस्य गुह्यर्थं स महागुतिः ।
 मुखबाहूरुपज्जानां पृथक्कर्माण्यकल्पयत् ॥
 अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहं चैव ब्राह्मणानामकल्पयत् ॥
 प्रजानां रक्षणं दानमिज्याध्ययनमेव च ।
 विषयेष्वप्रसक्तिं च क्षत्रियस्य समासतः ॥
 पशूनां रक्षणं दानमिज्याध्ययनमेव च ।
 वणिकपथं कुसीदं च वैश्यस्य कृषिमेव च ॥ १० ॥
 एवमेव तु शूद्रस्य प्रभुः कर्म समादिशत् ।
 एतेषामेव वर्णानां शुश्रूषामनसूयया ॥
 ऊर्ध्वं नाभिर्मेध्यतरः पुरुषः परिकीर्तितः ।
 तस्मान्मेध्यतमं तस्य मुखमुक्तं स्वयुम्भवा ॥
 उत्तमाङ्गोद्भवाज्ज्यैश्चाद्ब्रह्मणश्चैव धारणात् ।
 सर्वस्यैवास्य सर्गस्य धर्मतो ब्राह्मणः प्रभुः ॥

तं हि स्वयंभूः स्वादास्यात्तपस्तप्तादितो सृजत् ।
 कृव्यकव्याभिवाक्याय सर्वस्यास्य च गुप्तये ॥
 यस्यास्येन सदाश्रन्ति कृव्यानि त्रिदिवौकसः ॥
 कव्यानि चैव पितरः किं भूतमधिकं ततः ॥ १५ ॥
 भूतानां प्राणिनः श्रेष्ठाः प्राणिनां बुद्धिजीविनः ।
 बुद्धिमत्सु नराः श्रेष्ठा नरेषु ब्राह्मणाः स्मृताः ॥
 ब्राह्मणेषु च विद्वांसो विद्वत्सु कृतबुद्धयः ।
 कृतबुद्धिषु कर्तारः कर्तृषु ब्रह्मवेदिनः ॥
 उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती ।
 स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
 ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधि जायते ।
 ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मकोषस्य गुप्तये ॥
 सर्वं स्वं ब्राह्मणस्येदं यत्किं चिज्जगतीगतम् ।
 श्रेष्ठेनाभिजनेनेदं सर्वं वै ब्राह्मणो हति ॥ १०० ॥
 स्वमेव ब्राह्मणो भुङ्क्ते स्वं वस्ते स्वं ददाति च ।
 आनृशंस्याद्ब्राह्मणस्य भुज्जते हीतरे जनाः ॥
 तस्य कर्मविवेकार्थं शेषाणामनुपूर्वशः ।
 स्वायम्भुवो मनुर्धमिनिदं शास्त्रमकल्पयत् ॥
 विदुषा ब्राह्मणेनेदमध्येतव्यं प्रयत्नतः ।
 शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सम्यग्रान्येन केन चित् ॥
 इदं शास्त्रमधीयानो ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।
 मनोवाग्देहजैर्नित्यं कर्मदोषैर्न लिप्यते ॥
 पुनाति पङ्क्तिं वंश्यांश्च सप्तसप्त परावरान् ।
 पृथिवीमपि चैवेमां कृत्स्नामेको पि सो हति ॥ १०५ ॥

देशधर्माज्ञातिधर्मन्कुलधर्माश्च शाश्वतान् ।
पाषण्डगणधर्माश्च शास्त्रे स्मिन्नुक्तवान्मनुः ॥
यथेदमुक्तवाञ्छास्त्रं पुरा पृष्टो मनुर्मया ।
तथेदं यूयमप्यग्य मत्सकाशान्नि बोधत ॥
इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां
प्रथमो ध्यायः ॥

तथ कालिदासकृतावृतुसंहारं
वसन्तवर्णनः ॥

प्रफुल्लचूताङ्कुरतीक्ष्णसायको द्विरेफमालां विदधदनुर्गुणाम् ।
मनांसि भेत्तुं सुरतप्रसङ्गिनां वसन्तयोधः समुपगतः प्रिये ॥ १ ॥
द्रुमाः सपुष्पाः सलिलं सपद्मं स्त्रियः सकामाः पवनः सुगन्धिः ।
सुखाः प्रदोषा दिवसाश्च रम्याः सर्वे प्रिये चारुतरं वसन्ते ॥ २ ॥
वापीजलानां मणिमेखलानां शशाङ्कभासां प्रमदाजनानाम् ।
चूतद्रुमाणां कुसुमानतानां तनोति सौभाग्यमयं वसन्तः ॥ ३ ॥
स्तनेषु हाराः सितचन्दनार्द्रा मुखेषु ताम्बूलसुगन्धिवाताः ।
प्र यान्ति निःशङ्कमनङ्गसौख्यं विलासिनीनां जघनेषु काञ्च्यः ॥ ४ ॥
कुसुम्भरागारुणितैर्दुकूलैर्नितम्बविम्बानि विलासिनीनाम् ।
तन्वंशुकैः कुङ्कुमरागगौरैरलं क्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥ ५ ॥
कर्णेषु योग्यं नवकर्णिकारं केशेषु नीलेध्रुवकेध्रशोकम् ।
शिखासु फुल्ला नवमल्लिकाश्च प्र यान्ति सङ्गं प्रमदा जनस्य ॥ ६ ॥
सपत्रलेखेषु विलासिनीनां वक्त्रेषु हेमाम्बुरुहोपमेषु ।
स्तनान्तरे मौक्तिकतुल्यरूपः स्वेदोद्गमो विस्तरतामुपैति ॥ ७ ॥
उल्लासयन्त्यः श्लथबन्धनानि गात्राणि कन्दर्पसमाकुलानि ।
समीपवर्तिष्वपि कामुकेषु समुत्सुका एव भवन्ति नार्यः ॥ ८ ॥
तनूनि पाण्डूनि सुकम्पितानि मुहुर्मुहुर्जम्भणतत्पराणि ।
अङ्गान्यनङ्गः प्रमदाजनस्य करोत्यसौ प्रोषितभर्तृकस्य ॥ ९ ॥

नेत्रेषु लोलो मदिरालसेषु गण्डेषु पाण्डुः कठिनः स्तनेषु ।
 मध्येषु नम्रो जघनेषु पीनः स्त्रीणामनङ्गो बद्धधा स्थितो यः ॥१०॥
 अङ्गानि निद्रालुसविभ्रमाणि वाक्यानि किं चिन्मदिरालसानि ।
 भ्रूत्तेपजिह्वानि विलोचनानि करोति कामः प्रमदाजनानाम् ॥११॥
 प्रियङ्गुकालीयककुङ्कुमानि स्तनाङ्गरागेषु विचर्चितानि ।
 आ सेव्यते चन्दनमङ्गनाभिर्मदालसाभिर्मृगनाभियुक्तम् ॥१२॥
 गुन्नाणि वासांसि विहाय तूर्णं तनूनि लाक्षारसरञ्जितानि ।
 सुगन्धिकालागुरुधूपितानि धत्ते जनः कामशरानुविद्धः ॥१३॥
 पुंस्कोकिलश्चूतरेण मत्तः प्रियामुखं चुम्बति सादरो यम् ।
 गुञ्जन्दिरेफो व्ययमम्बुजस्थः प्रियः प्रियायाः प्र करोति चाटुम् ॥१४॥
 प्रबालताम्रस्तवकावनम्राश्चूतद्रुमाः पुष्पितचारुशाखाः ।
 कुर्वन्ति कान्ते पवनावधूताः समुत्सुकत्वं मनसो ज्ञनानाम् ॥१५॥
 आ मूलतो विद्रुमरागताम्राः सपल्लवं पुष्पचयं दधानाः ।
 कुर्वन्त्यशोका कृद्दयं सशोकं निरीक्ष्यमाणा नवयौवनानाम् ॥१६॥

मत्तद्विरेफपरिचुम्बितचारुपुष्पा

मन्दानिलाकुलितचारुमृदुप्रबालाः ।

कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं

बालातिमुक्तकलिकाः समवेक्ष्यमाणाः ॥ १७ ॥

कान्तागुह्यलुप्तिमुषामचिरोद्गतानां

शोभां परां कुरुवकद्रुममञ्जरीणाम् ।

दृष्ट्वा प्रिये प्रियतमारक्षितस्य पुंसः

कन्दर्पवाणानिकरैर्व्यथितं हि चेतः ॥ १८ ॥

आदीप्तवह्निसदृशैः पवनावधूतैः

सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः ।

सद्यो वसन्तसमये समुपागते च
 रक्तांशुका नववधूरिव भाति भूमिः ॥ १९ ॥
 किं किंशुकैः शुकमुखच्छविभिर्न दग्धं
 किं कर्णिकारकुसुमैर्न कृतं मनोज्ञम् ।
 यत्कोकिलाः पुनरमी मधुरैर्वचोभि-
 र्युनां मनः सुवदने निवतं हरन्ति ॥ २० ॥
 पुंस्कोकिलैः कलवचोभिरुपात्तद्वयैः
 कूजद्विरुन्मदकराणि वचांसि पुंसाम् ।
 लज्जान्वितं सविनयं हृदयं क्षणेन
 पर्याकुलं कुलगृहे पि कृतं वधूनाम् ॥ २१ ॥
 आकम्पयन्कुसुमितां सहकारशाखां
 विस्तारयन्परभृतस्य वचांसि दिन्नु ।
 वायुर्वि वाति हृदयानि हरन्नराणां
 नीहारपातविगमात्सुभगो वसन्ते ॥ २२ ॥
 कुन्दैः सविभ्रमवधूहसितावदातैः
 संशोभितान्युपवनानि मनोहराणि ।
 चित्तं मुनेरपि हरन्ति निरस्तरागं
 प्रायेण रागमलिनानि मनांसि पुंसाम् ॥ २३ ॥
 आलम्बिह्वेमरसनाः स्तनसत्ताहाराः
 कन्दर्पदर्पशिथिलीकृतगात्रयथ्यः ।
 मासे मधौ मधुरकोकिलभृङ्गनादै-
 र्गिर्यो हरन्ति हृदयं प्रसभं नराणाम् ॥ २४ ॥
 नानामनोज्ञकुसुमदुमपुष्पिताग्रा-
 न्दृष्टान्यपुष्टकुलशोभितसानुदेशान् ।

शैलेयज्जालपरिणद्धशिलातलान्ता-

न्दृष्ट्वा जनः क्षितिभृतो मदमेति सर्वः ॥ २५ ॥

नेत्रे नि मीलयति रोदिति याति मोहं

घ्राणं करेण वि रूणाद्धि वि रौति चोच्चैः ।

कान्तावियोगपरिखेदितचित्तवृत्ति-

र्दृष्ट्वा जनः कुसुमितान्सहकारवृद्धान् ॥ २६ ॥

समदमधुकराणां कोकिलानां च नादैः

कुसुमितसहकारैः कर्णिकरैश्च रम्यैः ।

रुषुभिरिव सुतीक्ष्णैर्मानसं कामिनीनां

तुदति कुसुमचाप्यो मन्मथोद्दीपनाय ॥ २७ ॥

रुचिरकनककान्तं मुञ्चतः पुष्पवृन्दं

मृदुपवनविधूतान्पुष्पितांश्चूतवृद्धान् ।

अभिमुखमभिवीक्ष्य ज्ञामदेहो पि मार्गे

मदनशरसुविद्धो मोहमेति प्रवासी ॥ २८ ॥

परभृतकलगीतैर्ल्लादिभिः सद्वचांसि

स्मितदशनमयूखं कुन्दपुष्पप्रभाभिः ।

करकिशलयकान्तिं पल्लवैर्विद्रुमाभै-

रभि भवति वसन्तः कामिनीनामिदानीम् ॥ २९ ॥

कनककमलकान्तिराननैः पाण्डुगाण्डै-

रुपरिनिहितकुरैश्चन्दनाद्रैः स्तनाग्रैः ।

मदजनितविलासैः सालसैर्दृष्टिपातै-

र्मुनिवरमपि नार्यः कामयन्ते वसन्ते ॥ ३० ॥

मधुसुरभिमुखाब्जं लोचने लोलतारे

नवकुरुवकपूर्णाः केशपाशो मनोज्ञः ।

अतिगुरुकुचयुग्मं श्रोणिविम्बं तथैव
 न भवति किमिदानीं योषितां ब्रूहि चारु ॥ ३१ ॥
 आकम्पितानि हृदयानि मनस्विनीनां
 वातैः प्रफुल्लसहकारकृताधिवासैः ।
 उत्कूजितैः परभृतस्य मदाकुलस्य
 श्रोत्रप्रियैर्मधुकरस्य च गीतशब्दैः ॥ ३२ ॥
 रम्यप्रदोपसमयः स्फुटचन्द्रभासः
 पुंस्कोकिलस्य विरूतं पवनः सुगन्धिः ।
 मत्तालियूथविरूतं निशि सीधुपानं
 सर्वं हि साधनमिदं कुसुमायुधस्य ॥ ३३ ॥
 नीलाशोकविकल्पकेशनिकरः कृजद्विरेफस्वनः
 कुन्दापीडविश्रुद्धदलनिकरः प्रोत्फुल्लपद्माननः ।
 चूतामोदसुगन्धिमन्दपवनः शृङ्गारदोक्षागुरुः
 कल्पान्तं मदनप्रियो दिशतु वः पुण्यागमो मङ्गलम् ॥ ३४ ॥
 इति कालिदासकृतावृतुसंहारे वसन्तवर्णनो नाम
 षष्ठः सर्गः ॥

अथ भर्तृहरिकृतं नीतिशतकम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

दिक्कालः ॥ १ ॥ च्छिन्नान्तचिन्मात्रमूर्तये ।

स्वानुभूत्यैकसाराय नमः शान्ताय तेजसे ॥ १ ॥

* * *

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता

सा चान्यमिच्छति ज्ञनं स ज्ञनो न्यसक्तः ।

अस्मत्कृते च परि तुष्यति का चिदन्या

धित्तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥ २ ॥

* * *

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमा राध्यते विशेषज्ञः ।

ज्ञानलवटुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ ३ ॥

* * *

प्रसक्त्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्राङ्गुरा-

त्समुद्रमपि सं तरेच्चपलद्रुमिमात्माकुलम् ।

भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवडारये-

न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमा राधयेत् ॥ ४ ॥

* * *

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडय-

न्यिवेच्च मृगतृक्षिणसु सलिलं पिपासार्दितः ।

कदा चिदपि पर्यटञ्जशविषाणमा सादये-
न तु प्रतिनिविष्टमूर्खचित्तमा राधयेत् ॥ ५ ॥

व्यालं वालमृणालतनुभिरसौ रोदुं समुज्जृम्भत
हेतुं वज्रमणीज्जिरीपकुसुमप्रात्नेन सं नक्षति ।
माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीकृतं
नेतुं वाञ्छति यः सतां पथि खलान्सूतैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ६ ॥

स्वायत्तमेकान्तकृतं विधात्रा विनिर्मितं ह्लादनमज्ञतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाज्ञे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ७ ॥

यदा किञ्चिज्ज्ञो हं द्विपइव मदन्धः समभवं
तदा सर्वज्ञो स्मीत्यभवद्वलितं मम मनः ।
यदा किं चित्किं चिद्बुधजनसकाशादधिगतं
तदा मूर्खो स्मीति ज्वरइव मदो मे व्यपगतः ॥ ८ ॥

कृमिकुलचितं लालाल्किन्नं विगन्धि जगुप्सितं
निरुपमरसं प्रीत्या खादन्नरास्थि निरामिषम् ।
सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते
नहि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिरुक्पल्गुताम् ॥ ९ ॥

शिरः शार्वं स्वर्गात्पतति शिरसो तः क्षितिधरं
महोद्गाडुत्तुङ्गादवनिमन्नेश्चापि जलधिम् ।

अधोधो गङ्गेयं पदमुपगता स्तोक्रमथ वा
विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखैः ॥ १० ॥

वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।
न मूर्खजनसंसर्गः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ११ ॥

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्योपदेशागमा
विख्याताः कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निधनाः ।
तज्ज्ञाद्यं वसुधाधिपस्य सुधियो कथं विनापीश्वराः
कुत्स्याः स्युः कुपरीजकैर्हि मणयो धैर्यतः पातिताः ॥ १२ ॥

कृत्तुर्याति न गोचरं किमपि सं पुलाति यत्सर्वदा-
प्यर्थिभ्यः प्रतिपद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।
कल्पालेखपि न प्र याति निधनं विद्याख्यमलर्धनं
येषां तान्प्रति मानमुज्ज्वल नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥ १३ ॥

अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मात्रं मंस्था-
स्तृणामिव लघु लक्ष्मीर्नैव तान्सं रूपाद्भि ।
अभिनवमदलेखाश्यामगण्डस्थलीनां
न भवति विशततुर्वारणं वारणानाम् ॥ १४ ॥

अम्भोजिनीवननिवासविलासमेव हंसस्य कृतुं नितरां कुपितो विधाता ।
न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां वैदग्ध्यकीर्तिमपहृतुमसौ समर्थः ॥ १५ ॥

केयूरा न वि भूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोऽङ्गवला
 न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालङ्कता मूर्धजाः ।
 वाण्येका समलङ्करोति कृतिनं या संस्कृता धार्यते
 जीयन्ते खिलभूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १६ ॥

* *

विद्या नाम नरस्य वृषमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
 विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुह्यणां गुरुः ।
 विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं
 विद्या राजसु पृजिता शुचि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥ १७ ॥

* *

दाक्षिण्येनैव किं किमरिभिः क्रोधो स्ति चेद्दहिनां
 ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृद्विव्यौषधैः किं फलम् ।
 किं सपर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्यानवद्या यदि
 त्रीडा चेत्किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ॥ १८ ॥

* *

दक्षिण्यं स्वजने दया परिजने शाखं सदा दुर्जने
 प्रीतिः साधुजने नयो नृपजने विद्वज्जने धार्जवम् ।
 शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता
 ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तप्तेव लोकस्थितिः ॥ १९ ॥

* *

जाड्यं धियो ह्रति सिञ्चति वाचि सत्यं
 मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ।

चेतः प्र सादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं
सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ २० ॥

* * *

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वरः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥ २१ ॥

* * *

क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्राणोऽपि कष्टां दशां
आपन्नोऽपि विपन्नदीधितिर्ऽपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।
मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भकवल्ग्रासैकबद्धस्पृहः
किं जीर्णं तृणमस्ति मानमकृतामयेसरः केशरी ॥ २२ ॥

* * *

स्वल्पं स्नायुवसावशेषमलिनं निर्मासमप्यस्थिकं
श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न च तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा नि कृत्ति द्विपं
सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुत्तमं फलम् ॥ २३ ॥

* * *

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥ २४ ॥

* * *

कुसुमस्तवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य वि शीर्येत वने थ वा ॥ २५ ॥

* * *

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं भूमौ निपत्य वदनादरदर्शनं च ।
 श्या पिण्डस्य कुरुते गजपुंगवन्तु धीरं विलोकयति चादुर्गन्तञ्च भुङ्क्ते ॥२६॥

सत्यन्ये पि बृहस्पतिप्रभृतयः संभाविताः पञ्चका-
 स्तान्प्रत्येष विशेषविक्रमरुचीं राहुर्न वैरायते ।
 द्वाविव ग्रसते दिनेश्चरनिशाप्राणेश्चरो भामरौ
 भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषोक्तः ॥२७॥

वहति भुवनश्रेणीं शेषः पाणाफलकस्थितां
 कमठपतिना मध्यपृष्ठं सदा स च धारयते ।
 तमपि कुरुते क्रांटाधीनं पयोधिर्नादरा-
 दहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभृतयः ॥२८॥

वरं पक्षच्छेदः समदमधवन्मुक्तकुलिश-
 प्रहारैरुद्धच्छब्दजलदहनोद्धारगुरुभिः ।
 तुषाराद्रेः सूनोरुह पितरि क्लेशविवशे
 न चासौ संपातः पयसि प्रयसां पत्युरुचितः ॥२९॥

यद्वेगतनो पि पदिः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरतिकालः ।
 तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतं कथं सहते ॥३०॥

सिंहः शिशुरपि नि पतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।
 प्रकृतिरियं सब्रवतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥३१॥

नातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छतां
 शीलं शैलतटात्पतवभिजनः सं दक्षतां वङ्किना ।
 शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु नि पतवर्थस्तु नः केवलं
 येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ ३२ ॥

* * *

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान्गुणज्ञः ।
 स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमा श्रयन्ति ॥ ३३ ॥

* * *

दुर्मन्त्रानृपतिर्वि नश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
 द्विप्रो नध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
 क्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रया-
 न्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥ ३४ ॥

* * *

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
 यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ ३५ ॥

* * *

मणिः शाणालीढः समरविजयो हेतिनिकृतां
 मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यामपुलिनाः ।
 कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता
 न निम्नाः शोभन्ते गलितविभवाश्चार्यिषु जनाः ॥ ३६ ॥

* * *

परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां प्रसृतये
 स पश्चात्संपूर्णः कल्लयति धरित्रीं तृणसमाम् ।

अतश्चानेकात्ता गुरुलघुतयार्थेषु धनिनां

अवस्था वस्तूनि प्रथयति च सं कोचयति च ॥३७॥

राजन्दुधुक्षसि यदि क्षितिधिनुमेतां तेनाद्य वत्समिव लोकमिमं पृषाणा।
तस्मिंश्च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे नानाफलैः फलति कल्प्यन्तव
भूमिः ॥३८॥

सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या।
नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकव्रया ॥३९॥

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
वेषामेते षड्रुणा न प्रवृत्ताः को र्यस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥४०॥

यद्वात्रा निजभालपटुलिखितं स्तोकं मद्ददा फलं
तत्प्राप्नोति मरुस्थले पि नियतं मेरौ च नातो धिकम् ।
तद्दीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥४१॥

अकरुणात्मकारणावियदुः परधनाय रतिः परयोषिति ।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥४२॥

उर्जनः परिकृर्तव्यो विद्ययालंकृतो पि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥४३॥

जाडं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
 शूरे निर्घृणता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
 तेजस्विन्यवलितता मुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे
 तत्को नाम गुणो भवेत्सुगुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥४४॥

* * *

लोभश्चास्ति गुणेन किं पिश्रुनता यद्यस्ति किं पातकैः
 सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
 सौजन्यं यदि किं निजैः स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
 सद्बिद्या यदि किं धनैरप्यशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥४५॥

* * *

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
 सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
 प्रभूर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
 नृपाङ्गनगतः खलो मनसि सप्त शाल्यानि मे ॥४६॥

* * *

न कश्चिद्वाङ्मकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
 ह्येतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः ॥४७॥

* * *

मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा
 धृष्टः पार्श्वे स भवति जनो दूरतश्चाप्रगल्भः ।
 क्षात्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिज्ञातः
 सेवधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥४८॥

उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य प्राग्ज्ञातविमृतनिज्ञाधमकर्मवृत्तः ।
 दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषां स्य नीचस्य गोंचरगतैः मृगमाम्यतैः
 कैः ॥ ४९ ॥

* * *

आरम्भगुर्वी जयिणी क्रमेण लघु पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।
 दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना ह्येव मैत्री खलमज्जनानाम् ॥ ५० ॥

* *

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतापविहितवृत्तिनाम् ।
 लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणां जगति ॥ ५१ ॥

* * *

वाञ्छा सज्जनसंगम परगुणे प्रातिगुरौ नम्रता
 विद्यायां व्यसनं स्वयापिति रतिलोकापवादाद्वयम् ।
 भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
 एते यत्र वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ ५२ ॥

* * *

विपदि धैर्यमथाभ्युदये जमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
 यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥ ५३ ॥

* * *

प्रदानं प्रच्छन्नं गृह्णुपगते सञ्चमविधिः
 प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः ।
 अनुत्सेको लक्ष्यां निर्भिभवसाराः परकथाः
 सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ ५४ ॥

* * *

करे श्लाघ्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयितां ।
 मुखे सत्या वाणी विजयभुजयोर्वीर्यमतुलम् ।
 हृदि स्वस्था वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयो-
 र्विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥ ५५ ॥

* * *

संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।
 आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥ ५६ ॥

* * *

संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
 मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।
 स्वात्यां सागरश्रुक्तिमध्यपतितं तन्मौक्तिकं जायते
 प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ५७ ॥

* * *

प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं स पुत्रः
 यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् ।
 तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं य-
 देतत्त्रयं जगति पुण्यकृतो लभते ॥ ५८ ॥

* * *

नम्रत्वेनोन्नमत्तः परगुणानुतिभिः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
 स्वार्थान्संपादयन्तो विगतपृथुतरारम्भयन्तैः परार्थे ।
 क्षाल्यैवाक्षेपरुक्षान्तरमुखरमुखान्डुर्मुखान्दूषयन्तः
 सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः ॥ ५९ ॥

* * *

प्राणीधातान्निवृत्तिः परधनक्षणे संयमः सत्यवाक्यं
 काले गतया प्रदानं युवतिजनकथामृकभावः परंपराम् ।
 तृष्णास्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
 सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपदत्तविधिः श्रेयसामैव प्रण्याः ॥ ६० ॥

असतो नाभ्यर्थाः सुहृदपि न वाच्यः कृशधनः
 प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गे व्यमुकरम् ।
 विपद्युच्चैःस्थेयं पदमनुविधेयं च मदतां
 सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ ६१ ॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमैर्नवाम्बुभिर्भूरिविन्नम्विनो घनाः ।
 अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैव परोपकारिणाम् ॥ ६२ ॥

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
 वि भाति कायः करुणापराणां परोपकारेण न चन्दनेन ॥ ६३ ॥

पापान्नि वारयति योजयते क्षिप्ताय गुह्यानि गृह्णाति गुणान्प्रकटी करोति ।
 आपद्रुतं च न जहाति ददाति काले सन्मित्रलक्षणमिदं प्र वदन्ति
 सतः ॥ ६४ ॥

पद्माकरं दिनकरो विकची करोति चन्द्रो वि काशयति कैरवचक्रवालम् ।
 नाभ्यर्थितो जलधरो पि जलं ददाति सतः स्वयं परहितेषु कृताभियो-
 गाः ॥ ६५ ॥

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुखमभूतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
ते मी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय विघ्नन्ति ये
ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ ६६ ॥

* * *

क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा ते खिलाः
क्षीरे तापमवेक्ष्य तेन पयसा क्वात्मा कृशानौ द्रुतः ।
गतुं पावकमुन्मनस्तदभवदूढा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्वीदृशी ॥ ६७ ॥

* * *

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषां
इतश्च शरणार्थिनः शिखरिपत्त्रिणः शेरते ।
इतो पि बडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥ ६८ ॥

* * *

किं कूर्मस्य भव्यथा न वपुषि क्ष्मां न क्षिपत्येष य-
त्किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः ।
किं बङ्गीकृतमुत्सृजन्न मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते
निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ॥ ६९ ॥

* * *

तृष्णां हिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः
सत्यं ब्रूह्यनु याहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् ।

मान्द्यान्मानय विद्विषो धनु नय प्र च्छादय स्वान्गुणा-
न्कीर्त्तिं पालय दुष्प्रवृत्ते कुरु दयामेतत्सतां लज्जाम् ॥ ७० ॥

मनसि वचसि पुण्यपीयूषपूष्णी-
स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रोणयन्तः ।
परगुणपरमाणुं पर्वतोक्त्य नित्यं
निजहृदि विकणन्तः मल्लि सन्तः कियन्तः ॥ ७१ ॥

रत्नैर्महार्त्तैस्तुतुषुर्न देवा न भेजिरे भीमविप्रेण भातिम् ।
सुधां विना न प्र ययुर्विरामं न निश्चिन्तार्याद्वि रमन्ति धीराः ॥ ७२ ॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहृता वि रमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनःपुनरपि प्रतिकृत्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमजना न परि त्यजन्ति ॥ ७३ ॥

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान्निपुः ।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कुर्वाणो नाव सीदति ॥ ७४ ॥

कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वक्त्रेर्नाथः शिखा याति कदा चिदेव ॥ ७५ ॥

कात्ताकटाक्षविशिखा न खनन्ति यस्य
चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ।
कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशा
लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स वीरः ॥७६॥

* * *

वरं तुङ्गाच्छूङ्गाद्गुरुशिखरिणः क्वापि पुलिने
पतित्वायं कायः कठिनदृषदत्तर्विदलितः ।
वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीक्ष्णादशने
वरं वङ्गौ पातस्तदपि न कृतः शीलविलयः ॥७७॥

* * *

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणा-
न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते ।
व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पोयूषवर्षायते
यस्याङ्गे खिललोकवद्यभतमं शीलं समुन्मीलति ॥७८॥

* * *

क्व चिद्रूमौ शय्या क्व चिदपि च पर्यङ्कशयनं
क्व चिच्छाकाहारः क्व चिदपि च शाल्योदनरुचिः ।
क्व चित्कन्धाधारी क्व चिदपि च दिव्याम्बरधरो
मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुष्खं न च सुखम् ॥७९॥

* * *

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशमः शमस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।

अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजिता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ८० ॥

निन्दतु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवतु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।
अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ८१ ॥

भग्नशस्य कण्डपीडिततनोर्हानेन्द्रियस्य क्षुधा
कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुचे भोगिनः ।
तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा
स्वस्थास्तिष्ठत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये कारणम् ॥ ८२ ॥

पतितो पि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः ।
प्रायेण साधुवृत्तीनामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥ ८३ ॥

हिन्नो पि रोहति तरुः क्षीणो प्लुप चीयते पुनश्चन्द्रः ।
इति विमृशन्तः सन्तः सं तप्यन्ते न ते विपदा ॥ ८४ ॥

नेता यत्र वृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरेरैरावतो वाहनः ।
इत्यैश्वर्यबलान्वितो पि बलभिद्भग्नः परैः सङ्गरे
तद्युक्तं ननु दैवमेव शरणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥ ८५ ॥

खल्वाढो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके
वाङ्मन्देशमनातपं विधिवशाद्विल्वस्य मूलं गतः ।
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥८६॥

* * *

गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनं शशिदिवाकरयोर्यकूपीडनम् ।
मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥८७॥

* * *

सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः ।
तदपि तत्क्षणभङ्गकरोति चेदृहृ कष्टमपण्डितता विधेः ॥८८॥

* * *

पन्नं नैव यदा करोरविठपे दोषो वसन्तस्य किं
नोलूको प्यवलोकते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् ।
धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं
यत्पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ॥८९॥

* * *

दैवेन प्रभुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं
तत्तस्योप नयेन्मनागपि महान्नैवाश्रयः कारणम् ।
सर्वाशापरिपूरके जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं
सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्रा पयोविन्दवः ॥९०॥

* * *

मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शत्रुं जयवाहवे
बाणिज्यं कृषिसेवनादिसकला विद्याः कलाः शिक्तु ।

आकाशं विपुलं प्र यातु ज्वगवत्कृत्वा प्रयत्नं परं
नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ ११ ॥

नमस्यामो देवान्ननु कृतविधेस्ते पि व्रजगा
विधिर्वन्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मकफालदः ।
फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना
नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ १२ ॥

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरं
विजुर्गेन दशावतारगदने क्षितो महामंक्रते ।
रुद्रो येन कपालपाणियुक्ते भिन्नादनं कारितः
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणा ॥ १३ ॥

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतपसा खलु संचितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ १४ ॥

वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।
सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्याणि पुराकृतानि ॥ १५ ॥

या साधून्हि खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः
प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं ह्यलान्कृतं तत्क्षणात् ।

तामा राधय सत्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विफलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥१६॥

* * *

गुणवद्गुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ
परिणतिर्वधार्था यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामा विपत्ते-
र्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ १७ ॥

* * *

स्थाल्यां वैदूर्यमय्यां पचति तिलखलिं चन्दनैरिन्धनौघैः
सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्वि लिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
ह्निवा कर्पूरखण्डान्वृतिमिह कुरुते कोद्रवानां समन्ता-
त्प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥१८॥

* * *

भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं
सर्वो जनो सुजनतामुप याति तस्य ।
कृत्स्ना च भूर्भवति संनिधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ १९ ॥

* * *

लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वां
अत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाः ।
तेजस्विनः सुखमसूनपि सं त्यजन्ति
सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ १०० ॥
इति श्रीभर्तृहरिकृतं नीतिशतकं समाप्तम् ॥

अथ श्रीभारविकृतौ किरातार्जुनीये महाकाव्ये हिमवद्धार्यानं नाम
पञ्चमः सर्गः ॥

अथ जयाय नु मेरुमहोभृतो रभसया नु दिगन्तदिदृक्षया ।
अभि ययौ स हिमाचलमुच्छ्रितं समुदितं नु विलिङ्गयितुं नमः ॥ १ ॥
तपनमण्डलदीपितमेकतः सततनैशतमावृतमन्यतः ।
हसितभिन्नतमिन्नचयं पुरः शिवमिवानुगतं गजचर्मणा ॥ २ ॥
क्षितिनभस्सुरलोकनिवासिभिः कृतनिकेतमदृष्टपरस्परैः ।
प्रथयितुं विभुतामभिनिर्मितं प्रतिनिधिं जगतामिव शम्भुना ॥ ३ ॥
भुजगराजसितेन नभःश्रिता कनकराजिविराजितसानुना ।
समुदितं निचयेन तडित्वतीं लघयता शरदम्बुदसंहतिम् ॥ ४ ॥
मणिमयूखचयांशुकभासुराः सुरवधूपरिभुजालतागृहाः ।
दधतमुच्चशिलान्तरगोपुराः पुरइवोदितपुष्पवना भुवः ॥ ५ ॥
अविरतो ज्जितवारिविषाण्डुभिर्विरहितैरचिरव्युतितजसा ।
उदितपक्षमिवारतनिःस्वनैः पृथुनितम्बविलम्बिभिरम्बुदः ॥ ६ ॥
दधतमाकरिभिः करिभिः क्षतैस्समवतारसमैरसमैस्तदैः ।
विविधकामहिता महिताम्भसः स्फुटसरोजवना जवना नदीः ॥ ७ ॥
नवविनिद्रजपाकुसुमविषां व्युतिमतां निकरेण महाश्मनाम् ।
विहितसान्ध्यमयूखमिव क्व चिन्निचितकाञ्चनभित्तिषु सानुषु ॥ ८ ॥
पृथुकदम्बकदम्बकराजितं ग्रथितमालतमालवनाकुलम् ।
लघुतुषारतुषारजलश्रुतं धृतसदानसदाननदक्षिणम् ॥ ९ ॥

रहितरत्नचयान्न शिलोच्चयानपलताभवना न दरीभुवः ।
 विपुलिनाम्बुरुहं न सरिद्धधूरकुसुमान्दधतं न महीरुहः ॥ १० ॥
 व्यथितसिन्धुमनीरसनैः शनैरमरलोकवधूजधनैर्धनैः ।
 फणभृतामभितो विततं ततं दयितरम्यलतावकुलैः कुलैः ॥ ११ ॥
 ससुरचापमनेकमणिप्रभैरपपयोविशदं ह्रिमपाण्डुभिः ।
 अविचलं शिखरैरुपबिभ्रतं धनितसूचितमम्बुमुचां चयम् ॥ १२ ॥
 विकचवारिरुहं दधतं सरः सकलहंसगणं शुचि मानसम् ।
 शिवमगात्मजया च कृतेर्षया सकलहंसगणं शुचिमानसम् ॥ १३ ॥
 ग्रहविमानगणानभितो दिवं ज्वलयतौषधिजेन कृशानुना ।
 मुङ्गुरुन्मरयन्तमनुक्षपं त्रिपुरदाहमुमापतिसेविनः ॥ १४ ॥
 विततशीकरराशिभिरुच्छितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः ।
 दधतमुन्नतसानुसमुद्धतां धृतसितव्यजनानिव ज्ञाङ्गवीम् ॥ १५ ॥
 अनुचरेण धनाधिपतेर्यो नगविलोकनविस्मितमानसः ।
 स जगदे वचनं प्रियमादरान्मुखरतावसरे हि विराजते ॥ १६ ॥
 अलमेष विलोकितः प्रजानां सहसा संततिमहंसां विहृतुम् ।
 घनवर्त्म सहस्रधेव कुर्वन्हिमगौरैरचलाधिपः शिरोभिः ॥ १७ ॥
 इह दुरधिगमैः किं चिदेवागमैः सततमसुतरं वर्णयत्यन्तरम् ।
 अमुमतिविपिनं वेद दिव्यापिनं पुरुषमिव परं पद्मयोनिः परम् ॥ १८ ॥
 रुचिरपल्लवपुष्पलतागृहैरुपलसज्जलजैर्जलराशिभिः ।
 नयति संततमुत्सुकतामयं धृतिमतीरुपकान्तमपि स्त्रियः ॥ १९ ॥
 सुलभैः सदा नयवतायवता निधिगुह्यकाधिपरमैः परमैः ।
 अमुना धनैः क्षितिभृतातिभृता समतीत्य भाति जगती जगती ॥ २० ॥
 अखिलमिदममुष्य गौरीगुरोस्त्रिभुवनमपि नैति मन्ये तुलाम् ।
 अधि वसति सदा यदेनं जनैर्विदितविभवो भवानीपतिः ॥ २१ ॥

वीतजन्मजरसं परं श्रुचि ब्रह्मणः पदमुपैतुमिच्छताम् ।

आगमादिव तमोपहादितः सं भवन्ति मतयो भवच्छिदः ॥ २२ ॥

दैव्यस्त्रीणां सचरणलाक्षारागा रागायाते निपतितपुण्यापीडाः ।

पीडाभाजः कुसुमचिताः साशंसं शंसन्त्यस्मिन्सुरतविशेषं शय्याः ॥ २३ ॥

गुणसंपदा समधिगम्य परं महिमानमत्र महितं जगताम् ।

नयशालिनि श्रियश्वाधिपतौ वि रमन्ति न ज्वलितुमोषधयः ॥ २४ ॥

कुररीगणः कृतरवस्तरवः कुसुमानताः सकमलं कमलम् ।

इह सिन्धवश्च वरणावरणाः करिणां मुदे सनलदानलदाः ॥ २५ ॥

सादृश्यं गतमपनिद्रचूतगन्धैरामोदं मदजलसकजं दधानः ।

एतस्मिन्मदयति कोकिलानकाले लीनालिः सुरकरिणां कपोलकायः

॥ २६ ॥

सनाकवनितं नितम्बरुचिरं चिरं सुनिनदैर्वृतममुम् ।

मता फणवतो वतो रसपरा परास्तवसुधा सुधाधि वसति ॥ २७ ॥

श्रीमल्लता भवनमोषधयः प्रदीपाः

शय्या नवानि हरिचन्दनपल्लवानि ।

अस्मिन्नतिश्रमनुदश्च सरोजवाताः

स्मर्तुं दिशन्ति न दिवः सुरसुन्दरीभ्यः ॥ २८ ॥

ईशार्थमम्भसि चिराय तपश्चरत्या

यादोविलङ्घनविलोतविलोचनायाः ।

आलम्बताग्रकरमत्र भवो भवान्याः ।

श्च्योतन्निदाघसलिलाङ्गुलिना करेण ॥ २९ ॥

येनापविद्धसलिलः स्फुटनागसन्ना

देवासुरैर्मृतमम्बुनिधिर्ममन्थे ।

व्यावर्तनैरहिपतेरयमाहिताङ्कः

खं व्यालिखन्निव वि भाति स मन्दराद्रिः ॥३०॥

नीतोच्छ्रायं मुहुर्शिशिरश्मेरुस्रै-

रानीलभैर्विरचितपरभागा रत्नैः ।

ज्योत्स्नाशङ्कामिह वि तरति हंसश्चेनो

मध्ये प्लङ्गः स्फटिकरजतभित्तिच्छाया ॥३१॥

दधतश्च विलासशालिनृत्यं मृदुपतता पवनेन कम्पितानि ।

इह ललितविलासिनीजनभ्रूगतिकुटिलेषु पयःसु पङ्कजानि ॥३२॥

अस्मिन्नगृह्यत पिनाकभृता सलील-

माब्रह्मवेपथुरधीरविलोचनायाः ।

विन्यस्तमङ्गलमहौषधिरीश्वरायाः ।

स्रस्तोरगप्रतिसरेण करेण पाणिः ॥३३॥

क्रामद्भिर्धनपदवीमनेकसंख्यैस्तेजोभिः शुचिमणिजन्मभिर्विभिन्नः ।

उन्नाणां व्यभिचरतीव सप्तसप्तेः पर्यस्यन्निह निचयः सहस्रसंख्याम्

॥३४॥

व्यधत्त यस्मिन्पुरमुच्चगोपुरं पुरां विजेतुर्धृतये धनाधिपः ।

स एष कैलास उपात्तसर्पिणः करोत्यकाल्तास्तमयं विवस्वतः ॥३५॥

नानारत्नज्योतिषां संनिपातैश्छन्नेधत्तः सानु वप्रान्तरेषु ।

वद्वांबद्वां भित्तिशङ्काममुष्मिन्नावांनावान्मतरिश्वा नि कृन्ति ॥३६॥

रम्या नवद्युतिरपैति न शादलेभ्यः

श्यामी भवत्यनुदिनं नलिनीवनानि ।

अस्मिन्विचित्रकुसुमस्तवकाचितानां

शाखाभृतां परि णामन्ति न पल्लवानि ॥३७॥

परिसरविषयेषु लीढमुक्ता हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः ।

इह नवशुककोमलमणीनां रविकरसंवलिताः फलन्ति भासः ॥३८॥

उत्फुल्लस्थलनलिनीवनादमुष्मादुद्धृतः सरसिजसंभवः परागः ।

वात्स्याभिर्वियति विवर्तितः समन्तादाधत्ते कनकमयातपत्रलज्जाम् ॥४१॥

इह सनियमयोः सुरापगयामुपसि सयावकसव्यपादलोवा ।

कथयति शिवयोः शरीरयोगं विप्रमपदा पद्वी विवर्तनेषु ॥४२॥

संमूर्छतां रजतभित्तिमयूखजालै-

रालोलपादपलतान्तरनिर्गतानाम् ।

धर्मद्युतेरिह मुहुः पठलानि धाम्ना-

मादर्शमण्डलनिभानि समुल्लसन्ति ॥४३॥

शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्ति-

र्वप्राभिघातपरिमण्डलितोरुदेहः ।

शृङ्गाण्यमुष्य भजते गणभर्तुरुन्ना

कुर्वन्वधूजनमनस्तु शशाङ्कशङ्काम् ॥४४॥

संप्रति लब्धजन्म शनकैः कथमपि लघुनि

क्षीणपयस्युपेयुषि मिदां जलधरपठले ।

खण्डितविग्रहं बलभिदो धनुरिह विविधाः

पूरयितुं भवन्ति विभवः शिखरमणिरुचः ॥४५॥

क्षपितनवलतातरुप्रबालैर्मृतलवस्रुतिशालिभिर्मयूखैः ।

सततमसितयामिनीषु शम्भोरमलयतीह वनान्तमिन्दुलोम्बा ॥४६॥

क्षिपति यो नुवनं विततां वृद्धदृढतिकांमिव रौचनिकां रुचम् ।

अयमनेकहिरण्मयकन्दरस्तव पितुर्दयितो जगतीधरः ॥४७॥

सक्तिं जवादपनयत्यनिले लतानां

वैरोचनैर्द्विगुणिताः सहसा मयूखैः ।

रोधोभुवां मुङ्गरमुत्र हिरण्मयीनां

भासस्तडिद्विलसितानि विडम्बयन्ति ॥४८॥

कषणकम्पनिरस्तमहाहिभिः क्षणविमत्तमतङ्गजवर्जितैः ।

इह मदस्त्रपितैरनु मीयते सुरगजस्य गतं हरिचन्दनैः ॥ ४७ ॥

जलदजालधनैरसिताश्मनामुपकृतप्रचयेह मरीचिभिः ।

भवति दीप्तिरदोषितकन्दरा तिमिरसंवलितेव विवस्वतः ॥ ४८ ॥

भव्यो भवन्नपि मुनेरिह शासनेन

क्षात्ते स्थितः पथि तपस्य कृतप्रमादः ।

प्रायेण सत्यपि हितार्थकरे विधौ हि

श्रेयांसि लब्धुमसुखानि विनात्तरायैः ॥ ४९ ॥

मा भूवन्नपथक्कृच्छ्रेन्द्रियाश्वाः संतापे दिशतु शिवः शिवां प्रसक्तिम् ।

रक्षतस्तपसि बलं च लोकपालाः कल्याणीमधिकफलां क्रियां क्रियासुः

॥ ५० ॥

इत्युक्त्वा सपदि हितं प्रियं प्रियार्हे धाम स्वं गतवति राजराजभृत्ये ।

सोत्कण्ठं किमपि पृथासुतः प्रदध्यौ सं धत्ते भृशमरतिं हि सद्वियोगः ॥ ५१ ॥

तमनतिशयनीयं सर्वतः सारयोगा-

दविरहितमनेकेनाङ्गभाजा फलेन ।

अकृशमकृशलक्ष्मीश्चेतसाशंसितं स

स्वमिव पुरुषकारं शैलमभ्याससाद ॥ ५२ ॥

इति महोपाध्यायश्रीभारविकृतौ किरातार्जुनीये

महाकाव्ये हिमवद्वर्णनं नाम

पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

अथ विक्रमोर्वशीनाम्नि त्रोटके चतुर्थे ड्क्लो० ७६। १४। १५। १६। १०५। ११०।

विद्युल्लोखाकनकरुचिरं श्रीवितानं ममाश्रं

व्याधूयते निचुलतरुभिर्मञ्जरीचमराणि ।

धर्मच्छेदात्पटुतरगिरो वन्दिनो नीलकण्ठा
धारासारोपनयनपरा नैगमाः सानुमत्तः ॥ ७६ ॥

* * *

पश्चात्सरः प्रति गमिष्यसि मानसं त्वं
पाथेयमुत्सृज विसं ग्रहणाय भूयः ।
मां तावदुद्धर शुचो दयिताप्रवृत्त्या
स्वार्थात्सतां गुरुतरा प्रणयिक्रियेति ॥ १४ ॥

* * *

यदि हंस गता न ते नतभ्रूः सरसो रोधसि दृक्पथं प्रिया मे ।
मदखेलपदं कथं नु तस्याः सकलं चौर गतं त्वया गृहीतम् ॥ १५ ॥

* * *

हंस प्र यच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया कृता ।
विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते ॥ १६ ॥

* * *

मधुकर मदिराद्या शंस तस्याः प्रवृत्तिं
वरतनुरथ वासौ नैव दृष्टा त्वया मे ।
यदि सुरभिमवाप्स्यस्तन्मुखोच्छ्वासगन्धं
तव रतिरभविष्यत्पुण्डरीकि किमस्मिन् ॥ १७ ॥

* * *

मामाहुः पृथिवीभुजामधिपतिं नागाधिराज्ञो भवा-
नव्युच्छिन्नपृथुप्रवृत्ति भवतो क्षनं समानं मम ।
स्त्रीरत्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा
सर्वे मामनु ते प्रियाविरहज्ञां त्वं तु व्यथां मानु भूः ॥ ११० ॥

* * *

Dritter Cursus.

अथ
श्रीदण्डकृते दशकुमारचरिते
५ पदार्थवर्मचरितं नाम
द्वितीय उच्छ्वासः ॥

देव त्वयि तदावतीर्णे द्विजोपकारायासुरविवरं त्वदन्वेषणप्रसृते च ५
मित्रगणे कर्माप महीमटन्नङ्गेषु गङ्गातटे वह्निश्चम्यायाः कश्चिदस्ति तपः-
प्रभावोत्पन्नदिव्यचक्षुर्मरीचिर्नाम महर्षिरिति कुतश्चित्संलपतो जनस-
माज्ञादुपलभ्यामुतो बुभुत्सुस्त्वद्गतिं तमुद्देशमगमम् न्यशामयं च
तस्मिन्नश्रमे कस्य चिच्चूतपोतकस्य हायायां कमप्युद्विग्नवर्णं तापसम्
अमुना चातिथिवडुपचारितः क्षणं विश्रान्तः क्वासौ भगवान्मरीचि- ११
स्तस्मादक्षमुपलिप्सुः प्रसङ्गप्रोषितस्य सुहृदो गतिमाश्चर्यज्ञानविभवो हि
स महर्षिर्मह्यं विश्रुत इत्यवादिषम् अथासावुष्ममायतं च निश्चस्या
शशंसे । आसीत्तादृशो मुनिस्मिन्नाश्रमे तमेकदा काममञ्जरी नामा-
ङ्गपूर्यवतंसस्थानीया वारयुवतिरश्रुविन्दुतारकितपयोधरा सनिर्वेदम-
भ्येत्य कीर्णशिखण्डास्तीर्णभूमिरभ्यवन्दिष्ट । तस्मिन्नेव च क्षणे मा- १
तृप्रमुखस्तदासीवर्गः सानुक्रोशमनुप्रधावितस्तत्रैवाविच्छिन्नपातमपतत्

स किल कृपालुस्तं जनमार्द्रया गिराश्चास्यार्त्तिकारणं तां गणिका-
मपृच्छत् सा तु सत्रीडेव सविषादेव सगौरवेव चाब्रवीत् भग-
वन्नैहिकस्य सुखस्य भाजनं जनो यमामुष्मिकाय श्रोवसीयायार्त्ताभ्युप-
पत्तिवित्तयोर्भगवत्पादयोर्मूलं शरणमभिप्रपन्न इति । तस्यास्तु जनन्यु- ३

- दञ्जलिः पलितशार्शिवण्डवन्धस्पृष्टमुक्तभूमिरभापत । भगवन्नम्यां मे
 दोष एषा वो दासी वि ज्ञापयति दोषश्च मम म्वाधिकारानुष्ठापनम्
 एष हि गणिकामातुरधिकारो दुहितुर्जन्मनः प्रभृत्येवाङ्गक्रिया ततो
 बलवर्णमिधासंवर्धनेन दोषाग्निधातुसाम्यकृता मिताकारेण शरीरपा-
 ५ षणमा पञ्चमाद्वर्षात्पितुरप्यनतिदर्शनं जन्मदिनेषु पुण्यदिनेषु चात्म-
 वोत्तरो मङ्गलाविधिः । अध्यापनमनङ्गविद्यानां माङ्गानां नृत्यगीतवा-
 द्यनाद्यचित्रास्वाद्यगन्धपुष्पकलासु लिपिज्ञानवचनकौशलेषु च गम्य-
 ग्विनयनं शब्दहेतुसमयविद्याम् वार्त्तामात्रावबोधनमाज्ञावज्ञानं क्रीडा-
 कौशले सजीवनिर्जीवासु च द्यूतकलास्त्रभ्यन्तरिकरणभ्यन्तरकल्पासु
 १० वैश्वासिकजनात्प्रयत्नेन प्रयोगग्रहणं यात्रात्मवादिघ्रादरप्रमाधिनायाः
 स्फीतपरिवर्द्धायाः प्रकाशनं प्रमङ्गवत्यां संगीतादिक्रियायां पृथग्मङ्गलो-
 तैर्याक्षवाग्भिः सिद्धिलम्भनं दिगुत्प्रेषु तत्तच्छिल्पवित्तैर्कर्मणः प्रव्यापनं
 कार्त्तात्तिकादिभिः कल्याणलक्षणोपधोषणम् पीठमर्दविठविट्टपकै-
 र्भिन्नुकीभिश्च नागरिकपुरुषसमवायेषु वृषशीलमाधुर्यप्रस्तावना । युव-
 १५ जनमनोरथलक्ष्यप्रभूतायाः प्रभूततमेन शुल्केनावस्थापनम् स्वन्तां
 रागान्धाय तद्भावदर्शनोन्मादिताय वा ज्ञातिवृषवयोर्थशक्तिर्ज्ञाचन्त्या-
 गदाक्षिण्यशिल्पमाधुर्योपपन्नाय स्वतन्त्राय प्रदानमधिकगुणायास्वतन्त्राय
 प्राज्ञतमायाल्पेनापि बहुव्यपदेशेनार्यणम् अस्वतन्त्रेण वा गान्ध-
 र्वसमागमेन गुरुभ्यः शुल्काप्रहरणम् अन्नाभे र्यस्य कामस्वीकृतं
 २० स्वामिन्यधिकरणे वा साधनम् रत्तास्य हि दुर्द्वित्रकचारिणाव्रतानुष्ठा-
 पनम् नित्यनैमित्तिकप्रीतिदायकतया दूतशिष्टानां गम्यधनानां चित्र-
 रूपयैरपहरणम् अदत्ता लुब्धप्रायेण च विगृह्यासनम् प्रतिकृ-
 स्तिप्रोत्साहनेन लुब्धस्य रागिणस्त्यागशक्तिसंधुक्षणम् असारस्य
 वाक्संतज्ञैर्लीकोपक्रोशनैर्दुहितृनिरोधनैर्त्रिडोत्पादनैरन्याभिरांगै-

रयमानिश्चापवाहनम् अर्थद्वैरनर्थप्रतिधातिभिश्चानिन्धैरन्यैरनुब्रु-
 र्यानर्थसंशयान्विचार्य भूयोभूयः संयोजनमिति । गणिकायाश्च गम्यं प्रति
 सज्जतैव न सङ्गः सत्यामपि प्रीतौ न मातुर्मातृकाया वा शासनातिवृत्तिः ।
 एवं स्थिते तया प्रजापतिविहितं स्वधर्ममुल्लङ्घ्य क्वचिदागतुके वृषमा-
 त्रधने विप्रयूनि स्वेनैव धनव्ययेन रममाणया मासमात्रमत्यवाहि । ५
 गम्यजनश्च भूयानर्थयोग्यः प्रत्याचक्षमाणयानया प्रकोपितः स्वकुटुम्बकं
 चावसादितम् एषा कुमतिर्न कल्याणीति निवारयत्यां मयि वन-
 वासाय कोपात्प्रस्थिता । सा चेदियमह्यार्यनिश्चया सर्व एष जनो त्रैवा-
 नन्यगतिरनशनेन सं स्थास्यत इत्यवादीत् अथ सा वारयुवतिस्तेन
 तापसेन भद्रे ननु दुःखाकरो यं वनवासस्तस्य फलमपवर्गः स्वर्गो वा १०
 प्रथमस्तु तयोः प्रकृष्टज्ञानसाध्यः प्रायो दुःसंपाद एव द्वितीयस्तु सर्वस्यैव
 सुलभः कुलधर्मानुष्ठायिनस्तदशक्वारम्भादुपरम्य मातुर्मते वर्तस्वेति
 सानुकम्पमभिहिता । सा तु प्रत्यवादीत् यदि भगवत्पादमूलमशरणं
 शरणमस्तु मम कृपणाया हिरण्यरेता एव इत्युदमनायत । स तु मुनि-
 रनुविमृश्य गणिकामातरमवदत्सम्प्रति गच्छ गृहान्प्रतीक्षस्व कानि १५
 चिद्दिनानि यावदियं सुकुमारा सुखोपभोगसमुचिता सत्यरण्यवासोद्वे-
 जिता भूयोभूयश्चास्माभिर्विवोध्यमाना प्रकृताविव स्थास्यतीति । तथेति
 तस्याः प्रतियाते स्वजने सा गणिका तमृषिमल्लघुभक्तिर्धौतोद्गमनीयवा-
 मिनी नात्यादृतशरीरसंस्कारा वनतरुपोतकालवालपूरणैर्देवतार्चनकु-
 सुमाञ्जयावचयप्रयासैरनेकविकल्पोपहारकर्मभिः कामशासनार्थं च २०
 गन्धमाल्यधूपदीपननृत्यगीतवाद्यादिभिः क्रियाभिरेकाले च त्रिवर्गसं-
 चन्धिनीभिः कथाभिर्ध्यात्मवादैश्चानुब्रूपैरल्पीयसैव कालेनान्वरञ्जयत्

एकदा च रहसि रक्तं तमुपलब्ध मूढः खलु लोको यत्सह धर्मे-
 णार्थकामावपि गृणयतीति किं चिदस्मयत । कथय वासु केनांशेनार्थ-

कटानि तप्रांसि महानि दानानि दारुणानि युद्धानि भीमानि समुद्रलङ्घ-
नादीनि मानवाः समाचरन्तीति । निश्चयतन्निमित्तबलानु तत्पाठवानु
स्ववृद्धिमाद्यानु स्वनियममनादृत्य तस्यामसौ प्राप्तवत् सा सुदूरं
मृतात्मानं च तं प्रवक्ष्येन नीत्वा पुरमुदारशोभया राजवीथ्या स्वभवन-
नमनैषात् अभूच्च घोषणाश्चः कामोत्सव इति । उत्तरेद्युः स्नातानु- ५
न्निषमाराचितमुण्डमालमारब्धकामिजनवृत्तनिवृत्तस्ववृत्ताभिलाषं
क्षणमात्रं गते तथा विना दूयमानचित्तं तमृषिमृद्धिमता राजमार्गेषोत्स-
वममाजं नीत्वा ह्य चिदुपवनोद्देशे युवतिशतपरिवृतस्य राज्ञः संनिधौ
ममामदत्तत्र स्मितमुखेन तेन श्रद्धे भगवता सह नि षीदेत्यादिष्टा सवि-
श्रमकृतप्रणामा सस्मितं न्यषीदत् ॥

१०

तत्र का चिदुत्थाय बद्धाञ्जलिरुत्तमाङ्गना देव जितानयाहं तद्वा-
म्यमद्य प्रभृत्यभ्युपेतं नयेति प्रभुं प्राणंसीत् विस्मयहर्षमूलश्च को-
लाहलो लोकस्योदजिहीत । कृष्टेन च राज्ञा महार्हैरलंकारैर्महता च
परिवर्हेणानुगृह्य विसृष्टा वारमुख्याभिः पौरमुख्यैश्च गणशः प्रशस्य-
माना स्वभवनमगत्वैव तमृषिमभाषत । भगवन्नयमञ्जलिश्चिरमनुगृहीतो १५
यं दानजनो स्वार्थ इदानीमनुष्ठेय इति । स तु रागादशनिनिहतश्चो-
द्गम्यात्रवीत्प्रिये किमेतत्कुत इदमौदासीन्यं ह्य गतस्तव मय्यसाधा-
रणानुराग इति । अथ सा सस्मितमवादीद्भगवन्पयाद्य राजकुले मत्तः
पराजया भ्युपेतस्तस्याश्च मम च कस्मिन्संघर्षे महर्षि मरोचिमावर्जित-
वतीत्य श्लाघस इति तयाहमधिक्षिता दास्यपणावन्धेन चास्मिन्नर्थे प्राव- २०
र्त्तिष्यि । सिद्धार्था चास्मि वत्प्रसादादिति । स तथा तथावधूतो दुर्मतिः
कृतानुशयः शून्यवन्धवर्तिष्ठ । यस्तथैवं कृतस्तपस्वी तमेव मां महा-
भाग मन्यस्व स्वशक्तिविषक्तं रागमुद्धृत्य तथैव बन्धक्या महद्द्वैराग्यम-
र्पितम् अचिरादेव शक्य आत्मा वदर्थसाधनञ्जम् कर्तुम् अस्यामेव

- तावद्वसाङ्गपुर्वी चम्पायामिति । अथ तन्मनश्च्युततमः स्पर्शभियेवाम्नं रत्रि-
 रगादृषिमुक्तश्च रगः सन्ध्यावे मास्फुरत्तत्कथादत्तवैराग्याणीव कमल-
 वनानि समकुचन् अनुमतमुनिशासनस्वरुममुनैव सक्षोपास्य मन्ध्या-
 मनुवृषाभिः कथाभिस्तमनुशय्य नीतरात्रिः प्रत्युन्मिषत्युदयप्रस्थदाव-
 ५ कल्पे कल्पद्रुमकिशलयवर्धारिण्यरुणार्चिपि तं नमस्कृत्य नगरायां-
 दचलम् अदर्श च मार्गाभ्यासवर्तिनः कस्यापि क्षपणकविद्वारस्य
 वह्निर्विवित्ते रक्ताशोकखण्डे निषण्णममृष्टसमाधिमाधिर्ज्ञाणमग्रगण्य-
 मनभिन्नपाणां कृपणवर्णकमपि क्षपणकम् उरसि चास्य शिथिलि-
 तमलनिचयान्मुखात्रिपतितानश्रुविन्दनलक्षयम् अप्राज्ञं चालिकां-
 १० पविष्टः क्व तपः क्व च रुदितं न चेद्रुदस्यमिच्छामि श्रान्तुं शांकरुतु-
 मिति । सो ब्रूत सौम्य श्रूयतामहमस्यामेव चम्पायां निधिपालितनाम्नः
 श्रेष्ठिनो ज्येष्ठसूनुर्वसुपालितो नाम वैद्वष्यान्मम विद्वषक इति प्रसि-
 द्धिरासीत् अन्यश्चात्र सुन्दरक इति यथार्थनामा कलागुणैः समृद्धो
 वसुना नातिपुष्टो भवत् तस्य च मम च वपुर्वसुनी निमित्तोक्त्य
 १५ वैरं वैरोपजीविभिः पौरधूर्तैरुदपाद्यत । त एव कदा चिदावयोरुत्सव-
 समाजे स्वयमुत्पादितमन्योन्यावमानमूलमधिज्ञेयवचनव्यतिकरमुपश-
 मय्य न वपुर्वसु वा पुंस्त्वमूलमपि तु प्रकृष्टगणिकाप्रार्थ्ययौवनो ह्नि
 यः स पुमान् अतो युवतिलत्तामभूता काममङ्गरी यं कामयते स
 ह्वरतु सुभगपताकमिति व्यवस्थापयन्नभ्युपेत्यावां प्राहिणुव तस्यैव दृतान्
 २० अहमेव किलामुष्याः स्मरोन्मादहेतुरासम् आसीनयोरावयां-
 र्ममेवोपगम्य सा नीलोत्पलमयमिवापाङ्गदामाङ्गे मम मुञ्चती तं जन-
 मपत्रपयाधोमुखं व्यधत् । सुभगेन च मया स्वधनस्य स्वगृहस्य स्वगु-
 णस्य स्वदेहस्य स्वजीवितस्य च सैवेश्वरी कृता कृतश्चाहमनया मल-
 मल्लकशेषः कृतसर्वस्वस्तयापवाहितः प्रपद्य लोकोपद्रासलक्षताम्

अक्षमश्च धिक्कृतानि पौरवृद्धानां सोढुमिहैवायतने मुनिनैकेनोपादिष्ट
उत्तमो वर्त्मा सुकर एष वेषो वेशनिर्गतानामित्युद्दीर्णवैराग्यस्तदपि
कौपीनमज्ञहाम् अथ पुनः संकीर्णमलपङ्कः प्रबलकेशलुञ्चनव्यथ
प्रकृष्टतमक्षुत्पिपासादिदुःखः स्थानासनशयनभोजनेषु द्विपश्वनवग्रहो
बलवतीभिर्यत्नणाभिरुद्देजितः प्रत्यवामृषम् अहमस्मि द्विजातिर-
स्वधर्मो ममैष पाण्डपथावतारः श्रुतिस्मृतिविहितेनैव वर्त्मना मम
पूर्वजा प्रावर्तन्त मम तु मन्दभाग्यस्य निन्द्यवेशममन्ददुःखायतनं हरि-
हरहरिण्यगर्भादिदेवतापवादश्रवणनैरुत्तर्यात्प्रेत्यापि निरयफलमफलं
विप्रलम्भप्रायमीदृशमिदमधर्मवर्त्म धर्मवत्समाचरणीयमासीदिति प्रत्या-
कलितस्वदुर्नयः पिण्डीखण्डं विविक्तमेतदासाद्य पर्याप्तमश्रुमुञ्चामीति ।
श्रुत्वा चैतदनुकम्पमानो ब्रुवम् भद्र क्षमस्व कं चित्कालमत्रैव नि-
वम निजेन युष्मेनासावेव वेश्या यथा त्वां योजयिष्यति तथा यतिष्ये
सत्युपायास्तादृशाः ॥

इत्याश्वास्य तमभ्युत्थितो हं नगरमाविशन्नेव चोपलभ्य लोकवा-
दास्तुब्धसमृद्धपूर्णं पुरमिति अर्थानां नश्वरत्वं च प्रदर्श्य प्रकृतिस्थानमू-
न्विधास्यन्कर्णसितप्रहिते पथि मतिमकरवम् अनुप्रविश्य च द्यूत-
समाजमक्षधूर्तैः समगंसि । तेषां पञ्चविंशतिप्रकारासु सर्वासु द्यूतान्नाश्र-
यासु कलासु कौशलमक्षभूमिहस्तादिषु चात्यन्तदुरुपलक्षाणि कूटक-
र्माणि तन्मूलानि सावलेपान्यधिज्ञेयवचनानि जीवितनिरपेक्षाणि संर-
म्भविचेष्टितानि सभिकप्रत्ययव्यवहारान्यायबलप्रतापप्रायानङ्गीकृता-
र्थसाधनक्षमान्बलिषु सात्वतानि दुर्वलेषु भर्त्सितानि पक्षरचनानैपु-
ण्यमुच्चावचान्युपप्रलोभनानि ग्लहप्रभेदवर्णनानि द्रव्यसंविभागौर्द्वयम-
त्तरात्तराश्चोत्तप्रायान्कलकलानित्येतानि चान्यानि चानुभवन्नतृप्तिमध्य-
गच्छम् अहसं च किं चित्रमाददत्तशारे क्व चित्कितवे । प्रतिकितवस्त

निर्दहन्निव क्रोधताम्रया दृशा मामभिवीक्ष्य शिञ्जयसि रे गूतवर्त्म क्ला-
सव्याजेनास्तामयमशिक्षितो वराकस्त्वयैव तावद्विचक्षणो देविष्यामी-
ति । गूताध्यक्षानुमत्या व्यत्यषजत मया जितश्चासौ षोडश सहस्रा-
णि दीनाराणाम् तदर्थं सभिकाय सम्येभ्यश्च द्वार्धं स्वीकृत्योदति-
॥ ४८ ॥ उदतिष्ठश्च तत्रगतानां कृष्णगर्भाः प्रशंसालापाः प्रार्थयमानस-
भिकानुरोधाच्च तदगारे भ्यवहारविधिमकरवम् यन्मूलश्च मे दुरो-
दरावतारः स मे विमर्दको नाम विश्वास्यतरं द्वितीयं हृदयमासीत् ॥

तन्मुखेन च सारतः कर्मतः शीलतश्च सकलमेव नगरमवधार्य
धूर्जटिकण्ठकल्मषकालतमे तमसि नीलवसनाधोरुक्परिहितो वदन्ती-
१० क्षणकौक्षेयकः फणिमुखकाकलीसदंशकपुरुषशीर्षिकयोगचूर्णयोगवर्त्ति-
कामानसूत्रकर्कटकण्डुदीपभाजनभ्रमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपकरणयुक्तो
गत्वा कस्य चिन्नुब्धेश्वरस्य गृहे संधिं हित्वा पठभाक्षसूक्ष्महिद्रालक्षि-
तान्तर्गृहप्रवृत्तिर्व्यथो निजगृहमिवानुप्रविश्य नीविं सारमरुतीमादाय
निरगाम् नीलनीरदनिकरपीवर्तिमिरनिविडपीडितायां राजवीथ्यां
१५ कठिति शतहृदासंपातमिव क्षणमालोकमलक्षयम् अथासौ नगरदे-
वतेव नगरमोषरोषिता निःसंबाधवेलायां निःसृता का चिदुन्मिष-
द्रूषणा युवतिरावीरसीत् आर्य पुर्यामस्यामर्यवर्यः कुवेरवल्गुभनामा
वसति । अस्म्यहं तस्य कन्या । मां ज्ञातमात्रां धनमित्रनाम्ने त्रत्ययैव
कस्मै चिदिभ्यकुमारायान्वजानाद्धार्यां मे पिता । स पुनरमुष्मिन्नत्युदा-
२० रतया पित्रोरन्ते वित्तैर्निजैः क्रीडैर्वार्यवर्गादारिद्र्यं दरिद्रति सति ।
अथ उदारक इति च प्रीतलोकाधिरोपितापर्शनाद्यनाम । निवार्यत्येव
तस्मिन्मां तरुणीभूतामधन इत्यद्वार्थपतिनाम्ने कस्मै चिदितरस्मै यथा-
र्यनाम्ने सार्यवाहाय दित्सति मे पिता । तदमङ्गलमद्य किल प्रभाते
भावीति ज्ञात्वा प्रागेव प्रियतमदत्तसंकेता वञ्चितस्वप्ना निर्गत्य बा-

त्वाभ्यस्तेन वर्त्मना मन्मथाभिसरा तदागारमभि सरामि । तन्मां मुञ्च
गृहाणैतद्वाण्डमित्युन्मुच्य मक्ष्यमर्पितवती । द्यमानश्चाहमब्रुवमेहि सा-
धि त्वां नयै तत्प्रियतममिति त्रिचतुराणि पदान्युदचलम् आपतच्च
दीपिकालोकपरिलुप्यमानतिमिरभारं यष्टिकृपाणपणिनागरिकवलम-
नल्पम् प्रवेपमानां कन्यकामवदं भद्रे मा भैषीरस्त्यसिद्वितीयो मे १
बाहुरपि तु मृदुरयमुपायस्त्वदपेक्षया चिन्तितः । शयीय भावितविषवे-
गविक्रियस्त्वयाप्यमी वाच्याः । निशि वयमिमां पुरीं प्रविष्टाः । दष्टश्च
ममैष नायको दर्वीक्रेणामुष्मिन्सभागृहकोण एव । यदि वः कश्चि-
न्मल्लवित्कृपालुः स एव तमनु जीवयेन्मम प्राणानाहरेदनाथाया इति ।
सापि बाला गत्यन्तराभावाद्भयगद्गदस्वरा वाष्पदुर्दिनान्नी बद्धवेपथुः १०
कथंकथमपि गत्वा मडुक्तमन्वतिष्ठत् अशयिषि चाहं भावितविष-
विक्रियस्तेषु कश्चिन्नरेन्द्राभिमानो मां निवर्ण्य मुद्रातल्लमल्लध्यानादि-
भिश्चोपक्रम्याकृतार्थो गत एवायं कालदष्टस्तथा हि स्तब्धश्याववर्णाङ्गं
रुद्धादृष्टिः शान्त एवोष्मा । शुचालं वासु श्वो ग्लिसात्करिष्यामः को
ति वर्तते दैवमिति सहेतुरैः प्रायात् ॥

१५

उत्थितश्चाहमुदारकाय तां नीत्वाब्रुवम् अहमस्मि को पि तस्क-
रस्वद्वतेनैव चेतसा सहायभूतेन त्वामिमामभिसरन्तीमन्तरोपलभ्य कृपया
वत्समीपमनैषम् भूषणमिदमस्या इत्यंशुपटलपाठितधान्तजालं तद-
प्यर्पितवान् उदरकास्तु तदादाय सलज्जं च सहर्षं च ससंभ्रमं च
मामभाषत । आर्य त्वयैवेयमस्यां निशि प्रिया मे दत्ता वाक्क पुनर्ममा- २०
पक्षता । तथा हि न जाने वक्तुं त्वत्कर्मैतदद्भुतमिति । ननु ते स्वशी-
लमद्भुतवत्प्रतिभाति । नैवमन्येनापि कृतपूर्वमिति प्रतिनियतैव वस्तु-
शक्तिः । नहि त्वय्यन्यदोया लोभादयः । त्वयाद्य साधुतोन्मीलितेति
तत्प्रायस्वत्पूर्वावदानेभ्यो न रोचते । दृष्टमिदानीमौदार्यस्य स्वरूपमिति ।

तदाशयमननुमान्य न युक्तो निश्चयः । त्वयामुना सुकृतेन क्रीतो यं दासजन इति । असारम् अतिगरीयसा क्रीणासीति स ते प्रज्ञा-
धिक्षेपः । न प्रियादानस्य प्रतिदानमिदं शरीरमिति तदलाभे निधनो-
न्मुखमिदमपि त्वयैव दत्तम् अथ वैतावदत्र प्राप्तं रूपम् अथ
५ प्रभृति भर्तव्यो यं दासजन इति मम पादयोरपतत् उत्थाप्य चैनमु-
रसोपश्लिष्याभाषिषि । भद्र काय्य ते प्रतिपत्तिरिति । सो भ्यधत्त ॥

न शक्नोमि चैनामत्र पितुरनभ्यनुज्ञयोपयम्य जीवितुम् अतो
स्यामेव यामिन्यां देशमिमं जिह्वासामि । को वाहं यथा त्वमाज्ञापयसीति ।
अथ मयोक्तमस्त्येतत्स्वदेशो देशान्तरमिति नेयं गणना विदग्धस्य पुरु-
१० षस्य किं तु बालेयमनल्पसौकुमार्यकष्टाः प्रत्यवायभूयिष्ठाश्च कान्तार-
पथाः । शैथिल्यमिव किं चित्प्रज्ञासत्त्वयोरनर्थनेदृशेन देशत्यागेन सं-
भाव्यते तत्सहानया सुखमिहैव वस्तव्यमेहि नयवैनां स्वं वासमि-
ति । अविचारानुमतेन तेन सद्यैवैनां तद्गृहमुपनीय तथैवापसर्पभूतया
तत्र मृद्गाण्डावशेषमचोरयाव । ततो निष्पत्य ह्य चिन्मुषितकं निधाय
१५ समुच्चलत्तौ नागरिकपुरुषसंपाते मार्गपार्श्वशायिनं कं चिन्मत्तवारण-
मुपरिपुरुषमाकृष्याध्याराह्वाव । ग्रैवेयकप्रतोदपादयुगलेन मयोत्थाप्य-
मान एव पतिताधोरणः पृथुलोःस्थलपरिणतः पुरीतछतापरीतद-
त्तकाण्डः स रत्निकबलमक्षिणोत् अर्धसयाव चामुनैवार्थपतिभव-
नम् अपवाह्य च ह्य चन जीर्णीयाने शाखाग्रहिकयावातराव ।
२० स्वगृहं गतौ च स्नातौ शयनमध्यशिश्रियाव ॥

तावदेवोदगाडुदधेरुदयाचलेन्द्रपद्मरागशृङ्गकल्पं कल्पद्रुमहेमप-
ल्लवापीडपाठलं पतङ्गमण्डलं उत्थाय च धीतवक्त्रौ प्रगेतनानि मङ्ग-
लान्यनुज्ञायास्मत्कर्मतुमुलं पुरमनुचरत्तावशृणुव वरवधूगृहेषु कोला-
हलम् अथार्थैर्यपतिः कुवेरदत्तमाश्वस्य कुलपालिकाविवाहं मा-

सावधिकमकल्पयत् उपहरे पुनरशितं धनमित्रम् उप तिष्ठ सखे ।
 एकान्त एव चर्मरत्नभस्त्रिकामिमां पुरस्कृत्याङ्गराजमा चक्ष्व । जानात्येव
 देवो नैककोटिसारस्य वसुमित्रस्य मां धनमित्रं नामैकपुत्रम् सो हं
 मूलहरत्वमेत्यार्थिवर्गादस्म्यवज्ञातो मदर्थमेव संवर्धितायां कुलपालि-
 कायां महारिच्यदोषात्पुनः कुवेरदत्तेन दुहितर्यर्थपतये दित्सितायामुद्वे- ५
 गादुज्झितुमसूनूपौरिकं जरद्वनमवगाह्य कण्ठन्यस्तशस्त्रिकः केनापि
 जठाधरेण निवार्यैवमुक्तः । किं ते साहसस्य मूलमिति । मयोक्तमवज्ञा-
 सौदर्यं दारिद्र्यमिति । स पुनरेवं कृपालुरन्वग्रहीत् तात मूढो सि
 नान् ~~यानि~~ श्वेतममात्मत्यागात् आत्मानमात्मनानवसाद्यैवोद्धरति
 सतः । सत्युपाया धनार्जनस्य वरुवो नैकश्छिन्नकण्ठप्रतिसंधानपूर्वस्य १०
 प्राणलाभस्य । किमनेन सो स्म्यहं मन्त्रसिद्धः साधितेयं लक्ष्मग्राहिणी
 चर्मरत्नभस्त्रिका चिरमरुमस्याः प्रसादात्कामद्वेषु कामप्रदः प्रज्ञानाम-
 वात्सं मत्सरिण्यां जरसि भूमिस्वर्गमित्रोद्देशे प्रवेक्ष्यन्नागतस्तामिमां प्रति
 गृह्णाण । मदन्यत्र चेयं बणिग्भ्यो वार्योषिन्मुल्याभ्यो वा दुग्धे । इति
 हि तद्वता प्रतीतिः किं तु यत्सकाशादन्यायापकृतं तस्मै प्रत्यर्पणीयं १५
 न्यायार्जितं तु देवब्राह्मणेभ्यस्त्याज्यम् अथेयं देवतेव शुचौ देशे
 निवेश्यार्च्यमाना प्रातःप्रातः सुवर्णपूर्णैव दृश्यते स एष कल्पविधिः ।
 इति बद्धाञ्जलिर्रुमतिष्ठम् बद्धाञ्जलये मक्ष्यमेनां दत्त्वा किमपि ग्रा-
 वच्छिद्रं प्राविशत् इयं च रत्नभूता चर्मभस्त्रिका देवायानिवेद्य नो-
 पजीव्येत्यानीता परं तु देवः प्रमाणमिति । राजा च नियतमेव वक्ष्यति । २०
 भद्रं प्रीतो स्मि गच्छ यथेच्छमेनामुप भुङ्क्षेति । भूयश्च ब्रूहि यथा न क-
 श्चिदेनां मुञ्जाति तथानु गृह्यतामिति । तदप्यवश्यमसावभ्युपेक्ष्यति । ततः
 स्वगृहमेत्य यथोक्तमर्थत्यागं कृत्वा दिनेदिने वरिवस्यमानां स्तेयलब्धै-
 रर्थैर्नक्तमापूर्य प्राह्णे लोकाय दर्शयिष्यसि । ततः कुवेरदत्तस्तृणाय मत्वा-

र्थपतिमर्थलुब्धः कन्यकया स्वयमेव त्वामुप स्थास्यति । अथ कुपितो र्थप-
तिर्व्यवहर्तुमर्थगर्वादभि योक्ष्यते तं च भूयश्चित्रैरुपायैः कौपीनावशेषं
करिष्यावः स्वकं च चौर्यमेतेनैवाभ्युपायेन सुप्रच्छन्नं भविष्यतीति । कूटश्च
धनमित्रो यथोक्तमन्वतिष्ठत् तदहरेव मन्त्रियोगादिमर्दको र्थपतिसे-
५ वामियुक्तस्तस्योदारके वैरमभ्यवर्धयत् अर्थलुब्धश्च कुवेरदत्तो निवृ-
त्त्यार्थपतेर्धनमित्रायैव तनयां सानुनयं प्रादित्सत प्रत्यबध्नाच्चार्थपतिम् ॥

एषेव दिवसेषु काममञ्जर्याः स्वसा यवीयसी रागमञ्जरी नाम पञ्च-
वीरगोष्ठे संगीतकमनु स्थास्यतीति सान्द्रादरः समागमन्नागरजनः स
चाहं सह सख्या धनमित्रेण तत्र सन्वधिषि । प्रवृत्तनृत्तायां चैतस्यां
१० द्वितीयं रङ्गपीठं ममाभून्मनस्तदृष्टिविभ्रमोत्पलवनसत्रापाश्रयश्च पञ्च-
शरो भावरसानां सामग्यात्समुदितबलइव मामतिमात्रमव्यययत्

अत्रासौ नगरदेवतेव नगरमोषरोषिता लीलाकटाक्षमालाशृङ्ख-
लाभिर्नीलोत्पलपलाशश्यामलाभिर्मामबध्नात् नृत्योत्थिता च सा
सिद्धिलाभशोधिनी किं विलासात्किमभिलाषात्किमकस्मादेव न जाने
१५ ऽसकृन्मां सखीभिरप्यनुपलक्षितेनापाङ्गप्रेक्षितेन सविभ्रमारेचितभूल-
तामिवीक्ष्य सापदेशं च किं चिदविष्कृतदशनचन्द्रिकं स्मत्वा लोक-
लोचनमानसानुयाता प्रातिष्ठत ॥

सो हं स्वगृहमेत्य दुर्निवारयोत्कण्ठया दूरीकृताह्वारस्पृहः शिरः-
शूलस्पर्शमपदिशन्विविक्ते तल्पे मुक्तैरवयवैरशयिषि । अतिनिष्ठातश्च
२० मदनतत्त्वैर्मामभ्युपेत्य धनमित्रो रहस्यकथयत् सखे सा धन्या गणिका
दारिका यामेवं भवन्मनो भिनिविशते तस्याश्च मया सुलक्षिता भाव-
वृत्तिः । तामप्यचिरादयुग्मशरः शरशयने शाययिष्यति । स्थानाभिनिवे-
शिनोश्च वामयत्नसाध्यः समागमः । किं तु सा किल वारकन्यका ग-
णिका स्वधर्मप्रतीपश्रामिना भद्रोदरेणाशयेन समगिरत् गुणशु-

ल्काहं न धनशुल्का न च पाणिग्रहणादृते पि भोग्यं यौवनमिति ।
तच्च मुहुः प्रतिषिध्याकृतार्था तद्गमिनी काममञ्जरी तन्माता च माध-
वसेनाराज्ञानमश्रुकण्ठौ व्यजिज्ञपताम् देव युष्मदासी रागमञ्जरी वृषा-
नुवृषशीलशिल्पकौशला पूरयिष्यति मनोरथानित्यासीदस्माकं मरु-
त्याशा साद्य मूलच्छिन्ना । यदि यमतिक्रम्य स्वकुलधर्ममर्थनिरपेक्षा गुणेभ्य ५
एव स्वं यौवनं विचिक्रीषते कुलस्त्रीवृत्तमेवानु तिष्ठासति । एवं सति
सा चेदियं देवपाद आज्ञयापि तावत्प्रकृतिमापद्येत तदा पेशलं भवे-
दिति । राज्ञा च तदनुरोधान्तथानुशिष्टा सत्यप्यनाश्रुवैव सा यदासीत्त-
दास्याः स्वसा माता च रुदितनिर्वन्धेन राज्ञे समगिरेतां यदि कश्चिद्दु-
ज्ज्ज्ञो स्मदिच्छ्या विनैनां बालां विलोभ्य नाशयिष्यति स तस्करवद्वध्य १०
इति । तदेवं स्थिते धनादृते न तत्स्वजनो ऽनुमन्यते न तु धनदायासा-
वभ्युपगच्छतीति विचिन्त्यो ब्राभ्युपायः ॥

अथ मयोक्तं किमत्र चित्यं गुणैस्तामावर्ज्य गूढमर्थैस्तत्स्वजनं तो-
षयिष्यामीति ततश्च कां चित्काममञ्जरीः प्रधानद्वर्ती धर्मरक्षितां नाम
शाक्यभिन्नुकीं चीवरपिण्डदानादिनोपसंगृह्य तन्मुखेन तथा बन्धक्या १५
पणबन्धमकरवम् अजिनरत्नमुदारकान्मुषिवा मया तुभ्यं देयं यदि
प्रतिदानं रागमञ्जरीति सो हं प्रतिपन्नायां च तस्यां तथा तमर्थं संपाद्य
मद्गुणोन्मदिताया रागमञ्जरीः करकिशलयमग्रहीषम् यस्यां च निशि
चर्मरत्नस्तेयवादस्तस्याः प्रारम्भे कार्यान्तरापदेशेन समाहूतेषु शृणुवत्स्वेव
नागरमुख्येषु मत्प्रणिधिर्विर्मर्दको ऽर्थपतिगृह्यो नाम भूत्वा धनमित्रमु- २०
ह्यङ्ग्य बह्वर्तयत् - उक्तं च धनमित्रेण भद्र कस्तवार्थो यत्परस्य
हेतोर्माक्रोशसि न स्मरामि स्वल्पमपि तवापकारं मया कृतमिति । स
भूयो पि तर्जयन्निवाब्रवीत् स एष धनगर्वो नाम यत्परस्य भार्या
शुल्काक्रीतां पुनस्तत्पितरौ द्रव्येण विलोभ्य स्वां चिकीर्षसि । ब्रवीषि

- च स एष कस्तवापकारो मत्कृत इति । न तु प्रतीतमेवैतत् सार्ववाहस्यार्थपतेर्विमर्दको वह्निश्चराः प्राणा इति सो हं तत्कृते प्राणानपि परि त्यजामि ब्रह्मकृत्यामपि न परिक्रामि । ममैकरात्रजाग्रप्रतीकारस्तवैष चर्मरत्नाहंकारदाहृज्वर इति । तथा ब्रुवाणश्च पौरमुख्यैः
- ५ सामर्षनिषिद्धापवाहितो गतो भूत् इयं च वार्त्ता कृत्रिमार्त्तिना धनमित्रेण चर्मरत्ननाशमादावुपक्षिप्य पार्थिवाय निवेदिता । स चार्थपतिमाह्वयोपह्वरे पृष्ठवान् अङ्ग किमस्ति कश्चिद्विमर्दको नामात्रभवत इति । तेन च मूढात्मनास्ति देव परमं मित्रं कश्च तेनार्थ इति कथितराज्ञोक्तमपि शक्नोषि तमाह्वातुमिति वाढमस्मि शक्त इति निर्गत्य स्व-
- १० गृहे वेशवाटे द्यूतसभायामापणो च निपुणमन्विष्यन्नोपलब्धवान् कथं चोप लभेत स वराकः । स खलु विमर्दको मद्भाहितवदभिज्ञानचिह्नो मन्त्रियोगावदन्वेषणायोज्जयिनीं तदहरेव प्रातिष्ठत । अर्थपतिस्तु तमदृष्ट्वा तत्कृतमपराधं नाम मत्संबन्धीति मत्वा मोहाद्वयाद्वा प्रत्याख्याय पुनर्धनमित्रेण विभावितेन कुपितेन राज्ञा निगृह्य निगडबन्धनमनीयत ॥
- १५ तेघ्रेव दिवसेषु विधिकल्पेन चर्मरत्नं दोग्धुकामा काममञ्जरी पूर्वदुग्धं क्षपणीभूतविद्रूपकं रहस्युपसृत्य तदपहृतं सर्वमर्थज्ञातं तस्मै प्रत्यर्घ्यं सप्रत्ययं च बह्वनुनीय प्रत्यगमत् सोऽपि कथं चिन्निर्ग्रन्थिकग्रहान्मोचितात्मा मदनुशिष्टो हृष्टतमः स्वधर्ममेव प्रत्यपगच्छत । काममञ्जर्यपि कतिपयैरिवाहोभिरश्मत्तकशेषमजिनरत्नदोहाशया स्वमभ्युदयम-
- २० करोत् अथ मत्प्रयुक्तो धनमित्रः पार्थिवमितो व्यज्ञापयत् देव वेयं गणिका काममञ्जरी लोभोत्कर्षाब्जोभमञ्जरीति लोकोपक्रोशपात्रमासीत्साद्य मुसलोलूखलान्यपि निरपेक्षं त्यजति । तन्मन्ये मच्चर्मरत्नलाभहेतुस्तस्याः खलु कल्पस्तादृशः । बणिग्भ्यो वारमुख्याभ्यश्च वा दुग्धे नान्येभ्य इति हि तद्वता प्रतीतिरतो मुष्यामस्ति मे शङ्केति । सा

सद्य एव राज्ञा सह जनन्या समाहूयत । व्यथितवर्णेनैव मयोपहरे कथितं
 नूनमर्थे सर्वस्य त्यागादिति प्रकाशादाशङ्कनीयश्चर्मरत्नलाभः । तदनुयो-
 गायाङ्गराजेन समाहूयसे । भूयोभूयश्च निर्बद्धया त्वया नियतं निरपेक्षितो
 स्मि तदागत्वेन नाहमपदेश्यः । ततश्च मे भावी चित्रबधः । मयि च मृते
 न जीविष्यत्येव ते भगिनी त्वं च निःस्वीभूता चर्मरत्नं च धनमित्रमेव ॥
 प्रतिभजिष्यति । तदियमापत्समन्ततो नर्थानुबन्धिनी तत्किमत्र प्रति-
 विधेयमिति । तया तज्जनन्या चाश्रूणि विसृज्योक्तम् अस्त्येवैतद-
 स्मद्वालिश्यान्निर्भिन्नप्रायं रहस्यम् राज्ञश्च निर्वन्धाद्धिचित्रचतुरमति-
 निहृत्यापि नियतमागतिरपदेश्यैवं चोरितस्य त्वयि । त्वयि च व्यपदिष्टे
 सर्वमस्मत्कुटुम्बमव सोदेत् अर्थपतौ च तदयशो ब्रूम् अङ्गपुरप्र- १०
 सिद्धं च तस्य कीनाशस्यास्माभिः संगतम् अमुनैतदस्मभ्यं दत्तमि-
 त्यपदिश्य वरमात्मा गोपायितुमिति मामभ्युपगमय राजकुलमगमताम्
 राज्ञानुयुक्ते च नैष न्यायो वेशकुलस्य यदातुरपदेशः । नक्षत्रैर्न्याया-
 र्जितैरेव पुरुषा वेशमुपतिष्ठन्तीत्यसकृदतिप्रणुद्य कर्णनासाह्नेदोपक्षेप-
 भीषिताभ्यां दग्धबन्धकीभ्यां स एव तपस्वी तस्करत्वेनार्थपतिरग्राह्यतः ॥ १५
 कुपितेन च राज्ञा तस्य प्राणेषूच्यतदण्डः प्राञ्जलिना धनमित्रेणैव प्रत्य-
 षिध्यत । आर्य मौर्यदत्त । एष वरो बणिजामीदशेषपराधेषुभिरवि-
 योगो यदि कुपितो सि हृतसर्वस्वो निर्वासनीयः पाप एष इति । तन्मू-
 ला धनमित्रस्य कीर्तिरप्रथत । अप्रीयत च भर्ता । पठचरच्छेदशेषो र्थप-
 तिरर्थमन्तः सर्वपौरजनसमन्तं निरवास्यत । तस्य द्रव्याणां केन चिद्व- २०
 यवेन सा वराकी काममञ्जरी चर्मरत्नमृगतृप्तिकापविद्धसर्वस्वा सानु-
 कम्प्यं धनमित्राभिचोदितेन भूपेनान्वगृह्यत । धनमित्रश्चाहनि गुणिनि
 कुलपालिकामुपायंस्त । तदेवंसिद्धसंकल्पो रागमञ्जरीगृहं हेमरत्नपू-
 णमकरवम् ॥

- अस्मिंश्च पुरे लुब्धसमृद्धवर्गस्तथा मुषितो यथा कपालपाणिः स्वैरेव
 धनैर्मद्विश्राणितैः समृद्धीकृतस्यार्थिवर्गस्य गृहेषु भित्तार्थमभ्रमत्
 नक्षलमतिनिपुणोऽपि पुरुषो नियतिलिखिते लेखामतिक्रमितुम्
 यतो ह्येकदा रागमञ्जयाः प्रणयकोपप्रशमनाय सानुनयं यापिताया
 ५ प्रणयसमर्पितमुखमधुगण्डूषमास्वादमास्वादं मदेनास्पृश्ये । शीलं हि
 मदोन्मादयोर्मार्गेणाप्युचितकर्मस्वेव प्रवर्तनम् यदहमुपोढमदो
 नगरमिदमनयैकैवैव शर्वर्या निर्धनीकृत्य तद्वचनं पूरयेयमिति प्रव्य-
 थितप्रियतमाप्रणामाञ्जलिशपथशतातिवर्ती मत्तवारण इव रभसच्छि-
 न्नशृङ्खलः कयापि धात्र्या शृगालिकाव्ययानुगम्यमानो नातिपरिकरो
 १० सिद्धितो यो रंहसा परेणोदयलम् अभिपततोऽपि नागरिकपुरुषान-
 शङ्कमेवावगाह्य तस्कर इति तैरभिहन्यमानो नातिप्रकुपितः क्रीडन्निव
 मदावसन्नहस्तपातितेन निस्त्रिंशेन द्वित्रानेव कृत्वा अवधूर्णमानताम्रद-
 ष्टिरपतम् अनन्तरमार्त्तैरवान्विसृजन्ती शृगालिका ममाभ्यासमगमत्
 अबध्ये चाहमरिभिरापदा तु मदापहारिण्या सद्य एव बोधितस्तत्त-
 १५ णोपज्ञातया प्रतिभया व्यचीचरम् अहो ममेयं मोहमूला महत्यापदा-
 पतिता । प्रसृततरं च सख्यं मया सह धनमित्रस्य मत्परिग्रहं च रा-
 गमञ्जयाः । मदेनसा च तौ प्रोर्णुतौ श्वो निवतं निग्राहयिष्येते । तदि-
 यमिह प्रतिपत्तिर्ययानुठीयमानया मन्त्रियोगतस्तौ परित्रास्येते मां च
 कदा चिदनर्थादितस्तारयिष्यतीति । कमप्युपायमात्मनैव निणीयि शृगा-
 २० लिकामवादिषम् अपेहि जरतिके या तामर्थलुब्धां दग्धगणिकां
 रागमञ्जरिकामजिनरत्नमत्तेन शत्रुणा मे मित्रच्छन्ना धनमित्रेण संग-
 मितवतो सा कृतासि । तस्य पापस्य चर्मरत्नमोषाद्बुद्धितुश्च ते साराभ-
 रणापहारादहमद्य निःशल्यमुत्सृजेयं जीवितमिति । सा पुनरुद्धटितज्ञा
 परमधूर्ता साश्रुगद्गदमुदञ्जलिस्तान्पुरुषान्सप्रणाममासादितवतो साम-

पूर्वं मम पुरस्तादयाचत । भद्रकाः प्रतीक्ष्यतां कं चित्कालं यावदस्मा-
दस्मदीयं सर्वं मुषितमर्थज्ञातमवगच्छेयमिति । तथेति तैः प्रतिपन्ने पुन-
र्मत्समीपमासाद्य सौम्य क्षमस्वास्य दासीजनस्यैकमपराधम् अस्तु
सकामं तत्कलत्राभिमर्शी वैरास्पदं धनमित्रः । स्मरंस्तु चिरकृतां ते
परिचर्यामनुग्रहीतुमर्हसि दासीं रागमञ्जरीम् आकल्पसारो हि वृष- ५
जीवो जनः । तद्ब्रूहि ह्य निहितमस्या भूषणमिति पादयोरपतत्
ततो दयमानश्चाहमब्रुवम् भवतु । मृत्युकृस्तवर्तिनः किं ममामुष्या
वैरानुबन्धेनेति । तद्ब्रुवन्निव कर्ण एवैनामशिञ्जवमेवमेवं प्रतिपत्तव्य-
मिति । सा तु प्रतिपन्नार्था जीव चिरं प्रसीदतु ते देवता देवो व्यङ्गराजः
पौरुषप्रीतो मोचयतु त्वामेते पि भद्रमुखास्तव दयन्तामिति क्षणादपा- १०
सरत् आनीये चाहमारक्षिकनायकस्य शासनाच्चारकम् ॥

अथोत्तरेद्युरागत्य दसतरः सुभगमानी सुन्दरं मन्यः पितुरत्ययाद-
चिराधिष्ठिताधिकारस्तारुण्यमदादनतिपक्वः कालको नाम नागरिकः ।
किं चिदिव भर्त्सयित्वा स मामभ्यधत् । न चेद्वनमित्रस्याजिन् रत्नं प्रति-
प्रयच्छसि न चेद्वा नागरिकेभ्यश्चोरितकानि प्रत्यर्पयसि द्रव्यसि पारम- १५
ष्टादशानां कारणानामन्ते च मृत्युमुखमिति । मया तु स्मयमानेनाभि-
हितम् सौम्य यद्यपि दद्यामा जन्मनो मुषितं धनं न त्वर्थपतिदारा-
पहारिणः शत्रोर्मे मित्रमुखस्य धनमित्रस्य चर्मरत्नप्रत्याशां पूरयेयम्
अद्वैतैतदयुतमपि यातनानामनु भवेयमियं मे साधीयसी संधेति ।
तेन च क्रमेण वर्तमाने सान्त्वनतर्जनप्राये प्रतिदिनमनयुगव्यतिकरे २०
नुगुणान्नपानलाभात्कतिपयैरेवाहोभिर्विरोपितव्रणः प्रकृतिस्थो ह-
मासम् ॥

अथ कदा चिदच्युताम्बरपीतातपत्रिणि क्षयिणि वासरे कृष्टवर्णा
शृगालिकोज्ज्वलेन वेषेणोपसृत्य दूरस्थानुचरा मामुपश्लिष्याव्रवीत्

आर्यं दिव्या वर्धसे । फलिता तव सुनीतिः । यथा त्वयादिश्ये तथा धन-
 मित्रमेत्याब्रुवम् आर्यं तवैवमापन्नसुहृदामुना चैवमादिष्टो सि । अरु-
 मय्य वेशसंसर्गमुलभात्पानदोषाद्बद्धः । त्वया पुनरपि विशङ्कमद्यैव राजा
 विज्ञापनीयो देव देवप्रसादादेव पुरापि तदज्ञिनरत्नमर्थपतिमुषितमा-
 ५ सादितम् अथ तु भर्ता रागमञ्जर्याः कश्चिदक्षधूर्तः कलासु कवि-
 त्वेषु लोकवार्तासु चातिवैचक्षण्यान्मया समसृज्यत तत्संबन्धाच्च वस्त्रा-
 भरणप्रेषणादिना तद्वार्या प्रतिदिनमन्ववर्ते । तदसावशङ्किष्ट निकृष्टा-
 शयतया कितवः । तेन च कुपितेन कृतं तच्चर्मरत्नमाभरणसमुद्भक्तञ्च
 तस्याः । स तु भूयःस्तेयाय भ्रमन्नगृह्यत नागरिकपुरुषैः । आपन्नेन चामु-
 १० नानुसृत्य रुदन्त्यै रागमञ्जरीपरिचारिकायै पूर्वप्रणयानुवर्तिना तद्वाण्ट-
 निधानोद्देशः कथितः । ममापि चर्मरत्नमुपायोपक्रान्तो यदि प्रयच्छेदिक
 देवपादैः प्रसादः कार्य इति । तथा निवेदितश्च नरपतिरमुभिर्मामवि-
 योज्योपच्छन्दनैरेव स्वं ते दापयितुं प्र यतिष्यते । तन्नः पथ्यमिति श्रुत्वैव
 च तदनुभावप्रत्ययादनतित्रस्तुना तेन तत्तथैव संपादितम् अथाहं
 १५ तदभिज्ञानप्रत्यायिताया रागमञ्जर्याः सकाशाद्यथेप्सितानि वस्तूनि लभ-
 माना राजदुहितुर्म्बालिकाया धात्रीं माङ्गलिकां त्वदादिष्टेन मार्गेणा-
 न्वर्जयम् तामेव संक्रमीकृत्य रागमञ्जर्याश्चाम्बलिकायाः सख्यं पर-
 मवीवृधम् अरुहश्च नवनवानि प्राभृतान्युपहरन्ती कथाश्चित्राश्चि-
 त्तहारिणीः कथयन्ती तस्याः परं प्रसादपात्रमासम् एकदा च कर्म्या-
 २० ङ्गागतायास्तस्याः स्थानस्थितमपि कर्णकुवलयं स्रस्तमिति प्रतिसमा-
 दधती प्रमत्तेव प्रच्याव्य पुनरुत्तिष्ठ्य भूमेस्तेनोपकन्यापुरं कारणेन के-
 नापि भवनाङ्गां प्रविष्टस्य कान्तकस्योपरि कुहुरप्रसक्तपारावतत्रास-
 नापदेशात्प्रहसन्ती प्राहार्षम् सोऽपि धन्यमन्यः पुरा किं चिदुन्मुखः
 स्मयमानो मत्कर्मप्रहसिताया राजदुहितुर्विलासप्रायमाकारमात्माभि-

लाषमूलमिव यथा संकल्पयेत्तथा मयापि संज्ञयैव किमपि चतुर्माचे-
 ष्टितमाकृष्टधन्वना च मनसिजेन विद्मः संदिग्धफलेन पत्रिणातिमुग्धः
 कथंकथमप्यपासरत् सायं च राजकन्यकाङ्गुलीयकमुद्रितां वासता-
 म्बूलवरांशुकयुगलभूषणावयवगर्भां पेठिकां कया चिद्वालिकया ग्राह-
 यित्वा रागमञ्जर्या इति नीत्वा कालकस्यागारमगाम् अगाधे राग- ५
 सागरे मग्नो नावमिव मामुपलभ्य परमहृष्यत् अवस्थान्तराणि च
 राजडुहितुः सुदारुणानि व्यावर्तयन्त्या मया स दुर्मतिर्द्वरमुदमाद्यत । तत्प्रा-
 र्थिता चाहं त्वत्प्रियाप्रदितमिति ममैव मुखताम्बूलोच्छिष्टानुलेपननि-
 र्माल्यमल्लिनांशुकं चान्येद्युरूपाह्वरम् तदीयानि च राजकन्यार्थमित्या-
 दाय च्छन्नमेव प्राप्तिपम् इत्थं च संधुक्षितमन्मथाग्निरेकान्ते मयोपम- १०
 न्नितो भूत् आर्य लक्षणान्येव तवाविसंवादीनि तथा हि मत्प्रातिवे-
 श्यः कश्चित्कार्तान्तिकः कालकस्य हस्ते राज्यमिदं पतिष्यति तादृशानि
 तस्य लक्षणानीत्यदिक्षत् तदनुव्रपमेव च त्वां राजकन्यका कामयते ।
 तदेकापत्यश्च राजा तया त्वां समागतमुपलभ्य कुपितो पि डुहितुर्मरणा-
 भयान्नोच्छेत्स्यति प्रत्युत प्रापयिष्यत्येव यौवराज्यम् इत्थं चायमर्थो १५
 र्यानबुन्धी किमिति तात नाराध्यते । यदि कुमारीपुरप्रवेशाभ्युपायं
 नावबुध्यसे ननु बन्धनागारभित्तेर्व्यामत्रयमन्तरालमारामप्राकारस्य केन
 चित्तु हस्तवतैकागारिकेण तावतीं सुरङ्गां कारयित्वा प्रविष्टस्योपवनं
 तवोपरिष्टादस्मदायत्तैव रक्षा । रक्ततरो हि तस्याः परिजनो न रहस्यं
 भेत्स्यतीति । सो ब्रवीत् । साधु भद्रे दर्शितम् अस्ति कश्चित्तत्स्करः २०
 खननकर्मणि सगरसुतानामिवान्यतमः स चेष्टुब्धः क्षणेनैतत्साध-
 यिष्यतीति । कतमो सौ किमिति न लभ्यत इति मयोक्ते येन तद्वन-
 मित्रस्य चर्मरत्नं मुषितमिति त्वामेव निर्दिक्षत् यद्येवमेव त्वयास्मि-
 न्कर्मणि साधिते चित्रैरूपयैस्त्वामहं मोचयिष्यामीति शपथपूर्वं तेन

संघाय सिद्धे र्थे भूयो पि निगडयित्वा यो सौ चौरः स सर्वथोपक्रान्तो
न तु धृष्टतमः प्रकृष्टवैरस्तदजिनरत्नं दर्शयिष्यतीति राज्ञे विज्ञाप्य चि-
त्रमेनं घातयिष्यसि तथा च सत्यर्थः सिध्यति रहस्यं च न स्रवतीति
मयोक्ते । सो तिकृष्टः प्रतिपद्य मामेव तदुपप्रलोभने नियुज्य वहिरव-
५ स्थितः । प्राप्तद्वयमितः परं चित्यतामिति ॥

प्रीतेन च मयोक्तम् मडुक्तमल्पं त्वं नय । एवात्र भूयात् आ नयै-
नमिति । अथानीतेनामुना मन्मोचनाय शपथः कृतो मया च रहस्या-
निर्भेदाय । विनिगडीकृतश्च स्नानभोजनविलेपनान्यनुभूय नित्यान्यका-
रात्काराभित्तिकोणादारम्योरगास्येन सुरङ्गामकरवम् अचित्तयं चैवं
१० कृतमनसैवामुना मन्मोचनाय शपथः कृतः । तदमुं कृत्वापि नास्त्य-
वाददोषेण स्पृश्य इति । निष्पततश्च मे निगडनाय प्रसार्यमाणपाणे-
स्तस्य पादेनारसि निकृत्य पतितस्य तस्यैवासिधेन्वा शिरो न्यकृतम्
अकथयं च प्रगालिकां भण भद्रे कथंभूतः कन्यापुरसंनिवेशो महानयं
प्रयासो मा वृथा भूत् अमुत्र किं चिद्योरयित्वा नि वर्तिष्य इति ।

१५ तदुपदर्शितविभागश्चावगाह्य कन्यान्तःपुरं प्रज्वलत्सु मणिदीपेषु नैक-
क्रीडाखेदसुप्तस्य परिजनस्य मध्ये महार्हर्त्नप्रत्युत्पसिंहाकारदत्तपादे हं-
सतूलगर्भकोमलशय्योपधानशालिनि कुसुमलवच्छुरितपर्यन्ते पर्यङ्गतले
दक्षिणपादपाद्वर्धोभागानुवेष्टितेतरचरणग्रपृष्ठमीषद्विवृतमधुरगुल्फ-
सन्धिपरस्परस्निग्धजङ्घाकाण्डमाकुञ्चितोभयजानु किञ्चिद्वेष्टितोरुदण्डयु-
२० गलमधिनितम्बस्रस्तमुक्तैकभुजलताग्रपेशलमपाश्रयात्तनिहिताकुञ्चिते-
तरभुजलतोत्तानतलकरकिशलयमाभुग्रश्रोणिमण्डलमतिस्निग्धचीनां-
श्रुक्रान्तरीयमनतिवलिततनुतरोदरमणुतरनिःश्वासारम्भकम्पमानकठो-
रकुचकुञ्जलमातिरश्चीनबन्धुरशिरोद्देशदृश्यमाननिष्ठतपनीयसूत्रपर्य-
स्तपद्मरागद्वचकमर्धलक्ष्याधरकर्णपाशनिभृतकुण्डलमुपरिपरावृत्तश्रव-

णापाशरत्नकर्णिकाकिरणं मञ्जरीपिञ्जरितविषमव्याविद्धशिथिलशि-
खण्डबन्धमात्मप्रभापटलदुर्लभ्यपाठलोत्तराधरविवरं गण्डस्थलीसं-
क्रातकृस्तपद्यवदर्शितकर्णावतंसकृत्यमुपरिकपोलदेशतलनिषक्तचि-
त्रवितानपत्रजातिजनितविशेषक्रियमामीलितलोचनेन्दीवरमविभ्रा-
न्तभूपताकमुद्दिश्यमानश्रमजलपुलकभिन्निशिथिलचन्दनतिलकमानने- ५
न्दुसंमुखालकलतं च विश्रब्धप्रसुप्तामतिधवलोत्तरच्छदनिमग्नां प्रायै-
कपार्श्वतया चिरविलसनखेदनिश्चलां शरदम्भोधरोत्सङ्गशयिनीमिव
सौदामिनीं राजकन्यामपश्यम् दृष्ट्वैव स्फुरदनङ्गरागश्चकितश्चोरयित-
व्यनिःस्पृहस्तयैव तावच्चोर्यमाणकृदयः किंकर्तव्यतामूढः क्षणमतिष्ठम्

अतर्क्यं च न चेदिमां वामलोचनामाप्नुयां न मृष्यति मां जीवितुं १०
वसन्तबन्धुः । असंकेतितपरामृष्टा व्यक्तमार्तरवेण निह्नयान्मे मनोरथं
ततो हमेवा घृयेति । तदियमत्र प्रतिपत्तिरिति नागदन्तलग्ननिर्घास-
बालुककल्कवर्णितफलकमादाय मणिसमुद्रकाद्वर्णवर्तिकामुद्धृत्य तां
तथा शयानां तस्याश्च मामाबद्धाञ्जलिं चरणलग्नमालिखमार्यां चैताम्

वामयमाबद्धाञ्जलिदासजनस्तमिममर्थमर्थयते ।

१५

स्वपिहि मया सह मदनव्यतिकरखिन्नैव मामैव ॥

हेमकरणडाच्च वासताम्बूलवीटिकां कर्पूरस्फुटिकां पारिजातकं चो-
पयुज्यालक्तकपाठलेन तद्रसेन सुधाभित्तौ चक्रवाकमिथुनं निरष्टीवम्

अङ्गुलीयकविनिमयं च कृत्वा कथंकथमपि निरगाम् सुरुङ्गाया २०
च प्रत्येत्य बन्धनागारं तत्र बद्धस्य नागरिकवरस्य सिंहधोषनाम्नस्ते-
धेव दिनेषु मित्रत्वेनोपचरितस्यैवं मया कृतस्तपस्वी कालकस्तत्रयाप्र-
तिभिद्य रहस्यं लब्धव्यो मोक्ष इत्युपदिश्य सह शृगालिकया निर-
क्रामिषम् ॥

नृपतिपथे च समागत्य रत्निकपुरुषैरगृह्ये । अचिन्तयं च । अलम-

स्मि जवेनापसर्तुमनामृष्ट एवैभिरेषा पुनर्वराकी गृह्येत । तदिदमत्र प्रा-
 त्तद्वपमिति । तानेव चपलमभिपत्य स्वपृष्ठसमर्पितकूर्परः पराङ्मुखः
 स्थित्वा यद्यहमस्मि तत्स्कारो भद्रा बध्नीत माम् युष्माकमयमधिकारो
 न पुनरस्या वर्षीयस्या इत्यवादिषम् सा तु तावतोन्नीतमदभिप्राया
 ५ तान्सप्रणाममभिगत्य भद्रमुखा ममैष पुत्रो वायुग्रस्तश्चिरंचिकित्सितः
 पूर्वैद्युः प्रसन्नकल्पः प्रकृतिस्थ एव जातो जातास्थया मया बन्ध-
 नान्निष्क्रमय्य स्नापितो नुलेपितश्च परिधाप्य निष्प्रवाणि युगलमभ्यव-
 हार्य परमान्नमौशीरे च कामाचारः कृतोभूत् अथ निशीथे भूय एव
 वायुनिघ्नो निहत्य कान्तकं नृपतिडुहित्रा रमेयमिति रंहसा परेण
 १० राजपथमभ्यपतत् निवृण्य चाहं पुत्रमेवंगतमस्यां वेलायामनु धावा-
 नि । तत्प्र सीदत बद्धैनं मक्ष्यमर्पयतेति । यावदसौ क्रन्दति तावदहं
 स्थविरे केन देवो मातरिश्वा बद्धपूर्वः किमेते काकाः शौङ्गेयस्य
 मे निगृहीतारः शान्तं पापमित्यधावम् असावप्यमीभिस्त्वमेवो-
 न्मत्ता यानुमत्त इत्युन्मत्तं मुक्तवती कस्तमिदानीं बध्नातीति नि-
 १५ न्दिता कदर्यिता रुदत्येव मामन्वधावत् गत्वा च रागमञ्जरीगृहं
 चिरवियोगविल्लवामिमां बहुविधं समाश्रास्य तं निशाशेषमनयम्
 प्रभाते पुनरुदारकेण च समगच्छे ॥

अथ भगवन्तं मरीचिं वेशकृच्छ्राडुत्याय पुनःप्रतिपन्नतपःप्रभावप्र-
 त्यापन्नदिव्यचक्षुषमुपसंक्रम्य तेनास्म्येवंभूतवर्धनमवगमितः । सिंह-
 २० घोषश्च कान्तकापचारं निर्भिद्य तत्पदे प्रसन्नेन राज्ञा प्रतिष्ठापितस्तेनैव
 चारकसुरुङ्गापथेन कन्यापुरप्रवेशं भूयोपि मे समपादयत् समगंसि
 चाहं शृगालिकामुखविसृतवार्त्तानुरक्तया राजडुहित्रा । तेष्वैव दिवसेषु
 चाण्डवर्मा सिंहवर्मावधूतडुहितृप्रार्थनः कुपितो भियुज्य पुरमवारुणात्
 अमर्षणश्चाङ्गराजो यावदरिः पारग्रामिकं विधिमाचिकीर्षति ता-

वत्स्वयमेव सालं निर्भिद्य प्रत्यासन्नानपि सहायानप्रतीक्षमाणो निर्-
गत्याभ्यधिकबलेन विद्विषा मरुति संपराये भिन्नमर्मा सिंहवर्मा वला-
दगृह्यत । अम्बालिका च बलवदभिगृह्य चण्डवर्मणा परिणेतुमात्म-
भवनमनीयत । कौतुकं च स किल क्षपावसाने विवाह इत्यबध्नात्

अहं च धनमित्रगृहे तद्विवाहयैव पिनङ्गमङ्गलप्रतिसरस्तमेवावो- ५
चम् सखे समापतितमेवाङ्गनाथाभिसरं राजमण्डलं सुगूढमेव संभूय
पौरवृद्धैस्तदुपावर्तय । उपावृत्तश्च कृतकृत्यः कृतशिरसमेव शत्रुं द्रक्ष्य-
सीति । तथा च तेनाभ्युपगते गतायुषो मुष्य भवनमुत्सवाकुलमुपस-
माधीयमानपरिणयोपकरणमितस्ततः प्रवेशनिर्गमप्रवृत्तलोकसंपात-
मलक्ष्यशस्त्रिकः सहप्रविश्य मङ्गलपाठकैरम्बालिकापाणिपल्लवमग्नौ १०
सान्निष्याथर्वणेन विधिनाप्यमाणमादित्समानस्याथामिनं बाहुदण्डमा-
कृष्य च्छुरिकयोरसि प्राक्षार्षम् स्फुरतश्च कतिप्रयानन्यानापि यमवि-
षयमगमयं हतविध्वस्तं च तद्गृहमनुविचरन्वेपमानमधुरगात्रीं विशा-
ललोचनामभिनिशाम्य तदालिङ्गसुखमनुब्रूषुस्तामादाय गर्भगृहमवि-
क्षम् अस्मिन्नेव क्षणे तवास्मि नवाम्बुवाहगम्भीरेण स्वरेणा- १५
नुगृहीतः ॥

अखण्डसच्चिदानन्दमवाङ्मनसगोचरम् ।

आत्मानमखिलाधारमा श्रये भीष्टसिद्धये ॥ १ ॥

५

अर्थतो व्यद्वयानन्दानतीतद्वैतभानतः ।

गुह्यनाराध्य वेदान्तसारं वक्ष्ये यथामति ॥ २ ॥

वेदान्तो नामोपनिषत्प्रमाणं तदुपकारीणि शारीरकसूत्रादीनि च ।
अस्य वेदान्तप्रकरणावात्तदीयैरेवानुबन्धैस्तद्वत्तासिद्धेर्न पृथगालोचनी-
याः ॥ तत्रानुबन्धो नामाधिकारिविषयसंबन्धप्रयोजनानि ॥ अधिकारो
१० तु विधिवद्धीतवेदवेदाङ्गवेनापाततो धिगताखिलवेदार्थो स्मिञ्जन्मनि
जन्मान्तरे वा काम्यनिषिद्धवर्जनपुरःसरं नित्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपा-
२ सनानुष्ठानेन निर्गतनिखिलकल्मषतया नितान्तनिर्मलस्वान्तः साध-
नचतुष्टयसंपन्नः प्रमाता ॥

काम्यानि स्वर्गादीष्टसाधनानि ज्योतिष्टोमादीनि । निषिद्धानि नर-
१५ कायानिष्टसाधनानि ब्रह्मकृत्यादीनि । नित्यान्यकरणे प्रत्यवायसाध-
नानि संध्यावन्दनादीनि । नैमित्तिकानि पुत्रजन्माद्यनुबन्धीनि जाते-
श्चादीनि । प्रायश्चित्तानि पापक्षयमात्रसाधनानि चान्द्रायणादीनि । उपा-
सनानि सगुणब्रह्मविषयमानसव्यापाररूपाणि शाण्डिल्यविद्यादीनि ॥

एतेषां नित्यादीनां बुद्धिशुद्धिः परं प्रयोजनम् उपासनानां तु
२० तदैक्रायं परं प्रयोजनम्

तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेनेत्यादिश्रुतेः ।

तपसा कल्मषं कृत्ति विद्ययामृतमश्नुत इत्यादिस्मृतेश्च ॥

नित्यनैमित्तिकयोरुपासनानां चावातरफलं पितृलोकसत्यलोक-
प्राप्तिः ।

कर्मणा पितृलोको विद्यया देवलोक इति श्रुतेः ।

साधनानि नित्यानित्यवस्तुविवेक इहामुत्रफलभोगविरागशमद-
मादिसंपन्मुमुक्षुत्वानि ।

नित्यानित्यवस्तुविवेकस्तावत् ब्रह्मैव नित्यं वस्तु ततो न्यद-
खिलमनित्यमिति विवेचनम् ।

ऐहिकानां स्रक्कन्दनविषयभोगानां कर्मजन्यतयानित्यत्ववदामुष्मि-
काणामप्यमृतादिविषयभोगानामनित्यतया तेभ्यो नितरां विरतिरिहा-
मत्रुफलभोगविरागः ।

शमादयस्तु शमदमोपरतितितितिज्ञासमाधानश्रद्धाः । शमस्तावत्
श्रवणादिव्यतिरिक्तविषयेभ्यो मनसो नियन्तः । दमो वाक्यविषयेन्द्रि-
याणां तद्व्यतिरिक्तविषयेभ्यो निवर्तनम् निवर्तितानामेतेषां तद्व्यति-
रिक्तविषयेभ्य उपरमणमुपरतिः । अथ वा विहितानां कर्मणां विधिना
परित्यागः । तितितिज्ञा शीतोष्णद्वन्द्वसहिष्णुता । निगृहीतस्य मनसः
श्रवणादौ तदनुगुणविषये च समाधिः समाधानम् गुरुवेदान्तवाक्येषु
विश्वासः श्रद्धा । मुमुक्षुत्वं मोक्षेच्छा ।

एवंभूतः प्रमाताधिकारी । शान्तो दान्त इति श्रुतेः । उक्तं च

प्रशान्तचित्ताय जितेन्द्रियाय प्रक्षीणदोषाय यथोक्तकारिणे ।

गुणान्वितायानुगताय सर्वदा प्रदेयमेतत्सततं मुमुक्षवे ॥

विषयो जीवब्रह्मैक्यं शुद्धचैतन्यं प्रमेयम् तत्रैव वेदान्तानां ता-
त्पर्यात् ॥

संबन्धश्चैक्यप्रमेयस्य तत्प्रतिपादकोपनिषत्प्रमाणस्य च बोध्यबो-
धकभावलक्षणः ॥

- ४ प्रयोजनं तु तदैक्यप्रमेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपानन्दावाप्तिश्च ।
तरति शोकमात्मविदिति श्रुतेः । ब्रह्मविद्वद्भ्येव भवतीति श्रुतेश्च ॥
- ५ अयमधिकारी जन्ममरणादिसंसारानलसंततो दीप्तशिरा जलराशि-
मिवोपहृत्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं गुरुमुपसृत्य तमनु सरति । समि-
त्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठमिति श्रुतेः । स गुरुः परमकृपयाधारोपा-
पवादव्याघिनैनमुप दिशति । तस्मै स विद्वानुपपन्नाय प्राहेत्यादिश्रुतेः ॥
- असर्पभूतरज्जौ सर्पारोपवद्वस्तुन्यवस्वारोपो धारोपः । वस्तु सच्चि-
१० दानन्दादयं ब्रह्म । अज्ञानादिसकलजडसमूहो ऽवस्तु । अज्ञानं तु सद-
सद्भ्यामनिर्वचनीयं त्रिगुणात्मकं भावद्वयं ज्ञानविरोधि यत्किं चिदिति
वदन्ति । अहमज्ञ इत्याद्यनुभवात् देवात्मशक्तिं सगुणैर्निगूढामित्या-
दिश्रुतेश्च ॥ इदमज्ञानं समष्टिव्यव्यभिप्रायेणैकमनेकमिति च व्यवह्रियते ।
तथा हि यथा वृक्षाणां समष्ट्यभिप्रायेण वनमित्येकत्वापदेशः । यथा वा
१५ जलानां समष्ट्यभिप्रायेण जलाशय इति । तथा नानात्वेन प्रतिभासमा-
नजीविगताज्ञानानां समष्ट्यभिप्रायेण तदेकत्वव्यपदेशः । अज्ञानमेकामि-
५ त्यादिश्रुतेः । इयं समष्टिरुत्कृष्टोपाधितया विशुद्धसत्त्वप्रधाना । एतदुप-
हितं चैतन्यं सर्वज्ञत्वसर्वेश्वरत्वसर्वनियन्तृत्वादिगुणकम् सदसद्यत्ताम-
र्त्तर्यामी । जगत्कारणमीश्वर इति व्यपदिश्यते । सकलाज्ञानावभासकत्वा-
२० दस्य सर्वज्ञत्वम् यः सर्वज्ञः सर्वविदिति श्रुतेः । अस्येयं समष्टिर-
खिलकारणत्वात्कारणशरीरम् आनन्दप्रचुरत्वात्कोशवदाच्छादकत्वा-
च्चानन्दमयकोशः । सर्वापरमत्वात्सुषुप्तिः । अत एव स्थूलसूक्ष्मप्रपञ्च-
लयस्थानमिति चोच्यते ॥

यथा वनस्य व्यव्यभिप्रायेण वृक्षा इत्यनेकत्वव्यपदेशः । यथा वा

जलाशयस्य व्यद्यभिप्रायेण जलानीति । तथाज्ञानस्य व्यद्यभिप्रायेण तदनेकत्वव्यपदेशः । इन्द्रो मायाभिः पुरुष इत्यत इत्यादिश्रुतेः ॥ अत्र समस्तव्यस्तव्यापित्वेन समष्टिव्यष्टिव्यपदेशः । इयं व्यष्टिर्निकृष्टोपाधितया मलिनसत्त्वप्रधाना । एतदुपहितचैतन्यमज्ञत्वानीश्वरत्वादिगुणकं प्राज्ञ इत्युच्यते । एकाज्ञानावभासकत्वादस्य प्राज्ञत्वमस्पष्टोपाधितयानतिप्रकाशकत्वम् अस्यापीयमहंकारादिकारणत्वात्कारणशरीरम् आनन्दप्रचुरत्वादेवानन्दमयकोशः । सर्वोपरमत्वात्सुषुप्तिः । अत एव स्थूलसूक्ष्मशरीरित्यस्थानमिति चोच्यते ॥

तदानीमेतावीश्वरप्राज्ञौ चैतन्यप्रदीताभिरतिसूक्ष्माभिरज्ञानवृत्तिभिरानन्दमनु भवतः । आनन्दमुक्तेतोमुखः प्राज्ञ इति श्रुतेः । सुखमहमस्वाप्तं न किं चिद्वेदिषमित्युत्थितस्य परामर्शानुपपत्तेश्च ॥

अनयोर्व्यष्टिसमथोर्वनवृक्षयोरिव जलाशयजलयोरिव चाभेदः । एतदुपहितयोरीश्वरप्राज्ञयोरपि वनवृक्षावच्छिन्नाकाशयोरिव जलाशयजलयोरिव चाभेदः । एतदुपहितयोरीश्वरप्राज्ञयोरपि वनवृक्षावच्छिन्नाकाशयोरिव जलाशयजलगतप्रतिबिम्बाकाशयोरिव चाभेदः । एष सर्वेश्वर इत्यादिश्रुतेः ॥

वनवृक्षतदवच्छिन्नाकाशयोर्जलजलाशयतद्गतप्रतिबिम्बाकाशयोर्वाधारभूतानुपहिताकाशवदनयोर्ज्ञानतदुपहितचैतन्ययोराधारभूतं यदनुपहितं चैतन्यं तत्तुरीयमित्युच्यते । शिवं शान्तमद्वैतं चतुर्थं मन्यन्त इत्यादिश्रुतेः । इदमेव तुरीयं शुद्धचैतन्यमज्ञानादितदुपहितचैतन्याभ्यां ततायः पिण्डवद्विविक्तं सन्महावाक्यवाच्यम् विविक्तं सल्लङ्घ्यमित्युच्यते ॥

अस्याज्ञानस्यावरणविक्षेपनामकं शक्तिद्वयमस्ति । आवरणशक्तिस्तावत् अल्पोऽपि मेघो नेकयोजनायतमादित्यमण्डलमवलोक-

कथितृनयनपथपिधायकतया यथा हृदयतीव । तथाज्ञानं परिच्छिन्नम-
 प्यात्मानमपरिच्छिन्नमसंसारिणमवलोकयितृबुद्धिपिधायकतया हृदय-
 तीव । तादृशं सामर्थ्यम् तदुक्तम् घनच्छन्नदृष्टिर्धनच्छन्नमर्कं यथा
 निष्प्रभं मन्यते चातिमूढः । तथा बद्धवद्भाति यो मूढदृष्टेः स नित्यो-
 ५ पलब्धिस्वप्नो कृमात्मेत्यादि । अनयावृतस्यात्मनः कर्तृत्वभोक्तृत्वसु-
 खिवदुःखित्वादिसंसारभावनापि भवति यथा स्वाज्ञानावृतायां रज्ज्वां
 सर्पत्वसंभावना ॥

विज्ञेयशक्तिस्तावत् यथा रज्ज्वज्ञानं स्वावृतरज्जौ स्वशक्त्या
 सर्पादिकमुद्गावयति । एवमज्ञानमपि स्वावृतात्मनि स्वशक्त्याकाशा-
 १० दिप्रपञ्चमुद्गावयति । तादृशं सामर्थ्यम् तदुक्तम्
 विज्ञेयशक्तिर्लिङ्गादिब्रह्माण्डात् जगत्सृजेदिति ।

शक्तिद्वयवदज्ञानोपहितं चैतन्यं स्वप्रधानतया निमित्तं स्वोपाधि-
 प्रधानतयोपादानं च भवति । यथा लूता तत्तुकार्यं प्रति स्वप्रधानतया
 निमित्तं स्वशरीरप्रधानतयोपादानं च भवति ॥

१५ तमःप्रधानविज्ञेयशक्तिमदज्ञानोपहितचैतन्यादाकाशमाकाशाद्वा-
 ८ युर्वायोरग्निरग्रेरापो ह्यः पृथिवी चोत्पद्यते । तस्माद्वा एतस्मादात्मन
 आकाशः संभूत इत्यादिश्रुतैः । तेषु जाड्याधिक्यदर्शनात्तमःप्राधान्यम्

तत्कारणस्य तदानीं सत्त्वरजस्तमांसि कारणगुणप्रक्रमेण तेष्वाका-
 शादिषूत्पद्यन्ते । इमान्येव सूक्ष्मभूतानि तन्मात्राण्यपञ्चीकृतानि चोच्यन्ते ॥

२० एतेभ्यः सूक्ष्मशरीराणि स्थूलभूतानि चोत्पद्यन्ते । सूक्ष्मशरीराणि
 सप्तदशावयवानि लिङ्गशरीराणि च । अवयवास्तु ज्ञानेन्द्रियपञ्चकं बुद्धि-
 मनसी कर्मेन्द्रियपञ्चकं वायुपञ्चकं चेति । ज्ञानेन्द्रियाणि श्रोत्रवक्त्रक्षु-
 र्जिह्वाघ्राणाख्यानि । एतान्याकाशादीनां सात्त्विकांशेभ्यो व्यस्तेभ्यः पृथ-
 कक्रमेणोत्पद्यन्ते । बुद्धिर्नाम निश्चयात्मिकान्तःकरणवृत्तिः । मनो नाम

संकल्पविकल्पात्मिकान्तःकरणवृत्तिः। अनयोरेव चित्ताहंकारयोरन्त-
र्भावः। अनुसंधानात्मिकान्तःकरणवृत्तिश्चित्तम् अभिमानात्मिका-
न्तःकरणवृत्तिरहंकारः। एते पुनराकाशादिगतसात्त्विकांशेभ्यो मिलितेभ्य
उत्पद्यन्ते। तेषां प्रकाशात्मकत्वात्सात्त्विकांशकार्यत्वम् इयं बुद्धिर्वि-
ज्ञानेन्द्रियैः सहिता सती विज्ञानमयकोशो भवति। अयं कर्तृत्वभोक्तृ-
त्वाभिमानिवेनेकलोकपरलोकगामी व्यावहारिको जीव इत्युच्यते।
मनस्तु कर्मेन्द्रियैः सहितं मनोमयकोशो भवति। कर्मेन्द्रियाणि वा-
क्पाणिपादपायूपस्थानि। एतानि पुनराकाशादीनां रज्ज्वांशेभ्यो व्यस्तेभ्यः
पृथक्क्रमेणोत्पद्यन्ते। वायवः प्राणापानव्यानोदानसमानाः। प्राणो नाम
प्राग्गमनवान्नासाग्रस्थानवर्ती। अपानो नामावाग्गमनवान्याध्वादि-
स्थानवर्ती। व्यानो नाम विश्वगमनवानखिलशरीरवर्ती। उदानः कण्ठ-
स्थानीय ऊर्ध्वगमनवानुत्क्रमणवायुः। समानः शरीरमध्यगो शितपी-
तान्नादिसमीकरणकरः। समीकरणं तु परिपाककरणं रसरुधिरशुक्रपु-
रीषादिकरणम् के चित्तु नागकूर्मकृकरदेवदत्तधनंजयाख्याः पञ्चान्ये-
वायवः सन्तोत्पाद्भुः। तत्र नाग उद्गिरणकरः। कूर्मो निमीलनादिकरः।
कृकरः क्षुधाकरः। देवदत्तो जृम्भणकरः। धनंजयः पोषणकरः। एतेषां
प्राणादिष्वन्तर्भावात्प्राणादयः पञ्चैवेति के चित् इदं प्राणादिपञ्चक-
माकाशादिगतस्त्वज्जोशेभ्यो मिलितेभ्य उत्पद्यन्ते। इदं प्राणादिपञ्चकं कर्मे-
न्द्रियसहितं सत्प्राणमयकोशो भवति। अस्य क्रियात्मकत्वेन रज्ज्वांश-
कार्यत्वम् ॥

२०

एतेषु कोशेषु मध्ये विज्ञानमयो ज्ञानशक्तिमान्कर्तृरूपः। मनोमय
इच्छाशक्तिमान्करणरूपः। प्राणमयः क्रियाशक्तिमान्कार्यरूपः। योग्य-
त्वादेवमेवमतेषां विभाग इति वर्णयन्ति। एतत्कोशत्रयं मिलितं सत्सू-
क्ष्मशरीरमित्युच्यते ॥

अत्राप्यखिलसूक्ष्मशरीरमेकबुद्धिविषयतया वनवज्जलाशयवद्वा समष्टिः । अनेकबुद्धिविषयतया वृक्षवज्जलवद्वा व्यष्टिश्च भवति । एतत्समष्ट्युपहितं चैतन्यं सूत्रात्मा हिरण्यगर्भः प्राण इति चोच्यते सर्वानुस्यूतवाज्ज्ञानक्रियाशक्त्युपहितत्वाच्च ।

५ अस्यैषा समष्टिः स्थूलप्रपञ्चापेक्षया सूक्ष्मवात्सूक्ष्मशरीरम् विज्ञानमयादिकोशत्रयं जाग्रद्वासनामयत्वात्स्वप्नः । अत एव स्थूलप्रपञ्चलयस्थानमिति चोच्यते । एतद्व्यष्ट्युपहितं चैतन्यं तैजसो भवति तेजोमयान्तःकरणोपहितत्वात्

अस्यापीयं व्यष्टिः स्थूलशरीरापेक्षया सूक्ष्मवात्सूक्ष्मशरीरम् विज्ञानमयादिकोशत्रयं जाग्रद्वासनामयत्वात्स्वप्नः । अत एव स्थूलशरीरलयस्थानमिति चोच्यते ।

एतौ सूत्रात्मतैजसौ तदानीं सूक्ष्माभिर्मनोवृत्तिभिः सूक्ष्मविषयाननुभवतः । प्रविविक्तभुक्तैजस इत्यादिश्रुतेः ।

अत्रापि समष्टिव्यष्ट्योस्तदुपहितसूत्रात्मतैजसयोश्च वनवृक्षवत्तदवच्छिन्नाकाशवच्च जलाशयजलवत्तद्गतप्रतिबिम्बाकाशवच्चाभेदः । एवं सूक्ष्मशरीरोत्पत्तिः ॥

स्थूलभूतानि पञ्चीकृतानि । पञ्चीकरणं तु । आकाशादिपञ्चस्वेकैकं द्विधा समं विभज्य तेषु दशसु भागेषु प्राथमिकान्यच्च भागान्प्रत्येकं चतुर्धा समं विभज्य तेषां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयभागं परित्यज्य भागान्तरेषु संयोजनम् अस्याप्रामाण्यं नाशङ्कनीयम् त्रिवृत्कारणश्रुतेः पञ्चीकरणस्याप्युपलक्षणत्वात् पञ्चानां पञ्चात्मकत्वे समानेऽपि वैशिष्ट्यात् तद्वादस्तद्वाद इति न्यायेनाकाशादिव्यपदेशः सं भवति ।

तदानीमाकाशे शब्दो भिव्यज्यते । वायौ शब्दस्पर्शौ । अग्नौ शब्दस्पर्शत्रयाणि । अप्सु शब्दस्पर्शत्रयपरसाः । पृथिव्यां शब्दस्पर्शत्रयपरसगन्धाः ।

एतेभ्यः पञ्चीकृतेभ्यो भूर्भुवःस्वर्मर्हज्जनस्तपः संत्यमित्येतन्नामका-
नामुपर्युपरिविद्यमानानामतलवितलसुतलरसातलतलातलमहात- १२
लपातालनामकानानामधोऽधोविद्यमानानां लोकानां ब्रह्माण्डस्य
तदन्तर्गतचतुर्विधस्थूलशरीराणामन्नपानादीनां चोत्पत्तिर्भवति । शरी-
राणि जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जाण्यानि । जरायुजानि जरायुभ्यो ज्ञातानि ॥
मनुष्यपञ्चादीनि । अण्डजान्यण्डेभ्यो ज्ञातानि पक्षिपन्नगादीनि । स्वे-
दजानि स्वेदेभ्यो ज्ञातानि यूकमशकादीनि । उद्भिज्जानि भूमिमुद्भिद्य
ज्ञातानि लतावृक्षादीनि ॥

अत्रापि चतुर्विधस्थूलशरीरमेकानेकबुद्धिविषयतया वनवज्जला-
शयवद्वा समष्टिः । वृक्षवज्जलवद्वा व्यष्टिरपि भवति । एतत्समष्ट्यु- १०
द्भितं चैतन्यं वैश्वानरो विराडिति चोच्यते सर्वनराभिमानित्वाद्विविधं
राजमानवाच्च । अस्यैषा समष्टिः स्थूलशरीरमन्नविकारत्वाद्भन्नमयकोशः ।
स्थूलभोगायतनवाज्जाग्रदित्युच्यते । एतद्व्यद्युपद्भितं चैतन्यं विश्व इत्यु-
च्यते । सूक्ष्मशरीरमपरित्यज्य स्थूलशरीरादिप्रवेष्टृत्वात् अस्यापि
स्थूलशरीरमन्नविकारत्वादिहेतोरन्नमयकोशः । स्थूलभोगायतनवाज्जा- १५
ग्रदित्युच्यते ॥ १३

तदानीमेतौ विश्ववैश्वानरौ दिग्वातार्कप्रचेतोश्चिभिः क्रमान्नियन्त्रि-
तेन श्रोत्रादीन्द्रियपञ्चकेन क्रमाच्छब्दस्पर्शरूपरसगन्धान् अग्नीन्द्रो-
पेन्द्रियमप्रज्ञापतिभिः क्रमान्नियन्त्रितेन वाग्निन्द्रियपञ्चकेन क्रमाद्वचना-
दानगमनविसर्गानन्दान् चन्द्रचतुर्मुखशङ्कराच्युतैः क्रमान्नियन्त्रितेन २०
मनोबुद्ध्यहंकारचित्ताख्येनान्तरिन्द्रियचतुष्केण क्रमात्संकल्पनिश्चयाहं-
कार्यचैतांश्च सर्वानेतांस्थूलविषयाननु भवतः । जागरितस्थानो वह्निः-
प्राज्ञ इत्यादिश्रुतेः ।

अत्राप्यनयोः स्थूलव्यष्टिसमष्ट्योस्तदुपद्भितयोर्विश्ववैश्वानरयोर्वन-

वृक्षवत्तदवच्छिन्नाकाशवच्च जलाशयजलवत्तद्गतप्रतिबिम्बाकाशवच्च
वा पूर्ववदभेदः । एवं पञ्चीकृतपञ्चभूतेभ्यः स्थूलप्रपञ्चोत्पत्तिः ॥

एषां स्थूलसूक्ष्मकारणशरीरप्रपञ्चानां समष्टिरेको महान्प्रपञ्चो भव-
ति । यथा वावात्तरवनानामपि समष्टिरेकं महद्वनम् यथा वावात्त-
५ रजलाशयानां समष्टिरेको महाजलाशयः । तदुपहितं चैतन्यं विश्ववै-
१४ श्वानरादीश्वरपर्यन्तं चैतन्यमप्यवात्तरवनावच्छिन्नाकाशवद्वात्तरजला-
शयगतप्रतिबिम्बाकाशवच्चैकमेव ॥

आभ्यां महाप्रपञ्चतदुपहितचैतन्याभ्यां तप्तायःपिण्डवदविविक्तं
सदनुपहितं चैतन्यं सर्वं खल्विदं ब्रह्मैवेति महावाक्यस्य वाच्यं भवति ।
१० विविक्तं सल्लक्ष्यमपि भवति । एवं वस्तुन्यवस्तुवारोपो ध्यारोपः सा-
मान्येन पदार्शितः ॥

इदानीं प्रत्यगात्मनीदमिदमयमयमा रोपयतीति विशेष उच्यते ।
अतिप्राकृतस्त्वात्मा वै ज्ञायते पुत्र इत्यादिश्रुतेः । स्वस्मिन्निव स्वपुत्रे
पि प्रेमदर्शनात् पुत्रे नष्टे पुष्टे हमेव नष्टः पुष्टश्चेत्यनुभवाच्च । पुत्र
५५ आत्मैवेति वदति ॥

चार्वाकस्तु स वा एष पुरुषो नरसमय इत्यादिश्रुतेः । प्रदीपगृहा-
त्स्वपुत्रं परित्यज्यापि स्वस्य निर्गमदर्शनात् स्थूलो हं कृणो ह्मि-
न्यनुभवाच्च । स्थूलशरीरमात्मेति वदति ॥

अपरश्चार्वाकः । ते हि प्राणाः प्रजापतिं समेत्य ब्रूयुरित्यादिश्रुतेः ।
२० इन्द्रियाणामभावे शरीरचलनाभावात् काणो हं बधिरो ह्मित्यनु-
भवाच्च । इन्द्रियाण्यात्मेति वदति ॥

अपरश्चार्वाकस्तु । अन्यो तरात्मा प्राणमय इत्यादिश्रुतेः । प्राणा-
१५ भाव इन्द्रियचलनायोगात् अहमशनायावानहं पिपासावानित्या-
द्यनुभवाच्च । प्राणा आत्मेति वदति ॥

अन्यस्तु चार्वाकः । अन्यो त्तरात्मा मनोमय इत्यादिश्रुतेः । मनसि सुप्ते प्राणादेरभावात् अहं संकल्पवानहं विकल्पवानित्याद्यनुभवाच्च । मन आत्मेति वदति ॥

वौडस्तु । अन्यो त्तरात्मा विज्ञानमय इति श्रुतेः । कर्तुरभावे करणस्म शक्त्यभावात् अहं कर्ताहं भोक्तेत्याद्यनुभवाच्च । बुद्धिरात्मेति वदति ॥ ५

प्राभाकरतार्किकौ । अन्यो त्तरात्मानन्दमय इत्यादिश्रुतेः । बुद्ध्यादीनामज्ञाने लयदर्शनात् अहमज्ञो हं ज्ञानीत्याद्यनुभवाच्च । अज्ञानमात्मेति वदतः ॥

भाट्टस्तु । प्रज्ञानघन एवानन्दमय आत्मेत्यादिश्रुतेः । सुषुप्तौ प्रकाशाप्रकाशसद्भावात् मामहं न जानामीत्यनुभवाच्च । अज्ञानोपहितं १० चैतन्यमात्मेति वदति ॥

अपरो वौडः । असदेवेदमग्र आसीदित्यादिश्रुतेः । सुषुप्तौ सर्वाभावात् अहं सुषुप्तौ नासमित्युत्थितस्य स्वाभावपरामर्शविषयानुभाच्च । शून्यमात्मेति वदति ॥

एतेषां पुत्रादीनां शून्यपर्यन्तानामनात्मत्वमुच्यते ॥ एतैरतिप्राकृतवा- १५
द्यादिभिरुक्तेषु श्रुतियुक्त्यनुभवाभासेषु पूर्वपूर्वोक्तश्रुतियुक्त्यनुभवाभासा- १६
नामुत्तरोत्तरश्रुतियुक्त्यनुभवाभासैर्बाधदर्शनात्पुत्रादीनामनात्मत्वं स्पष्ट-
मेव ॥ अमना अकर्ता चैतन्यं चिन्मात्रं सदित्यादिप्रबलश्रुतिविरोधात्
अस्य पुत्रादिशून्यपर्यन्तस्य जडस्य चैतन्यभास्यत्वेन घटादिवदनित्यत्वात्
अहं ब्रह्मेति विद्वदनुभवप्राबल्याच्च । तत्तच्छ्रुतियुक्त्यनुभवाभासानां २०
बाधितत्वादपि । पुत्रादिशून्यपर्यन्तमखिलमनात्मैव ॥

अतस्तत्तद्भासकं नित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यस्वभावप्रत्यक्षैतन्यमेवात्म-
तत्त्वमिति वेदान्तविद्वदनुभव एवमध्यारोपः ॥

अपवादो नाम रज्जुविवर्तस्य सर्पस्य रज्जुमात्रत्ववत् वस्तुवि-

वर्तस्यावस्तुनो ज्ञानादेः प्रपञ्चस्य वस्तुमात्रत्वम् तथा ह्येतद्भोगायतनं चतुर्विधस्थूलशरीरजातं भोग्यरूपान्नपानादिकमेतदाश्रयभूतभूरादिचतुर्दशभुवनान्येतदाश्रयभूतं ब्रह्माण्डं चैतत्सर्वमेतेषां कारणभूतपञ्चीकृतभूतमात्रं भवति ॥

५ एतानि शब्दादिविषयसहितानि पञ्चीकृतभूतजातानि सूक्ष्मशरीरजातं चैतत्सर्वमेतेषां कारणभूतापञ्चीकृतमात्रं भवति ॥

१० एतानि सत्त्वादिगुणसहितान्यपञ्चीकृतपञ्चभूतान्युत्पत्तिव्युत्क्रमेणैतत्कारणभूताज्ञानोपहितचैतन्यमात्रं भवति ॥

एतदज्ञानमज्ञानोपहितं चैतन्यं चेश्वरादिकमेतदाधारभूतानुपहित-
१० चैतन्यतुरीयब्रह्ममात्रं भवति ॥

आभ्यामध्यारोपापवादाभ्यां तत्त्वंपदार्थशोधनमपि सिद्धं भवति । तथा हि । अज्ञानादिसमष्टिरेतदुपहितं सर्वज्ञादिविशिष्टं चैतन्यमेतदनुपहितं चैतन्नयं तप्तायःपिण्डवदेकत्वेनावभासमानं तत्पदवाच्यार्थो भवति ॥ एतदुपाध्युपहिताधारभूतमनुपहितचैतन्यं तत्पदलक्ष्यार्थो भवति ॥
१५ अज्ञानादिव्यष्टिरेतदुपहिताज्ञादिविशिष्टचैतन्यमेतदनुपहितं चैतन्नयं तप्तायःपिण्डवदेकत्वेनावभासमानं त्वंपदवाच्यार्थो भवति ॥ एतदुपाध्युपहिताधारभूतमनुपहितं प्रत्यगानन्दं तुरीयं चैतन्यं त्वंपदलक्ष्यार्थो भवति ॥

अथ महावाक्यार्थो वर्ण्यते ॥ इदं तत्त्वमसि वाक्यं संबन्धत्रयेणा-
२० खण्डार्थबोधकं भवति ॥

संबन्धत्रयं नाम पदयोः सामानाधिकरण्यं पदार्थयोर्विशेषण-
१८ विशेष्यभावः प्रत्यगात्मपदार्थयोर्लक्ष्यलक्षणभावश्चेति ॥ तदुक्तम्

सामानाधिकरण्यं च विशेषणविशेष्यता ।

लक्ष्यलक्षणसंबन्धः पदार्थः प्रत्यगात्मनाम् ॥ इति ।

सामानाधिकरण्यसंबन्धस्तावत् यथा सो यं देवदत्त इति वाक्ये तत्कालविशिष्टदेवदत्तवाचकसशब्दस्यैतत्कालविशिष्टदेवदत्तवाचका-
यंशब्दस्य चैकस्मिन्नपि पिण्डे तात्पर्यं संबन्धः । तथा तत्त्वमसि वाक्ये
पि परोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यवाचकतत्पदस्यापरोक्षत्वादिविशिष्टचैत-
न्यवाचकत्वंपदस्य चैकस्मिन्चैतन्ये तात्पर्यं संबन्धः ॥ ५

विशेषणविशेष्यभावसंबन्धस्तु । यथा तत्रैव वाक्ये सशब्दार्थतत्का-
लविशिष्टदेवदत्तस्यायंशब्दार्थैतत्कालविशिष्टदेवदत्तस्य चान्योन्यभेदव्या-
वर्तकतया विशेषणविशेष्यभावः । तथात्रापि वाक्ये तत्पदार्थपरोक्ष-
त्वादिविशिष्टचैतन्यस्य त्वंपदार्थापरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्य चान्योन्य-
भेदव्यावर्तकतया विशेषणविशेष्यभावः ॥ १०

लक्ष्यलक्षणभावसंबन्धस्तु । यथा तत्रैव सशब्दायंशब्दयोस्तदर्थयोर्वा
विरुद्धतत्कालैतत्कालविशिष्टत्वपरित्यागेनाविरुद्धदेवदत्तेन सह लक्ष्य-
लक्षणभावः । तथात्रापि वाक्ये तत्त्वंपदयोस्तदर्थयोर्वा विरुद्धपरोक्ष- ११
त्वापरोक्षत्वादिविशिष्टत्वपरित्यागेनाविरुद्धचैतन्येन सह लक्ष्यलक्षण-
भावः ॥ १५

इयमेव भागलक्षणेत्युच्यते । अस्मिन्वाक्ये नीलमुत्पलमिति वा-
क्यवद्वाक्यार्थो न सं गच्छते । तत्र नीलपदार्थनीलगुणस्य । उत्पलप-
दार्थोत्पलद्रव्यस्य च । शुक्लपटादिव्यावर्तकतयान्योन्यविशेषणविशे-
ष्यसंसर्गस्यान्यतरविशिष्टस्यान्यतरस्य वा तदैक्यस्य वाक्यार्थवाङ्गीक-
रणे प्रमाणान्तरविरोधाभावाद्वाक्यार्थः सं गच्छते । अत्र तु तत्पदार्थप- २०
रोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्य त्वंपदार्थापरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्य चा-
न्योन्यभेदव्यावर्तकतया विशेषणविशेष्यभावसंसर्गस्यान्यतरविशिष्ट-
स्यान्यतरस्य तदैक्यस्य वा वाक्यार्थवाङ्गीकारे प्रत्यक्षादिप्रमाणविरो-
धाद्वाक्यार्थो न सं गच्छते । तत्र तु गङ्गायां घोषः प्रति वसतीतिवज्ज-

- कृच्छ्रक्षणा न सं गच्छते । अत्र गङ्गाधोषयोराधाराधेयभावलक्षणास्य वा-
क्यार्थस्याशेषतो विरुद्धत्वाद्वाक्यार्थमशेषं परित्यज्य तत्संबन्धितोरल-
क्षणाया युक्तत्वाज्जकृच्छ्रक्षणा सं गच्छते । अत्र तु परोक्षत्वापरोक्षत्वा-
२० दिविशिष्टचैतन्यैकत्वपस्य वाक्यार्थस्य भागमात्रे ऽविरोधाद्वागान्तरमप-
५ रित्यन्यान्यलक्षणाया अयुक्तत्वाज्जकृच्छ्रक्षणा न सं गच्छते । न च गङ्गापदं
स्वार्थपरित्यागेन तीरपदार्थं यथा लक्षयति । तथा तत्पदं त्वंपदं वा वा-
च्यार्थपरित्यागेन त्वंपदार्थं तत्पदार्थं वा बोधयतु । तत्कुतो जकृच्छ्रक्षणा
न सं गच्छत इति वाच्यम् । तत्र तीरपदाश्रवणेन तदर्थप्रतीतौ
लक्षणाया तत्प्रतीत्यपेक्षायामपि तत्त्वंपदयोः श्रूयमाणत्वेन तदर्थप्रतीतौ
१० लक्षणाया पुनरन्यतरपदेनान्यतरपदार्थप्रतीत्यपेक्षाभावात् । अत्र शां-
णो धावतीति वाक्यवदजकृच्छ्रक्षणापि न सं गच्छते । अत्र शाणगुण-
गमनलक्षणास्य वाक्यार्थस्य विरुद्धत्वात्तदपरित्यागेन तदाश्रयाश्चादिल-
क्षणायां तद्विरोधपरीहारसंभवादजकृच्छ्रक्षणा सं भवति ॥ अत्र तु परो-
क्षत्वापरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यैकत्वस्य वाक्यार्थस्य विरुद्धत्वात्तदपरि-
१५ त्यागेन तत्संबन्धिनो यस्य कस्य चिदर्थस्य लक्षितत्वे पि तद्विरोधाप-
रीहारादजकृच्छ्रक्षणापि न सं भवत्येव ॥ न च तत्पदं त्वंपदं वा स्वार्थ-
२१ विरुद्धांशपरित्यागेनांशान्तरसहितं तत्पदार्थं त्वंपदार्थं वा लक्षयतु । अतः
कथं प्रकारान्तरेण भागलक्षणाङ्गीकरणमिति वाच्यम् । एकेन पदेन
स्वार्थांशपदार्थान्तरोभयलक्षणाया असंभवात् । पदान्तरेण तदर्थप्रतीतौ
२० लक्षणाया पुनस्तत्प्रतीत्यपेक्षाभावाच्च ॥ तस्माद्यथा सो यं देवदत्त इति
वाक्यं तदर्थो वा तत्कालैतत्कालविशिष्टदेवदत्तलक्षणास्य वाक्यार्थ-
स्यांशे विरोधाद्विरुद्धतत्कालैतत्कालविशिष्टत्वांशं परित्यज्याविरुद्धं देव-
दत्तांशमात्रं लक्षयति । तथा तद्वमसीति वाक्यं तदर्थो वा परोक्षत्वा-
परोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्यैकत्वलक्षणास्य वाक्यार्थस्यांशे विरोधाद्वि-

रुद्धपरोक्षवापरोक्षवविशिष्टत्वांशं परित्यज्याविरुद्धमखण्डचैतन्यमात्रं
लक्षयति ॥

अथाहं ब्रह्मास्मीत्यनुभववाक्येभ्यो वर्ण्यते । एवमाचार्येणाधारो-
पापवादपुरःसरं तत्त्वंपदार्थौ शोधयित्वा वाक्येनाखण्डार्थे वबोधिते
धिकारिणो हं नित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यस्वभावपरमानन्दानन्ताद्वयं ब्रह्मा-
स्मीत्यखण्डाकाराकारिता चित्तवृत्तिरुदेति ॥ सा तु चित्प्रतिबिम्बसहिता
सती प्रत्यगभिन्नमज्ञातपरं ब्रह्म विषयीकृत्य तद्गताज्ञानमेव बाधते । २२
तदा पठकारणतनुदाहे पठदाहवदखिलकार्यकारणे ज्ञाने बाधिते सति
तत्कार्यस्याखिलस्य बाधितत्वात्तदन्तर्भूता खण्डाकाराकारिता चित्तवृ-
त्तिरपि बाधिता भवति । तत्र वृत्तौ प्रतिबिम्बितं चैतन्यमपि यथा प्रदी-
पप्रभा आदित्यप्रभावभासनासमर्था सती तथाभिभूता भवति तथा स्वयं-
प्रकाशमानप्रत्यगभिन्नपरब्रह्मावभासनानर्ह्यतया तेनाभिभूतं सत्स्वो-
पाधिभूतखण्डवृत्तेर्वाधितत्वात् दर्पणाभावे मुखप्रतिबिम्बस्य मुख-
मात्रत्ववत्प्रत्यगभिन्नपरब्रह्ममात्रं भवति ॥ एवं च सति मनसैवानुद्-
ष्टव्यं यन्मनसा न मनुत इत्यनयोः श्रुत्योरविरोधः । वृत्तिव्याप्यत्वा- १५
ङ्गीकारेण फलव्याप्यत्वप्रतिषेधप्रतिपादनात् उक्तं च

फलव्याप्यत्वमेवास्य शास्त्रकृद्भिर्निराकृतम् ।

ब्रह्मण्यज्ञाननाशाय वृत्तिव्याप्तिरपेक्षिता ॥ इति ॥

स्वयंप्रकाशमानत्वान्नाभास उप युज्यते । इति च ॥

जडपदार्थाकाराकारितचित्तवृत्तेर्विशेषो स्ति । तथा हि । अयं घट २०
इति घटाकाराकारितचित्तवृत्तिरज्ञातघटं विषयीकृत्य तद्गताज्ञाननिर- २३
सनपुरःसरं स्वगतचिदाभासेन जडमपि घटं भासयति । यथा प्रदीपप्रभा
मण्डलमन्धकारगतं घटादिकं विषयीकृत्य तद्गतान्धकारनिरसनपुरः-
सरं स्वप्रभया तदवभासयतीति । एवं स्वस्वरूपचैतन्यसामानात्कारपर्यन्तं

श्रवणमनननिदिध्यासनसमाध्यनुष्ठानस्यापेक्षितत्वात्ते पि प्र दर्शयन्ते ॥

श्रवणं नाम षड्विधलिङ्गैरशेषवेदान्तानामद्वितीयवस्तुनि तात्पर्या-
वधारणम् लिङ्गान्युपक्रमोपसंहारावभ्यासो पूर्वता फलमर्थवादो-
पपत्ति च । लिङ्गं तात्पर्यनिर्णये । तत्र प्रकरणप्रतिपाद्यस्यार्थस्य तदा-
५ ग्यन्तयोरुपादानमुपक्रमोपसंहारौ । यथा ह्यन्दोग्ये षष्ठे प्रपाठके प्रकर-
णप्रतिपाद्यस्याद्वितीयवस्तुन एकमेवाद्वितीयमित्यादावेतदात्म्यमिदं सर्व-
मित्यन्ते च प्रतिपादनम् प्रकरणप्रतिपाद्यस्य वस्तुनस्तन्मध्ये पौनःपु-
न्येन प्रतिपादनमभ्यासः । यथा तत्रैवाद्वितीयवस्तुनो मध्ये तत्रमसीति
नवकृत्वः प्रतिपादनम् प्रकरणप्रतिपाद्यस्य वस्तुनः प्रमाणान्तरेणावि-
१० षयीकरणमपूर्वत्वम् यथा तत्रैवाद्वितीयवस्तुनो मानान्तराविषयीकर
२४ णम् फलं तु प्रकरणप्रतिपाद्यात्मज्ञानस्य तदनुष्ठानस्य वा तत्रतत्र श्रूय-
माणं प्रयोजनम् यथा तत्रैवाचार्यवान्युरूपो वेद । तस्य तावदेव चिरं
यावन्न विमोक्ष्ये । अयं सं पत्स्ये । इत्यद्वितीयवस्तुज्ञानस्य तत्प्राप्तिप्र-
योजनं श्रूयते । प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तत्रतत्र प्रशंसनमर्थवादः । यथा
१५ तत्रैव । उत तमादेशमप्राप्त्यो येनाश्रुतं श्रुतं भवत्यमतं मतमविज्ञातं
विज्ञातमित्यद्वितीयवस्तुप्रशंसनम् प्रकरणप्रतिपाद्यार्थसाधने तत्रतत्र
श्रूयमाणा युक्तिरूपपत्तिः । यथा तत्र । यथा सौम्यैकेन मृत्पिण्डेन सर्वं
मृण्मयं विज्ञातं स्यात् वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव
सत्यमित्यादावद्वितीयवस्तुसाधने विकारस्य वाचारम्भणमात्रत्वे युक्ति-
२० रूपपत्तिः श्रूयते ॥

मननं तु श्रुतस्याद्वितीयवस्तुनो वेदान्तानुगुणयुक्तिभिरनवरतमनु-
चिन्तनम् ॥

विज्ञातीयदेहादिप्रत्ययरहिताद्वितीयवस्तुनि तदाकाराकारिताया
बुद्धेः सज्ञातीयप्रवाहो निदिध्यासनम् ॥

समाधिर्द्विविधः सविकल्पको निर्विकल्पकश्चेति । तत्र सविकल्पो नाम ज्ञातृज्ञानादिविकल्पलथानपेक्षयाद्वितीयवस्तुनि तदाकाराकारितायाश्चित्तवृत्तेरवस्थानम् तदा मृण्मयगजादिभाने पि मृद्भानवद्वैत- २५ भाने व्यद्वैतं वस्तु भासते । तदुक्तमभिनीयाभियुक्तैः ॥

दृशिस्ववृत्तं गगणोपमं परं सकृद्विभातं वज्रमेकमव्ययम् ।

अलेपकं सर्वगतं यदद्वयं तदेव चाहं सततं विमुक्तः ॥

दृशिस्तु शुद्धो ह्यमविक्रियात्मको न मे स्ति बन्धो न च मे विमोक्ष इत्यादि ॥

निर्विकल्पकस्तु ज्ञातृज्ञानादिभेदलयापेक्षयाद्वितीयवस्तुनि तदाकाराकारिताया बुद्धिवृत्तेरतितरमेकीभावेनावस्थानम् तदा जलाकारा- १० कारितलवणानवभासेन जलमात्रावभासवद्वितीयवस्त्वाकाराकारितचित्तवृत्त्यनवभासेनाद्वितीयवस्तुमात्रमेव भासते ॥ ततश्चास्य सुषुप्ते-
श्चाभेदशङ्का न भवति । उभयत्र वृत्त्यभावे समाने पि तत्सद्भावासद्भावमात्रेणानयोर्भेदोपपत्तेः । अस्याङ्गानि यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारा-
रधारणाध्यानसमाधयः । तत्राहिंसासत्यास्त्येयब्रह्मचर्यापरिग्रहा यमाः ॥ १५
शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः ॥ करचरणादिसं-
स्थानविशेषलक्षणानि पद्मस्वस्तिकादीन्यासनानि ॥ रेचकपूरककुम्भ-
कलक्षणाः प्राणानिग्रहोपायाः प्राणायामाः ॥ इन्द्रियाणां स्वस्ववि- २६
षयेभ्यः प्रत्याहरणं प्रत्याहारः ॥ अद्वितीयवस्तुन्यन्तरिन्द्रियधारणं धा-
रणा ॥ तत्राद्वितीयवस्तुनि विच्छिद्यविच्छिद्यान्तरिन्द्रियवृत्तिप्रवाहो २०
ध्यानम् ॥ समाधिस्तूतः सविकल्पक एव ॥ अस्याङ्गिनो निर्विकल्प-
कस्य लयविक्षेपकषायरसास्वादलक्षणाश्चत्वारो विघ्नाः सं भवन्ति ॥
लयस्तावदखण्डवस्त्वनवलम्बनेन चित्तवृत्तेर्निद्रा ॥ अखण्डवस्त्वनव-
लम्बनेन चित्तवृत्तेरन्यावलम्बनं विक्षेपः ॥ लयविक्षेपणाभावे पि

चित्तवृत्ते रागादिवासनया स्तब्धीभावादखण्डवस्त्वनवलम्बनं कपायः ॥
 अखण्डवस्त्वनवलम्बनेनापि चित्तवृत्तेः सविकल्पानन्दास्वादनं रमा-
 स्वादः । समाधारम्भसमये सविकल्पानन्दास्वादनं वा ॥ अनेन विघ्न-
 चतुष्टयेन रहितं चित्तं निर्वातदीपवदचलं सखण्डचैतन्यमात्रमव-
 ५ तिष्ठते यदा तदा निर्विकल्पकसमाधिरित्युच्यते । तदुक्तम्
 लये सं बोधयेच्चित्तं विज्ञितं शमयेत्पुनः ।
 सकषायं विज्ञानीयाच्छमप्राप्तं न चालयेत् ॥
 ना स्वादयेद्रसं तत्र निःसङ्गः प्रज्ञया भवेत् ।
 यथा दीपो निर्वातस्थ इत्यादि ॥

१० अथ जीवन्मुक्तलक्षणमुच्यते । जीवन्मुक्तो नाम स्वस्ववृत्ताखण्डशुद्ध-
 २७ ब्रह्मज्ञानेन तदज्ञानबाधनद्वारा स्वस्ववृत्ताखण्डब्रह्मणि साक्षात्कृत-
 सति अज्ञानतत्कार्यसंचितकर्मसंशयविपर्ययादीनामपि बाधितत्वादखि-
 लबन्धरहितो ब्रह्मनिष्ठः ।

भिद्यते हृदयग्रन्थिर्हिद्यते सर्वसंशयाः ।

१५ क्षीयते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावर इत्यादिश्रुतेश्च ॥

अयं व्युत्थानसमये मांसशोणितमूत्रपुरीषादिभाजनेन शरीरेणान्ध-
 मान्द्यापदुवादिभाजनेनेन्द्रियग्रामेणाशनायापिपासाशोकमोहभाजने-
 नान्तःकरणेन च तत्तत्पूर्वपूर्ववासनया क्रियमाणानि कर्माणि भुज्यमा-
 नानि ज्ञानाविरुद्धान्यारब्धफलानि च पश्यन्नपि बाधितत्वात्परमार्थतो
 ३० न पश्यति ॥ यथेदमिन्द्रजालमिति ज्ञानवान्निन्द्रजालं पश्यन्नपि पर-
 नार्थमिति न पश्यति ॥ सचक्षुरचक्षुरिव सकर्णो कर्णश्चेत्यादिश्रुतेः ।
 उक्तं च

सुषुप्तवज्जाग्रति यो न पश्यति द्वयं च पश्यन्नपि चाद्वयवतः ।

तथापि कुर्वन्नपि निष्क्रियश्च यः स आत्मविन्नान्य इतीह निश्चयः ॥

अस्य ज्ञानात्पूर्वं विद्यमानानामेवाह्वारविह्वारादीनामनुवृत्तिवच्छुभवा-
सनानामेवानुवृत्तिर्भवति शुभाशुभयोरौदासीन्यं वा । तदुक्तम् । २८

बुद्धाद्वैतसतत्वस्य यथेष्टाचरणं यदि ।

श्रुतां तत्त्वदृशां चैव को भेदो शुचिभक्षणे ॥

ब्रह्मवित्तं तथा मुक्ता स आत्मज्ञो न चेतर इति ॥ ५

तदानीममानिवादीनि ज्ञानसाधनान्यद्वेष्टृत्वादयः सद्गुणाश्चालङ्कारवदनु
वर्तन्ते । तदुक्तम् ।

उत्पन्नात्मावबोधस्य क्यद्वेष्टृत्वादयो गुणाः ।

अयत्नतो भवत्यस्य न तु साधनद्वयपिण इति ।

किं ब्रह्मना । अयं देह्यात्रामात्रार्थमिच्छानिच्छापरेच्छाप्रापितानि १०

सुखदुःखलक्षणान्यारब्धफलान्यनुभवन्नतः करणाभासादीनामवभा-
सकः सत्तदवसाने प्रत्यगानन्दपरब्रह्मणि प्राप्ते लीने सति अज्ञानत-
त्कार्यसंस्काराणामपि विनाशात्परमकैवल्यमानन्दैकरसमखिलभेदप्र-
तिभासरहितमखण्डं ब्रह्माव तिष्ठते । न तस्य प्राणा उत्क्रामत्यत्रैव
समवलीयन्ते विमुक्तश्च विमुच्यत इत्येवमादिश्रुतेः ॥ १५

इति परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीसदानन्दविरचितं वेदान्तसारप्रकरणं

समाप्तम् ॥

॥ श्रीगुरवे नमः ॥

व्यापकत्वात्परापि स्याद्याप्यत्वादपरापि च ।
 अत्यो नित्यद्रव्यवृत्तिर्विशेषः परिकीर्तितः ॥ ११ ॥
 घटादीनां कपालादौ द्रव्येषु गुणकर्मणोः ।
 तेषु ज्ञातेश्च संबन्धः समवायः प्रकीर्तितः ॥ १० ॥
 अभावस्तु द्विधा संसर्गान्योन्याभावभेदतः ।
 प्रागभावस्तथा धंसो प्यत्यन्ताभाव एव च ॥ ११ ॥
 एवं त्रैविध्यमापन्नः संसर्गाभाव इष्यते ।
 सप्तानामपि साधर्म्यं ज्ञेयत्वादिकमुच्यते ॥ १२ ॥
 द्रव्यादयः पञ्च भावा अनेके समवायिनः ।
 सत्तावन्तस्त्रयस्त्वाद्या गुणादिर्निर्गुणक्रियः ॥ १३ ॥
 सामान्यपरिहीणास्तु सर्वे ज्ञात्यादयो मताः ।
 पारिमाण्डल्यभिन्नानां कारणत्वमुदाहृतम् ॥ १४ ॥
 अन्यथासिद्धिशून्यस्य नियता पूर्ववर्तिता ।
 कारणात्वं भवेत्तस्य त्रैविध्यं परिकीर्तितम् ॥ १५ ॥
 समवायिकारणात्वं ज्ञेयमथाप्यसमवायिकेतुत्वम् ।
 एवं न्यायनयज्ञैस्तृतीयमुक्तं निमित्तकृतुत्वम् ॥ १६ ॥
 यत्समवेतं कार्यं ज्ञेयं भवति समवायिजनकं तत् ।
 तत्रासन्नं जनकं द्वितीयमाभ्यां परं तृतीयं स्यात् ॥ १७ ॥
 येन सह पूर्वभावः कारणमादाय वा यस्य ।
 अन्यं प्रति पूर्वभावे ज्ञाते यत्पूर्वभावविज्ञानम् ॥ १८ ॥
 जनकं प्रति पूर्ववर्तितामपरिज्ञाय न यस्य गृह्यते ।
 अतिरिक्तमथापि यद्भवेन्नियतावश्यकपूर्वभाविनः ॥ १९ ॥
 एते पञ्चान्यथासिद्धा दण्डत्वादिकमादिमम् ।
 घटादौ दण्डतृपादि द्वितीयमपि दर्शितम् ॥ २० ॥

तृतीयं तु भवेद्योम कुलालजनको परः ।
 पञ्चम रसभादिः स्यादेतेषावश्यकस्वसौ ॥ २१ ॥
 समवायिकारणत्वं द्रव्यस्यैवेति विज्ञेयम् ।
 गुणकर्ममात्रवृत्ति ज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वम् ॥ २२ ॥
 अन्यत्र नित्यद्रव्येभ्य आश्रितत्वमिहोच्यते ।
 क्षित्यादीनां नवानां तु द्रव्यत्वगुणयोगिता ॥ २३ ॥
 क्षितिर्जलं तथा तेजः पवनो मन एव च ।
 परापरत्वमूर्तत्वक्रियावेगाश्रया अमी ॥ २४ ॥
 कालखात्मदिशां सर्वगतत्वं परमं महत् ।
 क्षित्यादिपञ्च भूतानि चत्वारि स्पर्शवन्ति हि ॥ २५ ॥
 द्रव्यारम्भश्चतुर्षु स्यादथाकाशशरीरिणाम् ।
 अव्याप्यवृत्तिः क्षणिको विशेषगुण इष्यते ॥ २६ ॥
 रूपद्रव्यत्वप्रत्यक्षयोगि स्यात्प्रथमत्रिकम् ।
 गुरुणी द्वे रसवती द्वयोनैमित्तिको द्रवः ॥ २७ ॥
 आत्मानो भूतवर्गाश्च विशेषगुणयोगिनः ।
 यदुक्तं यस्य साधर्म्यं वैधर्म्यमितरस्य तत् ॥ २८ ॥
 स्पर्शादयो ष्ठी वेगाख्यसंस्कारो मरुतो गुणाः ।
 अष्टौ स्पर्शादयो रूपं द्रवो वेगश्च तेजसि ॥ २९ ॥
 स्पर्शादयो ष्ठी वेगश्च गुरुत्वं च द्रवत्वकम् ।
 रूपं रसस्तथा स्नेहो वारिण्येते चतुर्दश ॥ ३० ॥
 स्नेहहीना गन्धयुताः क्षितावेते चतुर्दश ।
 बुद्ध्यादिषट्कं संख्यादिपञ्चकं भावना तथा ॥ ३१ ॥
 धर्माधर्मौ गुणा एत आत्मनः स्युश्चतुर्दश ।
 संख्यादिपञ्चकं कालदिशोः शब्दश्च ते च खे ॥ ३२ ॥

संख्यादयः पञ्च बुद्धिरिच्छा यत्नोऽपि चेश्वरे ।
 परापरत्वसंख्याद्याः पञ्च वेगश्च मानसे ॥ ३३ ॥
 तत्र क्षितिर्गन्धहेतुर्नानात्रपवती मता ।
 षड्विधस्तु रसस्तत्र गन्धस्तु द्विविधो मतः ॥ ३४ ॥
 स्पर्शस्तस्यास्तु विज्ञेयो ह्यनुज्ञाशीतपाकजः ।
 नित्यानित्या च सा द्वेधा नित्या स्यादणुलक्षणा ॥ ३५ ॥
 अनित्या तु तदन्या स्यात्सैवावयवयोगिनी ।
 सा च त्रिधा भवेद्देह इन्द्रियं विषयस्तथा ॥ ३६ ॥
 योनिजादिर्भवेद्देह इन्द्रियं प्राणलक्षणा ।
 विषयो ह्यणुकादिश्च ब्रह्माण्डान्त उदाकृतः ॥ ३७ ॥
 वर्णं श्रुक्तो रसस्पर्शौ जले मधुरशीतलौ ।
 स्नेहस्तत्र द्रवत्वं तु सांसिद्धिकमुदाकृतम् ॥ ३८ ॥
 नित्यतादि प्रथमवर्त्तिकं तु देहमयोनिजम् ।
 इन्द्रियं रसनं सिन्धुहिमादिर्विषयो मतः ॥ ३९ ॥
 स्पर्श उल्लस्तेजसस्तु स्याद्रूपं श्रुक्तभास्वरम् ।
 नैमित्तिकं द्रवत्वं तु नित्यतादि च पूर्ववत् ॥ ४० ॥
 इन्द्रियं नयनं वह्निस्वर्णादिर्विषयो मतः ।
 अपाकजो नुज्ञाशीतः स्पर्शस्तु पवने मतः ॥ ४१ ॥
 तिर्यगमनवानेष ज्ञेयः स्पर्शादिलिङ्गकः ।
 पूर्ववन्नित्यताद्युक्तं देहव्यापित्वगिन्द्रियम् ॥ ४२ ॥
 प्राणादिस्तु महावायुपर्यन्तो विषयो मतः ।
 आकाशस्य तु विज्ञेयः शब्दो वैशेषिको गुणः ॥ ४३ ॥
 इन्द्रियं तु भवेच्छ्रोत्रमेकः सन्नप्युपाधितः ।
 जन्यानां जनकः कालो जगतामाश्रयो मतः ॥ ४४ ॥

परापरत्वधीहेतुः क्षणादिः स्यादुपाधितः ।
 द्वास्तिकादिधीहेतुरेका नित्या दिगुच्यते ॥ ४५ ॥
 उपाधिभेदादेकापि प्राच्यादिव्यपदेशभाक् ।
 आत्मेन्द्रियाद्यधिष्ठाता करणं हि सकर्तृकम् ॥ ४६ ॥
 शरीरस्य न चैतन्यं मृतेषु व्यभिचारतः ।
 तथात्वं चेदिन्द्रियाणामुपघाते कथं स्मृतिः ॥ ४७ ॥
 मनोऽपि न तथा ज्ञानाद्यनध्यक्षं तदा भवेत् ।
 धर्माधर्माश्रयो ध्यक्षो विशेषगुणयोगतः ॥ ४८ ॥
 प्रवृत्त्याद्यनुमेयो यं रथगत्येव सारथिः ।
 अहंकारस्याश्रयो यं मनोमात्रस्य गोचरः ॥ ४९ ॥
 विभुर्बुद्ध्यादिगुणवान्बुद्धिस्तु द्विविधा मता ।
 अनुभूतिः स्मृतिश्च स्यादनुभूतिश्चतुर्विधा ॥ ५० ॥
 प्रत्यक्षमप्यनुमितिस्तथोपमिति शब्दज्ञे ।
 घ्राणजादिप्रभेदेन प्रत्यक्षं षड्विधं मतम् ॥ ५१ ॥
 घ्राणस्य गोचरो गन्धो गन्धत्वादिरपि स्मृतः ।
 तथा रसो रसज्ञायास्तथा शब्दोऽपि च श्रुतेः ॥ ५२ ॥
 उद्भूतद्वयं नयनस्य गोचरो द्रव्याणि तद्वन्ति पृथक्कसंख्ये ।
 विभागसंयोगपरापरत्वन्नेहद्रवत्वं परिमाणयुक्तम् ॥ ५३ ॥
 क्रियां ज्ञातिं योग्यवृत्तिं समवायं च तादृशम् ।
 गृह्णाति चक्षुः संयोगादालोकोद्भूतद्वययोः ॥ ५४ ॥
 उद्भूतस्पर्शविद्रव्यं गोचरः सोऽपि च त्वचः ।
 द्रूपान्यश्चक्षुषो योग्यं द्रूपमत्रापि कारणम् ॥ ५५ ॥
 द्रव्याध्यक्षे त्वचो योगो मनसा ज्ञानकारणम् ।
 मनोग्राह्यं सुखं दुःखमिच्छा द्वेषो मतिः कृतिः ॥ ५६ ॥

ज्ञानं यन्निर्विकल्पाख्यं तदतीन्द्रियमिष्यते ।
 महत्त्वं षड्विधे हेतुरिन्द्रियं करणं मतम् ॥ ५७ ॥
 विषयेन्द्रियसंवन्धो व्यापारः सोऽपि षड्विधः ।
 द्रव्यग्रहस्तु संयोगात्संयुक्तसमवायतः ॥ ५८ ॥
 द्रव्येषु समवेतानां शब्दस्य समवायतः ॥ ५९ ॥
 तद्दृत्तीनां समवेतसमवायेन तु ग्रहः ।
 विशेषणतया तद्वदभावानां ग्रहो भवेत् ॥ ६० ॥
 यदि स्यादुपलभ्येतेत्येवं यत्र प्रसज्यते ।
 प्रत्यक्षं समवायस्य विशेषणतया भवेत् ॥ ६१ ॥
 अलौकिकः संनिकर्षस्त्रिविधः परिकीर्तितः ।
 सामान्यलक्षणा ज्ञानलक्षणा योगज्ञस्तथा ॥ ६२ ॥
 आसत्तिराश्रयाणां तु सामान्यज्ञानमिष्यते ।
 तदिन्द्रियज्ञतद्धर्मबोधसामग्र्यपेक्ष्यते ॥ ६३ ॥
 विषयो यस्य तस्यैव व्यापारो ज्ञानलक्षणा ।
 योगज्ञो द्विविधः प्रोक्तो युक्तयुज्ज्ञानभेदतः ॥ ६४ ॥
 युक्तस्य सर्वदा भानं चित्तासहकृतो परः ।
 व्यापारस्तु परामर्शः करणं व्याप्तिधीर्भवेत् ॥ ६५ ॥
 अनुमायां ज्ञायमानं लिङ्गं तु करणं न हि ।
 अनागतादिलिङ्गेन न स्यादनुमितिस्तदा ॥ ६६ ॥
 व्याप्तस्य पक्षवृत्तिवधीः परामर्श उच्यते ।
 व्याप्तिः साध्यवदन्यस्मिन्नसंवन्ध उदाहृतः ॥ ६७ ॥
 अथ वा हेतुमन्निष्ठविरहाप्रतियोगिना ।
 साध्येन हेतोरैकाधिकरण्यं व्याप्तिरुच्यते ॥ ६८ ॥

सिषाधयिषया शून्यसिद्धिर्यत्र न विद्यते ।
 स पक्षस्तत्र वृत्तिवज्ञानादनुमितिर्भवेत् ॥ ६१ ॥
 अनैकातो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः ।
 कालात्ययोपदिष्टश्च हेवाभासास्तु पञ्चधा ॥ ७० ॥
 आद्यः साधारणस्तु स्यात्स्यादसाधारणो मतः ।
 तथैवानुपसंहारी त्रिधानैकान्तिको भवेत् ॥ ७१ ॥
 यः सपक्षे विपक्षे च भवेत्साधारणस्तु सः ।
 यस्तूभयस्माद्यावृत्तः स चासाधारणो मतः ॥ ७२ ॥
 तथैवानुपसंहारी केवलान्वयिपक्षकः ।
 यः साध्यवति नैवास्ति स विरुद्ध उदाहृतः ॥ ७३ ॥
 आश्रयासिद्धिराद्या स्यात्स्वप्नपासिद्धिरप्यत्र ।
 व्याप्यत्वासिद्धिरपरा स्यादसिद्धिरतस्त्रिधा ॥ ७४ ॥
 पक्षासिद्धिर्यत्र पक्षो भवेन्मणिमयो गिरिः ।
 क्रुद्धो द्रव्यं धूमवत्त्वादत्रासिद्धिरथापरा ॥ ७५ ॥
 व्याप्यत्वासिद्धिरपरा नीलधूमादिके भवेत् ।
 विरुद्धयोः परामर्शो हेवोः सत्प्रतिपक्षिता ॥ ७६ ॥
 साध्यशून्यो यत्र पक्षस्वसौ बाध उदाहृतः ।
 उत्पत्तिकालीनघटे गन्धादिर्यत्र सिध्यते ॥ ७७ ॥
 ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकम् ।
 सादृश्यधीर्गवादीनां या स्यात्सा करणं मतम् ॥ ७८ ॥
 वाक्यार्थस्यातिदेशस्य स्मृतिर्व्यापार उच्यते ।
 गवयादिपदानां तु शक्तिधीरूपमाफलम् ॥ ७९ ॥
 पदज्ञानं तु करणं द्वारं तत्र पदार्थधीः ।
 शाब्दबोधः फलं तत्र शक्तिधीः सहकारिणी ॥ ८० ॥

लक्षणा शक्यसंबन्धस्तात्पर्यानुपपत्तिः ।
 आसत्तियोग्यताकाङ्क्षातात्पर्यज्ञानमिष्यते ॥ ८१ ॥
 कारणं संनिधानं पदस्यासत्तिरुच्यते ।
 पदार्थे तत्र तद्वत्ता योग्यता परिकीर्तिता ॥ ८२ ॥
 यत्पदेन विना यस्याननुभावकता भवेत् ।
 आकाङ्क्षा वक्तुरिच्छा तु तात्पर्यं परिकीर्तितम् ॥ ८३ ॥
 साक्षात्कारे सुखादीनां करणं मन उच्यते ।
 अयौगपद्याज्ज्ञानानां तस्याणुवमिदृश्यते ॥ ८४ ॥
 अथ द्रव्याश्रिता ज्ञेया निर्गुणा निष्क्रिया गुणाः ।
 रूपं रसः स्पर्शगन्धौ परत्वमपरत्वकम् ॥ ८५ ॥
 द्रवो गुरुत्वं स्नेहश्च वेगो मूर्तगुणा अमी ।
 धर्माधर्मौ भावना च शब्दो बुद्ध्यादयोऽपि च ॥ ८६ ॥
 एते ऽमूर्तगुणाः सर्वे विद्वद्भिः परिकीर्तिताः
 संख्यादिश्च विभागान्त उभयेषां गुणो मतः ॥ ८७ ॥
 संयोगश्च विभागश्च संख्या द्विवादिकास्तथा ।
 द्विपृथक्त्वादयस्तद्वदेते नैकाश्रिता गुणाः ॥ ८८ ॥
 अतः शेषा गुणाः सर्वे मता एकैकवृत्तयः ।
 बुद्ध्यादिषट्कं स्पर्शान्ताः स्नेहः सांसिद्धिको द्रवः ॥ ८९ ॥
 अदृष्टभावनाशब्दा अमी वैशेषिका गुणाः ।
 संख्यादिर्परत्वात्तो द्रवः सांसिद्धिकस्तथा ॥ ९० ॥
 गुरुत्ववेगौ सामान्यगुणा एते प्रकीर्तिताः ।
 संख्यादिर्परत्वात्तो द्रवत्वं स्नेह एव च ॥ ९१ ॥
 एते तु द्वीन्द्रियग्राह्या अथ स्पर्शान्तशब्दकाः ।
 वाच्यैकैकेन्द्रियग्राह्या गुरुत्वादृष्टभावनाः ॥ ९२ ॥

अतीन्द्रिया विभूनां तु ये स्युर्वैशेषिका गुणाः ।
 अकारणगुणोत्पन्ना एते तु परिकीर्तिताः ॥ १३ ॥
 अपाकजास्तु स्पर्शान्ता द्रवत्वं च तथाविधम् ।
 स्नेहवेगगुरुत्वैकपृथक्परिमाणकम् ॥ १४ ॥
 स्थितिस्थापक इत्येते कारणगुणोद्भवाः ।
 संयोगश्च विभागश्च वेगश्चैते तु कर्मजाः ॥ १५ ॥
 स्पर्शान्तपरिमाणैकपृथक्स्नेहशब्दे ।
 भवेदसमवायित्वमथ वैशेषिके गुणो ॥ १६ ॥
 आत्मनः स्यान्निमित्तत्वमुल्लस्पर्शगुरुत्वयोः ।
 वेगे पि च द्रवत्वे च संयोगादिद्वये तथा ॥ १७ ॥
 द्विधैव कारणत्वं स्यादथ प्रादेशिको भवेत् ।
 वैशेषिको विभुगुणः संयोगादिद्वयं तथा ॥ १८ ॥
 चक्षुर्याक्यं भवेद्रूपं द्रव्यादेरुपलम्भकम् ।
 चक्षुषः सहकारि स्याच्छुक्लादिकमनेकधा ॥ १९ ॥
 जलादिपरमाणौ तन्नित्यमन्यत्सहेतुकम् ।
 रसस्तु रसनाग्राक्यो मधुरादिरनेकधा ॥ २० ॥
 सहकारी रसज्ञाया नित्यतादि तु पूर्ववत् ।
 घ्राणग्राक्यो भवेद्गन्धो घ्राणस्यैवापकारकः ॥ २०१ ॥
 सौरभश्चासौरभश्च स द्वेधा परिकीर्तितः ।
 स्पर्शस्त्वगिन्द्रियग्राक्यस्त्वचः स्यादुपकारकः ॥ २०२ ॥
 अनुष्णाशीतशीतोष्णभेदात्स त्रिविधो मतः ।
 काठिन्यादि क्षितावेव नित्यतादि च पूर्ववत् ॥ २०३ ॥
 एतेषां पाकजत्वं तु क्षितौ नान्यत्र कुत्र चित् ।
 तत्रापि परमाणौ स्यात्पाको वैशेषिके नये ॥ २०४ ॥

नैयायिकानां तु नये द्यणुकादावपीष्यते ।
 गणनव्यवहारे तु हेतुः संख्याभि धीयते ॥ १०५ ॥
 नित्येषु नित्यमेकत्वमनित्ये ऽनित्यमिष्यते ।
 द्विवादयः परार्थान्ता अपेक्षाबुद्धिज्ञा मताः ॥ १०६ ॥
 अनेकाश्रयपर्याप्ता एते तु परिकीर्तिताः ।
 अपेक्षाबुद्धिनाशाच्च नाशस्तेषां निवृत्तपितः ॥ १०७ ॥
 अनेकैकत्वबुद्धिर्या सापेक्षाबुद्धिरुच्यते ।
 परिमाणं भवेन्मानव्यवहारस्य कारणम् ॥ १०८ ॥
 अणु दीर्घं महद्ब्रह्मस्वमिति तद्देद ईरितः ।
 अनित्ये तदनित्यं स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् ॥ १०९ ॥
 संख्यातः परिमाणाच्च प्रचयादपि जायते ।
 अनित्यं द्यणुकादौ तु संख्याजन्यमुदाहृतम् ॥ ११० ॥
 परिमाणं घटादौ तु परिमाणजमुच्यते ।
 प्रचयः शिथिलाख्यो यः संयोगस्तेन जन्यते ॥ १११ ॥
 परिमाणं तूलकादौ नाशस्त्वाश्रयनाशतः ।
 संख्यावत्तु पृथक्कं स्यात्पृथक्प्रत्ययकारणम् ॥ ११२ ॥
 अन्योन्याभावतो नास्य चरितार्थत्वमुच्यते ।
 अस्मात्पृथगिदं नेति प्रतीतिर्हि विलक्षणः ॥ ११३ ॥
 अप्राप्तयोस्तु या प्राप्तिः सैव संयोग ईरितः ।
 कीर्तितस्त्रिविधस्त्वेव आद्यो न्यतरकर्मजः ॥ ११४ ॥
 तथोभयक्रियाजन्यो भवेत्संयोगज्ञो परः ।
 आदिमः श्येनशैलादिसंयोगः परिकीर्तितः ॥ ११५ ॥
 मेषयोः संनिपातो यः स द्वितीय उदाहृतः ।
 कपालतरुसंयोगात्संयोगस्तरुकुम्भयोः ॥ ११६ ॥

तृतीयः स्यात्कर्मज्ञोऽपि द्विधैव परिकीर्तितः ।
 अभिधातो नोदनं च शब्दहेतुरिहादिमः ॥ ११७ ॥
 शब्दाहेतुर्द्वितीयः स्याद्विभागोऽपि त्रिधा भवेत् ।
 एककर्माद्वैवस्वाद्यो द्वयकर्माद्वैवो परः ॥ ११८ ॥
 विभागस्तृतीयः स्यात्तृतीयोऽपि द्विधा भवेत् ।
 हेतुमात्रविभागोऽप्यो हेत्वहेतुविभागजः ॥ ११९ ॥
 परत्वं चापरत्वं च द्विविधं परिकीर्तितम् ।
 दैशिकं कालिकं चापि मूर्त एव तु दैशिकम् ॥ १२० ॥
 परत्वं सूर्यसंयोगभूयस्त्वज्ञानतो भवेत् ।
 अपरत्वं तदल्पत्वबुद्धितः स्यादितोरितम् ॥ १२१ ॥
 तयोरसमवायी तु दिक्संयोगस्तदाश्रये ।
 दिवाकरपरिस्पन्दपूर्वोत्पन्नत्वबुद्धितः ॥ १२२ ॥
 परत्वमपरत्वं तु तदनन्तरबुद्धितः ।
 अत्र त्वसमवायी स्यात्संयोगः कालपिण्डयोः ॥ १२३ ॥
 अपेक्षाबुद्धिनाशेन नाशस्त्वेषामुदाहृतः ।
 बुद्धेः प्रकारः प्रागेव प्रायशोऽपि निवृत्तपितः ॥ १२४ ॥
 अथावशिष्टोऽप्यपरः प्रकारः परि दर्श्यते ।
 अप्रमा च प्रमा चेति ज्ञानं द्विविधमुच्यते ॥ १२५ ॥
 तच्छून्ये तन्मतिर्या स्यादप्रमा सा निवृत्तपिता ।
 तत्प्रपञ्चो विपर्यासः संशयोऽपि प्रकीर्तितः ॥ १२६ ॥
 आद्यो देहे यात्मबुद्धिः शङ्कादौ पीततामतिः ।
 भवेन्निश्चयत्रया या संशयो यः प्र दर्श्यते ॥ १२७ ॥
 किं स्विन्नरो वा स्थाणुर्वेत्यादिबुद्धिस्तु संशयः ।
 तदभावाप्रकारा धीस्तत्प्रकारा तु निश्चयः ॥ १२८ ॥

स संशयो मतिर्या स्यादेकत्राभावभावयोः ।
 साधारणादिधर्मस्य ज्ञानं संशयकारणम् ॥ १२१ ॥
 दोषो प्रमाया जनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत् ।
 पित्तद्वरत्वादिद्वयो दोषो नानाविधः स्मृतः ॥ १२० ॥
 प्रत्यक्षे तु विशेष्येण विशेषणवता समम् ।
 संनिकर्षो गुणस्तु स्यादथ त्वनुमितौ गुणः ॥ १२१ ॥
 पक्षे साध्यविशिष्टे च परामर्शो गुणो भवेत् ।
 शक्ये सादृश्यबुद्धिस्तु भवेदुपमितौ गुणः ॥ १२२ ॥
 शाब्दबोधे योग्यतायास्तात्पर्यस्याथ वा प्रमा ।
 गुणः स्याद्भ्रमभिन्नं तु ज्ञानमत्रोच्यते प्रमा ॥ १२३ ॥
 अथ वा तत्प्रकारं यज्ज्ञानं तद्विशेष्यकम् ।
 तत्प्रमा न प्रमा नापि भ्रमः स्यान्निर्विकल्पकम् ॥ १२४ ॥
 प्रकारतादिशून्यं हि संबन्धानवगाहि तत् ।
 प्रमात्वं न स्वतो ग्राह्यं संशयानुपपत्तितः ॥ १२५ ॥
 व्यभिचारस्याग्रहोऽपि सहचारग्रहस्तथा ।
 हेतुर्व्याप्तिग्रहे तर्कः क्व चिच्छङ्कानिवर्तकः ॥ १२६ ॥
 साध्यस्य व्यापको यस्तु हेतोरव्यापकस्तथा ।
 स उपाधिर्भवेत्तस्य निष्कर्षो यं प्र दृश्यते ॥ १२७ ॥
 सर्वे साध्यसमानाधिकरणाः सदुपाधयः ।
 हेतोरेकाग्रये येषां स्वसाध्यव्यभिचारिता ॥ १२८ ॥
 व्यभिचारस्यानुमानमुपाधेस्तु प्रयोजनम् ।
 शब्दोपमानयोनैव पृथक्प्रामाण्यमिष्यते ॥ १२९ ॥
 अनुमानगतार्थत्वादिति वैशेषिकं मतम् ।
 तन्न सम्यग्विना व्याप्तिबोधं शब्दादिबोधतः ॥ १३० ॥

द्वैविध्यं तु भवेद्याप्तेरन्वयव्यतिरेकतः ।
 अन्वयव्याप्तिरुक्तैव व्यतिरेकादथोच्यते ॥ १४१ ॥
 साध्याभावव्यापकत्वं हेत्वभावस्य यद्ववेत् ।
 अर्थापत्तेस्तु नैवेह प्रमाणान्तरूप्यते ॥ १४२ ॥
 व्यतिरेकव्याप्तिबुद्ध्या चरितार्था हि सा यतः ।
 सुखं तु जगतामेव काम्यं धर्मेण जन्यते ॥ १४३ ॥
 अधर्मजन्यं दुःखं स्यात्प्रतिकूलं सचेतसाम् ।
 निर्दुःखत्वे सुखे चेच्छा तज्ज्ञानादेव जायते ॥ १४४ ॥
 इच्छा तु तदुपाये स्यादिष्टोपायत्वधीर्यदि ।
 चिकीर्षा कृतिसाध्यत्वप्रकारेच्छा च या भवेत् ॥ १४५ ॥
 तद्वेतुः कृतिसाध्येष्टसाधनत्वमतिर्भवेत् ।
 बलवद्विष्टहेतुत्वमतिः स्यात्प्रतिबन्धिका ॥ १४६ ॥
 तद्वेतुत्वबुद्धेस्तु हेतुत्वं कस्य चिन्मते ।
 द्विष्टसाधनताबुद्धिर्भवेद्विषयस्य कारणम् ॥ १४७ ॥
 प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकारणम् ।
 एवं प्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः परिदर्शितम् ॥ १४८ ॥
 चिकीर्षा कृतिसाध्येष्टसाधनत्वमतिस्तथा ।
 उपादानस्य चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनकं भवेत् ॥ १४९ ॥
 निवृत्तिस्तु भवेद्वेषाद्विष्टसाधनताधियः ।
 यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदातीन्द्रियो भवेत् ॥ १५० ॥
 शरीरे प्राणसंचारकारणं परिकीर्तितम् ।
 अतीन्द्रियं गुरुत्वं स्यात्पृथिव्यादिद्वये तु तत् ॥ १५१ ॥
 अनित्ये तदनित्यं स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् ।
 तदेवासमवायि स्यात्पतनाख्ये तु कर्मणि ॥ १५२ ॥

सांसिद्धिकद्रवत्वं स्यान्नैमित्तिकमथापरम् ।
 सांसिद्धिकं तु सलिले द्वितीयं क्षितितेजसोः ॥ १५३ ॥
 परमाणौ जले नित्यमन्यत्रानित्यमुच्यते ।
 नैमित्तिकं वह्नियोगात्तपनीयघृतादिषु ॥ १५४ ॥
 द्रवत्वं स्यन्दने हेतुर्निमित्तं संग्रहे तु तत् ।
 स्नेहो जले स नित्यो णावनित्यो वयविन्यसौ ॥ १५५ ॥
 तैलात्तरे तत्प्रकर्षाद्दहनस्यानुकूलता ।
 संस्कारभेदो वेगो यः स्थितिस्थापकभावने ॥ १५६ ॥
 मूर्तमात्रे तु वेगः स्यात्कर्मजो वेगजः क्व चित् ।
 स्थितिस्थापकसंस्कारः क्षितौ के चिच्चतुर्धपि ॥ १५७ ॥
 अतीन्द्रियो सौ विज्ञेयः क्व चित्स्पन्देऽपि कारणम् ।
 भावनाख्यस्तु संस्कारो जीववृत्तिरतीन्द्रियः ॥ १५८ ॥
 उपेक्षानात्मकस्तस्य निश्चयः कारणं भवेत् ।
 स्मरणे प्रत्यभिज्ञायामप्यसौ हेतुरुच्यते ॥ १५९ ॥
 धर्माधर्मावदृष्टं स्याद्धर्मः स्वर्गादिसाधनम् ।
 गङ्गास्नानादियागादिव्यापारः परिकीर्तितः ॥ १६० ॥
 कर्मनाशाजलस्पर्शादिना नाश्वस्त्वसौ मतः ।
 अधर्मो नरकादीनां हेतुर्निन्दितकर्मजः ॥ १६१ ॥
 प्रायश्चित्तादिनाश्यो सौ जीववृत्ती विमौ गुणौ ।
 इमौ तु वास्नानान्यौ ज्ञानादपि विनश्यतः ॥ १६२ ॥
 शब्दो धनिश्च वर्णाश्च मृदङ्गादिभवो धनिः ।
 कण्ठसंयोगादिजन्या वर्णास्ते कादयो मताः ॥ १६३ ॥
 सर्वः शब्दो नभोवृत्तिः श्रोत्रोत्पन्नस्तु गृह्यते ।
 वीचीतरङ्गन्यायेन तदुत्पत्तिस्तु कीर्तिता ॥ १६४ ॥

कदम्बकोरकन्यायादुत्पत्तिः कस्य चिन्मते ।

उत्पन्नः को विनष्टः क इति बुद्धेरनित्यता ॥ १६५ ॥

सो यं क इति बुद्धिस्तु साज्ञात्यमव लम्बते ।

तदेवौषधमित्यादौ सज्ञातीये पि दर्शनात् ॥ १६६ ॥

इति

श्रीमहामहोपाध्यायविद्यानिवासभट्टाचार्यसुतश्रीयुतविश्वनाथपञ्चा-
ननभट्टाचार्यविरचितो

भाषापरिच्छेदः

समाप्तः ॥

अथश्रीमाधकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये
प्रदोषवर्णनं नाम
नवमः सर्गः ॥

अभितापसंपदमथोत्तरुचिर्निजतेजसामसहमानश्व ।
पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरधिरोढुमस्तगिरिमभ्यपतत् ॥ १ ॥
गतया पुरः प्रति गवाक्षमुखं दधती रतेन भृशमुत्सुकताम् ।
मुङ्गरत्नरालभुवमस्तगिरेः सवितुश्च योषिदमिमीत दृशा ॥ २ ॥
विरलातपच्छविरनुल्लवपुः परितो विपाण्डु दधदभ्रशिरः ।
अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः ॥ ३ ॥
अपराह्णशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलितलताङ्गुलये ।
निलयाय शाखिनश्वाक्षयते दडराकुलाः खगकुलानि गिरः ॥ ४ ॥
उपसन्ध्यमास्त तनु सानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः ।
करजालमस्तसमये पि सतामुचितं खलूच्चतरमेव पदम् ॥ ५ ॥
प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलवमेति बद्धसाधनता ।
अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥ ६ ॥
नवकुङ्कुमारुणपयोधरया स्वकरावसक्तरुचिराम्बरया ।
अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः ॥ ७ ॥
गतवत्यराजत जपाकुसुमस्तवकच्युतौ दिनकरे वनतिम् ।
वह्न्यानुगागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम् ॥ ८ ॥

द्रुतशातकुम्भनिभमंशुमतो वपुर्धमग्रवपुषः पयसि ।
 रुच्ये विरञ्चिनखभिन्नवृक्षजगदण्डकैकतरखाण्डमिव ॥ १ ॥
 अनुरागवत्तमपि लोचनयोर्दधतं वपुः सुखमतापकरम् ।
 निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका ॥ १० ॥
 अभितिग्मरश्मि चिरमा विरमाद्वधानखिन्नमनिमेषतया ।
 विगलन्मधुव्रतकुलाश्रुजलं न्यमिमीलदब्जनयनं नलिनी ॥ ११ ॥
 अविभाव्यतारकमदृष्टहिमयुतिविम्बमस्तमितभानु नभः ।
 विरतोरुतापमतमिस्रमभादपदोषतैव विगुणस्य गुणः ॥ १२ ॥
 रुचिधाम्नि भर्तारि भृशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ।
 ज्वलनं विषः कथमिदं तस्या सुलभो न्यजनन्मनि स एव पतिः ॥ १३ ॥
 विहृताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भकुसुमारुणताम् ।
 चिरमुज्जितापि तनुर्नैज्जदसौ न पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः ॥ १४ ॥
 अथ सान्द्रसान्ध्यकिरणारुणितं हरिहेतिहृतिमियुनं पततोः ।
 पृथगुत्पपात विरहार्तिदलद्भृदयस्रुतासृगनुलितमिव ॥ १५ ॥
 निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तया ।
 दिवसात्ययात्तदपि मुक्तमहो चपलाजनं प्रति न चोद्यमदः ॥ १६ ॥
 दिवसो ऽनु मित्रमगमद्विलयं किमिहास्यते वत मयाबलया ।
 रुचिभर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सन्ध्ययापि सपदि व्यगमि ॥ १७ ॥
 पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिबिम्बरोषितइवाम्बुनिधौ ।
 अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमांसि परि तस्तरिरे ॥ १८ ॥
 व्यसरन्नु भूधरगुहान्तरतः पटलं वह्निर्वहलपङ्करुचिः ।
 दिवसावसानपटुनस्तमसो वह्निरेत्य चाधिकमभक्त गुहाः ॥ १९ ॥
 किमलम्बताम्बरविलग्नमधः किमवर्धतोर्धमवनीतलतः ।
 विससार तिर्यगथ दिग्भ्य इति प्रचुरीभवन्न निरधारि तमः ॥ २० ॥

स्थगिताम्बरक्षितितले परितस्तिमिरे जनस्य दृशमन्धयति ।
 दधिरे रसाञ्जनमपूर्वमतः प्रियन्नेष्टवत् सुदृशो ददृशुः ॥ २१ ॥
 अवधार्य कार्यगुरुतामभवन्न भयाय सान्द्रतमसंतमसम् ।
 सुतनोः स्तनौ च दयितोपगमे तनुरोमराजिपथवेपथवे ॥ २२ ॥
 ददृशे पि भास्कररुचाङ्गि न यः स तमीं तमोभिरधिगम्य तताम् ।
 द्युतिमग्रहीद्वह्गणो लघवः प्रकटी भवन्ति मलिनाश्रयतः ॥ २३ ॥
 अनुलेपनानि कुसुमान्यबलाः कृतमन्यवः पतिषु दीपशिखाः ।
 समयेन तेन चिरसुप्तमनोभवबोधनं सममबोधिषत ॥ २४ ॥
 वसुधान्तनिःसृतमिवाह्रितेः पठलं फणामणिसहस्ररुचाम् ।
 स्फुरदंशुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माधवनीम् ॥ २५ ॥
 विशदप्रभापरिगतं वि बभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः ।
 मुखमप्रकाशदशनं शनकैः सविलासहासमिव शक्रदिशः ॥ २६ ॥
 कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरौघजठम् ।
 क्षणमभ्यपद्यत जनैर्न मृषा गगनं गणाधिपतिमूर्तिरिति ॥ २७ ॥
 नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्णतमः कवरीभृतो मलयजार्द्रमिव ।
 ददृशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरश्मिदलम् ॥ २८ ॥
 प्रथमं कलाभवदयार्धमथो हिमदीधितिर्महदभूदितः ।
 दधति ध्रुवं क्रमत एव न तु प्रथितौजसो पि सहस्रोपचयम् ॥ २९ ॥
 उदमज्जि कैठभजितः शयनादपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा ।
 प्रथमप्रबुद्धनदराजसुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥ ३० ॥
 अथ लक्ष्मणानुगतकान्तवपुर्जलधिं व्यतीत्य शशिदाशरथिः ।
 परिवारितः परित ऋक्षगणैस्तिमिरौघराक्षसकुलं बिभिदे ॥ ३१ ॥
 उप जीवति स्म सततं दधतः परिमुग्धतां वणिगिवोदुपतेः ।
 घनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिर्म्भसामुपचयाय कलाः ॥ ३२ ॥

रजनीमवाप्य रुचमाप शशी सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् ।
 अविलम्बितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥ ३३ ॥
 दिवसं भृशोत्तरुचिपादकृतां रुदतीमिवानवरतालिरतैः ।
 मुद्गरामृगन्मृगधरो ग्रकरैरुदशिश्चसत्कुमुदिनीवनिताम् ॥ ३४ ॥
 प्रतिकामिनीति ददृशुश्चकिताः स्मरजन्यधर्मपयसेव चिताम् ।
 सुदृशो भिभर्तु शशिरश्मिगलज्जलविन्दुमिन्दुमणिचारुवधूम् ॥ ३५ ॥
 अमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमार्गमोषधिपतिः स्म करैः ।
 परितोविसर्पि परितापि भृशं वपुषो व तारयति मानविषम् ॥ ३६ ॥
 अमलात्मसु प्रतिफलन्नमितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः ।
 वि ससार सान्द्रतरमिन्दुरुचामधिकावभासितदिशां निकरः ॥ ३७ ॥
 उपगूढ्वेलमलधूर्मिभुजैः सरितामचुक्षुभदधोशमपि ।
 रजनीकरः किमिव चित्रमहो यदुरागिणां गणमनङ्गलधुम् ॥ ३८ ॥
 भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितो ऽलसः स्फटिकयष्टिरुचः ।
 अवलम्ब्य जालकमुखोपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः ॥ ३९ ॥
 अविभावितेषुविषयः प्रथमं मदनो पि नूनमभवत्तमसा ।
 उदिते दिशः प्रकटयत्यमुना यदधर्मधाम्नि धनुराचकृषे ॥ ४० ॥
 युगपद्विकाशमुदयाद्गमिते शशिनः शिलीमुखगणो लभत ।
 द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदे ज्जनामनसि चावसरम् ॥ ४१ ॥
 ककुभां मुखानि सहसोऽऽवलयन्दधदाकुलवमधिकं रतये ।
 अदिदोषदिन्दुरपरो दहनः कुसुमेषुमत्रिनयनप्रभवः ॥ ४२ ॥
 इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधितावुदयवत्यबलाः ।
 प्रतिकर्म कर्तुमुप चक्रमिरे समये हि सर्वमुपकारि कृतम् ॥ ४३ ॥
 सममेकमेव दधतुः सुतनोरुहृद्भूषणमुरोजतटौ ।
 घटते हि संकृततया जनितामिदमेव निर्विवरतां दधतोः ॥ ४४ ॥

कदलीप्रकाण्डरुचिरोरुतरौ जघनस्थलीपरिसरे मरुति ।
 रशनाकलापकगुणेन वधूर्मकरध्वजद्विरदमाकलयत् ॥ ४५ ॥
 अधरेष्वलक्तकरसः सुदृशां विशदं कपोलभुवि लोध्रजः ।
 नवमञ्जनं नयनपङ्कजयोर्बिम्बिदे न शङ्खनिहितात्पयसः ॥ ४६ ॥
 स्फुरदुज्ज्वलाधरदलैर्विलसद्दृशनांशुकेसरभरैः परितः ।
 धृतमुग्धगण्डफलकैर्वि बभुर्विकसद्द्विरास्यकमलैः प्रमदाः ॥ ४७ ॥
 भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनु प्रवेशमथ वा कुशलः ।
 मुखमिन्दुरुज्ज्वलकपोलमतः प्रतिमाच्छलेन सुदृशामविशत् ॥ ४८ ॥
 ध्रुवमागताः प्रतिहृतिं कठिने मदनेषवः कुचतटे मरुति ।
 इतराङ्गवन्न यदिदं गरिमग्लपितावलग्नमगमत्तनुताम् ॥ ४९ ॥
 न मनोरमास्वपि विशेषविदां निरचेष्ट योग्यमिदमेतदिति ।
 गृहमेष्यति प्रियतमे सुदृशां वसनाङ्गरागसुमनःसु मनः ॥ ५० ॥
 वपुर्न्वलिप्त परिन्मसुखव्यवधानभीरुकतया न वधूः ।
 क्षममस्य वाढमिदमेव हि यत्प्रियसंगमेष्वनवलेपमदः ॥ ५१ ॥
 निजपाणिपञ्चवतलस्खलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितैः ।
 अपरा परीक्ष्य शनकैर्मुमुदे मुखवासमास्यकमलश्चसनैः ॥ ५२ ॥
 विधृते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डलविकाशभृति ।
 हिमधाम्नि दर्पणतले च मुहुः स्वमुखश्रियं मृगदृशो ददृशुः ॥ ५३ ॥
 अधिजानु बाहुमुपधाय नमत्करपञ्चवार्पितकपोलतलम् ।
 उदकाण्ठ कण्ठपरिवर्तिकलस्वरशून्यगानपर्यापरया ॥ ५४ ॥
 प्रणयप्रकाशनविदो मधुराः सुतरामभीष्टजनचित्तगृहः ।
 प्र जिघाय कान्तमनु मुग्धतरस्तरूणीजनो दृशइवाथ सखी ॥ ५५ ॥
 न च मे वगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा कुरुते स मयि ।
 निपुणं तथैनमुपगम्य वदेरभिद्विति काचिदिति सं दिदिशे ॥ ५६ ॥

दयिताय मानपर्यापरया वरितं यथावगदितापि सखी ।
 किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृतः कृतिनो भवन्ति सुहृदः सुहृदाम् ॥ ५७ ॥
 प्रतिभिद्य कान्तमपराधकृतं यदि तावदस्य पुनरेव मया ।
 क्रियते नुवृत्तिरुचितैव ततः कलनेनैव त्वसं सखि माम् ॥ ५८ ॥
 अवधीर्य धैर्यकलिता दयितं वि दधे विरोधमथ तेन सह ।
 तव गोप्यते किमिव कर्तुमिदं न सहास्मि साहसमसाहसिकी ॥ ५९ ॥
 तदुपेत्य मा स्म तमुपालभयाः किल दोषमस्य न हि विद्म वयम् ।
 इति संप्रधार्य रमणाय वधूर्विहितागसे पि वि ससर्ज सखीम् ॥ ६० ॥
 ननु सं दिशेति सुदृशोदितया त्रपया न किं चन किलाभि दधे ।
 निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः क्रशितं शरीरमशरीरशरैः ॥ ६१ ॥
 ब्रुवते स्म हृत्य उपसृत्य नरान्नरवत्प्रगल्भमतिगर्भगिरः ।
 सुहृदर्थमीहितमजिह्वाधियां प्रकृतेर्वि राजति विरुद्धमपि ॥ ६२ ॥
 मम वृषकीर्तिमहुरद्भुवि यस्तदनु प्रसक्तहृदयेयमिति ।
 त्वयि मत्सरादिव निरस्तदयः सुतरां क्षिणोति खलु तां मदनः ॥ ६३ ॥
 तव सा कथासु परि घट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन मुहुः ।
 घनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमतृप्ततया ॥ ६४ ॥
 उपतप्यमानमलघूक्षिमभिः श्रसितैः सितेतरसरोजदृशः ।
 द्रवतां न नेतुमधरं क्षमते नवनागवह्निदलरागरसः ॥ ६५ ॥
 दधति स्फुटं रतिपतेरिषवः शिततां यदुत्पलपलाशदृशः ।
 हृदयं निरन्तरवृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन् ॥ ६६ ॥
 कुसुमादपि स्मितदृशः सुतरां सुकुमारमङ्गमिति नापरथा ।
 अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशिखैः ॥ ६७ ॥
 विषतां निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्यमदः ।
 अमृतसुतो पि विरहाद्भवतो यदमूं दहन्ति हिमरश्मिरुचः ॥ ६८ ॥

उदितं प्रियां प्रति सहृदमिति श्रद्धीयत प्रियतमेन वचः ।
 विदितेङ्गिते हि पुर एव जने सपदीरिताः खलु लगति गिरः ॥ ६१ ॥
 दयिताकृतस्य युवभिर्नसः परिमूढतामिव गतैः प्रथमम् ।
 उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणादकरे नुपदिभिः प्र यये ॥ ७० ॥
 नि पपात संभ्रमभृतः श्रवणादसितभ्रुवः प्रणादितालिकुलम् ।
 दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव नीररुहम् ॥ ७१ ॥
 उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसाकलिताम् ।
 रभसोत्थितामुपगतः सहसा परिभ्य कश्चन वधूमरुधत् ॥ ७२ ॥
 अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्रकृता ।
 मुकुरेण वेपथुभृतो तिभरादिव बभ्रशे नववधूकरतः ॥ ७३ ॥
 श्रवनम्य वक्षसि निमग्नकुचद्वितयेन गाढमपगूढवता ।
 दयितेन तत्क्षणाचलद्रशनाकलकिङ्किणीरवमुदासि वधूः ॥ ७४ ॥
 कररुद्धनीवि दयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया ।
 क्षणादृष्टकाटकशिलासदृशस्फुरद्गुम्फित्ति वसनं ववसे ॥ ७५ ॥
 पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ ब्रुवते जनाय वद को यमिति ।
 अभिधातुमध्यवससौ न गिरा पुलकैः प्रियं नववधूर्न्यगदत् ॥ ७६ ॥
 उदितोरुसादमतिवेपथुमत्सुदृशो ऽभिभर्तु विधुरं त्रपया ।
 वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि वाढमभूत् ॥ ७७ ॥
 परिमन्थराभिरलघूरुभरादधिवेश्म पत्युरूपचारविधौ ।
 खलित्वाभिरप्यनुपदं प्रमदाः प्रणयातिभूमिमगमन्गतिभिः ॥ ७८ ॥
 मधुरोन्नतभ्रु ललितं च दृशोः सकरप्रयोगचतुरं च वचः ।
 प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुटनृत्यलीलमभवत्सुतनोः ॥ ७९ ॥
 तदयुक्तमङ्ग तव विश्वसृजा न कृतं यदीक्षणासहस्रतयम् ।
 प्रकटीकृता जगति येन खलु स्फुटमिन्द्रताय मयि गोत्रभिदा ॥ ८० ॥

न वि भावयन्त्यनिशमक्षिगतामपि मां भवानतिसमीपतया ।
 हृदयस्थितामपि पुनः परितः कथमीक्षते वहिरभीष्टतमाम् ॥ ८५ ॥
 इति गुत्तमिच्छुमभिधाय पुरः क्षणदृष्टिपातविकसद्वदनाम् ।
 स्वकरावलम्बनविमुक्तगलत्कलकाञ्चि कां चिदरूपात्तरूपाः ॥ ८६ ॥
 अपमृयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या ।
 कलयन्नपि सव्यथो व तस्थे ऽशकुनेन सखलितः किलेतरौ पि ॥ ८७ ॥
 आलोक्य प्रियतममंशुके विलग्रे यत्तस्थे नमितमुखेन्दु मानवत्प ।
 तन्नूनं पद्मवल्लोकायां बभूवे मानस्य द्रुतमपयानमास्थितस्य ॥ ८८ ॥
 सुदृशः सरसव्यलीकिततस्तरसाञ्जिष्टवतः सयौवनोष्मा ।
 कथमप्यभवत्स्मरानलोक्तः स्तनभारो न नखंपचः प्रियस्य ॥ ८९ ॥
 दधत्युरोजद्वयमुर्वशीतलं भुवो गतेव स्वयमुर्वशी तलम् ।
 बभौमुखेनाप्रतिमेन का चन श्रियाधिका यां प्रति मेनका चन ॥ ९० ॥
 इत्थं नारीर्घटयितुमलं कामिभिः काममासन्प्रालेयांशोः सपदि रुचयः
 शान्तमानान्तरायाः ।
 आचार्यत्वं रतिषु विलसन्मन्मथश्रीविलासा ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः
 शीधिवश्चक्रुरासाम् ॥ ९१ ॥

इति

श्रीमाधकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये प्रदोषवर्णनं नाम
 नवमः सर्गः ॥

A n h a n g.

-- --

अथ

श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचम्पकप्रभूसूनोः कल्हणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां
पञ्चमस्तरङ्गः ॥

काप्येतेषु रुचिः कचेषु फणिनां पुंस्कोकिलस्येव ते
गोभिः कण्ठतटस्य कृष्यति पुरो दृक्पश्य चक्षुःश्रुतेः ।
संधाने भिनवे मिथो भगवतोर्जिह्वा पृथक्स्पन्दिनी
भिन्नार्थी सदृशाक्षरामपि वदत्येवं गिरं पातु वः ॥१॥

अवन्तिवर्मा साम्राज्यं प्राप्य पाठितकण्ठकः ।

चकार चरितैश्चित्रं सतां कण्ठकितं वपुः ॥२॥

आसतां क्षितिपामात्यौ तौ द्वावपि परस्परम् ।

आज्ञादाने परिवृढौ भृत्यावाज्ञापरिग्रहे ॥३॥

कृतज्ञः क्षान्तिमान्दमाभृन्मन्त्री भक्तः स्मयोऽङ्कितः ।

अभङ्गुरो यं संयोगः सुकृतैर्जातु दृश्यते ॥४॥

विवेक्ता प्राप्तराज्यः स द्दमाभृद्वीक्ष्य नृपश्रियम् ।

अविलुप्तस्मृतिर्धर्मानन्तरेवमचित्तयत् ॥५॥

गोभुजां वध्मभा लक्ष्मीर्मातङ्गोत्सङ्गलालिता ।

सेयं स्पृहां समुत्पाद्य दूषयत्युन्नतात्मनः ॥६॥

स नास्ति कश्चित्प्रथमं यः प्रदर्श्यान्कुलताम् ।

संताप्यते न चर्मं नीचप्रीत्येव नानया ॥७॥

चपलाभिः प्रवृद्धेयं स्वर्वेश्याभिः सहाम्बुधौ
 तदेकचारिणीवृत्तमनया शिञ्चितं कुतः ॥ ८ ॥
 निःस्नेहानन्वगात्कांश्चित्सुचिरं संस्तुताप्यसौ ।
 परलोकाधगान्भूपानपाथेयानबान्धवान् ॥ ९ ॥
 हेमभोजनभाण्डादि भाण्डागारे यदर्जितम् ।
 कस्मादस्य न नाथास्ते लोकात्तरगता नृपाः ॥ १० ॥
 अन्योच्छिष्टेषु पोत्रेषु भुङ्क्तेषु महोभुजः ।
 कस्मान्न लज्जामवदृच्छौचचित्तां न वा दधुः ॥ ११ ॥
 स्थूलेषु राजतस्थालकपालेधवलोक्तितैः ।
 प्रेतभूपालनामाङ्कैः शङ्का कस्य न जायते ॥ १२ ॥
 कृष्टाः प्रविष्टे ये कालपाशे कण्ठान्मुमूर्षताम् ।
 अशस्ता अपवित्राश्च ते हाराः कस्य हारिणः ॥ १३ ॥
 सद्रूप्य वाष्पैर्दुष्खोक्षैस्त्यक्तान्पूर्वैर्मुमूर्षुभिः
 स्पृशन्नेतानलंकारान्न संकोचः कमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
 या वारिराशिसलिलान्तरसंनिधान-
 संसेवयापि सततं मलिनैव लक्ष्मीः ।
 पात्रेषु रोदृशिखिभागिषु सा विमुक्ता
 वैमल्यमेति हरिणीव दुताशशौचे ॥ १५ ॥
 इति निर्धाय नृपतिनीतिं स्वर्णादि चूर्णताम् ।
 निजैरञ्जलिभिः प्रादाद्विजन्मभ्यः कर्मभकम् ॥ १६ ॥
 साधु भूषेति वक्तव्ये कृष्णान्निगौरवं द्विजः ।
 साधवन्तिन्निति वदन्नेकः प्रापाञ्जलीन्बद्धन् ॥ १७ ॥
 लक्ष्मीं कृतार्थिसात्कृत्स्नां कृतिनावन्तिवर्मणा ।
 विभूतिश्चामरच्छत्रमात्रशेषा व्यधीयत ॥ १८ ॥

अनन्तसंपत्संपन्नभूरिगोत्रजविप्लवे ।
 राजश्रीर्दुर्जरा तस्य नववे भूभुजो भवत् ॥ ११ ॥
 विप्लुतः समरे भ्रातृन्भ्रतृव्यांश्च विजित्य सः ।
 चकार भूरिभिर्वरैः राज्यं विगतकण्ठकम् ॥ २० ॥
 राज्यं निष्पाद्य निर्विघ्नमथ वात्सल्यपेशलः ।
 विभज्य बन्धुभृत्येषु बुभुजे पार्थिवः श्रियम् ॥ २१ ॥
 भ्राता द्वैमातुरस्तेन शूरवर्माभिधः सुधीः ।
 ज्ञातिप्रियेण वितते यौवराज्ये भ्यषिच्यत ॥ २२ ॥
 खाधूयाहस्तिकर्णाख्यावग्रहारौ प्रदाय यः ।
 शूरवर्मः स्वामिनं च गोकुलं च विनिर्ममे ॥ २३ ॥
 संपूर्णपुण्यमहिमा मर्त्यमाहात्म्यमन्दिरम् ।
 पञ्चहस्तप्रदश्चक्रे मठं सुकृतकर्मठः ॥ २४ ॥
 भ्राता व्यधत् नृपतेरपरः समराभिधः ।
 केशवं चतुरात्मानं समरस्वामिनं तथा ॥ २५ ॥
 द्वौ शूरावरजौ धीरवित्रपाख्यौ निज्ञाख्यया ।
 व्यधत्तां विबुधावासौ द्वावन्यौ गणनापती ॥ २६ ॥
 भूत्वा बाहुलताच्छत्रप्रभावानुभवौ भुवि ।
 गतौ सविग्रहावेव हरावासाग्रसत्यताम् ॥ २७ ॥
 राजदौवारिकः श्रीमाहूरस्यासीन्महोदयः ।
 महोदयस्वामिनो यः प्रतिष्ठां समपादयत् ॥ २८ ॥
 रामज्ञाख्यमुपाध्यायं ख्यातव्याकरणाश्रमम् ।
 व्याख्यातृपदकं चक्रे स तस्मिन्सुरमन्दिरे ॥ २९ ॥
 अमात्येन महीभर्तुः श्रीप्रभाकरवर्मणा ।
 कृतं प्रभाकरस्वामिनाप्तो विज्ञोर्निकेतनम् ॥ ३० ॥

आयातेन शुकैः सार्धं दत्ता गृहशुकेन यः ।
 मुक्ताः प्राप्य प्रतिष्ठायां चक्रे ख्यातां शुकावलीम् ॥ ३१ ॥
 विच्छिन्नप्रसरा विद्या भूयः शूरेण मन्त्रिणा ।
 सत्कृत्य विदुषः सभ्यान्देहे स्मिन्नवतारिता ॥ ३२ ॥
 युगैः क्षितिभुजां योग्यैर्वक्ष्यमाना महर्षयः ।
 बुधाः प्रवृद्धसत्कारा भूपतेर्विविशुः सभाम् ॥ ३३ ॥
 मुक्ताकाणाः शिवस्वामी कविरानन्दवर्धनः ।
 प्रथां रत्नाकरश्चागात्साम्राज्ये ऽवन्तिवर्मणः ॥ ३४ ॥
 आस्थाने कृतमन्दारो वन्दी शूरस्य मन्त्रिणः ।
 संकल्पस्मृतिमाधातुमिमामार्थां सदापठत् ॥ ३५ ॥
 अयमवसर उपकृतये प्रकृतिचला यावदस्ति संपदियम् ।
 विपदि सदाभ्युदयिन्यां पुनरुपकर्तुं कुतो वसरः ॥ ३६ ॥
 कृतः सुरेश्वरीक्षेत्रे बहुगेरुविधायिना ।
 शिवयोर्मिश्रयोस्तेन प्राप्तादः सो व्ययस्थितिः ॥ ३७ ॥
 शूरेश्वरं प्रतिष्ठाप्य स्ववेशमेव समुन्नतम् ।
 चक्रे शूरमठं धीमान्स भोगाय तपस्विनाम् ॥ ३८ ॥
 स्वकृते पत्तनवरे तेन शूरपुराभिधे ।
 क्रमवत्तुप्रदेशस्थो ढक्को भूद्विनिवेशितः ॥ ३९ ॥
 सुरेश्वरोप्राङ्गनतश्चक्रे भूतेश्वरं हरम् ।
 मठं शूरमठान्तश्च शूरजो रत्नवर्धनः ॥ ४० ॥
 काव्यदेव्यभिधा शूरवधूः शुद्धान्वया व्यधात् ।
 सदाशिवं सुरेश्वर्यां काव्यदेवीश्वराभिधम् ॥ ४१ ॥
 निर्मत्सरो ऽवन्तिवर्मा सोदरेभ्यो नपायिनीम् ।
 शूराय च सपुत्राय नृपतिः प्रक्रियां ददौ ॥ ४२ ॥

इन्दानुवर्ती भूपालो दैवतस्येव मन्त्रिणः ।
 आ बाल्यद्वैल्लवो व्यासीच्छैवतामुपदर्शयन् ॥ ४३ ॥
 क्षेत्रे विश्वैकसाराख्ये मृतानामपवर्गदे ।
 भूरिभोगास्पदं राज्ञा तेनावन्तिपुरं कृतम् ॥ ४४ ॥
 अवन्तिस्वामिनं तत्र प्राग्राज्याधिगमात्कृती ।
 विधाय प्राप्तसाम्राज्यश्चक्रे ऽवन्तीश्वरं तदा ॥ ४५ ॥
 त्रिपुरेश्वरभूतेशविजयेशेषु भूभृता ।
 स्नानद्रोण्या रौप्यमय्या तेन पीठत्रयं कृतम् ॥ ४६ ॥
 शूरस्यापि नरेन्द्रं तं ध्यायतः स्वाधिदैवतम् ।
 तत्प्रियार्थमुपेक्ष्यो भूङ्गर्मः प्राणाः सुतो पि वा ॥ ४७ ॥
 तथा चार्चयितुं ज्ञातुं यातो भूतेश्वरं नृपः ।
 विभवानुगुणे स्वस्मिन्पूजोपकरणे र्पिते ॥ ४८ ॥
 ददर्श पीठे देवस्य पूजकैरुपपादितम् ।
 वन्यमुत्पलशाकाख्यं तिक्तशाकमवस्थितम् ॥ ४९ ॥
 तत्रस्थाः क्षमाभुजा पृष्टास्तन्निवेदनकारणम् ।
 व्यजिज्ञपन्क्षितिन्यस्तजानुप्राञ्जलयस्ततः ॥ ५० ॥
 डामरो धन्वनामास्ति लहरे विषये बली ।
 शूरस्य मन्त्रिणो देवसेवको यः सुतोपमः ॥ ५१ ॥
 कृतेषु तेन ग्रामेषु निरवग्रहशक्तिना ।
 निवेद्यमेतदेवास्मै भूतेशाय नि वेद्यते ॥ ५२ ॥
 अकाण्डशूलजनितां पार्थिवः कथयन्व्यथाम् ।
 श्रुतमश्रुतवत्कृत्वा त्यक्तपूजो यः निर्ययौ ॥ ५३ ॥
 पूजां संत्यज्य गमनं शूलं चाकस्मिकं प्रभोः ।
 सहेतुकं विदच्छूरो वृत्तान्तान्वेषको भवत् ॥ ५४ ॥

ज्ञाततत्त्वस्ततस्तूर्णं भूतेशाभ्यर्षवर्तिनः ।
 क्रुद्धः समातृचक्रस्य भैरवस्याविशङ्कम् ॥ ५५ ॥
 निषिद्धजनबाहुल्यो भूत्वा विरलपार्श्वगः ।
 प्राहिणोद्धन्वमानेतुं ततो दूतान्पुनःपुनः ॥ ५६ ॥
 स क्षितिं पत्तिपतनासंमर्देन प्रकम्पयन् ।
 अप्रकम्पतनुः प्राप क्रूरः शूरान्तिकं पुनः ॥ ५७ ॥
 तस्य प्रविष्टमात्रस्य शस्त्रिणः शूरचोदिताः ।
 मुण्डं सजीवितस्यैव चिच्छिदुर्भैरवाग्रतः ॥ ५८ ॥
 आसन्ने सरसि क्षिप्त्वा रुधिरोद्गारि तद्वपुः ।
 क्षमापतेः क्षालितामर्षो धीरः शूरो विनिर्ययौ ॥ ५९ ॥
 तस्य श्रुत्वा शिरश्छिन्नं स्वपुत्रस्येव मन्त्रिणा ।
 क्षीणमन्युः क्षितिपतिः सवैलक्ष्यइवाभवत् ॥ ६० ॥
 शूरो यः पृष्ठकुशलो निर्व्यथो स्मीति भाषिणम् ।
 उत्थाप्य तत्प्राप्तं देवं पूजाशेषमकारयत् ॥ ६१ ॥
 इत्थं समस्तकृत्येषु भावज्ञः स महीपतेः ।
 अनुक्तैव क्षितं तत्तु प्राणास्त्यक्त्वाप्यसाधयत् ॥ ६२ ॥
 परस्परमनुत्पन्नमन्युकालुष्यदूषणौ ।
 न दृष्टौ न श्रुतावन्यौ तादृशौ राजमन्त्रिणौ ॥ ६३ ॥
 श्रमेधवाहनस्येव साम्राज्ये ऽवन्तिवर्मणः ।
 अशेषप्राणिनामासोदमारो दश वत्सरान् ॥ ६४ ॥
 जलं जहृद्भिः शिशिरं तटानेत्याकुतोभयैः ।
 तत्कालं सेवितः पृष्ठे पाठानैः शरदातपः ॥ ६५ ॥
 अनुग्रहाय लोकानां भट्टाः श्रीकल्लटादयः ।
 अवन्तिवर्मणः काले सिद्धा भुवमवातरन् ॥ ६६ ॥

चरित्रे बहुवक्तव्ये येषामेकस्य पावनः ।
 अयं प्रासङ्गिकः कश्चिद्वृत्तालो वर्णयिष्यते ॥ ६७ ॥
 देशः प्रबलतोयो यं महापद्मसरोजलैः ।
 कूलिनीभिश्च शबलः स्वल्पोत्पत्तिः सदाभवत् ॥ ६८ ॥
 ललितादित्यभूभर्तुरुद्योगेन बलीयसा ।
 किञ्चिद्वृत्तसलिलः प्रापोत्पत्तिं मनाक्ततः ॥ ६९ ॥
 जयापीडे क्रमाद्याते स्वल्पवीर्येषु राजसु ।
 सलिलोपप्लवैरासीत्युनरेवावृता क्षितिः ॥ ७० ॥
 दीनाराणां दशशती पञ्चाशत्यधिकाभवत् ।
 धान्यखारीक्रये हेतुर्देशे दुर्भिक्षविक्षते ॥ ७१ ॥
 अवन्तिवर्मणः पुण्यैर्जन्तून्जीवयितुं ततः ।
 स्वयमन्नपतिः श्रीमान्सूयः क्षितिमवातरत् ॥ ७२ ॥
 यस्याविज्ञातसंभूतेस्तूर्ये काले पि निश्चितम् ।
 अयोनिजत्वं कृतिनश्चरितैर्भुवनाद्भुतैः ॥ ७३ ॥
 पुरा रथ्यारजःपुञ्जं संमार्जन्ती पिधानवत् ।
 सुय्याभिधाना चण्डाली मृद्गाण्डं प्राप नूतनम् ॥ ७४ ॥
 तस्मिन्पिधानमुद्धृत्य सापश्यन्मध्यशायिनम् ।
 बालं कमलपत्राक्षं धयन्तं स्वकराङ्गुलीः ॥ ७५ ॥
 मात्रा कयापि त्यक्तो सौ सुन्दरो मन्दभाग्यया ।
 अथेति चित्तयत्यासीत्सा स्नेहात्प्रसूतस्तनी ॥ ७६ ॥
 अद्रूषयत्याः स्पर्शेन धात्र्याः शूद्रस्त्रियो गृहे ।
 तथा विहितवृत्तिः स शिशुर्वृद्धिमनीयत ॥ ७७ ॥
 स सुय्यनामा मतिमान्प्रवृद्धः शिक्षिताक्षरः ।
 कस्याप्यासीद्गृहपतेर्भकाध्यापको गृहे ॥ ७८ ॥

व्रतस्नानादिनियमैस्तं सतां हृदयंगमम् ।
 गोष्ठीषु विशदप्रज्ञं विदग्धाः पर्यवारयन् ॥ ७१ ॥
 तेषां कथाव्यवस्थासु निन्दतां जलविप्रवम् ।
 धीरस्ति मे निरर्थस्तु किं कुर्यामिति सो ब्रवीत् ॥ ७० ॥
 उन्मत्तस्येव वदतस्तस्य तन्नियमाद्वचः ।
 निशम्य भूभृच्चारेभ्यश्चिरमासीत्सविस्मयः ॥ ७१ ॥
 ततस्तमानाय नृपः किं ब्रूष इति पृष्ठवान् ।
 धीरस्तीत्यादि राजाग्रे प्यवोचत्सो प्यसंभ्रमः ॥ ७२ ॥
 वातूलो साविति निजैरुक्तो प्यथ महीपतिः ।
 धियं दिदृक्षुर्वि दधे तस्यायत्तं निजं धनम् ॥ ७३ ॥
 कोशादीनारभाण्डानि बहून्यादाय हेलया ।
 ययौ मडवराज्यं स नावमारुह्य रंहसा ॥ ७४ ॥
 ग्रामे तत्र प्रवृद्धाम्बुनिमग्रे नन्दकाभिधे ।
 एकं निक्षिप्य दीनारभाण्डं व्यावर्तत द्रुतम् ॥ ७५ ॥
 सत्यं वातूल एवासौ सभ्येऽपि वदत्स्वपि ।
 वार्त्तां निशम्य तां राजा तन्निष्ठान्वेषको भवत् ॥ ७६ ॥
 क्रमराज्यं समं प्राप्य देशे यक्षदराभिधे ।
 अञ्जलिभ्यां नि चिक्षेप दीनारान्सलिलान्तरे ॥ ७७ ॥
 यत्र तीरद्वयालम्बिशैलनिर्लुठिताः शिलाः ।
 चक्रुर्वितस्तां निष्पीड्य पयः प्रतिपथोन्मुखम् ॥ ७८ ॥
 दुर्भिन्नोपकृता ग्राम्या दीनारान्वेषिणस्तदा ।
 शिलाः प्रवाहाडुद्धृत्य वितस्तां समशोधयन् ॥ ७९ ॥
 एवं दिनानि द्वित्राणि पयो युक्त्या विकृष्य तत् ।
 वितस्तामेकतः स्थानात्कर्मकृद्भिरबन्धयत् ॥ ८० ॥

पाषाणसेतुबन्धेन सुष्येनाद्भुतकर्मणा ।
 सप्ताहमभवद्बडा निखिला नीलजा सरित् ॥ ११ ॥
 अधःप्रवाहं संशोध्य लुठदश्मप्रतिक्रियाम् ।
 कृत्वाबद्धैः शिलाबन्धैः सेतुबन्धमपाठयत् ॥ १२ ॥
 चिरकालनिरोधेन सोत्कण्ठेवाम्बुधिं प्रति ।
 ततः प्रावर्तत जवाद्भुतं सागरगामिनी ॥ १३ ॥
 जम्बालाङ्का स्फुरन्मीना भूर्बभौ सलिलोज्जिता ।
 व्यक्तकाक्ष्या सनक्षत्रा निर्मेधेव नभस्थली ॥ १४ ॥
 यत्रयत्र विवेदौघवेधं सलिलविप्लवे ।
 तत्रतत्र वितस्तायाः प्रवाहान्नूतनान्व्यधात ॥ १५ ॥
 मूलस्रोतोग्रनिष्ठयूतभूरिस्रोता बभौ सरित् ।
 एकभोगाश्रयानेकफणवासितपन्नगी ॥ १६ ॥
 वामेन सिन्धुस्त्रिग्राम्या वितस्ता दक्षिणेन तु ।
 गाल्यौ ये समगंसातां प्राग्वैन्यस्वामिनो त्तिके ॥ १७ ॥
 वर्तते ह्य महानद्योः कल्पापाये प्यनत्ययः ।
 संगमो नगरोपान्ते स सुष्योपक्रमस्तयोः ॥ १८ ॥
 अद्याप्यास्तां फलपुरपरिहासपुरस्थितौ ।
 विष्णुस्वामी संगमस्य वैन्यस्वामी च तीरयोः ॥ १९ ॥
 सुन्दरीभवनभ्यर्क्षप्राप्तस्याद्यतनस्य तु ।
 योगशायी कृष्णकेशस्तुष्यस्याभ्यर्चितस्तटे ॥ २० ॥
 दृश्यन्ते व्यापि सरितां पूर्वस्रोतस्तटोद्भवाः ।
 निषादाकृष्टनौरङ्गुरेखाङ्का जीर्णपादपाः ॥ २०१ ॥
 स्फुरत्तरङ्गजिह्वाः स नदीर्मार्गमजिग्रहत् ।
 तास्ताः स्वेच्छानुसारेण मान्त्रिकः पन्नगीरिव ॥ २०२ ॥

बद्धा शैलमयान्सेतून्वितस्तां सप्तयोजनीम् ।
 महापद्मसरोवारि स चकार नियन्त्रितम् ॥ १०३ ॥
 महापद्मसरःकुण्डाद्वितस्ता येन योजिता ।
 जवान्निर्याति कोदण्डयन्त्रादिषुरिवाधुना ॥ १०४ ॥
 उद्धृत्य सलिलादुर्वीमेवमादिवराहवत् ।
 अनेकजनसंकीर्णान्यामान्नानाविधान्व्यधात् ॥ १०५ ॥
 पालीभिरम्भः संरोध्य यान्कुण्डसदृशान्व्यधात् ।
 कुण्डलानीति सर्वान्नसमृद्धान्ब्रुवते जनाः ॥ १०६ ॥
 उत्खातकीलनिवहान्नद्यो द्यापि शरत्कृशाः ।
 व्यञ्जलि जलगन्धेभवन्धनस्तम्भसंनिभान् ॥ १०७ ॥
 दोनारभाण्डमौञ्जीत्स यदगाधजलान्तरे ।
 नन्दके निर्गतजले स्थलान्तात्तदलभ्यत ॥ १०८ ॥
 अदेवमातृकान्यामान्परीक्ष्य विविधाः क्षितीः ।
 संविभेजे विभक्तेन नादेयेन स वारिणा ॥ १०९ ॥
 असिञ्चच्च जलैर्ग्रामान्यामान्मृदमुपकृताम् ।
 या यावता क्षणेनागाच्छोषं तां तावता हृदि ॥ ११० ॥
 कालेन मत्वा सेकार्ही प्रतिग्रामं जलस्रुतेः ।
 परिमाणं विभागं च परिकल्प्य निरत्ययम् ॥ १११ ॥
 चकार चानूलाद्याभिः सिन्धुभिः सर्वतो दिशः ।
 सत्फलोदारकेदारसंपत्संपन्नविभ्रमाः ॥ ११२ ॥
 न कश्यपेनोपकृतं न यत्संकर्षणेन वा ।
 हेलया मण्डले मुष्मिंस्तत्सुष्येन सुकर्मणा ॥ ११३ ॥
 भूमेर्जलादुद्धरणं द्विजक्षेत्रे तथार्पणम् ।
 सेतुबन्धो श्मभिस्तोये यमनं कालियस्य च ॥ ११४ ॥

चतुर्षु सिद्धमिति यद्विज्ञोः सत्कर्मजन्मसु ।
 सुध्यस्य तत्पुण्यराशेरैकस्मिन्नेव जन्मनि ॥ ११५ ॥
 यस्मिन्महासुभिक्षेपु दीनाराणां शतद्वयी ।
 धान्यखारीप्राप्तिकेतुरा सर्गादभवत्पुरा ॥ ११६ ॥
 ततः प्रभृति तत्रैव चित्रं कश्मीरमण्डले ।
 षट्त्रिंशता धान्यखारी दीनारिरुदितः क्रयः ॥ ११७ ॥
 निर्गताया महापद्मसलिलात्स्वर्गसंनिभम् ।
 वितस्तायास्तटे चक्रे स्वनामाङ्कं स पत्तनम् ॥ ११८ ॥
 सुकृता स्थापिता तेन सरसि व्याप्तदिकटे ।
 आसंसारं स्थिरा मारमर्यादा कषपक्षिणाम् ॥ ११९ ॥
 सुय्याकुण्डलनामानं ग्रामं कृत्वा द्विजातितात् ।
 सुय्यामुद्दिश्य तन्नाम्ना सुय्यासेतुं स निर्ममे ॥ १२० ॥
 तेनोद्धृतासु सलिलाङ्गुषु ग्रामाः सहस्रशः ।
 अवन्तिवर्मप्रमुखैर्जयस्थलमुखाः कृताः ॥ १२१ ॥
 ईदृशैर्धर्म्यवृत्तानैः प्रवर्तितकृतोदयः ।
 अवन्तिदेवः पाति स्म मान्धातेव वसुंधराम् ॥ १२२ ॥
 प्राणप्रयाणसोद्योगरोगग्रस्तस्ततो ययौ ।
 क्षेत्रं स त्रिपुरेशाद्रिनिष्ठज्येष्ठेश्वराश्रितम् ॥ १२३ ॥
 आत्मनस्तत्र निश्चित्य विपत्तिं चिरगोपिताम् ।
 प्राणान्ते प्राञ्जलिः शूरो वैष्णवत्वमदर्शयत् ॥ १२४ ॥
 तेनान्ते भगवद्गीताः शृण्वता भावितात्मना ।
 ध्यायता वैष्णवं धाम निरमुच्यत जीवितम् ॥ १२५ ॥
 आषाढशुक्लपक्षस्य तृतीयस्यां जमापतिः ।
 वर्ष एकोनषष्ठे स क्ष्मावृषो स्तमुपाययौ ॥ १२६ ॥

तस्मिन्प्रशान्ते प्रत्येकं विभवोत्सिक्तचेतसाम् ।
 तुल्यमुत्पलवंशानां राज्येच्छा भूयसामभूत् ॥ १२७ ॥
 ततश्चक्रे प्रतीकारः प्रयत्नाद्भववर्धनः ।
 नृपं शङ्करवर्मणामवन्तिनृपतेः सुतम् ॥ १२८ ॥
 कर्णपो विन्नपामात्यस्तनूजं शूरवर्मणः ।
 तद्वेषात्सुखवर्माख्यं यौवराज्ये प्ययोजयत् ॥ १२९ ॥
 अतस्तयोरभूद्वैरं क्षितीशयुवराजयोः ।
 यस्मिन्क्षणेक्षणे राज्यमासीदोलामिवाश्रयत् ॥ १३० ॥
 शिवशक्त्यादयो वीराः स्वामिकार्योज्जितासवः ।
 यत्राभून्स्वसत्त्वस्य परीक्षाक्षणात्तामिनः ॥ १३१ ॥
 कुर्वतां स्वामिशत्रूणां दानमानप्रतिश्रवम् ।
 सत्त्वैकाग्र्यान् ते यस्मादानुकूल्यमशिश्यन् ॥ १३२ ॥
 पिण्डस्पृहां परित्यज्याहंकृताः शिक्षिताः क्व चित् ।
 तावन्न वीततमसः श्ववृत्तिमनुजीविनः ॥ १३३ ॥
 कथं चिदय निर्जित्य युवराजं महौजसम् ।
 प्राज्यः स्वविजयौङ्कारश्चक्रे शङ्करवर्मणा ॥ १३४ ॥
 सम्राट् समरवर्माद्यैर्वितीर्णसमरो सकृत् ।
 कीर्त्तिं श्रिया प्रणयिनीं लब्धयाधि विवेद सः ॥ १३५ ॥
 अथ निर्जित्य दयादलैर्बद्धा लक्ष्मीं क्षितीश्वरः ।
 जिह्नुर्दिग्विजयं कर्तुं श्रीमानासीन्महोद्यमः ॥ १३६ ॥
 तस्य कालबलादेशे प्रक्षीणजनसंपदि ।
 लक्षाणि नव पत्नीनां द्वारान्निष्क्रामतो भवन् ॥ १३७ ॥
 स्वपुरस्योपकण्ठे पि यो भूत्कुण्ठितशासनः ।
 स एव रत्नोत्तसेषु राजामाज्ञां न्यवेशयत् ॥ १३८ ॥

गच्छन्नाम्नायविच्छेदसंप्रदायः ककुब्जये ।
 स्वप्रज्ञया समुन्नीतो राज्ञा शङ्करवर्मणा ॥ १३१ ॥
 तत्सेना नरनाथानां पृतनाभिः पदेपदे ।
 कुल्यापगैव कुल्याभिर्विशन्तोभिर्वर्धत ॥ १४० ॥
 दार्वभिसारराजेन त्रस्यता समुपाश्रिताः ।
 अद्रिद्रोण्यो न वाहिन्यस्तत्सेनानादमा दधुः ॥ १४१ ॥
 जवोल्त्वणैर्हरिगणैर्गृह्णन्हरिगणं क्षणात् ।
 अनासादितदुर्गं स चक्रे दुर्गाक्षरातिथिम् ॥ १४२ ॥
 लक्षाणि नव पत्तीनां वारणानां शतत्रयी ।
 लक्षं च वाजिनामासीद्यस्य सेनापुरःसरम् ॥ १४३ ॥
 स गुर्जरजयव्ययः स्वपराभवशङ्किनम् ।
 त्रैगर्तं पृथिवीचन्द्रं निन्ये तमसि ह्रास्यताम् ॥ १४४ ॥
 पुत्रं भुवनचन्द्राख्यं नीविं प्रागेव दत्तवान् ।
 स क्षभूत्प्रणतिं कर्तुं तस्याभ्यर्क्षमुपागतः ॥ १४५ ॥
 अथ तत्कण्ठकं भ्राम्यद्भूरिमण्डलनायकम् ।
 वीक्ष्य संमुखमायातं महार्णवमिवोज्ज्वलम् ॥ १४६ ॥
 समागमक्षणे यस्माच्छङ्कमानः स्वबन्धनम् ।
 पलाय्य प्र ययौ द्वरं निर्वाणौजोविजृम्भितः ॥ १४७ ॥
 यमप्रतिमसौन्दर्यमद्याप्याहुः पुराविदः ।
 तमेवाद्राक्षुरुत्तस्ता नृपाः कालमिवोल्त्वणम् ॥ १४८ ॥
 उच्चखानालखानस्य संख्ये गुर्जरभूभुजः ।
 बडमूलां क्षणाद्यक्ष्मीं शुचं दीर्घमारोपयत् ॥ १४९ ॥
 तस्मै दत्त्वा ठकूदेशं विनयादङ्गुलीमिव ।
 स्वशरीरमिवापासीन्मण्डलं गुर्जराधिपः ॥ १५० ॥

चित्रं नृपद्विपाः पूतमूर्तयः कीर्त्तिनिर्करैः ।
 भवन्ति व्यसनासक्तिपांशुस्नानमलीमसाः ॥ १६३ ॥
 अथ क्रमेण नृपतिलोभाभ्यासेन भूयसा ।
 आधीयमानचित्तो भूत्प्रजापीडनपाण्डितः ॥ १६४ ॥
 आरब्धैर्व्यसनैर्भूम्ना क्षीणकोशः क्षणेक्षणे ।
 देवादीनां स सर्वस्वं जहारायामयुक्तिभिः ॥ १६५ ॥
 कर्मस्थाने पुरगृहग्रामादिधनहारिणा ।
 तेनाट्टपतिभागाव्यगृहकृत्याभिधे कृते ॥ १६६ ॥
 धूपचन्दनतैलादिविक्रयोत्थं समादधे ।
 द्रविणं देववेश्मभ्यः क्रयमूल्यकलाच्छलात् ॥ १६७ ॥
 प्रत्यवेक्षां मुखे दत्त्वा विभक्तैरधिकारिभिः ।
 चतुःषष्टिं सुरगृहान्मुमोषेतरदञ्जसा ॥ १६८ ॥
 ग्रामान्देवगृहग्रामान्नाजा प्रतिकरेण सः ।
 स्वयं स्वीकृत्य चोत्पत्तिं क्षमां कार्षकश्च व्यधात् ॥ १६९ ॥
 तुलां कृत्वा त्रिभागोनां वर्षदेयां स्वपर्षदे ।
 भुक्तिकम्बलमूल्यादि दम्भादप्यधिकं ददौ ॥ १७० ॥
 दिगन्तरस्थो ग्रामीणानूढभाराननागतान् ।
 तद्देशार्थैर्भारमूल्यं वर्षमेकमदण्डयत् ॥ १७१ ॥
 वर्षे ऽपरस्मिन्निखिलान्भारमूल्यं निरागसः ।
 तथैव संख्यया ग्राम्यान्प्रतिग्राम्यमदण्डयत् ॥ १७२ ॥
 इत्येषा ब्रह्मारोहिः प्रथमं तेन पातिता ।
 दारिद्र्यद्वती ग्रामीणां या त्रयोदशधा स्थिता ॥ १७३ ॥
 स्कन्दकग्रामकायस्थमासवृत्त्यादिसंग्रहैः ।
 अन्यैश्च विविधायसैर्व्यधाद्ग्रामान्स निर्धनान् ॥ १७४ ॥

तूलापहारोपचयग्रामदण्डादिसंग्रहैः ।
 इत्येष तेन संवाहो गृहकृत्ये प्रवर्तितः ॥ १७५ ॥
 व्यधत्त पञ्च शिविरान्स तस्मिन्भिन्नकर्मणि ।
 पठं तथा गञ्जवरं शकचं लवटाभिधम् ॥ १७६ ॥
 आत्मनो निरयं मूढः सो ङ्गीकृत्येत्युपक्रियाम् ।
 भाविनामकरोद्गात्रां पापीयस्त्वानियोगिनाम् ॥ १७७ ॥
 निमित्तं मण्डले मुष्मिन्सविद्यानामनादरे ।
 राज्ञां प्रतापहानौ च नान्यः शङ्करवर्मणः ॥ १७८ ॥
 मुख्येन गुणिनां राज्ञां धनहान्या प्रयापहः ।
 मूर्खेण येन कायस्था दास्याःपुत्राः प्रवर्तिताः ॥ १७९ ॥
 तथा कायस्थभोज्या भूजाता तत्प्रत्यवेक्षया ।
 यथा संजायते वर्णहरणादिव भूभुजाम् ॥ १८० ॥
 तस्मिन्धोरे प्रजादुष्टे कृपार्द्रः पृथिवीपतिम् ।
 पुत्रो गोपालवर्माख्यः कदा चिदिदमब्रवीत् ॥ १८१ ॥
 प्रदातुस्तात भवतः पूर्वं न्यासीकृतः स्थितः ।
 वरो यः सत्यसंधस्य सो धुना प्रार्थ्यते मया ॥ १८२ ॥
 कायस्थप्रेरणादेतैर्देवेनाद्य प्रवर्तितैः ।
 आयासैः श्वासशेषैव प्राणवृत्तिः शरीरिणाम् ॥ १८३ ॥
 न च नामास्ति तातस्य का चिन्नोक्तद्वयोचिता ।
 मनागपि हितप्राप्तिरेतया जनपीडया ॥ १८४ ॥
 अदृष्टविषयां वार्त्तां गृह्णानां वि वृणोति कः ।
 दृष्टे प्यनिष्टादन्यन्न कर्मणो येन दृश्यते ॥ १८५ ॥
 एकतो व्याधिदुर्भिक्षप्रमुखा विपदो खिलाः ।
 प्रजानामेकतस्वेका लुब्धता वसुधापतेः ॥ १८६ ॥

भूभुजो भ्यस्तलोभस्य श्रीः कैश्चिन्नाभि नन्यते ।
 अकालकुसुमस्येव फलसंभावनोज्जिता ॥ १८७ ॥
 दानं च सूनृता सृक्तिर्विश्वसंवन्नं प्रभोः ।
 लोभः पूर्वं तयोरेव विनाशाय महोद्यमः ॥ १८८ ॥
 प्रतापमायतिं शोभां हेमन्ताहस्य वारिदः ।
 स्मृतिशेषां करोत्येव लोभश्च पृथिवीभुजाम् ॥ १८९ ॥
 दयादा व्ययभीरुतापरिहृताब्धेर्भवत्युन्नता
 भृत्याः प्रत्युपकारकातरमतेः कुर्युर्न के पि प्रियम् ।
 राशीभूतधनस्य जीवितकृतौ शश्वद्यतेरन्निजा
 भूभर्तुः क्रियते द्विषेव रभसाहोभेन किं नाप्रियम् ॥ १९० ॥
 राजसंवाहनामायं नवायसो जनासुहृत् ।
 तदेष लोभप्रभवः प्रज्ञानाथ नि वार्यताम् ॥ १९१ ॥
 श्रुवेति राजपुत्रस्य सौजन्येनोज्ज्वलं वचः ।
 स्मितधौताधरो राजा शनैर्वचनमब्रवीत् ॥ १९२ ॥
 तवाकृत्यविसंवादि वचः सौजन्यपेशलम् ।
 स्मारयत्यग्य मामेतच्चित्तवृत्तिं पुरातनीम् ॥ १९३ ॥
 कुमारभावे पूर्वं मे तवेवार्द्रान्तरात्मनः ।
 प्रज्ञावत्सलता वत्स पर्याप्ता पर्यवर्धत ॥ १९४ ॥
 सो हं धर्मे वहन्वर्म शीति ऽद्वोक्षमंशुकम् ।
 पदातिरपपादत्रः पित्रा संचारितो भवम् ॥ १९५ ॥
 मृगव्याधा ह्यैः सार्धमठन्तं कण्ठकक्षतम् ।
 अन्तर्वाष्पं मां विलोक्य तमासूयिषुरग्रगाः ॥ १९६ ॥
 स तानुवाच सामान्यो भूत्वाहं राज्यमाप्तवान् ।
 कालेकाले सेवकानां ज्ञाने सेवापरिश्रमम् ॥ १९७ ॥

ईदृग्दुष्खमयं भुक्त्वा ज्ञास्यत्यन्यव्यथां ध्रुवम् ।
 प्रातश्चर्यो भवेन्मूढो गर्भेश्वरतयान्यथा ॥ १९८ ॥
 उपायैरीदृशैर्यो हं कृतः पित्रा सुशिक्षितः ।
 तेनापि प्राप्तराज्येन मयैवं पीडिताः प्रजाः ॥ १९९ ॥
 गर्भवासव्यथां ज्ञातः शरीरी वि स्मरेद्यथा ।
 प्राप्तराज्यस्तथा राजा नियतं पूर्वचित्तनम् ॥ २०० ॥
 त्वयैव तस्मादेको ह्य वरो मर्त्यं प्र दीयताम् ।
 प्राप्तराज्यः प्रजापीडां मा कार्षीस्त्वमतो धिकाम् ॥ २०१ ॥
 सासूयमिति तेनोक्तः कृतान्योन्यस्मितैर्विद्विः ।
 राजासैर्विद्वितश्चासीत्कुमारो ह्रीनताननः ॥ २०२ ॥
 त्यागभीरुतया तस्मिन्गुणिसङ्गपराङ्मुखे ।
 आसेवन्तावरा वृत्तीः कवयः भल्लटादयः ॥ २०३ ॥
 निर्वेतनाः सुकवयो भारिको लवटस्त्वभूत् ।
 प्रसादात्तस्य दीनारसहस्रद्वयवेतनः ॥ २०४ ॥
 कल्पपालकुले जन्म तत्तेनैव प्रमाणितम् ।
 क्षीबोचितापभ्रंशोक्तैर्देवी वाग्यस्य नाभवत् ॥ २०५ ॥
 वेष्टितश्मश्रुरुक्षीषो घ्राणस्याग्रे प्रदेशिनी ।
 ध्यानैकाग्रा दृगित्यासीत्सुखराजस्य मन्त्रिणः ॥ २०६ ॥
 यो यमार्योचितो वेशो दुर्नयासेविनः प्रभोः ।
 हृन्दानुवृत्त्या स प्राप नटस्येव विडम्बनाम् ॥ २०७ ॥
 सो नृगैः सह निर्द्रोहं जघान द्रोहशङ्कया ।
 शूरं दार्व्याभिसारेशं शर्वर्या नर्वाह्ननम् ॥ २०८ ॥
 प्रजाभिशापे पतिते नृपस्योन्मार्गवर्तिनः ।
 त्रिंशद्विंशः सुतास्तस्य व्यपद्यन्तामयं विना ॥ २०९ ॥

वंशः श्रीर्जीवितं दारा नामापि पृथिवीभुजाम् ।
 क्षणादेव क्षयं याति प्रजाविप्रियकारिणाम् ॥ २१० ॥
 इत्युक्तं वच्यते चाग्रे व्यक्तमेतत्तु चिन्त्यताम् ।
 प्रनष्टं तस्य नामापि यथा क्रूरेण कर्मणा ॥ २११ ॥
 नाम्ना पत्तनमित्येव प्रख्यातं स्वपुरं कृतम् ।
 कस्यान्यस्याभिधाधंसि यथा शङ्करवर्मणः ॥ २१२ ॥
 स्वस्त्रीयः सुखराजस्य तेन द्वाराधिपः कृतः ।
 वीरानकाभिधे स्थाने प्रमादादासद्वधम् ॥ २१३ ॥
 तत्कोपात्स स्वयं राजा दत्तयात्रो मदोर्जितः ।
 वीरानकं समुन्मूल्य प्र विवेशोत्तरापथम् ॥ २१४ ॥
 सिन्धुकूलाश्रयान्देशाञ्जित्वा भूरीन्भयातुरैः ।
 कृतानतिर्महोपालैः प्रत्यावृत्तो भवत्ततः ॥ २१५ ॥
 उरशां विशतस्तस्य वास्तव्यैरैरैः समम् ।
 निकेतहेतोः सैन्यानामकस्माडुदभूत्कलिः ॥ २१६ ॥
 गिरिशृङ्गाधिव्रूढेन श्वपाकेन निपातितः ।
 वेगवाही शरस्तस्य प्रमादादविशङ्कलम् ॥ २१७ ॥
 मुमूर्षुराप्तान्कटकं संरुध्य नयतेति सः ।
 उक्त्वा कर्णरिथाव्रूढः स्थानात्तस्माद्विनिर्घयौ ॥ २१८ ॥
 क्षीनदर्शनसामर्थ्यः परिज्ञाय शनैर्गिरा ।
 क्रन्दन्त्या वपुरालिङ्ग्य स्थितायाः क्षामभाषितः ॥ २१९ ॥
 पुत्रं गोपालवर्माख्यं न्यासोकृत्य च रक्षितुम् ।
 शिशुदेश्यं महादेव्याः सुगन्धाया अब्रान्धवम् ॥ २२० ॥
 फाल्गुणे कृत्तसप्तम्यां वत्सरे सप्तसप्ततौ ।
 उत्खायमानविशिखो मार्ग एव व्यपद्यत ॥ २२१ ॥

कल्हणस्य राजतरङ्गिण्याम् ।

सुखराजादयः सैन्यं रक्षन्तः परभूमिषु ।
वृत्तान्तैर्गोपायन्तस्तं यान्त एवाभवन्पथि ॥ २२२ ॥
तं यत्नसूत्रैस्ते मूर्ध्नी नम्रतोन्नम्रतावहैः ।
प्रतिप्रणामं प्राप्तानां सामन्तानामकारयन् ॥ २२३ ॥
षडभिर्दिनैर्निजे स्थाने प्राप्ते वोह्यासकाभिधे ।
चक्रिरे गतसंत्रासास्ततस्तस्यान्तसत्क्रियाम् ॥ २२४ ॥
तिस्रः सुरेन्द्रवत्याद्या राज्य राजानमन्वयुः ।
वालावितुः कृतज्ञश्च जयसिन्हाद्वयः कृती ॥ २२५ ॥
द्वौ लाडो वज्रसारश्च तं भृत्यावनु जग्मतुः ।
इति सद्भिश्चिताद्वैः सहस्राक्रियताग्रिसात् ॥ २२६ ॥
ततो जुगोप गोपालवर्मा धार्मिकतोऽञ्ज्वलः ।
सुगन्धया पाल्यमानः सत्यसंधो वसुंधराम् ॥ २२७ ॥
मध्ये लालितकादोनां दुर्वृत्तानां वसन्नपि ।
अनतिक्रान्तबाल्यो पि दुःसंस्कारान्न सो ग्रहीत् ॥ २२८ ॥
भूपालजननी भोगैर्वैधव्ये धिकमुन्मदा ।
सा प्रभाकरदेवाख्यमचीकमत मन्त्रिणाम् ॥ २२९ ॥
तया निर्भरसंभोगप्रीतया स व्यधीयत ।
सौभाग्यपदशृङ्गारमौलिचक्रत्रयाङ्कितः ॥ २३० ॥
कोशाध्यक्षेण रागिण्यास्तस्या लुण्ठितसंपदा ।
तदा भाण्डापुरे तेन शाहिराज्यं व्यधीयत ॥ २३१ ॥
आज्ञातिक्रमिणः शाहेः कृत्वा कमलकाभिधम् ।
तोमराणाय स प्रादाद्राज्यं लल्लियसूनवे ॥ २३२ ॥
प्रत्यावृत्तो य नगरं विवेश विजयोजितः ।
शौर्यशृङ्गारवसतौ साभिमानः स्वविग्रहे ॥ २३३ ॥

स राजजननीजारः साहंकारो जयार्जनात् ।
 मानक्षतिमधिक्तेपैर्वीराणां व्यधितान्वहम् ॥ २३४ ॥
 क्षुद्रेण कामिना वेश्यावेश्मनीव नृपास्पदे ।
 तेनावृते संप्रवेशो नाभूदन्यस्य कस्य चित् ॥ २३५ ॥
 शनैर्विज्ञातवार्तस्य धनमानापहारकृत् ।
 सो भूदक्षिगतो त्यर्थं राज्ञो गोपालवर्मणः ॥ २३६ ॥
 विद्यते यत्र गङ्गे स्मिंस्तत्सर्वं शाहिविग्रहे ।
 गतमित्यब्रवीद्रूपं स कोषगणनोद्यतम् ॥ २३७ ॥
 अथ गङ्गाधिपो राजभीतः खर्वोदिवेदिनम् ।
 रामदेवाह्वयं बन्धुमभिचारमकारयत् ॥ २३८ ॥
 तयाभिचारक्रियया भुक्तभूर्वत्सरद्वयम् ।
 गोपालवर्मनृपतिर्जातदाहो व्यपद्यत ॥ २३९ ॥
 व्यक्तोभूतकुकर्मा स राजदण्डभयाकुलः ।
 रामदेवो वधीत्पापः स्वयमेव स्वविग्रहम् ॥ २४० ॥
 रथ्यागृहीतो गोपालवर्मभ्राताथ सङ्कटः ।
 बभूव प्राप्तराज्यः स दशभिर्दिवसैर्व्यसुः ॥ २४१ ॥
 अथ वंशक्षये वृत्ते राज्ञः शङ्करवर्मणः ।
 प्रजाप्रार्थनया राज्यं सुगन्धा वि दधे स्वयम् ॥ २४२ ॥
 गोपालपुरगोपालमठगोपालकेशवान् ।
 सा पुरं च स्वनामाङ्कं वि दधे धर्मवृद्धये ॥ २४३ ॥
 गोपालवर्मणो ज्ञाया नन्दानिन्यान्वयोद्भवा ।
 शिशुरप्यभवन्नन्दा मठकेशवधारिणी ॥ २४४ ॥
 अन्तर्वत्याः क्षणो तस्मिन्यत्या गोपालवर्मणः ।
 जयलक्ष्म्यां बबन्धास्थां श्वश्रूः संतानकाङ्क्षिणी ॥ २४५ ॥

तस्यां विप्रनाप्रत्यायां प्रमवाले तिदुष्विता ।
 साभृदन्वयिने राज्यं कस्मै चिदातुमुद्यता ॥ २४६ ॥
 तस्मिन्काले मर्द्दाप्रालविग्रहानुग्रहजनमम् ।
 तत्रतत्र पदातीनां कृत्यसंहृत्यभूत्कुलम् ॥ २४७ ॥
 ततः समाश्रितैकाङ्गा स्वयं संवत्सरद्वयम् ।
 सुगन्धा वि दधे राज्यं समन्त्रिवेन तन्त्रिणाम् ॥ २४८ ॥
 योग्याय दातुं साम्राज्यं कस्मै चित्सा किलैकदा ।
 मन्त्राय मन्त्रिसामन्तान्तल्यैकाङ्गानङ्गीकृतम् ॥ २४९ ॥
 अवन्तिवर्मवंशाले नतारं शूरवर्मणः ।
 गर्गायाः स्वकुटुम्बिन्याः संज्ञातं सुखवर्मणा ॥ २५० ॥
 अनुव्रतो मे संवन्धिस्त्रेहादेवं भवेदिति ।
 राज्ये निर्जितवर्माख्यं कर्तुं तस्या मनो भवत् ॥ २५१ ॥
 तया तदुक्तं विषयव्यसनित्वेन जागरात् ।
 रात्रौ दिवाशयतया यो प्यनुत्थानदूषितः ॥ २५२ ॥
 नाम पङ्कुरिति प्राप राज्ये का तस्य योग्यता ।
 इत्युदीर्यभिवन्धन्तो यावत्के चन मन्त्रिणः ॥ २५३ ॥
 संहृतैर्भेदनिर्यातिस्तावन्निर्जितवर्मजः ।
 दशवर्षः कृतो राजा पार्थस्तन्त्रिपदातिभिः ॥ २५४ ॥
 ते गङ्गाधिपवाक्यानां सुगन्धोत्पाठनात्कृतम् ।
 प्रायश्चित्तममन्यन्त मानक्षतिविधायिनाम् ॥ २५५ ॥
 सा राजधान्याः साम्राज्यपरिभ्रष्टा विनिर्ययौ ।
 कृताधिकारा हारस्य पतितैर्वाष्पविन्दुभिः ॥ २५६ ॥
 शरणां प्रत्यभाङ्गत्यो योयस्तस्याः क्रमागतः ।
 तंतमैक्षिष्ट निर्यान्ती विपक्षैः सह संगतम् ॥ २५७ ॥

वर्ष एकोनवते संभूयैकाङ्गसैनिकाः ।
 गत्वा सुगन्धामा निन्युः पुनर्दुष्कपुरे स्थिताम् ॥ २५८ ॥
 तामापतत्तीमाकर्ण्य पार्थानुग्राहका मदात् ।
 चैत्रान्ते तन्निष्ठाः सर्वे निर्ययुः समरोन्मुखाः ॥ २५९ ॥
 ते जित्वा नवते वर्षे वैशाखे भिन्नसंहतीन् ।
 एकाङ्गान्व्यूहसंघातान्बबन्धुस्तां पलायिताम् ॥ २६० ॥
 निष्पालकविहारात्तस्तैर्बद्धा सा व्यपद्यत ।
 अनित्यपतनोच्छ्राया विचित्रा भाग्यवृत्तयः ॥ २६१ ॥
 अस्मिन्धनजनक्षेप्यनिमित्तं मण्डलोत्तमे ।
 सर्वतोदिक्कमुत्तस्थावथानर्थपरम्परा ॥ २६२ ॥
 जनकः पालको भूत्वा पङ्गुर्बालस्य भूपतेः ।
 सामात्यो पीडयन्लोकमुत्कोचग्रहतत्परः ॥ २६३ ॥
 भूभुजो ग्रामकायस्थाश्चान्योन्यविपाठनम् ।
 दत्ताधिकाधिकोत्कोचा वि दधुस्तन्निसेवया ॥ २६४ ॥
 यद्राजैः कान्यकुब्जाद्या विलब्धास्तत्र मण्डले ।
 तन्निष्ठां कुण्डिकादानाद्भूभुजां जीविकाभवत् ॥ २६५ ॥
 विष्णुः पुराणाधिष्ठाने मेरुवर्धनमन्त्रिणा ।
 श्रीमेरुवर्धनस्वामिनामा येन व्यधोयत ॥ २६६ ॥
 तदात्मजाः क्षणे तस्मिन्गहनद्रोहचाक्रिकाः ।
 चक्रुर्निगूढराज्येच्छाः प्रजायासैर्धनार्जनम् ॥ २६७ ॥
 सार्धं सुगन्धादित्येन गूढं शङ्करवर्धनः ।
 तेषां ज्येष्ठो बद्धसख्यो मुमोष नृपमन्दिरम् ॥ २६८ ॥
 क्षीणप्रज्ञे क्षणे तस्मिन्क्षारपातश्च क्षते ।
 उदीपः प्लाविताशेषशरच्छालिरजृम्भत ॥ २६९ ॥

वार्या संहस्रक्रेयायां दुर्लभे भोजने भवत् ।
 वर्षे त्रिनवते घोरं दुर्भिन्नेन जनक्षयः ॥ २७० ॥
 श्वैश्चिरप्रविष्टान्बुभुसेकाच्छूनविग्रहैः ।
 वितस्ता सर्वतश्हन्ना दुर्लभ्यमल्लिन्नाभवत् ॥ २७१ ॥
 विश्वतो स्थिमये ज्ञाने नैविद्यात्क्षितिमण्डले ।
 सर्वभूतभयादायि श्मशानैक्यमज्ञायत ॥ २७२ ॥
 महाहृद्धान्यसंभारविक्रयप्राप्तसंपदः ।
 मन्त्रिणः क्षमापतेः प्रापुस्तन्त्रिणश्च धनाढ्यताम् ॥ २७३ ॥
 आदेयः क्षमाभुजः सो भून्मन्त्री यस्तादृशीः प्रजाः ।
 विक्रीय वाह्यन्नासीत्तन्त्रिणां कृण्डिकाधनम् ॥ २७४ ॥
 अठव्यां वृष्टिसंप्राप्ते वातवर्षैरुपद्रुतम् ।
 वह्निः सर्वं जनं पश्यन्कश्चित्प्राप्तोत्तमन्दिरः ॥ २७५ ॥
 यथा तथा जनं दुःस्थं वीक्ष्य कापुरुषश्चिरम् ।
 राजधानीस्थितः पङ्क्तुः स्वसुखं बह्वमन्यत ॥ २७६ ॥
 तुञ्जीनचन्द्रापीडादिप्रजापालप्रियाः प्रजाः ।
 एवं तस्मिन्क्षणे नीताः संक्षयं राजराक्षसैः ॥ २७७ ॥
 प्रापुश्चिरमवस्थानं पार्थिवा न तदा क्वचित् ।
 धारासंपातसंभूता बुद्बुदाश्च दुर्दिने ॥ २७८ ॥
 पार्थः पितरमुत्पात्य कदा चित्प्राभवत्स्वयम् ।
 कदा चित्सुतमुत्पात्य तन्त्रिचक्रिकयाप्यभूत् ॥ २७९ ॥
 अप्रीणयत्पङ्क्तुवधूवडवामण्डलं युवा ।
 सुगन्धादित्यवीजाश्चो व्यवायविधिसेवया ॥ २८० ॥
 राज्ञ्या वप्यठदेव्याः स निर्दयैः सुरतोत्सवैः ।
 खण्डयामास कण्डूतिं साप्यस्यार्थैषणां धनैः ॥ २८१ ॥

भगिनीभगसौभाग्यबद्धराज्याः स्वयं ददुः ।
 यां पङ्गवे मनोज्ञाङ्गीं मेरुवर्धनसूनुवः ॥ २८२ ॥
 सुगन्धादित्यमौत्सुक्यात्सापि देवी मृगावती ।
 स्वयं सं बुभुजे त्यर्थकान्ताकामितकामिनी ॥ २८३ ॥
 पर्यायेणाभवद्भृत्यः स तयोर्भोगिवृद्धये ।
 दरिद्रयोषितोरेकं भुक्तिपात्रमिवान्वरुम् ॥ २८४ ॥
 पुत्रयो राज्यलाभाय स्पर्धयाभ्यां स्वमन्त्रिणे ।
 दत्ता निधुवनश्रद्धा धनदानैः सदक्षिणा ॥ २८५ ॥
 अथ पार्थ समुत्पाद्य तत्पिता पङ्गुराश्रितः ।
 तन्त्रिभिः सप्तनवते वर्षे पौषे भिषेचितः ॥ २८६ ॥
 माघे श्रानवते वर्षे सो भिषिच्य शिशुं सुतम् ।
 चक्रवर्माभिधं राज्ये क्षीणपुण्यो व्यपद्यत ॥ २८७ ॥
 पैतृकं वाञ्छतो राज्यं पार्थस्यानुचरा व्यधुः ।
 एकाङ्गैः सह संग्रामं तत्र तन्त्रिपदातयः ॥ २८८ ॥
 मातुर्वप्यददेव्याः सकं चित्कालं शिशुर्नृपः ।
 मातामह्याः क्षिप्रिकायाः पाल्यस्वासीत्समा दश ॥ २८९ ॥
 बाल्यादव्यक्तदौःशील्ये तस्मिंस्तत्पालनं तयोः ।
 निर्दोषमासीदण्डस्थफणिलालनसंनिभम् ॥ २९० ॥
 ज्ञातः पङ्गोर्मृगावत्यां नवमे वदे थ मन्त्रिभिः ।
 चक्रवर्माणमुत्पाद्य शूरवर्मा नृपः कृतः ॥ २९१ ॥
 निःस्नेहा मातुलामत्याः प्र ययुः स्वार्थतत्पराः ।
 अदत्वा तन्त्रिणां देयं तस्योत्पादनहेतुताम् ॥ २९२ ॥
 अदुर्वृत्तो पि स क्षमाभृद्धिना भूरिधनार्पणम् ।
 गुणवानिव वेश्यानां तन्त्रिणां नाभवत्प्रियः ॥ २९३ ॥

वर्षे गते तमुत्पाद्य दृष्टोत्पत्तितया नृपम् ।
 बह्वर्धदं पुनः पार्थ व्यधुस्तन्निपदानयः ॥ २९४ ॥
 अभूत्साम्बवती वेश्या साम्नेश्चरत्रिधायिनी ।
 पार्थप्रिया तन्निचक्रसंग्रहे ज्ञातचक्रिका ॥ २९५ ॥
 कालापेक्षी चक्रवर्मा ततो ऽप्येच्छद्वनं वरु ।
 एकादशाब्दस्यापाठे कृतो भूयो पि तन्निभिः ॥ २९६ ॥
 पार्थादीन्यैः समुत्पाद्य भुक्तं चक्रिकया पुरा ।
 तैस्तैः स्थानैश्च ये तेभ्यो जीवनाद्युपलेभिरे ॥ २९७ ॥
 पिता भ्राता च यैरस्य राज्यादुत्पादितो भवत् ।
 संबन्धिभ्यो पि यैर्दुग्धं कन्यां दत्तेतरैरम् ॥ २९८ ॥
 अकरोद्दृष्टदोषाणां तेषामेव स नटधीः ।
 मेरुवर्धनपुत्राणामधिकारसमर्पणम् ॥ २९९ ॥
 कृतो क्षपटलाधीशस्तेन शङ्करवर्धनः ।
 गृहकृत्ये ऽप्यसत्कृत्यो दाम्भिकः शम्बुवर्धनः ॥ ३०० ॥
 पौषे तस्यैव वर्षस्य धनाभावात्स तन्निणाम् ।
 अदत्तद्रुण्डिकादेयः पलायिष्ट भयाकुलः ॥ ३०१ ॥
 स्थिते मडवराज्यान्तस्तस्मिञ्छङ्करवर्धनः ।
 राज्यार्थी तन्निणां दूतं प्रादिणोच्छम्बुवर्धनम् ॥ ३०२ ॥
 आवर्जितैः स निखिलैरधिकोत्कोचचर्चया ।
 वञ्चयित्वाग्रजं राज्ये तैः स्वमेवाभ्यषेचयत् ॥ ३०३ ॥
 तीर्थस्थितः स्वकुलजां तिमिरन्ति भुङ्क्ते
 मौनी वकस्तिमिमुपेत्य वनान्तवासी ।
 व्याधो नि रुन्ति तु वकं प्र भवन्ति तेते
 पात्राण्युपर्युपरि वञ्चनचञ्चुतायाः ॥ ३०४ ॥

भ्रष्टश्चोश्चक्रवर्माथ निशि श्रीकृष्णदिनः ।
 एकदा डामराग्र्यस्य संग्रामस्याविशदृक् ॥ ३०५ ॥
 ज्ञात्वा कान्तिविशेषेण राजानं स कृताञ्जलिः ।
 प्रणम्य ग्राहयामास संभ्रमान्निजमासनम् ॥ ३०६ ॥
 राज्यभ्रंशादिवृत्तान्तमुक्त्वा साहायकार्थिनम् ।
 तं विपत्पेशलं प्रह्वो विचित्र्योवाच डामरः ॥ ३०७ ॥
 तन्निष्णां वा तृणानां वा राजन्का गणना रणे ।
 तत्सेवनार्थं सामर्थ्यं कस्मिन्न मम कर्मणि ॥ ३०८ ॥
 प्राप्नोत्साहः पुनर्नूनमस्मानेव हनिष्यसि ।
 वि स्मरत्युपकारं हि कृतकार्या महीभुजः ॥ ३०९ ॥
 ऊर्ध्वारोहे य आलम्बेदुर्भूभृच्छिनत्ति तम् ।
 कुठारिकस्तरुस्कन्धमिवाधोगमनोन्मुखः ॥ ३१० ॥
 धीर्धैर्यादिप्रकर्षेण येनोपक्रियते नृपः ।
 प्राप्नोदयः स तेनैव शङ्क्यं वेत्युपकारिणम् ॥ ३११ ॥
 अस्मिन्स्थिते विपदभूदिति संचित्य वर्ज्यते ।
 मूढैः परिवृढैरापत्सेवको मङ्गलेच्छुभिः ॥ ३१२ ॥
 संपन्थापत्सहायस्य विस्मृतोपक्रिया नृपाः ।
 मध्ये प्रमादस्खलितमुत्पन्नं हृदि कुर्वते ॥ ३१३ ॥
 आमयार्तिरिपुत्रासन्नुददौ दृष्टवैकृतान् ।
 लब्धोदया क्लीभयेन क्षमापा घ्नत्यनुयायिनः ॥ ३१४ ॥
 राज्ञः सतो पि नाश्वासो यस्येभस्येव कर्णयोः ।
 अविशुद्धप्रकृतयो धनन्ति मधुपाइव ॥ ३१५ ॥
 दिवसे संनिधानेन पिशुनप्रेरणा प्रभोः ।
 ईर्ष्यालुना स्वैरिणीव रक्षितुं यदि पार्यते ॥ ३१६ ॥

राजन्नजन्युपाध्यायो देवी यच्छिन्नयेद्रुः ।
 तत्र प्रजागरः कर्तुमसर्वज्ञैः न शक्यते ॥ ३१७ ॥
 कथं चिदङ्गि हृदये कुशलैर्विनिवेशिता ।
 शिन्ना गौरखरेणेव राज्ञा वि स्मार्यते निशि ॥ ३१८ ॥
 न के लोभं समुत्पाद्य जिह्वया म्लिग्धदीर्घया ।
 पिपीलिकाश्च ग्रस्ताः क्षमायास्तैः शल्यैकैरिव ॥ ३१९ ॥
 जानाति हतुं हतव्यमासनं न तु दूरगम् ।
 एको वकः परः सत्यं द्रोहवृत्तिर्महीपतिः ॥ ३२० ॥
 न नाम कण्टकाकीर्णः कौटिल्यं लक्ष्यतां नयेत् ।
 कालापेक्षी क्षितिपतिः शरोरमिव जार्यकः ॥ ३२१ ॥
 नमन्नपि हरिर्हन्याक्षिप्यन्नपि पन्नगः ।
 विहसन्नपि वेतालः स्तुवन्नपि महीपतिः ॥ ३२२ ॥
 अद्रोहवृत्त्या तस्मात्तं द्रव्यस्यस्मान्सदा यदि ।
 ससैन्यस्ते तदेषो हं प्रातरेव पुरःसरः ॥ ३२३ ॥
 तदाकर्ण्यब्रवीद्राजा लज्जास्मितसिताधरः ।
 स्वात्मेव यूयं संरक्ष्या मम पूर्वोपकारिणः ॥ ३२४ ॥
 ततो निक्षिप्य चरणं रक्ताक्ते मेषचर्मणि ।
 कोषं चक्रतुरन्योन्यं सखद्भौ नृपडामरौ ॥ ३२५ ॥
 अथ संघटितासङ्ख्यचण्डडामरमण्डलः ।
 चक्रवर्माकरोद्यात्रां प्रत्यूषे नगरोन्मुखः ॥ ३२६ ॥
 तस्मिन्क्षणे पुरस्कृत्य योद्धुं शङ्करवर्धनम् ।
 विनिर्ययुः सिताष्टम्यां चैत्रे तल्लिपदातयः ॥ ३२७ ॥
 कालानुवृत्तिप्रच्छन्नं तेषां संभावनोज्झितम् ।
 स तवरे पुरस्कृतं चक्रवर्मा स्वविक्रमम् ॥ ३२८ ॥

अथ प्रवृत्ते संग्रामे घोरे पद्मपुराद्वहिः ।
 जधान प्रेरितकृत्यः पूर्वं शङ्करवर्धनम् ॥ ३२१ ॥
 कृते सेनाधिपे तत्र शतधा तल्लिवाहिनी ।
 प्र ययौ पवनाघातप्रेरिता नौरिवाणवि ॥ ३३० ॥
 पृष्ठानुसारेणोद्युक्तो नृपस्तेषामपाहरत् ।
 गतिं तुरगवेगेन शिरःश्रेणिं तथासिना ॥ ३३१ ॥
 भ्रमतः समरे बभ्रुर्वीरिपट्टाञ्चलच्छटाः ।
 चक्रवर्ममृगेन्द्रस्य सटापाटलविभ्रमम् ॥ ३३२ ॥
 किमन्यत्पञ्चषाण्यासन्सहस्राणि रणाङ्गने ।
 पतितानि क्षणादेव कृतानां तत्र तल्लिणाम् ॥ ३३३ ॥
 तल्लिणो रणसंरम्भपरिश्रान्ताः क्षमातले ।
 गृध्रपक्षकृतच्छाये शायिताश्चक्रवर्मणा ॥ ३३४ ॥
 विशुद्धवंश्यैर्गुणिभिर्निहतैः संश्रितैः समम् ।
 अभूषयद्वीरशय्यां शूरः शङ्करवर्धनः ॥ ३३५ ॥
 उदयं संहृता एव संहृता एव च क्षयम् ।
 प्रयान्तः स्पृहणीयत्वं तल्लिणः कस्य नागमन् ॥ ३३६ ॥
 माननीयानधृष्यांश्च महावंश्यान्महीपतीन् ।
 अहीनिव खिलीकृत्य भिक्षयन्तः क्षणेक्षणैः ॥ ३३७ ॥
 अनयन्क्रोडया व्रीडां माद्यन्तो जीविकाकृते ।
 प्रागाहितुण्डिकाः क्रूराश्च ये गर्ह्यवृत्तयः ॥ ३३८ ॥
 ते तल्लिणः क्षणादग्धा गूढवैरविषाग्निना ।
 विमाननाविविग्नेन चक्रवर्ममहाहिना ॥ ३३९ ॥
 अथ द्वितीये दिवसे भग्नानामपि तल्लिणाम् ।
 वीरसंघट्टनं दावद्वारोच्छम्भुवर्धनः ॥ ३४० ॥

तावन्मिलितसामन्तसचिवैकाङ्गलान्तिनः ।
 सैन्यैर्नानापथायतिर्नदद्विव्याप्तदिकप्रयः ॥ ३४१ ॥
 वल्गन्मध्ये श्ववाराणां नृत्यतेवाग्रवाजिना ।
 वल्गाङ्गेनोद्धृष्टाम्बं शिरस्त्रं वामप्राणिना ॥ ३४२ ॥
 सस्वेदेतरुस्तायवेष्टनोष्णासनस्पृशः ।
 खड्गस्य बिम्बितार्कस्य भाभिर्ग्यातितकुण्डलः ॥ ३४३ ॥
 कवचोत्सेधसंरब्धकण्ठायासेन ताम्यता ।
 बद्धभ्रुकुटिवन्धेन वदनेन भयावहः ॥ ३४४ ॥
 तर्जयन्कृतङ्कङ्काराष्ट्रुब्धकालुण्ठितायणान् ।
 शिरोक्षिप्तसंज्ञया त्रस्तवास्तव्यकृतसान्धवनः ॥ ३४५ ॥
 भेरीरवैः श्रुतिं हिन्दन्यौराणीर्घेपिरोधिभिः ।
 संग्रामजयशोभाङ्कश्चक्रवर्माविशत्पुरम् ॥ ३४६ ॥
 तस्मिन्सिंहासनं प्राज्यमाक्रम्यातिजयोजिति ।
 बद्धा कुतश्चिदा निन्ये भूभटः शम्भुवर्धनम् ॥ ३४७ ॥
 राज्ञः पुरस्तात्तं शस्त्रपाताभिमीलितेक्षणम् ।
 भक्तिं प्रदर्शयन्पापश्चण्डालइव सो वधीत् ॥ ३४८ ॥
 उज्जतां धर्ममर्यादां मृत्यानां जनकोपमान् ।
 कृतुं नरेन्द्रान्द्रोहेण प्रारब्धः शम्भुवर्धनः ॥ ३४९ ॥
 प्राप्य निष्कण्ठकराज्यं चक्रवर्मनृपः क्रमात् ।
 अजायत धृतोत्सेको नृशंसविषमक्रियः ॥ ३५० ॥
 स्वविक्रमकथास्तोत्ररोमन्धप्रियताकृतः ।
 सो भवद्विष्टवन्द्यादिचाटुकारविधेयधीः ॥ ३५१ ॥
 आत्मानं दैवतमिव स्तुतिमोहितचेतसः ।
 ज्ञानतः प्राभवंस्तस्य विवेकविगुणाः क्रियाः ॥ ३५२ ॥

तस्मिन्प्रसङ्गे रङ्गाख्यः प्रख्यातो डोम्बगायनः ।
 वैदेशिको भवद्राज्ञा वितीर्णावसरो वह्निः ॥ ३५३ ॥
 प्राप्तान्सचिवान्सामन्तान्विन्यस्यन्तो यथाक्रमम् ।
 प्रतोद्वारा नृपस्याग्रमनयन्त विविक्तताम् ॥ ३५४ ॥
 वि बभौ धवलोल्लोषा सभा दीपप्रभोज्ज्वला ।
 शेषशय्येव मणिभिः कृतालोका फणोद्भवैः ॥ ३५५ ॥
 कृतावरोधधम्मिल्लमालान्दोलनकेलिभिः ।
 प्रदोषपवनैश्चक्रे शिशिरैर्घ्राणतर्पणम् ॥ ३५६ ॥
 ज्ञातगीतदिदृक्षाणां गवाक्षावलयो बभुः ।
 आसवामोदिभिर्वक्त्रैर्वरोधमृगीदृशाम् ॥ ३५७ ॥
 हारकङ्कणकेयूरपारिहार्यादिशोभिना ।
 स्ववृन्देनानुयातो थ प्राविशडोम्बगायनः ॥ ३५८ ॥
 हंसी नागलता चास्य सुते ललितलोचने ।
 चक्रतुः कौतुकोद्भवां सभां चित्रार्पितामिव ॥ ३५९ ॥
 तयोर्विलासवलितैश्चलितापाङ्गविभ्रमैः ।
 द्वितीयपुष्पप्रकरो व्यकीर्यत सभान्तरे ॥ ३६० ॥
 गायनैर्ज्ञेय जीवेति कृतकोलाहलैरभूत् ।
 सद्ः सशब्दं कुर्वद्भिस्तत्तन्नृपगुणग्रहम् ॥ ३६१ ॥
 भुक्तोत्तरोचितोदञ्चत्पञ्चमस्थानचारिणाः ।
 वंशै रगविशेषस्य दत्ते स्थाने ततः शनैः ॥ ३६२ ॥
 अविक्रियशिरःकम्पभ्रूनेत्रभ्रमशोभितः ।
 अभिन्नइव गायन्त्योर्गतिध्वनिर्जृम्भत ॥ ३६३ ॥
 अथ ताम्बूलरोमन्थत्यागनिश्चलमूर्तिना ।
 ज्ञातं राजकुरङ्गेण प्रमोदास्पन्ददृष्टिना ॥ ३६४ ॥

गायत्यौ भावमालक्ष्य तस्य मृगधमगायताम् ।
 अधिकोद्रेचिताभिव्यं विलासस्मितविभ्रमैः ॥ ३६५ ॥
 राजस्तयोश्च संसत्ताचित्तयोरितरतरम् ।
 दृग्व्यापारैः स्वसंवेद्यैः संलापद्वय पप्रथे ॥ ३६६ ॥
 नृपं हारितचित्तं तं विज्ञायैकः प्रियो विदः ।
 ततः प्रसङ्गे प्रोवाच प्रीतिवृद्धिकरं वचः ॥ ३६७ ॥
 देव गीतमिदं यातं संप्राप्यैते मनोरमे ।
 कर्पूरपारीपतितं मैरेयमिव हारितम् ॥ ३६८ ॥
 गायत्योर्मार्जितामेतां रगादलचतुष्किकाम् ।
 अनयोः प्रतिमाव्याजाञ्चुम्बतीव निशाकरः ॥ ३६९ ॥
 करन्यस्तकपोलान्तमुद्गायत्याविमे ध्रुवम् ।
 कटाक्षैः कुरुतो व्योम्नि वैमानिकविमोहनम् ॥ ३७० ॥
 जानत्या स्वाश्रयां चर्चामनयोरेकयावयोः ।
 असूयास्मितगर्भी यं कटाक्षः पश्य पातितः ॥ ३७१ ॥
 गायत्येकानतामुखी कर्णव्यालोलकुण्डला ।
 विपरीतरतोद्रेककृतारम्भेव शोभते ॥ ३७२ ॥
 सफलं तस्य तारुण्यमीदृश्यो निर्जने स्त्रियः ।
 औत्सुक्याद्विरहे यस्य गायत्येवंविधैः स्वरैः ॥ ३७३ ॥
 उपपत्तिपरित्यक्तशास्त्रानुष्ठानमोहितैः ।
 एकसार्यप्रयातेभ्यः कथमेको वि वर्ज्यते ॥ ३७४ ॥
 नेत्रस्य रूपं श्रोत्रस्य धनिं संस्पृशतो न चेत् ।
 तदङ्गस्यान्यकालाङ्गं स्पृशतो दुष्कृतं कुतः ॥ ३७५ ॥
 अभिलाषाङ्कुरः सिक्तश्च तैर्विठभाषितैः ।
 राज्ञः स्वभावलोलस्य शतशाखत्वमा गयौ ॥ ३७६ ॥

ये विस्तारितवर्णसंकररुचः संदर्श्य गोत्रान्तकृद्-
बद्धावस्थितिचापलं धनमलं पार्श्वे धनन्युद्धताः ।
नीयन्ते विपथावपातपरतां लब्धोदयैस्तैः क्षणात्
सिंहा वारिधिरैरमी च रभसादूपात्सिंहा विटैः ॥ ३७७ ॥

वस्तुक्षणादनुपपत्त्युपपत्तियुक्तं
कृत्वा जडान्यदि विमोहयितुं समर्थाः ।
न स्युर्विठा अथ कुतर्कपथस्थिताश्च
नित्योद्वेसेषु निरयेषु मृगाश्चरेयुः ॥ ३७८ ॥

संतोष्य हारकेयूरकुण्डलैर्डोम्बमण्डलम् ।
अमार्गत्यागराधेयः शुद्धान्तमगमन्नृपः ॥ ३७९ ॥
कालो स्याः क्षितिवल्लभो यमभिधेत्युर्वीपितरेकतो
ब्रूते सावतिचण्डताण्डवयुतं डोम्बः स्वनामान्यतः ।
मध्ये यत्किमपीति गीतिरचना काव्यं यदेतद्विदो
यल्लक्ष्मीं क्षपयन्ति तान्धिगबुधान्कीर्त्यर्थिनः पार्थिवान् ॥ ३८० ॥

वेश्यानुरागस्य महेन्द्रचापधाम्नो हरिद्रारसरञ्जनस्य ।
उपाङ्गगीतस्य च हारिणो पि सौन्दर्यमस्थैर्यद्वृतप्रकर्षम् ॥ ३८१ ॥

दर्शनाभ्यासमंवृद्धचक्षूराग क्षमापतिः ।
विना श्रवाककन्ये ते न पुनः प्राप निर्वृतिम् ॥ ३८२ ॥
गायत्यौ शयनोपात्ते शनैर्विहितचुम्बनम् ।
नृपं रतिसुखाभिज्ञं तं कृत्वात्तु प्र चक्रतुः ॥ ३८३ ॥
समागमेन नव्येन तयोर्वैयात्यशोभिना ।
चक्रे क्षपितसामर्थ्यः स लज्जोद्धृणान्नमः ॥ ३८४ ॥
रत्यन्तसुलभोद्भेदैर्निस्तृतैः स्वेदविन्दुभिः ।
भाग्योष्मसंक्षयजडं वपुस्तस्य व्यधीयत ॥ ३८५ ॥

रागान्धेत कृता हंसी महादेवी महीभुजा ।
 भेजे राजवधूमध्ये बालव्यजनवीजनम् ॥ ३८६ ॥
 तस्या यैर्भुक्तमुच्छिष्टं ते यथा चक्रवर्मणः ।
 नृपान्तराणामन्येषामप्यभूवन्सभासदः ॥ ३८७ ॥
 मन्त्रिणामक्षपटलप्रख्यमुल्याधिकारदा ।
 प्रवृद्धिहेतुतां प्राप डोम्बसेवनचक्रिका ॥ ३८८ ॥
 मौल्यात्सचिवतां के चिच्छूपाका न व्यधुः स्वयम् ।
 के चित्रकुर्वन्नीतिज्ञा राजकार्याणि मन्त्रिवत् ॥ ३८९ ॥
 मन्त्रिणस्तस्करा राज्ञी श्वपाकी श्वपचाः प्रियाः ।
 किं न लोकोत्तरमभूद्रूपतेश्चक्रवर्मणः ॥ ३९० ॥
 ऋतुमार्तातर्तवाङ्कानि श्वपाकी स्वांशुकान्यदात् ।
 तदाच्छादनदृतेच्छा मन्त्रिणः प्राविशन्सभाम् ॥ ३९१ ॥
 कैश्चित्क्षितिभुजो वैरमङ्गीकृत्यापि तत्क्षणम् ।
 यैर्नाशि श्वपचोच्छिष्टं ते भूवन्सोमपैः समाः ॥ ३९२ ॥
 मण्डले स्मिन्प्रभावोग्रा न देवा न्यवसन्ध्रुवम् ।
 तद्वेश्मनि तदा नो चेच्छूपाकी प्रविशेत्कथम् ॥ ३९३ ॥
 तां रणस्वामिनं द्रष्टुं तिलद्वादश्यहोगताम् ।
 सामन्तेभ्यः साभिमाना नान्वयुर्दमिराः परम् ॥ ३९४ ॥
 राजकौटुम्बदृष्टानां डोम्बानां निर्गता मुखात् ।
 राज्ञामिवाज्ञा दुर्लङ्घ्या न केनाप्युदलङ्घ्यत ॥ ३९५ ॥
 राज्ञा प्रदत्ते रङ्गाय हेलुग्रामे ग्रहारवत् ।
 लिलेख पट्टोपाध्यायो न यदा दानपट्टकम् ॥ ३९६ ॥
 तदाक्षपटलं गत्वा रङ्गः कोपात्तमब्रवीत् ।
 रङ्गः स हेलुदिक्षेति दासीसुत न लिख्यते ॥ ३९७ ॥

लिलेख सो थ संत्रासाद्भ्रूभ्रूतर्जितः ।
 को न राजनि दुर्वृत्ते भवेन्नोतिव्यतिक्रमः ॥ ३१८ ॥
 अत्यागमनपापस्य पापः पृच्छन्स निष्कृतिम् ।
 विटैर्हस्यावहान्येव प्रायश्चित्तानि कारितः ॥ ३१९ ॥
 हिमेनैव हिमं शाम्येदुष्कृतेनैव दुष्कृतम् ।
 सो नुशिष्टो विटैरेवं दधत्पामरसारताम् ॥ ४०० ॥
 पवित्रास्पर्शतो स्पृश्या स्पर्शपापं जिह्मिषुणा ।
 तेनाद्रूष्यत विप्रस्य योषिन्मासोपवासिनः ॥ ४०१ ॥
 ततो पि पापिनो भूवन्के पि तस्मिन्दक्षणे द्विजाः ।
 तस्मादप्यग्रहाराण्ये जगृहुर्गृहभोजिनः ॥ ४०२ ॥
 चक्रे चक्रमठं सो पि पापः पाश्रुपताश्रयम् ।
 तस्मिन्दृते र्धनिष्पन्नं तद्वर्धयोजयत् ॥ ४०३ ॥
 पूर्वोपकारान्विस्मृत्य डामरान्स निरागसः ।
 नृपतिः श्वपचाकामी विश्वस्तांश्छद्मनावधीत् ॥ ४०४ ॥
 कृतुं व्याजिन विश्वस्ताः के चिडामरतस्कराः ।
 तस्युस्तस्यातिके द्रोहच्छिद्रानेहःप्रतीक्षिणः ॥ ४०५ ॥
 श्वपाकोशयनावासासन्नावस्करमन्दिरे ।
 शौचस्थितं तं निःशस्त्रं ते रात्रौ प्रापुरेकदा ॥ ४०६ ॥
 अथ तैः प्राप्तसमयैरेकस्मात्तस्य सर्वतः ।
 क्षिप्रं न्यपात्यताशेषशातशस्त्रपरम्परा ॥ ४०७ ॥
 सुप्तस्तटाङ्गदे भ्रष्टइव निद्रालसेक्षणाः ।
 प्रबुद्धः शस्त्रपातैः स व्यमुचद्वैवान्नवान् ॥ ४०८ ॥
 निःशस्त्रः शस्त्रमन्विष्यन्क्षरत्क्षतजनिर्हरः ।
 अनुद्रुतो रिभिर्धावच्छ्रव्यावेश्म विवेश सः ॥ ४०९ ॥

अप्राप्तहेतिं क्रन्दत्या श्वपावयान्निङ्गिताङ्गकम् ।
 तत्कुचोत्सङ्गलगार्धं जघ्रुस्ते नृप्रविश्य तम् ॥ ४१० ॥
 स्वैरेव प्रेरिता दरिस्ते तस्य नृपतेः किल ।
 मुमूर्षोर्जानुनी स्वैरं गितायां समचूर्णयन् ॥ ४११ ॥
 त्रयोदशाब्दे ज्यैष्ठस्य शुक्लाष्टम्यां जपान्जणे ।
 श्वपाकभोग्यः स श्वेवावस्करे तस्करैर्हतः ॥ ४१२ ॥
 उन्मत्तावन्तिनामाय पार्थसूनुर्दुराजयः ।
 अभ्यषिच्यत वैधेयैः सचिवैः शर्वटादिभिः ॥ ४१३ ॥
 श्वपाकीकामुके पापे निहते निशि तस्करैः ।
 प्रजानां पाप्मना सा भूत्पापात्पापतरो नृपः ॥ ४१४ ॥
 स्थगिता तत्कथापापस्पर्शभित्वा सरस्वती ।
 कथं चित्तस्त्रुश्वेव सेयं प्र स्थाप्यते मया ॥ ४१५ ॥
 आसीत्पितृकुलं तस्य भक्ष्यं दुर्नृपरक्षसः ।
 और्वाभिधस्य दृव्याशविशेषस्येव जीवनम् ॥ ४१६ ॥
 तस्यासंष्टकुराधातसठङ्कारकरोठिकाः ।
 घ्राणस्कन्दादिवाद्यज्ञाः सभायां मुख्यमन्त्रिणः ॥ ४१७ ॥
 ते मात्याश्चारणवेन निर्लज्जास्तमरञ्जयन् ।
 कालान्तरेण यैरेव भूमिपालैर्भविष्यते ॥ ४१८ ॥
 पर्वगुप्तो भवत्तस्य सर्वेभ्यो प्यधिकं प्रियः ।
 आस्थाने नर्तनं कुर्वन्नपाकृतकठीपटः ॥ ४१९ ॥
 आ तन्निविप्लवाद्दृष्ट्वा कीठप्रायान्महीपतीन् ।
 पर्वगुप्तः सर्वदाभूद्राज्यावाप्तिकृतोद्यमः ॥ ४२० ॥
 तदा निगूढराज्येच्छः सख्यं मुख्यैः स मन्त्रिभिः ।
 पीतकोशैः प्रविद्धे पञ्चभिर्भूभटादिभिः ॥ ४२१ ॥

भूभटः शर्वटश्होजः कुमुदः सो मृताकरः ।
 पर्वगुप्तेन संबन्धं चक्रिरे कोशपीथिनः ॥ ४२२ ॥
 गवान्नसरसि प्रातश्चीजलो वागलद्धिजः ।
 संग्रामडामरगृहे यो रक्कः ख्यातपौरुषः ॥ ४२३ ॥
 पक्षतिमात्रो भूपेन दृष्टशौर्यः स संयुगे ।
 महोदरो महाकायः प्रापितो मुख्यमन्त्रिताम् ॥ ४२४ ॥
 यादृशी तेन ददृशे देवी श्रीः सरसो तरे ।
 तादृग्रक्कजया देवीत्यभिधानेन निर्ममे ॥ ४२५ ॥
 रात्र्यं निष्कण्ठकं कृत्वा धूर्तेनापजिहीर्षुणा ।
 प्रेरितः पर्वगुप्तेन भूभृच्चक्रे कुलक्षयम् ॥ ४२६ ॥
 तेन लुण्ठितसर्वस्वः पार्थस्तस्थौ कलत्रवान् ।
 श्रीजयेन्द्रविहारात्तः श्रमणादत्तभोजनः ॥ ४२७ ॥
 शिशूच्छङ्करवर्मादीन्भ्रातृन्द्वारान्निरोध्य सः ।
 तत्र स्थिताननशनैरुत्क्रान्तासूनकारयत् ॥ ४२८ ॥
 उद्यतः पितरं कृतुं मन्त्रिणो नुमतप्रदान् ।
 बद्धपटान्व्यधाद्वद्वनिगडानितरान्पुनः ॥ ४२९ ॥
 एकदा मन्त्रिसामन्ततन्त्रिकायस्थसैनिकाः ।
 पार्थं तदाज्ञामासाद्य निशायां पर्यवेष्टयन् ॥ ४३० ॥
 ह्यनक्षीणां वरां पत्नीं रुद्धद्वारां निपात्य ते ।
 आलिङ्ग्यमानां क्रन्दद्भिस्तर्णकैरिव दारकैः ॥ ४३१ ॥
 केशानालम्ब्य कर्षत्तः शर्करोत्पाटिताङ्गकम् ।
 विपन्नं गोकुलादात्तमिव निर्हृत्य तं गृहात् ॥ ४३२ ॥
 क्षुत्क्षामरुद्धं क्रन्दन्तं नि जघ्नुर्नम्रवियग्रहम् ।
 चाण्डालाश्च निःशस्त्रं कुमुदाद्या नृपप्रियाः ॥ ४३३ ॥

पितरं निहतं श्रुत्वा राजा संज्ञातकौतुकः ।
 प्रातः स्वसचिवैः सार्धं गत्वा दृष्टो य दृष्टवान् ॥ ४३४ ॥
 अत्राङ्गे स्य प्रहारी यं मदत्त इति वादिनः ।
 तस्याग्रे राजपुरुषाः शशंसुर्निजविक्रमम् ॥ ४३५ ॥
 न्यक्कृत्य स्वीकृतो राज्ञा तदा तद्रङ्गनोद्यतः ।
 अचूचुदत्पर्वगुप्तो देवगुप्ताभिधं सुतम् ॥ ४३६ ॥
 पार्थस्य निहतस्याङ्गे सो क्षिपत्क्षुरिकां ततः ।
 रञ्जितो येन भूपालो ज्ञातहासो भवच्चिरम् ॥ ४३७ ॥
 डामरैर्लुण्ठितो देशः प्रणाशे चक्रवर्मणः ।
 उत्थाप्य पापकायस्थांस्तेन भूयो पि दण्डितः ॥ ४३८ ॥
 संप्रेरितः कुसचिवैः शस्त्राभ्यासं चकार सः ।
 पाठयन्क्षुरिकाघातैः कोटुवीस्तनकोठरम् ॥ ४३९ ॥
 गर्भिणीनां च जठरं गर्भान्द्रष्टुमपाठयत् ।
 काठिन्यस्य परोक्षार्थमङ्गं कर्मकृतामपि ॥ ४४० ॥
 प्रतिग्रहाग्रहाद्वोराद्यद्वा वधभयाद्धिजाः ।
 प्रत्यगृह्णन्ग्रहारांस्तस्मादपि नृपाधमात् ॥ ४४१ ॥
 क्रूरपापानुवृत्तेन क्षयरोगेण पार्थिवः ।
 तेनानुबाध्यमानो भूदपर्यन्तव्यथातुरः ॥ ४४२ ॥
 व्यथया तस्य तादृश्या प्रजा एव न केवलम् ।
 तुतुषुर्निजशुद्धान्तमहिष्यो पि चतुर्दश ॥ ४४३ ॥
 अथान्तःपुरदासीभिर्यः कुतश्चिदुपाकृतः ।
 क्षितिपालात्प्रज्ञातो यमिति प्रख्यापितो मृषा ॥ ४४४ ॥
 तं शिशुं प्रूर्वमाख्यं विनिवेश्य नृपासने ।
 हस्ते निक्षिप्य सामन्तसचिवैकाङ्गतन्त्रिणाम् ॥ ४४५ ॥

कम्पनाधिपतेर्बद्धद्वेषः कमलवर्धनात् ।
 बिभ्यन्मडवराज्यस्थाडामरोत्पाठनक्षमात् ॥ ४४६ ॥
 आसन्ननिरयप्राप्तिः पितृका पार्थिवाधमः ।
 शुचौ पञ्चदशाब्दस्य प्रज्ञापुण्यैः क्षयं ययौ ॥ ४४७ ॥
 पितृधातिसुतो राजा जयस्वामिविरोचनम् ।
 आषाढशुक्लसप्तम्यां शिशुर्द्रष्टुं विनिर्ययौ ॥ ४४८ ॥
 नवा वि रजे राजश्रीर्बालस्य पृथिवीपतेः ।
 कृपाणवेणीललिता कृत्तचामरहासिनो ॥ ४४९ ॥
 अत्रान्तरे जवायतैश्चरैरावेदितसुतः ।
 सामन्तैर्नगरोपान्तं प्राप्तः कमलवर्धनः ॥ ४५० ॥
 एकाङ्गतन्त्रिसामन्तश्यालहारकसादिभिः ।
 नगरं प्रविशजङ्घान्तः समं सैन्यैररुध्यत ॥ ४५१ ॥
 विरुद्धडामरानोकान्युद्धा मार्गेषु निर्गतः ।
 श्रान्तो व्यसौ वैरिसेनामजयद्विक्रमोर्जितः ॥ ४५२ ॥
 सहस्रमश्ववाराणां विद्राव्य तुरगैर्मितैः ।
 राजधानीमसंरुद्धः प्र विवेश ततः क्षणात् ॥ ४५३ ॥
 तं लब्धजयमाकर्ण्य सैन्यैस्त्यक्तं पलायितैः ।
 एकाकिनं क्वाप्यनयज्जननी शिशुभूपतिम् ॥ ४५४ ॥
 प्राक्कर्मभिर्मोहितो वा प्रेरितो वा कुमन्त्रिभिः ।
 नाभूत्सिंहासनाद्वहो मूढः कमलवर्धनः ॥ ४५५ ॥
 तदानीं स्वगृहान्यातो राज्यकामो न्यवासरे ।
 संघट्टयन्दिज्ञान्सर्वानचूचुददनीतिवित् ॥ ४५६ ॥
 प्रौढं शक्तं च कुरुत क्षमापं कं चित्स्वदेशजम् ।
 मामेव कुर्युः सामर्थ्यादिति मूढः स चिन्तयन् ॥ ४५७ ॥

एकाकिनीं रक्तः क्षायां लब्धा दुर्लभयापितम् ।
 अप्रौढो नृपमुज्यान्यदिने द्रव्यार्थयेत यः ॥ ४१८ ॥
 विभूतिं रमसावातां यश्च संत्यज्य तत्क्षणम् ।
 नीत्या कामयते न्येयुः शोच्यस्तान्यां परा स्ति कः ॥ ४१९ ॥
 अथोत्पलकुले ह्निने स्थूलकम्बलवाहिनः ।
 अशृङ्गोक्षनिभा विप्राः समगंसत गोकुले ॥ ४२० ॥
 धूमनिर्दग्धकूर्चानां राजस्तांस्तांश्चिकीर्षताम् ।
 राज्यव्यवस्थोपन्यासस्तेषां चिरमवर्धत ॥ ४२१ ॥
 वैमत्येन मिथस्तेषां नान्यः को ज्यभ्यपिच्यत ।
 कूर्चभाषणनिश्चूतैः स्वकूर्चठावनैः परम् ॥ ४२२ ॥
 राज्यार्हान्वेषिभिर्विप्रैः प्रातः स्वस्मृतिक्लृप्तये ।
 अवर्षतेष्टकाघातैर्मुग्धः कमलवर्धनः ॥ ४२३ ॥
 पञ्चषाणि दिनान्येव यावत्तस्थुर्द्विजातयः ।
 काकुलाकांस्यतालादिवाद्यकालाकुलाकुलम् ॥ ४२४ ॥
 उत्पताकध्वजच्छशोभियुग्यार्पितासनम् ।
 अशेषं पारिषद्यानां तावत्तत्रामिलद्वलम् ॥ ४२५ ॥
 स्वपत्नीं बन्धकीभूतामिवान्यवशवर्तिनीम् ।
 वीक्ष्य राजश्रियं शोचन्नासीत्कमलवर्धनः ॥ ४२६ ॥
 पितृघातिवधूश्छन्नपुत्रराज्यार्थिनी ततः ।
 प्राहिणोद्राजपुरुषान्यार्थं प्रायोपवेशिनाम् ॥ ४२७ ॥
 पिशाचकपुरे ग्रामे वीरदेवाभिधस्य यः ।
 कुटुम्बिनः कामदेवनामा सूनुरजायत ॥ ४२८ ॥
 स शिक्षिताक्षरो लब्धा मेरुवर्धनमन्दिरे ।
 बालाध्यापकतां स्नानशीलादिगुणभूषितः ॥ ४२९ ॥

क्रमाद्गङ्गाधिकार्यासीदथ तस्यात्मजः शनैः ।
 लेभे गङ्गाधिकारिवं राक्षः शङ्करवर्मणः ॥ ४७० ॥
 यः प्रभाकरदेवो पि सुगन्धाच्छन्नकामुकः ।
 लक्ष्म्या सरस्वतीद्वेषाद्देशविप्लवतो थ वा ॥ ४७१ ॥
 विद्वान्यशस्करो नाम तत्पुत्रो त्यक्तदुर्गतः ।
 सख्या फल्गुनकाख्येन समं देशान्तरं गतः ॥ ४७२ ॥
 सुस्वप्नदर्शनैः पीठदेव्याशीर्भिश्च कर्षुलः ।
 तस्मिन्प्रसङ्गे सौत्साहः प्रत्यावृत्तो निजां भुवम् ॥ ४७३ ॥
 पितृधातिवधूद्वैर्यातिर्बोधयितुं द्विजान् ।
 मध्ये गृहीत्वा वाग्मिवात्प्र विवेश तदन्तिकम् ॥ ४७४ ॥
 दृष्ट्वैव तं दैववशादिकमत्यस्पृशो द्विजाः ।
 धनिं राजायमेवास्वित्युच्चकैरुदचारयन् ॥ ४७५ ॥
 अथाभ्यषिच्यत क्षिप्रं विप्रैरेत्य यशस्करः ।
 क्षमाधृतिः प्रौढसामर्थ्यः सानुमानिव तोयदैः ॥ ४७६ ॥
 दग्धं वेणुवनं परस्परमहासंघर्षजेनाग्निना
 तन्मूलोद्धृतिरम्भसा क्षणधृतोद्वेगेण संपादिता ।
 वात्यावेगविपाटितं विठपिनं प्राप्तं कुतश्चिद्दृढं
 ब्रूहि नेतुमहो महाद्रिकुहरे धात्रा न किं सूत्रितम् ॥ ४७७ ॥
 भृत्यप्रेरणया वंशं पार्थजः स्वं न चेद्दहेत् ।
 तत्पुत्रोत्पादनं कुर्यान्न चेत्कमलवर्धनः ॥ ४७८ ॥
 अनुच्चकुलजातस्य दरिद्रस्याहतः क्षितिम् ।
 तद्यशस्करो देवस्य राज्यप्राप्तिः कथं भवेत् ॥ ४७९ ॥
 पद्भ्यां व्रजन्निरनुगो ददृशे जनेन
 यस्तत्क्षणां निखिललोकसमानकीर्तिः ।

साम्राज्यं रम्यममुमीक्षितुमास्त नारी-
 दृङ्गीरजस्तवकितो नरनाथमार्गः ॥ ४८० ॥
 नृपतिवसतिं प्रत्यागच्छन्त्यशस्करभूपतिः
 पुरमृगदृशामाशीर्मध्ये वचो पि विवक्षितम् ।
 स्तिमितवलितापाङ्गं शृण्वन्निमीलदहंकृतिः
 कृतपरिकरस्तज्जैर्जज्ञे प्रजापरिपालने ॥ ४८१ ॥
 प्रतिमितरविदीपोद्भासिशुभ्रातपत्र-
 प्रचयरजतपात्रासूत्रितारात्रिकाश्रीः ।
 अथ मुखरितमाशीर्मङ्गलैरङ्गनाना-
 मवनिहरिणधामा राजधाम प्र पेदे ॥ ४८२ ॥

इति

श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचम्पकप्रभुसूनोः

कल्हणस्य

कृतौ राजतरङ्गिण्यां पञ्चमस्तरङ्गः ॥

अनेकश्लोकेदसूक्तानि ॥

मण्डले १ ॥ अनुवाके १ ॥ सूक्तं ५ ॥

उषा देवता ॥ प्रस्कण्व ऋषिः ॥

स॒ह व॒ामेन॑ न उषो व्यु॒च्छ डु॒हित॑र्दिवः ।

स॒ह द्यु॒म्नेन॑ बृ॒हता॑ वि॒भावरि॑ रा॒या दे॒वि द॑स्व॒ती ॥ १ ॥

अ॒श्वाव॑ती॒र्गोर्मि॑तीर्वि॒श्वसु॑विदो भूरि॑ च्यवन्त॒ वस्त॑वे ।

उ॒दीर्य॑ प्रति॒ मा सून॑ता॒ उष॑श्चोद् रा॒धो म॒धोना॑म् ॥ २ ॥

उ॒वा॒सोषा॑ उ॒च्छा॒च्च नु॑ दे॒वी ज्ञो॑रा र॒थाना॑म् ।

ये अ॒स्या आ॒चर॑णेषु द॒धिरे॑ स॒मुद्रे॑ न अ॒वस्य॑वः ॥ ३ ॥

उषो॑ ये ते॒ प्र यामे॑षु यु॒ञ्जते॑ मनो॒ दाना॑य॒ सूर्यः॑ ।

अ॒त्रा॒कृ तत्क॑ण्व॒ एषां॑ क॒ण्वत॑मो॒ नाम॑ गृ॒णाति॑ नृ॒णाम् ॥ ४ ॥

आ॒ धा योषे॑व॒ सून॑र्युषा॒ याति॑ प्र॒भुञ्ज॑ती ।

ज॒रय॑न्ती वृ॒ज्जनं॑ प॒दद॑यित॒ उत्पा॑तयति प॒क्षि॑णः ॥ ५ ॥

वि॒ या स॒ज्जति॑ स॒मनं॑ व्य॒र्थिनः॑ प॒दं न वे॑त्यो॒दती॑ ।

वयो॑ न॒कि॒ष्टे प॑तिवांस॒ आस॑ते व्यु॒ष्टौ वा॒जिनी॑वति ॥ ६ ॥

ए॒षायु॑क्त॒ परा॑वतः॒ सूर्य॑स्यो॒दय॑ना॒दधि॑ ।

श॒तं र॑थेभिः सु॒भगो॑षा इ॒यं वि॑ या॒त्यभि॑ मानु॒षान् ॥ ७ ॥

वि॒श्वम॑स्या॒ नाना॑म॒ चक्ष॑से॒ जग॑ज्ज्योति॒ष्कृणो॑ति॒ सून॑री ।

अप॒ द्वेषो॑ म॒धोनी॑ डु॒हिता॑ दि॒व उ॒षा उ॒च्छृ॒दप॒ स्त्रिधः॑ ॥ ८ ॥

उष आ भोहि भानुना चन्द्रेण दुहितर्दिवः ।
 आवहन्ती भूर्यस्मभ्यं सौभगं व्युच्छन्ती दिवितिषु ॥ १॥
 विश्वस्य हि प्राणानं जीवनं ते वि यदुच्छमि मृनरि ।
 सा नो रथेन वृहता विभावरि श्रुधि चित्रामघे हवम् ॥ १० ॥
 उषो वाजं हि वंस्त्र यश्चित्रो मानुष जनं ।
 तेना वह सुकृती अधरां उप ये ता गृणन्ति वद्वयः ॥ ११ ॥
 विश्वा देवा आ वह सोमपीतये तारिजादुपस्वम् ।
 सास्मासु धा गोमदश्चावदुक्क्यमुषा वाजं सुवीर्यम् ॥ १२ ॥
 यस्या रशतो अर्चयः प्रति भद्रा अदन्त ।
 सा नो रयिं विश्ववारं सुपेशसमुषा ददातु सुगम्यम् ॥ १३ ॥
 ये चिद्धि तामृषयः पूर्वं ऊतये जुहूरे वस महि ।
 सा न स्तोमा अभि गृणीहि राधसोषः शुक्रेण शोचिषा ॥ १४ ॥
 उषो यद्व्य भानुना वि द्वारावृणवो दिवः ।
 प्र नो यच्छतादवृकं पृथु हृदिः प्र देवि गोमतीरिषः ॥ १५ ॥
 सं नो राया बृहता विश्वपेशसा मिमिक्ष्वा समिक्काभिरा ।
 सं युम्नेन विश्वतुरोषो महि सं वज्रैर्वाजिनीवति ॥ १६ ॥

सूक्तं ६ ॥

उषो भद्रेभिरा गहि दिवश्चिद्रोचनादधि ।
 वहन्वहृणसव उप ता सोमिनो गृहम् ॥ १ ॥
 सुपेशसं सुखं रथं यमध्यस्था उपस्त्वम् ।
 तेना सुश्रवसं जनं प्रावाद्य दुहितर्दिवः ॥ २ ॥
 वयश्चित्ते पतत्रिणो द्विपच्चतुष्पदजुनि ।
 उषः प्रारन्नतूरनु दिवो तैभ्यस्परि ॥ ३ ॥

व्युच्छती हि रश्मिर्विश्वमाभासि रोचनम् ।
तां तामुषर्वसूयवो गीर्भिः कण्वा अरूपत ॥ ४ ॥

मूक्तं ७ ॥ सूर्यदेवत्वम् ॥

उडु त्यं ज्ञातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ १ ॥
अप त्ये ताववो यथा नक्षत्रा यत्यक्तुभिः । सूराय विश्वचक्षसे ॥ २ ॥
अदृश्रमस्य केतवो वि रश्मयो जनां अनु । भ्राजन्तो अग्नयो यथा ॥ ३ ॥
तुरिणिविश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचनम् ॥ ४ ॥
प्रत्यङ् देवानां विशः प्रत्यङ्मुदेषि मानुषान् । प्रत्यङ्मिदं स्वर्दृशे ॥ ५ ॥
येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनां अनु । तं वरुण पश्यसि ॥ ६ ॥
वि यामेषि रजस्पृथ्वक्षा मिमानो अक्तुभिः । पश्यन्जन्मानि सूर्य ॥ ७ ॥
सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षणा ॥ ८ ॥
अयुक्त सप्त प्रुध्युवः सूरौ रथस्य नृत्यः । तामिर्याति स्वयुक्तिभिः ॥ ९ ॥

उद्वयं तमसस्परि ज्योतिष्पश्यन्त उत्तरम् ।
देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ १० ॥
उद्यन्नय मित्रमह आरोकन्नुत्तरां दिवम् ।
कृद्गोमं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ॥ ११ ॥
शुक्लेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि ।
अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि ॥ १२ ॥
उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह ।
द्विषन्तं मक्षं रन्धयन्मो अहं द्विषते रधम् ॥ १३ ॥

अनुवाक ११ ॥ मूक्तं ७ ॥

मरुतो देवता ॥ नोधा ऋषिः ॥

वृक्षे शर्धाय सुमखाय वेधसे नोधः सुवृत्तिं प्र भरा मरुद्भ्यः ।
 अपो न धीरः मनसा सुहृस्त्यो गिरः समञ्जे विदधेष्वाभुवः ॥ १ ॥
 तेजशिरे दिव ऋधास उक्षणा रुद्रस्य मर्या असुरा अरेपसः ।
 पावकास शुचयः सूर्याश्च सर्वानो न द्रप्सिनो धोरवर्पसः ॥ २ ॥
 पुवानो रुद्रा अजरा अभोग्धनो ववक्षुरग्निगावः पर्वताश्च ।
 दुर्द्धा चिद्विद्या भुवनानि पार्थिवा प्रच्यावयन्ति दिव्यानि मज्मना ॥ ३ ॥
 चित्रैरञ्जिभिर्वपुषे व्यञ्जते वक्षःसु रुक्मां अधि येतिरे शुभे ।
 असेधेषां नि मिमृक्षुर्ऋष्टयः साकं जशिरे स्वधया दिवो नरः ॥ ४ ॥
 ईशानकृतो धुनयो रिशादसो वातान्विद्युतस्तविषीभिरक्रत ।
 दुहृत्यूर्ध्वदिव्यानि धूतयो भूमिं पिन्वन्ति पयसा परिब्रजः ॥ ५ ॥
 पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो धृतवद्विदधेष्वाभुवः ।
 अत्यं न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम् ॥ ६ ॥
 मक्षिषासो मायिनश्चित्रभानवो गिर्यो न स्वतवसो रघुष्यदः ।
 मृगाश्च रुस्तिनः खादथा वना यदारुणीषु तविषीर्युग्धम् ॥ ७ ॥
 सिंहाश्च नानदति प्रचेतसः पिशाश्च सुपिशो विश्ववेदसः ।
 क्षपो जिन्वन्तः पृषतीभिर्ऋष्टिभिः समित्सबाधः शवसाह्निमन्यवः ॥ ८ ॥
 रोदसी आ वेदता गणाश्रियो नृषाचः शूराः शवसाह्निमन्यवः ।
 आ बन्धुरेष्वमतिर्न दर्शिता विद्युन्न तस्थौ मरुतो रथेषु वः ॥ ९ ॥
 श्विववेदसो रयिभिः समोक्तसुः संमिश्रास्तविषीभिर्विरप्तिनः ।
 अस्तारु इषुं दधिरे गर्भस्त्योरनन्तशृण्मा वृषाखादयो नरः ॥ १० ॥
 क्षिरण्ययेभिः पविभिः पयोवृध उज्जिघ्रन्त आपथ्योऽ न पर्वतान् ।
 मखा अयास स्वसृतो ध्रुवच्युतो दुध्रकृतो मरुतो आजदृष्टयः ॥ ११ ॥

घृष्टं पावकं वनिनं विचर्षणिं रुद्रस्य सूनुं कृवसां गृणीमसि ।
रुजस्तुरं तवसं मरुतं गणमृजोषिणं वृषेणं सश्वत श्रिये ॥ १२ ॥
प्र नू स मर्तः शर्वसा जनां अतिं तस्यौ व ऊतो मरुतो यमावत ।
अर्वद्विर्वाजं भरते धना नृभिरापृच्छं क्रतुमा क्षेति पुष्यति ॥ १३ ॥
चर्कृत्यं मरुतः पृत्सु दुष्टरं क्षुमत्तं शुष्मं मधवत्सु धत्तन ।
धनस्पृतमुक्थ्यं विश्वचर्षणिं तोकं पुष्येम तनयं शतं हिमाः ॥ १४ ॥
नू ष्टिरं मरुतो वीरवन्तमृतीषाहं रयिमस्मासु धत्त ।
सहस्रिणं शतिनं शूश्रुवासं प्रातर्मन्त्रं धियावसुर्गम्यात् ॥ १५ ॥

अनुवाके १४ ॥ सूक्तं १ ॥ गोतम ऋषिः ॥

प्र ये शुम्भन्ते जनयो न सप्तयो यामनुद्रस्य सूनवः सुदंससः ।
रोदसी हि मरुतश्चक्रिरे वृधे मदन्ति वीरा विदथेषु घृध्वयः ॥ १ ॥
त उन्नितासो महिमानमाशत दिवि रुद्रासो अधि चक्रिरे सदः ।
अर्चन्तो अर्कं जनयन्त इन्द्रियमधि श्रियो दधिरे पृश्निमातरः ॥ २ ॥
गोमातरो यच्छुभयन्ते अञ्जिभिस्तनूषु शुभ्रा दधिरे विरुक्वतः ।
बाधन्ते विश्वमभिमातिनमप वत्मान्येषामनु रीयते घृतम् ॥ ३ ॥
वि ये भ्राजन्ते सुमन्वास ऋष्टिभिः प्रच्यावयन्तो अर्च्युता चिदोजसा ।
मनोजुवो यन्मरुतो रयेष्वा वृषत्रातासुः पृषतीरयुग्धम् ॥ ४ ॥
प्र यद्रथेषु पृषतीरयुग्धं वाजे अर्द्धिं मरुतो रंक्ष्यन्तः ।
उतारुषस्य वि ष्यन्ति धाराश्चर्मवोदभिव्युन्दन्ति भूम ॥ ५ ॥
आ वा वदन्तु सप्तयो रघुष्यदो रघुपत्नानः प्र जिगात बाहुभिः ।
सीदता बर्हिरू वः सदस्कृतं मादयधं मरुतो मधो अन्धसः ॥ ६ ॥
ते वर्धन्त स्वतवसो महिबना नाकं तस्युरू चक्रिरे सदः ।
विश्वर्यद्वावृषेणं मदच्युतं वयो न सीदन्नधि बर्हिषि प्रिये ॥ ७ ॥

शूराश्चैव्युधयो न जग्मयः श्रवस्यवो न पृतनासु येतिरे ।
 भयन्ते विश्वा भुवना मरुतो राजानश्च तेषां दृशो नरः ॥ ८ ॥
 तटा यद्वज्रं सुकृतं हिरण्यं सदस्रभृष्टं स्वया श्रवर्तयत् ।
 धत्त इन्द्रो नर्यापांसि कर्तव्यं हव्यं निरपामौज्जदण्वम् ॥ ९ ॥
 ऊर्ध्वं नुनुद्रे वतं त ओजसा दादृक्षाणं चिद्विभिदुर्वि पर्वतम् ।
 धर्मतो वाणं मरुतः सुदानवो मदे सोमस्य रणानि चक्रिरे ॥ १० ॥
 जिह्वं नुनुद्रे वतं तयो दिशासिञ्चन्तुस् गोतमाय तृप्तजे ।
 आ गच्छतीमवसा चित्रमानवः कामं विप्रस्य तर्पयन्त धामभिः ॥ ११ ॥
 या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि ।
 अस्मभ्यं तानि मरुतो वि येन्त रयिं नो धत्त वृषणः सुवारम् ॥ १२ ॥

सूक्तं २ ॥

मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो विमहसः । स सुगोपातमो जनः ॥ १ ॥
 यज्ञैर्वी यज्ञवाहंसो विप्रस्य वा मतीनाम् । मरुतः शृणुता हव्यम् ॥ २ ॥
 उत वा यस्य वाजिनो ऽनु विप्रमतन्त । स गन्ता गोमति व्रजे ॥ ३ ॥
 अस्य वीरस्य बर्हिषि सुतः सोमो दिविष्टिषु । उक्थं मदश्च शस्यते ॥ ४ ॥
 अस्य श्रोषन्वा भुवः विश्वा यश्चर्षणीरभि । सूरं चित्सुषुषीरिषः ॥ ५ ॥
 पूर्वीभिर्हि ददाशिम शरद्भिर्मरुतो वयम् । अवोभिश्चर्षणीनाम् ॥ ६ ॥
 सुभगः स प्रयज्यवः मरुतो अस्तु मर्त्यः । यस्य प्रयांसि पर्षथ ॥ ७ ॥
 शशमानस्य वा नरः स्वेदस्य सत्यशवसः । विद्वा कामस्य वेनतः ॥ ८ ॥
 यूयं तत्सत्यशवस आविष्कर्त महिबुना । विध्यता विद्युता रक्षः ॥ ९ ॥
 गूहता गुह्यं तमो वि यात विश्वमन्त्रिणाम् । ज्योतिष्कर्ता यदुश्मसि ॥ १० ॥

सूक्तं ३ ॥

प्रवक्षसः प्रतवसो विरप्शिनो नानता अविथुरा ऋजीषिणः ।
 जुष्टमासो नृतमासो अञ्जिभिर्व्यानञ्जे के चिदुस्माइव स्तुभिः ॥ १ ॥
 उपक्षरेषु यदचिधं ययिं वयइव मरुतः केन चित्यथा ।
 श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्वा धृतमुक्षता मधुवर्णमर्चते ॥ २ ॥
 प्रैषामज्मेषु विथुरेव रेतते भूमिर्यामेषु यद्व युञ्जते शुभे ।
 ते क्रीक्यो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं मक्षिवं पनयन्त धूतयः ॥ ३ ॥
 स हि स्वसृत्पृषदश्चो युवा गणोऽ या ईशानस्तविषीभिरावृतः ।
 असि सत्य ऋणवावानेद्यो स्या धियः प्राविताथा वर्षा गणः ॥ ४ ॥
 पितुः प्रबस्य जन्मना वदामसि सोमस्य जिह्वा प्र जिगाति चक्षसा ।
 यदोमिन्द्रं शम्यक्काण आशतादिन्नामानि यज्ञियानि दधिरे ॥ ५ ॥
 श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः ।
 ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः ॥ ६ ॥

सूक्तं ४ ॥

आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः स्वकै रथैर्भिर्यात ऋष्टिमद्भिर्श्वपणैः ।
 आ वर्षिष्ठया न इषा वयो न पतता सुमायाः ॥ १ ॥
 ते रूपेभिर्वरुमा पिशङ्गैः शुभे कं यान्ति रथतूर्भिर्रथैः ।
 रुक्मो न चित्रः स्वर्धितोवान्पव्या रथस्य जङ्गनन्त भूम ॥ २ ॥
 श्रिये कं वो अधि तनूषु वाशीर्मिधा वना न कृणवन्त ऊर्ध्वा ।
 युष्मभ्यं कं मरुतः सुजातास्तुविद्युन्मासो धनयन्ते अद्रिम् ॥ ३ ॥
 अहानि गृध्राः पर्या व आगुरिमां धियं वार्क्यार्या च देवीम् ।
 वक्ष कृणवन्तो गोतमासो अर्कैर्द्वर्धं नुनुद्र उत्सधिं पिबध्वै ॥ ४ ॥

एतत्त्यन्न योजनमचेति सस्वर्ह यन्मरुतो गोतमो वः ।
 पश्यन्किरणचक्रानयोदंष्ट्रान्विधावतो वराहान् ॥ ५ ॥
 एषा स्या वो मरुतो नुमत्री प्रति द्योमति वाधता न वाणी ।
 अस्तोभियदृथासामनु स्वधां गभस्त्योः ॥ ६ ॥

सूक्तं ८ ॥ अश्विदेवताकान्त्यतृचवर्गमुपदेवत्वम् ॥

एता उ त्या उषसः केतुमक्रतु पूर्वे अर्धे रजसो भानुमन्त्रत ।
 निष्कृण्वाना आयुधानीव धृष्टवः प्रति गावो रूपायन्ति मातरः ॥ १ ॥
 उदपत्नरूणा भानवो वृथा स्वायुजो अरुपीर्गा अयुजत ।
 अक्रन्नुपासो व्युनानि पूर्वथा रुशन्तं भानुमरुपीरशिश्नयुः ॥ २ ॥
 अर्चन्ति नारीरुपसो न विष्टिभिः समानेन योजनेना परावतः ।
 इषं वहन्तीः सुकृते सुदानवे विश्वेदह यजमानाय सुन्वते ॥ ३ ॥
 अधि पेशांसि वपते नूतूरिवापोणुति वक्ष उन्नेव बर्जहम् ।
 ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कृण्वती गावो न व्रजं व्युषा आवर्तमः ॥ ४ ॥
 प्रत्यर्ची रुशदस्या अदर्शि वि तिष्ठते वाधते कृष्णमभ्वम् ।
 स्वर्ह न पेशो विदयेष्वञ्जश्चित्रं दिवो दुहिता भानुमन्त्रेत् ॥ ५ ॥
 अतारिष्म तमसस्पारमस्योषा उच्छन्ती व्युनो कृणोति ।
 श्रिये हन्द्वा न स्मयते विभाती सुप्रतीका सौमनसायाजीगः ॥ ६ ॥
 भास्वती नेत्री सूनृतानां दिव स्तवे दुहिता गोतमभिः ।
 प्रजावतो नूवतो अश्वबुध्यानुषो गोअग्रां उप मासि वाजान् ॥ ७ ॥
 उषस्तमश्यां यशसं सुवीरं दासप्रवर्गं रयिमश्वबुध्यम् ।
 सुदंससां श्रवसा या विभासि वाजप्रसूता सुभगे बृहत्तम् ॥ ८ ॥
 विश्वानि देवी भुवनाभिचक्ष्या प्रतीची चक्षुर्विया वि भाति ।
 विश्वं जीवं चरसं बोधयन्ती विश्वस्य वाचमविदन्मनायोः ॥ ९ ॥

पुनः पुनर्जायमाना पुराणी समानं वर्णमभि शुम्भमाना ।
 अघ्नीव कृत्तुर्विजं आमिनाना मर्तस्य देवी ज्ञर्यक्त्यायुः ॥ १० ॥
 व्यूहवती दिवो अन्तां अबोधय स्वसारं सनुतर्युयोति ।
 प्रमिनती मनुष्या युगानि घोषा ज्ञारस्य चक्षसा वि भाति ॥ ११ ॥
 पशून् चित्रा सुभगा प्रथाना सिन्धुर्न ज्ञोद उर्विया व्यश्नेत् ।
 अमिनती दैव्यानि व्रतानि सूर्यस्य चेति रश्मिभिर्दशाना ॥ १२ ॥
 उपस्तच्चित्रमा भस्मभ्यं वाजिनोवति ।
 येन तोकं च तनयं च धामहे ॥ १३ ॥
 उपो अग्रेह गोमत्यश्चावति विभावरी ।
 रेवदस्मे व्युच्छ सूनृतावति ॥ १४ ॥
 युद्धा हि वाजिनीवत्यश्वाँ अद्यारुणाँ उषः ।
 अथ नो विश्वा सौभगान्या वृह ॥ १५ ॥

अश्विना वतिरस्मदा गोमदस्त्रा हिरण्यवत् ।
 अर्वाग्रथं समनसा नि यच्छतम् ॥ १६ ॥
 यावित्था श्लोकमा दिवो ज्योतिर्जनाय चक्रथुः ।
 आ न ऊर्जं वहतमश्विना युवम् ॥ १७ ॥
 एह देवा मयोभुवा दस्त्रा हिरण्यवर्तनी ।
 उषर्बुधो वहन्तु सोमपीतये ॥ १८ ॥

याभिः सुदानू औशिजाय वणिजे दीर्घग्रवसे मधु कौशो अक्षरत् ।
 कक्षीवत्तं स्तोतारं याभिरावतं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ ११ ॥
 याभी रसां क्षोदसोद्भः पिपिन्वथुरनश्च याभी रयमावतं जिषे ।
 याभिस्त्रिशोक उस्त्रिया उदाजतं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १२ ॥
 याभिः सूर्यं परिघाथं परावति मन्धातारं क्षेत्रपत्येष्वावतम् ।
 याभिर्विप्रं प्र भरद्वाजमावतं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १३ ॥
 याभिर्महामतिथिग्वं कशोजुवं दिवोदासं शम्बरकृत्य आवतम् ।
 याभिः पूर्वोद्यं त्रसदस्युमावतं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १४ ॥
 याभिर्वस्त्रं विपिपानमुपस्तुतं कलिं याभिर्वित्तज्ञानिं दुवस्यथः ।
 याभिर्व्यश्चमुत पृथिमावतं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १५ ॥
 याभिर्नरा शयवे याभिरत्रये याभिः पुरा मनवे गातुमीषथुः ।
 याभिः शारीराजतं स्यूमरश्मये ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १६ ॥
 याभिः पठर्वा जठरस्य मृन्मनाग्निर्नादीदेक्षित इद्धो अम्भना ।
 याभिः शर्यातमवथो महाधने ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १७ ॥
 याभिरङ्गिरो मनसा निर्णयथो ग्रं गच्छतो विवरे गोअर्णसः ।
 याभिर्मनुं प्रूरमिषा समावतं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १८ ॥
 याभिः पत्नीर्विमदाय न्यूकथुरा घं वा याभिरूपीरशिक्षतम् ।
 याभिः सुदासं ऊकथुः सुदेव्यं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ १९ ॥
 याभिः शन्ताती भवथो ददाश्रुपे भुज्यं याभिरवथो याभिरधिगुम् ।
 आम्यावतीं सुभरामृतस्तुभं ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ २० ॥
 याभिः कृशानुमसने दुवस्यथो जवे याभिर्वूनो अर्वत्तमावतम् ।
 मधु प्रियं भरथो यत्सरड्म्यस्ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ २१ ॥
 याभिर्नरं गोषुवुधं नृषाक्षे क्षेत्रस्थ साता तनयस्य जिन्वथः ।
 याभी रथां अर्वथो याभिरर्वतस्ताभिर्हृषु उतिभिरश्चिना गतम् ॥ २२ ॥

याभिः कुत्समार्जुनेयं शतक्रतू प्र त्वीतिं प्र च दभीतिनावंतम् ।
 याभिर्धसन्तिं पुरुषन्तिमावतं ताभिर्ह पु उतिभिरश्विना गतम् ॥ २३ ॥
 अग्रस्वतीमश्विना वाचमस्मे कृतं नो दन्वा वयणा मनोपाम् ।
 अय्यूत्ये वसे नि ह्वये वां वृधे च नो भवतं वाजसातौ ॥ २४ ॥
 द्युभिर्क्तुभिः परि पातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ २५ ॥

Anmerkungen.

S 3—63. Ambopākhyānam aus dem Mahābhārata Calc. T. II, pag. 302 ff; einige Stellen sind von Hrn Dr. A. Kuhn mit nr. 394 (bei Weber, ehemals 326) der Sskrit-Hdschriften der Berl. Bibliothek verglichen, welche ich durch Cd bezeichne

III, 7 ist wohl महायुद्धे zu corrigiren. — 9 मा अत्यगात् ep. gegen Gr. §. 808, B. 4 — 20 अश्रद्धात् s. Gl. धा mit अत्. — 22 Cd. मे सन्तु गतयः. — 25 उक्ता wurde einfacher sein, doch ist auch उक्ता richtig. — 27 प्रहीना s. Gl. 2 हा mit प्र. — IV, 7 समस्याया wurde einfacher sein. — 14 Calc. अभिप्रेषामि. — 29 अभि⁰ gegen gew. Metrum, vgl. IX, 13 und Gildem. in Ztschr. KM. V, 269; vgl. Gr. § 915, Bem. — V, 6 अकृतवृषा gegen gew. Metr., vergl. X, 17; XIV, 14 und Gildem a. a. O. — VI, 5 Calc. ब्रह्मन् ब्राह्म, was vielleicht als archaistisch (s. Sāma-V Einl. XXXVII), zumal da hier Vokativ, hatte bewahrt werden sollen. — 16 Calc. रात्रन् तटा⁰ (vgl. das vor. u. XI, 10 u. Sāma-V. XXXVIII). — 24 शिरसा उभौ Hiatus Gr. §. 86, Bem. 2. — 29 l. ममर्षा, vgl. Westerg. मृषा. — 35 Cd पूर्व मनी⁰ und Calc. scheint पूर्व मनी⁰ nur Druckfehler; daher l. पूर्व मनी⁰. — 37 औपायिकं, wie Calc. hat, ist gegen §. 566, VI, dennoch bin ich nicht ganz sicher, ob man die Regel der Gr auf ein episches Gedicht anwenden darf. — 39 Calc. ओक्रियां, ich nach Cd — VII, 9 ०मा इदं Hiatus in der Casur, Gr. §. 86, B. 2. — 9, b gegen gew. Metr., vgl. IV, 29. — VIII, 52 रात्रन्तम् ep. für रात्रन्तम् viell. wegen Metr., s. Gl. रात्र्. — IX, 1. 13 gegen gew. Metr., vgl. 22 u. s. Gildem. bei IV, 29. — 10 Cal. चुडे Druckf. Cd. क्रोशन्वाहि वाहीति. — 13 s. 1. — 14 Calc. ब्राह्म Druckf. — 22 s. IV, 29; über अभिषम् s. Gl. — 25 statt प्रहारे ist wohl zu lesen प्र हरे. — X, 17 s. V, 6. — 25 ist wohl भवत् zu corr — 35 ob वेतिरे? — XI, 10 s. VI, 16. — 13 Cd. चैव मर्षा. — 14 Calc. und Cd. रये सा च; von mir corrig. — XII, 2 भ्रान्ते für अभ्रान्ते. — 5 nach Cd, Calc. तहत्. — 23 अभिसंवृणोत् s. Gl. वृ. — 25 उन्नत् s. Gl. नद्ध. — 31 विप्रतिः s. Gl. — XIII, 7 und XV, 9 Calc. सान्वित; obgleich die Etym. die Schreibart प्रा⁰ als die organische erweist, war es, da die mit स⁰ ebenfalls besteht, doch nicht nothig, zu ändern. — XIV, 7 Calc. असृन्ने Druckf.;

Cd richtig — 14 s V, 6 — 15 s Gl. महाव्रत. — 21 Calc श्रेयसाक⁰ Druckf, ich nach Cd — XV, 2 अयुञ्जन् s Gl युञ्ज. — 9 s XIII, 7 — XV, 16 योत्सी: s Gl युध्. — 17 gegen gew. Metr., vgl Gildem a. a O 273. — 33 प्रेहि s. Gl इ. u. Sāma-V S 103. — XVI, 20 Calc तपायना Druckf — 22 Cd प्रीर्णवर्णेन u अग्रविज्ञिता; mir schien विज्ञिता dem Sinn angemessener u archaistisch Gr. §. 241, Bem 3 — XVIII, 1 s. Gl. युधिष्ठेष्ट. — 6 ist wohl महादेवो zu schreiben — 7 भावो इति, 9 भूत्वा ऋ⁰ und 20 वाक्येन अम्ब⁰ Hiatus in der Casur, Gr § 87, Bem — XIX, 5 s Gl. शूलपाणि. — 10 दशार्पाक⁰ s. Gl. s v — 19 Cd स्त्रीत्वमेवातिरोचयन्; obgleich diese Lescart grammatisch richtig ist, giebt sie keinen passenden Sinn; man sollte am ehesten erwarten „ihre Frauennatur verbergend“ तिरोदधत्; und vielleicht liegt in der von mir bewahrten Leseart eine archaistische Form mit diesem Sinn; im Gl. ist sie jedoch unter Vb ह्यु gestellt, wo s — 24 gegen gew Metr. vgl IV, 29 — XX, 3 पञ्चाल⁰ s Gl s v — 7 Calc राजन् जि⁰, vgl VI, 16. — 9 पाञ्चालेषु s. Gl s v.; घातविषयाम für ०म् Gr. § 870 — XXI, 2 Cd. अयुञ्जया मया राजन् welches den Sinn bestimmter ausspricht — 4 Cd भार्योढा (sic l ०योढा) वै त्वया चैव und देववाक्यानुदर्शनात्, beides wohl besser — 6 Cd हुपदो मं (l गं) यज्ञसेनश्च मन्त्रविदो निवेद्य तत्. — 9 Cd fehlt alles zwischen परमं und 11 दृष्ट्वा तदा, Versehen des Abschreibers. — 10 अर्चयत् s Gl. अर्च und Gr. S. 362 n 2. — 11 Calc. ०मवे; ich nach Cd; Cd भार्या. — 12 Cd. साधुमना तदा. — 21 ist statt सन्नयति wohl sicher वर्जयति zu schreiben, s Gl वृज्. — XXII, 1 चिन्त्य Gr. §. 915, I, Bem. — 8 सं क्राम⁰ ohne Augment, s Gl क्रान् und Gr. S. 362, n 2. — 28 विमर्ष⁰ s. Gl s. v. — 32 Calc निर्मल्य Druckf. — 36 ist ०दत्तलोमन् zu schreiben

S 63—93 Sitāharanam aus dem Rāmāyaṇa nach Gorresio's Ausgabe T III, S 191 ff 48, 4 G. ०टीरयुक्तं in einem Wort. — 6 आश्रम⁰ die Einsiedelei des Mārīca, welchen Rāvana zur Hülfe beim Raube der Sitā beredet hatte 39, 40 ff. — 40, 1 राजत s. Gl. s. v — 29 G. प्राप्यवृ⁰. — 31 u. sonst G. वधिष्यामि und 33 विवदब्धं; brauchte nicht geändert zu werden — 50, 18 G. निर्वहणः wohl Druckf; von mir corrigirt — 51, 1 und 2 G. आर्त⁰. — 2 G. ज्ञोवित स्थाने gewiss Druckf. für ज्ञोवित स्थाने wie zu schreiben — 12 G. मा चिर् getrennt. — 14 G. मृगयथू⁰. — 30 तत्र उर्: Hiatus in der Casur Gr. § 86, Bem. 2. — 31 G. गीतया लो⁰. — 34 G. वने चरा: getr, s. Gl वनेचर; ebendas. wurde न्याय⁰ einfacher sein — 36 G. पद्यात् ताप⁰ getr — 52, 3 G. न चिर्⁰ getr. — 28 च घनु⁰ Hiatus in Casur § 87, Bem — 43 अ in der Casur hinter ए bewahrt, vergl. Gr § 88, Bem. 1 — 49 ब्राह्मणेति für ०पा इति aus ब्राह्मणः । इति Gr §. 89, Bem. 1. — 50 G. वैयिलीत्र gegen Sinn und Metrum — 40 G. पञ्चदासी⁰

in einem Worte. — 55, 8 G. वत्यसे Druckf; von mir corr. — 18 राक्षसेति für राक्षस इति wie 52, 49, wo s. — 33 wie 52, 43 wo s. — 44 s Gl दृक्वत्.

S. 94 einige Sloken aus den dort angegebenen Stellen des Mahābhārata T. III und einer in Indien erschienenen Sammlung von Skrit-Versen कवितामृतकूप „der Born der Ambrosia gleichen Dichtkunst“ genannt, als Luckenbusser um die Seite nicht leer zu lassen. vs. 10, b प्रतरण⁰ s. Metra.

S. 97—137 einige Geschichten aus dem ersten Buch des Pāṇśatantra, nach Kosegarten's Ausgabe; zur Zeit des Drucks waren „Bohtlingk's Beiträge zur Kritik des poetischen Theils im Pāṇśatranta“ (im Bull. de l'Acad. de St. Petersburg, hist.-phil. VIII, n 8. 9.) noch nicht erschienen. S. 97, Z. 16 Kos. विदार्य एक⁰ ohne ; ich habe mehrfach aus Rücksicht auf Anfänger ein Interpunctionszeichen gesetzt. — 98, 4 K. स्वयं कृता: getr. gegen Gr. §. 662, 1 — 5 K. वगति Druckf. — 99, 3 K. आदो विन्ने; von mir nach 4 corr. — 9 Çārng. bei Bohtl. न vor जायते, nicht vor स. — 14—17 vgl. S. 157, 34. — 100, 21 K. कूत्क⁰; es war in कुत्क⁰ zu verwandeln, s. Wils. Dict — 23 K. ०षयन् शनैः. — 101, 9 श्रोत्रेन अन्न⁰ Hiatus in der Casur Gr. § 87, Bem. — 15 ist wegen Metrum wohl नगरी zu lesen. — 103, 4 K. ०कीर्हसि verb. — 19 K. पामात्मा, was mir, obgleich es sich deuten lässt, Druckf scheint u., wie von mir geschehn, zu corr. — 104, 2 नलश्च für अन्नलश्च. — 105, 23 K. ०वसा u. so auch IV, 59; allein dieser Fehler ist zu stark u wohl nur durch die vielen Plurale auf आ: in diesem Vers herbeigeführt, daher ich ihn (in „Druckf.“) corrig. zu müssen glaubte; ebds. K. मुञ्जक⁰ welches Bohtl. corrigirt — 106, 10 K. कूत्क⁰ s. 100, 21. — 24 K. भूरि गङ्ग⁰ getr. — 107, 7 K. एष । Druckf. — 109, 6 statt चीना l. नीचा wie Bohtl bemerkt; ich hatte an dem von Bohtl. bemerkten Ort नीची vorgeschlagen, weil Wils. diese Form als fem. von नीच angiebt; doch kenne ich keine Regel, worauf sich seine Angabe stützt, und da das in उच्चावच erscheinende अवच im fem. अवचा hat und aus अवचा ganz nach derselben Anal. gebildet ist wie नीच aus न्यच् (vgl. auch उच्च im fem उच्चा), so ist mir jetzt wahrscheinlich, dass in Wilson's Angabe ein Irrthum waltet, auf jeden Fall auch fem. नीचा möglich ist — 111, 3 K. व्याकुली भूत्वा getr. gegen §. 246, vergl. jedoch Gl. भू mit व्याकुली. — 7 K. विसृष्टं, ich nach der Schrbweise der Gramm., vgl jedoch Gl. s. v. — ebds. K. वदत्वा gegen §. 888, obgleich vd. u. ep. diese Regel übertreten wird (Gr. S. 411, n. 1) so schien mir doch im Pāṇśat., zumal da bei der gewöhnlichen Schrbweise वदत्वा der Anusvara leicht übersehen werden konnte, corrigirt werden zu müssen. — 112, 8 K. वसुदे⁰ s. Gl. वसुदेव. — 18 das Distichon ist in dieser Gestalt nicht so ein-

fach wie III, 83; es ist wohl auch hier in b statt मा भूयात् wie dort zu lesen मा वास्तु; oder विष्णुं भवतु मा zu erklären. „gesetzt es sei kein Gift da“ — 22 K. मनातनः. — 114, 8 ist अपि hinter सुगुप्तस्य schwerlich richtig, sollte हि zu schreiben sein? — 117, 6 K. क्रमतीव gegen Gr. §. 795, III, war nothwendig zu verbessern. — 119, 8 ist nach IV, 10 statt ग्राहस्तु zu schreiben ग्रहस्तु. — 121, 13 Parasm. s. Gl. मन्त्र. — 21 K. ०चित् तत्त्वं Druckf. — 122, 3 l. नान्नप्र⁰ nach Bohtl. — 125, 10 K. यतते तदा; von mir in सदा verändert. — 12 ist wohl दृढतरास्तु⁰ zu lesen. — 126, 1 अनागतवि⁰. — 11 संश्रितव्य s. Gl. श्रि. — 18 K न पुंसका: getr. — 128, 5. 6 = Yājñav. III, 11 mit VV. — 10. 11 in diesem Distichon, welches IV, 17 wiederkehrt, wird an letztrer Stelle statt उपकृतं und उपकृत्य gelesen अपकृतं und अपकृत्य; ich glaube, dass man sowohl hier als dort zu lesen hat अपकृतं und उपकृत्य und übersetze: „den Mann halte ich für einen wahrhaft Wiedergeborenen nachdem er den beiden vergolten hat, von denen der eine im Unglück sich gegen ihn vergangen, der andre in traurigen Verhältnissen über ihn gespottet hat“, oder wortlich „von wem in Unglück vergangen ist und von wem in traurigen Verhältnissen gelacht ist, diesen beiden vergolten seiend, halte ich den Mann für einen sogar Wiedergeborenen“. — 129, 13 मध्यन्दिन s. Gl. s. v. — 130, 21 ist wohl दारिद्र्योप⁰ zu schreiben s. Gl. s. v. दारिद्र्य. — 24 K. वार्ढकाभावे; es ist aber sicher वार्ढकभावे zu schreiben „im Alter“. — 131 K. प्रतिनेतुं was ich auch hatte bewahren können. — 132, 3 K रिक्तं मापडं Druckf. — 10 K. विवादमानी; ist in विवदमानी zu ändern gewesen, s. Gl. वद. — 22 K. चौरित: Druckf. — 133, 6 अनलश्रय.

S. 135—145 erstes Capitel des Mānava Dharmasāstra nach Ed. Loiss. — 135, v. 5 7 Haught. u. Loiss. स एव; ich nach V. L. bei Loiss.; dem यो सो ist स एष: parallel. — 138, 40 ०मल्लिक⁰ s. Gl. s. v. — 142, 85 habe ich उपरे mit Avagraha geschrieben um Missverständniss abzuwenden.

S. 146—150 Kālidāsa Ritusamhāra Cap. VI, nach ed. Bohlen; Haerberlin's Chr. war, als diess gedruckt ward, mir noch nicht zugänglich; ich theile dessen VV. LL. mit. S. 146, vs. 1 Boh. u. H. ०ग्रायको; ich die etym. richtigere Schrbweise. — S. 145, vs. 1, b H. द्विरेफमालाविलसद्भुगुणः viel conciser und dem Charakter dieses Gedichtes homogener. „eine von einer Bienenschnur erglänzende Bogensehne habend“. — Zwischen vs. 2 und 3 hat Haeb. einen Vers in einer metrischen Form, die bis jetzt sehr selten ist, nämlich eine Mischung von Indravajra (11 Sylben) und Vançashṭa (12 S.), jenen an den ungleichen, diesen an den gleichen Stellen; es scheint in a ०हर्म्यः in ०हर्म्या: verändert werden zu müssen. —

v 3, d H wie A B (bei Boh.) ददाति und ausserdem सौरभ्यम् statt सोभायम्; jenes (ददाति) hatte ich in den Text nehmen sollen — 4, b H. भुक्तेषु कम्बूलयाज्जदानि. — d H नितम्बिनीनां wie AB (bei Boh.), welches aufzunehmen. — 6, b H. स्तनेषु हारा अलके-
 प्वशोकः; B (bei Boh.) चनेषु ist ebenfalls Corruption von स्तनेषु; अशोकः hat B eben-
 falls, es mochte einfacher scheinen; doch erklärt sich das ntr. nach Gr. §. 531 —
 c d H. शिखासु माला नवमल्लिकायाः प्र यान्ति शोभां प्रम^०; in A (bei Boh.) ist शिखासु
 Corrupt von शिखासु; mit शोभां vgl. कान्तिं in B. — 7 c. Boh. रत्यन्तरे ich nach
 Calc. womit auch H. stimmt. — H. मौक्तिकसज्जतः (wie auch B bei Boh.). —
 8 a H. उद्धासयन्त्यः. — 9 a H. पाण्डूनि मदालसानि. — b Boh. und H. ०जृम्भन^० (A
 bei Boh. richtig). — d H. करोति लावपयर्सोत्सुकानि. — 10 a H. नेत्रेष्वलोलो. —
 11 a Boh. निद्रालसितानि नित्यं wo नित्यं Flickwort, ich nach A (bei Boh.); allein H.
 und B (bei Boh.) haben निद्रालसविद्धलानि, welches vorzuziehn. — c H. u. A B
 (bei Boh.) ०मानि च वीक्षितानि besser. — d H. wie B (bei Boh.) चकार कामः. —
 12 b H. विसर्जितानि. — c H. आलिप्यते च^० wie auch B und wohl A (bei Boh.)
 einfacher. — 14 d H. क्षिप्रं प्रियायाः wie auch A (bei Boh.). — 15 a H. ताम्-
 प्रवाल^०. — d H. समुत्सुकम्पानसमज्जनानाम्; so auch sicher B (bei Boh.); viel ein-
 facher. — 17 d H. ०मुक्तलतिकाः. — 18 a H. कान्ताननयु^०. — c Boh. दृष्टा प्रिये,
 da er aber videndo übersetzte, so schien es mir nur Druckf. und ward von
 mir in दृष्ट्वा verändert, wie auch H. hat. — H. c प्रिये हि पयिकस्य भवेन्नकस्य (trenne
 ०न्न कस्य); vgl. A B (bei Boh.). — 19 a Boh. ०त्रैरपि पारिजातैः; ich nach A (bei
 Boh.) weil des Vergleichs wegen nur von einer Pflanze die Rede sein kann.
 H. und B. (bei Boh.) मृताव^० welches ich jetzt vorziehen wurde. — c H. ०गते
 हि. — 20 b H. न हृतं मनोज्ञैः, das letzte auch B (bei Boh.). — 21 a H. ०लैः
 फल्गुसैः समुपात्रह^०. — b H. und B (bei Boh.) ०स्ति धीरं. — 22 a H. und sicher
 auch A B (bei Boh.) haben Plur. ०मिताः und ०ग्रावा was aufzunehmen. — c H.
 हरन् बधूनां. — 23 b H. und A B (bei Boh.) उद्योतितान्युप^०; aufzunehmen. — c
 H. B (bei Boh.) निवृत्तरागं; daraus auch A (bei Boh.) nur corrupt; aufzunehmen. —
 d H. रागचलितानि daraus B (bei Boh.) nur corrupt; entschieden vorzuziehn. —
 24 a H. प्रालम्बि^०. — d H. रामा हर^०. — 25 a H. द्रुमभूषिताग्रान्; ähnlich B (bei
 Boh.). — b H. und B (bei Boh. vergl auch A wo nur corrupt.) ०पुष्टनिदाकु-
 लसा^०; vorzuziehn. — c H. शिलागुहान्त^० vgl. B (bei Boh.). — d H. und Boh.
 मुद्मेति. — 26 d H. und B (bei Boh.) दृष्ट्वाध्वगः कु^० besser. — zu b ist zu be-
 merken, dass wenn man bei Schmerz nur mit einer Hand sich das Gesicht
 zuhält, sie über der Nase liegt. — 27 c H. und A (bei Boh.) ०त्वं मानिनीनां. —
 d H. und B (bei Boh.) कुसुमवापाः. — 28 a H. und wohl auch B (bei Boh.)

क्रान्तीन् सु०. — ebds. H पुष्पराश्रीन्. — d H ०अरनिघातैर्मो०. — 29 b H. und B (bei Boh.) मयूषान्. — d H. उपहसति वसन्तः. — 30 b Boh. उपनिहितसुहा०, ich nach A B wozu jetzt auch H. kommt, (आर्द्धे bei ihm statt आर्द्धे ist nur Druckf) — ebds. H स्तनान्ते. — c Boh. मदनजनितलास०; ich nach A B, H. मदनजनितविलास०. — ebds. u d H. u B (bei Boh.) ०लासैर्दृष्टिपातैर्मुनीन्द्रान् स्तनभरन्तनार्यः (B नार्यः) कामयन्ति (B u. A corrupt कामयन्ती) प्रशान्तान् (für das letzte B corr. प्रसादान्); entschieden besser. — 31 a H. लोप्रतान्ने (vgl. A bei Boh.). — c H. गुह्यतरकुच० statt अतिगुह्यकु०. — d H ०तां मनसाय. — 32 c H. संव्राधितं परमृ०. — d H गीतनादैः. — 33 d H सर्व रसायनमिदं — 34, a Boh. विकल्पिताधर्मधुर्मन्त्रि० ich nach B. — bei H fehlt dieser Vers wie in A (bei Boh.). Dagegen folgen noch die beiden Verse, welche Boh. in seinen Noten anführt und zwar zunächst der bei Boh. S 147 ह्यायं u. s. w., dann der bei Boh. S. 146 मलय u. s. w. jedoch beide in ziemlich abweichender aber ganz verständlicher Gestalt; nur ist im erstren in d गहसु० Druckfehler und in गहसु० zu ändern.

S. 151—169 Bhartrihari Cent. II; nach Bohl.; als dieses gedruckt, waren Schiefner et Weber *Variae lectiones ad Bohleni ed. Bhartriharis etc* Berol 1850 noch nicht erschienen, und Haebelin's *Chrestomathie* mir noch nicht zugänglich; die VV. LL. bei letzterem, obgleich sie grösstentheils mit Ed. Seramp. stimmen, theile ich im folg. mit; vergl. auch Bohtlingk Beiträge zur Kritik des poetischen Theils des Pank'atantra (vgl. oben S. ३०१) S. 29 ff., eine nachtragliche critische Behandlung dieser Centurie zu geben, kann nicht dieses Ortes sein, ich beschränke mich auf die nothwendigsten Änderungen. — S. 151, 1 fehlt bei H; a Boh. दिक्कालानवच्छिन्नाय चिन्मा०; ich nach Boh. B und A, die ich mit einander verband, bestätigt durch Web.; ich hatte statt ०साराय auch मानाय aus Boh. B (bestätigt durch Web.) aufnehmen sollen, da diese Leseart auch der Galanos'schen Übers. zu Grunde liegt. — 2 = H. 1; b H. ०चरक्तः; — c H ०कृते वि परि. — d Hiatus. — 3 = H. 2, b H. राध्यते ऽप्रेष० gegen Metrum. — 4 = H. 4 a प्रमच (nur Druckf.). — b H. चपलमूर्मि०; चपलत् lässt sich nach Gr. §. 212 vertheidigen, ist dem letzteren gegenüber die doctor L., besseres Epitheton der Wogen als des Meeres und durch Sch. (nach Boh.) geboten; doch ziehe ich jetzt die bei Schiefner u. Web. प्रचलद् vor, welche vielleicht auch in प्रचुरद् (in Boh. A) zu erkennen ist; die Bed. scheint auch hier „wankend, zitternd“ zu sein, so dass चपलम् vielleicht dessen Glossem war. Galanos' ἀπέσπρον scheint auf einer uns noch unbekannten Leseart zu beruhen; ob प्रचुरम् statt des erwähnten प्रचुरद्? — 5 = H. 3; b ohne eine der gebotenen Casuren. — 6 =

H. 90; a H नमुञ्चमि० (Druckfehler für मुञ्च०). — b. H. वनमणिं शिरो०. — d H. सुधास्वन्दि०. — 7 = H 91; a und b Boh. व्यन्तमे० ज्ञाता० Druckfehler — b H. विनिमित्तं ह्यद्वयमन्तयाः. — 8 fehlt bei H. — 9 = H. 33, und Çantiç. S 416, 8, — b H. an beiden Stellen निरूपमरसप्रतीत्या sicher richtig; lag auch wohl Gal. vor. — c H. S. 416 अपतिमिव पार्श्वस्थं श्रवा सप्रक्षितमोक्षते. — d H S. 416 गणयति नहि क्षुद्रो लोकः परि०. — d H. परिग्रहफलकलुतां gegen Metrum — 10 fehlt bei H. — a Boh. स्वर्ग; ich nach Boh. Vermuthung, für welche auch Gal. und Roger's Übersetzung sprachen; jetzt bestätigt durch Web B; auch die unmittelbar folgende Leseart dieses Cod. पणुपतिशिरस्तः क्षि०, für welche das corrupt. शिरस्त in A ०स्तः in B (bei Boh.) spricht, scheint vorzuziehen; denn पति ist überflüssig; auch Web Leseart अधोगङ्गा सेव (wovon अधोगङ्गाक्षेप in A bei Boh. nur Corruption) so wie शतमुखः scheinen mir vorzuziehen Ich übersetze die Stelle. „vom Himmel auf Sivas Haupt, vom Haupt des Siva auf den Berg, vom hohen Berg auf die Erde, von der Erde ins Meer, oder vielmehr als irdische Ganga zu einem kleinen Ort (niederer Stelle) gelangt, ist sie der (= stellt sie dar den) hundertfache Sturz derer, welche die Unterscheidung (zwischen Gut und Schlecht) eingeblasst haben“. — d Boh. आटा० Druckf. — 11 = H. 62, a H. वरं गहनं०; so auch bei Bohil. zu Pank'at S 29. — 12 = H. 7, a Boh. und H. शिष्याः प्रदयानमा, ich mit Schutz nach B (bei Boh.), da auch Gal. damit zu stimmen scheint. — d H. वैर्यतः Web. hat अर्यतः welches wohl das einfachste und angemessenste, vgl. jedoch S. 259, vs. 171, wenn da nicht auch अर्य० statt अर्य० zu lesen — 13 = H 11; c H. विद्यास्वमन्त० welches vielleicht richtig: „aus Wissenschaft bestehendes Vermögen“; आल्य० ist sehr matt. — d H. मानमृच्छति नृपः कस्तैः. — 14 = H. 12; c H. u. Schief. स्वलानां; vorzuziehen. — 15 = H 43, a H. विलासहेतुं हे०. — b H. हन्तुमपरामपि तां विध०. — c H. नो तस्य. — ०विद्यो प्रजास्तां (Fehler für प्रजास्तां). — 16 = H. 106, b Boh. विलेपनं कुसु०; ich habe n wegen Metr. eingeschoben, welche Conjectur durch Web. Hdschrift und Bohil. zu Pank'at S. 29 bestätigt wird; H. विलेपनं सुकु०. — 17 = H. 93 und auch S 523,3 — d Boh. und H. an der 2ten Stelle नहि statt क्षुचि, welches ich nach Ed. Seramp und so auch H., ausserdem hat H. an der 2ten Stelle पूज्यते statt पूजित; vgl. Bohil. Chrest. S. 199, 17 u. Anm. — 18 fehlt bei H. im Bhartrih., findet sich aber im Panchschar. S. 4, 4 wo c दुर्जनः und d भूषणो कवि०. — 19 = H. 94; b c u d H. ०धुनने क्षमा गुरुनने नारीनने धूर्तता । शूर्यं शत्रुनने स्वयः खलनने विद्वन्नने चार्वं ये त्वेवं; damit stimmt bezüglich नम्यः खलनने in c auch Web. — 20 = H. 48. — 21 = H. 69, b H. रसवैयाः कवि०. — d H. u. Web. ०मर्यादन्मभिः scheint

aus ॐभी: entstanden, जन्मन् ist dann Wiedergeburt — 22 = II 13, b Boh नत्रायन्व० Druckf. — c H. उन्मत्तेगवि०. — 23 = II. 34 a II. ०वत्रात्र०. — c II. निहन्ति Druckf. — 24 = II. 98 wie bei Web. umgesetzt, so dass der 2te Halbyers voransteht — 25 = II 39; a H ०वैष्ठ द्वे वृत्तो तु मन०. — c umgesetzt नर्त्रलोक्रय वा मृद्धिर्न, vgl Bohtl Chr S 199, 19 u. Ann — 26 = II 71, a H. ०चालमध० Druckf. — 77 = H. 66, c H भास्वरौ. — 28 = II. 96, a II ०णी कणी कणा०. — c H. पयोनिधिराद० gegen Metr., vergl Web. पयोनिधिराद०. — 29 = II 58 — 30 = H 88. — 31 = H. 100, b fehlt गजपु. — 32 = II. 24, c II आशु पततु त्वर्य०. — d Boh नमान्ता Druckf — 33 = II. 64, b u c umgesetzt. — 34 = H 21, a Boh. H दीर्घान्ता०; ich nach B (bei Boh), womit Pantschat. I dist. 185 (S 99) stimmt; jedoch mit Unrecht, da im Bhartr jene Leseart die besten Autoritäten, auch die bei Web Schiefn und Gal, für sich hat — d H ०मृदिरणया० Fehler eines Abschreibers — 35 = H 63 — 36 = H 6, a Boh शोणोल्लीढा: ich mit Schutz nach Ed. Seramp, wozu auch II. stimmt, Web प्राणोल्लीढा: woraus A B bei Boh und Schiefn. wohl nur corrupt — b H ०विजयो vorzuziehn, auch bei Web — c bds Boh हेतिदलितो, ich nach Ed. Seramp, womit auch H Web und Schiefn stimmen — d hat Schiefn. aus seiner Var क्षतिभा sehr geistreich क्षतिभ्य: „in Folge der Verletzungen“ vermuthet, dennoch mochte ich nicht wagen diese Conjectur in den Text zu nehmen, der Gal.'schen Übersetzung ἐξ ὧν μειώσεως, auf welche sich Schiefn. bezieht, und den Varianten न निम्ना: und क्षतिभा noch näher liegt vielleicht कनिम्ना von कनिमन् „durch die Verkleinerung“; erklären lässt sich ubrigens auch die vulg. — 37 = II. 7; b H. ०पूर्णे नपायति ध०; auch Web. — c Boh. ०अनैकान्त्या; ich nach Ed. Seramp., womit auch H und Web stimmen. — 38 = H 72, a Boh. ०धनुमेना; Bohtl Chrest. (S. 199, 23) und ich nach Ed. Seramp, womit auch H. stimmt, und welches die Gr. fordert. — b II पुदानं Fehler — c H. ०वोढ्यमाने Fehler — 39 = H 73 — 40 = II. 89. — 41 = II 70, a Boh. वा धनं; ich nach Ed Seramp., womit II stimmt — b Boh नितर्ग मे०; ich nach Ed Seramp, womit H. stimmt. — c Boh त्वं धो०; ich nach Ed. Seramp, womit H. stimmt, auch wohl Web. der तद्गोरो angiebt. — d II. घटा गृह्णन्ति. — 42 = H 76, b Boh. ०धने च स्पृहा पर०; ich nach Ed. Seramp., womit auch H und Samskr̥tap. bei Bohtl. zu Pank'at. 29; auch Web Leseart scheint nur Corruption davon. — 43 = H. 30 und Tschāṇakyaç 25 S. 314; a H. ०वयापि समन्वित; an der 2ten Stelle ०वि सः. — b H in Bhartr. मणिनालंकृतः सर्वः. — 44 = H. 23; b H. ०वृषाता ऋत्रो वि०. — 45 = H. 42 und Shadr. 6 S. 5; in letztem a लोभो व्यस्ति;

b und c umgesetzt, in c (= b) किं परैः सुमहिमा (सुम⁰ auch Web) — c Boh किं तनैः स्व⁰, ich nach Ed. Seramp., womit II. im Bhartr stimmt. — 46 = H 5 u. in Ashtar 7 S 8, a H in Bhart. ग्रशो दि⁰, aber in Asht ग्रशो; in letztem ०धृषरो; d H. an beiden Stellen und auch Bohtl. नृपाङ्गणम्⁰; ebds. H. in Asht शैलानिमे. — 47 = H. 74 statt der grammatisch falschen Form शुद्धन्तम् (Gr. §. 744, I) hat B (bei Boh) und Web so wie der Sch. शुद्धान्तम्, allein auch diese Form verstosst gegen die Gr, da हु nicht Atmanep ist, शुद्धन्त ist archaistisch declinirt, vgl. Gr. S 310, n 4 und Ntr. — 48 = H 40; b und c bei H. um-
 gesetzt, c (= b) H. प्रायसो ना⁰. — 49 = H. 92, b ०विस्मृत⁰ auch Web.; ebds. Boh. und H. ०कर्मचित्रैः ich nach Ed. Seramp. und Sch. womit auch Web Hdschrift stimmt — 50 = H. 78; a H ०गुर्वक्षि⁰. — d Boh ह्येन, Fehler, obgleich auch im Pantschat. H. (auch Pantschat II, 38) ०त्रो खलु सल्ल⁰. — 51 = H 36. — 52 = H 49 und Saptar 1 S. 5; a H. in Bhartr. ०मे गुणिगणे aber in Saptar. wie Boh und ich, c H. in Saptar. भक्तिश्चक्रिणि श⁰. — 53 = H. 9. — 54 = H 79, b Boh. mit welchem Web. stimmt कथनं नाप्यु⁰; ich nach Ed Seramp und B (bei Boh.) wozu auch H. stimmt u. Gal. Übersetzung. — c H. लक्ष्म्यानि⁰. — 55 = H 95; a H. प्रलाघस्या⁰. — c H. (wie auch Ed. Seramp) ०दि स्वेहा वृ⁰; Web Handschr. hat स्वहा, welches mir fast die beste Leseart zu sein scheint „rein“, auf jeden Fall kann man nur zwischen ihr oder स्वेहा schwanken, letztre ist mit वृत्ति zu einem Wort zu verbinden. „Handeln nach eigenem Willen“ selbstständiges Handeln; स्वस्या sieht wie ein Glossem aus — 56 = H 29, a H. सम्पद्यमह⁰ und भवेदुत्पल⁰ (Druckf. für ०दुत्पल⁰). — 57 = H 37, b H. ०पत्रे स्थितं. — c H. ०रसुक्ति⁰; ebds. H. पतितं मुक्ताफलं ज्ञा⁰ (auch Web.). — d Boh. गुणाः ich den Sing. wegen ज्ञायते, bestätigt durch H, vgl Bohtl. zu Pank'at. I, 280 — 58 = H. 28, c H. u. Boh. च समं प्रयाति; ich सुखे mit Boh; dann nach dessen A, welcher Leseweise nun Web. Hdschrift beistimmt. — 59 = H. 41, b H ०रम्भयन्तः व⁰. — c H. क्षान्त्येव⁰. — 60 fehlt bei H. — a Boh. प्राणीद्या⁰ gegen Gr, von mir nach Web. Hdschr. in den „Druckfehlern“ geandert. — c Boh. ०मोतो⁰. — 61 = H. 14, c Boh. उच्चैः स्यद्यं getr — 62 = H. 81, b H. भूमिबि⁰, vgl Bohtl. Chrest. S. 200, 28 u. Anm. — 63 = H. 68; b H. न च कङ्क⁰. — c H आ भाति. — 64 = H. 35 — 65 = H 84; c ०र्धितो पि जलदः सलिलं ददाति; diese auch von der Ed. Seramp. gebotene Leseart hat Bohtl. vorgezogen Chr. S 201, 31. — 66 = H. 47. — 67 = H. 31; a H. पुरातो खिलाः. — c H. ०कमुद्मदन्तद⁰. — d H. युक्ता तेन und ०लेन सम्प्रति मतां. — 68 = H. 16; c H. इतश्च वडव⁰. — 69 = H. 101; b H ०तेरस्तेन यन्नि⁰; beiläufig bemerke ich, dass Web. keine Var. aus scincer

Hdschr. für Boh. ^०तेरास्ते न व^० angiebt; c ist zu übersetzen „schämt sich aber etwa nicht ein Braver — ein Versprechen zu brechen?“ Die Leseart bei Web नहसा statt मनसा ist sehr passend „wird er indem er das Versprechen bricht, nicht plötzlich von Schaam übergossen?“ — 70 = H 51, a zu द्विन्धि für द्विन्दि vgl. Gr. §. 21, — d Boh und H (auch Web. und Ed. Seramp.) राता चेद्विन्दि, Bohtl. (Chr. S 201, 32) und ich nach A B bei Boh — 71 = H. 15, c H. ^०मानुं पर्व^० Fehler. — 72 = H. 65; Boh. und H ^०रामं विनिश्चितार्थ^०; Bohtl. (Chrest S. 201, 33) und ich nach A bei Boh.; damit stimmt theilweis Web Handschr. welche न निश्चितार्था हि रम^०, welches dem Sinn nach das beste. — 73 fehlt bei H. — 74 = H. 61; b H महारिपुः; d H. कृत्वा यन्नावसो^० (so auch Samskrtap. bei Bohtl. zu Pank'at. 29 und auch wohl Web. Handschr. कृत्वायं नाव सो). — 75 = H. 82, a b c H. ^०वृत्तेरू वृद्धेर्विनाशो न हि शङ्कनीयः । अथः कृतव्यापि तनूनपातो नाधः^० (wie Ed. Seramp.). — 76 = H 77, c Boh ^०पात्रैर wogegen er sich im Commentar selbst schon einigermaassen erklärt, ich nach Ed Seramp mit welcher auch H. und Web. stimmen. — 77 = H. 86, c Boh und H. तोवृद्ध^०; Bohtl. (Chr. S. 202, 37) und ich nach B bei Boh womit auch Web. stimmt, beiläufig bemerke ich, dass Web. Hdschrift auch in ihren übrigen VV. in a und b theilweise, vielleicht ganz, mit Boh. B stimmend, vorzuziehen ist — 78 = H. 87; a H. निधिः कूपयते. — 79 = H. 78, a H. भूमोग्रयः Boh. und H ^०ग्रयनः; ich nach B bei Boh., womit Web. stimmt, allein die Bahuvrihi's भूमोग्रयः, पर्यङ्कग्रयनः sind den ff. theils ebenfalls Bahuvr. theils Adject. प्राकाहारः, ^०रुचिः, ^०धारो, ^०धरः u s w. conformer und entschieden vorzuziehen; c Boh. ^०कान्या nur Druckf. — 80 = H. 46; d H. सर्वकालनियमं प्री^०; beiläufig bemerke ich, dass mit Boh. Text auch Web. Hdschr. stimmt. — 81 = H. 10. — 82 = H. 25. — 83 = H 26, a Web. पातितो ist der Gr. conformer. — 84 = H. 80, a. II द्विन्नावि. — 85 = H. 59; a Boh. वाहनः H. वाहनम्; ich in „Druckf. und Verb.“ nach Schutz, der mit Recht die Leseart वार्या vorzog; diese hat auch Web. Handschr. — c H ^०व्ययसमन्विते; ebds. Boh. वलिमिर्म^०; ich, wie Schutz, nach Ed Seramp., womit auch H. stimmt. — 86 = H. 44; a H. सन्तापिते. — 87 fehlt bei H in Bhartr, findet sich aber Nītipr. 4 S. 526 mit Umsetzung von a u. b, vgl. Bohtl. zu Pank'at S. 29.—88 fehlt bei H.; in c bietet Web. und Schiefn. Hdschr. ^०भङ्गि, wodurch Boh. ungrammatische ^०भङ्ग entfernt wird. — 89 fehlt H; b Boh. ^०लोक्वते, ich nach Conjectur, die der Sinn fast gebietet (denn dass die Eule bei Tag nicht sehen kann, ist ein wesentlicher Nachtheil derselben) und die dadurch begünstigt wird, dass der Vers nur auf der Autorität einer einzigen Handschr.

nämlich Boh A beruht. — 90 = H. 103; Boh. ययस्ति ich nach Schutz, womit H. und Web stimmen; Boh. ^०पूरिते; ich nach Ed. Seramp. ^०पूरके womit H. und Web. stimmen. — 91 = H. 57. — 92 = H. 20 und Çantiç 1 S. 410; a H. an beiden Stellen ^०न्ननु हतवि^०; nur A bei Boh. hat हित (nach Boh. Angaben auch die Sch.), Web. hat. हन्त, welches gegen Metrum; eine Hdschrift bei Schiefn. hat वत, welches wohl das richtige. — c H. an der 2ten Stelle ^०यन्नं किममृगणैः किं. — 93 = H. 38 und Ashtar. 4 S. 8; b und c und d H an der zweiten Stelle ^०ने न्यस्तो, dann वानिरुटनं (so!) भिन्नाटनं; dann सूर्यो भास्यति und गगणो. — 94 = H. 45, c H. तपसा किल सं^०. — 95 = H. 54. — 96 = H. 32, a Boh. साधून्, ich nach Ed. Seramp. साधून्हि, wie auch H., c H. ^०ध्य शङ्करिभगवतीन्द्रात्री कलं; — d H. साधो त्वमतो गुणो^०. — 97 = H. 52 vgl Bohtl. zu Pank'at S. 29; a H. und Bohtl. कार्यज्ञातं. — 98 fehlt bei H.; a Boh. ^०वली; ich nach Schutz Conject., welche durch Gal. Übers und Web. Hdschr. unterstützt wird; diese hat ^०वलि; in c ist Web. इव für इह vorzuziehn. — 99 = H. 55. — 100 = H. 99; a H. लज्जां गु^० entschieden besser (vergl. 69) „der Schaam folgend lassen lieber u s. w.“.

S. 170—175. das 5te Capitel des Kirâtârdschuniya nach der Calc. Ausg. 1814. S. 170, vs. 6, b निःस्वन s. Gl. s. v.

S. 175. 176: einige Verse aus dem Drama Vikramorvaçi nach Bollensen's Ausg. als Luckenbusser, um die 176ste Seite nicht leer zu lassen.

S. 179—201: aus Daçakumâracarita die Geschichte des Apahâravarma nach Wilson's Ausg. S. 59—94. — 179, 12 scheint उद्यम् nothwendig in उद्याम् verändert werden zu müssen; व्य und द्य sehen sich in vielen Hdschriften so ähnlich, dass sie leicht zu verwechseln sind. — 19 ऐहिक आमुष्मिक und श्वो-वसोय s. Gl. — 20 आर्त्ताभ्युपनिवित्र „beruhmt für ihr Wohlwollen gegen Ge-qualte“. — 180, 13 कर्तान्तिक nach der Vajayanti (bei Wils. S. 61, n. 6) सामुद्रिकज्ञ (von सामुद्र) „Kenner des Glucks oder Unglucks, welches durch Flecke (Leberflecke?) am Körper vorbedeutet wird“. — 181, 8 ता स W. ohne i. — 14 Wils. कृपणायाः हि^० — ebds. उदमनायत s Gl. उन्मनाय. — 182, 11 Wils. मशुमा^० Druckfehler. — 21 Wils. प्रतिपादनं कलश्च; dieses ist entschieden falsch; man kann nur schwanken, ob man प्रतिपादनकलश्च schreiben soll; allein dann muss man auch ग्रहादिपरि^० als Bhvr. schreiben; desswegen und wegen der sogleich folgenden parallelen Darstellung des Kâma habe ich कलं च geschrieben. — 23 Wils. सुदीप्त^० Druckf. — 183, 15 उद्गम्य s. Gl. — 184, 4 Wils. ग्रायं । नीत^०. — 7 सुष्ट^० ist Conjectur von Wils.; die Hdschr. स्पृष्ट, eine स्पृष्ट;

bei der in diesem Werke herrschenden verzwickten Darstellungsweise mochte die Leseart der Hdschr. behauptet werden können „ohne geistige Versenkung erlangt zu haben“, vgl. das weitere कृ तपः कृ च रुदितं „wie kommen Busse und Thränen zusammen“? — 20 Wils. ०मुत्या स्म०. — 185, 1 W. ०नां दोरुमि०, beruht diese Verwandlung auf einem andern grammatischen System? die Wz मृत् hat auch im Pān System gegen sonstige Analogieen ण statt स (vgl. Gr § 31. 41 s. Ntr; 45). — ebds. statt ०मिहैवाय० Wils. Hdschr. ausser A ०मिह त्रेनाय० s. Wils. S. 68, 4. — 2 वर्त्मा s. Gl. — 6 Wils. ०हितेनेव, vielleicht von mir mit Unrecht verändert, s. Gr. §. 86, Ausn. 7, es ist aber daselbst statt „besonders verstärken“ zu schreiben „auf ein bestimmtes Maass beschränken“ (Pān. II, 1, 7), es wurde z. B. अ आ vor एव nicht ausfallen, wenn dieses die Bed. „nur“ hat, allein ich glaube, dass es diese grade an vorliegender Stelle hat und habe deshalb ०नैव geschrieben „meine Vorfahren wandelten nur den in den Veden und durch die Gesetze vorgeschriebenen Weg“. — 11 u. mehr (s. Gl.) अत्रुत्रम् nach Anal. von Gr. S. 357 n. 2 — 15 इति अर्या० Gr. § 87, Ausn. zu 2. 24 Wils. कितवे प्रति० ohne ।. — 186, 3 Wils. व्यत्यसत्राव; einige Hdschr. haben व्यत्यसत्राव oder व्यत्यसत्रावहि; Atm. war nach Gr. §. 789, IV auf jeden Fall nothwendig, auch ष für स nach § 35, aber ich schwanke, ob ich nicht besser gethan, die letzte Leseart statt meiner ubrigens uberaus leichten Conjectur (vergl. zu 190, 24) aufzunehmen, für Bewahrung von स kann man, da dieses Werk gegen die Gr. verstossende Eigenheiten hat, Gr. § 43, 5 anführen. — 21 अय उद्० ohne Sandhi. — 187, 5 प्रवेपमाना Gr. §. 29, 6 — 6 Wils. प्रयेयं gegen alle Gr., ich habe die gramm. richtige Form des Potential geschrieben, sollte die richtige Form des Potent. geschrieben, sollte die richtige Leseart vielleicht प्रायेयेयम् sein (vgl. Gr. §. 789, I, 2)? — 7 Wils. वाच्याः निशि ohne । und eben so प्रविष्टाः दृष्ट०. — 12 निवर्ष्य s. Gl. — 14 Wils. शुचा वल्लं ohne Sandhi, „klage nicht“ Gr. § 785 — 17 अन्तरा „inmitten“ (ihres Weges) — 188, 13 Wils. गन्धैर्वनं; ich habe es in den „Druckfehlern“ corrigirt, aber bei den mancherlei Eigenheiten dieses Werkes vergl. Gr. §. 111 Anm. 1. — 18 रुक्तिक s. Gl. s. v. — 189, 1 अग्निक्तम् ist gegen Gr., welche, wie man es auch hier zu erklären versuchen mochte, wahrscheinlich Atman. (nach §. 790, II) gebieten wurde; ich vermulhe अग्निक्तयम्. — 6 उपपौरिक s. Gl. — ebds. Wils. ०अग्निकः wohl Druckf. — 13 Wils. ०वात्सं मत्स० ohne Interpunction. — 14 Wils. दुग्धे इति ohne । und in der Note nicht richtig erklärt, es heisst wortlich. denn so ist die ihn betreffende Bekanntheit = denn diess ist seine bekannte Eigenschaft. — 15 Wils. प्रतीतिः कि० ohne ।. —

24 Wils. प्राज्ञे gegen Gr. § 25, 5; oder soll auch diese Abweichung zu den Eigenheiten dieses Werkes gezählt werden? — 190, 3 Wils. चौर्यमतेनै०; ich kann damit keinen passenden Sinn verbinden und habe desswegen ०मेते० als Conjectur aufgenommen. — 8 ०नु स्वास्यति gegen Gr. für ०नु दा. — 12 Wils. ०ब्रूतामि०. — 15 und 16 Wils. ०ब्रूतामभिवोच्य geht auf keinen Fall; durch Auslassung des म entsteht die gewöhnlich in solchen Fällen erscheinende Bahuvrīhi-Zsstz „kokelt die Schlingpflanzen(-gleiche)-Brauen zusammenziehend“; vielleicht wäre aber besser ०लतममि० mit Accus. ntr. des Bahuvr. als Adverb., da grade derartige Adverbia in diesem Werk sehr beliebt sind, wie denn in अविष्कृतद्वानचन्द्रिक्म् so-gleich eines folgt, auch अरचित ist ganz ungewöhnlich; eher wurde man अरचित erwarten — ebds. Wils. अविष्कु० gegen Gr. §. 48, 2. — 19 ०निष्पात von Vb. स्ना Gr. §. 39. — 24 Wils. ०गिरत् गु०; es musste Atm sein (s. Gl.) und so erscheint auch 191, 9; ich schwankte, weil die Bed. „versprechen“ nicht so entschieden hervortritt. — 191, 2 Wils. प्रतिषिद्ध्याद्० welches hier nur eine andere Schreibweise (nach Gr. §. 19) für ०षिद्ध्या, nicht Instrum. von ०षिद्धि sein kann, wie das davon regierte तद् zeigt. — 3 माधवसेनार० s. Gl. — 192, 14 Wils. मोहान्ध०. — 17 निर्ग्रन्थिक s. Gl. — 20 W वमियो; meine Verbesserung (in Druckf. und Verb.) ist wohl unzweifelhaft. — 193, 2 आग्रङ्गनीयश्चर्मरत्नलाभः ist die Leseart von B und D bei Wils.; die von A ०नीयानि चर्मरत्नलाभा ist jeden Falls eben so gut, vielleicht noch besser „jetzt in Folge der bekannt gewordenen Verschenkung von Hab und Gut musst du nothwendig in Verdacht gerathen den juwelgleichen Beutel erhalten zu haben“. — 10 W कुटम्ब० Druckf. — 19 Wils. ०चरद् nach C allein; ich folge den andern Handschr., weil jene Leseart auch gegen Gr., vergl. §. 344 mit den Bedd. von चद्. — 194, 1 Wils. मुषितः यया. — 3 Wils. नियति लिखि० getr. — 6 ist Wils. wohl nicht genau; ich nehme श्रील० so. „denn der Charakter des Rausches und Wahnsinns ist die gewohnten Handlungen auch wo sie nicht passen zu thun“. — 17 Wils. ०तयाः मदे० ohne १. — 23 Wils. ०रूढ्य-टित०; ich habe es, weil उद्घाटितञ्च als ein besonderes Wort bei Wils. Dict. (aus dem Trikāṇḍa) erscheint, verändert (in Druckf. u Verb.). — 195, 4 ०मित्रः स्व० und Z. 6 जनः त० Wils. ohne १. — 8 Wils. अग्निक्षयम्, welches man nach Gr. §. 212 vielleicht für Denom. von अग्नि nehmen konnte, allein es ist sicher Fehler für अग्निक्षयम् wie ich (in Druckf. und Verb.) corrigirt habe. — 18 giebt die Leseart चर्मरत्नप्रत्याशां keinen Sinn; es ist gewiss zu schreiben चर्मरत्नं प्रत्याशां „die Hoffnung des Arthap. meines Feindes auf den Beutel meines Freundes Dhanamitra“. — 19 Wils. अदत्तै० nur verkürzte Schreibweise (Gr. §. 21, Bem.). — 196, 2 Wils.

०पन्नसुहृदा^० Druckf. — 10 W. हृदन्त्यै gegen Gr. §. 888, schwerlich mit ved. u ep Analogieen ebds. n. 1 zu schützen. — 11 W. कथितः सम^० ohne ।. — 14 Wils. ०तिव्रस्तुना Druckf. — 197, 11 प्रातिवेश्य s Gl. — 198, 1 निगडयित्वा s Gl. निगडि. — 6 W. नय एव ohne । und भूयान् Druckf. — 9 Wils. आर्य उरग ohne Sandhi; vielleicht hatte ich Interpunktion setzen sollen, da Absolutivsätze etwas abgetrennt zu sein scheinen, vgl. auch S 184, Z. 4. — 10 Wils. कृतः त^० ohne ।. — 12 W ०व्यकृतम् gegen Gr., welche die Aor. von कृत् nicht nach der Iten Form bildet, will man es zu den grammatischen Eigenheiten dieses Werks rechnen, so wäre der Aor. nach Anal. von § 856, 5 formirt. — 19 vermuthete ich परस्वराश्लिष्ट^०. — 24 Wils. ०गह्वचक^० Fehler. — 199, 1 Wils ०व्यविड^० — 12 W. वीग इति ohne Sandhi. — 13 W. वर्णवर्त्रिकामु^० welches keinen Sinn giebt und sicher in वर्णवर्षिकामु^० zu ändern ist, wie in „Druckf. und Verbess.“ geschehn. — 200, 7 Wils. निःक्रम^० gegen Gr. §. 48, 2. — ebds. Wils. परिधाय wohl Druckf. — 12 Wils. काका शोडे^०. — Wils. वा अनुम^० ohne Sandhi, aber अनुमन्, als Gedanke des Angeredeten und durch इति hervorgehoben, vertrug vielleicht eine Trennung und hatte eher durch Interpunktion von mir abgetrennt werden sollen. — 24 पारग्रामिकं kann ich nicht erklären; es lässt sich zwar aus पार् oder पर् mancherlei rathen, ist aber schwerlich richtig; ich vermuthete, dass परिग्रामिकं zu schreiben, so dass es heisst „während der Feind eine sich auf die umliegenden Dorfer beziehende Disposition auszuführen gesonnen ist“. Der König von Anga benutzt den Umstand, dass sein Feind Truppen in die umliegenden Dorfer verlegt, dadurch also seine Armee zertheilt, zu einem Ausfall mit seiner ganzen Macht. — 201, 2 Wils. संपराये. — 5 sollte nicht विवाहायेव „wie zu dessen Hochzeit“ zu lesen sein? — 11 Wils. ०र्वमानम^०. —

S. 202—219. des Sadānanda Vedāntasāraprakaraṇa, nach O. Frank mit Benutzung der Calc. Ausg. 1829. Die grosseren Sanskritzahlen am Rande bezeichnen die Seite der Calc. Ausg. — S. 202, Z 10 Fr. ०स्मिन् जन्म^०. — 14 Fr ०मादीनि निधि^० ohne ।. — 203, 4. 5 Fr. ०प्राप्ते कर्म^० ohne ।. — 206, 4 Fr. निस्त्रम^० gegen Gr. §. 48, 2. — 5 Fr. ०हमात्मा इत्यादि ohne Sandhi. — 207, 11 Fr. und Calc. विप्रवग^०; es ist das eine häufige Verwechslung (von mir in „Druckf. und Verbess.“ corrigirt); विप्रव mit अच् hatte entweder विप्रवद्ध्यच् oder archaisch विप्रवाच् werden müssen (Gr. S. 133). — 208, 20 Fr. अस्य प्राम^०, vergl. dessen Ausg. S. VII; ich nach Calc. — ebds. Fr. ०रपाश्रुते: Druckf. — 209, 10 Fr. ०श्रयाद्वा समष्टिर्वृत्त^०, Calc. ०समष्टिः वृत्त^०. — 12 Fr. u. Calc. ०विकारित्वाद^०; ich nach Anal. von Z. 15 und nach Sank. Comm. S. 85, 9. — 210, 4 Fr. वनं यथा ohne

Interpunction — 14 Fr ०वाञ्च पुत्र ohne Interpunction, ich nach Anal. der ff. Stellen. — 23 Fr ०भात्रे इन्द्रि० ohne Sandhi. — ebds. Fr. (auch Calc.) ०गनायका० Druckf. der Calc. — 211, 5 Fr. कर्त्ता अहं भोक्ता इत्य० und Z 6 ०रात्मा आन० ohne Sandhi. — 212, 6 vgl Fr. S VII u. zu dessen Aenderung die Analogie Z. 4. — 11. 12 Fr. तथा कृत्ता०; Calc तथाहि अन्ता० vgl zu S 215, Z 20 — 16 vgl. Fr. S. VIII und zu dessen Aenderung die Analogie Z. 13; 17. — 213, 5 Fr ०कस्मिन् चैतन्ये ohne Sandhi — 17 u. 18 Fr. ०गुणस्य उत्प० und च शुक्ल० ohne . — 214, 5 vgl. Fr. S. VIII und die Anal. Z. 2 — 12 Fr. तदाश्रयेऽश्वादि० Calc. तदाश्रय अश्व० beides nicht construierbar; ich als Compositum nach Anal von Z. 2. — 215, 11 ०प्रभा आदि० ohne Sandhi, weil आदि० bis सतो, als Parenthese stehend, von प्रभा phonetisch getrennt ist; ich hatte aber doch eher ein Interpunctionszeichen setzen sollen; allein die indischen Interpunctionszeichen , ~ und » entsprechen nur ungefähr jene unserm Semicolon, dieses dem Punct; in solchen Fällen — und es giebt in der Prosa viele der Art — sollte man wohl noch ein kleineres Interpunctionszeichen in die indische Schrift einführen. — 12 Fr. परम्ब० Calc परं० gegen Gr und Sank Comm S 114 zu तत्र; vgl auch Z 14. — 20 Fr तथा कृगं; Calc. तथाहि अयं; vgl. zu S 212, 11. — 216, 6 एतदात्म्यम् nach Fr weil es die Leseart der Chandogya Up (S. 442 Roer) ist, Calc. hat एतदात्मम्, welches Fr nicht angemerkt hat — 15 ich habe अप्राक्ष्यो die Leseart der Chandogya Up (S 384 Roer) aufgenommen; die der Calc. (auch bei Fr) अप्राक्षो ist ohne alle grammatische Anal. und wohl nur Corruption von jener.

S. 220—234 Viçvanâtha-Pantschânana's Bhâshâparitscheda nach Roer. —

220, vs. 1, c Roer gegen Metrum नमः कृष्णाय; die Umstellung war ein zu einfaches Heilmittel, als dass ich mich hatte scheuen dürfen, es anzuwenden; obgleich ich nicht verkenne, dass die Verskunst in diesem Werkchen uberaus tief steht (vergl. z. B. vs. 5 6. 10). — 5 R. ०वक्षेपनमा० gegen Gr. §. 22 — 221, 14 R. परिहीना० gegen Gr. § 29, b. — ebendas. परिमापउल्य s Gl. — 17 a R. कार्यं भवति ज्ञेयन्तु समवायित्तनक (nur Druckf) तत् gegen Metrum, dass ich Umsetzung und Auslassung von तु zugleich zur Heilung angewendet, ist vielleicht zu kuhn — 18, c habe ich nicht zu andern gewagt, obgleich der 3te Fuss ०वभात्रे gegen die Regeln der Aryâ in der ersten Casur eine prosodische Lange statt der Kurze hat und der Fuss ० - ० an dieser Stelle eigentlich nicht erlaubt ist (vergl. zu vs. 1). — 222, 32 a R. एते आत्मा० ohne Sandhi. — 223, 44 a R. भवेत् ओ० ohne Sandhi; und ebds. b जगतमा० Druckf — 53 d R. ०दूत्रत्व परि० wohl nur Druckf. wie das Metrum zeigt. — 225, 59 hat nur einen Halb-

vers, eben so ist nach R Übers S 54[~] ein Halbvers von 97 und 98 ausgelassen, die letzteren sind S 97 und 98 des Textes in einer Note mitgetheilt in Folge dieser Auslassungen fehlt ein Halbvers in diesem Werkchen — 60, b R भवत् wohl Druckfehler. — 221, 81 b R. ०वायव्यत^० Druckf. — 90 a R ०वना शब्द^० getrennt — 223, 97 98 s. zu 59 — 99, b R स्यात् शुक्ल^० ohne Sandhi — 229, 106 c परार्थ s. Gl — 231, 136 d R. चित् शुद्ध^० ohne Sandhi — 151 b ist V L. ०रूपां तत्प्रकीर्तितम् deutlicher

S. 235—242. das 9te Capitel aus Māgha's Ācūpālavadha nach der Calc. Ausg. 1815. — 236, vs 20, c Calc. Text प्रगता^०; ich nach Sch. — 23 Calc. Text ०भिरभि^०, ich nach Sch. — 24, d Calc. Text समवयो^०, ich nach Sch. — 238, 33, a der Text der Sch. रुचिम् doch ohne entscheidende Glosse — 35, d Text der Sch. दाह् statt चारु ebenfalls ohne entscheidende Glosse, aber schwerlich richtig — 239, 48, a b „der Kluge wendet sich, von dem Machtigen besiegt, zu einem andern Gebiet oder zu hartnäckiger Verfolgung desselben“ (diesem Satz gemäss) drang der Mond u. s. w., anders Schutz Die Sch. haben eine Lucke. — 52, a Calc. Text hat तट; ich nach Sch., bemerke jedoch, dass er keine entscheidende Glosse hat. — 241, 71 Calc. Text नीरुहम् wo ३ nur Druckf.; Sch. Text वारिरुहम् ohne entscheidende Glosse — 242, 84 a Calc. विलग्नं aber Sch. अंशुके विलग्नौ (so!) प्रियावलोकनादिगलितग्रन्थे गतिः; das folgt scheint übrigens auch noch auf eine andre Variante zu deuten, die Stelle des AK, welche citirt wird, ist S 338, 5 ed Loiss, doch kann ich die Var nicht mit Sicherheit bestimmen.

S 245—236. fünftes Buch von Kāhāna's Rājataranginī, nach Troyer's Ausg. — 245, vs 3, a Tr आसतां, welches nicht haltbar, ich habe (in „Druckf und Verb.“) आसतां corrigirt „sie sassen als Herrn u. s. w. = sie waren“ s Gl आस. — 7, c Tr. संताप्येत् न चर^० gegen Metrum; ed Calc. संताप्य तेन च रसं नी^०; aber auch in नानया, obgleich es nicht absolut unmöglich, liegt wohl sicherlich ein Fehler; sollte man वामया statt dessen vermuthen dürfen? — 246, 9, Troyer supplirt gewissermaassen किम् und bezieht निःस्नेहान् auf भूतान्; diese Auffassung ist nicht unmöglich, aber etwas complicirt; sollte man nicht wagen dürfen zu schreiben निःस्नेहा नान्वगा^०? निःस्नेहा bildet dann einen Parallelismus zu सुचिरं संस्तुतापि „obgleich noch so lange gepriesen, fasst sie doch zu keinem Liebe und folgt keinem u. s. w.“ — 11, c d Tr. ०वहन् श्रो^० ohne Sandhi. — 247, 28, a b Tr. श्रीमान् शूर^० ohne Sandhi. — 248, 39 c Tr. क्रमवत् तु wohl nur Druckf, s dessen Note und Übers.; dass क्रमवत् = क्रमवर्त sein soll, zeigt die Vgl. von

III, 227, vielleicht ist mehr prakritartig क्रमवत् zu schreiben. — 249, 54 Tr. विद्न् शू⁰ ohne Sandhi, vgl. Gl. 1. विद्. — 250, 60, b पुत्रस्येव scheint पुत्रस्य। एव। zusein nach Gr. § 86, Ausn. 7, vgl. oben zu S. 185, 6. — 251, 71 a u. sonst Tr. दीनार⁰. — 72, b Tr. तन्तू चीव⁰. — 252, 86, क्रम habe ich = क्रमवत् genommen, welches an der Vitastā = heutigem Djelum liegt, vgl. Troyer I, p. 526. 527. — 96, Tr. ०निद्रूत⁰, welches gegen Gr., doch wurde ich es vielleicht ungeändert gelassen haben, da auch Wils. diese Form hat, wenn nicht das richtige S. 284, vs. 463 erschiene. — 254, 107 a Tr. (und Calc.) ०निवहा नयो⁰ und in d ०बन्धं स्त⁰ gegen den Wortsinn und Construction, ich nach Conjectur. — 108, a Tr. (und Calc.) ०भापडानो⁰ gegen Gr. und Construction; ich nach Conjectur. — d Tr. न्यलान्तरात् gegen Metrum; ich nach Calc. — 255, 126, c T. वर्षे एको⁰ ohne Sandhi. — 256, 129 für विन्नप⁰ ist, wie Tr. vermuthet, höchst wahrscheinlich विन्नप⁰ zu lesen, vgl. vs. 26. — 256, 132 d Tr. ०मग्निध्वयन् (von mir in „Druckf. und Verb.“ geändert) vgl. Gl. म्नि. — 137, d Tr. ०रान्निष्क्रमतो gegen Gr. §. 795, III, da es wohl nur Schreibfehler, habe ich es geändert. — 258, 157 a Tr. तस्मिन् श⁰ ohne Sandhi. — 158 c चातुर्विधः s. Gl. s v — 161, a पट्टव⁰ s. Gl. s v. — 259, 165, d Calc. ०रायास्यु⁰ wohl besser, vergl. vs. 174 — 170 Tr. सपर्वदः; ich nach Conjectur. — 171, c, vgl. zu S. 153, vs. 12 — 173, a भारोढिः gegen Gr. §. 86, Ausn. 3, ich hatte भारोढिः corrigiren sollen. — c Calc. ग्रामोपां; bei Tr. nicht bemerkt, ging ebensogut als Tr. Lesung — 260, 176, c scheint mir jetzt kaum fraglich, dass मन्त्रवर das pers. کمانچور „Schatzmeister“ ist; — ebds. प्राक्च s. Gl. — 179, b Tr. प्रयापहा unerklärbar, von mir verändert. — 261, 196, Tr. तमसूयिषु⁰ ohne Augment; von mir verändert. — 264, 221, in ०नप्ततो stande das Ordin. im Sinn eines Card., was ich nicht zu ändern wagte, weil sich analoges fast in allen Sprachen zeigt; die Änderung in ०ने wäre ubrigens nicht zu gewaltsam — 266, 249, c Tr. und Calc. सामन्तात्⁰; giebt keinen Sinn; von mir verändert. — 267, 258 Tr. वर्षे एको⁰ ohne Sandhi. — 262, Tr. दिक्वमु⁰ wohl nur Druckf. da die Calc. Leseart दिक्कमु⁰ nicht unter den VV aufgeführt ist, einen Versuch sie mit der Gr. in Harmonie zu bringen s. im Gl. s. v. सर्वतोदिक्क; der Gr. conform wäre सर्वतोदिशम् nach §. 680 — 268, 278 c Tr. und Calc. ०संभूताद्बुद्बुदा ohne Sinn; ich nach Conjectur. — 281, d Tr. ०स्वार्थवपां gegen Sandhi, da das letzte Wort एषपां. — 269, 283 Tr. बुभुतेऽऽर्घ्यका⁰ aber nach den Corrections S. 313 sollte ऽऽर्घ्यक⁰ stehn; ob im Text oder in den Noten der Druckfehler liegt, kann ich nicht entscheiden; ich habe die Calc. Leseart. — 289 Tr. und Calc. वप्पट⁰; ich wie 281 ohne zu wissen, welche

Leseweise richtig — 272, 321, s. Gl तार्यक. — 325 कोबं nach Tr. in den Correct. S. 313. — 273, 339, c Tr. in den Corr. S. 313 विमानेन, im Text विमानेना; ich nach der Calc. — 274, 348 b Tr. वातभिर्मिलि⁰; Calc. वातभोमो⁰; beide falsch; ich nach Conj. — 275, 358 Tr. ०विशत् डो⁰ gegen Sandhi. — 276, 366 Tr. संसक्तश्चित्त⁰ ohne Sinn; ich nach Conj. — 278, 392 a Tr. ०भुजा, welches wohl vielleicht ginge „versprochen = bedroht“; doch ist meine Conj. sehr einfach. — 392, c Tr. प्रपकोच्छि⁰ Fehler, ich nach Calc. — 394, b kann ich aus तिल keinen Sinn erhalten, sollte नील zu schreiben sein „die schwarze Hälfte des Monats“? — 394, c Tr. सामिमानानन्वयु⁰ daraus kann ich keinen passenden Sinn erhalten; die Veränderung welche ich mir erlaubt habe, entspricht der Tr. Übersetzung: les Damaras indignés ne suivaient pas les chefs de provinces. — 395, a Tr. ०कोदुम्ब⁰. — 279, 409 c d Tr. धावन् प्रया⁰ ohne Sandhi — 281, 422 b अमृताकर्ः. — 426, Tr. ०कपठक⁰; ich nach Calc. und den öfters vorkommenden analogen Stellen (S. 245, 2, 247, 20, 257, 146; 261, 196; 272, 321) wo stets ०पठ⁰. — 433, a ०रुक्म s. Gl s. v. — 282, 436, b Tr. ०नोयता. der Sing. war aber nothwendig, daher ich anderte — 284, 461, b Calc. Tr. तांस्ताच्चिकी⁰; in letztem wohl nur aus der Calc. überkommenes Versehen.

S. 287—298: einige Hymnen aus dem ersten Maṇḍala des Rig-Veda nach M. Müller's Ausg. 287, vs. 6 व्यर्थि⁰ Gr. §. 4, S. 13. — 288, 11 u. 12 अथर्व⁰ u. s. w. Gr. §. 100. — 12, vgl. zu S 287, vs. 6. — 14 s. zu 11. — 3 Gr. §. 100. — 289, 3 und 6 vgl. zu S. 288, vs. 11. — 5—7, s. Nir. XI, 22—25 und Roth Erläut. und zur Litt. der Wed. S 81. — 290, 4, s. zu 288, 11. — 293, 6, vergl. Nir. IV, 16. — 1, (in sūkt. 4) vergl. Nir. XI, 13 — 294, 5, vgl. Nir. V, 4. — 1, vgl. Nir. XII, 7 — 4, s. zu S. 287, vs. 6. — ebds. आवरू s. Gl. वृ mit Praf. वि. — 7 und 295, 11, s. zu S 288, 11. — 295, 13, vgl. Nir. XII, 6. — 15, s. zu S. 288, vs. 11. — 297, 19, vgl. zu S. 287, vs. 6. — 22, s. zu S. 288, vs. 11.

M e t r a ,

welche in der Chrestomathie vorkommen, u. ihre Gesetze im Allgemeinen.

A. Vedische.

Die Inder bestimmen dieselben bloss nach der Sylbenzahl ihrer rhythmischen Glieder; nachdem die gewöhnlichen Sandhi-Gesetze auch, grösstentheils irrig, auf die Vedentexte ausgedehnt waren, musste der eigentliche metrische Charakter derselben fast ganz verdunkelt werden und eine bestimmte, musicalische Art des Vortrags derselben, welche sich in Indien fortgeerbt zu haben scheint, leider aber noch nicht in Noten bekannt gemacht ist, verhinderte, dass er wieder zum Bewusstsein kam. Um ihn sich zum Bewusstsein zu bringen, muss man im Wesentlichen folgende Punkte berücksichtigen (vergl. Sâma-V. Einleit. XLIX ff.); von diesen giebt es zwar einige Ausnahmen, aber sie sind so sparlich, dass man sie vielleicht für Kriterien der Unursprunglichkeit, oder einer Übergangsperiode ansehen darf.

1. Am Ende eines Versgliedes (Pâda) findet kein Sandhi Statt, z. B. S. 288, vs. 14 ist राधसा उषः zu lesen; eben so z. B. S. 292, vs. 11 दिग्ना असिद्ध⁰.

2. Die Liquidirung wort- oder compositionsglied-auslautender Vocale ist aufzuheben, z. B. S. 287, vs. 6 ist zu lesen वि अर्थिनः, वेति ओद्⁰, ebenso S. 294, 2 सुआयुतो; eine Ausnahme findet sich S. 288, vs. 2 अथस्था.

3. Ein hinter ए ओ ausgelassenes अ ist zu lesen, z. B. S. 288, 12 ०वेतये अन्तरिक्षाद्, ebenso vs. 14 जुहूरे अवसे; ebds. vs. 3 दिवो अन्तेभ्यस्परि; 292, vs. 9 कर्त्तवे अहन्; ebds. v. 11 सुनुदे अवत्.

4. Von der Zusammenziehung auslautender अ आ mit anlautenden Vocalen zu Diphthongen, so wie ähnlicher Vocale, z. B. इ mit इ oder ई zu ihrer Länge, z. B. ई, giebt es nur mehrfach sporadische Ausnahmen (z. B. S. 287, 7 ist सुभगा उषा

zu lesen, S 288, vs 16 उत्तरा उबो), welche theilweis auch in der uberlieferten Textesconstitution anerkannt sind, z B. S. 296, 1 ff उति⁰¹).

5. Die Liquidirung des zweiten Vokals in den Diphthongen, welche sehr offen gesprochen wurden (औ z. B. noch fast wie आउ) lasst sich nach Analogie von 2 bezweifeln, doch bis jetzt nichts uber diese Frage entscheiden. Ob S. 296, 10 statt आतावति⁰ zu lesen sei आताउ (vgl. Sāma-V Einl. LIII) अति⁰, oder in diesem Vers die drei Sylben ओह आता, deren zwei letzte lang sind, die erste (eig. ओहे) ursprunglich lang war, metrisch fur vier gelten, wage ich noch nicht zu entscheiden; dagegen bemerke ich, dass Rig-Veda Mand VII, 3, 6, 3 in Nir. XII, 43 उवावन्तरिस्ते zu lesen ist, als ob उरा (die ved Form fur उरे Gr. S. 302, n. 3) gestanden hatte und dieses nach der gewohnlichen Regel mit dem folgenden अ in अन्तरि⁰ zu einem आ (vgl. Rv. I, 108, 1) sich verbunden hatte.

6. Die Verdoppelung von auslautendem न् hinter kurzem Vokal vor Vokal ist S. 297, 17, b und wohl auch 296, 1, b; 2, c nicht zu lesen, nur अगन् आ (vgl. den Reim in a मन्मना) und यमनिष्ठये, कर्मनिष्ठये²).

1) die Texte schreiben niemals die phonetische Verbindung von auslautendem अ आ mit anlautendem ऋ; sie ist aber ausser wo आ zu आा wird zu lesen, z. B. S. 293, 1 (vgl. Rig-V. I, 15, 1; 2; 3; 4; 23, 24; 51, 5; 110, 1; 111, 2 u. s. w. Roth zur Litt. u. s. w. d. Veda S. 77).

2) Da diese vedische Abweichung von den Sanhitā-Regeln des gewohnlichen Sanskrit, so viel ich mich erinnere, noch nicht bemerkt ist, so erlaube ich mir eine Bemerkung daruber. Damit die Unterlassung dieser Verdoppelung von न् nicht auffalle, mache ich darauf aufmerksam, dass in der uns uberlieferten Textesconstitution gegen dieselbe Regel bisweilen न् nicht doppelt geschrieben wird (s. Bspiele in Sāma-V. Einl. xxiv). Liest man mit mir S. 167, 17, b इाडो अमना। wofur auch der Reim in a मन्मना spricht, so erhalt man eine iambische Dipodie in der Form des Epitrit als Schlussrhythmus. Die iambische Dipodie ist aber in allen vedischen Versgliedern (Pāda), welche aus 8 oder 12 Sylben bestehn, so uberaus vorwaltend, dass unter 3109 derartigen Gliedern (in den Metren Gāyatrī, Anushtubh, Ushnih, Brihatī und Satobrihatī, Pankti und Jagatī), welche ich im 1sten Ashtaka des Rig-Veda gezählt habe (wobei ich gern zugebe, dass ich mich beim Zahlen einmal geirrt haben kann, was aber unerheblich sein wird), — abgesehen vom Epitrit, von welchem sogleich, — nur uberhaupt 178 nicht iambisch schliessen. Lassen wir an unsrer und der ganz analogen Stelle (Rv. I, 37, 13, b ओओ अमन्ना) die Verdoppelung bestehn, so entsteht als Schlussrhythmus — — — — —, welcher unter allen 3109 Gliedern nur noch 7 mal vorkommt, also wohl so verdachtig ist, dass man berechtigt ist, ihn, wo es mit so leichter Muhe, wie hier, geschehn kann, wegzuschaffen.

Sind wir aber berechtigt, die Verdoppelung des न् an diesen beiden Stellen wegzuschaffen, so ist kein Grund vorhanden, sie an andern zu erhalten, wo insbesondre me-

7. Sind statt der Wortgestalten, welche der überlieferte Text darbietet, mehrfach archaischere zu lesen, so a) in Casus von Nomimbus auf $\ddot{a}$ $\ddot{u}$, nicht

tische Momente ihre Wegschaffung anrathen und so habe ich denn auch in S. 196, 1, b und 2, c in वा।मन्निष्टये। und क।मन्निष्टये। ihre Wegschaffung angerathen, so dass wir dann als Schlussrhythmus statt eines Epitrits einen reinen Diambus erhalten. Ganz analog waren Rv. I, 55, 7; 80, 1, 2; 11 zu behandeln. Die Gründe, wesswegen ich auch den Epitrit als Schlussrhythmus scheuen zu müssen glaube, sind folgende. Erstens aus dem vedischen achtsylbigen Glied ist der epische Slokas, aus dem 12sylbigen durch Vermittlung des längeren epischen Verses der gewöhnliche Indravaṇca und Vancaṣṭha entstanden; in diesen drei Versen ist aber der Hauptschlussrhythmus (im Slokas im 2ten und 4ten Glied) nur reiner Diambus. Ferner: in den Veden finden wir Wortveränderungen, welche augenscheinlich nur dem Bestreben den Epitrit zu vermeiden und mit einem reinen Diambus zu schliessen verdankt werden. So Rig-Veda I, 17, 3; 7; 8, 9 इन्द्रावरूपा statt ०रूपा; ebenso I, 15, 6 मित्रावरूपा statt ०रूपा (das dazu gehörige धृत्वत् statt ०ता scheint mir nur eben dieser Zugehörigkeit wegen verkürzt); ferner Rv. I, 8, 5 प्रथिना für प्रथिम्ना, und ganz ebenso महिना statt महिम्ना Sāma-V. II, 8, 2, 2 u. 9, 1, 3. Auch Sāma-V. II, 2, 2, 11, 2 steht महिना des Metrums wegen, so wie sich überhaupt alle vedischen Dehnungen und viele andre Abweichungen vom gewöhnlichen Sanskrit aus dem Metrum erklären, wovon ich an einem andern Ort genauer handeln werde (z. B. Rig-V. I, 2, 1, c सुधो (um als Schluss ० - ० ० statt ० ० ० - zu haben); ebenso 3, 5, b सुतावतः (० ० ० ०), 5, 10, c यवया; 7, 6, b अपावृधि; 9, 2, b सूतता u. s. w.). Drittens: die bei weitem grösste Anzahl der Epitrite entsteht wie in den beiden zu Anfang dieser Anmerkung vorkommenden Stellen (S. 197, 17 und Rv. I, 37, 13) dadurch, dass sie mit einem ओ oder ए vor Wort- oder Compositions-glied anlautendem अ beginnen. Existirten diese Fälle nicht und schliessen wir die erwähnten aus, wo die erste Sylbe durch die von uns für diese Stellen bestrittene Verdoppelung von न् lang ist, so bleiben unter den erwähnten 3109 Schlüssen nur 26 Epitrite und auch von diesen lassen sich noch mehrere, durch Anwendung vedischer Analogieen auf sie, wegräumen (z. B. अस्म।ःयं धूनुहि। Rv. I, 10, 8, d; अस्मभ्यं शिञ्जतु I, 81, 6, c; मह्यं रन्धयन् I, 50, 13, c durch Vergleichung des häufigen तुभ्य für तुभ्यम्). Mit jenen ओ ओ oder ०ए ओ ist es aber in der That eine eigne Sache. Dass ओ ए vor अ im gewöhnlichen Sskrit ganz anders behandelt wird, als vor den übrigen Vokalen, erklärt sich dadurch, dass अ stets eingebusst wird (der einzige Fall mit गो, hinter welchem die Auslassung des अ arbitrar, kann dagegen nicht urgirt werden, schon desshalb nicht, weil dieses ओ seinem Ursprung nach ein ganz andres ist als die unendliche Mehrzahl der hier in Betracht kommenden Fälle, wo ओ aus अन् entstanden ist). Wo aber wie in den Veden अ, wenn auch nicht geschrieben, doch fast immer zu sprechen ist (freilich auch bisweilen nicht zu sprechen, wo es geschrieben, wie Rig-V. I, 53, 2 प्रदिवोऽका⁰ und wohl auch 70, 2 विश्वोऽमृतः), sieht man keinen Grund warum ए ओ davor nicht nach der allgemeinen Analogie behandelt also zu अ wird, wodurch an die Stelle der Epitrite Diamben treten.

die Liquida dieser Vokale, welche der Text zeigt, sondern entweder der Vokal selbst, oder, was wahrscheinlicher, dessen Auflösung in bezuglich इस् उक् (vgl. Sāma-Veda Einl. LV), z. B. नप्यः aus नप्ति + अस् ist S. 289, 9 नप्यि. zu lesen, गभस्त्योः aus गभस्ति + ओस् S. 290, 10 गभस्त्योः; ebenso S. 290, 11 आपयियोः; S. 296, 10 अयवियं; S. 287, 3 अस्तिवाः; S. 297, 19 सुदेविगम् (s jedoch Gl. सुदेवी); eben so अस्वम् aus अस् + अम् S. 296, 3 अस्वम्. — b) in mehreren Bildungen durch hinzutretendes य ist dieses इय, welches nach Analogie der verwandten Sprachen und aus Gründen, welche das Sanskrit selbst darbietet (insbesondre vielfach die Accentuation durch den Nachton, vgl. Gr. § 4 und die Einbusse eines Vokals vor diesen Suffixen) für die archaischere Form zu nehmen ist, oder इय zu sprechen; so insbesondre das sekundäre und zwar durchgängig, wo es mit Nachton accentuirt ist (Sāma-V. LV), z. B. उक्थिय 288, 12; 291, 14; मनुषिय 295, 11 und vielfach auch sonst, z. B. अश्विय S. 296, 10; ओमिय 296, 7; 297, 20, दिविय 290, 3; 5; 296, 3; दैविय 295, 12; मर्तिय 292, 17; सुमिय 288, 13; सुवोरिय 288, 3, 289, 1; स्त्रिय 289, 1, 7; 8; 10, 11 (dagegen मूर्त्य 295, 12; 297, 13); हस्तिव 290, 1, ferner das des Ptcp. Fut. Pass., z. B. कारिय 293, 4; गुहिय 292, 8, चर्कतिय 291, 14; पृच्छिय 291, 13, बाहिय 297, 22 (dagegen अश्वयुध्य 294, 7 u. 8, daher mir zweifelhaft wird, ob man in युध्य ein anomales ved. Ptcp. Fut. Pass. erkennen darf). Da dieses य unzweifelhaft aus dem Pronomen relativum entstanden ist und ebendaher das Pronomen त्वद्, so wird es uns nicht überraschen, dass S. 294, 5 auch तियद् zu lesen; davon stammt aber wahrscheinlich das Suffix त्व, welches wir S. 298, 24 analog अचूतिय zu sprechen finden. Analog das य der 4ten Conj. Cl. in वियन्ति 291, 5. — Endlich findet sich die Endung des Dat.-Abl. Plur. ःयस्, der Entstehung aus मि analog, मियस् zu sprechen 290, 1; 292, 8; 296, 5; 297, 21 (vgl. Sāma-V. Einl. LV, wo हरिमियाम् für हरिभ्याम् aus Rig-V. II, 6, 6, 1 im Gl. zu Sāma-V. 83 übersehen). — c) das Suff. वत् ist S. 294, 7 उवत् in भासुवत् zu sprechen, त्वम् ist seiner Entstehung (aus तु + वम् = तु + इम् = तु + अम्) gemäss vorwaltend तुवम् zu sprechen, z. B. S. 288, 2; eben so dessen vd. Loc तुवे, z. B. 288, 10; स्वरु stets सुवरु, z. B. 289, 5. Die Endung der 2ten Sing. स्व ist S. 288, 11 सुव zu lesen; die des Plur. ध्वम् S. 290, 7; 291, 4; 293, 2 धुवम् (dagegen ध्वम् 291, 6 und wohl auch 291, 5). — d) das in den schwächsten Casus der Themen auf अन् ausgestossene अ ist bisweilen als nicht ausgestossen zu betrachten, z. B. धामनः S. 293, 6, eben so in Ableitungen von Themen auf ऋ bisweilen der in diesem Vokal mit र verbundene indiffrenzierte Vokal, welcher sich regelrecht in der gewöhnlichen Sprache unter bestimmten Bedingungen als अ geltend macht.

daher wir ihn auch in diesen Fällen so sprechen mögen, z. B. नेतरी (für नेत्री) S 294, 7 (vgl. Rv. I, 113, 4); doch ist auch in anders entstandenen Conson.-Gruppen mit hinterem र bisweilen ein Vokal vor letzterem zu lesen (vgl. Sāma-V. Einl. LI) z. B. S. 293, 2 चितरः statt चित्रः.

8. Lange Vokale sind mehrfach ihrer ursprünglichen Entstehung gemäss offen als zwei kurze zu lesen, so insbesondere in der Pluralendung Genit. auf नाम्, z. B. S. 287, 2; 3, 292, 2 (vgl. Sāma-V. a. a. O.); ferner in नू 291, 15; in नाकं 291, 7; रोदसी 290, 9.

Wenn man diese Punkte beim Lesen der in dieser Chrestomathie vorkommenden vedischen Verse nicht unberücksichtigt lässt, so erhält man mannigfaltig und doch regelmässig gebaute Rhythmen, welche uberaus schon ins Ohr fallen. Sie genauer zu behandeln, ehe sämtliche Veden in verlässigen Ausgaben vorliegen, wurde voreilig sein, daher ich mich beschränke hier die in der Chrestomathie vorkommenden Vedenmetra nur im Allgemeinen zu charakterisiren:

1. Gāyatrī besteht aus 3 durch Cäsar getrennten Gliedern, jedes von 8 Sylben; die beiden ersten sind begrifflich enger und den spätern Sanskrit-Gesetzen gemäss durch Sandhi verbunden (vgl. aber S. 317, 1), das dritte ist ganz abgetrennt; das Metrum besteht demnach aus einer Strophe von ungleichen Theilen. Die 4 letzten Sylben der 3 Glieder bilden vorwaltend eine iambische Dipodie ० - ० ॐ, in der Form -- ० - S. 289, 7, b; in der Chrestomathie stets mit Ausnahme von 292, 1, b; 8, b und 9, a, in welcher statt ihrer ein Proceleusmaticus ० ० ० ० erscheint.

In diesem Metrum ist gedichtet S. 289, 1—9; 292 (Śūkta 2).

2. Ushnih besteht aus 3 Gliedern, deren beide ersten je 8 Sylben enthalten, das dritte 12; die beiden ersten sind enger verbunden (grade wie 1 u. 2 der Gāyatrī); das dritte ist ganz abgetrennt. Das Metrum besteht also aus einer Strophe von zwei ungleichen Theilen. Der Schluss der Glieder wird vorwaltend wieder durch eine iambische Dipodie ० - ० ॐ gebildet und so durchweg in der Chrestomathie.

Dies Metrum erscheint S. 295, vs. 13—18.

3. Anuṣṭubh besteht aus 4 Gliedern, jedes von 8 Sylben, von denen das erste und zweite einerseits, so wie das dritte und vierte andererseits unter sich (grade wie 1 und 2 der Gāyatrī) enger verbunden sind, das dritte vom zweiten aber vollständig getrennt ist. Das Metrum besteht also aus einer Strophe Chrestomathie.

von zwei gleichen Theilen Auch hier ist wie in der Gâyatri der Schluss der Glieder vorwaltend eine iambische Dipodie $\cup - \cup \underline{\cup}$; S. 289, vs 10, c u. 13, c in der Form $- - \cup \underline{\cup}$, in der Chrestomathie bilden nur Ausnahmen S 289, vs. 11, a mit Paeon I $- \cup \cup \cup$; S. 289, v 12, a mit Paeon III $\cup \cup - \cup$, und vs 13, a mit Antispast $\cup - - \underline{\cup}$ (im Schluss nur prosodische Länge statt metrischer Kurze).

In diesem Metrum ist gedichtet S. 288 (Sûkt. 6) und S 289, vs 10—13.

4. Prastârapankti besteht aus 4 Gliedern, deren beide ersten je 11 Sylben enthalten (Sch. Rv. I, S. 708 nimmt 12 an u so viele hat S. 293, 1, b) während die beiden letzten je 8; S. 293, 1 hat aber d 9. Das erste u. zweite einerseits, so wie das dritte und vierte andererseits sind enger verbunden, dagegen das dritte vom zweiten ganz getrennt, wie in Anushtubh (3). Es ist also eine Strophe mit gleichen Theilen aber ungleichen Gliedern. Den Schlussrhythmus bildet in den 11sylbigen Gliedern (auch in dem 12sylbigen), so wie in dem 9sylbigen ein Bacchius $\cup - -$, in den 8sylbigen (S 294, 6) eine iambische Dipodie $\cup - \cup \underline{\cup}$, aber S. 293, 1, c $- \cup \cup -$ und d $\cup - -$

Das Metrum erscheint S. 293, 1 (Sûkta 4) und 294, 6.

5. Virâdrûpâ besteht aus 4 Gliedern, deren drei erste 11 Sylben enthalten; das vierte soll nach dem Sch. (Rig-V. I, p. 708) achtsylbig sein; man müsste alsdann S. 294, 5 वराहून् viersylbig lesen; der rhythmische Schluss der drei übrigen Glieder ist aber, wie in 11sylbigen Gliedern fast ohne Ausnahme, Bacchius $\cup - -$ (in S. 294, 5, c mit prosodischer Länge statt der metrischen Kurze $\underline{\cup} - -$); diesen mochte ich daher auch lieber im vierten Glied anerkennen, so dass es nur 7sylbig wäre. Das erste und zweite Glied einerseits, so wie das dritte und vierte andererseits gehören wieder enger zusammen; während das dritte und zweite vollständig von einander getrennt sind wie in 4; das Metrum besteht also aus einer gleichtheiligen Strophe, in welcher jedoch nur der erste Theil gleichgliedrig ist.

Das Metrum erscheint S. 294, 5.

6. Trishhtubh besteht aus 4 Gliedern, jedes von 11 Sylben; das erste und zweite einerseits, so wie das dritte und vierte andererseits sind enger verbunden, das zweite und dritte ganz getrennt (wie 5). Das Metrum bildet also eine gleichtheilige Strophe. Den Schluss jedes Gliedes bildet Bacchius, bisweilen mit prosodischer Länge für die beginnende Kürze (S. 293, 3, d; 4, c; 294, 1)

6, d), natürlich auch mit prosodischer Kurze für die schliessende Länge Für den rhythmischen Charakter dieses Metrum ist die Bemerkung dienlich, dass es sich im spätern Sskrit zu der Mischung von Indravajra und Upendravajra verfeinert hat (s. diese bei den 44syllbigen Versen S. 327).

Dies Metrum erscheint S. 291, 15; 5 (in Sûkt 1); 292, 12; 293 (Sûkt. 4 2—4; 294 (Sûkt. 8) 5—12; 298, 24; 25.

7. Jagatī besteht aus 4 Gliedern von je 12 Sylben; verbunden und getrennt wie 6; also ebenfalls eine gleichtheilige Strophe. Jedes Glied schliesst in der Chrestomathie mit einer iambischen Dipodie $\circ - \circ \underline{\circ}$; dafür $- - \circ -$ S. 291, 3, a; 6, d; 293, 1, c, 2, c; 296, 1, b; 2, c (s. oben S. 319); 297, 11, b; 17, b. (? s. a. a. O.); 18, b. Nur S. 291, 3, c hat statt deren Proceleusmaticus $\circ \circ \circ \circ$ (vergl. 1) und 293, 5, d, sowie 297, 11, a Paeon IV $\circ \circ \circ -$. Für den rhythmischen Charakter dieses Metrum ist die Bemerkung dienlich, dass es sich im spätern Sskrit zu der Mischung von Vançastha und Indravañça verfeinert hat (s. diese bei den 48syllbigen Versen S. 328).

Dies Metrum erscheint S. 290 ff. (Sûkta 7) 1—14; 291 ff. (Sûkt 1) 1—4 und 6—11; 293 (Sûkt. 3) 1—6; 294, 1—4; S. 296 ff. 1—23.

8. Prâgâtha besteht aus 2 Strophen, deren jede in 4 Glieder zerfällt; die erste, Bṛhatī genannt, hat zuerst zwei Glieder von je 8 Sylben, dann eins von 12, dann wieder eins von 8, die zweite Strophe, Satobṛhatī genannt, zerfällt in zwei gleiche Theile, deren jeder ein Glied von 12 und eins von 8 Sylben enthält. Das erste und zweite Glied einerseits, sowie das dritte und vierte andererseits in jeder Strophe sind enger verbunden, das dritte von dem zweiten getrennt, wie in 7. Man kann dies Metrum für eine viertheilige Strophe nehmen, bestehend aus einem kurzen Vorgesang und drei gleichgliedrigen Theilen. Den Schluss der Glieder bildet auch hier vorwaltend die iambische Dipodie $\circ - \circ \underline{\circ}$, in der Form $- - \circ -$ S. 287, 3, a; 288, 9, c, 13, a; in der Chrestomathie bilden Ausnahmen S. 287, 1, a; 2, a; 4, d (wo $\circ \circ \circ \underline{\circ}$); 287, 4, c (wo $- \circ \circ -$), S. 288, 15, c (wo $\circ - - \circ$) und S. 287, 4, d (wo wohl $\circ \circ \circ \circ$).

Dies Metrum erscheint S. 287 ff. vs. 1—16

B. . Metra des gewöhnlichen Sanskrit.

I. Metra , von denen die Zahl der Sylben bestimmt ist, die Quantität aber nur theilweis.

1. Epischer Sloka.

Er ist aus dem vedischen Anushtubh (S. 321, nr. 3) entstanden; besteht wie dieser aus 2 Theilen von 16 Sylben, deren jeder in 2 Glieder von 8 zerfällt; aber während die Veden beide Glieder gewöhnlich gleichmassig mit einer iambischen Dipodie abschliessen, ist hier dieser Schluss (◡ - ◡ ◡) auf das hintere Glied (b u. d) beschränkt, während der des vordren (a u. c) vorwaltend durch einen wesentlich entgegengesetzten Rhythmus gebildet wird, und zwar insbesondere entweder durch einen antispastischen ◡ - - ◡ oder choriambischen ◡ ◡ ◡ ◡, seltner einen trochaischen - ◡ - ◡. Auch bezüglich der vorderen vier Sylben jedes Gliedes schreiben die indischen Metriker einige Beschränkungen vor, die grosstentheils durch die Beobachtung bestätigt werden. Bisweilen, jedoch selten erscheinen im vordren Glied statt der ersten 4 Sylben 5 (in der Chrestom. S. 12, 29, c, 13, 6, c; 19, 9, c; 27, 1, a; 28, 22, c; 31, 17, c, 40, 14, a; 42, 17, a (- - ◡ - - das zweite Beispiel dieser Form); 53, 24, a). Für den Anfänger möchte es noch immer am dienlichsten sein ein Schema aufzustellen, in welchem die vier Anfangssylben jedes Gliedes in ihrer Quantität unbestimmt gelassen und nur die Fusse angegeben werden, welche die Grammatiker ausschliessen; die hinteren vier Sylben dagegen sind nach ihrer Quantität bezeichnet und im vordren Glied habe ich die, wie mir scheint, rhythmisch identischen durch Klammern zusammengefasst; also.

<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> """" </div> <div style="text-align: center;">ausser</div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> -◡◡◡◡¹⁾ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> -◡◡◡◡ </div>	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡- - ◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡- - - - </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> - - - - - </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> -◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> -◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> -◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡◡◡◡◡◡◡◡ </div>	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> """" </div> <div style="text-align: center;">ausser</div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> - - ◡◡ - </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> -◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> -◡◡◡◡◡◡◡◡ </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡ - ◡◡◡◡ - </div>	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> ◡ - ◡◡ ◡◡ </div>
--	---	---	--

In den alten epischen Gedichten schliesst jedes Glied vorwaltend mit einem vollen Wort, sehr selten mit einem Compositionsglied; in den späteren Gedichten ist das letztre dagegen sehr oft der Fall, ja es findet sich sogar ein und

1) Dieser Fuss erscheint S. 94, 10; es ist aber wohl sicher प्रतारण⁰ zu verbessern s. G.

und das andre Beispiel, dass das Glied mitten in einem Worte endet (so Bhâshâpar. S. 220, 5 und 221, 11); gliedaus- und anlautende Vokale gehn phonetische Verbindungen ein, z. B. S. 27, 6; 151, 1; 220, 6; 224, 48; 225, 61; 227, 88.

Zu genauerer Kenntniss dieses Metrum verweise ich auf Gildemeister (Zeitsch. f. Kunde des Morgenlandes V, 260; vgl. Böhlingk Chrest. S. 443 ff. u. Bollensen Vikramorv. 601 ff.). In diesem Metrum sind alle Verse der Chrestomathie, für welche im folgenden nicht ein andres Metrum angegeben ist.

2 Epische Trishtubh, bisweilen mit Jagati gemischt (vgl. S. 322 ff. nr. 6. 7).

Dieselbe besteht aus 4 Gliedern, welche zu zwei Theilen verbunden sind. Die Glieder bestehen gewöhnlich aus 11 Sylben, deren drei letzte ein Bacchius $\circ - \ominus$; bisweilen ist eins 12sylbig und schliesst dann $\circ - \circ -$ (so S. 34, vs. 8, d; 37, 30, a und c), oder $- \circ - \ominus$ (so S. 34, vs. 7, a; 9, b und d; 14, a; 15, d; S. 61, 47, b). Viele derselben enthalten schon ganz regelrechte Indravajra's oder Upendravajra's (s. 44sylbige Verse), Indravança's oder Vançastha's (s. 48sylbige Verse), so dass sie gewissermaassen den Übergang von der vedischen Trishtubh und Jagati zu den genannten Versen des spätern Sanskrit bilden; daher ich auch die ganz deren Gesetzen conformen zu ihnen gesetzt. Bezüglich des Schlusses der Glieder gilt dasselbe, wie beim epischen Sloka.

Dies Metrum erscheint S. 33 ff. vs. 5—16, 35, vs. 12; 36, 18; 37, 30; 31; 41, 8, 42, 9, 52, 10; 55, 6; 7; 60, 27; 28; 61, 47.

Da die indische Metrik eine Mischung von 11- und 12sylbigen regelrechten Gliedern nicht anerkennt, so erwähne ich hier auch S. 86, 56, 57 in denen a b c regelrechte Vançastha (s. 48sylbige) sind und d ein Upendravajra (s. 44sylbige); ferner S. 203, Z. 21. 22 wo a Upendravajra, b Indravança (s. 48sylb.), c u. d Vançastha; auch S. 217, Z. 5. 6 wo a b c Vançastha, d Upendravajra; endlich (im Bhâshâpariccheda) S. 224, 53, wo a Vançastha, b u. d Indrav., c Upendrav.

II. Metra, in welchen im Allgemeinen nur die Anzahl der metrischen Momente bestimmt ist¹⁾.

Von den hieher gehörigen Formen kommen in der Chrestomathie vor:

1. Vaitaliya κατ' ἑξοχήν.

Dieses zerfällt, wie die meisten bisher kennen gelernten, in zwei Theile

1) ein metrisches Moment wird prosodisch durch eine kurze Sylbe repräsentirt, zwei metrische Momente durch zwei kurze oder eine lange.

von je zwei Gliedern. Diese vier Glieder stimmen darin überein, dass sie - ० - ० ॐ schliessen, unterscheiden sich aber dadurch, dass in dem ersten und dritten Glied nur 6 metrische Momente in der Gestalt ० ० - ० ०, in dem 2ten und 4ten aber 8 in der Gestalt ० ० - - ० ० jenem Schluss vorhergehen. Das Schema ist also

० ० - ० ० - ० - ० ॐ || ० ० - - ० ० - ० - ० ॐ

Der Schluss der Glieder fällt auf ein Wortende oder Ende eines Compositions-gliedes, dies gilt auch für alle ff. Metra.

Dies Metrum erscheint S. 104, vs. 202, 203, S 221, 19

2. Aupacchandasika

von dem eben besprochenen nur dadurch unterschieden, dass der Schluss der Glieder eine Länge mehr hat, also:

० ० - ० ० - ० - ० - ॐ || ० ० - - ० ० - ० - ० - ॐ, vgl. 1.

Dies Metrum erscheint S. 171, 17; 176, 95, 242, 83; 85

3. Pushpitāgrā

von dem eben besprochenen nur dadurch verschieden, dass die vier ersten metrische Momente aller Glieder unzusammengezogen bleiben, also Schema

० ० ० ० ० ० - ० - ० - ॐ || ० ० ० ० - ० ० - ० - ॐ; vgl. 1.

Dieses Metrum erscheint S. 88, vs. 28; 173, 32; 38; 174, 40; 44.

III. Metra, welche nach Füßen (d. i. grösstentheils nach Abtheilungen, deren jede vier metrische Momente (s. S. 326, n.) enthält) bestimmt werden.

Von den hierher gehörigen Metren erscheinen in der Chrestomathie:

1. Āryā od. Gāthā in der Form Pathyā; auch dieses Metrum zerfällt in 2 Theile von je 2 Gliedern; die beiden vorderen Glieder (a c) enthalten 3 Fusse; die beiden hinteren (b d) 4 und $\frac{1}{2}$ Fuss, jeder Theil also $7\frac{1}{2}$ Fuss; im vierten Glied besteht der dritte Fuss (der sechste des zweiten Theils) nur aus einer Kurze, in allen übrigen Füssen können sich die vier metrischen Momente zu - -, - ० ०, ० ० - zusammenziehen; im zweiten u. vierten Fuss auch zu ० - ०, im sechsten des ersten Theils kann nur dieser Fuss oder ० ० ० ० eintreten, im achten nur Zusammenziehung -, wofür aber als in der Pause auch ० stehen kann. Das Schema ist demnach:

erster Theil

1	2	3	4	5	6	7	8
o o o o	o o o o	o o o o	o o o o	o o o o	o o o o	o o o o	o
- o o o	- o o o	- o o o	- o o o	- o o o	o - o o	- o o o	-
o o - -	o o - -	o o - -	o o - -	o o - -	- - o o	o o - -	-
- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	-
o - o o	o - o o	o - o o	o - o o	o - o o	o - o o	o - o o	o

zweiter Theil

ganz ebenso, nur dass der sechste Fuss nur aus | o | besteht. Vgl. II, 1.

Dieses Metrum erscheint S. 101, vs. 189 (aber mit 2 Fehlern, nämlich im ersten Theile o - o im funften Fuss und im sechsten o o o; letztrer Fehler liess sich leicht corrigiren und ist in den Druckf. u. Verbess. geschehn); ferner S. 101, 190; 191; 192; S. 102, 195; S. 103, 196; 197; S. 105, 212; S. 112, 232; S. 128, 381; S. 131; 445; 446; S. 151, vs. 3; 156, 30; 31; 157, 35; 160, 51; 166, 84 (wo das erste Glied am Schluss o o o -); S. 199, Z. 15 und 16; S. 248, 36.

2) Udgîti od. Vigâthâ. Ganz das vor. Metrum, nur mit Umstellung, so dass der kürzere Theil vorausgeht und der längere folgt, vgl. II, 1.

Dieses Metrum erscheint S. 221, 18 (wo aber im dritten Glied der dritte Fuss gegen die Regel o - -) und 222, 22.

3. Gîti od. Udgâthâ von den beiden vorigen nur dadurch verschieden, dass der zweite Theil dem ersten gleich ist, die Differenz bezüglich des sechsten Fusses also nicht besteht.

Dieses Metrum erscheint S. 220, 1; 221, 16; 17.

IV. Metra, in denen die Zahl der Sylben und die Quantität jeder einzelnen bestimmt ist.

Vorbemerk. Von den folgenden Metren zerfällt jedes in 4 gleiche Glieder, deren Schluss wie in II, 1.

1. Metra von 44 Sylben, 11 in jedem Glied, Trishtubh genannt.

1. Indravajrâ, jedes Glied - - o - - o o - o - o, vgl. vd. Trishtubh S. 322; erscheint S. 76, 43; 147, 10

2. Upendravajrâ, jedes Glied o - o - - o o - o - o, vgl. vd. Trishtubh S. 322; erscheint S. 146, 4.

3. Upajâti, Mischung der beiden vor., also o - o - - o o - o - o, vgl. vd. Trishtubh S. 322. Die indischen Metriker haben für verschiedene durch

diese Mischung entstehende Combinationen verschiedene Namen, welche wir hier unberücksichtigt lassen, wie wir auch die verschiedenen Mischungen nicht sondern

Dieses Metrum erscheint S 60, 35, 36; 65, 17, 18; 70, 57, 73, 28, 86, 59, 60, 61; 62; 88, 27; 104, 198, 201, 110, 226, 227; 122, 322; 324, 126, 365, 133, 453, 146, 2; 3; 5; 6, 7, 8, 9, 147, 11, 12; 13, 14; 15, 16; 152, 7, 157, 33, 160, 50, 162, 63, 164, 72; 75; 168, 95; 277, 38.

4. Çâlinî, jedes Glied mit einer Casur (||), für welche dasselbe wie in II, 1 für den Schluss der Glieder gilt, nach der vierten Sylbe Schema - - - - || - ॐ - - ॐ - ॐ; erscheint S. 158, 40; 173, 36.

5. Rathoddhatâ, jedes Glied - ॐ - ॐ ॐ ॐ - ॐ - ॐ ॐ; erscheint S. 172, 22.

2. Metra von 48 Sylben, 12 in jedem Glied, Jagatî

1. Vançastha, jedes Glied - - ॐ - - ॐ ॐ - ॐ - ॐ -, vgl. ved. Jagatî S. 323; erscheint S. 76, 44; 81, 52, 53; 86, 58; 146, 1; 162, 62, 173, 35, 218, Z. 23; 24; 242, vs. 86

2. Drutavilambita, jedes Glied ॐ ॐ ॐ - ॐ ॐ - ॐ ॐ - ॐ ॐ; erscheint S 158, 42; 160, 53; 167, 87, 88, 170 ff. 1—16, 171, 19, 174, 45; 175, 47; 48.

3. Jaloddhatagatî, jedes Glied mit einer Casur (vergl. 1, 4) nach der sechsten Sylbe. Schema ॐ - ॐ ॐ ॐ - || ॐ - ॐ ॐ ॐ -, erscheint S 172, 27.

4. Prabhâ od. Mandâkinî u. s. w.; jedes Glied hat Casur (vgl. 1, 4) nach der siebenten Sylbe; Schema ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ - || ॐ - - ॐ ॐ; erscheint S. 171, 21, aber ohne Casur im ersten Glied.

5. Pramitâksharâ; jedes Glied ॐ ॐ - ॐ - ॐ ॐ ॐ - ॐ ॐ ॐ; erscheint S. 110, 228; 171, 20; 172, 24; 25; 235, ff. 1—82.

6. Jaladharamâlâ, jedes Glied hat Casur (vgl. 1, 4) nach der vierten Sylbe. Schema - - - - || ॐ ॐ ॐ ॐ - - - ॐ; erscheint 172, 23.

3. Metra von 52 Sylben, 13 in jedem Glied, Atijagatî.

1. Praharshinî; jedes Glied mit Casur (s. 1, 4) nach der 3ten Sylbe. Schema - - - || ॐ ॐ ॐ ॐ - ॐ - ॐ - ॐ; erscheint 172, 26; 173, 34; 174, 39; 175, 50; 51; 242, 84.

2. Candrikâ od. Kshamâ u. s. w.; jedes Glied mit Casur (s. 1, 4) nach der siebenten Sylbe. Schema ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ - || - ॐ - - ॐ ॐ; erscheint 171, 18.

4. Metra von 56 Sylben, 14 in jedem Glied, Çakkari.

1. Vasantatilakâ u. s. w., jedes Glied - - ॐ - ॐ ॐ ॐ - ॐ ॐ - ॐ - ॐ; erscheint S. 105, 206; 207; 210; 109, 224; 147, 17; 18; 150, 32; 33; 151, 2; 153, 15; 154, 20; 156, 26; 158, 38; 39; 160, 49; 161, 58; 162, 64; 65; 164, 78;

165, 76; 166, 81; 168, 94; 169, 99; 100; 172, 28; 29; 30; 173, 33, 37; 174, 41; 42; 46; 175, 49; 176, 94; 246, 15; 270, 304; 277, 378; 285, 480.

2. Kuṭilā, jedes Glied mit Casuren (s. 1, 4) nach der vierten und zehnten Sylbe; Schema - - - - || ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ || - - - ॐ; erscheint 173, 31.

5. Metra von 60 Sylben, 15 in jedem Glied, Aṭiṣakkarī.

Mālinī; jedes Glied mit Cäsar (s. 1, 4) nach der achten Sylbe. Schema ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ - - || - ॐ - - ॐ - ॐ; erscheint S. 149, 27 bis 31; 153, 14; 164, 71; 169, 97; 175, 52; 176, 105; 286, 482.

6. Metra von 68 Sylben, 17 in jedem Glied, Atyashti.

1. Çikhariṇī; jedes Glied mit Casur (s. 1, 4) nach der sechsten Sylbe. Schema ॐ - - - - - || ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ - - ॐ ॐ ॐ ॐ; erscheint S. 152, 8; 10; 156, 29; 157, 36; 37; 160, 54; 55; 162, 61; 165, 77; 79; 168, 92.

2. Pṛithvī; jedes Glied mit Casur (s. 1, 4) gewöhnlich hinter der achten, bisweilen hinter der eilften Sylbe.

Schema ॐ - ॐ ॐ ॐ - ॐ - || ॐ ॐ ॐ | - ॐ - - ॐ ॐ; erscheint S. 150, 4 (d mit Cäsar hinter der eilften Sylbe); 5 (a und d Casur hinter 11; b ohne eine der beiden Cäsuren); 159, 46; 163, 68.

3. Vanṣapatrapatita; jedes Glied mit Cäsar (s. 1, 4) nach der zehnten Sylbe. Schema - ॐ ॐ - ॐ - ॐ ॐ ॐ - || ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ; erscheint 174, 43.

4. Hariṇī; jedes Glied mit Casur (s. 1, 4) hinter der sechsten und zehnten Sylbe. Schema ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ - || - - - - || ॐ - ॐ ॐ - ॐ ॐ; erscheint S. 152, 9; 156, 28; 286, 481.

5. Mandākrāntā; jedes Glied mit Cäsar (s. 1, 4) hinter der 4ten und zehnten Sylbe. Schema - - - - || ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ - || - ॐ - - ॐ - ॐ; erscheint S. 159, 48; 175, 76; 242, 87.

7. Metra von 76 Sylben, 19 in jedem Glied Atidhṛti.

Çārdūlavikrīḍita mit Casur (s. 1, 4) hinter der zwölften Sylbe. Schema - - - ॐ ॐ - ॐ - ॐ ॐ ॐ - || - - ॐ - - ॐ ॐ; erscheint S. 99, 185; 105, 205; 150, 34; 152, 6; 12; 13, 154, 16 bis 19; 155, 22, 23; 156, 27; 157, 32, 34; 158, 41; 159, 44; 45; 160, 52, 161, 57; 163, 66; 67; 69; 70; 165, 78; 80; 166, 82, 85; 167, 86; 89 bis 91; 168, 93; 96; 176, 110; 245, 1; 261, 190; 277, 380; 285, 477.

8. Metra von 84 Sylben, 21 in jedem Glied, Prakṛti.

Sragdharā; jedes Glied mit Casur (s. 1, 4) hinter der siebenten und vierzehnten Sylbe. Schema - - - - ॐ - - || ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ - || - ॐ - - ॐ - ॐ, erscheint S. 104, vs. 204; 109, 225; 161, 59; 60; 169, 98.

Druckfehler und Verbesserungen.

S. 3—93 streiche man die kleinen Zahlen links neben den Sloken —
 S. 3, vs. 8 l. दारुक्रियां. — 5, 8 l. एतद्बुद्ध्या. — 17, 29 l. ममर्श s. Anm. — 18, 35 l.
 पूर्व मनो⁰ s. Anm. — 37 l. औपयिकं s. jedoch Anm. — 25, 52 l. सूयस्करं —
 29, 25 s. Anm. — 33, 4 l. अत्रैरस्त्रेषु. — 35, 11 l. अर्त्ति. — 37, 17 l. ०मूर्तिः —
 41, 3 l. ०गणाः. — 46, 24 l. सिद्धचार⁰. — 51, 5 l. प्रच्छादिता. — 56, 16 l. मानुषो⁰. —
 59, 22 l. तदुपालम्भ⁰. — 60, 36 l. ०दत्तहोमम् s. Anm. — 69, 44 l. पत्रार्ण. —
 73, 2 l. जीवितं स्थाने s. Anm. — 89, 3 l. वैश्रवणा⁰. — 94, 10 s. S. 324, n —
 99, Z. 21 l. पत्रिका⁰. — 100, 21 l. कुत्कर्तु⁰. — 101, 11 l. श्रोचभो⁰ ohne न. —
 15 l. नगरोव⁰. — 23 l. खट्वां. — 103, 4 l. ०को रहसि getr — 105, 23 l. ०वमयो. —
 24 l. गुञ्जाफल⁰. — 106, 10 l. कुत्कर्तु⁰. — 109, 19 l. ०भूमिकाप्रासाद⁰. — 111, 7 l.
 वदन्त्यां. — 112, 8 l. वासुदे⁰. — 113, 18 l. दारुमये. — 114, 8 l. ब्रह्माय⁰. — 117, 6
 l. कामतीव. — 123, 20 l. पराभूता⁰. — 129, 22 l. गुञ्जाफल⁰. — 130, 24 l. वार्डक-
 भावे. — 131, 19 l. प्रवापदै⁰. — 132, 10 l. विवदमानो. — 13 l. पत्रं. — 22 l. चो-
 रितः. — 138, vs. 44 l. चैवंपका⁰ verb — 142, 90 l. वपिकप⁰. — 92 l. स्वयंभुवा. —
 145, Z. 1 l. अथ u. Z. 2 sowie in der Überschrift von S. 147 u. 149 und in der Unter-
 schrift S. 150 l. ०वर्णना wie Haebertl. — 145, vs. 6 l. प्रमदाजनस्य verb. — 7 l. सपत्रले⁰. —
 147, 22 a l. ०मिताः u. ०शाखा, s. Anm. — 152, 5 d l. ०मूर्त्तजनचित्र⁰. — 6 c l. क्षाराम्बु. —
 9 a l. जुगुप्ति⁰. — 153, 12 d l. कुत्ताः स्युः कु⁰. — 13, b l. प्रतिपाद्य⁰. — 15 l. हन्ति नि⁰. —
 155, 21, b l. ०श्वराः. — 156, 26, a l. ०श्वरपाव⁰. — 27, a l. पञ्चषा. — 159, 46, d l. शल्यानि. —
 48, d l. सेवाधर्मः. — 161, 58, a l. पुत्रो. — 59, b l. विनत⁰. — 162, 60, a l. प्रापाद्यात⁰. —
 165, 21, a l. वचसि काये पुण्य⁰. — 166, 85, b l. वारणाः. — 167, 88, c l. ०क्षपाभङ्गि कर⁰. —
 90, d l. द्वित्राः प⁰. — 169, 99, b l. जनः सु⁰. — 172, 24, d l. ०तुमोषधयः. — 27, d l. सनिनदै-
 नदैर्वृत⁰. — 173, 38, c l. ०कोमला मणी⁰. — 175, Z. 1 v u. l. ०रीचामराणि. — 176, vs.
 105, a l. मदिराह्याः. — 182, Z. 11 l. बडव⁰. — 13 l. दारुसं⁰. — 183, 21 l. प्रसादादिति. —
 184, 19 l. ०पताकामिति. — 188, 13 l. सय एवैनां. — 189, 13 l. ०वात्साम् मत्स⁰. — 15
 setze hinter प्रतीतिः. — 190, 24 l. ०गिरतः गु⁰. — 192, 20 l. पार्थिवं मियो. — 193, 19 l.
 पटखर⁰. — 194, 23 l. ०हृदघटित⁰. — 195, 8 l. ०मशिक्षयमे⁰. — 196, 10 l. हृदये. —
 197, 2 l. पत्रिपा⁰. — 198, 24 l. ०रामहृच⁰. — 199, 13 l. ०बालुकाकल्क⁰ u. ०वर्णवर्णिकामु⁰. —
 207, 8 l. रत्नेश्वरयो. — 11 l. ०विष्वग्मा⁰. — 220, vs. 5 l. ०वक्षेपणमा⁰. — 224, 50, c l.
 स्मृतिश्च. — 236, 13, a l. भृशंवि⁰ verb. — 14, c l. तनुनोष्क⁰. — 237, 28, b l. ०तमः-
 कव⁰ verb. — 32, b l. बणि⁰. — 239, 48, b l. तदनुप्रवे⁰ verb. — 240, 63, b l. तदनुप्र⁰
 verb. — 242, 83, a l. अथयाति. — 245, 3, a l. आसातां. — 246, 11, c l. पात्रेषु (statt
 योत्रणु). — 251, 72, d l. सुखः. — 257, 132, d l. ०मशिक्षयन्. — 258, 152, d l. ०दा-
 र्यावर्त. — 263, 221, a l. फाल्गुने. — 268, 280, b l. ०बडवा⁰. — 269, 292, a l. ०ला-
 मात्याः. — 272, 328, c l. पुरस्कर्तु. — 276, 372, a l. ०नतमुखी. — 278, 389, c l.
 ०वन्नीति⁰. — 287, 6, c l. पत्तिवांसं. — 8, c l. दिव.

Handbuch
der
Sanskritsprache.

Zum Gebrauch
für
Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von
Theodor Benfey.

Zweite Abtheilung:
Chrestomathie.
Zweiter Theil.

Leipzig:
F. A. Brockhaus.
1854.

Chrestomathie
aus
Sanskritwerken.

Zum Gebrauch
für
Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von
Theodor Benfey.

Zweiter Theil:
G l o s s a r.

Leipzig:
F. A. Brockhaus.
1854.

G l o s s a r.

Die eingeklammerten §§. und Zahlen, vor denen S steht, beziehen sich auf meine „vollständige Grammatik der Sanskritsprache“, uneingeklammerte Citate, wenn sie nicht genauer bestimmt sind, betreffen die Chrestomathie; die erste Zahl bezeichnet dann die Seite, die zweite den Vers oder die Zeile

Die Abkürzungen sind die gewöhnlichen der grammatischen Kunstaussdrücke und leicht verständlich, ausserdem.

Atm. = Atmanepadam (Gr. § 789).

Avybh. = Avyayibhāva (§ 678).

Bhvr. = Bahuvrīhi (§. 663).

Dvg. = Dvigu (§. 658).

Dvn. = Dvandva (§. 687).

Ind. = Indeclinabile (Gr. §. 781 ff.)

Kmdh. = Karmadhāraya (§. 654).

Par. = Parasmaipadam (§. 789).

Ttp. = Tatpurusha (§. 652)

Vb. = Verbum.

V. L. = Varians Lectio.

vd. = vedisch.

Die römischen Zahlen vor Par. oder Atm. bezeichnen die Conjugations-
klasse (§. 794—806).

ſ vor einem Worte bedeutet, dass es in Zusammensetzungen auslautet,
dahinter, dass es in solchen anlautet.

अ

अ Prenominalstamm (§ 776, II), vgl अत् अत्र इदम्.

अ Interj (§. 786) bei Mitleid.

अ vor Vokalen und Diphthongen अन् (§. 247; S. 247, X, §. 624; 639, Ausn; 643, 3; 662, 1; 674, 2; 693), inseparable Part; negirt den damit zusammengesetzten Begriff, z. B. अचल „unbeweglich“; अनश्व „Nicht-Pferd“; verwandelt ihn in seinen Gegensatz अधर्म „Unrecht“; giebt ihm die Bed. „sehr wenig, nicht richtig, schlecht“ (अकाल „schlechte Zeit“); bildet Karmadhāraya- (Gr. §. 654 vgl §. 662) Bahuvrīhi- (§. 663) Avyayibhāva- (§. 678) u Verbal- (§. 247) Zusammensetzungen; in dem ersteren entspricht es unserm un- gewöhnlich; in den beiden ff. kann es „ohne“ übersetzt werden.

अंश् X Par. (§. 209, vgl. 843; 844) theilen.

अंग msc. (S. 139, §. 476, 708, 4) Theil; Beziehung 181, 24; Beute 296, 1 (°çāya auf dass er Beute macht).

अंगक msc. अिका fem. (S. 230, क, 2) Erbe.

अंगु msc. (S. 156, §. 397; 475) Strahl, Glanz.

अंगुक ntr. (§. 708) Kleid, Gewand (geographisches N. pp. Gr §. 475).

अंगुमत् adj. (अंगु + मत् S. 239) ती fem. strahlenbegabt; msc. Sonne.

अंगुमालिन् (°ला + इन् §. 563) mascul. Sonne (etymolog. mit Strahlenkranz versehen).

अंस् X Par. (§. 209, vgl. 843, 844) theilen.

अंस msc. (§. 563, V, vgl. I) Schulter.

अंसभार् msc. (§. 532, IX) Schulterlast.

अंसभारिक adj. अंसभारिकी fem. (§. 532, IX) Schulterlast nehmend.

अंसल adj. starkschultrig (§. 563, V, vgl. I)

असेभार् = अंसभार् (§. 532, IX). •

असेभारिक adj. असेभारिकी fem. = अंसभारिक (§. 532, IX).

अंद् I Atm. (§. 789, V) gehn. X Par. leuchten, sprechen.

अंहति m. f., oder ती fem. (S. 144 अति; §. 703) Geschenk.

अंहस् ntr (S. 149) Sunde.

अंहस्वपति (§. 644, III, 11) vd.

अंहूरा (S. 146; §. 388, B., vd. vgl. Roth Nir. 6, 27).

अंद्ति m. (S. 169) Fuss.

अक् I Par. (§. 202; vgl. §. 881, 4) krumm gehen.

अकपटक adj (Bhvr. अक्⁰) टिका fem. un- gefährdet, unbeunruhigt.

अकत (§. 554, Bem.).

अकम्प्य adj. (Krmhd. अ und Ptc Fut Pass von कम्प्) या fem., nicht zu bewegend

अकरणा (Kmdh. अक्⁰) n. das Nichtthun.

अकरणा adj. (Bhvr. अक्⁰) णा fem., mitleidlos

अकरणात्वं (das vorige + त्व §. 554) ntr. Mitleidlosigkeit.

अकशाय (§. 431).

अकस्मात् (§. 566, VI) Ind. (Kmdh. अक्⁰) ohne Grund, plötzlich.

अकापडशूल subst. m. n. (अक्⁰शूल्⁰ Kmdh.;

- अऽक⁰ Bhvr) ohne Veranlassung eingetretene Colik.
- अकाम adj. मा fem. (अ und Vb. कम् nach §. 274) nicht liebend, ungern.
- अकानिन् adj. नी fem (Kmdh. अऽक⁰) nicht liebend.
- अकार्पा adj. (Bahuvr. अऽक⁰) पाा fem. grundlos.
- अकार्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von क्) f. या nicht zu thuend; subst. n. Unrecht.
- अकाल (Bhvr. und Kmdh. अऽक⁰) adj. ला fem. unzeitig; subst. msc. böse Zeit, Unzeit.
- अकिञ्चन adj. ना fem. (Bhvr. अऽकि⁰) arm (§. 666; 554, VI).
- अकिञ्चनिन्म् subst. msc. Armuth (§. 554, VI).
- अकुतस् Ind. (Kmdh. अऽकु⁰) von nichts.
- अकुतोभय adj. (Bhvr. अकु⁰ सभ⁰ §. 666) या fem. vor nichts sich furchtend.
- अकुशल adj. ungeschicktu. s.w. (§. 588, VII).
- अकुसुम (Bhvr. अऽकु⁰) adj. मा fem., blumenlos.
- अकृतव्रप N. ppr. 13, 6 (NB. अ uberzählig im Metrum).
- अकृत्य (अ und Particip. Fut. Pass. von क्) या fem., nicht zu thuend, subst. ntr. Unrecht.
- अकृत्यविसंवादिन् (Tatp. अकृ⁰ ऽवि⁰; Kmdh. अऽकृ⁰) adj. नी fem., nicht dem Rechte widersprechend.
- अकृश (Kmdh.) adj., प्राा fem. nicht klein = gross.
- अकृशलक्ष्मी adj. (Bhvr. अकृ⁰ ऽल⁰ §. 671) ntr. नि reichen Segen habend.
- अक्ष n. (S. 161; §. 400) Oel; vd. Nacht (§. 71, B. 2).
- अक्ष्णु msc. (§. 709, 1) ved. Nacht (§. 71, B. 2). 289, 2; 6.
- अक्षपुष्प fem. पा (§. 690 aus अक्षऽपु⁰). अक्ष (S. 136, अ 5).
- अक्षीयमाण (oxyton. §. 643, अ und Part. Praes. Pass. von क्षी).
- अक्षोध (Kmdh. अऽक्ष⁰) msc. das Nichtzurnen.
- अक्ष्णु I. V Par. (§. 156, 3) durchdringen, aufhauen.
- अक्ष msc. (§. 708, 4, S 172 म; §. 86, Ausn. 3; §. 545) Achse; Wagen, Wurfel (in dieser Bed nur Plur.? §. 716); in Zssetzung auslautend oft für अक्षि, vgl. अक्षि.
- अक्षपवत् (S. 239 मत्) adj. तो fem. mit Augen versehen.
- अक्षत (अ und Ptcp. Pf. Pass. von क्षप्) adj. ता fem, unverletzt.
- अक्षयूत (Kmdh. §. 532) n. Würfelspiel.
- अक्षयु (Ttp. §. 624) f. Wagendeichsel.
- अक्षयुर्त् msc. ein Betrüger im Würfelspiel (§. 653, VI, 1).
- अक्षपटल n. (wohl eig Processsammlung von अक्ष Process und पटल Haufen, Sammlung, dann etwa) Staatsarchiv 270, 300; 273, 388; 397
- अक्षपरि (§. 682, I, 3).
- अक्षभार (Ttp. §. 545) m Wagenlast
- अक्षम् (für अक्षि in Avybh. auslaut §. 681)
- अक्षन (Kmdh. अऽक्ष⁰) adj. मा f, unfähig (mit Infin).
- अक्षय (Bhvr. अऽक्ष⁰) adj. या fem. unvergänglich.
- अक्षर (S. 172 सर; §. 543) ntr. Buchstabe, Sylbe
- अक्षर्य adj. f या (§. 543).
- अक्षि (S. 145, अन्; S. 172 सि; S 239 मत्) n. (§. 710; Decl. §. 759, XII) Auge (§. 565, VI); wo es in Zsstzg auslaut.
- अक्षि wird (§. 624; 669, 681); in Bhvr. fem. अक्षी (§. 669).
- अक्षिगत (Ttp. अक्षि und Ptcp. Pf. Pass. von गम्) adj. ता fem. verhasst.
- अक्षित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von क्षि oder क्षिप्) unerschöpflich 290, 6.

अक्षिभुव n. (Dvn.) Augeu. Braue (§. 630; 632).
अक्षिमत् (S. 239 मत्) adj. मती fem. mit
Augen versehen.

अक्षेत्रत्त (§. 554, I; 588, VII).

अक्षैत्र्य n. क्षी f subst, Abstract des vor-
rigen (§. 554, I; 588, VII).

अक्षो.य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. क्षम्)
adj. या fem. nicht verwirrbar, nicht
storbar.

अक्षपड (Bhvr. अक्ष⁰) adj. डा f. ungetheilt,
ganz

अखिल (Kmdh. अक्ष⁰) adj. ला fem. voll,
vollständig, ganz, all

अग्र I Par. (§ 202, vgl. 881, 4) krumm
gehen.

अग (§. 621, X; §. 272) adj. गा fem nicht
gehend; sbst. msc. Berg.

अगच्छ (S. 137)

अगदंकार adj. री f (S. 141, अ, 20).

अगदित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass von
गद्) adj. ता fem. ungeheissen

अगद्य Vb. denom (§. 235).

अगम्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass von
गम्) adj. या fem unerlernbar.

अगस्ति N ppr. eines Rishi (S. 162, ति, 3;
§. 443; 444, Bem.; 476)

अगस्तीय (S. 227 ईय).

अगन्त्य N. ppr. eines Rishi (§. 443, S 227
ईय) fem. ती (§. 686, 2).

अगाध (Bhvr. अग⁰गाध keine Untertau-
chung habend, weil man keinen Boden
findet) adj. धा f. tief.

अगार n. Haus (in Zsstzg. §. 537)

अगारिक (§. 537).

अगुणवत् adj. ती f. (Kmdh अगु⁰) schlecht.

अगुरु m. n. Aloe (Aquilaria Agallochum)

अगृहपति (oxyt. §. 643).

अगृहपतिक (oxyt §. 643)

अग्नयी Frau des Agni (§. 701, S 229 एय;
§. 588, V).

अग्न्याविष्णु Dvn. msc. (§. 564, III).

अग्नि m. (vgl. अग्नयी) Feuer; heilige Feuer;
der Gott des Feuers, Verdauungs-
thatigkeit (§. 25, Ausn., 134, 13,
S. 166, नि; § 427; 473; 488; 517,
709, 3, B)

अग्निचित् m. Feuerhaufen, Opferfeuer
(§. 319).

अग्निचित्वा f. das Feueranlegen fur das
Opfer (S. 358)

अग्निदत्त (§ 474).

अग्निपद (§ 506, Bem)

अग्निमिन्ध adj. धा fem Feuer anzundend
(S. 139, अ, 13).

अग्निवत् Ind. wie Feuer (§. 579)

अग्निवेश (§ 443).

अग्निवेशदशहकास् (Nom. Plur §. 444)

अग्निशर्मन् (§. 430, 2, c; 441).

अग्निष्वात् eine Art Halbgottheiten (§. 44, 6)

अग्निस्तात् Ind. ganz zu Feuer (§. 576),
mit कृ verbrennen.

अग्न्याध् adj. (अग्निऽ इध् von Vb. इन्ध् S 131)
Feueranzundend (§. 521 vgl 459).

अग्नीय (§ 471).

अग्नीवहृषो (Dual Dv. §. 631) msc. Agni
und Varuna.

अग्नीषोमीय (§. 456).

अग्नीषोमो (Dual Dvn. § 44, 6, 456; 631)
msc. Agni und Soma.

अग्नीषोम्य (§. 456).

अग्न्याहित (§. 664).

अगमन् ntr. (S 167 मन्).

अग्र (S. 169 र्) ntr. (§ 708) Spitze (§ 441;
496; 540; 558, VII), Haupt; das Vor-
dere; Gegenwart; das Beste Loc.
अग्रे und Acc. अग्रम् vor (Augen)

अग्रकर् (§ 653, VII) msc. Spitze der Hand;
der Hande und Strahlen 238, 34.

अग्रग (§. 272) adj. गा f. an der Spitze
gehend.

अग्रत adj. ता fem. (§. 320) zuerst ge-
boren.

अग्रतःसर adj. ते f. (§. 277) voran gehend.
 अग्रतस् Ind. (§. 575) vorne, vor Augen
 अग्रदत् adj. तो fem. (Bhvr. §. 670, vgl. 700 und 754, I).
 अग्रदन्त adj. ता od. तो fem. (Bhvr. §. 670, vgl. 693).
 अग्रसर adj. ते fem. (§. 277) voran gehend.
 अग्रह (Kmdh. अग्र⁰) msc. das Nichtnehmen.
 अग्रहायणा (§. 452, vgl. 25, 6, vgl. §. 653, VII) m ein Monatsnamen (der achte Monat im Mondjahr).
 अग्रहार (§. 653, VII) m. erste Gabe, Geschenk an die Brahmanen.
 अग्रहारवत् Ind. (§. 579) als Agrahāra (s vor), als Priestergeschenk.
 अग्रिम adj. मा fem. (§. 496) vorderste.
 अग्रिय adj. या f. vd. (§. 540) vorderste.
 अग्रोय adj. या f. vd. (§. 540) vorderste
 अग्र्यु (S. 169 रु).
 अग्रेगू adj. ओ न्त्र. (S. 158 उ) an der Spitze gehend.
 अग्रेभू adj. ओ न्त्र. (S. 158 उ) an der Spitze herumirrend.
 अग्रेसर adj. ते fem. (§. 277; 621, II) an der Spitze gehend.
 अग्र्य (§. 558, VII) adj. या f. voran seiend, erster, hochster; ntr. das auf der Spitze seiende, Dach
 अग्र्य X Par. (§. 208, Ausn. 1; 209; 843; 844) schlecht handeln.
 अग्र n. Sunde; adj. (§. 564) या fem. sundig.
 अग्रवधामन् msc. (Bhvr. अग्र⁰ वा⁰; Kmdh. अग्र⁰ wortlich: nicht heisse Strahlen habend =) Mond.
 अग्रवत् adj. तो fem. sundig (§. 754, I und §. 110; 782, 783).
 अग्राय Vb. denom. (§. 226 Ausn. 2).
 अग्रोस् (§. 110; 782, 783 Voc. von अग्रवत् §. 754, 2).

अग्र्या fem. (S. 168 व 2) Kuh.
 अङ्ग I Atm. (§. 789, V) X Par. (§. 209. vergl. 843. 844) bezeichnen, gehn
 अङ्गित bezeichnet, geschmuckt.
 अङ्ग m. Schooss; Nahe; Zeichen; Act (eines Drama), in Bhvr. auslautend bezeichnet (mit), versehn; benannt.
 अङ्गति m. f, oder तो fem. (S. 144, अति; §. 703).
 अङ्गमात् (§. 252, Ausn. 5) adj. 175, 52 (Sch. samipam gata = cīghram bhāvin) genaht, schnell entstehend (vgl. §. 315).
 अङ्गस् n. (S. 149) Zeichen; Körper.
 अङ्गार (V L. §. 461) eine Art Note in der Musik
 अङ्गिनी f. (§. 460)
 अङ्गुर (S. 158; 225) m junger Zweig, Reihe, Haar; Blut; Getrank
 अङ्गुरित adj. ता f. (S. 225) Zweige getrieben habend.
 अङ्गुश msc. ntr. (§. 711, 158, §. 468) Stachel des Elephantentreibers.
 अङ्गुशग्रह adj. हा fem. (§. 276) den Stachel des Elephantentreibers ergreifend.
 अङ्गुर = अङ्गुर.
 अङ्ग I Par. gehn; X Par. (§. 209, 843, 844) gehn, bezeichnen.
 अङ्ग ntr. (§. 710; 563, VIII) Glied; Theil, Hulfsmittel; Körper; in Bhvr. auslautend im fem. अङ्गो od. अङ्गा (§. 693, 7), wird अङ्गी vor कृ (vgl. कृ).
 अङ्ग m. das Land der Ānga (Bengalen und Champa); Plur. dient als Plur. von अङ्ग und Bezeichnung des Landes (§. 439, c; 476; 492; 517).
 अङ्ग Ind. (§. 127, 2, 4; 134, 4; 786) ehrfurchtsvolle Anrufungspartikel.
 अङ्ग adj. (§. 564).
 अङ्गक (in Bhvr. auslaut. für अङ्ग §. 671) adj. अङ्गिका fem.

अङ्गन n. Hof, Pallast (in रङ्गाङ्गन Kampfplatz, vgl. अङ्गिर).
 अङ्गना f. (§. 563, VIII) Frau.

अङ्गराग m. Salbe für den Körper.
 अङ्गव (S. 243 व) msc. getrocknete oder welke Frucht.

अङ्गवत् adj. ती f. (§. 563, VIII).
 अङ्गविद्या f (§. 509, vgl § 506, Bem).
 अङ्गस् ntr. (S. 149) Vogel.
 अङ्गार (S. 151 आर, §. 460; 461) msc ntr. Holzkohle.

अङ्गारक (S 225 इत) m Holzkohle; der Planet Mars; Dienstag.

अङ्गारकित adj (S. 225 इत) ता fem
 अङ्गारवेणु (§ 588, V).
 अङ्गारि (S. 225 इ) fem. ein kleiner tragbarer Heerd.

अङ्गारित adj. (S. 225 इत) ता fem.
 अङ्गाया fem. (§. 460).
 अङ्गिन् adj. ती fem (von अङ्ग nach § 563) mit Hilfsmitteln versehen
 अङ्गिरस् N. ppr. eines Rishi (S 149, 243 वत्).

अङ्गिरस्वत् adv. wie Angiras (S 243 वत्).
 अङ्गीकरणा (s. कृ mit अङ्गी) n. Ubereinstimmung; ubereinstimmende Annahme
 अङ्गीकार (s. कृ mit अङ्गी) m Ubereinstimmung; ubereinstimmende Annahme.

अङ्गीय adj. (§. 492, vgl 517).
 अङ्गुरि (S. 158) und ०रि f. Finger.
 अङ्गुल m. n. (S. 158) Finger (vgl. अङ्गुलि).
 अङ्गुलि od. ली f (S. 158, §. 709, 3; 506, 558, VII) Finger; wo es in Zsstzg auslautend ०ल wird (§ 639).

अङ्गुलित्र n. eine Vorrichtung beim Bogenschiessen den Finger (अङ्गुलि) zu schützen (त्रे)

अङ्गुलित्रवत् adj. ती f. mit einer Vorrichtung u. s. w. (s. vorherg) versehen.
 अङ्गुलिषङ्ग (§. 44, 6).

अङ्गुली s. अङ्गुलि.

अङ्गुलीय n (§ 506)

अङ्गुलीयक n. Ring.

अङ्गुष्ठ m. Daumen.

अङ्घ्रि I Atm. (§. 789, V) gehen, tadeln
 अङ्घ्रि (S. 169 रि) m. Fuss.

अञ्ज (aus अञ्ज §. 585, IV, 647, 2; 682, II, 686, I; 690; 754, II) fem. अञ्जी (§. 700)

अञ्जतुर (§. 554, Bem; § 669).

अञ्जन् (Bhvr. अञ्जन्) adj. रा f. mondlos
 अञ्जल (Kmdh. अञ्जन्) adj. ला f. sich nicht bewegend, subst. msc. Berg.

अञ्जार (§. 643).

अञ्चिन्य adj (Kmdh. अञ्ज u. Ptc. Fut. Pass von चिन्त) या fem. nicht gedacht (be-griffen) werden könnend.

अञ्चिर adj. (Kmdh. अञ्जन्) रा fem nicht lang.

अञ्चिरात् Ind. (eig. Abl. des vorigen) in kurzem

अञ्चेतन (Bhvr. अञ्चेतना) adj. ता fem vernunftlos

अञ्चेतस् (Bhvr. अञ्चेत्) adj. besinnungslos.

अञ्ज Ind. (§. 241; 782).

अञ्च्युत (Kmdh. अञ्ज und Ptc. Pf. Pass. von च्यु, §. 496) ता fem. nicht einsturend, fest, ewig.

अञ्च्युतदन्ति (V. L. §. 567, II).

अञ्च्युतदन्तीय (V L §. 567, II) fem ०या, Pl msc. अञ्च्युतदन्तयस् u. s. w.

अञ्च्युतन्ति (V L. §. 567, II).

अञ्च्युतन्तीय (V. L. §. 567, II), fem ०या; Plur. msc. अञ्च्युतन्तयस् u. s. w.

अञ्ज I Par (§ 147; 195, 327; 331; S 139, अ, 12; S. 140 (§. 378. 379); §. 329; (S 152, इ, 5 u. 153; §. 394, a); S 143, अक, 5; S. 146, अञ, 7; §. 858) gehen, werfen, bewegen.

— उद्गु herausstreiben. Atm. ved. 297, 12
 अञ्ज adj. ता fem (Kmdh. अञ्ज §. 320) ungeboren. subst. msc. (§. 708) Gott;

Bock, fem अञ्जा (§ 690), (Pl Vehikel des Pūshan §. 708?), (§ 441, 443, 459; 460).
 अञ्जका oder अञ्जिका (auch in Zsstzg ausl. von अञ्जा „Ziege“ S. 230, §. 602)
 अञ्जग (§. 564, XVIII).
 अञ्जगव n. Bogen des Çiva (§ 564, XVIII)
 अञ्जता fem. (§. 460) Menge von अञ्ज.
 अञ्जथ्य adj. या fem. (§. 544, S. 236) für Ziegen dienlich.
 अञ्जपथ (§. 624; 551, XXI, 558, VII) msc
 अञ्जपद (§. 669) adj (Bhvr.), fem. दा oder दो bocksfussig.
 अञ्जपाद (§ 670) adj. (Bhvr) fem. दा od दो Fusse wie ein Bock habend.
 अञ्जमारु (§ 434).
 अञ्जर (vergl जरा; Bhvr § 674, I) adj रा fem nicht alternd, subst ntr (§. 708)
 अञ्जर्य (S. 168, य, 3) adj. (Krmhd अञ्ज⁰ wörtlich. nicht zerreibbar) या fem. nicht vergänglich; nicht verdaulich. sbst ntr Freundschaft.
 अञ्जवस्ति (§ 431; 433; 444).
 अञ्जवाह (§. 501, vergl. 517).
 अञ्जस्तुन्द (S. 248, XVII).
 अञ्जतम् Ind. (§. 783 von अ u. Verb जस्) unvergänglich; ewig.
 अञ्जहत् (Kmdh. अ und Ptc. Pr von Verb हा) ती fem. nicht auslassend.
 अञ्जा f. (§. 544; S. 230 (§. 602); §. 690) Ziege (vergl. अञ्ज).
 अञ्जात (Kmdh. अ und Ptc. Pf Pass. von Vb जन्) ता fem. nicht geboren, entstanden, gewachsen.
 अञ्जानीलवलि (§ 656, V).
 अञ्जाद (§. 438).
 अञ्जानत् (Kmdh.-अ und Ptc. Pr. von Vb ज्ञा) ती fem. nicht wissend.
 अञ्जानिक (§. 554, I).
 अञ्जाविक (Dvn. §. 629) n. Ziegen u. Schaaf.
 अञ्जिका s. अञ्जका.

अञ्जित (Kmdh अ und Partc Perf Pass. von जि) ता fem. unbesiegt
 अञ्जिन (S 154, §. 473; 506, 6 vgl Bem, 674, II) ntr (§ 708) Antelopfenfell, Haut; Beutel (?) 191, 16
 अञ्जिनफल, ला fem (§ 690)
 अञ्जिर (S 169 (§ 419), § 431, 470, 473, 479) ntr (§ 708) Hof (in रणाञ्जिर Kampfplatz, vgl अङ्गन).
 अञ्जिरीय (§ 473)
 अञ्जिस्म (Kmdh अञ्जि⁰) adj मा f nicht krumm.
 अञ्जीमर्त (§. 430, k)
 अञ्जीव (Kmdh. अञ्ज⁰) adj. वा fem. nicht lebend.
 अञ्जेय (Kmdh. अ und Ptc. Fut Pass. von जि) वा fem unbesiegt
 अञ्जेडक ntr (Dvn §. 629 अञ्जा ऽ ण्ड⁰) Ziegen und Bocke.
 अञ्ज adj (Kmdh. § 270) ज्ञा fem. unkundig
 अञ्जता fem. (vom vorhergehenden nach §. 554) Unkunde.
 अञ्जात adj. (Kmdh. अ und Ptc Pf. Pass von ज्ञा) ungekannt (§. 566, VI).
 अञ्जातक fem. तिका (§. 566, VI) = अञ्जात ता.
 अञ्जान (Kmdh अञ्ज⁰) ntr. Unkenntniss.
 अञ्जस् msc. Gang (von Vb. अञ्ज), Zug, Schaar (Sch. treibend; Nirukt IV, 13 = अञ्जनि अञ्जि), Kampf (vgl. das folgende)
 अञ्जम् (S. 167) ntr. (= lat agmen) Kampf
 अञ्ज l Par. Atm. gehen, verehren, bitten, undeutlich sprechen, biegen, krummen; X Par erklären (§. 154, 2, 2, S. 131, O, 1; S. 170 वन्, 1; § 288, 789, I; 896, 2 (vgl. 914, 1); 897, 2)
 — उद् upwards gehen.
 अञ्जति msc. fem., oder ती fem. (S. 144; § 703) = अङ्कति.
 अञ्जल m. Borde
 अञ्ज VII Par. (§. 154, 2, 2; 156, 3, vgl. 896, 2, 1; 191; S. 133, O, 2; S. 161

- (§. 402); S. 170 अन्; §. 803, 857) be-
schmieren (अक्त), salben, glanzten;
gehn. — vd. Ptcp. Pr. msc. für fem
294, 5; vd. Atman sich schmücken. —
Causale: sichtbar machen.
— वि deutlich machen, zeigen; vd.
Atm. sich schmücken; ved. Pf. आनजे
(S. 377 n 3) 293, 1. — Ptc. Pf. Pass.
व्यक्त deutlich, augenscheinlich, sicher,
offenbar; vor भू (nach §. 242) व्यक्तो
(s. भू).
— — अभिवि deutlich unterscheiden.
— सम् vd. Atm. schmücken.
अञ्जन (§. 564, III) n. ein schwarzes Pul-
ver die Augenwimpern damit zu
farben
अञ्जनक adj., निका fem. (§. 564, III) mit
अञ्जन versehen
अञ्जलि (S. 148) msc. (§. 708) Haltung der
Hande, so dass sie offen und hohl
neben einander liegen, zum Zeichen
der Verehrung und bei Bitten; Hand-
voll (als Maas).
अञ्जस् (§. 653, II, s. das folgende).
अञ्जसा Ind. (§. 783, vgl. 653, II) augen-
blicklich, schnell, wahrlich.
अञ्जि (von अञ्ज्) m. Glanz, Schmuck.
अञ्जिष्ठ (S. 135 „glanzendste“) m. Sonne.
अट्ट I Par. (§. 164, Ausn; 169, Ausn. 6)
durchwandern, durchirren.
— परि herumirren. पर्यटित herumge-
wandert seiend (§. 894, 2, 2).
अट (§. 212, B. 2).
अटन n. das Gehen
अटवि od. वी (S. 148) fem. (§. 710) Wald.
अटा (§. 225) f. das Herumvagabondiren
als religiöser Bettler.
अटाट्या fem. (§. 336) Herumvagabondiren
als religiöser Bettler; vieles Reisen.
अट्ट I Atm. (§. 486 (vgl. 843); 789, V)
überragen; X Par. missachten.
अट्ट m. Zimmer auf dem Dach eines
Hauses Indecl. hoch.
अट्टपतिभाग्यामृहकृत्य ntr (Ttpr. अ०ऽगृ;
Bhvr. अ०ऽआख्या; Ttpr. अ०ऽभाग; Kindh
अ०ऽपति; Ttp गृहऽकृत्य) Ministerium
des Hauses, genannt: Theil des ho-
hen Herrn.
अट्टस्थली fem. (§. 488, vgl. 517).
अट्टा fem (§. 225).
अट्ट (?) I Atm. gehn.
अट्ट I Par. sich anstrengen
अट्ट I Par. (§. 79 Bem. 3; §. 186, vgl.
843) urtheilen, entscheiden.
अट्ट I Atm. (§. 789, V) tonen.
अटाक adj. niedrig, gemein (§. 656, II, 473).
अटाकीय (§. 473).
अटाव्य (§. 555) adj. या fem. für Korn dienlich.
अपामन् msc. (§. 554, VI) Kleinheit; ins-
besondere die übermenschliche Eigen-
schaft sich unbemerkbar klein ma-
chen zu können.
अपौव (§. 431, 3).
अणु (S. 156 (§. 397); §. 554, VI; 555;
565; 566, VI) adj. m. f. n, oder अपवो
fem (§. 703) klein; msc. Atom; Compar.
अणुतर sehr klein, sanft.
अणुक (§. 565, 566) adj. का fem. spitz-
förmig.
अणुत्व n (§. 554) atomische Natur.
अणुमात्रिक (अणुऽमात्रिक von मात्रा Maass)
adj. का fem. sehr klein.
अण्ट I Atm. (§. 789, V) gehn.
अण्ट (S. 160; §. 468) n. Ei.
अण्डक (§. 559) n. kleines Ei, Vogelei.
अण्डर, री fem. (§. 225; 691).
अन्त (§. 243).
अन्त I Par. (§. 329; S. 153 (§. 394, a))
gehn.

अतदर्थ adj. (Kmdh ऽत⁰; Ttp तद^५) हा
fem nicht dies verdienend

अतमिन्न adj. (Bhvr. ऽतमिन्ना) रा fem
nachtlos, nicht umnachtet

अतल (eig. Bhvr ऽत⁰ bodenlos) n. eine
der sieben Hollen.

अतस् (§. 572, IV, vgl § 607 (S. 234)) Ind
von da; daher; darum.

अतस (S. 150) m Wind, Seele fem सो
(§ 691).

अति uber; Proposition mit Acc. (§. 784);
Prafix (§. 241); vorderes Glied in Zu-
sammensetzungen: sehr, übermassig
(vergl §. 128; 624, Bem.; 626, 639;
653, V, 1. 2. 3. 4, 662, 1; 669).

अतिष्ठोर् adj. (Kmdh ऽक⁰) रा fem. sehr
hart.

अतिकान्त (Kmdh ०ति und Ptc. Pf. Pass
von कम्) adj ता fem. übermassig ge-
liebt.

अतिक्रम (Vb. क्रम्) mascul. Überschrei-
tung.

अतिक्रुद्ध (Kmdh. ०ति und Ptc. Pf. Pass.
von क्रुध्) adj., धा fem sehr erzurnt.

अतिगुरु (Kmdh. ऽगु⁰) adj m f. n., od
०गुरो fem. sehrschwer. Comp. ०गुरीयस्
(§ 228) n. hoherer Preiss.

अतिचपड (Kmdh. ऽच⁰) adj., डा fem
sehr heftig.

अतिपस्विन् (Kmdh. ऽतप⁰) adj., नो fem.
sehr fromm.

अतितराम् (Comparativ von अति §. 574;
606) adv. sehr übermassig.

अतिथि (S. 151, इ, 1; §. 431; 539, III; V)
msc. (§. 708) Gast.

अतिथिग्व adj. von Gästen zu besuchend (?).

अतिथिवत् adv. (§. 579) wie ein Gast.

अतिदारुण adj. (Kmdh. ऽद⁰) पाा fem.
sehr furchtbar.

अतिदुर्लभ S 139, nr 14, Kmdh) adj, णा
fem. sehr schwer zu erlangend

अतिदुःखित adj (Kmdh ऽदु⁰) ता fem
sehr betruht

अतिदूर adj (Kmdh ऽदू⁰) रा fem sehr
fern

अतिदेश (Bhvr ऽदे⁰) adj प्राा f fruher
ausgesprochen

अतिधवल adj (Kmdh ऽध⁰) ला fem
sehr weiss

अतिनिपुण adj (Kmdh. ऽनि⁰) पाा fem
sehr geschickt

अतिप्रपय msc (Kmdh. ऽप्र⁰) uberma-
ssige Liebe.

अतिप्रसङ्ग msc (Kmdh ऽप्र⁰) uberma-
ssige Anhanglichkeit

अतिप्राकृत (Ttp nach § 653, V) adj, ता
fem ubernaturlich

अतिभर m. (Kmdh ऽभ⁰) ubermassige
Schwere.

अतिभूमि (Kmdh. ऽभू⁰) fem sehr hoher
Platz, sehr hohe Stufe.

अतिमात्रम् (Avybh. ऽमात्रा §. 678) adv.
übermassig

अतिमानुष (Ttp nach §. 653, V ऽम⁰) adj
पाा fem. übermenschlich.

अतिमुक्त m. eine Art Schlingpflanze (Gaer-
tnera racemosa, oder Banisteria Ben-
galensis).

अतिरभस m (Kmdh. ऽर⁰) übermassige
Eile.

अतिरूप adj. (Ttp. nach §. 653, V ऽरु⁰)
überschön.

अतिरेक (von Vb रिच्) m. das Überra-
gen, Übermaass.

अतिवर्तिन् (von Vb. वृत् §. 282) adj. नो fem.
ubertretend.

अतिविपिन (Bhvr.) adj. नाा fem. sehr viele
Walder habend.

अतिवृत्ति fem. (von Vb. वृत्) Übertretung.

अतिवेषथ m. (Kmdh. ऽत्रे०) übermässiges, heftiges Zittern

अतिवेषथम् (vom vorigen nach §. 562) adj. ती fem. sehr zitternd

अतिवैचक्षण्य n. (Kmdh. ऽत्रै० Abstract von विचक्षण „geschickt“ nach §. 554) sehr grosse Kenntniss.

अतिशय (von Vb. श्रौ) m Übermaass

अतिशयायिन् (wie das vorige; § 282) adj. नी fem. uberragend, übertreffend

अतिशय (von ऽश्वन् nach §. 653, V; 639) adj. श्वी fem. einen Hund übertreffend.

अतिसक्ति f (Kmdh. ऽस०) enge Verbindung

अतिसमीप (Kmdh. ऽस०) adj. पा fem sehr nah.

अतिसमीपता fem (vom vorigen nach §. 554) sehr grosse Nahe.

अतिसुलभ (S. 139, nr. 14, Kmdh. ऽसु०) adj. भा fem. sehr leicht zu erlangend

अतिस्निग्ध (Kmdh. ०त्ति und Ptc. Pf Pass. von स्निह्) धा fem. sehr schon.

अतीक्ष्ण (Kmdh. ऽत० § 643) adj., पाा fem. nicht scharf.

अतीत (Ptc. Pf. Pass. von ३) ntr. Vergangenheit

अतीन्द्रिय (Ttp. nach §. 653, V; ऽइन्द्रिय) adj., या fem. die Sinne übersteigend, nicht durch die Sinne begreiflich, ubersinnlich

अतीव (०त्ति ऽद्व) adv. sehr.

अतीसार (S 142, nr. 23; §. 563, IV) m. Dysenterie, Diarrhoe

अतीसारकिन् (S 563, IV) adj. ०किणी fem. an Dysenterie leidend.

अतुल (Bhvr. ऽतुला „Ahnlichkeit“) adj. ला fem. unvergleichlich.

अतुषारकर m. (Kmdh. ऽतु०; Bhvr. तु० ऽक०

wortlich. (nicht kalte ==) heisse Strahlen habend ==) Sonne.

अतृप्त (Kmdh. अ und Ptc Pf Pass. von तृप्) ता fem unersättlich

अतृप्तता (vom vor nach §. 554) fem. Unersättlichkeit.

अतृप्ति (Kmdh अ ऽतृ०) fem. das Nichtgesättigtsein.

अक m (S. 160, क) Glied des Körpers, m f. n. Reisender, -e, -es.

अत्रि (S 164; gew अत्रि geschrieben) m N. ppr eines Rishi (vgl. अत्रेय).

अत्रिन् (S 154; gew अत्रिन् geschrieben) m. (von Vb. अद् „Esser“) ein böser Damon (= Rākshasa).

अन्न (S 165) m Sonne

अश्व m Ross

अश्वन्त (Ttp nach § 653, V ऽश्वन्त; vgl. S 227 ईन) adj. न्ता fem endlos, übermässig, ewig, uberaus

अश्वन्तग (S 272) adj. गा fem. beständig gehend

अश्वन्तम् (Avybh.) adv endlos.

अश्वन्तीन (S. 227 ईन) adj. ना fem. in endloser Richtung gehn werdend.

अश्वय (von Vb ३; vgl § 566, VI) msc das Vorübergehn; Tod.

अश्वर्यम् (Avybh) adv übermässig

अश्वयुग (Kmdh. ऽश्व०) adj. या fem sehr wuthend.

अश्वयुद्धार (Kmdh ऽश्व०) adj. रा fem sehr freigebig.

अश्वयुद्धारता (vom vorigen nach §. 554) fem. grosse Freigebigkeit.

अत्र (S 572; S. 234; §. 607) adv. hier; an diesem Ort; in dieser Zeit.

अत्रत्य (vom vorigen nach §. 498, A) adj. त्या fem. hiesig.

अत्रभवत् (S 773, VI, 572, Bcm.) ती fem.

(§ 700) ehrfurchtsvolle Bezeichnung eines Anwesenden; Herr

अत्रि s. अत्रि.

अत्रिन् s. अत्रिन्.

अत्रमाणा (Kmdh अ u. Ptc Pr. Atm. von त्वर; § 643).

अय (S. 236, §. 612; §. 687); vd. auch ०य; darauf; sogleich darauf; jetzt; bei Segensspruch; fragend; zusammenfassend; mit folg वा „oder aber“, es musste denn sein, dass; mit folg. किम् (§ 756) ja (eig. was dann?), steht im Anfang vor einer nachfolgenden Schrift („jetzt folgt“).

अयर्वणि m. ein Brahmane, der mit dem Atharva-Veda (s. das folg.) vertraut ist.

अयर्वन् (§ 461; 485; 518; S. 231, क, 11; S. 243 वन्) n. Name des vierten Veda (eig. Feuer-Priester-Veda); m. N ppr eines Rishi (eig. Feuerpriester, aus dem Zend entlehnt).

अयर्वी fem. vd. nicht gehen könnend (?).

अया s. अय.

अयो (aus ०य ऽउ §. 786; vgl. Sv. Gl. und LVIII) gld. mit ०य, aber.

अद् II Par. (§. 154, 2, 3; 156, 1; 195; S. 170 वन्, 1; §. 286; 327; S. 138, 11; 139, 12, 141, 23; 161 (§. 402); §. 329; S. 165, न; §. 819; 831; 833; 915, II) essen.

अदत्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von दा) ता fem. nicht gegeben.

अदत्त्वा (Kmdh. अ und Absolut. von दा) nicht gegeben habend; nicht umgelegt habend.

अदत्त् (Kmdh. अ und Partic. Pr. von दा) adj. ती fem. nicht gebend.

अदस्यच् m. n. ०मुह्यी fem. (§. 90, Ausn. 4; §. 214, Bem.; §. 754, II).

अदर्शन (Kmdh ऽद्०) n. das Nichtsehen; Unsichtbarkeit; wird vor भू zu ०नी (s. भू).

अद्स Pronomen (§. 239, Bem. 1; §. 241, S 133, 0, 2; §. 431, Bem; 441, §. 560, 572, 582, 776; अयो § 90, अयुके ebd; अयो § 244) jener, dieser; oft hinter Pronomen relativum.

अदिति fem (§. 104, Ausn. 3, 2; 427) Name einer Göttin; Erde.

अदीन (Kmdh अ und Ptc Pf. Pass. von दी) ता fem. nicht unglücklich, nicht arm

अदीपित (Kmdh अ und Ptc. Pf. Pass. Caus von दीप्) ता fem. nicht erleuchtet.

अदीर्घ (Kmdh. ऽदी०) adj. वा fem. nicht lang, nicht weit.

अदुर्वृत्त (Kmdh ऽदु०; Bhvr दृः ऽदृ०) adj. ता fem. nicht schlecht sich betragend; nicht böse.

अदुष्ट (Kmdh. अ und Ptc. Perf. Pass. von दुष्) टा fem. nicht schlecht.

अदूर (Kmdh. ऽदू०) §. 666) adj. टा fem. nicht fern.

अदूरात् (eig Ablat. des vorigen) adv nicht fern.

अदूषयत् (Kmdh. अ und Ptc. Pr. Caus von दुष्) fem. ०यन्ती nicht schlecht machend, nicht verunreinigend.

अदूष्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von दूष्) या fem. nicht zu schend.

अदृष्ट (Kmdh. अ u Ptc. Pf. Pass. von दृश्; §. 674) टा fem. ungeschn; ntr. die unbekannte Zukunft, Schicksal, Bestimmung.

अदेय (Kmdh. अ und Ptc. Fut Pass. von दा) या fem. nicht zu gebend.

अदेवमातृक (Kmdh. ऽदे०; Bhvr. देव ऽमातृ + क „Götter als Mutter habend“ (vgl. Skr. Gr. §. 671 und 663, vgl. mit 656, II) = von den Gottern getrankt

== beregnet) adj. का fem. nicht beregnet
 अद् (S 160) msc. geklarte Butter.
 अडा Ind. (§. 244; 782, 786) in Wahrheit; augenscheinlich; sicherlich; richtig
 अद्भुत (S. 161 (§ 400); S. 247, VI; §. 128 vgl. §. 644, VIII) adj. ता fem. wunderbar, erstaunlich.
 अद्भानि (S. 167) m. Feuer.
 अद्भर (§. 303) adj. रा fem. essgierig.
 अद्य Ind. (S. 237, §. 613) heute, jetzt.
 अद्यतन (§. 496, B, 2, c) adj. नो fem. heutige; jetzig.
 अद्यश्चो न (S. 227) adj. ना fem. nahe (heute oder morgen eintretend)
 अद्भुत (von ०द्भु „nicht leuchtend“ (von Vb दिव् nach Skr. Gr. S 132, 5) mit Suff. त्व S. 235) msc. oder neutr. (?) der letzte Theil der Nacht.
 अद्भि m (S. 169) Berg, Wolke, Stein (zum Somapressen); Baum.
 अद्भोवृत्ति fem. (Ttp ०द्भु; Bhvr. ०द्भु etymologisch: Zustand eines Harmlosen, Braven ==) Treue.
 अद्भय (Kmdh. ०द्भु) n. das Nichtzwei == Einheit.
 अद्भयतस् (vom vor. nach §. 575) adv in Folge der Nichtzweiheit.
 अद्भेष्ट (Kmdh. ०द्भे) त्री fem. nicht hassend.
 अद्भेष्टत्वं n. (vom vor. nach §. 554) Nicht-Feindschaft
 अद्भ (S. 237; § 786) hier, dann.
 अद्भःप्रवाह (Kmdh. ०द्भु) m. Abwärtsströmung.
 अद्भन (Bhvr. ०द्भु) adj. ना fem. arm.
 अद्भम (§. 499; S. 237 ध; S. 238 म) adj. मा fem. unterste; gemeinste; in Kmdh.-Zsstszen nachstehend (§. 656, II, 3) z. B. पापाधम „gemeinster Boscwicht“ राजाधम „gemeinster König“.
 अधमपक्ष (§. 492, vgl. 517).

अधमपक्षीय (§. 492, vgl. 517) adj. या fem
 अधमर्षा (§. 653, II, Bem) adj. र्णा fem Schuldner.
 अधमशास्त्र (§ 492, vgl. 517).
 अधमशास्त्रीय (§. 492 vgl. 517) adj. या fem.
 अधमार्थ (§. 500)
 अधमार्थ्य (§. 500) adj. या fem.
 अधर् (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 561; 572, 573; 582; S. 242 र; §. 653, VII, Bem.; 778, I, 2) adj. रा fem untere, gemeinere; vergl. अधरोधर्; — msc. untere Lippe.
 अधर्तस् (§. 572, vgl. §. 573) Ind von unten
 अधर्त्र (§. 572, II) Ind. unten
 अधर्था (§. 572, IV) Ind. wie unten.
 अधर्दा (§. 572, III) Ind.
 अधर्दाच् (S 133, O, 2; §. 647, 2) adj. चो fem. abwärts gehend.
 अधर्दाचो न (S. 227) adj. ना fem. == dem vorigen
 अधर्दात् (§ 573, vgl 782) Ind. unterhalb; mit Genit (§. 785, 11).
 अधरेण (§ 573, vgl. 782) Ind. unterhalb; mit Acc. oder Genit. (§. 785, 4)
 अधरेषुस् (S. 237, §. 613) Ind. am folgenden Tag.
 अधरोत्तर (Dvn. ०रऽउत्तर) ntr. Sing. od Dual. (§. 629, C) untere und obere
 अधरोधर् (०रऽअधर् nach §. 683, VI) adj रा fem.
 अधरोष्ठ (Kmdh. ०रऽओ §. 86 Ausn. 1) msc. untere Lippe.
 अधर्म (Kmdh. ०धु) msc. Unrecht, Verschuldung
 अधस् (§. 499; 573), unterhalb; mit Genit. (§. 785, 11) ०धोऽधस् (०धः ०अधस् nach §. 683, III) immer tiefer; einer unter dem andern.
 अधस्तात् (§. 573) Ind. unterhalb; mit Genit. (§ 785, 11).
 अधस्पद (§. 104, A).

अधि (§. 241, Bem. 3; 566, IV; S. 235 त्यक्; S. 237 ध; § 626; 653, V, 1. 2 3. 4) uber, Proposition mit Loc. (§. 784), vd. auch Ablativ; Verbalprafix (§ 241); vorderes Glied in Nominalzsstzgen. अधिधि (अधिऽअधि nach §. 683, III) mit Accus. (§. 784).

अधिक (§ 588, IV, 3; S. 230 क 2; §. 666) adj का fem uber seiend, ubertreffend; theurer; mit Abl. uber; mit Loc. uberschussig seiend (mit); अधिकाधिक (vgl §. 683) einander uberbietend. ntr. Uebermacht. adv. ०कम् mehr, sehr.

अधिकरण n. (von Vb. कृ) Verwaltung. — S. 190, 19 (nach Sch. नगरिका संसद्) stadtischer Rath (? Gericht? vgl. धर्माधिकरण). — (fem. ०णी §. 691).

अधिकार m. (von Vb. कृ) Oberaufsicht, Amt; Obliegenheit; Pflicht. (nach §. 269 fem. ०री s. §. 691).

अधिकारित्व (vom folgenden nach §. 554) ntr Stelle eines Oberaufsehers.

अधिकारिन् (von ०र nach §. 563) adj. ०रिणी fem. Amt (Obliegenheit) ausubend; Oberherr, Oberaufseher, der Obliegenheit entsprechende, geeignete Person.

अधिकार्य (§. 650, I).

अधिकोद्देचिताभिल्यम् (Acc. gen. ntr. als) adv. (§. 783, I von Bhvr. ऽअभिल्या (Schönheit); Kmdh. अधिक und Ptcp. Pf. Pass. Caus. von रिच् mit Praf. उद्) ganz ubermässig schön.

अधिक्षेप (von Vb. क्षिप्) m. Tadel, Beschimpfung.

अधिगम (von Vb. गम्) m. Erlangung; Erkenntniss.

अधिगमन (wie das vorige) ntr. eheliche Verbindung.

अधिनान् (Avybh. ऽ त्र०) auf das Knie.

अधित्यका (S 235) fem Land am oberen Theil eines Berges

अधिदेव (§. 506; 588, V)

अधिदैवत (Ttp. nach § 653, V) adj. (die Gottheiten uberragend) n höchste Gottheit.

अधिप (von Vb पा „herrschen“) m Oberherr, König

अधिपति (Kmdh von ऽ प०; § 554) m Oberherr; König, Oberaufseher

अधिभूत (Ttp. §. 653, V, 506, 588, V) adj die Wesen uberragend.

अधिराज (Ttp nach § 653, V) adj त्रा und त्री fem. Könige ubertreffend; m. f. Oberkönig, -gin.

अधिवास (von Vb. वस् mit Praf. अधि) m Wohnung.

अधिवेश्म (Avybh ऽ वेष्मन्) adv im (eigenen) Hause.

अधिष्ठातृ (von Vb. स्था) Beherrscher (gegen §. 653, VII, 10 zsgstzt) 223, 46.

अधिष्ठान (wie das vorige) n. Wohnort; Stadt; Hauptstadt, das Wohnen; die Gewohnheit; Wurde; Macht; Rad.

अधीतिन् (von अधीत Ptc Pf Pass. von ० S. 225) adj. नी fem.

अधीन (von अधि durch ईन् vgl Gr. §. 566, IV; 653, VI, 1) adj ना fem. unterthanig, abhängig.

अधीर (Kmdh. ऽ धी०) adj. रा fem. nicht fest, unstet.

अधीवास (S. 142 अध, 23) m. Wohnung.

अधीश (Kmdh. ऽ ईश) m. Oberherr; Herr.

अधुना (S. 237; 238) Ind. jetzt, nun.

अधृष्ट (Kmdh. अध् und Ptc. Pf. Pass. von धृष्) टा fem. nicht zu besiegend (? einer gegen den man sich nichts herausnehmen darf).

अधिगमन (Kmdh. अधऽ ग०) ntr. das Herabsteigen.

अधोधस् s. अधस्.

अधोभाग (Kmdh. अधःऽभ०) m. Untertheil.

अधोमुख (Bhvr. अधःऽमु०) adj.; खा oder की fem. das Gesicht nach unten (gesenkt) habend.

अधोवेत्तिन् (Kmdh. अधःऽवेत्० von Vb ईत् mit Praf अध) adj. Oत्तिणी fem. zu Boden sehend

अधोक्ष (Tip. §. 653, V von अधिऽक्षति, wo s; §. 650, I) adj. unter den Augen seiend; sichtlich; begreiflich; subst. ntr. das Begreifen; Erkenntniss; msc. Oberaufseher.

अध्यच् (§. 647, 2), अधोक्षी fem.

अध्ययन ntr. das Durchlesen, Studiren (insbes. der Veden).

अध्ययनतपस्वी n. (Dual; Dvn. §. 629) Vedenstudium und Kasteiung.

अध्यधि s. अधि.

अध्यर्ध (§. 546 2 und 4).

अध्यर्धक adj. धिका fem. (§. 546, 2)

अध्यर्धकार्णापया (§. 546, 4).

अध्यर्धकार्णापयाक adj. की fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धपया (§. 546, 4).

अध्यर्धपय adj. या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धपाद (§. 546, 4).

अध्यर्धपाय adj. या fem. (§. 546, 4)

अध्यर्धमाष (§. 546, 4)

अध्यर्धमाष्य adj. या fem. (§. 546, 4)

अध्यर्धविंशतिक (§. 546, 4).

अध्यर्धविंशतिकीन adj. ना fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धशत (§. 546, 4).

अध्यर्धशतमान (§. 546, 4).

अध्यर्धशतय adj. या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धश्राया (§. 546, 4).

अध्यर्धश्रापय adj. या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धशतमान adj. नी fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धसहस्र (§. 546, 4).

अध्यर्धसहस्र adj. री fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धसुवर्ण (§. 546, 4).

अध्यर्धसौवर्णिक adj. की (§. 546, 4).

अध्यापक (§. 646, 2; 653, VII, 10; 656, II, IV; vom Causale von Vb. इ) पिका f Lehrer, -rin.

अध्यापकता (vom vorigen nach §. 554) f. Stelle eines Lehrers.

अध्याय (§. 344) msc. eine Lection; Abschnitt einer Schrift.

अध्यारोप (vom Caus. von रूह् mit den Praff. अधि und आ) m. falsche Übertragung.

अधिरु (S. 156) msc. (ved Nom. pl. आवस्) unaufhaltsam.

अधियमाप (Kmdh. अ u. Ptc. Pr. Pass. von धृ §. 643)

अध्याग (Tip. von अवन् und Vb. गम् nach §. 272) adj. गा fem. Reisender, -de.

अध्वन् (S. 170; §. 543 (V. L.); S. 227; §. 598; 624) m. Weg.

अध्वन (V. L. §. 543).

अध्वनीन (S. 227, §. 598 und ईन, 4) adj. ना fem. rustig auf dem Wege gehend

अध्वन्य adj. या fem. (§. 543).

अध्वर m. (§. 441; 508, vgl. 506 Bem.) Opfer.

अध्वर्य Vb. denom (§. 226, Ausn. 4)

अध्वर्यु (vom vorigen nach §. 298; vgl. §. 521; vgl. 459, 554, II; 644, III, 2) m. Priester.

अन् s. अ.

अन् II Par. IV Atm. (§. 29, 2; 191, Bem; 789, V; 819, 2, 3; 896, 2; 914, I) . athmen, gehen.

अन Pronominalthema s. उदम्.

अनकस्मात् (§. 643)

अनञ् (S. 133, §. 365).

अनन्तर (Bhvr. अन्ऽ adj. रा fem. nicht die Buchstaben kennend; der Rede unkundig.

अनघ (Bhvr. अन्ऽ) adj. या fem. sun-denos.

अनङ्ग (Bhvr अन्स eig. körperlos) m. der Gott der Liebe.

अनङ्गका oder ङिका fem auch in Zsstzg auslautend (S. 230, § 602).

अनङ्गा (S. 230, § 602)

अनङ्गुह् (S. 475 (V. L.); 520; S. 249, XVIII; §. 680, 742; 754, XI) m. Ochs; fem ०नङ्गुही oder ०नङ्गाही (§ 702, 3) Kuh.

अनङ्गुह् (S. 443; 520).

अनङ्गुह्क (S. 475 V. L.)

अनङ्गुहम् (in Avybh. auslautend § 680)

अनतिक्रान्त (Kmdh. अन्स; das hintere Glied Ptc. Pf. Pass. von क्रन्) ता fem. nicht überschritten.

अनतित्रस्तु (Kmdh. अन्स; Kmdh. अतिऽत्र०) adj nicht sehr furchtsam.

अनतिदर्शन (Kmdh. अन्स०; Kmdh. अतिऽद्०) n. das Nichtübersehn, der Gehorsam

अनतिवलि (Kmdh. अन्स; Kmdh. अति und Ptc. Pf. Pass. von वल्) ता fem. nicht sehr gefaltet, nicht sehr mit Falten versehen (vgl. वलि und Amaruç 47 Sch)

अनतिशयनीय (Kmdh. अन्स; das hintere Glied Ptcp Fut. Pass. von शो) या fem. nicht zu übertreffend.

अनत्यय (Bhvr. अन्स० wo s.) adj, या fem verganglos, ewig.

अनध्यक्ष (Kmdh. अन्स० wo s.) adj unsichtlich, unbegreiflich.

अनध्ययन (Kmdh. अन्स० wo s) n. das Nichtstudiren der Veden.

अनङ्गमेतय (S. 643, c, ß).

अननुभावकता (nach § 554 aus अननुभावक, Kmdh. von अन्स० अनु०, welches von Vb. भू mit Praf. अनु) fem. Zustand eines Nichtbegreifenden; das Nichtverstehen; Unverständlichkeit.

अननुमान्य (Kmdh. अन् und Absol. von मान् mit Praf. अनु) nicht verehrt habend.

अनन्त (S. 566, XII; Bhvr अन्स) adj. ता fem. endlos

अनन्तकर adj री fem (§ 277).

अनन्तग adj मा fem (§ 272).

अनन्तर (Bhvr. अन्स० wo s, § 492, vgl. 517) adj रा fem. keinen Zwischenraum habend, unmittelbar folgend, in Zsstzg ausl. im Accus. ntr. adv „gleich danach“ (s. das folgende)

अनन्तरम् (Avybh vom vor.) adv. sogleich

अनन्तरीय adj. या fem. (§. 492, vgl 517)

अनन्तशुष्म (Bhvr von ०न्तऽशु०) adj ewige Kraft habend.

अनन्त (S. 643, d, ß)

अनन्यपूर्व (Kmdh. अन्स० wo s) adj बी fem keinen andern fruher gehabt habend.

अनपायिन् (Kmdh अन्स; das hintere Glied von Vb. ङ्) adj नी fem nicht weggehend, dauernd

अनपेक्षा (Kmdh. अन्स० wo s.) fem. Nicht-Rucksicht.

अनभिज्ञ (Kmdh. अन्स०; vgl. letzteres) adj ता fem. unkundig

अनभिस्तान (S. 430; Vb. स्तै).

अनभिद्वप (Kmdh. अन्स० wo s) adj. या fem. nicht schon = hässlich

अनभिहित (§ 444 Vb धा).

अनभ्यनुक्त (Kmdh. अन्स०, letzteres von Vb. क्ता mit den Praf. अभि und अनु) f. Nicht-Erlaubniss

अनय (Kmdh. अन्स० अय „Gluck“) m. Unglück

अनर्थ (Bhvr अन्स) adj. या fem. unnutz; subst. ntr. (oder Kmdh. ?) Unglück 267, 262.

अनर्थक (Bhvr. S. 671) adj रिका fem. = dem vorhergehenden.

अनर्थसंशय (Kmdh. अन्स०; letzteres Ttpr) msc. Sicherheit des Geldes.

अनर्हता (nach §. 554 von ^०र्ह, Kmdh. अन् und Ptc Fut. Pass. von अर्ह) fem. Zustand des Nichtgleichgeschätztwerdendurfens. Unverhältnissmassigkeit, Unangemessenheit.

अनल (S. 148) m. Feuer (vgl. बडवानल). अनवगाहिन् (Kmdh. अन्; Vb गाह्) adj. नी fem. sich nicht versenkend, nicht eingehend.

अनवच्छिन्न (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass von छिद्) ना fem. unabgegränzt

अनवद्य (Kmdh. अन्) adj. या fem nicht niedrig = erhaben

अनवद्याद् (Bhvr. vom vorigen und अद्) adj., fem. गा oder गो, erhabnen (schönen) Körper habend.

अनवर्त (Kmdh. अन् u Ptc Pf Pass von र्त्) ता fem unaufhorlich

अनवलम्बन (Kmdh. अन्; von Vb लम्ब्) ntr. das sich Nichtstutzen.

अनवलेप (Bhvr. अन्) adj. या fem ohne Stolz und ohne Parfum

अनवसाय (Kmdh. अन् u Absol vom Caus. von सद्) ohne zu betruben (qualen)

अनवेक्षणा (Kmdh. अन्; von Vb ईक्ष्) n. das Nichtberücksichtigen; Rücksichtslosigkeit

अनशन (Kmdh. अन्) ntr. das Nichtessen, Hunger

अनश्व (Bhvr. अन्) adj. या fem. rosselos.

अनश्नान (Kmdh. अन् u. Ptc Pr. von 1 अश्) ना fem. nicht essend

अनसूया (Kmdh. अन्) fem. Gutwilligkeit.

अनागत (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von गम् mit Praf. अ) ता fem. nicht gekommen. ntr. das noch nicht Gekommene = Zukunft

अनागतविधात् (eig. Ttpr. gegen §. 653, VII, Ausn. „der stets das Zukünftige ordnende“, aber) N. ppr.

अनागस् (Bhvr. अन्) adj. sundenlos.

अनातप (Bhvr. अन्; von Vb. तप् mit Praf. अ) adj. या fem. hitzelos.

अनाथ (Bhvr. अन्) adj. या fem ohne Beschützer.

अनादर (Kmdh. अन्; von Vb दृ mit Praf. अ) m. Nichtberücksichtigung, Nichtachtung, Sorglosigkeit.

अनादृत्य (Kmdh. अन् und Absol. von Vb दृ mit Praf. अ) nicht beachtend, unbesorgt, unbekummert.

अनाधृष्य (Kmdh. अन् und Ptc. Fut. Pass von धृप् mit Praf. अ) या fem nicht zu bewältigend.

अनानत (Kmdh. अन् und Pf. Pass. von नन् mit Praf. अ) ता fem ungebeugt, nicht zu beugend

अनामृष्ट (Kmdh. अन् und Ptc Pf Pass von मृष् mit Praf. अ) ता fem. unberührt

अनाम्य (Kmdh. अन् und Ptc Fut Pass von नम्) या fem. nicht zu biegender.

अनार्य (Kmdh. अन्) adj. या fem. unwürdig, gemein.

अनासादित (Kmdh. अन् und Ptc. Perf Pass. von सद् mit Praf. अ, X) ता fem unangegriffen.

अनाहत (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von हन् mit Praf. अ) unangeschlagen

अनिच्छत् (Kmdh. अन् und Part Pr. von इप्), ^०इच्छती oder इच्छी fem., nicht wünschend

अनित्य (Kmdh. अन्) adj. या fem unbeständig

अनिन्दित (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von निन्द्) ता fem ungetadelt, untadelhaft.

अनिन्द्य (Kmdh. अन् und Ptc. Fut. Pass. von निन्द्) या fem. nicht zu tadelnd.

अनिपुण (Kmdh. अन् §. 588, VII) ता fem ungeschickt

अनिमेष (Bhvr. अन्; von Vb. मिप् mit Praf. नि) adj. या fem. nicht blinzelnd, wachsam.

अनिमेषता (vom vor. nach § 554) f. Zustand, wo man nicht mit den Augen blinzelt; von Blumen, wenn die Blätter sich nicht zusammenziehen, Zustand des Wachens.

अनियोगिन् (nach §. 563 von ०न् Kmdh अऽनि०) adj. नी fem. nicht sich anhangend.

अनिर्भेद (Kmdh. अऽनि०; von Vb. भिद् mit Praf निर) m das Nichtverrathen

अनिल (S. 169, §. 420) m Wind; Gott des Windes.

अनिवार्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass von वृ mit Praf. नि) या fem nicht abzuwehrend.

अनिवेद्य (Kmdh अ und Absol. vom Caus. von विद् mit Praf नि) nicht zu wissen gethan habend

अनिशम् Ind (§. 783) beständig, fortwährend.

अनिष्ट (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass von इष्) टा fem. ungewünscht.

अनीक msc. ntr. (§. 711) Heer.

अनीतिविद् (Kmdh अऽनी०) adj. nicht Politik verstehend.

अनीरसन (Kmdh. अऽनी०; letztes Bhvr von निरसरसना) adj. ना fem, nicht gurtellos.

अनु Präposition (aber fast immer hinter dem regierten Nomen) mit Accusativ (§. 784); Verbalprafix (§. 241); vorderes Glied in Nominalzusammensetzung (§. 624, I, 626, 682, II): hinter, nach, neben, unter, gegen, mit, in Betracht, bezüglich, gemäss, gleich, bei Eintheilung, bei Folge von mehreren.

अनुक (S. 136) adj. का fem. wohlhustig.

अनुकम्पा (Vb. कम्प) fem. Mitleid.

अनुकूल (Ttp. nach §. 653, V; vgl. §. 533,

XII) adj. ला fem (eig. dem Ufer folgend) gewogen, freundlich

अनुकूलता (vom vor. nach § 554) fem Geneigtheit, Leichtigkeit

अनुक्ता (Kmdh. अन् und Absol von वच्) Ind nicht gesprochen habend, ungeheissen.

अनुक्रोश (Vb क्रुश) m. Mitleid, Zartlichkeit

अनुक्षपम् (Avybh अ० क्षप) adv. Nacht für Nacht.

अनुग (Vb. गम् §. 272) adj. ना fem. nachgehend, msc. fem. Diener, -in

अनुगामिन् (Vb. गम्) adj. नी fem. Begleiter (Plur. Gefolge).

अनुगुणा (Ttp. nach §. 653, V vgl. §. 485) adj. पा fem. der Eigenschaft gemäss, angemessen.

अनुग्रह (Vb ग्रह) m Gunst, Reserve (Arrieregarde).

अनुग्राहक (Vb. ग्रह) m. n हिका fem begünstigend; msc Anhänger.

अनुचर (Vb. चर्) adj. रा fem. begleitend, dienend, m. Anhänger.

अनुचरणा (Vb चर्; §. 588, V) ntr das Begleiten

अनुचित (Kmdh. अन् und Ptc. Pf Pass. von उच्) ता fem. nicht würdig.

अनुचिन्तन (Vb. चिन्त्) ntr. das Nachdenken

अनुच्च (Kmdh. अन्ऽउ०) adj. चा fem. nicht hoch = niedrig.

अनुज (S. 320) adj. जा f nachgeboren, junger.

अनुजीविन् (Vb. जीव्) adj. नी fem. lebend von; lebend nach; nachahmend (mit Accus.).

अनुत्तम (Kmdh. und Bhvr. von अन्ऽउ०) adj. मा fem. nicht-beste, nichts bestes (über sich) habend = allerbeste.

अनुत्थान (Kmdh. अन्ऽउ०; letztes von Vb. स्था mit Praf. उद् वgl. §. 241, Bem. 1) ntr. das Nicht-Aufstehn.

अनुत्पत्ति (Kmdh. अन्ऽउ०; letztes von Vb. पद् mit Praf. उद्) das Nichtentstehen.

अनुत्पन्न (Kmdh. अन् und Ptcp Pf. Pass. von पद् mit Praf. उद्) ना fem unentstanden.

अनुत्सेक (Kmdh. अन् ३०; letztes von Vb. सिच् mit Praf उद्) m. Nicht-Übermuth = Demuth.

अनुदिनम् (Avybh.) adv. Tag für Tag.

अनुदेहम् (Avybh.) adv. hinter dem Körper

अनुदत (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von हन् mit Praf. उद्) ता fem. nicht stolz.

अनुनय (von Vb. नी mit Praf. अन्) m. Gefälligkeit, Demuth (vgl. सानुनय).

अनुपदम् (Avybh. §. 506 u. Bem.) Schritt vor Schritt, bei jedem Schritt, hinterher, nach.

अनुपपत्ति (Kmdh. अन् ३०; letztes von Vb. पद् mit Praf. उप) fem. das Nichtzukommen, Nichteintreten; das Nichterlangen, Nichtvollenden (vgl. उपपत्ति); Unrecht 277, 375.

अनुपपत्तिस् (vom vorigen nach §. 575) adv. in Folge des Nichteintretens.

अनुपभुज्य (Kmdh. अन् und Absol. von भुज् mit Praf. उप) nicht genossen habend.

अनुपलक्षित (Kmdh. अन् und Ptcp. Pf. Pass. von लक्ष् mit Praf. उप) ता fem. ungesehen.

अनुपसंहारिन् (Kmdh. अन् ३०; letztes von Vb. ह् mit den Praff. उप und सम्) adj. ०रिणी fem. nicht zusammen unter sich begreifend.

अनुपहत (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von हन् mit Praf. उप) ता fem. ungehindert, ununterbrochen.

अनुपूर्व oder ०पूर्व (Ttp. nach §. 653, V; vergl. §. 554) adj. की (की) fem. dem vorhergehenden folgend, der Ordnung nach gehend, geordnet.

अनुपूर्वशस् (vom vorigen nach §. 578) adv. dem Range nach, der Ordnung gemäss.

अनुबन्ध (Vb. बन्ध्) m. Verbindung, Verknüpfung, Beziehung, Bestimmung, Erforderniss.

अनुबन्धिन् (vom vor. nach § 563) adj. नी fem in Verbindung (Beziehung) stehend.

अनुब्रूयु (vom Desid. von भू) adj. geniessen wollend.

अनुमर्त्तु m. n. स्त्री fem. angemessen nachbildend (vom Hymnus).

अनुभव (Vb. भू) m. Wahrnehmung, Erkenntniss; Genuss.

अनुभाव (wie das vor. vgl. §. 327, Ausn) m. Anzeige, Meinung, Gewissheit, Ansehn, Wurde.

अनुभूति (wie das vor.) f. Erkenntniss 224, 50.

अनुमत (Ptcp Pf. Pass. von मन् mit Praf. अन्) n (nach § 333) Erlaubniss, Beistimmung.

अनुमति (von Vb. मन्) f. Erlaubniss, Beistimmung.

अनुमा (von Vb. मा) f. Schluss aus gegebenen Pramissen

अनुमान ntr = dem vorigen.

अनुमानन (von Vb. मन् im Causale) ntr Überredung

अनुमिति f. = अनुमान.

अनुयायिन् (Vb. या) adj. नी fem. nachgehend; nachfolgend; msc. Anhänger

अनुयुगम् (Avybh.) adv. den Weltaltern (yuga's) gemäss.

अनुयोग (Vb. युज्) m. Frage.

अनुराग (Vb. रज् S. 141 nr. 23) m. Liebe, Rothe.

अनुरागवत् (aus vor. nach § 562) adj. ती fem. mit Liebe und Rothe begabt.

अनुवृष (Ttp. nach § 653, V) adj. वा fem angemessen; ०वम् adv. gemäss.

अनुवृषतस् (aus dem vor. nach §. 572) adv. gemäss.

अनुरोध (Vb. रुध्) m. Gefälligkeit, Freundschaft, Beistimmung.

अनुलेपन (Vb. लिप्) n. Einsmierung; Parfum.

अनुवर्तिन् (Vb. वृत्) adj. नी fem. nachfolgend, gefesselt an, anhänglich.
 अनुवाक (Vb. वच्) m. (§ 640) Repetition, Vedenabschnitt
 अनुवृत्ति (Vb. वृत्) f. das Nachfolgen, Folge, Wirkung, Anschliessung, Anhänglichkeit.
 अनुवृत्तिवत् (vom vor nach § 579) adv. wie die Wirkung.
 अनुव्रत (Ttp nach §. 653, V von व्रत) adj. ता fem. ihren Pflichten getreu, ergeben.
 अनुशय (Vb. शो) m. Reue
 अनुष्टुप् (Vb. स्तुप् § 427) f. eine Art Metrum.
 अनुष्ठान (Vb. स्था) ntr. Beschäftigung, Beileissigung, Studium
 अनुदापन (vom Caus. von स्था) ntr. das Antreiben sich zu beschäftigen (zu verrichten)
 अनुष्ठायिन् (Vb. स्था) adj. नी fem. ubend, verrichtend, vollziehend.
 अनुष्ठित (Ptc. Pf. Pass von स्था) ntr. (nach §. 333) das Beginnen.
 अनुष्ण (Kmdh. अन्ऽउ⁰) adj. पाा fem. nicht warm.
 अनुष्णाशीत (Dvn. अन्⁰ ऽ अश⁰ vgl. §. 629, 3) n. nicht warm u. nicht kalt = gemässigt
 अनुसंधान (Vb. धा) n. das Erwagen, Prüfen, Untersuchen
 अनुसायम् (Avybh. §. 506 vgl. Bem) adv. jeden Abend.
 अनुसार (Vb. सू) m. das Nachgehn, Befolgen, Verfolgen, Ähnlichkeit.
 अनुसारिन् (Vb. सू) adj. रिणी fem. nachgehend.
 अनूल m. N. ppr. eines Flusses 254, 112.
 अनृषा (Bhvr. अन्ऽऋषा) adj. पाा f. schuldlos.
 अनुषाता (vom vor. nach § 554) f. Schuldlosigkeit.
 अनृत (Kmdh. अन्ऽऋ⁰ §. 536) adj. ता f. unrecht; n. (§. 710) Falschheit.
 अनेक (Kmdh. अन्ऽए⁰ §. 473 nicht einer)

adj. Plur. manche, viele, mannigfach, nicht ein und dasselbe
 अनेकथा (§. 572) adv. auf mancherlei Weise
 अनेकथा (§. 580) adv. mehrfach, mannigfach.
 अनेकशस् (§. 578) adv. vielfach.
 अनेकान्त (Bhvr. ०कऽअन्त) adj. ता fem. mehrere Beziehungen habend, relativ
 अनेकैकत्वबुद्धि (Ttp ०त्वऽबु⁰; das erstre nach §. 554 aus ०क; dieses Kmdh aus अन्ऽए⁰) f. die Erkenntniss der Mannigfaltigkeit 229, 108.
 अनेघ (Kmdh. अ und Ptcp Fut Pass von निद्) या f. nicht zu tadelnd, untadelhaft
 अनेहस् (S. 179, §. 718) m. Zeit
 अनेकान्त (Kmdh. अन्ऽए⁰) adj. ता fem. irrehend (eig. nach manchen Richtungen gehend) 226, 70
 अनेकान्तिक (vom vorigen) adj. का fem. irrehend 226, 71.
 अन्त I Par. (§. 795, II) binden.
 अन्त (S. 161; §. 496, 506, 575; 626) m. ntr. (§. 711) Ende, Granze, Spitze
 अन्तःकरा (Kmdh. अन्तरऽक⁰) n. die innre Thatigkeit) Geist, Herz, Willen.
 अन्तःपुर (Kmdh. ०तरऽपु⁰) n. innre Gemach, Frauenhaus.
 अन्तःसंज्ञ (Bhvr. ०तरऽसंज्ञा) adj. ज्ञा fem. Vernunft in sich habend, vernünftig
 अन्तःसानु (Avybh.) adv. auf der Bergebhne
 अन्तक m. der Beendende; Gott des Todes; N. ppr.
 अन्तकर (§ 277) adj. री fem. Ende machend, vernichtend.
 अन्ततस् (§. 573) adv. endlich.
 अन्तर (§. 29; S. 148 अन्तर; §. 506 vgl. Bem. S. 236 (§. 606); §. 624, 782; 783) Prapos mit Acc. (§. 785); Verbalprafix (§. 241); vorderes u. hinteres Glied in Nominalzsstzgen; zwischen, inwendig, in, unter.
 अन्तर (§. 239 B. 1; S. 133, O, 2, b; §. 560; 572; 582; S. 234, तर; §. 653) adj. र्ता

fem. andre (Decl. §. 778, I, 2); subst. ntr. Zwischenraum, Kluft, Unterschied, Periode, Verlauf, Zeit, passende Gelegenheit, passender Augenblick, das Andre, Unterschied (am Ende von Zsstzg §. 662, 1), das Innre, die Wahrheit. अन्तरे (Loc.) in, ohne (eig. in anderm als)

अन्तरत्स (§. 572 und 573) adv. aus dem Innern, von anders her.

अन्तरा (§. 782; 783) Ind. Prap. mit Accus. (§ 785) in mitten, ohne (vgl. अन्तर).

अन्तरात्मन् (Kmdh. ॐ आ०) m. innrer Geist, Seele, Herz.

अन्तरान्तर 185, 23 (? nach §. 683, VII musste अन्तरोन्तर stehn) einander, gegenseitig, abwechselnd (?).

अन्तराय (Vb. इ) m. (das Zwischentreten) Hinderniss.

अन्तराल (Kmdh. von ०तर ॐ आल von Vb. ली (vgl. §. 149, 4 und §. 270) oder aus आलय zsggezogen) ntr. Zwischenraum.

अन्तरिक्ष (von Vb. ईक्ष् (vgl. अन्तरीक्ष) mit इ nach Anal. von धीष् धिष् § 190) n. (§. 711) Luft (eig. das Durchsichtige).

अन्तरिन्द्रिय (Kmdh. इन्द्र०) n. der innre Sinn.

अन्तरीक्ष n. = अन्तरिक्ष.

अन्तरीय (§. 488; 517) n. Hemd.

अन्तरेषा (§ 783) Prap. in, ausser (vgl. ०र), mit Accus. (§. 785).

अन्तर्गृह (Kmdh. इगृ०) n. innre Haus, Gemach.

अन्तर्धान (Kmdh. ०ध०) n. der innere Schatz.

अन्तर्भाव (Vb. भू) m. das Darinsein.

अन्तर्व्यामिन् (Vb. यम्) adj., fem. नी oder एी; innerlich beherrschend; sbst. msc. Seele.

अन्तर्बाष्प (Bhvr von ०ष० nach §. 666, 4) adj., वा fem. Thränen im (Auge) habend, weinend.

अन्तःसत्क्रिया (Ttp. अ० स०; letztes von कृ mit सत्) f. Begrabniss.

अन्तिक (von vd. अन्ति; S. 228 इयस्; S. 233 तम्; S. 234 तस्) adj. का fem. nah; (Compar. नेदीयस् Superl. नेदिष्ठ (S. 228; vgl. अन्तितम् S. 233)) sbst ntr. Nahe. Loc अन्तिके adv in der Nahe, nah, vor Augen.

अन्य (§. 506 vgl. Bem. und §. 651) adj. वा fem. letzte, niedrigste, aus der gemeinsten Kaste.

अन्यद् I Par. (§. 795, II) binden.

अन्यदाल् X Par (§. 209; 843; 844) schwingen.

अन्योलन (vom vorigen) n das Sichschwingen, Sichhinundherbewegen.

अन्यद् X Par. (§. 209; 843; 844) blind sein.

अन्य adj. वा fem blind (vgl. भू).

अन्यकार् adj री fem blind machend, sbst. msc. ntr. (§ 640; S 225 इत्) Nacht.

अन्यस् ntr. (S. 149) Somatrank (verblendender, berauscher), Opfer, Speise, gekochter Reiss.

अन्न (S. 165 n, 1, 6, § 539, IV) n. Speise.

अन्नपति (Ttp vom vorigen und पति) m. Herr der Nahrung, Gott.

अन्नमय adj. यी fem. in Speise bestehend

अन्य (§. 127, 2, 10; 239, B. 1, S. 133, O, 2, b; §. 492 (vergl 517), 560; 572; 582; S 227 इय; S. 247, IX; § 778, I, 1) adj. fem. वा; andrer; mit Ablat.. andrer (als)

अन्यतम् (§. 239 B. 1, S. 133, O, 2, b; § 431; 560; 572; 582, 778, I, 1) Superl von

अन्य; fem. मा; ein andrer (einer) von mehr als zweien.

अन्यतर (§. 239 B. 1; S. 133, O, 2, b; §. 431, 560; 572, 582, 778, I, 1) Comp. von अन्य; fem. रा; ein andrer (einer) von zweien.

अन्यतस् (§ 572) adv. von einem andern, anderswoher, anderswo; auf der andern Seite; im reinen Gegensatz.

अन्यत्र (§. 572, II) adv. anderswo; ausser (mit Abl.).

अन्यथा (§. 572, IV) adv. auf andre Weise, andern Falls; sonst.

अन्यथासिद्ध (Kmdh. vom vorigen und Ptcp. Pf. Pass. von सिद्ध) fem. धा, auf andre Weise vollendet 221, 20.

अन्यद् (eig. Accus. Gen. ntr. von अन्य aber) adv (§. 783) sonst; ausser (hinteres Glied der Zsstzg) 224, 55.

अन्यदीय (§. 492 vgl. 517 S. 227 ईय) adj. या fem. anderartig.

अन्यपुष्ट m. (eig. Ttp. von अन्य und Ptcp. Pl. Pass. von पुष्ट eig. von anderen ernährt, aber Bezeichnung des) Kukkuk.

अन्याय (Kmdh. अस्य⁰) या f. adj. unrecht; msc. das Unrecht.

अन्येयुस् (S. 237 §. 613) adv. an einem andern Tag.

अन्योन्य (§. 683, VI) adv. या fem einer den andern, einander.

अन्वक् (eig. Accus. gen. ntr. von अन्वच्, als) adv. (§. 783) von hinten; nach; mit Abl. (§. 785); mit Absol. (§. 909).

अन्वय (von Vb. इ mit Praef. अनु) msc. ntr. (§. 640) das Nachfolgen, Folge, das Hintereinanderfolgen, Geschlecht.

अन्वयिन् (vom vor nach §. 563) adj. नी fem., in unmittelbarem Zusammenhang stehend, zum Geschlecht gehörig.

अन्वहम् (Avybh. von अनुऽअहन् nach §. 680) adv. jeden Tag.

अन्वेषक m. n. लिका fem. Aufsucher, -rin; Untersucher; mit Genitiv zsgstzt (gegen §. 653, VII, Bem.) 249, 54

अन्वेषिन् adj. लिपो fem. aufsuchend.

अप् (S. 133, §. 364; S. 220, अ, 1; S. 241, य, 10; 246, II) fem. (§. 709) nur Plur. (§. 716, Declination §. 737; 742; 746; 748 und insbesondre §. 754, VII) Wasser; in Zsstzg ausl. ऽअप oder ऽईप (§. 624).

अप (S. 238, प; §. 626) Proposition, mit

Ablat. (§. 784); Verbalpraefix (§. 241 und Bem. 3), vorderes Glied in Nominalzsstzgen (vgl. §. 653, V, 1.2.3.4, §. 681; 682, II): ab, von, unter

अपकार (Vb. कृ) m. das Vergehen.

अवक्रिया (Vb कृ) fem.; schlechte (falsche) Handlung; Bosheit, Unrecht

अपक्रोश (Vb. कृष्) m. Verwunschung, 192, 20.

अपचार (Vb. चर) m. das Weggehen, Tod 200, 20.

अपत्तिहीर्षु (vom Desiderat von हृ) adj. wegzunehmen begierig.

अपटुत्व ntr. (nach §. 554 von Kmdh. असपटु) Ungeschick.

अपपिडत (Kmdh. असप⁰) adj. ता fem. unwissend

अपपिडतता (nach §. 554 vom vor.) fem. Unwissenheit.

अपत्य (S. 235 त्व) ntr. (§. 208) Nachkommenschaft; in Bhvr. auslaut. fem. त्वा.

अपत्रपा (Vb. त्रप्) f. Schaam, Schande

अपथ (Kmdh. von अपथिन् §. 624) ntr. (§. 640, vergl. 639, Ausn.) falscher (schlechter) Weg 175, 50.

अपद् (Bhvr.) adj. दा fem. (§. 693) fusslos.

अपदी s. अपाद.

अपदेश (Vb दिष्) m. Anzeige, Angabe, Ausdruck, Vorwand

अपदोष (Bhvr. §. 666) adj. या fem. fehlerlos.

अपदोषता (vom vor. nach §. 554) fem. Zustand des Fehlerlosseins.

अपनिद्र (Bhvr. ऽनिद्रा §. 666) adj. द्रा fem. schlaflos, wach, aufgeblüht.

अपपयस् (Bhvr.) adj. wasserlos.

अपपादत्र (Bhvr. ऽपादत्र Ttp. von पाद und Vb. त्रै, Schuh) adj. schuhlos, ohne Schuhe.

अपभ्रंश (Vb. भ्रंश्) m. fehlerhafte, solocistische, Sprache.

अप्रमान (Vb. मान्) m. Verachtung, Beschimpfung.

अप्रमार्ग (मृत् S. 141 nr. 23 vgl. §. 148) msc. das Abwischen.

अप्रयशस् (Kmdh) ntr. Verlust der Ehre, Schande.

अप्रयान (Vb. या) ntr. Weggang, Rückzug.
अपर (S. 239, B. 1, S. 133, O, 2, b; §. 560; 572; 573, 582, S. 242, १; §. 653, VII, Bem; 656, II) adj., fem. रा und bisweilen री (s. §. 689); besondere Declination (§. 778, I, 2): mehr ab (dahinter) seiend, westlich 235, 1; folgend, andrer, Gegensatz von पर, niedrig (wenig umfassend) 220, 7, vgl. 3; 8.

अप्रस्ता (nach §. 554) fem. Niederheit (vgl. अपर).

अपरत्व (nach §. 554) ntr. Nicht-fernheit, Nahe.

अपरत्वक (vom vor. nach §. 559, II?) n. Niederheit 220, 3, 227, 85 (vgl. अपर).

अपरथा (§. 572, IV) adv. auf andre Weise.

अपरम् (eig. Acc. ntr. von ०र्) adv. (§. 782) ferner, ausserdem.

अपराध (Vb. राध्) m. Vergehn, Schuld.

अपराधकृत् (Ttp. vom vor. nach §. 319) adj. Vergehn begangen habend.

अपराह्ण (§. 25, 5; 496; 639; Ttp. von ०र् अहन् nach §. 653, VII, Bem.) msc. ntr. (§. 640) Nachmittag.

अपरित्यक्त (Kmdh. अ und Absol. von त्यज् mit Präf. परि) Ind. nicht verlassend.

अपरिवर्तिन् (Kmdh. Vb वृत् mit Präf. परि) adj. नी fem. sich nicht umwendend.

अपरोक्ष (Kmdh. अपरोक्ष wo s.) adj. fem. क्षा, nicht ubersinnlich.

अपर्यन्त (Bhvr. अपर्यन्) adj. ता fem. gränzenlos.

अपर्याप्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von आप् mit Präf. परि) ता fem. nicht zu reichend.

अपलतामवन (Bhvr. अपलत; letztes Kmdh. ०ता ५भ०) adj. ना fem. ohne aus Strauchern bestehende Wohnung.

अपलायिन् (Kmdh. अ ५प०; letztes von Vb. अप् mit Präf. परा §. 241 B. 2) adj. विनी fem. nicht fliehend.

अपवर्ग (Vb. वृत्) msc. Befreiung der Seele von der Materie; Seligkeit.

अपवर्गद (Ttp. vom vor. u. Vb. दा §. 269, Ausn. 1) adj. दा fem. Seligkeit gebend.

अपवाद (Vb. वद्) m. Verbot, Tadel, Anklage; dialektisches Verfahren, wodurch eine falsche Anschauung durch Abweisung des Falschen darin auf das richtige Maass reducirt wird 211, 24.

अपवाहन (Vb. वह्) ntr. Entfernung.

अपवित्र (Kmdh. ५प०) adj. त्रा fem. unrein

अपश्यत् (Kmdh. अ und Ptc. Pras. von दृश्) यन्ती fem. nicht sehend

अपस् (S. 199) vd adj. thatig; msc. Krieger, ntr. Werk; Heldenthat.

अपसद (§. 656, II) m Kind eines Vaisja von einer Frau aus niederer Kaste

अपसरण (Vb. सृ) ntr. das Weggehen, Entfernung.

अपसर्प (Vb. सर्प्) m. Spion.

अपहृ (von Vb. हृन् §. 272 aber gegen die Regel auch in प्रयापह) adj. हा fem. vernichtend.

अपहरण (Vb. हृ) ntr. das Wegnehmen.

अपहार (Vb. हृ) msc. Wegnahme.

अपहारवर्मन् m. N ppr.

अपहारिन् (Vb. हृ) adj. रिणी fem. wegnehmend

अपाकत (Kmdh. अ ५प०, s. letztes) adj. ता fem. nicht durch Erwärmen entstanden 228, 94.

अपाङ्ग (eig. Ttp. nach §. 653, V) msc (§. 640) aussere Augenwinkel.

अपाचू (Vb. अचू, welches gegen §. 754, II, 2 अ bewahrt; S. 133 nr. 2, §. 500) adj. ची

fem. bes. Decl. (§. 754, II), abwärts geneigt.

अपायेय (Bhvr. ऽप^० s. letztes) adj. या fem ohne Reisezehrung

अपाद् (Bhvr.) adj. fem. अपाद्^० fusslos (§ 670).

अपान (Vb. अन्) m. der Wind in den Eingeweiden.

अपाय (Vb इ) msc. Weggang, Tod.

अपाय्य (Vb अि mit den Praff अप u. आ) m. Einfassung (Geländer des Betts) 198, 20.

अपि (S. 238 प) Ind. (§ 786) und Verbal-
prafix (§. 241) dazu, obendrein, auch,
und, noch, — hebt das voranstehende
Wort verstärkend hervor. selbst,
obgleich; hebt das nachfolgende 44, 6,
45, 7; — hebt hinter किम् und dessen
Derivaten das Moment der Frage
verstärkend hervor und schwächt
so die Realität des dadurch be-
zeichneten; bezeichnet dasselbe dem-
nach als unbekannt, arm, klein, —
hinter एक „ganz allein“; hinter aa
Zahlwörtern dient es abschliessend
पञ्चापि „alle fünf“; hinter सर्व „alle zu-
sammen“, — steht in der Frage:
„etwa?“; mit folgendem नाम eig. „etwa
namlich“; — mit folgend. तु (§. 786)
„und auch“; adversativ: „sondern
vielmehr“ 184, 17; — mit folg. च „und
auch“; — correl अपि च — न च „eher —
als 76, 29; — mit folg. वा eig. „oder
auch“ „und sogar“ 249, 47; — correl.
अपि वा — नहि „eher — als“ 76, 41.

अपुत्र (Bhvr ऽपु^०) adj. रा fem. kinderlos;
sohnlos (§. 128, S. 247, VI; §. 644, VIII)

अपुष्प (Bhvr. ऽपु^०) adj. पा fem. blumenlos.

अपूप (§. 539; 543) m. Kuchen.

अपूर्व od. ०र्व (ऽपु^० Kindh.) nicht früher
gewesen, neu; (Bhvr.) keinen früher
habend, oder gehabt habend.

अपूर्वता (vom vor. nach §. 554) fem. Zu-
stand des Nichts-früher-Habens (kein
Prius zu haben) 216, 3.

अपूर्वत्व ntr. wie das vorige 216, 10

अपेक्षा (Vb ईक्ष्) fem Erwartung, Hoff-
nung, Bedürfniss, Rücksicht, Betracht.

अपेक्षायुद्धि (Ttp. ०क्षा ऽपु^०) fem Erkennt-
niss der Beziehung 229, 106; 107
comprehending intellect, (Roer)

अपेक्षितत्व (nach § 554 von ०क्षित Ptc. Pf
Pass von ईक्ष् mit Praff. अप nach § 333)
ntr. Berücksichtigung.

अपेक्षित् (Vb. ईक्ष्) adj क्षिप्तो fem. abwar-
tend; berücksichtigend.

अपुस् (S. 165 नस्) ntr. Werk, religiöse
Handlung, Opfer

अपुस्वत् (vom vor nach § 562) adj. तो
fem. mit Werk versehen, erfolgreich
298, 24.

अप्रकम्प (Bhvr ऽप्र^०) adj पा fem ohne
Zittern.

अप्रकाश (Bhvr. ऽप्र^०) adj. प्रा fem. un-
sichtbar.

अप्रगल्भ (Kmdh. ऽप्र^०) adj. भा fem. nicht
frech.

अप्रज्ञस् (Bhvr ऽप्रज्ञा §. 669) adj. ohne Nach-
kommenschaft, ohne Unterthanen.

अप्रज्ञात (Kmdh ऽप्र^० Ptc. Pf. Pass von ज्ञा
mit Praff. प्र) ता fem unerkant, un-
erkennbar

अप्रणय (Kmdh ऽप्र^० Vb. नी mit Praff. प्र)
m. Lieblosigkeit.

अप्रणयेय (Kmdh. ऽप्र^० Ptc. Fut. Pass. von
नुद् mit Praff. प्र) या fem. nicht abzu-
weisend.

अप्रतर्क्य (Kmdh. ऽप्र^० Ptc. Fut. Pass von
तर्क्य) या fem. nicht durch Vernunft-
thatigkeit zu erkennend.

अप्रतिभिद्य (Kmdh. ऽप्र^० Ptc. Fut. Pass. von
भिद् mit Praff. प्रति) या fem. nicht zu
verrathend.

अप्रतिम (Bhvr. अप्रतिम) adj. मा fem. unvergleichlich.

अप्रतियोगिन् (Kmdh. अप्र०; letztes nach §. 563 von ०न्) adj. ती fem. nicht verbunden.

अप्रतिवृत्त (Bhvr. अप्र०) adj. पा fem. unvergleichlich.

अप्रतीक्षमाण (Kmdh. अप्र०; letzteres Ptc. Pr. von ईक्ष् mit Praf. प्रति) पाा fem. nicht erwartend.

अप्रतीति (Kmdh. अप्र०; letztes von Vb. इ् mit Praf. प्रति) fem. das Nichtverstehen.

अप्रत्यय (Kmdh. अप्र०; letzteres wie das vorige) msc. Unzuverlässigkeit.

अप्रभुत्व (Kmdh. अप्र०; letzteres nach §. 554 von ०भु) ntr. Schwache 121, 10.

अप्रमत्त (Kmdh. अप्र०; letztes Ptc. Pf. Pass. von मद् mit Praf. त्र) ता fem. sorglich.

अप्रमा (Kmdh. अप्र०; von Vb. मा mit Praf. त्र) fem. falsches Erkennen 230, 125; 126.

अप्रमाद (Bhvr. अप्र०; von Vb. मद् mit Praf. त्र) adj. दा fem. nicht unvorsichtig.

अप्रमाद्यत् (Kmdh. अप्र०; letztes Ptcp. Pr. von मद् mit Praf. त्र) nicht nachlässig seiend.

अप्रमेय (Kmdh. अप्र०; letztes Ptc. Fut. Pass. von मा mit Praf. त्र) या fem. nicht erschliessbar, nicht beweisbar.

अप्रयात् (Kmdh. अप्र०; letztes Ptc. Pr. von या mit Praf. त्र) fem. ०याती od. यान्ती; nicht vorgehend.

अप्रवृत्त (Kmdh. अप्र०; letztes Ptcp. Pf. Pass. von वृत् mit Praf. त्र) ता fem. nicht begonnen, nicht geschahn.

अप्रसक्ति (Kmdh. अप्र०; letztes von Vb. सक्त् mit Praf. त्र) fem. Nichtanhanglichkeit.

अप्रस्तुत (Kmdh. अप्र०; letztes Ptcp. Pf. Pass. von स्तु) ता fem. nicht belobt, bose.

अप्राप्त (Kmdh. अप्र०; letztes Ptcp. Pf.

Pass. von आप् mit Praf. त्र) ता fem. nicht erlangt.

अप्रामाण्य (Kmdh. अप्र०; letztes Abstr. nach Anal. von §. 554, I) ntr. Autoritätslosigkeit 208, 20.

अप्रिय (Kmdh. अप्रि०) adj. या fem. unfreundlich, feindlich.

अप्रौढ (Kmdh. अप्र०; letztes Ptcp. Pf. Pass. von वृद् mit Praf. त्र vgl. §. 86, Ausn 3) ता fem. nicht kuhn, feig 284, 458

अप्सरस् (S. 149) fem. (§. 709) nur Pl (§. 116) Apsrasen, himmlische Tänzerinnen.

अफल (Bhvr. अफ०) adj. ता fem. keine Frucht habend, fruchtlos, heillos

अवध्य S. अवध्य.

अवल (Bhvr. अव०) adj. ता fem. krafllos, subst fem Mädchen, Frau

अवान्धव (Bhvr. अव०) adj. वा fem verwandtenlos.

अवुध (Kmdh. अवु०) adj. धा fem. unweise, thoricht.

अल (Ttp अप् ल im Wasser gewachsen S. 246, II; §. 320) subst. ntr. (§. 710) Lotus.

अब्द (S. 135; Ttp. अप् द „Wasser gebend“) msc. Wolke, Jahr (aus „Reigenzeit“ vgl. वर्ष).

अभक्ष्य (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von भक्ष्) या fem. nicht zu essend.

अभङ्गुर (Kmdh. अभ०) adj. रा fem. unzerbrechlich.

अभय (Kmdh. अभ०) ntr. Furchtlosigkeit, Sicherheit, Schutz.

अभय्य (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von भू) वा fem. unpassend, zu tadelnd, schlecht.

अभाव (Kmdh. स० von Vb. भू) m. das Nichtdasein, Nichtsein, Negation.

अभावतस् (vom vor. nach §. 573) adv. in Folge des Nichtdaseins, der Negation

अभाव्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von भू) या fem das nicht nothwendig sein mussende

अभि (§. 572; S. 238, भ) Praposition mit Accus. (§. 784); Verbalprafix (§ 241); vorderes Glied in Nominalzsstzgen (§ 653, V, 1 2. 3 4; §. 682, II); „entgegen, zu, an, vor“.

अभिक (S. 136) adj. का fem wohlhustig.

अभिकाङ्क्षा (Vb. काङ्क्ष) fem Begierde (wie Vb. construiert) 65, 15

अभिकाङ्क्षिन् (Vb काङ्क्ष) adj. क्षिणो fem. begehrend.

अभिख्या (Vb ख्या) fem Namen, Ruf, Ruhm, Schönheit.

अभिगम (Vb. गम्; §. 588, V) m das Hinzugehn.

अभिघात (Vb. हन् vgl. § 380) msc Schlag, Stoss, das Stossen.

अभिचार (Vb. चर्) msc. Bezauberung; Beschworung, um zu zerstören.

अभिजन (Vb. जन्) m. Geburtsort, Familie, Geschlecht.

अभिज्ञ (Vb ज्ञा) adj. ज्ञा fem. kundig, erfahren.

अभिज्ञान (Vb. ज्ञा) ntr. Erkennung, Erkennungszeichen

अभितस् (§. 572) Adv. und Praposition mit Accus. (§. 785); gegenüber, nah, von beiden Seiten; schnell

अभिताप (Vb. तप्) msc. Brand.

अभितिमर्शिम (Avybh. ऽति०; letzteres eig. Bhvr. तिग्म ऽर्श० heisse Strahlen habend, dann m. Sonne) adv. der Sonne entgegen.

अभिटूति (Avybh. ऽटूति) adv. zur Botin.

अभिधा (Vb. धा) fem. Namen, Wort. — in Bhvr. auslautend ०ध fem. धा, benannt.

अभिधाध्वंसिन् (Ttpr. vom vor. und ध्वंसिन्

von Vb. ध्वंस) adj. नी fem den Namen verlierend.

अभिधान (Vb. धा) ntr Namen.

अभित्व (Kmdh ऽन०) adj वा fem. neu, frisch

अभिनासिकाविवरम् (Avybh ऽना०; letzteres Ttpr. ०का ऽवि०) adv zur Öffnung der Nase.

अभिनिवेशिन् (nach §. 563 von ०श; Vb. विश्) adj नी fem. Aufmerksamkeit habend, Bedacht nehmend

अभिप्राय (Vb इ mit den Präff. अभि प्र) msc Absicht, Wunsch, Meinung, Plan

अभिभर्तृ (Avybh. ऽभर्तृ) adv. zum Geliebten, vor dem Gemahl

अभिभाषिन् (Vb. भाष) adj. क्षिणो fem anredend.

अभिमान्तृ (Vb. मन्) m n., त्री fem. sich überhebend.

अभिमर्शिन् (Vb. मृश) adj. नी fem. beruhrend.

अभिमाति (Vb. मन् vd. Accus. ०तिनम्) msc. Nachsteller, Feind 291, 3.

अभिमान (Vb. मन्) msc. Stolz, Egoismus, Beleidigung, Verletzung, Liebe, Verlangen.

अभिमानित्व (nach §. 554 vom folgenden) ntr. Zustand des in Egoismus (stolzem Selbstbewusstsein) befangenen 209, 11.

अभिमानिन् (von Vb. मन् nach §. 280, g, und vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. „sich haltend für“ 187, 12; sich überhebend, stolz, egoistisch, zornig.

अभिमुख (§. 626; Ttpr. nach §. 653, V; ऽनु०) adj. खा fem. dem Gesichte gegenüber; vor Augen. ०खम् (Acc. gen. ntr. als) adv. gegenüber.

अभियान (Vb. या) ntr. Angriff, feindlicher Zug gegen.

अभियोग (Vb युज्) msc. Fleiss, Thatigkeit, Angriff, Anklage.

अभिराम (Vb रम् gegen §. 256; oder Ttpr. nach §. 653 V) adj. मा fem. erfreuend 67, 23.

अभिरुचि (Ttpr. nach §. 653, V; ऽरू०) adj. gefällig, schon.

अभिद्वय (§ 554, III; Ttpr. nach § 653, V; ऽद्व०) adj. वा fem. schon, gebildet, unterrichtet, gelehrt.

अभिलाष (Vb. लप्) msc. Begierde.

अभिवाह्य (eig. Ptc. Fut. Pass. von वह्) ntr. das Herbeibringensollen, Herbeibringen 143, 9.

अभिप्राय (Vb प्रप्) msc. Fluch

अभिषङ्ग (Vb. सञ्ज्) msc. Eid, Fluch, grundlose Beschuldigung, Betrug; Umarmung.

अभिषेचन (Vb. सिञ्ज्) ntr. das Benetzen, das Salben zum Konig.

अभिसंदेह (Vb दिह् mit den Praff. अभि सम्) msc. Vertauschung.

अभिसर् (Vb. सृ) adj. रा fem.; Begleiter, -in, Gefahrte, -tin.

अभिसर्पा (Vb. सृ) ntr. Besuch.

अभीह् (Kmdh. अभि०) adj. furchtlos.

अभोगधन् (Ttpr. अभोज् ऽहन्; erstres Kmdh अभि०) vd. msc. Todter der nicht opernden 290, 3.

अभ्यधिक (Kmdh. ऽभ्य०) adj. का fem. sehr überlegen.

अभ्यन्तर (Ttpr. nach §. 653, V) adj. रा fem., inwendig, innerlich.

अभ्यन्तरीकर्पा (vom vorigen und Vb. कृ nach §. 242) n. das Innerlichmachen, Einweihung.

अभ्यवर्ण (Ptep. Pf. Pass. von अर्द्घ् §. 897) पाा fem. nah.

अभ्यवहार (Vb. हृ mit den Praff अभि अव) m. das Essen.

अभ्यास (Vb. अस् II. IV) m. Nahe, Befleissig-

gung, Übung, Gewohnheit, Vervielfachung, Reduplication.

अभ्युदय (Vb इ् mit den Praff. अभि उद्) msc. Glück, Festtag.

अभ्युदयिन् (Vb इ् wie im vor.) adj. नो fem. entgegen aufgehend, drohend

अभ्युपपत्ति (Vb पद् mit den Praff. अभि उप) fem. Wohlwollen.

अभ्युपाय (Vb. इ् mit den Praff. wie das vor.) msc. Mittel, Weise.

अभ्र I Par. gehn, umherirren.

अभ्र (अप् ऽभ्र (von Vb. भृ) § 225, 434; 540; 558, VII; S. 225 इत्) ntr. (§. 708) Wolke, Luft.

अभ्रशिरस् (Kmdh. ऽभ्रि०) n. das aus Luft bestehende Haupt.

अभ्रम् I Par. gehn, tönen (§ 819, 2. 3; 896, 2). X krank sein (§ 202).

अमति m. (S. 144) Zeit, Mond, Betrüger, vd. fem. Gestalt 290, 9.

अमर् (Bhvr §. 674, I) adj. रा fem. unsterblich.

अमरावती (S. 239) fem. N ppr. der Stadt des Indra.

अमर्ष (Kmdh. ऽम०; letztes von Vb. मृष्) msc. Ungeduld, Ärger, Zorn.

अमर्षण (Bhvr. ऽम०; letztes von Vb. मृष्) adj. पाा fem. ungeduldig, zornig

अमल (Bhvr. ऽम०) adj. ला fem. fleckenlos.

अमलि Vb denom. (vom vorigen nach §. 213) Par. fleckenlos machen

अमात्य (von अमा durch Suff. त्य §. 498) m Minister, Rath

अमानित्व (von अमानिन् (Kmdh ऽम० von Vb मन्) nach § 554) ntr Nichtanmaassung.

अमार् (Kmdh., ऽम० von मृ) msc. das Nichtsterben

अमार्ग (Bhvr. ऽम०) msc. unrichtigen Weg habend, vom rechten Weg abweichend.

अमित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von मा) ता fem. ungemessen, unermesslich.

अभितौजस् (§. 430, 2, c. Bhvr. ०तऽक्रोतम्)
adj. unermessliche Kraft habend.

अभिनत् (Kmdh. अ und Ptcp. Pr. von नी)
fem. ती nicht verletzend (bedrohend?)
295, 12.

अनुतस् (§. 572) adv. von jenem.

अमुत्र (§. 572, II) adv. in jener Welt, dort.

अमूर्त (Kmdh. ऽमू०) adj. ता fem. unkörperlich.

अमृत (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von मृ)
fem. ता nicht sterbend; (Bhvr. ऽमृ०
§. 674, I) ntr. (§. 710) die Gotterspeise,
Ambrosia.

अमृतलुत् (Kmdh. vom vor. und Vb. लु)
adj. von Ambrosia fließend.

अमृताकर (Bhvr. ०तऽआक०) adj. unsterbliche
Schönheit habend (Troyer nimmt
es als N. ppr.) 281, 422.

अमेधस् (Bhvr. ऽमेधा §. 669) adj. verstandlos.

अमेय (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von
मा) या fem. nicht ausmessbar, uner-
messlich.

अम्बू I Atm. (§. 789, V); tonen; I Par.
(§. 154, 2, 2; S. 131, O, 1; S. 161,
§. 402; S. 170, वन्, 1) gehn.

अम्बर ntr. (§. 708) und msc. (§. 711)
Wolke, Gewand, eine Art Parfum.

अम्बा (§. 722) fem. Mutter; N. ppr. 1;
2, 10; 111, 7 (vgl. Lassen Ind. Alt.
I, 632).

अम्बालिका (§. 721) fem. Mutter; N. ppr.
2, 10; 11; 196, 16.

अम्बिका (§. 721) f. Mutter; N. ppr. 2, 10; 11.

अम्बु n. Wasser.

अम्बुतस्य (Ttp. ०तऽस्या §. 270; erstres Ttp.
०बुऽत न in Wasser gewachsen“ =
Lotus) adj. या fem. in Lotus sitzend.

अम्बुद् (Ttp. ०बुऽद् von दा nach §. 270)
m. Wolke.

अम्बुधि (Vtp. ०बुऽधि letzteres von Vb. धा
nach §. 356) m. Ocean.

अम्बुनिधि (Ttp. ०बुऽनि०; letzteres von Vb.
धा mit Praef. नि) m. Ocean.

अम्बुमुच्च (Ttp. ०बुऽमु० nach §. 289) msc.
Wolke.

अम्बुरह (Ttp. ०बुऽरु० von Vb. रुह्) msc
Lotus 146, 7; 171, 10.

अम्बुवाह (Ttp. ०बुऽव० von Vb. वह्) msc
Wolke.

अम्यस् (S. 149; §. 430, 2, c; 533, XIII) ntr
Wasser.

अम्योत्त (§. 460; 563, IV; Ttp. vom vor. u
त्त nach §. 320) msc. Lotus.

अम्योत्तिनी (§. 563, IV) f. Lotusfeld.

अम्योदर (Ttp. ०मऽध० von Vb. धृ) m. Wolke

अय् I Par. Atm. (§. 789, I) und I Atm.
(§. 789, V; 836) gehn.

— परा wird davor पला (§. 241, Bem. 2)
fliehen; पलायित (Ptc. Pf. Pass.) „ge-
flohen“ und „fliehend“.

अय vd. adj. gehend 290, 11; — sbst.
msc. Glück.

अयत्नतस् (nach §. 575 von ०त्न) adv. mu-
helos.

अयथोचित (Kmdh. अऽथ०; letztes Kmdh.
०थाऽउचित) adj. nicht wie würdig.

अयन n. Gang; Sonnengang im halben
Jahr = halbes Jahr (vd. §. 90).

अयवत् (nach §. 562) adj. ती fem. glücklich

अयशास् (Kmdh. ऽथ०) ntr. Schande.

अयस् (S. 149, §. 473; 566, XII) ntr. Eisen;
wann es in Zsstzg auslautend ऽअयस्
wird (§. 639; 680).

अया (vd. Instrum. fem. von इद्म् S. 325
n. 2 oft in adv. Bed.) hier 293, 4.

अयि Ind. (§. 786) Interj. des Rufens, Auf-
munterns, Fragens.

अयुक्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von
युज्) ता fem. unpassend, unrecht.

अयुग्मशर (Bhvr. ०मऽश०; erstres Kmdh.

- अऽदु०; unpaare Zahl von Pfeilen habend) msc. Gott der Liebe 190, 22.
- अयुत (§. 128; 644, VIII; §. 674) n. Zehn Tausend.
- अयुढ (Kmdh. अ und Ptcp. Pf. Pass. von युध्) fem. धा ungekämpft.
- अयोग (Kmdh. अऽय०) msc. Nichtmöglichkeit 210, 23.
- अयोदंष्ट्र (Bhvr. अयःसदंष्ट्र) adj. रा fem. Zahne (so hart) wie Eisen habend.
- अयोध्या N. ppr. einer Stadt, jetzt Oude.
- अयोनिज्ञत्व (nach §. 554 von अज्ञ, welches Kmdh. von अऽय०; letzteres Ttp. von योनिऽज्ञ nach §. 320) ntr. Zustand nicht in einem uterus geboren zu sein.
- अयोगपक्ष (Kmdh. अऽय०; letztes nach §. 554 Abstr. von युगपद्) n. Nichtgleichzeitigkeit 227, 84.
- अरणि (S. 147, §. 391) m. f. und एते fem. (§. 709, 3, vgl. §. 703) Holz zum Feueranmachen durch Reiben.
- अरण्य (S. 147; §. 487; 488) msc. ntr. (§. 711) Wald.
- अरति (S. 147, aber vielmehr Kmdh. अऽर०) fem. Leid.
- अरस (Bhvr. अऽर०; §. 554, Bem.) adj. वा fem. saftlos, geschmacklos.
- अरि (S. 153, §. 394) m. Feind, Rad.
- अरिंदस (§. 279; 496) adj. Feinde bandigend, siegreich.
- अरुण (S. 157 oxytonirt; §. 488 vgl. 517) adj. एता od. एते fem. (vgl. §. 690, 2) feuerfarben, braun, schwarzroth, gelb 297, 14.
- अरुणता (vom vor. nach §. 554) fem. Dunkelbarkeit.
- अरुणप्सु (Bhvr. अरुणऽप्सु) adj. feuerfarbige Gestalt habend; fem. Kuh 288, 1.
- अरुणार्चिस् (Bhvr. अरुणऽअर्चिस्) m. Sonne.
- अरुणित (nach Anal. von S. 225 इत) adj. ता fem. geröthet 146, 5; 236, 15.
- अरुण (S. 158 vd.) adj. vd.fem. अरुणी (§. 693) blutigroth (von अरुन्), flammendroth, 291, 5; 294, 1 (vd. ओन्स् statt एन्स् vgl. §. 741, IV).
- अरेप्स् (Bhvr. अऽरे०) adj. (schmutzlos) sündenlos 290, 2.
- अरोग (Kmdh. अऽर०) m. Gesundheit.
- अर्क् X Par. loben, brennen.
- अर्क (S. 160 क; eher von Vb. अर्च् vgl. अर्चि; §. 441; 469; 473) m. Sonne Schwalbenwurzel (*Asclepias gigantea* = Somawurzel, als Gegenstand des Lobes vgl. weiter); vd. Preislied; Gegenstand des Lobliedes, Indra 291, 2.
- अर्कमूल n. Wurzel der Schwalbenwurzel (s. अर्क); oder eher = अर्कमूला fem. Osterluzey (*Aristolochia Indica*).
- अर्घ I (X?) Par. werth sein.
- अर्घ (S. 138; §. 539, V; 546, IX) msc. (§. 708) und ntr. (§. 711) Preiss, Verehrung, eine Art von Oblation aus acht Ingredienzen zur Verehrung von Gottern oder Brahmanen.
- अर्घ्य (§. 539, V; 547, IX) adj. वा fem. zur Verehrung bestimmt, Verehrung verdienend; eine Art Oblation u. s. w. wie bei अर्घ; Werth, Preiss 259, 171.
- अर्घ्यतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. von dem (wahren) Werth.
- अर्च् I. X Par. (ep. auch, und nach einem Gramm. überhaupt nur Atm.; hiernach ist §. 789, I zu verbessern; vgl. S. 376, n. 1) verehren; ep. अर्चयत् (ohne Augm.) 56, 10; Atmanep. (nach §. 789, I, 2) 56, 12; 17; ep. Absol. अर्च्य; Ptc. Pf. Pass. अर्चित (S. 225 इन्).
- अग्नि verehren. अग्निर्चित mit Genit. 253, 100.
- अर्चन n. Verehrung.
- अर्चा (§. 334, A; 563, XI) f. Verehrung.
- अर्चावत् (§. 563, XI) adj. ते fem. verehrt.

अर्चि (S. 135 § 394) f. Flamme.

अर्चिस् (S. 155) ntr. fem. (§. 710) Flamme

अर्ज्जु I. X Par. erwerben, anordnen

— उप. erwerben.

— — समुप. anordnen.

अर्जन ntr. Erwerbung, Erwerb.

अर्जुन (S. 157; §. 430, k; 441; 470; 479; 517) adj. fem. अर्जुनी (§. 690, 2) weissfarbig; msc. N. ppr. des dritten Sohns des Pandu; fem. Bezeichn. der Morgenröthe 288, 3.

अर्पाव (§. 563, XII) m. Meer, Ocean.

अर्थ I. X (§. 209, 326; 843 844) Atm. (§. 789, V) bitten, verlangen; mit Accus. der Person und Sache 199, 15.

— अग्नि bitten, suchen अर्थनीय mit Genit. 161, 59

— प्र. auch Parasmaip. (welches nach Westerg. die Gr. für Denom. von अर्थ nach §. 213 nehmen, vgl. aber §. 220) verlangen, bitten 11, 11; 131, 14.

— सम्. auch Par. (eher Denomin. von समर्थ passend finden) schätzen, loben 124, 8.

अर्थ (S. 165; §. 533, XX; 539, VII; 563, IV, c d; 643; 644, IV, 2; 653, II, III) msc. (§. 710) Reichthum, materielles Gut, Geld, Frucht, Nutzen, Gewinn, Sache, Bedeutung, wahre Bedeutung, Wahrheit, Sinn, Grund (Construction §. 712); — hinter किम् „welche Sache ist“ = was ist vor, mit Genit. 191, 21; mit Instrum.; — insbesondere am Ende einer Zsatzg im Acc. und Loc. „wegen“. — अर्थे vor कृ (§. 245).

अर्थकामो (Dual. Dvn. §. 632) m. Streben nach Glücksgütern und Liebesgenuss 181, 24.

अर्थज्ञात (Kmdh. ०र्थ und Ptc. Pf. Pass. ज्ञन्) adj. ता (durch Vermögen erzeugt?) geldeswerth 192, 16, 195, 2.

अर्थतस् (§. 575) adv. der Sache nach.

अर्थपति m. N. ppr. 186, 22.

अर्थपर (Bhvr. ०सद०) adj. रर fem. geizig.

अर्थवत् adj. (§. 563, IV) ती fem. die Sache zur Hand habend; adv. (nach §. 579) der Sache gemäss.

अर्थीपत्ति (Ttp. ०सद०) fem. Nothwendigkeit der Sache; eine der fünf Beweisarten der Mīmāṃsaka's. dass ein Gegenstand, welcher selbst nicht wahrgenommen wird, existiren müsse, weil sonst ein wahrgenommener nicht so sein könne, wie er erscheint.

अर्थिन् (von Vb. अर्थ् und vom Sbst. ०र्थ nach §. 563, IV, c. d) adj. नी fem. begehrend, bittend, bedürftig; msc. Genosse, Gefährte, Diener, Klager.

अर्थितात् (vom vor. nach §. 576) adv. in die Hände der Bedürftigen.

अर्द्ध I. X Par. Atm. (jedoch auch Par. in Bed. des Atm. und nach einem Gr. Atm. in Bed. des Par.; hiernach ist Gr. §. 789, I zu bessern; vgl. §. 858, 897) gehn, qualen, verletzen.

— अग्नि qualen; अर्थपार् (§. 897) s. bes.

अर्थ (§. 500; 546, 2, B; C; 547, IV; 588, IV, 2; 3; 639; 653, VII, Bem.) adj. धा fem. (Decl. §. 778, III) halb; sbst. m. Theil; n. Hälfte.

अर्थचन्द्र (Ttp. §. 653, VII, Bem.) m. die Hälfte des Monds, Halbmond.

अर्थदग्ध (Ttp. ०र्थ u. Ptcp. Pf. Pass. von दह्) धा fem. zur Hälfte verbrannt.

अर्थदिवस (Ttp. §. 653, VII, Bem.) m. n. Hälfte des Tages.

अर्थभास्कर (Ttp. §. 653, VII, Bem.) msc. Hälfte der Sonne.

अर्धरात्र (Tip. §. 639; §. 653, VII, Bem.) m.
(§. 640) Hälfte der Nacht.

अर्धाक्त (Tip. ०र्ध und Ptc. Pass. von वच्)
ता fem. zur Hälfte gesprochen.

अर्धार्क (Tip. अर्धार्क (= ०र्धऽउरु) + क
bis zur Hälfte der Huftre reichend)
n. Unterrock 186, 9.

अर्पि s. ऋ.

अर्पण (Vb. ऋ im Caus.) n. das Geben,
Übergeben, Übergabe, das Aufstellen

अर्च I Par. gehn, todt.

अर्बुद m. n. (§. 711) hundert Millionen.

अर्भ (S. 166) m. Kind, Mundel.

अर्भक (S. 143 §. 385) msc. Kind, Junges,
Thor; adj. भिका fem. klein.

अर्व (S. 168) adj. या fem. würdig, vor-
trefflich; sbst. msc. Herr, Vaisja (einer
der dritten Kaste), fem. von diesen
या und याणी (§. 695); deren Frau ०र्ति
(ebds.).

अर्वर्व (Kmdh. nach §. 656, II, 3, 2) m.
vornehmer Vaisja (vgl. अर्व) 186, 17.

अर्व I Par. tödten.

अर्वन् (S. 171; 243, वन्; §. 669; Declin.
§. 754, III, Anm. 3) ०र्वन्ति fem. (§. 699);
adj. niedrig, gemein; sbst. Pferd, Stute.

अर्वाच् (vom vor. mit Vb. अर्च् nach S. 133)
adj. चो fem. niedrig, abwärts 295, 16.

अर्ह (S. 376 n. 1) I. XPar. (ep. auch Atm.)
werth sein, passend sein, verdienen,
ehren, mit Infin. wollen.

अर्ह adj. (in Zsstzg. auslautend) हर् fem.
werth, würdig; sbst. msc. (§. 441)
Indra.

अर्त्त I Par. schmucken, genug sein,
einhalten.

अर्लक m. n. Locke; m. toller Hund; fem.
०लका (S. 143 §. 385) N. ppr. der Stadt
des Kuvera; ein junges Mädchen zwi-
schen acht und zehn Jahren.

अलक्तक n. Lack 199, 19

अलक्तपा (Bhvr. अल^०) adj. fem. पा, ohne
Kennzeichen, ununterscheidbar.

अलक्षित (Kmdh. अ u. Ptc. Pf. Pass. von लक्ष्)
ता fem. ungesehn.

अलक्ष्य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. von लक्ष्)
या fem. nicht zu sehend, unsichtbar

अलखान m. N. ppr. 257, 149; 258, 154.

अलघु (Kmdh. अ अल^०) adj. m. f. n. oder
०ल्घो fem. (§. 703) nicht leicht, schwer.

अलंकरणा (von Vb. कृ mit अलम्) n. Schmuck,
Zierde.

अलंकार (von Vb. कृ mit अलम्) msc.
Schmuck.

अलंकारवत् (vom. vor. nach §. 579) adv.
wie Schmuck.

अलम् Verbalprafix vor कृ (§. 244), vor-
deres Glied in Nominalzsstzg (§. 653, III,
vgl. 566, IV); Ind. (§. 783) schon, ge-
nug, fähig zu (mit Infin.), überflüssig,
weg (mit Dat. §. 785, mit Instr. ebds.);
„nicht“ bei Verbot mit Absol. (§. 911, II).

अलस् (Kmdh. अ u. Vb. लस् nach §. 289)
adj. nicht glänzend 238, 39.

अलस (Kmdh. अ u. Vb. लस् nach §. 276?
vgl. §. 442; 554 und Bem.) adj. ला
fem. nicht thatig, träge, schlaff.

अलाभ (Kmdh. अ अल^०) m. das Nichtem-
pfangen, Nichtnehmen.

अलि (S. 153 §. 394) m. Biene.

अलोक (S. 155; §. 506, vgl. Bem.; 563, IV;
664) adj. का fem. falsch, hasslich, klein;
sbst. ntr. Falschheit, Treulosigkeit,
Luft, Stirn.

अलेपक (Bhvr. अ अलेप + क §. 671) adj.
पका oder पिका fem. (§. 602 S. 230)
fleckelos.

अलोमहर्षणा (Kmdh. अ अलो^० welches s.)
adj. पा fem. nicht die Haare vor
Freude aufsträuben machend.

अलौकिक (Kmdh. अ अलौ^० welches s.) adj.

का fem. nicht.weltlich, übersinnlich, transcendental.

अल्प (S. 243 अल्प्) adj. पा fem. (Declin. §. 778, III) klein, wenig; Compar. अल्पीयस् und कनीयस्, Superlat. अल्पिष्ठ und कनिष्ठ (S. 228 ईयस्).

अल्पत्व (S. 554) ntr Kleinheit (des Intervalls bis die Sonne zu der Stelle kömmt) 230, 121.

अल्पप्रज्ञस् (Bhvr. §. 669) adj. wenig Nachkommenschaft habend, wenig Unterthanen habend.

अल्पमेधस् (Bhvr. §. 669) adj. wenig Verstand habend.

अल्पिष्ठ S. अल्प.

अल्पीयस् S. अल्प.

अव् (S. 152; S. 132, O, 1) I Par. schützen 291, 13; gehen, lieben, sich freuen, erfreuen, erkennen, eintreten, hören, besitzen (stark sein), bitten, thun, wünschen, glänzen, erlangen, umarmen, schlagen, nehmen (?brennen), sein (?theilen), wachsen, essen.

— प्र schützen 296, 5; besuchen 288, 2.

— सम् schützen 297, 18.

अव (S. 243 व) Verbalprafix (§. 241 und Bem.); vorderes Glied in Nominalzusatzgen (vgl. §. 653, V, 1. 2. 3. 4; so ist auch §. 566, VII zu fassen): abwärts, niederwärts, ab, von.

अवक्षेपण (Vb. क्षिप्) ntr. das Niederwerfen, Verachten.

अवग्रह (Vb. ग्रह्) m. Widerstand, Elephantenheerde, Elephantenstirn, ursprunglicher Charakter, falsche Idee, Durre, Durst, ein Fluchwort.

अवचय (Vb. चि) msc. das Aufsammeln von der Erde 181, 20.

अवज्ञा (Vb. ज्ञा) fem. Verachtung.

अवर्तस् (Vb. तस्) m. (Wils. auch ntr.) Ohrring, Kamm; in Bhvr. auslautend

(nach §. 671) ०सक, fem. ०तका (gegen §. 687) 84, 36 (Zinne?).

अवतस् (gegen §. 573, aber nach Anal. von 3, d) adv. abwärts, unten, in der Unterwelt 172, 27.

अवतार् (Vb. तृ) m. das Herabsteigen, insbesondere die Herabsteigung und Fleischwerdung eines Gotts, vorzüglich die Avatāren des Vishnu.

अवदात (Vb. दै; S. 565) adj. fem. ता (§. 689) weiss, gelb, rein, schon.

अवदान (Vb. दा) n. gerechte Beschäftigung, vollendete Handlung, das Theilen, Legende (Burnouf Bouddh. 64; 89)

अवय (S. 237) adj. वा fem. niedrig, gemein.

अवधान (Vb. धा; S. 225 इन्) n. Anspannung, Aufmerksamkeit, Andacht (Sch अभिमुखावस्थाननिर्बन्ध) 236, 11.

अवधारण n. (Vb धृ) das Betrachten, Erkennen, Bestimmen 216, 3; Beschränken.

अवधि (Vb. धा) m. Granze, Zeitraum, Grube, Ubereinkommen.

अवधीर् X (eig. Denom.) Par. (§. 209; 843, 844) verachten; Absol. अवधीर्य 240, 59 (nach §. 242, Bem. 9).

अवधीर्नि (vom vor.) adj. रिणी fem. verachtend, ubertreffend.

अवध्य od. अवध्य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. von हन् §. 906, II, 3) वा fem. nicht zu todtend.

अवनति (Vb. नम्) fem. das Bucken, Herablassung, Untergang (der Sonne) 235, 8.

अवनम् (Vb. नम्) adj. रा fem. abwärts gebogen, gekrümmt.

अवन्तिदेव m. König Avantivarman 255, 122.

अवन्तिन् N. ppr. statt Avantivarman 246, 17.

अवन्तिपुर n. N. ppr. einer Stadt 249, 44.

अवन्तिवर्मन् m. N. ppr. 245, 2; 260, 250.

अवन्तिस्वामिन् (Kmdh. ०तिन् स् स्व०) m. Herr Avantivarman (ein Bild oder eine Statue eines Schutzgottes) 249, 15.

अवन्तीश्वर (Kmdh. ०तिन् ऽ ईश्व०) m. König
 Avantivarman (ein Bild oder eine
 Statue wie das vor.) 249, 45.
 अवपात (Vb. पत्) m. das Herabfallen,
 Grube (Ort in welchen man fällt)
 अवबोध (Vb. बुध्) m. das Wachsein.
 अवबोधन (Vb. बुध्) n. Erkennen 180, 8
 अवभास (Vb. भास्) m. das Erscheinen,
 Offenbarwerden 217, 11.
 अवभासक (Vb. भास्) adj. सिका fem. aus-
 strahlend 219, 12.
 अवभासकत्व (vom vor. nach §. 554) ntr.
 Zustand der Ausstrahler zu sein.
 अवभासन (Vb. भास्) n. das Ausstrahlen,
 Leuchten
 अवमर्दन (Vb. मृद्) n. Abreiben, Waschen
 99, 21.
 अवमान (Vb. मान्) m. Verachtung.
 अवयव (Vb. यु) m. Glied, Theil; in Bhvr
 auslautend fem. वा.
 अवयविन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी
 fem. aus Theilen bestehend.
 अवर्त (von अवर्त् „später“ u. तन् nach § 320)
 m. jungerer Bruder.
 अवरोध (Vb. रुध्) m Hinderniss, Decke,
 Serrail in einem Palast (Verschluss).
 अवलम्बन (Vb. लम्ब्) n. das Gestutztsein,
 Sichstützen, Abhängigkeit, Unter-
 stützung, Zufluchtsort.
 अवलिप्तता (nach §. 554 von Ptc. Pf. Pass.
 von लिप्) fem. Eitelkeit, Stolz.
 अवलेप (Vb. लिप्) m. das Beschmieren,
 Einsalben, Schmuck, Stolz.
 अवलोक (Vb. लोक्) m. das Sehen.
 अवलोकयितृ (Vb. लोक्) m. n. त्री fem. Beob-
 achter, -rin, beobachtend.
 अवग्र (Bhvr. अ ऽ व०) adj. ग्रा fem. ungern,
 ohnmächtig.
 अवशेष (Vb. शिष्) m. Überrest; in Bhvr.-
 Zsstzg auslautend „bis auf“ 188, 14;
 (nach §. 242) ०त्ती vor कृ (s. letztes).

अवश्यम् (S 247, VI) adv. sicherlich, noth-
 wendig.
 अवष्टम्भ (Vb. स्तम्भ् §. 35, Bom. 1) m. das
 Beginnen, der Pfosten, Vortrefflich-
 keit, Gold, Vertrauen 107, 5
 अवस् (Vb. अस्; §. 108, Ausn. 2, S. 149)
 ntr. Schutz, Hülfe, Speise (Sch.) 288,
 14; 292, 11.
 अवसर (Vb. सृ) m. Gelegenheit, Reihe,
 Regen, geheime Berathschlagung.
 अवसान (Vb. तो; §. 60, 515) n. Beendi-
 gung, Ende, Granze, Tod
 अवस्कर् (§. 241, Bem. 5; 503) m. Unrath,
 Schaamtheile
 अवस्कर्मन्दिर (Ttp. ० र ऽ म०) n. Abtritt
 अवस्था (Vb. स्था § 335) f. Lage, Zustand,
 in Bhvr. auslautend ०स्य fem. ०स्था.
 अवस्थान (Vb. स्था) n. Stellung, Lage, Be-
 finden, Ort oder Zeit des Aufent-
 haltens.
 अवस्थापन (Vb. स्था im Caus) n das Auf-
 stellen.
 अवहार (Vb. हृ) m. Waffenstillstand.
 अवाक् (Acc gen. ntr. des folg.) adv.
 abwärts.
 अवाच् (Vb. अच् S. 133) adj. ची fem. ab-
 warts geneigt.
 अवान्तर (Ttp. §. 653, V ऽ वान्तर) adj. रा fem
 eingeschlossen, dazu gehorig, unter-
 geordnet
 अवाप्ति (Vb. आप्) f Erlangung
 अवेि (§. 544; 566, VI) m. Sonne, Berg,
 Schaaf.
 अविकल्पम् (Avybh. अ ऽ विकल्प) adv. unbe-
 denklich.
 अविक्रिय (Bhvr. ऽ विक्रियम्) adj. या fem.
 keine Veränderung (Verschiedenheit)
 habend, ganz gleich 275, 363.
 अविचल (Kmdh. ऽ वि०) adj. ला fem. un-
 beweglich, fest.

अविचार (Kmdh. ऽवि⁰) m. Nichtbetrachtung, Nichtberathung.

अविचार्य (Kmdh. अ u Absol von Caus चर् mit Praf. वि) nicht überlegt habend

अविच्छिन्नपातम् (Avybh. ऽविच्छिन्न (Ptcp Pf. Pass. von छिद्) ऽपात) adv. ungetrennten, ununterbrochenen Falls = so niederfallend, dass sie auf den Knieen liegen bleiben

अविज्ञानत् (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc. Pr von ज्ञा mit वि)) तो fem nicht erkennend.

अविज्ञात (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc Pf. Pass. von ज्ञा mit वि)) ता fem. unbekannt.

अविज्ञाय (Kmdh. ऽवि⁰ (Absol von ज्ञा mit वि)) nicht erkannt habend

अविज्ञेय (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptcp Fut. Pass von ज्ञा mit वि)) या fem. nicht zu unterscheidend.

अविशुर vd. adj ungetrennt (Vb. व्यश्); eher wohl „furchtlos“ 293, 1.

अविदग्ध (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc. Pf. Pass. von दह्) धा fem. ungebildet.

अविदित (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc. Pf. Pass. von विद्) ता fem. ungewusst.

अविदित्वा (Kmdh. ऽवि (Absol. von विद्)) ohne zu kennen.

अविदूरात् (Kmdh. ऽवि⁰ (eig Abl)) adv. nicht fern; mit Acc. Abl. Gen. (§. 785), mit Gen. 65, 19.

अविनय (Kmdh. ऽवि (Vb. नी)) msc. Unbescheidenheit, schlechte Aufführung, Unkeuschheit; — als Bhvr. adj या fem. unbescheiden u. s. w.

अविनाश (Kmdh. ऽवि⁰ (Vb. नश्)) msc. das Nichtverderben, Rettung.

अविभावित (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc. Pf. Pass. Caus. von भू)) ता fem. unbemerkt.

अविभाव्य (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptcp. Fut. Pass. Caus. von भू)) या fem. nicht zu bemerkend (erblickend).

अविभ्रान्त (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc. Pf. Pass. von भ्रम्)) ता fem unbewegt.

अवियोग (Kmdh. ऽवि⁰ (von Vb. युज्)) msc. Nichttrennung

अविरत (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc. Pf. Pass. रम्)) ता fem. unaufhorlich.

अविरहित (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptc Pf. Pass. र्ह्)) ता fem nichtgetrennt (von) = reich (an)

अविलम्बित (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptcp. Pf. Pass लम्ब्)) ता fem. unverzögert, schnell

अविलुप्त (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptcp Pf. Pass लप्)) ता fem. ununterbrochen.

अविशुद्ध (Kmdh. ऽवि⁰ (Ptcp Pf. Pass शुद्)) धा fem. unrein.

अविश्वास (Kmdh. ऽवि⁰ (von Vb प्रवम्)) msc Misstrauen

अविषयोकराण (von ०ये mit Vb क §. 242) n Nichtobjectivierung 216, 9, 10

अविसंवादिन् (Kmdh. ऽवि⁰ (Vb वद्)) adj नी fem nicht sich einander widersprechend.

अविह्वल (Kmdh. ऽवि⁰ (Vb. ह्वल्)) ला fem nicht aufgeregt, beruhigt, gestarkt

अवृक् vd (Bhvr ऽवृ⁰) adj. feindlos

अवृष्टि (Kmdh. ऽवृ⁰) fem. das Nichtregnen.

अवोचन् s. वच्.

अव्यक्त (Kmdh. ऽव्य⁰ (Ptcp. Pf. Pass अच्)) ता fem. unsichtbar, unerkennbar.

अव्यग्र (Kmdh. ऽव्य⁰) adj रा fem. unzerstreut, aufmerksam.

अव्यथ (Bhvr. ऽव्यथा) adj. या fem. muhelos.

अव्यथि (Bhvr s Sv. Gl unter diesem Wort und व्यथि) adj. leidlos, harmlos.

अव्यय (Bhvr. ऽव्य⁰) adj या fem. unverganglich; (Kmdh) msc. ntr (§. 640) Nichtvergang

अव्याप्य (Kmdh. ऽव्य⁰ (Absol. von आप्)) nicht durchdringend.

अव्युच्छिन्न (Kmdh. ऽव्यु⁰ (Ptc. Pf. Pass. छिद् mit den Präff. वि उद्)) ना fem. ununterbrochen.

1. अश्रु (§. 156, 3; 164, Ausn., 169, Ausn. 6, 191, 896, 2, 914, I, Ausn) IX Par essen; ep. Atm. 57, 23.

— प्र ep. Atm kosten 47, 39.

2. अश्रु (§. 156, 3, 164, Ausn.; 169, Ausn. 6, 191; 789, V; 826, 9; 896, 2) V Atm. durchdringen, erreichen; ved II Par. 294, 8, Atm. 291, 2.

अश्रुकुन (Kmdh. अश्रु⁰) n. Unglückszeichen(?) 242, 83

अशक्त (Kmdh. अश्रु⁰ (Ptcp. Pf. Pass. शक्)) ता fem. unvermögend, schwach.

अशक्ति (Kmdh. अश्रु⁰) fem. Kraftlosigkeit, Schwache.

अशक्य (Kmdh. अश्रु⁰ (Ptcp. Fut. Pass. शक्)) या fem. unmöglich.

अशङ्कन् (Avybh. अशङ्का) adv. furchtlos.

अशन n. Futter, Speise.

अशनाया (§. 334 und 226, Ausn. 1) fem. Hunger.

अशनि (S. 147 §. 391, §. 439, 558, VI, 566, 567, II) m. f. (§. 709, 3) oder तो fem (§. 703) 40, 12 Indra's Donnerkeil, Blitz

अशरीर (eig. Bhvr. अश्रु⁰ „körperlos“) m der Gott der Liebe.

अशस्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. शस्) ता fem. ungepriesen.

अशिक्षित (Kmdh. अ u. Ptcp Pf. Pass. von शिक्षि Desid. von शक्) ता fem. ungelehrt.

अशिशिर (Kmdh. अश्रु⁰) adj. रा fem. nicht kalt.

अशिष्य (Kmdh अ u. Ptc Fut Pass. von शास्) या fem. einer der sich nicht belehren lässt.

अशीत (Kmdh. अश्रु⁰) adj. ता fem nicht kalt.

अशीतरश्मि (Kmdh अश्रु⁰; letztes Bhvr. शीत अश्रु⁰) m. ((nicht kalte =) heisse Strahlen habend =) Sonne.

अशीतल (Kmdh. अश्रु⁰ vgl. §. 563, V) adj. ला fem. heiss.

अशुचि (Kmdh. अशु⁰; §. 588, VII, §. 643) adj. unrein.

अशुद्ध (Bhvr. अशु⁰) adj. ज्ञा fem. (§. 693, d) hornlos, gipfellos.

अशेष (Bhvr. अश्रे⁰) adj. वा fem. (ohne Überrest) vollständig, ganz.

अशेषतस् (vom vor §. 575) adv. vollständig

अशोक (§. 460; 474) m. Asoka-Staude (Jonesia Asoca).

अशोच्य (Kmdh. अ u. Ptcp Fut. Pass. शुच्) या fem. nicht zu beklagend.

अश्वमन् (S. 167; §. 431; 441; 473, 475; 476, 477, 545, 547, II, 558, VI, S. 221, §. 592) m. Stein, wann es auslautend अश्वम wird (§. 639).

अश्वमन्तक n. ein kleiner Heerd.

अश्ववपा (Kmdh. अश्व⁰) n. das Nichthoren.

अश्वु (S. 169) ntr. (§. 708, 4) Thrane.

अश्वुतवत् (Kmdh. अश्वु⁰; letztes nach §. 579) adv. wie nicht gehört

अश्वेयस् (Kmdh अश्वे⁰; vgl. प्रश्वय S. 228) n Unseligkeit.

अश्वलील (Kmdh अश्वल⁰ §. 563, V, vgl S. 243, ल) adj. ला fem. unglücklich.

अश्व (S. 170, §. 431; §. 441, 460; 475, 532, VII; 543, 545; 547, II; 561, V; S. 239 मत्; §. 675) m. जवा f. (§. 690) Pferd, Stute.

अश्वतर (S. 561, V; 219; 222) f री (§. 606) Maulthier 69, 49.

अश्ववर्पा (Bhvr. अश्व⁰) adj. पाा fem. Pferde als Flügel habend 293, 1

अश्वबुध (Kmdh. अश्वु⁰; letztes vd. Ptcp. Fut. Pass. बुध्) या fem. durch Rosse zu erkennend 294, 7.

अश्ववावत् (vd. S. 239) तो fem. rossversehn; vd. तोस् fur त्वस् (Gr. §. 741) 287, 2; vd. Thema fur Acc. msc. 288, 12

अश्विदेवताक (Bhvr. अश्विनदेवता + क §. 671) adj. का fem. die Asvins (s. folg.) als Gottheit habend.

अश्विन् m. Dual. die Zwillingssöhne der Asvini, himmlische Ärzte (eig Dioskuren), Herrn der Erde 209, 17.

अष्टव्य (§. 543) m. Sohn des Aṣva 296, 10 (vd.).

अष्ट s. 3. अस्

अष्टक (§. 546) ntr Zusammenfassung von acht; ०का (S. 161; §. 543, 563) fem. (§. 687, Bem.) der achte Tag dreier Monate, in denen die Manen verehrt werden; Verehrung der Manen
अष्टचत्वारिंश Ordin. fem. श्री (§. 770, V) achtundvierzigste.

अष्टन् (S. 161; §. 430, 2, c; S 246, IV; 247, IV; Declin. §. 766, VII) Cardin. acht.

अष्टम Ordin. fem. नो (§. 770, IV) achte.

अष्टमासिक (§. 496) adj. fem. को (§. 603, 3) achtmonatlich.

अष्टादश Ordin. श्री fem. (§. 770, V) achtzehnte.

अष्टानवत Ordin. श्री fem. (§. 770, V) achtundneunzigste.

1. अस् (§. 38 mit Ntr.; 147; 195; 242—244; 576; 800 (wo das Beispiel ०व० zu streichen); 809; 816; 819, I, II; 833) II Par. sein; s. अस्ति und सत् besonders.

— अविस् (§. 244) sichtbar sein.

— उप darunter sein, wohnen (mit Acc)

— प्रादुस् (§. 244, 38 mit Ntr.) sichtbar werden, erscheinen.

2. अस् (§. 790 u. Ntr.; 841; 858; 879, 896, 2 (vgl. 914, I); 909) IV Pär. werfen.

— अमि (§. 790 u. Ntr.) sich auf (etwas) werfen, beeifern, eifrig betreiben; अभ्यस्त (Ptcp. Pf. Pass.) gebraucht.

— उद् (§. 790 u. Ntr.) in die Höhe werfen.

— नि abwerfen, ablegen, vertrauen. Caus. न्यासि ablegen machen.

— — विनि anordnen, ordnen.

— निरु herauswerfen, entfernen, abweisen.

— परा verlassen

— परि herumwerfen, verbreiten, einfassen 198, 23.

— वि auseinander werfen, trennen, व्यस्त (Ptc Pf. Pass) besondert.

— सम् zusammenwerfen, समस्त ganz, all.

3. अस् od. अष् I Par. Atm. (§. 789, I) gehn, nehmen, leuchten.

असंरुद (Kmdh. असं० (Ptcp. Pf. Pass. von रुध् mit Praef. सम्)) धा fem. ungehindert.

असकृत् (Kmdh असं०) adv. mehrfach.

असंकेतित (Kmdh. असं० (Ptcp. Pf. Pass. von संकेत्)) ता fem. uncینگeladen.

असंख्य (Bhvr. असंख्या) adj. या fem. zahllos, unzahlbar.

असत् (Kmdh. असत्; §. 245, 4) तो fem. nicht gut, schlecht, vgl. कृ.

असत्कृत्य (Kmdh. असत्०; letztes Bhvr. सत् असत्०) या fem. schlechte Thaten gethan habend (schwerlich Ptcp. Fut Pass. von असत् कृ nach §. 245, 4?).

असत्य (Kmdh. असत्०) adj. या fem. unwahr.

असदृश (Kmdh. असत्०) adj. श्री fem. ungleich, unähnlich.

असन् S. असन्.

असन n. das Werfen (Vb. अस् IV); m. (vd. Sch.) Kampf 297, 21.

असम (Bhvr. u. Kmdh. असत्०) adj. मा fem. unvergleichlich, ungleich.

असमर्थ (Kmdh. असत्०) या fem. nicht fähig zu, nicht gewachsen.

असमवायित्व (nach §. 554 vom folg) n. Zustand des nicht in innerer Beziehung Stehens 228, 96.

असमवायिन् (Kmdh. असत्०; letztes von समवाय (wo s.) nach §. 563) adj. नो fem. nicht in innerer Beziehung stehend 230, 122.

असंप्राप्य (Kmdh. अ und Absol. von आप्

mit den Präf. सम् प्र) ohne zu erreichen.

असंबन्ध (Kmdh. असं⁰) m. Nichtverbindung.

असंभ्रम (Bhvr. असं⁰) adj. मा fem. ruhig.

असर्वज्ञ (Kmdh. असं⁰; letztes Ttp. सर्वज्ञ von ज्ञा nach §. 270) adj. ज्ञा fem. nicht alles wissend.

असशत् (Kmdh. अ u. Ptcp. Pr. von सश्च) न्ती fem. nicht verfolgend 296, 2 (Sch. eher Bhvr. keinen der folgt (folgen kann) habend = dicht).

असहिष्णुता (Kmdh. असं⁰; s. letztes) fem. Unfähigkeit zu tragen, Ungeduld, Unnachgiebigkeit.

असाधारण (Kmdh. असं⁰) adj. या fem. nicht gemeinsam (gemein), ungewöhnlich.

असाध्य (Kmdh. अ u. Ptcp. Fut. Pass. साध्य) या fem. nicht zu vollendend (mit Genit.).

असान्निध्य (Kmdh. असं⁰) ntr. Ferne.

असामर्थ्य (Kmdh. असं⁰) n. Schwache.

असार (Bhvr. असं⁰) adj. रा fem. geschmacklos, fade.

असाहसिक (Kmdh. असं⁰ wo स) adj. की fem. nicht gewalthätig.

असि (S. 153, §. 394) m. Schwerdt.

असित adj. fem. सिता oder सिक्री (§. 689) schwarz

असितभ्रू (Bhvr. अभ्रू) adj., ntr. भ्रू schwarze Augenbrauen habend.

असिताश्रमन् (Kmdh. ०त अस्रमन्) m. Smaragd.

असिद्ध (Kmdh. अ u. Ptcp. Pf. Pass. von सिध्) धा fem. nicht gefolgert (geschlossen).

असिद्धि (Kmdh. असि⁰) fem. Unschlüssbarkeit, Unfähigkeit einen Schluss zu bilden.

असिधारान्वृत (Kmdh. अस्व⁰; erstres Ttp. असि धारान्वृत) m. n. Gelubde, gelobte Handlung so scharf wie die Schneide eines Schwertes, bezeichnet Keuschheit, vgl. व्रतमासिधारम् Rghvança XIII, 67.

असिधनु f. ein Messer.

असु (S. 156 §. 397) msc. (§. 708) nur Plur. (§. 716) Leben.

असुभङ्ग (Ttp. असं⁰) m. das Brechen des Lebens, Furcht für das Leben, Lebensgefahr

असुकर (Kmdh. असु⁰; nach §. 324 von Vb. कृ) adj. रा fem. nicht leicht zu tuend.

असुख (Kmdh. असु⁰) adj. खा fem. schwer (mit Inf.)

असुतर (Kmdh. असु⁰; nach §. 324 von Vb. तृ) adj. रा fem. nicht leicht zu übersteigend.

असुर (S. 158; §. 541; 543; 566; 567, II) m. Asur, böse Dämonen, Gotterfeinde; vd. Gott (lebendig, ewig lebend?) 290, 2.

असुहृद् (Kmdh. असु⁰; s. letzteres) adj. Nicht-Freund, Feind.

असू (Kmdh. असू von Vb. सू) adj. nicht gebührend; vd. Accus. अस्वम् (S. 296 n. 3)

असूया (Vb. असूय nach §. 334) fem. Verlaumdung, Zorn.

असूत् (§. 66, 1, Bem.) n. (Decl. §. 754, X) Blut.

असृष्ट (Kmdh. अ u. Ptc. Pf. Pass. सृत् §. 66, 4) टा fem. nicht losgelassen; in Bhvr. unaufhörlich.

अस्त (Vb. अस् IV) m. Untergang, Berg des Westens, hinter welchem die Sonne untergeht; n. Ende, Tod.

अस्तगिरि (Kmdh. अस्ति⁰ s. das vor.) m. Berg des Sonnenuntergangs.

अस्तम् (eig. Acc. von अस्त) dient als Präf. (§. 241): unter.

अस्तमय (vom vor. und Vb. इ nach §. 326) m. Untergang.

अस्ति (§. 468; 506, Bem.; S. 231, क, 1f) Ind. (§. 782; 783 eig. 3. Sing. Pr. von Vb. अस् II) jetzt seiend, vorhanden, gegenwärtig, einmal.

Interj (§ 786) des Schmerzes, der Billigung, Verwunderung
अहोरात्र (§. 108, Ausn 1) msc (Dvn

§ 628, I, II; 630) Tag und Nacht, gegen Gr. (a. a. O.) ntr. 140, 64.

आ

आ Interj (§ 786; §. 90, 3 u. Ausn 1) der Erinnerung: ah!, des Mitleids.

आ Praposition jedoch postpositiv (mit Ablat. §. 784): bis an (den Anfang oder das Ende), an, ringsum, (vd. auch mit Loc.); Verbalpraf. (§ 241; 134, 13) an, ringsum; in Zsstzg anlautend (§ 653, V, 2. 4, 682, II); untrennbar (§ 662, 2) mit der Bed (anfangend =) wenig (vgl आनील).

आकर (Vb कृ) m Fulle, Grube

आकरिन् (vom vor. nach § 563) adj रिप्ति fem in Gruben geboren 170, 7

आकल्प (Vb कृप्) m. Schmuck

आकस्मिक (von अकस्मात् § 566, VI, vergl § 587) adj. की fem unveranlasst

आकाङ्क्षा (Vb. काङ्) fem Wunsch; Hinzufügung des zur Vervollständigung des Verstandnisses Nothigen 227, 81 vergl. 83.

आकार (Vb. कृ) m. Zeichen, Miene, Gestalt.

आकाश (Vb. काश् §. 506, vgl. Bem) m. n (§. 640) Aether, das fünfte Element (nach indischer Vorstellung) ein athe-risches Fluidum, welches das ge-sammte Universum erfülle.

आकाशम (Ttp. vom vor u. Vb. गम् §. 272) adj. in der Luft gehend; m. Vogel.

आकुञ्चन (Vb. कुञ्च) n das Sichkrummen.

आकुल (Vb. कुल् §. 259) adj. ला fem. verwirrt, voll (von).

आकुलत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Geistesverwirrung (aus Liebe), Sehnsucht

आकृति (Vb. कृ) f Form, (schöne) Gestalt

आक्षेप (Vb. क्षेप्) m. Tadel, Vorwurf.

आखु (S. 156, उ, 1) m. Ratte, Maus.

आखेटक (Vb खिट्) adj टिका fem. scheu-ehend, sbst Jager, -rin.

आख्या (Vb. ख्या) fem. Namen; in Bhvr. auslautend ०य fem या „genannt“

आख्यान (Vb ख्या) n. Erzählung (eigent-lich dessen, was der Erzähler selbst gesehen Burn Bhag Pur. Préf 38).

आगत (Ptcp. Pf. Pass. von गम् § 648, I) ntr das Herankommende, Zukunft 113, 11.

आगति (Vb. गम्) f. Ankunft, Zufall 193, 9.

आगतव (von आगम् (§. 272) nach §. 554) n Zufall 193, 4

आगन्तुक (आगन्तु (von Vb. गम्) + क) adj. का fem. zufällig, unbedeutend.

आगम (Vb. गम्) msc. Besuch, Zugang, Zufluss, heilige Schrift (Puranen, Tan-tras u s. w); in Bhvr. मा fem.

आगमन (Vb. गम्) n. Ankunft, das Be-suchen (fleischlicher Umgang) 279, 399.

आगम् (Vb. अगम्) n. Schuld, Sunde.

आगार n Haus.

आग्नेय (§. 472; S. 229) adj. की fem. dem Agni (Gott des Feuers) heilig.

आग्रहिका (Vb. ग्रह्) fem. Gunst, Hülfe.

आघात (हन् §. 380) m. Schlag, Stoss, Wurf 166, 83; 273, 330; 280, 417; 284, 463

आङ्ग m., Plur. Nom. आङ्गास् u. s. w (§. 439, c) fem. आङ्गी (§. 439, b, w) aus dem Lande Anga stammend

आङ्गिरस msc, Plur. Nom. आङ्गिरस् u. s. w.

(§. 444) f. आङ्गिरसी, zum Golra (Stamm) des Angiras gehörig
 आचरण (Vb. चर्) n. das Heranschreiten, der Wandel 219, 3.
 आचार (Vb. चर्) msc. (Betragen) Regel, Vorschrift; in Zsstzg hinteres Ghed „wandelnd, gehend“.
 आचारतस् (vom vor. nach § 575) adv. der Vorschrift gemäss.
 आचार्य (Vb. चर्) m. geistlicher Führer, Lehrer (§. 28); Frau desselben आचार्यानी (§. 701; 28)
 आचार्यता (vom vor. nach §. 554) fem. Stand des geistlichen Führers.
 आचार्यत्व (wie das vor) ntr. Thätigkeit eines Lehrers, Unterweisung.
 आचार्यवत् (von ०य nach § 562) adj. ती fem. mit einem Lehrer versehn.
 आच्छादकत्व (von ०क (Vb. ङ्ङ्) nach §. 554) ntr. Zustand oder Thätigkeit eines, der bedeckt.
 आच्छादन (Vb. ङ्ङ्) ntr. Bedeckung, Gewand.
 अन्ति (§. 329; S. 152; S. 153 §. 394) fem. (§ 710) Schlacht, Schlachtfeld.
 अन्तिव (Vb. ङ्ङ्) m. Thätigkeit, von der man lebt; Handwerk.
 अन्ति (Vb. ङ्ङ्) fem. Befehl.
 अन्तिता (Vb. ङ्ङ्) fem. Befehl.
 आज्झू I Par. (§. 826, 9) ausstrecken.
 आटोप (Vb. टुप्) msc. Stolz.
 आहूय (prakritartig für आहूय von ऋद्धि) adj. वा fem. reich.
 आहूयता (vom vor. nach §. 554) fem. Reichthum.
 आत् (alter Ablat. des Pronomth. अ) adv. (S. 786) vd. danach, darauf.
 आततायिन् (S. 154 इन्; aber vielmehr für organ. ०ताविन् nach Anal. von §. 563, XII eig. „mit dem gespannten (Bo-

gen Vb. तन्) versehn“) adj. नी fem mordend, Morder, Dieb
 आतप (Vb. तप्) m. Sonnengluth, Sonnenschein
 आतपत्र (Ttp vom vor und Vb. त्रे nach §. 269, Ausn 1 vor der Sonnengluth schutzend) ntr. Sonnenschirm.
 आतिथ्य (von अतिथि §. 539) adj. वा fem. für den Gast bestimmt.
 आतिथ्यीन (Kmdh. ऽति०) adj. ना fem ein wenig in die Quer 198, 23.
 आतुर (von Vb. तुर in Bed. „springen“ etwa eig. „zitternd“ od. anomal von तूर „verwunden“?) adj. रा fem. krank, wahnsinnig, wund.
 आत (aus आ ऽदत्त §. 622) s. दा.
 ऽआत्मक s. आत्मन्.
 आत्मज (Ttp आत्मन् ऽज §. 320) m. Sohn, f. ज्ञा Tochter.
 आत्मज्ञ (Ttp. आत्मन् ऽज्ञ von Vb. ज्ञा §. 269) adj. ज्ञा fem. den Atman (das höchste Wesen) kennend.
 आत्मत्याग (Ttp. आत्मन् ऽत्याग) msc. Selbstmord
 आत्मन् (S. 167 मन्; aber vielmehr aus ***अवत्मन् zsgzg. von Vb. *अव् = वा; § 544, S. 227; § 598) msc. Hauch, Luft, Athem, Geist, Seele, höchstes Wesen, Leben, eigne Person (§. 777); in Zsetzung anlautend im Instrum. (§. 653, II), im Dativ (§ 653, III), in Bhvr. auslautend: „Geist, Wesen habend“ u. s. w. fast bedeutungslos; wird ऽआत्मक (§. 671) f. मिका (§. 602).
 आत्मभू (Ttp. ०मन् ऽभू von Vb. भू eig. „durch sich selbst werdend“ aber) msc. Bezeichnung des Brahman, Vishnu, Siva, Kāma (Liebesgott).
 आत्मवत् (von आत्मन् nach §. 562) adj. ती f. mit dem Atman versehn, weise 76, 44, vom höchsten Wesen erfüllt 144, 108.

आत्मवत् (von आत्मन् nach §. 579) adv. wie sich selbst.

आत्मीय (von आत्मन् durch ईय) adj. या fem. auf ihn selbst bezuglich: eigen, verwandt, Freund.

आथर्वण (von अथर्वन् im Sinn von आथर्वणिक (§ 485) „einer der den Atharva-Veda studirt“ §. 520; 521, vgl. §. 592) adj. णी fem. den Atharva-Priestern eigenthümlich 201, 11 (vgl. §. 461; 518)

आदर (Vb. दृ) m. Ehrfurcht, Liebe, Anfang.

आदर्श (Vb. दृश्) msc. Spiegel.

आदान (Vb. दा) n. das Empfangen, Ergreifen.

आदायिन् (von Vb. दा nach §. 282) adj. नी fem mit sich bringend.

आदि (§. 329, vgl. aber S. 237 च; §. 496; 499; 506, vgl. Bem.; 575) msc. der erste, der Anfang; in Bhvr. auslautend als ersten (Anfang) habend = „und andre“, „und so weiter“; in derselben Bed auch आदिक (nach §. 671).

आदिक S. आदि.

आदितस् (von आदि nach §. 575) adv. von Anfang an.

आदित्य (§. 427) msc. Bezeichnung einer bestimmten Gotterclasse. die Aditya's (Kinder der Aditi, der Ewigkeit Roth Nir. Erl. XI, 22); Sonne.

आदिम (§. 496; 499) adj. मा fem. erste.

आदृष्टि (Vb. दृश्) fem. das Vermögen zu sehn 187, 14.

आदेश (Vb. दिश्) m. Befehl, Anweisung, Lehre 216, 15.

आद्य (S. 237 च; §. 506; 651) adj. या fem. erste; आद्याद्य der erste immer.

आधार (Vb. धृ) m. das Umfassen, Bassin, Canal.

आधि (Vb. धै?) m. Angst, Kummer.

आधिक्य (von अधिक nach §. 554) n. Übermaass.

आधोरण (Vb. धोर) msc. Reiter od. Treiber eines Elephanten.

आनति (Vb. नम्) fem. Verbeugung, Huldigung 263, 215.

आनन (Vb. अन् mit Praef. आ, vielleicht eher anomale Dehnung wegen Accents) n. Mund, Gesicht.

आनन्द (Vb. नन्द) adj. दो fem. (§. 691) glücklich; sbst. msc. Glück, Freude, Geschlechtslust 309, 20 (vgl. Içvara Kr. Sāṅkhyâk. 28).

आनन्दमय (vom vor. nach §. 565, III) adj. वो fem. glückselig.

आनन्दवर्धन m N. ppr. 248, 34.

आनयन (Vb. नी) n das Herbeibringen

आनील (Kmdh. आनी०) adj. ला fem. etwas dunkel (Sch. अस्ति).

आनुकूल्य (von अनुकूल nach § 554) ntr. Freundschaft.

आनृपय (von अनृप nach § 554) ntr Schuldlosigkeit, Frommigkeit.

आनृशंस्य (nach §. 554, I (vergl. II) von अनृशंस) ntr. Gute, Wohlwollen.

आन्ध्र (nach §. 554 von अन्ध) ntr. Blindheit

आप् I. V Par. (§. 156, 1; 194; 856, 5; 915, II ursprünglich Caus. von इ गेह्न machen, nahren, anpassen) erlangen; Ptc. Pf. Pass. आप्त erlangt, treu, zuverlässig, Vertrauter.

— अभि mit Desiderativ ईप्स् (§ 194) begehren.

— अव erlangen (nach I अवाप्स्) 39, 1 (vielleicht eher ep. Aorist I) Conditionalis अवाप्स्यस् 176, 105.

— — समव erlangen, -auf sich laden 23, 30.

— परि genügen; Ptc. Pf. Pass. पर्याप्त genügend, passend, sehr gross, viel.

— प्र erreichen, erlangen, finden, er-

halten, zu etwas kommen, episch Atm 38, 15; 90, 17. — Caus. geben, befordern zu 281, 424.

— — अन्तुप wieder erlangen, finden 70, 54; gerathen in 54, 11.

— — — समन्तुप erreichen

— — — संप्र erlangen, kommen, angehn (angegangen) 113, 11, zu Theil werden 276, 368.

— वि durchdringen, erfüllen. व्याप्त und व्याप्य s. bes.

— सम् vollständig erlangen; समाप्त beendet.

आपगा (Tip. von आप Wassermenge (nach § 457) = Ocean und ग (§ 272) von Vb गम् „zum Ocean stromend“) fem Fluss.

आपगेय (Patronym. vom vor nach § 431, 3) की fem. Spross der Gangâ 15, 3; 16, 9

आपगा (Vb. पण्) Markt, Bude.

आपन्ति (Vb. पद्) fem. das Erlangen, Verschaffen, Zukommen, Missgeschick, Fehler.

आपथी (od. आपथ्य (vgl. Sch. Rv I, S. 582; welcher es in beiden Fällen von पथिन् in der schwächsten Form पथ् (§. 754, IV) leitet, nach §. 540 oder 563, XII) „mit einem Wege versehen = zusammengespannt“ (supplirt Elephant), oder „auf einem Wege seiend“ (supplirt Wagen), mir scheint es eine primäre Bildung durch ई (§. 155) von Vb. पथ् mit Praf. आप, jedoch mit einer aus der etymologischen individualisirten Bed., welche noch unbekannt ist 290, 11.

आपद् (Vb. पद् §. 491) fem. (§. 409, 9) Unglück.

आपदत (Tip. vom vor. u. Plc. Pf. Pass. von गम् §. 653) ता fem. in Unglück gerathen.

आपदम् (Tip. पद् + धृ०) msc. das Gesetz (die Ermassigung des Gesetzes) bei Unglück.

आपत् 1. (Plur. Nom. von अप् s. das), 2. ntr. (S. 149) Wasser; Sunde

आपात (Vb. पत्) m. das Fallen (Zutreffen), (Zufall) Augenblick, das Herabwerfen

आपाततत् (vom vor nach §. 575) adv (in Folge des Zutreffens =) dadurch 202, 10

आपोड (Vb. पीड्) m. Kranz.

आभरण (Vb. भृ) ntr. Schmuck.

आभा (Vb. भा) fem. Glanz, Schönheit, in Bhvr. ०: भा fem. भा Schein habend von, gleich.

आभाषण (Vb. भाष्) ntr. Rede

आभास (Vb. भास्) msc. Erscheinung, Offenbarung 211, 16; 215, 19, 219, 11, 226, 70

आभू (Vb. भू) adj. von allen Seiten werdend (kommend) = in Fülle, mit Macht, seiend, stromend 290, 1; 6; Sch. machting die Gotter herbeizubringen, Priester.

आमन्त्रण (Vb. मन्त्र्) n. das Anrufen, Begrüssen.

आमय (Vb. अम् nach Analogie von S. 137, § 373) m. Krankheit (vgl. §. 563, XII)

आमिष (S. 154 इष „das starkende“ als Speise?) msc. ntr. (§ 711) Fleisch.

आमुष्मिक (gegen Gr. von अमुष्मिन् Loc. vom Pron. अद्स् wie आकस्मिक von अक्र-स्वात् §. 566, VI) adj. (की fem.?) jenseitig, in der andern Welt eintretend, 179, 19; 203, 11.

आमोद (Vb. मुद्) m. Vergnügen, starker Geruch, Parfum.

आमोदिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. duftend.

आम्राय (Vb. म्रा § 380) msc. Rath, Vorschrift; überlieferte Lehre, Veda-Religion, Veda.

आय (Vb. इ) m Erwerb, Gewinn (Reichthum Nalod I, 13; II, 63; III, 52)

आयत (Ptcp. Pf. Pass. von Vb. यम्) ता fem. lang.

आयतन (Vb यत्) n. Altar, Capelle

आयतनत्व (vom vor. nach § 554) ntr. Zustand der Altar (Sitz) zu sein

आयति (Vb यम्) fem. (Grosse) Würde, Majestat

आयात (Ptcp Pf. Pass. von Vb. या nach §. 333) n (das Zugehn, Zunahme) Übermaass 172, 23.

आयाम् (Vb यम्) m. Lange, das Einhalten, Zwang (vgl §. 563, II).

आयामिन् (vom vor. §. 563, II) adj नी fem. lang.

आयास (Vb. यस्) m. Anstrengung, Müdigkeit, Plage, Qual, Leid.

आयुःशेषता (von ०य nach § 554; jenes Bhvr आयुःशेष „(nur) das Leben übrig habend“) fem. Zustand wo man weiter nichts als das nackte Leben hat

आयुध (Vb युध् § 532, VIII, 640) m. n (§. 708) Waffe.

आयुष्य (von आयुस् §. 551) adj. या fem. (langes) Leben gewährend.

आयुस् (S 158 उत्; aus Vb. इ mit Praf. आ eig. „das zunehmende, wachsende“) ntr Lebensdauer, Alter (vgl. §. 551).

आरक्षिक (von ०रक्ष Man. III, 204, Vb. रक्ष्) adj. beschützend; m Wachter 195, 11.

आरूपा vd. Grube, Brunnen, Teich 296, 6.

आरूपाय (von आरूपाय §. 487) adj. या fem. im Walde lebend.

आरूपायककाण्ड (Kmdh. ०कःकाण्ड) m. n die den Wald betreffende (§. 488, 5, vgl. §. 517), die Vorgänge im Waldleben, erzählende Abtheilung (des Rāmāyana).

आरब्धि (Vb. रम्) fem. das Beginnen, Unternehmen

आरम्भ (Vb. रम् vgl § 149, 5) m. das Beginnen, Unternehmen, Thatigkeit.

आरम्भण (wie das vor.) n. das Anfangen (§. 551).

आरात् (Ablat von ०र; § 496; 682, I.) adv. (§ 783, I) fern, nahe (mit Abl §. 785).

आराम (Vb. रम्) m. Garten.

आरूपा (von आरूपा) adj. जी fem. vd. flammenfarbig, roth (Sch. suppl. Stute).

आरोप (von Vb रोपि Causale von रूह्) msc. Erhebung, Übertragung.

आरोह (Vb. रूह् §. 563, II) msc die Erhebung, das Ansteigen, Besteigen, der Unterleib der Frauen, Huft.

आरोहण (Vb रूह् §. 551) ntr. das Ansteigen, Wachsen

आर्तव (Abstr. von ऋतु §. 554, VI) ntr. Gradheit, Redlichkeit

आर्तुनिय (von ऋतुन nach Analogie von §. 431, 3) वी fem Sohn des Ardschuna

आर्तव (von ऋतु §. 505) adj. वी fem. der Zeit gemäss, insbesondere in Bezug auf die Menstruation; ntr. die Menstruation

आर्त (Ptc. Pf. Pass. von आर्त mit anomaler Dehnung? S. 418 n. 6, vgl n. 7) ता fem. gequält.

आर्ति (wie das vor. durch ति?) fem Qual, Leid, Schmerz.

आर्द्र (S. 169 र; § 503) adj. दूा fem. nass, feucht, mitleidig 161, 194; sbst. msc ntr. (§. 711) Feuchtigkeit (vgl §. 245)

आर्य Vb. (§. 235)

आर्य adj. या fem. ehrwürdig (s. ०र्यावर्त) sbst. fem Arja-Versmaass.

आर्यपुत्र (Tip. vom vor. und पु०, vgl. jedoch Bohtl. zu Nal. VII, 7) msc Bezeichnung des Ehemanns von Seiten der Frau 66, 9; 67, 23; Sohn des geistlichen Fuhrers.

आर्यावर्त m. (Ttp आर्यऽआवर्त eig. wohl Aufenthaltsort, Land der Arier, welches der alte Namen des ost- und westasiatischen Zweigs (des Sanskrit-Volks und der ihm verwandten Einwohner des persischen Reichs) war; im Sanskrit bezeichnet es jedoch nur den) Landstrich, welcher zwischen dem Meere in Osten und Westen von Indien liegt und im N. den Himālaya im S. den Vindhya zur Gränze hat.
 आर्ष (von ऋषि §. 518) adj. ऋ fem. von einem Rishi (alten Weisen) gedichtet 64.

आलम्ब (Vb. लम्ब्) m. Stütze.

आलम्बिन् (Vb लम्ब् §. 282) adj. नी fem. stützend, haltend.

आलम्बिन् (लम्ब् §. 282, vgl. §. 149, 5) adj. नी fem. beruhrend.

आलवाल (von Vb. लू durch Suff. आल?) n. eine Wassergrube um einen Baum.

आलस्य (von अलस nach §. 554 u. Bem.) ntr. Tragheit.

आलाप (Vb. लप्) m. Anrede, Rede.

आलापिन् (vom vor. nach §. 563 od. von Vb. लप् nach §. 282) adj. नी fem. anredend, redend.

आलि (Vb. ली) fem. Biene.

आलिङ्ग (Vb. लिङ्ग) m. Umarmung 201, 14.

आलोक (Vb. लोक्) m. das Sehen, Anblick.

आलोल (Vb. लुल् §. 255) adj. ला fem. sich bewegend.

आवर्षा (Vb. वृ) ntr. Bedeckung, Schikl, Schutz 172, 25.

आवर्त (Vb. वृत्) m. das Umdrehn, Strudel.

आवलि od. ओली (Vb. वल्) fem. Reihe.

आवश्यक (von अवश्य durch Suff. अक) fem. . यिका nothwendig 221, 19; 21.

आवह् (Vb. वह्) adj. हा fem. herbeibringend, bewirkend 264, 223; 274, 344; 279, 399.

आवास (Vb. वस्) msc. Wohnung, Haus.

आविक (von अवि „Schaaf“ §. 532, V?) adj. (f. की?) aus Schaafwolle bereitet; ntr. (Wils. msc.) wollnes Zeug 69, 44.

आविल (Vb विल्?) adj. ला fem. schmutzig. beschmutzt.

आविस् (§. 48; 498) Ind. (§. 783), Verbal-
 prafix vor अस् कृ भू (§. 244) sichtbar.

आशंसा (Vb. शंस्) fem. Wunsch, Begierde.

आशङ्का (Vb. शङ्क्) fem. Furcht, Irrthum.

आशय (Vb. शो) msc. Absicht.

आशा (Vb. अश् V?; wohl von प्रास् anomal) fem. Hoffnung (vgl. S. 247, IX).

आशिन् (Vb. अश् IX) adj. नी fem. essend.

आशिस् (Vb. प्रास् vgl. S. 131) fem. (§. 709) Segen; als vorderes Glied einer Zusammensetzung आशीः (§. 83, 2, vgl. mit §. 751 und 57, 3; vergl. auch S. 247, IX).

आशी (Vb. अश्?) fem. eine Art Schlangengift.

आशीविष (Bhvr. vom vor. und विष) msc. Schlange.

आशु (S. 157; §. 554, VI) adv. (vd. adj.) schnell.

आश्चर्य (§. 241, Bm. 5, aber vielmehr von der org. Form des Vb. अश् für gew. चर्) adj. या fem. wunderbar; sbst. msc. Verwunderung.

आश्चर्य्य (§. 235) erhaben sein (?).

आश्रम (Vb. अश्) m. n. Einsiedelei eines Anachoreten; religiöse Lebensweise eines Brahmanen, deren es vier für die verschiedenen Lebensalter giebt, die des Brahmacārin, wo er den Studien obliegt, des Gr̥hastha wo er sich den Pflichten eines Hausvaters widmet, des Vanaprastha wo er sich in die Einsamkeit zurückzieht, des Bhikshu wo er nur von Almosen lebt.

आश्रय (Vb. अि) msc. Nahe (Verbindung, Beziehung), Zufluchtsort (Stutze).

आश्रयतस् (vom vor. nach § 575) adv. in Folge der Nahe (Beziehung).

आश्रितत्वं (nach §. 554 von ०त Ptc. Pf. Pass. von Vb. अि) ntr. Abhängigkeit.

आश्रवास (Vb. प्रवस्) m. Vertrauen, Verlass

आश्रवासन (Vb. प्रवस्) ntr. Stärkung.

आश्रिवन (von अश्रिवन् §. 456, vgl. S. 221) adj. नी fem. an die Asvins gerichtet.

आषाढ (von अषाढ (Vb. सह §. 45) wohl eig. „unertraglich heiss“; §. 551) m. Namen eines Monats (Juni-Juli).

आषाढभूति N. ppr. 98, 11.

आस् Interj. (§. 786) bei Arger, Schmerz.

आस् (§. 62; 836; 885; 894) II Atm. (§. 789, V) sitzen, stehen 235, 5; 253, 99; sein 97, 13; 245, 3, 286, 480.

— अदि bewohnen (mit Acc.).

— उप sitzen auf (mit Loc.), verehren, verrichten (das Abendceremoniell) 184, 3.

आसंसारम् (Avybh. आ संसार) adv. bis zum Ende der Welt 255, 119.

आसक्ति (Vb. सक्) fem. Anhänglichkeit.

आसक्ति (Vb. सद्) fem. innerste Verbindung, Erlangung, Erwerb, Gewinn.

आसन् s. आस्य.

1. आसन (von अस् IV) ntr. das Verjagen 180, 22 (Sch. क्षेपण bei Wils. Daçak. 62, n. 2).

2. आसन (Vb. आस; §. 646, II) ntr. (§. 711) Sitz; besondere Art des Sitzens bei Verrichtung religiöser Ceremonieen; msc. (§. 711) ein Baum (Terminalia alata tomentosa); fem. ना und नी das Sitzen (§. 334); ०नी eine Bude.

आसन्न (Ptc. Pf. Pass. von सद् mit Praef. अ) ना fem. nahe.

आसव (Vb. सु) m. ein aus Zucker u. Syrup destillirtes geistiges Getränk, Rum

आसीन Ptc. Pr. von आस्-w. s

आसुर (von असुर, vgl. S. 158; §. 438; 439, 6; §. 541, 566, I) adj. री fem. asurisch, böse 182, 13 (Sch. bei Wils. Daç. 64, 3); subst. msc. eine Heirathsform, wo der Brautigam dem Vater und den väterlichen Verwandten der Braut giebt, soviel er vermag.

आसेविन् (Vb. सेव्) adj. नी fem. thuend.

आस्तरण (स्त् §. 506; Bem. §. 691) ntr. das sich Ausstrecken, Liegen 101, 17; Teppich 67, 15.

आस्था (Vb स्था; §. 245; S. 247, IX) fem. Ort zum Stehen, Stutze, Rücksicht (Hoffnung 265, 245); Sorgfalt, Versammlung; in Bhvr. auslautend ०य fem था 200, 6.

आस्थान (Vb. स्था) ntr. und fem. नी Versammlung; ntr. Sorge.

आस्पद (§. 231, Anm. 5?) ntr. (§. 710) Ort, Geschäft (Gegenstand) 195, 3, Wurde, Ansehn.

आस्पर्श (स्पर्श) msc. Berührung.

आस्पर्शतस् (vom vor. nach §. 575) adv. von der Berührung.

आस्य (wohl von अन् (vgl. आनन) für अंस्य aus अंसन् für organ. अंसन्त् von अंस einer Vbbildung von अन्; wegen आस् für अंस vgl. Sv. Gl. रस् u. aa. a. a. O. S. 241) ntr. (§. 708; bes. Declin. durch Nebenthema आसन् u. vd. आस् §. 754, XV) Mund, Gesicht.

आस्वादन (Vb. स्वाद्) n. das Kosten, Genuss.

आह s. बृ.

आहङ्कार्य (Abstr. nach §. 554 von अहङ्कार) ntr. Zustand des stolzen Selbstbewusstseins.

आहव msc. (Vb. ह्वे, aber aus der Form हू vgl. §. 795 und sonst) Ruf; (Vb. हु) Opfer.

आहवनीय (eig Ptcp. Fut Pass. von हु)
msc. ein heiliges Feuer zum Opfer-
bringen.

आहार (Vb. हृ) msc. das Nehmen, Speise.
आहितुषिष्ठक (durch क nr. 11 (S. 231) vom

Ttp. अहिः तुपुः Schlangenmund) msc.
Schlangenfänger, Jongleur

आह्लादन (Vb. ह्लाद्) n. Erfreuerung.

आहुय (Vb. ह्वे S. 137) m. Namen.

इ

इ Pronominalthema s. इद्म्.

इ (§. 58, Ausn. 1, vgl. §. 815; §. 86,
Ausn. 8 9; Desid. 186 u. 195, Caus
199 u. 204; 297; 331; 629; Pf. red.
832; Aor. 856, vgl. 847; Prec. 866;
Aor. Pass. 881; Ptcp. Pf. 890, Ptcp.
Fut. Pass. 906) I. II Par. gehn; gehn
zu (mit Accus.); mit Acc. eines Ab-
stracts = werden, sein was das Con-
cretum desselben bezeichnet, z. B.
तुल्यम् gleich sein, श्रोत्रम् trocken wer-
den. Aor. अगाम् (§. 856, 2), Pass. ईय
erkannt werden 205, 2; ved. Infin.
एतवे 296, 8. — Desid. जिगमिष् जिगाम्
(§. 195 und 182); Caus. गमि (§. 204).

— अति (§. 238; Prec. 866) überschrei-
ten, überwinden 202, 5; vorübergehn,
vergehn, episch मा अत्यगात् mit Aug-
ment (gegen §. 808) 6, 9. (अतीति
§. 653, I, 1, 1).

— — व्यति (Prec. §. 866) vorübergehn,
überschreiten, vergehn, abwechselnd
gehn (vgl. §. 789, IV).

— — समन्ति (Prec. §. 866) übertreffen.

— अधि (§. 195, 199; 204; 326, Ausn.;
789, I; 790; Pf. red. 833; Aor. 856,
vgl. 847; Prec. §. 866; Condit. 871;
Aor. Pass. 881; Ptcp. Pr. 889; Ptcp.
Fut. Pass. 906) erreichen, sich erin-
nern; Atm (§. 790) lesen, studiren
(Ptc. Pf. Pass. अधीत S. 225 इन्). —
Caus. अध्यापि (§. 199, 789, I)

— अनु (Prec. §. 866) nachgehn, folgen;
अन्वित begleitet, begabt, versehn

— — समनु (Prec. §. 866) zusammen
nachgehn; समन्वित = अन्वित.

— अप (Prec. §. 866) weggehn; vd. per
tmesin getrennt (§. 240) 289, 1; (अपेत
§. 653, IV)

— अभि (Prec. §. 866) hinzugehn (ग्रहणम्
lasst sich fangen).

— — समभि (Prec. §. 866) mit hinzu-
kommen.

— अव (§. 866 Prec.) einsehn.

— — समव (Prec. §. 866) zusammen-
kommen; समवेत (Ptcp. Pf. Pass.) in-
nerlich verbunden.

— आ (Prec. §. 866) hinzugehn, gera-
then in.

— — आया (Prec. §. 866) hinzugehn,
herbeikommen.

— — — समया (Prec. §. 866) zusam-
men herbeikommen, gehn zu 131, 24

— — समा (Prec. §. 866) zusammenher-
beigehn (hingehn) 131, 16, zusam-
menkommen, sich versammeln 112, 23,
zusammentreffen 20, 16, angehn, be-
suchen 54, 12.

— उद् (Prec. §. 866) aufgehn, entstehen,
werden 255, 117; उद्दि (S. 656, IV)
erzählt 240, 61.

— — समुद् (Prec. §. 866) sich erheben
170, 4; aufgehn 190, 11, aufliegen
170, 1 (Sch. सम्पत्तितमिव स्थित).

- उप (Prec. § 866) unter (etwas) gehn, sich unterziehen; mit Accus. eines Abstract, wie beim Simplex, z. B. मिदाम् gespalten werden 174, 43; विस्तृतम् sich ausbreiten 146, 7; nahe gehn, sich nahen, उपेत versehn, begabt 56, 16; 89, 6; 109, 24
- — अगुप (Prec. §. 866) hinzugehn, hinzutreten, beistimmen 184, 19; zu-frieden sein 189, 22; beim Passiv Nominativ eines Abstracts, wie beim Activ Accusativ (s. Simplex und mit उप): werden (Sclavin) 183, 12.
- — समुप (Prec. § 866) zusammen-gehn (zum Kampf) 100, 12, mit Accus. eines Abstracts (wie bei Simpl., vgl. mit उप und अगुप) sich verwandeln (in Gift) 240, 68
- नि (Prec. §. 866, §. 326, Ausn.)
- निरू (Prec. § 866) weggehn (mit Abl.)
- परि (Prec. § 866, § 326, Ausn.) herumgehn; परीत umgeben.
- — विपरि; विपरीत entgegengesetzt, umgekehrt.
- प्र (Prec. §. 866) vorangehn zu (Acc) प्रैहि (gegen §. 86, Ausn. 9, wenn man प्रऽआऽइहि theilen wollte; wahrscheinlich ist प्र इहि zu theilen; letztes die vd Form S. 356, n. 2); weggehn, sterben.
- — अभिप्र entgegen gehn, nach etwas streben, beabsichtigen, meinen 182, 1.
- प्रति (Prec. § 866) herankommen; Pass. erkannt werden; प्रतीत erkannt, wahr, Caus. in der Bed. verstehen machen, überreden, regelrecht प्रत्याचि (§. 204).
- वि (Prec. §. 866) durchwandern (Acc.) 289, 5; वीत weggegangen; in Bhvr. anlautend. ohne.
- सम् zusammenkommen; kommen zu (mit Genit) 114, 18.
- इव् I Par. gehn.
- इव्व I Par. gehn.
- इङ्ग I Par. gehn, sich bewegen. इङ्गित s. bes.
- इङ्गित (Ptcp Pf. Pass. vom vor, nach § 333) n. Bewegung, Herzenszustand (हृदतो भावः Sch) 241, 69; Gestus, Zeichen, Andeutung.
- इच्छ s. 1. इष्.
- इच्छा (von Vb. इष् §. 336) f. Wunsch, Willen.
- इच्छु (Vb. इष् §. 298) adj. wunschend, wollend.
- इद्या (Vb. यज्ञ §. 338) f. Opfer, Gotterverehrung.
- इट् I Par. gehn.
- इडा (vd. mit ल fur उ nach §. 52; vgl. §. 104, Ausn. 3, 2; S 136; §. 372; 473; 564, III) fem Erde, Kuh 288, 16.
- इतर (§. 239, B. 1, S 133, O, 2, b; §. 431, 464, § 560, 572; 582; vom Pronominalth इ durch Comparativ-Suff. तर, S 234 तर; Declin. §. 778, I) Pronominaladj. रा f. andrer. इतरेतर (§. 683, VI) einander, abwechselnd.
- इतरथा (vom vor. nach §. 572, IV) adv. auf andre Weise.
- इतस् (§. 106, Bem. 3; vom Pronomth. इ nach §. 572, I) adv von hier; इतश्चेतस् hier und dort.
- इति (§. 89, Bem. 2, 90, 5, Ausn.; von Pronominalth. इ durch Suff. त्व S. 235) Ind. (§ 786) adv auf diese Weise; so; bezeichnet Worte, Satze sowohl fremde als eigne als solche so sprechend, so denkend 1, 2, 2, 15; 1, 8; 3, 8; 41, 22, 121, 6; wenn du so sprichst 187, 22; hinter Namen „so genannt“ 84, 32; so rufend 80, 49 (vgl. Bohtl. zu Sakunt. p. 145; 157) — In der Frage hinter किम् 197, 22; dient

den Schluss von Abschnitten, Schriften zu bezeichnen. so lautet es.

इत्थम् (§. 572, IV vom alten Ntr. इद् des Pronomth. इ) adv. so.

इत्था (§. 572, IV wie das vor.) adv (vd) so.

इद् (altes Ntr. des Pronomth. इ lat. id) adv. (diess) dient vd. verstärkend, insbes. hinter Pronominibb. (z. B. तदिद्).

इदम् (S. 133, O, 2, b; S. 136, ऋ, 6; §. 239, Bem.; 431, 6; 556, Bem.; 560, vgl. Suff वत्; §. 582; 674; 683, VI) Pronom. (Declin. §. 776 u. Tafel) dieser, -se, -ses.

इदानीम् (von इदा § 572, III, durch Suff. न S. 238, eig. Accus. fem.) adv. jetzt.

इन्द्रू kann nicht flektirt werden (§. 795, II), ist also wohl ursprünglich nur grammatische Abstraction aus इन्द्र und den damit verwandten Wörtern; es wird ihm die Bed. „die höchste Herrschaft haben“ gegeben.

इन्दीवर n. der blaue Lotus (Nymphaea caerulea).

इन्दु m. (wohl ursprünglich der heilige Soma, dessen Tönen, Singen (beim Tropfen) so oft in den Veden hervor gehoben wird, von इन्द्र (s. bei इन्द्र), dann wie das Wort सोम ebenfalls) Mond.

इन्दुमणि m. f. od. णी f Mondedelstein = चन्द्रकान्त „vom Mond geliebt“ ein fabelhafter Stein, aus den Mondstrahlen entstanden.

इन्द्र (S 169 र; von इन्द्र für निन्द्र (wie vd. इन्द्र für निन्द्र; इन्द्र für निन्द्र §. 71, Bm. 2) welches eigentlich Specialthema nach der III. Conj. Cl. von नद् (d. h. altes aber abgeschwächtes Intensiv) „sehr tönen“, so dass इन्द्र etwa „der donnernde“ hiess §. 558, VII; 588, V; 656, IV) m. höchster der alten ved. Naturgotter,

der Donnergott, Herr des Himmels, König der Gotter; seine Frau इन्द्राणी (§. 701); Bezeichnung der höchsten unter aa. Wesen: König; menschliche oder thierische Seele, der Theil des Allgeistes in einem Körper.

इन्द्रज्ञान (Tip. vom vor. u. ज्ञान) n. Sinnentauschung.

इन्द्रता (von इन्द्र nach §. 554) fem. Indracharakter 241, 80.

इन्द्रधनुस् (Tip. von इन्द्रधनुस्) m. n. Indras Bogen = Regenbogen.

इन्द्रिय (S. 239 von इन्द्र) n. Sinneswerkzeug; vd. Starke 291, 2.

इन्द्रियाश्रव (Kmdh. vom vor. und अश्रव) m. mit einem Ross zu vergleichendes Sinneswerkzeug 175, 50.

इन्द्रू (§. 154, 2, 2; S. 131, O, 1; S. 141, ऋ, 23; S. 161, §. 402; 166 ऋ) VII Atm. (§. 789) Ptcp. Pf. Pass. इन्द्र (§. 896, 2, 3) anzunden.

इन्धन (vom vor.) n. Brennmaterial, Holz.

इन्द्रू (Ntr. zu S. 32 Z. 18) I Par. umfassen.

इम् (S. 166 ऋ?; §. 547, IX) m. Elephant.

इम्भ्य (§. 547, IX) adj. वा fem. reich.

इमक् (§. 776, VIII und §. 560) s. इदम्.

इलू VI Par. gehn, werfen, schlafen.

इव (S. 11, n. 2; §. 127, 2, 1; vom Pronomth. इ durch व Abstumpfung von वत्, S. 243 ऋ, vgl. §. 579; wird mit dem ihm vorhergehenden Wort zusammengestzt §. 684) Ind. (§. 786) gleichwie, gewissermaassen, auch nur 240, 59.

1. इष् (§. 156, 3; 298; 336) VI Par.; Specialthema इच्छ् (§. 797) wünschen, zu erlangen suchen 290, 296 Pass. इष् gebilligt, angenommen werden, erschlossen werden, folgen 227, 84; Ptcp. Pf. इष्ट gewünscht, werth gewünscht zu werden, lieb, freundlich.

- अन्तु verlangen.
 — अन्तु wünschen.
 2. इषू (§. 203, Ausn.; 337) IV Par. ep. auch Atm. gehn.
 — अन्तु nachgehn, suchen.
 — प्र Caus. देखि (§. 86, Ausn. 8) vorwärts gehn machen; senden (Dat.); werfen.
 — — संप्र Caus. wie das vorige; संप्रैषीत् (Aorist).
 3. इषू IX Par. oft thun.
 इषू (von 1. इषू) fem. (das was gewünscht wird) ved. Speise 288, 15; 292, 5; 293, 1.
 इषु (S. 156, §. 397; §. 565; 675) m. f. Pfeil.
 इषुध्य Vb. Denom. (§. 235 von इषुधि

- Kocher) Par. (nach etwas wie mit einem Pfeil (?) zielen) wünschen.
 इष्टक (S. 161; §. 465) m. (f. इष्टका §. 687, Bem.) Ziegelstein.
 इष्टि (von 1. इषू und von यत् S. 162 ति, 2, vergl. §. 66, 2, Ausn. mit 4) fem Wunsch, Opfer.
 इष्मिन् (von इष्म von 2 इषू (vgl. इष्म von 1. इषू S. 166 म) adj. (vd.) fem. ओषिणी eilend 293, 6.
 इष्वस्त्र (Ttp. इषुस्त्र Instrument zum Werfen (अस्त्र IV) von Pfeilen) n. Bogen.
 इष्वास्त्र (Ttp. इषुस्त्रास्त्र (von अस्त्र IV) Werfer von Pfeilen) msc. ntr. (§. 640 V. L.) Bogen.
 इह (S. 237 ध, §. 498; vom Pronomth. इ §. 572) Ind. hier; in dieser Welt.

ई

- ई I Par. IV Atm. (§. 789, V, Desid. §. 186; Ptcp. Pf. Pass. 897, 5) gehn, 287, 5 (eig. Pass. refl. von इ).
 ईक्षू (§. 275; 644, VII) I Atm. (§. 789, V), ep. auch Par. sehn. Aor. ऐक्षिष्ट.
 — अय्य berücksichtigen, beabsichtigen; Pass. erlangt werden 225, 63.
 — — निरूप im Ptcp. Pf. Pass. निरूपेक्षित nicht berücksichtigt (eher Kmdh. von निरूपेक्ष) 193, 3.
 — अय्य ansehen, betrachten, prüfen, überlegen.
 — — समय betrachten.
 — उद्ग aufsehn, ansehen, warten.
 — — समुद्ग nach jemand aufschauen, ihn verehren 3, 7.
 — उप übersehn, vernachlässigen.
 — निरू niederwärts sehen, betrachten
 — परि herumsehen, erforschen, erproben, erkunden 254, 109.

• Glossar.

- प्र vorwärts sehen, ansehen.
 — — अभिप्र ansehen.
 — — विप्र zweifeln (?) 77, 3.
 — — संप्र erblicken.
 — प्रति (entgegensehn) erwarten, warten
 — — संप्रति dazu betrachten 79, 37
 — वि durch (genau) sehn, anschn, betrachten.
 — — अभिवि ansehen, erblicken 86, 62.
 — — उद्दि erwagen 117, 22.
 — — सम् erblicken.
 — — प्रसम् erblicken, bemerken 81, 52.
 ईक्षपा (vom vor.) n. Auge; in Bhvr. auslautend fem. पा.
 ईक्षू I Par. gehn.
 ईक्षू I Par. gehn.
 ईक्षू od. ईक्षू I Atm. (§. 789, V) gehn, tadeln.
 ईङ् (§. 789, V; 819) II Atm. preisen.

ईदृश (Ttp. Pronomth. इ und दृश §. 274, S. 133, O, 2; §. 718) adj. wie dieses aussehend, solcher, -e, -es.

ईदृश (Ttp. von Pronom इ und दृश von Vb. दृश; §. 274, S. 136, अ, 6) adj. fem. श्री, wie dieses aussehend, solcher, -e, -es.

ईप्स Desider. von Vb. आप् wo s.

ईम् (S. 11 n. 2 eig. Acc. von ई. f. des Pronomth. इ, auch ohne म् s. S.-V. Gl., nur bewahrt ved. als) Partikel, welche verstärkend insbes. hinter Pronomina tritt (= griech. *-τεν*, z. B. *οὐτοσιν* und *τε*, z. B. *οὐτοσιν*)

ईम् II Atm. (§. 789, V) gehn, Caus ईरि gehn machen, die Stimme in Bewegung setzen, reden, sprechen 241, 69.

— उद् in die Höhe gehn, sich erheben; hieher wohl, obgleich anomal उदोर्ष Ptcp. Pf. Pass. (wurde regelrecht zu ऋ gehören) Daçak. 182, 16. — Caus. heraus gehen machen, aussprechen, zur Folge haben 182, 23.

— समुद् Caus. in die Höhe heben, treiben.

— प्र Caus. senden, reizen, treiben, fragen 182, 1.

— संप्र Caus. antreiben.

ईर्य Vb. Par. (§. 235) Aor. Atm. beneiden (vgl. die beiden ff.).

ईर्य्य od. ईर्य्य (§. 168) I Par. beneiden.

ईर्या (vom vor) fem Eifersucht, in Bhvr auslaut. अय fem या.

ईर्यालु (von ईर्य्य vgl. §. 308) adj. eifersüchtig

ईश्व II Atm. (§. 789, V, Anomalie §. 819) herrschen.

ईश्व (vom vor) m. Herrscher; N. ppr des Siva

ईश्वानकृत् (Ttp. अकृत्; erstres Ptcp. Pr von ईश्व; letzteres von कृ nach S. 131, O, 1) adj. zu Herrschenden machend.

ईश्वर (von Vb. ईश्व §. 310, vgl. S. 171 वर, 1. 2) msc., fem. रा und री, Herr, Herrin, Siva und dessen Frau

ईष I Atm. (§. 789, V) fliehen, Par. Ahren lesen.

ईषत् (§. 644, VIII; 662, 1) Ind. ein wenig.

ईह्व I Atm. (§. 789, V) sich anstrengen.

ईहित (Ptcp. Pf. Pass. des vor.) n. (nach §. 333) Bemühung

उ

उ (S. 11 n. 2; §. 89, Bem. 1; §. 90, 3, Ausn. 2; §. 101, Ausn. 2; §. 685) Ind. (§. 786) 1) Interjection des Rufens, Mitleids, Befehls, Ärgers, der Beistimmung. 2) verstärkende Partikel (aus Pronom. अ GWL. I, 272, wahrscheinlich für org. अ vgl. कु aus कृ für org. कृत्) insbesondre hinter Casus von Pronominaibus (z. B. अ उ = griech. *οὐ* in *οὐ-τος*).

उ I Atm. (§. 789, V; Desid. §. 186) tonen.

उक्त (Ptcp. Pf. Pass. von वच् nach §. 333) n. Rede, Wort.

उक्ति (von Vb. वच्) fem. Rede.

उक्थ (von Vb. वच् S. 165 थ; §. 443, vgl. 491, 485; 566, XII) ntr. (§. 708) Preislied 292, 4.

उक्थ्य (vom vor. §. 566, XII, S. 241, थ, 10) adj. या fem. Preisliedes werth 291, 14.

उक्त् I Par. besprengen, benetzen; उक्तत ved. Imperat. mit gedehntem Auslaut 293, 2. उक्तित Ptcp. Pf. Pass. vgl. auch वच्.

उत्तन् (S. 145 अन्; §. 485; 561, V; S. 221; §. 592) msc. Befeuchter, Regner; vd.

290, 2; Stier (in dieser Bed. wohl eher von वक्त् als altem Desider. (S 47, 2) von वह् „tragen“)

उख् I Par. gehn.

उखा (§ 320, § 455; §. 506, Bem; 518) fem. Topf (in Zssetzung fem. उखा §. 693).

उख्य (vom vor §. 506 und Bem, vgl §. 495) adj वा fem. in einem Topf gekocht (in Zsstzg §. 651).

उग्र (S 169 र; §. 431; wohl von वृत् mit der Bed, welche in वृत् „hart“, वज्र und ओजस् „Starke“ erscheint) adj. रा fem. grausam, zornig, furchtbar, gewaltig

उङ्क् I Par. gehn.

उच् IV Par. (Aor. औचत् § 858, VII, 2) passend, angemessen sein. उचित (§. 554, I) angemessen, passend, gewohnt, rhythmisch (?) 275, 365

— सन् gewohnt sein.

उच्च (von उद्च् durch Suff. च S. 218, n. 1) adj चा fem. hoch.

उच्चैस् (aus उच्चैस् nach § 560, vgl. S. 222) adv. hoch, laut.

उच्चय (Vb. चि mit Praf. उद् vgl. §. 326) msc das Sammeln, Aufhaufen, Aufhaufung.

उच्चावच (§. 656, II aus उच्चऽअवच; letzteres aus अवाच् (= अवऽअच्) durch Suffix अ wobei das अ in अच् eingebusst wird S 218, n. 1) adj. (hoch und niedrig) adj. चा fem. mannichfach, verschiedenartig.

उच्चैःस्थेय (Kmdh. vom folg. und Ptcp. Fut. Pass. von स्था, eig. das hoch feststehn Mussen) ntr. erhabne Festigkeit 162, 61.

उच्चैस् (Instr. Plur von उच्च, aber) adv. (§. 784) hoch, laut.

उच्चैस्तरत्वं (nach §. 554 von उत्तर, Comparat. vom vor.) ntr. der Zustand des zu hoch Seins.

उक्क् I. VI Par. (ursprünglich Inchoativ von वस् „wohnen“ §. 144 und wohl wie im späteren Sskr. auf die Verbindung mit dem Praf. वि beschränkt (s. Westerg.) in der Bed. „entfernt wohnen machen“ = „entfernen“, ved insbesondere von der Entfernung, Vertreibung der Nacht durch die Morgenrothe; dann, jedoch noch selten, ved. dieselbe Bed. auch ohne Verbindung mit वि (vgl. ähnlich पत् „fallen“, fur, उद् पत् in die Höhe fallen = fliegen) und dann überhaupt) aufleuchten, उक्कात् ved. Conjunct. (Let §. 811) 287, 3.

— अत्र vd. entfernen 287, 8.

— वि (eig. entfernen s. Simplex) aufleuchten 287, 1; 289, 4, 9; in der gewohnl Sprache. wohnen, überschreiten, verlassen, enden, binden.

उक्क्रेदन (Vb. द्विद् mit Praf. उद्) ntr. das Ausrotten.

उक्काय (Vb. अि mit Praf. उद् § 326, Ausn.) msc. das Aufgehn, Erhebung.

उक्कास (Vb. प्रवस् mit Praf उद्) msc. Aufathmung, (Ausruhung) Capitel eines Buches.

उक्कयिनी fem. (auch उक्कयिनी von क्ति mit Praf. उद् „die siegreiche“ (§. 488, vgl. 517, 478); aber) N. ppr. einer Stadt, jetzt Oudjein.

उक्कल (Vb. कल् mit Praf. उद्) adj. ला fem. leuchtend, glanzend, schön.

उक्क (prakritartig entstanden aus उद्ऽहा §. 142) VI Par. verlassen, lassen 254, 108, aufgeben.

— व verlassen 124, 18.

उज्झू I VI Par die bei der Ärndte zuruckgelassenen Ähren auflösen.

उह् I Par. schlagen.

उडुपति (Ttp. उडु (eine Mondstation) ऽपति Herr der Mondstation Udu) msc. Mond.

उत (aus उ far Pronomth. व und त wohl für ता alten Instrumental vom Pronomth. त) Conjunction (§. 786): und, auch, oder; auch bei Frage, Zweifel.

उतथ्य (vd. उचथ्य) N. ppr. eines alten Weisen (Vedendichters) 182, 12.

उताहो (aus उत und अहो) Ind. „etwa“ in der Frage; „oder“ bei Zweifel.

उत्कपठा (Vb. कठ् mit Praf. उद्?; eher wohl von कपठ „Hals“: das schnsuchtsvolle Hinblicken nach etwas; S. 225 इत) fem. Sehnsucht.

उत्कपिठ Vb. Denom. (vom vor.) erschneiden; उदकपिठ (nach §. 808, Bem. 2) Aor. Pass. 239, 54.

उत्कर्ष (Vb. कृष्; S. 225 इत) msc. Übermaass, Auszeichnung.

उत्कोच (Vb. कुच्) msc. Bestechung.

उत्कृष्टोपाधिता (nach §. 554 von ०धि; dieses ist Bhvr. ०ष्ट ऽउप०; jenes Ptcp. Pf. Pass. von कृष्, letzteres s) fem. Zustand der erhabnen Tauschung 204, 17.

उत्क्रमण (Vb. क्रम्) ntr. das Herausgehen.

उत्क्षेपण (Vb. क्षिप्) ntr. das in die Höhe Werfen.

उत्तंस (Vb. तंस) msc. Ohrring.

उत्तम (Superl. von उद् S. 234 तम; §. 464; 492; 656, II) adj. मा fem. höchste, beste, äusserste; ०मम् adv. sehr laut.

उत्तमर्षा (Ttp. vom vor. und ऋषा „der oberste bei einer Schuld §. 653, II, Ntr.) adj. पाा fem. Glaubiger, der, die, das geborgt habende.

उत्तमाङ्ग (Kmdh. ०म ऽअङ्ग) ntr. Kopf.

उत्तर (Compar. von उद् S. 234 तर; §. 239, Bem. 1, S. 133, 0, 2, §. 492, §. 560, 572; 573; 582; 639; 653, VII, Bem; 683, VI) adj. रा fem. der, die, das obere, ubertreffend; nordlich, sbst ntr. Antwort. — Instr. उत्तरेण als Adv. „uber“ mit Acc od. Abl. (§. 785). उत्तरच्छद् (Ttp. vom vor. u. Vb. छद् S. 140, §. 379, vgl. §. 344) msc. Oberdecke 199, 66.

उत्तरण (Vb. तृ mit Praf. उद्) ntr. Durchschiffung 98, 22; 99, 5.

उत्तरापथ (Kmdh. ०रा (alter Instrum. §. 573) ऽपथिन् (§. 624, 4) §. 551, XXI) msc (eig. der Weg nach Norden) Nordland 258, 153; 263, 214.

उत्तरेयुस् (S. 237, §. 613) adv. am andern Tag.

उत्तान (Vb. तन् mit Praf. उद्) adj. ना fem auf dem Rücken ausgestreckt schlafend.

उत्तुङ्ग (Kmdh. ऽतुङ्ग) adj. गा fem. hoch.

उत्थ (von Vb. ह्य mit Praf. उद् §. 241, Bem. 1) adj. या fem. (= उत्थित Sch. ad Chaurap. 18) entstehend 230, 119, einkommend 259, 167.

उत्पताकध्वज (Kmdh. ऽप०; letzteres Dvn. ०क ऽध्व०) adj. erhobne Standarten und Fahnen 284, 465.

उत्पत्ति (Vb. पद् mit Praf. उद्) fem. das Aufgehen, Entstehn, Entstehung, Production, Ertrag (Product) 251, 68; 259, 169.

उत्पन्निकालीन (von ०त्तिकाल (Ttp. ऽक०) nach §. 496) adj. ना fem. zur Zeit der Entstehung eingetreten.

उत्पथ (Ttp. §. 653, V, vgl. §. 624, 4) adj. या fem. vom (richtigen) Weg abweichend (Unrecht, Sunde) 22, 25.

उत्पल (Vb. पल् mit Praf. उद् §. 563, IV)

- ntr. blauer Lotus; msc. N. ppr. 256, 127; 284, 460.
- उत्पलशाक (Ttp. vom vor. und १०) msc. ntr. (Lotusstengel?) Name einer Pflanze 249, 49.
- उत्पादन (Vb. पद् mit Praf. उद्) ntr. Vertreibung 266, 255; 269, 292; 283, 464.
- उत्पादन (Vb. पद्) ntr. Erregung.
- उत्फुल्ल S. फल.
- उत्स (Ttp. उद् स von उद् „Wasser“ (S. Sv. Gl. उदक) und Vb. सन् „spenden“, S. 172, अ; S. 427; 441, 2, b) msc. Quelle, Wolke 290, 6.
- उत्सङ्ग (Vb. सङ्ग mit Praf. उद् S. 532, VII; 564, XVI) msc. Vordertheil des Oberkörpers (Hemach. 110, 89), Schooss.
- उत्सधि (Ttp. von उत्स und धि von Vb. धा § 356) msc. (eigentl. Wolkenlager) Wolkenschatz 293, 4.
- उत्सर्ग (Vb. सृज् mit Praf. उद्) m. Entleerung.
- उत्सव (Vb. सु in Bed. „Somatrank bereiten“, „opfern“) msc. Festtag.
- उत्साह (Vb. सह; S. 563, II) msc. Anstrengung, Festigkeit (Macht) Glück.
- उत्सुक (S. 136; 247, IX; §. 225) adj. का fem. eifrig nach etwas strebend, nach etwas sich sehnend, es vermissend, bedauernd.
- उत्सुकता (vom vor. nach §. 554) fem. Eifer, Sehnsucht.
- उत्सुकाय Vb. Denom. (§. 225) Atm. sehnlichst werden.
- उत्सेक (Vb. सिच् mit Praf. उद्) msc. Übermuth 274, 350.
- उत्सेध (Vb. सिध्) msc. Hohe, Körper.
- उद् (S. 566, VII; 643, 3, 3) Verbalprafix (§. 241), vorderes Glied in Nominalzusammensetzungen (vgl. §. 653, V, 1. 2. 3. 4.) aufwärts, aus.
- उदक (von Vb. उन्द् S. 142 अक; §. 244, 430, k; 517, IX; 563, V. VI, S. 241, य, 10; §. 624) ntr. (Declin. §. 754, XV; Nbth. उद्न्) Wasser (wird in Zsitzg उद् S. 622, I; S. 248, XIII; §. 649).
- उदक्पथ (Kmdh. उदक् स पथिन् vgl. उत्तरापथ) msc. Nordland 258, 156.
- उदच् (Vb. अच् S. 133, O, 2; §. 500; 585; 624) adj. (Declin. §. 754, II) fem. उदीची (§. 686) aufwärts, nördlich.
- उदञ्चलि (Bhvr. स अञ्च ०) adj. die Hände bittend in die Höhe haltend 180, 1.
- उदधि (Ttp. उद्न् (statt उदक) S. 248, XIII) स धि (von Vb. धा §. 356) msc. Meer, Ocean.
- उद्न् S. उदक.
- उदन्य Vb. Denominat. (§. 227) Par. dursten.
- उदय (Vb. इ) msc. Aufgang, Berg hinter welchem die Sonne aufgeht, Erhebung, Glück, Glanz.
- उदयन (Vb. इ) ntr. das Aufgehn.
- उदयप्रस्थ (Ttp. उदय स प्रस्थ) msc. Bergebeue des Berges, hinter welchem die Sonne aufgeht.
- उदयवत् (von उदय nach §. 562) adj. तो fem. aufgegangen.
- उदर (Vb. ऋ; S. 139, §. 376; vgl. S. 140, अ, 15; §. 558, II; 563; 673) ntr. (§. 708) Bauch (das hervorstehende eigentlich), das Innere; in Zsitzg auslautend fem. रा oder री (§. 693).
- उदान (Vb. अन्) msc. von den 5 Lebenshauchen, welche die Inder annehmen, derjenige, welcher aufwärts vom Herzen zum Kopf steigt 207, 11.
- उदायुध (Bhvr. स अायु ०) adj. धा fem. die Waffen erhoben habend.
- उदार (Vb. ऋ) adj. fem. रा oder री (§. 693) edelmuthig, freigebig.
- उदारक (vom vor. nach §. 559) msc. Beinamen eines Menschen: der arme Freigebige 186, 21; 187, 16.

उदारता (von उदार nach §. 554) fem.
Freigebigkeit.

उदीप (Bhvr. उद्दीप्त् nach § 624) adj
पा fem. Hochwasser habend 267, 269.

उद्गम (Vb. गम्) msc. Aufgang, Ausbruch,
146, 7, das Aufgehen (Wachsen) 162,
62, Schossling eines Baums 173, 38.

उद्गमनीय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von गम्,
aber) ntr. ein Paar gebleichter Ge-
wänder, wohl Bezeichnung eines be-
stimmten Obergewands 181, 18.

उद्गार (Vb. गृ VI) msc. das Ausbrechen,
Ausspießen

उद्गारिन् (Vb. गृ VI) adj. रिपी ausspeiend,
entströmend 250, 59.

उद्गिरण (Vb. गृ) ntr. das Erbrechen (Sch.
इर्दि) 207, 15.

उद्ग्रीव (Bhvr. उद्ग्रीवो) adj fem. वा (§ 693)
den Nacken in die Höhe hebend (aus
Begierde zu sehen) 275, 359.

उद्गदीपन (Vb. दीप्) ntr. Entflammung, Auf-
regung.

उद्गदेश (Vb. दिश) msc. Ort 189, 13; 196, 11.
Gegend 71, 12.

उद्गृह्य (Vb. हृ) ntr. das Herausheben,
Entwurzeln eines Baumes.

उद्गृति (Vb. धृ) fem. ein Ausschlag, Spross,
285, 477.

उद्भव (Vb. भू) msc. Geburt, Entstehung;
in Bhvr. auslautend fem. वा gewach-
sen, 253, 101, geboren 265, 244.

उद्भासिन् (nach §. 563, II von उच्च) adj. नी
fem. mit Glanz versehn.

उद्भिज्ज (vom folgenden und ज्ञ von Vb.
जन् nach §. 320) adj. ज्ञा fem. durch
Keimen, Ausschlagen, entstanden 209, 5.

उद्भिद् (Vb. भिद्) ausschlagend, keimend.

उद्भेद (Vb. भिद्) msc. das Hervorbrechen
277, 385.

उद्यम (Vb. यम्) msc. ntr. (§. 640) Anstren-
gung, Thatigkeit.

उद्यमभृत् (Ttp. vom vor. u. भृ nach §. 289
vgl. S. 131, Z. 3 v. u.) adj. Anstren-
gung ertragend, über sich nehmend.

उद्यान (Vb. द्या) msc. ntr. (§. 640) könig-
licher Garten, Park.

उद्योग (Vb. युज्) msc. ntr. (§. 640) An-
strengung, thatige Bemühung, Na-
men eines Theils des Mahâbhârata 1.

उद्देक (Vb. रिच्) msc. Übermacht, Sieg
276, 372, Fülle (?) 275, 477.

उद्दस (Vb. वस्) msc. (?) Wohnung (?)
277, 378.

उद्दह (Vb. वह् eig. (das Geschlecht fort-
tragend, fortsetzend) msc. Sohn, हा
fem. Tochter.

उद्दहन (Vb. वह्) ntr. das auf sich Tragen
121, 4; Fühlen 277, 384.

उद्देग (Vb. विज्) msc. Kummer, Furcht.

उद्भस् (aus उद्भस् entstanden §. 142,
vergl. 138) IX X Par. Ahren lesen,
X herauswerfen.

उन्द् (S. 154, 2; S. 131, O, 1; S. 141, अ, 23,
S. 161, §. 402) VII Par. nass machen;
Ptcp. Pf. Pass. उन्न od उन्न (§. 897).

— वि durchnetzen 291, 5

उन्नति (Vb. नम् mit Praf उद्) fem. Erhe-
bung.

उन्नतिम् (vom vor. nach §. 562) adj ती
fem. in die Höhe wogend 241, 72.

उन्नमृता (nach §. 554 von उम्) fem Zu-
stand des Kopfaufhebens 263, 223.

उन्मत्तावन्ति (oder तिन्?) N. ppr. (wohl eher
Beiname: der tolle (Vb. मद् mit Praf.
उद्) Avanti wegen seiner wahnsinnigen
Grausamkeiten) 288, 413.

उन्मद (Vb. मद् mit Praf. उद्) adj. दा fem.
wahnsinnig, toll.

उन्मनस् (Bhvr. उद्मनो §. 225; 230) adj.
geistesverstört, schmerzvoll, sehn-
süchtig.

उन्मनाय Vb. Denom. Atmanep. (vom

vor. §. 225; 230) geistesverstört werden, betruht werden; उदमनायत (§ 808, Bem. 2) 181, 14.

उन्माद (Vb. मद् mit Praf उद्) msc. Tollheit.

उन्मार्गवर्तिन् (Ttp. ०र्गः व०; letztes von Vb. वृत्; erstres उद् म० Ttp nach §. 653, V, vgl. उत्पद्य) adj. नो fem wandelnd in dem vom (rechten) Wege Abweichen-den (Sunde) 262, 209.

उन्मुख (Bhvr. उद् मु०) adj. fem. लो od. ला (§. 693) das Gesicht in die Hohe gehoben habend, nach etwas blickend, gewendet, etwas beabsichtigend.

उप (S. 283 v; aus Pronomth. व zusammen-gesetzt mit *वप् statt वाप्) Prapo-sition (§ 784); Verbalprafix (§. 241); vorderes Glied in Nominalzsstzungen (vgl. §. 683, V, 1. 2. 3. 4; §. 681). von unten nach oben, uber; als Prapo-sition. unter, nach, gegen, fur, mit, langs (mit Acc § 784), uber (mit Loc. §. 784);—verdoppelt (§ 683, VIII).

उपकपठ (Ttp. §. 653, V von उकपठ) adj. ठा fem. (eig. dem Halse nah) nahe, sbst. ntr. die Bannmeile einer Stadt 256, 138.

उपकन्यापुरम् (Avybh. उक०; letztes Ttp. ०याऽपुर) adv. beim Frauenhaus 196, 21.

उपकरण (Vb. कृ) ntr. Mittel, Zubehor, konigliche Insignia.

उपकर्षिका s. कर्षोपक०.

उपकान्तम् (Avybh. उक०; letztes Ptcp. Pf. Pass. von कम्) adv. in des Freundes Nahe.

उपकार (Vb. कृ) msc. Beistand, Schutz, Gunst.

उपकारक (Vb. कृ) adj. रिका fem. helfend 228, 102.

उपकारिन् (von ०कार nach §. 563) adj. रिपो fem. Beistand (Gunst, Schutz)

gewahrend 162, 62; 202, 7, 238, 43, 271, 311.

उपकृति (Vb. कृ) fem. Beistand, Wohlthun, Wohlthat 160, 54; 248, 36.

उपकृतिसत् (vom vor. nach §. 562) adj. तो fem. Wohlthaten erweisend.

उपक्रम (Vb. क्रम्) msc. Anfang 216, 3 vgl. 5; zuerst ausgedachtes Unternehmen (in Bhvr.) 253, 98, wann es in Zu-sammensetzung auslautend ntr. wird (§ 640, vgl. §. 643, III, 10).

उपक्रिया (Vb. कृ) fem. Wohlthat, Dienst 260, 177.

उपक्रोधान (Vb. क्रुञ्) ntr. Tadel, Vorwurf 180, 24.

उपक्षेप (Vb. क्षिप्) msc. Vorwand (?), Dro-hung (?) 193, 14.

उपगति (Vb. गम्) fem. Herbeikunft.

उपग (Vb. गम् nach §. 272) adj. गा fem. (untergehend, sich unterziehend) tra-gend 139, 46

उपघात (Vb. हन् §. 380) msc. Verletzung, Krankheit 224, 47.

उपघोषण (Vb. घुष्) ntr. Verkundigung 180, 13.

उपचय (Vb. चि) msc. Grosse, Fulle 237, 29; 260, 175.

उपचार (Vb. चर्; § 566, VI) m. Dienst, Be-dienung, Sitte, Gebrauch 144, 111, 116.

उपच्छन्दन (Vb. ह्नु वgl. ह्नुद्स् „Wunsch, Wille“) ntr. Begutigung, Mittel der . Gute, Ueberredung 196, 12.

उपजोविन् (Vb. जीव्) adj. नो fem. lebend von 120, 15; 189, 15.

उपदेश (Vb. दिष् §. 532, VIII) msc. Rath, Belehrung, Unterweisung.

उपनयन (Vb. नी) n. Herbeifuhung 176, 76.

उपनिषद् (Vb. षद् mit den Praff. उप नि; §. 244; 508, vgl. 506, Bem.; 532, VIII) fem. Namen einer Abtheilung der Ve-den (s Weber Ind. St. I u. II).

उपन्यास (अस् IV mit den Praff उप नि) msc. Anfang.

उपपत्ति (Vb. पत्) fem. Eintritt 217, 14; das Geeignetsein, Passendsein 216, 4, vgl. 17; Erlangung 276, 374.

उपपत्तियुक्त (Tip. vom vor. und युक्त Ptcp. Pf. Pass. von युक्) adj. ता fem. (mit dem Passendsein übereinstimmend =) recht 277, 378.

उपपौरिक (ob von उपपुर „Vorstadt“, „in der Vorstadt gelegen“? ich kenne aber keine Regel wonach der erste Vokal des 2ten Gliedes hier vriddhrit wäre; wäre उपपौरिकम् zu schreiben, als Avybh. von पौरिक „Garten“, nahe am Garten“?) 189, 6.

उपप्रलोभन (Vb. लुभ् mit den Praff. उप प्र) ntr. (heimliche Verlockung) Überlistung 185, 22; 198, 4.

उपप्लव (Vb. लु) msc. Überströmung, Überschwemmung 251, 70.

उपभोग (Vb. भुज्) msc. Genuss, Vergnügen.

उपमा (Vb. मा) fem. Vergleichung 226, 79, Ähnlichkeit; in Bhvr. ausl. म fem. मा ähnlich, gleich.

उपमान (Vb. मा) ntr. Vergleich 231, 139.

उपमिति (Vb. मा, vgl. §. 154, 2, 3, Ausn.) fem. Vergleichung, Ähnlichkeit, Analogie 224, 51.

उपरति (Vb. रम्) fem. das Aufhören, Ruhe, Zufriedenheit 203, 13, vgl. 16.

उपरमया (Vb. रम्) ntr. Beruhigung 203, 16.

उपरि (§. 242 रि; §. 573) Präposition (mit Gen. vd. auch Acc. §. 785): über; उपर्युपरि (§. 683, III, mit Acc. §. 785) einer über den andern 209, 2.

उपरिनिहित (Kmdh. des vor. u. नि०; letzteres Ptcp. Pf. Pass. von धा mit Praff. नि) ता fem. darüber gelegt.

उपरिपुरुष (Bhvr. ० रि सु०) adj. बा f. einen Mann auf sich habend.

उपरिहात् (§. 573, vgl. S. 235, §. 608, 2) Prapos. (mit Gen. §. 785) über.

उपल (§. 510) msc. (§. 710) Fels, Stein, Edelstein

उपलक्षणात् (nach §. 554 von ०त्ता „Synecdoche, Mitandeutung“) ntr. Zustand, dass eine Mitandeutung statt findet.

उपलब्धि (Vb. लभ्) fem. das Wahrnehmen, die Wahrnehmung, der Geist.

उपलम्भ (Vb. लभ् vgl. §. 149, 5) msc. Wahrnehmung.

उपलम्भक (wie das vor.) adj. भिक्ता fem. wahrnehmen (erkennen) machend 228, 99.

उपलक्ष्य (vom Desider. von Vb. लभ् §. 194) adj. zu vernehmen begierig.

उपवन (Tip. §. 653, V स्व०) ntr. Garten, Park.

उपवास (Vb. वस् §. 506, Bem.; 539; 551, XXIII) msc. ntr. (§. 640) das Fasten.

उपवासिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. fastend.

उपवेशिन् (Vb. विश्) adj. नी fem. niedersitzend zu, vollziehend.

उपशान (Vb. शम्) msc. geistige Ruhe, Zufriedenheit.

उपसंहार (Vb. हृ mit den Praff. उप सम्) msc. Zusammenfassung, Schluss 216, 3 vergl. 5.

उपसंध्यम् (Avybh. स संध्या) adv. gegen die Dämmerung.

उपस्कर (Vb. कृ §. 241, 5) n. Rustzeug (?) 36, 18.

उपस्तुत N. ppr. 297, 15 (Sch. aber nehmen es als Ptcp. Pf. Pass. von स्त, vgl. Sāmav. Gl.).

उपस्थ (Vb. स्था §. 532, VIII) msc. männliche und weibliche Geschlechtsteile; Huft, Lende. — adj. या fem. nahe.

उपहार (Vb. हृ) m. Geschenk an einen höher Stehenden, religiöse Exaltation 181, 20.

उपहास (Vb. ह्स्) msc. Gespött.

उपह्वर (Vb. ह्वृ) n. Einsamkeit, das Geheime,

Nähe; msc. Wagen; vd. Neige, Hohe 293, 2 (Sch nahe Gegenden des Himmels).

उपांगु (Bhvr. und Avybh.; ob von अंगु in der Bed. „Somatrank“?) adj. Gebete murmelnd; adv. (§ 783) flusternd, heimlich, einsam.

उपाख्यान (Kmdh. उप अखाख्यान) ntr. Erzählung von etwas gehörtem; Nacherzählung (Burn. Bhag. Pur. Préf p. 38)

उपाङ्गगीत (उपाङ्ग im Gegensatz von अङ्ग „Glieder, Theil“, etwa „untergeordnete Abtheilung“ und गीत Ptcp. Pf. Pass. nach §. 333 „Gesang“) ntr. Bezeichnung einer Art Gesänge 277, 381

उपात्र (s. Vb. दा mit den Präff उप आ).

उपादान (Vb. दा mit den Präff उप आ) ntr. materielle Ursache 216, 5; 206, 13; 232, 149 (vgl. Lass. zu Içvara Kr. 9, Windischmann Sankar 12; Burn Bouddh. 496).

उपाधि (Vb. धा mit den Präff उप आ) msc. unterscheidende Eigenthümlichkeit 224, 46; 231, 137; in der Vedanta-Philosophie bezeichnet es Naturformen, welche als Verhüllungen des höchsten Geistes angesehen werden; Verkleidung, Tauschung.

उपाधितस् (vom vorigen nach §. 575) adv. in Folge der Eigenthümlichkeit.

उपाध्याय (Vb. इ mit den Präff उप अधि §. 326) fem. या यी geistlicher Lehrer, -rin, यी oder यानी (§. 693; 701) Frau eines geistlichen Lehrers.

उपान्त (Ttp. §. 653, V) adj. ता fem. nahe; ntr. Nähe.

उपान्तसर्पिन् (Ttp. vom vor. und सर्पिन्, letzteres von Vb. सर्प्) adj. सर्पिणी fem. in die Nahe kommend

Glossar.

उपाय (Vb. इ mit den Präff उप आ) msc. Mittel.

उपायत्न (nach §. 554 in इष्टोपायत्न, worin ०य Bhvr इष्ट उ०) ntr. Zustand, wo man die (gewünschten) Mittel hat 232, 145

उपाजन (Vb. अर्ज्) ntr. Erwerb 130, 22

उपालम्भ (Vb. लभ् (vgl. §. 149, 5) mit den Präff उप आ) m. Beschimpfung, Tadel

उपाश्रय (Vb. श्रि mit den Präff उप आ) msc. Zuflucht (zu) 158, 40.

उपासन (Vb. आस्) ntr. Umgang (?) 99, 15; 157, 34 Verehrung, Studium, Betrachtung 202, 12, vgl 18

उपेक्षा (Vb. ईक्ष्) fem. Aufmerksamkeit 233, 159.

उपेन्द्र (Ttp. nach §. 653, V nach Indra geboren § 554, VI) msc. ein Namen des Vishnu oder Krishna; Beherrscher der Gehwerkzeuge 209, 19.

उड्ड् VI Par. (Reduplic. im Desiderat. und Aorist des Causale § 186; 843) strecken, niederschlagen — निरु herabsenken 292, 9

उभ् VI Par. erfüllen

उभ (§. 239, Bem.; S 133, O, 2; §. 557; 560; 572; 582) nur Dual. beide.

उभय (vom vor. nach §. 557; § 239, Bem; S. 130, O, 2; §. 560; 563, XII; 572, 582) fem. यो (Accent? vgl. §. 688 und 691) nur Sing. und Plur. (Declin. §. 778, I, 2) beide.

उभयतस् (vom vor. nach § 572) adv. von beiden Seiten 125, 13, 139, 4.

उभयतोदत् (Bhvr. vom vor. und दन्त wofür दत् nach §. 670) adj. fem. तो auf beiden Seiten, in beiden Kiefern, Zahne habend (ep. Nom. Plur. ०दत्स् gegen §. 670) 138, 39.

उभयत्र (von ०य nach §. 572) adv. beider Orten 217, 13.

उमा (§. 527, 547; 555) fem. Name der

Göttin Párvatī oder Durgā, Gemahlin des Siva

उमायति (Ttp vom vorigen und पति) msc. (Declin. §. 725; 727, 729, 731) Gemahl der Umā = Siva.

उमायतिसेविन् (Ttp. vom vor. u. से०; letzteres von Vb. सेव्) adj. fem. नी Siva verehrend.

उम्भ् (§. 154, 2, 2, S. 131, O, 1; S. 161, §. 402) VI Par. anfullen.

उरग (§. 272 उर् = उर्स् vgl. S. 142, §. 381, eigentl. „auf der Brust gehend“) msc. Schlange.

उरगप्रतिसर् (Bhvr. vom vor. und प्र०) adj. र्ता fem. eine Schlange als Hochzeitsring habend 173, 33.

उरगाक्ष्य (eig. Bhvr. उरगस्य०) eine Art Grabscheit (Wils Daçak. 88 n. 3)

उरक्षा fem. N. ppr. eines Gebiets 263, 216 (vgl. Troyer Rājatar n.).

उरस् (§. 149; §. 435; 516; 539, VIII; 558, VII; 563, VIII; 564) ntr. Brust, am Ende von Bhvr. उरस्क (§. 671); wo in Zsstz auslautend उरस (§. 639); wo उरसम् (§. 680).

उरस्क s. उरस्.

उर् (§. 156 उ; 554, VI) adj. fem. उर् und उर्वी (§. 703) breit, Comparat. वरीयस् Superl. वरिष्ठ (§. 224 ईयस्).

उरोज (Ttp. उरस् + ज; letzteres nach §. 320) msc. die weibliche Brust.

उर्द्वी I Atm. (§. 789, V) messen, spielen, schmecken.

उर्व I Par. verletzen (Ptcp. Pf. Pass. §. 897, 2).

उर्वशी fem. N. ppr. einer der Apsarasen, himmlischen Tänzerinnen.

उर्विषा (für उर्व्या vd. §. 75, Bem., Instrum. fem. von उर् aber) adv. weithin 294, 9.

उर्वी (eig. fem. von उर्) fem. Erde (= *Peīṇ* 'Pēa).

उर्वीपति (Ttp vom vor. und पति, vgl. उमाप०) msc. Herr der Erde = König

उत्तपद् (für उद् + लपद् s. letzteres) X Par herauswerfen.

उलूक (S. 159; §. 399, §. 443, vgl. 491, 458) msc. Eule, ein Name des Indra

उलूकाश्रम (Ttp. des vor. und आश्रम) msc. Einsiedelei des Indra 46, 26.

उलूखल (§. 623; 629) ntr. ein holzerner Morser, Reiss zu reinigen.

उल्का (von Vb. ज्वल् mit Einbusse des न् wie in Vulcanus S. 160) fem (§. 709) Feuerbrand.

उल्मुक (wie das vor.; S. 168) ntr (§. 708) Feuerbrand.

उल्लापिक (Vb. लप् mit Praef. उद् ich weiss nicht nach welcher Regel gebildet, ware उपक् zu schreiben?) adj. ver-rathend 57, 22

उल्लासन (Vb. लस् mit Praef. उद्) ntr. Glanz 274, 343.

उल्लवण adj. णा fem. sichtbar 257, 148, kenntlich (?) 157, 142.

उशनस् (S. 146) msc (Declin. §. 718; 721) N. ppr. des Regenten des Planeten Venus.

उष् I Par. (Pf. red. od. periphr. §. 836; Ptcp. Pf. Pass. 896, 2, Absol 914, I) brennen.

उषर्बुध् (Ttp. उषस् + बुध् vd. स् in र्, vgl. das folg. und §. 108, Ausn. 2) adj. früh wachend.

उषस् (S. 149; §. 456; 631) fem. (§. 709, 9) Morgenrothe, Morgen; vd. उषर् vor व (§. 108, Ausn. 2) 289, 4; Nom. Pl.

उषासस् (§. 754, XVII) 294, 2

उषित s. 1 वस्.

उषोदेव्य (vom Bhvr उषोदेवत aus उषस् + देवता) adj. या fem. die Morgenrothe als Gottheit habend 294.

उष्ट्र (S. 164; §. 409; 458; 526, Au.) m. Kameel.

उष्ण (S. 165; § 554, VI, 565, V, 566, VI, S. 230, क, 2, 3) adj. fem णा heiss
 उष्णरूचि (eig. Bhvr उष्णरू०) m. Sonne
 उष्णिमन् (§ 554, VI) msc. Hitze.
 उष्णीष msc ntr Turban, Diadem; in
 Bhvr ausl fem वा.
 उष्म msc heisse Jahreszeit.

उष्मन् (§ 225, §. 563, VIII) msc (Wils.)
 Hitze.
 उष्म (S. 169 र) msc Stier, Lichtstrahl;
 fem रा Kuh 294, 4.
 उष्मिया (S. 226 इय) fem Kuh 297, 12.
 उष्म I Par (Aor. §. 858) qualen, schlagen

ऊ

ऊ ved. = Partikel उ (wo s.) 296, 1;
 Interj (§. 786) des Mitleids.

ऊ I Par. schlagen.

ऊहि (Vb. वृह् mit Suff. ति, vgl. § 154, 2,
 3 und §. 66, 5) fem. das Tragen.

ऊति (Vb. ऋ S. 162, ति, 2; S. 247, IX)
 fem. Schutz, Hilfe 288, 14, ऊतो vd.
 Instr. (S. 298 n. 1) 291, 13.

ऊध्म् (wird ved. ०ध्म् vor दिव्य^० §. 108,
 Ausn. 2; § 543) ntr. Euler 290, 5,
 wird in Bhvr. auslautend im fem.
 ऊध्मो aus einem Nebenthema ऊध्म्
 (§. 669)

ऊन् X (eig. Denom. vom folgenden)
 Par. (Thema ऊन्ति oder ऊनापि §. 209,
 Aor. ऋनतत्, ohne Augm. ऊनन्त् §. 844;
 vd. ऋनयीत् §. 858) verringern.

ऊन (Vb वृन् S. 136, §. 372 GWL. II, 52.)
 adj ना fem verringert um, zu wenig
 um 259, 170 (wann in Zsstzg aus-
 lautend ऊष्ण §. 26; §. 643).

ऊन् Interj. (§. 786) der Frage, des Är-
 gers, Vorwurfs, Stolzes.

ऊष् I Atm. (§. 789, V; entstanden aus
 dem Specialthema des Passiv von वे;
 Ptcp. Pf Pass. ऊत §. 896, 2) weben.

ऊर्री Indekl. Praf. (§. 243) weit; ja.

ऊरी = ऊर्री.

ऊह (S. 156, उ, 1) msc. Huft; in Zsstzg
 ausl. wann im fem. ०ह (§. 704).

ऊर्त् X (eig. Denomin. des folgenden)
 Par. stark sein, Ptcp Pf Pass. stark
 163, 68; edel, stolz, sich brustend
 264, 233; 274, 347.

ऊर्त् (phonet. Umwandlung des gldt vd.
 वृत् (vgl ऊर्त्तु aus वृत्तु S. 72) von Vb
 वृत् eig. „drängen“ (lat. urg-eo) dann
 „stark sein“, „vermogen“, „thun“
 (ऋग्) §. 313) fem Starke, Speise
 (das starkende), fem. ऊर्त्तानो (§. 704)

ऊर्त्ति (zu einem Generalthema erwei-
 tertes Specialthema von वृ nach der
 V. Conj. Cl. S. 72; §. 149, §. 800; bil-
 det Intensiv ऊर्त्तिन्तु ०र्त्तिन्तु §. 164, Ausn.,
 §. 170, 2; Desiderat. ऊर्त्तिन्तुष् od. ऊर्त्तिन्-
 विष् od. ऊर्त्तिन्विष् § 186; 189, vgl
 § 843; Pf. red. ऊर्त्तिन्त् §. 826, 12 und
 §. 836; Ptcp. Pf. Pass. ऊर्त्तिन्त् §. 896, 2,
 Absol. ऊर्त्तिन्त्वा §. 914) II Par. Atm.
 (§. 789, I) bedecken.

— ऋप enthüllen 294, 4.

— ऋ bedecken.

— वि enthüllen; vd. वृष्वर्त्तते statt ०र्त्तिन्त्
 295, 11.

ऊर्ध्व (S. 170, व, Bem ; §. 496; 573) adj.
 वा fem hoch; ०ध्वम् (mit Abl.) über,
 nach 81, 4.

ऊर्मि (S. 167, मि; S. 239) m f. (§. 709, 3)
 Welle.

ऊष् (aus einem Specialthema von उष्

mit Dehnung statt Guna) I Par krank sem.

ऊह I Atm. (§. 789, V hinter Prafixen auch Par. §. 790, Aor §. 858, VIII; 2 (?),

Precat, Specialform des Passiv und Absolutiv auf ण hinter Prafixen haben उ statt ऊ §. 866, 5; 874 und 915, II) einsehn, verstehn.

ऋ

ऋ Interj. (§. 786) des Tadels, Bezeichnung des Lachens, Stammelns.

1. ऋ (bildet Intensiv अरि अरियु अरीयु अरिक् अरीक्, अरार्य §. 164; 171; 175; Desider अरिर्णि §. 189, vgl. Bem.; Caus. अरिर्णि §. 199) I. (Specialthema ऋच्छ §. 795, VI) III. V. IX Par. (Pf. red. अरि §. 826, 10; 829; 831; Aor. §. 856, 4; Prec. अर्गासम् §. 866, 2; Pass. Specialth. अर्य §. 874; Ptcp Pf. Act. अरिक्स् §. 890) gehn; Caus. अरिर्णि (§. 199) bewegen, legen, geben, im Pass. अर्यमाणा 201, 11, अरित gebracht 275, 359; 249, 48; gelegt 239, 54; bereitet 284, 465; wo ऽ ऋत mit vorhergehendem अ zu ० अर्त wird (§. 86, Ausn. 6).

— प्र hervorgehn; प्रारिन् (§. 856, 4) 288, 3.

— प्रति Caus. प्रत्यर्णि zuruckgeben.

— सम् Par. aber, wenn intransitiv, Atm. (§. 790); Caus. समर्णि ubergeben, zusammenlegen 200, 2.

2. ऋ V Par. „verletzen“.

ऋकुन् (S. 170, वन्, 1; S. 243, वन्; eher Th. ऋकृत् durch Suff. मत् von ऋच् S. 239 मत्; die organ. Form von वत् ist वन्, dessen abgestumpfte वन् in der Declination mit der schwachen wechselt S. 312 n. 3) msc. (mit Lobliedern versehn) Lobsanger 293, 5.

ऋच् (?) V Par. schlagen, tödten.

ऋक्त (S. 172, ष; §. 656, III) msc. ntr. Stern; msc. eine Pflanze (Bignonia Indica), in beiden Bedd. 237, 31.

ऋवेद् (Kmdh. ऋच् ऽ वेद्) s. ऋच्.

ऋच् VI Par. loben, preisen.

ऋच् (vom vor. ohne Suff.; §. 441; 508, vergl. 506, Bem.) fem. Lobvers; Bezeichnung des aus solchen Versen bestehenden Rigveda 137, 23; wird in Zsstzgen auslautend ऽ ऋच् (§. 624) ऋचोक N. ppr. Sohn des Bhṛgu, einer der Muni 43, 22.

ऋक् (eig. zu generellem Thema erweitertes Specialthema (genauer Inchoativ) von ऋ welches s.; vgl. §. 144) VI Par. (Pf. red. अर्नर्क् §. 826, 9; 828, 3) gerinnen, blodsinnig werden.

— सम् Par., aber, wenn intransitiv, Atm. (§. 790).

ऋञ् I Atm. (§. 789, V) (gradaus) gehn, (gradauf) feststehn, kraftig sein, (vermögen) gewinnen.

ऋतोषिन् (von ऋ nach §. 563) adj. बिषी fem. mit der Röstpfanne (ऋतोष von Vb. ऋच् S. 156; §. 708; S. 225 इत्) versehn; ob wohl auch: mit Rostgluth: flammendroth? (vgl. Roth Nir. Erl. V, 12); das Vb. ऋच् heisst vd. insbes. „sich schmucken“; daher vielleicht ऋतोष „Schmuck“ überhaupt und ऋषिन् „der geschmuckte“ 291, 12.

ऋतु (Vb. ऋत् S. 156, उ, 1) adj. grade (§. 554, VI; Compar. u. Superl. S. 228).

ऋञ्च I Atm. (§. 789, V) rosten; ved. leuchtend machen, schmucken.

ऋण् (§. 154, 2, 4; S. 161, §. 402; vgl. ति, 1) VIII Par. gehn (Aor. §. 858, IX, Ptcp. Pf. Pass. ऋत §. 896, 2; Absol. ऋणित्वा od. ऋत्वा §. 914, I, II).

— वि eröffnen; ऋणवस् Conjunct. Impf 288, 15.

ऋणयावन् ved. (Ttp. ऋण (Schuld §. 86, Ausn. 6; §. 708; 711) यावन् (von Vb. या nach §. 265) adj. (स्त्री od. ऋणी fem.) eig. Schuldgänger, Schuld übernehmend, Sunden tilgend 293, 4.

ऋत् I Atm. (§. 789, V) bildet im Specialthema nothwendig, in dem generalen arbitrar ऋतीय (§. 211 eig. Denom. von ऋत) gehn, tadeln, verachten, bemitleiden, kämpfen, beherrschen (Absol. ऋतित्वा od. ऋतित्वा §. 914, III).

ऋत adj. ता fem. wahr (eig. recht von ऋ „gehn“, vergl. ऋतु); ऋतान्ते (Dvn. Dual. ntr. §. 629) Wahrheit und Unwahrheit 137, 29

ऋतस्तुम् N. ppr. 297, 20.

ऋतोषाह् (Ttp. ऋति (Feindschaft?) ऽसाह् (von सह् §. 45 u. §. 285) vgl. Sāma-V Gl.) adj. Feinde bewältigend 291, 15.

ऋतु (Vb. ऋ S. 162 तु; §. 456; S. 241, व, 10; §. 551, XXIV; S. 226, इव, 1) m. (Gang, Bewegung, Ordnung, s. Sāma-V. Gl.?) 288, 3; Jahreszeit, Zeit der Frauen: Menstruation.

ऋते (eig. Loc. Ptc. Pf. Pass. ntr. nach §. 333: im Weggang, aber) adv. ohne (mit Accus. oder Ablat. §. 785).

ऋत्विज् (Ttp. ऋतु (zur richtigen Zeit) ऽहज् (von Vb. यज् §. 288, S. 133, 3; §. 547, IX); msc. (§. 708, Nom. ऋत्विक् u. s. w., vgl. §. 66, 2, Bem.) Priester.

ऋद्धि (Vb. ऋध् Suff. ति) fem. Reichthum.

ऋद्धिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. mit Reichthum versehen, reich.

ऋध् IV. (Aor. §. 858, VIII, 2, Ptcp. Pf. Pass. ऋद्ध §. 896, 2; Absol. ऋद्धित्वा od. ऋद्ध्वा §. 914, I) V Par. wachsen, verherrlichen; ved. VII loben (Desid. ऋद्धिष्व od. ईत्स्व §. 190).

— सम् ग्लिदत. सम्द्ध reich.

ऋप् VI Par. verletzen, tödten.

ऋम्प् (§. 154, 2, 2; S. 131, O, 1; S. 161, §. 402) wie das vorige.

ऋभुजिन् (§. 154, §. 394) msc. (Declin. §. 754, II, 742) Indra (s. Sāma-V. Gl.); in Bhvr. Zsstzg fem. ऋभो (§. 699).

ऋष् VI Par. (Ptc. Pf. Pass. ऋष्ट §. 896, 2, 3) gehn, erregen.

ऋषभ (S. 147, ऋभ, Bem.; eher ऋषन् (nicht im Sskr. aber = zend arshan (Vend. lith. 461 ff. und sonst) und griech. ἄρσέν „Mann“) ऽभ (von Vb. भा §. 270); die etymol. Bed tritt nur im Fem ऋषभो „Mannweib“ hervor. ऋषन् wohl von der vd. Bed. des Vb. ऋष् „tropfen“, „fliessen“, „besaamen“, daher) msc. Stier; als hinteres Glied einer Kmdh.-Zsstzg (nach §. 656, III): mit einem Stier zu vergleichender, bester, vorzüglichster (§. 544, II; 561, V; 656, III).

ऋषि (S. 152, §. 394; scheint mir aus dem im vor. Artikel bemerkten *ऋषन् geschwächt zu sein, wie ऋक्ष aus ऋक्षन् u. aa. (S. 153), also eig. „Mann“ zu bed.) msc. (§. 708, 4) bezeichnet die alten Weisen, deren man sieben aufzählt; Dichter der Vedenhymnen.

ऋष्टि (Vb. रिष्) fem. Schwerdt.

ऋष्टिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. mit Schwerdt versehen.

ऋष्य vd. (S. 170, Bem.) gross, schon (s. Sāma-V. Gl.) 290, 2.

३ IX Par. (wird im Specialth. ३पा, ३पो § 805) gehn (vgl. ईरू mit Prof. उद्).

एक (S. 160, क; wohl vom Pronomth. इ; §. 239, 431, Bem.; 443, Bem; 560, 564, II; 570; 572; 580; 582; S. 224, आकिन्; S. 230, क, 2; S. 230, त; S. 247, X, §. 653, IV; 656, 2; 682, II; 683, VI; vd. auch एकएक und selbst एकमेक Rv. IV, 3, 26, 1, IV, 3, 10, 7) Num. का fem. (Declin. §. 778, I, 2) einer, -e, -es; allein (एक-एक §. 127, 2, 40).

एकचारिन् (Ttp. vom vor. und च० von Vb. चरू §. 282) adj. रिपो fem. (zu einem gehend) treue Gattin.

एकतम (Superlat. von एक §. 570; 683, V. VI; Declin. §. 778, I) मा fem. einer von mehr als zweien.

एकतर (Comparat. von एक §. 570; 683, V. VI) रा fem. einer von zweien.

एकतस् (von एक nach §. 572) adv. von einem 252, 90; von einer Seite 170, 2, 277, 380.

एकत्र (von एक nach §. 572) adv. in einem 231, 129.

एकत्व (von एक nach §. 554) ntr. Einheit.

एकदा (von एक nach §. 572, IV) adv. zu einer Zeit, zugleich, einmal, einst.

एकदेश (Kmdh. स० दे०) ein Ort, Theil 129, 19; 176, 96.

एकपञ्चाश m. n., fem. श्री Ordin. (§. 770) ein- undfunfzigste.

एकपृथक् (nach §. 554 aus स० पृथक्) ntr. Einheit und Besonderheit.

एकरात्र (Dvg. रात्रि für रात्रि nach §. 639) ntr. (§. 660) eine Nacht.

एकविंश m. n., fem. श्री Ordin. (§. 770) ein- undzwanzigste.

एकाकिन् (von एक S. 224 आकिन्) adj. नी fem. alleinig, einsam.

एकाग्र (Bhvr एकसग्र eins als Ziel habend) adj. रा fem sehr aufmerksam, tief meditirend, in sich versenkt, ungestört, bekannt.

एकाङ्ग msc. (gegen Gr, aber) 267, 260 (Kmdh. एकसङ्ग einzige =) beste Corps = Garde 267, 258, 269, 288, 274, 341; in Bhvr. ausl. fem. मा 266, 248.

एकादश m n., fem. श्री Ord. (§. 770) eilfte.

एकान्त (Bhvr. एकसन्न) adj. ता fem. allein, geheim 197, 10, ubermässig.

एकापाय (Ttp. एकसन्न०) msc. Weggang von einem = weniger ein (Tausend und Hundert) 141, 70.

एकीभाव (von Vb. भू mit एक nach §. 242) msc. das Einswerden 217, 10

एकैक (verdoppeltes एक §. 683, VI) का fem. immer einer, je einer, jeder, jeder einzelne.

एकैकशस् (vom vor. nach §. 578) adv. je einzeln.

एकोनवत् m. n., ती fem. Ord. (§. 770) neunundachtzigste.

एकोनविंश m. n., श्री fem. Ord (§. 770) neunzehnte.

एकोनषष्ठ m. n., ती fem. Ord. (§. 770) neun- undfunfzigste.

ए३ I Atm. (§. 789, V; es giebt auch I Par. (d. h. der Unterschied in §. 789, I gilt dafür nicht) zittern (Caus. Aor. §. 844; §. 280).

— उद् Caus. (§. 267; S. 137).

~~रह~~ I Atm. (§. 789, V) schlecht sein, quälen; soll nur mit Praf. वि erscheinen.

एतद् (§. 239, Bem 1; vgl. S. 133, O, 2, b; §. 431, Bem.; 556, Bem.; 560; 572; 582; 607, 674, II; 683, VI) Pronomth. (zsgstzt aus अद् altem Ntr. des Pronomth. अ oder इद् und तद् auf jeden Fall = lat istud; Declination §. 776, V VI, uber स् im Nomin. msc. एषस् §. 109) dieser, -se, -ses; bei dem Pron. der 1sten Ps. 2, 16; 19, 26, für die 1ste Ps. 33, 25.

एतदन्त (Bhvr. ऽअन्त) adj. ता fem. dieses als Ende habend 139, 49.

एतदर्थम् (Ttp. एतद् und Accus. von अर्थ) adv. desshalb 123, 22.

एतदात्म्य (एतदात्मन् + य ved. nach §. 540; vergl. S. 240, §. 615, jenes Kmdh एतद्ऽआ०) adj. या fem. in diesem Atman seiend (sein Princip habend) 216, 6

एतर्हि (von एतद् §. 572, III) adv. in dieser Zeit, sogleich

एतावत् (von एतद् nach §. 556, Bem., vgl. S. 243, वत्, 2) adj. तो fem. dieses als Maass habend, so gross, so viel, solch.

एध् I Atm. (§. 789, V) wachsen, blühen (Prafixe auf अ आ behalten diese davor § 86, Ausn. 8).

एनद् bildet unacentuirte Casus von Pronom. इदम् und एतद् (§. 776, V. VI, vgl. § 30).

एनस् (S. 165, नस्?; §. 566, I) ntr. Sunde, Fehler, Tadel.

एत्ताय Vb. Parasm. (§. 235) wollustig sein एव (S. 170, व, 2; S. 243, व; besser Kuhn Ztschr. II, 235 एवा vd als alten Instrum von एव „gehend“, „Gang“) Indecl. (§ 786; 86, Ausn. 7; 127, 2, 11 u. Bem.) adv. so, grade so, auch, wahrlich.

एवंभूतवत् (nach §. 562 von एत Kmdh. des folgenden und भूत Ptcp. Pf. Pass. von भू oder एवम् und Ptcp. Pf. Act.) adj. तो fem. versehen mit eben so gewordenem = gleich 200, 19.

एवम् (vgl. एव, ebenfalls von एव „Gang“) Indecl. (§. 786) adverb so, darum 23, 27; wahrlich; als vorderes Glied in Kmdh. (z. B. एवंगत „so gegangen“) 23, 23 in Bhvr. (एवंत्प fem. की „sogestaltig“; एवंविध fem. धा solchartig) 79, 36; 92, 39, 276, 273

एष I Atm. (§. 789, V) sich bewegen, gehn (Caus. Aor. §. 844).

एषणा (von Vb. इष् nach §. 337) fem. Begierde 268, 281.

ऽएषिन् (इष्) adj. विषो fem. wünschend 26, 64; 73, 4,

ऐ

ऐकमत्य (durch य nach Anal. von § 554 aus एक ऽमति) ntr. Übereinstimmung 285, 475.

ऐकागारिक fem. की (nach §. 551 „durch ein einzeln stehendes Haus zum Diebstahl veranlasst“) Dieb.

ऐकाग्र्य (nach §. 554 aus एकाग्र) ntr. Versenkung in, tiefe Meditation.

ऐकाग्र (von एकाग्र) adj. zur Garde gehörig 266, 249.

ऐकाधिकरूप (nach § 554 von एकाधिकरूप Kmdh. von एक ऽअधि०) n. Zustand des derselben Sphäre Angehörens 225, 68.

ऐक्य (von एक nach §. 554) ntr. Einheit (fem. की §. 443, vgl. 521, 459).

ऐक्यवाक (von इच्चाकु nach S. 221, §. 592

und S. 222, ऋ, 17) fem. की abstammend von Ikshvāku.

ऐरावण (von इरावन् Nbform von इरावत् (Sv. Gl.) durch ऋ, vergl. das folg.) msc. Indras Elephant.

ऐरावत् (von इरावत् s. Sv. Gl.) msc. Indras Elephant; ntr. Indras Bogen.

ऐश्वर्य (nach §. 554 von ईश्वर) ntr. Herrschaft; übermenschliche, göttliche Macht.

ऐहिक (von इह nach Anal. von § 566, VI, vgl. आमुष्मिक) adj. (की fem?) hiesig, irdisch 179, 19; 203, 10.

ओ

ओक्स् (Vb. उच्; §. 86, Ausn. 1) ntr. Haus, Zufluchtsort.

ओष् I Par. trocken werden, schmucken, stark sein, abwehren (Caus. Aor. ohne Augment ओचिषत् §. 844).

ओघ (ob fur वाघ von वह्, vergl. §. 55, Ausn. zu a, wo ebenfalls ā durch v zu o wird, ein Einfluss, der sich im Zend fast regelrecht geltend macht) msc. reissender Strom, Strom, Menge.

ओङ्कार (Ttp. ओम् ऽक⁰) msc. das Machen von ओम् (s. dieses) Gebet, Dankgebet 256, 134.

ओङ् X Par. (eig. Denom. von ओज einer Nbform des folgenden; bildet ओजि und ओजापि §. 209) stark sein (Aor. §. 844).

ओजस् (S. 149; wohl von वज्, vgl. उज; §. 225; 230; 533, XIII; 565, XII) ntr. Macht, Kraft, Glanz; in Zssetzung im Instrum. ओजसा ऽ (§. 653, II).

ओजाय Vb. Denomin. Atm. (vom vor. §. 225; 229; 230) stark werden, sich wie ein Machtiger betragen.

ओष्ण (phonet. Wandlung von अर्ष्, aus ऋ nach der Vten Conj. Cl. अर्ष् verstümmelt, S. 19; 47) I Par. (Aor. Caus. §. 844; S. 170, §. 421) wegnehmen.

ओदती (aus Vb. उन्दू mit Praef. आ s. Sv. Gl.) fem. Morgenröthe.

ओदन (Vb. उन्दू S 146, §. 388; §. 537; 543; 551, XXIII) msc. ntr. (§. 710. 711) gekochter Reiss.

ओम् (§. 85; 134, 1; S. 166) Indecl. (§ 783; 786) Partikel der Beistimmung: ja; des Befehls, des Glucks; heilige Sylbe, womit alle Gebete und Schriften beginnen, als Ausdruck tiefster Meditation über und Devotion gegen das Heiligste, in welches durch mannigfache religiöse Speculation der tiefste Sinn gelegt ward; ओ als Zusammenfassung von अ und उ soll Vishnu und Siva, न् Brahma bedeuten, die ganze Sylbe also die indische Dreieinigkeit.

ओम्यावत् (nach §. 562 von ओम्य und dieses von ओम; letztes von Vb. अम् „Helfer“) adj. ती fem. schutzreich, hulfreich, angenehm 296, 7; 297, 20

ओत्सपट्ट (vgl. उत्सपट्ट) X Par. herauswerfen
ओत्सज् (?) X Par. herauswerfen.

ओषधि (§ 566, I) fem. (§. 708 vd. Declin. §. 756) eine Jahrespflanze, welche nach ihrer Reife abstirbt.

ओषधित (Ttp. vom vorigen und जन् nach §. 320) adj. ता fem. aus einer Pflanze erzeugt 171, 14.

ओषधिपति (Ttp. ओषधिपति, vgl. उमाप⁰) msc. Herr der Pflanzen, Bezeichnung des Mondes und Arztes 238, 36.

श्रौ (wohl aus श्रवस्य zsggezogen S. 135, Vb. स्या) msc. Lippe, insbesondere die

obere (§ 565, VI), in Bhvr auslau- tend fem हा oder ही (§ 693)

श्री

श्रोत्रमि msc N. ppr. Sohn des Uttama (nach § 430), einer der sieben Manu

140, 62 vgl. Vishnu Pur. S. 261 Wils

श्रोत्रातिक (von उत्पात Wunder, Phanomen nach §. 545) adj. fem. श्री wunderbar, Unglück bedeutend 37, 26.

श्रोत्रसुख्य (nach §. 554 von उत्सुक) ntr. Angst, Verwirrung, Bedauern, Leidenschaft 269, 282, 276, 373.

श्रोदक (von उदक) adj. (श्री fem.?) in Was- ser geboren 138, 54, vgl. Mānavadh. VI, 12.

श्रोदार्य (nach § 554 von उदार) ntr. Frei- gebigkeit.

श्रोदासीन्य (nach §. 554 von उदासीन eig Ptcp. Pr. von आस् mit Praf. उद् „Frem- der“, gleichgültige Person, die weder Freund noch Feind) ntr. Zustand ei- nes Fremden, gleichgültig seienden, Fremdheit, Gleichgültigkeit, Indiffe- renz gegen.

श्रोपयिक (von उपाय mit Verkürzung des आ §. 566, VI) adj. श्री fem. als Hilfs- mittel dienend, passend, recht 18, 37.

श्रोत्र (§ 435; 439) adj. श्री fem Bewoh- ner von Uraçā 263, 216

श्रोत्र (von श्रोत्र §. 435; उरसा § 515; उरस् § 539, VIII) adj. श्री fem. von Orasā stammend, Einwohner von Urasā, leiblich, eigen, ein mit einer Frau aus derselben Kaste gezeugtes Kind.

श्रोत्र msc. Feuer unter dem Meere (wel- ches nach einer Sage von dem Wei- sen Urva ausging); adj f. श्री von Urva stammend; ihm eigenthumlich (§ 442, 521, vgl 459).

श्रोत्रिज msc. श्री fem. von Uçij stammend 297, 11, msc. = उश्रिज् (§. 566, I).

श्रोत्रोर m. n. Bett; der als Wedel die- nende Kuhschweif

श्रोत्रध (von श्रोत्रध §. 566, I) ntr. Heilmittel.

श्रोत्रधि (ich kenne keine Regel, wonach es gebildet ware, aber Text, Schol. und Gana दासीभार §. 644, VI haben es) = तृषाव्योतिस् „Glanz der Pflanzen“ nach den Sch. 172, 24.

क

क 1. Buchstabe ka 234, 165; 2. Pro- nomth., vergl. किम्; 3. Namen des Brahman (eig. Pronomen Interroga- tivum „der Wer“, aber nominal fle- ctirt; daher die Nbform कि nach S. 221, §. 592 in Bed. von §. 564 काय fem की bildet).

. Glossar.

कंस (oder कस् कश) II Atm. (§. 789, V) gehn, befehlen, vernichten.

कक् I Atm. (§. 789, V) wanken, stolz sein

ककुत्स्थ (Ttp. ककुद्स्य eig. auf dem Bu- ckel des Stiers stehend, vgl. Vishnu Pur. Wils. 361) msc. N. ppr (§. 430) einer der Voreltern des Rāma (Lass

- Ind Alt. I Blge IV; Wils. Vishn. Pur. 384, p. 16).
- ककुद् fem oder ककुद् m.n. (§ 133, § 365; § 670) der Buckel auf der Schulter des indischen Ochsen; Bergspitze.
- ककुद्म (wohl für ककुद् + दु०, vgl. §. 21, Bem.) msc N ppr. 118, 21, 119, 18
- ककुम् (S. 133, §. 365, §. 427) fem (wohl eigentlich: der sich zu krummen (कुम् GWL II, 322) scheinende Horizont) Weltgegend 257, 139.
- कक्क् oder कक्क् I Par. lachen (vgl. auch कक् und GWL II, 133)
- कक्त्त (S 172, त; GWL II, 24, §. 225; 563, IV) msc. Armhöhle, 98, 8; 12; 99, 22, (Arm) Seite; Sunde, m f. कक्ता Mauer, in Bhvr auslaut fem कक्ता 87, 15.
- कक्ताय Denom (vom vor.) Atmanep. (§. 225, 5) „sundigen“ (?).
- कक्तावत् (aus कक्ता durch मत् S. 239, vgl. Sāma-V. Gl. und Sch.-Rv. I, 195) msc. N. ppr. eines Vedendichters 297, 11.
- कक्त् I Par. lachen (vergl. कक्क्); Aor. und Causale ohne, Aor. Pass, Absol auf अम् arbitrar mit Vriddhi (§. 202; 849, 2, Ausn., 881, 4; 916).
- कक्त् I Par. gehn, thun, bedecken (?) Aor. und Causale ohne, Aor. Pass., Absol. auf अम् arbitrar mit Vriddhi (§ 202; 849, 2, Ausn.; 881, 4; 916).
- कक्त् I Atm. (§. 789, V) gehn.
- कक्त् msc. Reiher 26, 24 (vgl. Sv. Gl.).
- कक्त्पा (vom Intensiv von कप्पा §. 169) ntr. ein Armband, Leibband (weil sie mit Glöckchen verziert waren, vgl. fem.) fem. पाी Glöckchen.
- कक्त्पत्र (eig. Bhvr. ऽ पत्र „Reiherfedern habend“, aber mit individueller Bed.) msc. Pfeil.
- कक्त्पत्रिन् (nach §. 563 von कक्त् als Ttp.)

adj (mit Reiherfedern versehen ^{२८})
msc. Pfeil (vgl. das vor.) 28, 20.

कक्त् I Atm. (§ 789, V) binden, glänzen, I Par. tönen.

कक्त् (ob von कक्त् कक्त्? Haar als eine der augenfalligsten durch Glanz sich auszeichnenden Schonheiten, oder das zu bindende) msc Haar.

कक्त् (aus कद्, altem ntr. des Prnmth क und चिद्) Indecl. (§. 783) Fragwort, freundlich wunschend (§ 127, 2, 2).

कक्त् msc fem. क्त् Saum eines Gewandes, msc. (Saum des Landes) Kuste; msc. fem. ntr. (?) Kustenland (= vom Wasser leichtüberschwemmtes Sumpfland).

कक्त्प (vom vor. u. Vb. क्त् in Kustenland trinkend = lebend) msc. Schildkrote; क्त् fem eine weibliche oder kleine Schildkrote.

कक्त् (?) s. West.) I Par. verwirrt sein.

कक्त् I Atm (§. 789, V) glänzen, binden.

कक्त्क (vom vor) msc. Schlangenhaut, Panzer (S. 225 क्त्).

कक्त्किन् (vom vor. nach §. 563 eig. „gepanzert“) msc. Diener im Serail.

1. कक्त् I Par. gehn (Ptcp. Pf. Pass. कक्त् und कक्त्ति? §. 896, 2).

2. कक्त् I Par. regnen, umhüllen. Aor. und Caus. ohne, Aor. Pass., Absol. auf अम् arbitrar mit Vriddhi (ist §. 202 vergessen; 849, 2; 881, 4; 916).

— प्र Caus. s. प्रकटि.

कक्त् msc. टी (§. 691) Huft.

कक्त्क (S. 143, §. 385) msc. ntr. (§. 711) Heer 263, 218.

कक्त् (Ttp. (?) कक्त् ऽ कक्त् nach §. 624) msc ein (Seitenblick) Liebesblick.

कक्त्विशिख (Kmdh. vom vorigen ऽ वि^० §. 656, III, Bem.) msc. pfeilgleicher

Liebesblick (mit Identität der verglichenen Gegenstände) 165, 76.

कटो s. कट.

कटु (S. 157, § 397) adj. fem रु und ट्टि (§. 703) stechend, heiss; msc. schlechte Handlung.

कट् I Par. elend leben.

कठिन (S. 154 इन्) adj ना fem. hart (S. 231, क, 11).

कठोर (S. 160) adj. र्ता fem. hart, fest, rau 129, 20.

कङ् I Par. (nach einem Gramm. im Aor. u Caus. ohne, Aor. Pass. u. Absol auf अम् arbitrar mit Vriddhi) sich freuen; VI Par essen; X Par. spalten.

कङ्क (§. 79, 2, Bem.) I Par. rau sein

कण् I Par. tonen, seufzen (Aor. Caus. §. 844, B), gehn (in letzirer Bed. Caus.

कणि §. 202; Aor. अचकणात् §. 844; Aor. Pass. अकणि od. अकाणि §. 881, 4; vgl. 916). — X Par die Augen zuzwinken.

कण msc. Funke 129, 22; 24.

कण्ट I Par. gehn.

कण्टक (vgl. कटु) msc ntr. (§. 711) Dorn, Feind, Fehler, Sunde 245, 2; das Aufstarren der Haare am Körper (Zeichen der Freude; S. 225 इत्).

कण्टकित (vom vor. S. 225 इत्) adj. ता fem. vor Freude die Haare am Körper aufstarrend habend 245, 2.

कण्ट I Atm. (§. 789, V) X Par. kommt nur mit Praf. उद् vor (und ist Denom. von उत्कण्ठा nach Anal. von § 212 und 213). sich sehnen.

कण्ठ (S. 160 ठ) msc. ntr. fem (§. 708) ठा oder ठी Kehle, Hals; in Zsstzg abhangig auslautend fem. ठा oder ठी (§. 693).

कण्ठगत (Ttp. ऽण० Ptcp. Pf. Pass. von गम्; §. 653, 1) ता fem. bis zur Kehle kommend (entflichen wollend) 123, 19

कण्ठतट (Ttp. ठ० ऽत०) msc. ntr. Rand des Halses 245, 1.

कण्ड I Atm. (§. 789, V) sich freuen. — X Par. spalten, schützen (vgl. कङ्).

कण्डूति (vom folgenden nach § 363, 3 durch ति) fem. das Jucken, der Kitzel, Geilheit 268, 281.

कण्डूय Vb. Par. (§. 235) schaben, jucken.

कण्व (S. 170 व) msc. N. ppr. eines Risch, Vedendichters; im Superl.: am meisten Kanva sciend (S. 234; Sch. sehr weise) 287, 4; vgl. काण्व. — ntr. (§. 710) Sunde (§. 225).

कण्वाय Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225, 5) sich versundigen.

कतम् कतर s. किम्.

कति (von किम् § 556, Bem.) gen. comm Plur. (Decln. §. 780, II) „wie viel“ interrogativ

कतिपय (vom vor durch व S. 238 und व; §. 557; 656, II) adj fem. या (Decln § 778, III) wie viele, einige 192, 19, 195, 21; 201, 12.

कतिपयाह् (Kindh. vom vor u. अहन् § 639) msc. irgend ein Tag; im Genit. eines Tages 52, 19.

कथ् I Atm (§. 789, V) sich rühmen, 24, 39; 89, 8.

— वि gld. (§. 296).

कत्र X Par Thema कत्रि कत्रापि (§. 209, Aor. § 843, 844) lösen

कथ् X Par. bildet als Thema कथि (§ 208) oder कथापि (§. 209), Aor. अचकयत् od. अचीकयत् (S. 385, n. 2) sprechen, aus-einandersetzen, erzählen.

कथन (vom vor.) ntr. das Sagen, Erzählen.

कथम् (vom Pronomth. किम् § 572, IV) adv. wie, mit folg. अपि „wie auch immer“, mit Muhe 97, 16; auch nur ein wenig 100, 14; mit folg. अपि न fast 121, 8, 127, 21; mit folgend. चन irgend wie

38, 10; 41, 4; चित्. auf irgend eine Weise 19, 4; „einigermaassen (nach und nach), mit Muhe 108, 9; 256, 133; 272, 318, 280, 415, als ein Wort vor secundarem Suffix (§. 566, VI), mit folg. चिन् (= चिद् + न्) „wie irgend nicht“ = „auf alle Weise, stets“ 129, 4. कथंकथम् mit folg. अवि, „mit grosster Muhe“ 187, 11; 197, 3 beidemal als nähere Bestimmung von „gehn“, wohl „schwankenden Schritts“.

कथा 1) (Vb. कप् §. 333, a, §. 539) fem. Erzählung. — 2) ved. (von Pronth.

किम् §. 572, IV) adv. wie, warum.

कद् s. कु.

कद् oder कन्द् I Atm. (§. 789, V, vgl. jedoch 2. कन्द्) besorgt sein (vergl. $\kappa\sigma\theta-\nu\acute{o}$ „einer, für den man besorgt ist“, $\kappa\eta\theta-\sigma\varsigma$ Sorgfalt) Caus कद्दि (§. 202) Aor. Pass. अकद्दि od. अकद्दि, अकन्दि od. अकान्दि (§. 881, 4; vgl. 916).

कदम्ब (S. 148 अम्ब?) msc. Name von dreierlei Pflanzen: Nauclea Cadamba; Sinapis dichotoma, Andropogon ser-ratum. — ntr. Menge.

कदम्बक (vom vor.) ntr. Menge 170, 9.

कदर्थि Denomin. (von कदर्थ aus कद् (S. 247, XI) und अर्थ) Par. verachten, qualen 164, 75; 200, 15.

कदल (wohl eig. Bhvr. von क (Pronomth.) und दल eig. „welche (= grosse) Blätter habend“) msc. fem. ली (§. 691) Platane (musa sapientum); fem. ली eine Art Antelope, deren Haut als Sitz dient.

कदा (von Pronomth. क §. 572, III, S. 236

दा) adv. zu welcher Zeit; mit folg. चन wann irgend, mit न niemals nicht = nie 81, 7; mit folgend. चिद् einstmals 70, 50, irgend einmal 152, 5; und zu-

gleich न niemals nicht = nie 39; 18; 43, 21; 126, 4.

कन् I Par. leuchten, lieben, gehn. Ptcp Pf Pass कान्त (§. 896, 2, vgl. §. 154, 2, 4) 149, 28; 30; 273, 31.

कनक ntr. Gold.

कनकमय (vom vor.) adj. ली fem. golden 174, 39.

कनिष्ठ (Superl. zu अल्प und युवन् S. 228 ईयस्) fem. ञा (§. 689) wenigste, jüngste (§. 432)

कनीयस् (Compar. zu अल्प und युवन् S. 228 ईयस्) fem. ली weniger, junger.

कन्या fem. ein Lumpen, geflicktes Zeug (Bundel) 100, 5, 7; Mauer (§. 496, 492, vgl. 517); wann in Zsstzg ausl. ntr. (§. 640, vgl. 651, I).

कन्याधारिन् (Ttp. vom vor. u. धा^०, letzteres von Vb. धृ), adj. रिणी fem. geflickte Kleider tragend.

कन्द् 1. s. कद्; 2. I Par. rufen, klagen (augenscheinlich mit कन्द् bei कद् bedeutungsverwand; es gilt aber §. 789, I nicht).

कन्दर् (S. 477; eher कम् (vom Pronomth किम् altes Ntr. aus क) u. Vb. दृ „welche Spalten habend“ = sehr zerklüftet) msc. ntr. fem. री (§. 708; AK.; §. 691) Grotte.

कन्दर्प (wohl wie das vor. von कम् + दर्प eig. „welchen Übermuth habend“) msc. der Gott der Liebe.

कन्दु (S. 156. §. 397) msc. ein eiserner Kochtopf.

कन्दुक (von Vb. कद्?) msc. ein Holz- od. Federball zum Spielen.

(कन्य (S. 168, 2, 2)) fem. वा (§. 689) Mädchen (§. 432).

(कन्यक) fem. का (S. 230, क, 2) ein Mädchen.

कप् (? neben कप् angeführt) I Atm. (§. 789,

व) bemitleiden, gehn (West. s. कप्).

Caus. कपि (§. 202, vgl. 881, 4; 916)

कपट msc. ntr. (§. 640) Betrug.

कपर्द (Ttp. von क Pronomth. u. पर्द „Haarmenge“) msc. Siva's Haarflechte (wahrscheinlich wie eine Kaurimuschel gewunden, Roth, zur Litt. 120).

कपर्दिन् (nach § 563 vom vor.) msc. Siva.

कपाल (S. 151 काल? von कप् in der Bed. von καμν GWL. II, 222; 224) msc.

ntr. die eine Hälfte eines Wasserkrugs; msc. und ली fem. Topf (vgl. folg. und Bhrtřh. III, 24) Hirnschädel.

कपालपाणि (Bhvr. ऽपा⁰) adj. mit einem Topfe in der Hand um das erbettelte Essen darin zu empfangen (vergl. Bhartřh. I, 64; III, 24) 168, 93; 194, 1.

कपि (S. 153, §. 394) msc. (§. 708, 4) und fem. od. fem. की (§. 703) Affe (§. 554, V; 558, VII, 563, V, IX; S. 239 मत्) N. ppr (§. 443, 2; §. 521, vgl. 459).

कपोल (S. 169 wie कपाल wos.) m Wange

कपोलकाय (Ttp. ऽकाय von Vb. कप्) msc. Wangenschlager (der Elephanten), Bezeichnung eines Baumzweigs 172, 26 (Sch.).

कब्ब oder कव्व I Atm. (§. 789, V) färben, loben; Caus. Aor. अचकाबत् (§. 844, 3).

कम् (altes Ntr. Sing. des Pronomth. क nur bewahrt als) Partikel (§. 783; 786; S. 11 n. 2) wohl (= *zér*, vgl. Sv. Gl.) 293, 2 (§. 564, IX)

कम् Atm. (§. 789, V) bildet das Specialthema nothwendig, das generelle arbiträr nach der Xten कामि (§. 795, VI; 202; Pf. 836, Bem.; Aor. §. 858 und 845, II अचकमत oder अत्रोचमत; Prec. u. s. w. §. 865; Fut. I 869; 870; 871; 874; 879; 883; Ptc. Pf. Pass. कान्त कामित §. 896, 2; S. 417, n. 8, vgl. 914, I; IV; 915, II; Desid. चिकमिप् od. चिकामिप्;

§. 29, 6; 104, A; 275) lieben, wunschen, wollen; episch Parasm. (schwerlich Caus.) 75, 28. कान्त geliebt (§. 667; §. 708, 4).

कमठ (S. 144) msc. Schildkröte; msc. ntr. ein Wassergefäß aus einem Kurbis, Kurbisflasche.

कमठपति (Ttp. vom vor. und प⁰) msc. König der Schildkröten (Instr. तिना §. 725, III).

क्रमण्डलु msc. ntr. (§. 640; 711) Krug (§. 554, II; 704).

कमल msc. ntr. (§. 711) Lotus (*Nelumbium speciosum* oder *Nymphaea nelumbo*; §. 460; 563, IV; 656, III; in Zsstzg ausl. wann fem. ला oder ली §. 693) in Bhvr. Zssetzung ऽकमलक 109, 7.

कमलक N. ppr. einer Stadt 264, 232.

कमलवर्धन (eig. Ttp. ०त्त ऽव⁰ letzteres von Vb. वृध्) N. ppr. 283, 446.

कम्प (§. 154, 2, 2, vgl. 175, 2; S. 131, O, 1; S. 161, §. 402 u. s. w.) I Atm. (§. 789, V) zittern. Caus. erschüttern. — अन्तु (eig. (nach) mit (einem) zittern) bemitleiden.

— आ Caus. erschüttern, schütteln 148, 22; bewegen 150, 32.

— वि sich bewegen 77, 11.

कम्प (vom vor.) msc. das Zittern, Bewegung 275, 363.

कम्पन (§. 294) adj. ना fem. zitternd; N. ppr. eines Landes 283, 446.

कम्ब I Par. gehn.

कम्बल (S. 148 कल) msc. (§. 710) Gewand 259, 170; Obergewand 284, 460 (§. 86, Ausn.). ntr. Wasser (§. 543).

कम्बु adj. fem. बू (§. 704) geflockt, bunt; sbst. msc. ntr. Muschel.

कम्बुग्रीव (eig. Bhvr. ऽग्रीवा einen einer Muschel ähnlichen Nacken habend,

was als Glück bedeutend angesehen ward) msc. N. ppr. einer Schildkröte 125, 2.

कर (Vb. कृ §. 280; 327; S. 139, अ, 12) m. Hand, Russel, Sonnenstrahl, Mondstrahl, Strahl und Hand 235, 6.

कर adj. री fem. machend (§. 277) 148, 21; 154, 17; bewirkend 207, 12; — fem. रा in शंकर (§. 276).

करकिशलय (Kmdh. स कि० nach §. 656, III, s. किश०) msc. ntr. zweiggleiche Hand 149, 29; 191, 17.

करण (Vb. कृ) ntr. das Thun, Werkzeug zum Thun, Handeln; Werkzeug, Instrument; Sinnesorgan; Veranlassung, Grund.

करण्ड (S. 144 अण्ड) msc. (§. 708, 4) geflochtener Korb, Bienenkorb, (Geflecht?) 105, 1.

कर्तस् (von कर nach §. 575) adv. aus der Hand 241, 73.

करन्वस्तकपोलान्तम् (Acc. n. als) adv. (§. 783; eig. von Bhvr. Zsitzg ओत्त स कपोलान्त; das hintere Glied Ttp. ओत्त स अन्त; das vordere ebenfalls Ttp. कर स अन्त; letzteres Ptcp. Pf. Pass. von Vb. अस् IV mit Praf. ति) das Ende der Wange auf die Hand gestützt 276, 370.

कर्मक msc. Kuchen 246, 16.

करसाद (Ttpr. स स०) msc. Erschöpfung (Schwache) der Hand.

कराल adj. ला fem. (wohl von कर durchल mit Dehnung nach Analogie von §. 563, IV eigentl. „langhandig“ =) mächtig, furchtbar.

करिन् (von कर „Russel“ nach §. 563) msc. Elephant.

करीर (S. 155, ईर; §. 465; 526) msc. eine in Wüsten wachsende (blätterlose) Pflanze (Capparis aphylla Rox.) 167, 89.

कहप (S. 157, उन, 1, 2) msc. fem. पा

Mitleid (§. 563, IV; 664; §. 225); ~~सदृ.~~
 पां kläglich 240, 67 (Sch.); §. 23, 75, 25; 133, 12.

करुणाय Vb. Denom. (vom vor. §. 225) Atm. (ep. auch Par. West.) Mitleid fühlen.

करेणु (S. 159?) msc. fem. (§. 708, 4) Elephant.

करेणुक fem. का (vom vor. nach §. 559) kleiner Elephant 108, 4.

करोट ntr. und fem. हा od. हो Schadelknochen, Schadel; in करोटिक in Zusammensetzung auslautend 280, 417 (Troyer: exécutant, ob „klug, geschickt“).

कर्कटक ntr. Krebs.

कर्कटकरस्तु (Kmdh. mit Ellipse (§. 656, V) vom vor. und र०) msc. ein Seil, mit dessen Hilfe man, wie ein Krebs, auch rückwärts klettern kann.

कर्कन्धु msc. fem. धू (§. 712; vgl. S. 158, उ, 2; §. 86, Ausn.; §. 465; 466; 526, a) ein Baum (Zizyphus jujuba), msc. N. ppr. 296, 6.

कर्कश adj. शा fem. hart, grausam.

कर्द I Par. quälen.

कर्ण X Par. Thema कर्ण oder कर्णाणि (§. 209; vgl. 843) spalten.

— आ hören.

— — समा hören 126, 8; 127, 22.

कर्ण (S. 165, न; Vb. कृ verletzen, eigentl. auseinanderwerfen = spalten, vergl. कर्ण) msc. Ohr (eig. Spalt; §. 276; 104, A; in Zssetzung ausl. fem. णी §. 690, पा oder णी §. 693); N. ppr (§. 430; 434; 469; 470). [vgl. noch §. 506 und Bem.; 563, V; 565, VI; S. 246, IV; 677.]

कर्णपात्र (s. पात्र) msc. schönes Ohr.

(कर्णक (§. 506; S. 225 इत्)) fem. णिका (S. 230) Ohrring.

~~कर्णिकार~~ msc. eine Pflanze (*Pterospermum acerifolium* od. *Pentapetes acerifolia*; *Webera corymbosa* Roxb.); ntr. deren Blüthe (§ 531).

कर्णिरथ (von कर्णिन्ऽर० anomal?) msc. ein bedeckter Wagen, oder Tragsessel für Frauen.

कर्णिसुत N. ppr. eines Verfassers einer Anweisung zur Kunst zu stehlen 185, 16.

कर्णोपकर्णिका (weiss ich mit keiner Regel zu deuten; es scheint mir कर्णोप० zunächst zu bessern zu sein, so dass das Thema nach §. 504 formirt wäre; allein dieses कर्णोपकर्णिक hat im fem. क्री und dann wäre im Text ०र्णिका zu schreiben) eine die immer in den Ohren liegt, Ohrenblaserin 102, 6.

कर्त्तृ X (§. 209, vergl. 843; 844) Par. losen.

कर्तृकाम (Ttp. कर्तृन्ऽक० §. 622, VI; §. 275) adj. मा fem. zu thun wünschend.

कर्त्तृ (§. 277 Vb. कृ) msc. ntr. fem. क्री thuend; msc. 110, 2; ein die religiösen Vorschriften vollziehender, gute Werke verrichtender 143, 97; in Zustzge (gegen §. 653, VII, Ausn.) 115, 17; 51, 6.

कर्त्र = कत्र.

कर्द्व I Par. einen obscönen Ton von sich geben.

कर्पूर (S. 159 ऊ०) msc. ntr. Kampfer (§. 431; 460, 472).

कर्पूरखण्ड (vom vor. §. 460) msc. Kampferfeld 169, 98.

कर्त्तृ I Par. gehn.

कर्मकृत् (Ttp. कर्मन्ऽकृत् letztes (§. 319) von कृ S. 131) adj. gearbeitet habend, Arbeiter 252, 90; 282, 440.

कर्मज (Ttp. कर्मन्ऽज §. 320) adj. ज्ञा fem. aus Handlungen entsprungen; msc.

(Wils.) aber ntr. 84, 32. Bezeichnung des 4ten oder schlechten Weltalters, des Kaliyuga.

कर्मठ (S. 223 अ०) adj. ठा fem. sorglich vollendend, eifrig 247, 24.

कर्मतस् (nach §. 575 von कर्मन्) adv. den Werken gemäss 186, 8.

कर्मन् (S. 167 मन्; §. 536; 551, XV; XXIII; 563; 592 (S. 221); S. 223 अ०) msc. ntr. (§. 711, 3) Handlung, Werk (Sache) 260, 185; religiöse Handlung.

कर्मनाश (Ttp. कर्मन्ऽनाश letztes von Vb. नश् „religiöse Werke vernichtend“) fem. N. ppr. eines Flusses (Lassen Ind. Alt. I, 130).

कर्मभूमि (Ttp. कर्मन्ऽभू०) fem. Erde der religiösen Werke (wo man religiöse Handlungen verrichten soll) 169, 98.

कर्मस्थान (Ttp. कर्मन्ऽस्थान) ntr. Ort der Handlungen, Geschäfte, Administrationsgebäude 259, 166.

कर्मात्मन् (Bhvr. कर्मन्ऽआ०) adj. (§. 699) religiöse Handlungen als ihr Wesen habend, heilig, Beisatz einer Gotterklasse 137, 22; 139, 53.

कर्त्तृ I Par. stolz sein (S. 419, n. 2).

कर्षण (von Vb. कृष् nach §. 553) adj. पाा fem. schleppend, bewältigend (in Zusammensetzung) 7, 11.

कर्हि (Pronominth. किम् §. 572, III) adv. wann; mit folg. चिद् einstmals, bisweilen.

1. कल् I Atm. tönen, zahlen.

2. कल् X Par. gehn, zahlen, überlegen, denken, schätzen कलित (§. 208; 209, 843; 844); कलित (§. 656, IV) bekannt 240, 59.

— आ (vgl. 3. कल्) befestigen 241, 72; werfen 239, 54.

— प्रत्या vorwerfen, anklagen, verurtheilen 185, 10.

3. कल् (vgl कृ); X Par. कालि werfen.

कल् (von कृ in Bed. zerwerfen = brechen) adj. ला f. weich (gebrochen vom Ton), lieblich 149, 29; 241, 74, 242, 83; undeutlich und lieblich, summend 239, 54; sbst. msc. ein leiser, lieblicher Ton, Summen, Zirpen.

कल्कल (das vor. verdoppelt) msc. verwirrtes Gerausch, Summen, Larm 185, 23.

कल्क msc. Fleck (S. 225 इत).

कल्त्र (S. 164, §. 410?) ntr. (§. 709) Huft und Lenden, Frau.

कल्त्रवत् (vom vor. §. 562) adj. तो fem. mit Frau versehen, mit einer Frau 281, 427.

कल्त्रवच् (Bhvr. ऽव⁰) adj. lieblich redend, singend 148, 21.

कल्त्रा msc. ntr. जो fem. ein irdenes (wohl bauchiges) Wassergefass; in Kmdh. (nach Anal. von §. 656, III) 109, 6.

कल्ह msc. ntr. (§. 640; 277; 643; 653, II; §. 225) Streit, Kampf.

कल्हंस (eig. Kmdh. mit Ellipse (§. 656, V) ऽहं⁰) msc. Kriechente, Ganserich.

कल्हाय Vb. Denom. (von कल्ह) Atm. (§. 225) streiten, kämpfen.

कला (vgl. कल) fem. Theil (Bruch), $\frac{1}{16}$ Theil der Mondscheibe; eine Zeiteintheilung von etwa 8 Sekunden, Handwerk, Kunst 180, 7, Betrug, Zins, Mondtheil und Zins 237, 32.

कलाप (Ttp. क Pronomth. und लाप von लप् eig. wie tönend) msc. eine Glockchenschnur, als Gurtel der Frauen.

कलापक (vom vor. nach §. 559) msc. kleine Glockchenschnur 239, 45.

कलि m. Streit, Zwietracht, das vierte, od. schlechte Weltalter; N. ppr. 297, 15.

कलि Vb. Denom. (vom vorigen) Par.

(§. 213, Bem; 224, Bem. Aor. §. 344, 2) Streit u. s. w. nehmen.

कलिका fem. Knospe 147, 17

कल्मष (S. 158, vergl. काल) adj. बा fem. schmutzig; sbst. ntr. Sunde.

कलेवर ntr. Körper.

कल्क (S. 160 क?) msc. ntr. (§. 711) Niederschlag von Öl und andern 199, 13; Schmutz, Sunde, Trug.

कल्प (Vb. कृप् S. 140, §. 379; §. 485; §. 104, A) msc. Angemessenheit, religiöse Vorschrift, Entschluss, ein Tag und eine Nacht des Brahma als Dauer der Welt; Vernichtung der Welt; Namen eines alle Wünsche gewährenden Baumes in Indra's Paradies, in Zsstzg ausl. adj. पा fem. ähnlich jedoch untergeordnet, geringer (vgl. S. 232 कल्प §. 127, 2, 1).

कल्पद्रुम (Kmdh. vom vor. und द्रु⁰) msc. Kalpa-Baum (s. das vor.) 184, 5, 188, 21.

कल्पलता (Kmdh. ०प ऽ ल⁰) fem. ein dem Kalpabaum ähnlicher Strauch 158, 38.

कल्पविधि (Kmdh. ०प ऽ वि⁰ §. 656, III) msc. eine einer religiösen Vorschrift gleiche Bestimmung 189, 17.

कल्पान्त (Ttp. ०प ऽ अन्त) msc. Ende einer Weltdauer.

कल्मष adj. बा fem. schmutzig; sbst. ntr. Sunde.

कल्प (s. कल्याण) ntr. Anbruch des Tages कल्पकल्प (§. 683) im Accus. „jeden Morgen“ 37, 31. — ntr. fem. पा spirituosos Getränk.

कल्पपाल (Ttp. vom vor. und प⁰) msc. Destillateur.

कल्याण (wohl von *कल्या altem Instrum. von कल्प durch न S. 238 कल्प steht für कर्तव्य = *कर्तव्य* von कृ eig. „zu thuend“ (nach Analogie von vd. ध्वय §. 906)

„die Zeit in der man etwas thun muss, in der zu thun, Glück bringt“, vergl. §. 901) adj. fem. ता oder एी (§. 693) glücklich, gut, recht (§. 554, III, 432; 667).

कल्ल I Atm. (§. 789, V) einen undeutlichen Ton von sich geben (vgl. कल), schweigen.

कल्ल N ppr. eines Philosophen 250, 66.

कल्ल N ppr. des Verfassers der Rājataranginī 245 ff.

कव् s. कब.

कवच (S. 143⁷) msc. ntr. (§. 711) Panzer, Rustung.

कवर् (S. 148) sbst. msc. ntr. und fem. री (§. 691) Haarflechte, Haarzopf

कवरीभूत् (Ttp. vom vor. und भूत् in स्तमोक⁰ adj. aus Finsterniss bestehende Flechten tragend 237, 28.

कवल ntr. ein Mundvoll, Bissen.

कवि (Vb कु S. 153, §. 394, §. 226, 4; 554; 566, XII) msc. (§. 708) Dichter, N. ppr. (§. 434); adj. fem. वि od. वो gelehrt, weise.

कविता (nach §. 556 vom vorigen) fem. Dichtkunst, Dichtung 94, 10.

कवित्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Weisheit (?) 196, 5.

कवीश्वर (Kmdh. §. 656, II) msc. Dichterkönig 155, 21.

कव्य (Vb. कु) ntr. (§. 708) Opfer für die Manen (§. 285; vd. §. 566, XII).

कव्य Vb. Denom. vd. (von कवि §. 226, 4) Par. dichten.

कश् (§. 35) I Par. tonen, gehn (Intens. §. 169, 3) vgl. 1. कस्.

— वि auseinander gehn (von Blumen), aufblühen 164, 71; Caus. aufblühen machen काशयति 162, 65.

कशोन् adj (Ttp. कश् welches vd. „Was- ser“ bedeuten soll und नू (nach S. 131,

Z. 1 v. u.) von Vb. तु „erregen“) sehr zweifelhaft, कशा heisst „Peitsche“, daher vielleicht eher „peitschen- schwingend“, als Bez. eines Wagen- kampfes) 297, 14.

कश्मल (S. 167 wo कश्मल zu corrigiren ntr. (Wils hat msc.) Ohnmacht.

कश्यप msc. N. ppr. eines Weisen.

कप् I Par. schlagen, toden (wohl eig. „zusammenziehen“, vgl. कषाय कषण कष्ट; dialekt. Nbform von कृष ?); Ptcp. Pf. Pass. कषित und कष्ट (§. 896, 2 s. bes) Absol. काषन् (§. 912, 4).

— वि (§. 296).

कषण (vom vor.) ntr. das Reiben 175, 47 (Sch); adj. ता fem. unreif, eig. sauer? (s. कष).

कषाय (s. कष) adj. या fem. zusammen- ziehend (den Mund), gelbbraun (gel- bes Gewand) 77, 9; sbst. msc. ntr. zusammenziehender, scharfer, Ge- schmack 217, 22; 218, 1.

कष्ट (eig. Ptcp. Pf. Pass. §. 896, 2) टा fem. schwer (eig. zusammenziehend, sauer?), undurchdringlich 155, 22, ge- fährlich 75, 23; sbst. ntr. Leid (§. 225), Übel.

कष्टाय Vb. Denom. (vom vor. §. 225) Atm. körperliches Leid über sich ziehn.

1. कस् oder कश् (§. 256) * I Par. gehn (Intens. §. 169, 3).

— निर Caus. vertreiben 236, 10.

— वि auseinander gehn, sich weit off- nen, aufblähen, aufblühen 136, 14, 239, 47; 241, 71; 242, 82 (vd. Ptcp. Pf. Pass. §. 896, 9)

2. कस् oder कस् oder कश् II Atm. (§. 789, V) gehn, befehlen, vernichten.

कस्तूरिका fem. Moschus.

काऽ s. कु.

कांस् s. काष्.

कांस्य ntr. ein musikalisches Instrument, bestehend aus einer Metallplatte, die mit einem Stab angeschlagen wird.
 काक (S. 160, क; §. 436; 638) m. Krahe
 काकलि (von का und कल) oder लो fem ein leiser und angenehmer Ton, wie Zirpen u. s. w., ein Instrument mit diesem Ton um dadurch zu erproben ob jemand fest schläft 186, 10.
 काकुत्स्थ (von ककुत्स्थ Patron. §. 430) msc. Nachkomme des Kakutstha, Bez des Rāma 66, 6, des Lakshmana 67, 22.
 काङ्क्ष I Par. wünschen.
 — अग्नि ep. Atman. begehren 85, 55.
 काङ्क्षा fem (vom vor.) Begierde.
 ऽकाङ्क्षिन् (von काङ्क्ष) adj क्षिणी fem. wunschend 30, 4, 265, 245.
 काञ्च I Atm. (§ 789, V) glänzen, binden (s. कञ्च).
 काञ्चन ntr. (vom vor.) Gold
 काञ्चन adj. (vom vor. nach §. 525) fem. नी golden 78, 21; 85, 47.
 काञ्चनवर्मन् = dem glbdeutenden हिरण्यवर्मन् eigentl. „goldnen Panzer habend“ N ppr. 53, 22.
 काञ्ची fem. Gurtel, in Avybh auslautend ०चि (§. 678, vgl §. 625, I) 242, 82.
 काठिन्य (nach §. 554 von कठिन) ntr. Harte 280, 103; Starke 281, 440.
 काण msc. Krähe; adj. णी fem. einäugig
 काण्ड msc. ntr. (§. 708) Stamm, Stengel (§. 563, X; 651, II III; 656, III); in Dvigu auslautend wann ०डा (§ 661).
 काण्व्य (Patron. von कण्व §. 443, 3 Ntr.) fem. पवी und एवायनी (S. 224), Plur. msc. कण्वाच् u. s. w. (§. 444) Nachkomme des Kaṇva 289, 4.
 कातर (कात्त^० letztes von तृ) adj. रा fem. verwirrt, unentschlossen 261, 190 (N. ppr. §. 441).
 कानन ntr. (§. 708) Wald.

कान्त s. कन् und कम्.
 कान्तक msc. N. ppr. 195, 13.
 कान्तार msc. ntr. schlechter Weg, Forst
 कान्तारपथ (Ttp vom vor. und पथिन् § 624) msc. Waldweg 188, 10
 कान्ति (von कन् und कम्) fem. Glanz, Schönheit, Wunsch, Begierde.
 कान्तिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. strahlend 66, 2.
 कान्यकुब्ज (von कन्याकुब्ज N. ppr.) msc. König von Kanyākubja = heutigem Canodje 267, 265.
 कापुरुष (Kmdh. काऽपु० S 248, XI; §. 554) msc. ein verachtlicher, gemeiner, schlechter Mensch.
 काम (S. 142, अ, 23, § 551, 632) msc. Wunsch, Begehr, Liebe, Gott der Liebe, कामात् von selbst 66, 6.
 ऽकाम (§ 275; S 246, II; S. 247, VI, § 644, VII) adj. मा fem. begehrend.
 कामग (Ttp. कामऽग letztes von गम् nach Anal. §. 272) adj. fem. गा nach dem Wunsch gehend (wohin man will gehend, ohne gelenkt zu werden) 64, 5; 87, 6.
 कामचारिन् (Ttp कामऽच^०, letztes von Vb. चर्) adj. रिणी fem. (nach Wunsch gehend =) in ihren Wünschen unbeschränkt 58, 4, 80, 38; unabhängig, begierig, wollustig.
 कामद् (Ttp. कामऽद् von दा §. 270) adj. दा fem. nach eigenem Wunsch spendend 89, 10.
 कामदेव msc. N. ppr. 284, 468.
 कामम् (eig. Accus von काम aber) Ind. (§ 789) adv. gern, wohl, freilich.
 काममञ्जरी (Ttp ऽमञ्ज^० „Perle der Liebe“) fem. N. ppr. 179, 13.
 कामरूप (Bhvr. ऽरूप) adj. पा fem. angenehm, nach Gefallen jede Gestalt annehmend.

कामरूपिन् (vom vorigen nach § 563)
adj. विप्री fem nach Gefallen jede
Gestalt annehmend.

कामार्थी (Dual. Dvnd. § 632) = अर्थकामो.

कामिन् (nach § 563 von काम) adj नी lie-
bend, wohlhustig, begierig.

कामुक (§ 299; 441) adj. का fem. begeh-
rend, hebend; fem की eine ausge-
lassene Frau (§. 691)

काम्पित्य msc. N. ppr. eines Landes (Lass.
Ind. Alt. I, 602) 52, 17; 58, 121

काम्य (Ptcp Fut Pass von कम्) वा fem.
begehrlich, lieblich, angenehm, be-
liebig

काम्य (selbst eig. Vb. Denom. bildet
Denominativa § 239, vgl Bem. 3)

काम्या (vom vorigen nach §. 334) fem
Liebe 21, 11.

काय (§. 326, a) msc. ntr Körper.

कायस्य (vom vor. und स्य von Vb स्वा)
msc. einer aus der Schreiberkaste,
Sohn eines Kshatriya und einer Sū-
dra-Frau

कार (Vb कृ §. 277, 278) msc. vd. der
Thuende, Tapfre (? vgl aber kāra
im Alpers; Rig-V. Sch. „Muschel“)
296, 1; in Zsstzung auslautend adj.
fem री thuend, machend.

कारण (vom Caus. von कृ) ntr Ursache,
Grund, Bewirkung, Mittel zu bewir-
ken, fem. णा Qual 195, 16.

कारणत्व (nach §. 554 vom vor) ntr
Zustand der Grund zu sein, Causa-
lität 221, 14; 15; 228, 98.

कारा (§. 335) fem Gefangniss.

कारिन् (von कृ §. 282) adj रिणी thuend,
bewirkend 111, 5; 203, 21.

कार्कश्य (nach §. 554 von कर्कश्य) ntr. Harte
105, 3.

कार्तान्तिक (von कृतान्त „Geschick“) msc.
Astrolog.

कार्त्स्न्य (nach §. 554 von कृत्स्न) ntr Ganz-
heit 11, 22.

कार्पय (von कृपय nach §. 554) ntr Ar-
muth

कार्मुक (nach §. 551, XXIII von कर्मन्) adj
fem. की (? s. §. 688) gut ein Werk
verrichtend; sbst. ntr. Bogen.

कार्मुकिन् (nach § 563 vom vor.) adj. किणी
mit Bogen verschn 90, 12.

कार्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. कृ) ntr. das
zu Thuende, That, Geschäft, Grund,
Sache, Wirkung 207, 22, 215, 9, 218, 12.

कार्यत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zu-
stand der Grund zu sein, Bewirkung
207, 4.

कार्यवत् (nach § 562 von कार्य) adj. ती
fem. eifrig 10, 1.

कार्षक (कृष् §. 142 अक nr. 1) msc Ackers-
mann 259, 169.

काष्ण्य (von कृष् nach §. 554) ntr Fin-
sterniss 253, 94 (msc. णी fem. Patron
nach §. 443, §. 491; 521, vgl. 459)

काल् X Par (eig Denomin. des fol-
genden) Thema कालि oder कालापि
(§. 209; Aor. §. 843. 844) die Zeit
angeben.

काल (Vb कल्) msc. (§. 506, vgl. Bem;
551, XXIV; XXV, §. 563, V) Zeit, Welt-
alter 251, 73; Yama, der Gott des To-
des (als Herr der Lebenszeit); Tod,
in Zsstzg auslautend (§. 496; S 246, II)
कालेकाले (§. 683) zu jeder Zeit 261, 197.

काल adj fem. ला (§. 565, V; 566, VI)
schwarz; fem ला oder ली (§. 691)
Namen der Gotin Durgā; N ppr. der
Frau des Çantanu, des Vaters von
Bhîshma 6, 1

कालागुरु (Kmdh. ०लस्रगुरु०) n. eine schwarze
Art Aloe.

कालात्ययोपदिष्ट (Ttp. ०यस्रउव०; das vordre
Ttp. कालस्रअत्यय; das hintere Ptcp. Pf.

कि Par. erkennen.

किशुक msc. eine Baumart mit schonen rothen Blumen (*Butea frondosa*)

किर्तव्यता (nach § 554 von कृ; dieses Kmdh. किम् क०; letzteres Ptcp. Fut Pass. von कृ) fem. Zustand, in dem man nicht weiss, was man thun soll 199, 9.

किङ्किणि oder को fem. Gurtel mit kleinen Glockchen, jeder Schmuck mit Glockchen 241, 74.

किञ्च (किम् च) Ind. (§. 786) ferner, kurz.

किञ्चिद् (किम् चिद् §. 127, 2, 7) Ind. (§. 786) etwas, ein wenig 103, 10; 251, 69.

किञ्चित् (Kmdh. vom vor. und क्त von Vb. क्ता §. 270) adj. क्ता fem. wenig wissend 152, 8.

किञ्चिन्मात्र (von किञ्चिद् nach §. 566, vgl. मात्र) ntr. nur ein wenig 131, 14; 132, 1.

किट् I Par. gehn, schrecken, furchten

किट् vd. III Par. erkennen; gewöhnlich I „wohnen“ aber in Causalform Par. (eher Xte Conj. Cl.) कृति; „heilen“ in Desiderativform चिकित्स (§. 183; 188) Atm. (§. 789, V? und in Par. belegt); arztlich behandeln 200, 5. — „wegfuhren, strafen, vernichten“ (wohl auch in Desiderativform).

— चि mit Desiderativform Atm. (?) zweifeln.

कितव (§. 435; 441, 2, b; 473; 653, VI, 1; 656, II) msc. ntr. fem. वा spielend, Spieler.

कितमन् (von किम् nach §. 574) adv. welches von mehreren?

कितराम् (von किम् nach §. 574) adv. welches von zweien?

किंतु (किम् तु) Ind. (§. 786) aber 34, 8; 182, 18; auch 110, 3.

किंनर् (Kmdh. किम् न० „was für ein Mensch“) msc. र्ते fem. eine Art Halb-

gottheiten, welche im Gefolge des Kuvera, des Gottes des Reichthums, sind; sie werden in menschlicher Gestalt aber mit Pferdekopf gedacht.

किंनिमित्तम् (Avybh. किम् नि०) adv. aus welchem Grund, warum 80, 47.

किंनु (किम् नु) Ind. (§. 786) was? bei Frage oder Zweifel; mit folg. अथ „soll ich etwa — oder“ 8, 28; ferner.

किम् (§. 127, 2, 2, Bem.; §. 239; S. 133, O, 2, b; S. 136, अ, 6; §. 431, Bem.; 556, Bem.; §. 560; 570; 572; 574; 582; 624 (vgl. 669); 656, II) Pron. interr. „wer, was“ (Declin. §. 776, vgl. IX); verdoppelt (§. 683, VI; §. 104, A, b; §. 98, Bem.), hinter Pron. rel. „wer immer“ 93, 48; mit folg. अत्रि s. dieses 60, 27; 108, 14; 125, 10; 155, 24; 277, 380 279, 402; mit folg. चिद् indefinit. irgend wer, gewisse, einige. Ablat. कस्मात् „warum“. Comp. कतर Superl. कतम (§. 570, 644, VIII, 656, II; 683, VI; Declin. 778, I).

किम् (eig. Ntr. Acc. des vor.) Ind. (§. 786) Fragwort: was; insbesondere mit Instr. „was mit diesem (zu thun)? = wozu dieses 22, 20; 113, 2; 118, 6; 123, 10; 154, 18; 168, 92 u. aa.; „etwa“ bei Frage u. Zweifel; किम् — किम् ob — oder 99, 24. Mit folg. पुनर् geschweige 110, 6; vgl. कितमाम् कितराम् किंतु किन्तु. किमर्थ (Bhvr. किम् अ०) adj. या fem. was bedeutend 57, 25.

किमर्थम् (Avybh. vgl. das vor.) adv. warum 1, 1; 46, 30; 83, 25.

किमु (किम् उ) Ind. (§. 786) etwa 240, 57; „ob“ bei Zweifel, Unterscheidung, „um wie vielmehr, geschweige“ 56, 12.

किमुत (किम् उत) Ind. (§. 786) ob, oder bei Zweifel, Unterscheidung; „um wie vielmehr, geschweige“.

क्रियत् (§. 556, Bem.) adj. ती fem. (§. 700)
wie viel = nicht eben viel 164, 71
(in Avybh. सक्रियत्म् §. 680).

क्रियन्मात्र (vom vor. nach §. 556, vgl. मात्र)
nur wenig 112, 5; 129, 6.

किरण (S. 154 अन्; § 467) msc. Strahl.

किरात msc. ein wilder Waldbewohner
aus der barbarischen Urbevölkerung
Indiens.

किरातार्जुनीय (vom Dvndv. ०न् nach §. 513)
ntr. das Gedicht von (dem Kampf des)
Arjuna und des Kirāta 170.

किरीट (S. 155) msc. ntr. (§. 711; 708)
Diadem.

किरोडाद्य Vb Par. (§. 235).

कित् VI Par. weiss sein (frieren?), spie-
len. — X Par. werfen.

कित् adv wie gemeldet, gewiss, wahr-
lich, wahrscheinlich, ungenau, falsch,
freilich 14, 18, 48, 12; 52, 14; 54, 15;
16, 59, 22; 66, 32; 179, 17; 182, 2;
186, 23; 201, 4; 266, 249; 280, 411.

कित्त्वित् ntr. (§. 708) Schuld, Sunde.

किशलय oder किसलय (§. 225 इत्; 656, III)
ntr. (§. 708 Wils. auch msc.) junger
Zweig.

किष्क X Atm. (§. 789, V) toten.

किसलय s. किशलय.

कीट् X Par. färben (binden).

कीट msc. ntr. (§. 711) Wurm, Insekt

कीटृष् (von किम् mit Vb. दृष् §. 274, vgl.
S. 133, 0, 2, b) adj. wie aussehend,
welch.

कीनाश (S. 135, अ, 2) adj. प्रा fem. geizig,
niedrig, klein, Ackerbauer; msc. Yama,
der Todesgott; eine Affenart.

कीर्त्त s. कृत्.

कीर्त्ति (einigemal unrichtig कीर्त्ति gedruckt
aus Vb. कृत् S. 152, §. 394; S. 162 ति)
fem. Ruf, Ruhm.

कील् I Par. binden (festkeilen), durch-
bohren.

कील (vom vor.) msc. Keil, Pfahl, Pfo-
sten, Pfeiler.

कु (aus कृ vokalisiert) erscheint in Zu-
sammensetzung als vorderes Glied
mit der Bed: schlecht, gering; dafür
unter bestimmten Bedingungen (S. 247,
XI; § 639, 662, 1). कृ (altes ntr. des
Pronomih. क) का (das Th. क mit Deh-
nung) कव (organischere Form von कृ).

1 कु II Par. schreien; Intens. कोकु (§. 169).

2 कु oder कृ (§ 149) VI Atm (§. 789, V)
schreien.

3 कु s. कन्.

कुंश्च oder कुंश्च oder कन्श्च I. X Par.
sprechen, leuchten (?).

कुक् I Atm (§. 789, V) nehmen.

कुक्कर्मन् (Bhvr. कुक्कर्म) adj. msc. ntr. fem.
oder स्त्री fem. (§. 699) schlechte Hand-
lungen begehend, Bosewicht 265, 240

कुक्लि (§. 281; S. 172 ति; von Vb. कुक्;
§. 480, vgl. 517; 495) msc. (§. 708, 4)
Bauch.

कुङ्कुम ntr. (§. 708) Saffran (crocus sativus).

1. कुञ्च I Par. klingen, laut tonen, krum-
men, sich krummen, verbinden, mi-
schen, verhindern, zeichnen.

— सम् sich zusammenkrummen machen,
zusammenziehen 158, 37.

2. कुञ्च (§. 149) VI Par. zusammenziehen,
krummen.

— सम् sich beugen (?) 184, 3.

कुञ्च msc. Brustwarze, Brust, Busen.

कुञ्ज (S. 140, §. 378) I Par. wüthen. Ptcp.
Pf. Pass. कुञ्ज (§. 896, Ausn. 2, 4, wo
es hinzuzufügen, vgl. § 914, Ausn. 3)

कुञ्ज (§. 154, 2; 175, 2) I Par. krummen,
krumm gehn, klein sein (= zusam-
mengezo-gen). Ptcp. Pf. Pass. u. Absol.
(§. 896, 2, vgl. 914, I).

— ~~क्रौञ्च~~क्रुञ्चित (Caus. ?) eingekrummt 198, 19.

कुञ्ज I Par murmeln.

कुञ्ज msc. ntr. des Elephanten Stosszahn.

कुञ्जर (vom vor. §. 564, XIII; 656, II III) msc. Elephant

कुट्ट (§. 149) VI Par krummen, krumm sein, verschlagen sein — X Atm. (§. 789, V) Schwierigkeiten machen, verworren reden.

कुटि (vom vor.) msc. fem. oder द्वी fem Haus.

कुटिल (Vb. कुट्ट S. 169, §. 420) adj. ला fem. krumm.

कुटीर (vgl. कुटि) msc. Hütte (§. 526, Ausn; 561, V)

कुटीरक (vom vor nach §. 559) msc. Hütte 99, 18.

कुटुम्ब X Atm. (§. 789, V, eig. Denom. vom folgenden) ernahren.

कुटुम्ब ntr (§. 710) msc. (Wils.) Familie, Verwandter, Kind 131, 24

कुटुम्बक (vom vor. nach §. 559) ntr. arme Familie 181, 7.

कुटुम्बिन् (nach §. 563 von कुट्ट) adj. नौ fem. (§. 460 zweimal) Verwandter 131, 13, 266, 250; 284, 468.

कुट्ट X Par. spalten, verachten, anfüllen. — X Atm. (§. 789, V) warm sein.

कुठ msc. Baum.

कुठार (vom vor) msc. fem. द्वी Axt.

कुठारिक (vom vorigen) msc. Holzhacker 271, 310.

कुट्ट (§. 149) VI Par. Kind sein, essen, sammeln.

कुट्टमल (S. 167) msc. junge Knospe.

कुपट्ट od. कपट्ट I Par. verstummeln.

कुपट्ट I Par. hinken, verstümmelt, schwach sein, trag sein. कुपिटत trag 256, 138.

कुपट्ट 1. s. कुपट्ट. 2) I-Atm. (§. 789, V) brennen. 3) X Par. schützen

कुपट्ट (S. 160 कु) ntr. (§. 710) eine Quelle, Brunnen, Wasserbassin; msc. und द्वी fem (§. 691) Wasserkrug (S. 168, व; §. 563, V, 651, II, 7; 657).

कुपट्टल msc. ntr. (§. 711) Ohrring, Armband, Halsband (§. 475; 477; 554, II; 563, V; 564).

कुतनय (Kmdh. कुत) msc. schlechter Sohn 99, 15.

कुतर्कपथ (Ttp. उपयिन् nach §. 624, das vordere Glied Kmdh. कुतर्क „schlechte Argumentation, Sophistik“) msc. Weg der Sophistik 277, 378.

कुतस् (von Pronomth. किम् §. 572, vgl. S. 234, §. 607, §. 104, A) adv. woher, auf welche Weise, geschweige 168, 91; von wem = कस्मात् 179, 8

कुतुहल ntr. Eifer, Wunsch, Begierde (§. 554, I, II, S. 225 इत).

कुत्र (vom Pronomth. किम्, vergl. कुतस्) adv. wo; mit folg. चिद् irgendwohin 102, 9

कुत्स् X Atm. (§. 789, V) tadeln, verachten, कुत्स्य 153, 12.

कुत्स N. ppr. eines Vedendichters 296; der Plur. ist Plur. vom Patronymicum (§. 444; 468).

कुय् IV Par. stinken.

कुद् s. कुन्द्.

कुन्द् (§. 154, 2, 2) I. IX Par. Schmerz bereiten, leiden.

कुन्द् (S. 165) msc. (§. 708) ntr. (Wils.) eine Art Jasmin (Jasminum multiflorum oder pubescens).

कुन्द् oder कुद् (?) X Par. lügen.

1. कुप् IV Par zurnen. Aorist अकुपत् (§. 858). कुपित erzürnt Caus. कोपि

in Zorn bringen. क्रोषित in Zorn gebracht.

— प्र sehr zurnen. प्रक्रुषित 53, 23; 103, 14;
Caus. sehr aufbringen. प्रक्रोषित 181, 6.

— — अतिप्र in अतिप्रक्रुषित ubermässig
erzurnt 194 (wohl eher Kmdh. अतिऽप्र०).

2. कूप X Par. sprechen, leuchten (vor
Zorn ?).

कुपरीक्षक (Kmdh. कुऽ) msc. ntr. क्षिका fem.
schlechter Prüfer (Kenner) 153, 12.

कुबुद्धि (Bhvr. कुऽ) adj. schlechtgesinnt
134, 15.

कुमति (Kmdh. कुऽ) fem. falscheDenkweise
181, 7.

कुमन्त्रिन् (Kmdh. कुऽ) msc. schlechter Be-
rathler, schlechter Minister 283, 455.

कुमार X (eig. Denom. des folg.) Par
(§. 209, vgl 843; 844) spielen.

कुमार (eigentl Kmdh. von कु und Vb. मृ
GWL. I, 494 ff.; §. 282; S. 151; §. 563;
§. 656, II) msc. ein Knabe; fem. री
(§. 563, S. 222, अ, 13) ein Mädchen.

कुमाल् = कुमार.

कुमुद (कु aber in Bed. „wie“ und von
Vb. मुद् S. 115 Ntr.) msc. ntr. (§. 640)
die weisse Wasserlilie, Nymphaea
esculenta (§. 460, 465; 475; 563, IV;
644, VIII); msc. N. ppr. 281, 422.

कुमुदिनी (vom vor. §. 563, IV) fem. ein
an Lotus reicher Platz.

कुमुदिनीवनिता (Kmdh. (§. 556, III) vom vor.
und व०) fem. der Lotusteich, welcher
die Geliebte ist 238, 34.

कुम्प oder कुम्ब oder कुम् I. X Par.
bedecken.

कुम्ब }
कुम्भ } s. das vorige.

कुम्भ msc. kleiner Wasserkubel; Knolle

an der Stirn des Elephanten, -deren
er zwei hat, welche in der Brunst-
zeit anschwellen (§. 104, A; 464; 468;
476; 495); hat auch die Bed. des
folgenden Worts.

कुम्भक (vom vor) msc. eine religiöse
Übung, darin bestehend, dass Nase
und Mund eine Zeitlang geschlossen
wird, um das Athmen zu hemmen.

कुर VI Par. einen Ton von sich geben.

कुरङ्ग (S. 143) msc. Antelope.

कुरङ्गाय Vb. Denom. (vom vor) Atm
(nach §. 225) sich wie eine Antelope
betragen 165, 78.

कुरर (S. 169 रर; §. 563) msc. री fem.
Meeradler, Weibchen desselben; fem.
Schaaf.

कुरु (§. 427; 434; 435; 438; 439; 496,
vergl. 517) msc. N. ppr. mythischer
König und Stammvater beider Par-
theien im grossen Kampfe, welchen
das Mahābhārata beschreibt; von die-
sem Thema wird der Plur. des Pa-
tronymikum gebildet (vgl. कौरव), be-
zeichnet jedoch vorzugsweise die
Söhne des Dhṛtarāshtra, während die
andre Parthei nach ihrem Vater, des
Dhṛtarāshtra Bruder, Pāṇdu benannt
wird.

कुरुक्षेत्र (Ttp. कुरु (als Plur. des Patronym.)
und क्षेत्र) ntr. das Schlachtfeld der
Nachkommen des Kuru, Eigennamen
eines Ortes.

कुरुनन्दन (Ttp. न०) msc. Sohn (Nach-
komme) des Kuru 22, 18.

कुरुवक msc. purpurfarbiges Tausend-
schön; eine purpurfarbige oder gelbe
Art Barleria 147, 18; 149, 31.

कुरुविन्द msc. Rubin 235, 8.

कुर्द I Atm. (§. 789, V) spielen.

कुल (S. 259) I Par. aufhauen, ununterbrochen vorwärtsgehen, verwandt sein, zahlen.

— आ आकुलित verwirrt, bewegt 147, 17.

कुल (vom vor) ntr. Familie, Geschlecht, Stamm, Kaste, Haus (Hof) 193, 12; Menge 241, 71; 266, 247 (§. 430; 476, 477; 495, 563, II).

कुलटा fem. eine unkeusche Frau (§. 86, Ausn; §. 432).

कुलतस् (von कुल nach §. 575) adv. dem Geschlechte nach 52, 10.

कुलधर्म (Ttp. ऽध०) msc. ntr. der Inbegriff besonderer Obliegenheiten eines bestimmten Stammes oder einer Kaste.

कुलस्त्री (Ttp. ऽस्त्री) fem. (eigentl. an der Spitze einer Familie lebende Frau, Matrone) eine keusche Frau.

कुलाल (S. 151; §. 520; 566, I) msc. ein Topfer.

कुलालवत् (nach §. 579 vom vor.) wie von einem Topfer 168, 93.

कुलिश (ob कु und Vb. लिश „wie (sehr) zerschmetternd“) msc. ntr. (§. 711; 469; 558, VII) Indra's Donnerkeil.

कुलीन (von कुल §. 430) adj. ना fem. von (hoher) Familie stammend.

कुलीर msc. ntr. (§. 708) Krebs.

कुलीरक (vom vor. nach §. 559) msc. ntr. ein Krebschen 133, 24.

कुल्य (von कुल §. 430; 476) adj. दा fem. von guter Familie; fem. ein Kanal zum Bewässern (Ableitung).

कुल्याय Vb. Denom. Atm. (vom vor. §. 225) sich in einen Kanal verwindeln 165, 78.

कुवलय (S. 225 इत्) ntr. Wasserlilie.

कुवेर (Bhvr. ऽवे०) adj. रा fem. missgestaltet; msc. N. ppr. des (sehr missgestaltet, dreibeinig und nur acht-

Glossar.

zahnig, gedachten) Gotts des Reichthums.

कुवेरवल्गम (eig. Ttp. vom vor. und व०) N. ppr. 186, 17.

कुप s. कुप्.

कुशल adj. ता fem. glücklich, gut, recht, geschickt, erfahren; sbst. ntr. Glück, Wohlergehen, Geschicklichkeit; fem. N. ppr. (§. 430, I, 2; 554; 563, V; 644, VIII; 653, VI; 656, IV).

कुप् IX Par. herausziehn. Pass. refl. (§. 875).

— निरु (§. 156, 3, 2) herausziehn.

कुपुभ्य Vb. Par (§. 235) werfen.

कुस् oder कुश IV Par. umarmen; Aor अकुसत् (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. कुसित (Frau eines कुसित N. ppr. (?) कुसितायी §. 701).

कुसचिव (Kmdh. ऽत०) msc schlechter Minister 282, 439.

कुसीद (S. 137) msc. ntr. दा fem. (aber Frau eines कु० कुसितायी §. 701) geldleidend, Geldleiher, Wucherer (§. 533, XIV).

कुसुम (S. 136; S. 225, इत्; §. 656, IV) msc. ntr. (§. 711) Blume.

कुसुमायुध (eig. Bhvr. ०म ऽत्रा० „Blumen als Waffe habend“) msc. Gott der Liebe

कुसुमित (von कुसुम S. 225 इत्) adj. ता fem. mit Blüthen (Blumen) bedeckt 148, 22; 149, 26.

कुसुमेषु (eig. Bhvr. ०म ऽइ० „Blumenpfeile habend“) msc. Gott der Liebe.

कुसुम्भ (S. 136; §. 372) msc. Gold; wilder Saffran (Carthamus tinctorius).

कुस्तुभ्य Vb. Par. (§. 235) blühen (?).

कुस्म (aus कु u. Vb. स्मि) X Atm. (§. 789, V) (hasslich) mit verzerrtem Gesicht lachen; im Geiste sehn (?).

कुह् X Atm. (§. 789, V) Thema कुहि (§. 208) oder कुहापि (§. 209) sich wundern, Verwunderung erregen; Aor.

(§. 843. 844). — Denom. Thema कुह
(§. 212, Bem. 2) Bed.?

कुह (Pron किम् §. 572, II; S. 237^ध) adv. wo.
कुहर ntr. Grotte, Hals; das sich Paaren
196, 22 (nach Wils. Daçak. 87 n. 6)

1. कृ s. 2. कु.

2. कृ s. कन्.

कृ I Par. piepen (vom Ton der Vo-
gel) singen (vom Kukkuk) 148, 21
summen (von Bienen) 150, 30; klagen.

— उतृ Ptcp. Pf. Pass. herausgesungen
und gesummt 150, 32.

कृ X Atm. (§. 789, V) Schwierigkeiten
machen, dunkel roden; geizig sein,
verzweifeln, traurig sein — X Par.
(§. 209; 843; 844) brennen, rathen.

कृ msc. ntr. (§. 711) Betrug (§. 473;
475; 476; 650, 2).

कृ VI Par. essen, fett werden.

कृ X Atm. (§. 789, V jedoch auch im
primären Gebrauch ohne Bed.-Un-
terschied) Par. sich falten, zusam-
menziehn (§. 209; die Ausn. in §. 843;
844 sind arbiträr).

कृ (§. 208; 209; vergl. 843; 844)
X Par. schwach sein.

कृ (S. 166, प; §. 471, 475, 543) msc.
Brunnen.

कृ msc. ntr. (§. 711) Bart.

कृ msc. fem. र Ellbogen.

कृ msc. Schildkröte.

कृ I Par. abwehren.

कृ (§. 279; 280 (S. 137); 488, vgl. 517;
563, II) ntr. Ufer (in Zsstzg §. 651,
II, 3; §. 681).

कृ (nach §. 563 vom vor.) नी fem.
Fluss 251, 68.

1. कृ (§. 32; 35, vgl. 37; 57, 2, Ausn.;
104, A; 242 bis 245; 576) I. (?) VIII Par.

Atm. (§. 789, I, II, aber als Hulsverbum
§. 791) Thema nach VIII stark करो,
schwach कृ (804), कृ (§. 815; auch
im Potent §. 57, Ausn.), ved. Aor.

अकृम् अकृ अकृत् (§. 856 und S. 393,
n 5) चकृम् (§. 859) अकृत् (2te Form
für अकृन्त) 290, 5; 294, 1; अकृन् (für
अकृन्त) 294, 2; कर्त्त 292, 10; Pf. red.

(§. 830, Bem. 2; §. 831), Ptcp. Fut. Pass.
(§. 906), Absol. auf अम् (§. 909; 912,
913), vd. Intens. (§. 167, Bem. 1) ma-

chen, thun, erweisen; mit मतिम् den
Sinn auf etwas richten, beabsichtigen
(Loc.) 10, 2, (Dat.) 20, 21; मनस् beab-

sichtigen 11, 11; निर्बन्धम् heftig be-
gehren (Infin) 26, 66; वचस् gehor-
chen 17, 32; हृदि zu Herzen nehmen

271, 313; zutheilen (mit Gen.) 264,
232; einsetzen (Loc.) 266, 251; mit
सव्यत्स् links machen (angreifen) 31, 14;

कृत् s. bes.; कार्य (§. 906) zu thuend;
कार्यतम् (Superl.) 15, 30; vgl. कार्य bes. —
vd. Infin. कर्त्तव्ये (§. 919) 292, 9. — Vgl.

कृप्. — Ptcp. Fut. Pass. Int. चर्कृत्य alles
thun könnend (? §. 901) 291, 14; Desid.

चिकीर्षु zu thun begierig sein 15, 1,
26, 64; 284, 461, Caus. कारि machen,
dass jemand etwas thut, machen lassen

16, 12; 51, 19; 168, 93; 197, 18; 264,
223; 265, 238; 279, 399.

— अधि wann nur Atm. (§. 790, 1): uber
etwas setzen, an die Spitze stellen

107, 7.

— अनु nur Parasm. (§. 790, 2) nach-
machen.

— अप weg machen, mit Gen. beleidigen;
अपकृत् (§. 656, IV).

— आ anmachen, aufregen; Desid. aus-
führen wollen 200, 24; Caus. ver-
anlassen, bewirken 215, 6; schaffen (?)
219, 17.

- — अपा entfernen 154, 20, ablegen 280, 419.
- — उपा spenden; उपाकृत (S. 225, इन्; §. 656, IV)
- — निरा verstossen 8, 27; 48, 2; verwerfen, laugnen 215, 17.
- उप wann उप ष्क् (§. 241, Bem. 5, vgl. 159, Bem. 2); wohlthun 128, 10; 11, 248, 36; 271, 311; उपकृत (S. 225, इन्; §. 656, IV), उपस्कृत geschmückt 153, 12
- नि (niedermachen) verletzen; निकृत (nach §. 330) ntr. Verletzung 156, 30.
- परा nur Par. (§. 790, 2) entfernen.
- परि wann परि ष्क् (§. 241, Bem. 5, vgl. 159, Bem. 2 und §. 32); परिष्कृत geschmückt 2, 21; 28, 18.
- प्र beginnen 60, 34; 147, 14; (verlocken) verführen 277, 383.
- प्रति vergelten 15, 1, 34; 48, 6.
- वि wann nur Atm. (§. 790, 1) sich entfalten zu (Acc) कुरुते 141, 75 वि-कुर्वाण 141, 76.
- सम् wann सं ष्क् (§. 241, Bem. 5, vgl. §. 159, Bem. 2); संक्रियमाण bereit werdend 81, 5; schmucken समस्कुरुत 237, 25; संस्कृत 79, 30; 154, 16.
- अग्निसात् (§. 576) verbrennen 264, 226.
- अङ्गी (von अङ्ग §. 242) versprechen 163, 69; 185, 21; zufrieden sein mit (Acc) 101, 22; sich versichern अङ्गी-कृत्य (§. 915) 260, 178; 278, 392.
- अभ्यन्तरी (von ०र §. 242) zu nächsten (Freunden) machen 120, 11.
- अलम् (§. 245) schmucken 60, 36; 146, 5.
- — अभ्यलम् sehr schmucken 84, 36.
- — समलम् sehr schmücken 55, 8; 65, 1; 154, 16.
- आविस् (§. 244, vgl. §. 48, 2) sichtbar machen 190, 15. कर्त (ved. Aor. vgl. Simplex) 292, 9.
- बिली (०ल §. 242) leer, wust machen, vernichten ०कृत्य 273, 337.
- जर्हरी (von ०र §. 242) schwach machen ०कृत्य (§. 915) 106, 12
- दासी (०स §. 242) zu Slaven machen, unterjochen 94, 30.
- दूरी (०र §. 242) entfernen 190, 18
- द्विजातितात् (§. 576) den Brahmanen schenken 255, 120.
- धिक् verachten 185, 1.
- नमस् (§. 242, vgl. 245 und 104, A, 5) verehren 88, 24 ०कृत्य (§. 915) 28, 18; 184, 5.
- निमित्ती (०त §. 242) zum Grund machen ०कृत्य (§. 915) 184, 14.
- निराशी (०श §. 242) hoffnungslos machen ०कृत्य (§. 915).
- निर्धनी (०न §. 242) arm machen ०कृत्य (§. 915) 194, 6.
- न्यक् (§. 242) niederwärts machen, beleidigen ०कृत्य (§. 915) 282, 436
- न्यासी (०स §. 242) anvertrauen 263, 219, schenken, versprechen 260, 182.
- पञ्चो (०ञ्चन् §. 242) funffach machen 206, 19.
- पर्वती (०त §. 242) zu einem Berg machen 164, 71.
- पुरस् (§. 242, vgl. §. 104, A, 4) voran machen, an die Spitze stellen 20, 24; 272, 327; पुस्कृत्य (§. 915) folgend 21, 3; im Absol. vorgehend, wegen 189, 2; zeigen, entfalten 272, 328.
- पूत den Ton des Pustens machen (§. 242) 129, 22.
- प्रकटो (०ट §. 242) sichtbar machen 162, 64; 241, 80.
- प्रमापी (०पा §. 242) zumessen 167, 90
- प्रादुर (§. 244, 48, 2) sichtbar machen, zeigen 34, 12; 40, 15.
- फुत् Ton der Verachtung von sich geben (§. 242) 100, 21; 106, 10.

- मिथ्या (§. 245) falsch machen, wann im Caus. Atm. (§. 789 III).
- विकचो (०च §. 242) aufblühen machen 162, 65.
- विनिगडी (०उ §. 242) fessellos machen 198, 8.
- विषयी (०व §. 242) zum Gegenstand der Thatigkeit machen 215, 23.
- व्याकुली (०ल §. 242) verwirrt machen.
- शिथिली (०ल §. 242) locker machen, auflösen 148, 24.
- शीर्षावशेषो (०व §. 242) bis auf den Kopf vernichten 156, 27.
- संक्रमो (०म §. 242) zum Mittel machen ०कृत्य (§. 915) 196, 17.
- सज्जी (०ज §. 242) rusten 119, 2.
- सत् (§. 245) gastlich aufnehmen 58, 15; 83, 25; 101, 11; 248, 32; aufgenommen 110, 24.
- समृद्धो (०ढ §. 242) reich machen 194, 2.
- स्त्री (स्व §. 242) zu eigen machen 186, 4; 259, 169 gewinnen 180, 19; billigen 282, 436.
- 2 कृ s. 2. कृ.
- कृकर msc. einer der von den Indern angenommenen fünf Lebenshauche, der die Verdauung befördernde 207, 16.
- कृच्छ्र (§. 225; S. 169, §. 563, IV, 644, III, 12; 653, IV; 664, 225) adj. र्त्त fem. leidvoll, schmerzlich; ntr. (§. 708) körperliches Leid, Sunde, Busse.
- कृच्छ्राय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. ष (§. 225, 5; 6) Schmerz leiden, Sunde über sich ziehn (?).
- कृद् (§. 149) I Par. essen, fett werden.
- कृष्ण (aus कृ nach der Vlen entstanden S. 47) V Par. (auch Atm.) bildet als Specialth. stark कृपो, schwach कृणु (§. 804): machen, thun 293, 4; कृषान्त Conj. (Let) 293, 3.

- निरू abmachen, reinigen, putzen; निष्कृषवान् 294, 1.
1. कृत् VI Par. (§. 156, 3, 662, 2) Specialth. कृन्त (§. 797) zerschneiden 34, 14; abschneiden 201, 7.
- नि abschneiden 34, 12; 198, 12.
2. कृत् VII Par. bekleiden; Ptcp. Perf. कृन्त (ist §. 896, 2, 3 nachzutragen).
- ५ कृत् (von कृ nach S. 131, O, 1) thuend, gethan habend (§. 289; 319).
- कृत (eig. Ptcp. Pf. Pass. aber nach §. 333) ntr. That; im Loc. कृते (ergo) wegen 101, 12; 109, 22, 182, 24; in Zsstzg. auslautend 16, 14; 56, 19; 74, 11; das erste Weltalter, das Weltalter der heiligen Werke, auch das der Wahrheit, Satyayuga, genannt; (§. 213, Bem; 224, Bem.; 656, IV; 664; 674, II).
- कृतक (von कृत nach §. 559?) adj. तिका fem. (Wils. तका) künstlich gemacht, hervorgebracht; acc. ntr. adv. 242, 83. sbst. ntr. (S. 142 कृक?) durch Kunst präparirtes Salz.
- कृतज्ञ (Ttp. ऽज्ञ von ज्ञा nach §. 270) adj. fem. ज्ञा dankbar, sich gut betragend.
- कृतदार (Bhvr. ऽद्) msc. verheirathet 52, 14.
- कृतमन्दार (eig. Zssetzung ऽम०, letztes „einer der 5 Baume des Paradieses“) m. N. ppr. 248, 35.
- कृतयुग (Kmdh. ऽयु०) ntr. das erste Weltalter, das der heiligen Werke.
- कृतान्त (eig. Bhvr. ०त ऽन्त) msc. der Gott des Todes, Yama.
- कृतार्थ (Bhvr. ०त ऽर्थ) adj. दा fem. die Sache gethan habend, Zweck erreicht habend 105, 18; glücklich.
- कृति (Vb. कृ) fem. Handlung, That, Werk, Schrift 146, 245.
- कृति Vb. Denom. (von कृत §. 213, Bem.) Par. das Gethane nehmen (?).

कृतिसाध्यत्व (durch §. 554 von कृ; dieses ist Ttp. von कृति und Ptcp. Fut. Pass. des Caus. von सिध्) ntr. Zustand des durch Thatigkeit vollendet werden Konnens 232, 145.

कृतिन् (nach §. 563 von कृत्) adj. नी fem. tugendhaft, gut, weise, geschickt.

कृत् (Vb. कृ S. 163) msc. fem. ntr. Kunstler; zu thun geschickt, kundig 295, 10 (aber Sch. von Vb. कृत् „zerschneidend, zerlegend“).

कृत्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von कृ §. 906) ntr. das zu Thuende 55, 19; Rechte 261, 193; subst. fem. (§. 338) That, Handlung, Geschäft 106, 5; Form (?) 199, 3; adj. meuterisch 266, 247

कृत्रिम (von Vb. कृ §. 343; 656, VI) adj. मा fem. kunstlich hervorgebracht, verstellt 192, 5.

कृत्स्न (S 172; S. 244) adj. ना fem. ganz, all.
1. कृप् (?) wird neben कृप् erwähnt) I Atm. (§. 789, V) bemitleiden, gehn Caus. कृपि (§. 202).

2. कृप् X Parasm. Thema कृपि oder कृपापि (§. 208; 209 Aor. §. 843; 844) schwach sein.

कृपण (Vb. कृप्) adj. fem. पाा und पी (§. 693) geizig, gemein 158, 41; jammerlich 24, 46; 184, 8 (§. 225; 563, IV; 656, IV; 664).

कृपणाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) geizig sein.

कृपा (Vb. कृप् od. कृप् §. 335) fem. Mitleid, Zartlichkeit (§. 225)

कृपाण msc. Dolch, Schwerdt.

कृपाय Vb. Denomin. (von कृपा) Atm. (§. 225) bemitleiden.

कृपालु (von कृपा durch कृत्) adj. mitleidig. कृमि (S. 152, §. 394, Bem; §. 563, VIII) msc. (§. 709) Wurm.

कृष् IV Par. mager machen; Aor. अकृशत् (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. wenn ohne Prafix कृष्, sonst अकृशित (§. 897, 5); Absol. कर्शित्वा od. कृशित्वा (§. 914, III).

कृश (vom vor. wo vergl.) adj. प्रा fem mager, dünn, klein, wenig (§. 554, VI), Comp. कशीयस् Superl. कशीष्ठ (S. 228 ईयस्).

कृशानु (Vb. कृष् S. 150 „das verzehrende?“) msc. Feuer; N ppr. 297, 21 (§. 564, III).

कृष् (§. 149, 2; 156, 1) I Par. VI Par. Atm. (§. 789, I) ziehen. Aor. अकृशत् oder अकार्त्तम् अक्रात्तम् (§. 856, 10), Absol auf अम् (§. 909); episch auch I Atm. (im Sinn von §. 789, I) 54, 14; कृष्ट (§. 554, VI), ep. Absol. कृष्य (§. 915, Bem.) 40, 10. — Caus. कर्षि qualen. — अय wegziehen, weglocken 77, 2; entführen 93, 50.

— आ anziehen 253, 101; 127, 19; 188, 16; spannen 197, 2; 238, 40; versetzen (?) 201, 11; verringern (?) 251, 69.

— — समा ausreissen (Abl.) 106, 7

— उद् hervorziehen; उत्कृष्ट vorzüglich, erhaben (§. 656, II).

— नि niederziehen; निकृष्ट niedrig, gemein 196, 7; 205, 3.

— प्र hervorziehen; प्रकृष्ट vorzüglich, gross, stark 184, 17; 185, 4; 198, 2.

— वि auseinanderziehen, spannen 35, 7; 72, 21; entfernen 252, 90.

• कृषि (vom vorigen §. 329; 360; S. 152 (§. 394, Bem.), §. 536; 564, XVI) fem. das Pflügen, Ackerbau.

कृषिसेवा (Ttp. vom vorigen und से⁰) fem. Ackerbau.

कृष्ण (von कृष् S. 165 न, wohl von der Schwarze der durch den Pflug aufgebroschenen Erde) adj. पाा f schwarz; die letzte Hälfte des Monats, wo der Mond abnimmt; N. ppr. von Vishnu

- (Burnouf, Boudh. 136; §. 430, 441; 443; 491; 521, vergl. 459, 563, V; 565; 566, I; 624; 225).
- कृष्णसर्प (Kmdh. ५५०) msc. schwarze Schlange, wohl Bez. einer gewissen sehr giftigen Schlange 85, 55; 133, 21.
- कृष्णाय Vb. Denom. (von कृष्ण) Atm. (§. 225) schwarz machen.
1. कृ VI Par. (wann Atm. §. 789, V) werfen, zerstreuen; Atm. dient als Pass. refl. (§. 873); Intens. vd. (§. 172, VI; 189); कीर्ण (Ptcp. Pf. Pass. §. 897, 2) unter einander geworfen, ungeordnet (vom Haar) 179, 15; zerstreut 237, 28.
- अर्प in der Bed. „Unrath einscharren“ wird ष्कु und Atm. (§. 241, Bem. 5; vgl. §. 32, 35; 159, Bem.; §. 789, V).
- अर्ब bewerfen, überschütten 29, 34; अर्बकीर्ण (§. 225 इन्).
- — समर्ब überschütten 30, 6.
- अर्ब anfüllen, bedrängen 272, 321.
- — व्या व्याकीर्ण untereinander und voll, dicht 105, 11.
- — समा समाकीर्ण voll 83, 23.
- उप in Bed. „verletzen, abschneiden“ (vgl. 2. कृ) wird ष्कु (§. 241, Bem. 5; vgl. 32; 35, 159, Bem.).
- प्रति in Bed. „verletzen“ (vgl. 2. कृ) wird प्रति ष्कु (§. 241, Bem. 5; 32; 35; 159, Bem.).
- वि auseinanderwerfen, zerstreuen 275, 360.
- सम् füllen, mischen; संकीर्ण voll 185, 3; 254, 105; gemischt 144, 116.
2. कृ od. कृ IX. V Par. Atm. (§. 789, I) in IX Specialth. stark कृष्ण, schwach कृष्णे (§. 805) verletzen, toden.
3. कृ (od. गृ) X Atm. (§. 789, V) erfahren, benachrichtigen.
- कृत् X Par. Th. कीर्ति (§. 59) erzählen, erwähnen, nennen, loben 13, 12; 138, 42.

- पर्ति erzählen, nennen 105, 24, 142, 92, 221, 9.
- प्र nennen 221, 10.
- सम् nennen 13, 4.
- कृप् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) fähig sein zu (Dat.) 143, 98, 182, 7. Aor. अकृप्तिषि od. अकृप्ति (§. 857, vgl. mit 156) od. अकृप्म् (§. 857, Ausn) Fut. I II. und Cond können auch Par. haben (§. 869 und add. §. 870, vergl. 871). Desid. kann Par. werden (§. 790, II). — Caus. bereiten 189, 1, anordnen, vorschreiben 142, 87; abfassen 143, 102.
- पर्ति Caus. bestimmen 254, 111.
- वि in Zweifel, bedenklich, sein 129, 4.
- सम् Caus. sich denken 197, 1.
- कृप्ति (vom vor.) fem. das Machen, Bewirken 284, 463.
- कीत् X Par. (§. 209; 843. 844) einladen, anreden, hören.
- केतु (S. 162 तु; eher von Vb कित्) msc. Zeichen, Licht, Komet, Sternschnuppe 138, 38; ved. adj. deutlich machend, beleuchtend 289, 3; Licht 294, 1.
- केदार msc. ntr. (AK.) Feld, Wasserbassin um einen Baum (§. 460).
- केप् od. गेप् I Atm. (§. 789, V) zittern. Caus. Aor. (§. 844).
- केयूर ntr. (§. 708) Armband auf dem Oberarm.
- कील् I Par. sich hin und her bewegen, ausgelassen sein. Caus. Aor. अचिकेल्त् (§. 844).
- कीलाय Vb. Par. (§. 235) ausgelassen sein.
- केलि (von केल् S. 152, §. 394) fem. (§. 709) Spiel (wohl eig. Tanz).
- कीव् गेव् ग्लेव् I Atm. (§. 789, V) verehren, bedienen; Caus. Aor. अचिकेवत् u. s. w. (§. 844)†.
- केवल (S. 243 वल) adj. fem. ला od. ली (§. 689) einzig, allein, ganz, all;

०लम् adv. sicherlich, nothwendig, nur,
 bloss 282, 443.
 केश (S. 140, अ, 16) msc. Haar (§. 460;
 565, VII; 632).
 केशपात्र (vgl. पात्र) m. schönes Haar 149, 31.
 केशर (von केश nach Anal. §. 564, XIII.
 XVIII) msc. Lowenmähne (auch केशर
 geschrieben, wie denn केश die ety-
 mologisch richtige Schreibweise für
 केश ware, vgl. caesaries aus केशरी).
 केशरिन् (vom vor. nach §. 562) msc. Lowe.
 केशव (von केश §. 563) adj. वा fem. viel
 oder schönes Haar habend; msc. ein
 Name des Vishnu oder Krishna, eine
 Statue desselben (§. 558) 247, 25;
 265, 24.
 केशान्त (Ttp. ऽन्त) Ende des Haares =
 das ganze Haar; in Bhvr. fem. ता
 89, 6; 90, 14.
 केशर (vgl. केशर) msc. ntr. (AK.) Pflan-
 zenfaser 239, 47.
 केशरिन् (vgl. केशरिन् und ०र) msc. N. ppr
 182, 11. •
 कै I Par. krahnen, krachzen.
 कैकेय (Patronym. von कैकय §. 439; 588)
 fem. ०कैयी (§. 686) Nachkomme des
 Kekaya 81, 5.
 कैटभजित् (Ttp. ऽजित् letztes von Vb. जित्
 nach S. 131, O, 1) msc. Namen des
 Vishnu (Sieger des Asuren Kaiṭabha).
 कैतव (nach §. 554, II von कितव) ntr. Be-
 trug 159, 44.
 कैरव ntr. eine Art Wasserlilie, die bei
 Nacht blüht.
 कैलास (von कैल nach Lassen) m. N. ppr.
 Berg Kailāsa, Aufenthalt des Kuvera.
 कोक msc. Wolf.
 कोकिल (S. 169) msc. ला fem. (§. 690)
 der indische Kuckuk (§. 420; 430; 434).
 कोटर msc. ntr. (AK.) Hohle (§. 477;
 S. 246, IV).

कोटाय Vb. Denom. Atm. (§. 225).
 कोटि (S. 152, §. 394, Beim.) fem. Scharfe
 des Schwertes; ausserstes, höchstes
 Ende 125, 3; 14; Spitze des Bogens
 29, 27, zehn Millionen 189, 3.
 कोटिक msc. Wurm (in Kmdh. als Ta-
 delwort nachstehend §. 656, II, 3)
 110, 1.
 कोट्टवी fem. nackte Frau 282, 439.
 कोष msc. Ecke 187, 8; 198, 9.
 कोदण्ड (Kmdh. को Nom. für Pronth. क
 (vgl. Zend) und द०) msc. ntr. Bogen
 254, 104.
 कोद्व (eig. Bhvr. को wie im vor. und
 द्व) msc. eine Art Getreide, welches
 die ärmeren Classen essen (Paspalum
 frumentaceum).
 कोप् Vb. Denomin. Atm. (vom folgen-
 den §. 212, Bem. 2; 255) zurnen.
 कोप (Vb. कुप्) msc. Zorn.
 कोमल (S. 148; eher को (vgl. कोदण्ड कोद्व)
 und मल GWL. I, 478 von मृ ebds.
 494 ff.) adj. ला fem. weich, zart, schon.
 कोरक msc. ntr. Knospe (S. 225 इत).
 कोलाहल msc. lautes Schreien, Jauchzen
 275, 361.
 कोश msc. ntr. (§. 711) Scheide 204, 22;
 Schatz 115, 1; 252, 84; 259, 165;
 280, 421; vd. Wolke 293, 2; 297, 11
 (auch कोष geschrieben).
 कोशवत् (nach §. 579 vom vor.) adv. wie
 eine Scheide 204, 21.
 कोष् Vb. Denom. vom folgenden (§. 212,
 Bem. 2; §. 255).
 कोष (vgl. कोश) msc. ntr. Knospe 79, 34;
 Schatz 265, 237; Eid 272, 325.
 कोक्षेय (von कुक्षि §. 506, vgl. Bem.) msc.
 (vergl. कौक्षेयक gld. msc.) Schwerdt,
 Dolch 186, 10 (Wils. Daçak. 71 n. 1).
 कौटिल्य (von कुटिल nach §. 554) ntr.
 Rundung 105, 4; Bosheit 272, 321.

कौटुम्ब (nach §. 554, II von कुटुम्ब) ntr.
Verwandschaft 278, 395.

कौतुक (nach §. 554, II von कुतुक „heftige
Begierde“) ntr. heftige Begierde 97, 14;
Vergnügen 275, 359; 282, 434: Hoch-
zeitsguirlande 201, 4.

कौपीन ntr. (von कूप) ein die obscönen
Theile bedeckendes Gewand 185, 3
(Wils. Daçak. 68, n. 3); eine schlechte
That (S. 227 ईन).

कौरव (Patronym. von कुरु § 427; 429,
vergl. 521 und 459) fem. वो Nach-
komme des Kuru; den Plur. msc.
bildet कुरु (§. 439), doch ep. auch
कौरव in Zsstz 36, 17; 60, 29, 41, 1; 63, 69.

कौरव्य (Patronym. von कुरु §. 434; 435;
438; 439, ep. auch gegen die Be-
schränkung der Gr) fem. वायपी (S 224
अयन und §. 639); Plur. msc. bildet कुरु
(§. 439): Nachkomme des Kuru 22, 18;
24, 44; 31, 19; 37, 27; 38, 9; 39, 17;
41, 3; 4; 46, 28; 30; 47, 39; 63, 71.

कौलिक (von कुल) msc. Ketzer, Betrüger,
Weber.

कौलीन्य (von कुलीन nach §. 554) ntr.
hohe Geburt, Adel 123, 21.

कौशल (von कुशल nach §. 554, II) ntr.
Geschicklichkeit, Kenntniss 180, 7;
180, 7; 185, 18; Glück (§. 437; 521
(nach §. 430) vgl. 459).

कौशिक (Patronym. von कुशिक §. 442; 521,
vgl. 459; §. 518, Bem.) m. f. की, Spross
des Kuçika, Bez. des Viçvāmītra 46, 27.

कौशेय (von कोश §. 505) adj. वो fem. von
Seide, seiden (§. 567, II).

कौषेय = कौशेय.

कौस्तुभ msc. der Edelstein, welcher Krish-
na's Brust schmückt.

कर्नसू s. कुण्ड.

कनथ् od. कलथ् I Par. tödten. Caus.
कनथि (§. 202, vgl. 881, 4 u. §. 916).

कनस् IV Par. krumm sein; krummen;
leuchten; Ptcp Perf. Pf. Pass. कनस्तः
Abs कनस्ता oder कनसित्वा (§. 896, 2,
vgl. 914, I), Caus कनसि (§. 202, vgl.
881, 4 und 916).

कन् od. कनू od. कु od. कू IX Par. einen
Ton von sich geben.

कनूय I Atm. (§. 789, V, eig. Pass. refl.
des vor.) einen Ton von sich geben,
feucht werden, riechen; Ptcp. Pf. Pass.
कनूत (§. 896, 2); Caus. कनोपि (§. 199);
Absol. auf अन् (§. 912).

कमर I Par. krumm sein.

कयु (?) I Atm. (§. 789, V) gehn. .

क्रतु (von Vb क्रम् „übersteigen, über-
winden“, eigentl. Starke) msc. Opfer
(§ 634); vd. Starke, Weisheit 291, 13
(Sch. Opfer). N. ppr. eines der 10
Prajāpati, der ersten Geschöpfe des
Brahman 138, 35.

1. क्रथ् I Par. tödten, verletzen; Caus.
क्रथि (§. 202, vgl. 881, 4; 916, doch kommt
क्रथि vor; daher soll nur §. 881; 916
gelten).

2. क्रथ् X = 1 क्रथ् (?) wohl nur wegen
क्रथि als Wz. aufgenommen). — X Par.
wieder und wiederum erfreuen.

क्रयनक msc. N. ppr. eines Kameels 120,
18; 121, 23.

क्रद् (?) I Atm. (ist §. 789, V ausgelassen)
traurig sein; Caus. क्रदि (§. 202, vgl.
881; 916).

क्रन्द् I Atm. (§. 789, V) schreien, wei-
nen; Aor. Pass. und Absol. (§. 881
und 916); Intens. vd. (§. 167, Bem. 1;
169, Bem. 2).

क्रप् I Atm. (§. 789, V) bemitleiden, gehn.
Caus. क्रपि (§. 202, vgl. 881; 916).

क्रम (§. 154, 1; 156, 2) I. IV Par.; wann
Atm. (§. 789, V); Specialth. nach I im

- Par. क्राम्, im Atm. क्रम (§ 795, III), nach IV Par. क्राम्य Atm. क्रम्य (796, V), Ptcp. Pf. Pass. क्रान्त und Absol. क्रान्त्वा oder क्रन्त्वा oder क्रमित्वा (§. 894; 896, 2, vgl. 914, I, II), क्रमितव्य (§. 903): schreiten, überschreiten, überwinden 117, 6; durchschreiten 173, 34. — Caus. क्रमि (§. 202, vgl. 881; 916).
- अति Par. (§. 789, V) überschreiten, übertreffen, vorübergehen 106, 1; sterben 128, 1; übertreten 191, 6. Caus. (§. 202).
- अभि Par. (§. 789, V) gehen zu (Acc.) 77, 4. Caus. (§. 202).
- आ Par. (§. 789, V) besteigen 274, 347, Atm. „aufgehn“ (§. 790). Caus. (§. 202).
- उद् Par. (§. 789, V) heraustreten 139, 55; weggehen 219, 14; 281, 428. Caus. (§. 202).
- उप Par. (§. 789, V) angehn 196, 11; 198, 1, (um zu heilen) 187, 12 (Daçak. Wils. 73, 3), anfangen 238, 43; wann Atm. (§. 789, V; 790). Caus. (§. 202).
- निरू Par. (§. 789, V) herausgehn. Caus. (§. 202).
- परा Par. (§. 789, V) muthig heranschreiten 25, 59; wann Atm. (s. 789, V). Caus. (§. 202).
- प्र Par. (§. 789, V) vorschreiten; Atm. (§. 790) beginnen. Caus. (§. 202).
- त्वि Par. (§. 789, V) auseinandergehn; kämpfen 86, 4; 87, 8; Atm. „auf eigenen Füssen gehn“ (§. 790); stolz einerschreiten 85, 46. Caus. (§. 202).
- सम् Par. (§. 789, V) zusammengehn. Caus. ep. क्रामि (gegen §. 202) übereinkommen 58, 8 (zugleich Impf. ohne Augment). Caus. (§. 202).
- — उपसम् besuchen 200, 19. Caus. (§. 202).
- क्रम (vom vor.) msc. (Schritt) Fuss, Ordnung, Reihenfolge, Rang (§. 484); क्रमेण und क्रमात् nach und nach, stufenweise (wohl aus Bed. „Schritt“) 160, 50; 259, 164, 251, 70; 274, 350; 285, 470. — क्रम N. ppr. = क्रमवन्तु. क्रमतम् (vom vor. nach §. 575) adv. nach der Ordnung 237, 29. क्रमयोग (Ttp. ऽयो०) msc. Rangfolge, Stufenfolge 138, 42. क्रमवन्तु N. ppr. eines Gebiets in Kaschmir 248, 39. क्रमशस् (von क्रम nach §. 578) adv. Reihe für Reihe, nach der Ordnung 140, 65. ऽक्रमिन् (von Vb. क्रम् §. 282) adj. निष्पी fem. überschreitend 264, 232. क्रय (Vb. क्री०) msc. das Kaufen, Kauf. क्रयविक्रय (cig. Dvnd. ऽवि० Kauf und Verkauf) msc. Handel. क्रीशि Vb. Denomin. von कृष्ण (§. 217) abmagern; क्रीशित 240, 61. क्रीशिष्ठ क्रीशयस् s कृष्ण. क्रिया (von कृ §. 336) fem. das Thun, Handlung, That, Werk, Behandlung, Besorgung 180, 3. क्री IX Par. Atm. (§. 789, I) kaufen; Ptcp. Fut. Pass. क्रेय 268, 270; क्रय (§. 905); क्रीत (§. 644, VII) in Zsstzg ausl. fem. ता oder तो (§. 692). Caus. क्रीपि (§. 199).
- अत्र nur Atm (§. 790).
- आ ankaufen 191, 24.
- परि nur Atm. (§. 790).
- त्वि nur Atm. (§. 790), verkaufen 268, 274. Desid. चिक्रीप् ebenfalls Atm. (§. 790, II) verkaufen wollen 191, 6.
- क्रीड् I Par. spielen 104, 18; 194, 11; Caus. Aor. अचिक्रीडत् (§. 844).
- अनु Atm (§. 790).
- आ Atm. (§. 790; §. 296).
- परि Atm. (§. 790).

— सम् Atm in Bed. „tonen, klingen“
Par (§. 790)

क्रोडा (vom vor.) fem Spiel

क्रोलि ved (nach § 52) statt क्रोडि (von
क्रोड) msc. spielend 293, 3.

क्रुश् (§ 154, 2, 2) krummen, sich krum-
men, krumm gehn, klein sein; Ptcp
Perf. Pass. क्रुक्त (vgl. crux aus cructu)
und Absol. (§ 896, 2, 914, I).

कुञ्च (vom vor.) msc. fem Kibitz (§. 79,
Bem. 3; §. 252, Ausn.).

क्रुड (§. 149) VI Par. sich untertauchen.

क्रुध (§. 156, 1) IV Par zornen, Aor.
अक्रुधत् (§ 856, 5), क्रुड zornig 4, 17,
23, 28; 29, 34; 85, 55, 86, 4.

— सम् zornig werden, संक्रुड erzurnt
33, 36; 39, 4, 61, 64

क्रुध् (vom vor.) fem Zorn.

क्रुन्थ (§. 154, 2, 2) IX Par. qualen, leiden.

क्रुप् (§. 156, 1) I Par. schreien 72, 22,
73, 2

— अमि zurufen 27, 10.

— अा tadeln, beschimpfen 75, 30; 191,
22; आक्रुष्ट „tadelnd“ (§. 894).

— उद् aufschreien, laut schreien 35, 10.

— प्र einen Schrei ausstossen 91, 34.

— वि aufjauchzen 31, 17.

क्रूर adj रू f. hart, grausam, schrecklich.

क्रोड ntr. fem. ड (Wils.) Brust, Schenkel,
Hufte; in Zsstzg ausl. fem. ड and डे
(§ 693).

क्रोध (Vb. क्रुध्) msc. Zorn.

क्रोधन (Vb. क्रुध् §. 294) adj ना fem. zor-
nig 71, 9.

क्रोधवशम (Tip स्व letztes s., §. 272, „un-
ter die Herrschaft des Zorns gera-
thend“) adj ना fem. in Zorn gera-
thend 102, 7.

क्रोश (Vb. क्रुश्) msc. ein Längenmaass
von 4000 Ellen (eig so weit ein
Schrei gehört wird).

क्ताथ् s कनथ्.

क्ताद् (?) I Atm (§. 789, V) traurig sein,
Caus क्वदि (§ 292, 881; 916).

क्तान्द I Atm. (§. 789, V) traurig sein
(§ 881, 916). — I Par schreien,
klagen.

क्ताप् X Par. sprechen, tonen

क्ताम् (§ 154, 1) I. IV Par. Specialth. काम
(§. 795, III); काम्य (§. 796, V) ermuden
Aor अक्ताम् (§ 858, VIII), Ptcp Pf. Pass.
und Absol. (§. 896, 2, 914, I) Caus
क्तामि (§ 202, 881; 916)

क्ताव् I Atm (§ 789, V) sich fürchten
Caus क्ववि (§. 202, 881, 916)

क्ताद् (§. 156, 3) IV Par. nass werden.
Aor. (§ 857), Ptcp. Pf. Pass क्लिन्
(§ 897) 152, 9

क्तान्द I Par Atm. (aber ohne dass
§ 789, I gilt, vgl. §. 789, V) klagen.

क्ताय् IX (§. 156, 3) Par. qualen; Aor.
(§. 857); IV Atman. (§. 789, V) sich
qualen, leiden 46, 30; Ptcp. Pf. Pass
(§ 896, 2, 1 u 4; 914, I. III).

— परि IV परिक्रिष्ट (§. 896, 2, 4) sehr lei-
dend 80, 41.

क्ताव् oder क्वि I Atm. (§. 789, V) sich
fürchten. Caus Aor. अक्ताव् (§ 844). —
Denom. (von क्वि) Atm. (§. 212, Bem. 2)
Eunuch sein.

क्ता I Atm (§. 789, V) sich bewegen.

क्ताय् (?) I Atm. (§. 789, V) sprechen,
verhindern, verletzen.

क्ताय् (Vb. क्रिष् §. 272) msc. Muhe, Leid,
Sorge, Zorn.

क् (Prnth. क §. 572, II; S. 243, व; §. 498)
adv. wo, wohin (in der Frage); कृ-कृ
zur Bezeichnung vollständiger Un-
vertraglichkeit, Gegensatzes 131, 14;
mit folg. अवि „irgendwo 131, 14; mit
चिद् irgend, (mit न) nirgend 90, 17;

कु चिद् mehrfach hintereinander. bald-
bald 71, 7 ff.

क्वण I Par. klingen, tonen (§. 327)

क्वथ I Par. kochen. Aor (§ 849, 2)
अकथयौत् (§. 256).

क्वेलू od. क्वेलू I Par sich hin und her
bewegen Caus. Aor. अक्वेलूत् (§. 844)

क्वण I Atm. (§. 789, V) gehn, geben.
Aor. क्वणति (§. 202, 881, 916).

1 क्वञ्च (od. jedoch? क्वञ्च) I Atm. (§ 789,
V) gehn, geben. Caus Aor. Pass und
Absol (§ 202, 881, 916).

2 क्वञ्च X Par elend leben.

क्वण (§. 154, 2, 4) VIII Par. todten, ver-
letzen. Aor. (§ 849, 2 und 858, VIII);
Ptcp Pf. Pass. und Abs. (§ 896, 2,
914, I); क्वणत verwundet 39, 7, 261, 196,
vernichtet 267, 269.

— वि क्वणत verwundet 38, 6; geplatzt
251, 70.

— — संवि क्वणत sehr verwundet 34, 15

क्वण (S 140, अ, 20 von Vb. क्वण) msc Au-
genblick, Zeit, Gelegenheit, Musse,
तत्क्वणम् (Acc.) augenblicklich 122, 1,
235, 5; क्वणात् augenblicklich 71, 5;
तत्क्वणात् glbd 65, 11; 100, 20, 109, 15
क्वणोक्वणे jeden Augenblick 259, 165,
273, 337.

क्वणादा (vom vor. und द् von Vb दा) fem.
Nacht (die Ruhe gebende).

क्वणादाकर (Ttp. vom vor. und कर von Vb.
कु „Nacht machend“) m. Mond 240, 70.

क्वणादाचर (Ttp. ऽचर von Vb. चर § 277)
adj. री fem. in der Nacht umherge-
hend = Rākshasa, boser Damon 90, 12.

क्वणिक (von क्वण) adj. की fem. momentan
222, 26.

क्वणत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von क्वण, aber
nach §. 333) ntr Wunde.

क्वणत (Ttp. vom vor. und त nach §. 320)
ntr. Blut.

क्वणति (Vb क्वण) fem Verletzung 265, 134

क्वण (etymolog. richtiger क्वण von Vb. क्वण
„zerbrechen, vernichten“ S 164 त्र)
msc ein Mann aus der Kriegerkaste,
ntr. (vgl. § 711) Kriegerkaste 14, 17,
19, 15 (§ 430)

क्वणधर्म (Ttp. ऽधर्म) msc. Pflicht des Kric-
gers 29, 25; 36, 43, 24.

क्वणधर्मन् (Bhvr. ऽधर्म nach §. 669) adj.
[fem. § 699] die Pflicht des Kriegers
kennend, ubend 30, 37.

क्वणबन्धु (Ttp ऽबन्धु) msc. der Blutsver-
wandte eines aus der Kriegerkaste
= einer aus der Kriegerkaste (s. folg)

क्वणबन्धुवत् (vom vor. nach § 579) adv
wie ein Krieger 23, 28.

क्वणिय (etymol richtiger क्वणिय, vgl क्वण;
§ 430) msc fem वा od वापि (§. 695)

ein Mann (Frau) aus der Kriegerkaste
क्वणियत्व (nach § 554 vom vor) ntr
Wesen des Kshatriya 29, 25.

क्वणियहण (vom vor und Vb हण, gegen
Gramm., vgl. jedoch रक्वणिय §. 564, III)
msc Kshatriya-Mörder 26, 67.

क्वणियान्तकर (Ttp. ऽवन्तक wo s.) msc
Kshatriya-Vernichter 27, 11.

क्वण्द vd I Atm. zerbrechen.

क्वण्द X Par. werfen (§. 208, 209; 843,
844). — Denom. (§ 212, Bem. 2, 255).

क्वण्द msc Vernichter (vgl. Vb. क्वण) nach
Sch. 290, 8 (?).

क्वणपा adj. पा fem. schaaamlos = क्वणपाक
Buddhist in क्वणपाभूत (s भू nach §. 242)
Buddhist geworden 192, 16.

क्वणपाक (vom vorigen) msc. पाका fem.
Buddhist 184, 6.

क्वण (vom Caus. von क्वण „lichtvernich-
tend“) fem. Nacht.

क्वणचर (Ttp. vom vor., vergl क्वणादाचर)
adj. री fem. Rākshasa, boser Damon
62, 53.

क्षपाह (Dvn. von क्षपाऽब्रह्न्; episch nach Anal. von §. 639) ntr. (nach §. 628)

Tag und Nacht 140, 68.

क्षम् (§. 154, 1; 156, 3) I Atm. (§. 789, V) IV Par.; Specialth. von IV क्षाम्य (§. 796, V) erdulden, ertragen 194, 3, aus- halten 185, 11; über sich nehmen 108, 14, können 240, 65; nachsehn, ver- zeihen 23, 27, Aor. (§. 857; 858, XII). क्षान्त Ptcp. Perf. Pass. (§. 844, 896, 2; §. 667; u. Absol. 914, I). Caus. (§. 202, 881; 916) um Verzeihung bitten क्षमयामास 26, 70.

क्षम् Vb. Denomin. (vom folg.) Atm (§. 212, Bem. 2; 255, Bem.).

क्षम (von Vb. क्षम् §. 212; 275; 644, VII) adj. मा fem. tragend, fähig (mit Infin.), angemessen, passend.

क्षमा (von Vb. क्षम् §. 335) fem. Geduld (Freundlichkeit) 67, 25; Nichtüberhe- bung 160, 53, 163, 70, Erde.

क्षमातल (Ttp. सत०) ntr. (eig. Erdboden, aber das hintere Glied fast bedeu- tungslos) Erde 273, 334.

क्षमावति (Ttp. सव०, vgl. उमाव०) msc. Herr der Erde, König 255, 126.

क्षाम्प् X Par. ertragen.

क्षय (Vb. 1 und 3 क्षि, S. 140, §. 379) msc. das Vergehn, Vernichtung, Untergang, Haus 292, 1.

क्षयिन् (क्षि §. 297) adj. क्षिणी fem. verge- hend 195, 23; abnehmend 160, 50.

क्षर I Par. fließen, stromen 279, 409; ausströmen lassen, ergießen 29, 29; 297, 11.

1. क्षत् I Par. sich hin und her be- wegen, sammeln.

2. क्षत् X Par. (eig. Caus. von क्षर mit ल् fur र्) abwaschen, (suhnen?) 250, 59.

क्षत्र (etym. besser क्षात्र s. क्षत्र) adj. त्रि

fem sich auf die Kriegerkaste be- ziehend 21, 11; 175, 49.

क्षान्ति (Vb. क्षम्) fem. Geduld, Nachsicht.

क्षान्तिम् (vom vor. §. 562) adj. तो fem. nachsichtig 245, 4.

क्षाम s. क्षै.

क्षार (Vb. क्षर §. 256, 473) msc. Salz; ntr. eine besondere Salzart; adj. (?) mit Salz gemischt(? vgl. §. 532, XIu 564, I) 126, 23.

क्षाराम्बुधि (Ttp. ०र्ऽब्रम्बुधि wo s.) msc. Salzmeer 152, 6.

1. क्षि (§. 297, S. 151, 3, 2) I. V. IX Par vernichten 99, 2, 154, 16; 188, 18, 218, 15; qualen 240, 63; Pass. zu Grunde gehn, hinschwinden; Ptcp. Pf. Pass. क्षीण (§. 895, 3, 897, 5) ver- gangen 174, 43, 250, 60, abgenom- men 166, 84, abgezehrt 184, 7; auf- gebraucht 259, 165; 269, 278; Ptcp. Fut. Pass. (§. 905), Absol. hinter Pra- fixen (§. 915, II).

— परि rings plagen; परिक्षीण sehr arm 157, 37.

— प्र sehr vernichten; प्रक्षीण verschwun- den 203, 21; 256, 137.

2. क्षि I Par. herrschen 296, 3.

3. क्षि VI Par. wohnen.

— आ vd. II Par. sich einwohnen, ein- ziehen, in Besitz nehmen 291, 13.

क्षिण् (§. 154, 2, 4) VIII Par. Atm. (§. 789, I) tödten, verletzen; Aor. (§. 858), Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

क्षित् (vom Vb. 2 क्षि nach §. 289 und S. 131, 0) adj. „herrschend“.

क्षिति (Vb. 1 u. 3 क्षि) fem. Erde, Land, Vernichtung, Haus.

क्षितिधर (Ttp. सध० letztes von Vb. धृ „erdrtragend“) msc. Berg.

क्षितिधेनु (Kmdh. सधे० nach §. 656, III) f. die einer Kuh zu vergleichende Erde 158, 38.

क्षितिभुज् (Ttp. ५मु० von Vb. भुज् \$. 289)
msc. König 248, 33; 278, 392.

क्षितिभृत् (Ttp. ५भृत् von भृत् nach \$. 289
und S. 131, O „erdtragend“) msc. Berg
149, 25; 171, 20.

क्षितोग्र (Ttp. ०ति५ई०) msc. König 256, 130.

क्षिप् (\$. 156, 1) VI Par. Atm. (\$. 789, I)
werfen 29, 37; 35, 6; 39, 8; 118, 14;
163, 69, 174, 45, stossen 282, 437.

— अति nur Par. (\$. 790).

— अथि verletzen, beschimpfen 14, 18,
183, 19.

— अभि nur Par. (\$. 790).

— उद् aufheben 196, 21.

— समुद् aufheben 18, 38; 104, 9;
108, 8.

— उप ubertunchen 192, 6

— नि hineinwerfen 252, 85; niederle-
gen, niedersetzen 272, 325; verber-
gen 131, 15; vertrauen 282, 445.

— परि umgeben 84, 35.

— प्र vor (einem Orte) hinwerfen 120, 3,
134, 9; darreichen 197, 10.

— प्रति nur Par. (\$. 790).

— वि schleudern 34, 10.

क्षिप्र (vom vor. S. 169, र, \$. 554, VI) adj.
र fem. schnell; Comp. क्षेपेयस्, Superl
क्षेपिष्ठ (S. 228 ईयस्).

क्षित्तिका fem. N. ppr. 269, 289

क्षिक् s. क्षीक्.

क्षी (?) IX Par. Atm. (?) Specialth. stark
क्षिपा, schwach क्षिपो (\$. 805) verletzen.

क्षीद् I Par. seufzen, klagen.

क्षीक् od. क्षीक् I Atm. (\$. 789, V) trun-
ken sein (wohl eig. = I क्षीक् welches
s.). Caus. Aor. अक्षिक्तीवत् (\$. 844).

क्षीक् (vom vor.) adj. बा fem. betrunken,
Trunkenbold 262, 205, 284, 458.

क्षीर (Vb. घस् S. 135, \$. 233) ntr. msc.
(\$. 711) Milch (\$. 455).

क्षीरस्य Vb. Denomin. (vom vor.) Par.
(\$. 233) nach Milch begierig sein.

1. क्षीक् od. क्षिक् क्षेक् (?) I. IV Par. speien;
Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (\$. 896, 2; 914, I,
vgl. 895, 4). — 2. क्षीक् s. क्षीक्.

क्षु (\$. 155, II, A) II Par. niessen 242, 83.
Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (\$. 896, 2;
914, I); Desid. क्षुक्षुष् (\$. 189).

क्षुद् (\$. 156, 1) VII Par. Atm. (\$. 789, I)
zerreiben, zerbrechen. Aor. अक्षीत्सीत्
अक्षुत् अक्षुद्त् (\$. 856, 5). Ptcp. Pf. Pass.
क्षुप्ता (\$. 897).

क्षुद् (vom vor. S. 169 र; \$. 473; 520;
554, VI, 563, V) adj. र fem. klein,
gemein, niedrig; Comp. क्षोदीयस्, Sup.
क्षोदिष्ठ (S. 228 ईयस्).

क्षुद्रोग (Kmdh. क्षुद्र५०) msc. Hunger 122, 19.

क्षुध् (\$. 144; vgl. vd. क्षु „Speise“ aus घसु;
\$. 156, 1) IV Par. hungern. Ptcp. Pf.
Pass. क्षुधित (\$. 896, 1). Absol. क्षुधित्वा
oder क्षोधित्वा (\$. 914, I. III; S. 427 n. 3).

क्षुध् (vom vorigen) fem. (\$. 709, \$. 331;
S. 225 इत्) Hunger.

क्षुधा (vom vorigen \$. 697) fem. Hunger
(S. 225 इत्).

क्षुभ् I Atm. (\$. 789, V) IV. IX Par.
(Specialth. क्षुम्ना, schwach क्षुम्नी S. 23)
bewegt, geschüttelt werden. Aor
अक्षोभोत् ०भित् अक्षुभत् (\$. 858, VIII, 1, 1
und 2). Ptcp. Pf. Pass. क्षुभित bewegt
97, 5, 102, 6 (vgl. \$. 896, 2, 7). Caus. in
Bewegung setzen, erschüttern 238, 38.

क्षुर VI Par. schaben, schneiden, graben.

क्षुर (vom vor. S. 136, \$. 372) msc. (\$. 708)
ein Rasirmesser.

क्षुरिका (vom vorigen \$. 559) fem. Dolch
282, 437.

क्षेत्रं (Vb. 3. क्षि; \$. 277; 461) ntr. Feld,
Land, Körper.

क्षेप (Vb क्षिप्) msc. das Werfen, in die

Hohe Ziehn (vgl. भ्रूक्षेप), Verachtung, Stolz, das ist die Länge Ziehn.

क्षेपिष्ठ क्षेपीयस् s. क्षिप्र.

क्षेव् s क्षीव्.

क्षौ I Par. hinschwinden (aus 1 क्षि entwickelt); Ptcp Pf.Pass. क्षाम (§. 897, 2) abgezehrt 155, 22; 281, 433; schwach 97, 3; 103, 16; 116, 3; 263, 219. Caus. क्षपि (§. 199, 2, vergl. 881, 916) vernichten 277, 380 löschen (vom Zorn) 116, 23.

क्षैप्य (von क्षीण (s. क्षि) nach §. 554) ntr. Verminderung, Abnahme 267, 262.

क्षेत्रपत्य (von क्षेत्रपति Ttp. von ०त्र ऽप० vd. gegen §. 427) adj. णा fem. die Landesherrn betreffend 297, 13.

क्षोद् od. खोद् खोद् X Par. (§. 209, vgl. 843. 844) werfen.

क्षोदस् (von Vb. क्षुद्) ntr. Brandung 295, 12; 297, 13.

क्षोदिष्ठ क्षोदीयस् s. क्षुद्.

क्षणु (aus क्षिणु V. Conj. Cl von 1. क्षि zugenerellem Thema erweitert; §. 155, II, A) II Par. wetzen (aus „dunn machen“); Desid. क्षुक्षणू (§. 189),

— सम् Atm. (§. 790) wetzen.

क्ष्मा (aus क्षमा (durch Ekthypse, vgl. S. 137, §. 372; S. 139, §. 376) wo s.) fem. Erde.

क्ष्माधृति (eig. Bhvr. ऽधृ० „erdragend“)

msc. König und Berg (vergl. क्ष्माभृत्) 285, 476.

क्ष्माप (Ttp. vom vor. und vom Vb. णा „herrschen“ nach §. 270) msc. König 271, 314, 283 457

क्ष्मापति (Ttp. ऽप०, vgl. उमाप०) msc. König 250, 59

क्ष्मापाल (Ttp. ऽपा०) msc. König 272, 319.

क्ष्माभृत् (Ttp. ऽभृ० von Vb. भृत् §. 289) msc. König 249, 50.

क्ष्माभृत् (Ttp. ऽभृत् von Vb. भृत् §. 289, vgl. S. 131, 0) msc. König, Berg.

क्ष्माय् I Atm. (§. 789, V) sich bewegen, zittern; Ptcp. Pf. Pass. क्ष्मात (§. 896, 2), Caus. क्ष्मापि (§. 199)

क्ष्मावृण (Ttp. ऽवृ० von Vb. वृण्) msc. Erde beherrschend 255, 126.

क्ष्मोल् I Par. mit den Augen zwinken

क्ष्विद् (auch क्ष्विद्?) I Par. mit den Zähnen knirschen, schreien, klebrig sein (schwitzen), lieben, befreien. Ptcp. Pf. Pass. क्ष्विपण क्ष्वेडित (§. 894, 895, 9; 896, 2, 8; 897, Bem.).

क्ष्विद् IV Par. I Atm. (§. 789, V) klebrig sein (schwitzen), befreien (vgl. क्ष्विद्); Aor. von IV अक्ष्विदत्. (§. 858, VIII) von I अक्ष्वेदिष्ठ; Ptcp. Pf. Pass. क्ष्विपण, क्ष्वेडित (§. 894; 895, 9; 896, 2; 897, Bem.)

क्ष्वेडित (von क्ष्विद्) msc. ntr. (§. 711) Kriegsgeschrei.

क्ष्वेल् s. क्वेल्.

ख

ख (S. 136, अ, 5?) ntr. Luft.

खक्ख I Par. lachen.

खग (Ttp. ख ऽग letztes von गम् §. 272) msc. Vogel.

खगवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Vogel.

खच् (?) IX Par. erscheinen (von einem Gespenst). — X Par. binden (§. 208, vgl. 209, 843; 844).

खर्ज I Par. hin und her bewegen.

खञ्ज I Par. hinken.

खर्ज I Par. ehren, reinigen, qualen.

खट् I Par. wünschen.

खट्ट् X Par. bedecken.

खट्टा (S. 170, व; §. 545; 644, VII, 2; 653, I, 1, 2) fem eine Bettstelle, Divan.

खट् X Par. zerbrechen.

खट्ग (vom vor. S. 160, न, eig. Zsstzung vergl. §. 272) msc. Schwerdt.

खण्ड् 1 Atm. (§. 789, V); X Par. zerreiben 112, 7; zerbrechen, vernichten, loschen 268, 281. खण्डित s. bes.

खण्ड msc. ntr. (§. 711) Theil (Halbe) 236, 9; Stuck (§. 473; 475; 477; 554, VI; S. 225, इत्).

खण्डन (Vb. खण्ड्) ntr. das Zerstückeln (zerbissen sein) 110, 12; Bruch, Verletzung 211, 5.

खण्डप्रश्न् (von खण्ड् §. 578) adv. in Stucke 120, 9, 125, 16.

खण्डित (von खण्ड् S. 225, इत्) adj. ता fem. zerstückt, zerbissen 174, 43; 111, 3 (§. 476).

खट् I Par. fest sein, toden, essen.

खन् (§. 154, 2, 4, 5) I Par. Atm. (§. 789, I) graben, bohren, durchbohren 84, 36; 132, 2; 165, 76. Prec. खन्यात्म् oder खयात्म् (§. 866); Pass. Specialth. खन्य oder खाय (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. खात, Absol. खनित्वा oder खात्वा (§. 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. खेय (vd. खन्य §. 906); Absol. auf यऽखाय od. ऽखन्य (§. 915, II, Ausn.); Intensiv चङ्खन्य oder चाखाय (§. 178).

— उद् ausgraben 254, 107; entwurzeln 257, 149; ausbohren 263, 221.

खनन (vom vor.) ntr. das Graben 197, 21.

खम्ब् oder खर्ब I Par. gehen.

खर् msc. Esel (§. 543; 564, XIII); N.ppr. des Bruders des Ravana 83, 29.

खर्बोदवेदिन् (Ttp. ऽवे⁰, letzteres von वेद् nach §. 563) adj. नो fem. erfahren in

der Kunst des Kharkhoda = Zauberer (?) 265, 238.

खर्द् I Par. beissen.

खर्ब् s. खम्ब्.

खर्ब् ntr. eine Billion.

खर् I Par. stolz sein.

खल् I Par. sich hin und her bewegen, sammeln.

खल adj. ला fem. gemein, grausam, bosc, msc. ntr. (§. 711) Bodensatz von Ol, Boden, Tenne, Erde, Platz.

खलि Bodensatz von Ol (vgl. das vor.) 169, 98.

खलु Ind. (§. 786; 911, II) wahrlich 66, 7; 94, 30; 125, 16; 156, 31; doch, ja (bitend) 82, 16; 132, 6; nicht (verbietend §. 911, II).

खल्वाट (vgl. खलति Kahlkopf) msc. Kahlkopf 167, 86.

खल् IX Parasm. Specialth. stark खोना, schwach खोनी (S. 805) erscheinen (von Gespenstern).

खल् I Par. schlagen, toden.

खलमुन्य (Ttp. ऽत्⁰, letztes von ख्या (§. 270) mit den Praff. तम् u उद् §. 241, Bem. 1) adj. या fem. aus der Luft entstanden 33, 34.

खात्मन् (Bhvr. खऽच्चा⁰) adj. fem. (§. 699) Luft als Wesen habend 225, 25.

खाद् I Par. essen 85, 49; ved. खाद्या mit Dehnung des Auslauts 290, 7 (§. 662, 2). Caus. Aor. ऋचखादत् (§. 844)

खाध्या fem. N. ppr. eines Districts 247, 22.

खार्नी fem. ein Kornmaass, etwa 3 engl. Scheffel; wann in Zsstzg ausl. ऽखार् (§. 639), wann ऽखार् od. ऽखार् (§. 659).

खिद् I Par. erschrecken. — X Par. (?) §. 208, Ausn.; 209; 843; 844) essen.

खिद् (§. 149, 4; 156, I) VI Par. Specialth. खिन्द (§. 797) betruben; IV und VII Atm.

(§. 789, V) betrubt sein 70, 57, खिन्न
ermüdet, ermattet 109, 3; 199, 16,
236, 11. Caus. ved. खेदि oder खादि
(§. 203, Ausn.).

— परि Caus. betruben 149, 26.

खिल adj. leer, wust; msc. ntr. (§. 711)
eine Compilation, abgekürzte (lucken-
hafte, nicht voll (= leer) seiende)
Darstellung (vergl. Lassen I. Alt. I,
485, 2).

खु I Atm. (§. 789, V) tönen (?).

खुन् I Par. wuthen. Ptcp. Pf. Pass. und
Abs. (§. 896, 2, 4 wo es hinzuzufügen;
vergl. 914, I).

खुड् (§. 149, vergl. खुड्) VI. Par. be-
decken, vergl. खुपड् und खुड्.

खुण्ड् od. खुड् I Atm. (§. 789, V) zerbre-
chen, hinken. — X Par. zerbrechen.

खुर VI Par. zerbrechen, zerschneiden,
schaben, graben.

खुर्द् I Atm. (§. 789, V) spielen, scherzen.

खेद् od. खेड् X Par. essen (§. 208; 209;
843; 844).

खेद् (von Vb. खिद्) msc. Mudigkeit, Kum-
mer, Betrubniss.

खिल् X Par. sich hin und her bewegen,
wollustig sein (§. 209; 843; 844).

खेल (vom vor.) msc. Liebesspiel 176, 96.

खिलाय Vb. Par. (§. 235) wollustig sein.

खिक् I Atm. (§. 789, V) verehren. Caus.
Aor. अखिक्वेत् (§. 844).

खि I Par. fest sein (machen), schlagen,
graben (vergl. खन्).

खोट् s. चोट् und खोर्.

खोड् s. चोट् und खोर्.

खोर od. खोल् खोट् खोड् I Par. lahm sein.
Aor. Caus. अखुखोरत् u. s. w (§. 844).

खोल् s. खोर्.

ख्या (§. 29, 6; 104, A; §. 147) I Par.
aber als Vertreter von चन् (§. 147) auch
Atm. (§. 789, I) sprechen, nennen,
Aor. अख्यात् ०त् (§. 856 vgl. 841); Aor.
Pass. und Pass. refl. (§. 879, 883),
Ptcp. Pf. Pass. ख्यात (§. 897, 4, Ausn.)
genannt, berühmt 84, 32; 247, 29,
281, 473. Caus. ख्यापि sagen lassen,
bekannt machen 50, 15; 161, 59.

— आ erzählen 9, 37; 54, 19; 58, 11.
आख्यात (§. 508, vergl. 506, Bem.).

— — प्रत्या verstossen 14, 26; 88, 21; 22,
widerlegen 192, 13.

— प्र in प्रख्यात berühmt 263, 212; 275,
353. Caus. Ptcp. Perf. Pass. प्रख्यापित
ausgegeben 282, 444.

— खि in खिख्यात berühmt 13, 16; 90, 16;
153, 12.

— सम् zählen.

— — परिसन् zusammenrechnen 140, 71.

ख्याति (vom vor.) fem. Ruhm.

ख्यापन (von ख्यापि Caus. von ख्या) ntr. das
Sagenlassen, Mittheilen 55, 22; das
Beruhmtmachen 258, 160.

ग

गन् (von Vb. गन् §. 272; S. 242, IX) in
Zsstzg auslautend, fem. गा „gehend,
sich befindend“ 108, 18; fem. गो „sin-
gend“ (§. 270, Ausn.).

गगण od. गगन (S. 146, §. 388) ntr. Luft,
Atmosphäre, Firmament 237, 27.

गङ्घ् oder घङ्घ् घच् I Par. lachen.

गङ्गा (S. 134, O, 4 von altem Intensiv von

गङ्गा „krumm gehend“ §. 165, Ausn 1)
fem N. ppr des Flusses Ganges (§. 432,
435; 547, II).

गङ्गा I Par. brullen, trunken sein —
X Par. brullen.

गङ्गा (vom vor.) msc (§. 708) Elephant.

गङ्गागङ्गा (Kmdh. ङु⁰ nach §. 656, II, 3, 2)
msc. ausgezeichnete Elephant 156, 26

गङ्गापद्म (Kmdh. ङप⁰ §. 656, II, 3, 1) msc.
gemeiner, niedrig geborner Elephant
128, 8.

गङ्गाद्वय (Bhvr. ङद्वय) ntr. (nach Elephan-
ten benannt) Beinamen der Stadt Ha-
stinâpura (von हस्तिन् Elephant).

गङ्गा I Par. einen Ton von sich geben.
गङ्गा msc. ntr. Schatzhaus.

गङ्गावर (Kmdh. ङव⁰ §. 656, II, 3, 2) msc.
Hauptschatzhaus (?) 260, 176.

गङ्गा I Par. benetzen. Caus. गङ्गा (§. 202;
vgl. §. 881; 916). — X Par. fließen
(? ob zu §. 208; 209; 843, 844)

गङ्गा X Par. (eig Denom. von गङ्गा) Th
गङ्गा (§. 208; 209 Aor. ङगमात् und
ङगमात् S. 385, n 2) zahlen, rech-
nen, beachten, in Betracht ziehn 152, 9;
159, 44; 165, 79; 181, 24, 184, 7;
गङ्गापित (S. 225 इन्).

— ङनु nachzählen. ङनुगङ्गापित (S. 225 इन्).

गङ्गा (von ग्रह् in der Form गृह् gunirt गृह्
mit Suffix न् und Einbusse des ह् गर्ण
dann vermittelt dialektartigen गङ्गा
गङ्गा) msc. (§. 441; 485; 506, vgl. Bem;
539, III; IV; 545, Bem.; 547, II; 557,
650, VI; 669) Schaar, Menge, Zahl.

गङ्गापाना (Vb. गङ्गा §. 337) fem. das Zahlen,
Rechnen, Erwaugung 188, 9.

गङ्गापति (Ttp. ङप⁰ s उमापति) msc. Herr
des Zahlens u. s. w. = Ganeça (sonst ge-
wöhnlich गङ्गापति) 247, 26.

गङ्गाभर्तृ (Ttp. nach §. 653, VII, 10, Ausn)
msc. (eigenl Herr der Schaaren der

Untergötter, aber Bezeichnung von)
Siva 174, 42.

गङ्गाशस् (von गङ्गा §. 578) adv. schaaren-
weis 183, 14.

गङ्गाञ्चि od. ०ञ्चि (vgl. S. 132, e, Ttp ङञ्चि,
vd. gegen S. 131, O oder nach S. 132, e)
adj in Schaaren gehend 290, 9.

गङ्गाधिप (Ttp. ङधिप s. das folg.) msc.
Siva 237, 27

गङ्गाधिवति (Ttp. ङधि⁰, vgl. उमापति) msc
(eig. Herr u. s. w s गङ्गाभर्तृ) Siva

गङ्गािका (anomal (?) von गङ्गा) fem Buhlerin
236, 10; Hetare (§. 670).

गङ्गाेश (Ttp. ०ग ङईश eig. Herr der Schaa-
ren der Gotter, aber) N. ppr. des
Gottes der Weisheit, Ganeça.

गङ्गाङ्ग I Par. aber ohne Flexion (§. 795, II).

गङ्गा msc. (§. 708) Wange.

गङ्गाङ्गलक (Kmdh. ङङ्ग⁰ §. 656, III) msc
ntr Wange als Fruchthülle 239, 47.

गङ्गाङ्ग (S. 159 उव?) msc. fem. वा eine
Handvoll Wasser, um sich den Mund
zu spülen.

गङ्गा (von गङ्गा §. 506 u Bem. §. 651) adj वा
fem. zu einer Schaar, Menge, gehorig.
ङगन् (von Vb. गन् S 131, O, 1) adj. gehend.
गत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von गन्) ntr.
(§. 333) Gang, Ankunft 175, 47.

गति (Vb. गन् §. 154, 2, 4) fem. das Gehen,
der Gang, Schritt 241, 78, Weg, Ort,
wohin man geht (Stenzl. Vaij.), Le-
benszeitraum, Periode, Mittel, Kennt-
niss, Schicksal, Begebenheit.

1. गङ्गा I Par. sprechen 125, 11; 171, 16,
गति (§. 476), Ptcp Fut. Pass. गत्य und
गत्य (§. 906).

— ति (§. 29, 7) zu erkennen geben 241,
76. निगति (S. 225 इन्).

— परि परिगति (S. 225 इन्).

2. गङ्गा X Par. Th. गति (§. 208, 209; 843;
844) donnern

गदा fem. Keule.-

गदद् (S. 138, अ, 11' von einem alten Intens von गद् §. 169) adj. दा fem. stammelnd 106, 24; 187, 10.

गद्व्य Vb Par. (§ 235, vergl. §. 169) stammelnd.

गन्ध् X Atm. (§. 789, V) verletzen, qualen

गन्ध msc. (§. 708) Geruch, Duft (§. 563); in Bhvr. f. धत्; wann ausl. सगन्धि (§. 670).

गन्धमाल्य (Kmdh. mit Ellipse eines mittleren Ghedes §. 656, V) ntr. duftender Kranz 62, 59.

गन्धर्व od. र्व msc. Bezeichn. einer Classe niederer Gottheiten, himmlischer Musiker; deren Frauen र्वी.

गन्धवती N. ppr. der Mutter des Vyāsa 6, 1. गमस्ति (S. 150 अस्ति) msc. fem. Lichtstrahl, vd. Arm 290, 10

गम् (§. 29, 6; 154, 2, 4, 5; 156, 1) I Par ep. auch Atm. गमिष्ये 11, 13; 12, 29; 86, 59. Specialth. गच्छ (§. 795, VI), Aor. अगमत् अगन्त od. अगत (§. 847; 856, 5; vd. auch Aor. I) अगम्य 289, 10. Prec. (Atm.) गन्सीय od. गन्सीय (§. 867). Fut. II गमिष्यति (§. 870, vgl. 871) गन्त्यते (§. 870); ep. auch गमिष्ये (s. oben). Ptcp. Pf. Act. तगन्वस् od. तगमिवस् (§. 890), vd. Potent. Perf. (§. 837) तगम्यात् 291, 15; Absol. (§. 915, Ausn. 1) gehn, erreichen, gelangen zu, mit Accus. von Abstractis werden (vgl. इ) 35, 11, 38, 14; 72, 27; 172, 126. गत (vgl. §. 894) erreicht, gegangen, sich richtend auf 15, 5; sich beziehend 204, 3; eingegangen in, beigemischt 163, 67; gegangen zu 160, 49 (§. 653, I, 1; 656, IV); गतागत (§. 532, X); in Bhvr. auslautend: dessen (was das hintere Glied bezeichnet) beraubt, ohne, z. B. गतवेदन ohne Schmerz, schmerzlos 31, 18. — Intensiv तङ्गम् ved. auch गनीगम् und गनिगम् (§. 167;

169) „krumm gehn“ (§. 163) — Desider Par. तिगमिष्व (§. 156), Atm. तिगमिष्व (§. 193), als Substitut von इ तिगमिष्व (ebendas und §. 195) — Caus. गमि (§. 202, vgl. 881; 916) gehn machen, schicken 201, 13.

— अग्नि erlangen 22, 19; 237, 23, erfahrend 152, 8; 153, 14, 161, 55; 185, 24, verstehen, begreifen 84, 33; 202, 10.

— — समग्नि überschreiten, übersteigen 172, 24

— अनु nachgehn, folgen 78, 20; 83, 21; 194, 9, 203, 22; 264, 226; hinten bedeckt (पश्चाद्वाप्त Sch.) 170, 2, अनुगत (§. 532, 10)

— अन्तर dazwischen gehn 116, 11; dazwischen sich befinden 98, 12; untergehn.

— अप weggehn

— — व्यप (voreinander) weggehn 152, 8.

— अग्नि hinzugehn 5, 1; 20, 23; 135, 1, ep. Atm. 78, 20.

— अव abwärts gehn, geistig durchgehn, erkennen 67, 19; erfahren 195, 2; denken 239, 56. Caus. begaben 200, 19.

— आ herangehn, kommen 58, 3; 90, 18; 121, 18; 126, 7; ved. Imper. Aor I

गहि (auch गधि = $\beta a\theta i$) 288, 1; आगत्य (§. 915, Ausn. 1) 64, 8; 80, 49; 103, 18;

आगत्य 60, 30. आगत angegangen (Pass. (§. 894) 266, 257; gekommen (Activ ebendas.) 13, 14; 111, 18; 189, 13

(§. 653, I) 120, 121; zu Theil werden 97, 8. — ep. Atm. 28, 16. Caus.

gehn machen, einuben 241, 79.

— — अग्रा hinzugehn, kommen 101, 24, 109, 23, 116, 21.

— — उपा herbeikommen 64, 4; 257, 145.

— — सन्नुपा sich nahen 146, 1.

— — प्रत्या zuruckkehren 62, 58; प्रत्यागत (§. 656, IV).

- समा zusammengehn, treffen 33, 1; 100, 4, zusammenkommen 23, 38; sich versammeln 4, 15, 19, 15; zurückkommen 100, 7, समागम्य समागत्य versammelt, vereint 43, 23; 126, 12
- उद्गृ aufgehn 112, 20; 147, 18, 156, 29, sich erheben zu अगन्म (ved. Aor. I) 289, 10.
- उप hinzugehn 26, 27; 98, 17, 153, 10, 184, 21, eindringen 238, 39; mit Abstr. (vgl. Simplex) werden 235, 6.
- — अगुप sich nahen 236, 10; sich zu etwas verstehen (Dat.) 191, 12; beistimmen, versprechen 201, 8. Caus. zur Beistimmung bewegen अगम्य (§ 915, Ausn. 3) 193, 12.
- निरु herausgehn (Ablat), weggehn 44, 36; 61, 45, 102, 9; 116, 14, 186, 24, 254, 108; 255, 118; 278, 395, hervorbrehen 174, 41; 283, 452; einen Ausfall machen 201, 2 निर्गत (§ 653, IV).
- — विनिरु herausgehn 113, 15.
- परि umgehn, परिगत umgeben 237, 26.
- प्रति hinzugehn 97, 12; sich richten 66, 12; zurückgehn 192, 17.
- वि weggehn, sich entfernen 159, 46; 161, 59; 236, 17; 247, 20.
- सम् wenn intransitiv Atm. (§. 790), zusammengehn, zusammenkommen 185, 17; 200, 17; 21; zusammenpassen, sich eignen 213, 7; 214, 1; sich verbinden 253, 97; 266, 257. Caus. zusammengehn machen 194, 22.
- गमन (vom vor.) ntr. das Gehen, der Gang.
- गम्बु oder गर्ब I Par. gehen.
- गम्भीर (S. 155 ईर?; §. 464; 506, Bem.) adj. रा fem. tief, auch vom Ton.
- गम्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von गम्) msc. Liebhaber (der zu dem die Liebende nach indischer Anschauungsweise gehn muss) 180, 21.

गरु Vb. Denom. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem. 2; vergl. §. 255, Bem) krank sein (?).

गरु (S. 139, अ, 12 S. 225 इत्) msc. Krankheit; msc. ntr. Gift; ntr. das Benetzen; fem. रा das Verschlingen; री (§. 689) eine Art Grass.

गरुल ntr. Gift, Schlangengift.

गरिमन् (Abstract von गुरु nach §. 554, VI, vgl. S. 228 ईयस्) msc. die Schwere 239, 49.

गरिष्ठ गरीयस् s गुरु.

गहुड (S. 136 Ttp. für org. गहुडउ aus गहुत्उड letzteres von Vb. डो) msc. der Vogel und Trager des Vishnu.

गहुत् (Vb. गरु statt गल् falln = fliegen wie पत्; Suff. उत् (S. 157) für org. अत् wegen र) msc. Flügel.

गहुत्मत (nach §. 562 vom vor., vergl. S. 239 मत्) msc. Vogel, Vogel des Vischnu.

गर्ग N ppr 266, 250 (गर्ग N ppr. eines Vedendichters §. 443 vgl. 521; 459; 492, vgl. 517; 521; 650, VI).

गर्ग I Par. X Par. brullen 19, 7.

गर्त (S. 161, त, 2; §. 488; 492, vgl. 517; 466, 471; 473; 475) msc. ता fem. (AK) Grube 129, 11—14; 131, 23; 132, 4.

गर्द I. X Par. brullen.

गर्ध s. गृध.

गर्ब s. गम्ब.

गर्भ (S. 166, भ; von ग्रह, welches गृह und ved. गृह wird; S. 225 इत्; §. 650, VI) msc (der empfangende) Leib, Leib, Inneres, (das im Mutterleib entstehende) Embryo, Frucht, Kind; in Bhvr. ausl. das Innere habend von = gefüllt mit 198, 17; enthaltend 240, 62.

गर्भगृह ntr. (Kmdh. गर्भो) das innre Haus (wohl Bezeichnung eines bestimmten

- Raumes im Pallast: die eigentlichen Wohnzimmer) 201, 14
- गर्भिणी (von गर्भ nach §. 563 im) fem. eine schwangere (§. 461; 656, II).
- गर्भस्वरता (nach §. 554 von ०र् Ttp Konig kraft der Conception, der Geburt) fem. Erbherrschaft 262, 198.
- गर्व I Par. X Atm. (§. 789, V; §. 209; 843) stolz sein (eig. Denom. des folgenden nach §. 211 und 208).
- गर्व (S. 170 व von गर् = गर्ल् eig. gravitas s. गुरु S. 225 इत्) msc. Stolz.
- गर्वाय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) Stolz zeigen, sich stolz benehmen.
- गर्वित (von गर्व S. 225 इत्) adj. ता fem. stolz.
- गर्ह I Atm. (§. 789, V; aber auch Par., d. h. §. 789, I gilt nicht) X Par. tadeln (Par.) 8, 28; Ptcp. Pf. Pass. गर्हित hasslich 75, 23; Ptcp. Fut. Pass. गर्कृ gemein, elend 273, 338.
- गर्हा (vom vor.) fem. Tadel.
- गल् I Par. X Atm. (§. 789, V) fallen. I Par. essen (= गृ); गलित „gefallen“ 241, 75; in Bhvr. vorderes Glied: verloren, ohne 175, 36; 159, 46.
- अव abfallen, fallen 281, 423.
- वि fallen, herausfliegen 236, 11.
- गल (Vb. गृ) msc. (§. 709; 460) Kehle, Hals; fem. ला od. लो (§. 693, 2), in Bhvr. nur ला (ebds. 3).
- गल्भू I Atm. (§. 789, V) kuhn sein.
- गल्बर्क msc. Trinkgefäß, Krystall.
- गल्हू I Atm. (§. 789, V) tadeln (vgl. गर्ह).
- गवय msc. eine Art Ochsen (Bos gavoeus), Gayal (§. 690; 691).
- गवर्धे (Ttp. गोऽवर्धे, letztes Loc. von अवर्धे) adv. eines Rinds halber 112, 21.
- गवाक्ष (Ttp. गोऽवक्षि nach §. 88, Ausn.; 624, B, 3 eig. Kuhauge, oeil de boeuf) msc. Fenster (§. 639, 3), N. ppr. eines Sees 281, 423.
- गवेष् X Par. (§. 209, 843, 844, eig. Denom. von गवेष् (§. 464) „Kuhe suchend“ für „suchend“ überhaupt, vgl. S. 233 गोयुग गोष्ठ) suchen.
- गहू X Par. Th. गहि (§. 208; 209; 843; 844) schwer verstehen, dicht, undurchdringlich sein (= griech. $\beta\alpha\theta\upsilon$ GWL. II, 67).
- गहन adj. undurchdringlich (eig. „tief“). ntr. Grotte, Hohle, dichter Wald, Dickicht, Leid (§. 29, 6, Ausn.; 225).
- गहनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) sich Leid bereiten.
1. गा (§. 147; 154, 2, 3) I Atm (§. 789, V ved. II. III. Par.) gehn (bildet अगात् अगोषि als Aor. von इ §. 856, 1. 2, vgl. 847, Prec. §. 865; vgl. इ mit अन्तु उद् निरु. — अधि (bildet Perf. red. von इ (wo s.) Atm. §. 833) lesen, studiren; ज्ञो 140, 59. — आ herangehn 293, 4. — — पर्या rings herangehn 293, 4. — प्र hervorgehn; जिगति und जिगत (vd) 293, 5; 291, 6.
2. गा (§. 147; 154, 2, 3) ved. III Par. preisen (? es passt allenthalben „gehn“ s. 1. गा).
- गङ्गेय (Patronym. von गङ्गा §. 432) fem. यो Spross der Ganga, Bezeichn. des Bhīshma 3, 2.
- गाढ (eig. Ptcp. Perf. Pass. von गह् oder गाह् untersinken, untertauchen) adj. (untergetaucht = tief) übermässig, sehr viel, schwer, fest, gewaltig 35, 7.
- गातु (von 1. गा S. 162 oder गन् wie गात्र, wo s.) msc. Gang, Weg vd. 297, 16.
- गात्र (?) X Atman. auflösen.
- गात्र (Vb. गन् S. 164, §. 409 und त्र 3) ntr. Körper, Glied; in Bhvr. ausl. fem. त्रा oder त्री (§. 693) 201, 13.

गात्रयष्टी (Kmdh. vom vor. und य०) fem. mit einer Schlingpflanze zu vergleichen- des Glied, hat (gegen §. 625) im Bhvr. auslautend ङ् nicht verkürzt 148, 24.

गाध् I Atm (§ 789, V) feststehn. Caus. Aor. अत्रगाधत् (§. 844).

गान् (Vb. गै) ntr. das Singen, Gesang.

गान्धर्व (von गन्ध०) adj. वी fem. gandharvisch; ntr. eine Form der ehelichen Verbindung, welche nur beider Gatten Einstimmung voraussetzt 110, 6

गान्धारि (Metron. von गान्धारि der Mutter des Duryodhana, anomal (gegen §. 431) aber vgl. §. 438) msc. 27, 5.

गामिन् (Vb. गम् §. 315; S. 154, §. 395; §. 653, I, 1) adj. नी fem. gehen werdend, wollend 207, 6; 253, 93; gehend 85, 45.

गायन् (Vb. गै §. 252, Ausn. 1; 270, Ausn.) msc. नी fem Sanger, -rin 278, 353.

गार्हपत्य (von गृहपति S. 241, य, 15) msc. das ewige Feuer, welches vom Vater überkommen beständig vom Hausvater unterhalten und seinem Nachkommen brennend hinterlassen werden muss.

गालोडि Vb. Denom. Atm. (§. 219; 222) prüfen.

गालोडित (ntr. nach §. 333? §. 219) Prüfung (?).

गाह् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) (eig. sich in etwas tauchen, senken) ein- gehn, durchdringen. गाह s. bes. — Vb. Denom. (§. 212, Bem.; 255).

— अत्र untertauchen, sich versenken (stürzen) in etwas, eindringen in (mit Acc.) 189, 6; 194, 10.

— वि episch Par. अगाह्त् sich auseinan- dersenken, herabsinken 37, 30.

गिर (Vb. गृ §. 83, 2, Ausn. §. 104, 2) fem.

(§ 709) Stimme, Wort, Antwort 239, 4, Loblied (vd.) 289, 4.

गिरि msc. (§. 329; S. 153, §. 394; „ver- ehrungswürdig“ ist wohl die eigent- liche Bedeutung; dann wegen der hohen Verehrung davor) Berg (es gehört alsdann zu ग॒रू = गल् und ist nur eine andre Form von गुरु; wie in letztem durch Suff. उ der Wzvokal zu उ assimiliert wird, so in गिरि durch Suffix इ zu इ; §. 441, 2, b; §. 563, IX); wann in Zsetzung ausl. रि oder र्म् (§. 680).

गिरिगैरिकधातुवत् (nach §. 579 von गुत् wortlich „Substanz der rothen Berg- kreide“) adv. wie rothe Kreide 39, 7.

गीत (eig. Ptcp. Perf. Pass. von गै; aber nach §. 333) ntr. das Singen, Ge- sang; fem. गा Bezeichnung von Bu- chern, insbesondre eines Abschnitts im Mahābhārata, dessen voller Na- men भावगीता 255, 125 (Plur.).

गीति (von Vb. गै, vgl. §. 154, 2, 3) fem. das Singen, Lied, Gedicht.

1. गु I Atm. (§. 789, V) einen Ton von sich geben.

2. गु od. गू(?) (§. 149, 2) VI Par. aus- leeren; Ptcp. Perf. Pass. गून (§. 895, 3, 897, 5).

गुच्छ (dialekt. für गुत्स von Vb. गुध् S. 172, स) msc. Halsband, Bündel, Haufen, Grassaufen, Blumenmenge.

गुञ्ज VI (§. 149, 2) I (?) Par. murmeln.

गुञ्ज I Par. murmeln, summen 147, 14.

गुञ्ज msc. Blumenbouquet; fem. गा ein kleiner Busch mit rothen und schwar- zen Beeren 129, 22 (auch 105, 24, ist wohl so zu corrigiren).

गुड् (§. 149) VI Par. schützen (vergl. गुपड्).

गुण X (eigentl. Denom. des. folgenden. gut machen, als gut darstellen) Par. Th. गुणि (§ 208, 209; 843, 844) Rath geben; गुणित s. besonders.

गुण (ob von Vb. ग्रह् in der Form गुण् für गुह् + न das Angenommene?) msc. Eigenschaft, insbesondere die drei ursprünglichen der Schopfungssubstanz. Wahrheit (सत्य), Leidenschaft (रजस् eig. Weltlichkeit), Finsterniss (Unwissenheit तमस्); dann gute Eigenschaft, Auszeichnung, Trefflichkeit, Tugend; Schnur 239, 45; Tugend u. Schnur 115, 4; (§. 485; 564, IV), in Zsstzgausl. (eig. Bhvr. „geeigenschaftet“) multiplicierend. ०mal (wann गुणः §. 245) 141, 79. — fem. णा eine Pflanze, aus welcher Bogensehnen gemacht werden, Bogensehne 146, 1.

गुणज्ञ (Ttp. vom vor. und Vb. ज्ञा §. 270) adj. ज्ञा Tugend kennend 157, 33.

गुणसंपद (Ttp. सं०) fem. Tugendvollendung, Vollkommenheit 172, 74.

गुणवत् (von गुण nach §. 562) adj. तौ fem. ausgezeichnet, tugendhaft.

गुणित (wohl von गुण nach Analogie von S. 225 इत) adj. ता fem. multipliciert.

गुणिन् (von गुण nach §. 563) adj. तौ fem. mit guten Eigenschaften versehen; ausgezeichnet, tapfer 273, 335; tugendhaft, glücklich 193, 22.

गुणह् X Par. bedecken.
— अत्र gld. 197, 16.

गुण्ड् X Par. bedecken, schützen, zerstoßen.

गुद् (od. गुध्?) I Atm. (§. 789, V) spielen.

गुध् IV Par. anziehen. — IX Par. zürnen (Absol. गुधित्वा §. 914, III).

गुन्द् X Par. lügen.

गुप् I Par. bildet गोपाय im Specialth. nothwendig, im generellen arbitrar (§. 211, vgl. §. 156, 3) schützen 6, 3, 55, 5; 154, 17, 193, 12, 264, 222, 227; verbergen 140, 59, — I Atm. nur in Desiderativform (§. 183, Bem., 188, 789, V), तुमुप् (sich vor etwas schützen) sich abwenden, tadeln, verachten; तुमुक्षित verachtet 152, 9 — IV Par. verstört werden. — X Par. sprechen, leuchten. — Caus. गोपि oder गोपायि (§. 211) schützen 55, 8; verhehlen, ablaugnen 255, 124; 240, 59.

गुप्ति (vom vorigen) fem das Schützen, Verbergen.

गुप् VI Par. binden

गुम्प् (§. 154, 2) VI Par. binden.

गुरू (§. 149, 2) VI. X Atm. (§. 789, V) sich anstrengen (eig. sich schwer machen, wohl urspr. Denomin. von गुरु). — Ptcp. Perf. Pass. von VI गूर्ण (§. 897, II).

— अत्र Absolut. अणगोरम् oder गारम् (§. 916, 4).

गुरु (S. 156, 3; von *गृ = गल् durch sich selbst fallend) adj. msc. ntr. fem. od. fem. गुर्वी schwer; wichtig, würdig; Comp. गुरीयस् Superl. गरिष्ठ (S. 228 ईयस्). — msc. die respectvolle Bezeichnung des natürlichen Vaters, des religiösen Erziehers, Lehrers, älteren Bruders (oder Gemahls?) 92, 36.

गुरुजन (Kmdh. जन्०) msc. Vater oder geistlicher Lehrer 131, 6; 154, 19.

गुरुता (von गुरु nach §. 554) fem. Wichtigkeit 237, 22.

गुरुत्व (wie eben) ntr. Schwere, Eigenschaft des Lehrers 22, 21.

गुरुत्वक (vom vor. durch क nach §. 559?)
ntr. Schwere

गुरुलघुता (von गुरु लघु Dvnd., nach §. 554)
fem. Schwere und Leichtigkeit.

गुरुशिखरिन् (Kmdh. शिखरिन्⁰) msc. (eig. der
ehrwürdige Berg) msc. Bezeichnung
des Himälaya.

गुर्जर msc. N. ppr. eines Gebiets, jetzt
Guzarat 257, 144.

गुर्द (od गूर्द) I Atm. (§. 789, V) spielen,
scherzen. X Par. spielen, wohnen

गुर्व (vgl. गुर) I Par. sich anstrengen
Ptcp. Perf. Pass. गुर्व (§. 897, 2).

गुल्फ msc. Knöchel (§. 565, VI)

गुल्म (ntr. §. 708, aber AK. und Wils.
haben) msc. Busch; im Dvnd als
ntr. ausl. 139, 48.

गृह (§. 148, 2; 156, 3) I Par. Atman
(§. 789, I) verbergen. Specialth. गृह
(§. 795, III, vergl. §. 148, 2) 162, 64;
गृहता (ved Dehnung des Auslauts)
292, 10. Pf. red. (§. 827 nach §. 148, 2);
Aor. (§. 853, Bem); Ptcp. Fut. Pass.
गृह्य (vgl. §. 547, IX) oder गृह्य (§. 906)
162, 64; Absolut. गृहित्वा oder गृह्य
(§. 914, III nach §. 156, 3, vergl. mit
148, 2); Ptcp. Perf. Pass. गृह im ntr
„insgeheim“ 191, 13; 267, 268. De-
sider. गृह्यन् (§. 191); Caus. गृही (§. 203).

— अत्र verbergen 37, 30.

— उप umarmen 238, 38, 241, 74.

— नि verbergen 102, 6; 204, 12; निगृह
verborgen, geheim 267, 267, 280,
421; निगृहतर sehr versteckt 111, 9

— परि umhüllen (?); परिगृह (§. 475)

गुहा (vom vor.) fem. Grotte.

गुह्यक (von गुह्य nach §. 559) msc. eine
Art Halbgotter, Diener des Kuvera,
des Gottes des Reichthums, Beschützer
seiner Schätze.

गुह्यकाधिप (Ttp. ओकः अधिप) msc. (Herr der
Guhyaka, Bezeichnung des) Kuvera,
Gott des Reichthums.

गू s. 2. गु.

1. गूर IV Atm. (§. 789, V) verletzen,
Ptcp. Perf. Pass. गूर्ण (§. 897, 2).

2. गूर X Atm. (§. 789, V) sich an-
strengen, essen.

गृ I Par. benetzen, ausgießen, spenden

गृत् od. गृत् I Par. brullen

गृध IV Par. begehren Aor. (§. 858, VIII);
Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2,
914, I) Caus. begierig machen; in
der Bed. „tauschen“ Atm (§. 789, III).

गृध्र (vom vor S 169 र) adj. र fem. be-
gierig, msc. Geier.

गृह (§. 156, 3) I. X Atm (§. 789, V)
greifen, Specialth. von X गृह (§. 208,
209, 843, 844).

ऽ गृह (in Zsstzg auslautend nach § 289,
vgl. mit S. 131, O und §. 154, 2, 1 von
Vb. ग्रह) greifend, ergreifend, bewe-
gend 239, 55.

गृह (Vb ग्रह §. 259) ntr (§. 709) Haus;
msc. Pl. (§. 711) Frau.

गृहकृत्य (Ttp. ऽ कृ⁰) ntr. (eig. „Geschäfte
des Hauses“) Ministerium des (ko-
niglichen) Hauses 260, 178, 270, 300.

गृहपति (Ttp. ओप⁰; vgl. उमापति) Hausherr
(§. 427).

गृहभोजिन् (Ttp. ऽ भो⁰ von Vb भुज्) adj. नी
fem in seinem Hause essend 279, 402.

गृहमेधिन् (wohl nach §. 563 von ओ, Ttp
गृह ऽ मेध) msc. der Brahmane in sei-
ner Lebensstufe als Hausherr, Fami-
lienvater 101, 4. 5 (§. 456).

गृहशुक (Kmdh. mit Ellipse ऽ शु⁰) msc. .
Hauspapagei = Hausdichter 248, 31

गृह्य (von गृह) adj. या fem. zum Hause
gehörig, dienend, Diener 191, 20.

1. गु s. 3. कृ. .
 2. गु (§. 59) VI Par. Specialth. गिर od. गिल (vergl. § 59) verschlingen; das Atman. dient als Pass. refl. (§. 873); Intensiv जेगिल्य (§. 165, Ausn. 2; 175; 172; 174), Desider. जिगरिष् जिगलिष् (§. 189).
 — अत्र Atm. (§. 790) verschlingen.
 — नि verschlingen 86, 59.
 — सम् verschlingen; in Bed. „versprechen“ (wohl zu 3. गु gehorig) Atm. (§. 790); mit dem Dativ, ubereinkommen 191, 9; 190, 24 ist wohl समगिरत zu lesen mit Instrum. „sich vornehmen“.
 3. गु IX Parasm. Specialth. stark गुणा, schwach गुणी (§ 805) einen Ton von sich geben, preisen; गुणीमसि (vd. fur ०मस् § 813, IV, २) 291, 12; 287, 4.
 — अमि beistimmen, billigen, gnadig aufnehmen 288, 14.
 गेप् s. केप्.
 गेय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von गै §. 905, 2) ntr. Gesang, das Singen.
 गेव् s. केव्.
 गेष् (aus गत्रेष्, welches vgl, durch Ausstossung des व्,) I Atm. (§ 789, V) suchen; Aor. Caus. अजिगेषत् (§. 844).
 गेह ntr. Haus, Tempel 248, 37 (S. 226, इन्; §. 648, I; 650, VI; 653, VI).
 गै (§. 154, २, 3) I Par. singen 22, 24; 275, 363, 276, 365; Prec. (§. 865), गीत und गेय (vgl. §. 901) s. bes.
 — उद् herauszingen 276, 370.
 गैरिक (von गिरि) ntr. rothe Kreide, Rauschgelb, Gold.
 गो fem. (§. 709; Decl. §. 750) Kuh, Auge, Erde; msc. Stier, Strahl 245, 1 (§. 88, Ausn.; §. 89, Bem. 3; 92; 427; 460; 526, Ausn.; 528, Ausn.; 543; 554; 564, II. XVIII; wann in Zsstzg ausl.

- सु §. 624; wann स गव §. 639, 3, 669, २, vgl. §. 650, I; 656, III; 662, I).
 गोमय (Bhvr. vergl. §. 88, Ausn.) adj. रर fem. Rinder an der Spitze habend 294, 7.
 गोमर्णस् (Ttp. vgl. §. 88, Ausn.) ntr. das Kuhmeer = Kuhherde (Sch. गोवपम-रणीयं धनम्) 297, 18.
 गोकुल (Ttp) ntr. Kuhherde, Kuhstall, Bezeichn. eines Tempels des Krishna(?) 247, 23.
 गोचर (Ttp. सच^० von चर् in die Augen fallend §. 345) msc. Sinnesobject, Object 202, 3; Gegend (Gesichtskreis).
 गौतम (§. 644; 690; 691) N. ppr. eines Rishi, Vedendichters 291; Plur. s गौतम.
 गोत्र ntr. Stamm, Familie, edle Familie (§. 125, 126; 127, S. 164, ३; §. 428 ff.), fem. त्र Kuhherde (§. 460; 709), msc. Berg; als vorderes Glied einer Zusammensetzung Adel und Berg zugleich 277, 377.
 गोत्रत (Ttp. vom vor. und त nach §. 320) msc. Verwandter.
 गोत्रभिद् (Ttp. ०भिद् nach §. 289) msc Berge und Namen vernichtend = Indra 241, 80.
 गोदावरी fem. N. ppr. eines Flusses, jetzt Godāvarī 76, 40; in Zssetzung ausl. wenn ०वर (§. 624).
 गोधा (§. 335) fem. ein lederner Uberzug auf dem linken Arm der Schutzen, um ihn gegen das Anprallen der Bogensehne zu schutzen (N.ppr. §. 432)
 गोधाय Vb. Par. (§. 235).
 गोप (Ttp. गो स प letztes von Vb. पा nach §. 270, vergl. Ausn.) masc. fem. पा Kuhhirt, -in; fem. पो Frau eines Kuhhirten (§. 701).

गोपति (Ttp. ऽप^0 , vgl. उमापति) msc. König.
गोपाल (Ttp. ऽप^0) msc. Kuhhirt, König
(§. 632; 646, I).

गोपालवर्षन् N. ppr. eines Königs 260, 181.

गोपुर (eig. Ttp. ऽप^0 , aber गो bedeutungs-
los, vergl. गवेष; पुर = गुल) ntr.
Stadtthor, Thor überhaupt.

गोभुज् (Ttp. ऽभुज् §. 289) msc. König 245, 6.

गोमू X (eig. anomales Denomin. von
गोमत्) Par. (§. 209; 843; 844) be-
schmieren (mit Kuhmist?).

गोमत् (nach §. 562 von गो) adj. ती fem.
Kuhe besitzend, reich an Kuehen 292, 3,
295, 14; vd. तीस् statt त्वस् (§. 741, IV)
287, 2; Thema statt Acc. msc. 288, 12
(गोमती §. 480).

गोमात् (eigentl. Bhvr. ऽमा^0) msc. die (in)
Kuh(gestalt gedachte Erde) als Mutter
habend, Bezeichnung der Marut 291, 3.

गोमायु msc. Schakal; als N. ppr. 97, 3

गोलक msc. Kugel V. L. 234, 165.

गोबुयुध् (Ttp. Loc. Pl. von गो (§. 246, II)
und युध् nach §. 289) unter Kuehen =
um Kuehe kampfend 297, 22.

गोष्ट I Atm. (§. 789, V) aufhaufen.

गोष्ठ (गो und Vb. स्था nach §. 278) msc.
ntr. Kuhstall, Hurde; in पञ्चवीर्गोष्ठ
190, 8 vielleicht (nach Analogie von
S. 233) „Versamlungsplatz“. fem.
क्षी Versammlung, Unterhaltung, Fa-
milienverbindung.

गोतम (Patronym. von गोतम) fem. गो (vgl.
§. 690; 691) Spross, aus dem Gotra
des Gotama; Plur. msc. गोतमास् u. s. w.
(§. 444) 293, 4.

गौर (S. 169, 1; §. 657) fem. रा gelb, weiss,
blassroth; fem. रा oder री Namen der
Gottin Pārvaī, Gattin des Siva; fem.
री (§. 691) ein junges noch unent-
wickeltes Mädchen.

Glossar.

गौरव (von गुरु nach § 554, VI, S. 225, रत्न)
ntr. Gewicht, Wurde, Ernst.

गौरीगुरु (Ttp. ऽग^0 ehrwürdig durch den
Aufenthalt der Gaurī) msc. Bezeich-
nung des Berges Himālaya 171, 21.

गौरीश (Dvn. गौरीऽईश) Gaurī und Siva
258, 58.

1 2. ग्रथ् s 1. 2. ग्रन्थ्.

1. ग्रन्थ् (§. 154, 2) IX. I (?) X (auch ग्रथ्) Par.
knupfen, winden 170, 9. Pf. red. (§. 828,
Ausn. zu 2) Pass. (§. 875, vgl. 879; 883).

2. ग्रन्थ् (nach einigen gilt auch für
dieses Vb. §. 154, 2; nach aa. nicht;
einer schreibt auch ग्रथ्) I Atman.
(§. 789, V) krumm sein, böse sein,
krummen (einer auch: winden).

ग्रन्थि (S. 153, §. 394 von ग्रन्थ्) msc. Kno-
ten; Knotenglied an Rohr, Glied am
Körper, Verkrummtheit (§. 563, V).

ग्रस् od. ग्लस् I Atm. (§. 789, V) X Par.
verschlingen, essen 156, 27. Ptcp.
Pf. Pass. ग्रस्त 105, 17; 115, 23; 255,
123, 272, 319 (§. 896, 2, Absol. §. 914, I)
vd. ग्रस्ति 296, 8.

ग्रह् (§. 154, 2, 1; 155, II, B) IX Par. Spe-
cialth. stark गृह्णा, schwach गृह्णी (§. 805,
III) nehmen 22, 17; 234, 54; erhalten
237, 23; fangen 199, 24; 257, 142;
ergreifen, die Hand ergreifen = hei-
rathen 191, 17; wählen 264, 228; Aor.

अग्रहीषम् (§. 849, Ausn., vgl. §. 155, II, B);
Pass. (§. 883; 884); Ptcp. Fut. Pass.

ग्राह्य und wann गृह्य (§. 906, II, 6), ग्राह्य
zu begreifend 135, 7; 224, 56; anzu-
nehmendes, angenehmes (gratus für
grah-tus) 180, 12; Absolut. auf अम्
(§. 912, vgl. 909), auf त्वा गृहीत्वा (§. 914,
II) episch गृह्य (§. 915, Bem.) 25, 55;
Ptcp. Pf. Pass. गृहीत ertappt 53, 1 (vgl.
S. 225, इन्); Desider. त्रिवृत् (§. 190);
Caus. ग्राहि nehmen machen, überge-

- ben (Acc.) 140, 58; 192, 11; 197, 5; 277, 306; greifen lassen 193, 15; vorzeichnen 253, 102; vgl. ग्लह्.
- अनु wohlwollend aufnehmen 183, 14; 15, (= reden) 189, 8, begünstigen, begnadigen 189, 22; 193, 22; 201, 16.
- अयि (Ptcp. Fut. Pass. §. 906, II, 6).
- अभि ergreifen 201, 3
- आ heraufnehmen, heben (?) 265, 241.
- नि einhalten 27, 12, 203, 17; gefangen nehmen 192, 14; Caus. Pass. gefangen genommen werden 194, 17.
- परि umfassen 36, 15; 91, 30; übersetzen 20, 24.
- प्र ergreifen 25, 60.
- प्रति entgegen nehmen 18, 36; empfangen 21, 4, 7; 36, 17; 82, 17, 189, 14; billigen 81, 6. प्रतिगृहीत (§. 647, I, Ausn.).
- वि auseinandernehmen, trennen 180, 22; kämpfen 112, 23.
- सम् zusammennehmen, versammeln 180, 11; fassen (oder einhalten?) 64, 9; lenken 36, 17.
- — उपसम् (die Füsse umfassen um zu) begrüssen 5, 1; empfangen 75, 28; nehmen, sich bedienen 191, 15.
- ग्रह (vom vor. §. 257; S. 139, §. 327, 472) msc. das Fassen, Ergreifen, Festhalten, festes Haften u. Hartnackigkeit 119, 8; das Ergreifen der Sonne oder des Mondes durch Rahu = Sonnen oder Mondfinsterniss; ein Kobold, das Begreifen 225, 58; 60; das Berühren, Erwähnen 257, 361; Planet, Stern 237, 23.
- ग्रहण (Vb. ग्रह्) ntr. das Fassen, Nehmen, Übernahme 99, 18; das Fangen (mit Vb. इ) gefangen werden 68, 26; Annehmen, Empfangen 123, 16, Anstrengung.
- ग्रहीतृ (Vb. ग्रह् vgl. §. 155, II, B) msc. ntr. जो fem. empfangend, begreifend 136, 15.
- ग्राम् (? aa. ग्राम्) X Par. (§. 209, 843; 844) einladen, rufen.
- ग्राम (S. 166, म; von Vb. ग्रह् eig. wie greg-s Versammlung) msc. ein Dorf, in Zusammensetzung. Menge (§. 460; 492, vgl. 517; 644, III, 15; 650, I).
- ग्रामीण (vom vor. §. 492, vgl. 517) adj. पा fem. in einem Dorfe geboren, wohnend u. s. w., Bauer, Bauerin.
- ग्राम्य (von ग्राम §. 435; 492; 517) adj. वा fem. in einem Dorfe geboren, wohnend u. s. w. Bauer, Bauerin.
- ग्रावन् (S. 170, वन्) msc. Stein, Fels, Berg.
- ग्रास (Vb. ग्रस्) msc. Bissen, Mundvoll.
- ग्राह् (Vb. ग्रह् §. 257) msc. das Greifen, Alligator, ein grosser Fisch.
- ग्राहिन् (Vb. ग्रह् §. 254) adj. ह्मिणो fem. fassend, enthaltend 189, 11.
- ग्राह्य s. ग्रह्.
- ग्राह्यवाच् (Ttp. ऽव०, letztes von Vb. वच् S. 131, O, 1) adj. angenehme Rede führend, lobend 180, 12.
- ग्रीवा (S. 170 व, wohl von ग्रह् für ग्रह्, vergl. ग्राम und aus अण् z. B. ०इव) Nacken (§. 495; 506; 677; in Zsstzg regiert ausl. fem. वा §. 693).
- गुच oder ग्लुच् I Par. wuthen. Aor. (§. 858) Ptcp Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).
- ग्रीवेयक (von ग्रीवा §. 495) ntr. Halsband, Strick (Sch. bei Wils. Daçak. 74, 4) 188, 16.
- ग्लस् s. ग्रस्.
- ग्लह् aa. ग्रह् गृह् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) nehmen, Wurfel spielen.
- ग्लह् (vom vor. §. 327) m. das Wurfelspielen, Einsatz 185, 22 (Wils. Daçak. 70, 3).
- ग्लुच् s. गुच्.
- ग्लुञ्च (§. 154, 2, 2) I Par. gehn. Aor. (§. 855); Ptcp. Perf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I).

ग्लेप् (eigentl. anomales Caus. von ग्लै)
I Atm. (§. 789, V) elend sein, sich
fürchten. Aor Caus. (§. 844)

ग्लेप् s. क्लेप्.

ग्लेप् I Atm. (§. 789, V) suchen. Caus.
Aor. (§. 844).

ग्लानि (vom folg. §. 354; S. 166, नि) fem.
Schwache, Ohnmacht, Ermüdung.

ग्लै I Par. matt sein. Caus. ग्लापि und
ग्लपि (§. 199, Bem. 2; 881, 4; 916) ab-
zehren machen; Ptcp. Pf. Pass. ab-
gemagert, schmal gemacht 239, 49.

घ

घ auch घा vd. organischere Form von
ह (= γε) Indecl. (§. 786) verstärkend:
wahrlich 287, 5; 297, 19.

घंप् घंस् I Atman. (§. 789, V) tropfen;
vgl. घुष्.

घंस् s. घंष् und घुष्.

घग्घ घघ s. गग्घ.

1. घट्ट I Atm. (§. 789, V) sich anstren-
gen, thatig sein, passend sein 238, 44.
Caus. घट्टि (§. 202; 881, 4; 916) ver-
binden 242, 87, schliessen 106, 3. —
Vgl. घपट्ट.

— सम् zusammenmachen, verbinden
272, 326.

2. घट्ट X Par. schlagen, verbinden.

— उद्दू öffnen, उद्दूघाटितज्ञ Weise, klug
194, 23 (s. Wils. unter diesem
Worte)

घट (§. 212) msc. ein grosser irdener
Wasserkrug (§. 650, I).

घटक (घट्) msc. ntr. टिका fem. strebend,
thatig seiend, sich bemühend 163, 66,
105, 10 mit घमज्ञान scheint es eine Art
weiblicher böser Geister zu bezeich-
nen die auf den Kirchhofen hausen.

घट्टट्ट I Atm. (§. 789, V) X Par. in Be-
wegung setzen.

— परि ausbreiten. Caus öffnen (= स्का-
लयति Sch.) 240, 64.

— वि reiben, kratzen (Wils.).

— सम् Caus. zusammenrufen 283, 456.

घण् s. घृण्.

घणट्ट घट्ट X Par. leuchten, reden.

घन (§. 327) adj. ना fem. fest, hart, grob;
msc. Härte, Substanz, Wolke; ntr.
Glocke.

घनता (nach §. 554 vom vor) fem. Dicht-
heit 240, 64.

घनपट्टो (Ttp. ऽप०) fem. Wolkenpfad =
Luft 173, 34

घनमल (Dvnd ऽम०) ntr. Glocke (= Don-
ner) und Sunde 277, 377.

घनवर्त्मन् (Ttp. ऽव०) ntr. Wolkenpfad =
Luft 171, 17.

घनवीथि (Ttp. ऽवी०) fem. Wolkenpfad =
Luft 237, 32.

घर्म (S. 166, म von Vb. घृ) msc. Schweiss,
Hitze, heisse Jahreszeit; ved. adj.
(θερμὸς) heiss 296, 1.

घर्मद्युति (eig. Bhvr. ऽद्युति) msc. (heissen
Glanz habend, Bez. der) Sonne 174, 41.

घर्मपयस् (Ttp. ऽप०) ntr. Schweiss 238, 35.

घस् (§. 32, 147; 154, 2, 5; 156, 1) I Par.
essen. Pf red. Sing. 2 (§. 831), Aor.
(§. 856, 5); Ptcp. Pf. red. (§. 890, 2),
vgl. घट्ट.

घात (von Vb. हन् S. 140, §. 380) msc.
das Todten, Morden, Schlagen, der
Schlag 35, 4.

घाति Causale von हन्, s. letzteres.

ऽघातिन् (von हन् §. 321) adj. नी fem. tod-tend, mordend 283, 448

घिष् s. घृष्ण.

घु I Atm. (§. 789, V) einen Ton von sich geben.

घुष् (aa. घंष् घंस्) I Atm. (§. 789, V) schön machen.

घुट्ट VI Par. (§. 149, 2) entgegenschlagen, sich widersetzen — I Atm. (§. 789, V) zurückkehren. Aor. (§. 858, VIII).

— आ

— — व्या zurückkehren 102, 4.

घुट्ट (§. 149, 2) VI Par. abhalten, schützen.

घुण् (dialekt. aus घूर्ण) I Atm (fehlt §. 789, V); VI Par. sich walzen.

घुष् s. घृष्ण.

घुर VI Par. schrecken.

घुष् I. X Par. einen Ton von sich geben; bekannt machen. Aor. (§. 858, IV. VIII). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 5).

— सप् (Ptcp. Pf. Pass. §. 896, 2, 5) umtönt 92, 46.

घूर् IV Atm. (§. 789, V) alt werden; verletzen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

घूर्ण (§. 47) VI Par. I Atm. (fehlt §. 789, V) sich wälzen, drehn.

— अक् sich wegwenden 194, 12.

— आ glüht.

— — व्या sich herumwälzen; Pass. Ptcp. Pf. umgestürzt 132, 29.

घृ I (und ved. III) Par. benetzen (eig. schmelzen), leuchten. — X Par. ausgießen, bedecken.

घृण् (od. घण् prakitartig aus घृष्ण für - घर्ण) VIII (§. 154, 2, 5) Par. Atm. (§. 789, I) leuchten. Aor. (§. 858); Ptcp Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). घृणा fem. Mitleid,

घृष्ण घृष्ण घृष्ण (aus गृह्णा, der Specialform von ग्रह् entstanden S. 47) I Atm. (§. 789, V) nehmen.

घृत (von घृ; S. 161, §. 400) ntr. (msc.? §. 711) geschmolzene Butter; vd. Bezeichn. des Regens 291, 3 (S. 170, वन्).

घृतवत् (vom vor. nach §. 579) adv. wie geschmolzene Butter 290, 6.

घृप् I Par. reiben. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

घृषु (vom vorigen) msc. Zermalmer der Feinde 291, 12.

घृष्वि (Vb. घृष्) msc. Eber, Zermalmer der Feinde 291, 1.

घोर (Vb. घूर S. 139, §. 376) adj. र्ता fem. furchtbar, schrecklich (§. 128; S. 161, §. 402, S. 247, VI; §. 644, VIII).

घोरवर्ष (Bhvr. ऽव०) adj. furchtbar gestaltet 290, 2.

घोष (Vb. घुष्) msc. Hirt (eigentl. der die Heerde zusammenrufende?), Ton, Sprache 78, 20; Ruf 274, 346 (§. 488, vgl. 517; 650, I).

घोषणा (Vb. घुष्) fem. Bekanntmachung 183, 5.

ऽघ्न (Vb. हन् §. 273) fem. घ्नो tödend.

घ्रा I Par. Specialth. त्रिष्ण (§. 795, VI) riechen. Aor. (§. 856). Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 4, Ausn.). Intensiv. (§. 176, 2). Caus Aor. (§. 844).

— आ anriechen, küssen.

— — उपा küssen 3, 3.

घ्राण (vom vor.) ntr. Nase (घ्राण für घ्राणो, vergl. §. 154, 2, 3) Geruch. N. ppr. 280, 417.

घ्राणत (Ttp. ऽत von जन् §. 320) adj. त्ता fem. durch die Nase entstanden, bewirkt 224, 51.

घ्राणतर्पण (Ttp. ऽत०) ntr. Nasenergötzung 275, 356,

उ I Atm. (§. 789, V) einen Ton von sich geben.

च

च S. 11, n 2; §. 127, 2, 8. 11 und Bem.)
Indecl. (alter verkürzter Instrum. des
Pron. Indefin. च = च०; §. 78, 6), „und“
(immer nachstehend, und (mit selte-
ner Ausnahme) bei jedem der zu ver-
bindenden Wörter oder Satze, Ni-
rukt. I, 8, ganz = lat. que griech. τε),
obendrein, auch 26, 73; च-च (=
que-que, ते-ते) sowohl-als auch. —
wenn (s. Bohtl. Ind. Pāṇ. चण्) 54, 18;
159, 45 (vgl. चेद्); oder 236, 19.

चक् I Par. und Atm. (§. 789, V, aber
ohne die Bedeutungsdivergenz in §. 789,
I) sich sättigen, widerstehen, leuch-
ten (?). Caus. चकि, Aor. Pass und
Absol. auf अम् (§. 202; 881; 916), doch
ist auch चाकि erlaubt. चकित s. be-
sonders.

चकास् (§. 62) II Par. (eig. zu gene-
rellem Thema erweitertes Specialth.
der IIIten von कास् §. 138; 813, 2)
leuchten, glänzen (Perf. §. 836; Caus.
Aor. 843; 844).

चकित (schwerlich von चक् in den an-
gegebenen Bedd.; vgl. die Sautra Wz.
चङ् u. चक् von चङ्) adj. तत् fem. furcht-
sam, erschrocken 238, 35.

चक्क चुक्क (aa. auch चिक्क) X Par.
qualen.

चक्र (S. 169, १; §. 328; vgl. §. 139) ntr.
Rad, Wagenrad, Wagen 125, 19;
Kranz 264, 230, Discus, eine scharfe
kreisrunde Waffe, insbesondere des
Vishnu 109, 16; 111, 16; 113, 22;
kreisrunde Stellung einer Armee,

270, 295 (§. 441, 2, b; 474). — msc.

(§. 711) eine Art Ente (Anas casarca).

चक्रमठ (Kmdh. mit Ellipse (§. 656, V) ऽम०)
msc. ein Kloster Tschakra genannt (?
oder vom Diskus des Vishnu) 279, 403.

चक्रवर्म् N.ppr. eines Königs 269, 287; 291.

चक्रवाक msc. (§. 474) eine Art Ente (Anas
casarca).

चक्रवाल (eig. Ttp. ऽम०, letztes von Vb.
वल्) msc. eine Reihe Berge, welche
nach indischer Ansicht die Erde um-
geben und die Grenze des Lichtes
und Dunkels bilden; in Kmdh.-Zu-
ssetzung (nach §. 656, III) auslautend
162, 65.

चक्रिका (ob von चक्रि von Vb. कृ „ein
Handelnder“ S. 152; ich kenne aber
keine Regel, wonach es gebildet)
fem. die Kunst zu handeln, behan-
deln, vollziehen, Intrigue (?) 268, 279;
270, 295; 297; 278, 388.

चक् (altes Desider. für org. अचक् =
अचक्, अचक्, अचक्, von einem pri-
mären Th., aus welchem die eben-
falls ursprünglichen Desid. ईक् und
अक् in अक्ति hervorgegangen sind)
sehen (nur ved., vgl. jedoch चक्ष्),
sagen (ergänzt durch ल्या §. 147, Ntr.
u. §. 833 u. 906, III) II Atm. (§. 789, V);
Pf. चक्षे 55, 1; 62, 55; vd. Infin. चक्षे
287, 8, als Gerundiv सूराय विप्रचक्षे
289, 2 (vgl. चक्ष्).

— अमि अमिचक्ष्या (Absol. mit ved. Deh-
nung) erleuchtend 294, 9.

— आ ansagen, erzählen 55, 21, 189, 2.

— — प्रत्या abweisen, verschmähen
181, 6.

चक्षू (vom vor. S. 149) ntr. das Ansehen
293, 5; Auge 289, 5 (Sch. Leuchten);
295, 11 (Sch. Leuchten); msc. geist-
licher Lehrer; Namen des Vrihaspati,
des geistlichen Lehrers der Gotter.

चक्षुःश्रुति (eig. Bhvr. ऽश्रु⁰ „dessen Augen
Ohrensind“, vgl. Wils. चक्षुःश्रवस्) msc.
Schlange 145, 1.

चक्षू (von चक्षू S. 158) ntr. Auge (§. 242,
Bem. 1; 566, 2).

चघ् (?) V Par. todtten.

चक्ष् (§. 154, 2, 2) I Par. (verstummelt
aus Intensiv चक्षल् von चल्) sich rasch
hin u. her bewegen, zittern; Ptcp Pf
Pass und Absol. (§. 896, 2; 914, I)

चक्षु od. चक्षू (vom vorigen §. 704) fem.
Schnabel.

चक्षुता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zu-
stand oder Thatigkeit des Schnabels,
Zungenfertigkeit (?) 270, 304.

चट् I Par. regnen, bedecken, spalten.
Aor. (§. 849, 2). — X spalten.

चटक fem. टटका (S. 143, §. 385; 690)
Sperling (§. 441, 443).

चण् 1) I Par. tonen. — 2) geben, gchn,
verletzen (§. 202 wo so statt क्षण्
zu corrigiren); 881; 916). Aor. Caus.
अचीचणात् oder अचचाणात्.

चण्ड I. X Atm. (§. 789, V) zurnen (wohl
abstrahirt aus prakritartigen Umlau-
tungen von Ableitungen von चन्द्र, vgl.
चण्डवर्मन्).

चण्ड (S. 160, 3; dialekt. aus चन्द्र, vgl.
das vorige; S. 12, n. 1) adj. fem. डा
heiss, leidenschaftlich, zornig; fem.
डा und डी (§. 693) Namen der Gottin
Durgā, Frau des Siva (§. 430; 554, VI).

चण्डर्व (eig. Bhvr. ऽर्व⁰) msc. N. ppr.
eines Schakals 118, 23.

चण्डवर्मन् N. ppr. (prakritartig für sskr.
चन्द्रवर्मन्, vgl. Wils. Pref. Daçak. S. 12 ff.
mit dem Text) N. ppr. 200, 23.

चण्डाल (S. 151 von चण्ड wo s.) fem. ली
(§. 690) Tschandāla, Bezeichnung der
der niedrigsten eigentlich gar keiner
Kaste angehorigen (§. 430; 520; 566, I).

चत् I Par. Atm. (§. 789, I) suchen, ver-
langen. Aor. (§. 849, Ausn.); Ptcp. Pf.
Pass. vd. (§. 896, 9); Ptcp. Fut. Pass.
(§. 906, II, Ausn. 2).

चतसृ s. चतुर.

चतुःपञ्चाश msc ntr. श्रो fem. Ordin. (§. 770)
der vierundfunfzigste.

चतुःषष्टि fem. Card (§. 764; 765) vier-
und sechzig.

चतुर msc. ntr. चतसृ fem. (§. 764; 765;
766; 698, 104, Ausn. 2; 105, Ausn. 3;
S. 227, इय; S. 241, य, 10) Card. vier;
wo in Zsstzg ausl. ऽचतुर (§. 669, 4),
ऽचतुरम् (§. 680).

चतुर (S. 158, उर) geschickt, gewandt
(§. 564).

चतुरात्मन् (Bhvr. ०र ऽत्मा⁰) adj vier We-
sen (Gesichter) habend 247, 25.

चतुर्य msc. ntr. वो fem. Ord. (§. 770) der
vierte.

चतुर्दश msc. ntr. श्रो fem. Ord. (§. 770)
der vierzehnte (§. 496).

चतुर्दशन् msc. fem. ntr. Card. (§. 764 ff.)
vierzehn

चतुर्था (von चतुर nach §. 580) adv. in vier
getheilt, vierfältig, viermal.

चतुर्मुख (Bhvr. ०र ऽमुखा⁰) adj. खा od. खो f. vier-
gesichtig; msc. Namen des Brahman.

चतुर्विद्य (eig. Bhvr. ऽविद्या) msc. ein Prie-
ster der die vier Veden kennt (vgl.
चातुर्विद्य).

चतुर्विध (Bhvr. ऽविधा) adj. fem. धा vierfach
22, 16; 224, 50.

चतुष्किका (von चतुर durch क (§. 546, vgl.

§ 104, Ausn 2) und क nach §. 559) fem. (§. 687, Bem.) Vierheit, die vier Reihen 276, 369.

चतुष्पथ (Bhvr. ०र (§. 104, Ausn. 2) उपयिन् (§. 624)) adj. या fem. an den vier Wegen (Kreuzwegen) stehend 62, 59.

चतुष्पद् (Bhvr. ०र (§. 104, Ausn. 2) उपद् vd. für पाद् statt पाद् §. 670 vgl. Sāma-V. Gl) adj. vierfussig 288, 3.

चतुष्पाद् (Bhvr. ०र (§. 104, Ausn. 2) उपाद् für पाद् § 670) adj. (Decl. §. 754, VIII) fem. उपदी (ebds.) vierfussig 141, 81; aus vier Abtheilungen bestehend 63, 62.

चद् I Par. Atm. (§. 789, I) bitten. Aor. (§. 849, Ausn.).

चन् 1) I Par. einen Ton von sich geben. — 2) beschädigen Caus. चनि (§. 202; 881; 916).

चन Indec. (§ 786, 127, 2, 1 und 7 Bem.) „und nicht“ macht किम् und dessen Ableitungen indefinit. „irgend“ 7, 10, 38, 9; 10.

चन्द (für organischeres चन्द s. §. 169, Bem. 3 u. S. 248, XVIII) I Par. leuchten (= lat. cand-ere) glänzen, erfreuen, sich freuen

चन्दन (vom vorigen, weil es zum Rauchern dient) msc. ntr. (§. 711) Sandel, der Baum (Sirium myrtifolium), dessen Holz und das balsamartige Parfum, welches daraus bereitet wird (§ 656, III)

चन्दनवारि (Ttp. उव⁰) ntr. Sandelwasser (mit Sandel gemischt, oder bezeichnet es Sandelbalsam, s. das vor.) 86, 57 (vgl. 149, 30).

चन्द्र (von चन्द S. 169, र; S. 248, XVIII) msc. Mond (§. 656, III).

चन्द्रापीड (eigentl. Bhvr. उचा⁰; Mond als Kranz habend) msc. Siva (welcher mit dem Mond auf dem Kopfe ab-

gebildet wird); -N. ppr. eines Menschen 268, 277.

चन्द्रिका (fem. von चन्द्रक §. 687, Bem., vgl. S. 225, इत; von चन्द्र) fem. Mondlicht.

चप् I Par. beruhigen. — X Par चपि (§ 208; 843) betrogen (?) zerstossen.

चपल (Vb. चप्प् S. 148) adj. ला fem. sich rasch hin und her bewegend, rasch, zitternd, schwankend, geistig bewegt, unbeständig (§. 225; 441, 2, b; 554, I. II, 644, VIII, 653, VI, 1; 656, IV; 667); Acc. gen. ntr. als adv. schnell.

चपलान्न (Ttp. ०लाऽ aber न्न bedeutungslos) msc. die unbeständige und die Göttin des Glucks, Lakshmi 236, 16.

चपत्ताय Vb. Denomin. (von चपल) Atm. (§. 225) zitternd werden.

चम् (§. 154, 1 organischer चम् Rv. I, 104, 2, vgl. चन्द) I vd. V Par. essen, trinken; Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§ 896, 2, 914, I). Caus. चामि (§. 202).

— चा Specialth. I चाम (§ 795, III) den Mund ausspülen.

चमर (S 148) msc. री fem. der Bos grunniens, Yac; msc. Wedel, gewöhnlich aus dem Schweif des Bos grunniens gemacht.

चम्पू oder कम्पू X Par. gehn.

चम्पकप्रभु N. ppr. des Vaters von Kalhana 245.

चम्पा fem. N. ppr. einer Stadt, jetzt Bhaugapore (§. 480).

चय I Atm. (§. 789, V) gehn.

चय (Vb चि S 139) msc. Haufen, Menge, Masse (§ 526, Ausn.; 558, VI).

चर (organischer चर, vergl. चाचर्य und चम्; §. 154, 2, 3) I Par. gehn; durchgehn 62, 56; begehnen, vollziehn 47, 35; 169, 98; vd. Inf. चरसे 294, 9. — Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). Intens (§. 165, 2; 169, 2, 173; 806). — X denken, zwei-

- fein (vergl. mit चि). — चरित s. besonders.
- अनु nachgehn 90, 21; durchwandern 188, 23.
- अभि begeh'n, verletzen.
- — व्यभि überschreiten 173, 34.
- आ begeh'n 106, 17 (§. 275).
- — समा betreten 185, 9; begeh'n, vollzieh'n 15, 17; 115, 4; 117, 4; 183, 2; thun 105, 22.
- — — समुदा Atm. wenn mit Instrum. (§. 790).
- उद् aufgehn; wenn transitiv Atm. (§. 790); verlassen. Caus. herausgehn machen (von der Stimme), ausrufen 285, 475.
- — प्रोद् (= प्र उद्) Caus. tonen machen 97, 6 (Ptcp. Pf. Pass. „tonend“).
- उप unterwürfig, dienend, verehrend, hinzugehn; pflegen 199, 21. Caus. bedienen machen; Pass. besorgt, ärztlich behandelt 108, 9; bedient 179, 10.
- परि um (einen dienend) herumgehn, bedienen 84, 41; besorgen 50, 12.
- प्र hervorschreiten 65, 17.
- चि durchwandern 47, 33; 83, 22; herumgehn 65, 13; 84, 38; sich bewegen, leben 46, 25; 87, 13; 121, 6. — Caus. auseinandergehn machen = analysiren, denken, überlegen 15, 6; 67, 16; 181, 21; 194, 15.
- — अनुचि längs (der Reihe nach, ganz) durchwandern 201, 13.
- सम् zusammengehn, geh'n; Atm. wenn mit Instrum. (§. 790); Caus. zusammengehn machen; Pass. zusammengehn müssen. 261, 195.
- चर Vb. Denom. (vom folgenden) Atm. (§. 212; 255).
- चर (von Vb. चर) msc. Spion; in Zusammensetzung auslautend, fem. रर (§. 276)
- री (§. 276, g u. 277; 689) „gehend“ (§. 441)
- चरण (Vb. चर) msc. ntr. (§. 711) Fuss (§. 235, 464; 472; 474, 558, VIII).
- चरण्य Vb. Par. (§. 235) geh'n.
- चरम (S. 148; S. 238, म von चर in der primären, noch in चिर u. s w (GWL. II, 82) hervortretenden Bed. „reiben, zögern, langsam sein“) adj. (Decl. §. 778, III) मा fem. letzte (§. 235; 485; in Zsstzg §. 656, II); ntr. Acc. als adv. zuletzt 245, 7.
- चरम्य Vb. Par. (§. 235).
- चराचर (Vb. चर altes Intens. §. 255, Bem.) adj. रर fem. beweglich, sich bewegend 139, 57.
- चरित (Ptcp. Pf. Pass. von चर nach §. 330) ntr. That 251, 73; Handlung 238, 33; Begegniss, Abentheuer 179, 2; festgesetzter, bestimmter Gebrauch, Wandel 245, 2 (§. 225).
- चरिताय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225), zu einem bestimmten Gebrauch werden.
- चरितार्थत्व (nach §. 554 von ०र्थ, Bhvr. चरितऽर्थ) ntr. Zustand, dass der eigentliche Begriff ausgegangen ist von (enthalt'en in) 229, 113.
- चरित्र (Vb. चर §. 353) ntr. festgesetzter Gebrauch, Wandel, Betragen.
- चरिष्णु (Vb. चर §. 312) adj. sich bewegend, beweglich.
1. चर्च (eig. Denom. von चर्चा) X Par. Atm. (fehlt §. 789, I) studiren.
2. चर्च (?) I. VI Par. drohen, sprechen, verletzen.
- चर्चा (von चर्च् einer verstummelten Form eines alten Intens. von चर चर्चर) fem. das Denken, Überlegen (vergl. चर mit चि), das Ersinnen 270, 303; das Einreiben (vergl. चरम चिर und aa.)

des Körpers mit wohlriechendem Parfum.

चर्चित (nach Analogie von S. 225 इत vom vor.) adj ता fem. mit wohlriechenden Salben eingerieben.

चर्मन् (von चर् (GWL. II, 83) §. 360, S. 167 मन्) ntr. Haut, Fell, Rinde, Schild (§. 461; 473; 563, S. 221, §. 592; §. 213, Bem. 1).

चर्या (von Vb. चर्) fem. beharrliche Übung der religiösen Pflichten, guter Wandel (in Bhvr. ausl) 59, 161; Verrichtung 42, 11, 144, 111.

चर्व् I X. Par. kauen, essen.

चर्वणि fem. (S. 149, §. 391) Mensch 292, 5.

1. चल I Par. (ep. auch Atm.) sich hin und her bewegen, schwanken 40, 20; bewegen (Acc.) 121, 9; Atm. (in Pancat, vgl. jedoch den folg. Art.) 131, 18.

चलित ging (§. 894) 109, 17; bewegt 75, 31; 275, 360; erschuttert 26, 24; चलितव्य sich zu ruhend 67, 14. —

VI Par. spielen. — Caus चलि und चालि (§. 202, vgl. 881, 916) in Bewegung setzen 218, 7. — Intens. (§. 169, 2). — X ernähren.

— उद्द weggehn 184, 6; 187, 3; 194, 10.

— — समुद्द zusammen weggehn 188, 15.

— प्र vorwärts bewegen 121, 22.

— — प्रवि entfernen (Abl.) 166, 81.

2. चल Vb. Denom (vom folg.) Atm. (§. 212; 255) sich bewegen (? s. 1. चल).

चल (von Vb. चल §. 212) adj. ला fem. sich bewegend, wankend, unbeständig.

चलन (Vb. चल) ntr. Bewegung 210, 20, adj. (§. 294) sich hinundherbewegend, schwankend.

चष I Par. Atm. (§. 789, I) essen. I Par. schlagen.

चह् I. X Par. täuschen (§. 208; 209; S. 385, n. 2).

चाक्रिक (ob von चक्रि? vgl. चक्रिक) adj.

Glossar.

bewirkend (?) 267, 267; Chorsanger, Olmacher (letztre Beidd von चक्र).

चाक्षुष (von चक्षु §. 566, I) adj वो fem. sichtbar; msc N. ppr. 140, 62.

चाटु (S 157) msc. ntr angenehme Rede; Liebesgeschwatz, Liebkosung 101, 19, 104, 9, 147, 14, 156, 26.

चाटुकार (Ttp. ऽक० §. 297, Ausn.) adj. री fem. Schmeichler 274, 351.

चापडाल (S. 151, §. 566, I) fem. ली = चपडाल (§. 430).

चातक msc. eine Art Kukkuk (Cuculus melano-leucus).

चातुर्विध 258, 158 (ist gegen Gr. §. 566, XII, vgl mit §. 588, V; daher wohl चतुर्वि० zu schreiben; vgl. letztres).

चान्द्रायण (§ 463; 551) msc. eine religiöse Askese, welche sich nach der Abnahme und Zunahme des Mondes richtet; der Asket isst während der Abnahme des Mondes jeden Tag einen Mundvoll weniger, während der Zunahme einen Mundvoll mehr.

चाप (Vb. चप्) msc. Bogen.

चापल (nach §. 554, II von चपल) ntr. Unbeständigkeit.

चामर (von चमर्) ntr. (§. 708) und fem री oder री (AK.) Wedel aus dem Schweif des Bos grunniens.

चाय् (§ 153, aus चि entstanden, vgl. mit चप) I Par. Atm. (§. 789, I) verehren, sehn. Aor. (§. 858), Prec. Atm. (§. 867), Absol. (§. 914, I); Intens. (§. 173); Caus. Aor. (§. 844). — अप Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 6).

चार (Vb. चर्) msc. Spion, Gefangniss. चार्क (vom vor.) msc. Gefangniss 195, 11; 200, 20.

चारण (Vb. चर्) m. Tanzer, Schauspieler.

चारणात्क (nach §. 554 vom vorigen) ntr. Tanzkunst.

चारित्र (Vb. चर् S. 164, §. 410) ntr. = चरित्र.

चित्रा s. चित्र.

चित्राङ्गद N. ppr. Sohn des Çāntanu 3, 5

चित्रामय (Bhvr. चित्रम् mit vd Dehnung des Auslauts im vordern Glied) adj.

त्रा fem. wunderbare Schätze habend 288, 10.

चित्रिय Vb Denom. (चित्र) Atm. (§. 225; 226, Ausn) wunderbar sein.

चिद् (eig. Ntr. des Pnomth. चि) Indeclin. (§ 786; S. 11, n. 2, §. 127, 2, 7; 134, 662, 2) „irgend“ macht das vorhergehende Wort indefinit, insbes. Ableitungen von क्तिम्; „gleichwie“ (S-V.Gl) 292, 5; giebt vd. Singularen Pluralbed 290, 3; 291, 4; 292, 10, hinter Pluralen bedeutet es etwa „alle“ 288, 3.

चिन्त् X Par. denken, bedenken, beachten; Absol. चिन्त्य (§. 915, Bem.) 58, 1, 65, 17.

— प्र ausdenken, ersinnen 124, 11

— चि überlegen 98, 12, 111, 1, 271, 307, ausdenken 191, 12.

— सम् überdenken 37, 2; 39, 1; überlegen 72, 25; 271, 312, denken 54, 16.

चिन्तन (vom vorigen) ntr. das Denken, Denkweise 262, 200.

चिन्ता (Vb. चिन्त् §. 337; 244) fem. das Denken, Überlegung, Gedanke.

चिर (S 169, र; eher von चर् in der Form ohne vokalisch differenziertes r, vgl. चरम् und S 72) adj. र्त्रा fem. lang, alle Casus des Singul. Neutr. sind Adverbia geworden (§. 783; vgl. §. 496; in Zsstzg ausl. §. 644, III, 12).

चिरकाल (Kmdh. सक्ता) msc. lange Zeit; Acc (der Zeitbestimmung) 102, 16.

चिरम् चिरस्व चिरात् चिराय s. चिर्.

चिरि (S. 72) V Par. lodten.

चिरे चिरेण s. चिर्.

चिल् VI Par. bekleiden.

चिल्ल I Par. locker, lose werden, andeuten.

चिद् ntr. (§. 708) Zeichen, Symbol, Flagge.

चिह्नित (vom vor. nach Anal. S. 225 र्त्रा) adj त्रा fem. bezeichnet 109, 17, 113, 22.

चीक् X I Par. ertragen, berühren

चीन msc. N. ppr. eines Landes (China?) 198, 21, ein Gewand (chinesische Seide?).

चीना 109, 9, s. Anmerkk.

चीनाङ्गक (Kmdh. सङ्गुक) ntr ein China-gewand (chinesische Seide?) 198, 21.

चीब् s. चीव्.

चीभ (?) s. चीम्.

चीय s. चीव्.

चीर् ntr. (§. 708) Baumrinde, Kleid, insbesondere der Asketen 16, 16, 82, 10; 90, 15, und der Buddhisten.

चीव् oder चीव् oder चीव् Parasm Atm (§ 789, 1) nehmen, bedecken. Caus. Aor. (§ 844). — चीव् X Par. reden, leuchten.

चीवर (S. 171 वर) ntr. (§ 708) das zerlumpte Kleid eines buddhistischen oder andern Bettelmonchs (§. 222).

चीवरि Vb. Denomin. (vom vor) Atm. (§. 222) Lumpen sammeln, anziehen.

चुकक् s. चक्क्.

चुच्य s. शुच्य.

1. चुद् (aa. auch चुण्) VI Par. (§. 149) X Par. schneiden.

2. चुद् (oder चुण् चुण्) I Par. — X (od. चुद्) Par klein, gering sein.

चुद्द् s. 2. चुद्.

चुद् (?) aa. बुद्) VI Par. (§. 149) bedecken.

चुद्द् (§. 79, 2) I Par. wollustig sein, vermuthen.

चुण् s. 1. चुद्.

1. चुण् (aa. auch चुण्) X I Parasm. schneiden.

2. चुण्ट s. 2. चुर.

चुण्ट s. 2. चुर und 1. चुण्ट.

चुत् s च्यत्.

चुद् X vd auch I Par antreiben 18, 1; 25, 8, drangen, fragen 283, 456; entbieten 282, 436, befehlen 59, 10, 250, 58; vorwerfen 236, 16. — ved. चोद sende 287, 2.

— अग्नि antreiben 4, 17, 193, 22.

— प्र bewegen, bereden 26, 69.

चुन्द (?) §. 154, 2, 2) I Par. Atm. (§. 789, I) wahrnehmen, erkennen. Aor. (§. 858); Ptcp Perf Pass. (§. 897); Absol. (§. 914, I, 3, 2).

चुप् I Par. langsam gehn. — VI (?) s. हुप्.

चुम्ब I. X (?) Par. küssen 147, 14; 276, 369. — X tödten (?).

— परि abküssen 147, 17.

चुम्बन (vom vor.) ntr. das Küssen, der Kuss 277, 388.

चुर X I Par. stehlen 132, 22; 188, 14; 199, 9.

चुरण्य Vb. (§. 235) Par. stehlen.

चुल् X Par. aufheben (vgl. बुल्).

चुलुम्प X Par. zerbrechen (vgl. लुप्).

चुल I Par. wollustig sein, vermuthen (vgl. चुड्ड).

चूण X Par. zusammenziehn.

चूत msc. (§. 708) der Mangobaum.

चूर IV Atm. (§. 789, V) brennen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

चूर्ण X (eig. Denom. des folg.) Par. zu Pulver machen, zerreiben, zerstoßen.

— सम् zu Pulver zerstoßen 280, 411.

चूर्ण (eig. altes Ptcp. Pf. Pass. ohne Bindovok. von चूर (nach §. 154, 2, 3, Ausn., vergl. mit §. 897 und §. 57) in Bed. „reiben“, vgl. चिर) msc. (zerriebenes)

Pulver, Staub; ntr. (§. 711) wohlriechendes Pulver (§. 213).

चूर्णता (nach §. 554 vom vorigen) fem. Wesen des Staubes 246, 16.

चूप I Par. trinken

चुत् (§. 156, 3) VI Par. tödten, binden. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — X Par. (?) beleuchten.

चृप् (?) X Par. beleuchten.

चेतन (Vb चित्) ntr. Seele.

चेतना (§. 337) fem. das Denken, Besinnung 100, 20; Verstand, Herz 67, 22.

चेतस् (Vb. चित् S. 149) ntr. Geist, Herz, Verstand, Besinnung 29, 35; Sinn, wann in Zsstzg स चेतस (§. 680).

चेद् (च „wenn“ und इद्) Indecl. (§. 786; 127, 2, 8) „wenn“; mit Prasens 54, 7; Potential 28, 16; 199, 10, (in Bed. des Conditionalis) 285, 478; Futur II 12, 27; 17, 33.

चैल् (चैल् von चल्) I Par. wanken, gehn. Caus. Aor. (§. 844).

चेष्ट I Atm. (§. 789, V) zappeln 91, 30; sich anstrengen, thun. Caus. Aor. (§. 843).

— आ unternehmen, ins Werk setzen 197, 2.

— चि sich ruhren 87, 10.

चेष्टा (vom vor. §. 334) fem. das Thun, Thätigkeit 140, 65.

चेष्टित (eig. Ptcp. Pf. Pass. vom vor. nach §. 333) ntr. Bewegung, Thätigkeit, Treiben, Werk.

चैत्य (von चेतन nach Anal. von §. 554) ntr. Seele, Geist, Wesenheit aller Dinge 203, 23; 204, 18; 224, 47.

चैत्र (von चित्र) adj. (fem. ?) in das Bereich des Denkens fallend 209, 22

चैत्य (eig. von einem alten Ptcp. Fut Pass. von चि, vgl. §. 338) ntr. Opfer-

platz, Grabdenkmal; msc. ein heiliger Feigenbaum in oder neben einem Dorf.

चैत्र (von चित्रा) msc. ein Monatsnamen, entsprechend unserm Marz - April (§. 452).

चैत्ररथ msc. N ppr. des Gartens des Gottes Kuvera.

चोर Vb. Denom. (vom folgenden) Atm. (§. 212, 255) stehlen.

चोर (Vb. चुर) msc. री fem. (§. 689) Dieb (§. 212; 554, I. III; 566, I).

चोरित (eig. Ptcp. Pf. Pass. von चुर aber nach §. 333) ntr. Diebstahl 193, 9.

चोरितक (vom vor. nach §. 558 ff) ntr. kleiner, elender Diebstahl, gestohlener Gegenstand 195, 15.

चोर (von चोर §. 566, I) msc. री fem. (§. 566, I, 689) Dieb (§. 536, 565; 656, II).

चोरद्वय (vom vor nach § 565, I) msc. ein guter (schoner) Dieb (ironisch?)

चोरद्वयिन् (nach §. 563 vom vorigen

aber als Zussetzung Ttp „Diebesgestalt“) adj. चिपी fem. „diebesgestaltig = Dieb“ (?) 116, 18.

चोरिका (von चोर §. 554, III) fem. Diebstahl.

चौर्य (von चोर §. 554, II) ntr. Diebstahl, adj. verstorhen 101, 18.

च्यवन N ppr. eines Rishi 46, 26 (vgl. Vishn. Pur. Index u. Rig-V. Wils. I Ind.).

च्यु I Atm. (§. 789, V) fallen 184, 1; gehen, kommen 287, 2. Caus. Aor. und Desider (§. 185, Ausn. 2, Bem.; 843). — X Par. lachen (?) tragen?).

— प्र herausfallen, herausgestossen werden (Abl) 83, 22; Caus. vor sich niederstürzen 196, 21; 290, 3.

— चि abfallen, abweichen (Abl.) 144, 109.

च्युत् auch चुत् I Par. (eig. Denomin. von च्युत vom vorigen) fallen, tropfen (intransit. und transit.). Aor. (§ 858).

च्युस् (?) X Parasm. verlassen, lachen, tragen (?).

इ

इटा fem. Glanz, Licht; Zahl, Menge; Linie, Streife 273, 332.

इत्र (Vb. इद् S. 164, §. 409) ntr. (msc. auch §. 711) Sonnenschirm, dient insbesondere als Königsinsigne und Abzeichen buddhistischer Monche (§. 536).

इत्रधार (Ttp. इध् von Vb. धृ §. 269) adj. रा fem. Sonnenschirm tragend, besitzend.

इत्रधारत्वा (nach §. 554 vom vor.) ntr. das Amt den Sonnenschirm über den König zu halten 119, 24.

इत्रिन् (von इत्र nach §. 563) adj. त्रिपी fem. mit Sonnenschirm versehen 77, 9

इद् X (§. 208; 209; 843; 844) I Par bedecken 206, 1; verbergen 51, 18 Ptcp Pf. Pass. इदित und इन्न (§ 896, Bem.), इन्न . beschattet 173, 36; 206, 3, bedeckt 268, 271, verborgen 284, 476, heimlich 197, 10; 285, 471. — I stark sein (§. 202, 881; 916). — X ehren.

— आ bedecken; आच्छन् 78, 18, 247, 27; verbergen 71, 8.

— प्र verbergen; प्रच्छन् 50, 15; 154, 17; 160, 54; 164, 70, 272, 328; das Geheime, Schleichweg 75, 26; प्रच्छादित 51, 5.

— प्रति प्रतिच्छन्न sich verstellend 75, 27.
कद (vom vor.) msc. Blatt, Flügel, vgl
उत्तरच्छद.

कम्बन् (Vb. कृद् S. 167 मन्) ntr. Verklei-
dung, List.

कन्दू X Par. bedecken, begnadigen,
begünstigen 48, 7; erleuchten (?).

कन्द (vom vor.) msc. ein Gnade spen-
dender, gnädiger Herr 294, 6 (Sch.
उपच्छन्दयितृ „ein Bittender“) neutr.
Wunsch.

कन्दस् (Vb. कन्दू S. 149) neutr. Wunsch;
(Wünsche ausdrückender Hymnus);
Vedenmetrum; (Leben nach eigenem
Wunsch) Freiheit, Unabhängigkeit
(§ 508, vgl. 506, Bem.; 509; 539, VIII;
554, III; S. 241, v, 10)

कम् (§. 154, 1) I Par. essen. Ptcp. Pf.
Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

कम्प् s. चम्प्.

कर्द् X Par. ausbrechen (s. कृद्).

कर्दिस् (S. 155 इस्) Haus, Schutz 288, 15.

कल (wohl mit कृद् verwandt; vielleicht
für कद् + ल) msc. ntr. (§. 711) Trug,
Tauschung, Vorwand.

कवि (S. 171 वि) fem. (§. 709) Licht, Glanz,
Schönheit.

कप् I Par. Atm. (§. 789, I) toten.

कान्त्र (§. 536; 554, III; 656, II von क्त्र)
msc. (§. 710) Schuler.

कान्त्रता (vom vor. nach §. 554) fem. Zu-
stand eines Schulers, Lehre 98, 14.

कादन (Vb. कृद्) ntr. Verbergung, Ver-
heimlichung, Blatt.

कान्दोग्य (von कन्दोग (aus कन्दस् + ग von Vb.
ने §. 270, Ausn. „den Sāmaveda sin-
gend“) nach §. 521) ntr. Namen ei-
ner Upanischad, welche eine der
Hauptautoritäten der Vedantaphilo-
sophie.

काया (mit Vb कृद् verwandt GWL I, 609 ff.)
fem. Schatten, Schattenbild, Schön-
heit, Licht, Glanz, wann in Zsstzg
ausl. ntr. (§. 640; 644, III IV).

किद् (§. 156, 1) VII Par. Atm. (§. 789, I)
spalten, abschneiden, ausrotten, ver-
nichten, beenden 12, 25, Aor. (§. 856, 5).

— अत्र absondern 205, 13.

— — अत्र wechselseitig von einander
entfernen 72, 17 (indem die eine Faust
den Bogen halt, die andere die Sehne
anzieht, gehn sie in verschiedenen
Richtungen auseinander).

— उद् ausrotten 116, 9; 197, 15, Pass.
refl. ausgehn, aufhören 101, 7.

— परि ringsschneiden (verkleinern),
परिच्छिन्न klein 206, 1.

— वि auseinander spalten, trennen
179, 16, scheiden 217, 10; abschnei-
den 179, 16; 248, 32.

— तम् zerspalten 33, 37.

किद् (vom vor. §. 313) fem. das Schnei-
den, in Zsstzg ausl. (§. 252, Ausn. 5,
289) adj. spaltend, abschneidend.

किद् X (eig. Denom. vom folg.) Par.
(§. 209; 843, 844) durchbohren.

किद् (von किद् S. 169) ntr. Loch, Spalt,
Schnitt 106, 3; Fehler, Gebrechen,
Blosse, Gelegenheit 279, 405.

कृद् VI (§. 149) X Par. schneiden

कृद् (§. 149) VI Par. bedecken.

कृप् od. चुप् (?) VI Par. (§. 156) berühren.

कृर (§. 57, Ausn., vergl. S. 400, n. 1,
§. 149) VI Par. schneiden, कुरित ein-
geschnitzt 198, 17.

कुरिका (vom vor. durch Suff. अक im)
fem. Messer.

कृद् (§. 156, 3) VII Par. Atm. (§. 789, I)
spielen, louchten, ausbrechen. Aor.
(§. 858). — X Par. beleuchten.

केद X (eig Denom. vom folg.) Par. (§ 209; 843; 844) spalten.

केद (Vb. द्विद्) msc. das Schneiden, Abschneiden, der Schnitt, Theil, Stuck, Aufhören 176, 76 (§ 547, 691)

को (§. 154, 2, 3) IV Par. Specialth. क्य

(§. 796, III) schneiden Aor. (§. 856). Caus क्वापि (§ 199, 2).

कोज N ppr. 281, 422.

क्यु (aa auch क्यु न क्यु, vgl क्यु) I Atm. (§. 789, V) gehen

न

न (von Vb. जन् §. 330) am Ende von Zsstzgen adj. ना fem entstanden, geboren, Sohn, Tochter (S. 246, II).

नाम् X Par. schützen, lösen.

नाच् (eig. zu generellem Thema erweitertes Specialth. von दस् und हस् nach der III. Conj Cl., vgl § 154, 2, 3. 5 und Vb. दस् अद्) II Par. essen, lachen, (§. 813, 819, 2. 3, Ptcp. Pr., vgl. § 754, II, Ausn 1)

— वि विनाथ (§. 475)

नाच् (eig. Ptcp Pr. von ना nach III. Conj. Cl. nach § 814, 3) adj. (Declination srchaistisch mit starker Form जगन्त्, z.B. Nom Sing. m. जगन्त् § 754, I, 2 gegen die Anal. von Ausn. 1) fem तो sich bewegend. sbst. m (nurschwach, z.B. Nom Sing. जगन्त्) Wind; ntr. und fem. तो Welt; Dual ntr. 171, 20 beide Welten = Himmel und Unterwelt (S. 144, अत्, 3; §. 427; 521, vgl. 459; 526; S. 241, य, 10).

नगदीश्वर (Ttp. गत् स १०) msc. Herr der Welt, Bezeichn. des Siva 86, 60.

नामि (Vb. गम् §. 295; S. 151, द्, 2) adj. eilend 292, 8; sbst. msc. Wind.

नघन (Vb. हन् reduplic. §. 158, Bem. 2; S. 139, §. 376) ntr. (§. 708) Mons Veneris, Huft und Lenden (§. 506, vgl. Bem.; 558, VII).

नघन्य (vom vor. in Bed. „der Hintere“ § 506, vgl. Bem. u. §. 651, 558, VII) adj. या fem letzte, gemein.

नाच् s. 1. लच्.

नज्म (vom Intens. des Vb. गम्) adj. ना sich bewegend, beweglich.

नज्वा (vom Intens. von हन् S. 134, O, 4; § 277) fem. Bein; als hinteres regiertes Glied einer Zssetzg fem. वा oder वो (§. 693, vgl. 677).

नाच् oder नाच् I Par. kämpfen.

नाद् oder नाद् I Par. zusammengeballt sein (vom Haar s. das folg.).

नाटा (S. 160, ट; eher vom vor.) fem. die Haartracht des Siva und der Asketen: die langen Haare wild zusammengeballt von hinten nach vorn genommen und wie ein Horn über die Stirn hervorragend, überhaupt wild herumhangendes Haar (§. 563, .V; 564).

नाटाधर (Ttp. vom vor. und ध० von Vb धृ) msc. Dschatā tragend, Bezeichn. des Siva und der Asketen 99, 6, 189, 7.

नाटलि (von नाटा § 563, V) adj. ला fem. mit Dschatā (s. नाटा) versehen, Dschatā tragend; das Haar wild herumhangend habend.

नाठर (S. 148, अर; wohl von जन्) msc. ntr. (§. 708, vergl. aber Med.) Bauch,

- Leib (§. 657), adj. र्त्त fem. hart, alt (Stenzler).
- जड (Vb. जल् दialekt. ड fur ल S 5) adj. डा fem. kalt, starr, materiell, irrationell 204, 10; 215, 22, fuhllos 277, 385; steif, dumm, stumm (§. 441, 2, b, 554, VI).
- जड (S 169, रु?) ntr. Halsknochen.
- जन् (§. 154, 1; 2, 4 5) III Par. (§. 801, IV; 819, Prec. 866) erzeugen, IV Atm (eig. Pass. refl. §. 789, V) geboren werden, entstehn, werden; Specialth. जाय (§. 796, II), Aor. (§. 858, X). — Pass. (sowohl fur III als IV §. 874); Aor. (§. 881, 3; vergl. 916), Ptcp. Pf Pass. (§. 894; 896, 2, 441, 2, b; 674, II, 692); als Pass.imps mit Instrum. und Attraction = der König wurde u. s. w. 275, 364, Ptcp Fut. Pass. (§. 901; 906), Absol. auf व (§. 915, II), Intens. (§. 178). — Caus. (§. 202, vgl. 881, 4; 916) gebären, hervorbringen.
- अग्नि geboren werden 143, 99 (अग्नि .ist hier aber Praposition (s. dasselbe) „uber“ als Herrscher von).
- अग्नि अग्निजात edel 159, 48.
- उप unbemerkt (von selbst?) entstehn 138, 45, 194, 15.
- व्र gebären 50, 14.
- वि auseinander geboren werden, werden 47, 41.
- वम् geboren werden, entstehn, werden, geschehn 260, 180.
- जन (vom vor. S. 139) msc. Geschopf, Menschengeschlecht, Weltall, Himmel der seligen Menschen; Mann, Person; als hinteres Glied von Kmdh-Zsstzg ohne Bedeutung oder pluralisirend, vgl. z. B. कामिजन गुरुजन चपलाजन नारीजन 154, 19 u. aa. (§. 441, 2, b; 460; 497; 566, XII; जना (?) §. 335).

- जनक (von Vb. जन्) msc. ntr. निका fem. (S. 143, अक, 5) Erzeuger, Vater.
- जनता (nach §. 554 von जन) fem. Menschheit, Menschenmenge 236, 14.
- जन्नी (Vb. जन्) fem. Mutter.
- जन्स् (ntr. Nebenform von जन? vergl. S. 142, §. 381) eine der 7 Oberwelten 209, 1 (vergl. जनलोक Web. Ind Studien II, 178 nach Analogie von §. 108, Ausn. 2 und मद्स्).
- जनस्थान (eig. Ttp. ०व्य०) ntr. N. ppr. eines Waldes, synonym mit Dandaka.
- जनस्थानरुह (Ttp vom vor. und ०व्य० von Vb. रुह् nach §. 259) adj. हा fem. in Dschanasthâna wachsend 77, 10.
- जनि oder नी fem. (von Vb जन् S. 153, § 394) Frau (§. 538).
- जनेश्वर (Ttp. ०न ०ई०) msc. Herr des Weltalls, König 60, 31.
- जन्तु (Vb. जन् S. 162) msc. Geschöpf 251, 72, (mit verachtlicher Bed.) 152, 9.
- जन्मन् (Vb. जन् S 167) ntr. Geburt, Geschopf 289, 7; Abstammung 293, 5.
- जन्य (Ptcp. Fut. Pass. von जन् §. 901; 906, vgl. S. 168, व, 2; von जन §. 566, XII; S. 241, व, 10, von जनी §. 538) was entstehn muss 223, 44; entstehend 229, 110; 238, 35 (§. 473).
- जन्वता (vom vor. nach §. 554) fem. Zustand entstehn zu müssen 203, 10.
- जप् I Par. belen. Ptcp. Perf. Pass. ep. जप्त 20, 22; Ptcp. Fut. Pass. जप्य oder जाप्य (§. 906); Intens. (§. 165, 2; 169, 2).
- जपा fem. Chinarose (Hibiscus Rosa Sinenensis).
- जप्य (Ptcp. Fut. Pass. von जप्) ntr. Gebet 20, 22.
- जम् (§. 149, 5) oder जम् I Atm. (§. 789, V) gahnen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2); Intens. (§. 165, 2; 169, 2) vgl. वम्.

जम् oder कम् (§ 154, 1) I Par. essen.
Ptcp Pf Pass und Absol. (§. 896, 2,
914, 1).

जम्दग्नि msc. N. ppr ein alter Rishi
(§. 443; 491; 521, vgl. 459)

जम्बाल msc. ntr. Schlamm, Lehm, eine
Wasserpflanze (Vallisneria); msc. eine
wohlriechende Pflanze (Pandanus odo-
ratissimus).

जम्बु oder बू fem. Rosenapfel (Eugenia
Jambu); fem. ntr. बु dessen Frucht
(§. 530).

जम्बुक (S. 157 उक) msc. Schakal

जम्भू 1) s. जम्. — 2) X Par tödten.
जय (Vb. जि S. 140, §. 379) msc. Sieg,
Besiegung (§. 558, VI). — fein या Na-
men der Pārvaṭī, Gemahlin des Siva.

जयलक्ष्मी (Kmdh. §. 656, V ल⁰) fem die
Sieges-Lakshmi, die Sieg verleihende
Lakshmi 265, 245.

जयसिंह (Kmdh. § सि⁰ „siegreiche Lowe“)
msc. N ppr. 264, 225

जयस्वामिन् (Ttp. § स्व⁰) msc. Herr des Sie-
ges, Bezeichn. des Siva 283, 448

जयेन्द्र msc. N. ppr eines buddhistischen
Heiligen 281, 426.

जर्त् (eigentl. Ptcp. Pras. von जृ nach I,
§. 317) adj तो fem. (Declin §. 754, I)
alt (§. 432; 649, I; 656, I, 2).

जर्तिका (nach § 559 von जर्त्ते vergl.
S. 229, §. 602) fem. eine schlechte
alte Frau 194, 20.

जर्स् s. जर्.

जर् (Vb. जृ §. 335) fem. (in welchen Ca-
sus arbitrar जर्स् als Thema eintritt
§ 755) 172, 22; 189, 13 das Alter
(wann ausl. जर्स् §. 680).

जर्गु (S. 157, उ, Bem.) msc. Gebärmutter.

जर्गुज (Ttp. § ज §. 330) adj. ज्ता fem. aus
einer Gebärmutter geboren, lebendig
zur Welt gebracht.

जर्ह् जर्ह् जर्ह् I. VI Par. drohen, sprechen,
verletzen, zerreißen.

जर्ह् s. जर्ह्.

जर्ह् (S. 138, ब्र, 11, 148, von einem alten
Intens von जृ) adj. र्ता fem. alt, schwach,
(nach § 242 vor कृ „durchblauen“)
106, 12.

जर्हरित (vom vor. nach Anal. S 225 इत्)
adj. र्ता fem. durchblaut 102, 17; 112, 12

जर्ह् s. जर्ह्.

जर्त् I Par. drohen, sprechen, schützen.

जल् I Par. kalt sein (lat gelu). — X
Par. bedecken.

जल (vom vor.) ntr. Wasser.

जलगन्ध (Ttp. von जल⁰ von Vb. गन्ध) adj.
Wasser trubend (?), oder ob von गन्ध
als Denom. von गन्ध Wasser duftend
machend (?) 254, 107.

जलजन्मन् (eig Bhvr जल⁰ „in Wasser ge-
boren“) ntr. Lotus.

जलद् (Ttp. § द् von Vb दा §. 270) msc
Wolke

जलधर् (Ttp. § ध⁰ von Vb. धृ) msc. Wolke.

जलधि (Ttp. § धि von Vb. धा § 356) msc
Ocean.

जलाय Vb Denom. (von जल nach § 225)
zu Wasser werden 165, 78.

जलाशय (Ttp. § आशय⁰ von Vb. श्रो „Lager“)
msc. ein Wasserbehälter, Teich, See,
Ocean.

जल्प् I Par. sprechen 100, 20, 45, 14;
verehoren (bleibt Par. auch bei Ge-
genseitigkeit §. 789, IV).

जव (Vb. जु §. 327) msc. Eile, Lauf 297, 21
(§. 469)

जवन (Vb. जु §. 294) adj. ना fem. eilend;
ntr. Eile (§. 554, VI).

जष I Par. tödten.

जस् IV Par. lösen, befreien; vd. I Med.
verwundet werden 296, 6; Aor. (§ 858);

Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§ 896, 2; 914, I) — X Par. verletzen, schlagen, verachten.

अहलक्षणा (अहत् (Ptcp. Pr. von हत्) स्त०) fem. (die eig. Bed. des Wortes verlassende) aufgebende Ellipse 214, 1.

जागर (Vb. जागृ § 334) msc. fem. रा das Wachen, Wachsamkeit.

जागरित (eig. Ptcp. Perf. Pass. von जागृ aber nach §. 333) ntr. das Wachen 209, 22.

जागृ (§. 150) II Par. (§. 799; 800, V; 813); Perf. red (§. 828; 831; 836); Prec. (§. 866, 2); Pass. (§. 874, 2, 881), Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 9); Absol. (§. 915, II, Ausn.) — जाग्रत् (Ptcp. Pr. Declin. §. 754, I) ntr. das Wachen 209, 13; Zustand des Wachens 218, 23 (vgl. Web. Ind. St. II, 55). Caus. जागरि wecken; vd. Aor. अजागरि (S. 383, n 2) 294, 6 (Sch. zu गृ verschlingen).

जाग्रत् s. जागृ.

जाड्य (nach §. 554, VI von जड) ntr. Kalte, Dummheit, Thorheit, Dumpfheit, Stumpfheit des Verstandes.

जातकर्मन् (Ttp. ० त (Ptcp. Perf. Pass. von जन्) ऽक०) ntr. Opfer wegen eines Neugeborenen 51, 19.

जातमात्र (vgl. मात्रा) adj. त्रा fem. eben geboren 117, 20; 186, 18

जातहव (eig. Bhvr. ऽह० „angeborene Gestalt habend“ = gediegen gefunden werdend) ntr. Gold.

जातहवमय (vom vor.) adj. वी fem. goldgleich 65, 13.

जातवेदस् (S. 149; vergl. Bhvr. ऽवे०) adj. angebornes Wissen (oder Reichthum) habend, Bez. der Sonne 289, 1 (Sch. Kenner der Geschöpfe, oder weise, oder reich).

जाति (Vb. जन् vgl. §. 154, 2, 4) fem. Geburt, Geschlecht, Gattung (§. 566, V).

जातिधर्म (Ttp. ऽध०) msc. Pflicht (Sitten, Gebräuche) eines bestimmten Geschlechts 145, 18.

जातु (von Vb. जन् vergl. S. 162, तु und §. 154, 2, 4) Ind. (§. 786; 127, 2, b) bisweilen, zufällig, irgend, in aller Welt, je 22, 22; einmal 249, 48; mit न nie 38, 15; 50, 6; 182, 15; 245, 4.

जातेष्टि (Ttp. ० त ऽष्ट०) fem. Opfer wegen eines Neugeborenen 202, 16.

जात्य (von जाति) adj. या von guter Familie, vortrefflich, schon, in Zsstzg. ausl. 119, 24 im Sinn von जातीय (§. 566, V) zum Geschlecht gehörig

जानक (Patronym. von जनक) msc. fem. की Sohn, Tochter des Janaka, Vaters der Sitā

जानि s. जाया.

जानु (S. 137, उ, 6) ntr. (§. 708) Knie (§. 633).

जामदग्न्य (Patronym. von जमदग्नि §. 443) fem. ऽग्नी (न्यायनी) Nachkomme (aus dem Stamm, Gotra) des Dschamadagni (§. 491; 521, vgl. 459), Bezeichnung des Paraçurāma.

जामातृ (S. 163, §. 405; von *जम् (= दम्) = जाम्; wegen छातृ vgl. जैवातृक, welches ein जैवातृ voraussetzt, u. जैवातृ) msc. (Decl. §. 754, XIV) Schwiegersohn.

जामातृक (vom vor.) adj. (की fem. ?) dem Schwiegersohn eigen 111, 20.

जामातृत्व (nach §. 554 von ०तृ) ntr. Zustand zum Schwiegersohn zu haben 113, 24.

जाम्बूनद (von जम्बूनदी, wohl auch जम्बून० (vgl. जम्बू) N. ppr. eines mythischen, goldführend gedachten Flusses) ntr. Gold.

जाया (von Vb. जन् vgl. §. 154, 2, 4; S. 168,

य, 2) fem. Ehefrau (§ 273; 631; 632, wo तानि dafür eintritt § 670).
 तार msc Ehebrecher, Liebhaber, Bezeichn. des Soma (weil er die Sinne durch Rausch erfreut?) 295, 11.
 तारता (vom vor nach §. 554) fem. Ehebruch 182, 10.
 तार्यक msc. 272, 321 (? Troyer übersetzt es hypothetisch „Blutigel“; sollte तालिक „Spinne“ zu schreiben sein? dann wäre zu übersetzen: „denn ein König, wenn von Feinden umgeben, zeigt, die Zeit abwartend, seine Falschheit nicht, wie eine Spinne nicht ihren Körper“. Die Spinne lässt sich nicht eher sehen, als bis ihre Feinde in ihr Netz gegangen sind).
 ताल (Vb. ताल् §. 256) ntr Netz, Gitter, Fenster, Menge (§. 532, VII; VIII).
 तालक (vom vor. nach §. 558 ff.) msc (Wils.?) Fenster
 तालिक (von ताल §. 532, VII. VIII) msc. Spinne.
 तालव (Patronym. von ताल N. ppr.) m f. die Spross, Tochter des Jahnu, Bezeichn. der Gangâ.
 त्रि I Par. besiegen; mit 2 Accus. um etwas, abgewinnen 186, 3; siegen, siegreich sein, als Wunsch = hoch leben 155, 21. — Pf. red. (§. 826, I), Partcp. Fut. Pass. (§. 905, 4; 906, 2) त्रिय त्रिय त्रय jedoch mit Bedeutungs-differenzen); vd. Infin. त्रिये (§. 919, V) 297, 12. — Desider. त्रिगोष् (§ 193, Bem. 1); Caus. त्रापि (§. 199).
 — अत्र abgewinnen 87, 6.
 — निरू vollständig (niederwärts) besiegen, besiegen 19, 10, 15; 23, 35 u. s. w.
 — — विनिरू vollständig besiegen 15, 3.
 — परा Atm. (§. 790) besiegen 130, 5.
 — वि Atm. (§ 790) besiegen, ep. auch

Par. 45, 16; 94, 3; Fut. I ohne अस्ति 38, 10.
 त्रिगोष् (vom Desider. von त्रि nach §. 334) fem. Lust zu besiegen 28, 19, 31, 20; Rivalität.
 त्रिगोष्ता (vom Desiderativ von हन् nach §. 334) fem. Begierde zu toden 20, 22; 32, 23.
 त्रिजित् (von Vb. त्रि S. 133, nach §. 252, Ausn 5; 289) adj. siegend, besiegend.
 त्रितकान्ति (Ttp. त्रित (Ptcp. Pf. Pass. nach §. 333) und कान्ति von Vb. कान्ति) adj. नी fem. siegesleuchtend, siegreich.
 त्रितेन्द्रिय (Bhvr. त्रितेन्द्रिय) adj. या fem. seine Sinne besiegt habend; msc. ein Asket.
 त्रिन्व (vgl. दिन्व) I Par. erfreuen, lieben 290, 8, helfen 296, 1; 6, 9 — X Par. sprechen (?).
 त्रिम् (?) I Par. essen Ptcp Pf. Pass. und Absol (§. 896, 2, 914, I).
 त्रिरि (S. 72) V Par. toden.
 त्रिष् I Par. benetzen, ausgießen. Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2, 914, I).
 त्रिष्णु (von Vb. त्रि §. 311; S. 172, स्त्रु) adj. siegreich, triumphierend.
 त्रिहोर्षु (vom Desider. von हर्ष) adj. wegzunehmen, zuzuhnen, begierig 279, 401.
 त्रिह्व (Vb. ह्व् S. 135) adj. मा fem. krumm, zusammengezogen (drohend. von den Augen) 91, 25; 147, 11; sich schlängelnd (wie eine Wolke) 292, 11, irrig 47, 34; trugend 240, 62.
 त्रिह्व (Vb. ह्व् S. 135, §. 369, Bem.) msc. fem. वा Zunge.
 त्रिमूत (S. 168) msc. Wolke (§. 623).
 त्रोर (s. Sâma-V. Gl.) adj. रा fem. rasch, treibend (?) 287, 3, ntr. (S. 169) Kummel.
 त्रोर्या S. त्रु.
 त्रोव् I Par. leben. Absol. अत्र (§ 912, 2, 4). Caus. त्रोवि leben machen 251, 72.

Aor. अजिजीवत् अजीजीवत् (§ 844, B), s. जीवित und जीवितव्य bes.

— अन् Caus. wieder zum Leben bringen 187, 9.

— उप von etwas, oder von jemand leben, zum Lebensunterhalt benutzen 189, 19; verehren und empfangen (eig um davon sich zu nahren) 237, 32.

— सम् Caus. lebendig machen 139, 57
जीव (vom vor.) msc. ntr. fem. वा das Leben, der lebendige Geist, die Emanation der ewigen Seele in den endlichen Creaturen 203, 23; am Ende der Zsstzg (nach §. 269) „lebend von“ 195, 5 (§. 431).

जीवक (Vb. जीव्) adj. fem. विका lebend, sbst. fem. Mittel zum Leben, eine Profession, eine Thatigkeit, durch welche man seinen Lebensunterhalt gewinnt, Lebensunterhalt 267, 265; 273, 338 (§ 244).

जीवन (Vb. जीव्) ntr. das Leben, Lebensunterhalt.

जीविका s. जीवक.

जीवित (Ptcp. Pf. Pass. von जीव् nach § 333) ntr. Leben.

जीवितव्य (Ptcp. Fut. Pass.) ntr. die Möglichkeit zu leben (§. 901) 101, 21.

जीविन् (von जीव nach § 563) adj. नो fem. lebendig Geschopf 120, 20; in Zsstzg ausl. (Vb. जीव् §. 282) lebend (von) 143, 96; 126, 12.

1. जू s. ज्यु.

2. जू I Par. eilen; IX (ved.) antreiben.

जूङ् I Par. verlassen, austossen (vgl. युङ् जुङ्गित).

जूष (?) X (I). Par. sprechen.

जूट् s. जुट्.

जूट् VI Par. (auch जुट्?) binden (§. 149). — VI Par. (oder जुन्) gehn. — X Par.

(eigentlich Causale des letzteren) anreizen.

जुत् (auch ज्युत् युत् phonet. aus जुत् entstanden) I Atm. (§ 789, V) glänzen, leuchten. — ज्युत् folgt nach einer Autorität §. 856, 5, b. — Caus. Aor (§ 844).

जुन् s. जुट्.

जुर्व I Par. todtten.

जुल् (aus जू entstanden, vgl. §. 59, Bem.) X Par. zusammenreiben.

जूष् VI Atm. (§. 789, V) lieben 78, 24; verehren 293, 1; Ptcp. Pf. Pass. (§. 894, 2, 896, 2); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, 2, 4)

जूर् IV Atm. (§. 789, V aus जू eig. Pass §. 59, Bem.) alt werden, murrisch sein, böse sein. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

जूष् auch यूष् (auch कूष्?) I Par. (जूष् nach Vop. Par. Atm.) schlagen, todtten.

जू (?) I Par. überwinden.

जूम् (?) = जूम्. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2 wo „arbitrar“ zu streichen).

जूम् (जूम्? s. bes.) I Atm. (§. 789, V) gähnen 267, 269; den Mund aufsperrn 68, 34; den Mund öffnen (ertönen) 275, 363; Glieder verrenken, biegen.

— उद् sich ausdehnen, wachsen.

— — समुद् sich anstrengen, bemuhen 152, 6.

— वि den Mund aufsperrn 257, 147

जूम्ण (vom vorigen) ntr. das Gähnen 207, 16; 106, 9 (Schlaf).

जू IV. IX. I. X (zerrieben werden) zerbrechlich sein, verdaut werden, altern, schwach werden, altern machen; IX Speth. stark जूणा, schwach जूणी (§. 805); Pf. red. von IV (§. 828, c), Aor. (§. 858, VII); Ptcp. Perf. Pass. (§. 894). — Caus. जृत् (§. 203, Aor.

Pass. §. 881) altern machen 287, 5, 295, 10.

ज्ञेय I Atm. (§. 789, V) gehn. Caus. Aor. (§. 844).

ज्ञेय I Atm. (§. 789, V) sich Muhe geben, gehn.

ज्ञेय (phonet. aus ज्ञा vgl. ज्ञत् aus ज्युत्) hinschwinden.

ज्ञेय (Vb. ज्ञेय) msc. Freude, Glück, Zufriedenheit

ज्ञेयम् Ind. (§. 783 Acc. des vorigen, als) adv. freudig, glücklich, still, zufrieden; vd. mit (mit Instrum. §. 783; 785)

ज्ञेय (Vb. ज्ञा §. 259; 269, Ausn. 1; S. 230, §. 602) adj. ज्ञा fem kennend, erkennend, msc. ein in religiöser Wissenschaft Bewandter.

ज्ञेय (eig Caus von ज्ञा vgl. das.) X Par. Th. ज्ञेय (§. 208; 209, 843; 844; 881) sehen, hören, erfreuen, todten. Ptcp Pf. Pass. (§. 896, Bem.).

ज्ञेय IX Par. und wann Atm. (§. 789, V), Specialth. stark ज्ञाना, schwach ज्ञानो (§. 805): gewahren, erkennen, erforschen, kennen, wissen. Par. 73, 2; 97, 10; 101, 2; 262, 198; (meinen, halten) 274, 352; Atm. 187, 21, 261, 197; 22, 17; 23, 26; 92, 37; ज्ञात erkannt u. s. w., gedacht 97, 19 (§. 566, VI). — Desid. ist Atman. (§. 790, II). — Caus. ज्ञेयि, in Bedeutung „sehn, erhören, erfreuen, todten“ ज्ञेयि (§. 199, Bem. 2); Ptcp. Perf. Pass. (§. 896, 2); Desider. ज्ञेयिष्य, ज्ञेयिष्य od. ज्ञेयिष्य (§. 190). — X Par. Th. ज्ञेयि (eigentl. Causale §. 208, Bem. 1) auftragen, befehlen (vgl. bei ज्ञा).

— ज्ञेय beistimmen, versprechen Par. 186, 19; erlauben, lassen, entlassen 124, 9. ज्ञेयज्ञात (§. 128, S. 247, VI;

§. 644, VIII). — Desider. Par. wenn transitiv (§. 790, II).

— — ज्ञेयु entlassen 21, 10; 82, 15, 131, 6.

— — ज्ञेयु entlassen; Par. und episch ohne Augment 6, 2. Caus. mit entlassen machen, die Erlaubniss zum Entlassen sich erbitten 6, 1.

— ज्ञेय wird Atm. in Bed. „ableugnen“ (§. 790, I)

— ज्ञेय anerkennen, kennen Par. 15, 5

— — प्रत्यभि wieder erkennen Atm. 38, 11; erkennen 14, 27.

— ज्ञेय verachten 11, 22, 189, 4.

— ज्ञा erkennen, beachten 73, 8. Caus. ज्ञापि befehlen 188, 8.

— — समा समाज्ञात (§. 656, IV).

— परि rings, genau, erkennen, erkennen 97, 13; 98, 21; 107, 2; 263, 219.

— प्र vorher erkennen 135, 5.

— प्रति Par. gedenken, sich erinnern 58, 5, sonst, wenn intransit., Atman. (§. 790, I) versprechen 10, 45 (ep. obgleich transitiv), 57, 30, 115, 21.

— वि untersuchen 111, 1; erkennen 47, 36; (Par.) 130, 14; 265, 236; 276, 367; kennen 116, 12; 119, 22; bemerken, wahrnehmen 73, 1; 102, 19. Caus. ज्ञेयि benachrichtigen, in Kenntniss setzen 180, 2; 192, 20; berichten (anreden) 121, 17; 123, 12; 124, 7, 191, 3; 249, 50, unterrichten 196, 4.

— ज्ञेय Par. gedenken, sich erinnern; sonst, wenn intransitiv, Atm. (§. 790, I). — Caus. ज्ञेयि episch Atm. anordnen 14, 20.

ज्ञेयि (von Vb. ज्ञा? ob von ज्ञन्? vergl. lat. cognatus und ज्ञा aus जन् u. aa.) fem. msc Vater, Verwandter, insbesondere entfernterer 46, 23; 154, 18. ज्ञेय (Vb. ज्ञा) ntr. Erkenntniss, Kenntniss,

- insbesondre die speculativ-religiöse des höchsten Wesens.
- ज्ञानतस् (nach §. 575 vom vorigen) durch die Erkenntniss 230, 121.
- ज्ञानवत् (von ज्ञान nach §. 562) adj. ती fem. Erkenntniss (vergl. ज्ञान) besitzend 218, 20.
- ज्ञेय (Ptcp. Fut. Pass. von ज्ञा §. 906) या fem. zu erkennend.
- ज्ञेयत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Zustand des zu Erkennenden, Vermögen erkannt zu werden 221, 12.
- ज्या (§. 154, 2, 2) IX Par. Specth., stark जिना, schwach जिनी, alt werden, alt sein. Perf. reduplic. (§. 826, 3; 828); Absolut. (§. 915, II, Ausn.); Intensiv (§. 806).
- ज्यायस् (Comparat. zu प्रज्ञास् „vortrefflich“ und वृद्ध „alt“ S. 228 ईयस्) fem. सी vortrefflicher, alter.
- ज्यु s. ह्यु.
- ज्युत् s. हुत्.
- ज्येष्ठ (Superl. von प्रज्ञास् „vortrefflich“ und वृद्ध „alt“ S. 228 ईयस्) fem. ष्टा vortrefflichste, älteste; subst. fem. ein Sternbild, welches die 18te Mondstation (nakshatra) bildet (§. 432; 696, 565, 644, VIII).
- ज्येष्ठ (von ज्येष्ठा) msc. ein Monatsnamen Dschyaishtha = Mai-Juni.
- ज्येष्ठ्य (nach §. 554, I von ज्येष्ठ) ntr. Ältestheit, Erstgeborenheit 142, 93.
- ज्यो (? §. 154, 2, 2, Ntr.) I Atm. einhalten, geloben, unterrichten, darbieten (wenn die Wurz. anzuerkennen, so gelten die Regeln bei ज्ञा auch für sie).
- ज्योतिष्कृत् (Ttp. ज्योतिस् (nach Anal. von §. 319) ऽकृत्, vergl. §. 48, 2, c) adj. Licht spendend 289, 4.
- ज्योतिष्टोम (Ttp. (?) ०तिस् ऽस्तोम, vgl. §. 106, Bem. u. §. 44, 4) ntr. eine Art Opfer, zu welchem sechzehn Priester nothig sind.
- ज्योतिष् (Vb. ज्युत् S. 135) ntr. Licht, Stern, Pupille im Auge. msc. Sonne (ved. wird स् zu ष् vor क् प्) 287, 8, 289, 10 (§. 104, Ausn. 3; 564, XVIII).
- ज्योत्स्ना (von ज्योतिस् §. 564, XVIII, wohl eig. Zssetzung ज्योतिः ऽसना (von Vb. सन्) = ज्योतिःस्ना = ज्योत्स्ना) fem. (§. 709) Mondlicht.
1. जि I Par. überwinden, gehn (vgl. जृ).
2. जि oder ज्री (vgl. जृ) IX (§. 805) X I Par. alt werden. Ptcp. Perf. Pass. (§. 897, 5).
- ज्वर (§. 152) I Par. fieberhaft (vergl. ज्वल्), krank sein. Caus. (§. 202, 881, 4; 916).
- ज्वर (vom vor. S. 139; S. 225 इत्) msc. Fieber, Krankheit.
- ज्वल् I Par. brennen 17, 23; 39, 5, 133, 12; leuchten 172, 24; ज्वलित brennend 72, 18; Pass. imperson. mit Instrum. 24, 40. Caus. ज्वालि, ज्वलि (§. 202, 881; 916) leuchten machen 171, 14.
- उद् Caus. ज्वलि aufflammen machen, erleuchten 238, 42.
- प्र anfangen heiss zu werden 156, 30; brennen 41, 21; sehr flammen 33, 5, 85, 54, 116, 6; sehr leuchten 198, 15.
- ज्वलन (vom vorigen) adj. (§. 294) ना fem. brennend; ntr. das Brennen, msc. Feuer 236, 13.
- ज्वाल (Vb. ज्वल् §. 256) msc. ला fem. Flamme.

क

कट् s. जट्.

कटिति Indecl. (§. 783) schnell, augenblicklich.

कम् s. जम्.

कक्कू (?) oder कक्कू (?) I. VI Par. drohen, sprechen, verletzen.

1. कक्कू (aa उक्कू) I Par. verletzen, tod-

ten. — 2. (aa. कक्कू) I Par. Atman. (§. 789, I) nehmen, bedecken

कक्कू ntr. Fisch.

कूप s. नूप.

कू (vgl. नू) IV IX Par. (§. 805) altern.

क्यू s. ह्यू.

ट

टक्कदेष्ठा (Kmdh. ऽदे०) msc. N. ppr. 257, 150 (vergl. टक्कदेष्ठीय msc. ein Kuchenkraut (Chenopodium album) s. jedoch Troyer zu Rājatar V, 39).

टक्कर eine Art musicalische Tone hervorzurufen, Schlag (?) vgl. टगर 280, 417.

टङ्क X (I) Par. binden.

टङ्क msc. ntr. (§. 711) eine Art Holzapfel, Borax, Hacke; msc. Axt, Stolz; fem. का Bergkante.

टङ्कवत् (vom vor. nach §. 562) adj. तत् fem. an Holzäpfeln reich, stolz (?)

92, 44 (wäre टङ्काव^० zu schreiben „reich an Bergkanten“?).

टङ्कार msc. Erstaunen, Ruhm, der gelende Ton einer Bogensehne.

टल् od. टल् I Par. verwirrt sein (§. 256)

टिक् od. टीक् I Atm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen. Caus. Aor. (§. 844)

टिप् s. डिप्.

टीक् s. टिक्.

टुप् (Sautra Wz.) stolz sein.

टौक् s. ठौक्.

टवल s. ठल्.

उ

उप् od. डिप् auch उम् डिम् दिम् दम् उम् डिम् दम् दिम् X Atm. (§. 789, V; nach Vop. Par. Atm. nach §. 789, I) aufhaufen.

उम्प् s. उप्.

उम्ब s. डिप् und विउम्ब.

उम्भ s. उप्.

उमर् msc. Namen eines Volksstammes 249, 51; 272, 305; 307; 278, 394, 279, 404; 405; 282, 438. — Rauferei, Aufruhr, Toben.

डिप् 1) s. उप्. — 2) IV. VI (§. 149)

Par. werfen; Aor. (§. 858). — 3) oder (nach Vop.) डिप् स्तेप् उम्ब डिम् दम् दिम् X Par. stossen.

डिम्प् s. उप्.

डिम्ब s. डिप्.

डिम्भ s. उप्.

डो (§. 155, II, A; vgl. ved. ह्री Sāma-V. Gl.) I. IV Atm. (§. 789, V) fliegen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

डोम्ब Namen einer niedrigen Kiste 275, 353; 358 (vgl. Troyer Rājat. I. pag 358, Pott, Zigeuner I, 42).

ढ

ढक्क msc. N. ppr. einer Stadt oder eines Districts 248, 39; 271, 305 (vgl. Troyer Râjat. I, p. 526)
ढुण्ढु (Sautra Wz.) suchen.

ढौक् oder ढोक् (prakritartige Umwandlung von ढ्रौक् w. vgl.) I Atm. (§. 789, V) sich naheren. Caus. ढोक्कि kommen lassen 266, 249; Aor. (§. 844).

त

तंस I. X Par. schmucken.

तक् I Par. tragen, lachen, gehn, Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

1. तक् auch त्वक् (§. 156, 3) I. V Par. (§. 789, IX) dünn machen, scharfen, (behauen), bauen, machen.

— अनु anregen, antreiben, vd. Atm. (Aor. IV Sch. nimmt es für 2 Plur. Impf., welches, kraft Enallage, statt der 3ten stehe) 292, 3 (nacheilen, mit Eifer folgen?).

2. तक् auch त्वक् I Par. mit einer Haut bedecken, Haut abziehen.

तक्न् (von 1. तक् S. 144 अनु) msc. Zimmermann (§. 434, 473, 585, VII; 639); तक्णी fem. (§. 699).

तङ् I Par. in Elend leben, unglücklich sein.

तङ् I Par. gehn, zittern, straucheln.

तङ्ग (Ttp. तद् ऽङ्ग) adj. ज्ञा fem. das wissend, kundig, weise 286, 481.

1. तञ्च oder तञ्ज (§. 154, 2; 156, 3) VII Par. zusammenziehen.

2. तञ्च auch त्वञ्ज (§. 154, 2) I Par. gehn. Ptcp. Pf. Pass. u. Abs. (§. 896, 2; 914, I).

तञ्च s. 1. तञ्ज.

तद् I Par. hqch sein. — X Par. s. तड्.

तट (vom vor.) ntr. Feld, Fläche 237, 28; msc. ntr. u. fem. die Ufer, Erhöhung, Rand 129, 11; 157, 32, 238, 44; 239, 49 (§. 563, IV, 656, II).

1. तड् X Par. reden, leuchten. — 2. (auch तह्) schlagen 88, 22; 97, 14, 104, 21; 132, 3, treffen 35, 3.

तडित् (von 2. तड् S. 153) fem. Blitz.

तडित्वत् (vom vor nach §. 562) adj. तो fem. blitzreich 170, 4.

तण्ड I Atm. (§. 789, V) schlagen (vgl. तड्, 2).

तण्डु (vom vor.) msc. einer von Sivas Thurhutern und Tanzlehrer.

ऽतत् (von Vb. तन् S. 131, O, 1; S. 132) adj. spannend (§. 289).

तत s. तन्.

ततम ततर s. तद्.

ततस् (von तद् §. 572) adv. von daher, demnach, darauf; verdoppelt ततस्ततस् von allen Seiten 25, 62.

तत्कुलीन (von कुल nach §. 430) adj. ना fem. zu diesem Geschlecht, dieser Kaste, gehörig.

तत्क्षण (Kmdh. तद् ऽक्ष्ण) ntr. (diese) gegenwertige Zeit; Acc. jetzt 285, 480

तच्च (von तद् nach §. 554; das Vedantasytem sieht es aber als Zsstzg. von तद् und त्वस् Pronomen der 2ten Pson an) ntr. Wesenheit, Wahrheit.

तच्चतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. der Wahrheit gemass 55, 20; 83, 24.

तत्पर (Bhvr. तद् ऽप) adj. रा fem. diess als höchstes Ziel habend, versenkt in 146, 9; einzig beschäftigt mit 267, 263; erpicht auf 269, 292.

तत्र (von तद् nach §. 572) Ind (§. 786) darin, dort, dahin; vergl. यत्र (§. 572; 663, VI, 6); doppelt तत्रतत्र bald hier bald dort 266, 247.

तत्रस्य (Ttp. उ स्य von Vb. स्या) adj. या fem. da seiend 249, 50.

तथा (von तद् §. 572, IV) Ind. auf diese Weise, so; correlativ von यथा im Schwur 7, 16; mit folg. एव so auch, auf dieselbe Weise 4, 10; 34, 14; — „trotz dem“ 43, 27; eben so mit folg. अत्रि 99, 22, ja 121, 6; auch, und 12, 2, 51, 20, 150, 31; 273, 331.

तथात्रप (Bhvr. उत्र⁰) adj. पा fem. so gestaltet 109, 21.

तथाविध (Bhvr. उविधा) adj. धा fem. solch-artig 102, 7; 134, 4; Acc ntr. adv. gleicher Weise 228, 94.

तस्य (von तथा, vgl. §. 587) adj. या fem. wahr; ntr. Wahrheit.

तद् Pron. demonstrat. „der, dieser, -e, -es“ (Declin. §. 776; Nomin. Sing. Masc. सस् §. 109 und Bem.); bei der 1sten Pson 4, 12; 7, 13; 47, 32; bei der 2ten 4, 16; 54, 19, 83, 24; तेन darum 16, 11; so 196, 21; तस्मात् darum 6, 9; vd. तेना (vgl. S. 297, n. 2) 288, 2; verdoppelt (§. 683): dieser immer, in derselben Reihenfolge, nach einander 136, 20; 180, 12; 211, 22; 266, 257; 270, 364; diess und jenes 182, 13, 270, 297; 275, 361; तेनैव तेनैव immer auf demselben (Pfad, auf welchem er gekommen war) 73, 28 (vgl. §. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b, S. 136, अ, 6, §. 431, Bem.; 491, 556, Bem.; 560, 572; 582; 674, II; in Zusammensetzung auslautend wann उत्तम् §. 680). — तेन Prapos (mit Accus.) „so gegen“ (§. 785). — Comparativ

Glossar.

तत्, Superl. ततम् (§. 570; 683, V. VI; Declination §. 778, I, 1).

तद् (Acc. gen. ntr. als) Conjunction (§. 786) „darum“ 129, 7; 181, 12; „desshalb“ 97, 6; im Nachsatz correl. von यदि „so“ 113, 6, von चेद् „dann“ 285, 479; von वरन् mit verstärkendem अपि und न „selbst dann nicht“ 165, 77.

तदनन्तरम् (Ttp. उ अनन्त⁰ Acc. als) adv. unmittelbar danach, sogleich 77, 13, 100, 6; 122, 23

तदर्थ (Ttp. तद् उ अर्थ Vb. अर्थ §. 276) adj. हा fem. dieses verdienend, dessen würdig.

तदा (§. 572, III तद्) adv. in der Zeit, alsdann. तदानीम् (§. 572, III, vgl. S. 238, न) adv. in dieser Zeit, alsdann, nun.

तदीय (von तद् §. 491, vgl. §. 520, b) adj. diesem eigenthümlich, sein, ihr 109, 4, 163, 68, diesem wesentlich 202, 8; solch 197, 9.

तद्रूप (Bhvr. तद् उ रूप) adj. पा fem. so gestaltig, solch 104, 8.

तद्वत् (तद् nach §. 579) adv. auf dieselbe Weise 115, 14; 225, 60

तद्वत् (तद् nach §. 562) adj. तो fem. derartig 224, 53.

तद्वत्ता (vom vor nach §. 554) fem. Gleichartigkeit, gegenseitige Correspondenz 202, 8; 227, 82.

1. तन् (§. 154, 2, 4 5) VIII Par. Atm. (§. 789, I) dehnen, strecken, ausbreiten 146, 3; Aor. (§. 858), Pass. (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I) तत ausgedehnt, dicht 237, 23 mit अतित् voll 171, 11; Desid. (§. 190). — त्रि auseinanderstrecken; त्रित्त ausgestreckt 171, 11, gross, mächtig 163, 68; 174, 45; 247, 22.

— सम् संतत oder सतत (S. 147, VI).

2. तन् (aa. वन्) X. I Par. glauben, helfen, schlagen, tönen, mit Prafixen:

dehnen (ist §. 89C, 2 hinzuzufügen, so dass auch §. 914, I gilt, also Ptcp. Pf. aus 1. तन्).

तनय (von 1. तन् §. 148) msc. या fem. (§. 667) Sohn, Tochter, Spross.

तनु (Vb. 1. तन्) msc. ntr. fem. oder fem. नू (§. 704) dünn, zart, klein (§. 443, 554, VI, 566, VI; 657).

तनु od. नू (Vb. 1. तन् §. 156, §. 397; §. 158, ऊ, 4) fem. (§. 708, 4) Körper 236, 14; Gestalt (§. 443).

तनुता (nach §. 554 von तन्) fem. Düntheit, Magerkeit 239, 49.

तनूत (Ttp. तनूत) msc. ता fem. Sohn, Tochter.

तनूह (Ttp Vb. हू §. 259) msc. ntr. das Haar am Körper

तनस्य Vb. Par. (§. 235) Schmerzempfinden.

तन्तु (§. 360, S. 162, तु) msc. Faden (Staubfaden) 152, 6, 153, 14; Spinnwebe 206, 13 (§. 443).

तन्त्र X (eig. Denomin. des folg.) Atm. (§. 789, V) ernähren.

तन्त्र (Vb. तन्) adj. त्रा f. abhängig; — subst. m. Weber, n. Faden, Namen einer Art religiöser Schriften, welche mystische Formeln und Gebrauche zur Gewinnung übernatürlicher Macht enthalten, ärztliche Sprüche, ärztliche Hülfe 187, 12; Sprüche, wodurch Liebe bewirkt wird (Buch?) 190, 20; Abtheilung (aus der Bed. „Faden“?, vgl. सूत्र) 97, 1, Armee; Vorsorge für eine Familie, für die Sicherheit eines Reiches, einer Armee und aa.

तन्त्रिन् (vom vorigen in Bed. „Armee“ nach §. 563) msc. General 266, 248; 249; 254; 267, 259; 264; 268, 279; 269, 288; 292; 271, 308 (nach Wils s v. तन्त्रिपालक und der Etymologie, allein sicher) Soldat 273, 330; 334,

334, 336; 339 und diese Bed passt auch an allen übrigen Stellen, von denen mehrere jedoch auch die Bed „General“ zulassen.

तन्मात्र (तद्मा⁰, vgl. letztes, wörtlich „nur dieses“ = unzusammengesetzt, untheilbar) ntr. Atom, Element 206, 19.

तप् (§. 156, 1) I Par. IV Atm. (§. 789, V? vgl. §. 873) X Par. Atm. (ist §. 789, I hinzuzufügen) brennen intrans.; in Brand setzen, entflammen 296, 7; erwärmen 233, 154, durch Erwärmung in Fluss bringen, schmelzen, giesen 68, 35; 79, 30; 84, 36; 89, 5; qualen 90, 5. — Pass. Aor. (§. 879, 2), Pass refl. (§. 871) mit तपस् sich mit Busse kasteien, Busse thun 42, 14; 46, 19, 47, 32; 28, 24, 11, 14; episch auch im Parasm. 9, 42. Aor. (§. 879, 1). — Caus brennen machen, durch Busse qualen, seine Busse richten 46, 23.

— ऋमि qualen 34, 16.

— ऋव Caus. fertig erwärmen, aufhören zu erwärmen 30, 39

— उद् Par.; aber wenn intransitiv oder das Object ein eignes Glied Atm (§. 790), qualen Par. 240, 67.

— उप brennen, gluhend 240, 65.

— निरु (wann रु zu वृ wird §. 50) निष्ट्व gegossen 198, 23.

— प्र hervorbrennen; ep. Atm. 32, 32

— त्रि Par. aber Atm. unter denselben Bedingungen wie bei उद् (§. 790).

— सम् erhitzen 161, 57; qualen 166, 84; 204, 5; sich angustigen 40, 20. — Caus. heiss machen, brennen 167, 86, qualen 245, 7.

तपन (vom vor. §. 253) msc. Sonne.

तपनीय (von तप् eig. Ptcp. Fut. Pass) n. Gold.

तपस् (von तप्) ntr. religiöse Kasteiung, Busse, eine der sieben Oberwelten,

in die die Heiligen nach dem Tode gelangen (§. 536; 563, XII, 629)
तपस्य Vb. Denom. (vom vor.) Parasu (§. 224) Busse thun 175, 49
तपस्विन् (von तपस् § 563, XII) adj. नी fem. sich kasteiend, fromm, msc. fem. Busser, -rin, Asket.
तपोधन (Bhvr. तपस् + धृ०) adj. ना fem. an Bussungen reich, Asket.
तपोयुक्त (Ttp. तपस् + युक्त Ptcp. Pf. Pass. von युज्) adj. ता fem. mit Busse versehn, Kasteiungen geubt habend 9, 41.
तपोवन (Kmdh. तपस् + वृ० §. 656, V) ntr. Busswald 14, 26, 77, 12.
तपोवृद्ध (Ttp. तपस् + वृ० Ptcp. Pf. Pass. von वृध्) an Bussungen gross, reich 9, 39, 12, 3, 23, 27, 48, 2.
तप्तहेममय (durch Suff. मय aus तप्तहेमन् Kmdh. worin तप्त Ptcp. Pf. Pass. von तप्) adj. यो fem. geschmolzenem (gegossenen?) Gold gleich 84, 36.
तप् (§. 154, 1) IV Par Specialth. ताम्य (§. 796, V) matt sein, leiden 274, 344, sehnsuchtig sein, wünschen; Aor (§. 858), Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, 914).
 — नि Ptcp. Perf. Pass. नितान्त (eig. ermattet von Ueberanstrengung; dann sehr angestrengt) ubermassig, sehr 202, 12.
तमस् (vom vor. eig. „Ermattung“ dann „Nacht“? vgl. तमो u. रात्रि eig. „Ruhe“) n. Dunkel, Finsterniss, Schande 257, 144, die niedrigste der drei ursprunglichen Eigenschaften (s. गुण) der Schopfungssubstanz, Unwissenheit u. s. w. (§. 104, A, 6, 564, XVIII), wann in Zsstzung ausl. ऽ तमस (§. 624), wann anlautend तमसा (§. 653, II).
तमाल (von तम् S. 151, vgl. GWL II, 244) msc. (und ntr. § 711) Messer, ein

Sektenzeichen, Namen eines Baumes (Xanthocymus pictorius), einer Pflanze, und einer schwarzen Art Mimosa (§ 474; 563, IV)
तमिष (von तमस् §. 564, XVIII) ntr. Finsterniss, fem. रा dunkle Nacht, starke Finsterniss (§ 564, I).
तमो (von तम्, vgl. तमस्) fem. (auch तमा) Nacht.
तमोनुद् (Ttp. तमस् + नुद् von Vb नुद् §. 259) adj. दा fem. Finsterniss vertreibend 135, 6; 141, 77.
तमोपह (Ttp. तमस् + अपह् von Vb हन् §. 272) adj. हा fem. Finsterniss (= Unwissenheit) vernichtend 172, 22.
तमोभूत (Kmdh. तमस् + भू० Ptcp. Perf. Pass. § 656, IV) adj. ता fem. zu Finsterniss geworden, finster seiend 135, 5
तम्बू oder **तर्बू** I Par. gehn.
तय् I Atm. (§ 789, V, Verkürzung von ताय् wo s) herabsteigen, schützen
तर Vb. Denom. (von तर Floss u. s. w) Atm. (§ 212, 255) übersetzen.
तरन् msc. Hyane.
तरङ्ग (S. 143 wortlich „neinander uberschreitend (तरम् von तृ) gehend) msc. (§ 708) Woge; Pferdegalopp (§. 563, IV, S. 225, इत्).
तरङ्गिणी (vom vor. §. 563, IV) fem. Strom.
तरणि (Vb. तृ S. 147, §. 391) msc. ein Floss (Bezeichn. der Sonne, welche den Himmel zu durchschiffen scheint) 289, 4, Sonne; Lichtstrahl, adj. ubersetzend, schnell (?) 296, 4 (vgl. Sch. Rv. I, 458 und Sāma-V. Gl.)
तरण्य Vb. Par (§ 235) gehn.
तरल (Vb. तृ S. 148) adj. ता fem. (wohl eig. springend) zitternd, beweglich.
तरलता (vom vorigen nach §. 554) fem. Beweglichkeit, Lebhaftigkeit 105, 3
तरस् (Vb. तृ S. 149, ऋत् 1. 2) ntr. Schnell-

ligkeit, Kraft, Gewalt 241, 72 (der Instrum. ist Indecl. geworden §. 783).
 तरस्विन् (vom vor. nach §. 563, XII) adj.
 नी fem. schnell, stark.
 तरिष्य Vb. Par. (§ 235) gehn (vergl. तरिषी Boot).
 तरु (Vb. तृ vergl. Rv. I, 104, 4; S. 156, §. 397) msc. Baum (§. 460; 563, IX; 656, III).
 तरुण (Vb. तृ S. 175, vgl. तरु, wohl eig. Schössling) msc. Jungling; fem. णी (§. 689) Mädchen.
 तर्क X (eig. Denom. des folg.) überlegen, denken 199, 10; zweifeln, sprechen, leuchten.
 — प्र denken, gewahren.
 — वि denken 100, 15.
 तर्क msc. Überlegung 231, 36, Zweifel, Discussion.
 तर्ज I Par. X Atm. (§. 789, V) tadeln, schimpfen. Caus. drohen, schimpfen 191, 21; 274, 345; 279, 398.
 — अग्नि einschuchtern 91, 32.
 तर्जन (vom vor.) Drohung 195, 20; Wüth, Arger.
 तर्ण (verstummt aus तरुण) msc. Kalb.
 तर्णक (vom vor. nach §. 559) msc. Kalb.
 तर्द् I Par. todten (vgl. तृद्).
 तर्पण (Vb. तृप्) ntr. Erfreuung, Freude, Genuss.
 तर्ब s. तम्बू.
 तर्हि (von Pronomth. तद् §. 572, III, vgl. S. 242) adv. in der Zeit, dann 99, 10; 116, 17; so 103, 6; 108, 24; 131, 21;
 तल् X (eig. Denomin. des folg.) I (?) Par. feststehen, Grund legen.
 तल (Vb. तृ in Bed. „gehn“) Grund, Boden (vgl. lat. tel-lus ter-ra G. g. A. 1852, S. 558) 119, 19; 124, 2; 5; 239, 53; Tiefe; msc. Palmyra-Baum; Handfläche (§. 518, Bm.; 708; 711; 716).

तलतस् (vom vor. nach §. 575) adv. vom Boden, aus dem Boden.
 तलातल (zu तल nach Anal. von §. 225, Bem, vgl. चराचर) ntr. eine der sieben Unterwelten.
 तल्प (Vb. तृ „übersteigen“? S. 142, अ, 23; S. 166, व) ntr (§. 708 Wils. auch msc) Bett; oberes Geschoss eines Hauses, Frau.
 तवस् (Vb. तु) adj. (S. 149) stark 291, 12, sbst. ntr. Starke.
 तविष (vom vorigen durch sek. अ und Schwächung des primären Suff अ in इ, vgl. jedoch S. 154) msc. Himmel, Meer; fem. णी Starke 290, 5.
 तस् IV Par. herauswerfen, umkommen (?); Aor. (§. 858), Ptcp. Pf. Pass. Absol. (§. 896, 2, 914, I).
 तस्कर (für अतस् कर Ttp. „wegmachend, wegbringend“ §. 104, A, 6) msc. Dieb (§. 656, II, 3).
 तस्करत्वं (nach §. 554 vom vorigen) ntr. Diebstahl 193, 15.
 तस्करवत् (nach §. 579 von ०र्) adv. wie ein Dieb 191, 10.
 तापडव (von तपडु durch sekund. अ) msc ntr. (§. 711) heftiger sivatischer Tanz.
 तात (S. 161, §. 400 Vb. तन्, vgl. तनय „der von welchem eine Familie ausgeht“, vgl. ved. तत ताव्य bei Roth. Erl. Nir VI, 6) msc. Vater, heiliger Mann; adj. ता fem. ehrwürdig.
 तात्पर्य (nach §. 554 von तपर्) ntr. einzige Richtung auf, Vorsatz, Absicht, Object.
 तादृश् (तद् ऽ दृश् §. 274) adj. dem ähnlich, solch.
 तादृश (तद् ऽ दृश Vb. दृश् §. 274, vgl. S. 136, अ, 6) adj. श्री fem. dem ähnlich, solch.
 तान्त्रिक (von तन्त्र) msc. ein Gelehrter, Philosoph.
 ताप (Vb. तप् S. 142) msc. Hitze, Leid.

तापस् (von तपस् §. 536; 563, XII) adj. स्त्री fem. zur Kasteiung, Busse geneigt, Kasteiungen ühend, Asket.

तापस्य (vom vor. nach §. 554) ntr. der Zustand, die Thatigkeit eines Asketen 9, 44; 45, 10, 144, 114.

तामस N. ppr. eines der 7 Manu 140, 62 (vgl. Vishnu Pur. S 162, n. 2 Wils.)

ताम्बूल ntr. (Medin) Betel (Areca faufel) 119, 23; 146, 4, 197, 8; 275, 363.

ताम् (S. 169, र्) ntr. Kupfer; adj. fem स्त्री (nach Wils., vgl. §. 690, 2 (?), oder ob nach §. 450) kupferroth (§. 554, VI).

ताय् I Atm. (§. 789, V; eig. zu gencrellem Thema erweitertes Specialth. des Pass. refl. von तन्, vgl. §. 874, 7) sich ausstrecken, schützen; Aorist (§. 858), Caus Aor. (§. 844).

तायु (S. 157; fur org. स्तायु Yajurv. 16, 21, aber schon alt, wie das achte griech Intens. $\tau\alpha\upsilon\alpha\omega$ = ताताय् zeigt, die Wz. betreffend, vgl. GWL. I, 660) msc. Dieb 289, 2.

तार (Vb. तृ) msc ein hoher Ton in der Musik. — 2. (Verstummelung von स्तार von स्तृ GWL. I, 661) msc. ntr. fem. र् तार Stern, Augenstern, Pupille (§. 335; 709).

तारक (S 143; eher vom vor. nach § 559) ntr. fem. क्क Stern, Augenstern, Pupille (S. 225. इत्).

तारकित (vom vor. S. 225, इत्) adj. तार fem. gestirnt.

तारा s. तार.

तारामृग (Kmdh. ऽमृ०) msc. das Sternbild Mr̥ga (Antelope), gewöhnlich मृगशिरस्, . 2 Orionis welches durch einen Antelopenkopf bezeichnet wird 67, 17; 69, 45.

तारुण्य (von तरुण nach §. 554) ntr. Jugend.

तार्किक (von तर्क) msc. ein Philosoph, Dialektiker, Sophist 211, 6.

ताल (von तल) msc. (§. 710) das Zusammenschlagen der Handflächen, das Taktschlagen, ein musikalisches Instrument, eine Art Cymbel (§ 526, Au.).

तालमात्र (vgl. मात्र, wörtlich: „nur ein Zusammenschlagen der Hande“) Accus adv. einen Augenblick 72, 19.

तावत् (von तद् § 556, vgl S. 243, वत्, 2) adj. स्त्री fem. so gross, so lang; correlativ von यावत् 57, 31; 254, 110, ohne Correl.: ebensoviel 140, 64; so viel 200, 4; — Acc. gen. ntr. als Adv. (Indecl. § 786), als Correl. von यावत्; während-indessen 266, 254; damit-so 97, 6; 7; als-da 97, 12; 13; ohne Correl.. so lang 67, 14; 114, 19, 123, 8, 184, 1; (doch?) 116, 7; bislang 256, 133, einerseits, nun 182, 19; indess 97, 11; (nur) 83, 23; insofern 203, 8.

तावच्छत (nach §. 545, VIII gegen §. 546, B aus Kmdh. तावत् ऽशत) adj. स्त्री fem. eben so viel Hundert als Maass habend 140, 69.

तावदुषा (Bhvr. तावत् ऽमुषा) adj. पा fem. so viel Eigenschaften habend 136, 20.

तिक् (oder तीक्) I Atm (§. 789, V) gehn Caus Aor. (§. 844) — 2. (oder तिग्) V Par. gehn, toden wollen

तिक्कशाक (eig. Kmdh. तिक्क „bitter“) ऽशाक „Kraut“) msc. eine Pflanze: Capparis trifoliata; eine Art Mimosa

तिग् s. तिक् 2.

तिग्म (Vb. तिङ् S. 166, म्) adj. मा fem. scharf, stechend, heiss.

तिग्मरश्मि (eig Bhvr. vom vor. und र्०) msc. Sonne (s. अभिति०).

तिघ् (?) V toden.

तिङ् „scharf sein“; das primare Thema wird aber nicht flektirt; dessen De-

siderativform तितिच् (§. 153. 188) ist Atm. (§. 789, V) u. bed. übersich ergehen lassen (eig. scharf sein wollen gegen etwas), ertragen. Caus. तेज्जि scharf machen.

तितिच् s. तिन्.

तितिच्चा (vom vor.) fem. Geduld (§. 536).

तिप् (auch दिप्? §. 156, 1; Verstummlung von स्तिप्) I Atman. (§. 789, V) tropfen. Caus. Aor (§. 844)

तिम् (auch तोम्; Verstummlung von स्तिम्) IV Par. nass sein, unbeweglich sein 87, 13.

तिमि (vom vor. S. 152, §. 394) msc. ein fabelhafter, ungeheuer grosser Fisch.

तिमिर् (S. 169, §. 419, wohl von तम, vgl. तमो) msc. ntr (§. 711) Finsterniss.

तिरश्च s. तिर्यच्.

तिरश्च (für org. *तरश्च (alter Acc. Pl. eines Thema तर?) wie einerseits zend tarô, andererseits lat. trans zeigt) Indecl. (§. 783) in die Quer, krumm (schleichend) geheim, verdeckt, schlecht, verächtlich; mit Acc. u. Loc. (§. 785); Prafix (§. 241); vor कृ (§. 241; 104, A, 5); wird in den starken und schwachen Formen तिरि vor अच् (S. 133, O, 2, vgl. तिर्यच्).

तिरस्य Vb. Par. (§. 235) verschwinden.

तिर्यच् (aus तिरश्च s. अच् S. 133, O, 2; stark तिर्यच्, schwachste Form तिरश्च §. 754, II; §. 585, IV; 686, I) adj. तिरश्चो fem. krumm gehend; acc. gen. ntr. तिर्यक् adv. krumm.

तिल I Par. (oder तिष्ट) gehn. — VI. X Par. olig. sein.

- तिल msc. Sesampflanze (Sesamum orientale), Sesamol 169, 98; ??? 278, 394 (s. Anm.); ein Maal oder Fleck, wie ein Sesamkorn (§. 528, 544; 555).

तिलक (vom vor nach § 559) msc. ntr Fleck, Zeichen auf der Stirn und zwischen den Augenbrauen mit farbiger Erde oder Salben gemacht, als Schmuck oder religiöses Zeichen (§. 554)

तिलग्रस् (von तिल nach §. 578) adv. in Stücken so klein wie Sesamsaamen 112, 7.

तिलोन्नमा (eig. Kmdh. तिल s. उन्नम §. 656, II, 3, 2) fem. N. ppr. einer der Apsarassen 182, 8.

तिष्ठ s. तिल्.

तिष्ठ s. त्रि.

तीक् s. तिक्.

तीक्ष्ण (von तिन् S. 172, von dem verstummelten Desider.) adj. चा fem. scharf, stechend, heiss, heftig (§. 441, 2, b)

तीम् s. तिम.

तीन् X (eig. Denomin. des folg.) Par. (§. 209; 843; 844) ein Geschäft bis zu Ende bringen.

तीर् (von Vb तृ durch Einfluss des Accents für तार्, welches bisweilen dafür eintritt, s. weiterhin; eig. „der Punct nach welchem man übersetzt“) ntr. (§. 708) Ufer (§. 487; in Zsstzg auslaut. wann स्तार् dafür §. 622, IV; 681).

तीर्थ (Vb. तृ S. 165) msc. ntr. (§. 711) eine Treppe an einem Wasser, welche als Landungsplatz dient; ein heiliger Badeplatz, insbesondere am Ganges oder an heiligen Wassern; heiliger Ort überhaupt; ein geistlicher Lehrer, Guru (Sch. सत्पात्र) 182, 20 (§. 476; 488; 500; 510; 517; 547, IX).

तीव्र (wohl eig. Denom. von einem Nomen organ. *तिव्र von तिन्, vgl. तिम und das folgende) I Par. gross, stark sein

तीव्र (vom vor.) adj. fem. रा stechend, heiss, uberaus gross (§. 463, vergl. तिम तीक्ष्ण).

तु (§. 160, Bem. 1) II Par. (§ 819, 3, 2) wachsen (stark sein), gehn, fullen, verletzen; vd. Intens. (§. 170).

तु Ind. (§ 786) Part. aber, ferner, wahrlich, vergl तः; hinter अस्ति „sondern, vielmehr“ 184, 17 (§ 91; 127, 2, b).

तुङ्ग (Vb. तुङ्ग) adj. ता fem. hoch.

तुङ्ग (§ 160, Bem 1) I Par. stossen, schwanken, eilen. — X Par. s. तुङ्ग.

तुङ्ग I Par. stossen (in die Hohe ragen), stark sein, schützen, vd. reichen — X (auch तुङ्ग) Par. gld und wohnen (vgl. §. 208, Bem 2). — तुङ्ग X Par. sprechen (leuchten?).

तुङ्गिन N. ppr. 268, 277.

तुङ्ग (§. 149) VI Par. sich zanken.

तुङ्ग I u VI (§. 149) Par oder तुङ्ग I Par oder तुङ्ग I Atm (§ 789, V) stossen, brechen. Caus Aor. von तुङ्ग तुङ्ग (§. 844)

तुङ्ग od. तुङ्ग od. तोङ्ग I Par. verachten

तुण्ण VI Par krumm sein.

तुण्ण s तुङ्ग.

तुण्ण X Par (§. 209; 843, 844) bedecken.

तुङ्ग (§. 156, I) VI Par Atm. (§. 789, I) stossen, treffen 149, 27

तुङ्ग s. त्रुङ्ग.

तुप् oder तुप् (§. 241, Bem. 5, 32; 159, Bem. 2; 154, 2) oder तुक् oder तुप् (§ 154, 2) I VI Par. stossen, verwunden.

तुप् s तुप्.

तुभ् IV. IX Par I Atm. (§. 789, V) stossen, todt. Aor. von Iu. IV (§. 858, VIII, 1. 2).

तुमुल (auch तुमुल ved. तुमु s. Sâma-V Gl, vergl. lat. tumultu) msc. ntr. wirrer Kampf, Aufruhr, wildes Geschrei; ep. adj. Beisatz von तुङ्ग verwirrt, wild 33, 1; 3; 39, 2; auch 188, 23 (Daçak.) scheint „verwirrt“ die Bed.

तुम्प s. तुप् und तुम्ब.

तुम्प् s. तुप्.

तुम्ब I Par. qualen. — oder तुम्प् (?) qualen, unsichtbar sein (?).

तुर् s त्वर्.

तुर् 296, 4 (Sch leitet es nach §. 289 (vergl. 59, Bem.) von Vb. तृ, mit der Bed. „laufen“, oder त्वर् (nach §. 152) ab, also „eilend“; mir scheint es von तुर्व S 132, 5 zu stammen und „kämpfend, Kämpfer“ zu bedeuten; vgl. वृत्रतुर अतुर् Sv. Gl)

तुरग (Tip. *तुर (für *त्वर von त्वर्) „Schnelligkeit“ und त ग „gehend“ §. 272) msc. Pferd.

तुरपय Vb. (vgl. तुरपा S 145) Par eilen.

तुरीय (S. 227, ईय, für चतुरीय wie zend.

(ā)-khtūrya = तूर्य = तूर्य für चतूर्य zeigt) msc. ntr. या fem Ordin (§. 770) vierte, in der Vedantaphilosophie bezeichnet es das rein geistige, den Allgeist (ursprünglich den vierten (dem des Jāgrat Svapna und Sushupti nachfolgenden) Zustand des durch Speculation und Intuition in die Identität eindringenden, in welchem er den Allgeist erkannt hat, vgl. Web. Ind. Stud II, 55 und 61, vs. 11).

तुरुष्क N ppr. eines Volkes (= dem Namen der Turken) im Norden 258, 152

तूर्य (S. 241, य, 10, für चतूर्य, vgl तुरीय) msc ntr. या fem. Ord. (§ 770) vierte (§ 653, VII).

तुर्व I Par. schlagen, todt. Ptcp. Pf. Pass तूर्ण aber vd. (auch gewöhnlich?) s तूर्त (§. 897, 2)

— प्र प्रतूर्त (§. 564, III)

तुर्वीति (vom vor. gegen §. 57) N. ppr 298, 23

तुल (aus Vb. तृ) X Par in die Hohe heben (eig. Caus. steigen machen).

तुला (vom vor.) fem das Wagen, die Wage; Gleichheit (eig an Gewicht, dann überhaupt), Ähnlichkeit (S. 241, v).

तुलि Vb Denomin (vom vor., vergl Siddh. K 147, b, 5) Par vergleichen 74, 21.

तुल्य (von तुला S 241, v) adj या fem gleich.

तुवि (Vb. तु) adv. viel (vd. nur als vor-deres Glied in Zsstzg belegt)

तुविद्युम् (Bhvr. vom vor. und चु०) adj. (ना fem.) reich 293, 3.

तुष (§. 156, 1) IV Par. sich freuen, zufrieden sein 164, 72; 282, 433, Aor. (§. 856, 10); Ptcp Pf. Pass. (§. 894); Caus तेषि zufriedenstellen, erfreuen 44, 36; 49, 3; 191, 141.

— परि sehr erfreut sein 151, 2. Caus sehr erfreuen 104, 10

— सम् Caus. erfreuen 277, 379.

तुषार (S. 151) adj. (री fem. Wils.) kalt; sbst. msc. Eis, Schnee.

तुषारकिरण (eig. Bhvr. ऽक्कि० kalte Strahlen habend) msc. Mond 237, 27.

तुषाराद्रि (Kmdh §. 656, V ०र ऽच्चि) msc. Schneeberg = Himālaya 156, 29.

तुष्टि (Vb. तुष्ट) fem. Freude, Zufriedenheit.

तुम् I Par. tonen.

तुह I Par. qualen. Aor. (§. 858, VIII, 2)

तुहिन (S. 154) ntr. (§. 708) Frost, Mond-schein.

तुहिनयुति (eig. Bhvr. ऽयु०) msc. Mond 237, 30.

तुड्ड s. तुड्ड und तुड्ड.

तूष्ण X (eig. Denom. des folg.) Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) anful-len. — sich zusammenziehen (?? wurde als „arbitrar“ bei §. 209 (vgl. 843. 844) hinzuzufügen sein).

तूष्ण msc fem णो (§ 691 Wils. auch णा) Kocher.

तूर (vgl. तूर) IV Atm. (§ 789, V) eilen, todtten Ptcp. Pr. (§. 23, Bem.); Ptcp Pf. Pass. (§. 897, 2).

तूर (nach §. 289 von Vb. तूर vergl. S. 132, 6) adj. eilend.

तूर्ण Ptcp. Pf. Pass. von तूर् तूर तूर.

तूर्य 1. (= तूर्य wo s.) vierte 251, 73. —

2. ntr. (§. 708) musikalisches Instru-ment (weil deren 4 Classen gerech-net werden?)

तूल I. X Par. wagen (vgl. तुल). — an-ful-len (?).

तूल msc. ntr. Baumwolle, vergl. हंसतूल (§. 213, Bem. 1; 681).

तूलक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. Baumwolle.

तूष्ण I Par. (vgl. तुष्ट, Dehnung statt Guna und zu generellem Thema erweitert) sich freuen, zufrieden sein.

तूष्णीम् (vom vor S. 166 s. Ntr) Ind (§. 783) still (§. 560).

तृह्र (§. 154, 2; 156, 3) VI Par. Specialth.

तृह्र (§. 797) tödten (vgl. तृह्र).

तृक्ष I Par. gehn

तृक्ष (Dvigu aus त्रि ऽक्ष्च S. 247, VIII) ntr. drei Lobverse 294 Überschr.

तृष्ण (§. 154, 2, 4) VIII (aus dem Speth. von तृद् entstanden) Par. Atm (§. 789, I) essen; Aor. (§. 858, IX), Ptcp. Pf. Pass und Abs. (§. 896, 2; 914, I).

तृष्ण (ob statt तृष्ण Ptcp. Pf. Pass. von तृद् „essbares“ Futter? aber wegen goth. þaurnu-s Dorn vielleicht zu तृ durch-bohren, stechen GWL. II, 256) msc ntr. (§. 711) Gras und Unbedeutendes 24, 40; Kraut (§. 430; 434; 441; 460, 7; 12; 472; 473; 528; 585, VII; 650, I).

तृतीय (von त्रि §. 770) msc. ntr. या fem. Ord. dritte (§. 244, 566, III; 653, VII).

तृद् (§. 156, 3) VII Par u. Atm (§. 789, 1)
todten, verachten, essen.

तृप् IV (§. 149, 2, 156, 3) V (§. 23, Ausn.)
VI Par., auch तृक् od तृम् (§. 154, 2, 2)
oder तृम्क् (§. 154, 2, 2) VI Par. sich
sattigen, freuen, तृप्त 101, 8, 166, 82
(§. 225; 563, IV; 664). — Caus. sat-
tigen, erfreuen 36, 17; vd. (auch ep.
s. Westerg.) Atm. (befriedigen von
sich aus) ohne Augm. 292, 11 —
X. I sattigen, satt werden, beleuchten
तृप्त (vom vor S. 144) msc. Sonnen-
schirm, Mond.

तृपाय Vb. Denomin. (von तृप्) Atm
(§. 225, 230) satt werden (?).

तृप्ताय Vb. Denom (von तृप्) Atm (§. 225)
satt, erfreut, werden.

तृप्ति (Vb. तृप्) fem. Sattigung, Vergnu-
gen, Zufriedenheit

तृप् s. तृप्.

तृम्प् s. तृप्.

तृम्क् s. तृप्.

तृष् IV Par. durstig sein Ptcp. Perf.
Pass. (§. 894, II).

तृष्ठा (vom vor.) fem. Durst

तृष्णान् (Vb. तृष् §. 301) adj. durstig.

तृष्णा (Vb. तृष् S. 165; S. 12, n. 1) fem.
Durst, Begierde.

तृह् (§. 156, 3) VI. VII (Specch. stark तृपोह्
§. 803) todten.

तृ I Par. übersteigen, übersetzen; Pf.
red. (§. 828); überwinden 204, 4; er-
langen 94, 3; erreichen 294, 6; ep.
Infin. तर्तुम् 85, 52 (§. 918, Bem.). —
Caus. übersteigen machen, befreien,
erretten (mit Ablat.) 194, 19. — ved.
Intens. (§. 172; 174).

— ऋ herabsteigen (Ablat.) absteigen
27, 12; 64, 9; 111, 17; 114, 2, 179, 5;

188, 19; 237, 3; 250, 66, ep. ohne
Augm 30, 4, vom Himmel auf die
Erde herabsteigen, Mensch werden
110, 4. — Caus. herabsteigen ma-
chen 248, 32; herabnehmen 100, 5;
weggehn machen, entfernen 238, 36
— वि überschreiten, vollenden 256, 135,
geben (erzeugen) 173, 31; erlauben
275, 353.

— सम् übersetzen 151, 4

तेद् I Par. schützen.

तेजस् (Vb. तिज्) ntr. Scharfe, Glanz, Licht,
Flamme, Ruhm, Starke, Berühmtheit
= tapfrer Mann 24, 40

तेजस्वित् (nach §. 554 vom folg) ntr
Glanz 34, 7

तेजस्विन् (von तेजस् §. 563, XII) adj. नी fem.
glanzend, beruhmt.

तेजोनिधि (Bhvr तेजस् नि⁰) msc reich an
Glanz, Ruhm

तेप् (vergl. तिप्) auch देप् (?) I Atman
(§. 789, V) tropfen, wanken. Caus
Aor (§. 844).

तेव् I Atm (§. 789, V) spielen (vergl
दिक्), klagen (vergl. देक्); Caus. Aor
(§. 844).

तैजस् (von तेजस्) msc. der Glanzende (de-
finirt) 208, 7.

तैल (von तिल §. 525) ntr. aus Sesam
gepresstes Öl.

तोक् (vgl. तैक्-यो und Sâma-V. Gl. तुक्)
ntr. Kind, Sohn, Tochter.

तोइ s. तुइ.

तोमराण N. ppr. 264, 232.

तोय ntr. Wasser.

तोयद् (Ttp. vom vor. und द von Vb. दा
§. 270) msc. Wolke.

तोर्ण (von तूर् als Nbform von तृ) msc.
ntr. (§. 711) die geschmuckte Wol-
bung eines Thors.

त्यङ् (aus अति ऽ अङ् entstanden; §. 156, 1)
I Par. (wegtreiben) wegwerfen 105, 18;
weggeben 189, 16; 192, 22; aufgeben
74, 21; 90, 17; hingeben 123, 4; ver-
lassen 7, 18; 43, 26; 56, 20; 119, 6;
verlieren 91, 24; 124, 20; episch
Atm. 76, 40. — त्यङ्गा mit Verlassen,
Vernachlässigung, ohne Rücksicht auf
33, 3. — Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 3).
— परि verlassen 8, 23; 89, 3, 164, 73;
ausser Acht lassen 163, 66; aufgeben
192, 3; 256, 133; 276, 374; auslassen
208, 19.

— — संपरि flichen 87, 5.

— सन् aufgeben 169, 100; 249, 54.

यद् (aus Prnth. त ऽ यद् „dieser, welcher“
zsgezogen) Pronmth. „dieser“ (Declin.
§. 776, Nom. Sing. msc. स्यस् §. 109,
Bem. 2; 239, Bem.; S. 133, O, 2; 136,
अ, 6; §. 431, Bem.), dient vd. insbe-
sondre zur Anknüpfung des Prädi-
cats 289, 1. 2 (vergl. Sāma-V. Gl.);
wann in Zsstzg ausl. ऽ त्यद्म् (§. 680).

त्याग (von Vb. त्यङ् S. 142, अ, 23) msc.
das Verlassen, Aufgeben, insbesondre
weltlicher Genüsse und der sie ver-
schaffenden Mittel; Freigebigkeit.

त्रंस X Par. leuchten, sprechen.

त्रख् त्रङ्ख त्रिङ्ख (?) I Par. gehn.

त्रङ्ख I Atm. (§. 789, V) gehn.

त्रङ्ख s. त्रख्.

त्रङ्ख I Par. gehen.

त्रन्द oder तुन्द I Par. sich anstrengen,
handeln, geschäftig sein.

त्रप् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) sich
schamen, scheuen. Pf. red. (§. 828),
Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II, Ausn. 1
und a); Caus. त्रपि (§. 202; 881, 4; 916).

त्रपा (vom vor. §. 335) fem. Schaam.

त्रय (von त्रि §. 557) ntr. यो fem. Dreiheit
117, 1; 165, 76, vgl. त्रयत्रयो dreihun-
dert 257, 143.

त्रयोदश msc. ntr. त्रयो fem. Ord. (§. 770)
dreizehnte.

त्रयोदशधा (von दशन् §. 580) adv. drei-
zehnfach.

1. त्रस् I. IV Par. (eig. zittern) laufen,
sich fürchten 257, 141; Pf. red. (§. 828,
Ausn.); Ptcp. Perf. Pass. त्रस्त (§. 896)
74, 14; 274, 345.

— अत्र अत्रस्त (§. 653, IV)

— उद् उत्त्रस्त zitternd 257, 148.

— परि sehr sich fürchten, zittern 87, 7

— सस् erschrecken संत्रस्त 119, 16. —
Caus. in Furcht, Schrecken, setzen
106, 22.

2. त्रस् X Par. halten, nehmen (?), weh-
ren (?).

त्रस्तु (von Vb. 1. त्रस् §. 302) adj. furchtsam.
त्रा s. त्रै.

त्रास (Vb. 1. त्रस्) msc. Furcht, Schrecken.

त्रासन (Vb. 1. त्रस्) ntr. das Erschrecken
196, 22.

त्रि msc. ntr. त्रित्सु (Verdoppelung von त्रि
mit Übergang von त्रि in त्रि u. Schwach-
ung des त्रि zu त्रि nach Bopp) fem.
Num. (§. 764 ff Decl. 766) drei (§. 557;
580; 674, III; 698; 770).

त्रिंशत् Num. f. dreissig (§. 546, II; 547, VIII).

त्रिंशद्विंश (Zsstzg aus त्रिंशत् ऽ त्रिंशति nach
§. 666, 1, 669) adj. त्रिा fem. zwischen
dreissig und zwanzig 262, 209.

त्रिक ntr. (§. 546) Dreiheit; der untere
Theil des Ruckgrats, Huften 105, 4

त्रिगुण (Bhvr. त्रिगु) adj. त्रिा fem. die drei
Eigenschaften (s. गुण) besitzend.

त्रिग्राम्य (von त्रि, Dvigu von त्रि ऽ ग्राम) adj.
त्रिा fem. (in drei Haufen getheilt) drei-
getheilt 253, 97.

त्रिङ्ख s. त्रख्.

त्रिचतुर (Zsstzg von त्रिचतुर nach §. 666, 1, vergl. 669, 4) adj रा fem zwei oder drei 187, 3.

त्रिदण्ड (Kmdh. त्रिदण्ड⁰) msc. ntr. drei Stäbe (von Bambus die der wandernde Asket trägt, daher er त्रिदण्डिन् (§ 563) heisst) 77, 9 (vorderes Glied einer Zusammensetzung).

त्रिदिव (wohl eig Dvigु त्रिदिव aber gegen §. 660, „die drei Himmel“) msc. ntr. Himmel, Paradiess.

त्रिदिवीकस् (Bhvr. त्रिदिवीक⁰) adj im Himmel wohnend, Gott 143, 95.

त्रिधा (von त्रि §. 580) adv. in drei Theile getheilt 33, 6.

त्रिधातु (Bhvr. त्रिधातु⁰) adj die drei Welten tragend 292, 12 (vgl. Sāma-V. Gl.).

त्रिनवत msc. ntr. ती fem. Ord. (§. 770) dreiundneunzigste.

त्रिपञ्चाश msc. ntr. त्रि fem. Ord. (§. 770) dreiundfünfzigste.

त्रिपुर (Dvigु §. 660) ntr. drei Städte; ntr. fem. त्रि N ppr. jetzt Tipperah; msc. N. ppr. eines von Siva verbrannten Asuren.

त्रिपुरदाह (Ttp. vom vor. und दाह von Vb. दह् §. 269) msc. (den Tripura verbrennend) Siva (s. das vor.) 171, 14.

त्रिपुरेश (Ttp. त्रिपुरेश⁰) msc. Siva (vgl. त्रिपुर) 255, 123.

त्रिपुरेश्वर (Ttp. त्रिपुरेश्वर⁰) msc. Siva (vgl. त्रिपुर) 249, 46.

त्रिभाग (Kmdh. त्रिभाग⁰) msc. drei Theile, drei Viertel 259, 170 (vorderes Glied einer Zsstzg.).

त्रिभुवन (Dvigु त्रिभुव⁰ §. 660) ntr. (§. 708) die drei Welten, Himmel Erde und Unterwelt.

त्रिमन्तु msc. 296, 4 (nach Sch. Rv. I, 895 Kenner der drei Opfergattungen; eher wohl N. ppr.).

त्रिलोक (Kmdh. त्रिलोक⁰) msc. drei Welten 78, 22 (Plur.).

त्रिवर्ग (Kmdh. त्रिवर्ग⁰) msc. die drei Classen, welche die Gegenstände menschlichen Trachtens unter sich begreifen Besitz, Genuss, Tugend.

त्रिविध (Bhvr. त्रिविध⁰) adj. धा fem. dreigestaltig 114, 117; dreifach 223, 36; 225, 62.

त्रिवृत् (Kmdh. त्रिवृत्⁰, letztes nach §. 289) adj. sich dreimal drehend (Rv I, 118, 2); dreifach 208, 20.

त्रिशोक msc. N. ppr. 297, 12.

त्रिष्टुभ् (त्रिस्तुभ्, letztes von Vb. स्तुभ् §. 44, 6) fem. eine Art Metrum (§. 44, 6; 427).

त्रिस् (von त्रि §. 580; 48) adv. dreimal.

त्रुट् (§. 149) VI. IV Par. zerspringen; X Atm. (§. 789, V, eig. Caus.) zerspalten.

त्रुप् oder त्रुम्प (§. 154, 2), त्रुप्, त्रुम्प (§. 154, 2) I Par. schlagen, tödten.

त्रुप् s. त्रुप्.

त्रुम्प s. त्रुप्.

त्रुम्प् s. त्रुप्.

त्रेता (von त्रि wohl aus त्रय (vgl. Gen Plur. von त्रि und §. 580) nach §. 554) fem. die Dreiheit der heiligen Feuer, die drei heiligen Feuer, Bezeichnung des zweiten Weltalters (Juga).

त्रै I Atm. (§. 789, V) schützen 72, 22; .ep. auch Par. und Imperat. aus der generellen Form त्रा (wesshalb, wie es scheint, einige Gramm. त्रा II als Wz. hinstellten Dhptth. 22, 69; doch kann man diese Formen als Imperat. u. s. w. Aor. nehmen §. 796, IX, vgl. §. 862) 58, 4.

— परि schützen 73, 3; abwehren 106, 11 retten 194, 18.

त्रैगर्त (von त्रिगर्त (Name eines Gebiets in der Nahe des heutigen Lahore) §. 567, II, 4, vergl. §. 439 und §. 438) msc. ती fem. ein Einwohner jenes Gebiets, Plur msc. त्रिगर्तास् u s w. — König dieses Gebiets 257, 144.

त्रैलोक्य (von त्रि + लोक nach §. 554) ntr. die Dreiweltheit, die drei Welten 51, 6, 110, 2; 119, 20 (§. 566, XII).

त्रैविध्य (von त्रिविध्य nach §. 554) ntr. Dreifachheit 220, 12; 232, 148.

त्रोटक ntr. eine Art Drama (vgl. Bollen-sen Vikramorv. 134).

त्रौक् I Atm. (§. 789, V) gehn, sich nähren. Caus. Aor. (§. 844).

त्व Pronomth. „anderer“ (Declin. §. 778, vgl. S. 11, n. 2; §. 239; S. 133, O, 2, b, §. 560; 582; 683, VI).

1. 2. त्वच् s. 1. 2. तच्च.

त्वक्सार (त्वच् + स⁰) msc. Bambus, Cassia-Holz.

त्वङ् I Par. gehn, wanken, zittern.

त्वच् VI Par. bedecken.

त्वच् (S 160) fem. (§. 709) Haut, Fell, Borke, Rinde

त्वचि Vb. Denom. (vom vor. §. 213, Bem.) Par. die Haut abziehen.

त्वञ्च s. 2. तच्च.

त्वद् Pronomth. „anderer“ (Declin. §. 778; vgl. S. 11, n. 2; §. 239, Bem 1; S. 133, O, 2; S. 136, ञ, 6; §. 431, Bem, 560, 582, 683, VI); vgl. युष्मद्.

त्वद्धि (Bhvr. त्वद् „du“ s. युष्मद्) ऽ विधा) adj. धा fem. deinartig, dir ähnlich 75, 26.

त्वर (§. 152) I Atm (§. 789, V), vd. auch तुर III Par. eilen 53, 3; 272, 328 (mit Infin.). Ptcp. Pf. Pass. (§. 894; 897, 2 S. 419, n. 2) त्वरित 23, 38; 41, 23; 240, 57 und तूर्ण 30, 3; 33, 36; 62, 53, 147, 13. Caus. त्वरि §. 202 (vgl. 881; 916). Aor. (§. 843, Ausn.) Caus. von तुर (vgl. §. 203, Ausn.).

त्वरा (vom vor. §. 335) fem. Eile.

वरायस्य Vb. Par. (§. 235) eilen (?)

त्वष्टृ (Vb. त्वच्) msc. Zimmermann, der göttliche Zimmermann, einer der 12 Gotter (Sâma-V. Gl.) 292, 9

विष् (§. 156, 1) I Par. Atm. (§. 789, I) glänzen, leuchten.

त्विष् (vom vor.) fem. (§. 709) Glanz (= Stern) 236, 13, Flamme, Schönheit.

त्वेषसंद्गृ (Ttp. त्वेष (nach §. 325 von त्विष्) „Flamme“) ऽ सं⁰ (= gewohnl. सदृग्) adj. flammenähnlich 292, 8.

त्सर (verstummt aus उत् + सर von सृ §. 142) I Par. schleichen.

त्सर् (S. 156, §. 397) msc. Schwerdtgriff.

य

यक्किक्क N.ppr. eines Geschlechts 258, 151.

युङ् स्थङ् (§. 33; 149; aa. खुङ् सखुङ् कुङ्) स्फुङ् (§. 149) VI Par. bedecken.

युर्व (vgl. तुर्व) I Par. schlagen, todten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

द

ऽद fem. दा (von den Vbb. दा हे है दो §. 270 und Ausn.) gebend 170, 6,

schutzend, reinigend, theilend (brechend, loschend) 172, 25.

दशू (§. 154, 2; 156, 1) I Par. Specialth.

दश (दश? §. 795, V) beissen 187, 7 Pf. red. (§. 828); Absol. auf अम् (§. 909); Intens. (§. 165, 2; 169, 2). — X (auch दंस् दस्) Atm. (§. 789, V) beissen, sehen (?). — X (auch दंस्) Par. sprechen, leuchten.

दश (vom vor.) msc. Zahn, Wespe, Bremse, Rustung.

दशित (vom vor. nach Anal. S. 225) adj. ता fem. gerüstet, gepanzert, gebissen, gestochen.

दंष्ट्रा (Vb. दंष्ट्र §. 352) fem. (§. 708; 710) grosser Zahn, Zahn wilder Thiere (§. 563).

दंष्ट्रिन् (vom vor. §. 563) adj. रिणी fem. beissend, Bezeichn. der wilden Thiere; sbst. msc. Eber, Schlange

दंस् s. दंष्ट्र.

दह् (vgl. दह्) X Par. brennen, leuchten
दक्ष I Atm. (§. 789, V) 1 zunehmen, wachsen, schnell sein, stark sein, (vgl. vd. दक्ष दक्षस्). — 2. gehn, verletzen (für diese Bedd. gilt im Caus Aor. Abs. §. 881, 4; vgl. 916).

दक्ष (Vb. दक्ष in Bed. „schnell sein“) adj. क्षा fem. gewandt, geschickt.

दक्षिण (Vb. दक्ष S. 154, vergl. das vor.) adj. (Decl. §. 778, I, 2) पाा fem. gewandt, geschickt, rechts (von der rechten, als der gewandteren Hand), aufrichtig, rechtschaffen, südlich (weil der Inder beim Gebet nach Osten steht, also den Süden zur rechten hat), das eine der drei heiligen Feuer, welches das südliche genannt wird (Stevenson Translation of the Sāma-Veda, Pref. VII). — sbst. fem. das Beschenken der Priester bei Opfern (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 461, 547, IX; 560; 572, 573; 582; 683, VI).

दक्षिणा Indecl. (vom vor. eig. alter Instrum. §. 573, vgl. 782; 783) zur Rechten, im Süden; mit Abl. oder Gen. (§. 785).

दक्षिणायन (Ttp. ०पाऽअयन) ntr. südliche Wendung der Sonne 140, 67.

दध् V Par. schlagen, schützen; IV (vd.) gehn, laufen (ॐध-व्).

दध् I Par. schützen, verlassen.

दण्ड (Xeig. Denom. des folg.) Par. (§. 209) strafen, zuchtigen 259, 171; 282, 438 (mit Acc. der Pson und der Strafe).

दण्ड (S. 160, 3; eher dialekt für दन्त्र von दम्) msc. ntr. (§. 711) Stock, Stab, insbesondere der des Todesgottes (vgl. die ῥάβδος des Hermes); msc. Strafe durch Geld oder Tod (§. 430; 475; 516, Bem.; 532, VIII; 547, IX, 554, VI; 558, VII; Stenzler, Lex. 25).

दण्डक (ntr. ?) N. ppr. eines Waldes im nordöstlichen Indien 71, 4; 80, 47; 83, 29, gewöhnlich दण्डकारण्य (Ttp ०काऽअरण्य) der Welt von Dandakā (letztes Name des Gebiets).

दण्डत्व (nach §. 554 von दण्ड) ntr. Zustand eines Stabes 221, 20.

दण्डिन् (nach §. 463 von दण्ड) adj. नी fem. einen Stab habend, tragend; sbst. msc. Pfortner; ein Jaina-Asket; einer von der Sekte der Stabträger (eine Art Bettelmonche, die ihre Regel von Sankara Achārya ableiten); N. ppr. (vgl. jedoch Wils. Pref. insbes. S. 4) des Vfs. des Daṣakumāracarita (§. 441, 518, Bem.; S. 224, अयन).

दध् msc. ntr. fem. ती (Declin. §. 754, I) in Bhvr.-Zsitzg wann für दध् (§. 670); wann überhaupt (§. 754, XV).

दध् (aus दा) I Atm. (§. 789, V) geben, Pf. red. (§. 828).

दध् (aus धा) I Atm. (§. 789, V) setzen, halten.

दन्त (S. 161; eher statt अदन्त Vb. अद्) msc. (Decl. §. 754, XV) Zahn, Elephantenzahn (§. 563, VII; 564, XIV; XVIII; 565, VI, in Zsstzung regiert ausl. fem ता oder तो §. 693, wann in Bhvr. ऽ दन्त fem. तो §. 693).

दन्तिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. gezahnt; msc. Elephant.

दन्त्र s. धन्त्र.

दम् s. डिप्.

दमोति N. ppr. 298, 23.

दम् (§. 154, 1) IV Par. Specialth. दाम्य (§. 796, V) bezahmt, gebandigt werden 203, 20; 281, 432. Ptcp. Pf. Pass. Absol. (§. 896, 2; 914, 1). Caus. दमि (§. 789, I, 2, Ausn. 3).

दम (vom vor.) msc. Bezahmung, Selbstüberwindung, Herrschaft über die Leidenschaften.

दम्पती (Dvnd. von दम् (S. 131, O, 1, Ausn.) ऽ पति §. 631, 4, 3; 632; 634; vgl. §. 90, Ausn. 2) msc. Dual Mann und Frau.

दम्भ (S. 154, 2, 2) V Par. Specialth. stark दम्नो, schwach दम्नु (§. 802) tauschen, trugen. Pf. red. (§. 828); Ptcp. Pf. Pass. Abs. (§. 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II), Desid. (§. 190). — vgl. डप् und डिप्.

दम्भ Vb. Denom. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem.; 255) heucheln (?).

दम्भ (Vb. दम्भ) msc. Heuchelei, Betrug.

दय (von दा vgl. तय् u. दाय्, eig. Almosen geben?) I Atm. (§. 789, V) Mitleid fühlen 187, 2; 195, 7; 10; lieben. दयित geliebt 27, 9 oft; fem. ता Geliebte 241, 70; schützen, geben, verletzen, gehn; Pf. (§. 836).

दया (vom vor.) fem. Mitleid, Liebe, Zärtlichkeit (§. 543).

दयालु (vom vor. §. 508) adj. mitleidig.

दर (Vb. दृ §. 327; S. 139, अ, 12) msc. ntr (§. 711) eine Hohle, Grotte; (von Vb. दृ) Schrecken (§. 543).

दरदृ (Vb. दृ und दृ S. 145, अद्) fem. (§. 709, 9) Berg, Schrecken; N. ppr. eines Volksstammes im N. von Kaschmir 258, 152 (§. 515, Bem.).

दरिद्र (vom folg. S. 140, §. 380) adj. रा fem. arm.

दरिद्रा (altes Intens. von दृ „zerlumpt sein“ §. 138; beachte §. 155, I, vgl. mit §. 56) II Par. arm sein (§. 813), Pf. (§. 836); Aor. (§. 858), Prec. (§. 865); Pass. Specth. (§. 874); Aor. (§. 881, 2), Ptcp. Perf. Par. Atm. (§. 891); Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 5); Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 2); Absol. (§. 914, I. III); Desid. (§. 189); Caus. (§. 199).

दरी für दर (§. 242) vor मू (s. letztre beide).

दरु (von einem alten Intensiv von दृ) msc. Berg („geklüftet“), Frosch (wegen seiner eigenthümlichen Sprung- oder Schwimmweise §. 533, XVI).

दर्प Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem.; 255) stolz sein.

दर्प (Vb. दृप्) msc. ntr. (§. 711) Stolz, Hitze.

दर्पण (Vb. दृप् §. 253) ntr. das Anzünden, das Auge (das Leuchtende), m. Spiegel.

दर्भ (von दृभ) msc. eine Art Gras (= ahd. zurba zurft, Rasen, Torf).

दर्वि oder वी (S. 171, वि) fem. (§. 709, 3) abgestreifte Schlangenhaut.

दर्वीकर (Ttp. vom vor. und ऽ कर) msc. Schlange.

दर्श Vb. Denom. (vom folgenden) Atm. (§. 212, Bem.; 255) sehen (?).

दर्श (Vb. दृष्) msc. das Sehen, der Tag des Neumonds, halbmonatliches Opfer.

दर्शन (Vb. दृष्) ntr. das Sehen, das Auge, Gesicht, Traum, das Wahrnehmen,

Wahrnehmung, das Erfahren 62, 57, Erkenntniss, Einsicht, philosophisches System; im Bhvr. fem ना; ऽ दर्शन adj. „zu sehend“ (§. 324, Ausn.).

दर्शनपथ (Ttp. ऽ पथिन् §. 624) msc. Gesichtskreis 110, 6.

ऽ दर्शिन् (Vb. दृश् §. 282) adj. नी fem. sehend 8, 25; 182, 17.

दल्ल् (von दृ) I Par. sich spalten, reißen, brechen 236, 15; दलित (§. 656, IV). — Caus. (§. 202; vgl. 881; 916).

— वि zerschmettert werden 165, 77.

दल्ल (vom vor.) ntr das Abreißen, etwas abgerissenes, ein Stück, Theil; msc. ntr. Blatt (§. 476; 563, IV).

दविष्ठ दवोयस् s. दूर.

दशकुमारचरित (Ttp. ऽ च०; erstres Kmdh दशन् ऽ कु०) ntr. (Abenteuer) Geschichte der 10 Junglinge 179, 2.

दशग्रीव (eig. Bhvr. दशन् ऽ ग्रीवा) msc. (zehn Nacken habend, vgl. दशस्य) Bezeichn. des Rāvaṇa 77, 4; 84, 32; 89, 1.

दशान् Ord. (§. 764, ff.) zehn (§. 547, VIII).

दशान् (Vb. दंश् S. 146, अन्) msc. ntr. Zahn.

दशम msc. ntr. मी fem. Ord. (von दशन् §. 770) zehnte.

दशप्रती (Dvigu von दशन् ऽ प्रत §. 660) fem. tausend 251, 70.

दशा (Vb. दंश् S. 135, अ, 4; S. 137, अ, 8) fem. oder msc. Plur. (§. 716) das untere Ende (der zahnartige Saum?) eines Gewands; Zustand des Lebens (Jugend, Mannbarkeit, Alter, weil er durch den Zustand der Zahne sich vielfach kund giebt?), Zustand überhaupt.

दशार्पा (§. 86, Ausn. 6) msc. N ppr. eines Gebiets in Centralindien, südöstlich vom Vindhya-Gebirge 52, 9; 53, 22; 56, 9; 59, 17; der König des-

selben 60, 33 (gegen §. 438 nach Anal. von §. 439, 6); Plur. s. दशार्पा.

दशार्पाक (vom vor.) adj. dasarnisch 52, 10 (ist wohl दशार्पाक zu lesen?)

दशार्ध (Ttp. दशन् ऽ अर्ध) adj. धा fem. halb von zehn = fünf 137, 27.

दशस्य (Bhvr. दशन् ऽ स्य) adj. या fem. zehn Gesichter habend, zehnkopfig, msc. Bezeichn. des Rāvaṇa.

दस् IV Par. (untergehn?) umwerfen; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. Abs. (§. 896, 2; 914, I). — Caus. दासि Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, Bem.).

दल्ल (vom vor. S. 169, र) adj. (रा fem.) zerstörend, Bez. der Asvins 295, 16.

दह् (§. 156, 1) I Par. brennen, verbrennen, qualen 18, 33; 109, 9; 133, 12; 148, 20; 157, 32; 159, 47; 285, 478; दग्ध schlau (= विदग्ध) 193, 15 (?). — Intens. (§. 165, 2; 169, 2).

— निर niederbrennen 91, 26; 165, 76, 186, 1; निर्दग्ध geschwarzt (?) 284, 461.

— ग wegbrennen 101, 19.

— वि विदग्ध (durchbrannt) verschlagen 188, 9; 252, 79 (§. 475).

दहन (vom vor.) ntr. das Brennen; msc. der Gott des Feuers, Agni.

1 दा (§. 154, 2, 3) III Par. Atm. (§. 789, I); Speth. stark ददा, schwach ददु (§. 801); I Par. (vergl. aber गन्) hat als Specialth. दच्छ (§. 795, VII; VI) geben; III Parasm. 21, 9; 99, 4, Atm. 58, 3; 103, 14; Imperat Sing. 2 Par. देहि (§. 809), Aor. (§. 847; 856); Prec. (§. 865, Ausn.); Pass. Specialth. दीय (§. 874) 124, 2; Ptcp. Perf. Pass. दत्त (§. 154, 2, 3; 895, 2) gegeben (§. 622, III; 649, VII); gezogen (im Spiel) 185, 24; Absol. (§. 154, 2, 3; 914, II) दत्त्वा 99, 20; Ptcp. Fut. Pass. देय (§. 905, 2) zu gebend 176, 96 ntr. Sold 269

292. — Intens. (§ 806). — Desid. दिन्त् (§. 194) geben wollen 186, 23. — Caus. दापि (§. 199) geben machen 258, 151, verschaffen 193, 13. — vergl. यम्.

— आ wann III nur Atm. (§ 790); vgl. यम्; III Atm. nehmen 37, 28; 85, 49; वचस् 44, 34; empfangen 60, 26; Ptcp Pf. Pass. आत्त (§. 622, III) 98, 8; आदाय genommen habend, mit 20, 18; 101, 10; 13; 130, 22. — Desid. Atm. nehmen wollen 201, 11.

— उपा erheben, erhalten; उपात्त (§. 622, III) 148, 21.

— समा mitnehmen 131, 23 (§. 622, III).

— उद् vgl. यम् (§. 622, III).

— उप vgl. यम् (§. 622, III).

— नि (§. 29, 7; 622, III).

— प्र darreichen; Par. I यच्छति 122, 8; प्रददत् übergebend 62, 61 (Aor. प्रादात् §. 856) 52, 11; 60, 31; 82, 15. प्रत्त (§. 622, III) und प्रदत्त (gegen §. 622, III) 98, 16; 114, 6; 121, 16; daran legen 49, 18. Desider. Par. geben wollen 190, 6.

— संप्र I Atm., wenn mit Instr. in Dativbed. (§. 790).

— प्रति zuruckgeben Par. 58, 6. प्रतीत्त (§. 622, III).

— सम् vgl. यम्.

2. दा II Par. schneiden.

दाक्षिण्य (nach §. 554 von दक्षिण) ntr. Vertraglichkeit.

दान् I Par. Atm. (§. 789, I) grade sein, grade machen, bildet aber kein primäres Thema in dieser Bedeutung, sondern ein anomales Desider. दीदांस् (§. 183, Bem.). — X. I Par. zertheilen, zerschneiden.

दान (Vb. 1. 2. दा) ntr. das Geben, Gabe, Geschenk; der Saft welcher zur Zeit

der Brunst aus einer Öffnung an der Schläfe des Elephanten fließt (§. 566, VI).

दानव (von दनु Name der Tochter des Kasyapa) msc. Kind der Danu, ein Titanengeschlecht, Feinde der Gotter.

दानु (Vb. दा und दो) msc. Geber, Sieger; ved. Gabe.

दाम्न् ntr. ein Band. Seil, Faden, Strick, Fessel (§. 699).

दाम्भिक (von दम्भ) msc. Betrüger 270, 300.

दाय (?) wenn richtig altes Pass. refl. von दा I Atm. (§. 789, V) geben.

दाय (Vb. दा) msc. Gabe, Erbtheil.

दायकता (nach § 554 von ०क von Vb. दा nach § 252) fem. Zustand eines Gebers (in Zsstzg mit Genit, vergl. § 653, VII, Ausn.) 180, 21.

दायाद् (Ttp. दायऽआद् letztes von Vb. दा mit Praf. आ) msc. दा fem. Erbe, Sohn, Tochter (§. 554; 644, III, 8).

दार (Vb. दृ „lieben“) msc. Plur. (§. 708; 709; 716) Frau.

दारक (Vb. दृ) msc. Sohn, Kind; रिक्ता fem. Tochter, Hure.

दारिद्र् 130, 21 Armuth (ist gegen die Gramm. und vielleicht दारिद्र्य (s. das folg.) zu lesen; auch Hitop. 31 d. 128 haben P. und S. दारिद्र्य welches an die Stelle des von Lassen mit Unrecht aufgenommenen दारिद्र् zu setzen).

दारिद्र्य (von दारिद्र् nach §. 554) ntr. Armuth.

दारु (Vb. दृ S 157, उ, 6) msc. ntr. (§. 711) Holz; (Vb. दा दे दो §. 306, S. 169, रु) adj. रु und री fem. freigebig, mitleidig, theilend (§. 526).

दारुण (Vb. दृ S. 157, उन) adj. पा fem. furchtbar, schrecklich, Furcht einflößend (§. 128; S. 247, VI; §. 644, VIII).

दारुमय (von दारु) adj. वी fem. holzern 113, 12.

दार्वाभिसार Dārva und Abhisāra, zwei Lander in der Nahe von Kaschmir 257, 141.

दाव (§. 257) msc. Wald, Waldbrand, Brand überhaupt

1 दाय् I Par. Atm. (§ 789, I) geben, opfern 292, 6, Ptcp Pf. red. (§. 891) दाय्वत् 292, 12; vd. auch ददाय्वत् 297, 20. — Caus. Aor. (§. 844).

2. दाय् (auch दास्) V Par. tödten.

दाय्ययि (Patronym. von दाय्य §. 430) msc. (Plur. msc. दाय्ययस् u. s. w.) वी fem. Spross des Daçaratha 257, 31

दाय्यार्ण (von दाय्यार्ण) msc (Plur. दाय्यार्णस् u. s. w. §. 439), वी fem Einwohner von Dasarna, Dasarner 56, 13; 60, 29, Plur. 52, 12

दाय्यार्णक (von दाय्यार्ण §. 488) adj चिका fem. dasarnisch 52, 11; 16; 55, 7; 59, 13

दास् I Par Atman. (§ 789, I) geben.

Caus. Aor. (§. 844). — 2) s. 2 दाय्

दास् (S. 170, अ, 17. 18, aber wohl von दस् für दस्, vgl. Sv. Gl. unter दस् रस्) msc. वी fem. Diener, Slav, Dienerin, Slavine (§. 225; 441; 629; S. 246, III, vgl. दास्ती (nach §. 242) bei कृ).

दास्त्रन (vgl. त्रन) msc. = दास्ती Dienerin 182, 3.

दास्त्रवर्ग (Bhvr. ऽव्रव०) adj. मा fem. eine grosse Menge von Slaven enthaltend 294, 8.

दासाय Vb. Denomin. (von दास्) Atm. (§. 225) Slav werden.

दास्तीसुत (Ttp. ऽसु०) msc. Sohn einer Slavine 278, 397.

दासेय (von दास्ती nach §. 431, 3) msc. वी fem. von einer Slavine stammend; वी N. ppr. 5, 1.

दास्य (von दास् nach § 554) ntr. Slavercei Glossar.

दासापुत्र (Ttp. दासास् (Genit. von दास्ती) ऽपु० nach S. 246, III). msc. Sohn einer Slavine 260, 179.

दास्वत् (S. 170, वत्) adj. fem. ती spendend 287, 1.

दाह (Vb. दह्) msc. das Brennen, Verbrennen 215, 8; Brand 171, 14; 192, 4; 265, 239

दाहिन् (§ 282) adj. ती brennend 169, 97.

दिक्पथ (Ttp. दिक्पथिन् §. 624, 4) msc der Pfad, Weg, die Gegend 274, 341

दिदृक्षा (vom Desider. von दृश्) fem. Begierde zu sehen 170, 1, in Bhvr fem. क्षा 275, 357.

दिदृक्षु (vom Desider. von दृश् §. 298) adj. zu sehn begierig 35, 11; 252, 83.

दिन (S. 154, इन, eher für दिवन् Lassen, von दिवन् glbed) msc. ntr (§ 711) Tag; दिनदिने Tag für Tag (§ 683) 189, 28.

दिनकर (Ttp. ऽक० „Tag machend“) msc. Sonne.

दिनपति (Ttp ऽत० „Herr des Tages“) msc. Sonne 163, 69.

दिनाधीश (Ttp ऽअधीश „Oberherr des Tages“) msc. Sonne 112, 23.

दिनेश्वर (Ttp. दिन ऽईश्वर „Herr des Tages“) msc. Sonne 156, 27.

दिन्व् (vgl. दिव्) I Par. sich freuen, erfreuen.

दिप् s तिप्.

दिम्प s उप्.

दिम्भ s उप् und डिप्.

दिलीप N. ppr. eines Königs, Vorfahr des Rāma 46, 28.

1. दिक् IV Par. Specialth. दोष्य (§. 57) spielen 186, 2; kaufen, verkaufen, glänzen, loben, sich freuen, trunken sein, schlafen, begehren. Ptcp. Pf. Pass Absol (§ 896, 2, vgl 914, 1; 897, 5); Intens. (§. 818); Desid (§ 190).

2. दिक् X Par. drucken, bitten — Atm (§. 789, V) klagen.
 दिक् (von 1. दिक् „glänzen“) f (vd. auch msc. §. 708) bildet die schwachen Casus aus यु, den Nomin. und Voc. Sing. aus यो (§. 754, IX) Himmel (§. 104, A, b und Ausn. 3, 2; §. 500; 631; wo in Zsstzg ausl. ऽ दिक्म् §. 680, vergl. §. 630).
 दिवस् (Vb. 1. दिक् „leuchten“ ist S. 150, अस, 2 beizufügen; von einem Thema दिवस् Nbenform von दिवन् gld.) msc. ntr. (§. 711) Tag; दिवसेदिवसे Tag für Tag 33, 2, 45, 14.
 दिवसेश्वर (Ttp. ०त् ऽ ईश्वर „Herr des Tages“) msc. Sonne 167, 86.
 दिवा (eig. Instrum. von दिक् aber) Indecl. (§. 782; 783) bei Tag.
 दिवाकर (Ttp. दिवा (ob = दिक्? vergl. § 697)? und कर) msc. Sonne
 दिवानिश (Dvnd. दिवाऽनिश) ntr. Acc. adv. bei Tag und Nacht 46, 25.
 दिवाश्रयता (nach §. 554 von श्रय, Ttp. wohl nach Analog. von § 276 „bei Tag schlafend“) fem. das Schlafen bei Tag 266, 252.
 दिविष्टि (eig. Bhvr. दिक् ऽ दृष्टि „himmelbegehend“) fem. Opfer 288, 9; 292, 4.
 दिविष्ट (§ 44, 2; Ttp. दिवि (Loc. von दिक् S. 246, II) ऽ स्य (§. 35) von Verb. स्या §. 270) adj. ठा fem. im Himmel sich befindend, himmlisch, Gott 41, 5.
 दिवोदास (Ttp. दिवस् (Gen. von दिक् S. 246, III) ऽ दास) msc. N. ppr. 297, 14 (§. 650, VI)
 दिव्य (von दिक् §. 500) adj. या fem himmlisch, schön, angenehm; ntr. Gottesurtheil (?) 132, 11; 14.
 दिव्यचक्षुस् (Ttp. ऽ च०) ntr. himmlisches Auge = Prophetenblick 179, 7
 दिष्ट् (§. 66, 4; 156, 1) VI Par. Atm. (§ 789, I), zeigen, spenden, geben,

anweisen, befehlen, erzählen (Par) 150, 34; 154, 20, 172, 28 (mit Infin); 197, 13; दिष्ट bestimmt 62, 57 s. bes — अय (Par.) anzeigen, verrathen 193, 4; vorgeben 190, 19.
 — — व्यप (Par) bezeichnen 204, 19, verrathen 193, 19; uberlisten 88, 24.
 — आ (Par.) anweisen 116, 21; 183, 9, 196, 1; lehren 6, 9; abordnen 45, 13; Absol. auf अम् (§. 909)
 — — सम (Par.) befehlen 70, 57, 1, 119, 21; anordnen 142, 91.
 — उद् aufzeigen, lehren 160, 54; 162, 61, angeben 8, 28, ins Auge fassen. Absol. उद्दिष्ट nach, zu 6, 4; 72, 17; 100, 17; 102, 2; 121, 19; 255, 120.
 — उप (Par.) nachweisen 9, 44; vorschreiben 108, 9; anweisen 199, 22, lehren 22, 16; belehren 129, 18; 185, 1; 204, 8.
 — निरू (Par.) anzeigen, andeuten 197, 23.
 — य zeigen.
 — — संप्र schleudern 34, 8
 — सम् (Par.) anzeigen 53, 2; befehlen 20, 1; Anweisung geben (Atm.) 239, 56, 240, 61.
 दिष्ट् (vom vorig § 252, Ausn , 66, 4) fem. (§ 709, 9) Gegend, Raum, Welt- raum, Weltgegend, Ort, Leute (?) 180, 12 (§ 431; 506, vgl. Bem ; wo in Zsstzg ausl. ऽ दिष्टम् §. 680; 697).
 दिष्ट्य (vom vor. § 506, vgl. Bem. und §. 651) adj. या fem in einer Gegend liegend.
 दिष्टि (eig Ptcp. Pf Pass. von दिष्ट्) ntr Bestimmung, Schicksal (S. 231, क, 11)
 दिष्टान्त (Ttp. दिष्ट ऽ अन्त) msc. Tod.
 दिष्टि (Vb. दिष्ट्) fem. Vergnügen.
 दिष्ट्या (eig Instrum. des vor.) Indecl (§. 283) ein Ausruf der Freude oder der glucklichen Vorbedeutung; zum

Heil, Segen, Glück auf, brav 3, 3, 19, 61; 24, 43; 42, 17, 109, 11.

दिह् (§. 156, 1) II Par Atm (§. 789, I) beschmieren, zunehmen. Aor (§ 853) — नि (§. 29, 7)

— सम् zusammenschmieren संदिग्ध vergiftet 197, 2 (Wils. Daçak. n.); zweifelhaft 103, 2.

दो (§. 149, 4, 154, 2, 5) IV Atm. (eig. Pass. refl. von 2. दा oder दो und daraus entstandenes generelles Thema) vergehn, zu Grunde gehn. Pf. red. (§ 826, 5; 830; 832); Ptcp Pf. Pass दोन (§. 897, 5) unglücklich. Desid. (§. 193, Bem. 2); Caus. (§. 199).

दोन् I Atm. (§. 789, V) opfern, sich beherrschen, die heiligen Gebräuche lehren, kahlköpfig sein; Caus einweihen दीक्षित geweiht 69, 49, 99, 7 (vgl. jedoch दीक्षित nach S. 225, इत् vom folg.).

दीक्षा (vom vor) fem Opfer, Unternehmen von Askese, Bussübungen 48, 3 (S. 225, इत्; §. 629).

दीदांस s. दान्.

दीधिति (von दीधी S 162, ति, 2, vgl. § 58, Ausn. 2) fem. (§. 708) Strahl, Licht.

दीदी s. das folgende.

दीधी vd. auch दीदी (§. 138, vgl. §. 207, § 58, Ausn. 2 u Ntr; 149, 1 (S. 78) Ntr.) II Atm (§. 789, V) leuchten, glanzten (Spcth § 815) vd. Par. अदीदेत् 297, 17. Perf. periphr. (§. 835); Aor. (§. 849, Ausn. 4), Prec. (§. 865), Fut I u s w. (§. 869, ff.), Pass. Specialth. (§. 874); Aor. (§. 881); Ptcp. Pf. Pass (§. 896, 2); Ptcp. Fut. Pass. (§ 903; 905); Absol (§. 914, III). — Caus. (§ 203, Ausn.).

दीन s. दी.

दीनार् (S. 151, नार्, fremd *δι' αλλοτριον*, vgl. Burnouf Introd. à l'h. d. Bouddh. 423,

n.) msc. eine Münze, ein Gewicht Goldes, verschiedentlich bestimmt, ein Siegel, ein Goldschmuck.

दीप् IV Atm. (§. 789, V) glanzten 34, 6, 43, 31; Aor (§. 858); Ptcp. Pf. Pass दीप्त (§ 896, 2) flammend, leuchtend, glanzend 2, 21; 30, 7, 32, 23 u. s. w (§. 543). — Caus. glanzend machen 41, 7; Aor. (§ 844) अदिदीपत् entflammen 238, 42. दीपित erleuchtet, leuchten gemacht 170, 2.

— आ आदीप्त angezündet 147, 19.

— प्र प्रदीप्त entflammt 33, 34, 34, 13; 75, 29, 84, 28; beleuchtet 205, 9.

— सम् संदीप्त flammend 33, 5 Caus संदीपित angezündet 133, 11.

दीप (vom vorig) msc. Lampe (§. 543, 558, VI).

दीपन (Vb दीप्) ntr. das Anzünden 181, 21.

दीपिका fem. (von दीपक „beleuchtend“ von Vb. दीप्) Laterne 187, 4.

दीप्तात्मन् (Bhvr. दीप्त (Ptcp. Pf. Pass. von दीप्) ऽआत्मन्) adj (fem. §. 699) flammendes Wesen (Körper) habend, ganz flammend, Flamme seiend 20, 15.

दीप्ति (Vb दीप् § 334) fem. Licht, Glanz.

दीर्घ (S. 137, §. 327 von Vb दृह् „wachsen“) adj. वा fem. lang; Comparat.

द्राघीयस्; Superl द्राघिष्ठ (S. 228, ईयस्; § 554, VI, 588, I; 639).

दीर्घग्रवस् (eig Bhvr. ऽअ०) msc. N ppr . 297, 11

1 ड V Par. qualen, leiden, ड् IV Atm. (§. 789, V, eigentl. Pass. refl. von ड्) leiden, gequält werden 183, 7; Ptcp. Pf. Pass. डून् (§. 897, 4).

2. डु I Par. gehn, sich entfernen; Aor (§. 856, 3) Prec. u. s. w. (§. 867; 869, 870; 871; 903; 917) Ptcp. Pf. Pass. डूत् (§. 895, 3).

दुः स दुस्; दुःख् S. दुःख्; दुःखः S. दुःखः.
दुःखाकर (von दुःख und कृ nach §. 245,
1, c) adj. री fem. betrubend 181, 10.

दुःखित S. दुःखित.

दुःसंस्कार (Ttp. दुस् सं०) msc. schlechter
Gedanke 264, 228.

दुःसंचर (§. 324 Vb. चर mit Praf. सम्)
adj. रा fem. schwer passirbar 101, 15.

दुःसंपाद (§. 324 Vb. पद im Caus. mit Praf.
सम्) adj. दा fem. schwer zu bewir-
kend 181, 11.

दुःसाध्य (§. 324 Vb. साध्) adj. वा fem.
schwer zu vollendend.

दुःस्थ (Ttp. दुस् स्थ von Vb स्था) adj. वा
fem. arm, unglücklich.

दुःस्वन (Bhvr. दुस्स्वन) adj. ना fem. schlecht
tonend 37, 25.

दुकूल ntr gewebte Seide, feines Gewand.

दुग्ध S. दुह्.

दुध्र (S. 140, अ, 14; ved. für दुध्र nach
§. 324 Vb. ध्र) adj. schwer zu ertra-
gend.

दुध्रकृत् (Ttp. दु कृत्) adj. furchtbares thu-
end 290, 11 (anders Sch. Rv. I, 582).

दुन्दुभि (S. 152, इ, 2; von einem alten In-
tensiv, vgl. §. 169, Ausn. 2 von *दुम्
dialekt. für तुम्) msc. (§. 708, 4) Pauke,
fem. (§. 708, 4) Wurfel

दुर S. दुस्.

दुरतिक्रम (§. 324 Vb. क्रम् mit Praf. अति)
adj. मा schwer zu übersteigend, über-
windend 110, 24.

दुरधिगम (§. 324 Vb. गम् mit Praf. अधि)
adj. मा fem. schwer zuzustudierend 171, 18.

दुरात्मन् (Bhvr. दुस् अ०) adj. (fem. §. 699)
schlechtes Wesen habend, schlecht

91, 24; 104, 6; 128, 18; 132, 6; 158, 42.

दुराशय (Bhvr. दुस् अ०) adj. वा f. schlecht-
gesinnt 280, 413.

दुरासद (§. 324 Vb. सद mit Praf. आ) adj.
दा fem. schwer anzugreifend 8, 28.

दुरुपलक्ष (§. 324 Vb. लक्ष mit Praf. उप)
adj. हा fem. schwer zu erkennend,
beobachtend 185, 18.

दुरोदर msc. Spieler, Einsatz; ntr. das
Spielen

दुर्ग (Ttp. दुस् ग §. 356 Vb. गम्) adj. गा
fem. schwer zugänglich; ntr. Festung,
enger (leicht zu vertheidigender) Weg,
Schlucht (§. 441).

दुर्गत (Kmdh. दुस् गत Ptcp. Pf. Pass. von
गम्) adj. ता fem. arm.

दुर्गस्थ (Ttp. दुर्ग स्थ) adj. वा fem. sich in
einem schwer anzugreifenden Ort
befindend 117, 7; 8.

दुर्गान्तरातिथि (Ttp. ०र अतिथि; jenes Ttp
दुर्ग अन्तर) msc. (Gast des Innern ei-
ner Festung) Gefangener 257, 142

दुर्ग्राह्य (Kmdh. दुस् ग्र० Ptcp. Fut. Pass. von
ग्रह्) adj. वा fem. schwer zu greifend,
verstehend 105, 1.

दुर्जन (Kmdh. दुस् ज०) adj. ना fem. böse,
gemein.

दुर्जर (§. 324 Vb. जर्) adj. रा fem. schwer
alt zu machend, zu befestigend 247, 19

दुर्दिन (Kmdh. दुस् दिन) ntr. trüber, reg-
nigter Tag 268, 278, thranende Au-
gen damit verglichen 187, 16 (§. 225).

दुर्दिनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm.
(§. 225) einen truben Tag machen.

दुर्दिवस (Kmdh. दुस् दि०) msc. ntr. tru-
ber, regnigter Tag 101, 15.

दुर्धर्ष (§. 324; Vb. धृष्) adj. वा fem. schwer
zu bewaltigend 42, 14, 52, 12.

दुर्नय (Kmdh. दुस् न०) msc. schlechte Auf-
fuhrung, schlechtes Betragen 185, 10.
262, 207.

दुर्निवार (§. 324 Vb. वृ nach der Xten
Conj. Cl., mit Praf. नि) adj. रा fem.
schwer einzuhaltend, zu besiegend,
unbesiegbar 190, 18.

दुर्नोति (Kmdh. दुस् नो० Ptcp. Perf. Pass.

von नी) adj. schlecht geführt, unrecht 8, 3.

दुर्नृप (Kmdh. दुस् नृ⁰) msc. schlechter König 280, 416

दुर्बल (Bhvr. दुस् ब⁰) adj. ला f. schwach, kraftlos, zart.

दुर्बुद्धि (Bhvr. दुस् बु⁰) adj. dumm, thoricht 88, 25, 90, 15, 125, 1.

दुर्मित्त (eig. Bhvr. दुस् मित्ता) ntr. Hungersnoth 251, 71, 160, 286; 268, 270.

दुर्मति (Bhvr. दुस् मति) adj. thoricht 53, 25, 59, 16; 77, 6, 85, 47; 197, 7.

दुर्मद (Bhvr. दुस् मद) adj. दा fem. wahn-sinnig 23, 38, 24, 48.

दुर्मनस् (Bhvr. दुस् मनस्) adj. traurig (§ 225; 441, 2, c).

दुर्मनाय Vb. Denom (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) traurig werden.

दुर्मन्त्र (Kmdh. und Bhvr. दुस् मन्त्र⁰) msc. schlechter Rath; schlechter Rathgeber 99, 14, 157, 34.

दुर्मन्त्रित (Kmdh. दुस् मन्त्र⁰ Ptcp. Perf. Pass. von मन्त्र) adj. fem. ता schlecht beraten 53, 23.

दुर्मुख (Bhvr. दुस् मुख⁰) adj. fem. खा oder खी (§. 693) loses, spöttisches Maul habend.

दुर्योधन (nach §. 324, Ausn. aber) msc. N. ppr. 1, 1; 3; 63, 71.

दुर्लभ्य (Kmdh. दुस् ल⁰ Ptcp. Fut. Pass. von लब्ध) adj. या fem. schwer zu bemerkend, erkennend, unterscheidend 199, 2; 268, 271.

दुर्लभ्य (Kmdh. दुस् ल⁰ Ptcp. Fut. Pass. von लब्ध) adj. या fem. schwer zu ubertretend 278, 395.

दुर्लभ (§. 324, Vb. लभ्, vgl. S. 139 nr 14) adj. भा fem. schwer zu erlangend, geliebt, theuer.

डुक् (vgl. दुक्) I Par. schlagen, tödten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2)

दुर्वच (§. 324, Vb. वच्) adj. चा fem. unangenehm zu reden 183, 6.

दुर्विदग्ध (Kmdh. दुस् वि⁰, letzteres Ptcp. Perf. Pass. von दह् mit Praef. वि) adj. धा fem. mit Muhe durchbrannt (begabt) 151, 3.

दुर्वृत्त (Bhvr. दुस् वृ⁰) adj. ता fem. sich schlecht aufführend, schlecht 264, 228; 279, 398.

डुल् (vgl. तुल्) X Par. in die Hohe heben, werfen, schleudern.

डुवस्य Vb (eig. Denom. von दुवस् „feierlicher Aufzug zu Ehren eines Gottes“ S 149) Par. (§. 235) verehren, verherrlichen 297, 15

दुश्चर (§. 324 दुस् Vb. चर्) adj. रा fem. schwer zu vollziehend, hart 9, 42.

डुप् (§. 156, 1) IV Par. sundigen, दुष्ट versündigt, schlecht 70, 56, 76, 35, 78, 20, 92, 42; 106, 6, 107, 5, 108, 6; 134, 9, दुष्टतर (Compar.) arger 103, 23. Aor (§ 856, 10). Caus. दृप् und wann दोषि (§. 203) verderben 245, 6, miss-handeln 106, 20; eine Schuld vorwerfen, anklagen 132, 11, verachten 161, 59; 266, 252.

— प्र Caus. प्रदृषित verschlimmert, ubetrieben 73, 5.

— सम् संदृष्ट durch und durch schlecht 75, 27; Caus. beflecken 246, 14.

दुष् स. दुस्.

दुष्कर (§. 324, Vb. क्) adj. रा schwer zu thuend, schwer 46, 29.

दुष्कृत (Kmdh. दुस् कृ⁰ Ptcp. Pf. Pass. von कृ) ntr. Sunde.

डुष्व (auch दुःख eig. gegen Gr. s. दुस् vergl. jedoch § 48, Bem) X und IV (eig. Denom. vom folg, vgl. §. 235) Par. Schmerz erregen (§. 209, 843; 844).

दुःख (auch दुःख vgl. das vor. eig. Bhvr. दुःख् सख „Luft“) ntr. (§ 710) Schmerz, Leid, Kummer (§. 225; 244; 563, IV; S. 225, इत; § 644).

दुःखाय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) Schmerz empfinden.

दुःखित (auch दुःखित, von दुःख S. 225 इत) adj. ता fem. leidend, unglücklich.

दुःख्य Vb Par (§. 235) Schmerz erregen.

दुष्ट (S. 324, Vb. तृ § 51, 2) adj. रा fem. schwer zu übersteigend, bewaltigend 291, 14.

दुष्टात्मन् (Bhvr. दुष्ट (S. दुष्ट्) स्यात्मन्) adj. (fem. § 699) schlechtes Wesen habend, schlecht 70, 52; 90, 22.

दुस् eine (nur?) in Zsstzungen das vor- dere Glied bildende Part. (= दुः): schlecht, gering, schwer, nicht (§ 48, 51; 241 u. Bem. 2; 6, 246, 1; §. 647, I, Ausn; 653, V, 2; 4; 662, I).

दुस्तीर्ण (Kmdh. दुस्त्तत् Ptcp. Perf. Pass. von तृ) adj. पा fem. schwer überschritten, zu überschreitend 47, 36

दुस्तीर्थ (Bhvr. सतीर्थ) adj. पा fem. (schwere Landungsplatze habend) schwer zu passierend 47, 36

1. दुह् (§. 156, 1) II Par. Atm. (§. 789, I) melken (Par.) 290, 5, herausziehen 137, 23. Aor. (§ 853); Pass refl (§. 873; 875; 879; 883) Milch geben, spenden überhaupt. दुग्धे 189, 14. — Ptcp. Perf. Pass. दुग्ध gemolken; ntr. Milch 153, 15; geplündert 192, 16. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — Desid. दुधुक् melken wollen (Par.) 158, 38.

2. दुह् I Par. qualen, Aor. (858).

दुहितृ (Vb. 1. दुह् S. 163) fem. (§ 709; Declin. §. 754, XIV; eigentl. die Melkerin) Tochter (§. 404; 442; 667, 698).

ह s. 1. दु.

दूत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von 2. दु wo s., vergl. jedoch S. 161, §. 400) adj. ता fem. gesandt; sbst. msc. तो fem Bote, Botin, Kupplerin (§. 554).

दूतिका (vom vor. दूतो nach §. 559, vergl. S. 229, § 602) fem. Kupplerin

दूर (Vb. 2. दु; S. 169, र) adj. रा fem. fern, weit 100, 11; Acc. adv. sehr 197, 7. Compar. दूरीयस्, Superl. दूरिष्ठ (S. 228, ईयस्); Compar. दूरतर Acc. adv. weiter weg 119, 12; subst. neutr. (§. 708) Entfernung (§ 498, Bem.)

दूरग (Ttp. सग §. 272) adj. ता fem. entfernt 272, 320.

दूरतस् (nach §. 575 von दूर) adv. aus der Ferne 118, 9, fern 159, 48.

दूरत्व (nach § 554 von दूर) ntr. Entfernung 231, 130.

दूरि (Vb. Denom. (von दूर) Par. in die Ferne gehn, aus der Ferne kommen (§. 217, Ausn.).

दूषण (vom Caus. von दुष्) ntr Verführung 182, 9; Anklage 250, 63; Schuld 167, 89, msc. N. ppr. eines Rākshasa (§ 253).

दृ VI Atm. (§. 789, V) berücksichtigen, verehren Pass refl. (§. 873). Ptcp Fut Pass. (§. 906). — X Par. furchten (? Dhpt. 34, 15, vgl. 2. दृ). — vergl. 2. दु.

— आ berücksichtigen, beachten, besorgen.

— — अत्य्य besondere Sorgfalt verwenden 181, 19.

दृह् I Par. befestigen. Ptcp. Pf. Pass दृह (§. 896, 2, 7) s. bes. ved. Intens. Ptcp. दादृहाण sehr hart 292, 10 (Sch. zu दृह् gross).

दृक्पथ (Ttp. दृष्ट् स पथिन् §. 224) msc. Pfad des Gesichts, Gesichtskreis 176, 95.

दृङ्नीरज (Kmdh. nach § 656, V aus दृङ्नीरज) ntr. lotusgleiche Augen 286, 480.

दृढ (vgl. दृढ् jedoch auch दृढ्) ved. दृढ् (S. 52) ढा fem. hart, fest, stark, gross; Acc. als Adv. sehr, viel; Compar दृढीयस्; Superl. दृढिष्ठ (S. 228, ईयस्); Compar. दृढतर harter 125, 12.

दृढव्रत (Bhvr. ऽव्) adj. fem. ता festen Entschluss habend 81, 52.

1 दृप् (§. 149, 2; 156, 3, vergl. तृप्) IV Par. sich freuen, stolz sein Aor (§. 857). दृप्त stolz, anmaassend 278, 391, 395; दृप्ततर ziemlich übermuthig 195, 12.

2. दृप् od दृप् दृम्प् (§. 154, 2, 2) VI Par. betruben.

3. दृप् X (I) Par. beleuchten.

दृप् s. 2 दृप्.

दृभ् VI Par. knupfen (eig. „sich ringeln, schlängeln“). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2). — X. (I) Par. gleichbed. — X furchten (? Ptcp. Pf. Pass. wurde दृब्ध lauten und § 897, Bem. hinzuzufügen sein).

दृम्प् s. 2. दृप्.

दृश् (§. 66, 4; 149, 2; 156, 1) I Par. Specialth. पश्य (§. 795, VII) sehn 41, 5; 63, 66; 122, 21; 125, 20; 182, 17, ep. Atm. 24, 45; 25, 61. (पश्य Ind. § 783; vgl. §. 127, 2, b; पश्यत ebds.) Pf. red. (§. 831); Aor. (§. 841; 856, 5) 13, 13 (दृष्टा Fut. 2. Ps. ohne ति); 43, 32; 59, 16; 184, 6; 257, 148. Pass. 26, 74, 65, 10; 71, 12; 92, 40; 107, 5; ved. अदृशम् (S. 366, n. 5); दृशन् 295, 12 (vgl. § 873, 3 mit S. 410, n. 2); Aor. u. s. w. (§. 883, 884); Ptcp. Pf. red. (§. 890); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894; 656, IV) 25, 54; 102, 7; sichtbar 270, 298; entschieden 132, 12; दृष्टवन् gesehn habend 108, 5;

123, 3; दर्शनीय sehenswerth 79, 29, 157, 33; Superl. व्यत्तम 69, 37. दृष्टव्य 111, 13. दृष्टुम् (Inf.) 15, 3. Absol auf अम् (§. 912). vd. Gerund दृष्टे (विश्रवाय) 289, 1; 5. — Caus. दृष्टि zeigen 38, 5, 40, 16; 44, 2; 102, 12 u s. w. bekennen 255, 124. — sich zeigen 48, 7; 57, 24.

— अनु beachten, betrachten 215, 15. — Caus. nachweisen 118, 11.

— उप Caus. unter die Augen bringen, zeigen 198, 15, bekennen 249, 43

— परि Caus. umschreiben, beschreiben 230, 125; bestimmen 232, 148.

— प्र Caus. erkennen machen, zur Einsicht bringen 185, 15; 216, 1, 245, 7, kund geben 274, 348.

— प्रति erblicken 71, 15, 91, 32, 288, 13, 294, 5

— त्वि an verschiedenen Orten sehn. vd. अदृशम् (s. Simpl.) 289, 3.

— सम् wenn intransitiv, Atm. (§. 790) erblicken 34, 9; Caus. zusammen zeigen 277, 377; sich zeigen 71, 10.

दृश् (vom vor. § 252, Ausn. 3, §. 66, 4) fem. Auge, das Sehen, दृष्टे s. bei Vb दृष्ट; wann in Zsstzung auslaut. दृष्टाम् (§. 680).

दृष्टि (Vb. दृष्ट S. 151, इ, 2) fem. Auge 217, 5; 7.

दृष्ट (S. 145, अद् auch दृष्टद्) fem Stein, Fels (§. 632; 656, IV)

दृष्टपूर्व (Kmdh. दृष्ट (Ptcp. Perf. Pass. von दृष्ट) ऽपूर्व §. 656, II) adj. वा fem. früher gesehn 67, 25; 79, 36

दृष्टान्त (Ttp. दृष्ट ऽचन्त) msc. Wissenschaft.

दृष्टि (Vb. दृष्ट) fem. das Sehen, Erkenntniss, Auge (§. 359).

दृष्टिगोचर (Ttp. ऽगो⁰) msc. Gesichtskreis 97, 6.

दैव्य (nach §. 554, I von दीन) ntr. Armuth, Bettelei, Gemeinheit.

देव (von देव §. 427, 1; 521; vergl. 459, 526) adj. को fem. göttlich, himmlisch, königlich 262, 205, subst msc. ntr. (§ 711) Schicksal, Bestimmung

दैवत (von देवता § 566, 1) adj. तो fem göttlich; msc. ntr. (§ 711) Gott, Gottheit.

दैविक (von देव) adj की fem. göttlich.

दैव्य (von देव §. 427, 1, 506, vgl Bem, 526) adj. या fem. (S. 242, nr. 16) göttlich, himmlisch 295, 12.

दैशिक (von देश) adj. (को fem.) örtlich 230, 120.

दो (§. 154, 2, 3) IV Par. Specialth. घ (§. 796, III) schneiden (vgl. 2. दा) zerschneiden, zertheilen. Aor. (§ 847; 856); Prec. (§. 865); Ptcp Pf. Pass. दित (§ 895, 2, aber vgl § 622, III), Intens. (§. 806), Desid. (§. 194)

— नि (§. 29, 7; 622, III).

दोग्धुकाम (Ttp. दोग्धुस्का⁰ S 247, VI) adj. मा fem. zu melken wunschend 192, 15.

दोला (Vb. दुल् §. 337, a) fem. (Wils. auch ल msc. u. ली fem.) Schwinge, Schwebel

दोष Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem.; 255) sundigen (?).

दोष (Vb दुष्) msc. Schuld, Sunde, Fehler, Vergehn, Unordnung in den Flüssigkeiten im Körper, Fehler in den Funktionen der Galle, in der Blut-circulation, diese Flüssigkeiten selbst 180, 4 (की fem §. 689).

दोषा (§. 783, vgl. प्रदोष) Ind. bei Nacht.

दोह (Vb. दुह्) msc. das Melken (S. 225, दत्त).

दोःश्रील्य (nach §. 554, I von दुःश्रील, Bhvr. दुस् श्रील „schlechten Charakter habend“) ntr. schlechter Charakter 269, 290.

दोर्भाग्य (von दुर्भाग Kmdh. दुस् भाग) adj. या fem. unglücklich, hart

दोर्मन्त्र (von दुर्मन्त्र nach §. 554, I) ntr. schlechte Berathung (eig. Thatigkeit eines schlechten Rath Gebenden) 157, 34, Anm.

दोवारिक (von द्वार § 588, III) msc. Thurluter, Kammerer 247, 28

दोहित्र (von दुहित् §. 442; 446; 521, vgl. 459) msc. को fem. Tochtersohn, Tochtertochter, Enkel, -lin.

द्यावापृथिवी (Dvnd. Dual aus दिव् (wofür der vd. Dual von द्यो eintritt § 631, vgl.

दिव्) ५ पृथिवी Himmel und Erde, ० पृथिवी (ved Zszziehung statt ० द्यो § 733, V) 296, 1 (§. 456).

द्यावापृथिव्य (vom folg. §. 456) adj. या fem. an Himmel und Erde gerichtet 296

द्यु II Par angreifen; ved. ep. glanzten (vgl. दिव्).

द्यु s. दिव्.

द्युत् (§. 160, Bem. 2 von दिव्, eigentl Denom aus द्युति) I Atm. (§ 789, V) glanzten. Aor. (§. 858); Ptcp. Perf Pass. (§. 895, 9, d, S. 416, n. 14) glanzend 274, 343 (oder vom Caus.); vd. Intens. (§ 170, vgl. Ausn. 2); Desid. (§. 185, Ausn. 1).

द्युति (wohl aus दिव् nach Analog. von §. 818 und sonst, vgl. Nomen दिव्) fem. Glanz, Licht, Schönheit.

द्युतिमत् (nach §. 562 vom vor.) adj. तो fem. glanzend 170, 8.

द्युमत् (S. 166, मत् eher von द्यु als Nbform von दिव्) adj (तो fem) glanzend 291, 14.

द्युम्न (von द्यु vergl. das vor. und S. 240 म्) ntr. Reichthum, Starke, Macht; vd. erklären es die Sch. durch Speise 287, 1; Ruhm (यज्ञस् kann auch nach vd. Auslegung „Speise“ sein) 288, 16.

द्युत् (eig. Ptcp. Pf. Pass. von दिव् wo s., aber nach §. 333) ntr. u. msc. (§. 711) Spiel.

यूतकार (Ttp. ५क⁰ § 269) msc. der Halter eines Spielhauses.

यूतसमात्र (Ttp. ५त⁰) msc. Spielhaus 185, 16.

यौ I Par. verachten, verunstalten (?)

यो (Vb दिव्) fem (§ 708) Himmel 289, 5 (vgl. Nomen दिव्).

दृढिष्ठ दृढीयस् s. दृढ.

द्रुमिन् (nach §. 563 von द्रुप्स dunne, geronnene Milch) adj. नी fem. tropfend, regenströmend 290, 2.

द्रुम् (§. 154, 1) I Par. laufen (vgl. द्रु). द्रव (Vb. हु) msc. (S. 139, अ, 12) das Laufen, Gehn, das Flüssigwerden, Ausschwitzten, Tropfen, Flüssigkeit.

द्रवता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zustand des Flüssigseins 240, 65.

द्रवत्व (nach §. 554 von द्रव) ntr. Zustand des Flüssigseins, Flüssigkeit 220, 4.

द्रवत्वक (vom vor. nach §. 559) ntr. = dem vor. 222, 36

द्रवस्य Vb. Par. (§. 235) brennen, quälen, verehren.

द्रुविण (S. 154, इन्, 2, vgl das folg.) ntr. Reichthum, Eigenthum, Kraft, Substanz, Ding.

द्रव्य (von हु „Baum“ §. 427; 548, VII) adj. ग्ग fem. holzern; ntr. (Materie) Substanz, elementare Substanz, Wesenheit, Eigenthumlichkeit, Ding, Eigenthum, Reichthum (§. 558, VII).

द्रव्यत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Substantialität 221, 23.

द्रा II Par fliehen, schlafen (vgl. द्रै).

— नि (§. 29, 7).

द्राख् od. ध्राख् I Par. trocknen, schmuken. Caus. Aor. (§. 844).

द्राक् I Atm. (§. 789, V eig Denom. von दीर्घ, vgl. §. 217) stark sein, ausstrecken. Caus. Aor. (§. 844).

द्राधिष्ठ द्राधीयस् s. दीर्घ.

द्राङ् oder ध्राङ् ध्राङ् (ध्माङ्?) I Par. furchtbar schreien (von Vögeln).

द्राइ oder ध्राइ I Atm (§. 789, V) spalten, zergehn. Caus Aor. (§. 844)

द्राह् I Atm. (§. 789, V) aufwachen, niederwerfen (?).

1. द्रु (vgl. द्रम्) I Par laufen, fliehen, fließen. Perf. red. (§ 830, Bem. 2; 831); Aor. (§. 856, 3, vergl S. 384, n. 2); Pass. Aor. u s. w. (§ 879, 883; 884). हुत gelaufen, laufend, fließend = geschmolzen 236, 9; Acc. adv. schnell 103, 20 u. s. w, Comp हुतत् Acc. adv. in aller Eile 101, 24. Caus (§. 789, I, 2); Aor. und Desid. (§. 843, 185, Ausn).

— अग्नि hinzulaufen, angreifen 32, 26

— उप उपद्रुत angefeindet 268, 275

— द्र vorwärts laufen 70, 1; eilen 70, 3; verfolgen 70, 3; fliehen 77, 13.

— वि auseinanderlaufen, fliehen 86, 3; 87, 7, ep. Atm. 91, 29. विद्रुत fliehend 71, 7. Caus. in die Flucht schlagen 7, 11; 83, 28; 283, 453.

2. द्रु oder दृ दृ (beide?) V Par. todten (bereuen, gehn?).

हु msc. Baum.

हुइ VI. I Par. untergehn.

हुण् VI Par. gehn, verletzen, krumm sein.

हुपद् msc. N. ppr. eines Königs 49, 14, 2, 50, 9; 63, 64 (§. 469; 670)

हुम् (von हु §. 564, XI) msc. Baum.

हुह् (§. 66, 5; 156, 3) IV Par. (trugen) hassen. हुग्ध einer dem nachgestellt ist 270, 298.

द्रू s. 2. द्रु.

द्रेक् oder ध्रेक् I Atm. (§. 789, V) rufen, wachsen, stolz sein, sich freuen. Caus. Aor. (§. 844).

द्वै I Par. schlafen (vgl. द्रा).

द्रोण (wohl von द्रु „Holz“ (vergl. द्रोणि; S. 165, न) msc. ntr. (§ 708) ein Messgefäß, msc. N. ppr. des Waffenlehrers der Panduiden 51, 2; 62, 61 (§. 443; 441; 546, २, 547, IX).

द्रोणि (wie das vor.; S. 161, नि) oder णी fem. ein ovales Wassergefäß von Holz, Stein u. s. w., ein Tober, Trog, nur णी, Schlucht zwischen zwei Bergen (§. 691).

द्रोह (Vb. दृह्) msc. Bosheit, Boshat, Unrecht, Nachstellung 262, 208, Trug, Verrath 274, 349, 279, 405.

द्रोहवृत्ति (Bhvr. ऽवृत्⁰) adj. bose, Bosewicht 272, 320.

द्वन्द्व (द्वम् altes Ntr. von द्वि, verdoppelt §. 683, VI) ntr. (§ 710) Paar, Gegensatz 137, 26; 203, 17, Streit, Kampf 23, 34, 86, 4.

द्वय ntr. वी fem. (von द्वि § 557; 563, XII) Paar; in Zsstzg ausl. beide 123, 20; 252, 88; zwei 255, 116.

द्वादश msc. ntr. द्वाी fem. Ord. (§. 770) zwölfte; fem. द्वाी der 12te Tag des Halbmonds 278, 394.

द्वादशन् Num. (§. 764, ff.) g. comm. zwölf.

द्वापर (Ttp. द्वा (ved. Dual) und पर „auf zwei folgend“) msc. das dritte der vier Weltalter (Yuga).

द्वार (Vb. द्व्) fem. (§ 709) Thur; Instrum. द्वारा vermittelt 218, 11.

द्वार (Vb. द्व्) ntr. (§. 708) Thur, Thor 288, 15 (Sch. Osten und Westen), Vermittlung (vergl. das vorige) 226, 80 (§. 588, III)

द्वारधिप (Ttpr. ऽध्वि⁰) msc. Thurahuter 263, 213.

द्वाविंश msc. ntr. द्वाी fem. Ord. (§. 770) zweiundzwanzigste.

द्वाविंशति Num. fem. (§. 764, ff.) zweiundzwanzig

द्वि Flexionssth. द्व msc. ntr. द्वा fem. (§. 764, ff.) zwei (§. 239, Bem.; S. 133, O, 2, b, §. 560, 431, Bem.; 557; 580, 582, S. 223, अक्; §. 624, I; 674, III).

द्विगुण (Bhvr. ऽगु⁰) adj. द्वा fem. zweimalig, Comp. ० द्वात् zweimal so stark 118, 13.

द्विगुणित (Ttp. ऽगु⁰) adj. द्वा fem. verdoppelt 174, 16.

द्विज (Ttp. ऽज) adj. द्वा fem. zweimal geboren; msc. Bezeichnung eines Mannes der drei ersten Kasten, bei denen die Confirmation durch Anlegung der Schnur als eine zweite Geburt angesehen wird, insbesondere ein Brahmane; Vogel.

द्विजन्मन् (Bhvr. ऽजन्⁰) msc. Brahmane (vgl. das vor.) 246, 16

द्विजमुख्य (Kmdh. ऽमु⁰ nach § 656, II, 3, 2) adj. vornehmster Brahmane 40, 13.

द्विजर्धन (Kmdh. ०ज् ऽध्वन्⁰ nach §. 656, III, Bem) msc. ein mit einem Stier zu vergleichender Brahmane, ein gewaltiger 14, 21.

द्विजश्रेष्ठ (Kmdh. ऽश्रे⁰ nach §. 656, II, 3, 2) adj. bester Brahmane 83, 22.

द्विजसन्तम (Kmdh. ऽसन्⁰ nach §. 656, II, 3, 2) adj. bester Brahmane 28, 13; 137, 33

द्विजाति (Bhvr. ऽजन्⁰) adj. zwei Geburten habend, ein Mann aus den drei ersten Kasten, ein Brahmane (vgl. द्विज).

द्विजातिसात् (vom vor. nach §. 576 mit क्) adv. den Brahmanen zu Eigenthum 255, 120.

द्विजोत्तम (Kmdh. ०ज् ऽउत्तम nach §. 656, II, 3, 2) adj. bester Brahmane 31, 14; 39, 19; bester Kschatriya 43, 24

द्वितय ntr. वी fem. (§. 557; 778, III) Paar.

द्वितीय msc. ntr. द्वा fem. Ord. (§ 770, Decl. §. 778, II) zweite (§. 566, III; 653, VII, Bm.).

द्वित्र (nach §. 666, vgl. 669) Plur. zwei oder drei.
 द्वित्रिचतुर (nach §. 666, vergl. 669 und त्रिचतुर) Plur. zwei oder drei oder vier 193, 8.
 द्वित्व (nach §. 554) ntr. Zweihcit 227, 88; 229, 106.
 द्विधा (von द्वि §. 580) adv. zwiefach, auf zwei Arten.
 द्विप (Ttp. उप von Vb. पा „zweimal trinkend“) msc. Elephant (weil er erst mit dem Russel dann mit dem Mund trinkt).
 द्विपञ्चाश msc. ntr. 30 fem. Ord. (§. 770) zweiundfünfzigste.
 द्विपद (ved. vgl. §. 674, III) adj. दो fem. (§. 670) zweifussig 288, 3 (vgl. Sâma-V Gl. द्विपाद).
 द्विमातृ (Bhvr. ॐ⁰) adj. zwei Mutter habend = Agni (weil er durch Reiben zweier Holzer entzündet wird) 296, 4.
 द्विरुद (Bhvr. ॐ⁰) msc. Elephant.
 द्विरुफ (Bhvr. ॐ⁰ zwei Repha, Name des Buchstaben र, habend, nämlich in dem gewöhnlichen Namen अमर) msc. eine grosse schwarze Biene.
 द्वित्रिध (Bhvr. ॐ⁰विधा) adj. धा fem. zwiefach 217, 1.
 द्विष् (§. 156, 1) II Par. Atm. hassen, zurnen (§. 813)
 द्विष् (vom vor. S. 133, §. 365; §. 252, Ausn. 5; 289) msc. Feind, in Zsstzg ausl. adj. hassend 19, 13; 160, 49; 163, 68.

द्विषत् (Ptcp. Pras. von द्विष्) adj. ती fem. hassend, Feind 289, 13 (vgl. §. 279 und Bem)
 द्विष् (von द्वि §. 580) adv. zweimal (§. 48, 655, IV).
 द्वीप (Bhvr. द्वि ॐ⁰ §. 624, I „an beiden Seiten Wasser habend“) msc. ntr. (§. 640) Insel, Tigerfell (§. 441; 488; 500; vgl. 501, 517).
 द्वीपश्रेष्ठ (Kmdh. ॐ⁰ nach §. 656, II, 3, 2) adj. ठा fem. beste Insel 84, 35.
 द्वीपिन् (nach §. 563 von द्वीप) msc. Tiger, Panther.
 द्वृ I Par. bedecken, vernachlässigen (?)
 द्वेधा (von द्वि §. 580, vgl. S. 237, धा und त्रेधा) adv. zwiefach, auf zwei Weisen.
 द्वेष (Vb. द्विष्) msc. Hass, Feindschaft.
 द्वेषस् (द्विष् S. 149) ntr. Feindschaft 220, 4; vd. = Feind 287, 8.
 द्वेषिन् (Vb. द्विष्) adj. ॐ⁰विषो fem. hassend, sbst. Feind.
 द्वेष्ट (Vb. द्विष्) msc. द्वी fem. Hasser, -rin.
 द्वेष्टत्त्व (vom vor. §. 554) ntr. Hass 219, 6.
 द्वैत (von द्वित् nach §. 554 durch sek. अ nr. 13, vergl. §. 566) ntr. Zweihcit.
 द्वैमातृ (Patron. von द्विमातृ vgl. S. 221, §. 592, VI) adj. दो fem. von zwei (verschiednen) Müttern, von einer andern Mutter, stammend 247, 22.
 द्वैविध (von द्वित्रिध nach §. 554, I) ntr. Zwiefachheit 232, 141.

ध

धक्क् X Par. „töden, vernichten.

धण् s. धृण्.

धन् III Par. Fruchte tragen. Caus. vd. Atm. Fruchte, Schätze tragen machen 293, 3.

धन (S. 145, अन्, 2; eher vom vor.) ntr. Reichthum, Schatz, Eigenthum (§. 530, IV; 551; S. 230, क, 2; §. 644, III, 15).
 धनगर्व (Bhvr. ॐ⁰) msc. N. ppr. 191, 23.

धनञ्जय (Ttp. धनञ्जय (Vb. ज्ञि) nach Anal. von §. 279) msc. der Gott des Feuers, einer der 5 Lebenswinde, welcher Fettigkeit bewirken soll 207, 16 (§ 443).

धनमित्र (धनञ्जय) msc. N. ppr. 186, 18.

धनसा (Ttp. धनञ्जय letztes von Vb. सन् nach S 134, nr. 4) adj. Schätze besitzend 296, 7.

धनस्पृत् (Ttp. ऽस्पृत् von Vb. स्पृ S. 133, O, 1) adj. sich an Schätzen erfreuend 291, 14.

धनाधिगोष्ठ (Ttp. धनञ्जय, letztes von Vb गुप्; gegen §. 653, VII) msc. Oberherr der Schätze = Kuvera 60, 35.

धनाधिपति (Ttp. ऽधिपति) msc. = dem vor. 171, 16.

धनाय Vb. Denom. (von धन) Par geldgierig sein (§. 226, Ausn.), in den aa. Bedd. धनोय (s. §. 224).

धनु (S. 156, §. 397) msc. Bogen.

धनुर्मुखा (Ttp. ०नुस् ऽमु०) fem. Bogensehne.

धनुर्धर (०नुस् ऽध० von Vb. धृ) msc. Bogenschutz.

धनुर्वेद (Ttp. ०नुस् ऽवे०) msc. Bogenkenntnis, Kriegskunst 63, 62.

धनुष्पाणि (Bhvr. ०नुस् ऽप० § 664, Ausn 6; vgl. § 48, c) adj. den Bogen in der Hand habend 16, 17; 63, 66; 71, 12; 83, 21.

धनुष्मत् (von धनुस् nach §. 562, vgl. §. 93, Ausn. 1) adj. तो fem. mit Bogen versehen; msc. Bogenschutz.

धनुस् (S. 158, उस्) msc. ntr. (§. 710) Bogen (§. 532, VII) in Bhvr. anläut. wann ऽधन्वन् (§ 669).

धनेश्वर (Ttp. धनञ्जय) msc. Herr der Schätze = Kuvera 57, 26.

धन्य (von धन §. 539, IV, vgl. 551; 441, 2, b) adj. या fem. glücklich; Comp व्यत्तर् glücklicher (mit Instrum.) 111, 18.

धन्यमन्य (Ttp. ऽम० von Vb. मन् nach §. 282)

adj. या fem. sich für glücklich haltend 196, 23.

धन्व् I Par. gehn, eilen (vgl. धाव् und Sāma-V. Gl.).

धन्व msc. Bogen; N. ppr. 249, 51; 250, 56.

धन्वन् (S. 171, वन्) msc. ntr. Bogen (vgl. धनुस्).

धन्विन् (nach §. 563 von धन्व) adj. नी fem. mit Bogen versehen; msc. Bogenschutz.

धम्मिल्ल msc. geschmücktes Haar um den Kopf gewunden und mit Blumen und Perlen verziert.

धर् (Vb. धृ) msc. Berg; in Zsitzg ausl „tragend“ (auch ausser nach §. 279).

धरणि oder णि (Vb. धृ S. 147, §. 391) fem. Erde.

धरित्री (Vb. धृ S. 164, §. 410) fem. Erde.

धर्म (Vb. धृ S. 166, म) msc. ntr (§. 711) Tugend, moralisches und religiöses Verdienst, Pflicht (Recht), Gerechtigkeit 166, 80; Gebrauche bestimmter Secten, Kasten, Angemessenheit, Eigenthümlichkeit (§. 441, 2, b, 485, 539, VII, 563, IV, S. 231, क, 11, §. 632) in Bhvr. ausl wo ऽधर्मन् (§. 669). — msc. Bezeichnung des Yama als Todtenrichters.

धर्मकोप (Ttp. ऽक०) msc. ntr. der Schatz (die Gesamtheit) der Pflichten 143, 99.

धर्मतस् (von धर्म § 575) adv. der Pflicht (dem Recht) gemäss 1, 7; 142, 93.

धर्मपत्नी (Kmdh. nach §. 656, V etwa 'धर्मयुक्त ऽपत्नी?) fem tugendhafte, rechtmässige Gemahlin (?) 92, 41.

धर्मपथ (Ttp. ऽपथिन् §. 624) msc. Pfad der Tugend 65, 18.

धर्मबुद्धि (Bhvr ऽबु०) adj. Tugend kennend 132, 9; msc. N. ppr. 130, 19; 131, 7, 133, 4.

धर्मभूत् (Ttp. ऽभूत् von भृ S. 133, O, 1) adj. die Tugend unterstützend, ubend 6, 10.

धर्मरक्षिता (nach §. 557 von धर्म (als N. ppr. des Yama) und Ptcp. Perf. Pass. von रक्ष्) fem. N. ppr 191, 14.

धर्मवत् (nach §. 579) adv. als (ware es der der) Tugend 185, 9.

धर्मशास्त्र (Ttp. ऽशा⁰) ntr. das Buch der Pflichten 135, 2.

धर्मशील (Ttp. ऽशी⁰ § 275 von Vb. शील) adj. ला fem. tugendhaft.

धर्मात्मन् (Bhvr. 0र्म ऽआ⁰) adj. (fem. §. 699) das Wesen der Tugend habend, tugendhaft, pflichtgetreu, gerecht 3, 4; 7; 19, 8; 26, 74; 77, 3; sbst. msc. ein Heiliger.

धर्माधर्म (Dynd. Dual) msc. Recht und Unrecht 137, 26; 29.

धर्माधिकरण (Ttp. 0र्म ऽअधि⁰) ntr. (Oberbehörde des Rechts) Gericht 132, 10; 11.

धर्माधिकरपास्थान (Ttp. vom vor. und स्व⁰) ntr. Gerichtshof 106, 13.

धर्माधिकरपान् (von 0प nach §. 563) msc. Richter.

धर्माधिकरपिक (vom vor. nach § 558 ff.?) msc. Richter 133, 4.

धर्माधिकृत (Ttp. ऽअधि⁰ Ptcp Pf. Pass. von कृ mit Praf. अधि) msc. über die Rechtsverwaltung gesetzt, Richter 107, 7.

धर्मिन् (nach §. 563, IV von 0र्म) adj. मिणी f. tugendhaft, fromm, gerecht (§ 431)

धर्म्य (von धर्म §. 539, VII) adj. या fem der Pflicht, dem Recht, der Moral angemessen, damit stimmend, gerecht.

धर्म्यप (Vb. धृष्) ntr. Eitelkeit, Stolz, Verletzung, Bewaltigung 69, 42; Beschimpfung 107, 5.

धवल (vgl. Vb. धाव्) adj. ला fem. weiss.

धा (§. 154, 2, 3, Ausn.) III Par. Atman.

(§. 789, I) Specialth. stark दधा, schwach

दध् (§. 801, vergl. 64. 65; Imperat.

2Sing. §. 809, Bem.); Aor. (§. 847; 856);

Prec. (§. 865) setzen, festsetzen, bestim-

men (Par.) 137, 29, ansetzen, erlangen (उपचय) 237, 29; richten (मनस् denken) 3, 8 (Atm.); (Par.) fassen 246, 11; halten, tragen 235, 3; 242, 86; (Atm.) 147, 16, 172, 26; 290, 10; nahren (ved. Atm Conj. धामहे §. 860) 295, 13, haben (Par.) 170, 5; 7; 235, 2; 237, 32; 240, 66, machen 236, 10 (Par.); thun (Atm.) 147, 13; 173, 32; nehmen (Atm) 292, 9, geben (Par) 288, 400; (vd. धत्तन § 813) 291, 19; (ved. दधमस्ति § 813) 289, 12; (vd. धात् §. 860) 288, 12, Ptcp. Pf. Pass. हित (§. 895, 2 vgl. mit §. 154, 2, 3, Ausn; §. 653, III); Intensiv. (§. 806, wofur auch §. 64 65 gelten). Desid. (§ 194).

— अधि Atm. darüber erwerben 291, 2.

— अन्तर् Pass. verschwinden 49, 16, 139, 61. अन्तर्हित 39, 19.

— अभि darlegen (Par.) 138, 42, sagen, sprechen (Atm.) 188, 6, Pass. 229, 105, 240, 61; Ptcp. 74, 11; 124, 19 u. s. w. Absol. 102, 1; 121, 29; 242, 82; Inf. 182, 2; nennen 241, 76.

— — प्रत्यभि dazu sprechen, billigen 55, 5.

— अव weglegen.

— — व्यक् zwischenlegen, bedecken 237, 26.

— आ anlegen, tragen 214, 1; ansetzen, einsetzen 54, 8; setzen 172, 30; vorsetzen (sich vornehmen) 21, 11; 43, 20; richten 259, 164; bilden (Atm.) 174, 39; (Par.) 257, 141; 108, 3; 248, 35.

— — समा nehmen (Atm) 259, 166.

— — — उपसमा anordnen 201, 9.

— — — प्रतिसमा wieder anheften (Par.) 196, 21; Pass. dagegen beruhigen, wieder zurecht finden 182, 8.

— उप auflegen 239, 54; unterlegen, Ptcp. Pf. Pass. darunter liegend, bedeckt 204, 18, vgl. 4; 9; 209, 10.

— नि (§. 29, 7) niederlegen 100, 6; 109, 4, 188, 14; giessen 239, 46, ubergeben (vd. दध्मसि §. 813) 289, 12; Pass refl. sich setzen 190, 9.

— — अानि (आनिधेय fem. यो §. 690).

— — संनि zusammen, nahe, niederlegen संनिहित nah 103, 7.

— परि umlegen, umkleiden 186, 4. — Caus. परिधापि umlegen machen 200, 7.

— पि (statt अपि §. 241, Bem. 3) auflegen, bedecken 108, 15; zuhalten (Atm.) 241, 76.

— प्र vorlegen, zeigen. प्रहित 200, 7 (schwerlich zu Vb. हि).

— त्रि in (die gehörige) Ordnung setzen, ordnen 264, 231, einrichten 160, 51, 251, 77; 55, 19 (Par.); 55, 20 (Atm.), richten 90, 17; lenken 27, 7, halten 106, 9; verwalten, behandeln 259, 169 (Par.); 185, 16 (Par.), 265, 242 (Atm.), bestimmen 42, 19, 274, 351, einsetzen 270, 294 (Par.); anstellen 260, 176 (Atm.); vorschreiben 22, 25; 107, 15; 181, 4; 185, 6; 203, 16; beschliessen 240, 59 (Atman.); bilden, schaffen, vollziehn, erweisen, machen 88, 27; 100, 6; 18, 106, 11; 114, 15 (Par.), 116, 2; 117, 13; 184, 22, 236, 14; 238, 36 (Atm.); 252, 83; 253, 95; 265, 234 (Atman.); 269, 298 (Par.); 278, 389; Pass. werden 277, 385; aufstellen, erbauen 248, 41. (Par), 247, 25 (Atm.); 249, 45; 258, 155 (Atm.); 258, 162 (Pass.); 264, 230 (Pass.); 265, 243 (Atman.) 267, 266 (Pass.); geben (277, 383).

— — अनुत्रि hinter jemand setzen, nachtreten 162, 60.

— — प्रत्रि Atm. anordnen, schliessen 280, 421.

— — संत्रि anordnen, entscheiden Par. 54, 17.

— अत् (§. 241, g) glauben (= lat. cred) Par. 7, 20 (ep अत्तददत्त statt अत्तदधात् vgl. Vb दध्); 59, 13; Atm. 51, 18, 113, 8; Pass. 60, 70; 241, 69.

— सत् zusammenlegen, Pfeil auflegen 72, 16, mittheilen 175, 51 (Atman.); ubereinkommen (Instr) 198, 1; sich einlassen mit, aufwiegen (Atm. mit Acc.) 117, 10 (?). संहित oder सहित (S 247, VI; § 647, I, Ausn)

धातु (vom vor. S 162, तु 2) msc. (Grundlage) elementare Substanz überhaupt wie Erde, Feuer u. s. w.; des Körpers insbesondre, wie Fleisch, Blut u. s. w.; Eigenthumlichkeit eines Elements, wie Geruch, Geschmack u. s. w., Mineral, Metall, Sinnesorgan, in der grammatischen Sprache. Wurzel.

धातृ (Vb. धा) msc Schöpfer.

धात्री (Vb. धे §. 262, eher fem von Suff. तृ §. 698) fem Amme, Nahrerin.

धाना (S. 165, न) fem Coriander; Plur (§. 716) gerostete Gerste oder Reiss.

धान्य (vom vor.) ntr. (§. 708) Getreide überhaupt, insbesondre Reiss, Coriander

धामन् (Vb. धा) ntr. Wohnung, Haus, Ort, Körper, Licht, Lichtstrahl, Nahrung 292, 11 (Sch.; es bezeichnet. Regen).

धारण (Vb. धृ) ntr das Halten (Richten) 217, 19; Tragen, Besitzen, Erhaltung 123, 14. — fem धार Festigkeit, Beständigkeit, Bezeichnung eines des Theile des Yoga. ununterbrochene feste Richtung des Geistes auf den ātman, mit Unterdrückung des Athems und aller körperlichen Bedürfnisse (vgl. Kāth. Up. VI, 11) 217, 15; 19. धारा (§. 335, Vb. धृ) fem. (§ 709, 3)

fem. (§. 709, 3) Schärfe eines schneidenden Instruments; das Tropfen (§. 563, IV; V); vd. 291, 5 (Sch. Tropfen; eher: Scharfe, Schneide des Blitzes).

५ धारिन् (Vb. धृ §. 282) adj रिणी fem. tragend 165, 79; stiftend (?) 265, 244. धार्मिक (von धर्म §. 485; 544; S. 231, क, 11) adj. की fem. tugendhaft, fromm, gerecht.

धार्मिकता (nach §. 554 vom vor) fem. Gerechtigkeit 264, 227.

धाक् I Par. Atm. (§. 789, I) laufen (Par). 71, 11; 279, 409. — waschen. Ptcp Pf. Pass. धोत (§. 896, 2, vgl. 895, 4; Absol. §. 914, I) gewaschen 188, 22; rein, weiss 133, 4; 181, 18; heiter 261, 192.

— अनु nachlaufen, verfolgen (Par) 75, 27. 200, 11.

— अनुप hinzulaufen, zu Hülfe eilen (Atm.) 73, 4.

— परि hereinlaufen (Par) 47, 48; 118, 24, (Atm) durchlaufen (Acc) 71, 13.

— प्र vorwärts laufen.

— अनुप nach u. hervoreilen. ० धावितं eilend 179, 16.

— त्वि hin und herlaufen, sturmen. Par. 294, 5.

धावन (Vb. धू) ntr. das Knirschen 113, 1.

धि für अधि (§. 241, Bem. 2).

धि VI Par. halten (vgl. धा).

५ धि (von Vb. धा §. 329; 356) msc. Lage, Ort wo etwas liegt.

धिक् Interjection des Tadels oder Vorwurfs; pfui, wehe (mit Accus. §. 785) 8, 31; 76, 35; 98, 10; 151, 2; 277, 380; verdoppelt धिग्धिक् 29, 36; 121, 24; 166, 85.

धिक्कृत (von धिक् und ५ कृ Ptcp. Pf. Pass.

aber nach §. 333) ntr. Verachtung 185, 1.

धिक् I Atm. (§. 789, V, eig. altes Desid. von दह्) brennen, ermatten, leben

धिन्क् V Par. Spcth. stark धिनो, schw. धिनु (§. 804, vgl. दिन्क्) erfreuen, gehn. धियावसु (Ttp. धिया (Instr. von धो §. 653, II, B) ५ व०) msc. durch Opfer gut, freigebig (Sch. Reichthum besitzend) 291, 15.

धिष् III Par. tönen.

धिष्य (von ved. धिष्या s. Sāma-V. Gl.) ntr. Stern.

धो IV Atm. (§. 789, V, eig. Pass refl. von धा, woraus ein generelles Thema) tragen (aa.?), Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

धो (Vb ध्यै S. 131, O) fem. das Denkende, Verstand, Geist, das Erkennen, Erkenntniss 224, 45; 225, 67; 226, 78. — vd. Opfer 293, 4; 296, 2.

धीन्द्रिय (Kmdh. धो ५ इ० nach §. 656, V) ntr. ein geistiges Organ, wie Verstand, Auge, Ohr u. s. w.

धीमत् (nach §. 562 vom vor) adj तो fem. mit Verstand versehen, weise, gelehrt.

धीर् (Vb. धृ vgl. तीर्; S. 169, र) adj. र्ता fem. fest, standhaft, verständig, weise, sinnvoll 290, 1. — msc. N. ppr. 247, 26.

धीर् msc. Fischer.

धु s. धू.

धुक् I Atm. (§. 789, V) = धिक् (wo s.). — सम् संयुक्ति entflammt 197, 10.

धुनि (Vb. धु) adj. erschütternd; msc. Erschütterer 290, 5.

धुर्व (vgl. दुर्व) I Par. schlagen, todtten (Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

धू (oder धु) V; धू IX Spcth. stark धुना, schwach धुनो (§. 805); X (§. 208) Par. Atm. (§. 789, I); धू (§. 149; 155, II, A, Ausn.) VI Par. erschüttern. Ptcp. Pf.

- Pass (§. 897, 5) Caus (§. 201)
vd. Intens (§ 170).
— अञ्च abschütteln, entfernen 183, 21,
abweisen 200, 23, schütteln 147, 15; 19
— आ bewegen.
— — व्या schütteln 175, 26.
— उद्द aufschütteln 174, 39
— चि hin und her bewegen, bewegen
149, 28.
धृति (vom vor.) fem. Erschütterung; vd.
Erschütterer 290, 5
धूप I Par. Specth. nothwendig, gene-
relles arbitrar, धूपाय (§. 211) rauchern
60, 36; 174, 39. — X sprechen,
leuchten.
धूप (vom vor.) msc. Raucherwerk
धूपन (Vb. धूप) msc. Harz.
धूस (Vb. ध्वा S. 136) msc. Rauch (§. 441,
2, b, 443, 460, 473, 488, vgl. 517,
S. 239, मत्; §. 225, 3 4)
धूमवत् (nach §. 562 vom vor.) adj. ती
fem. mit Rauch versehen, rauchend.
धूमवत्त्व (vom vor. nach § 554) ntr Zu-
stand des Rauchens 226, 75
धूमाय Vb. Denominat. (von धूस) Atm.
(§. 225, 3. 4) rauchen 41, 21.
धूर IV Atm. (§. 789, V) schlagen, ver-
letzen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2)
धूर्तति (Bhvr. von धूर „Last“ und तटि
„Menge“ „die Menge der Lasten (=
die drei Welten) tragend“ vgl. § 83, 2
mit §. 752 und §. 57, 2) msc. Bez
des Siva.
धूर्त (Vb. धृ; S. 161, त, 2) adj. ता fem.
betrugend, unehrlich, schlecht, sbst.
msc. (§. 708) ein Betrüger, Spieler
(§. 554, I. III; 653, VI, 1, 656, II).
धूर्तता (nach §. 554 vom vor.) fem. Bos-
heit, Trug 154, 19 (wo aber अधूर्त,
Truglosigkeit).
धूण धूप धूस X Par. schon machen.

Glossar.

- धूसर (vom vor. S. 172) adj. रा fem. grau,
bleich 159, 46.
1. धृ (§ 160, Bem. 1) I Par. Atman
(§ 789, I) VI Atm. (§ 789, V eigentl
Pass. refl.) halten, 36, 14, 45, 10, 48, 1,
170, 9, 171, 15; 274, 350; stützen,
tragen 50, 11 (Par.), 61, 40, 25, 85;
116, 18, entschlossen 45, 15. ved.
दधिरि (S. 377, n. 3) eilen 287, 3 (Sch
rusten) — Pass. refl. (von VI §. 873). —
Desider (von VI §. 189) — Caus.
tragen 58, 5, 151, 4; erhalten 123, 3,
156, 28; 58, 6 (Atm.); besitzen 154, 16,
leben 46, 21.
— अञ्च Caus. einschn. erkennen 237, 22,
betrachten 186, 8, überlegen 169, 97,
अवधारित (S. 225, द्वा; § 656, IV).
— निञ्च Caus. erkennen 236, 20
— प्र
— — संञ्च Caus. auftragen 240, 60
— चि halten 239, 35
2. धृ I Atm. (§ 789, V) fallen (= 1. धृ
vgl. लम्बु fallen und stützen).
धृञ् धृञ्च s. धृञ्.
धृति (von धृ) fem. das Halten, Festigkeit,
Glück, Vergnügen, Freude.
धृतिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती
fem. standhaft 171, 19.
धृप् (§ 66, 2, Ausn. Ntr.) V Par. kuhn
sein Ptcp. Pf. Pass (§. 894; 895, 9,
896, 2, 7, 656, II) kuhn, frech, auf-
dringlich 159, 48, 198, 2 — X. I
Par. überwaltigen 73, 6, 103, 24.
— आ s. अनाधृष्य.
धृष्टयुम्न msc. N ppr. 63, 62
धृष्णु (Vb. धृप् §. 302) adj. kuhn, scham-
los, frech; msc. Krieger 294, 1.
धे (§. 154, 2, 3) I Par. trinken, saugen
251, 75. Aor. (§ 844; 847, 856)
Prec. (§ 865) Pass Aor u. s. w.

(§ 879; 883; 884). Intens. (§. 806).
Desid. (§. 194) Caus. (§. 789, I, 2).
— नि (§. 29, 7).

धेक् X Par. (§. 209, vgl 843. 844) sehn.
धेप् I Atm. (§. 789, V) gehn. Caus
Aor. (§. 844).

धैर्य (nach §. 554, I von धोर) ntr Stand-
haftigkeit, Festigkeit, Muth 97, 11;
271, 311.

धैर्यकलित (Bhvr. nach § 664, 3, Ausn. 2
statt कलितधैर्य s. Vb. कल् Ntr) adj. ता
fem. Standhaftigkeit besitzend 240, 59.

धोर I Par im Gehen geschickt sein
Caus. Aor. (§. 844).

धोत s. धाव्.

धमा I Parasm. Specialth धम (§. 795, V)
blasen; durch Blasen fortbewegen,
werfen 34, 9, 292, 10. — Intensiv
(§ 176, Bem. 2).

— प्र blasen 25, 6. Caus. tönen ma-
chen, blasen 28, 18.

— वि zerblasen, vernichten 33, 3.

धमाङ्ग s. द्राङ्ग.

ध्यै I Par denken 7, 16; 17, 29; 63, 71,
101, 13; 249, 47. — Ptcp. Pf. Pass.
(§ 897, 2, Ausn.).

— अभि meditiiren 135, 8.

— निरु überlegen 246, 16.

— प्र überlegen 175, 51.

धन्र धञ् धृन् धृञ् धिन् I Par. gehn

धण् s. धृण्.

धस् = उधस् wo s.

ध्राव् s. द्राव्.

ध्राव् I Atm. (§. 789, V) stark sein (Nbform
von द्राव् durch Einfluss des र). Caus.
Aor. (§. 844).

ध्राङ्ग s. द्राङ्ग.

धाइ s. द्राइ.

धिन् s. धृन्.

ध्रु I. VI (oder ध्रु ध्रुव् §. 149) Par fest
sein, gehn.

ध्रुव् s. ध्रु.

ध्रुव (von Vb. ध्रु) adj. न्ता fem. fest, be-
ständig, ewig, wahrhaftig, wahr, ntr
Wahrheit, Gewissheit, Acc. adv in
Wahrheit 69, 42; 237, 29

ध्रुवच्युत् (Ttpr च्युत् von Vb च्यु nach
S. 131, 0 in Causalbed.) adj das
Feste einsturzend 290, 11

ध्रू s. ध्रु.

ध्रेक् s. देक्.

ध्रै I Par sich sättigen.

ध्वंस (§. 79; 154, 2, I) Atm. (§. 789, V) fallen,
gehn. Aor. (§. 858). Ptcp Pf Pass. u. Ab-
sol (§. 894; 895, 9; 896, 2; 914, I) Intens
(§. 169, 3). Caus einstürzen 188, 1.
— वि auseinanderfallen 201, 13; Caus
verletzen, verderben 85, 51.

ध्वंस (vom vor.) msc. Vernichtung.

ध्वंसिन् (Vb. ध्वंस) adj. नी fem. vernich-
tend, fallend, verlierend 263, 212

ध्वज धञ्ज I Par. gehn, sich bewegen

ध्वज (vom vor.) msc ntr. (§. 711) Fahne
(fem. न्ता oder नी §. 693).

ध्वञ्ज s ध्वज.

ध्वण् धण् धृण् धृण् I Par. tonen (das
ausl. ण् ist als न् zu betrachten, z B
Intens. दन्धन्ति nicht दन्धन्तिट; ध्वण् und
धण् sind wohl nur dialekt. Formen).

ध्वन् I Par tonen 271, 315; 277, 377. —
Caus. ध्वनि (§. 202; vgl. 881, 4; 916,
Aor. vd. §. 858, IV, Ausn.). — X Par
tonen (§. 209, 843; 844 Aor. ved
§. 858, IV, Ausn.).

ध्वनि (vom vorigen S. 155, §. 394) msc.
(§. 709, 5) Ton, Gesang 275, 363.

ध्वनित (Ptcp. Perf. Pass. von ध्वन् nach
§. 333) ntr. Ton (Donner) 171, 12.

ध्वसन्ति N. ppr. 298, 23.

ध्वाङ् s. द्वाङ्.

ध्वान्त (S. 161, त) ntr. Finsterniss, Nacht.

ध्वान्तजाल ntr. (Kmdh. ऽङ्ग⁰ nach §. 656, V)
Nachtnetz = Schleier (?) 187, 15.

ध्व I Par. krummen, (betrugen) verletzen.

ध्वण् s. ध्रुण्.

न

न Ind. (§ 786) nein, nicht (in Zssetzung als vorderes Glied gewöhnlich durch ऋः, vor Vokalen ऋन्ः vertreten S. 247, X; § 643, III; 661, I; 674, I, 2), hinter Comparativ „als“ 65, 16, mit folg तु in comparativen Sätzen: nicht aber, als (mit zu supplirendem „eher“ im vorderen Satz) 88, 27; 102, 5, 151, 4, 198, 2. — gleichwie (insbes vd hinter dem verglichenen Gegenstand § 30) 294, 4, zwischen त्वद् und dem verglichenen Gegenstand 294, 5; vd. „jetzt“ 294, 6 (?).

नकिस् (eig. Zssetzung न und alter Nom. msc von किम्) Ind. (§. 786, 782) nicht (स् wird mit folg त् zu ण्, vgl. §. 51) 287, 6.

नकुल (S 247, X) msc Ichneumon, viverra Ichneumon (§. 558, VII).

नक्क् (§. 29, 1) X Par. todtten

ननंचर (Ttp. vom folg. und ऽचर Vb चर nach § 277) msc. री fem (bei Nacht gehend) ein Damon, Dieb, Eule.

नक्तम् (S. 161, त, 2) Ind. (§ 783) bei Nacht (noctu)

नक्र (§ 272; S. 247, X) msc. Krokodil

नक्त् I Par. erlangen (= nanciscor aus altem Desider. von नञ्, निनञ्, durch Einbusse der Reduplic. entstanden); erreichen.

नक्तत्र (S. 164, §. 410 vom vor., vgl. auch S. 247, X) ntr. Stern, insbesondre die Sternbilder, welche die sogenannten

Mondstationen bilden, ved. ०त्रा fur ०त्रापि (§. 742, IV).

नक्तत्रपथ (Ttp. vom vor. und पथिन् §. 624) msc Pfad der Sterne, Himmel 66, 4.

नक्त् (§. 29, 1) oder नक्त् I Par. gehn.

नक्त् (S 160, त्; S. 247, X, vergl. aber GWL. II, 23) msc. ntr. (§. 708) Nagel (§. 25, Ausn; 565, VI); in Zssetzung. regiert ausl. fem. क्वा (jedoch auch क्वा § 693).

नक्त्पच (Ttp. vom vor. und Vb. पच् nach §. 280) adj चा fem. nagelverbrennend 242, 85

नक्वायुध (Bhvr. नक्त् ऽत्रायुध) adj. धा fem Nagel, Krallen als Waffen habend.

नक्वायुधत्त् (nach §. 554 vom vor) ntr der Zustand des Krallen als Waffe Habens 123, 18.

नग (Kmdh. §. 272; S. 247, X, S. 136, ञ, 5, §. 477; 564, XIII) msc. (eig. nicht gehend) Baum, Berg

नगर (§. 25, Ausn.; 94, Ausn; 112; 477, 488; 492; 517, 564, XIII; 588, V, 650, I) ntr und fem री Stadt.

नान (Ptcp. Pf. Pass. s. नञ्) fem. ना nackt.

नङ् s. नाङ्.

नचिरात् (Kmdh. न ऽचि⁰) adv. bald, schnell 57, 27; 77, 3

नचेरू (Kmdh. नऽ) Ind (§. 786) wenn nicht (mit Potent.) 28, 16.

नञ् VI Atm (§. 789, V) sich schamen, Ptcp. Pf. Pass. नन (§. 897, 2).

नट् (prakritisch für नर्त aus नृत्) I Par. (§ 29, I) tanzen, als Schauspieler darstellen. Caus. नटि und नाटि (§. 202 wo „arbitrar“ hinzuzufügen; vergl. §. 881, 4; 916) — X Parasm. 1) als Schauspieler darstellen, 2) fallen (auch नट्?); — 3) sprechen, leuchten.

नट (S. 144, षट्; eher vom vor) msc. टौ fem. (§. 691) Schauspieler, -rin, Hure (§. 25, Ausn.; 460, vgl. 709, 2, 521 vergl. 459).

नट् s. नट्.

नत् (von Vb. नम् S. 131, O, 1) adj. beugend, sich beugend.

न तु s. न.

नट् (§. 29, 1) I Par. schreien, jauchzen. 274, 341, Intens. नानट् brüllen 290, 8 — Caus. (ved. §. 202, Bem.). — X Par. sprechen, (leuchten).

— उट् aufschreien (episch ohne Augm S. 362, n. 2) 37, 25.

— नि Caus. durchtonen machen, mit Geräusch erfüllen 87, 16.

— प्र durchtonen, durchsummen 241, 71

— वि brüllen 35, 9; tonen 37, 25.

नट् Vb. Denomin. (vom folg.) Atman (§. 212, Bem. 255) stromen (?).

नट् (Vb. नट्) msc. टौ (§. 709, 1, 689) Fluss (eig. rauschend; §. 25, Ausn., 39, 494, 554); waun für नदी in Zsstzgg नट् (§. 624); in Avybh. नदि oder नदम् (§. 680).

नटराज (Ttp. नराजन् nach §. 639, 2) msc. König der Flüsse = Sindhu, Vater der Çri 327, 30.

ननट् oder ननानट् (von einem alten Intens. von नट्) fem. (§. 709, 6) des Mannes Schwester (Decl. §. 754, XIV, 442; 698).

ननु (Kmdh. ननु) Ind. (§. 786; 127, 7, 2) Fragpartikel, wenn man eine Beja-

hung voraussetzt 92, 37, 166, 88; 168, 92; 181, 10, 187, 21, bei Auforderung (Imperat.) „doch“ 240, 61; bei Zweifel, Antwort, Tadel

ननुच (Kmdh. vom vor. und च) Ind. Partikel bei Nichtbestimmung, Zweifel, bei Andeutung eines Widerspruchs.

नन्दु (§. 29, 1, Ausn.) I Par. (aus altem Intens. von नट्, oder Specialth. nach der III. Conj. Cl., zu generellem erweitert) sich freuen

— अमि glückwünschen 118, 15; freundlich annehmen 59, 19; loben 261, 187

— प्रति mit Beifall aufnehmen (ep. Atm) 45, 13; mit Gruss entlassen 25, 51.

नन्द msc. N. ppr. des Pflegevaters von Krishna 46, 26, 110, 3; fem. न्दा N. ppr. 265, 244.

नन्दक N. ppr. eines Dorfes 252, 85.

नन्दन (Vb. नन्दु §. 253; 25, Ausn.) adj. ना fem. erfreuend, subst. msc. ना fem. Sohn, Tochter; ntr. Paradies, Indra's Himmel.

नन्दा s. नन्द.

नन्द्य Vb. Par. (§. 235).

नपात् (S. 247, X, vgl. aber Sāma-V Gl) msc. नप्ती fem (§. 702) Enkel, Enkelin, Nachkomme 289, 9 (§. 30; 56, S. 226, इय; S. 227, इय).

नपुंसक (Kmdh. नपुंस S. 247, X) adj. unmannlich, feig 126, 18

नप्त् (S. 163, §. 406, vgl. aber Sāma-V. Gl.) msc. न्नी fem. Enkel, -lin (§. 456, S. 226, इय; S. 227, इय).

नभः I Atm. (§. 789, V) IV. IX. Par. verletzen, verletzt werden, nicht sein. Aor. (§. 858, VIII, 1. 2).

नभःश्रित् (Ttp. नभस् श्रित् letztes nach §. 289, S. 131, O, 1 von Vb. श्रि) adj. bis zum Himmel gehend, reichend 170, 4.

नभश्चर (Ttp. नभस् चर vgl. §. 276, 277)
adj. (रा oder री fem.?) in der Luft,
am Himmel gehend 69, 45

नभस् (S. 149) ntr. Luft, Atmosphäre, Him-
mel; m. Wolke, Regenzeit (S. 243, वत्).

नभस्थली (Ttp. vom vor. स्थली §. 106,
Bem.) fem. Wolkenraum, Himmel
253, 94

नम् (§. 154, 2, 4, Ausn., 156, 1) I Par.
neigen, krummen, sich neigen 239, 54.
Aor. (§. 856, I, Ausn. 1) Pass refl
(nur durch Atm. ausgedrückt § 875,
879; 883) Ptcp. Pf. Pass. नत (§. 895,
2, vergl. mit § 154, 2, 4, Ausn.) ge-
bogen, krumm 28, 20; 176, 95; ge-
senkt 111, 7; 262, 202. Ptcp Fut
Pass (§ 906) — Intens. (vd.? नानाम
vgl. S. 373, n. 8) 287, 8. — Caus
(§. 202; 881, 4; 916); biegen 130, 13.

— अच sich bucken 241, 74 अचनत
(§ 473).

— आ अानत zu jemand geneigt, sich
neigend 59, 23, gesenkt, niederge-
beugt 146, 3, 172, 25, 270, 372.

— उद् sich erheben, aufrichten 161, 59;
उन्नत in die Höhe gezogen 241, 79,
hoch 171, 15; erhaben 245, 6; stolz
261, 190.

— — प्रोद् प्रोन्नत uberragend 118, 4

— — समुद् समुन्नत erhaben, hoch 248,
38; ausgezeichnet 79, 30.

— परि sich umkrummen, krumm wer-
den (vor Alter) 173, 37; sich bucken
(um zu stoßen) 188, 17.

— प्र sich verbeugen aus Ehrfurcht,
verehren 22, 15; 37, 1, 98, 19; 116, 5;
121, 2; 183, 12 (§. 856, 1), 271, 306

— — अग्निप्र sich entgegen (vor jemand)
verbeugen 76, 44

— वि विनत gekrümmt, gebogen 70, 1,
demuthig, anspruchslos 161, 59.

नम् (vom vor.) Ind (§. 783) Beugung,
Verehrung (mit Dat. (§ 785), prafix-
artig vor कृ (§. 244; 104, A, 5).

नमस्य Vb. Denomin. (vom vor.) Par.
(§. 224, vgl. 235) verehren 168, 92

नम्बु नर्ब I Par. gehn.

नम् (Vb. नम् §. 304) adj. gekrümmt, ge-
bogen, sich beugend 147, 10; 162, 62.

नमृता (nach §. 554 vom vor.) fem. das
Nicken, sich niederwärts Biegen 264,
223; Ehrfurcht 160, 52

नमृत् (nach §. 554 von नम्) ntr. De-
muth 161, 59.

नय् I Atm. (Specialth von नी zu gene-
rellem erweitert S. 47) gehn, schützen

नय (nach §. 326 von Vb. नी gegen Ausn
d; vgl. aber S. 139, 7) msc. das Fuh-
ren, Leiten, (Aufführung) kluges po-
litisches Betragen (vgl नीति) 154, 19,
172, 24 (Sch नीति); (Ausführung) Dar-
stellung, Meinung 228, 104, Gedanke,
Unternehmung (?), Zug (im Spiel?)
129, 4; Würfel (§. 558, VI)

*नयत् (Ttp. vom vor. und त् nach §. 270)
adj. त्ता fem. Meinung kennend, An-
hanger 221, 16.

नयन (Vb. नी) ntr. Auge

नयनपथ (Ttp. vom vor. und पथिन् §. 624)
msc Pfad der Augen, Gesichtsfeld
206, 1.

नयवत् (von नय nach §. 562) adj नी fem
mit klugem Betragen begabt, weise
171, 20.

नयशालिन् (Ttp. इश) adj. नी fem Klug-
heit besitzend, klug 172, 24.

नर् (von नृ Nbform) msc. Mann, Mensch
(§. 441) fem. नारी (§. 690, s नृ) Frau,
Mädchen, msc. Bezeichn. des ewigen
Geistes.

नर्क (für *अनर्क (wie पर् neben अपर् u.
aa) = *ενεγο* vgl. अनाक GVL. II, 48)

- msc. ntr. (S. 143, § 385) Unterwelt (fem. नरिका § 687 ob von नर nach §. 558 ff.?).
- नरदेव (Ttp. नदे०) msc. König
- नरनाथ (Ttp. ननाथ) msc. König, Hauptling 257, 140.
- नरनाथमार्ग (Ttp. vom vor नम०) msc. Weg des Königs, Königsstrasse 286, 480.
- नरपुंगव (Kmdh. nach §. 656, III, Bem.) msc. (ein Mann wie ein Stier) ein ausgezeichneter Held 21, 12.
- नरवत् (von नर nach §. 579) adv. wie ein Mann.
- नरवरूषभ (Kmdh. नवृ० nach §. 656, III, Bem.; das erstre Kmdh. nach §. 656, II, 3, 2) msc. ein ausgezeichnete stiergleicher (= hervorragender, trefflicher) Mann 105, 1
- नरवाहन (eig. Ttp. नव० § 25, Ausn.) msc. N. ppr. des Kuvera; eines Königs 262, 208.
- नरव्याघ्र (Kmdh. §. 656, III, Bem.) msc. ein Mann wie ein Tiger, ein ausgezeichneter Held 67, 20.
- नराधिप (Ttp. नधिप) msc. König 17, 32; 25, 56.
- नरेन्द्र (Ttp. नन्द्र) msc. König.
- नरेश्वर (Ttp. नेश्वर) msc. König 54, 8; 115, 17.
- नर्त Vb. Denom. (von नर्त „das Tanzen“ Vb. नृत) Atm (§. 212, Bem., 255) tanzen.
- नर्तक msc. को fem. (Vb. नृत §. 252, Ausn.) Tänzer, -rin; Schauspieler, -rin.
- नर्तन (Vb. नृत) ntr. das Tanzen, Darstellen als Schauspieler (§. 25, Ausn.).
- नर्दू (§. 29, 1, Ausn.) I Par. brullen.
- नर्ब s. नम्ब.
- नर्ष msc. N. ppr. 296, 9.
- नल् I Par. riechen, binden (?). — X Par. sprechen, leuchten.
- नलद् ntr. Wurzel des Andropogon muricatum 172, 25 (§ 535).
- नलिन (S. 154, इन) msc. ntr. (§. 711) Wasserlilie, Lotus; fem. नी Stengel einer Wasserlilie, Menge von Wasserlilien, lotusreicher Platz.
- नव adj. वा fem. neu, frisch, jung (§ 566, IV, XII; 656, I, 2).
- नवकृत्वस् (von नवन् nach § 580, II) adv neunmal 216, 9.
- नवग्रह (Bhvr. नग्र०) adj. हा fem. jungst gefangen (? neue Anstrengung machend?) 185, 4.
- नवचत्वारिंश msc. ntr. श्री fem. Ord (§. 770) neunundvierzigste 70.
- नवत msc. ntr. ती fem. Ordin (§. 770) neunzigste 267, 260
- नवत्व (nach §. 554 von नव) ntr. Neuheit 247, 19.
- नवन् Num. (§. 764 ff.) gen. comm. neun.
- नवनीत (eig. Kmdh. ननीत Ptcp. Pf. Pass) ntr. frische Butter.
- नवम msc. ntr. नी fem. Ord. neunte.
- नवमल्लिका (Kmdh. नम०) fem. doppelter Jasmin.
- नवयोजना (eig. Bhvr. नय०) fem. junge Frau.
- नववधू (Kmdh. नवधू) fem. junge Frau 148, 19; 241, 73
- नवै (न वै) Ind. (§. 786) vielleicht nicht so, Partikel des Zweifels.
- नव्य (von नव § 566, XII) adj. वा fem. jung, frisch, neu.
- नशू (§. 29, 1, Ausn.; 66, 4; 149, 3; 156, 3) IV Par. umkommen, zu Grunde gehn 112, 17; 155, 22. Aor. अनशम् (§. 857); Ptcp. Pf. Pass. नष्ट verloren 71, 7; 103, 16; 128, 1; 210, 14; 270, 299. Ptcp Fut Pass. zu Grunde gehen mussend 233, 161. Absol. auf अम् (§. 912). — Caus. (§. 789, I, 2) vernichten, verderben 12, 30; 191, 10; 289, 11.

- अय
 — व्य Caus. vernichten 24, 41.
 — व (vergl. §. 29, 1, Ausn.) vernichtet werden, zu Grunde gehn 263, 211
 — विप्र zu Grunde gehn 89, 6.
 — वि zu Grunde gehn 74, 11; 76, 35; 88, 25; 97, 6; 99, 14, 122, 15; 125, 1; 157, 34. — Caus. umbringen 124, 7; 134, 9.
 नश्चर (vom. vor. §. 310) adj. री fem. verderblich, bos, verloren gehend.
 नश्चरत्व (nach §. 554 vom vor) ntr das Verlorengehn, Gestohlenwerden 185, 15.
 नस् I Atm. (§. 789, V) krumm sein, gehn (νέ(σ)-ομαι, νίσσομαι für νίջομαι)
 नस् (§. 25, 3) in der Decln. (§. 754, XV) und in Ableitungen, und Zsstzung bisweilen नासिका vertretend (vergl नासिका).
 नस् s अस्मद्.
 नह् (§. 66, 5; 156, 1) IV Par. Atman (§. 789, I) knupfen, binden 34, 10; sich anziehen (s नह §. 25, Ausn.).
 — परि umhüllen. परिपाठ (§. 29, 1) bedeckt 149, 25.
 — वि (für अवि §. 241, Bem. 2) anbinden, umlegen 201, 5. विनह (§. 475).
 — सम् anschirren 27, 7, sich anziehen, anschicken 152, 6, rusten 113, 9.
 नहि (न und हि) Ind (§. 786) dann nicht 20, 20; 187, 23; 194, 3; nicht.
 नाक (S 247, X) msc. Himmel.
 नाग msc. नी fem. (§. 691) Schlange, insbesondere Brillenschlange, Elephant, Name einer der 5 Lebensluste: die durch Rulpsen ausgestossen wird.
 नागाधिपति (Ttp. ऽअधि०) msc. König der Schlangen 176, 110.
 नागर (von नगर) adj. री fem in der Stadt erzogen, gebildet 190, 8; geschickt (§. 495; 545).

- नागरिक (von नगर vgl Sch. zu Sakunt p. 60, 2) adj. (की fem. ?) stadtsch, fein, gebildet 180, 14; 188, 15; (nach §. 537, XXXI) Stadtaufseher.
 नागरिकबल (Tlpr. ऽबल०) ntr. Wache des Stadtaufsehers, Polizeidirektors 187, 4
 नागलता fem N ppr. einer Dame.
 नागवल्लि (Zsstzg ऽबल०) oder ली fem. die Betelpflanze (Piper betel) 240, 65.
 नाट्य (von नट nach §. 554) ntr. Kunst zu tanzen, zu spielen (als Schauspieler) und zu musiciren (§. 521, vgl. 459).
 नाथ und नाध (§. 29, 1, Ausn.) I Atm. bitten, herrschen, brennen, qualen, krank sein, Caus. Aor. (§. 844)
 नाथ (vom vor) msc. Herr, Gebieter, König 201, 6.
 नाद (Vb. नद्) msc. Ton
 नादेय (von नदी §. 431; 494) fem. नी von einem Strome abgeleitet.
 नाध s नाथ.
 नाना (S 238, न) Indeclin (§. 783) verschieden (von), ohne (mit Acc. Instr. Abl. §. 785), verschiedentlich, mannigfach, doppelt.
 नानात्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Mannigfaltigkeit 204, 15.
 नानापथ (Kmdh. ऽपथिन् §. 624) ntr (§. 640) (Pl.) verschiedene Wege 274, 341.
 नानाविध (Bhvr. ऽविधा) adj धा fem. mannigfach 231, 130; 254, 104.
 नापि (न अवि) Ind (§. 786) selbst nicht.
 नापित (S. 161, त) msc. Barbier ती fem Frau eines Barbiers (§. 701) 102, 19.
 नामि (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. fem. oder नी fem. Nabel; fem. Nabe des Rades (§. 543)
 नाभिनात (Kmdh. न ऽअभि० òder unzusammengesetzt?) adj. ता fem. gemein, niedrig 159, 48.
 नाम (Acc. von नामन्) Ind. (§. 783) nam-

lich, in Wahrheit, möglich; bei Arger, Vorwurf, Versprechen, Beistimmung, Erinnerung, Erstaunen, Anmaassung (§. 125; 126, 127, 2, 1).

नामधेय (vom folg. §. 566, XI) ntr. Namen.
नामन् (Vb. क्ता S. 167) ntr. Namen (§ 566, XI); Ruhm (?) 287, 4.

नायक (Vb. नी) msc. Führer, General, Liebhaber, N. ppr. 258, 158; fem. विका Frau, Geliebte.

नार (Vb. न्ना, aber im Mānavadh. 136, 10 von नर durch न nr. 13 patron. abgeleitet) ntr. (§. 708) रा fem. Wasser.

नारद् msc. N. ppr. eines Muni, Sohn des Brahman 41, 2; 43, 26.

नारायण (nach §. 441 von नर; anders, als Zsstzg von नारायण्यन, im Mānavadh. 136, 10) msc. N. ppr. des Vishnu 111, 8; des Brahman als Urwesens 136, 10.

नारी s. नर und नृ.

नाश (Vb. नष्ट) msc. das Untergehn, Vergehn, Vernichtung, Untergang, Tod, Verlust.

नाशतस् (nach §. 575 vom vor) = नाशान् 229, 112.

नास् I Atm. (§. 789, V) tönen. Aor. Caus. अननासत् (ist §. 844, S. 386, Z. 2 hinzuzufügen).

नासा fem. Nase (§. 476).

नासिका (vom vor. nach §. 558 ff.) fem. (Decl. §. 754, XV) Nase (§. 476; S. 234, तस्; S. 241, य, 10; S. 248, XIV; dafür in Bhvr. ऽनस §. 669; in Zsstzg regiert ausl. fem. की §. 693).

नि Verbalprafix (§. 241) und in Zusammensetzungen anlautend (§. 626; 666); (nieder vergl. निम्न) in, auf (§. 498; 566, VII).

निस् (§. 29, 1, Bem.) II Atm. (§. 789, V) küssen (vgl. निक्ष).

निःशङ्कम् (Avybh. निरुऽशङ्का) adv. ohne Furcht, ohne Bedenken 146, 4.

निःशल्यम् (Avybh. निरुऽशल्य) ohne Pfeil, ohne Schmerz 194, 23.

निःशस्त्र (Bhvr. निरुऽशस्त्र) adj. रा fem. waffenlos 279, 406

निःश्रेयस् (Kmdh निरुऽश्रेयस् §. 655, IV) ntr. Seligkeit (speciell: vollständige Erlosung der Seele von der Materie und Verbindung derselben mit dem Allgeist), Glück.

निःश्वास (Vb. श्वस् mit Praf. निरु) msc. Seufzen 198, 22.

निःसंशय (Bhvr. निरुऽसंशय) adj. वा fem. in keinen Zweifel gerathend 23, 31.

निःसङ्गता (von einem Bhvr. निरुऽसङ्ग nach §. 554) fem. der Zustand, wo man keine Liebe zu etwas, keinen Wunsch nach etwas fühlt, ganz frei von menschlichen Zu- oder Abneigungen und Bedürfnissen ist 99, 12.

निःसङ्ख (Bhvr. निरुऽसङ्ख) adj. वा fem. thiereelos 116, 4.

निःसंवाध (Kmdh. निरुऽसंवाध = निश्चितसंबन्ध wie § 655, IV?) msc. ganz nah, ganz zusammengezogen, vor वेला ganz zusammengezogene Zeit = plötzlich (?) 186, 14.

निःसीमन् (Bhvr. निरुऽसीमन्) adj. m. n. f. od. वा fem. (§ 699) gränzenlos.

निःस्नेह (Bhvr. निरुऽस्नेह) adj. हा fem. ohne Liebe (= ohne Liebende, Freunde) 246, 9.

निःस्पृह (Bhvr. निरुऽस्पृहा) adj. हा fem. begierdelos 98, 16; 199, 9.

निःस्व (Bhvr. निरुऽस्व) adj. वा fem. arm

निःस्वन (Vb. स्वन् mit Praf. निरु; sollte निस्वन zu schreiben sein?) msc. Donner (गर्जित Sch.) 170, 6.

निकट (§. 566, VII; 537, eig. Zsstzung

mit कट „Huftu“ adj. टा fem nahe, msc. ntr. (§. 711) Nahe (?).

निकर (Vb. कृ) msc Menge, Mark, Kraft, Wesenheit, passende Gabe, Schatz
निकषा (S. 150, ऋ, für निकर्षेण vgl. §. 782; 783) Ind. (§. 783), inmitten, nahe; mit Acc. (§. 785).

निकाय (Vb. चि §. 326) msc. Versammlung, Schaar, Wohnung (§. 649, 2).

निकृष्टाग्रयता (nach §. 554 von अग्र, भ्रू ०ष्टः अ०) fem. Zustand eines gemeine Absichten Habenden = Eifersucht 196, 7 (Wils Daçak).

निकृष्टोपाधिता (nach §. 554 von अग्र Kmdh ०ष्टः उपा०) fem Zustand der niedern Tauschung 205, 3.

निकेत (Vb. कित्) msc Wohnung, Aufenthaltort.

निकेतन (Vb. कित्) ntr. Wohnung, Tempel 247, 30.

निच्छ (S. 29, 1, Bem) I Par. küssen

निखर्च ntr Billion (vgl. खर्च).

निखिल (vgl खिल und अखिल, ob नि für निरू?) adj. ला fem. voll, ganz, all

निगड (Vb. गल् = गड्? eig. eine Fessel zum Niederwerfen, eine Schlinge?) msc. ntr. (§. 640) eiserne Fessel, vgl. कृ.

निगडन (wie das vor. oder ob vom folg. Denom.?) ntr. das Binden 198, 11.

निगडि Vb. Denomin. (von निगड) Par binden, fesseln 198, 1 (निगडयित्वा wohl nicht gegen §. 915, Bem.).

निगम (Vb. गम् §. 345) m. Gewissheit (Erkenntniss?), die heilige Schrift, die Veden (§. 509, vgl. 506, Bm.) Stadt, Handel.

निगृहीत् (Vb. ग्रह् gegen S. 162, §. 403, aber es erscheint auch गृहीत् bei Wils. aus AK. und संगृहीत् vd.; Schwachung zu गृ weil das Wort Oxytonon) msc. einer der greift, bindet 200, 13.

निग्रह (Vb. ग्रह् §. 327, a) msc. Einhaltung 217, 17; Zurückziehung von, Abscheu vor, Enthaltensamkeit 203, 14, Ungunst, Gefangniss, Strafe 61, 44; 102, 17; 107, 16.

निघात (Vb हन् S. 140, §. 380) msc. Wurf 149, 28 V. L.

निघ्न (Vb हन् vgl. §. 270) adj. ना fem. dienend, abhängig, gelehrt.

निचय (Vb. चि) msc. Anhaufung, Menge (§. 558, VI; 656, IV).

निचुल msc. Name einer Pflanze, Bar-
ringtonia acutangula

निद्र (S. 156, I) III Par. Atm. (§. 789, I) Specialth. नेनिद्र (§. 801) reinigen, nahren. Aor. (§. 856, 5).

निद्र (Vb. त्रन् nach Anal von §. 320) adj. त्रा fem. (eig. eingeboren) eigen, ewig.

निश्च II Atman. (§. 789, V) reinigen (vgl. निद्र).

नितम्ब (Vb. तम्ब्, wohl eher von तम्भ्) msc Huftu (Hintertheil) der Frauen, die Seite eines Berges (§. 25, A).

नितराम् (nach §. 574 und S. 234, §. 606) Compar. von नि, fortgesetzt, immer, auf ewig.

नितान्त s. तम्.

नित्य (von नि §. 498; 506, Bem.) adj. या fem. ewig (vgl. नितराम्), regelmässig vorgeschrieben, unabänderlich. अयम् (eig. Acc. ntr) Ind. (§. 783) stets

नित्यता (vom vor. nach §. 554) fem. Ewigkeit 228, 101.

नित्यदा (von नित्य §. 572, III) Ind. (§. 783) beständig, zu allen Zeiten.

निद्र oder नेद्र I Par. Atm. (§. 789, I) tadeln (vergl. निद्र), nahe sein (vergl. नेदिष्ठ).

निदाघ (Vb. दह् S. 141, ऋ, 23) msc. ntr (§. 640) Hitze, heisse Jahreszeit, Schweiss (§. 444)

निदिध्यासन (vom Desid. von धै) ntr. tiefes und wiederholtes Denken, Betrachteten.

निद्रा (Vb. द्रै) fem. Schlaf (S. 135; §. 225; S. 225, इत्); in Bhvr. ausl. fem. द्रा.

निद्राय Vb. Denom. (vom vor.) Atman. (§. 225) schlafen.

निद्रालु (§. 308; eher nach §. 565 von निद्रा) adj. schläfrig, schmachkend 147, 11.

निधन (*धन् = हन्) msc. ntr. (§. 640) Tod (§. 656, IV).

निधान (Vb. धा S. 145, ञन) ntr. Ort, wo man etwas niedergelegt hat, Versteck (§. 464; 475).

निधि (Vb. धा §. 329; 356) msc. Ort, worin etwas liegt, Schatz, insbesondere einer von Kuvera's himmlischen Schätzen

निधिपालित N ppr (Ttp. vom vor. und ऽपा० nach §. 357) 184, 11.

निधवन (Vb. धू S. 145, ञन, 2 vgl. §. 149, 1) ntr. das Zittern, Liebesgenuss, Vergnügen, Zeitvertreib.

निन्द (Vb. नद् §. 327) msc. Ton.

निन्दू (§. 29, 1, Bem.) I Parasm. tadeln 166, 81, 185, 7; 200, 15; 252, 80.

निन्वू (aa. सिन्वू) I Par. benetzen (verehren?).

निपात (Vb. पत्) msc. das Niederfallen, Tod (§. 554, I. VI).

निपीडितालककवत् (nach §. 579 von ०क Kmdh. ०त ऽञ्जल०) adv. wie zerdrucktes Lack 105, 18.

निपुण (Vb. पुष् mit Suff. न wodurch (dialekt.?) पुष्ण = पुण) adj. पा fem. geschickt, erfahren, kundig (§. 554, I. II; 644, VIII; 653, II; VI, 1; 656, IV).

निबर्हण oder निवर्ह० (Vb. बर्ह) ntr. das Todten; in Zsstzg. ausl. 40, 10 (ent-

weder Bhvr., oder episch ein Nomen agentis nach Anal. von §. 253 „Toder“ und die Zsstzg. Ttp.)

निभ (Vb. भा) adj. भा fem. ähnlich.

निमित्त (Vb. मिष् eig. altes Ptcp. Pf. Pass.?) nach §. 333) ntr. (§. 710) Grund, Veranlassung, vermittelnde Ursache, das was nothig ist, um irgend etwas zu bewirken, z. B. ein Instrument (verschieden von हेतु) 233, 155; Zeichen, Vorbedeutung 76, 38 (§. 485; 509, vergl. 506, Bem.); in Zsstzung ausl. „wegen“ 14, 17; vgl. कृ.

निमित्तहेतुत्व (nach §. 554 von ०तु, Kmdh. vom vor. ऽ हेतु) ntr. Zustand die vermittelnde Ursache zu sein 221, 16.

निमोलन (Vb. मोल्) ntr. das Zwinken mit den Augen, Schliessen der Augen, Tod.

निमेष (Vb. मिष्) msc. das Zwinken mit den Augen, Augenblick als Zeitmaass.

निम्न (von नि S. 240) adj. ना fem. tief, sbst. ntr. (§. 708) Tiefe.

नियति (Vb. यम्) fem. (Zwang अवयम्), eine religiöse Verpflichtung.

नियन्तृ (Vb. यम्) msc. ein Herrscher, Herr, Lenker, Wagenfuhrer.

नियन्तृत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Bezahlung, Beherrschung 204, 12.

नियम (Vb. यम् §. 327) msc. Bezahlung der sinnlichen Gelüste durch Übung religiöser Kasteiungen wie Fasten, Pilgerfahrten u. s. w., jede religiöse Übung, Versicherung, Versprechen, Sicherheit, Gewissheit.

नियोग (Vb. युत्) msc. Befehl, Auftrag, Ansehn, eifrige Beschäftigung.

नियोगतस् (nach §. 575 vom vor.) dem Befehl gemäss.

निर् (für *नित्र aus नि S. 236, ञ) Prafix

(§. 241, vgl. Bem. 2), vorderes Glied in Zsstzg (vgl. §. 624; 653, V, 2. 4) nieder, heraus, sicher, nicht, ohne (§. 48, s. Ntr., 50; 498), vergl. निः० निश्च० निष्० निस्० नीरु०.

निरतिशय (Bhvr. ऽञ्जति०) adj. या fem. unübertrefflich 182, 22.

निरत्यय (Bhvr. ऽञ्जत्य०) adj. या fem. unvergänglich 254, 111.

निरनुग (Bhvr. ऽञ्जनुग०) adj. गा fem. keinen Begleiter, Diener habend 285, 480.

निरन्तर (Bhvr. ऽञ्जन्तर०) adj. रा fem. keinen Zwischenraum habend, dicht.

निरपेक्ष (Bhvr. ऽञ्जपेक्षा०) adj. क्षा fem. nicht beachtend 185, 19.

निरपेक्षम् (Avybh. ऽञ्जपेक्षा०) adv. ohne Rücksicht 192, 22.

निरम्भिव (Bhvr. ऽञ्जमि० Mangel, Unterjochung) adj. वा fem. nicht demüthig 160, 54 (Galanos nimmt अम्भिव in der Bed „das Übertreffen“, die Zsstzung „keine Übertreffung habend = höchst“)

निरय (eig. Bhvr. ऽञ्जय) msc. Holle.

निरर्थ (Bhvr. ऽञ्जर्य०) adj. या fem. vermögenlos 252, 80; nutzlos, gewinnlos 105, 18.

निरर्थक (Bhvr. ऽञ्जर्य nach §. 671) adj. र्थिका (Wils hat र्थकी?) gewinnlos, nutzlos, sinnlos; Acc. gen. ntr. adv. nutzlos 163, 66.

निरवग्रह (Bhvr. ऽञ्जव०) adj. हा fem. unabhängig.

निरसन (Vb. 2. अस्) ntr. Entfernung, Verwerfung, Vernichtung.

निरस्तराग (Bhvr. ऽरु०; das vordre Glied Ptcp. Perf. Pass. von 2. अस्) adj. गा fem. einer der die Liebe zu sinnlichen Bedürfnissen aus sich entfernt hat, sich andächtiger Askese gewidmet hat 148, 23.

निराकरिष्णु (Vb कृ §. 312) adj. hindernd (mit Abl.) 258, 154.

निरामस् (Bhvr. ऽञ्जामस्) adj. unschuldig 259, 172.

निरानन्द (Bhvr. ऽञ्जान०) adj. दा fem. freudelos 9, 44.

निरामिष (Bhvr. ऽञ्जामि०) adj. वा fem. fleischlos 152, 9.

निराशा (Bhvr. ऽञ्जाशा०) adj. fem. शा hoffnungslos s. कृ und भू.

निराहार (Bhvr. ऽञ्जाह०) adj. रा fem. speiselos, fastend.

निरुद्धेग (Bhvr. ऽउद्धेग०) adj. गा fem. furchtlos 62, 51.

निरुपम (Bhvr. ऽउपम०) adj. या fem. unvergleichlich, höchst 152, 9

निरोध (Vb. रुध्) msc. das Hemmen, Zurückhalten 253, 93; Zwang 122, 10

निरोधन (Vb रुध्) ntr. das Einschliessen 180, 24.

निर्गम (Vb गम्) msc. das Herausgehen 201, 9.

निर्गुण (Bhvr. ऽगुण०) adj. या fem. eigenschaftslos, ohne gute Eigenschaften, schlecht.

निर्गौरवम् (Avybh. ऽगौरव०) adv. ohne Stolz 246, 17.

निग्रन्थ fem. वा, oder निग्रन्थक (Bhvr. ऽग्रन्थ „Eigenthum“ §. 671 „einer der kein Eigenthum hat“) fem. चिका ein religiöser Bettler, nackter Busser, Gauner.

निग्रन्थिक 192, 18 Buddhismus (weil die Buddhisten als religiöse Bettler, Asketen insbesondere, auftraten, aber ich kann diese Form mit keiner grammatischen Regel in Analogie bringen, sollte ०न्यिका zu schreiben sein? vgl. §. 554, III „Schule oder Lehre (Orden) der Nirgrantha's“? vgl. das vor.).

निर्घात (Vb. हन् S. 140, §. 380) msc. Orkan, Erdbeben (?) 138, 38.

निर्वृपाता (nach §. 554 von ०पा, Bhvr. von निरुऽवृपा) fem. Mitleidlosigkeit.

निर्जन (Bhvr. ऽजन) adj. ना fem. menschenleer, einsam 10, 11, 56, 20; 92, 42; ntr. Einsamkeit 276, 373.

निर्जितवर्मन् N. ppr. 266, 251.

निर्जीवि (Bhvr. ऽजी०) adj. वा fem. leblos 180, 9.

निर्कर (Vb. कर् ?) msc. eine Cascade, Wasserfall, Strom.

निर्णय (Vb. नी) msc. das Erschliessen, Vergewissern 216, 4

निर्दय (Bhvr. ऽदय) adj. दा fem. mitleidlos, grausam, maasslos 268, 281.

निर्दुःखत्व (nach §. 554 von ०ख, Bhvr. निरुऽदुःख) n. Schmerzlosigkeit 232, 144.

निर्दोष (Bhvr. ऽदोष) adj. वा fem. fehlerlos, tadellos, schuldlos.

निर्दोह (Bhvr. ऽदोह) adj. हा fem. unschuldig 262, 208

निर्धन (Bhvr. ऽध०) adj. ना fem. arm.

निर्बन्ध (Vb. बन्ध) msc. hartnackiges, heftiges Verfolgen von etwas, Hartnackigkeit.

निर्बुद्धि (Bhvr. ऽबु०) adj. verstandlos, dumm 118, 17.

निर्भय (Bhvr. ऽभ०) adj. दा fem. furchtlos.

निर्भर (eig. Bhvr. ऽभर wohl in Bed. „Last“ von भृ) adj. रा fem. ubermassig, viel 264, 230.

निर्मत्सरं (Bhvr. ऽम०) adj. रा fem. neidlos 248, 42.

निर्मत्स्यता (nach §. 554 von ०य Bhvr. निरुऽमत्स्य) fem. Fischlosigkeit 127, 9.

निर्मर्याद (Ttpr. §. 653, V ऽमर्यादा) adj. दा fem. die Angemessenheit uberschreitend, unangemessen verfahren 28, 22.

निर्मल (Bhvr. ऽमल) adj. ला fem. fleckenlos, rein.

निर्मलस (Bhvr. ऽम०) adj. सा fem. fleischlos 155, 23

निर्मल्य (wohl eig. Bhvr. निरुऽमल्य, letzteres nach §. 554 von मल) ntr. Ueberrest eines einer Gottheit dargebrachten Opfers; Ueberrest uberhaupt 197, 8

निर्मेष (Bhvr. ऽमेष) adj. घा fem. wolkenlos 253, 94

निर्यास (Vb. यस्) msc ntr. (§. 640) (Auspressung) Extract, Decoct 199, 12 (§ 475).

निर्लज्ज (Bhvr. ऽलज्जा) adj. ज्ञा fem. schaamlos 280, 418.

निर्वाण (Ptcp Pf. Pass von वा S. 419, n. 10) adj. पाा fem. ausgehaucht, entschwunden, verloren 257, 147.

निर्वात (Bhvr. ऽवात) adj. ता fem. windlos, gegen den Wind geschützt 218, 4.

निर्वाह (Vb. वह्) m Durchfuhrung, Standhaftigkeit 163, 69.

निर्विकल्पक (Bhvr. ऽविकल्प §. 671) adj. पिका fem. keine Gegenseitigkeit, kein gegenseitiges Aufeinanderwirken habend 217, 1; keines gegenseitigen Verhältnisses fahig (nicht bestimmbar) 225, 57; 231, 134.

निर्विघ्न (Bhvr. ऽवि०) adj. ना fem. ungestört, ungetrubit 247, 21.

निर्विवर्ता (nach §. 554 von ०र, Bhvr. निरुऽविवर) fem. Zwischenraumlosigkeit 238, 44.

निर्विशङ्क (Bhvr. ऽविशङ्का = शङ्का) adj. का fem. furchtlos 121, 4.

निर्विष (Bhvr. ऽविष) adj. वा fem. giftlos 112, 18.

निर्वृति (Vb. वृ) fem. (eig. Auswahl) Glück, Seligkeit, Ruhm, Zufriedenheit, Tod, das Verschwinden.

निर्वृत्ति (Vb. वृत्) fem. Vollendung, Seligkeit, Zufriedenheit.

निर्वेतन (Bhvr ऽवे०) adj. ना fem keinen Lohn erhaltend 262, 204.

निर्वेद (Vb. ३. विद्) msc. Schaam, Niedrigkeit (Vergessen?) 90, 19.

निर्वय (Bhvr. ऽव्यया) adj. या fem. schmerzlos 250, 61.

निर्व्याजता (nach §. 554 von ०ज्ञ, Bhvr निरु ऽव्याज „kein Falsch habend“) fem. Truglosigkeit 166, 80.

नित् VI Par. schwer verstehn, unwegbar sein.

नित्य (Vb. ली S. 138, ञ, 11) msc. Wohnung, Haus.

निवर्तक (Vb. वृत्) adj. तिका fem. aufhebend 231, 136.

निवर्तन (Vb. वृत्) ntr. Rückwendung, Abwendung von 203, 15.

निवर्तितपूर्व (Kmdh. ऽपूर्व nach § 656, II, 1, jenes Ptcp. Perf Caus. von वृत्) adj. र्वा fem. sich fruher abgewendet habend 43, 21.

निवर्तिन् (Vb. वृत् §. 282) adj. नी sich umdrehend 7, 13.

निर्वर्ण s निवर्ण.

निवह (Vb. वह्) msc. Menge, Grosse.

निवास (Dhtpth 35, 33) X (wohl eig Denomin. vom folg.) Par bedecken (§. 209, 843; 844)

निवास (Vb. वस्) msc. Haus, Wohnung (§ 25, Ausn.; 539).

निवासिन् (vom vorig. nach §. 563 oder eher von Vb. वस् nach Anal. §. 254) adj. नी fem. wohnend 119, 10, 170, 3.

निविड (S. 244, विड, eig. Zsstzg mit विल „Loch“ und नि in der Bed von निरु) adj. डा f. zwischenraumlos, undurchdringlich, grob, dick.

निवृत्त (eig. Ptcp. Pf Pass. von वृत् aber nach §. 333) ntr. das Aufhoren, Ruhe, Lassen 183, 6

निवृत्ति (Vb. वृत्) fem. das Aufhoren (Ab-

kommen) 56, 14; 204, 3; Ablassen von (Abl.) 162, 60; 190, 5, Ruhe 232, 148; Seligkeit 182, 4.

निवेदन (Vb. ३. विद्) ntr. das Darbringen, Opfern 249, 50.

निवेद्य (eig. Ptcp. Fut Pass. von ३. विद्) ntr Opfer 249, 52.

निवेशन (Vb. विश्) ntr. das Eintreten, Haus, Wohnung

निष् I Par. denken, uberlegen.

निष् s. निष्ठा.

निष्ठा (Vb. णी S. 136, ञ, 5) fem. (wann in der Declinat. निष्ठा dafür eintreten kann § 754, XV) Nacht (§. 496, wann in Zsstzg ausl ntr. § 640)

निष्ठाकर (Ttp. ऽकर० §. 277) msc. Mond.

निष्ठाचर (Ttp ऽच० nach §. 277) msc. णी fem. (eig. in der Nacht gehend) böser Damon, Rākshasa.

निष्ठाचरेण (Ttp von ऽर्क्ष) msc. König der Rākshasa's 88, 27

निष्ठापाणेश्वर (Ttp ऽपा०) msc. (eig Gemahl der Nacht) Mond 156, 27

निष्ठाश (Vb. णी S. 165) msc. Mitternacht, Nacht.

निश्चय (Vb. चि Praf. निरु §. 326, a) msc Entscheidung, Beschluss, Entschluss . 23, 29, 43, 27; 48, 3; 65, 17, 72, 16, 102, 24; 113, 9; 14; 126, 7; 188, 1, 206, 24; Gewissheit.

निश्चयद्वय (Bhvr ऽद्व०) adj. वा den Schein der Gewissheit habend, nicht gewiss, unrichtig 230, 127.

निश्चल (Kmdh. निरु ऽच०) adj. ला unbeweglich.

निष्प (vgl. निष्प) I Par. benetzen. Ptcp. Pf Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I)

निषाद (Vb. षद्) msc. ein kastenloser, oder einer aus der niedersten Kaste (§. 430, 442; 509, vgl. 506; 566, I)

निषिद्धि (Vb. सिद्) fem. Verbot 192, 5.

निष्क X (eig. Denom. von निष्क „ein bestimmtes Gewicht Goldes“) Atman. (§. 789, V) wagen, messen.

निष्कपटक (Bhvr. निरूऽक⁰) adj. टिका fem. gefahrlos 274, 350; 281, 426.

निष्कम्प (Bhvr. निरूऽक⁰) adj. पा fem. bewegungslos 87, 13.

निष्कर्ष (Vb. कृष्) msc. Ausfuhrung, Erlauterung 231, 137.

निष्कार्णवैरिन् (nach §. 563 von ०रू; dieses Kmdh. ऽवैरू; das vordere Glied Bhvr. निरूऽकार्ण) adj. रिणी f grundlose Feindschaft habend 160, 51.

निष्कृति (Vb. कृ) fem. Reinigung 128, 15 (weil पुत्र von पू abgeleitet wird); 279, 399.

निष्क्रमण (Vb. क्रम्) ntr. das Herausgehen (Ablat.) 103, 11 (§. 506 und Bem.; S. 225, इत).

निष्क्रिय (Bhvr. निरूऽक्रिया) adj. पा fem. handlungslos 227, 85.

निष्ठ (Vb. स्था §. 270) adj. ठा fem. feststehend (in) 218, 13; 204, 6 (kundig); wohnend 255, 123.

निष्ठा (Vb. स्था §. 335) fem. das sich Befinden (in Bhvr.) 225, 68; Ende 252, 86.

निष्पालक (Bhvr. निरूऽपाल §. 671) adj. लिका unbeschützt, unbewacht 267, 261.

निष्प्रभ (Bhvr. निरूऽप्रभा) adj. भा fem. lichtlos, dunkel.

निष्प्रवाणि, auch वाणा, adj. neu, ungebleicht.

निष्फल (Bhvr. निरूऽफल) adj. ला fem. unfruchtbar.

निस्तेजस् (Bhvr. निरूऽतेज⁰) adj. kraftlos 113, 4.

निस्त्रिंश (Ttp §. 653, IV निरूऽत्रिंशत् §. 624) msc. Dolch.

नी (§. 25, 2) I Par. Atm. und in einigen Bedd. nur Atman. (§. 789, I; II) fahren zu 106, 13; 87, 10; Parasm. 183, 5; mit Abstr. (ähnlich wie इ, गम्) zu dem machen, was dessen Eigenschaftswort ausdrückt 132, 24; 171, 19;

99, 20 (unterrichten); 99, 22 (erfreuen), 117, 20 (vernichten), 127, 9 (fischleer machen); 173, 31 (verbreitet); bringen in 131, 13, 273, 338; verwandeln in 246, 16 (mit ०सात् §. 576) 104, 6. zubringen 108, 2; 114, 7; 184, 4; 7; 200, 16; wegfuhrten 6, 7; 21, 5; 131, 16; entfuhrten 85, 53, 54; — fuhrten Atm. 187, 3, 263, 218; bringen 257, 144; bilden 275, 354. — Pass. gefuht werden 107, 6; 125, 19; 20, Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — Caus. नायि; ep. (§. 200, Bem.).

— अनु nachfuhrten; (Par.) sich gunstig machen, gewinnen 164, 70, 192, 17.
— अप wegfuhren 15, 5; 88, 26, entfernen (Par.) 12, 26; 92, 40; 174, 46 (trennen); wegnehmen ep. Pf. periphr. (S. 380, n. 4) 30, 1.

— — अप entfernen (Par.) 24, 38; 19, 5.

— अभि herbeifuhrten, anfuhrten 217, 4

— अव wegfuhren, entfuhrten, herabfuhrten 43, 29 (?).

— आ herbeifuhrten, holen, bringen (Par.) 67, 23; 101, 12; 132, 1; (Atm.) 274, 347; ep नयिष्यामहे 54, 8 (konnte zu नय gezogen werden, vergl. aber sogleich auch Par.); Pass. 61, 44; 106, 5; 120, 24; 121, 1; 125, 12; 195, 11; 201, 4; 250, 56; mit Abstr. (vergl. Simplex) 251, 77 (aufziehen); — zuruckfuhrten (Par.) 267, 258; ep. नयिष्यति 93, 52.

— — उपा anziehen zu 72, 17.

— उद् Erforschen, erkunden 200, 4.

— — समुद् zusammen herausfuhrten 257, 139.

— उप hinzufuhren 188, 13; darbieten (Par.) 167, 90; erheben zu 241, 72.

— नि niederfuhrten, hineinfuhren (Par.) 125, 14.

— निरू (erreichen) erkennen, finden 194, 19.

— परि herumfahren (um das Feuer) um zu heirathen, heirathen 201, 3.

— वि entfernen 60, 33; 68, 29; erziehen 92, 37; dressiren 290, 6.

नीच (von न्यच्) adj. fem. चा (? Wils. चो s. Anm. zu S. 109, 6) niedrig, klein, gemein, tiefliegend (vom Nabel) 109, 6, Anm.

नीड (Vb. ण्ढ, für निषद् = निष्द् = निरूड् = नीड) msc. ntr. (§. 711) Nest.

नीति (नी) fem. das Führen, Aufführung, die Kunst sich zu betragen, Lebensweisheit, politische Klugheit, Moral 151; 158, 39; 166, 81; 278, 389; 279, 398.

नीर (von Vb. स्ना aus नार wegen Accent, vgl. तीर) ntr. (§. 708) Wasser.

नीरत्न (Ttp. ऽत्न nach §. 320) ntr. Lotus. नीरद् (Ttp. ऽद् von दा §. 270) msc. Wolke 186, 14.

नीरह् (Ttp. ऽह् von हृद् §. 259) ntr. Lotus.

नील (ist nach einem Gr. §. 29, 1, Ausn. beizufügen) VI Parasm. schwarzblau sein, schwarzblau färben.

नील (§. 450; *eher von निष्ल् durch Suff. ल = निष्ल = (lat. nigro in niger)* = निस्ल = नील) adj. fem. ला schwarzblau (§. 225; 435; fem. लो §. 691).

नीलकण्ठ (eig. Bhvr. ऽक⁰) msc. Pfau.

नीलजा fem. Name der Vitastā 253, 91

नीललोह (Kmdh. ऽलोह) msc. ntr. blauer Stahl 86, 57.

नीलाय Vb. Denom. (नील) Atm. (§. 225) blau werden.

नीली (§. 450) fem. Indigo-Pflanze, Indigofera tinctoria.

नीलोत्पल (Kmdh. ०ल ऽउत्प⁰) ntr. blauer Lotus (Nymphaea caerulea).

नीलोत्पलमय (von ०ल) adj. यी fem. blauem Lotus gleich 184, 21.

नीवू (gehört nach mehreren Gr. zu §. 29, 1, Ausn.) I Par. fett werden

नीवि oder वी (S. 153, §. 394) fem. Capital, Hauptbesitz, Schatz; die Enden des Frauengewands, welche, um die Taille genommen, dasselbe zusammenhalten.

नीहार (Vb. हृ mit Praf. नि vergl. S. 142) msc. Frost (§. 225).

नीहाराय Vb. Denom. (vom vor. §. 225) Atm. Frost machen.

नु (§. 155, II, A; ved. §. 29, 1, Bem.) II und VI (§. 149 auch नू) Par. loben. Aor. (§. 858, V); Prec. u. s. w. (§. 867; 869; 870; 871, 903, 917); vd. Intens (§. 170). Desider. (§. 189).

— आ Atm. (§. 790).

नु (org. नू wie noch in den Veden, Zsziehung von न्व vgl. §. 566, IV) Ind (§. 786) nun, bei Frage (insbesondrc hinter किम्) 8, 28, Unterscheidung, Überlegung, Zweifel, नु-नु-नु entweder - oder - oder 170, 1; Achtung, Verachtung, Angabe eines Grundes; ved. mit Dehnung 291, 13.

नुड् (§. 149) VI Par. schlagen.

नुति (Vb. नु) fem. das Loben, Lob, Verehrung.

नुद् (§. 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) stossen, treiben; Atman. ved. नुनुद्रे (S. 377 n. 3) 292, 10. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 1, Ausn.).

— प्र vorstossen, herausstossen 241, 71.

— — अतिप्र sehr vorwärts stossen, antreiben; अतिप्रणुय (auch vielleicht Kmdh. अतिऽप्र⁰) 193, 14.

ऽनुद् (vom vor. §. 289) adj. entfernend 172, 28.

नू s नू.

नू s. नु.

नूतन (von नव §. 566, IV) adj. नो fem. neu, jung.

नून्म् (aus नू (org. fur नु) nach S 238, न) Ind. (§. 786) wahrlich, sicherlich, auch bei Zweifel.

नृ (S. 159, अ, Vb. अन्) msc. (Decl. §. 754, XIV; 750; ved. नृन् §. 98, 2, Bem.) Mann, Held. Superlat. नृत्तम kriegerrischst 293, 1. fem. (aus der stärksten Form नार् §. 754, XIV) नार्ते (§. 698) Frau, Mädchen.

नृतृ (§. 23, 1; 156, 3) IV Par tanzen 31, 19; 274, 342; नृत्त s. bes.—Intens. §. 23, Ausn. — Caus. (§. 789, I, 2).

नृत्तम s. नृ.

नृतृ (Vb. नृतृ S. 158, उ) comm Tanzer, Tänzerin.

नृत्त (Ptcp. Pf. Pass. von नृतृ aber nach §. 333) ntr. Tanz 190, 9.

नृत्य (Ptcp. Fut. Pass. von नृतृ) ntr. Tanz.

नृप (Ttp. नृप von पा §. 270) msc. König.

नृपति (Ttp. ऽपति) msc. König.

नृपतिपथ (Ttp. ऽपथिन् §. 624) msc. Hauptstrasse 199, 24.

नृपदीप (Kmdh. §. 656, III) msc. ein mit einer Lampe zu vergleichender König 115, 9.

नृपाधम (Kmdh. §. 656, II नृपऽधम) msc. ein sehr gemeiner, schlechter König 282, 441.

नृवत् (nach §. 562 von नृ, vd. statt नृम्) adj. नो fem. heldenreich 286, 7.

नृषांस (Ttp. ऽषांस) adj. सा fem. Menschen verletzend, schlecht, grausam.

नृषाच् (Ttp. ऽसाच् ved. nach Anal. von §. 285 von सच् vgl. सश्च und §. 47) adj. Manner verehrend 290, 9.

नृषाक्ष (Ttp. नृऽसाक्ष S. 423, n. 4, §. 47) ntr. (das von den Mannern zu tragende) Schlacht 297, 22.

नृ (§. 29, 1, Ausn. Ntr) IX Par. Speth.

नृणा नृणी (§. 805) fuhren. — Caus (§. 203, Ausn.; 881; 916).

नेतृ (Vb. नो) msc. ntr. त्री fem Fuhrer, -rin, Herr, Gebieter (§. 30); wann in Bhvr. ऽनेत्र (§. 669, E).

नेत्र (Vb. नो) ntr. Auge; in Zsstzg regiert ausl. fem. त्रा oder त्री (§. 693).

नेद् s. निद्.

नेदिख नेदीयस् s अन्तिक.

नेम (Vb. नम्, ए statt Reduplication wie z. B. in नेमि Umkreis des Rades S 152, vgl S 138, अ, 11) msc. Theil.

नेष I Alm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen Caus. Aor. (§. 844).

नैकऽ (नऽएक) adj. (का fem.) nicht eins, mehrere 198, 15

नैगम (von निगम §. 509, vgl §. 506, Bem.) msc. नो fem. Burger, Kaufmann.

नैपुण्य (nach §. 554, I von निपुण) ntr. Geschicklichkeit 185, 22.

नैमिन्निक (von निमिन्न nach §. 485?) adj. (fem. की) durch besondere Umstände veranlasst 180, 21; 202, 11; 16; abgeleitet 222, 27; 233, 153; 154.

नैयायिक (von न्याय §. 485, vgl. §. 588, II) adj. की fem. Logik kennend, studirend, Anhänger der Nyāya-Philosophie.

नैरन्तर्य (nach §. 554 von निरन्तर) ntr. Fortgesetzttheit 185, 8.

नैविड्य (von निविड nach §. 554) ntr. Dicke, Menge 268, 272.

नैश (von निशा §. 496) adj. त्री fem. nächtlich, sich auf die Nacht beziehend; einer, der etwas bei Nacht thut.

नो (न उ) Ind. (§. 786) nicht.

नोचेद् (das vor. und चेद्) Ind. (§. 786) wenn nicht 104, 17; 110, 6; 125, 15.

नोदन (Vb. नृद्) ntr. das Bewegen 230, 17.

नोधस् (S. 149) N. ppr. eines Vedendichters 290.

नो von Pron. अस्मद् (wo s).

नो (S. 160; eher aus *नाव.zsgzgen, von स्ना) fem. (§. 709, 8) Schiff (§. 532, VI; 563; S. 241, v, 10), wann in Zsitzg ausl. उनाव (§. 639); wann in Bhvr ausl. उनोक्त (§. 671, I).

नोका (vom vor. §. 559) fem Boot.

न्यक् s. das folg.

न्यच् (Vb. अच् mit Praf. नि S. 133, 2, 2, §. 647, 2) adj. नीचो fem. (§ 700) niederwärts, niedrig, gemein, verachtlich, klein, trag, ganz, acc. gen. ntr.

न्यक् adv. verachtlich, vgl क.

न्याय (Vb. इ mit Praf. नि §. 326, Ausn.) msc. Angemessenheit, Passendheit

185, 20; *208, 22; angemessenes Verfahren, Verfahren überhaupt 132, 12; Methode 204, 7, Art 233, 164; Recht 189, 15; 16; 193, 13; das Angemessene, Richtige 75, 34; die Nyāya (wesentlich rationelle, logische) -Philosophie (§. 125; 126; 127, 2, 1; 485; 506, Bem., 509; 539, VII)

न्याय्य (vom vor. § 506, vgl. Bem.; 539, VII, 651) adj. या fem passend, richtig, angemessen, mit Infin in Passivbed 42, 16.

न्यास्त (Vb. 2. अस् mit Praf. नि) msc. ein Pfand, anvertrautes Gut 74, 18, Geschenck, vgl क.

प

प (von Vb. पा §. 270) fem पा herrschend, trinkend; wann in letztrer Bed. fem. उतो (§. 270, Ausn).

पंश s. das folg.

पंस् oder पंश् X Par. vernichten.

पक्क s. पच्.

पक्त् I (nach aa. nicht) X (eig. Denom. des folg. §. 209; 843, 844) Par nehmen, zu jemand halten.

पक्त msc. (S 172, स; eher von reduplicationslosem Desiderat. von Wz. *पत् (vgl. पात्स् Stärke) = lat. pag, πᾶγ vergl. GWL. II, 89 u. a. e. a. O., wohl eig. die durch die Rippen gebildeten „festen, harten“ Seiten der Brust (vergl. lat. pectus = der Nebenform पक्तस्) im Gegensatz zu den „Weichen“ dann Seite, Flügel (in dieser Bed. auch ntr.); Hälfte eines Mondenmonats; Genosse, Helfershelfer; Subject eines Schlusses (§. 468; 506, Bem.; 565, VIII; reg ausl fem. क्ता

Glossar.

oder क्ती § 693), in Zsitzg ausl. hinter WW, welche „Haar“ bedeuten (Dichtigkeit) Fülle.

पक्षिन् (vom vor. nach § 563) msc. क्षिणी fem. (mit Flügeln versehen) Vogel.

पक्ष्य (von पक्ष nach §. 506, vergl. Bem. und § 651) adj. या fem. in oder an der Seite, den Flügeln, den Mondhalften seiend; in den Mondhalften gegeben werdend, oder zu thuend.

पक्क msc. ntr. (§. 711) Sumpf, Schlamm, Thon (§ 565).

पङ्कज (eig. Tip. vom vor. und ज) msc Lotus (§. 563, IV).

पङ्क्ति (Vb. पक्त् S. 162, ति, 2, von पक्त्न् § 547, VIII) fem. auch क्ती Linie, Reihe, lebende Stamm 143, 105.

पङ्क (anomal für पङ्कु, vgl. पङ्कु?) adj. नू fem. (§. 704) lahm

1. पच् (§. 156, 1) I Par Atm. (§ 789, I) durch Hitze genießbar machen, kochen, reifen. Pass. refl (§. 873, 1,

Ausn.; 879); Ptcp. Pf. Pass पक्व (§. 897, 2) gekocht, reif (§. 28, Ausn.; S. 170, व; 646, I, Ausn.; 653, VI, 1), vgl पच्च्.

2 पच् Vb. Denom. Atm (§. 212, Bem 2; 255) kochen (?)

पत्त (Ttp पादऽत्त nach Anal. von S. 248, XV) adj aus den Füssen geboren, Sudra.

पच्च् (alte Zsstzg अपऽअच्च्?) auch पच् I Atm. (§. 789, V) X Par. ausbreiten.

पच्चक (von पच्चन् §. 546, 2, 547, VIII) adj. की fem funf enthaltend als Maass habend, funf 156, 27; sbst. msc. ntr. (§. 711) Funfzahl, Funfheit 84, 42.

पच्चतन्त्रक (eig Bhvr. पच्चन्ऽतन्त्र §. 671 „aus 5 Buchern bestehend“) sbst ntr. die 5 Bucher (ein Titel)

पच्चत्व (nach §. 554 von पच्चन्) ntr Funfheit, insbes. die der (von den Indern angenommenen) 5 Elemente, dann die Ruckkehr, Auflosung in diese = Tod

पच्चदश (von पच्चन्) msc. ntr. श्री fem. (§. 770) funfzehnte (§. 496).

पच्चन् (Vb पच्च् das Ausbreiten der Hand, als Bezeichnung der Zahl durch die -- funf Finger) gen. comm Num. (§. 764, ff) funf, vgl. पच्चो bei कृ (§. 430, 547, VIII).

पच्चपच्चाश msc. ntr श्री fem. Ord. (§. 770) funfundfunfzigste.

पच्चम msc. ntr. सो fem. Ordin (§. 770) funfte; die siebente Note in der Musik (weil nach der indischen Ansicht ihr Ton durch aus funf Theilen des Korpers gezogene Luft gebildet wurde; eher wohl von der Einrichtung eines musikalischen Instruments); eine der Tonweisen.

पच्चवटी oder पट्टि (?) vgl. वट msc. ntr. टी fem. „Seil“) fem N. ppr. eines Waldes 77, 12.

पच्चवीरमोष्ठ (nach S. 233?) ntr. (§. 710) Stall der funf Helden, Namen eines

Districtes (?) s. Wils Daçak 77, n. 2; 190, 8

पच्चशर (eig Bhvr पच्चन्ऽ funf Pfeile habend) msc Namen des Gottes der Liebe.

पच्चष (aus पच्चन्ऽषष् nach §. 666, 1 vgl §. 669, D) adj. वा fem. funf oder sechs 156, 27, 273, 333, 284, 464

पच्चसत्र N ppr. eines Districts 258, 155

पच्चहस्त N. ppr. eines Districts 247, 24

पच्चानन (eig. Bhvr. पच्चन्ऽआनन „funf Gesichtser habend“) msc. Namen des Siva, Theil des N. ppr des Vfs des Bhāshāpariccheda 235 Unterschr.

पच्चाल (S. 151, आल; eher Zsstzung aus पच्चन्ऽआलि, vergl. आल bei W.) msc Namen eines Landes im nordlichen Indien, ep Name des Konigs desselben 53, 3 (gegen §. 438, oder sollte पाच्चाल zu schreiben sein, vgl aber analog §. 429), bildet den Plur. vom Patron. पाच्चाल (§. 439, vgl. 427; §. 441)

पच्चालक (vom vor. §. 488) adj. लिका fem pantschalisch 59, 18.

पच्चालराज (Ttp. राजन् §. 639) msc. Konig von Panchala 54, 8.

पच्चालराजन् = dem vor. (gegen §. 639 vgl. aber Bem dazu) 54, 8.

पच्चश msc. ntr श्री fem. Ordin. (§. 770) funfzigste.

पच्चशत् fem. Num. (§. 764 ff.) funfzig

पच्चो s. कृ.

पच्चर ntr (§. 708) Kafir, Vogelhaus (§. 476)

1. पट्. I Par. gehn. Caus. zu Wege bringen 253, 92. — X Par. spalten, durchbohren, durchbrechen 187, 18; 282, 439; entfernen 245, 2; sprechen, scheinen.

— उट् herausbohren 124, 20, herausbrechen, herausreissen, vertreiben 268, 279; 269, 291, 270, 298; zer schlagen 281, 432.

— — ससुद्दू vertreiben, verjagen 269, 286, 270, 297

— वि herausrissen 285, 477, entfliehen

2 पट् X Par. Th. पटि (§ 208, 209; 843, 844) bekleiden

पट (Nbform von पट्) msc. ntr Tuch, feines Gewand, Ehrengewand 281, 429; टि fem. (§. 691) eine Art grobes Zeug.

पटच्चर fem. टि altes Kleid.

पटभाक्त (ob पटभ (von पट ऽभ Vb. भा) ऽञ्जलि §. 624; 669, oder sollte पटलभाक्त zu schreiben sein: eine Blendlaterne, wortlich „ein Auge mit einem Dach (पटल) darüber?“ msc ein Instrument zum Spioniren (Sch. bei Wils. zu Daçak. 71, n. 3) 186, 12.

पटल ntr. und fem. ला oder लो Haufen, Menge, Fulle; ntr. Dach.

पटु (§. 156, §. 397) adj scharf, geschickt, redelustig (§. 554, VI, 644, VIII, 653, VI; 656, IV).

पटुता (nach §. 554 vom vor.) fem Geschicklichkeit 160, 53.

पटुत्व (nach § 554) ntr. = dem vor

पट्ट (wohl dialekt. für पत्र) msc. ntr. (§. 711, vgl aber § 708) Zeug, gewebte Seide, Gewand, königliches Patent, Befehl (vgl. पत्र), Schild, eine Pflanze aus deren Fibern Seile gemacht werden, eine Bandage, Verband, fem. टा ein Putz auf der Stirn 100, 12.

पट्टक (vom vor. §. 558 ff.?) ntr (? msc.?) Urkunde 278, 396

पट्टव (nach Anal. S. 243, व, oder sollte पट्टव „eine Art Canvass“ zu schreiben sein?) Zeug 258, 160.

पट्टोपाधाय (Ttp. पट्टोडपा⁰) msc Ausfertiger königlicher Patente 278, 396

पट् I Par. (vergl. auch §. 789, IV) lesen, hersagen 97, 18; 248, 35

— अनु अनुपठित (S. 225, इन्).

— नि निपठित (S. 225, इन्).

पठर्वन् N. ppr. msc. 297, 17.

पण् I Atm. (ist § 789, V hinzuzufügen), kaufen, spielen, wotten; Par. पणाय (§. 211) preisen. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906)

पण (vom vor. §. 327) msc Kauf, Wette, Einsatz beim Spiel (§. 564, 2, 4).

पण्ड I Atm (§. 789, V) gehn. — X Par aufhaufen (vernichten?).

पण्डा (vom vor.) Gelehrsamkeit, Weisheit

पण्डित (vom vor. S. 225, इत्) msc. ein Gelehrter, Lehrer, ein der heiligen Wissenschaften kundiger Brahmane (§. 225; 554, VI, 644, VIII, 653, VI, 1, 656, IV)

पण्डितता (vom vorig nach §. 554) fem Weisheit 167, 88.

पण्डितमानिन् (nach § 282, g) adj. नी feu sich für weise, klug haltend, ohne es zu sein 90, 20.

पण्डिताय Vb. Denom. (von पण्डित) Atm. (§. 225) gelehrt weise werden

पण्यस्त्री (Kmdh. ऽस्त्री; erstres Ptcp. Fut Pass. von पण्) fem. eine Hure.

1. पत् (§. 29, 7; 154, 2, 5) I Parasm fallen, fliegen; ved. Partcp. Perfect. Activ. (§. 154, 2, 5) पत्तिवत्; Aor. (§. 858, vgl. 841); पतित (§. 653, I, 1, IV). — Absol. auf अम् (§. 909, vergl अविच्छिन्नपातम्). — Intensiv. पनीपत् (§. 169, 3, ved. vgl. Bem.). — Desid. पिपतिष् und पित्त् (§ 190). — Caus. पाति fallen machen, stürzen, werfen, niederwerfen, stossen 194, 12. — XPar. पति (पाति? § 208; 209; 843; 844) gehn; vd. fliegen.

— अणि anfallen 194, 10, 200, 2, herbeieilen 235, 1.

— आ herbeieilen 187, 3, heransturmen, -sturzen, -kommen 2, 21, 21, 10, 32, 21; 267, 259; zufallen 97, 15; herbeifliegen पत्ता (ved. Imper. Aor. §. 841). Ptcp Fut. Pass. (§ 901)

— — समा zusammenherbeifliegen 34, 13; herbeieilen 201, 6.

— उद्दु auffliegen 91, 30, 236, 15, 294, 2; aufspringen, sich erheben 72, 19; 166, 83. — Caus. auffliegen machen 287, 5.

— — समुद्दु aufspringen 2, 17; heraus-springen, समुत्पत्ति verloren 106, 21

— नि niederfallen, fallen, sich stürzen auf (Loc.) 156, 31 — Caus. niederwerfen; schiessen 263, 217

— निरू herausfallen 68, 34; heraus, wegeilen 188, 14; 198, 11

— परि herumfliegen 36, 24

2. पत् IV (ursprünglich Denomin von einem Nomen von पत्) Atm. (§. 789, V) herrschen. — Caus. (vd §. 202, Bem.).

पत् Vb. Denomin. (पत्) Atman. (§. 212, Bem. 255) fallen (?).

पतग (Ttp. पत् „Flug“ ग „gehend“) msc Vogel.

पतङ्ग (S. 143, अङ्ग, eher wie das vor.; aber nach Anal. §. 279) msc. Vogel, Grasshupfer, Sonne (welche in den Veden mit einem Vogel verglichen und wie ein Vogel angesehen wird); Motte (?) 138, 40.

पतङ्गवत् (nach §. 579 vom vor.) adv. wie ein Vogel (Lichtmotte?) 118, 3

पतत् (eig. Ptcp. Pr. von पत् daher nach §. 754, I) msc. Vogel.

पतत्र (Vb. पत् S. 164, §. 410) ntr. Flügel.

पतत्रिन् (nach §. 563 vom vor.) adj. त्रिपाणि geflügelt 288, 3; msc. Vogel (§. 564, III).

पतन ntr. das Fallen 232, 152, der Fall 32, 25, 101, 21; 267, 261 (§. 294; 551)

पताका (Vb पत् S. 150, आक „die fliegende“) fem. Fahne (§. 563).

पति (S. 144 अति, eher von 2. पत्) msc und fem (Declin § 725, 727; 729; 731) Herr, -in, Gebieter, -in, f पत्नी Gemahl, -in, (§ 700) (§ 427, 554, S. 239, मत्; S. 246, III, S 247, V, § 632; 644, III, 11; vd §. 104, Ausn 3, 2).

पतिधर्म (Ttp. धर्म) msc Pflicht des Gatten, Ehe.

पतिधर्मतस् (nach §. 575 vom vor.) adv von der Pflicht des Gatten, der Ehe 48, 2.

पतिलोक (Ttp. लोक) msc. Welt des Gatten 48, 4.

पतिव्रत (Bhvr व्रत) adj ता zu dem Gatten Ergebenheit habend, ihm ergeben, treu 103, 24.

पत्तन (Vb. पत् S. 161, तन) ntr. Stadt

पत्ति (Vb. पद् S. 162, ति, 3) msc. Fussgänger.

पत्र (so ist statt पत्र überall in der Chrestom. zu schreiben Vb. पत् §. 352) msc ntr. (§. 711) Blatt, Flügel, Gefieder am Pfeil, Blatt zum Schreiben, Document 132, 13 (§. 543, 563, V).

पत्रक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. fem. पिका Sandelblatterschminke (vgl. das folg.) 99, 21

पत्रलेखा (Ttp लेख) fem. Verzierung durch wohlriechende Schminke aus Sandel, Moschus u s. w.

पत्रिका s. पत्रक.

पत्रिन् (nach §. 563 von पत्र) msc. Vogel, Pfeil.

पत्रोर्षा (Ttp. पत्र ऊर्षा) ntr. gewebte Seide (sollte es nicht auch „Baumwolle“ sein können? vgl.) 69, 44.

पत्नी s. पति.

पत्र पत्रक पत्रलेखा पत्रिका पत्रिन् s. stets पत्र^०.
पथ् I Parasm. gehn. Aor. (§ 849, 2, Ausn.). — X (? sonst eigentl. Caus.)
werfen.

पथ् s. Declin. von पथिन्.

पथिन् (organischere Form पन्थिन् vgl. Declinat. Vb. पथ् S. 154, §. 365) msc. (Declin. §. 754, IV) Pfad, Weg (§. 104, Ausn. 3, 2, 468; 503; 506, Bem.; 539, I, VII; 551, XX, 558, VI); wann in Zsstzg ausl. dafür ऽपथ (§. 624; 639, Ausn.; 660; 680); wann ntr. (§. 640, 660); regiert ausl. fem. ऽपथी (§. 699)

पथ्य (vom vor. §. 506 u. Bem.; 651) adj.
या f. angemessen, passend (§. 539, VII).

पद् (§. 29, 7; 156, 1) IV Atm. (§. 789, V) gehn. Aor. (§. 856, 6); Absol. (§. 909) Intens. पनीपद् (§. 169, Ausn. 3); Desid पित्स् (§. 194). — X Atm. (§. 789, V) Spth. पदि (§. 208, 209, 843; 844). — vgl. बद्.

— अग्नि hinzugehn, kommen zu, in (Acc) 137, 30; 70, 52; zu Hülfe eilen (mit Acc.) 73, 9; verehren 237, 27.

— आ gehn zu, erlangen 191, 7; 155, 22; 221, 12, gerathen in 8, 30; 23, 21; 73, 4; 74, 13; in Unglück gerathen 196, 2; आपन्न hinteres und vorderes Ghed in Ttp. (§. 653, I, 1).

— — प्रत्या wieder erlangen 200, 19.

— — व्या Caus. todten 100, 4; 112, 2, 113, 19; 114, 14; 120, 2; 21; 122, 2.

— उद् aufgehn, entstehn 141, 78; 179, 7, 206, 16; 219, 8, 228, 93; 271, 313. — Caus. पादि entstehn machen, schaffen, hervorbringen 79, 37; 140, 63, 184, 15; 16.

— — प्रत्युद् प्रत्युत्पन्न bereit s. प्रत्युत्पन्नमति.

— — समुद् aufgehn; समुत्पन्न erhaben (?) 39, 8; entstehn 123, 8. — Caus entstehn machen 117, 4; 272, 319.

— उप zugehn, zu Theil werden; ep. Parasm. 48, 9. — उपपन्न angemessen 15, 9; 69, 42, 204, 8; begleitet, versehen, begabt 25, 52. — Caus. darbringen 249, 49.

— निरु zu Ende gehn, werden; निष्पन्न vollendet 279, 403. — Caus machen 247, 21.

— प्र vorwärts gehn zu, gehn zu (Acc) 17, 25; 27; 19, 14, 43, 27, 44, 3; 286, 482; gelangen zu (चिन्ताम् uberlegen) 51, 4; (सतिम् Entschluss fassen) 51, 7, erlangen 184, 24.

— — अभिप्र kommen 179, 20

— प्रति zu, an etwas gehn (Aor.) 22, 25 (vgl. §. 653, I); 82, 9; (मनसा uberlegen) 11, 23; wiederkehren zu (Acc.), wieder annehmen 62, 51; 89, 2; annehmen, erlangen 58, 9; 63, 62, 200, 18, eingehn 198, 4, versprechen 191, 16; ubernehmen 163, 69; antworten 113, 20; 195, 2, thun 195, 8 — darbieten 10, 6 (ep. Parasm.). प्रतिपन्न (§. 647, I; 674, II). — Caus. erlangen machen 14, 25; ubergeben 153, 13, erkennen 216, 4.

— त्रि umkommen 155, 22; 262, 209, 263, 221; 265, 239; 267, 261.

— सम् (zusammen gehn) erlangen (Acc.) 87, 12; werden 26, 63; 82, 19; glucklich werden 216, 13. — संपन्न (§. 644, VIII) begabt 202, 13. — Caus. bewirken 121, 12; 196, 14; 285, 477, vollenden 191, 17, 247, 28; erfüllen 18, 41, moglich machen 200, 21 (vgl. §. 576); verschonen 161, 59.

पद् tritt vielfach fur पद und पद ein, welche siehe.

पद् (Vb पद्) ntr. (§. 708) Fuss, Fusstapfe, Schritt, Stelle, Amt 247, 29, Ort, Rast 287, 6; Gegenstand 117, 1; Wort,

Satz (पदे präfixartig §. 244; vgl. §. 104, Ausn. 3, 2, 485, 533, XX, 644, III, 9 vgl. पाद).

उपदक in Bhvr. für पद (§. 671) 247, 29, fem. दिका.

पद्वि oder वी fem. Pfad, Weg (§. 533, XIX).

पदाति (Ttp. पद (S. 248, XV) उच्चाति Vb. अत्तु §. 329; S. 153, §. 394, Ausn.) msc. Fussgänger, Fusssoldat.

पदाति (Ttp. पद (S. 248, XV) उच्चाति Vb. अत्तु §. 329; S. 153, §. 394, Ausn.) msc. Fussgänger, Fusssoldat (§. 461).

पदातिमात्र (vom vor. nach §. 556) msc. blosser Fusssoldat 281, 424.

पदार्थ (Ttp. पद उच्चाति) msc. wahre Bedeutung eines Worts oder Satzes, wahres Wesen, Wesenheit, logische Categoric.

पदति (Ttp. पद (S. 248, XV) उच्चाति Vb. हन्) oder तो (§. 703) fem. Weg, Linie, Ritual (§. 461).

पद्म (S. 166, m; wohl eher verstummelt aus altem *पद्मत् mit पद für पाद „stengelreich“?) msc. ntr. (§. 711) Lotus; eine Art meditirenden Sitzens 217, 17 (§. 460; 563, IV, 656, III).

पद्मनाभ (eig. Bhvr. उच्चाति §. 669) msc. N. ppr. des Vishnu (weil aus seinem Nabel (नाभि) der Lotus, welcher Brahman enthielt, hervorstach).

पद्मपुर (Ttp. उपुर oder पुर s. dieses) ntr. N. ppr. einer Stadt 273, 329

पद्मयोनि (eig. Bhvr. उयो) msc. N. ppr. des Brahman (weil ein Lotus seine Geburtsstatt).

पद्मराम (eig. Bhvr. राम „Lotusfarbe habend“) msc. Rubin.

पद्माकर (Ttp. पद्म उच्चाति⁰) msc. ein grosser Teich, in welchem wächst oder wachsen kann.

fem. Augen von der Farbe des Lotus habend 91, 26.

पद्मोपल (Kmdh. nach §. 656, IV von पद्म उपल lotusfarbiger Edelstein) msc. Rubin (vgl. पद्मराम) 79, 26.

पद्मत् (ved. पाद + मत् nach S. 239, मत्) adj. तो fem mit Füssen versehen 287, 5

पद्म I Atm. (§. 789, V, aber Par. nach §. 211) Spcth. nothwendig, generelles arbitrar पद्मत् (§. 211) Par. preisen. — ved. auch X (§. 208, Bem) 293, 3 (konnte hier Caus sein „preisen machen“, verkunden).

पद्मन्थ (eig. Denomin. der starken Form von पद्मन्) X Par. gehn.

पद्मन् पद्मन्थ s. पद्मन् Declination

पद्मन्थ (§. 272 Ttp.) msc. Schlange (nicht (न) mit Füssen (पद) gehend (ग)).

पद्मस्य (?) पद्मस्य Vb. Parasm. (§. 235) Schmerz empfinden.

पद्म पद्म I Par. gehn.

पद्म I Atm (§. 789, V) gehn.

पद्म (für org. पद्मस् aus पद्) ntr. Wasser, Milch (§. 104, A, b; Ausn. 3, 2, 527, 563, IV, in Bhvr. ausl. उपदक §. 671).

पद्मस्य Vb. (eig. Denomin. vom vor.) Par. fliessen, flüssig sein (sich ausstrecken? für पद्मन्तो in der Erklärung ist wohl पद्मन्तो zu lesen).

पद्मोदर (Ttp. पद्मस्योदर) msc. weibliche Brust.

पद्मोधि (Ttp. पद्मस्योधि) msc. Ocean 156, 28.

पद्मोद्वृत् (Ttp. पद्मस्योद्वृत् letztes nach §. 289) adj. Wasser mehrend 290, 11.

पर (für org. अपर S. 242, र) adj. (Decln. §. 778, I, 2) र fem. (mehr ab) entfernt, nachfolgend, hervorragend, umfassend 220, 7; bester, anderer, verschieden, fremd, entgegengesetzt, feindlich; in Bhvr. ausl. „als hervorragendes, höchstes habend“ =

„eifrig in, versenkt in“ 17, 28, 176, 76 u aa. — Ntr. Acc. als Adv. hinterher, nach 278, 394 (mit Instr.); ferner, aber 97, 17; 99, 12; 110, 3, 113, 3; 121, 15; 220, 2; sehr 4, 16, 116, 7, (anders) allein, ausser 284, 462 (§. 239, Bem 1; S. 133, O, 2, b; §. 497; 560; 572; S. 246, III; §. 653, III; 656, IV).

परता (nach §. 554 vom vor.) fem. Umfassendheit 220, 7, Hochstheit (in Ttp. आपतपरता hochster Sturz) 277, 377.

परत्र (von पर §. 572) adv. in der andern (Welt) 99, 19, 124, 12.

परत्व (nach §. 554 von पर) ntr. Nachfolgendheit, Posteriorität 220, 3, 227, 85; 230, 120; 121.

परंतप (§ 279, c) adj वा fem. einen andern, den Feind qualend.

परपूर्व adj वा fem. 6, 8 (Bhvr. „einen andern als fruheren gehabt habend“ oder Ttp „eines andern fruher gewesen“?).

परभूत (Ttp. भूत Ptcp. Pf. Pass von भू) adj. ता fem. von einem andern ernahrt; subst. msc. Kukkuk (weil er seine Eier in Krahennester zum Ausbruten legen soll).

परम (von पर S. 238, म) adj. (Decl. §. 778, I, 2, Bem.) मा fem. beste, hochste, erhabenste (§. 128; S. 247, VI, §. 644, VIII; 656, II).

परमक (vom vorigen §. 559) fem. मिका hochste 35, 11.

परमहंस (Kmdh. हंस vgl. letztes in Sāma-V.-Gl.) msc. ein Asket, der durch Meditation Herr seiner Leidenschaften geworden ist (vgl Weber Ind. Stud II, 76, ff. 175).

परमाणु (Kmdh. ०म ऽ अणु) msc. (eig. aller-kleinst) Atom.

परमार्थ (Kmdh. ०म ऽ अर्थ) msc. die ganz

eigentliche Bedeutung, das eigentliche, höchste Wesen 153, 14; 218, 21.

परमार्थतस् (nach § 575 vom vor) adv. im eigentlichsten Sinn 218, 19.

परमेष्ठिन् (§. 44, 2; S. 153, §. 395, vergl. S. 246, II) msc. (im höchsten Raume sich befindend) Brahman.

परम्पर (von पर nach §. 683, VI, Ntr.) adj. रा fem. auf, hinter einander folgend; subst. fem रा Folge hinter einander, Ordnung, Methode (S. 227, इन्).

परलोक (Kmdh. लोक) msc. andre Welt, Paradies (§. 588, V).

परश्वध msc. Axt (§. 535)

परश्वधिन् (vom vor. nach § 563) adj. नो fem. mit Axt versehen 16, 17.

परस्पर (पर nach §. 683, VI und §. 104, A, b) adj. रा fem. einander, abwechselnd, der immer folgende 136, 20.

परा (alter Instrum. von पर) Prafix (§ 241 und Bem 2) und vorderes Glied in Nominalzssatzg. seitab, weg, entfernt, uber.

पराक्रम (Vb. क्रम्) msc. Macht, Kraft, Tapferkeit.

पराग (Vb. गम् §. 272? oder Vb. ता §. 270) msc. Staub, Blumenstaub.

पराङ्मुख (Bhvr. vom folg. und मुख) adj. ली fem. (§. 693, ङ) mit abgewandtem Gesicht.

पराञ्च (Vb. चञ्च S 133, O, 2) fem ची (§. 700) Declin. (§ 754, II) seitwärts gewandt, abgewandt, abgeneigt 262, 203

पराजय (Vb. जि) msc. Niederlage.

परापरत्व (nach §. 554 von पर, Dvnd. पर ऽ अपर) ntr Zustand des Umfassens und Nichtumfassens 222, 45, der Posteriorität und Priorität 224, 45.

पराभव (Vb. भू) msc. Überwältigung, Niederlage, Verachtung.

परामर्श (Vb मृष्ट) msc. Unterscheidung, Beurtheilung, Urtheil 205, 11; 225, 65
 परायण (eig. Bhvr. परऽअयन vgl. §. 26, 1) adj. (sich nach einem andern richtend) abhängig, versenkt in 56, 18, 78, 17.
 परार्ध (Kmdh. परऽअर्ध) ntr. spatre Hälfte 160, 50, ungeheure oder unbestimmte Zahl 229, 106 (heisst sonst परार्ध ntr, ist so a. a. O. zu schreiben? §. 500).
 परार्थ (vom vor. nach §. 500) adj. वा fem höchste, beste; sbst. ntr. s. das vor
 परावत् (vd. von परा S. 243, वत्) adj. तो fem. fern, die Ferne 287, 7, 298, 3, 297, 13.
 परावर (Dvnd. परऽअवर) adj. रा fem vorhergehend und nachfolgend 143, 105, (Bhvr.) höchste und niedrigste enthaltend (Sch. सर्वात्मक) 218, 15
 परावृत् (Vb. वृत्) msc. N. ppr. 296, 8.
 पराशर msc. N. ppr. des Vaters des Vyāsa (Vishnu Pur. S. 272, ff. und sonst; §. 443; 473; 491).
 परि (von पर, archaist. Loc) Prafix (§. 241 and Bem. 2 und Bem. 5; vergl. परिच् S. 244, च्) Proposition mit Accus. und Abl. (§. 784; vgl. §. 104, Ausn. 3, 2), in Zssetzungen anlautend (§. 682, I, 3): ringsum, um, an, aus, von, uber, uber-mässig, sehr (§. 572); verdoppelt (§. 683, II).
 परिकर (Vb. कृ) msc. Gefolge, Unterthan.
 परिकीर्तन (Vb. कृत्) ntr. genaue Erwähnung, Erzählung 14, 27.
 परिखा (Vb. खन्) fem. Festungsgraben (§. 544, III, IV); in Bhvr. खा fem.
 परिग्रह (Vb. ग्रह् §. 327, I) msc. (das Umfassen, das Annehmen, Annahme; Wurzel, Ursprung; Frau.
 परिग्रहत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand einer Frau, Verheirathung.

परिचर्या (Vb. चरू nach §. 336) Dienst, Abhängigkeit.
 परिचारक (Vb. चरू) fem. रिका Diener, -in (§. 646, 2; 653, VII, Ausn. 10)
 परिच्छेद (Vb. छिद्) msc. genaue Abscheidung, Unterscheidung, Definition 221, 1
 परिजन (Kmdh. nach §. 656, IV) msc. umgebende Leute, Umgebung 154, 19, Gefolge, Dienerschaft 127, 7; 197, 19
 परिष्पन् (Vb. ved. जम् = गम् S. 145, ञ् msc. Wind (?) 296, 4; Mond, Feuer
 परिज्जि (Vb. जि S. 151, इ, vielleicht eher von जृ eig. „reiben“ (terram terere), aus welchem auch जि entstanden ist) adj. herumgehend; Nom Plur. ०ज्जयस् 290, 5.
 परिपाति (Vb. नम्) fem. Reife 132, 23, Ende 169, 97, Alter 245, 3.
 परिपाय (Vb. नी) msc. Hochzeit.
 परिपायक (Vb. नी) msc. Freier, Liebhaber 241, 73.
 परिपाह (Vb. नह्) msc. Breite, Umfang (§. 563, II).
 परिपाहिन् (vom vor. nach §. 563, II) adj. fem. नी Umfang, Fülle habend 109, 3.
 परितस् (von परि nach §. 572) adv. ringsum; mit Accus. (§. 785).
 परिताप (Vb. तप्) msc. Qual, Leid.
 परितापिन् (Vb. तप् §. 282) adj. नी fem. sehr qualend 238, 36.
 परितोष (Vb. तुष्) m. Zufriedenheit, Vergnügen, Freude 99, 21; 101, 20; 155, 23.
 परित्याग (Vb. त्यज्) msc. das Verlassen, Aufgeben.
 परिपाक (Vb. पच्) msc. das Verdauen, Verdauung 207, 13.
 परिपालन (von पालि Caus. von पा) ntr. Beherrschung 286, 481.
 परिपूरक (Vb. पूरू) adj. रिका erfüllend 167, 90.

परिबर्ह (Vb. बर्ह) msc Abzeichen der königlichen Würde, Reichthum, Gefolge; Gewänder (Ober- und Untergewand Sch.) 180, 11.

परिभाव (Vb. भू §. 327, Ausn.) msc. Verachtung.

परिमण्डल (Kmdh. ऽम⁰) ntr. Kreis, Kugel.

परिमण्डलित (vom vor. nach Anal. von S. 225, इत) adj. ता f. gerundet, kreisähnlich geformt 174, 42.

परिमन्थर (Kmdh. ऽमन्थ⁰) adj. रा fem. sehr langsam 241, 78.

परिमन्द (Kmdh. ऽम⁰) adj. दा fem. sehr matt 235, 3; sehr wenig 237, 27.

परिमन्दता (nach §. 554 vom vor.) fem. grosse Ermattung 238, 39.

परिमल (Vb. मल्ल = मृ in Bed. „reiben“?) msc. das Reiben von Raucherwerk; ausgezeichnet angenehmer Geruch; wie er durch das Reiben von wohlriechenden Substanzen entsteht

परिमाणा (Vb. मा) ntr. Maass, Grosse 224, 53, definirt 229, 108

परिमापाक (nach § 558 ff. vom vor.?) ntr. = dem vor. 228, 94.

परिमिति (Vb. मा vgl. §. 154, 2, 3) fem. Grosse 220, 3.

परिमुग्धता (vom Ptcp. Pf Pass. von मुह् nach §. 554) fem. Lieblichkeit und Thorheit 237, 32

परिमूढता (vom Ptcp. Perf. Pass. von मुह् nach §. 554) fem. Verwirrung, Irrthum 241, 70.

परिरम्भ (Vb. रम्भ §. 149, 5) msc. Umarmung.

परिवत्सर (Kmdh. ऽव⁰) msc. Jahr (§. 549).

परिवर्तिन् (Vb. वृत् §. 282) adj. नो fem. sich umdrehend, sich im Kreislauf befindend 155, 24; sich befindend 239, 54.

परिवार (Vb. वृ) msc. (Umgebung), Un-

terthan, Gefolge, Diener (Hulfsmittel) 182, 20, ff.

परिवारणा (Vb. वृ) ntr. Bedeckung, Decke 25, 51

परिवृढ (eig Ptcp. Perf. Pass. von वृह् §. 896, 2, wohl eher von वृह्) msc. Herr, Gebieter, Eigenthümer, (Ptcp. Perf. Pass. von वृह्) erhaben; Comp. परिवृढीयस्; Superl परिवृढिष्ठ (S. 228, इयस्; §. 554, VI).

परिवृढिष्ठ ०वृढीयस् s. das vor

परिव्रान् (Vb. व्रान् S. 133, § 364) msc. Bettelmonch (§. 66, 1, Ausn.).

परिव्रान्तक (Vb. व्रान्) msc. त्रिका fem. Bettelmonch (§. 554; 629).

परिश्रम (Vb. श्रम्) msc. Ermüdung, Leid.

परिषद् (Vb. सद् §. 252, Ausn. 5) fem (§. 709) Versammlung insbesondere von Zuhörern, Zuschauern, um etwas zu hören, oder zu sehen, Gesellschaft (§. 485, 487, Ausn.; 520; 521; 564, XVI).

परिसंख्या (Vb. ख्या) fem. Zahlung 141, 72.

परिसर (Vb. सृ) msc. Bezirk am Saum eines Flusses, Berges, um eine Stadt.

परिस्कन्द (Vb. स्कन्द) msc. Pflegekind (वृष्टे §. 212, Bem. 255).

परिस्पन्द (Vb. स्पन्द) msc. Umlauf 230, 122.

परिहासपुर (eig. Kmdh. सपुर) ntr. N. ppr. einer Stadt 253, 99; 258, 160.

परोक्षक (Vb. ईक्ष्) adj. त्रिका fem. sorgsam erforschend, prüfend, Prüfer

परोक्षणा (Vb. ईक्ष्) ntr. Prüfung.

परोक्षा (Vb. ईक्ष् § 334) fem Prüfung

परोहार (Vb. हृ vgl. S. 241, अ, 23, 9) msc. Weglassung 214, 13; Verachtung.

परुष (von परुस् „Knoten, Knollen im Rohr“ S. 158, उप) adj. वा fem. (knollig), rauh, hart, grausam.

परोक्ष (Tip. nach Anal. von §. 653, V, परस्, (ved. vergl. S. 224, अस्) ऽअक्षि nach §. 624 eigentl. „über die Augen

- gehend“, übersinnlich) adj. स्त्रा fem. unsichtbar, unbegreiflich. — ०क्षम् (Avybh. § 680)
- परोक्षत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Unsichtbarkeit 213, 4.
- पर्क (Vb. पृच्) msc Mischung 16, 19.
- पर्ण X (eig. Denomin. des folg.) Par. grun sein.
- पर्ण (S. 165, न; eher für *क्षर्ण von Vb. पत्; vgl. *πέταλο, πτερό, πτελέα*, ahd. fedara und GGA. 1852, S. 564) ntr (§. 708) Blatt (§. 430; 473, 479; in Zsstzg ausl. fem. ३ पर्णी §. 690); msc (§. 708) eine Art Baum (Butca frondosa); fem. पर्णी eine Wasserpflanze, Pistia stratiotes (§. 480; 492, vergl. 517; 510; 535, 563, V).
- पर्णशाला (Kmdh. §. 656, V शाला⁰) fem eine Hütte von Blättern, Einsiedelei.
- पर्द् I Atm. (§. 789, V) einen Wind lassen.
- पर्प (?) I Par. gehn.
- पर्ब s. पम्ब.
- पर्बङ्ग (ursprünglich Ttp. §. 653, V ३ अङ्ग in Bed. „Körper“) msc. Bett (auch पल्यङ्ग) Palankin.
- पर्यटित (Ptcp. Perf. Pass. von अट् nach §. 333) ntr. das Herumwandern 122, 18.
- पर्यन्त (eig. Ttp. nach §. 653, V ३ अन्त „um das Ende seiend“) msc. ntr. Saum, Rand 90, 11; 198, 17, Ende 210, 6; 223, 43.
- पर्यव (Vb. इ ep. gegen §. 326, Ausn.) msc. das Herumgehn, Wechsel 137, 30; das Vorübergehn, Verlauf 49, 15; Vernachlässigung durch Gebot oder Gewohnheit ॥ Liegender Gebräuche.
- पर्यवृत्त (Bh. २. §. 666, 4 अवृत्त) adj. von Thronen umstromt 5, 3
- पर्याकुल (Kmdh. ३ अकुल⁰) adj. स्त्रा fem. wirr, sehnsüchtig 148, 21, wild 21, 12; 26, 73.
- पर्याय (Vb. इ §. 326, Ausn.) msc regel-mässige Folge 97, 7, Überlieferung 97, 7; Abwechslung 269, 284.
- पर्व I Par. anfüllen (vgl. पृ पूर्व).
- पर्वगुल (eig. Ttp. पर्वन^३ गु⁰ Vb गुप् §. 357) msc. N. ppr. 280, 419.
- पर्वत (S. 144, अत, eig. aus einer schwachen Form von पर्वन *पर्वत् durch sek. अ „aus Knollen (Erhebungen) bestehend“) msc. Berg (§. 441; 492; 517 515, vgl. ०ती bei कृ).
- पर्वतश्रेष्ठ (Kmdh. nach §. 656, II, 3) adj. ठा fem. bester Berg 87, 5.
- पर्बन् (S. 171, वन्) ntr. Knollen, Knoten, Verbindung, Absatz im Rohr (des Pfeils) 28, 20; Glied am Körper, Verbindung, Zusammentreffen von Sternen, Sternzeiten, welche eine Mond- oder Sonnen-Eclipse herbeiführen 156, 27, Bezeichnung bestimmter Tage im Mondenmonat, Absatz, Abtheilung in Buchern.
- पर्ष oder वर्ष स्पर्ष I Atm. (§. 789, V) nass werden.
- पर्षद् (Zsziehung von परिषद्) fem. Versammlung, Hof 259, 170 (§. 520, 521).
- पल् I Par. gehn; vgl. पाल्.
- पलाय s. म्रय् mit Praf. परा. :
- पलायन (Vb. अय्) ntr. Flucht.
- पलायिन् (Vb. अय् §. 282) adj. नी fem. fliehend, s. अप⁰.
- पलाश (vgl. पल्ल पल्लव) ntr. Blatt (§. 464; 472; 473; 475; 526).
- पलित (S. 161; §. 400; 401) adj. fem. त्र oder ०लिकी (§. 689) grau; subst. ntr. (§. 710) graue Farbe des Haars (§. 564; S. 226, इन्).
- पल्युत् पल्युत् वल्युत् वल्युत् (wohl aus परि वृ entstanden) X Par. (§. 208; 209; 843; 844) abschneiden, reinigen.
- पद्य I Par. gehn.

पल्लव (wohl von पल्ल „kriechende Pflanze“ nach Anal. von S. 243, व) msc. (§. 708, 4) ein Schössling, Zweig (S. 225, इत्).

पव् (?) I Atm. (wurde §. 789, V hinzufügen sein) gehn.

पवन (Vb. पू) msc. Luft, Wind

पवि (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. Rad (Roth Nr. Erl. V, 5) 290, 11; Donnerkeil (vgl. lat. pavo u. s. w. GWL. II, 77)

पवित्र (Vb. पू §. 263; 353) adj. त्रा fem. rein, eine reine, heilige Person; sbst. ntr. (§. 711) heiliges Gras, das Gefäß, in welchem das Argha-Opfer dargebracht wird, die brahmanische Schnur; fem. त्रा der eilfte der hellen Hälfte des Mondenmonats, an welchem ein Fest des Vishnu gefeiert wird.

पष् (auch पस् पष्) XPar. binden; — (auch पष्) X (§. 241, Bem. 8) Par. (§. 208; 209; 843; 844) binden, gehn, schlagen, berühren — Intensiv. (von पष् oder पस्) §. 169, 2. — vgl. 1 स्पष्.

पशु (S. 156, उ, wohl vom vor. das „angebundene Vieh“, vgl. jumentum बन्धु von बन्धु) msc. Thier, Ziege, lebendes Wesen, Weltseele (§. 632).

पशुधर्म (Ttp. ऽध०) Recht, Art und Weise eines Viehs; Instr. wie ein Vieh 100, 1.

पशुपति (Ttp. ऽपति) msc. (Herr der lebenden Wesen) Namen des Siva (§. 427).

पशुपाल्य (Ttp. ऽपाल्य von पाल nach §. 554) ntr. Viehzucht 182, 20.

पश्चात् (Abl. von *पश्च fur organ. अपश्च vom schwachen Th. अपश्च aus अपस्+अच् (vgl. तिरश्च aus तिरस्+अच् S. 218, n. 1) adv. nach, hinter (mit Gen. §. 785, 11), hinterher, nachher (§. 498; 573; 682).

पश्चात्ताप (Kmdh. ऽताप) msc. Reue.

पश्य S. दृष्.

पष् s. पष् und 1. स्पष्.

पस् s. पष् und 1. स्पष्.

1. पा (§. 154, 2, 3) I Par. Speeth. पिब पिब (§. 795, VI) trinken; Aor. (§. 856), देय (Ptcp. Fut Pass.) s. bes; vd. Inf पिबध्वै 293, 4; पीत Partcp. Perf. Pass. (§. 154, 2, 3) geplündert 280, 421 (§. 656, IV); vd. Desid. (§. 193, Bem. 2); Caus पावि (§. 199, vd. 207; vgl. §. 789, I, 2, Aor. 844; ऽपाय §. 651, IV).

— आ austrinken 89, 9

— नि hereintrinken, küssen 104, 21.

— वि trinken; ved III Atm. विपिपान austrinken könnend 297, 15, विपीत (§. 656, IV).

2. पा II Par. schützen, ved. पाया (mit Dehnung des Auslauts §. 813, 3) 292, 1, पातु (§. 104, Ausn. 3, 2). — Caus. पालि (§. 199) auch in Bed. des primären Thema, daher पाल् und auch पल् als besondere Themen der X. Conj. Cl. angeführt werden mit Bod.: schützen 57, 12; 115, 11; bevormunden 264, 227; 269, 289.

— परि ringsschützen, schützen 258, 25; — Caus. u. s. w. (s. Simpl) bewahren 70, 55; beschützen, beherrschen 119, 19; wahren, halten 3, 5.

पांशु oder पांसु (welches wohl etymologisch richtiger, da es wohl von पंस् stammt, S. 156, उ, 1) n. Staub, Dunger (§. 563, V, 564, XIII).

पांसन (Vb. पंस्) adj. नी fem. vernichtend, verderbend (Trikāṇḍa 3, 1, 10 = दूषक) 75, 25, vgl. Rāmāy. in Bohtl. Chrest. S. 122, 71.

पाक (Vb. पच्) msc. das Rechen, das Reifen (in Zusammensetzung aus. की fem. §. 690); fem. का (§. 689) ein Junges (wohl auch von पच् ein reifendes).

vergl. jedoch S. 160, क.); (§. 468; 554, VI).

पाकन (Ttp. ऽन) adj. ता durch Erwärmen entstanden.

पाकनत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. das Entstehen durch Erwärmen 228, 104.

पाञ्चाल adj. fem. ली (von पञ्चाल §. 427; 521, vgl. §. 459, 526) vom Panchāla stammend (dann Pl. aus पञ्चाल §. 439, dagegen aber) 54, 8; König von Panchāla 54, 9; panchālish, sich auf Panchāla beziehend.

पाञ्चालराज (Kmdh. ऽराजन् §. 639) msc. der König von Panchāla.

पाञ्चाल्य (von पञ्चाल nach §. 567?) adj. fem. या (ली?) zu dem Volke von Panchāla gehorig 53, 6; 58, 10; 59, 15, 62, 60.

पाटल ntr. ला fem. die Blume der Bignonia suaveolens; adj. (§. 526) ला fem. blässer, von der Farbe der Bignonia; blüthig 273, 332 (§. 460).

पाटलि msc. fem. oder ली fem. (§. 712) eine Blume: Bignonia suaveolens (§. 526, Ausn.).

पाटि (nach §. 554, II) ntr. Geschicklichkeit.

पाठक (Vb. पठ्) msc. Leser, öffentlicher Vorleser der Puranen oder anderer heiliger Schriften; ein das Gesetz auslegendender Pāṇḍita; ein geistlicher Lehrer. पाठिन msc. Schellfisch (Silurus Pelorius). पाणि (S. 153, §. 394) msc. (§. 708, 4) Hand (§. 244; 280) in Bhvr. auslautend hinter Waffennamen: in der Hand habend (§. 664).

पाणिग्रहण (Ttp. ऽग्रहण⁰ das an die Hand Fassen) ntr. Heirath.

पाण्डुर adj. ~~पाण्डुर~~ ^{पाण्डुर} m. gelblich weiss, weiss 79, 27.

पण्डित (von पाण्डु) msc. वी fem. Nachkomme des Pāṇḍu.

पाण्डित्य (Kmdh. §. 656, II ऽग्र⁰) adj. वी fem. bester Nachkomme des Pāṇḍu 42, 19.

पाण्डित्य (nach §. 554, VI von पाण्डित) ntr. ली fem. Gelehrsamkeit, Weisheit.

पाण्डु adj. gelblich weiss, bleich (§. 564, XIII) — N. ppr. des Vaters des Yudhisṭhira und seiner Brüder, der Helden der einen Partei im grossen Bharatidenkampf (S. 229; §. 601; 624).

पाण्डुर (vom vor. §. 564, XIII) adj. र fem. gelblich weiss, bleich.

पात (Vb. पत्) msc. das Fallen, der Fall

पातक (Vb. पत्) ntr. Sünde (auch msc. §. 711).

पाताल (Vb. पत् S. 151) n. Unterwelt, Holle

पात्र (Vb. पा S. 164) msc. ntr. वी fem (§. 714); Gefass, ntr. Opfergefass, Körper, Gegenstand, Person 192, 22, 196, 19; 246, 15; Minister des Königs; Angemessenheit, das Angemessene 165, 80 (§. 104, A; 547, III; VI; IX, 650, VI).

पाथेय (von पथिन् §. 539, III) ntr. Wegzehrung, Reisevorrath (§. 488, 517).

पद् (kennt die Gramm. nur in der Zusammensetzung, s. पाद्; aber das Lexikon auch als Simplex) msc. Fuss (Decl. §. 754, VIII; wo ऽपद् vor sek. Suff. §. 585, IV, vgl. S. 223, षक; fem. ऽपद् oder ऽपद् oder पद् §. 700, vgl. 686, I)

पाद् (Vb. पद् §. 260; S. 142, ष, 23) msc. (Decl. §. 754, XV, wann Nebenth. पद्) Fuss, Sonnenstrahl; diese beiden Bedd. zugleich 156, 30; 238, 34; bedeutungsloser Beisatz 161, 55 (nach §. 656, II ?); ein Vertheil, insbesondere eine Viertelstrophe 296 (§. 441, 532, VII; VIII, 539, V, 546, 2, 4, 558, VI, 565, VI; wann in Zsstzg. ausl. ऽपद्

§. 670, vergl. ऽपाद् und S. 223, अक; wann ऽपद् S. 239, मन्; S. 241, य, 10, c, S. 244, शस्; wann dafür in Zsstzung anlaut. पद् S. 248, XV, vgl. auch पत्त).
 पादप (Ttp. ऽप von Vb. 1. पा §. 270, Ausn. „mit dem Fuss (der Wurzel) trinkend“) msc. Baum (§. 460; 520).
 पादग्रस् (von पाद् nach §. 578) adv. einen Fuss nach dem andern 142, 82; in dem Verhältniss wie die Fusse = um ein Viertel 142, 83.
 पादुका (Vb. पद् §. 299) fem. Schuh.
 पान (Vb. 1. पा) ntr. das Trinken, Trank (wann ऽपाप §. 26).
 पानदोष (Ttp. ऽदोष) msc. Schuld des Trinkens, Betrunkenheit 196, 3.
 पानीय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von 1. पा) ntr. Trank 113, 2; Wasser.
 पाप (S. 166; eher für org. अपाप von Vb. अप् mit Praf. अप „ungeziemend“) adj. पा fem. (wann दो §. 689) bosc, schlecht, gemein, lasterhaft, sundig; Compar. पापतर und पापीयस्; Superl. पापतम पापिष्ठ; verdoppelter Superlat. पापिष्ठतम (S. 234, तम) 189, 9 (mit Abl. comparativisch); sbst. ntr. (§. 708) Sunde, Verbrechen (§. 575; 644, VIII, 650, VII; 656, II).
 पापकृत् (Ttp. ऽकृत् von Vb. कृ §. 319) adj. sundig, Bosewicht.
 पापबुद्धि (Ttp. ऽबुद्धि) fem. boser Sinn 85, 50; (Bhvr.) adj. bosgesinnt, sundig 61, 47; msc. N. ppr. 130, 19; 133, 14.
 पापात्मन् (Bhvr. ऽआत्मन्) adj. fem. (§. 699) bosc 103, 7; 113, 6.
 पापाधम (Kmdh. §. 656, II पापऽअधम) adj. मा f. allergemeinst, allerboscst 121, 24.
 पापिन् (nach §. 563 von पाप) adj. नो fem sundig 278, 402.
 पापिष्ठ s. पाप.
 पापिष्ठतम s. पाप.

पापीयस् s. पाप.

पापीयस्त्व (nach §. 554 vom vorigen) ntr. Sunde 260, 178.

पाप्मन् (S. 167, मन् für org. अपापमन् vgl. पाप) ntr. Sunde, Schlechtigkeit.

पामर (von पामन् Kratze §. 477) adj. रा fem. (Wils. hat री, wofür ich keine Regel kenne) bosc (eig. randig), gemein, thoricht; ntr. das Schlechte, Schlechtigkeit 279, 400.

पायु (S. 157, उ?) msc. After.

पारु (eig. Denom. von पार) X (§. 209; 843; 844) zu Ende bringen, leben 46, 22; Pass. gelingen 271, 316.

पार (von अपा organ. Form von अप und Suff. र vergl. S. 242, र?) ntr. das entferntere, entgegengesetzte Ufer; msc. ntr. (§. 711) Ende (§. 104, Ausn 3, 2; §. 682, II).

पारग (Ttp. पारऽग §. 272) adj. गा fem. übersetzend, vollendend 82, 8; studirt habend 60, 25.

पारग्रामिक s. Anm. zu S. 200, 24.

पारावत msc. Taube

पाराशर्य (von पाराशर §. 443, 3) fem. (S. 242, य, 16) Nachkomme des Parâçara, Bez. des Vyâsa 182, 12 (§. 518, Bem.).

पारिजात od. ०तक (wohl von परिजात) msc. Corallenbaum.

परिमाण्डल्य (ob von einem Bhvr. *परिऽमाण्डल्य? (letztes nach Analogie von §. 554 von मण्डल „Kreis“) „rings Kugelgestalt habend“ durch sek. अ „kugelgestaltig“? doch existirt परिमाण्डल „Kugel“, davon konnte aber nur परिमाण्डल्य kommen; ware so zu corrigiren?) Atom 221, 14 (Sch. अपरिमाणा).

पारिषय (von परिषद् §. 533, 279, 539, III) adj. दो f. Versammlungen besuchend, in Gesellschaften sich gut benehmend. Zuschauer, Hofmann 284, 465.

(§. 691) Nabe eines Rades, Namen mehrerer Pflanzen, unter andern des Asoka (Jonesia Asoca) 185, 19 (Wilson Daçak. 69, n. 2).

पिण्डवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Klumpen 205, 21.

पिण्डोत्पत्ति (nach Anal §. 460, 11) msc. Asokafeld 185, 10.

पितामह (von पितृ S. 224, ग्रामह) m. Grossvater, Brahman; fem. ह्यो Grossmutter. पितृ (S. 163, §. 404 von पा, Schwachung des Vokals zu इ, weil das Thema oxytonirt) msc. (Declin. §. 754, XIV) Vater; Dual: Eltern; Plur.: Vorfahren, Manen (§. 427; 456; 510; S. 224, ग्रामह; §. 631).

पितृघातिन् (Ttp. घा० von Vb. हन् §. 282, vergl. S. 154, §. 396) Vatermörder 283, 448.

पितृत्व (von पितृ §. 554) ntr. Vaterschaft 110, 19.

पितृपैतामहिक (Ttp. पैता०) adj. की fem. (schon) den Vatern von den Grossvatern überliefert (?) 127, 1.

पितृहन् (Ttp. हन् §. 289) msc. Vatermörder 283, 447.

पित्र ntr. (§. 710) Galle (§. 563, V).

पित्र्य (von पितृ §. 456, 4; 510) adj. या fem. väterlich, sich auf die Vorfahren beziehend.

पिधान (Vb. धा mit Präf. अप्ति §. 242, Bm. 3) msc. ntr. (§. 640) Deckel.

पिधानवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. zugedeckt 251, 74.

पिधायकता (nach §. 554 von ०क nach §. 252 von Vb. धा mit Präf. अप्ति §. 242, Bem. 3) fem. Zustand eines Bedeckenden 206, 1.

पिनाक (S. 150?) msc. ntr. (§. 711), der Bogen oder Dreizack des Siva.

पिनाकभृत् (Ttp. भृत् von भृ §. 289, S. 131,

0, 1) msc. der den Dreizack führende = Siva.

पिन्व I Parasm. benetzen, bewässern 290, 5; 297, 12; befruchten 296, 3; herabgiessen 290, 6.

पिपासा (vom Desiderat. von 1. पा) fem. Durst (S. 225, इत्).

पिपीलिक msc. grosse schwarze Ameise. fem. लिका gewöhnliche kleine rothe Ameise (§. 705, Bem.).

पित् (वित् कित्) I Par. werfen.

पिषू s. 1. पा.

पिषू VI Par. Specialth. पिषू (§. 797, V) gliedern, theilen, bilden, schmucken (eig. „bunt sein“, vgl. ποικίλο).

पिषू (vom vor.) msc. Reh 290, 8 (Sch.).

पिषूङ्ग (ist S. 143 bei अङ्ग hinzuzufügen) adj. गो fem. (§. 689) schwarzgelb (§. 650, I).

पिषूच (§. 623; aus einem Thema *पिषूच (nach S. 134, Bem. 3 von पिषू und Vb. अङ्ग durch sek. अ, wohl in Bed. von पिषूङ्ग) msc. को fem. böser Geist (§. 439; 558, VI; 563, IV; 566, I; 567, VII); Plur. m. zugleich von पैषूच (§. 567, VII).

पिषूचक adj. fem. चित्ता (§. 558, VI); msc. fem. mit dem vor. gleichbedeutend (nach §. 558 ff.).

पिषूचकपुर (Ttp. पुर) ntr. N. ppr. einer Stadt 284, 468.

पिषित (S. 161, §. 401) ntr. Fleisch.

पिषुन (S. 157, उन) adj. ना fem. grausam, böse.

पिषुनता (vom vor. §. 554) fem. Grausamkeit, Schlechtigkeit 159, 49.

पिषू (§. 23; 66, 2; 156, 1) VII Par. zermalmen; Aor. (§. 856, 19, Absol. auf अम् (§. 912); पिष्ट Ptcp. Pf. Pass. (§. 430; 444; 528)

— नि

— — बिनि reiben 89, 1.

— परि schlagen rings auf (Acc.) 75, 30

पिस् पेस् (बिस् वेस् बिष् वेष्?) I Parasm. gehn. — Caus Aor. (§. 854). — पिस् X Par. gehn (schlagen, stark sein, nehmen, wohnen?).

पी IV Atman. (§. 789, V) trinken (eig. Pass. refl. von पा zu generellem Vb. erweitert) Ptcp. Pf. Pass. पीन (§. 897, 5)

ऽपी (von छै S. 132, O, 1) adj. fett werdend.

पीठ (prakritartig aus पिऽसद् = पिषद् = पिषद् = पिषुड = पीठ) ntr (§ 710) Sitz, Stuhl, Sessel; der heilige aus Kusa-Gras gebildete Sitz eines Studirenden; Gattersitz 249, 46; 285, 473 पीठमर्द (Ttp ऽमर्द Vb. मृद् §. 268) msc Hurer.

पीड् (aus पिऽसद् (πιδῶ) entstanden, vgl पीठ) X Par. drucken, qualen 30, 38; 151, 5; 186, 14; drangen, verdrängen, entfernen 139, 51; Aor. (§ 844, B); Absol. (§. 909).

— अभि qualen 40, 19.

— नि zusammendrucken 105, 18.

— — उपनि bezwingen 58, 1.

— निरू befreien 252, 88.

— प्र sehr quälen 31, 16; 35, 5.

पीडन (vom vor.) ntr das Quälen, Bedrängen.

पीडा (Vb. पीड् §. 335) fem. Qual, Bedrängnis, Leid.

पीत (wohl von छै nach der Farbe der Hauptfettigkeiten, Butter und Öl) adj. ता fem. gelb (§. 450; 566, VI)

पीतता (vom vor. §. 554) fem. Gelbheit 230, 127.

पीति (Vb. पीति §. 154, 2, 3) f. das Trinken.

पीय (Vb. 1. पा S. 165, य) ntr. Wasser.

प्रीयिन् (in कोशप्रीयिन् nach §. 563 von ओ, welches Kmdh. nach §. 656, III) adj.

नो fem. mit dem mit Wasser zu vergleichendem Schatz verschn = den Schatz wie Wasser behandelnd, austrinkend, ausschöpfend, vergeudend 281, 422.

पीन s पी und प्याय्.

पीयूष (auch पेयूष S. 159, ऊष von 1. पा) ntr. Gottertrank, Götterspeise.

पीयूषवर्ष (Kmdh. § 656, IV) msc. ntr. ein. aus Gottertrank bestehender Regen.

पीयूषवर्षाय Vb. Denomin. Atm. (von vor. §. 225) zu einem Regen von Nektar werden 165, 78

पील् I Parasm. hindern, aufhören, erstarren.

पीव् (eig. Denomin. von einem Nbth पीव von पीवन्) I Par fett werden

पीवन् (Vb छै S. 170) adj. fem. वरी fett, gross.

पीवर (S. 171, वर; eig. von der Nbform des vor. पीवर durch sek. अ) adj. री fem. fett, gross.

पुंलिङ्ग (Ttp. पुंस् (§. 83, Ausn. zu 2) ऽलिङ्ग) ntr. mannliches Geschlechtsmitglied 58, 3

पुंवद्धान (Kmdh. पुंवत् (nach §. 575 von पुंस्, vergl. §. 83 Ausn. zu 2) ऽवि०) ntr. die Vorschrift wie bei einem Knaben 51, 19.

पुंश्रुली (Ttp. पुंस् (§. 83 Ausn. zu 2) ऽश्रुल von Vb. चल्) fem. Hure.

पुंस् X Par. zermalmen.

पुंस् (S. 158, उंस्; organischer पुंस्; für पुऽमन्त् von अपिऽमन्त् genaueres an e. a. O.) msc. (Declin. §. 754, VI; 742) Mann, Mensch (§. 79, Bem. 3; 83, 2, Ausn; 104, A, C; 427; 653, II, in Zusammensetzung auslaut. fem. ऽपुंस्ली §. 700; in Bhvr. auch ऽपुंस्क §. 671)

पुंस्कोकिल (Kmdh. पुंस् (§. 83, 2, Ausn.) ऽक० §. 653, II) msc. männlicher Kukuk 147, 14; 245, 1.

पुंस्व (nach §. 554 von पुंस् vgl. §. 83, 2, Asn.)
ntr. Mannheit, männlicher Samen.

पुङ्ग msc. (§. 708, 4 u ntr. §. 711) der
gefiederte Theil eines Pfeils.

पुङ्गव (पुंस् (§. 83, 2, Ausn.) ऽगो nach
§. 639, 3) msc. Bulle; in Kmdh. als
Vergleich nachstehend, vgl §. 656, III
und राजपु⁰ गजपु⁰ नरपु⁰.

पुच्छ (von अषि und dem Vb. welches हाय
zu Grunde liegt) msc. ntr. (§. 711)
Schweif; in Zsstzg regiert auslautend
fem. हा und ही (§. 693)

पुच्छे Vb. Denomin. (vom vor.) Atman.
(§. 222); mit Praf. उद् den Schwanz
in die Hohe heben.

पुच्छे s युच्छे.

पुच्छ (अषि ऽ युच्छ von Vb. युत्?) msc (§. 708, 4)
Haufen, Menge.

पुद् VI (§. 149) Par. zusammenschlie-
ssen, verbinden, umarmen. — X
binden (§ 208; 209, 843, 844), spre-
chen, leuchten. — vgl पुद्द und मुद्.
पुट (vom vor. § 149) msc. das Zusam-
menfalten, Zusammenlegen von etwas,
so, dass eine Hohlung gebildet wird;
msc. ntr. und fem. टो (§. 691; 714)
Deckel (§. 441, 2, b; 471); in Bhvr.
ausl. टा fem. 110, 1; ऽपुटक (nach §. 671).

पुटक (Vb. पुट् §. 149) ntr. eine Hohlung
gebildet durch ein trichterartig zu-
sammengelegtes Blatt; Lotus, vergl.
पुट (§. 563, IV).

पुद्द (पुट्?) X Par. klein sein:

पुट् (छट् मुट्) VI Par (§. 149) heraus-
lassen. — vgl. 2. मुट्.

पुण् VI Par. gut sein. — vgl. पूण्.

पुण् (?) X Par. sprechen, leuchten

पुण्ड s. 2. मुट् मुण्ड्.

पुण्डरीक (S. 155, ईक; eher durch sek. ईक
von पुण्डर = पुण्ड Vb. पुण्ड् zermal-
Glossar.

men) msc. Elephant, ntr. weisser Lo-
tus (§. 558, VII; 656, III)

पुण्य (von *पुण (von Vb. पुण् (s निपुण)
für organ. पुष्प) + य) adj या rein, tu-
gendhaft, gerecht, ntr. Tugend, gu-
tes Werk (§. 643).

पुण्यकृत् (Ttp. ऽकृत् Vb. कृ §. 319) msc
fem. tugendhaft

पुण्यगन्धि (Bhvr. ऽगन्ध §. 670, 3) adj. rein-
duftend 34, 6.

पुण्यशील (Bhvr. ऽशी⁰) adj. स्त्री fem. tu-
gendhaften Charakter habend 9, 36,
46, 24.

पुण्याह ntr. (Kmdh. पुण्य ऽ अहन् nach §. 640)
ein (reiner) heiliger Tag.

पुत्र (Vb. पू S. 163, त्र) msc. (§. 710) Sohn;
त्रो fem (§. 689) Tochter (§. 19; 104,
Ausn. 2 und 3, 2; 436; 442; 547, II,
564, XVI, 566, VII, 5, S. 247, V; § 629,
631; 632, 651; 656, IV Ntr., 700),
in Bhvr. ausl. fem. त्रा 85, 51.

पुत्रक (nach §. 559 vom vor, vgl. jedoch
auch §. 566, VI) msc. fem. त्रका und
त्रिका (§ 687, Bem.) Sohnchen, Toch-
terchen.

पुत्रकर्मन् (Ttp. ऽक⁰) ntr. Opfer für die
Geburt eines Sohns 55, 4.

पुत्रकार्य (Ttp. ऽक⁰) ntr. mit dem vor.
gleichbedeutend 50, 16.

पुत्रधर्मत् (nach § 575 von ०र्म् Ttp. पुत्र
ऽधर्म) adv. in Folge der Gebrauche
wie bei der Geburt eines Sohnes 55, 20

पुत्रवत् (nach §. 575 von पुत्र) adv. wie
bei einem Sohn 50, 16; 51, 3.

पुथ् IV Par. schlagen, tödten. — X Par
sprechen, leuchten.

पुनर (S. 236, त्र) Ind (§. 783) Verbalprafix
(§. 241) zurück 8, 27; wiederum, da-
gegen, andrerseits, aber 122, 8. ~~ह~~
hinter किम् „geschweige“ 132, 19,

verdoppelt पुनःपुनर fort und fort, wiederholt, jeden Tag von neuem 295, 10

पुन्य andre युन्य I Par. schlagen, Leid erregen, Leid fühlen

पुर (eig. Denomin vom Thema von पुरा पुरस्) VI Par. vorangehn

पुर (Vb. पृ §. 313) fem. (§. 709) Stadt 170, 5 (§. 104, 2; in Zsstzung ausl. पुर ntr. §. 624).

पुर (Vb. पृ) msc. (§. 711) eine Art Harz, bdellium; ntr. Haus, Körper; ntr. und fem. री (auch पुरि S. 153, §. 394 fem.) Stadt, Haus (§. 430; 434, 491; 649, 1).

पुरःसर (Tip. पुरस्सर von Vb. सृ §. 277) adj. री fem. voran gehend; रस् Acc. adv. (in Zsstzg ausl.) nach 202, 11; in Folge von 215, 4.

पुरंजय (Tip. पुरंजय von Vb. जि nach §. 279, 1) adj. stadtbesiegend 22, 20.

पुरात् (von पुर dem Nominalthema von पुरा nach §. 573 s. Ntr.) Ind (§. 783) adv. vor; mit Gen. (§. 785, 11).

पुरंदर (Tip. §. 279, e „städtezerstorend“) msc. Namen des Indra.

पुरवर (Kmdh. §. 656, II सर) ntr. schönste Stadt 258, 157.

पुरस् (§. 573, vgl. S. 224, अस् und 242, र) Ind. (§. 783) adv. vor, östlich (mit Gen. §. 785, 11) vorn, voran, früher, in Osten (§. 498, s. कृ und §. 104, A, 4).

पुरस्तात् (§. 573, vgl. §. 608, S. 235) Ind (§. 783) adv. vor, östlich (mit Gen. §. 785, 11) vorn, vorne, früher.

पुरा (alter Instrum., vgl. S. 242, र) Ind. (§. 783) adv. vor alter Zeit, früher, jungst, einstmals, zukünftig.

पुराण (vom vor. S. 238, न) adj. fem. पा oder पो (§. 693) alt; sbst. ntr. Purāṇa Namen einer bestimmten Classe von Götter- Menschen- u. Naturgeschichte

im religiösen Sinn darstellenden Werken (§. 656, II).

पुराण्य Vb. Par (§. 235).

पुरातन (von पुरा) adj. नी fem. alt, früher geschahn.

पुराविद् (Tip. पुरा im Sinn von पुराण und विद्) adj. die Vorzeit kennend 257, 148

पुरी s. पुर.

पुरीतत् (Tip. पुरी (= पुर Körper) ऽतत् (von Vb तन् §. 289, S. 133, O, 1, S. 132 „spannend = fullend“) msc. ntr. Eingeweide

पुरीष (S. 156, ईष Vb. पृ) ntr. (§. 708) पुरीरath, Excremente (S. 225, इत्).

पूर (Vb पृ S. 156, उ, 1) adj. viel (§. 576)

पूरकुत्स msc. N ppr 296, 7; ०सानो dessen Flau (§. 693)

पुरुष auch पूरुष (S. 158, डष, eher von einem Nominalth. पुरुस् = पूर N. ppr eines mythischen Stammvaters der Menschen, wie नहुष von नहुस् vergl. Sāma-V. Gl. unter diesem Worte und मानुष „Spross des Manus = Mensch“ von मनुस् S. 222, अ, 17) msc. Mann, Seele, Energie 136, 19; Weltseele, höchstes Wesen, Brahman (§. 520; 521, vgl. 459; 526 und Ausn. 544, 554; 556, Bem., 576; in Dvigu-Zsstzg षा oder षी §. 661).

पुरुषकार (Tip. ऽक०) msc. Menschenarbeit 45, 18; Manneswerk, Mannhaftigkeit 175, 52.

पुरुषत्व (nach §. 554 von ०ष) ntr. Mannheit 49, 13.

पुरुषन्ति msc. N. ppr. 298, 23.

पुरुषमानिन् (Tip. §. 282, g) adj. नी fem. sich für einen Mann haltend 16, 12.

पुरुषर्षभ (Kmdh. §. 656, III ०ष ऽ ऋषभ) msc. ein Mann wie ein Stier; ein tapfrer ausgezeichneter Mann

पुरुषव्याघ्र (Kmdh. §. 656, III ऽ ञ्०) msc.

ein Mann wie ein Tiger, ein tapfrer, ausgezeichneter Mann 21, 8; 82, 19.

पुरुषशीर्षक (Bhvr. पु० शिर्ष nach §. 670; 671) adj einen Menschenkopf habend; eins der Diebesinstrumente, welches einen Holzkopf hatte 186, 10 (Wils. Daçak. 71, 2).

पुरुषश्च (S. 149) msc. N. ppr. Sohn des Budha, berühmt durch sein Verhältniss mit Urvaçi (Vishnu Pur. 399 und sonst) 88, 22.

पुरुषश्च (Kmdh. पु० श्च von Vb धा S. 149) msc. der Hauspriester

पुरुषश्चि (Kmdh. पु० श्चि Ptcp Pf Pass. von धा) msc. (eig. der vorangestellte, beim Opfer an der Spitze stehende) Hauspriester (§ 534; 554).

पूर्व (पूर्व) I Par. fullen — (auch पूर्व) wohnen (aus पृ).

पुत्स I VI. X Parasm. gross, hoch sein (aus पृ).

पुत्सक (§. 259, Bem) ntr das Strauben der Haare am Körper, als Zeichen der Freude (S. 225, इत); gelbes Aupigment.

पुत्सकित (vom vor. S. 225, इत) adj ता fem. haarstraubend (vor Freude) 120, 5.

पुत्सक्य (von पुत्स = पु० durch Suff. त्य) msc. N ppr eines Rischī, Sohn des Brahman (s Vishnu Pur. Ind.).

पुत्सह msc. N. ppr eines Rischī, Sohn des Brahman.

पुत्सिन (S. 154, इत, 2) msc. ntr. (§. 711) Insel, Fels in einem Fluss (§. 476).

पुष् I. IX. X Par. nahren, pflegen 158, 38, 210, 14, 258, 159. — IV Parasm. (§. 156, 1; Aor § 856, 10) wachsen, gesegnet sein 291, 13, पुष्ट stark 4, 18. — Absol. (§. 912). — vgl. व्युष्.

— अति अतिपुष्ट (vielleicht Kmdh.) übermassig blühend, verschen 184, 14

— परि X sehr pflegen 158, 38

— सम् IX zunehmen 153, 13.

पुष्कर (S. 160, कर; eher anomale Zsstzg *पुष्कर) ntr. (§. 708) Himmel, Wasser, die Spitze eines Elephantenrüssels (fem. री §. 691, vergl. §. 480; 495, 563, IV).

पुष्कल (S 160, कल und §. 563, 5, eher dem vorigen gleich mit ल für र) adj. ली fem (§. 691, aber Wils. ला) vorzüglich, ausgezeichnet, viel, vollständig (§. 464; 495)

पुष्टि (Vb पुष्) fem. Zunahme, Segen.

पुष्प IV Par. aufbluhn (wohl Denomin. vom folg. nach Anal §. 235); पुष्पित s. bes.

पुष्प (Vb. पुष्) ntr. (§. 708) Blume (§. 280; 558, VII; S. 225, इत; in Zsstzg ausl. fem. पुष्पो §. 690).

पुष्पक (vom vor. §. 558ff.) ntr N. ppr eines Wagens 87, 6.

पुष्पधनुस् (eig Bhvr. पु० ध० „Blumenbogen habend, mit Blumen schiessend“) msc Namen des Gottes der Liebe (§. 669, 3) 238, 41

पुष्पवत् (von पुष्प §. 579) adv wie eine Blume 151, 4.

पुष्पागम (Ttp. पु० अग०) msc. (Ankunft der Blumen) Frühling 150, 34.

पुष्पित (S. 225, इत und Ptcp. Pf. Pass. von पुष्प) adj. ता fem. mit Blumen verschn, blühend 78, 23; 92, 43, 147, 15, 148, 25; 149, 28.

पुष्पिन् (von पुष्प §. 563) adj. विष्णी fem. mit Blumen verschn 139, 47.

पुष्प्य Vb. Par. (§ 235) blühen (?).

पुष्य (S. 168, य, 1) msc. या fem. das achte Mondhaus (§ 451; 686; 2).

पुस् s. व्युष्.

पुस्त X Par. binden. — (? बुस्त) ehren, nicht ehren.

पू IX Par. Atm. (§. 789, I, 29, 6, Ausn.)
I. IV Atm. (§. 789, V) reinigen 143, 105,
Ptcp. Perf. Pass. (§. 895, 9, 896, 2,
897, 5), पूत rein 259, 163, Absol.
(§. 914, I, Ausn.). — Desid. (§. 189).

— अय अयपूत (§. 626).

— वि reinigen. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

पू (S. 160, १; ob अविऽयुन्, vergl. पुञ्ज?)
msc. (§. 708, 4) Menge (§. 506, vgl.
Bem.; §. 557; 656, IV).

पूय (vom vor. §. 506, vergl. Bem.) adj.
या fem. in einem Haufen enthalten,
gegeben (§. 651).

पून् X Par. ehren 11, 17; 16, 19; 56, 13;
60, 32; 62, 59; 81, 50; 110, 2.

— प्रति begrüssen 135, 1.

पून्क (vom vor.) msc ntr. त्रिका fem. ver-
ehrend, Verehrer 249, 49 (§. 646, 2,
653, VII, Ausn. 10).

पूना (Vb. पून् §. 337, a) fem. Verehrung,
Ehrerweisung.

पूष् (prakritart. Denom. von पूर्ण; aber
? auch पूल् पूण्) X Par. aufhaufen. —
vgl. पूल्.

पूत् Nachbildung des Tones des Pustons
129, 22.

पूय I Atm. (§. 789, V) faulen, stinken.

पूर (aus पू) IV Atm. (§. 789, V) X Par.
(eigentl. Caus.) fullen; Aor. von IV
(§. 858, X); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2,
vgl. 896, Bem.) पूर्ण voll; पूरित gld.
97, 15; 122, 23; 240, 64. Absol. (§. 912).

— आ anfullen 189, 24.

— परि परिपूर्ण परिपूरित voll 119, 2, 120, 5;
61, 37; ubervoll 81, 52.

— तम् संपूर्ण voll 144, 109; 157, 37;
247, 24.

पूर (vom vor.) msc. (§. 708, 4) Wasser-
fulle (§. 474).

पूरक (Vb. पूर) adj. रिका fem. anfullend,
subst. msc. das Athmen durch die

linke Nasenöffnung, bei Verschliessung
der rechten, eine der speculativ-re-
ligiosen Manipulationen.

पूरण (Vb. पूर) ntr. das Fullen, Ausfullen
(§. 551).

पूर (Vb. पूर S. 156, 3, 1) adj. fem. र्वी oder
रु viel 292, 6 (§. 438; 449, 703).

पूरण s. पूर.

पूर्णचन्द्र (Kmdh. ऽच⁰) msc. Vollmond 78,
16; 85, 44

पूर्णमा (nach Anal. von §. 532, X von
पूर्ण) fem. Tag des Vollmonds.

पूर्व s. पूर्व.

पूर्व s. पूर्व.

पूर्विय (ved von पूर्विद् Ttp. पूरुऽभिद् oder
Ttp. पूरुऽमिच letztes in Abstractbed
nach Analog. von §. 338 und sonst)
ntr. (?) Kampf 297, 14.

पूर्व s. पूर्व.

पूर्व (auch पूर्व geschrieben, S. 243, व) adj.
जा fem. (Decl. §. 778, I, 2) vordere,
fruhere, altere, ostliche (§. 239, Bem. 1;
S. 133, O, 2, b; §. 560; 566, XII; 572;
573; 579; S. 225, इन्; §. 644, VIII;
653, II, VII, 6; 656, II; 683, IV; VI).

पूर्वचिन्ति (Kmdh. ऽचि⁰) fem. das erste
Gedenken 296, 1.

पूर्वत (Ttp. ऽज) adj. जा fem. fruher gebo-
ren, Vorfahr 185, 7.

पूर्वथा (§. 572, IV) adv. wie fruher 294, 2.

पूर्वभाव (Kmdh. ऽभ⁰) msc. fruherer Zu-
stand 221, 18.

पूर्ववर्तिता (nach §. 554 von अवर्तिन्) fem.
fruhero Zustandlichkeit 221, 15.

पूर्वेयुस् (S. 236, §. 613) adv. gestern,
morgens.

पूर्वार्ध (Kmdh. अवऽअर्ध) ntr. vordre Halfte
160, 50.

पूर्वोत्पन्नत्व (nach §. 554 von ०न्) ntr.
Zustand des Fruher-gewesen-seins
230, 122.

पूल (vgl. पूर) I Par. zusammenhaufen.

पूष (aus पुष) I Par. nahren.

पूषन् (vom vor. S. 145, अन्) msc. (Declinat. §. 754, III, XVI) Sonne (§. 634).

पृ V Par. erfreuen. — VI Atm (§. 789, V) sich anstrengen. — vgl. पृ.

पृच VII. X. Par. — (auch पृच् पृन् पृञ्?)

II Atm. (§. 789, V) verbinden. Ptcp. Perf. Pass. (§. 896, 2, 3, wo jedoch hinzuzufügen nach einigen in II. C. C. mit इ).

पृश्च s. पृच.

पृश् s. प्रक्ष.

पृश्च s. पृच.

पृश्च s. पिश्च und पृच.

पृट् VI Par. erfreuen

पृष् VI Par. erfüllen (von पृ).

पृत् s. पृतना.

पृतना (S. 161, तन) fem. (Declin. mit Nebenthema पृत् §. 754, XV) Heer, Schlacht 291, 14.

पृतन्य Vb. Denom. (vom vor. §. 226, Ausn 4) Par. kampflustig sein.

पृथ् s. प्रथ्.

पृथक् (S. 144, अन्; vgl. jedoch S. 134, O, 2 und lat. part) Ind. (§. 783) adv. getrennt, besonders, ohne (mit Acc. Instr. Abl. §. 785).

पृथक्त्वं (vom vor. nach §. 554) ntr. Besonderheit, Individualität 220, 3; 227, 88.

पृथग्जन (Kmdh. पृथक्) msc. ein gemeiner, boser, sündiger Mensch; Plur. Kinder von einem Vater und verschiedenen Müttern.

पृथग्विध (Bhvr. पृथक् विधा) adj. धा fem. verschiedenartig 138, 40.

पृथा fem. Name der Kunti, Frau des Pandu.

पृथासुत (Ttp. सुत) msc. Sohn der Prithā (= Kunti) Bez. des Ardschuna 175, 51.

पृथि msc. N. ppr. 297, 15

पृथिवी (S. 148, इवि; vielmehr für पृथ्वी oder पृथ्वी jenes archaist dieses gewohnl. Femin. von पृथु) fem. Erde (§. 427; 547, 643).

पृथिवीभुज् (Ttp. भुज् nach §. 289) msc. König 176, 110; 261, 189.

पृथु (Vb. प्रथ् S. 156, उ, 1) adj. fem. थु oder थ्वी sich ausdehnend, gross, breit; Compar. पृथुतर sehr gross 161, 59 und प्रथीयस्; Superlat. पृथुतम und प्रथिष्ठ (S. 228, इयस्; vgl. §. 104, Ausn 3, 2; 554, VI; 563, V).

पृथुल (vom vor. §. 563, V) adj. ला fem. gross, breit.

पृश्नि (S. 166, नि vergl. Sâma-V. Gl. und S. 272, n 2) Sonnenstrahl; Namen der Mutter der Marut.

पृश्निगु (eig Bhvr. ऽगो nach §. 625 „schöne Kuh habend“) N. ppr. 296, 7 (Sâma-V. Gl. S. 129, Col. 2, Z. 29 u. S. 130, Col. 1, Z. 1 u. 6 schr. man ebenfalls ०गु; der anomale Nom. Plur. पृश्नि-गावस् welcher mich zur Annahme des anomalen Th. verführte, findet seine Analogie in Sskr. Gr. S. 305, n. 2, 4).

पृश्निमातृ (Bhvr. ऽम०) adj. (fem. §. 698, Ausn.) Priçni zur Mutter habend 291, 2

पृष् I Par. benetzen (verletzen, geben), Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, 914, I); vgl. पृ.

पृषत् (S. 144, अत्) ntr. Wassertropfen, msc. तो fem. Antelope, Vehikel der Marut 290, 8 (Declin. §. 754, I).

पृषत (S. 154, अत; eher vom vor. durch sek. अ) msc. Regentropfen, Antelope, N. ppr. des Vaters des Drupada 51, 7.

पृषती s. पृषत्.

पृषत्क (von पृषत् nach §. 558 ff.?) msc. Pfeil (schnell wie eine Antelope).

पृषदश्च (Bhvr. पृषत्स) adj. प्रा fem. Antelopen als Rosse habend 293, 4

पृष्ठ (S 135) ntr. (§. 708) Rucken (§. 104, Ausn. 3, 2; 460; 565, VI, in Zsstzung ausl. §. 677).

पृष्ठतस् (vom vor. nach §. 575) adv von hinten 43, 25; 122, 12.

पृ III. (auch पृ), IX. (Specih. पृषा पृषी §. 805), X (auch पृ) Par. fullen; Perf. red. (§. 828, Ausn. 4, Bem.); Ptcp. Pf. Pass. पूर्त (§. 897, 2, S. 225, इत्); ved. Conj. Aor. पृष्य (§. 860, 2, 2) erfüllen 292, 7 (Sch. zu पृष).

पेट msc टा oder टी fem. Korb.

पेटक msc. ntr. टिका fem. (vom vorigen §. 558ff) kleiner Korb, Behälter 197, 4

पेण् s. पैण्.

पेब्र s. पेव.

पेय (eig. Ptcp. Fut Pass. von 1. पा) ntr. ntr. Getrank, Wasser, Milch.

पेत् I Par. gehn; sich hin und her bewegen; Caus. Aor. (§. 844).

पेव (पेब्र पेव) I Atm. (§. 789, V) verehren. Caus. Aor. (§. 844).

पेशल (nach §. 563, V von पेश, welches nach §. 325 von Vb. पिश्र्) adj. ला fem. schon, sanft, angenehm, geschickt, listig.

पेशस् (Vb. पिश्र् griech. *ποικ-ίλο*) ntr. Schmuck 294, 4; 294, 5.

पेष् (पेष्) I Atm. (§. 789, V) sich anstrengen. Caus. Aor. (§. 844).

पेस् s. पिस्.

पै I Par. trocken werden. Caus. पायि (§. 199, Bem. 2).

पैण् (पिण् लैण् पैण्?) I Par. gehn, umarmen, schicken. Caus. Aor. (§. 844).

पैतामहिक (von पितामह) adj. की fem. (?) grossväterlich 127, 1.

पैतृक (von पितृ nach §. 510) adj. की fem vaterlich 269, 288.

पैलगार्ग (Dvnd.) Paila und Garga, (oder Kmdh.) N ppr. Garga Sohn der Paila (fraglich, da ich keinen Zusammenhang zwischen der Paila (vergl. पीला § 432, 449) und Garga kenne; Garga ist einer der Vedendichter, welcher zum Rig-V. als Bhâradvâja aber zum Sâmâ-V. (in NA) als Ângirasa bezeichnet wird; vgl. Vishnu Pur p. 449, Paila wird als Anordner des Rig-V. angeführt Vishnu Pur. 277; 275, vgl. auch Roth zur Litt. des Veda 27, Weber Sanskrit-Handschriften der Berl. Bibl. 127; 136; 251 (S. 58); 366) 46, 28.

पोट msc. Grundlage eines Hauses; fem टा eine Frau mit einem Bart (§. 225)

पोटाय Vb. Denomin. (von पोटा) Atm eine पोटा machen (?).

पोत (S. 161, त, 2) msc. तो das Junge eines Thiers; msc die Lage eines Hauses; Gewand.

पोतक (vom vor nach § 559) in चूतपोतक „das Junge (Thier gleichsam) eines Mangobaums = ein junger Mangobaum (?) 179, 9.

पोषण (Vb. पुष्) ntr. das Ernähren.

पोत्र (von पुत्र) msc. Enkel, fem. त्री Enkelin (§. 442; 446; 449; 521, vergl. 459; 629).

पोनःपुन्य (nach §. 554 von पुनःपुनर्, vergl. §. 587) ntr. oftre Wiederholung.

पौर (von पुर) adj. री fem. stadtsch, Bürger पौरलोक (Kmdh. ल्लोक) msc. pl. stadtsche Leute 114, 2.

पौरवृद्ध (Kmdh. §. 656, II) adj. टा fem vornehmer Bürger 185, 1.

पौराण (von पुराण) adj. फी fem. alt, eingewurzelt 24, 1.

पौरुष (von पुहृष §. 556, Bem.) adj. ऒ fem. mannlich; ntr. (§. 554) Wesen eines Mannes, Menschen, Mannheit, Tapferkeit.

पोलस्त्य (von पुलस्त्य §. 443) m ती f. Sohn, Tochter des Pulastya, Patronymikum des Kuvera insbesondre, aber auch des Ravana und Vibhishana und seiner Schwester Sūrpanakhā (§. 459; 521 nach 443)

पोष (von पुष्य §. 451) msc. der Monat Pausha = December-Januar; fem. ऒ (§. 686, 2) der Tag des Vollmonds in diesem Monat.

प्याय (§. 29, 6, Ausn.) I Atm. (§. 789, V) fett werden, wachsen; Pf. red. (§. 829); Aor. (§. 858); Prec. (§. 867), Ptcp. Pf. Pass. प्यान पोन (§. 895, 2, Bem.; 897, 5; zu पोन vgl. §. 477) fett, stark, dick, gross, Absol. (§. 914, I, Ausn. 3), Intensiv (§. 173).

— ऋ fett werden; Ptcp. Perf. Pass. (§. 895, 2).

पुष्य } s व्युष्य.

प्यै I Atman. (§. 789, V) fett werden, wachsen.

प्र (S. 242, र) Verbalpräfix (§. 241, und Bem. 2 5; §. 86, Ausn. 3), vorderes Glied in Nominalzusammensetzungen (z. B. nach §. 653, V; 666, vgl. §. 626), Indec. (§. 783) vor, vorwärts, weg, vorragend, sehr (§. 496, d, 566, IV VII); verdoppelt (§. 683, VIII).

प्रकट (von प्र nach §. 566, VII; eig. Zusammensetzung mit कट) adj. ऒ fem. ausgebreitet, sichtbar, vergl. ०ट्टे mit कृ 241, 80, und भू.

प्रकटि Vb. Denom. (vom vor) sichtbar machen, erhellen 238, 40.

प्रक्रम्य (Vb. कम्प्) msc. heftige Bewegung, Sturm 33, 33

प्रकर् (Vb. कृ und कृ) msc. Menge, Blumenbouquet, Hilfe.

प्रकर्षा (Vb. कृ) ntr. Einleitung, Buch.

प्रकर्षात् (vom vor. nach §. 554) ntr. der Zustand, eine Einleitung zu sein 202, 8.

प्रकर्ष (Vb. कृप्) msc. das Vorwalten 233, 156; Vorzuglichkeit 271, 311; 277, 381 (§. 547, IX)

प्रकाण्ड (Kmdh. ङक०) msc. ntr. Baumstamm.

प्रकार (Vb. कृ) msc. Verschiedenheit, Besonderheit, Ähnlichkeit, Art und Weise.

प्रकारता (§. 554 vom vor.) fem. Zustand der Besonderheit 231, 135.

प्रकारान्तर (§. 662, 2) ntr. eine andre Art 182, 3.

प्रकाश (Vb. काश् S 142, ऋ, 23) das Sichtbarwerden, Bekanntwerden, Ausbreitung, adj. offen, öffentlich, sichtbar, bekannt.

प्रकाशक (Vb. काश्) msc. Erleuchter

प्रकाशकत्वं (nach §. 554 vom vor) ntr. Zustand Erleuchter zu sein.

प्रकाशन (Vb. काश्) ntr. das Zeigen, Offenbaren 239, 55; das öffentliche Zeigen 180, 11.

प्रकृति (Vb. कृ) fem. Natur; die materielle (passive) Grundlage alles endlichen, der natürliche Zustand eines Wesens, sein eigentliches Wesen, Charakter, Schamtheile.

प्रकृतिस्य (Ttp. ङस्य von Vb स्वा §. 270) adj. ऋ fem. sich in seinem natürlichen Zustand befindend = hergestellt 195, 21; natürlich 241, 79; im Naturzustand sich befindend = nackt und bloss = ganz ausgeplündert 185, 15.

प्रकोप (Vb. कुप्) msc. das Erzurnen, Bosmachen 130, 15.

प्रक्रम (Vb. क्रम्) msc. das Vorwärtsschreiten 206, 18.

प्रक्रिया (Vb. कृ, vgl. क्रिया) fem. das Tragen der königlichen Abzeichen.

ऽप्रख्य (Vb. ख्या nach § 320) adj. (in Zusammensetzungen) या fem. ähnlich.

प्रख्यापन (Caus. von ख्या vgl. §. 29, 6, Ausn.) ntr. das Verkündenmachen, Ausbreiten 180, 12.

प्रगल्भ (Vb. गल्भ्) adj. भा fem. kuhn, frech.

प्रगे (Locat. von *प्रा Vb. गम् § 272) Ind. (§. 783) am Morgen (§. 496).

प्रगेतन (vom vor. §. 496) adj. नी fem. morgendlich.

प्रचय (Vb. चि) msc. Menge, Haufen.

प्रचुर (Vb. चर् वgl. §. 154, 2, 3) adj. रा viel; vgl. ०री bei भू.

प्रचुरत्व (vom vor. §. 554) ntr. Fülle 204, 21.

प्रक्षतस् (Bhvr ऽक्षे०) adj. weise 290, 8; Name des Varuna; N. ppr. eines Rishi (§. 108, Ausn. 2).

प्रच्छन्न (Ptcp. Pf. Pass. nach §. 333) ntr. das Verborgene 75, 26.

प्रच्छु (§. 154, 2, 2; 156, 1) VI Par. Spth.

पृच्छ (§ 797) fragen; vd. अपृच्छयस् (Sch. पृच्छानसि Leseart geschützt) 216, 15 (ware es Condit. mit anomaler ved. Dehnung? sehr zweifelhaft wegen der Bed.). — Pass. refl. (§ 873). — Desid. (§. 191).

— आ Atm. (§. 790) अपृच्छय (ved. Ptcp. Fut. Pass. §. 906, II, Ausn. 2, 7) anzustauend 291, 13

— सम् Atm. wenn intransitiv (§. 790) fragen.

प्रजा (Vb. जन् §. 330) fem. (§. 709) Nachkommenschaft, Volk, Unterthanen; wo in Zsstz ausl. ऽप्रजस् (§. 669).

प्रजाम् (Vb. जाम्) msc. das Wachen, Fürsorgen, Fürsorge.

प्रजानाय (Ttp. ऽना०) msc. König 261, 191.

प्रजापति (Ttp. ऽपा०) msc. König, Brahman, Namen der von Brahman zuerst geschaffenen zehn Rishi (§. 534).

प्रजापाल (ऽपा०) msc. Furst 268, 277.

प्रजावत् (von प्रजा §. 562) adj. ती fem. reich an Nachkommen 294, 7.

प्रज्ञ (Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem. kundig, weise.

प्रज्ञा (Vb. ज्ञा §. 335) fem. Erkenntniss, Verstand (§. 563, V. XI).

प्रज्ञान (Vb. ज्ञा) ntr. Kenntniss, Wissen, Weisheit.

प्रणति (Vb. नम् §. 154, 2, 4, Ausn.) fer. Beugung zum Gruss, Verehrung, Huldigung 237, 145.

प्रणय (Vb. नी) msc. Liebe (§ 563, IV).

प्रणयिता (nach §. 554 vom folg.) fem. Liebe 161, 55.

प्रणयिन् (nach §. 563, IV von ०य) adj. नी fem. liebend; msc. Liebhaber, Mann; fem. Liebhaberin, Frau.

प्रणाम (Vb. नम्) msc. ehrfurchtsvoller Gruss, Fussfall 194, 9.

प्रणाश (Vb. नश्) msc. Tod 282, 438.

प्रणिधान (Vb. धा mit Praf. नि (§. 29, 7) und प्र) ntr. tiefe religiöse Meditation

प्रणिधि (Vb. धा wie im vor.) msc. Spion

प्रतरण (Vb. तृ) ntr. das Durchschiffen 94, 10 (allein das Metrum s. S. ३२४ n. macht प्रतारणाय fast nothwendig).

प्रतवस् (Ttp. oder Bhvr. ऽत०) sehr kraftig 293, 1.

प्रतान (Vb. तन्) msc. niedrige Schlingpflanze.

प्रताप (Vb. तप्) msc. Hitze, Wurde, Majestat, hoher Geist.

प्रतापन (Vb. तप् Caus.) msc. Hölle; ntr. das Plagen, Qualen, Bedrängen; danach konnte man 83, 29 als Bhvr. fassen; eher aber ist प्रतापन ep. (nach Anal. von §. 253) Peiniger.

प्रतापवत् (nach §. 562 von ०व) adj. तो fem. würdig, majestätisch 13, 11; 25, 59, 77, 4, 86, 2; 89, 1.

प्रतारुण (Vb. तृ) ntr. das Betrogen, Betrug.

प्रति (S 235, त्य) Praposition (aber fast nur postpositiv gebraucht mit Accus. Abl. §. 784, vgl. §. 575), Partikel, Verbalprafix (§. 241 und Bem. 5), vordres Glied in Nominalzusammensetzungen (z. B. §. 653, V; 681; 682, I, II), hinteres (§. 683, I, 3): entgegen, gegen (feindlich) 50, 5; zu, bezüglich, für, anstatt, hintereinander, ein wenig.

प्रतिकर् (Vb. कृ) msc. Auflehnung, Gewalt 259, 169.

प्रतिकर्मन् (Kmdh. ऽक० oder vom Vb.? कृ) ntr. Anzug, Schmuck.

प्रतिकामिन् (Kmdh. ऽका०) adj. नो fem (entgegenliebend) fem. Nebenbuhlerin 238, 35.

प्रतिकितव (Kmdh. ऽकि०) msc. Gegenspieler 185, 24.

प्रतिकूल (Ttp §. 653, V ऽकूल „dem Ufer entgegengesetzt, sich davon entfernend“) adj. widerhaarig, widerwartig 232, 144; verkehrt 94, 10; widersetzlich 102, 15.

प्रतिकूलता (nach §. 554 vom vor.) fem. Widerwartigkeit 235, 6.

प्रतिक्रिया (Vb. कृ s क्रिया) fem. Vergeltung 16, 12; 18, 39; Gegenwehr, Wehr 253, 92.

प्रतिग्रह msc. Geschenk, wie man es einem Brahmanen giebt; Annahme eines solchen Geschenkes.

प्रतिग्रामम् (Avybh. §. 682 ऽग्र०) adv. Dorf für Dorf 254, 111

प्रतिग्राम्यम् (Avybh. §. 682 ऽग्र०) adv. Bauer für Bauer 259, 172.

प्रतिघात (Vb. हन् vgl. S. 140, §. 380) msc. Abwehr 33, 3; 40, 16.

प्रतिघातिन् (Vb. हन् §. 282 vgl. S. 140, §. 380) adj. नो fem abwehrend 181, 1

प्रतिज्ञा (Vb. ज्ञा § 335) fem. Versprechen, Übereinkommen, Verpflichtung.

प्रतिदान (Vb. दा) ntr. Rückgabe, Tauschgabe, Gegengabe 188, 3.

प्रतिदिनम् (Avybh. §. 682 ऽदि०) adv. Tag für Tag.

प्रतिनिधि (Vb. धा) msc. Ebenbild.

प्रतिपक्ष (Kmdh.) msc. Widersacher, Feind, Gegner.

प्रतिपक्षित (von ०क्ष nach Anal. von S 225, इत्) adj. ता fem. (mit dem Gegner versehn, Widerspruch enthaltend) sich aufhebend 226, 70.

प्रतिपक्षिता (von ०क्षिन् (nach §. 563 von ०क्ष vgl. das vor.) nach §. 554) fem. Aufhebung durch sich selbst 226, 76.

प्रतिपत्ति (Vb. पट्) fem. das Gewinnen, Entschluss, Handlung

प्रतिपथ (Kmdh. ऽपथिन् nach §. 639, Ausn.) ntr (§. 640) Rückweg 252, 88 (S. 231, क, 10, a; क, 11).

प्रतिपादक (Vb. पट्, Caus.) adj. दिक्ता fem. darthuend 204, 1.

प्रतिपादन (Vb पट् Caus.) ntr. Darthung, das Beweisen; (Übergebung) Geschenk.

प्रतिप्रणाम (Vb. नम्) msc. Gegengruss 264, 223.

प्रतिबन्धक (Vb. बन्ध्) adj. धिका fem. hindernd 232, 146.

प्रतिबिम्ब (Kmdh. ऽबि० s. letztes) msc. ntr. Reflex, Spiegelbild 118, 12; 205, 15; 210, 10, 236, 18 (S. 225, इत्).

प्रतिबिम्बित (vom vor. S. 225, इत्) adj. ता fem. zuruckgespiegelt 215, 10.

प्रतिबिम्ब s ०बिम्ब.

प्रतिबिम्बित s. ०बिम्ब०.

प्रतिभा (Vb. भा §. 335) fem. Licht, Verstand, Selbstvertrauen.

प्रतिभास (Vb. भास्) m. Widerschein 219, 14.

प्रतिमा (Vb. मा §. 335) fem. Ähnlichkeit, Bild.

प्रतियोग (Vb. युञ्) Gegensatz, Verbindung (? s. अप्रतियोगिन्).

प्रतियोगिन् (nach §. 563 vom vor., vgl. jedoch auch §. 315) adj. नो fem. einen Gegensatz, Negation habend (s. Roer zu Bhāṣāpar. S. 74 *).

प्रतिद्वय (Kmdh. ऽद्वय) ntr. Bild.

प्रतिवचन (Vb वच्) ntr. Antwort.

प्रतिवचस् (Kmdh. ऽवच०) ntr. Antwort 59, 24.

प्रतिवाराण (Vb. वृ) ntr. Abwehr 32, 31.

प्रतिविम्ब s. ०तिविम्ब.

प्रतिवेश (Vb. विश्) msc. Nachbarhaus.

प्रतिशब्द (Kmdh. ऽशब्द०) msc. Widerhall 118, 13.

प्रतिश्रम (Vb. श्रम्) msc. Beruhigung, Stillung 57, 30.

प्रतिश्रव (Vb. श्रु) msc. Versprechen.

प्रतिषेध (Vb. सिध्) msc. Verbot.

प्रतिषेधन (Vb. सिध्) ntr. das Verhindern, Abwehren 56, 13.

प्रतिष्ठा (Vb. स्था §. 335) fem. Ort, Platz, Stelle, Befestigung, Einsetzung, Einweihung, Vollendung, Ruhm, Berühmtheit

प्रतिसंधान (Vb धा) ntr. Wiederzusammenfügung 189, 10.

प्रतिसर् (Vb. सर्) msc. ntr. fem. र्ता dienend, Diener; msc. ntr. (§. 640) Schnur, welche bei der Hochzeit um die Hand getragen wird; Schmuck; msc. Guirlande.

प्रतिहति (Vb. हन् §. 154, 2, 4, Ausn.) fem. Gegenstoss, Ruckstoss, das Abprallen 239, 49.

प्रतिहस्तिम् (Sūh. आसन्नगृह्वेष्ट्यापति Wils. Daçak. 62, n. 2) msc. (von ०तिहस्त) „zur Hand seiende, benachbarte“ (Hurenvorsteher) 180, 22.

प्रतिहार (Vb. हृ) msc. Thur, Thurahuter

प्रतिहारत्व (vom vor. §. 554) ntr. Amt eines Thurahuters 119, 23.

प्रतीक (von ०त्यच्?) adj. का entgegen seiend umgekehrt, sbst. msc. Glied, Theil.

प्रतीकार (०ति gedehnt nach S. 142, अ, 23, Vb. कृ) msc. das Heilen; Vergeltung.

प्रतीक्षिन् (Vb. ईच् §. 282) adj. क्षिणी fem. erspahend 279, 405.

प्रतीघात (०ति gedehnt nach S. 142, अ, 23, Vb. हन् §. 140, §. 380) msc. Abwehr, (in Bhvr.) 33, 3.

प्रतीति (Vb. इ) fem. Kenntniss, Bekanntheit, Überzeugung 229, 113

प्रतीप (§. 238, त, von Vb आप्) adj. वा fem. verkehrt, rückwärts, entgegengesetzt, widersprechend 190, 24 (§ 225, 532, XIII, 563, IV, 664)

प्रतीपाय Vb Denom (vom vor.) Atm (§. 225) verkehrt sein (?).

प्रतीहार (०ति gedehnt nach S. 142, अ, 23, vgl. ०तिहार) msc. Thur, Thurahuter

प्रतीहारता (vom vor. nach § 554) fem. Amt eines Thurahuters.

प्रतोद (Vb. तुद्) msc. Stachelstock.

प्रत्न (von प्र §. 496) adj. ना fem. alt (§ 566, IV; 579).

प्रत्यक्ष (Ttp. §. 653, V ०ति ऽ अक्षि nach §. 624) adj. क्षा fem. in die Augen fallend, wahrnehmbar; ntr. das Wahrnehmen 224, 51, 225, 61, 231, 131.

पत्यक्षम् (Avybh. ०ति ऽ अक्षि §. 680) adv. vor Augen 114, 5.

प्रत्यच् (Vb. अच् S. 133, O, 2) adj. fem ०तोच्ची (§. 700) Declination (§. 754, II) ved. entgegengehend zu (mit Acc) 289, 5; 294, 9; gewöhnlich: (entgegengesetzt) hinter, später, westlich (§. 500); Acc. gen. ntr. ०त्यक् adv. mit Abl. (§. 785).

प्रत्यगात्मन् (Kmdh ०त्त्वच् ३च्चा०) msc. der hintere (nachfolgende) Geist, der all-machtige Geist (vgl. Windischmann Sank. 100) 210, 12.

प्रत्यभिज्ञा (Vb. ज्ञा §. 335) fem das Wiedererkennen 233, 159.

प्रत्यय (Vb. इ) msc. Erkenntniss, Sicherheit, Überzeugung, Vertrauen, Eid, Hilfsmittel (S. 225, इत्).

प्रत्यवयव (Vb. इ mit Praff. प्रति अय) msc. Hinderniss, Sunde.

प्रत्यवेक्षा (Vb. ईक्ष्) fem. Durchsicht, Durchforschung (?) 259, 168, Verwaltung 260, 180.

प्रत्यहम् (Avybh. ०त्ति ३हन् nach §. 680) adv. Tag für Tag, Morgens.

प्रत्याग्रा (Kmdh ०त्ति ३च्चाग्रा) fem. Vertrauen

प्रत्याहर्षण (Vb. हृ Praff. ०त्ति अर्षा) ntr das Bewaltigen der Sinne, so dass Gleichgültigkeit gegen Freud und Leid entsteht.

प्रत्याहार msc = dem vorigen.

प्रत्युत्तर (Kmdh. ०त्ति ३उ०) ntr Gegenantwort, Antwort.

प्रत्युत्पन्नमति (Bhvr. ३मति; jenes Ptcp. Pf. Pass von पद् mit den Praff. प्रति उद्) adj. kuhn, selbstvertrauend, stolz, N ppr 126, 2.

प्रत्युपकार (Vb. कृ) msc. Gegendienst, Vergeltung, Belohnung 128, 23, 261, 190.

प्रत्युष (Kmdh. ०त्ति ३उष = उषस्) msc. Tagesanbruch, Morgen.

प्रत्यूष (Kmdh. ०त्ति ३उष = उषस्) msc. Tagesanbruch, Morgen.

प्रत्युह (Vb. ऊह्) msc. Hinderniss.

प्रत्येकम् (Avybh. ०त्ति ३एक) adv. je einzeln 208, 18; 256, 127.

प्रत्यक्षत् (Bhvr. ३त्व० s. Sâma-V. Gl. s. v.) adj. grosse Stärke habend 293, 1 (Sch. anders).

1. प्रथ् I Atm. (§. 789, V) sich ausbreiten 193, 18; 276, 366; ved. प्रथान (S 410, n. 2) ausbreitend, entsendend (vergl. 2 प्रथ्) 295, 12. Caus. प्रथि (§. 202; 843, 1, Ausn.; 881, 4; 916) ausbreiten, gross machen 158, 37, zeigen 170, 3; beruhmen, preisen 47, 40; 82, 12; 236, 16. — X Par ruhmen.

2. प्रथ् पृथ् X Par. werfen, strecken (vgl. das vor.).

प्रथम (S. 148, अय, vgl. aber S. 236, यम; S. 238, म) msc. ntr. (Decl. § 778, III) fem. मा Ordin (§. 770) erster, früherer, oberster, Acc. ०मम् zuerst, vorher (§. 485; 506, Bem.; 508; 644, VIII, 653, VII, Ausn. 3; 656, II, 667; verdoppelt §. 683, IV).

प्रथमतस् (nach § 575 vom vorigen) adv zuerst 226, 75.

प्रथा (Vb. प्रथ् §. 335 f.) fem Ruhm, Berühmtheit.

प्रथिष्ठ प्रथीयस् s. पृथु.

प्रद (Vb. दा §. 259) adj दा fem. gebend; msc. fem. Geber, -rin.

प्रदातृ (Vb. दा) msc. ntr. fem. त्री Spender, -rin 260, 182,

प्रदान (Vb. दा) ntr. das Schenken, Hin- geben 180, 17; Gabe, Geschenk, Mit- theilung 108, 13, Auflegung 99, 11

प्रदीप (Vb. दीप्) msc. Lampe (§ 543).

प्रदेश (Kmdh. ३देश) msc. Platz, Gegend, Gebiet, ein kurzer Spann von der Spitze des Daumens bis zu der des Zeigefingers.

प्रदेशस्थ (Ttp. ३स्थ Vb. स्थ) adj. था fem. in der Gegend gelegen 248, 39.

प्रदेशिनी (eig. fem. von ०शिन् „zeigend“) fem. Zeigefinger.

प्रदोष (Kmdh. *दोष, welches nur im alten

Instrum. दोषा bewahrt ist) msc. Abend, erster Theil der Nacht (§. 496; 503).

प्रधान (Vb. धा) ntr. Natur, Wesenheit (in Bhvr. ausl.) 204, 17; Haupt, vorzüglichste 122, 3; 4; in Zsstzung ausl. 57, 27; 133, 5; als adj. msc. 122, 14; ntr 169, 99, in Zsstzg Kmdh. anlaut 122, 13; 191, 14; in Bhvr. ausl. fem. ना 204, 17.

प्रधानता (nach §. 554 vom vorigen) fem. Naturwesenheit, Naturvermögen 206, 12—15; Vorzüglichkeit 66, 12.

प्रपञ्च (Vb. पञ्च्) msc. Entfaltung (Eintritt) 230, 126.

प्रपलायन (Vb. अय् mit Praf. परा (s. अय्) und प्र) ntr. Flucht 126, 10.

प्रपाठक (von *प्रणठ Vb. पठ् durch क §. 558 ff) msc. Vorlesung, Capitel 216, 5.

प्रपित्तु (vom Desider. von पत्) adj. fallen wollend, im Begriff zu sinken 135, 1.

प्रकुल्ल s. कल् und vergl. auch §. 212, Bem. 2.

प्रबल (Bhvr. बल) adj. ला fem. sehr stark, gewaltig 185, 3 (oder Kmdh. nach §. 656, III und Bed „Schössling“?); 251, 68; überwiegend 211, 18; sbst. msc. Schössling.

प्रबाल (Kmdh. बाल) msc. ntr. (§. 640) junger Schössling, neues Blatt, Coralle.

प्रबालमणिशृङ्ग (Bhvr. शृङ्ग; das erstre Dynd. बालमणि) adj. fem. ना od. नी (§. 693) Horner (wie) von Corallen und Perlen habend 67, 21.

प्रबालमणिशृङ्गिन् (vom vor. aber als Kmdh. nach §. 563) adj. fem. शृङ्गिणि mit Hörnern (wie) von Corallen und Perlen versehen 66, 4.

प्रबोध (Vb. बुध्) msc. das Wachen, Erkennen, Verstand.

प्रभव (Vb. भू) msc. Geburt, Entstehung (in Bhvr) 135, 2; 238, 42.

प्रभवितृ (Vb. भू) msc. Machtiger 166, 80

प्रभा (Vb. भा §. 335) fem. Licht, Glanz. in Bhvr. auslaut. भा fem. भा 68, 37. 91, 25, 171, 12.

प्रभाकर (Ttp. अकर §. 277) msc. Sonne, Mond, N. ppr = Kumarila Bhatta, einer der hervorragendsten Philosophen der Mīmāṃsā (Windischmann die Philos. im Fortg I, 4, 1755, Roer Bhāṣāpar. S. 67, n.)

प्रभाकरदेव msc. N. ppr 264, 229, 285, 471.

प्रभाकरवर्मन् msc. N. ppr. 247, 30

प्रभाकरवर्मस्वामिन् (Ttp. अस्वा) msc. Herr des Prabh^o, Statue der Schutzgotttheit des Prabh^o 247, 30.

प्रभात (eig. Ptcp. Perf. von भा) ntr. Tagesanbruch, Morgen, Frühe

प्रभाव (Vb. भू §. 327, a) msc. Macht, Stärke, Grossherzigkeit, Grösse, Majestat, Wurde.

प्रभु (Vb. भू §. 267, vergl. aber §. 363, Bem. 7) adj. fem. भु oder भ्वी (§. 703) hervorragend, stark; msc. Herr, Gebieter.

प्रभुत्व (vom vor. §. 554) ntr. Herrschaft 119, 18.

प्रभृति Ind. (kennt die Gramm. nicht) von an, mit Abl. 108, 1; 180, 3, 255, 117, hinter अय् von heut an (wo ich es zusammengesetzt geschrieben, indem ich es als Apybh. von प्रभृति fem. „Art, Weise“, in der Zusammensetzung „ähnliches, und so weiter“ (wohl von भृ in eig. Bed. „Vorantragung, Vorbild oder Vorderes“ überhaupt) nahm, wegen der Stellen, wo es den Abl. regiert, könnte man auch getrennt schreiben) 61, 48; 103, 11; 114, 17;

125, 27; fem. Art und Weise, in Bhvr. Zusammensetzung auslautend „und die übrigen“ 156, 27.

प्रभेद (Vb. भिद्) fem. Unterschied, Art.

प्रमद (Vb. मद् §. 327) msc. Freude. — fem. दा eine schöne Frau, Frau überhaupt

प्रमा (Vb. मा §. 335) fem. wahre, richtige Erkenntniss.

प्रमाणा (Vb. मा) ntr. Maass, Grosse, Maassstab, Zeugniss, Beweis, Autorität.

प्रमाणांतरता (nach §. 554 von ०र् Ttp. ०माणाऽअन्तर §. 653, VI) fem. der Zustand ein anderer Beweis zu sein 232, 142.

प्रमापित (von ०माणा nach Anal S. 225, इत) adj ता fem. bewiesen 262, 205.

प्रमातृ (Vb मा) msc. त्री fem. der, die Beweisende 202, 13.

प्रमात्व (nach §. 554 von ०मा) ntr. Zustand der richtigen Erkenntniss 231, 135.

प्रमायिन् (Vb. मय् §. 296) adj नी fem. verletzend, todtend.

प्रमाद (Vb. मद् §. 327) msc. Unvorsichtigkeit, Nachlässigkeit, Sorglosigkeit, Zufall (?) 263, 217 (§. 646, I, Ausn.).

प्रमुख (Ttp. nach §. 653, V) adj. खा fem. (an der Spitze gehend) vorderste, erste, beste, Oberhaupt.

प्रमोद (Vb. मुद्) msc. ausserordentliches Vergnügen 275, 364.

प्रम्यु (Vb. य् S 168, यु) adj. vorzüglich zu verehrend (vergl. jedoch Sāma-V. Gl.) 292, 7.

प्रयत्न (Vb. यत्) msc. grosse Anstrengung, Sorgfalt 115, 13.

प्रयत्नतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. sorgfältig 143, 103.

प्रयस् (Vb प्री) ntr. Opfer 292, 7 (vergl. Sāma-V. Gl.).

प्रयाग (Vb. य्) msc. Opfer; ein berühmter Wallfahrtsort am Zusammenfluss der Gangā und Jamunā.

प्रयाणा (Vb. या) ntr. das Gehn, Angriff 255, 123.

प्रयास (Vb. यस्) msc. Arbeit, Muhe, Ermüdung.

प्रयुत (Vb. यु) ntr. eine Million (§. 647, I, Ausn.).

प्रयोग (Vb. युज्) msc. Thatigkeit, Bemühung 180, 10, Ausübung 105, 5, Bewegung 241, 79, Zweck, Lohn (§ 547, IX; 588, V).

प्रयोक्तन (Vb युज्) ntr. Beweggrund; das was man bezweckt, Zweck (vergl. ०योग Sddh. Kaum. 181b) 202, 9; 231, 139; Absicht 109, 11; Nutzen (vgl. ०योग) 216, 12

ऽप्ररोहिन् (Vb. रुह् §. 282) adj. हिणी fem. hervorwachsend 139, 46.

प्रलय (Vb. ली) msc. Auflösung, Tod (§ 588).

प्रलाप (Vb. लप्) msc. Klage 127, 21; 24.

प्रवचन (Vb. वच्) ntr. vorzügliche Rede (§. 125; 126, 127, 2, 1).

प्रवर (Kmdh. ऽवर) adj. र्ता fem. best, schonst 25, 60; 50, 14.

प्रवर्तन (Vb. वृत्) ntr. Thatigkeit.

ऽप्रवर्तिन् (Vb. वृत् §. 282) adj. नी fem. handelnd, thugend 94, 10.

प्रवर्ष (Vb. वृष् oder Bhvr ऽवर्ष) adj. stark regnend 129, 20.

प्रवहण (Vb. वह्) ntr. ein bedeckter Wagen für Frauen.

प्रवाद (Vb. वद्) msc. Gerucht.

प्रवास (Vb. वस्) msc. das Wohnen ausser seinem Hause, seiner Heimath (§. 506 und Bem; 539; 551, XXIII).

प्रवासिन् (vom Vb. वस् §. 296) adj. नी fem. der entfernt von seiner Heimath sich aufhaltende, Reisende.

प्रवाह (Vb वह्) msc. Beschäftigung, Strom, Stromung (§. 563, IV).

प्रविभाग (Vb. भृत्) m. Eintheilung 140, 66.

प्रवीर (Kmdh. उवीर) msc. Held.

प्रवृत्ति (Vb. वृत्) fem. Thatigkeit, Nachricht

प्रवृद्धि (Vb वृध्) fem. Ausbreitung, Glück 278, 388

प्रवेक (Vb. विच्) adj. का fem. (ausgezeichnet) beste, vorzüglichste.

प्रवेश (Vb. विश्) msc das Hineingehen, Eingang, hartnackige Verfolgung einer Absicht.

प्रवेष्ट (Vb. विश्) msc. ntr. द्वी fem. einer, (eine) der (die) in etwas hineingeht.

प्रवेष्टृत्व (nach § 554 vom vor) ntr. Zustand eines Eingehenden (vergl. das vor.) 209, 14.

प्रव्रजित (eig Ptcp. Pf. Pass. von व्रज् aber nach § 333) ntr. das Herumirren 10, 5.

प्रव्रज्या (Vb. व्रज् §. 338) fem. das Herumirren 10, 8.

प्रव्राजन् (von Caus. von व्रज्) ntr. das Verjagen 81, 6.

प्रशंसन (Vb. शंस्) ntr. das Preisen 216, 14.

प्रशस्ता (Vb. शंस् §. 334) fem. Preis, Lob.

प्रशम (Vb. शम् vgl. S. 140, §. 380) msc Ruhe, Vernichtung 117, 20, Beruhigung 242, 87.

प्रशमन (Vb. शम्) ntr Besänftigung 194, 4; Tödtung.

प्रशस्य (eigentl. Ptcp. Fut Pass. von शंस् §. 906, II, Ausn. 2, 5) adj. या fem. vorzüglich, trefflich, gut; Compar. श्रेयस् (s. auch bes.) oder श्रयस्; Superl. श्रेष्ठ oder श्रेष्ठ (S. 228, श्रयस्; vergl. §. 217; 588, I).

प्रशस्यि Vb. Denom. (vom vor. §. 217)

Par. vorzüglich machen u. s. w.

प्रशासन (Vb. शास्) ntr. Herrschaft 296, 3.

प्रश्न (Vb. प्रश् §. 330, §. 165, न; §. 72) msc. Frage.

प्रश्रय (Vb. श्रि) msc. Liebe, liebevolles Bitten.

प्रसू I Atm. (§. 789, V) ausbreiten Caus प्रसि (§. 202; 881, 4; 916)

प्रसक्ति (Vb. सक्) fem. Thatigkeit, Anstrengung (Sch. प्रवृत्ति उत्साह) 175, 50 (Anhanglichkeit, Genossenschaft, Freundschaft?).

प्रसङ्ग (Vb सक्) msc. Verbindung, Vereinigung 179, 11; Zeit 275, 353; 276, 367; Einleitung, Einschlebung

प्रसङ्गवत् (vom vor. §. 562) adj तो fem. mit Vereinigung versehen, in Gesellschaft, Versammlung vollzogen 180, 11.

प्रसङ्गिन् (von प्रसङ्ग nach §. 563) adj. तो fem. Hang habend zu 146, 1.

प्रसन्नकल्प (von ०सन्न (Ptcp. Pf. Pass. von सद्) nach §. 565, II, 2) adj. वा fem ziemlich ruhig 200, 6.

प्रसभम् Ind. (§. 783) mit Gewalt 109, 8, 148, 24.

प्रसर (Vb सृ) msc. das Sichausdehnen, Sichausbreiten.

प्रसाद (Vb सद्) msc. Gunst, Gewogenheit

प्रसादक (Vb. सद्) adj. दिका fem. gewogen machend 92, 36.

प्रसारण (vom Caus. von सृ) ntr. das Ausdehnen 220, 5.

प्रसिद्धि (Vb. सिध्) fem. Ruf, Bekanntheit 184, 13.

प्रसू (Vb. सू §. 289) fem Mutter.

प्रसूति (Vb. सृ) fem. Geburt, Hervorbringung, Nachkomme, Kind 111, 19.

प्रसृति (Vb. सृ) fem. hohle Hand, Handvoll 157, 37.

प्रस्कयव (S. 248, XVII) msc. N. ppr. eines Vedendichters.

प्रस्ताव (Vb. स्तु §. 327, Ausn.) msc. Lob 116, 12.

प्रस्तावना (vom Caus. von स्तु §. 337) fem Lobbewirkung 180, 14; ein dramatischer — mit einer eine Gottheit preisenden Strophe beginnender — Prolog.

प्रस्थ (Vb स्था §. 328, S. 135) msc. ntr (§. 711) Berge, eine Art Maass (§. 487, 491; 650, I).

प्रसवण (Vb. वृ) msc. N. ppr. eines Berges 92, 44.

प्रस्थाप (Vb. स्थाप im Caus.) ntr. N. ppr. einer Waffe (einschlafernd, tödtend) 38, 12; 39, 18; 41, 23.

प्रहरण (Vb हृ) ntr. Waffe.

प्रहार (Vb. हृ S. 142, अ, 23) msc. das Schlagen, Todten, Schlag 102, 17; 106, 12; 121, 7; 156, 29.

प्रह्व (Vb. हृ S. 136) adj. वा fem. gebogen, sich krummend, geneigt

प्रा II Par. anfüllen (vgl. पृ).

प्राक् s प्राच्.

प्राकार (Vb. कृ mit den Präff. प्र आ) msc. Mauer.

प्राकृत (von प्रकृति) adj. तो fem. natürlich.

प्रागभाव (Kmdh. ०च् s अन् ०) msc. vorheriges Nichtsein 221, 11

प्रागमनवत् (nach §. 562 von ०न्, Kmdh. ०च् s गन् ०) adj. तो fem. mit dem Gang nach vorn versehn 207, 10.

प्राज्ञा (so Wils., der es durch primäres Suff. ज्ञन् von अज्ञ leitet, allein es ist eher Kmdh. पञ्चज्ञन् (auch अज्ञा) und danach konnte die Schreibweise अज्ञन् auch richtig sein; doch scheint die mit वा die herrschende) ntr. Hof.

प्राज्ञतस् (richtiger ०कृणातस्, s das vor.; nach §. 575 vom vor.) adv in der Nahe des Hofes 248, 40.

प्राच् (Vb. अच् S. 133, O, 2) adj. fem ०चो

(§. 700), Declin (§. 754, II); vordre, fruhere, erste, ostlich, Acc. gen ntr प्राक् adv. vor, vorher, mit Abl. (§. 785).

प्राच्य (vom vor. §. 500) adj. वा fem. ostlich 224, 46.

प्राह् und प्राण् (Vb. ०ह् S. 134, O, 5, vgl. S. 132, O, 1) msc. Frager.

प्राज्ञाप्य (von प्राज्ञापति §. 427, 5) adj. वा fem. von Pradschapati stammend 38, 12.

प्राज्ञ (von प्राज्ञा §. 563, XI; von प्राज्ञ §. 566) adj. fem. ज्ञा und ज्ञो, verständig, weise, kundig, Superl ०ज्ञतम.

प्राज्य (Vb. अज्; eig. Ptcp. Fut. Pass. gegen §. 147) adj. वा viel, erhaben.

प्राञ्जलि (Bhvr. पृञ्जल ० §. 666) adj. die Hände bittend vorgestreckt habend 16, 18, 36, 18; 249, 50; flehend 193, 16.

प्राण (Vb. अन्) msc. Hauch, Athem, der aufwärts gehende Lebenshauch 207, 9, die Einheit der feinen Körper 208, 3; Plur. Leben (§. 441)

प्राणान् (Vb. अन्) ntr. das Athmen 288, 10, Leben.

प्राणपति (Ttp. सपति) msc. Herr des Lebens, Gemahl (§. 427).

प्राणवृत्ति (Ttp. सवृत्ति) fem. Lebensthätigkeit, Leben 260, 183.

प्राणाघात (Ttp. अपाञ्चाघात ०) msc. Lebensverletzung, Verletzung von etwas Lebendem 162, 60.

प्राणिन् (von प्राण nach §. 563) adj. तो fem. beseelt 137, 22; lebendiges Geschöpf.

प्राणोपवर (Ttp. अपाञ्चाघात ०) msc. Gemahl 156, 27.

प्रातर (S. 148, अत्र, vergl. aber S. 234, §. 606 प्रा organ. für प्र) Ind (§. 783) adv. in der Frühe, Morgens; ver-

doppelt ०तःप्रातरू jeden Morgen 189, 17 (§. 496).

प्रातिवेद्य (von प्रतिवेद्य; die Bed. passt zu § 506, vgl. Bem.; die Form musste aber प्रति० lauten; darf man so corrigiren?) adj (या fem.) im Nachbarhause wohnend, benachbart 197, 11.

प्राथमिक (von प्रथम §. 485, 508, vgl 506 und Bem.) adj. की fem im ersten seiend, das erste studierend, erlauernd; erste 208, 18.

प्रादुर (Ttp. nach §. 653, V von प्रा (für पृ vgl. प्रातरू) und दूर vd für द्वार) Ind. (§ 783) Verbalprafix (§. 243, 244, 48) Adv (eig ausserhalb der Thur, im Freien) sichtbar, zur Erscheinung, existirend, augenscheinlich, nämlich

प्रादेशिक (von प्रदेश) adj. (की fem.?) auf einen (kleinen) bestimmten Raum beschränkt, beschränkt überhaupt 228, 98.

प्रान्त (Kmdh. ऽ अन्त) msc. Scharfe, Spitze 109, 19 (§. 441, 2, b).

प्राप्तव्य (Bhvr ०त्त (Ptcp. Pf. Pass आप्) ऽ व्य) adj. या fem. schön, klug 198, 5.

प्राप्ति (Vb. आप्) fem. das Gelangen zu 283, 447; Aufsteigen zu 203, 4; Erlangen 229, 114.

प्राबल्य (nach §. 554 von प्रबल) ntr. das Überwiegen 211, 20.

प्राभाकर (von प्रभाकर §. 518, Bem.) msc. ein Anhänger des Prabhākara 211, 6 (vgl. Ztsch. der morgenl. Gesellsch. I, 200).

प्राभृत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von भृ mit Praf. प्र भ्रा) ntr. Geschenk.

प्रामाण्य (von प्रमाण nach §. 554) ntr. Zustand Beweis zu sein 231, 139.

प्राय (Vb. इ) msc. das sich zu Tode Fa-

sten; Fülle, Menge, ०येण gewöhnlich 161, 57; 166, 83; 175, 49, um wie viel mehr, geschweige 148, 23, in Zusammensetzung ausl. adj या fem ähnlich (§ 125; 126; 127, 2, 1)

प्रायश्चस् (vom vor. §. 578) adv grosstentheils 230, 124.

प्रायश्चित्त (vgl. S. 248, XVII; eher Kmdh ०यस् ऽ चित्त) ntr (nach § 333 von Vb. चित्; Wils hat msc., vgl. aber Chrest S. 202, 17) Kasteiung (wohl eigentl. Reue), Busse, Strafe 266, 255.

प्रायश्चित्तविधि (Ttp. ऽ विधि) msc. Vorschrift (Art und Weise) der Kasteiungen 144, 116.

प्रायस् (wohl altes Nbth. von ०य S. 142, vgl. § 381 und die Themen auf अस् neben denen grosstentheils gleichbed auf अ existiren) Ind (§ 783) häufig, grosstentheils, gewöhnlich.

प्रायेण s. प्राय.

प्रारम्भ (Vb. रम्भ §. 149, 5) Anfang 191, 19

प्रार्थना (Vb. अर्थ §. 337) fem. das Verlangen, Bewerbung 200, 23.

प्रालेय (nach §. 588 von प्रलय; eher vielleicht von Ptcp. Fut. Pass. von लो) ntr. Frost.

प्रालेयांशु (Bhvr. योर. ऽ अंशु) msc. Mond (kalte Strahlen habend).

प्रावरण (Vb. वृ mit den Präff. प्र अ) ntr. Obergewand.

प्रावितृ (Vb. अच्) msc. Schutzer 293, 4.

प्रावेण्य ntr. (von प्रवेणि, dessen Bed. „ungeschmucktes Haar, Elephantenschabrücke“ nicht passt; sollte es „Haargeflecht“ überhaupt sein, oder von वेणि in der Bed. „das Weben“ stammen und überhaupt „eine Art Gewebe“ bezeichnen?) 69, 44.

प्रात्रय्य (nach Anal. §. 554 von einem Th
प्रवृत्त ? oder sollte प्रवृत्त्या fem. nach
§ 338 zu schreiben sein?) ntr. das
Herumpilgern als Bettelmonch 9, 42.
प्रासङ्गिक (von प्रासङ्ग nach §. 545?) adj की
fem. den Anfang bildend (?) 251, 67
प्रासाद (Vb. सद् Praef. प्र vgl. S. 142) msc.
Pallast, Tempel.

प्राह्ण (Kmdh. प्रसहन् nach §. 639 und
§. 25, 5) msc. (§. 628, 640) der Mor-
gen; Vormittag (vgl. §. 682, IV)

प्राह्णे (Locat. des vor) Ind. (§. 783) adv
am Morgen (§. 496).

प्रिये (Vb. प्री §. 259) adj. या fem. geliebt,
theuer, gewünscht; Comp. प्रियतर und
प्रेयस्; Superl. प्रियतम und प्रेष्ठ (§. 228,
इयस्); msc. Gemahl; fem. Frau, Ge-
liebte (§. 244; 279; 283; 349; 551, VI,
S. 228, इयस्; 644, III, 12, 664; 667,
683, IX); ntr. das Lieben, die Liebe
22, 18; 249, 47.

प्रियङ्गु (von प्रिय und गन् nach Anal. § 279;
283 und S. 156, उ, 2) fem. (§. 708,
4, D) Priyangu eine wohlriechende
Pflanze.

प्रियता (nach §. 554 vom vor.) fem. Liebe
274, 351.

प्रियसख (Kmdh. ऽसखि nach §. 639) msc
fem. स्त्री lieber Freund, -din 13, 12.

प्रियाह् (Tlpr. प्रियऽह् § 276) adj हा
fem. Liebe verdienend, liebenswur-
dig 175, 51.

प्री I. IX. X Par. Atm. (§. 789, I wo X
hinzuzufügen) IV Atm. (§. 789, V eig.
Pass. refl); Spth. der Xten; प्रीणि
(§. 208, Bem. 1), sich freuen, zufrie-
den sein 193, 19; und — ausser nach
IV — erfreuen; Ptcp. Pf. Pass. प्रीत
und प्रीण (§. 897, 5). — Caus. प्रीणि
(§. 201) erfreuen.

प्रीति (vom vor) fem Freude, Liebe.

Glossar.

प्रीतिमत् (vom vor. nach §. 562) adj तो
fem. erfreut 6, 7; 60, 30.

प्रु I Atman. (§. 789, V) beruhren. —
Caus (§. 789, I, 2; Aor. §. 843). —
Desid. des Caus. (§. 185, Bem.).

प्रुष I Par. brennen. Ptcp. Perf. Pass.
Absol. (§. 896, 2 wo hinter प्रुष I zu
setzen; 914, I, vergl. 225). — IX
Par. nass werden, benetzen, fullen.

प्रुष्टाय Vb. Denom. (von प्रुष्ट §. 225) Atm.

प्रेक्षक (Vb. ईक्ष्) adj. क्षिका fem zuschauend,
Zuschauer 26, 63.

प्रेक्षा (Vb. ईक्ष् § 334) fem. das Sehen,
Beobachten, Wahrnehmungsvermo-
gen, Tanzen (§. 471, 650, I).

प्रेक्षित (Ptcp. Pf. Pass nach §. 333) ntr.
das Sehen, der Blick 190, 15

ऽप्रेक्षिन् (Vb. ईक्ष् §. 282) adj. क्षिणी fem.
sehend 77, 13 (§. 471)

प्रेक्षैस् X Par. hin und her bewegen
(§. 209, 843, 844).

प्रेषि (Rig-V. Sch. leitet es I, 879 von Wz.
प्रेष् welchem dieselben Bedd. wie प्रैण
(s. वैष्) gegeben werden und erklärt
स्तुतेः प्रेषितृ Lobsanger; eher wohl von
प्री „liebend“?) msc. 296, 10.

प्रेमन् (nach §. 554 von प्रिय vgl. S. 228,
इयस्) msc. Liebe

प्रेरण (Vb. ईर्) ntr. das Senden, Richten,
Antreiben, Antrieb.

प्रेरणा (von Vb. ईर् Caus. §. 337) fem
Anreizung 271, 316; 285, 478.

प्रेष् (aa. ह्रेष्) I Atm. (§. 789, V) gehn
(vgl. इष्). Caus. Aor. (§. 844).

प्रेषण (Vb. इष्) ntr. das Schicken (§. 532,
VIII; 547, IX).

प्रेष्य (Vb. इष् §. 86, Ausn. 8) msc. Diener.

प्रेष् s. वैष्.

प्रोक्षैस् (Kmdh. प्रऽउ⁰) adv. sehr laut 126, 24.

प्रोत्साहन (Vb. सह् mit Praf. प्र उद् vgl प्रोत्साहक ०साहित bei Wils) ntr. Anreizung; Anregung 180, 23.

प्रोष्ट I Par. Atm (§. 789, I) genügend sein; wiehern; Caus Aor. (§. 844). — Intensiv (§. 174).

प्रोषितभर्तृक (Bhvr प्रोषित (Ptcp.Pf.Pass. von वस् mit Praf. प्र) ऽभर्तृ nach §. 671) adj. का fem. eine, deren Gatte entfernt, verweist ist 146, 9.

प्रोढ s. Vb. वह् mit Praf. प्र.

प्रक्ष s. भक्ष.

प्रक्ष s. प्रक्ष.

प्रक्ष (auch प्रक्ष beide aus Sph. von प्लु entstanden) I Atm. (§. 789, V) gehn; auch Denom. प्रक्ष Atm. (§. 212, Bem 2).

प्रिह I Atm. (§. 789, V) gehn.

प्रो (ल्वी?) IX Par. Spoth. (§. 805) stark प्लिना (ल्विना), schwach प्लिनी (ल्विनी) gehn. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

पु I Atm. (§. 789, V) schwimmen, baden 46, 25. — Caus. प्लावि schwimmen machen; überschwemmen 267,

269, begiessen 111, 17. — Aor und Desid Caus. (§. 942, 185, Bem.).

— आ Ptcp. Fut. Pass. (§. 901) — Caus baden, sich baden 46, 29 (Atman. §. 789, I, 2)

— परि परिप्लुत umstromt 74, 14, überschwemmt 30, 37, 76, 39, 91, 23

— — अभिपरि अभिपरिप्लुत überschwemmt, bewegt 17, 29.

— वि विप्लुत (auseinandergelassen), gemischt 7, 21; verwirrt 35, 7; sich bewegend, herumtreibend, verflossen 247, 20

पुष (vgl. पुष) I. IV Par. brennen. Aor (§. 858); Ptcp. Pf. Pass u. Absol. (§. 896, 2; 914, I; vergl. §. 225). — IX Par. (vgl. पुष) nass werden, benetzen, füllen, brennen.

पुष्टाय Vb. Denom. (पुष्ट) Atm. (§. 225)

पुस् IV Par. brennen, theilen (Aor. §. 858)

प्रेव s. पेव.

प्सा (aus भस् §. 140, 2; 29, 7) II Par. essen.

फ

फक्क् I Par. langsam gehn, sich schlecht betragen.

फट (wohl von einer Nbform von स्फुट् *स्फुट्, vgl. स्फुर स्फुर u. aa.) msc. ntr. टा fem. die ausgebreitete Haut, oder Hals der Brillenschlange, deren Helm; msc. fem. टा Zahn.

फण I Par. gehn, leicht bereiten; Pf. red. (§. 828, Ausn. 3 फण oder फण) Ptcp. Pf. Pass. फणट (§. 896, 2, 7; 448), Intensiv (§. 169, Bem. 3); — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

फण (vom vor. vgl. फट) msc. ntr. fem.

पा die ausgebreitete Haut oder Hals der Brillenschlange, deren Helm.

फणवत् (nach §. 562 vom vorigen) msc. Schlange.

फणा s. फणा.

फणान् (nach §. 563 von फणा) m. Schlange. फणपति (Ttp. फणान् ऽपति) msc. König der Schlangen 165, 77.

फणमुष (eig. Bhvr. फणान् ऽमुष ० „Schlangenkopf habend“) eine Art Spaten 186, 10 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

फल (§. 154, 2, 3) I Par. aufplatzen; Frucht tragen (wegen des Platzens

des reifen Samens), als Frucht tragen, befruchtet sein mit, mit Inst. 158, 38, 168, 94; wachsen 173, 38, Pf. red. (§. 828); Ptcp. Perf. Pass. कलित befruchtet, Frucht getragen habend 196, 1; कुल्ल aufgeplatzt, bluhend 146, 6; 78, 19; कुल्ल (§. 894; 896, 2, 8, 897, 2) — Intens. (§. 169, Ausn. 2; 173; 806).

— उद् Ptcp. Pf. Pass. उदकुल्ल (§. 897, 5) aufgeplatzt, weit geöffnet 133, 10; gross 71, 15, 73, 5; bluhend 174, 39.

— — प्रोद् Ptcp. Perf. Pass. प्रोदकुल्ल (§. 897, 5) aufgebluht 154, 34.

— प्र प्रकुल्ल (vgl. §. 897, 5) aufgebluht 29, 31; 146, 1; 150, 32.

— प्रति entgegenprallen, zuruckplatzen, reflectirt werden 238, 37.

फल (vom vor) msc ntr (§. 711) Frucht, Ergebniss, Gewinn, Schild, Pfeilspitze (§. 281; S. 140, अ, 20, §. 473, 474, 564, VII).

फलक (von Vb. फल् oder vom vor. nach §. 558 ff.) msc. ntr. Schild (in Vergleich nach §. 656, III) 238, 37; Fruchtkapsel 239, 47 (Sch.); ein Blatt zum Schreiben; Stirnknochen, Spitze (?) 156, 28 (§. 471).

फलपुर (फल ऽ पुर) mtr. N. ppr. einer Stadt 253, 99.

फलवत् (von फल §. 562) adj. तो fem. fruchttragend.

फलिन् (von फल §. 563) adj. तो fem. fruchttragend.

फलु (von फुल्, vergl. GWL. II, 538 ff. insbes 588 ff., in der Bed. luftgeblaht, = leer, sein) adj. eitel, nutzlos, saftlos, marklos; sbst. fem Falschheit; (aus der Bed. „platzen, bluhen“, vgl. फल्) Fruhling.

फलुता (nach §. 554 vom vorigen) fem. Marklosigkeit, Elendigkeit, Gemeinheit 152, 9, vgl. 155, 23.

फलुन (S. 157, उन, eher von फलु Bed. „Fruhling“) msc. ein Monatsnamen (= Februar-Marz); fem. तो Namen einer Constellation.

फलुनक (vom vor) msc. N. ppr. 285, 472.

फालुन (S. 157, उन; vgl. फलुन von welchem es durch sek ञ abgeleitet) msc. ein Monatsnamen (= Februar-Marz)

फुल् Ind. (§. 786) Ton der Verachtung; nachahmender Ton des kochenden Wassers.

फुल्कर्तुमन् adj. (Bhvr. फुल्कर्तुम् (S. 247, VI) ऽ मन्) Ton der Verachtung ausdrucken wollend 106, 10.

फुल्ल (eig. aus फुल्ल (s. फल्) Denom.) I Par. bluhen.

फेल् I Par. gehn. Caus Aor. (§. 844)

ब

बंह बंह I Atm. (§. 789, V) wachsen.

बंहिष्ठ बंहियस् s. बहुल.

बट् s. वट्.

बट् s. वट्.

बडवा fem. eine Stute; die Nymphe Asvini; das personificirte Sternbild gleiches

Namens, durch einen Pferdekopf representirt (§. 494; 563, II; 628).

बडवानल (Ttp. vom vor. ऽ वनल) msc. ein Feuer unter dem Meere, Sæevulkan, eine mythologische Anschauung; es wird mit dem Kopf einer Stute gedacht (Lass. I. A. I, 715).

बण् s. वण्.

बणिक्पय (Ttp. vom folg. und पयिन् §. 639)

msc. Weg, Treiben des Kaufmanns, Handel 142, 90.

बणिन् auch वणिन्, aber jenes besser

(Vb. पण् S. 153, इत्) jedoch ved. व⁰;

msc. Kaufmann (§ 554, A, C; 566, I).

बद्ध (पद् बन्द्) I Par. fest sein.

1. बध् s. हन्. — 2. s. बन्ध्. — 3. statt des primären Vb. anomales Desid. बीभत्स् (§. 183; 188) Atm. (§ 789, V) binden, verabscheuen.

बध s. वध.

बधिर् (Vb. बन्ध् S. 169, §. 419) adj. रा fem. taub (§. 467; 554, VI; 657).

वध s. bei हन्.

वधस्थान (Ttp. वध (= वध unter हन्) स्थान) ntr. Richtplatz 107, 6.

बन् s. वन्.

बन्द् s. बद्ध.

बन्ध् (§. 154, 2, 2, 156, 1) IX Par. binden 194, 14; knupfen 265, 245, winden 201, 4. — episch Atman. (nach Anal. von §. 789, I) sich umbinden 27, 2. — Ptcp. Pf. Pass. बद्ध (vergl. §. 895, 2 mit 154, 2, 2) gebunden; umbunden, umgurtet 27, 8; 186, 9, verbunden (in Bhvr) 187, 10; zusammengefügt, gebildet 183, 11; बद्धबद्ध (verdoppelt) festgebunden 173, 36, fest 257, 149; eingewurzelt 277, 377; Absol. (§. 912). — vd. Intens. (§. 169, Bem. 1 u. 4). — Caus. बन्धि einfassen lassen 252, 90. — X (auch बध्) binden; vgl. 3. बध्.

— ऋन्नु binden; auflegen; ऋनुबद्ध übernommen (verpflichtet zu) 181, 1.

— आः anbinden; आबद्ध verbunden (in Bhvr.) 173, 33; 253, 92; zusammengefügt, gebildet 199, 14; sich umgürten 70, 3.

— निर (vgl. निर्बन्ध) hartnäckig verfolgen (?), bedrängen 193, 3

— प्रति (zurückbinden) sich losmachen von (mit Acc) 190, 6; प्रतिबद्ध besetzt 235, 8.

— वि विबद्ध (§. 475, a, b).

बन्ध (vom vor. S. 142, अ, 23) msc. das Binden, Verbinden, das Bauen 254, 114; Bilden 274, 344; Verbindung, Vertrag 183, 19; 191, 16; Band, Fessel (S. 246, II; §. 646, I, Ausn.; 653, VI, 1).

बन्धकी (Vb. बन्ध्) f. eine Hure (§. 431; 432)

बन्धन (Vb. बन्ध्) ntr. das Binden, Fesseln, ntr. u. fem. नो Instrument zum Binden. Strick, Fessel, Kette; Band (des Anzugs) 146, 8.

बन्धनागार (Ttp. ०नः आगार०) ntr. Gefängnis 197, 17.

बन्धु (Vb. बन्ध् S. 156, §. 397) msc. Verwandter, Freund (§. 427; 460; 566, I, S. 247, V; §. 675).

बन्धुजन = बन्धु (vgl. जन) msc. 158, 42

बन्धुर (Vb. बन्ध् S. 158, उर, eher von बन्धु nach Anal. §. 564, XIII; XVII; in der etymol. Bed. „Knoten“) adj. uneben, vgl. वन्धुर.

बभ्र (aus बभ्रम् Spth. von ब्रम् nach III. C. Cl.) बभ्र I Par. herumirren, gehen

बम्ब s. बर्ब.

बर्ह (बर् wohl = वार in Bed. „Milch“ und त्रह von Vb. हार nach Anal. S. 137, अ, 10) msc. oder ntr. (?) Euter 294, 4.

बर्ब बम्ब मर्ब मम्ब I Par. gehn.

बर्ह वर्ह बल्ह वल्ह I Atm. (§. 789, V) sprechen, schlagen, bedecken (geben), X Par. sprechen, leuchten; vergl.

वर्ह und वल्ह.

बर्हिस् (vom vor. S. 154, इस्) ntr. Opferstreu 291, 6 (§. 543; S. 241, v, 10).

बल् I Par. leben, unglücklich machen. —

X Par. unterstützen; leben (§. 208, 209; 843; 844). — vgl. भल्.

बल (vom vor. dessen eig. Bed. „stark sein“ §. 256,) adj. ला fem. stark; sbst. ntr. Starke, Armee; msc. Krahe (§. 476; 479; 563, II; VII; 565, V), N. ppr. eines Asuren.

बलभिद्रु (Ttp. ऽभिद्रु) msc. (Töchter des Bala) N. ppr. des Indra 166, 85; 174, 43 (eigentlich Wolkenspalter, vgl. Sāma-V. Gl. बल).

बलवत् (von बल §. 562) adj. तो fem. stark; Compar. बलीयस् (S. 228, ईयस्) 91, 27, 251, 69.

बलाबल (Dvnd. बल ऽ बल⁰ §. 629, C) Dual oder Sing. ntr. Starke und Schwache 182, 2.

बलिन (von बल §. 563, II) adj. नो fem. stark.

बलीयस् s. बलवत्.

बलह् s. बर्ह.

बष् s. वष्.

बस् s. 3. वस्.

बहु (von बह् §. 156, उ) adj. fem. हु oder द्वो (§. 703) viel; क्रि बहुना kurz 219, 10; sehr 103, 2; Comp. भूयस् (S. 228, ईयस्) mehr; Acc. gen. ntr. Ind. (§. 783) als Adv. wiederholt, nochmals 43, 28; 99, 9; wiederum 248, 32; ferner 97, 14; ~~मूयो पि~~ von neuem 104, 4; 270, 296; भूयोभूयस् wiederholt 103, 13; Superl. भूयिष्ठ meist, sehr viel (§. 487, Ausn.; 492; 545, Bem.; 554, VI; 557, 565, II, 2, vgl. S. 238; §. 572; S. 228, ईयस्; §. 644, IX; 669; भूयिष्ठ §. 125; 126, 127, 2, 1).

बहुनिय (nach §. 557 vom vor.) adj. दो fem. vielste; Acc. gen. ntr. adv. recht viel 57, 23.

बहुधा (nach §. 580, vgl. 545, Bem. von बहु) adv. vielfach, auf vielerlei Arten.

बहुल (von बह् nach Anal. §. 563, V) adj.

ला fem. viel, reich 47, 41, Compar.

बहीयस्; Superl. बहिष्ठ (S. 228, ईयस् §. 463; 503; 554, III; VI; 650, VI).

बहुविध (Bhvr. ऽविध) adj. धा fem. vielartig, verschiedenartig, mannigfach.

बहुशस् (nach §. 578, vgl. S. 244) adv. in Fülle, oft.

बहुसाधनता (nach §. 554 von ०न्, Kmdh.

बहु ऽ साधन) fem. Besitz vieler Hulfsmittel 235, 6.

बाड् बाड् I Atman. (§. 789, V) baden, tauchen Caus. Aor. (§. 844).

बापित्य (von बापित् §. 554, A) ntr. Handel.

बाध् बाध् I Atm. (§. 789, V) drangen, qualen 182, 6; widersprechen, aufheben 215, 7; 294, 5. — Caus. Aor. (§. 844).

— अनु verfolgen 282, 442.

— ऋप verjagen 291, 3.

— ऋ vernichten 134, 7.

बाध बाध (vom vor.) msc. धा fem. (Widerspruch) Aufhebung, Absurdität 211, 17; 226, 77.

बाधन (Vb बाध्) ntr. Aufhebung 218, 11.

बाधित्व (nach §. 554 von ०न् Ptcp. Pf. Pass. von बाध्) ntr. Zustand des Widersprochenseins, Aufgehobenseins 211, 21; 215, 9; 218, 13.

बान्धव (von बन्धु §. 566, I) msc. (नो fem) Verwandter.

बाल (§. 256, vgl. बल) msc. ला od लो fem. (§. 689, 690; 693) Knabe, Mädchen, Kind, bezeichnet gewöhnlich ein Kind unter fünf Jahren, jedoch bisweilen auch bis zum sechzehnten Jahr; adj. ला fem. jung, unmündig 267, 263 — sbst msc. Rossschweif, Elefantenschweif 278, 386. — msc. ntr. (§. 711) eine wohlriechende Grassart (§. 554, II, VI, 667).

बालक (vom vor §. 559) msc. लिका fem
ein kleiner Knabe, Junges 133, 21;
kleines Mädchen.

बालिग्र (von बाल nach Anal. S. 244, ग्र
aber mit Schwächung des ञ) adj ग्र fem
jung, unwissend.

बालिग्र (vom vor nach §. 554, 2) ntr.
Dummheit 193, 8.

बालुका fem. Sand, Kiess, Pulver (? vgl.
Wils. Daçak. S. 91, n. 7) 199, 13.

बाल्य (von बाल §. 554, H) ntr. Kindheit,
Jugend.

बाह् s. वाह्.

बाहु (vom vor S. 156, उ, 1) msc. fem.
(§. 708) Arm; 291, 6 (Sch. schutz-
bringend? es scheint die grosste
Schnelligkeit veranschaulichen zu sol-
len); in Zsstzg ausl. wann fem. बाहू
(§. 704, 430, 1, 2; 475).

बाहुदण्ड (बाहु ऽ दण्ड) msc. ntr. Armstrafe
= Faustschlag (?) 201, 11 (आयामिन्
ware dann „tüchtig“: ihm (der die
Hand ergreifen wollte) einen tüch-
tigen Faustschlag versetzt habend)

बाहुलता (Kmdh §. 656, III) fem Schling-
gewachsen zu vergleichende Arme
247, 27.

बाहुल्य (von बहुल nach §. 554, I, vgl. VI)
ntr. Vielheit, Menge 250, 56.

बिद् बिद् बिद् हिद् I Par. schreien,
fluchen, schwören.

बिन्दू (भिन्दू) I Parasm. (vergl. jedoch
§. 795, II wo बिन्दू statt बिन्दू zu corr.)
spalten.

बिम्ब s. विम्ब; बिम्बित s. विम्बित.

बित् s. भित्.

बिष् s. पिष्.

बिस् IV Par. werfen; vd. gehn, spal-
ten, wachsen; Aor (§. 858).

बीभू चीभू I Atm (§. 789, V) prahlen.
Caus. Aor. (§. 844)

बीभत्स s. बध् 3.

बुक्क् I. X Par. bellen.

बुङ् s. वङ्.

बुद् X. I Par. todtien

बुङ् s. चुङ् und पुङ्.

बुद् s. बुन्द.

बुद्धि (Vb. बुध्) fem das Erkennen, Wahr-
nehmen, Erkenntniss 220, 4; 230, 128;
234, 165; Überlegung 65, 14; intel-
lectuelles Vermögen, Verstand, defi-
niert 206, 24; 224, 50; Geist 5, 8

बुद्धित् (nach §. 575) = Ablat. des vor
230, 121

बुद्धित् (nach §. 562 von बुद्धि) adj तो
fem. weise; mit Wahrnehmung be-
gab 143, 96.

बुद्बुद् (onomatopoeitisch durch Verdop-
pelung (nach Anal. S. 138, ञ, 11, Bem.)
von बुद् dem Ton platzender Blasen)
msc. (§. 708, 4) Blase.

बुध् I Par. Atm. (§. 789, I) IV (§. 156, 1)
Atm (§. 789, V) wahrnehmen 295, 11,
erkennen, aufwecken; बुद्ध erweckt,
wissend 215, 5; Aor. (§. 856, 6, 858),
vgl. ऋष्यबुध्य. Caus. बोधि in Kenntniss
setzen 285, 474, zum Bewusstsein
bringen 194, 14; erwecken 294, 9.
— ऋ kennen 197, 17. — Caus. -er-
kennen machen 215, 4.

— — सम्ब erwecken 237, 24.

— नि erfahren (Imper.) 38, 8; 58, 2,
140, 68; 145, 119.

— प्र erwachen; प्रबुद्ध 237, 30; 279, 408.

— प्रति erwachen 39, 41; 171, 74.

— वि Caus. zur Erkenntniss bringen,
belehren 181, 17.

— सम् Caus. ermahnen 112, 2; erwe-
cken 218, 6.

बुध (vom vor. §. 259) adj. धा fem. weise,

msc. N ppr. Sohn des Mondes, Regent des Merkur und damit identificirt
बुन्द् aa. चुन्द्; बुद् बुन्द् (§. 154, 2, 2)
 I Par. Atm. (§. 789, I) sehen, horen, denken (vergl. बुद्). Aor (§. 858);
 Ptcp Pf Pass. u. Abs. (§. 897, I, 914).
बुन्द् X Par. binden. — 2. s. बुन्द्.
बुमुक्ता (vom Desider. von बुन्द् nach §. 334)
 fem. Hunger (§. 536; §. 225, इत्).
बुमुत्सु (vom Desiderat von बुद् IV) adj
 zu erfahren begierig (Abl. ps.) 179, 8
बुल् X Par. tauchen
बुस् IV Par ausgießen Aor. (§. 858, VIII)
बुस्तौ s. पुस्त.
बृह् s. वृह्.
बृह् s. वृह्.
बृहत् (ved. gewöhnlich वृहत्; vom vor
 S. 144, अत्, 3) adj. fem. तो (§. 700)
 Declinat. (§. 754, I) gross (§. 427;
 566, VI).
बृहस्पति (vd gew vृहस्पति; Ttp. von बृहत्
 wahrscheinlich Genit. eines Th. बृह्
 (vgl. S. 246, III) und पति S. 12, n. 1;
 §. 104, A, 6, wohl. Herr des Sich-
 erhebens, der Andacht) msc. N. ppr.
 einer vedischen Gottheit, des Herrn
 der Andacht, des Gebets; später Re-
 gent des Jupiter und damit identificirt.
बृ s. वृ.
बेश् s. पिस्.
बेह् s. वेह्.
बोध (Vb. बुद्) msc. Erkenntnis 231, 140;
 Verstand, Weisheit, in Zsstzg ausl.
 (nach §. 269) adj. धा fem. erkennend
 225, 63 (§. 443; 491; 515).
बोधक (Vb. बुद्) msc. Lehrer; adj. (धिका
 fem.) lehrend, erkennen machend
 204, 2; 212, 20.
बोधतस् (nach §. 575 von बोध) adv. =
 Abl. von बोध 231, 140

बोधन (Vb. बुद्) ntr. das Erwecken 237, 24,
 das Unterrichten, Kenntniss.
बौठ (von बुठ, als Bezeichnung des Stif-
 ters der Buddhistischen Religion §. 518,
 Bem) adj. द्वौ fem. Buddhist.
व्युस् s. व्युष्.
ब्रण् s. 1. त्रण्.
ब्रह्मचर्य (eig. Bhvr. ब्रह्मन् ऽ चर्या) ntr. die
 vorgeschriebene Lebensweise eines
 die heiligen Schriften Studirenden,
 insbesondere die damit verbundene
 Keuschheit.
ब्रह्मन् (Vb. बृह् nach Anal. von §. 149, 2,
 S. 169, मन्) ntr. (eig. Erhebung, An-
 dacht) Gebet 293, 4; Übung religio-
 ser Andacht und Kasteiung, heilige
 Wissenschaft, die Veden; die gott-
 liche Grundursache alles Endlichen,
 deren Anfang und Ende. — msc.
 der Name des höchsten Wesens;
 dessen Gemahlin ब्रह्माणी (§. 701); ein
 Priester, Brahmane (§. 520; 554, IV,
 S. 221, §. 592; 710) wann in Zsstzg
 ausl. ऽ ब्रह्म (§. 639).
ब्रह्मभूय (Kmdh. ब्रह्मन् ऽ भूय nach §. 333)
 ntr. das Brahmathum, Identification
 mit Brahman 143, 98.
ब्रह्मर्षि (Kmdh. ब्रह्मन् ऽ ऋषि) msc. ein Se-
 her (religiöser Dichter) aus der Brah-
 manen-Kaste
ब्रह्मलोक (Ttp. ब्रह्मन् ऽ लो) msc. Welt des
 Brahman, das Paradies der Frommen.
ब्रह्मवादिन् (Ttp. ब्रह्मन् ऽ वादिन् von वद् §. 282)
 msc. Veden sprechend, fromm, Brah-
 mane 20, 21; 41, 23; ein Anhänger
 der auf den Veden beruhenden Ve-
 dantaphilosophie.
ब्रह्मविन्द् (nach §. 554 von ब्रह्मविद् Ttp.
 ब्रह्मन् ऽ विद् von Vb. विद् nach §. 289)
 ntr. Zustand eines die Weltseele ken-
 nenden, erkannt habenden 219, 5.

ब्रह्महत्या (Tip. ब्रह्मन् ऽ ह⁰ letzteres von Vb. हन् nach §. 338) fem. die Ermordung eines Brahmanen 23, 29; 202, 15.

ब्रह्माण्ड (Tip. ब्रह्मन् ऽ ऋण्ड) msc. das Ei des Brahman, das Welte, die gesammte Welt

ब्राह्म (von ब्रह्मन् S 221, §. 592) adj. mī fem. brahmanisch 40, 15; 16; sich auf Brahman beziehend, von ihm benannt 140, 68; 141, 72; 73.

ब्राह्मण (von ब्रह्मण S 221, §. 592) msc. पौ fem. (§. 690) (von Brahman stammend) ein Brahmane, einer aus der Priester-Kaste (§. 441, 460; 508, vgl. 506, Bem.; 544, 554; 650, III; 656, IV).

ब्राह्मणब्रुव (Kmdh. ऽ ब्रुव §. 656, II, vergl. 655, II) fem. ब्राह्मणब्रुवा (S. 233) ein schlechter Brahmane 24, 38.

ब्राह्मणसत्तम (Kmdh. nach §. 656, II ऽ सत्तम Superl. von सत्) adj. fem. ब्राह्मणिसत्तमा (S. 233) bester Brahmane 22, 15.

ब्राह्मण्य (nach §. 554 von ब्रह्मन्) ntr.

Zustand eines Brahmanen, Frömmigkeit 28, 24.

ब्रुव (von Vb. ब्रू §. 212, Bem. 2) adj. वर fem. (wohl eig. „sich ausgehend für“) in Zsstzg. ausl. als Tadelwort (Siddh. Kaum. 60^b), schlecht.

ब्रू II Par. Atm. (§. 789, I) nur im Specialthema gebraucht (§. 147; Anomalien §. 833); ep. und selbst in Daçak Imperf. Sing. 1 ब्रुवम् statt ब्रवम् 5, 1, 21, 9, 26, 68; 28, 13, 29, 36; 30, 37, Daçak. 185, 11; 187, 2; 16; sprechen, Atman. 24, 49. — ब्रूहि gilt für Ind (§. 786; 134, 13); die generellen Ff werden aus वच् gebildet (§. 147, vgl. §. 789, I); das Pf. red. in den meisten Personen auch aus ब्रह् (§. 833).

— प्र sprechen; प्राह (von ब्रह् vgl. Simpl.) 21, 10; 48, 12; 90, 14; 99, 12; 121, 10, 204, 8.

ब्रूती s. व्रूती.

भ

भ (von Vb. भा §. 270) adj. भा fem. scheinend.

भक्ति (Vb. भत् und भञ्ज) fem. Verehrung, Dienst, religiöser Glaube; Bruch, Theilung, Theil (§. 667).

भक्ष् I Par. Atm. (§. 789, I aa. भक्ष् भलक्ष् भृक्ष् प्लक्ष्); X Parasm. essen 115, 21; 116, 20; 118, 24; 121, 5; 123, 2; Pass. 119, 1; 131, 19; 70, 50, 133, 22; 280, 416, vgl. भक्ष्य bes.

भक्ष्य (vom vor. nach §. 275) adj. क्षा fem. essend (§. 644, VII).

भक्ष (S. 142, अ. 23) msc. (§. 325) oder भक्षा (von भक्ष nach §. 334) fem. das Essen, Speise 114, 18 (§. 536).

भक्षणा (Vb. भक्ष्) ntr. das Essen, Geniessen.

भक्ष्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von भक्ष्) sbst. ntr. Speise.

भक्ष्याभक्ष्य (भक्ष्य ऽ अभ⁰ Dvnd. nach §. 629, C, 3) ntr. Sing. das zu essen erlaubte und nicht erlaubte 144, 113.

भगा (Vb. भत्) ntr. (§. 708) weibliche Geschlechtstheile; Glück; göttliche Macht (fem. गा oder गी §. 693, 7, 1; in Zusammensetzung regiert ausl. fem. गा §. 693, 7, 3).

भगवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. Declin. (§. 754, I) Voc. भगोस् (ebdas. und §. 110) mit Glück, Schönheit, göttlicher Macht verschn; ehrwürdig.

भगिनी fem. (von भगिन् nach §. 563 von भाग) Frau, Schwester.

भगीरथ msc. N. ppr. eines Königs, der durch seine Kasteiungen die Gangâ vom Himmel zur Erde brachte, daher sie dessen Tochter heisst 24, 47.

भगीस् (eig. Vocat. msc. von भगवत् welches s., aber auch) Ind. (§. 783) ehrwürdiger, in ehrfurchtsvoller Anrede (§. 110).

भङ्ग (Vb. भञ्ज S. 141, ञ, 23, 2) msc. das Zerbrechen, der Bruch, Zerstörung 112, 11 (§. 547, IX); fem. ना Hanf (§. 555; S. 232, कट).

भङ्गिन् (vom vor. nach §. 563, oder ob eher nach Anal. von §. 296 von Vb. भञ्ज?) adj. fem. zerbrochen oder zerbrechend, zu Grunde gehend 167, 88.

भङ्गुर (Vb. भञ्ज §. 305) adj. र fem. gebogen, gekrümmt.

भङ्गु (§. 156, 1) I Par. Atm. (§. 789, I) Pf. red. (§. 828) verehren; Par. uben 163, 70; lieben 103, 5; zu Theil erhalten 121, 12. — Atm. lieben 7, 12; 84, 42; 90, 16; 111, 29; 164, 72; 278, 386; in Besitz nehmen 137, 28; 174, 42; 236, 19; einnehmen 239, 48; annehmen 89, 3; Ptcp. Pf. Pass. भङ्गु ergeben, treu 74, 42; 245, 4 (§. 537; 539). — X Par. geben, kochen.

— प्रति zuruck zu Theil erhalten, zuruckkehren zu Par. प्रति भङ्गिष्यति (mit इ gegen §. 156, 1; jedoch in Uebereinstimmung mit dem Gramm. Vyaghr. s. West.) 193, 5.

— वि theilen, eintheilen, vertheilen; Atm. 140, 65; 79, 32; 120, 3; 208, 18; 247, 21; 254, 109; 259, 168.

— — संवि Atm. vertheilend beschenken (Acc. Instr.) 254, 109.

भञ्ज (§. 154, 2, 2; 156, 1) VII Par. brechen, zerbrechen 127, 19. Pass. Aor. (§. 881, 5); Ptcp. Pf. भङ्ग (ist S. 419, n. 3 hinzuzufügen) zerbrochen, geschlagen 5, 23; 34, 14; 87, 9; 101, 23, 166, 85; 273, 34; vernichtet, verloren 166, 82. — Intensiv (§. 169, 2). — वि विभङ्ग (§. 475).

भट् I Par. dingen, ernahren. — 2. sprechen. Caus. भटि (§. 202; 881, 4; 916)

भट् msc. ein Philosoph, ein Gelehrter, ein Kenner der philosophischen Systeme.

भट्टाचार्य (Kmdh vom vor. und ञच०) msc der Philosophie kundiger Lehrer 234.

भण् I Par. sprechen 198, 13. — Aor. Caus. (§. 844).

भण्ड X Par. tauschen

भण्ड I Atm. (§. 789, V) tadeln, scherzen, verspotten, sprechen. — X Par. glücklich sein, glücklich machen.

भद्र (Vb. भन्दू S. 169, nr. 4) adj. र fem. glücklich, vortrefflich 288, 13; 1; tugendhaft, fromm, lieb 131, 12; 185, 11. ntr. Glück; als subst. u. adv. „glücklich, gut, recht“ oft unabhängig eingeschoben 10, 5; 11, 13; 12, 3; 42, 14; insbesondere bei Einwendungen 74, 19; 79, 37; 81, 2.

भद्रक (vom vor. nach §. 559) रिका fem. schon, angenehm, lieb 195, 1.

भन्दू I Atm. (§. 789, V) glücklich sein, erfreuen — X Par. glücklich machen.

भय (Vb. भे) ntr. (§. 326) Furcht (in Zusammensetzung §. 653, IV).

भयंकर (Ttp. भयंकर nach §. 278; 279) adj. री fem. Furcht machend, furchterlich, schrecklich.

भर (Vb. भृ §. 327) msc. Übermaass (eig. Last), Menge 163, 68; 69; 239, 47; Fülle 241, 78 (S. 225, इत्).

भरण्य Vb. Par. (§. 235) ernähren (?).

भरत (Vb. भृ S. 144) msc. N ppr. des Sohnes des Dushmanta und der Sakuntalā, der für den ersten Herrscher von ganz Indien gilt, eig. Personification des in den Veden erscheinenden Volksstamms Bharata (§. 427, 431; 439), bildet den Plur. msc. und ntr. zu (dem nach § 438 (vgl. 439) und 567, II gebildeten) भारत, auch in Zusammensetzungen (§. 621)

भरतर्षभ (Ttp. ०तः ऋष०, oder stande ep. भरत für भारत? dann nach der gewohnl Anal Kmdh. nach §. 656, III) msc. Stuer = trefflichster der Bharata's (oder stiergleicher Bharatide?) 24, 48; 25, 57, 29, 27; 41, 6.

भरतशार्ङ्गल (ऽशार्० Zsstzung wie die vor) msc. Tiger (= vortrefflichster) der Bharata's (oder tigergleicher Bharatide) 39, 6.

भरतश्रेष्ठ (तः श्रेष्ठ० wesentlich wie भरतर्षभ aber im zweiten Fall nach §. 656, II) adj. ङा fem. bester der Bharata's (oder bester Bharatide) 41, 6.

भरतसत्तम (wie die vor.) adj. मा fem. bester der Bharata's (oder bester Bharatide) 25, 55.

भर्तृ (Vb. भृ) msc. त्रि fem. Nahrer, msc. Gemahl, Herr, König, in Zsstzg ausl (§. 646, 2; 653, VII, Ausn. 10).

भर्तृहरि msc. N. ppr. eines Dichters, welcher für den Bruder des Vikramāditya gilt 151.

भर्त्स् X Atm. (§. 789, V) ep. und im Pantschat. auch Par. (nach Vop. auch in der gewöhnlichen Sprache Par. Atm. nach §. 789, I) tadeln 195, 14; drohen; s. भर्त्सित bes.

— भव drohen; ep. Par. 26, 66

— निरु drohen, tadeln, Par 60, 22, 105, 20; 116, 7.

भर्त्सित (Ptcp. Pf. Pass; aber nach § 333) ntr. Drohung 185, 21

भर्त्स s. भर्त्स.

भर्त्स s. भर्त्स.

भर्व (भर्त् भर्म्) I Par schlagen. Ptcp Pf Pass. (§ 897, 2).

भल्ल (बल्ल?) I Atm (§. 789, V) beschreiben, todten, geben — XAtm (§. 789, V) beschreiben, werfen (?)

भल्ल I Atm. (§. 789, V) beschreiben, todten, geben.

भल्ल (vom vor) msc ntr. (§. 708, 4) Pfeil (§. 464, 467).

भल्लट msc N. ppr. 262, 203.

भव (Vb भू gegen § 327, Ausn.) msc. das Sein, das Existierende, Welt, Siva dessen Gemahlin भवानो wos. (§ 700).

भवत् (S. 148, अवत्; eher von भू anomales Ptcp. Pr. = *भवत्*) ती fem (§ 700) Declin. (§. 754, I; 773, V, 9) höfliche Form des Pronomens der 2ten Pson der Herr, die Herrin; wird mit der 3ten Pson des Verbi construiert (§. 239, Bem 1; S 133, O, 2, b; S 136, ऋ, 6, §. 431, Bem; 491; 560; 572, Bem, 582; 683, VI; 775).

भवतु (eig. Imperat. 3. Sing. von भू, aber Indecl. (§ 782) „sei es“ bei widerwilliger Zustimmung (Entschliessung); „einerlei“ (Hemachandra 285, 1).

भवन (Vb. भू) ntr. (u. msc. §. 711) Wohnung, Haus, Tempel 253, 100.

भवानो (von भव wie *θεάνα* (aus *θεάνη*) von *θεός*) fem. die Frau des Bhava, die Göttin Pārvatī oder Durgā

भवानीपति (Ttp. ऽत०) msc. (Gemahl der Bhavāni) Siva 171, 21; 182, 9.

भवा (eig. Ptcp. Fut. Pass. von भू vergl.

§ 905, 4) adj. वा fem (werden, sein, mussend) glücklich, gut, rechtl. treu.
 भव्यरूप (Bhvr. ३३०) adj. वा fem. mit glücklicher, guter Gestalt begabt, gut 78, 14.
 भव्य I Par. bellen. — Denom. (von भव्य „Hund“) Atm. (§. 212, Bem.) glibd.
 भस् (§. 154, 2, 5) III Par. essen (§ 801, IV).
 भस्त्रा (S. 164, ३) fem. (§. 710) ein (Balg) Blasebalg (§ 473; 532, IX; S. 230, §. 602)
 भस्त्रका oder भस्त्रिका (vom vor. nach § 559, vgl. §. 532, IX; S. 230, §. 602) fem ein kleiner Balg, Beutel 189, 2.
 भस्मन् (S. 167, मन्; vgl. §. 323) ntr. Asche (§ 441).
 भस्मसात् (vom vor. nach §. 576) adv. in, zu Asche 104, 6.
 भा (§. 29, 6) II Par. glänzen 171, 20, leuchten 29, 30; scheinen 206, 4; sich zeigen 253, 94.
 — चा (von allen Seiten) heran strahlen 288, 9; beleuchten 289, 4.
 — उद् aufstrahlen, erscheinen 135, 7.
 — प्रति entgegen glänzen 41, 3; erscheinen 187, 22; scheinen 80, 42, 266, 257; gut scheinen 127, 6.
 — त्रि auseinander glänzen, leuchten 162, 63, 275, 355; aufluchten 237, 26, 294, 6; sich offenbaren 217, 5.
 भा (यान् vor.) fem. Licht, Schönheit.
 भाग (Vb भञ्ज्) msc. Theil, Zugetheiltes, Glück (§ 547, IV; IX; 566, XI).
 भागधेय (vom vor. nach §. 566, XI, eig. Zsstzg mit धेय Ptcp. Fut. Pass. von धा) ntr. das vom Glück bestimmte Theil. — msc. fem. वा oder वो (§. 698) Erbe, Erbin.
 भागिन् (von भञ्ज् nach §. 296 und von भाग nach § 563) adj. नी fem. zu Theil erhaltend, erlangend 121, 4; Antheil nehmend 246, 15.

भागोरथ (Patron. von मगोरथ) msc. वो fem. Tochter des Bhagiratha (wo s.) = Gangā 43, 27.

भाग्य adj. (von भाग §. 547, IV. IX) fem. वा Theil, Glück empfangend, verdienend, sbst. ntr. (nach §. 554) Glück, Geschick gutes oder böses; Wollust 277, 385.

भाज् X Par. (§. 209, 843; 844) theilen
 भाज् (in Zsstzg ausl. von Vb. भञ्ज् §. 252, Ausn. 5; 285, 289) adj. zu Theil erhaltend, zu Theil habend, erlangend 103, 3; 115, 21; 144, 109, 172, 13, 175, 52; 224, 46.

भाजन (Vb. भञ्ज्) ntr. Gefass (§. 442; 444)

भाट्ट (von भट्ट) msc. ein Anhänger des Philosophen Kumarila Bhaṭṭa, eines der bedeutendsten und ältesten Mīmāṃsaka's (Vedantisten).

भाण्ड ntr. ein Gefass; Schmuck.

भाण्डापुर ntr. N ppr. einer Stadt 264, 231.

भाण्डि Vb. Denom. (von भाण्ड) Atm. (§ 222).

— सम् Gefasse sammeln.

भाण्डोदर (Ttp. ०३ उदर) ntr. Bauch eines Gefasses (in vergleichender Kmdh.-Zsstzg nach §. 656, III) 168, 93.

भान (Vb भा) ntr. das Erscheinen, Sichtbarwerden 217, 3; 225, 64.

भानतस् (nach §. 575 vom vor) = भानात् in Folge des Erscheinens 202, 5.

भान् (Vb. भा S. 166, ३) msc. Licht, Strahl, Sonne.

भाम् I Atman. (§. 789, V). — X Par. (§. 209; 843; 844) zurnen.

भार (Vb. भृ) msc. Gewicht, Last, ein Gewicht Goldes = 1000 Palas; ein Joch.

भारत (von भरत् §. 427; 439; 567, II) adj. fem. ती bharateisch, Nachkomme des Bharata (§. 431; 521, vgl. 459; 526),

Plur msc. und ntr. wann aus भर्त
(§ 439; 567, II).
भारतसत्त्वम् (Kmdh §. 656, II उत्त०) adj. मा
fem. bester Bharatide 40, 17.
भार्वि N. ppr. des Dichters des Kirā-
tārdschuniya.
भारिक msc. Lasttrager 262, 204 (Schatz-
meister, Troyer und vgl. meine Anm.
zu S. 260, 176).
भार्गव (Patronym. von भृगु) msc. की fem.
Nachkomme des Bhṛgu, den Plur. msc.
bildet भृगु (§. 444), Bezeichnung des
Paraçurāma 12, 27; 17, 30; 42, 14;
117, 23.
भार्या (Vb. भृ S. 168, व, 5) fem. Gattin.
भाल्ल (Vb. भा) msc. Licht, Stirn 158, 41.
भाव (Vb. भू §. 327, Ausn.) msc. Zustand,
Wesenheit, Eigenthumlichkeit, Geist,
Seele, Herz, Empfindung, Gefühl, Lei-
denschaft, Liebe (§. 563); in Bhvr.
ausl. fem. वा 22, 22; 86, 61.
भावन्न (Ttp. उत्त० von Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem.
Herz kennend 250, 62.
भावना (vom Caus. von भू §. 337) fem.
geistige Wahrnehmung, Erinnerung,
gegenwärtiges Bewusstsein von fru-
heren Wahrnehmungen.
भावित्वात्मन् (Bhvr. उत्त० आ „den höchsten
Geist erkannt habend“) adj. weise
255, 125.
भाविन् (von Vb. भू §. 315; S. 154, §. 395)
adj. नी fem. sein werdend; sein mus-
send 221, 19; (episch von भा nach
Anal. von §. 563, XII) schon 10, 8,
11, 6; 17, 32; 44, 1; 84, 39.
भाष् I Atm. (§. 789, V) sprechen. Caus.
Aor. (§. 844). भाषित s. bes.
— प्र स्पृchen 75, 25. ●
— प्रति entgegenreden, anreden 27, 1;
28, 82 (beidemale ep. Parasm.); 17, 23

— सम् zusammensprechen 56, 18, 101,
24 (Acc.), 103, 9.
भाषा (vom vor.) fem. Sprache.
भाषापरिच्छेद (Ttp. उत्त०) msc. Unterschei-
dung der Rede, Titel eines logischen
Werks. Categorienbestimmung 221, 1.
भाषित (Ptcp. Pf. Pass. von भाष् nach §. 333)
ntr. Sprache, Rede.
भाषिन् (Vb. भाष्) adj. विषी sprechend
250, 61; 81, 52 (hier eher nach §. 563
von परिपूर्णभाषा).
भास् (eig. Denomin. des folg.) I Atm.
(§. 789, V) leuchten, glänzen, erschei-
nen 217, 4; Caus. offenbaren 215, 22;
Aor. (§. 844).
— अस् sich offenbaren 212, 12; Caus.
erleuchten 238, 37.
— उद् Caus. zeigen 160, 49.
— प्रति erscheinen 204, 15.
भास् (§. 313; eher von Vb. भा phonet.
aus भान्त् Ptcp. Pr. wie मास् aus मान्त्
von मा) fem. (§. 709, 9) Licht, Glanz,
Lichtstrahl; in Bhvr. ausl. 106, 24
(den Glanz des Schweisses auf der
Stirn habend).
भासक (Vb. भास्) adj. सिका fem. offenba-
rend 211, 22.
भासुर (Vb. भास् §. 305, eig. aus भास्वर
phonet. entstanden) adj. रा fem. glän-
zend 39, 19; 156, 27; 170, 5.
भासुरक (vom vorigen nach §. 559) msc.
N. ppr. 114, 13; 116, 15.
भास्कर (eig. Ttp. भास्कर §. 277, vgl.
§. 104, B) msc. Sonne, Feuer.
भास्वत्त्व (nach §. 554 von भास्व eig. Ptcp.
Fut. Pass. von भास् aber in Sbstv-
Bed.) ntr. Zustand des Sichoffenba-
rens 211, 19.
भास्वत् (nach §. 562 von भास्) adj. ती
fem. glänzend, leuchtend.
भास्वर (§. 310; eher aus *भास्वर Neben-

form von *भास्वन्, abgestumpft aus भास्वन्त, der starken Form von भास्वत् vergl. पोवर neben पोवन् *πιαρ*, GGA. 1852, S. 551, ff.) adj. रा fem. leuchtend 223, 40.

भिच् (eig. altes Desider. von भन् nach Anal. von §. 190) I Atm. (§. 789, V) betteln.

भिच्चा (vom vor. §. 334) fem. das Betteln (§. 461; 509, vgl. §. 506, Bem.).

भिच्तु (Vb. भिच् §. 298) msc. Bettler.

भिच्तुक (vom vor. (§. 558 ff., oder eher nach Anal. §. 299 von भिच्) msc. को fem. (vgl. §. 688, Bem. 2) Bettler, -rin 180, 14 (§. 458; 657).

भिद्ध्य Vb. Par. (§. 235) betteln (?).

भिन्ति (Vb. भिद्) fem. das Spalten, Spalt, Riss, Wand, Loch, Stuck, Theil, Ort (§. 656, II).

भिद् (§. 156, 1) VII Par. Atm. (§. 789, I), Par. spalten, durchbohren 72, 18, 240, 66; verrathen 197, 20; Atman. sich unterscheiden 239, 46; Aor. (§. 856, 5); Ptcp. Pf. Pass. भिन्न (§. 897, 2) geschieden 160, 50; 260, 176; getrennt 199, 5; 267, 260; abgeschieden (in Bhvr. „ohne“) 106, 21; verschieden (ausser) 220, 8; 231, 133.

— उद् upwards spalten 209, 8; hervorbrechen 199, 5.

— निद् zerspalten Par. 89, 10; niederbrechen 201, 1; verrathen 193, 8; bekannt machen 200, 20.

— प्रति sich trennen von, verstossen 240, 58; verrathen 199, 22.

— चि durchspalten 292, 10; durchbrechen, mischen 173, 34.

भिद् (vom vor. §. 252, Ausn.; 289) adj. spaltend.

भिदा (Vb. भिद् §. 335) fem. das Spalten, Trennen.

भिन्द s. बिन्द.

भिल् बिल् VI. X Par. spalten (vgl. भिद्, wohl eig. Denomin. aus einem Nomen *भिल für *भिल्ल = भिद् + ल).

भिषन् (S. 144, ञ्; eher aus अभि सञ्) msc. Arzt (§. 443; 491).

भिषज्य Vb. Par. (§. 235) heilen (vgl. das vor.).

भिष्यात् (S. 165, न्) vergl. das folgende (§. 443; 491).

भिष्याज्य Vb. Par. (§. 235) studiren (vgl. निष्यात् „gelehrt“ von स्ना; daher *स्नन् vgl. GWL. II, 54, dessen um स् verstumelte und vokalisch geschwächte Form निन् ist).

भी III Par. sich fürchten (Anomal. §. 801); Pf. (§. 836); ved. I Atm. 292, 8. — ep. Aor. 2. Sing. भैस् hinter मा (S. 389, n. 2) 36, 16; 55, 20; Ptcp. Pf. Pass (§. 894, II) furchtend 8, 24; 115, 23; furchtsam 19, 14; 54, 11; 64, 2; erschrocken 122, 6 (in Zsstzg §. 653, IV). — Caus. भायि Par. und im Atm. (§. 789, III) भायि भीषि (§. 200) erschrecken; भीषित erschrocken 193, 15. — X Par. fürchten.

भी (vom vor.) fem. Furcht (in Zsstzg §. 653, IV).

भीति (Vb. भी) fem. Furcht, Zittern (in Zsstzg §. 653, IV).

भीम (Vb. भी §. 359, S. 166, म) adj. मा fem. furchtbar, schrecklich.

भीमग्राह्यत् (von ओह nach §. 562; jenes Kmdh. भीमग्राह्) adj. ती fem. mit furchtbaren Fischen versehn 47, 37.

भीरु (Vb. भी §. 306) adj. fem. रू oder र् (§. 704) furchtsam; fem. Frau, Mädchen 16, 10 (in Zsstzg §. 656, II).

भीरुता (nach §. 554 vom vor.) fem. Furchtsamkeit, Furcht 261, 190; 262, 203.

भीरुत्व (nach §. 554 wie das vor.) ntr. Furcht 105, 5.

भीष्म (vom Caus. भीष्म von भी §. 359, S. 166, ष) adj मा fem. schrecklich; msc. N. ppr. eines der Haupthelden des Mahābhārata (Lassen Ind. Alt. I, 628).

भीष्मक (vom vor. nach §. 559) msc. der verachtliche Bhishma 6, 6.

भुक्ति (Vb 2. भुज्) fem. das Essen, Speise 259, 170.

1. भुज् (§. 156, 1) VI Parasm. biegen; Ptcp. Pf. Pass. भुज् (§. 897, 2).

— आ अभुज् (wohl eher Kmdh. आ s. „ein wenig gebogen“) 198, 21.

2. भुज् (§. 156, 1) VII Par. und in Bed. „essen“ Atm. (§. 789, V) essen, geniessen Atm. 81, 3, 7, 88, 17; 128, 5, 143, 101; 125, 26; 270, 304; beherrschen; Ptcp. Fut. Pass. भुज्य zu essend, zu verzehrend, sonst भोग्य (§. 905, 3) 120, 20, 133, 11; 260, 180; 191, 1; 212, 2; 280, 412; भुक्त (§. 564, 656, IV).

— उप geniessen Atm. 114, 21, 189, 21; 110, 13.

— परि geniessen 170, 5.

— प्र vorzugsweise schützen (?) Par 287, 5.

— त्रि त्रिभुक्त (§. 656, IV).

— सम् geniessen mit, Atm. 269, 283.

भुज् (Vb. 1. भुज् S. 141, ञ, 23) msc. Arm, Krümmung.

भुज्ग (Ttp. vom vor. und ग „krumm gehend“) msc. Schlange.

भुज्गराज (Ttp. vom vor. und राजन् §. 639) msc. der Schlangenkönig = Çesha 170, 4.

भुज्ज (Ttp. भुज्ग nach § 279 „krumm gehend“) msc. Schlange

भुज्जम् (wie das vor. nach §. 279) msc. Schlange.

भुज्यु (Vb भुज् S. 168) msc. das Essen, N. ppr. 296, 6.

भुण्ड् (झण्ड्) I Atm (§. 789, V) tragen, nehmen.

भुरण्य Vb. Par. (§. 235) halten, nahren, eifrig sein, thatig sein 289, 5 (vgl. Sāma-V २७२ n. 9, vs. 11, Roth Nir. Erl S. 163, vgl. lat. furere).

भुवन (Vb. भू S. 145, वन, 2) ntr. Welt, Mann, Menschheit, Wesen 290, 3; Geschopf 292, 8.

भुवस् (vom vor. S. 149) Ind. (§. 781) eine der 7 Oberwelten, der Raum zwischen Erde und Sonne; verwandelt स् in र् (§. 108, Ausn. 2), insbesondere vor लोक भुवर्लोक Bhuvas genannte Welt 209, 1.

भू (§ 29, 6; 242—244) I Par. wann Atm. (§. 789, II; V) werden, sein, Pf. red. (§. 826, IV; 829; als Hulfverb. §. 835); Aor. (§. 840, III; IV, 858; 861; 862); Ptcp. Pf. red. (§. 891), mit Dat. dienen 235, 6; Pass. Imps mit Instrum. (statt Nom. mit Par.) 280, 418 भाव्य (Ptcp. Fut. Pass. §. 906, 2) nothwendig werden mussend 66, 13, 168, 91. भव्य s. bes. भूत् geworden, seiend (in Zsstz. vorderes und hinteres Glied §. 656, IV) s. bes. — Caus. entstehen machen, hervorbringen 187, 6; 11; erkennen 255, 125.

— अनु sich unterziehen 195, 19; geniessen 103, 18; 114, 7; 198, 8; erfahren, kennen lernen 75, 50; 102, 14; 185, 23.

— अग्नि überwältigen 149, 29; 215, 11; (von Schmerz?) 127, 21.

— उद् entstehen 263, 216; 224, 53; 54 (Roer: proportionate). Caus. zur Vorstellung bringen 206, 9.

— — समुद् entstehen 107, 17.

- परा zu Grunde gehn 128, 20.
- परि verachten 112, 4.
- प्र voran werden (sein); machtig (vorwaltend) werden (sein) 168, 92, 268, 279; 270, 304; 274, 352. प्रभूत (§. 564, III; S. 231, क, 11) hervorragend, viel, gross 101, 12, 113, 3; 121, 14; 124, 2; 125, 12; 131, 8; 180, 15 (प्रभूततम höchste); vorzugsweise geworden (§. 656, IV) 180, 15.
- चि Caus. erforschen, bemerken 110, 13; 242, 81; entdecken 176, 96; überzeugen 192, 14.
- सम् zusammen werden, sich vereinigen 201, 6; 267, 258, entstehen 28, 19; 137, 27; 172, 22; 206, 17; werden 63, 64; eintreten 39, 2; 214, 13 Caus. denken, erkennen 188, 12; ehren 156, 27 संभावित (§. 656, IV).
- अदर्शनो (von ०न (als Bhvr.) §. 242) nicht sehend werden 100, 9.
- अन्धो (von ०ध §. 242) blind werden 129, 10
- क्षपणो (von ०पा §. 242) s. क्षपण.
- तक्ष्णो (०पा §. 242) ein Mädchen werden 186, 22.
- निःस्वो (०स्व §. 242) arm werden 193, 5.
- निराशो (von ०रा §. 242) hoffnungslos werden 97, 18.
- प्रक्षतो (von ०ट §. 242) sichtbar werden 237, 23.
- प्रचुरो (०र §. 242) reichlich werden, zunehmen 236, 20.
- प्रादुर (§. 243; 244) sichtbar werden 40, 18; 76, 38.
- बन्धको (०क §. 242) zur Hure werden 284, 466.
- भृत्यो (०य §. 242) zum Diener werden 258, 51.
- महत् (nach §. 242) gross werden 237, 29.

- राशो (०शि §. 242) zu einem Haufen werden, aufgehäuft werden 261, 190.
- व्यक्तो (०त (von Vb. अन् mit Praf. चि Ptcp. Pf. Pass.) §. 242) sichtbar werden 265, 240.
- व्याकुलो (०ल §. 242) verwirrt werden 111, 3 (aber ०लोभूत्वा gegen §. 915).
- प्र्यामी (०म §. 242) dunkelblau werden (= blühen vom blauen Lotus) 173, 37.
- सज्जो (०ज §. 242) gerüstet werden, sein 23, 34.
- भू (vom vor.) fem. Erde, Platz; Plur. Landereien 255, 121; Welten 292, 5.
- भूत (eig. Ptcp. Perf. Pass. von भू) msc. ntr (§. 711) ein böses Wesen, Dämon; ntr. Wesen, Geschöpf, Element, deren die Inder fünf annehmen: Erde, Feuer, Wasser, Luft u. Äther (§. 461)
- भूतल (Ttp. ऽतल) ntr. Erdboden 32, 25; 108, 6.
- भूति (Vb. भू S. 162) fem. das Werden; Hervorbringen, Glück, übermenschliche Macht, insbesondere die des Siva, oder durch Joga oder Zauber zu erzielende.
- भूतेश (Ttp. ०त ऽ ईश) msc. Siva.
- भूतेश्वर (Ttp. ०त ऽ ईश्वर) msc. Siva 248, 40; 249, 48.
- भूधर (Ttp. भू ऽ धर von Vb. धृ §. 290) msc. Berg.
- भूप (Ttp. ऽ प von Vb. पृ) msc. König
- भूपति (Ttp. ऽ पति) m. König (§. 644, III, 11).
- भूपाल (Ttp. भू ऽ) msc. König
- भूमट msc. N. ppr. 274, 347; 280, 421, 281, 422.
- भूमर्त्त (Ttp. ऽ म^०, vgl. §. 653, VII, Ausn.) msc. König 251, 69.

भूमन् (Ttp. ऽभृन् von Vb. २. भृन् §. 289) msc. König.

भूमन् (Ttp. ऽभृन् Vb. भृ §. 289, vgl. S. 131, O, 1) msc. König.

भूमन् (von बहु nach §. 554, VI, vgl. mit S. 228, ईयस्) msc. Menge; vd. (Vb. भृ) ntr. Erde (s. S. 167 u. Sāma-V. Gl.) 291, 5.

भूमि (Vb. भृ S. 167) oder ०मी fem. Erde, Land 264, 222; (§. 432; 510; wann in Zsstg ऽभूम §. 624).

भूमिपाल (Ttp. ऽप०) msc. König 280, 418.

भूमिका fem. theatralische Kleidung, Charakteranzug, Bilder, Tempel, Thorwege, welche als Zierde dienen.

भूमिष्ठ (Ttp. ०मि ऽस्थ von Vb. स्थ nach §. 44, 2) adj. ङा fem. auf der Erde stehend 27, 1.

भूयस् भूमिष्ठ s. बहु.

भूयस्त्व (nach §. 554 von भूयस्) ntr. Zustand des Mehrseins (des Zwischenraums bis die Sonne an die Stelle kommt) 230, 131.

भूर Ind. (§. 782) eine der Unterwelten.

भूरि (S. 169, रि; eher aus *बहुर vgl. बहुल, wie भूयस् aus बहु + ईयस्, भूमन् aus बहु + इमन्) adj. viel 165, 76; 263, 215; 247, 19; 20; acc. gen. ntr. als adv. viel, oft (§. 432).

भूरिदक्षिणम् (Avybh. ऽक्षिणम्) adv. mit vielen Opfergaben 56, 13.

भूष I. X Parasm. schmucken 61, 37; 273, 335.

— चि schmucken 27, 7, 66, 2, 67, 19; 84, 41; 154, 16; 238, 33; 296, 4.

भूषण (vom vor.) ntr. (und msc. §. 711) Schmuck.

भूषा (von Vb. भूष §. 334) f. das Schmucken.

भृ (folgt nach Vop. der Analogie von §. 154, 3, 2, c) I. III (§. 801, II) Par.

Atm. (§. 789, I) tragen, bringen Par. 16, 17; 79, 26; 171, 12; 297, 21; 273, 332; gewinnen Atm. 291, 13; nahren 188, 5; Pf. (§. 830; 837; 836), Ptcp. Fut. Pass. (§. 906); vd. Intensiv (§. 167, Bem. 2); Desiderat. (§. 189). — अति अतिभृत् (ob Kmdh. अति ऽभृत्) voll 171, 20.

— नि निभृत् verborgen 111, 15; 198, 24.

— प्र darbringen; ved. भृत् (Imper. mit Dehnung §. 813, 3) 291, 1.

भृष्य (?) X. I Par. sprechen, leuchten.

भृक्ष s. भक्ष.

भृगु (S. 146, उ Vb. अस्तु vergl. भ्रातृ- und Roth Nir. Erl. VII, 26) msc. N. ppr. eines der 10 ersten Geschöpfe des Brahman; vgl. भार्गव (§. 444).

भृगुनन्दन (Ttp. ऽन०) msc. Spross des Bhṛigu, Bezeichnung des von ihm stammenden Paraçurāma 17, 25; 41, 2.

भृगुशार्ङ्गल (Ttp. von भृगु (als Plur. von भार्गव) und श० oder Kmdh. (nach §. 656, III) und भृगु ep. für भार्गव, vergl. die mit भृत् anlautenden ähnlichen Zusammensetzungen) msc. Tiger der Bhṛiguiden oder tigergleicher Bhṛiguide 22, 14.

भृगुश्रेष्ठ (ऽश्रे० Ttp. oder Kmdh. (nach §. 656, II) wie das vor.) adj. ङा fem. bester der Bhṛiguiden, oder Trester Bhṛiguide 20, 24; 26, 74.

भृगुशत्रु (ऽश० wie das vorige) adj. ङा fem. bester der Bhṛiguiden, oder bester Bhṛiguide 45, 11.

भृङ् (S. 160, ङ? von Vb. अम्) msc. eine grosse schwarze Biene, Hummel.

भृङ् I Atm. (§. 789, V) rösten, braten; Ptcp. Perf. Pass. भृङ्क (§. 896, 2 frictu frixu).

भृङ् (§. 149) VI Par. untertauchen.

भृत् (von Vb. भृ §. 289; S. 131, O, 1) adj. tragend.

भृत्य (Vb. भृ eig. Ptcp. Fut. Pass. § 906) msc. Slav, Diener, Unterthan; fem (§. 331) या Lohn.

भृष्ट IV Par. fallen (vergl. भ्रष्ट) Aor. (§. 858); Ptcp. Perf. Pass und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

भृश (wohl zusammengezogen aus भूरिश von भूरि nach Anal. §. 563, IX, vgl. S. 244 u. das Indecl. भृशस् durch शस् nach Anal. §. 578) adj. श्रा fem. viel, übermässig; Comp. भृशोयस्; Superl. भृशिश्ट (§. 228, ईयस्); acc. gen. ntr. श्रान् adv. viel, sehr, wiederholt 73, 2 (§. 128; 225, 554, VI; S. 247, VI; § 644, VIII).

भृशाय Vb. Denom. Atm. (§. 225) viel werden.

भृष्टि s. सहस्रभृष्टि.

भृ IX Par. (stark भृण, schwach भृणी §. 805) tragen (vgl. भृ); tadeln; rosten (vgl. भृत्); krummen.

भेक (S. 160, क?) msc. Frosch.

भेद (Vb. भिद्) msc. das Spalten, Theilen, Zwiespalt, das Scheiden, Unterscheiden, Unterschied, Abart, Verschiedenheit.

भेदिन् (Vb. भिद् §. 282) adj. नी fem. spaltend, verwundend 29, 33.

भेरि (S. 169) msc. fem. oder री fem. Pauke.

भेष I Par. Atm. (§. 789, I) sich fürchten (s. भो). Caus. Aor. (§. 844).

भैरव (von भोर) adj. fem. वी schrecklich, furchterlich; Acc. gen. ntr. adv. (§. 784).

भो (aus भोस् wo s.) Ind. (§. 783) Rufpartikel (eig.: Herr!); auch verdoppelt भोभो (§. 783).

भोक्तृ (Vb. 2. भुज्) msc. Geniesser 211, 5

भोग (Vb. 2. भुज् S. 142, ऋ, 23) msc. Ge-

Glossar.

nuss, Vergnügen; (Vb. 1 भुज्) Schlangenhaut (§. 544).

भोगकर् (Ttp. ऽकर् nach §. 277, c) adj. री fem. Genuss, Vergnügen verursachend 154, 17.

भोगवत् (nach §. 562 von भोग) m. Schlange
भोगवती fem. Namen der Hauptstadt der Schlangen (vergl. das vor. S. 232, §. 604; S. 239, मत्).

भोगिन् (nach §. 563 von भोग) msc. Schlange.

भोग्य s. 2. भुज्.

भोज N. ppr. eines Königs 258, 151; eines Landes = Patna und Bhagalpur (S. 240, य, 5).

भोजन (Vb. 2. भुज्) ntr. das Essen, Speise.

भोजिन् (Vb. 2. भुज् §. 282) adj. नी fem. essend 279, 402.

भोस् (Vocal. von भवत् §. 754, I) Ind (§. 782, 783) Rufpartikel he! (§. 110, 134, 2, Bem. 1 vgl. भो).

भ्यस् I Atm (§. 789, V) fürchten.

भ्रंश् भ्रंस् (§. 154, 2, 2) IV Par. (Speth. भ्रंश्), I Atm. (§. 789, V) abfallen 125, 1; 279, 408, verloren gehn 88, 20; 120, 18; 271, 305; beraubt werden 153, 10. — Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2, 914, I). — Intensiv (§. 169, Ausn. 3). — Caus. berauben 48, 2.

— परि beraubt werden 266, 256

— वि Caus. berauben 21, 6; 22, 19.

भ्रंश् (vom vor.) msc. das Fallen; das Sichverlieren, Abirren 121, 2; Verlust 271, 307.

भ्रंस् s. भ्रंश्.

भ्रक्ष s. भक्ष.

भ्रज् (§. 66, 1, 154, 2, 1; 156, 1) VI Par Atm. (§. 789, 1) Speth. भृज् (§. 797) rosten, braten (vergl. भृज्). Pf. red

(§. 827, 3; 828); Aor (§. 847), Prec. (§ 867), Desider (§. 191)

भ्रण I Par. tonen

भ्रम् (§. 154, 1) I IV Par (Specih. von IV अन्य भ्राम्य § 796, V) herumirren, herum-schweifen, wandern 108, 4, 120, 17, 121, 12, 20, 129, 14, 131, 5, 7, 156, 27, 168, 93, 194, 2, 273, 332, um jemand, ihn umgeben 257, 146, Pf. red. (§ 828, Ausn.), Aor. (§ 858), Ptcp Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, 914, I); भ्रान्त herumeilend 35, 2, irrend, wurr 92, 36 (भ्रमत् §. 225) — Caus भ्रमि (§ 202, 881, 4, 916)

— उद्गु ausser sich gerathen 183, 17 (ist उद्गुय्य zu schreiben, denn ein Causale, wollte man auch die anomale Dehnung zulassen, ware hier nicht passend).

— परि herumirren 97, 4.

— वि herumschweifen; विभ्रान्त verwirrt.

भ्रम (vom vor. §. 254) msc. das Herumschweifen, Irrthum.

भ्रमण (von भ्रम्) ntr. das Herumirren

भ्रमर (S. 148, ब्र) msc. eine grosse schwarze Biene (§ 520)

भ्रमरकरण्डक (nach §. 558 oder 559 (?)) von उद्, Ttpr. भ्रमरकरण्ड) msc. ein Bienenkorbchen, ein Korb mit einem Licht darin, Diebeslaterne 186, 11 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

भ्रमाय Vb. Denom (भ्रमत् §. 230) Atm. (§. 225) ein Vagabund werden.

भ्रण IV Par. fallen; Pass. imperson. 241, 73, Ptcp Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, 914, I).

भ्राज् (§. 66, 1) I Atm. (§. 789, V) glanzten; leuchten 67, 5; 78, 23; vd. Par. 289, 3; Pf. red. (§. 828, Ausn.); Caus Aor. (§. 844).

— वि auseinander leuchten, nach allen Seiten, sehr leuchten 78, 21, 291, 4
भ्राजदृष्टि (Bhvr. ०त्त (von भ्राज् ved Par) ऽदृष्टि) adj. leuchtende Schweißter (= Blitze) habend 290, 11

भ्रातृ (Vb भृ S. 163, §. 405) msc. (Declin § 754, XIV) Bruder (§. 104, Ausn. 2, 433, 564, XVI in Zsstzg § 671)

भ्रातृव्य (vom vor. § 433) msc. Bruder-sohn, Feind.

भ्रान्त (Ptcp. Pf. Pass. von भ्रम्, aber nach § 333) ntr. das Herumirren 121, 14, 153, 11

भ्राण् भ्रास् I IV Atm. (§. 789, V, wo „I und IV“ zu setzen) leuchten, glanzten (vgl. भ्राज्); Pf. red. (§. 828, Ausn.), Caus Aor. (§. 844, A, B)

भ्री IX Par (Specih. § 805) tragen, furchten, zurnen; Ptcp Pf Pass (§. 897, 5)

भ्रुकुटि oder भ्रूकुटि oder ०टि (Ttp भ्रूऽकुटि; letztes von Vb. कुट् in Bed. „Krummung“ S. 247, IV) fem. (§ 709) das Zusammenziehen, Runzeln der Augenbrauen

भ्रुज् (§. 149) VI Par. bedecken, vereinen

भ्रू (S. 158, ऊ) fem. (Declin §. 723; 725, 727; 729, 731; 733, 739, 741, 744, 750) Augenbraue (§. 431; 565, VI, 630, 632).

भ्रुकुटो s. भ्रुकुटि.

भ्रूक्षेप (Ttp ऽक्षेप) msc. das Ziehen der Augenbrauen 147, 11.

भ्रूमज्ज (Ttp ऽमज्ज) msc. das Brechen der Augenbrauen, Stirnrunzeln 279, 398

भ्रूण् X Atm (ist §. 789, V hinzuzufügen) hoffen, furchten, wunschen.

भ्रूलता (Kindh. ऽलता nach §. 656, III) fem. einer Schlingpflanze gleiche Augenbraue 190, 15.

भ्रेज् I Atman. (§. 789, V) glanzten (aus

भ्रातृ vgl dessen Pf. red). Caus Aor.
(§. 844)

भ्रेष I Par. Atm. (§. 789, I) gehn, furch-
ten, zurnen. Caus. Aor. (§. 844)

भ्लत्त s भल्ल.

भ्लत्ताय भ्लत्ताम् I. IV Atm (§. 789, V wo

„I u. IV⁴ zu setzen) glanzen, leuch-
ten (vgl. भ्रातृ); Pf. red. (§. 828, Ausn);
Caus. Aor (§. 844).

भ्लेष I Par. Atman. (§. 789, I) gehn,
Caus. Aor. (§. 844).

म

मंहु I Atm (§. 789, V) wachsen, geben. —
X. I Par. sprechen, leuchten.

मकर msc. ein Seeungeheuer, fabelhaf-
tes Seethier.

मकरध्वज (eig. Bhvr. ध्वज einen Makara
(auf der Fahne) als Zeichen habend)
msc. Bez. des Gottes der Liebe.

मक्क् s. मक्क.

मक्ष s मक्ष.

मत्तिक s. das folg.

मत्तिका (S. 172, तिक; oder von Vb मत्
durch मक् §. 252, vergl. GWL. II, 42)
fem Fliege, im Dvnd. (§ 628) er-
scheint मत्तिक 138, 40 u. 45

मत्तु (Loc. Pl. wohl für *मत्तु von म्म (in
अमा „mit“) und म्म, in der schwach-
sten Form ohne म्म wie सत्ता von स
: म्म) vd., gewöhnlich मङ्ग (mit Be-
wahrung des org Nasal) Ind. (§. 782,
783) adv rasch 291, 15 (= lat. mox)

मङ्ग मङ्ग I Par. gehn.

मल msc. Opfer; opferreich (?) 290, 11.

मगध्य Vb. Par. (§. 235) umgeben, be-
dienen.

मग्न s. मङ्ग.

मघ (wohl von Vb. मङ्ग vgl मंहु) msc. Ver-
gnügen; ntr vd. (Macht) Reichthum
(§. 563, XIV); fem वा Namen eines
Sternbilds, des zehnten Nakshatra.

मघवत् (vom vor. nach § 562) adj reich
(Bez. der Opferer vd) 291, 14.

मघवन् (= dem vor. §. 563, XIV; वन्
die abgestumpfte Form von वन्त्, statt
वत् der schwachen vergl S 239, मत्,
IX) msc. (Declinat. §. 754, III) reich
287, 2, Bez. des Indra (mächtig?), fem
मघवती (von मघवत्, welches s.) oder
मघोनी (§. 699).

मङ्ग I Atm. (§. 789, V) schmucken, gehn

मङ्गु = मत्तु, wo s.; viel.

मङ्ग s. मख.

मङ्ग I Par. gehn.

मङ्गल (S. 148, मल) adj. ली fem. (§. 691)
glücklich, segensreich, sbst. ntr. Glück,
Gebet 188, 23; 201, 10, 286; 482,
Fest 201, 5; msc. Planet Mars.

मङ्गलविधि (Tip. ऽ वि०) msc. Festordnung,
Festapparat 180, 6.

मङ्गव I Par. schmucken. — I Atman.
(§. 789, V) gehn, tadeln, anfangen,
eilen, tauschen.

मक् मक्ष मुक् म्म I Atm. (fehlt § 789,
V) betrogen, schlecht sein, prahlen,
zermalmen.

मक्ष (§. 154, 2, 2) I Atm. (fehlt §. 789,
V) halten, hoch werden, verchren,
leuchten, Plcp. Perf. Pass. und Abs.
(§ 896, 2, 914, I) — vgl. मक् und म्लक्.

मङ्ग (§. 149, 3; 156, 1) VI Par. tau-
chen, untertauchen 78, 19, 167, 91,

मय् I Par. hin und her bewegen, ruhren; Aor. (§. 849, 2) vgl. मन्थ्.

मय् ergänzt मयिन् wo s.

मयिन् (Vb. मन्थ् S. 154, §. 395) msc. (Declin. mit Nebenth. मन्थन् मन्थस् und मय् §. 754, IV) Ruhrholz beim Buttern; in Zsstzg auslaut. fem. ऽमयी (§ 699).

मद्दू Thema von अस्मद् (Pronomen der 1. Person) im Singular (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; S. 136, अ, 6; §. 431, Bem.; 560; wann dafür in Zsstzg अहम् § S. 246, I).

मद्दू IV Par. Spcth. माय (§. 796, V) trunken sein (madidum esse), sich freuen 273, 338; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. मत्त (§. 896, 2; 475) trunken, erfreut, wuthend; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906); — ved. I Par. sich freuen 291, 1. — Caus. मादि und in Bed. „erfreuen, schlaff machen“ मदि (§ 202; 881, 4; 916) 105, 19. — X Atman. (§. 789, V) sich ergotzen 291, 6.

— अनु sich freuen; अनुमत्त toll 200, 14 (und das einmal als Kmdh.. von der Tollheit zurückgekehrt = „wieder vernünftig“?).

— उद्दू toll sein; उन्मत्त toll 89, 8; 114, 12; 200, 14; 252, 81, Caus. उन्मदि trunken, toll, verliebt machen 191, 18; मादि trunken, toll machen 180, 16; 197, 7.

— प्र sorglos sein; प्रमत्त unvorsichtig 168, 95; 196, 21, wahnsinnig 35, 6; brunstig 127, 17.

— वि विमत्त brunstig 175, 47.

मद्दू Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem., 255) trunken sein.

मद् (Vb. मद्दू §. 212; 255; 327) msc. Rausch, Freude, Wahnsinn, Stolz, Leidenschaft, Liebe, Brunst, Brunstsaft des Elephanten (der ihm in der Brunstzeit aus

zwei Öffnungen an der Schläfe fließt), berauschendes Getränk.

मदच्युत् (Ttp. ऽच्युत् von Vb. च्यु nach S. 131, O, 1, od. च्युत्; beidemal nach §. 289) adj. Freude (Seligkeit) traufelnd (spendend) 291, 7.

मदन (Vb. मद्दू §. 253) msc. Gott der Liebe (der erfreuende).

मदिरा (Vb. मद्दू S. 169, §. 419) fem. Wein, berauschendes Getränk.

मदिराक्षी fem. (von ०क्त Bhvr. von मदिरा ऽअक्षि §. 669) Frau, Mädchen (eig. wie von Wein trunken (schmachtende) Augen habend).

मदीय (von मद्दू §. 491) adj. या fem. mein.

मदीयकट (Ttp. ०द् ऽउत्कट; letztes nach §. 566, VII hoch, stolz, wuthend) msc. ein brunstiger Elephant.

मद्य (Vb. मद्दू) ntr. berauschendes Getränk, Wein.

मद्विध (Bhvr. मद्दू ऽविध) adj. धा fem. mir gleich 24, 40; 70, 53.

मधु (Vb. मद्दू S. 156, §. 397? ob ध durch Einfluss des न entstanden ist, aus welchem उ erst hervorging?) adj. fem. धु oder ध्वी (und ved. धू? §. 704) suss; sbst. ntr. Honig; ein gewisses berauschendes Getränk; msc. der Monat Chaitra = März-April (§. 443; 465; 491; 520, 564, IV, XIII; S. 221, §. 592; S. 241, व, 10; in Bhvr. ausl. auch ऽमधुक §. 671).

मधुकर (Ttp. vom vor. ऽकर) msc. Biene.

मधुप (Ttp. ऽप von Vb. पा „trinken“) msc. Biene.

मधुमत् (von मधु §. 562, vgl. §. 465 und S. 239, मत्) adj. तो fem. konigsuss 296, 9 (§. 501; 505; 517).

मधुर (von मधु §. 564, XIII) adj. र्ता fem. suss, angenehm, lieblich (§. 472; 554, VI).

मधुवर्ण (Bhvr. ऽव०) adj. पाा fem. honigfarbig, honiggleich 293, 2.

मधुव्रत (Bhvr ऽव्रत) msc. Biene.

मध्य (durch य von einem Adv *मध aus Pronomen म im zend. ma! griech. με-τα) adj. या fem in der Mitte seiend, msc. ntr. (§ 711) die Mitte, der mittlere Theil des Körpers, die Taille (Locat. मध्ये prafixartig §. 244; 492; 499; 506 und Bem.; 517; 575; S. 246, II; in Zsstzg §. 656, II; 682, II)

मध्यन्दिन (§ 506 und Bem.; 427, aus मध्यं दिनस्व) adj. mittaglich 129, 14 (gegen Gr.; es ist wohl माध्य० zu schreiben nach den citirten Stellen).

मध्यम (von मध्य §. 499) adj. मा fem. (§. 689) mittelst, in der Mitte sciend (§ 432; in Zsstzg §. 656, II).

मध्याह्न (मध्य ऽ अह्न nach § 639) msc. (§. 640) Mitte des Tages (§. 656, II) 115, 24, 129, 7.

मध्येपृष्ठम् (Avybh. nach §. 682, II) adv. mitten auf dem Rücken 156, 28.

मन् (S. 154, 2, 4, Ausn.; 156, 1) VIII. IV Atm. (§. 789, V) denken, meinen, halten 81, 52; ehren; ved. lernen मन्त्रे (ved. Infin. §. 915) 296, 2; Aor. (§. 858); Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); मत् (in Zsstzung §. 656, II; IV) mit Genit (Pān 2, 3, 67); मन्त्रे wird zusammenhanglos eingeschoben, daher es für Indec. (§. 783) gilt „meine ich“ (spottend) 75, 25 (§. 127, 2, 9; Bem. 2). — (Hieher gehört das anomale Desiderativ (theils nach Anal. von § 193) मोमांस् (§. 183; 188) Atm. (§. 789, V) überlegen). — X Atm. (§. 789, V) stolz, thoricht sein.

— मनु beistimmen 184, 3; 188, 13; 191, 11.

— मन्त्र verachten 53, 23; 61, 47; 70, 53; 153, 14.

— मन्स् denken 77, 2, beschliessen 81, 4, Ptcp. Pf. Pass gleich geachtet, gleich 32, 23; geehrt 49, 14.

मनन (vom vor.) n. das Begreifen 216, 1; 21

मनस् (Vb. मन् S. 149) ntr. Geist, als Mittel der Wahrnehmung und der Leidenschaft, Herz, definirt 206, 24, Wille, Absicht 266, 251. मनसा mit Absicht, gern (Sch. durch Lobgesang) 297, 18 (§. 441, 2, b; 443; 566, I, A; S. 247, VI; in Zsstzg मनसा ऽ § 653, II, Bem.; wird ऽमनस् § 680, dient prafixartig 241; 242, Bem.; ebenso der Loc. मनसि § 244).

ऽमनस् s. das vor.

मनसिज् (Ttp. मनसि (Loc. vom vor. s. das.) ऽज् von Vb जन् §. 320) msc. Gott der Liebe.

मनस्य Vb. Par. (§. 235).

मनस्विन् (von मनस् nach §. 563, XII) adj नी fem. verständig, aufmerksam; fem. tugendhafte Frau.

मनाक् Ind. (§. 783) ein wenig, langsam, zögernd.

मनायु (nach §. 289 von einem Denomin. मनाय von मनस् nach § 229) adj. verständig 294, 9.

मनीषा (§. 86, Ausn. 1; vgl. S. 156, इष, aber jene Etymol. von *मन (= मनस्) und इष् nähert sich hier vielleicht dem Richtigen mehr, vergl. das folgende) fem Verstand; vd. Lobgesang 298, 24.

मनीषित (vom vor. nach S. 225, इत्) adj. ता fem. im Sinn gehabt 12, 4; 18, 35

मनीषिन् (nach §. 563 von मनीषा) adj. विषी fem. weise.

मनु (Vb मन् S. 156, §. 397) N. ppr. des Stammvaters der Menschen (§. 437; 443), seine Frau मनु मनावी मनावी (§. 701; vgl 712).

मनुज (Ttp उज्ज von Vb. जन् §. 320) adj
ज्ञा fem. Mensch, Mann, Frau.

मनुष्य (vom folg. §. 437) msc. क्षी fem.
Mensch, Mann, Frau (§. 459; 576;
S. 223, §. 594).

मनुस् (Vb. मन् S. 158, उस्) msc. = Manu
(S. 243, वत्).

मनोगत (Ttp. मनस् गत, letztes Ptcp. Pf.
Pass. von गम्) ntr. Wunsch 20, 18.

मनोगति (Ttp. मनस् गत) fem. Gang nach
Wunsch; die Möglichkeit sich, wie
und wohin man will, zu bewegen
(oder „Gang so schnell wie ein Ge-
danke, vergl. das folg. und मनोज्ञ
bei Wils) 83, 31.

मनोज्ञ (Ttp. मनस् ज्ञु nach S. 131, O, 1
letzte Zeile) adj. gedankenschnell,
schnell wie ein Gedanke 291, 4.

मनोज्ञ (Ttp. मनस् ज्ञ von Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा
fem schon (§. 554, III).

मनोभञ्ज (eig Ttp मनस् भञ्ज von भू „im
Herzen entstehend“) m. Gott der Liebe.

मनोरथ (eig. Ttp. मनस् रथ) msc. Wunsch,
Verlangen.

मनोरम (Ttp. मनस् रम von Vb. रम्) adj.
मा fem. (herzerfreuend) schon, lieblich.

मनोहर (Ttp. मनस् हर von Vb. हृ) adj. रा
fem. (herzraubend) schon, lieblich.

मन्तु (Vb. मन् S. 162, तु) msc. Mann, Ko-
nig, Sunde; fem. Verstand.

मन्तुय Vb. Par. (§. 235; eig. Denom.
vom vor.) sundigen, zurnen.

मन्त्र (eig. Denomin. vom folg.) X Atm.
(§. 789, V) rathen, rathschlagen, episch
und auch im Panschat. Par. 55, 6;
121, 13. मन्त्रित 56, 15; uberlegt 127, 1
(§. 443; 491)

— अनु mit Zaubersprüchen begleiten
31, 12.

— आ zum Abschied begrüssen 7, 13;
92, 43

— उप anreden 45, 11 (verabschieden?)
197, 10.

— नि einladen ep. Par. 81, 52.

— — उपनि einladen 81, 51

— सम् rathschlagen, berathen 53, 6
(ep Par.) 14, 23; 81, 4.

मन्त्र (S. 139; eher von Vb. मन् durch त्र
S. 163, ff.) msc. (§. 710) geheime Be-
rathung, Rath, Vedenvers, eine irgend
einem bestimmten Gott heilige For-
mel, mystischer Vers, Zauberspruch
(§. 653, IV).

मन्त्रविद् (Ttp. ऽ विद् von Vb. विद् §. 289)
adj. (Rathes kundig) Rathgeber, Spion,
geheimer Agent, Priester.

मन्त्रिता (nach §. 554 von मन्त्रित्) fem. Amt
eines königlichen Rathes, Ministers
281, 424.

मन्त्रित्व (vom folg. nach § 554) ntr. Rath.

मन्त्रिन् (§. 254; eher von मन्त्र nach §. 563)
msc. Rathgeber, königlicher Rath,
Minister.

मन्त्रिवत् (nach §. 579 vom vor) adv. wie
Minister 277, 389.

मन्थ (§ 154, 2, 2) I. IX Par. hin und
her bewegen, ruhren, quirlen 172, 30;
qualen; Ptcp. Pf. Pass. मथित (§. 895, 2,
vgl. mit §. 154, 2, 2) 114, 23; Absol.
मन्थित्वा od. मथित्वा (§. 914, II, Ausn. 2).

— नि qualen 88, 28.

मन्थन् s. मथिन्.

मन्थर (Vb. मन्थ्) adj. री fem. (§. 691) lang-
sam, trag.

मन्द I Atm. (§. 789, V) trunken sein,
sich freuen, schwachen, schlafen,
langsam gehn, schon sein.

मन्द (vom vorigen) adj. दा fem. (§. 689)
langsam, trag, schwer, wenig, dumm,
मन्दमन्दम् recht langsam; Schrittchen
vor Schrittchen 97, 12; 116, 2 (§. 225,
554, I. VI).

मन्दचेतस् (Bhvr. ऽच्चे०) adj. wenig Bewusstsein habend, ohnmächtig 29, 35.

मन्दर (Vb. मन्द्) adj. रा fem. langsam, gross; ntr. (§ 708) N. ppr. des Berges, mit welchem von den Gottern und Asuren der Ocean gequirlt wurde, um das Amṛta zu gewinnen.

मन्दात्मन् (Bhvr. ०द् ऽच्चा० „thorichte Wesenheit habend“) adj. thoricht 61, 40.

मन्दाय Vb. Denom. (von मन्द) Atman. (§. 225) langsam, trag, thoricht werden.

मन्दिर (मन्द् S. 169, §. 414) ntr. fem. रा Haus, Tempel.

मन्धातृ msc. N. ppr. 297, 13.

मन्मथ (S. 138, अ, 11 von einem nach Anal. von § 169, Ausn. 2 gebildeten Intensiv von मन्) msc. Gott der Liebe.

मन्य (von मन् nach §. 282) adj. या fem. sich haltend.

मन्यु (von मन् S. 168, यु) msc. fem. (§. 712) Zorn, Ärger, Kummer, Stolz, Unglück.

मन्वन्तर (Ttp. मनु ऽचन्तर) ntr. Periode eines Manu; der Zeitraum, in welchem ein Manu über das Universum herrscht = 71 mal 12000 Gotterjahren; vierzehn Manvantara bilden einen Kalpa, Weltabschnitt.

मम्र s. वम्र.

मम्ब s. बर्ब.

मय I Atm. (§. 789, V) gehn.

मयस् (S. 149) ntr. Freude.

मयूख (S. 159, ऊख) msc. Lichtstrahl, Glanz, Schönheit.

मयोभू (Ttp. मयस् ऽभू letzteres von Vb. भू) adj. zur Lust seiend, Freude spendend 295, 18.

मरक्त msc. Smagad.

मरणा (Vb. मृ) ntr. das Sterben, Tod.

मरीचि (S. 155, ईचि) msc. fem. (§. 712) Lichtstrahl; N. ppr. eines der 10 er-

sten Geschöpfe des Brahman; eines Weisen 179, 7.

मरु (Vb. मृ) msc. wustes, wasserloses Land.

मरुत् (S. 157, उत्) msc. (§. 708) Luft, Wind, Windgottheit (§. 439; 465; 564, III; 566, I, A; B, 567, II, S. 239, मत्).

मरुत् (S. 233, त, 2) msc. N. ppr. eines mythischen Königs (s. Vishnu-Pur. 352).

मरुस्थल (Kmdh. ऽस्थल) ntr. Wustenland.

मर्क (S. 160, क) msc. Luft, Körper, Affe.

मर्कट msc. Affe, Spinne, Kranich, eine Art Gift.

मर्च s. मार्च.

मर्त (Vb. मृ S. 161, त, 2) msc. ein Sterblicher, Mensch (§. 566, XII).

मर्त्य (vom vorigen §. 566, XII) msc. ein Sterblicher, Mann; या fem. Frau.

मर्ब s. बर्ब.

मर्मन् (Vb. मृ ?) n. Gelenk, Glied, Körper (?) 72, 19; 201, 2 (§. 563, XII).

मर्य (S. 168, य, 3) msc. Mensch 290, 2, fem. या Granze.

मर्यादा (Ttp. vom vor. und द् von Vb. दा) fem. Granze (Granzpfad), Fortgang auf dem richtigen Weg, Rechtschaffenheit, tugendhafte Aufführung.

मर्व I Par. anfüllen. — vgl. मार्व.

मल (मल) I Atman. (§. 789, V). मल् XPar. (Spth. मलि मलापि §. 208; 209, 843; 844) halten.

मल (S. 148, अल; eher मृ in Bed. „reiben“ s. GWL. I, 494) msc. ntr. Schmutz (§. 564, XVIII), Schwarze und Sunde 277, 377.

मलपङ्क्तिन् (nach §. 563 von ०क्क Dvnd. मल ऽपङ्क्) adj. नी fem. mit Schmutz und Schlamm bedeckt 46, 20.

मलमल्लक ntr. ein Kleid, welches um die Lenden geschlungen wird (= कोपीन nach Vajjay. Wils. Daç. 68, n. 3) 184, 24.

मलय (S. 148, अय) msc. N. ppr. einer Bergkette, von welcher das beste Sandelholz kommt, die westlichen Ghats im Dekhan.

मलयत्त (Ttp. vom vor. und त्त्त von Vb. त्तन् §. 320) msc. ntr. Sandel (vgl. das vor.).

मलिन (S. 154; besser von मल §. 564, XVIII) adj. ना fem. schmutzig, befleckt, schwarz, gemein, sundig; sbst. ntr. Sunde, Fehler (§. 476).

मलीमत्त (von मल §. 564, XVIII) adj. ना fem. schmutzig.

मल्ल s. मल्ल.

मल्लि (S. 152, §. 394) oder ली fem. arabischer Jasmin.

मल्लिका (vom vor. nach §. 558 ff.) fem. arabischer Jasmin.

मल्ल (S. 152) I Par. binden. — Intensiv (§. 166, Bem 2; 818).

मल्ल I Parasm. binden. — Intensiv (§. 166, Bem. 2)

मल्ल मिश्र I Par. tonen, zornig sein (vgl. मल्ल).

मल्लक (vom vor.) msc. Mücke.

मल्ल (मुष) I Par. todten, verletzen.

मल्ल s. मल्ल.

मल्ल msc. Smaragd.

मल्ल I Par. messen; Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. मल्ल (§. 896, 2).

मल्ल मल्ल मल्ल I Atm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen.

मल्ल ntr. Kopf.

मल्लक (vom vor. §. 558 ff.) msc. ntr. (§. 711) Kopf, Spitze 168, 95 (S. 246, II)

मल्ल I. X (Speth. महि महापि § 208; 209; 843; 844) Par. ehren (vgl. मह् eig. gross machen); मह् geehrt 170, 7; 172, 23 (§. 443; 491; mit Genit. Pān. II, 3, 67). ved. मामहन्ताम् (Pad. समहन्ताम्

Glossar.

nach Sây. (I, p. 769) Imperat nach III Conj. Cl. mit anomaler Dehnung des Reduplicationsvokals; eher Intensiv, mit ved. Bewahrung des न् der Personalendung S. 366, n. 1) mogen ehren, bewahren 298, 25.

मह (vom vor.) fem. ही (§. 691) gross 288, 14.

महत् (von मह् = मह् S. 144, अत्, 3) fem. ती (§. 700) Declin. (§. 754, I; 742) gross; ved. Accus. msc. महाम् (aus महान्तम् S. 310, n. 2) 297, 14, ntr. das Grosse, die Grösse 222, 25; (§. 427; 554, VI; wo es vor Suff. und als vorderes Glied महा (statt महान्, Nomin. Sing. msc. statt Thema wie im Zend vgl. S. 246, I) wird S. 233 जातीय (eig. Zsstzg nach §. 656, II); §. 638; 639, 655, III; IV; 656, II; 668).

महत्त्व (vom vor. nach §. 554) ntr. 225, 57 Grosse (proportionate greatness Roer)

महर्लोक (Kmdh. महस् ल⁰, vgl. त्तन्स् und भुवस् nach Anal. von §. 108, Ausn 2, Weber Ind. St. II, 178 und vgl. 7 u. 213) msc. eine der Oberwelten oberhalb des Polarsterns, Aufenthalt der Heiligen, welche eine Weltzerstörung uberdauern.

महर्षि (Kmdh. महा (s. महत्) ऽ ऋषि) msc. ein hoher Seher, eineraus der besonders hervorragenden Classe der Rishi's

महस् (S. 149 von मह्) ntr. ein Festtag, Licht, Glanz, Opfer; eine der Oberwelten = महर्लोक; wird (nach Anal. von §. 108, Ausn. 2) महस् 209, 1 (vgl. महर्लोक).

महा ऽ in Zsstzg anlaut. fur महत् s. dieses महाकायशिरोधर (Ttp. श्रु (von Vb. धृ); der vordere Theil Kmdh. महा ऽ क⁰; der letztre Dvnd. काय ऽ श्रिस्) adj. grossen Korper und Haupt tragend 89, 2.

- महाकाव्य (Kmdh. ऽक⁰) ntr. ein (grosses) regelmässiges classisches Gedicht.
- महागत (Kmdh. ऽग⁰) msc. ein grosser Elephant 121, 6
- महाचल (Kmdh. ऽचल⁰) msc. grosser Berg 84, 43
- महाज्ञन (Kmdh. ऽज्ञ⁰) msc. ein grosser, tugendhafter Mann (§. 539; 544).
- महातपस् (Bhvr. ऽत⁰) adj. grosse Busse habend, sehr fromm 9, 40; 16, 18, 26, 74; 39, 4.
- महातल (eig. Bhvr. ऽत⁰ „grosse Tiefe habend“) ntr. eine der sieben Unterwelten, Aufenthalt böser Wesen.
- महातेजस् (Bhvr. ऽते⁰) adj. grossen Glanz, Stärke habend 11, 19; 33, 4; 82, 13; 140, 62.
- महात्मन् (Bhvr. ऽआत्मन्) msc. (fem. s. §. 693) grosssinnig 9, 36.
- महाव्यय (Kmdh. und Bhvr. ऽव्यय) msc. grosses Verderben, vollständiger Untergang 11, 15; adj. grosses Verderben bringend 22, 22.
- महादंष्ट्र (Bhvr. ऽदंष्ट्र) adj. grosse Zähne habend 72, 20.
- महादण्ड (Kmdh. ऽद⁰) msc. grosse Strafe 61, 40.
- महादेव (Kmdh. ऽदे⁰) msc. Siva; fem. वी Konigin 50, 7, 263, 220; 278, 386
- महाद्युति (Bhvr. ऽद्यु⁰) adj. grossen Glanz habend 23, 34; 25, 50; 73, 10; 142, 87.
- महाधन (Bhvr. ऽध⁰) adj. werthvoll 62, 59; (Kmdh. vergl. GWL. II, 276) Schlacht 297, 17.
- महानदी (Kmdh. ऽन⁰) fem. grosser Strom 253, 98 = Gangā 26, 70; 36, 17 (§. 427).
- महानाद (Kmdh. ऽन⁰) msc. lautes Geschrei.
- महानुभाव (Bhvr. ऽअनु⁰) adj. वा fem. grosse Kraft habend.
- महान्त starke Form von महत् wo s.
- महापद्म (eig. Kmdh. ऽप⁰) msc. N ppr eines See 251, 68, 254, 103.
- महापुरी (Kmdh. ऽपु⁰) fem. grosse Stadt 84, 37; 87, 14.
- महाफल (Bhvr. ऽफ⁰) adj. ला fem. grosse Frucht habend 167, 86
- महाबल (Bhvr. ऽब⁰) adj. ला fem. sehr stark.
- महाबाहु (Bhvr. ऽब⁰) adj. grossarmig, mächtig 3, 2; 38, 13, 92, 36; 38
- महाबुद्धि (Bhvr. ऽबु⁰) adj. sehr weise 6, 7.
- महाब्रह्मन् (Kmdh. ऽब्र⁰) msc. ein grosser Brahmane 20, 18.
- महाभाग (Bhvr. ऽभ⁰) adj. गा fem. grosses Glück habend, sehr glücklich 9, 41, 24, 47; 47, 38.
- महाभाण्ड (Kmdh. ऽभा⁰) ntr. grosses Gefäss 119, 2.
- महाभारत (Kmdh. ऽभ⁰) ntr. Name des den Bharatidenkampf besingenden grossen Epos (§. 644, VIII; Lassen I. A. I, 486, n.).
- महाभुज (Bhvr. ऽभु⁰) adj. fem. ज्ञा und ज्ञो (§. 693) grossarmig 27, 2; 89, 4
- महाभूत (Kmdh. ऽभू⁰) ntr. Urelement, deren die Inder fünf annehmen (s. भूत).
- महामति (Bhvr. ऽम⁰) adj. hochweise 6, 4, 22, 8.
- महामनस् (Bhvr. ऽम⁰) adj. grossherzig.
- महामात्य (Kmdh. महा ऽअमात्य) msc. Minister 245.
- महामुनि (Kmdh. ऽमु⁰) msc. grosser, ehrwürdiger Busser, Bez. des Paraçurāma 15, 29; 19, 12; des Agastya 70, 50
- महामूढ (Kmdh. ऽमूढ Ptcp. Pf. Pass. von मुह्) adj. ठा fem. grosser Thor 103, 24.
- महायज्ञ (Kmdh. ऽय⁰) msc. (grosses Opfer) Bezeichnung der fünf heiligsten Werke (Sakramente), welche die indische Religion vorschreibt 144, 112.
- महायशस् (Bhvr. ऽय⁰) adj. grossen Ruhm habend, berühmt.

महाराण (Kmdh. ५२^०) msc ntr. grosser Kampf 23, 35.

महाराण्य (Kmdh. महा ५अर^०) ntr. grosser Wald.

महाराय (Kmdh. ५२^०) msc grosser Wagen 91, 32; (Bhvr.) grossen Wagen habend, Held 49, 14; 82, 11.

महाराज (Kmdh. ५राजन् § 639) msc. fem. श्री grosser König, -gin (§. 456; 517).

महाराज्य (Kmdh. ५२^०) ntr. Herrschaft 3, 5.

महावन (Kmdh. ५व^०) ntr. grosser Wald.

महावाक्य (Kmdh. ५व^०) ntr. das erhabne Wort 205, 21; 210, 9.

महावायु (Kmdh. ५व^०) msc. Luft als Element 223, 43.

महाविष (eig. Bhvr. ५विष „sehr giftig“) msc. eine kleine für zweiköpfig ausgegebene giftige Schlange

महावीर्य (Bhvr. ५वी^०) adj. वा fem. sehr stark 14, 18; 37, 4, 82, 12.

महावेग (Bhvr. ५वे^०) adj. वा fem. sehr rasch 29, 33

महाव्रत (Bhvr. ५व्र^०) adj. ता fem. grosse Bussungen (vollzogen) habend 17, 27, 18, 38; 40, 15 (von einer Waffe; sollte ०तः zu schreiben sein?).

महाशस्त्र (Kmdh. ५श^०) ntr. herrliche Waffe 25, 52.

मुहाग्रमन् (Kmdh. महा ५अग्रमन्) msc. Edelstein, Rubin (Sch.) 170, 8.

महासंकट (Bhvr. ५सं^०) adj. टा fem. Engen, Undurchdringlichkeiten, Müheligkeiten habend 168, 93.

महासती (Kmdh. ५स^०) fem. sehr tugendhafte Frau 103, 24.

महासेन (Bhvr. ५सेना) adj. ना fem. grosses Heer habend 52, 12.

महास्त्र (Kmdh. महा ५अस्त्र) ntr. grosse Waffe 44, 4.

महास्वर (Bhvr. ५स्वर) adj. रा fem. einen

lauten Ton bildend, schnaufend, schreiend 91, 32.

महाह्व (Kmdh. महा ५आह^०) msc grosser Kampf 23, 32; 32, 30.

महि (Vb. मह् = मंह S. 152, §. 394, Bem. 2) adj. gross (§. 471, vgl. Sāma-V. Gl.)

महित्वन (vom vorigen nach S. 236) ntr. Grosse 291, 7.

महिम्न (von महत् nach §. 554, VI, vergl. S. 228, ३यस्) msc. Grosse, Majestät 291, 2.

महिष (Vb. मह् = मंह S. 154) msc Buffel; vd. (gross?) 290, 7. — fem. जी (§. 694) Weibchen des Buffels, Königin insbesondere die gekrönte (§. 465, 534).

मही (eig. fem. von मह् §. 691) fem. Erde (Maia für mahia), Land 122, 3 (§. 494).

महीक्षित् (Tip. ५क्षित् von Vb क्षि § 289; S. 131, O, 1) msc. König.

महीतल (Tip. ५त^०) ntr. Erdboden 79, 36

महीध्र (Tip. ५ध्र von Vb. धृ §. 270) msc. Berg.

महीपति (Tip. ५प^०) msc. König 47, 32; 252, 83.

महीपाल (Tip. ५प^०) msc. König 263, 215.

महीभर्तृ (Tip. ५भ^० §. 653, VII, Ausn.) msc. König 247, 23.

महीभुज् (Tip. ५भुज् §. 289) m. König 246, 11

महीभृत् (Tip. ५भृत् §. 289, vgl. S. 131, O, 1) msc. Berg 170, 1.

महीमृग (Tip. ५मृ^०) msc. eine Antelope der Erde 69, 45.

महीय Vb. Atm. (§. 235) geehrt werden.

महीरुह् (Tip. ५रुह् nach §. 289) msc Baum.

महीरुह् (Tip. ५रुह् Vb. रुह् nach Anal. §. 259) msc. Baum.

महेन्द्र (Kmdh. महा ५इन्द्र) msc. Indra, als König des Paradieses; Namen einer Bergkette der nördliche Theil der Ghats (§. 456).

महेन्द्रचाप (Tip. ५च^०) msc. Indra's Bogen = Regenbogen 277, 381.

महेश्वर (Kmdh. महाऽईश्वर) msc. Siva

महैषुधि (Kmdh. महाऽइ⁰) msc. fem. grosser Kocher 70, 2.

महोत्साह (Bhvr. महाऽउ⁰) adj. हा fem. grosse Tapferkeit habend, hartnackig, standhaft.

महोदधि (Kmdh. महाऽउ⁰) msc. Ocean, Indra.

महोदय N. ppr. 247, 28.

महोद्यम (Bhvr. महाऽउद्यम) adj. मा fem. grosse Anstrengung machend (mit Infin.) 256, 136; (mit Dat. nach §. 325) 261, 188.

महोपाध्याय (Kmdh. महाऽउप⁰) msc. hoher Lehrer 175; 234.

महोरस्क (Bhvr. महाऽउरस् nach §. 671) adj. का fem. breite Brust habend 85, 45.

महोत्का (Kmdh. महाऽउत्का) fem. grosser Feuerbrand (Flamme) 34, 8.

महौषधि (Kmdh. महाऽओष⁰) fem. Namen einer Pflanze (Mimosa pudica) 173, 33 (? Sch. nur यत्राङ्गुरादि).

1. मा (§. 154, 2, 3 u. Bem.) II Par. III. IV Atm. (§. 789, V) Spcth. nach III stark mima, schw. mimo (§. 801) messen; vd. Atm. tauschen, wechseln 289, 6; Prec. (§. 865); Ptcp. मित (§. 154, 2, 3, Ausn. und मान §. 897, 5) gemessen, abgemessen, mässig 180, 4; wenig 283, 453 (§. 280; in Zsstzung §. 656, IV; 674, II). — Desider. मित्त् (§. 194).

— अनु anzeigen, folgern, schliessen 175, 47; 224, 49.

— उप zumessen, geben 294, 7.

— नि (§. 29, 7) tauschen.

— निरु bilden, schaffen, bauen 94, 5; 136, 13; 255, 120; 281, 425.

— — अभिनिरु schaffen 170, 3.

— — विनिरु schaffen, machen 72, 18, 152, 7; 247 23; 258, 157.

— परि abmessen, begrenzen 90, 12.

— प्र abmessen.

— प्रति an (einander) messen, vergleichen 286, 482.

— सम् zusammen messen; संमित ähnlich, gleich 35, 6.

2 मा (§. 154, 2, 3 und Bem.) III Atman. (§. 789, V) Spcth. stark mima, schwach mimo (§. 801) tonen, brullen, Prec. (§. 865); Desider. (§. 194).

मा Ind. (§. 783; 786) dass nicht (नृ); mit Imperat. 41, 3; mit Impf. bei folg. स्म und Aor. überhaupt, aber in beiden Fällen ohne Augment, in Imperativbed. (§. 808, Bem. 4); dagegen ep. mit Augm. 6, 9; verdoppelt मामा ja nicht 26, 66 (S. 231, क, 11).

मास्म (मा und स्म §. 786) = मा 41, 4, 42, 10.

मांस् s. das folg., für welches es in der Declination und sonst eintreten kann.

मांस (S. 172, स?) ntr. Fleisch; msc. Wurm (Declin. §. 754, XV; 537, 551, XXIII, 563, V; in Zsstzg 104, A, b; S. 247, VII).

माघ (von मघा) msc. ein Monatsnamen = Januar-Februar; N. ppr. eines Dichters 235.

माघवन (von मघवन्) adj. नी fem. von dem Maghavan (Indra) beherrscht 237, 25.

माङ्ग I Par. wünschen.

माङ्गलिका (von मङ्गल) fem. N. ppr. 196, 16.

माचिरम् (Kmdh. माऽचि⁰) Ind. ohne Verzug 19, 5; 57, 54.

माङ् s. माह्.

माण्डव्य (Patron. Gotra von मण्डु §. 443, vergl. §. 585 und §. 60, Bem. 1) msc. ण्डायनी fem. aus dem Gotra des Maṇḍu 46, 28; Vedenautor, Weber Berlin. Hdschriften 127; 136, 366; Mhbhār. I, 158 (§. 521; 459).

मातङ्ग (von मत्तङ्ग in Bed. „sich nicht nach den religiösen Vorschriften richtend“)

msc. ein kastenloser, einer aus der niedrigsten Classe der Bevölkerung 245, 6.

मातरिश्चन् (S. 149, vgl. Sāma-V. Gl. und Roth Nir. Erl. VII, 26) msc. Luft, Wind (§. 564, III).

मातामही (S. 224, आमह eig. Zsstzung mit Nomin. im vorderen Glied (vgl. Futur. I) मातामही fem. Grossmutter (von Mutters Seite) 269, 289.

मातुल (von मातृ S. 228; eher für मातुल + अ vgl. S. 221, §. 592) msc. mütterlicher Oheim; ला mütterliche Tante, ली oder लानी Frau des mütterlichen Oheims (§. 701).

मातृ (Vb. मा in Bed. „bilden“ S. 163, §. 404) fem. (§. 709; Declin. §. 754, XIV) Mutter, Gottermutter = der Kraft der Gotter (S. 221, §. 592; S. 224, आमह; in Dvnd. §. 631; Bhvr. §. 671, wo es मात wird §. 670; 698).

मातृका (vom vor. nach §. 558ff) fem. Mutterchen, Amme, mütterliche Grossmutter (nach der Vajayanti Wils. Daçak. 62, n. 5) 181, 3.

मातृचक्र (Ttp. ऽच०) ntr. (eine sich auf die Gottermutter beziehende mystische Figur?) Zauberkreis 250, 55.

मातृवत् (nach §. 579 von मातृ) adv. wie eine Mutter 132, 8.

मात्र s. das folg.

मात्रा (S. 164, ञ) fem. (§. 710) Maass, Quantität (Summe) 98, 7; 11; (Reichthum) 99, 22; (Kleinheit, Moment, Emanation) 136, 16; 19; 137, 27; Locat. Ind. (§. 783), in Bhvr. Maass 131, 11; für Suff. geltend, im fem. ञी (§. 556, S. 246) ungefähr, nur, allein, kaum 202, 17; 246, 18; 250, 58; als sbst. ntr. (eig. Bhvr.) nur, allein; vergl.

चिन्मात्र तन्मात्र तालमात्र (§. 644, III, 10; 662, 2).

मात्र (ob nach Analogie von §. 554, I aus मद्? oder gegen §. 906 eig. Ptcp. Fut. Pass. in Abstractbed. wie कार्य u. aa.? oder vom Caus. von मद्? oder zu corrigiren?) ntr. Trunkenheit 183, 3.

माधव (von मधु §. 491; 521, vergl. 459; 564, IV) msc. Frühling; ntr. Sussigkeit.

माधवसेनाराज्ञन् (Ttp. König des Heeres des Frühlings oder der Sussigkeit; es ist aber wohl unzweifelhaft Kmdh. und राजन् (gegen §. 639, vgl. aber §. 624, Bem) hinteres Glied; dann ist aber ऽसेनर० zu schreiben und Mādhavasena Namen des Königs) 191, 2.

माधुर्य (von मधुर §. 554, VI) ntr. री fem. Sussigkeit, Lieblichkeit.

मान् X. I Par. (eig. Denom. vom folg) schätzen, ehren 28, 3; 42, 9; 164, 70, 273, 337; ep. Atman. 43, 23. मीमांस् s. bei मन्.

— अनु ehren.

— प्रति ehren 83, 27.

— सम् ehren 22, 26.

मान (Vb. मा) ntr. das Messen 229, 109; Ermessen 151, 1 V. L.; Maass. — (Vb. मन्) msc. Ehre 42, 17; 115, 8; 256, 132; 265, 234; Stolz 154, 20; 155, 22; Übermuth 117, 22; 153, 13; Zorn 238, 36; 242, 84; 87; (§. 656, V).

मानद (Ttp. ऽद् von Vb. दा) adj. दा fem. Ehre gebend 38, 15.

मानपर (Bhvr. ऽपर) adj. रा fem. sehr stolz 240, 57.

मानव (Patron. von मनु §. 437) msc. ञी fem. Mann, Frau (§. 521, vgl. 443; 459)

मानवत् (nach §. 562 von मान) adj. ली fem. zurnend 242, 84.

मानस (von मनस्) adj. ली fem. geistig;

sbst. ntr. (§. 566, I) Geist; Herz; N.ppr. eines Sees auf dem Himālaya.

मानसूत्र (Ttp. §. 653, III) ntr. Messlinie 196, 11 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

मानिन् (Vb. मन् §. 282) adj. नी fem. haltend für, sich haltend für.

मानुष (von मनुस् §. 437, vgl. S. 222, अ, 17) msc. वी fem. Mensch, Mann, Frau; adj. menschlich 81, 3; 140, 65.

मान्त्रिक (von मन्त्र) msc. Zauberer 253, 102.

मान्थू (?) I Par. verletzen, qualen.

मान्य (von मन्द nach §. 554, I) n. Wenigkeit 105, 4; Dummheit, Stumpfheit 218, 17.

मान्धातृ (vgl. मन्धातृ) msc. N. ppr. eines mythischen Königs 255, 122.

माम (von मम Genit. des Pron. der 1. Ps. gegen S. 221, III, 2) adj. mein (statt मामक) 133, 24 ff. bis 134, 8 oft.

मामक (von ममक nach S. 221, III, 2) adj. fem. मिका (a. a. O. VII; und मकी §. 689) mein.

माया (S. 168, व, 4) fem. Trug, im vedantistischen Sinn: das Endliche als Ergebniss einer blossen Täuschung (der Unkunde des Absoluten), in Wahrheit aber ohne alle Realität; Verstand (§. 494; 563, I u. XII).

मायाधर (Ttp. स धर् von Vb. धृ) adj. रा fem. Täuschung tragend, trugvoll 67, 17.

मायास्य (von माया) adj. वी fem. täuschungsartig, nicht wirklich, nur scheinbar 68, 31; 91, 31.

मायामृग (Kmdh. nach §. 656, V) msc. Scheinantelope, nur scheinbare Antelope 67, 21; 71, 9.

मायाविन् (nach §. 663, XII von माया) adj. नी fem. trugbegabt, täuschend 69, 47.

मायिन् (von माया nach §. 563) adj. नी fem. weise 290, 7.

मार (Vb. मृ) msc. das Todten, Tod.

मारोच (Patron. von मरोचो §. 430?) msc.

N. ppr. eines bösen Damons, Rākshasa (§. 521, vgl. 459)

मारुत (von मरुत् §. 439, 564, III; 566, I, A, B; 567, II) adj. ती fem. (aber patronym. nach §. 439 मरुत्) den Marut's (Windgottern) gehörig 293, 6, aus Marut's bestehend 291, 12, sbst. msc. = मरुत् Wind, Luft, Windgotttheit (Plur. msc. ntr. patronym. und in der Bed. nach §. 567, II aus मरुत्).

मार्ग (eig. Denom. vom folg.) X. I suchen. — X reinigen, gehn.

मार्ग (Vb. मृत् §. 148, 1) msc. das Suchen, Weg.

मार्गण (Vb. मृग्) msc. Pfeil.

मार्ज् (aa. मर्च् मर्व् मञ्च्) X Par. reinigen (vgl. मृज् und §. 148, 1), tonen.

मार्तण्ड (Patron. von मृत्ण्ड) msc. Sonne

मार्दव (von मृदु Patronym. §. 442; 446, 521, vergl. 459, und Abstr. nach §. 554, VI) ntr. Sanftmuth.

माला fem. Linie, Reihe, Schnur, Guirlande, Gewinde, Kranz (§. 464; 563, II, IV; 650, I).

मालाकार (Ttp. vom vor. und कार् von Vb. कृ nach §. 269) msc. Gärtner, Blumenhändler.

माल्य (von माला) ntr. Guirlande, Kranz.

माल्यगुणाय Vb. Denom. (von ०ण als Ttp. माल्य स गुण) Atm. (§. 225) die Eigenschaft eines Kranzes annehmen, sich in einen Kranz verwandeln 165, 78.

मास् s. das folg., für welches es in der Declinat. eintreten kann.

मास (aus Vb. मा für org. मान्त् + अ) msc. ntr. (§. 711; Declin. §. 754, XV mit Nbth. मास्, ved. मात् §. 737, III; 746; 748) Monat (§. 550; 557, S. 247, VII).

माह माह् (?) §. 156, 3) I Par. Atman. (§. 789, I) messen (vgl. मा).

माहात्म्य (nach §. 554, I von महात्मन्) ntr.
Grösse 113, 20; 21; 247, 24.

मि (§. 149, 4) V Par. Atm. (§. 789, I)
werfen, vernichten (vgl. मौ); Pf. red
(§. 826, 5; 830, Bem. 1); Desiderat.
(§. 194); Caus. (§. 199).

मिह् (पिह्) VI Par. quälen.

मिश्च (?) X Par. reden, leuchten.

मित्र (Vb. मिद् S 163, ३; daher diese
Schreibweise die etym. richtige, मित्र
die verkürzte, vgl. §. 21, Bem.) ntr.
Freund; adj. रा fem. freundlich; msc.
N. ppr. einer ved. Gottheit 298, 25;
Sonne, Freund und Sonne 236, 17
(§. 441; 506; 554; 566, I; in Zsstzg
§. 674, II).

मित्र s. das vor.

मित्रमहत् (Bhvr. महत्) adj. freundlichen
Glanz habend 289, 11.

मिथ् मिद् मिध् मेद् (Auslaut fraglich)
I Par. Atm. (§. 789, I) weise sein,
schlagen (eig. „abwechseln, tauschen“
s. weitere Beitr. zur Erkl. des Zend
S. 50); Caus. Aor. (§. 844).

मिथ् (vom vor.) Ind. (§. 783) adv. wech-
selseitig, einander 107, 13; mit ein-
ander 284, 461; insgeheim.

मिथ्या (von मिथ् wohl altes Absol., vergl.
§. 915, Bem. und S. 429, n. 1) Ind.
(§. 783) falsch (täuschend), irrig 51, 6
lügenhaft.

मिद् I Atm. (§. 789, I) IV Par. (Spcth.
मेघ §. 796, IV); X (auch मिन्द) Par.
klebrig sein, lieben; Aor. (§. 858, VIII);
Ptcp. Perf. Pass. (§. 894, II; 895, 9;
897, 1, Ausn. c). — vgl. मिध्.

मिध् s. मिथ्.

मिन्द s. मिद्.

मिन्व (aus मिह् nach der 5ten (*मिह् mit
Einbusse des ह् मिन्, vergl. रोमन् von

रुह्) mit Zutritt des अ der ersten, vgl.
§. 802 und S. 47) I Par. benetzen,
verehhren (?)

मिल् VI Par. Atm. (§. 789, I) zusam-
menkommen, sich verbinden, sich mi-
schen (wohl urspr. Denom. aus *मिश्
+ ल = मिल्ल मिल्ल = मिल् vgl. मिश्
und संमिश्र Sv -Gl. und मोल्) 113, 16,
207, 3, 274, 341; 284, 465.

मिश्च s. मश्च.

मिश्च (मिस्च) X (eig. Denom. vom folg.)
Par. (§. 209; 843; 844) mischen.

मिश्च (Vb. *मिश्च GWL. II, 42) adj. रा fem.
gemischt (§. 224, Bem.; in Zsstzung
§. 643; 653, II); sbst. msc. ein Ele-
phant, eine ehrwürdige Person (in
letzterer Bed. zsgesetzt nachstehend
§. 656, II eig. in Bed. von §. 656, III;
Plur §. 716).

1. मिष् I Par. ausgiessen; Ptcp. Pf. Pass.
u Abs. (§. 896, 2; 914, I), vgl. 2. मृष्.

2. मिष् VI Par. (mit den Augen zwin-
ken, drohen?) kämpfen (widerwillig
zusehn) 4, 16; wetteifern.

— उद् die Augen aufzwicken, öffnen;
Ptcp. Praes. aufblinkend, hervorblin-
kend = sehr schön 186, 16 (vergl.
das folg.).

— — प्रत्युद् entgegen die Augen auf-
zwicken, aufgehn (von der Sonne)
184, 4.

मिस् IV Par. gehn.

मिस्च s. मिश्च.

मिह् (§. 156, 1) I Par. Wasser aus-
giessen, regnen, Urin lassen, मिह्
(vd. Infin. §. 915) 290, 6; Ptcp. Perf.
red. मोह्त् (§. 891).

— सम् Desid. besprengen 288, 16 (मि-
मिह्त्वा vd. Imper. Pf. red vgl. §. 837

und S. 380, n. 6), 293, 6 (ved. Perf. red S. 380, n. 6).

- 1 मो (§. 29, 4, Ntr.; 149, 4) IX Par. Atm (§. 789, I) ved. Spialth. stark म्निना, schwach म्निनी (§. 805) verletzen; IV Atm. (§. 789, V) umkommen, sterben (eig. Pass. refl.); Pf. red. (§. 826, 5; 830, Bem. 1); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5); Desid. (§. 194); Causale (§. 199). — vgl. Sâma-V. Gl.

— आ verletzen; die Flugel verkleinernd (s. Sâma-Gl.), beschneidend (?) 295, 10.
— प्र verletzen 295, 11 — Caus. मापि (§. 199) toten 139, 57.

2. मो X. I Par. gehn.

मोन (S. 165, न?) msc. Fisch (§. 477; 533, XVIII).

मोम I Par. gehn, tonen. Caus. Aor. (§. 844).

मोमांस s. मन्.

मोल् (eig. Denomin. aus मि०+ल् vgl.

नील् und auch क्मोल् प्रमोल्) I Par. die Augen zuzwinken. Caus. Aor. (§. 844).

— अमि schliessen (von den Augen) 274, 348.

— आ schliessen (von den Augen) 199, 4.

— उद् öffnen (von den Augen), spenden, 187, 23.

— तमुद् sich öffnen, aufgehen, aufblühen 165, 78.

— नि sich schliessen (von den Augen) 129, 8; 13; 236, 11; verbergen 286, 481; schlafen, unthätig sein 139, 52. — Caus. schliessen 149, 26.

मोव I Par. fett werden.

मुकुर (S. 158?) msc. Spiegel (S. 225, इत्).

मुक्ता fem. (eig. Ptcp. Pf. Pass. von मुच्) Perle.

मुक्ताकपा (ob dialekt. für ०कर्पा und Bhvr. nach Anal. von §. 665, 1, Ausn.? oder

ऽकपा) msc. N. ppr eines Dichters 248, 34.

मुक्ताकारता (nach §. 554 von ०र्, welches Ttp. मुक्ताऽआकार) fem. Zustand die Gestalt der Perle zu haben, Form einer Perle 161, 57.

मुक्ति (Vb. मुच्) fem. Ablösung der Seele vom Körper oder überhaupt allem Irdischen, Befreiung.

मुख (S. 139, §. 376; S. 140, अ, 15) ntr. Mund, Gesicht, Öffnung; msc. Schnabel; adj. खा fem. vorderste, hervorragend, hauptsächlich (§. 492; 506, vgl. Bem.; 517; 558, VII; 564, XIII, 565, VI; in Zsstzg §. 674, II, regiert ausl. fem. खा oder खी §. 693)

मुखबाहूपादतस् (nach §. 575 von ०द्, Dvnd. मुखऽबाहुऽउरुऽपाद) adv. aus Mund, Arm, Huft und Fuss 137, 31.

मुखर् (von मुख §. 564, XIII) adj. र्ता fem. thoricht, gemein sprechend, plappernd.

मुखर्ता (vom vor. §. 554) fem. Plapperhaftigkeit 159, 44; Geschwatzigkeit 171, 16.

मुखरित (von मुखर् nach Anal. von S. 225, इत्, oder Ptcp. Pf. Pass. eines Denom.

मुखरि von मुखर्) adj. ता fem. geschwatzig tonen gemacht, widerhalend 286, 482.

मुख्य (von मुख §. 506, vgl. Bem.; 558, VII; 651) adj. या fem. hauptsächlich, erste, vorderste, vorzuglichste.

मुग्ध s. मुह्.

1. मुच् s. मच्.

2. मुच् (§. 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) Spialth. मुच्च (§. 797) losen 102, 3; 4, 180, 1; loslassen 98, 8; 99, 22; (das Leben = sterben) 118, 14; auflösen 190, 19; befreien 218, 10; 19, 5; entsenden, abschiessen, schleudern

32, 29, 36, 20; 41, 22, 63, 67; 72, 18; 156, 29; 184, 21; ausstossen (vom Ton) 118, 12; vergiessen 34, 15; 128, 5; 185, 10, ausgiessen 149, 28; ausspucken 173, 38; Absol. ausser 109, 12; Aor. (§. 797); मुक्त Ptcp. Perf. Pass. (§. 653, IV), Desiderat. (§. 194). — Caus. losen (befreien) machen 192, 18. — X Par. befreien 82, 16; 197, 24.

— उद् losmachen 187, 2; befreien 104, 9. — Caus. oder X befreien 103, 8. — निर lassen 34, 12; fahren lassen (das Leben = sterben) 255, 25.

— न werfen 44, 4.

— वि loslassen 75, 33; 107, 13; befreien 121, 8; 216, 13; 219, 15; entsenden, ausstossen 41, 8; 279, 488; annehmen 139, 56. विमुक्त (§. 564, III).

मुच् (von 2. मुच् nach §. 289) adj. loslassend.

मुञ्ज मुञ्ज मृञ्ज मृञ्ज I Par. tonen, abwaschen (vgl. मृञ्ज).

मुञ्च s. मच् मुञ्च.

मुञ्ज s. मुञ्ज.

1. मुद् VI (§. 149) Par. zerreiben, tadeln. — X Par. zerreiben.

2. मुद् मुण्द मुद् मुण्द पुद् पुण्द I Par. zerreiben.

मुद् s. पुद् und 2. मुद्.

मुण् VI Par. geloben, versprechen.

मुण्द s. 2. मुद्.

मुण् I Atm. (§. 789, V) fliehen, schützen (?).

1. मुण् I Par. schaben, reiben, vgl. मुद्.

2. मुण् I Atm. (§. 789, V) rein sein, niedrig sein.

मुण्ड (von 1. मुण्ड) adj. उ fem. kahlkopfig; Glossar.

sbst msc. ntr. (§. 711) Kopf (§. 224; 656, IV).

मुद् I Atman. (§. 789, V) sich freuen; मुदित erfreut (§. 894, 1, 3) 14, 24, 32, 21; 60, 31.

— अनु sich mit (jemand) über etwas freuen. अनुमोदित (nach §. 895, 9, d) 55, 3. — प्र प्रमुदित sehr erfreut 114, 1.

मुद् (vom vor.) fem. (§. 709, 3) Freude, Trunkenheit, Wahnsinn.

मुदा fem. Freude.

मुद्ग msc. Keule.

मुद्रा (S. 169, १) fem. Siegel, Siegelring, Stempel, religiöse Handbewegung beim Beten (S. 225, इत).

मुद्रित (vom vor. S. 225, इत) adj. ता fem. gesiegelt, gestempelt.

मुधा (von der organ. Form des Vb. मुद् §. 782) Ind. (§. 783) adv. vergeblich.

मुनि (S. 152, §. 394 von मन्, उ für अ durch Einfluss des Lippenlauts) msc. fem. oder नो fem (§. 709, 3; 712 ein heiliger Weiser; ein Asket, Anachoret (§. 432; 558, VII; 563, IX S 239, मन्; §. 650, I).

मुनिवर (Kmdh. षओ §. 656, II) adj. bester Muni 149, 30.

मुमुक्षु (vom Desider. von मुच्) adj. begierig sich (von allen weltlichen Eindrücken zur ewigen Seligkeit) zu befreien; ein Weiser der thut was zur ewigen Seligkeit fuhr.

मुमुक्षुत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand eines Mumukshu 203, 7.

मुमूर्षु (vom Desider. von मृ) adj. einer der sterben will 246, 14; der im Begriff ist zu sterben.

मुग्ग VI Par. umgeben, bekleiden.

मुद्ग I Par. verwirrt, betäubt, bethort werden; heftig, gross werden; Ptcp.

Perf. Pass मूर्त मूर्धित (§ 896, 2) bethort 37, 27.

— सम् heftig werden, viel werden 174, 41

मूर्व I Par. binden Ptcp Perf. Pass मूर्ण (§ 897, 2).

मूर्त् s मूर्त्.

मुष IX Par. stehlen 100, 19, 147, 18, 189, 22, 191, 16; plundern 259, 168, bestehlen 267, 268; Absol. (§. 914, III, Ausn.), Desider. (§. 192, Ausn. 1) vgl. मष् मूष् मुत्.

मुषल s मुसल.

मुषितक (von मुषित, Ptcp Perf. Pass von मुष, nach § 558 ff) adj. fem. तिका auf schlechte Weise gestohlen 188, 14

मुष्टि (Vb. मुत्) msc. fem. (§ 712) Faust (§. 280).

मुस् मुष IV Par. zerbrechen Aor (§. 858, VIII).

मुसल oder मुषल (vom vor. S 148) msc. ntr. (§. 711) Morserkeule (§ 443; 491; 543; 547, IX; S. 225, इत).

मुस्त X Par. zusammenhaufen.

मुह्र (§. 66, 5; 156, 3) IV Par. betaubt werden (ursprungl wohl von einem betaubenden Schlag), die Besinnung verlieren, ohnmächtig werden 32, 24, 35, 4, bethort werden, मूह (§. 434) 90, 20; verwirrt 241, 77; Thor 262, 198; मुग्ध (vgl. §. 66, 5) verliebt 109, 20; 239, 55; lieblich 239, 47; thoricht 284, 463. Caus. bethoren, verwirren 68, 30, 90, 22; 274, 352; 276, 374.

— अति अतिमुग्ध (eher Kmdh. ३ मु०) sehr verliebt 197, 2.

— परि verwirrt werden. — Caus. (Atm nach §. 789, I, 2, Ausn.).

— वि Caus. bethoren 277, 378.

— सम् Caus. bethoren 105, 19

मुहुर (wohl aus einem Nomen *मुहु Betaubung durch ३, verstummelt zu ३ S 236 „in Betaubungen“, vgl. मुहूर्त) Ind. (§. 783, 104, C) adv. wiederholt, wieder und wiederum, मुहूर्तुः gldd 146, 9, das Moment einer Betaubung, einen Augenblick, eben 71, 10 (vgl. मुहूर्त).

मुहूर्त (von मुहुर, vgl. S 233, त, nach Anal von § 57, 2) msc. ntr. (§ 711), (das Moment einer Betaubung) Augenblick 35, 5, 63, 66, 71, 6, 74, 12; technisch der 30ste Theil eines vollen astronom. Tages oder 48 Minuten (§. 509, vgl. 506, Bem.)

मू I Atm. (§. 789, V) binden

मूक (vom vor. „dessen Zunge nicht gelöst ist“ griech *μυκός* vgl. lat *mūtū* = sskr. मूत Ptcp Pf. Pass. vom vor) adj. का fem. stumm (§. 656, IV).

मूह s. मुह.

मूहवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Thor 8, 30.

मूत्र (eig. Denominat. vom folg) Par. Specth. मूत्रि मूत्रापि (§ 209; 843; 844) Urin lassen. Intensiv (§. 164)

मूत्र (aus *मिक् für मिन्व wie सूत्र aus सिक्) ntr. Urin.

मूर्ख (Vb. मुर्ख § 359; S. 137, § 327) adj. का fem. thoricht (§. 554, VI; 656, II).

मूर्खा (Vb. मुर्ख) fem. Ohnmacht, Bewusstlosigkeit (§. 225, S. 225, इत).

मूर्च्छाय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) ohnmächtig werden.

मूर्त् (Ptcp. Perf. Pass. von मुर्ख wo s.) ता fem. stark, materiell, körperlich.

मूर्त्त्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Körperlichkeit, Form 222, 54.

मूर्तमात्र (von मूर्त् vgl. मात्रा) ntr. nur körperliches 233, 157

मूर्ति (Vb. मूर्ह्) fem Form, Gestalt, Körper, Substanz, Verkörperung 143, 98.

मूर्तितस् (nach §. 575 vom vor) adv aus der Gestalt 139, 55.

मूर्धन् (S. 145, मूर्ध्) msc Haupt (S. 246, II).

मूल I Par. fest stehn, Wurzel sein —
मूल (मुल) X Par. pflanzen (eig Denom. vom folg.).

— उद् X entwurzeln.

— समुद् ausrotten 263, 214.

मूल (S. 169, ल von Vb मृह् für *महिल, उ durch Einfluss des Labials) ntr. Wurzel, Ursprung, Grund 183, 12; Capital; m. n. (§. 711) Name eines Sternbilds, Nakshatra; in Bhvr ausl. fem. ला (§. 476; 479, 503; 506, Bem.; 545; 565, Avybh. §. 681).

मूलतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. von der Wurzel (an) 147, 16.

मूलमोतस् (Kmdh. §. 656, I) ntr. Hauptstrom 253, 96.

मूलहरत्व (nach §. 554 von ०र् Ttp. मूल उहर von Vb. हृ) ntr. Zustand, Thatigkeit eines der die Wurzel ausreisst = Ausrottung, vollständiger Ruin 189, 4.

मूल्य (von मूल §. 476; S. 241, य, 10) ntr. (§. 708) Preiss, Lohn; adj. या fem. kauflich, billig.

मूष मूष I Par. (aus मुष vgl. पूष) stehlen.

मृ VI Atm. im Specth. Aor. und Prec.; sonst Parasm. (§. 789, V); Spcth. म्रिय (§. 797, II) sterben 72, 21; 134, 7; मृत gestorben, todt 39, 17 u. sonst; Desider. मृर्त् im Begriff sein zu sterben 246, 13. Caus मारि todt 99, 24.

मृक्ष s. म्रक्ष.

मृग IV Par. X (Spcth. मृगि मृगापि §. 208; 209; 843; 844) Atm. (§. 789, V) aufspüren (eig. von der Jagd und ursprünglich Denom. vom folg.), jagen.

मृग (Vb. मृह् wischen (mit der Schnauze) = spüren?) msc das Spuren, Suchen, Jagen, (das was ausgespurt wird) Rothwild, Hirsch, Reh, Antelope, Thier überhaupt; Name eines Sternbilds, Nakshatra, gewöhnlich मृगशिरस् genannt, Moschus, fem गी Hindin (§. 638, wann मृगः für मृगोः §. 639).

मृगतृष्णिका (vom gld. ०ष्णा durch क nach §. 558 ff, eig Ttp मृगः) fem. Nebel der sich in Wusten zeigt und aus der Ferne wie Wasser aussieht, Mirage (eigentlich Durst eines Wilds = das wonach das durstende Wild läuft).

मृगदृश (Bhvr. ऽदृश) adj antelopen- (gazellen-) augig 105, 6; 239, 53.

मृगधर (Ttp. ऽधर von Vb. धृ) msc. Mond (eig. Wildtrager, nach dem mit einem Hasen identificirten im Mond erscheinenden Bilde).

मृगनाभि (Ttp. ऽन० „Nabel des Moschusthiers“) msc. Moschus.

मृगपति (Ttp. ऽप०) msc Lowe (König des Wilds wörtlich).

मृगया (von मृग् X §. 336) fem. Jagd.

मृगराज् (Ttp. ऽर०) msc. Lowe (König des Wilds wörtlich).

मृगद्विप्ति (nach §. 563 von ०प Ttp मृगऽद्विप) adj. पिप्ति die Gestalt einer Antelope habend 67, 21; 69, 47.

मृगसत्तम (Kmdh. §. 656, II) adj. beste Antelope 67, 25

मृगावती fem. N ppr. 269, 283.

मृगोदृश (Bhvr. ऽदृ०) adj Augen einer Hindin habend 275, 357.

मृगेन्द्र (Ttp. मृग ऽन्द्र) msc. Lowe (Indra, = König, des Wilds).

मृगोत्तम (Kmdh. मृग ऽत्तम nach §. 656, II) adj. beste Antelope 70, 54; 74, 22.

मृग्य Vb. Par. (§. 235) jagen (?).

1. मृज् (§. 66, 1; 148, 1, Ntr., 156, 3)
II Par. (Spcth §. 800) wischen, reiben,
auswischen 167, 89. — Pf. red. (§. 827);
Partcp. Fut. Pass. मृज्य मार्ग्य (§. 906);
Absol. (§. 914, III, Ausn.). — Intensiv
(§. 806 ved. §. 171). — Caus. मार्जि
(§. 203, Ausn.) reinigen. Ptcp. Perf
Pass. weiss 276, 369.

— नि Desider. herunterstreifen wollen
= blitzen मिमृक्ष् (ved. Pf. red. S. 380,
n. 6) 290, 4 (West. zu मृक्ष्).
— प्र auswischen, vernichten 164, 75.
— तम् zusammenfegen 251, 74; reini-
gen 61, 38.

2. मृज् s. मुज्.

मृञ्च s. मुञ्च.

मृद् VI. IX Par. erfreuen; Absol. (§. 914,
III, Ausn.).

मृष्ट (aus मृ durch das Spcth. von मृ
vermittelt) VI Par. todten.

मृपाल (S. 151, बाल) msc. ntr. (§. 711)
Lotusfiber; fem. ली (§. 705).

मृपमय (von मृद् durch Suff. मय §. 528) adj.
वी fem. erdartig, thonern 216, 18;
. 217, 3.

मृपड oder मृतापड (§. 86, Ausn. 1) msc.
Vater der Sonne (nach Wils. मार्तपड),
Sonne.

मृत्तिका (von मृद् §. 566, X) fem. Erde,
Thon.

मृत्यु (S. 163, तु wohl aus einem Denom.
मृत्य von मृत nach Anal. §. 235 und
sonst) msc. Tod.

मृद् X Par. reiben, zerreiben; मृदित
mitgenommen, angegriffen 157, 36;
Absol. (§. 914, III, Ausn.).

मृद् (vom vor. „zerreibbares“) fem. Erde,
Thon (§. 528; 565; 566, X).

मृदङ्ग (S. 143, ञ्ङ्) msc. (§. 708) Trommel.

मृदु (Vb. मृद्) adj. fem. दु oder द्वी milde,

zart, sanft, Compar. मृदीयम्; Superl
मृदिष्ठ (§. 442; 446; 521, vergl. 459;
554, VI; 563, V; S. 228, ईयस्).

मृध् I Par. Atm. (§. 789, I) feucht sein,
feucht machen; todten (vgl. मृ). Ptcp.
Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I)
मृध (vom vor.) ntr. Kampf.

मृष्ट (§. 66, 4; 149, 2; 156, 1) VI Par. beruh-
ren, streicheln, tasten, denken. Aor
(§. 856, 10); statt des मृ erscheint oft मृ.
— आ beruhren 238, 34.

— परा ergreifen, erobern 6, 7; uber-
waltigen 21, 6; Gewalt anthun 199, 11.
— वि uberlegen 17, 28; 166, 84, Caus.
uberlegen 97, 9; 11.

— — अनुवि uberdenken 181, 25.

1. मृष्ट I. IV. X (§. 208, Ausn. 2; vgl.
209; 843; 844) Par. Atm. (§. 789, I)
ertragen, insbesondere unwillig, doch
auch mit Ergebung; lassen (mit Infin.)
Par. 199, 10. Ptcp. Perf. Pass. und
Absol. (§. 895, 9; 896, 2; 914, I. III).

— अत्र

— — प्रत्यय uber Vermogen ertragen,
leiden, Par. 185, 5.

— परि nur Par. (§. 790, 2) unwillig sein.

2. मृष्ट I Par. ausgiessen; Ptcp. Perf.
Pass., Absol. (§. 896, 2; 914, I u. III).

मृषा (von 1. मृष्ट) Indec. (eig. Instrum.
§. 783) adv. falsch, unnutz.

मृ IX Par. Speth. stark मृषा, schwach
मृषी (§. 805) todten (vgl. मृ).

मे Nebencasus von अस्मद् wo s.

मे (§. 154, 2, 3) I Atm. (§. 789, V) tau-
schen; Absol. (§. 915, II, Ausn.); De-
sid. (§. 194).

— अय abtauschen; Absol. (§. 911, vgl.
915, II; 532, X).

— नि (§. 29, 7, Ntr.) vertauschen.

मेखला fem. Gurtel (§. 563, I. XII).

मेघ (Vb. मिह् S. 138, अ, 11) msc. Wolke (§. 225; 506 u. Bem.; 558, VII).

मेघवत् (nach §. 579 von मेघ) adv. wie eine Wolke 35, 9.

मेघवाहन msc. N. ppr. 250, 64.

मेघवृन्द (Ttp. ऽवृ⁰) n. Wolkenmasse 25, 62.

मेघाय Vb. Denomin. (von मेघ) Atman. (§. 225) wolkig werden.

मेट् s. म्लेट्.

मेट् s. मेट्.

मेय् मेध् I Par. Atm. (§. 789, I) zusammentreffen, verletzen, weise sein. Caus. Aor. (§. 844).

मेद् s. मिथ्.

मेदस् (Vb. मिद्) ntr. Mark und die seröse Secretion welche sich durch die Muskelfasern verbreitet (§. 104, A, b).

मेदिनी fem. Erde.

मेध् s. मेय्.

मेध (Vb. मेध्) msc. Opfer; scheint ved. auch ntr. 293, 3 मेधा fur मेधानि (§. 742, IV) Sch. anders (§. 212, Bem.; 255; 547, IX; fem. धी §. 691).

मेधा (Vb. मेध् §. 335) fem. Verstand, Weisheit (§. 506; 543; 547, IX; 563, XII; 564, XVIII; 629; dafur in Bhvr. ऽमेधस् §. 669, vgl. S. 149).

मेधाय Vb. Par. (§. 235) schnell begreifen.

— मेधाविन् (von मेधा §. 563, XII) adj. नी fem. weise (§. 554, III).

मेध (von मेध §. 506 u. Bem.; 543; 547, IX; 651) adj. या fem. fur Opfer passend, rein.

मेनका (S. 143, अक, 2) fem. N. ppr. einer der Apsarasen.

मेप् I Atm. (§. 789, V) gehn. Caus. Aor. (§. 844).

मेक् s. मेव्.

मेरु (S. 169, रु) msc. N. ppr. eines fur sehr heilig gehaltenen Berges (§. 656, V).

मेरुमहीभृत् (Kmdh. §. 656, V ऽमह⁰) msc. der Meru genannte Berg 170, 1.

मेरुवर्धन msc. N. ppr. 267, 266; 284, 469.

मेव् म्लेव् मेव् I Atm. (§. 789, V) verehren. Caus. Aor. (§. 844).

मेष (Vb. 1. मिष्) msc. Widder (§. 212, Bem.; 255).

मैत्र्य (von मित्र §. 554) ntr. त्री fem. Freundschaft.

मैयिल (nach §. 438 von मिथिला N. ppr. einer Stadt und Landschaft) msc. ली fem. Nachkomme des Königs von Mithilā; Bez. der Sita, der Frau des Rāma.

मैरेय ntr. ein berauschendes Getränk (§. 650, I).

मो (aus मा उ) dass nicht 289, 13.

मोक्षकाम (Ttp.; Infin. von मुक् (मोक्ष्) mit काम §. 275; S. 247, VI) adj. मा fem. abzuschliessen willig 41, 22.

मोक्ष् X Par. lösen, befreien, werfen. — vgl. 2. मुक्, dessen Desider. es nach §. 194 bildet.

मोक्ष (vom vor.) msc. Befreiung der Seele von dem Körper und weiterer Seelenwanderung, ewige Seligkeit.

मोचन (Vb. मुक्) ntr. das Befreien 198, 10.

मोष (Vb. 1. मुष्) msc. das Stehlen, Bestehlung 198, 10.

मोह (Vb. मुह्) msc. Bethörung, Verwirrung 53, 24; 115, 5; 149, 26; 192, 13.

मौक्तिक (von मुक्ता) ntr. Perle.

मौन (von मुनि §. 554, II) ntr. das Schweigen; (Patronym. §. 432, fem. नी).

मौनिन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. schweigend.

मौर्ख्य (von मूर्ख §. 554) ntr. Dummheit.

मौर्य (Patron. von मुर §. 434) msc. या fem.

zum Stamm des Mura gehorig, Bez. der machtigsten indischen Dynastie, der Maurya.

मौर्यदत्त msc. N ppr eines Konigs 193, 17

मोलि msc (§. 708, 4; nach Wils auch fem) Diadem.

मना I Par Spth. मन (§. 795, VI) sorgsam uberdenken, gedenken, preisen.

— समा समाप्तात (§. 656, IV).

मन्त्र मन्त्र मन्त्र I Par. aufhaufen. — मन्त्र zurnen — मन्त्र मन्त्र X Par. salben, barbarisch sprechen, aufhaufen, zerschneiden (?)

मन्त्र I Atm. (§. 789, V) reiben, zerreiben (vgl. मन्त्र). — Caus. मन्त्रि (§. 202, 881, 4; 916, Aor. § 843, 1, Ausn.)

मन्त्र मन्त्र I Par. gehn Aor. (§. 858), Ptcp. Pl. Pass. u. Absol. (§. 896, 2, 914, I).

मन्त्र मन्त्र मन्त्र मुञ्च (§ 154, 2, 2) I Par gehn, Ptcp Pl. Pass u Absol (§. 896, 2; 914, I)

म्रेट् s. म्लेट्.

म्रेट् म्लेट् मेट् I Par irrsinnig sein. Caus. Aor. (§. 844).

म्लत्त्र (?) X Par. zerschneiden

म्लत्त्र s. म्लत्त्र.

म्लत्त्र s. म्लत्त्र.

म्लत्त्र I. X Par. barbarisch, dunkel sprechen. Ptcp. Pl. Pass. (§. 896, 2, 7)

म्लेट् मेट् म्रेट् I Par irrsinnig sein Caus. Aor. (§. 844).

म्लेट् s. म्रेट्.

म्लेट् s. मेव्.

म्लै I Par. hinschwinden 166, 82, hinwelken, schwach werden, म्लान (Ptcp Pl. Pass §. 897, 4) schwach 281, 431.

य

यकन् in mehreren Casus Nebenth. von यकृत् wo s.

यकृत् ntr. (§. 710, Declin §. 754, XV) Leber.

यत्न X Atm. (§. 789, V) verchren (vgl. यत्न).

यत्न msc. eine Art Halbgott, Diener des Kuvera; यत्न Frau eines Yaksha 79, 35.

यत्नदर Name eines Districts 252, 87

यत्नराज (Ttp. यत्नराज §. 639) msc. Kuvera (vgl. यत्न).

यत्नेन्द्र (Ttp. यत्न इन्द्र) msc. (Indra =) König der Yaksha's = Kuvera 61, 54.

यत्न s दा und यम्.

यत्न (§. 6ß, 1; Ausn.; 154, 3; 156, 1) I Par., Atm (§. 789, I) opfern, verehren. Pf. red. (§. 926, 3; 828); Ptcp. Fut. Pass. (§. 905; 906).

यज्ञन (vom vor.) ntr. das Opfern 142, 88.

यज्ञमान (eig. Ptcp. Pr. von यज्ञ, aber nach §. 264) msc. der welcher ein Opfer fur sich vollziehen lasst und dessen Kosten tragt, Opferer (§ 534, 554).

यज्ञस् (von यज्ञ S. 158) ntr. Name des 2ten der vier Veda's.

यज्ञ (Vb. यज्ञ §. 330, S. 165, n) msc. Opfer, Ceremonie, bei welcher ein Opfer gebracht wird, vgl. Sch. Pân. 4, 3, 68 (§. 435; 485; 551)

यज्ञवाहस् (Ttp. यज्ञ von Vb. वह् S. 149) msc. Opfertrager (Bez. der Marut's) 292, 2.

यज्ञसेन (eig. Bhvr. यज्ञसेन) msc. Nebennamen des Drupada 55, 6.

यज्ञिय (von यज्ञ §. 551) adj या fem. zum Opfer tauglich, passend.

यञ्चन् (Vb. यञ् §. 318) msc. fem. (vd. fem. वरी und वनी §. 699) Opfrer.

यत् I Atm. (§. 789, V; ursprünglich Denomin von einem von यञ् abgeleiteten Nomen यति oder यत §. 75) sich anstrengen 4, 16; 292, 8; sich bemühen, Muhe geben 125, 10; 185, 12; 261, 190, machen 70, 56. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 3) यत्नं gelenkt 25, 53, sich anstrengend (§. 894) 25, 53; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — X Par. यति qualen, überwinden, verachten, bereiten.

— यञ्चि überbinden 290, 4 (vgl. यम्).

— या यायत्न abhängig (angebunden) 123, 15; 168, 92; 197, 19; 252, 83.

— — अत्या sich übermassig anstrengen 182, 6.

— प्र sich bemühen 196, 14.

यत् (nach §. 289, vgl. S. 131, O, 1 von Vb. यञ्) adj. bandigend.

यतम् यतर स. यद्.

यतस् (vom Pronom. यद् nach §. 572) Ind. (§. 783) adv. von wo, weil, dass 26, 67; यतस्ततस् von wo von da = von wo immer es sei 19, 5 (§. 127, 2, 7 u. Bem.).

यति (Vb. यम्) fem. Ruhepunkt, Verbindung; — (von Vb. यत्) m. (S. 152, §. 394) Busser, Weiser, — (vom Pronom. यद् §. 556, Bem.) wie viel (Decln. §. 780, II).

यत्कारण (Kmdh. यद् स कृ०) ntr. acc. adv. weil 99, 12.

यत्कृते (Ttp. यद् स कृ० s. कृत) adv. durch welchen 48, 4

यत्न (Vb. यत् §. 330) msc. Anstrengung, Kraft, Beharrlichkeit, Sorgfalt 51, 1; Willen 220, 4; 223, 33.

यत्नतस् (vom vor. §. 575) adv. angestrengt 151, 5; 169, 97.

यत्र (vom Pronom. यद् §. 572) Ind. (§. 786)

adv. wo यत्र तत्र wo da = wohin es immer sei 8, 22 (§. 127, 2, 7 u. Bem.)

यथा (vom Pronom. यद् §. 572) Ind. (§. 783) adv. auf welche Weise, gleichwie, dass (mit Futur.) 12, 30; 83, 25; (mit Potent) 11, 15; so wahr (bei Bethuerung) 7, 16 (§. 123; 127, 2, 7 u. Bem.; S. 236; §. 612; 682, I, 12; 13).

यथाकथ (Avybh. यथा स कथा §. 678, vergl. 682, I, 12) im Acc. यन् wie immer, mit न auf keine Weise 182, 6

यथाकर्म (Avybh. यथा स कर्मन् §. 680, 5 vgl. 682, III, 12) acc. ntr. adv. den Werken gemäss 138, 41.

यथाकाम (Avybh. vgl. das vor.) im Acc ntr. ०यम् adv. nach Lust 56, 17; 62, 56; in Zsstzg ०काम 46, 25.

यथाकाल (Avybh. स क० s. das vor.) in Acc ntr. तन् adv. der Zeit gemäss 42, 19; zur richtigen Zeit 50, 14.

यथाक्रम (Avybh. स क० s. das vor.) im Acc ntr. मम् adv. der Ordnung, dem Rang gemäss, der Reihe nach.

यथागत (Avybh. s. vor.) Acc. ntr. adv. ०तम् wie gekommen 45, 11.

यथातत्त्व (Avybh., vgl. स कर्म) im Acc. ntr त्वम् adv. der Wahrheit gemäss 17, 22; 55, 1.

यथातथ (Avybh. स तथा vgl. यथाकथ) im Acc ntr. adv. यन् angemessen.

यथान्याय (Avybh., vgl. vor.) im Acc. ntr. यम् adv. wie passend ist 15, 16; 16, 19; 23, 32; 61, 43; 75, 34; 135, 1.

यथापूर्व (Avybh., vgl. vor.) im Acc. ntr. वम् adv. wie früher 102, 4.

यथाफल (Avybh., vgl. vor.) im Acc. ntr. तम् adv. der Frucht gemäss, wie es Frucht bringt 114, 21

यथाभीष्टदिश (Avybh. यथा स अभीष्ट (von Vb इष्) दिश, vgl. vor., nach §. 680, III, 4)

im Acc. ntr. याम् adv. nach welchem Ort sie wünschen 119, 4.

यथामति (Avybh. उक्त⁰) im Acc. ntr. adv. der Einsicht gemäss 202, 6.

यथार्थ (Avybh. यथाऽर्थ) im Acc. ntr. यम् adv. der Wahrheit gemäss 184, 13; der Bedeutung entsprechend 186, 23.

यथावत् (nach §. 579 von यथा) adv. angemessener Weise 55, 7; 63, 63; 135, 2.

यथाविधि (Avybh. उक्त्रि⁰ s. उक्त्रि) Acc. ntr. adv. der Vorschrift gemäss 3, 6; 41, 7.

यथावृत्त (Avybh., s. vor.) Acc. ntr. तम् adv. wie geschehn 9, 37; 11, 22; 26, 68, 45, 13; 52, 18; 58, 11.

यथाशक्ति (Avybh. §. 682, I, 12) Acc. ntr. adv. nach Vermögen 44, 1; 45, 7.

यथासुख (Avybh. उक्त⁰ s. उक्त्रि) Acc. ntr. तम् adv. nach Vergnügen 62, 56; 118, 15.

येच्छा (Kmdh. यथाऽच्छा) fem. Wie-wunsch = jeglicher Wunsch 103, 17.

येच्छ (Avybh. s. उक्त्रि) Acc. ntr. इम् adv. nach Wunsch 189, 21.

येष्ट (Avybh. यथाऽष्ट Ptcp. Pf. Pass. von इष्ट) Acc. ntr. इम् adv. wohin man will 6, 9; 44, 3; wie es will 166, 81.

येयोस्ताह (Avybh. उक्त⁰) Acc. ntr. इम् adv. nach Vermögen 45, 7.

यद् Pronomen relativ.: welcher, -e, -es (Decln. § 776); = unserm indefiniten „wer“ 23, 30; ep. die Apposition anknüpfend (wie im Zend) 42, 11 (vgl. auch 48, 5); mit Potent. 23, 28; (wie lat. qui) auf dass 24, 41; 295, 5 (Sch. anders); verdoppelt (§. 683) wer immer 136, 20; 266, 257; mit folg. Pronom. interrog. wer irgend 93, 48; 265, 235; ved. Instrum. येना (S. 297, n. 2) 289, 5; येन wodurch, damit (यथा-*εἶπε-να* fast wie येन कम्) 98, 14; यस्मात् weil 16, 11; 74, 11 (§. 127, 2, u. Bem.; 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; 136, अ, b;

§. 431, Bem., 556, Bem.; 560, 570; 572, 582; ये §. 134, 13; यात् alter Abl. Ind §. 782; 786; येन Instr. Ind. mit Accus §. 785; in Zsstzg §. 685; wird यद्म् §. 680); Compar. यत्तर्; Superl. यत्तम् (§. 570, vgl. S. 234; Decl. §. 778, 2).

यद् (Acc. gen. ntr. des vor. aber) Ind (§. 786) Partik. weil, da, als, wesshalb (§. 127, 2, 7 u. Bem.); mit folg. वा oder 282, 441.

यदर्थ (यद् s. nach §. 785) im Acc.; यम् wesshalb 3, 3; 65, 10.

यदा (von यद् nach §. 572) Ind. (§. 783) adv. zu welcher Zeit, wann, als, sobald als 290, 7 (§. 127, 2, 7).

यदि (von यद् S. 237, य) Ind. (§. 786) wenn; mit Potent. 10, 10, 13; 19, 10; 27, 2, 72, 23; 277, 378; mit Futur 47, 35; mit folg. वा oder 23, 31.

यदु msc. Land in der Nahe der Jamuna um Mathura, der Schauplatz von Krishna's Jugend; der Plur. dient als Plur. des Volksnamens यादव (nach §. 439, c) 238, 38 (in Kmdh. Zsstzg.).

यद्विषय (S. 172, §. 424) msc. N. ppr. Fatalist (es komme, was da kommen will) 126, 1.

यन्त्र (eig. Denomin. vom folg.) X. I Par. zwingen.

— नि beherrschen 209, 17; eindämmen 254, 103.

यन्त्र (Vb. यम्) ntr. Maschine, Instrument, eine Art Gefäss, das Einhalten, Zwang (S. 226, इय, 2).

यन्त्रणा (von यन्त्र §. 337) Beherrschung, Zwang, Strick (?) 185, 5.

यम् जम् जम् (S. 156, 4) I Par. beschlafen (auf umgekehrte Weise, inhiare (vgl. जम्).

यम् (S. 154, 2, 4; 156, 1) I Par. Spcth. यच्छ auch für दा nach I (§. 795, V vgl.

- दा) strecken, reichen, geben, zwingen, regieren, lenken, bandigen (यमान ved §. 30); Aor (§. 847, 4, 856); Ptcp. Pf. Pass. यत und Absol. (§. 894; 896, 2, 914, I); Ptcp. Fut. Pass. यम्य aber hinter Praef. यम्य (§. 906, vergl. नि). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916) — X Par. (§. 808; 809; 843; 844; 881, 4).
- अमि spenden 292, 12.
- आ wann Par. u. Atm. nach §. 789, I und wann bloss Atman. (§. 790, 25); spannen 71, 9. — आयत gross 205, 24 s. bes. — Caus. wann Atm. (§. 789, I, 2, Ausn.).
- उद्दु wann Par. u. Atm. nach §. 789, I und wann bloss Atm. (§. 790, 25), erheben. उद्यत sich erhebend, gewillt 265, 237; (mit Infin.) 266, 246; 281, 429; erhoben 3, 1; 23, 28; 47, 32, 193, 16; lenken 36, 19.
- उव wann Atm. (§. 790, 25), heirathen (Atm.) 193, 23 (vgl. §. 847); 188, 7
- नि lenken 295, 16; einhalten, zwingen, befehlen 50, 9; नियत gezwungen. Acc gen. ntr. adv. nothwendig 148, 20; 158, 41; 189, 20; 193, 3; 221, 15; Ptcp. Fut. Pass. नियम्य (§. 906). — Caus Ptcp. Pf. Pass. नियमित gezwungen 168, 93
- — प्रतिनि प्रतिनियत vorausbestimmt 168, 92; bezahlt 187, 22
- द darreichen, geben 100, 1; 110, 5, 131, 5; 176, 96; 196, 11; यच्छतात् 2te Pson Imp. (§. 809, Bem. 2) 288, 15.
- — प्रतिप्र zuruckgeben 195, 14.
- वि spenden; यन्त (vd. Imper. Aor. I) 292, 12.
- सम् wann Par. u. Atm. nach §. 789, I und wann bloss Atman. (§. 790, 25), beherrschen, lenken.
- यम (vom vor. §. 327) msc. Bezahlung der Leidenschaften, Askese, der Todes-

gott (§. 427); adj. मा fem. zwillingsverbunden, sbst. ntr. ein Paar.

यमन (Vb. यम्) ntr. das Binden, Bezwingen 254, 114.

यमुना fem. N. ppr. eines Flusses, jetzt Jumna.

यवि (Vb. वा S. 151, इ, 2) msc. Wolke (eilend) 293, 2.

यव (यु? S. 139, अ, 12) msc Gerste, Hordeum hexastichon (§. 528; 544, 555, 563; 565; S. 239, मत्); fem. यवान्ति schlechte Gerste, Ligusticum ajwaen (§. 705).

यवस (S. 244 स) msc. Wiesengras

यविष्ठ यवोयस् s. युवन्.

यवःकाय (Kmdh. उक्⁰ nach §. 656, V od. Tatp.) msc ntr. ruhmerfullter Körper, oder Ruhmesfulle (vgl. Rghuv. II, 57) 155, 21.

यव्रास् (S. 149) ntr Ruhm; adj. ruhmreich 294, 8 (§. 551)

यव्रास्कर (§. 104, Ausn. A) msc. N. ppr. 285, 472.

यव्रास्व (von यव्रास् §. 551) adj. ruhmgewährend 144, 106.

यव्रास्विन् (von यव्रास् §. 563, XII) adj. नी fem ruhmreich.

यष्टि masc. fem. (§. 712) oder ह्ये fem (§. 703) Stab, Stock, Schlingpflanze (§. 535).

यस् IV und I (jedoch nach I nur, wenn ohne Praefix oder mit सम्) sich anstrengen. Aor. (§. 858), Ptcp Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, 914, I).

— आ IV sich anstrengen. Caus. (Atm. nach §. 789, I, 2 Ausn.).

— सम् IV. I Par. (s. Simp.).

या II Par. gehn 6, 2; 24, 50; 45, 10, 64, 6; 71, 5; 87, 6; gehn zu (mit 2 Acc.) 93, 48, mit Abstracten im Accus.

- „das werden, was das Eigenschaftswort des Abstract ausdrückt“ ein Kschatriya werden 29, 25, besonnen 103, 8; gerathen in (Acc.) 122, 11; यात (mit Infin.) gegangen um zu 249, 48 (§. 532, X). — Caus. याप्ति machen dass jemand geht, bewegen 194, 4.
- अन्नु nachgehn 264, 225; folgen 163, 70; अनुयात begleitet 190, 15; 275, 358.
- अय weggehn 242, 83, fallen 35, 3 (Abl), weggehn zu (Acc) 57, 31
- — अय weggehn 33, 38; ablassen 42, 13
- अग्नि hinzugehn, herbeikommen 16, 17, 27, 10, 170, 1; angreifen 54, 14; 57, 28.
- अा hinzugehn, herankommen, kommen zu, erreichen 5, 23, 13, 13; 106, 23; 248, 31; 257, 146; 274, 341; 276, 376.
- — उवा gerathen in (अस्तम् = sterben) 255, 126.
- — सप्त zusammen treffen 100, 2; zusammenkommen 34, 6; 111, 8.
- उप hinzukommen 25, 57; mit Abstr. (werden, wie beim Simpl.) 169, 99 (Freund werden). उपयात (§. 532, X).
- नि (§. 29, 7).
- निरू herausgehn, ausziehen, sich entfernen 249, 53; 254, 104; 266, 254; 257; 267, 259.
- — विनिरू herausgehn, sich entfernen 53, 3; 250, 59; 263, 218; 266, 256, 283, 448; 272, 327.
- परि um (etwas schützend) gehn 297, 13.
- प्र vorwärts gehn 25, 55; 187, 15; (Acc. zu) 45, 15; 59, 17; 146, 6; 168, 91, 174, 72 (zur Ruhe); 273, 336; weggehn 87, 9; 257, 147; 241, 70 (Pass. imps.); hervorgehn 276, 374; mit Abstr. (werden wie bei Simplex) 101, 5, 269, 292.
- प्रति zurückgehn 15, 29, 58, 7, 60, 32 181, 17
- चि durchgehn (den Himmelsraum) 287, 7; durchdringen, durchbohren, vernichten 292, 10. चियात schaamlos (§. 554, VI).
- याग (Vb. यन्) msc Opfer.
- याचू I Par. Atm. (§. 789, I) bitten, begehren Par. 22, 14, 26, 71; Atm. 81, 6, 82, 11, 195, 1. — Pass 7, 20; 50, 8. — Plcp. 53, 24; 162, 61 (याचित §. 532, X). Caus Aor. (§. 844)
- प्र verlangen 26, 65 (Atm.).
- याज्ञन (vom Caus. von यन्) ntr. die Leitung eines Opfers.
- यातना (vom Caus. von यत् nach §. 337) fem. das Qualen, Qual, Tortur
- यातृ (S. 159 ऋ? eher von यम् wie यात्र von गम्) fem. (Declin. §. 754, XV) des Bruders Frau (§. 698).
- यात्रा (S. 164, ऋ, 3) fem. das Gehn, Wandern, Reisen, Reise; Fortgang, festliche Procession, Fest; Mittel.
- यादसू (Vb ved. यादू neben या s. West ?) ntr. (§. 709) Seethier.
- यादृषा (यादृ दृषा von Vb. दृष्ट §. 274, S. 136, ऋ, 6) adj ऋी fem. welchem ähnlich, welch.
- याम (Vb. या S. 166, य, und यम् S. 142, ऋ, 23) msc. Gang 287, 7; 293, 2; (Einhaltung), Ruhe, Nachsicht; der achte Theil eines Tages, eine Wacht von drei Stunden.
- यामन् (Vb. या) ntr. Gang, Opfer 291, 1; 296, 1.
- यामातृ (Vb. यम् anomal, vgl. *ज्ञीवातृ in ज्ञीवातृक) msc. (Declin. §. 754, XV) der Tochtermann.
- यामिनी (fem. von ०चिन् von याम „Wacht“ nach §. 563) fem. Nacht.
- याम्य (von यम् vgl. §. 427) या fem. Suden.

यायिन् (Vb. या §. 282) adj. नी gehend 139, 50.

याव msc. Lack.

यावक् (vom vor. §. 566, VI) msc. Lack.

यावत् (von यद् §. 556 Bem. S. 243, वत्, 2) adj. तो fem. so gross als, so viel als, wie viel 93, 49; welch. Acc. gen. ntr. als adv. (Ind. §. 786), Correlat. von तावत् während 66, 13; 114, 3; 266, 254; 273, 340; so lange als 57, 31; 97, 6; 248, 36; bis 134, 9; bis dass 90, 19; 125, 17; 181, 16; 195, 1; als 98, 1; 119, 3; dass 18, 34 (§. 682, I, 2; 127, 2, 7 u. Bem.).

यावन्ति (vom vor. noch §. 557, III, 3) adj. की fem. der, die, das, wie vielste (Ordinale von यावत् durch तिय = *ratio*)

1. यु (§. 155, II, A) II Par. IX Par. Atm. (§. 789, I) verbinden, mischen. युत् (nach §. 896, 2, 2) verbunden 79, 26; 222, 31; versehn, voll 13, 9; Ptcp. Fut. Pass. याव्य (§. 906); Desider. (§. 189)

— सम् verbinden; संयुत् versehn 57, 24; 106, 23.

2. यु III Par. abhalten. — Caus. (§. 203 Ausn.). — X Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) verachten.

— अय entfernen 295, 11.

युक्त (s. युज्) fem. ता eine Pflanze Eláni.

युक्तत्वं (von युक्त Ptcp. Pf Pass. von युज् nach §. 554) ntr. Passendheit 214, 3.

युक्ति (Vb. युज्) fem. Verbindung, Schluss aus Umständen oder Gründen, Analogie 211, 16; Angemessenheit, angemessene Weise 252, 90; Verfahren, Anwendung 259, 165; Gebrauch, ungeschriebenes Gesetz

युक्तितस् (vom vor. §. 575) adv. wie angemessen 15, 8.

युग (Vb. युज् S. 141, अ, 23) msc. Joch (cp.

ntr.) 34, 14; ntr. ein Paar, Weltalter, ved. Alter überhaupt 295, 11 (§. 543, 547, IX).

युगपद् (eig. Titr. युग in der etym. Bed. „Verbindung“ u. Vb. पद् §. 289) Ind (§. 783) adv. (zusammengehend) zu gleicher Zeit, zugleich.

युगल (von युग nach Anal. §. 563, V) ntr. Paar.

युग्म (Vb. युज् S. 166, म) ntr. Paar.

युग्य (theils von Vb. युज् §. 906, theils vom Nomen युग §. 543; 547, IX) msc. Wagen, Zugthier.

युज् I Par. verlassen (vgl. 2. यु).

युक् (पुक् मुक्?) I Par. nachlässig sein.

युज् (§. 156, I) VII Par. Atm. (§. 789, I, wann nur Atm. §. 790, 17) X Par. verbinden Atm. 290, 7; anschirren 291, 4, 5; 294, 2; 287, 7; sich anschirren 295, 15 (ved. युञ्ज् statt युञ्ज्व); 289, 9; 293, 2; spannen, zielen Par. 41, 2 (episch अयुञ्जम् für अयुनजम्) 39, 18; den Geist anspannen um durch tiefe Meditation sich mit dem Atman zu vereinen, युञ्जान ein nach dieser Vereinigung strebender 225, 64 (§. 564, III); युक्त einer der diese Vereinigung erreicht hat ebds; Pass. angemessen sein 97, 7; 106, 15 (mit Gen.); 117, 24; 131, 13 (mit Inf), युक्त verbunden, angestellt 63, 63; treu 144, 108; passend 55, 6; 121, 15; 166, 85 (mit Infin.); 18, 39; 80, 39; mit Loc. 15, 7; 16, 12 (§. 656, IV). — IV Atm. (§. 789, V) sich in tiefe Meditation versenken, um sich mit dem Atman zu verbinden. — Aor. (§. 856, 5, b). — Absol. योग्य (युग्य s. bes. §. 906; 905, 1; 3) s. bes. — Caus. verbinden 254, 104; vollenden 279, 403; begaben 137, 26; einsetzen

- 256, 129; zwingen 18, 34, .Atm (nach §. 789, I) sich verbinden machen, sich gewöhnen 162, 64. — X Par werfen 33, 2; geben, zurückgeben 185, 12. — X Atm verachten (? §. 789, V).
- अन् nur Atm (§. 790), untersuchen, befehlen; अनुयुक्त 193, 13 (S. 225 इन्).
- अभि nur Atm. (§. 790), sich anschicken 190, 2; anrücken in feindlicher Absicht 200, 23; anklagen (Pass.) 176, 96, अभियुक्त beauftragt 190, 5; beflissen 217, 4.
- आ nur Atm. (§. 790), आयुक्त Beauftragter, Agent (S. 226, इन्).
- उद् wann nur Atm. (§. 790), उयुक्त rustig 273, 331.
- उप nur Atm. (§. 790), anwenden 199, 18; Pass. sich passen 215, 19.
- नि nur Atm. (§. 790), bestellen über (Loc.), beauftragen mit 137, 28; zwingen 10, 3 (निवोत्त्य nach §. 905, 3 Ausn. a oder c) 15, 2; Caus. oder X sich anbieten 122, 9; verurtheilen 132, 11; Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 3 Ausn. a u. c).
- प्र nur Atm. (§. 790) anspannen 291, 5; entsenden, werfen 31, 11; 40, 16; 41, 2; 56, 11; 31, 9 (X), 41, 3 (X); richten 287, 4; bestellen, beauftragen 75, 25; 192, 20; Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 3, Ausn. a und c).
- वि nur Atm. (§. 790), trennen, entlassen 47, 35 (ep. Par.); Caus. 196, 12.
- सम् verbinden 59, 22, (befolgend, treu) 144, 109. — Caus. od X Atm. (nach §. 789, I, 2) sich rusten 38, 13.
- युज् (vom vor.) msc. (Decl. §. 754, I) ein Verbinder.
- ययुज् (nach §. 252, Ausn. 5; 289) adj. verbindend, bespannt 27, 7.
- युज्ज्ञान s. युज्.
- युज् s. युज्.
- युद्ध (Vb. युध् eig Ptcp. Pf Pass aber nach §. 333) ntr. Kampf (§. 563, II).
- युद्धमय (vom vor.) adj. यो fem kriegerisch 24, 41
- युध् (§. 156, I) IV Atm kämpfen 20, 16, 23, 34, 27, 4; 28, 16, 33, 4; 117, 5. — ep Par 23, 26, 28; 26, 65, 28, 15; 36, 19, 42, 16 योक्ता: (ep. Aor. mit Guna statt Vriddhi S. 388, n. 1). — Caus. (bleibt Par. nach §. 789, I, 2 Ausn.)
- प्रति bekämpfen 72, 16.
- युध् (vom vor.) fem. (§. 709, 9) Kampf.
- युधिश्चेद (Ttp. mit Loc. des vor. im vorderen Glied nach Anal. von S. 246, II युधिश्चेत्⁰; oder sollte man lieber trennen?) adj. bester in der Schlacht 49, 1
- युन्थ s. पुन्थ.
- युप् IV Par. verwirren, verletzen; Aor (§. 858), Ptcp Pf Pass. u. Abs. (§. 896, 2, 914, I).
- युयुत्सा (vom Desider. von युध् nach §. 334) fem. Kampflust 24, 50.
- युयुत्सु (vom Desider. von युध् §. 298) adj. kampflustig 27, 9, 63, 66.
- युयुधि (Vb. युध् S. 152 द्) adj. kampflustig 292, 8.
- युवति fem. vom folg.
- युवन् (S. 145 अन्) adj. (Decl. §. 754, III) fem. युवति युवती यूनी (§. 699) jung, Jungling, junges Mädchen; Comp. यवीयस् oder कनीयस्, Superl. यविष्ठ oder कनिष्ठ (§. 28 Ausn.; §. 554, II; S. 223, §. 594; S. 228, ईयस्; युवति in Zsstz. §. 699; यविष्ठ §. 566, XII).
- युज्⁰ s. युष्मद्.
- युज्जराज् (Kmdh. युजन् राजन् §. 639) msc. Kronprinz (§. 496).
- युष्मद् Pronomen der 2ten Pson du, ihr (Decl. Sgthema त्व, Dual. युव u. s. w.

§. 773) ved. Loc. त्वे 288, 10; Dual. Nom. युवम् 295, 17; युवोस् (statt युवयोस्) 296, 2; ते vd. hinter नकिष् zu टे (§. 51 und 32) 287, 6 (§. 239, Bem. 1; S. 121, O, 2, b; S. 136, अ, 6; §. 431, Bem.; 439; 491; 560; 582; 583; S. 221, §. 592; S. 227, ईन; S. 243, वत्, 2, S. 246, I).

यूक (S. 160, क?) msc. का fem. Laus.

यूय (S. 165, य) ntr. (msc. §. 711) Menge von vierfussigen Thieren oder Vögeln; fem. यो (§. 691) eine Art Jasmin (§. 476; 477; 506, vgl. Bem.; 651; S. 241, य, 10).

यून् bildet Casus u. aa. Formen aus युवन् wo s.

यूयम् Nom. Plur. von युष्मद् wo s.

यूष s. यूष्.

यूष msc. ntr. (§. 711) Suppe (Declin. §. 754, XV).

येष् s. पेष्.

योग (Vb. युञ्ज्) msc. Verbindung, Rustung, tiefe Meditation (vgl. युञ्ज् IV); die dadurch erlangte ubermenschliche Macht, Zauberkraft, mystischer Dienst des Siva und der Durga; Angemessenheit, Regel (§. 551, XXIII).

योगचूर्ण (Kmdh. ऽचूर्ण 0 §. 656, V) msc. Zauberpulver 186, 10 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

योगज्ञ (Ttp. ऽज्ञ 0) adj. ज्ञा durch Meditation und deren Folgen entstanden 225, 62.

योगवर्तिका (ऽवर्त 0) fem. Zauberdocht, Zauberberlaterne 186, 10 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

योगप्रायिन् (Ttp. ऽप्रायि 0 von Vb. प्रीति §. 282) adj. नी fem. in tiefer Meditation liegend 253, 100.

योगिता (vom folg. nach §. 554) fem. Verbindung 222, 23.

योगिन् (von युञ्ज् nach §. 296 u. योग nach §. 563) adj. नी fem. Verbindung habend, versehn 222, 27; einer der tiefe

Meditation (vgl. युञ्ज् IV) ubt, der sich uberrirdische Macht dadurch erworben hat, Zaubrer.

योगेश्वर (गो ऽईश्वर 0) msc. (Herr der mystischen Verehrung) der geistliche Lehrer 100, 8.

योग्य (Ptcp. Fut. Pass. von युञ्ज् §. 906; und vom Nomen योग nach §. 551, XXIII) adj. या fem. passend, angemessen, tauglich, geschickt.

योग्यता (vom vorigen nach §. 554) fem. Passendheit (consistency Roer) 227, 81, vergl. 82.

योग्यत्व (von योग्य nach §. 554) ntr. Passendheit 207, 22 (vgl. das vor.)

योजन (Vb. युञ्ज्) ntr. (§. 708) das Verbinden; Anstrengung 294, 3 (Sch.); ein Langenmaass von 8, nach aa. 5 engl. Meilen (§. 551, XX).

योद्ध (Vb. युध्) msc. Kämpfer, Krieger.

योध (Vb. युध्) msc. (ntr. §. 711) Kämpfer; in Zsstzge ausl. adj. धा fem. kämpfend 146, 1.

ऽयोधिन् (Vb. युध् §. 282) adj. नी fem. kämpfend 4, 18; 49 14.

योनि (Vb. यु S. 166) msc. fem. (§. 709, 3, B) oder fem. नी weibliche Geschlechtstheile, Geburtsort, Ursprung.

योषा (Vb. जुष् mit य fur ज्ञ wie oft) fem. Frau.

योषित् (Vb. जुष्, vergl. das vor., S. 153) fem. Frau.

योगपय (von युगपद् nach Anal. §. 554, I) ntr. Gleichzeitigkeit.

यौट् यौट् I Par verbinden. Caus. Aor. (§. 844).

यौवन (von युवन् oder युवति nach §. 554, II) ntr. (msc. auch §. 711?) Jugend, Zustand wo man fur einen Jungling,

junges Mädchen gilt; heirathsfähiges Alter 51, 4; 52, 13; (von युवति nach §. 461) Menge von jungen Mädchen.

यौवराज्य (von युवराज nach § 554, I) ntr. Kronprinzenenthum, Stelle des Kronprinzen 197, 15; 247, 22, 256, 129.

र

रंहु I (Vop. X) Par. eilen. Caus. zur Eile antreiben 291, 5. — X रंहु oder वंहु reden, leuchten.

रंहसु (S. 149 vom vor.) ntr. Eile.

रक् लक् रग् लग् रघ् X Par. schmecken, erlangen.

रक्क msc N ppr. 281, 423.

रक्कजया (Ttp. ३३०) fem. die Jayâ des Rakka, Namen einer Bildsäule 281, 425.

रक्त (Ptcp. Pf. Pass. von रञ्ज् wo s.) ता fem. roth; ntr. Blut.

रक्ष् I Par. schützen 36, 13; 18; 76, 37, 100, 8; 104, 13, 109, 13; 122, 14; 168, 95; 175, 50; 271, 316; ep. Atm. 22, 19; 38, 9; 57, 29; Ptcp. Pf. Pass. „geschützt“ und „schützend“ (§. 894; 653, III). — Caus. gld. 122, 18.

— अग्नि beschützen, besorgen 115, 13.

— परि beschützen 11, 14; परि रक्षित (S. 226, इन्).

— सम् schützen, bewahren, behuten 104, 15; 263, 218; 264, 222; 272, 324.

संरक्षित (S. 226, इन्).

रक्षया (vom vor.) ntr. Beschützung, Bewahrung.

रक्षस् (von रक्ष् nach §. 359, vgl. S. 149) msc. eine Classe böser Dämonen (vgl. राक्षस von welchem es nach § 567, II den Plur. bildet); ntr. die Gesamtheit derselben 292, 9 (§. 439; 566, I; 567, II; S. 244, ८, 10).

रक्षा (von Vb. रंक्ष्) fem. das Beschützen, Schutz (§. 650, I).

रक्षापुरुष (Ttp. §. 653, III) msc. Schutzmann, Wächter.

रक्षिक (von रक्षा oder wäre es in रक्षक zu ändern) adj (की fem.) beschützend, Wächter 188, 18.

रख् रङ्ख् रिख् रिङ्ख् I Par. gehn, sich bewegen.

रग् I Par. vermuthen. Aor. (§ 849, 2), Caus. (§. 202, 881, 4; 916). — vgl. रक्.

रघ् s. रक्.

रघु (von Vb. रङ्ख् S. 156, ३, 1) N. ppr. eines mythischen Königs von Ayodhya, im Plur dessen Stamm (ep. vgl. भृगु) 70, 57, 71, 6; ved. = लघु „schnell“.

रघुपत्न्यन् (Kindh. ३८० letztes von Vb. पत्न्य S. 170, वन्) adj. वरि fem. schnell fliegend 291, 6.

रघुष्यद् (Kmdh. रघुःस्यद् von Vb. स्यद् §. 289, S 131, O, 1, 2) adj. schnell stromend, eilend 290, 7.

रघूक्ष्म (Kmdh. oder Ttp fraglich wie bei भृगुशार्दूल und den dort ff.) adj. bester Raghuide oder der Raghuiden 71, 6.

रङ्कु msc. eine Art Antelope, gefleckte axis (§. 489; 501).

रङ्ख् s. राख्.

रङ्ग् रिङ्ग् I Par. gehn, sich bewegen.

रङ्ग (Vb. रञ्ज्) msc. Farbe, Platz wo getanzt, gesungen, Drama gespielt wird; Tanzen, Singen, Dramenaufführen, Schlachtfeld; N. ppr. 275, 353.

रङ्गपीठ (Ttp. ३८० §. 653, III) msc. ntr. Singplatz, Concertsaal 190, 10.

रङ्गभूमि (Ttp. ३८०) fem. Kampfplatz 100, 13; Bühne.

रङ्घ I Atm. (§. 789, V) gehn, eilen. —
X Par. reden, leuchten.

रच् X Par. Spth. रचि oder रचापि (§. 208;
209; 843, 844) ordnen, bereiten, ma-
chen 152, 6.

— आ bereiten, anrichten 183, 6.

— वि machen, verfassen 97, 1; 173, 31;
291, 16.

रचना (vom vor. nach §. 337) fem. An-
ordnung, Verzierung, schriftliche Ab-
fassung, Bereitung.

रत्नक (§. 252, Ausn. 1, S. 142, अक) msc.
त्रिका fem. Farber, -in; aber „eines
Farbers Frau“ रत्नकी (nach §. 701).

रत्नत (Vb. रञ्ज S. 144) adj. ता fem. weiss;
sbst. ntr. (msc. §. 711) Silber, Gold,
Halsband.

रत्नन (Vb. रञ्ज S. 145, अन्न) ntr. das Färben
(fem. नी §. 691 s. das folg.).

रत्ननि (Vb. रञ्ज S. 147, §. 391) oder नी
fem. Nacht.

रत्नोकर (Ttp. ऽकर) msc. Mond.

रत्नोचर (Ttp. ऽचर von Vb. चर §. 277)
msc. री fem. ein Rākshasa, boser Da-
mon, Dieb, Nachtwachter.

रत्नस् (Vb. रञ्ज S. 149, eig. Anhanglich-
keit) ntr. Staub; die zweite der Ur-
eigenschaften (guna) alles endlichen,
das Hangen am Weltlichen; die Lei-
denschaft, welche mit sinnlicher Be-
gierde, Stolz, Falschheit verbunden
ist; ved. Welt (aus Erde = Staub?)
289, 6 (§. 242, Bem. 1 (रत्नी कृ); 563, XII,
wann in Zsstzung ऽरत्नस §. 680)

रत्नस्तुर (Ttp. ऽतुर von Vb. तुर्व §. 289,
vgl. S. 132, O, 1) adj. weltbesiegend
291, 12.

रत्नस्य Vb. Par. (§. 235).

रत्निष्ठ रत्नीयस् Superl. und Comp. von ऋतु
wo s.

रत्नु (S. 156, §. 397, wohl für organ. *रन्त्यु

von र्नु „winden“) fem. (in Zsstzg auch
msc. §. 709, 4, vgl. 704) Strick.

रत्नुमात्रत्वं (nach §. 554 von ओत्र, vgl. मात्र)
ntr. Zustand nur ein Strick zu sein
211, 24.

रञ्ज (§. 154, 2, 2, 156, 1) I (Spth. रज
§. 795, V) IV (Spth. रज्य §. 796, II)
Par. Atm. (§. 789, I) anhängen (vgl.
लग्), ergeben sein, färben. Ptcp. Pf.
Pass. रक्त roth 29, 31; 79, 34; 89, 4; 5;
90, 11; 13, 148, 19; ergeben 180, 20;
197, 19; Pass. refl. (§. 875). — Caus.
रञ्जि färben 147, 13; ergeben machen,
gewinnen 109, 20; 151, 3; 280, 418;
282, 437; Aor. Pass. u. Absol. auf अम्
(§ 881, 4; 916); — in Bed. „jagen“ रजि
(§. 204).

— अन्तु roth und leidenschaftlich werden
(Par.) 235, 7; lieben (Atm.) 90, 15; अन्तुरक्त
ergeben, liebend 90, 20; 200, 22. —
Caus. रज्जि gewinnen (vergl. Simpl.)
100, 9; 114, 4; 181, 22; 196, 17.

— वि feind werden, leidenschaftlos wer-
den; विरक्त lieblos 151, 2; leidenschaft-
los 98, 23.

— सन्तु roth werden; संरक्त 22, 17; 75, 24;
90, 12.

रञ्जन (vom vor.) ntr. das Färben; rothes
Sandelholz; Erregung oder Gewin-
nung von Liebe.

रट् I Par. schreien, heulen. — X Par. Th.
रटि oder रटापि sprechen (§. 208, 209,
843; 844).

रह् I Par. sprechen.

रण I Par. tonen, gehn. Caus. (§. 202;
881, 4, 916; Aor. 844, B). — vd. IV
tönen, sich freuen (aus रम् nach IX
*रम्णा entwickelt); रण्य (Ptcp. Fut. Pass.
ved.) worüber man sich freuen muss,
freudiges 292, 10 (Sch. erfreuend).

— नि sich freuen 297, 18.

रण (vom vor. §. 327, f, S. 139) msc ntr
(§ 711) (Kampf) Schlacht (§. 441,
S. 225, इत).

रणस्वामिन् (Ttp. ऽस्व⁰) msc Siva (Gebie-
ter der Schlachten) 278, 394.

रण्य s. रण.

रण्व रम्ब रण्व रम्ब I Par. gehn.

रत (eig Ptcp. Pf. Pass. von रम् aber nach
§. 333) ntr. Beischlaf, Liebe.

रति (Vb. रम्) fem. Beischlaf, Liebe.

रतिपति (Ttp. ऽप⁰) msc. Gott der Liebe.

रत्न (S. 163, त्) ntr (§. 708) Edelstein,
das beste in seiner Art 189, 2, 191, 16
(anders Wils. Daçak. 75 n. 3).

रत्नभात् (Ttp. ऽभात् nach §. 252, Ausn. 5
von Vb. भत्) adj. Edelsteine erlan-
gend 69, 42

रत्नवर्धन msc. N. ppr 248, 40, 256, 128,
258, 162.

रत्नाकर (रत्न ऽकर⁰) msc. N. ppr. eines
Dichters 248, 39.

रथ (S. 165, य, 2 GWL. II, 306) msc. Wa-
gen, Kriegswagen, Glied, Körper
(§. 460; 521, vgl. 459 u. 427; 532, VII;
538; 544; 564, XII).

रथकार (Ttp. ऽक⁰ von Vb. कृ § 269) msc.
Wagenmacher, Zimmermann, Name
eines Sohnes eines aus der Kaste der
Mahishya von einer aus der der Ka-
rana (§. 434; 475).

रथतुर (Ttp. ऽतुर von Vb. तृ §. 289 und
§. 132, O, 1) adj. Kriegswagen be-
waltigend 293, 2 (vergl. Sāma-V. Gl.
वृत्रतुर).

रथसन्तम (Kmdh. ऽस⁰ §. 656, II) msc. be-
ster Wagen 63, 64.

रथिन् (von रथ nach §. 563) adj. नौ fem. mit
Wagen versehn; msc. Krieger, welche
auf Kriegswagen fechten (§. 460).

रथेज्जा (रथ ऽज्ज⁰ Ttp.) fem. Wagendeichsel
34, 14.

रथोत्तम (Kmdh. रथ ऽउ⁰ §. 656, II) msc
beste Wagen 31, 15.

रथोपस्थ (Ttp. रथ ऽउ⁰) msc. Huft, Hinter-
theil des Wagens 35, 3

रथ्य (von रथ § 521, vgl. 459, 538, 544)
ntr. Rad (der Regierung, vergl. चक्र)
265, 241; या fem. (vgl. §. 460) Wa-
genmenge, Heerstrasse

रद् I Par. spalten, graben.

रद (vom vor.) msc. das Spalten, Zer-
theilen, Zahn.

रद्य Vb. Par. (§. 235).

रध् (S. 149, 5; 156, 3) IV Par. umkom-
men, verletzen; in Jemandes Gewalt
gerathen 289, 13 (Aor. अरधम् §. 857)
Desid. (§. 194). Caus. रन्धि (§ 149, 5)
in jemandes Gewalt liefern 289, 13.

रप् I Par. sprechen, loben; Ptcp. Fut
Pass. राप्य (§. 906, II, Ausn. I, Ausn. a).

रप् रम्प् रप् I Par. gehn, toden.

रभ् (§. 149, 5; 156, 4) I Atm. (§. 789, V)
begehren, unbesonnen handeln (eig.
stark, heftig, wuthend sein, packen;
lat. rob-ur, rab-ies). Desider. (§. 194).

— आ (anpacken) anfangen, beginnen,
unternehmen 5, 8; 76, 36; 77, 12;
100, 21; 114, 3; 118, 24; 120, 6;
121, 12; 182, 2; 183, 6; 259, 165.

— — आ anfangen, unternehmen 164,
73; 274, 349 (mit Infin.).

— परि umfassen, umarmen 241, 72.

— सम् संरब्ध wuthend 31, 20; 40, 16;
86, 1; erregt, heftig 274, 344.

रभस् (vom vor. nach S. 140, vgl. §. 564, I)
ntr. Heftigkeit Rv. I, 9, 6; vgl. 120, 4;
121, 8.

रभस् (von Vb. रभ् nach S. 150; vom vor.
nach §. 564) adj. सा fem. freudig (hef-
tig) 170, 1. — sbst. msc. Eile, Freude;
Betrachtung der Vergangenheit und

Zukunft, Vermissen, Abl. (fast adverb.)
schnell 261, 190; 277, 377.

रम् (§. 154, 2, 4; 156, 1) I Atm. (§. 789, V)
sich freuen (ursprünglich. „ruhen“)
83, 20; lieben 181, 5. Aor. (§. 856),
रत् (Ptcp. Perf. Pass. § 896, 2; vergl.
Absol. 914, I) beschäftigt mit, auf-
merksam auf 82, 12. रस्य (Ptcp. Fut
Pass §. 906, II, Ausn. 1) lieblich, an-
genehm, bezaubernd 64, 7; 79, 34,
146, 2, 150, 34; 171, 11, 182, 22;
286, 480. — Caus. रसि (§. 202, Ausn.,
881, 4, 916) ergötzen 105, 20.

— अस्मि sich erfreuen; अस्मिन् ergeben,
sorgfältig ubend 14, 26, 69, 38.

— अस्व ablassen, aufhören.

— आ Par. (§. 790) sich erfreuen 200, 9,
आरत्त sanft 170, 6.

— उप Par. aber, wenn intransitiv, ar-
bitrar auch Atm. (§. 790) ablassen,
aufhören 30, 38; (mit Ptcp. in Infinitiv-
bed.) 114, 14; 181, 12; उपरत्त gestor-
ben 130, 11; 133, 14.

— नि निरत्त ergeben 65, 18

— परि Par. (§. 790) sich erfreuen

— वि Par. (§. 790) aufhören 130, 10
(mit Ptcp. in Infinitivbed.); 164, 72,
172, 24 (mit Infin.); 236, 12. विरत्त
(§. 476).

रस (vom vor.) adj. सा fem. erfreuend,
theuer; sbst. msc. Liebhaber, Mann,
fem. सा Liebende, Frau; Name der
Lakshmi, Gattin des Vishnu.

रमण (Vb. रम् §. 253) msc. Liebhaber,
Mann; fem. सा Liebende, Frau.

रमाकान्त (Ttp. रक्त Ptcp. Pf. Pass. von Vb.
कम्) m. der Geliebte der Lakshmi 111, 9.

रम्फ् s. रफ्.

1. रम्ब I Atm. (§. 789, V) tönen. —

2. s. रषव्.

Glossar.

रम्भू लम्भू I Atm. (§. 789, V) tönen.

रम्य s. रम्.

रम् लय I Atm. (§. 789, V) gehn

रवि (S. 153, §. 394, Bem.) msc. Reich-
thum 288, 13; 290, 10.

रफ् s. रफ्.

रव (Vb. र्) msc. Ton, Geschrei.

रवि (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. (§. 708, 4)
Sonne.

रघना (wohl richtiger रचना welches vgl.,
S 146, §. 388) fem. Zunge, Gurtel.

रश्मि (S. 167, वि Vb. दृष्ट? vgl. § 149, 2)
msc. Lichtstrahl, Zügel.

रस् I Par. tonen. — X Par. (eig De-
nomin. des folg.; Thema रस्ति रसापि
§. 208; 209, 843, 844) schmecken

रस (vom vor.) fem. सा Zunge, Erde,
स msc. Geschmack, Gefühl, Bewe-
gung, Leidenschaft als Gegenstand
künstlerischer Darstellung, Leiden-
schaft überhaupt, Saft, Ausschwitzung,
der von den Indern angenommene
Ursaft des Körpers, aus welchem
Blut und die übrigen Feuchtigkeiten
entstehn; Quecksilber; ein minerali-
sches oder metallisches Salz, wie
Schwefel, Borax u. s. w.

रसज्ञा (Ttp. रसज्ञ von Vb. ज्ञा §. 270) fem.
Zunge (die Geschmack erkennende)

रसन (Vb. रच् S. 146, §. 388) ntr. das
Schmecken, ना fem. Zunge, Gurtel

रसा fem s. रस; Fluss der Unterwelt
297, 12.

रसान्न (Ttp. रसश्च) n. eine Art Collyrium.

रसातल (Ttp. रसत) ntr. Unterwelt; die
unterste der sieben Unterwelten.

रसायन (Ttp. रसश्चायन) ntr. Gift, Butter-
milch; Lebenselixir, ein Mittel wel-
ches die Jugend erhält und langes
Leben gewährt, Alchymie.

रह् I.A (Thema रहि und रहादि 208, 209; 843, 844, S. 385, n 2) verlassen, रहित beraubt, verlassen, ohne 77, 5, 171, 10, 216, 23

— वि verlassen 74, 17; विरहित verlassen, beraubt 97, 7, 117, 16, 170, 6, 241, 75.

रहस् (vom vor. S 149) ntr. Verlassenheit, Einsamkeit, Geheimniss, Acr als adv. insgeheim, einsam, allein (§. 225; 230; 242, Bem. (रही क); in Zsstzg ausl. wann रहन § 624).

रहस्य (Ttp. रहस् रह्य § 106, Bem 1) adj. या fem sich allein befindend 111, 1.

रहस्य (von रहस् §. 506, vergl. Bem , 651) adj या fein geheim; ntr. sbst. Geheimniss, Mysterium

रहाय Vb Denom. (von रहस् §. 225, 230) Atm. Geheimniss werden.

रहित (Ptcp. Pf. Pass. von रह् aber nach §. 333) ntr. Verlassenheit, Einsamkeit, im Loc insgeheim, allein 37, 2; 54, 12, 88, 23.

रा II Par. geben.

राक्षस (von राक्ष्) adj. स्त्री fem. damonisch, rakschasisch; Spross eines Rakschas (fem. u Plur. msc ntr. aus राक्षस् §. 439), sbst. msc. fem. स्त्री ein böser Damon Rākshasa (§. 466, I), Verein der Rakshas (Plur. msc. ntr aus राक्षस् §. 567, II, 4).

राक्षसेन्द्र (Ttp. राक्षस् इन्) msc. König der Rākshasa, Bez. des Rāvaṇa.

राख् लाख् I Parasm. trocken werden, schmucken, genügend sein, abhalten. Caus. Aor. (§. 844).

राग (Vb. रज्ज S. 141, अ, 23) msc. Farbe, Liebe, Leidenschaft, Sinnlichkeit, Weltlichkeit; Musikweise, deren 16 aufgezählt werden (S. 247, IX).

रागमञ्जरिका (von रज्जि nach § 559, vgl.

S 229, §. 602) fem schlechte Rāgamanjari 194, 21

रागमञ्जरी (eig Ttp रम⁰) fem. N ppr 190, 7

रागिन् (von रज्ज § 296) adj निष्पी leiden schaftlich liebend, farbend

राघ् लाघ् I Atm. (§ 789, V) stark sein Caus. Aor (§. 844).

— उद्- mit लाघ् bildet Ptcp. Perf. Pass उल्लाघ einer der sich von einer Krankheit erholt (§ 897, 5, 2)

राघव (Patron. von राघ्) msc. स्त्री fem. aus dem Stamm des Raghu.

राङ्गव (von राङ्ग §. 489) adj स्त्री fem. aus dem Haar einer Antelopentart (Ranku) gemacht, wollen.

राज्ञ् (§ 66, 1, Ausn.) I Par. Atm (§ 789, I) glänzen, leuchten 25, 52 (राज्ञतम् ep für ०ज्ञतम् vergl. S 310 n. 5.) राज्ञित leuchtend 170, 9; Perf red. (§. 828) Intensiv ved (§. 174, wo aber die Kurze nach § 820 entstanden ist)

— परि rings glänzen 66, 3.

— वि strahlen (Par) 78, 25, 240, 62, (Atm.) 79, 50; 105, 12; 171, 16; Ptcp Pf. Pass. leuchtend 170, 4.

राज्ञ् (vom vor.) msc. (§. 66, 1, Ausn.) König; in Zsstzg ausl. (§ 252, Ausn. 5 und 289) adj. glanzend, leuchtend.

राज्ञकुल (Ttp. ०ज्ञन्कु⁰) ntr. Königsfamilie, Hof 52, 18; 106, 4; 132, 5; 183, 18.

राज्ञत (von रज्जत §. 526) adj. स्त्री fem. silbern; ntr. Silber 65, 1 (oder sollte man रज्जत corr.?).

राज्ञधान (Ttp. राज्ञन् धान letztes von Vb धा wohl in Bed. „Sitz“) ntr. स्त्री fem. Hauptstadt.

राज्ञन् (Vb राज्ञ् S. 145, अन्) msc. König; fem. राज्ञि Königin (§. 433; 459; 497, 554, 644, III, 15; VIII; am Ende von Zsstzg राज्ञ §. 639).

राजन्य (S 147, अन्य; besser vom vorigen §. 433) msc. einer aus der Krieger-(Königs-)Kaste (§ 459, 463; S 223, §. 594).

राजपुत्र (Ttp. राजन् पु) msc. ein Kshatriya, Sohn eines Königs, fem. त्री (§ 622, II) Tochter eines Königs (§ 459).

राजपुरुष (Ttp. राजन् पु०) msc. Mann, Diener, Wachtmann des Königs 106, 12; 133, 10, 284, 467 (§. 554, vgl. §. 588, V)

राजराज (Ttp. राजन् राजन् nach §. 639) msc. König der Könige, König der Welt, Kaiser.

राजर्षि (Kmdh. राजन् ऋषि) msc. ein Seher, Weiser aus der Klasse der Könige oder Kshatriya's

राजशार्ङ्गल (Kmdh. राजन् श० nach §. 656, III) msc. ein tigergleicher, ausgezeichneteter König 16, 17, 68, 28.

राजसत्तम (Kmdh. राजन् सत्त० § 656, II) msc. bester König 53, 5

राजसिंह (Kmdh. राजन् सि० §. 656, III) msc. ein löwengleicher, ausgezeichneteter König 35, 12, 41, 8, 52, 10.

राजाह (Ttp. राजन् अह) adj. हा fem. eines Königs würdig 69, 42.

राजि (S. 153, §. 394, Ausn., von *रज् in Ableitungen von ऋजु) oder त्री fem. (§. 709) Linie, Reihe

राजिव ntr. Lotus (§. 563, IV)

राजिन्द्र (Kmdh. nach §. 656, III oder Ttp.) msc. ein mit Indra (dem Gotterkönig) zu vergleichender König, oder ein Indra (Oberkönig) der Könige 3, 7; 4, 11; 21, 3; 26, 69; 41, 5

राज्ञी s राजन्.

राज्य (von राजन् nach §. 554, vgl. S 240, §. 615) ntr. Herrschaft, Regierung, Königreich (§. 651, II)

रात्र s. रात्रि.

रात्रि (Vb. रन् GGA. 1852, S 547) oder त्री (§. 700) fem. (§ 709) Nacht, Loc

रात्रो Incl. (§ 783); in Zsstzg. ausl. रात्रि (§ 639; 549) wird msc. (ved ntr § 628, 640); wo in Zsstzung anlaut रात्रिम् s (§. 653, I, 1, Bom.).

रात्रिका (vom vor § 558 ff.) fem. Nacht 286, 482

राध् (S. 156, 1) V Par vollenden Pf red. (§. 828).

— ऋ vollenden 197, 16; Caus. sich zum Freunde machen, gewogen machen, gewinnen 50, 7, 151, 3; 4, verehren 169, 96, 202, 6.

राधस् (vom vor.) ntr. Vollendung, Vollkommenheit 287, 2 (Sch. Reichthum), Segen 288, 14 (Sch. Opfer).

राधा fem. N. ppr. 110, 3.

राधेय Bez. des Karna nach der राधा, der Frau des Wagenführers von Dhṛtarāṣṭra, von welcher er, nachdem ihn seine Mutter ausgesetzt hatte, gefunden und aufgezogen ward, (nach § 431) als ob er deren wirklicher Sohn gewesen wäre 277, 379 (ein Karna gleichsam).

राम (Vb. रम्) msc. N. ppr. dreier Incarnationen des Viṣṇu 1. als Paraçurāma Sohn des Dschamadagni, 2. als Rāmatschandra Sohn des Daçaratha, Held des Ramayana; 3. als Balarama Bruder des Krishna (§. 430), fem. ना eine schöne Frau.

रामज msc. N. ppr. 247, 29.

रामदेव msc. N. ppr. 265, 238.

रामद्वद (Ttp. रद्द०) msc. (heiliger) Teich des Rama, N. ppr. eines bestimmten Wallfahrtsorts 46, 28.

रामायण (Ttp. राम अयन) ntr. Namen des die Thaten Ramas, des Sohns des Daçaratha, besingenden epischen Gedichts.

रात्रण (Vb. ह् im Caus. § 253) msc. N ppr. des Rakshasa-Königs, Gebieters von Lanka = Ceylon.

रात्र् s. रास्.

रात्रि (S. 153, § 394, Ausn.) msc. (§ 708) Haufen, Zeichen des Zodiakus (§. 656, IV)

राट् (Vb. रात्र्) msc. ntr. (§. 711) Königreich, Reich, bewohntes Gebiet (§. 490).

रास् रात्र् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) tonen (vgl. रस्). Caus. Aor. (§. 844).

रात्म (S. 147, अम) msc. Escl.

राहु msc. N. ppr. eines Daitya, dessen Kopf von Vishnu abgehauen ward aber lebendig blieb und am Himmel umherirrend durch Verschlingen der Sonne und des Mondes deren Eclipsen bewirkt.

रि VI Par. gehn. — 2. V Par. = 2 ऋ verletzen.

रिख् रिद्ध् s. रख्.

रिद्ध् s. रद्ध्.

रिक् (§. 156, 1) VII Par. Atm. (§. 789, I) Platz machen, leer machen. Aor (§. 856, 5). रिक्त leer 132, 3. — X. I Par. mischen, trennen, verlassen.

— अति अतिरिक्त ubrig 221, 19; Pass. refl. uberragen.

— — व्यति व्यतिरिक्त von einander verschieden; Pass. refl. uberragen; व्यतिरिक्त bewältigt, beherrscht 203, 14; 15.

— आ Caus. आरेचित gemischt, zusammengezogen 190, 15.

— उद् Pass. uberragen; उद्दिक्त deutlich, sicherlich 20, 19. — Caus. उद्देचित uberragen gemacht, uberragend, ausgezeichnet 276, 365.

रिक् (?) I Atm. (§. 789, V) braten, rosten.

रिक् s. राक्.

रिप् (S. 156, 3, 1 Vb. लिप् vgl. रिप् रेप् und रेप्स् „verachtlich gemein“ aus „schmutzig“, oder ob vom Causale von 1. री anomal?) msc. Feind.

रिप् (रिप् रिद्ध्) VI Par. erzählen (? prahlen), kämpfen, tadeln, verletzen, geben

रिम्प् (§. 154, 2, 2) VI Par. verletzen.

रिम्ब् s. राक्.

रिम्प् (§. 156, 1) VI Parasm. verletzen, schlagen.

रिग्नादस् (*रिग्नाद् आदस् vgl. §. 286, Vb. अद्) msc. Vernichter der Schädiger 290, 5.

रिप् (§. 156, 3) I. IV Par. verletzen, toten. Aor (§. 858).

रिद्ध् s. रिप्; ved. = लिद्ध्.

1 री IX Par. Spcth. stark रिप्ता, schwach रिप्ता (§. 805): gehn, brullen, toten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. रेप् (§. 199).

2. री IV Atm. (§. 789, V) tropfen, fließen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. रेप् (§. 199).

— अन् nachströmen (Acc) 291, 3.

रोक् (?) I. Par. Atm. (wurde §. 789, I hinzuzufügen sein) nehmen.

1. रु (§. 155, II, A) II Par. (Anomalie §. 819) brullen, heulen. Desid (§. 189). — वि klagen, weinen 149, 26.

2. रु (§. 155, II, A) I Atm. (§. 789, V, wo (I) hinzuzufügen), gehn, brullen, klagen, schlagen (?); zurnen; Aor. (§. 858); Precat. u. s. w. (§. 867; 869; 870; 871; 903; 917); Desider. (§. 189)

— वि brullen; विरोतुम् (§. 917) 120, 6

रुप् X. I Par. sprechen, leuchten.

रुक्म (Vb. रुक् S. 166, म) ntr. (§. 708) Gold; vd. msc. 293, 2; goldne Kette (?) 290, 4

रुक् (vgl. रुक्) adj. क्ता fem. hart, rauh.
रुक्म (Vb. रुक् vgl. das vor.) adj. = dem
vor.; bis auf die Knochen abgezehrt
281, 433 (ob in रुक् zu andern?)

रुक् (§. 156, I) I Atm leuchten, strahlen
187, 24; gefallen 51, 7; 122, 16. Aor.
 (§. 858); Caus. bleibt Parasm. gegen
 §. 789, I (§. 789, I, 2 Ausn.).

रुक् (vom. vor. S. 132, O, 1) fem. Licht,
Glanz, Blitz, Wunsch; in Zsstz ausl.
 (§. 289) adj. Gefallen findend 277, 377.

रुक्क (Vb. रुक्) msc. Hals- oder Brust-
schmuck; ntr. Guirlande; Kranz.

रुक्चि (Vb. रुक्) od. क्ती fem. (§. 709, 3) Licht,
Glanz, Lichtstrahl, Schönheit, Wunsch,
Begierde, Appetit (zu); Gefallen,
Freude 156, 27.

रुक्चिधाम्न (Ttp. रुक्) ntr. Wohnung des
Lichts = Sonne 236, 13.

रुक्भर्तृ (Ttp. §. 653, VII Ausn.) msc. Herr
des Lichts 236, 17.

रुक्चि (Vb. रुक् S. 169, §. 419) adj. रुक् fem.
schon, lieblich, angenehm, suss.

रुक् (§. 156, I) VI Par. zerbrechen. Ptcp.
Pf. Pass. रुक्न (§. 897, 2).

1. रुक् रुक् I Atm. (§. 789, V) entgegen-
schlagen, widerstehn, Schmerz leiden,
leuchten. Aor. (§. 358); vgl. रुक्चि.

2. रुक् X. sprechen, leuchten.

रुक् 1. s. I रुक्. — 2. I Par. schlagen,
niederwerfen.

रुक्क रुक्क I Par. stehlen.

रुक्क I Par. 1. s. रुक्क. — 2. gehn. —
3. hinken, trag sein, sich widersetzen.

रुक्क s. रुक्क.

रुक् (Ptcp. Pf. Pass. von रुक् nach §. 333)
ntr. Geschrei, Summen 238, 34

रुक् II Par. (Anomalie §. 819) weinen
7, 11; 8, 25; 18, 1; 105, 7; 128, 6;
133, 24; 134, 2; 149, 26, ep. Atm.

und nach I; 24, 46; ep. Ptcp. Praes.
fem. (gegen §. 888) रुक्न्ती 76, 42. —
Aor. (§. 858); Absol. (§. 914, III Ausn.).
Desid. (§. 191).

रुक्ति (Ptcp. Pf. Pass. des vor., aber nach
§. 333) ntr. das Weinen.

रुक् (von रुक् in der Bed. „brüllen“ S. 169
r) msc. Siva; dessen Frau रुक्णी
 (§. 701); Vater der Marut 290, 2 (Sch.
Rig. V. I, 575); Plur. Rudrasohne (heu-
lend) 290, 3; eine Classe von Halb-
gottern (§. 520; 554; 634).

रुक् (§. 156, I) VII Par. Atm. (§. 789, I)
einschliessen, schliessen 187, 14, ein-
halten (binden) 152, 6; zuruckhalten,
hindern 33, 33; 241, 72; 75, 82; 283, 451,
abwehren 33, 5; verbergen 89, 10.
Aor. (§. 856, 5); Aor. Pass. refl. (§. 879);
Ptcp. Pf. Pass. (§. 894); Absol. auf रुक्
 (§. 909, 2, b).

— रुक् auch IV Atm. (§. 789, V) lieben
(wohl eig. Pass. refl. mit anomaalem
Acc. „sich um jemand klammern“).

— रुक् belagern 200, 23.

— रुक् storen 182, 17.

— रुक् Caus. zuschliessen lassen 281, 428.

— रुक् einhalten, hindern 43, 30; un-
fähig machen (?) 28, 21.

— रुक् zuhalten 149, 26; रुक् entgegen-
gesetzt; sich widersetzend 283, 452;
widersprechend 240, 62; widerspruchs-
voll 226, 70; 73 (vgl. Muller Ztschr.
d. DMG. VII, 290).

— रुक् bandigen, bewaltigen 153, 14
Caus. einschliessen, einfassen lassen
254, 106.

रुक्चि (S. 169, §. 419, vgl. GWL. II, 125)
ntr. Blut.

रुक् IV Par. storen, verwirren. Aor. (§.
858). Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2;
914, I).

रुग् (§. 156, I) VI Par. verletzen; vd. roth sein रुग्न्त (mitanom Acc) 288, 13, 294, 2.

रुष् (§. 156, 3) I. IV Par. verletzen, tödten. — IV. X Par. zürnen; Aor (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. (§. 156, 3, 2; 894)

रुद् u. रुद्धि zornig 41, 8; 84, 42; vom Caus. od. X रुद्धि in Zorn gebracht, zornig 186, 16; 236, 18.

रुह् (§. 156, I) I Par. in die Höhe steigen, wachsen 166, 84; Ptcp. Perf. Pass. रुह् (§. 894) gewachsen. 259, 173; bekannt 193, 10; gewöhnlich, durch Ueberlieferung festgestellt. — Caus. रोहि oder रोपि (§. 200).

— अरुहि besteigen 235, 1; 263, 17. — Caus. रोपि übersteigen machen, beilegen.

— अरुभि besteigen 36, 17

— अरु herabsteigen; Caus. verringern 142, 82; अरुरोहि (§. 473).

— अरु ansteigen, besteigen 27, 2; 64, 5; 6; 108, 4; 109, 24; 111, 8; 252, 84; 263, 218; anwachsen 109, 6. — Caus. रोपि besteigen machen 4, 14; 91, 33; hangen 107, 6; heben 11, 21; 104, 9; wachsen machen 257, 149; anwenden, übertragen 210, 12.

— — अरुधा besteigen 188, 16.

— — सारु besteigen 45, 12; 113, 12; Caus. besteigen machen 109, 17.

— वि auseinander wachsen, verwachsen, vernarben (von einer Wunde); Caus. heilen 195, 21 (vgl. विरोपण Sakunt. p. 55 dist. 89).

रुह (vom vor. §. 259) adj. हा fem. wachsend.

रुद्ध् X Par. Thema रुद्धि रुद्धापि (§. 209; 843; 844) rauh sein.

रुद्ध (vgl. das vor.) adj. वा fem. hart, rauh, grausam.

रुद्ध S. रुद्ध.

रुद्धि (Vb. रुद्ध्) fem. das Wachsen, Wachstum, Geburt; Bekanntheit, überlieferte conventionelle Bedeutung eines Wortes im Gegensatz zu der etymologischen.

रुप् X Par. (eig. Denom. des folg. vgl. §. 213, Bem. 1) Thema रुपि रूपि (§. 209; 843; 844) zeigen, bilden.

— नि bemerken 200, 10; untersuchen, prüfen; निरुपित erkannt, erklärt 230, 124; geprüft = sicher 229, 107.

रूप (S. 166, v von Vb. रुद्ध्) ntr. (§. 708) Gestalt (aus Wuchs), schöne Gestalt, Schönheit, Form, Farbe, natürliche Eigenthümlichkeit (§. 213 Bem.; 563, 564, IV; 566, XI; dient als Suffix §. 565, II; vgl. §. 127, 2, 1).

रुप्य (vom vor. §. 564, IV) adj. वा fem. schon; ntr. (§. 708) Silber; gemünztes Gold und Silber (§. 435; dient als Suffix §. 510; 565, I).

रुष् I Par. schmucken. — X Par. (Thema u. s. w. §. 209; 843; 844) zittern, zerspringen (?).

रे Interject. (§. 786) beim Ruf, aber insbesondere verächtlich.

रेक् I Atm. (§. 789, V) Verdacht haben Caus. Aor. (§. 844).

रेखा (Vb. लिख् §. 335) fem. Linie; ein wenig; Betrug; Fülle.

रेखाय Vb. Par. (§. 235) schmeicheln, quälen.

रेचक (Vb. रिच्) adj. चिका fem. öffnend, Entleerung, Stuhlgang bewirkend.

रेचन (Vb. रिच्) ntr. das Ausleeren, Stuhlgang.

रेज् I Atm. (§. 789, V) glänzen, zittern. Caus. Aor. (§. 844).

— प्र sehr zittern 293, 2.

रेट् Par. Atm. (§. 789, I) sprechen, ver-langen. Caus. Aor. (§. 844).

रूप I Atm. (§. 789, V) gehn, tonen.
Caus. Aor. (§. 844).

रेख s. रेव्.

रेभू I Atm. (§. 789, V) tönen, loben,
preisen. Caus. Aor. (§. 844).

— वि (§. 896, 2, 7).

रेभ msc. N. ppr. 296, 5 (§. 443)

रेव् रेख I Atm. (§. 789, V) gehn, wogen.
Caus. Aor. (§. 844).

रेवत् (aus रवि nach § 562, vgl. S. 239,
मत्) adj. तो fem. reich 295, 14.

रेप् I Atm. (§. 789, V) heulen. — Caus.
Aor. (§. 844).

रेहाय Vb. Denom. (aus रेहत् § 225; 230)
Atman.

रे I Par. bellen.

रे (S 153, §. 394, Ausn.) msc. Reich-
thum (Declin. wann in Zsstzg ausl.

§ 737; 746; 748; 752; S. 300 n. 1).

रेवत् msc. N. ppr. des funften Manu der
jetzigen Weltperiode 140, 62 (§. 467).

रोग (Vb. रुन् §. 260) msc. Krankheit
(S. 225, इत्).

रोगभाज् (Ttp. भज्त् von Vb. भज्त् nach §. 252,
Ausn. 5) adj. an einer Krankheit lei-
dend 107, 14.

रोचन (Vb. रुच् § 253) adj. ना fem. strah-
len machend, schon glanzend; sbst. ntr.
das leuchtende, Ather 288, 1; 289, 4;
fem. ना (S. 146, § 388) ein gelbes
Pigment Gorochanā genannt u. aa.
(§. 245, 2, 450).

रोड् I Par. wahnsinnig sein. — रोड् रौड्
gering schätzen. — Caus. Aor. (§ 844).

रोदस् ntr. Himmel. Dual. (§. 90, Ausn.)
सो Himmel und Erde (nach §. 637, 2,
Bem. 2), nach Hemach. 284, 93. Indcl.
(ved. jedoch nicht und anomal S. 304,
n. 2 und 4).

रोध (Vb. रुध्) msc. Ufer (N. ppr. § 430).

रोधस् (Vb. रुध्) ntr. Ufer.

उ रोधिन् (Vb. रुध् §. 282) adj. तो fem. hin-
dernd, ubertaubend.

रोप् s. रुह्.

रोपणाका fem. (= शारिका Turdus Salica;
Sch.) 289, 12.

रोमन् (Vb. रुह् S. 167, मन्) ntr. das Haar
des Korpers (§. 465; 468; 476; 563, IV).

रोमन्य msc. (§. 708) das Wiederkauen
(§ 225).

रोमन्याय Vb. Denom. (vom vor.)-Atm.
(§. 225) wiederkauen.

रोमराजिपय (Ttp. जयिन् §. 639; das vordre
Glieb Ttp. रोमन् उ राजि) msc. der Pfad
der Haarlinie (vom Nabel abwärts),
Taille 237, 22.

रोष (Vb. रुष) msc. Zorn, Arger.

रोह् (Vb. रुह्) msc. Erhebung 246, 15,
Knospe, Blume.

रोहिणी s. रोहित.

रोहित (S. 161, §. 401, GWL. II, 125) adj.
fem. ता oder हिणी (§. 689) roth; far-
big, bunt (?) 138, 38; fem. हिणी auch
हिणि N. ppr. einer Tochter des Daksha,
welche zugleich eines der Sternbilder,
Nakshatra, bildet, und der Mutter des
Balarāma.

रोचनिक (von रोचन) adj. की fem. mit
Rocanā gefarbt, orangefarbig.

रौड् s. रोड्.

रौड् s. रोड्.

रोद्र (von रुद्र) adj. री fem. schrecklich,
furchtbar; fem. री Namen der Gattin des
Siva; ntr. Wuth, Hitze.

रौप्य (von रूप) ntr. Silber.

रौप्यमय (vom vor.) adj. यो fem. silbern
249, 46.

ल

लक्ष् s. रक्ष्.

लक्ष् X Par. und in derselben Bed. auch Atm (§. 789, V, vgl. §. 789, I, 2) sehn, erkennen 98, 12, 115, 10; 184, 9; 186, 15; Caus kenntlich machen, zu erkennen geben 20, 17; andeuten (durch Ellipse) 214, 17, लक्ष्य zu sehend, sichtbar 198, 24; zu kennzeichnend, bezeichnend 210, 18; 212, 13, vgl. 212, 22, s. bes.

— आ erblicken 186, 13; 276, 356.

— उप sehn 181, 23.

लक्ष् ntr. fem. लक्ष् Hunderttausend, msc Ziel, Trug.

लक्ष्पा (Vb लक्ष्) ntr. das Sehn, Bezeichnen, Bezeichnung, Definition, Zeichen, Art 144, 112; 113; Namen; Fleck; fem. लक्ष् Andeutung, Auslassung von etwas aus dem Zusammenhang leicht verständlichen, zu supplirenden, Ellipse; msc. N. ppr. (S. 146, §. 388, Bem.; §. 430; 485; 564).

लक्ष्ता (von लक्ष् nach §. 554) fem. Zustand das Ziel zu sein 184, 24.

लक्षित्व (von लक्षित Ptcp. Pf. Pass. Caus. von लक्ष् nach §. 554) ntr. Zustand des Angedeutetseins, des Supplirtwerdens 214, 15.

लक्ष्मण (S. 167, मन् vgl. §. 563, VIII, wo von लक्ष्मी; von einem Th. *लक्ष्मन्) adj. लक्ष्मण fem. glücklich; ntr. Zeichen; Fleck; msc. N. ppr. des Bruders des Ramachandra; mit beiden letzten Bedd. 237, 31 (§. 431).

लक्ष्मी (S. 167, मी) fem. (§. 709; Declin. auf Tafel zu §. 762 nr. 45) N. ppr. der Frau des Vishnu, Göttin des Glücks und Reichthums; Glück, Reichthum, Herrschaft, Glanz, Schönheit; Bei-

name der Sita, der Frau des Rama (§. 563, VIII; in Bhvr. auslaut. auch लक्ष्मीक §. 671).

लक्ष्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von लक्ष् „das, was man ins Auge zu fassen hat“) ntr. das Ziel, Object 205, 22 (§. 485).

लक्ष्यता (nach §. 554 von लक्ष् Ptcp. Fut. Pass. von लक्ष्) fem. Zustand des Gesehenwerdenmussens = Sichtbarkeit 272, 321.

लक्ष् लङ् लिक्ष् I Par. gehn, sich bewegen.

लक्ष् 1. s. रक्ष्. — 2. I Par. an etwas hangen (vgl. रक्ष्), haften. Aor. (§. 849, 2, Ausn.); Ptcp. Pf. Pass. लक्ष् „hangend“ 199, 13; 280, 410; sonst लक्षित (§. 897, 3, S. 419, n. 3). — Caus. लक्षि (§. 202; 881, 4; 916).

— जि von etwas hangen, angeknüpft hangen; जिलक्ष् hangend 236, 20, herabgefallen, aufgelöst 242, 84.

लक्ष् msc. (§. 708, 4) Stock, eiserne od. eisenbeschlagene Keule.

लक्षि Vb. Denom. (von लक्ष् nach §. 217, vgl. mit S. 228, रक्ष्) Par. leicht machen 170, 4.

लक्ष् (Vb. लक्ष् S. 136, उ) adj. fem. लक्ष् oder लक्ष् leicht, schnell, gering, wenig, klein; Compar. लक्ष्तर und लक्ष्मिन्; Superl. लक्ष्मन् und लक्ष्मिन् (§. 554, VI).

लक्ष्ता (vom vorigen nach §. 554) fem. Leichtsinns 239, 56.

लक्ष् fem. (§. 709) Hauptstadt von Ceylon und Ceylon selbst (§. 436; 441).

लक्ष् s. लक्ष्

लक्ष् (§. 154, 2, 2) I Par. gehn. hinken.

लक्ष् I Par. und in derselben Bed. (nicht mit dem Unterschied nach §. 789, I) Atm. (§. 789, V) übersprin-

gen, überschreiten. — nur Parasm „austrocknen“. — X überspringen, übertreffen, gering schätzen, sprechen, leuchten.

— उद् उbertreten, geringschätzen 181, 4, 191, 21; 278, 396

— वि X übersteigen 170, 1.

लङ्गन (vom vor) ntr. das Überschreiten, Überschiffen 183, 1; Bespringen, Beischlaf 182, 11.

लङ्ग लाङ्ग (phonet. von लङ्ग) I Par kennzeichnen.

1 लङ्ग लङ्ग (§. 79, 1) VI Atm. (§. 789, V) sich schamen 163, 69; Ptcp. Pf Pass. लग्न (§. 897, 3). — X (?) bedecken

2 लङ्ग लङ्ग I Par tadeln, verlaumden, rosten, braten. — X लङ्गि लङ्गि लङ्गापि लङ्गापि (§. 208; 209; 843; 844) erscheinen.

लङ्ग s. 1. लङ्ग.

लङ्गा (vom vor) fem. Schaam, Bescheidenheit.

लङ्ग s. 2. लङ्ग. — od. लुङ्ग X Par. stark sein, schlagen, wohnen, geben, sprechen, leuchten.

लङ्ग I Parasm. kindisch sein, schreien (vgl. रङ्ग).

लङ्ग्य Vb. Par. (§. 235).

लङ्ग लङ्ग I Par. wollustig sein, spielen; ललित schon, lieblich 173, 32; 275, 359. — Caus. (लङ्गि §. 202; 881, 4; 916 nur in bestimmten Bedd., z. B. lallen, in aa. लाङ्गि s. West.). — लाङ्ग लाङ्ग X Par. lieben, lieblosen, erfreuen; ललित 245, 6; 274, 341. — लङ्ग लङ्ग X Atman. (§. 789, V) wünschen. — लङ्ग लाङ्ग Thema लङ्गि लाङ्गि लङ्गापि लाङ्गापि (§. 208; 209; 843; 844) werfen.

लङ्ग X Par. herauswerfen (vergl. das vor.), sprechen (?).

लता fem. Schlingpflanze, Zweig, Strauch. लतागृह (Kmdh. लतागृह) ntr. ein Haus, welches aus Strauchern besteht, Laube 170, 5

लताङ्गुलि (Kmdh. लताङ्गुलि) fem. ein Finger welcher ein Zweig ist (dessen Stelle ein Zweig vertritt) 235, 4.

लतिक्रा (von लता nach §. 558 ff) fem. Schlingpflanze

लप I Par. sprechen, klagen. Ptcp. Fut. Pass. लाप्य (§. 906) — Caus. Aor. अलीलपत् und अललापत् (§. 844, B).

— आ Caus. anreden machen, fragen 130, 6, 8

— प्र sprechen 130, 10.

— वि klagen 100, 22.

— सम् zusammensprechen 197, 7.

लभ् (§. 149, 5, 156, 1) I Atm. (§. 789, V) empfangen, erlangen 30, 2, 31, 18, 49, 13; 50, 10, 12; 62, 60; 70, 54, 100, 20; 128, 4; 151, 5; 155, 23, 161, 58; 174, 43; 175, 49, 189, 23; 256, 135, überschnehmen 258, 154. — ep. Par. empfangen 21, 8, Pass. inbegriffen werden 220, 5; refl. empfangen 254, 108; Aor. (§. 881, 1), Desider. (§. 194).

— आ anfassen 7, 16, Ptcp. Fut. Pass (§. 906).

— — उप tadeln 240, 60.

— उप empfangen 270, 297, finden 185, 14, 192, 10; 11, bemerken, erfahren, einschauen, begreifen 179, 8, 187, 17, 197, 6, 225, 61.

— प्र tauschen.

— — विप्र betrogen 53, 23.

— वि विलब्ध verschenkt (? s. विलब्ध Geschenk) 267, 265.

लम्ब I Atm. (§. 789, V) tonen, fallen, niedersinken 236, 20.

— अत् sich stützen 234, 166; 238, 39.

लालस (vom Intens. von लस् in der Bed. „begehren“, vgl. लष् und वि लस् und GWL. II, 137) msc. und स्त fem. heftige Begierde.

लाला (von anomaalem Intens. von ली; vgl. §. 149, 4, GWL. II, 121) fem. Speichel.

लालित s लड्.

लालितक msc. N. ppr. 264, 228.

लाव msc. वा fem. eine Art Wachtel, *Perdix Chinensis*.

लावण्य (von लवण nach §. 554) ntr. Schönheit, Salzigkeit.

लिख् VI Par. schreiben 167, 89, 194, 3; 278; 396; 397 malen.

— आ schreiben 199, 14.

— -- व्या durchschaben, durchbrechen 173, 30 s. n. (vgl. das folg u. West. bei उड्).

— वि durchbrechen 169, 98, malen, bezeichnen 111, 9.

लिङ् s लङ्.

लिङ् I Par gehn. — X (eig. Denom. vom folg.) das Geschlecht eines Wortes bilden.

— आ umarmen 263, 219; 280, 410, 281, 431.

लिङ् ntr. (§. 708) Zeichen, männliches Geschlechtszeichen; Geschlecht; Natur als Grundlage der Schöpfung 206, 11; der feine Leib (vgl. Windischmann Philos. im Fortg. I, 4, 1831); Kennzeichen (Müller, Ztschr. d. DMG. VII, 306), Prämisse, Prämissen, welche zu einem Schluss führen (vergl. Roer zu Bhāṣāp. S. 31 u. 32 **).

लिङ्गशरीर ntr. (Kmdh. s ल०) die Urkörper, welche Linga, der feine Leib (vgl. das vor.) genannt werden 206, 21.

लिङ्ग्य Vb. Par. (§. 235) klein sein, gering schätzen

लिप् (s. 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) Speth. लिप्प (§ 797) salben, beschmieren, beschmutzen 143, 104, Aor (§. 856, 5); Ptcp. Pf. Pass. (§ 894)

— अनु salben, beschmieren 183, 6, 239, 51 (Atm.); baden 236, 15; Caus salben machen 200, 7

— अत्र अवलिप्त stolz, übermuthig 22, 25, 152, 8.

— आ einsalben 147, 12 V. L.

लिपि (vom vor. S. 152, §. 394) oder के fem. Schreiben, Malen.

लिप् (s. 156, 1) IV Atm. (§. 789, V) klein sein.

लिह् (s. 156, I) II Par. Atm (§. 789, I) lecken 85, 50, 173, 38, Intensiv I ep. Atm. (gegen S 352, n. 1) 39, 5.

— आ schaben, schleifen 137, 36.

— परि Intens. I mit der Zunge herum lecken 116, 4

ऽ लिह् (§ 259, Ausn. 5, 289) adj. leckend.

ली (s. 149, 4) IX Par. (Specth. stark लिना, schwach लीनी §. 805); IV Atm (§. 789, V) klebrig sein, flussig werden, an etwas hangen, erlangen, Pf. red. (§. 826, 5; 830), Ptcp. Perf. Pass. लीन (§. 897, 5) aufgelöst 219, 12, abgelöst 172, 26 (Sch). — Caus (§. 199, 200) wann Atm. (§ 789, III) — X Par. (§. 208) flussig machen

— अत्र hangen.

— — रामव IV sich auflösen 219, 15.

— नि IV ruhen auf etwas. निक्तीन (§ 475).

— प्र IV sich auflösen 139, 54.

लीला (von einem alten verstummelten Intensiv. von लस्) fem. Liebesspiel, Spiel überhaupt.

लुक् (s. 154, 2, 2) I Par. ausreissen: Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2, 14, I u. II).

लुञ्चन (vom vor.) ntr das Ausreissen
185, 3.

लुञ्च s. लञ्च.

1. लुट् I. IV Par. sich walzen, verbunden sein. Caus. Aor. (§. 844, B).

2. लुट् I Atm. (§. 789, V) sich wider-
setzen, Schmerz leiden, leuchten —
X sprechen, leuchten Aor. (§. 858). —
vergl. रुट् und लुन्थ.

लुट् I Par. schlagen, niederwerfen. —
I Atm. (§. 789, V) sich widersetzen,
Schmerz leiden; Aor. (§. 858). — VI
(§. 149, 1) Par sich hin und her wal-
zen 253, 92. Caus. Aor. (§. 844, B). —
— निट् VI herabwalzen 252, 88. — X
ausplündern 258, 159.

1. लुट् oder लुञ्च I Par. bewegen, in
Verwirrung, Bewegung bringen. —
Caus. gld 235, 4.

2. लुट् (§ 149, 1) VI Par. anhängen,
ergeben sein; bedecken.

1. लुपट् und लुपट् I. X Par. stehlen.

2 लुपट् X Par. verachten.

लुपट् रुपट् I Par. stehlen, plündern;
लुपिट 264, 231; 274, 345; 281, 427

लुपट् s. 1. लुपट्.

लुन्थ I Par. schlagen, todten, Schmerz
leiden.

लुप् VI (§ 156, 1) Par. Atm. (§. 789, I),
Spcth. लुम्प (§. 797) brechen, zerbro-
chen; IV Par. verwirren; Aor. der
Viten (§. 856, 5), der IVten (§. 858, VIII);
Ptcp. Pf. Pass. und Absol. der Viten
nur लुप्त लुप्त्वा, wegen der IVten (s
§. 896, 2; 914, III). Intensiv (§. 165,
Bem. 2): — Caus. Aor. (§. 844 B).

— परि unterbrechen 187, 4.

— वि stören.
०१

लुब्ध (Ptcp. Pf Pass von लुभ् vgl. §. 894)
adj fem. वा gierig, geizig, msc. Ja-
ger, Wollustling.

लुब्धक (vom vor. §. 558 ff.) msc. gierig;
Jager, Wollustling.

लुब्धता (von लुब्ध nach §. 554) fem. Geiz
260, 186.

लुभ् (§. 156, 3, 2) IV VI Par. begierig
sein, begehren 68, 31; Ptcp. Pf. Pass.
लुब्ध (wann लुम्भि s. §. 156, 3, 2) willig
197, 21 vgl. bes. — Caus. begierig
machen, anlocken 68, 39; verlocken
71, 6.

— अनु Caus hinter sich locken, sich
verlocken lassen 69, 38 (nach §. 789,
I, 2 u. Ausn.?).

— वि verwirren (Ptcp Pf. Pass. u. Abs.
§. 156, 3, 2). — Caus. bethoren 191, 10

लुम्ब I Par. qualen. — X Par. qualen,
unsichtbar sein (?).

लुल s. 1. लुट्.

लुष s. 2. लूष.

लुह (phonet. aus लुभ्) I Par. begehren
लू IX Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. stark
लूना, schwach लूनी (§. 805) schneiden,
zerschneiden (लूण); Ptcp Pf. Pass. लून
104, 18 (§. 897, 5; 566, VI).

लूता fem. Spinne, Ameise.

1. लूष I Par schmucken. — X Par. ver-
letzen, todten.

2. लूष लूष I. X Par. stehlen.

लेख (Vb. लिख्) msc. Brief; Gottheit (§
441); fem. वा das Schreiben, Malen;
Linie, Reihe, Zeile, Streif.

लेखाय u. लेख्य Vb. Par. (§. 235) wollustig
sein, wanken.

लेख्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von लिख्) ntr.
das Malen und Schreiben.

लेट्टय und लोट्टय Vb. Par. (§. 235) Betru-
ger sein, der vordere sein, schlafen,
glanzen.

लेप् I Atm. (§. 789, V) gehn, verehren (?). — Caus Aor (§. 844).

लेप् (Vb. लिप्) msc. das Beschmieren, Speise, Mortel.

लेपन (Vb. लिप्) ntr. das Verschmieren (mit Baumaterial), Vermörteln 57, 22.

लेलाय Vb. Par. (§. 235) glänzen.

लेग्न (Vb. लिग्न) msc. Kleinheit, ein Bischen.

लेण् s. वेण्.

लोक् I Atm. (§. 789, V) sehn. — Caus. Aor. (§. 844). — X Par. sehn.

— अक् erblicken, sehn 102, 7; 111, 5, 116, 6; 125, 19, 129, 23; 167, 89; 246, 12; nach etwas blicken X Pass. 242, 84.

— आ X ansehen, erblicken 60, 35, 125, 18; 242, 84.

— वि erblicken, sehn 102, 5; 152, 9, 167, 87; 171, 17 (durch blosses Ansehn). — X blicken 156, 26; in Augenschein nehmen 111, 9.

लोक (vom vor.) msc. das Sehn; Welt, Menschheit, Leute (§. 506, vgl. Bem.)

लोकपाल (Ttp. ल०) msc. König.

लोच् I Atm. (§. 789, V) sehn. — Caus. Aor. (§. 844), vgl. लोक्. — X Par. reden, leuchten (?).

— आ I betrachten 202, 8.

लोचन (vom vor.) ntr. Auge; in Bhvr. ausl. ना fem. 50, 11.

लोट् s. लोड्.

लोड्य s. लैड्य.

लोड् लौड् लोह् I Par. wahnsinnig sein (vgl. रोड्). — Caus. Aor. (§. 844).

लोध्र (vgl. रुधिर?) msc. ein Baum, dessen Rinde zum Farben dient, symlocos racemosa.

लोभ (Vb. लुंभ्) msc. Begierde (nach materiellem Gewinn, irdischen Gutern).

लोमन् (S. 167 मन् Vb. रुह्) ntr. das Haar am Körper (§. 430, 1, 2; 440; 441; 464; 563, XI; wann in Zsstz ausl. लोम §. 624).

लोमवाहिन् (Ttp. ल० von Vb. वृह् §. 282) adj. नी fem. Haar tragend (? gefiedert? oder sollte लोमन् = लोमहर्षण sein (vgl. das folg.) haarsträubend? Beisatz der Pfeile) 32, 30.

लोमहर्षण (Ttp. ल० von Vb. हृष्) ntr. das in die Höhe Starren der Haare, ep. adj. (vgl. §. 253) haarsträubend 39, 2.

लोय्य Vb. Par. (§. 235).

लोल (Vb. लुल्) adj. ला fem. zitternd; begierig.

लोष्ट I Atm. (§. 789, V) Scholle sein (eig. Denom. vom folg. nach §. 212 Bem.).

लोष्ट (S. 161. §. 400? wohl zu GWL. II, 119 ff.) ntr. (§. 708) Erdscholle.

लोष्टवत् (vom vor. §. 579) adv. wie eine Erdscholle

लोहित (S. 161. §. 401 vgl. रोहित) adj. fem. ता oder हिनी roth. sbst. masc. rothe Farbe; ntr. Blut (§. 234; 443, 566, VI; 588, VII).

लोहिताय लोहिनीय Vb. Denomin. Par. Atm. (§. 234) roth werden.

लौकिक (von लोक §. 506, vgl. Bem.) adj. की fem. weltlich, menschlich.

लौड् s. लोड्.

लौल्य (nach §. 554, I von लोल) ntr. Gierigkeit, Begierde 100, 13; 16; 118, 23.

ल्पो ल्यो ल्वी (?) IX Par. Speth. mit kurzem इ (§. 805), sich anschließen.

ल्वी s. ल्वी u. ल्वी.

व

वंश msc. (§. 708, 4) Bambusstab; Stamm, Geschlecht, Familie; msc. fem. व्री Flöte, Pfeife (§. 596, vgl. Bem.; 545; S. 239 मत्).

वंश (vom vor. §. 506, vgl. Bem. u. §. 651) adj. वृ fem. zum Geschlecht gehörig 256, 127; abstammend 140, 61; von guter Familie seiend; sbst msc. Sohn, Schuler.

वंह s. वंह und रंह.

वक् msc. Kranich.

वकुल (Vb. वङ्) msc. eine Pflanze, Mimulus elengi; eine Apothekerwaare, Cactol.

वक्क् s. वक्क्.

वक्तुमन् (Bhvr. वक्तुम् (Infin. von वच्) s. m. nach S. 247, VI) adj. zu sprechen die Absicht habend, im Begriff zu sprechen 125, 21.

वक्तृ (Vb. वच्) adj. व्री fem. sprechend, Sprecher, gesprachig, beredt, wahr redend, weise.

वक्त्र (Vb. वच् S. 164 व) ntr. (und masc. §. 711) Mund, Gesicht; Vers (§. 488, 517).

वक्र (Vb. वङ् §. 169 र) adj. वृ fem. krumm, unredlich, betrügerisch; sbst. ntr. (§. 708) Arm eines Stroms (§. 554, VI).

वच् I Par. zurnen (?); wachsen; Pf. red. gross, hoch sein 290, 3 (Sch. anders); Ptcp. Pf. Pass. ved. उक्तित (§. 895, 2 Bem.) mächtig geworden 291, 2 (Sch. anders).

वक्तस् (S. 149) ntr. Brust.

वक् वङ् I Par. gehn.

वङ् I Atm. (§. 789, V) krumm gehn.

वङ् s. वक्.

वङ् I Par. gehn, hinken.

वङ्घ I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) gehn, tadeln, einen Weg beginnen, anfangen, eilen.

वच् (§. 147; 154, 3; 156, 1) II Par. (wo Atm. §. 789, I; defect. §. 821) sprechen, nennen, sprechen zu, anreden, mit Accus. der Person und Sache 3, 2, 4, 14, 15, 30; 42, 9; 43, 24, 44, 36, 50, 6; 66, 10; 83, 20; 106, 13, 18, 107, 4, 113, 3, 133, 3; 187, 7; 246, 16, 252, 82; beschreiben 34, 7, Atm. (§. 789, I) 103, 13, 126, 8; 202, 6 Pf. red. (§. 826, 3; 828); Aor. (§. 841, 856, 3); Aor. Pass. (§. 883), Ptcp. Pf. Pass. उक्त (§. 656, IV), Ptcp. Fut. Pass. वाच्य zu sprechend u. s. w. s. bes. (§. 905), mit बहु preisen 251, 67. — Desider zu sagen begehren 57, 26; 286, 481 — Caus. u. X sagen machen, zu sagen befehlen; mit स्वस्ति „Seegen u. s. w.“ (wo s.) 26, 51 (ep. Absol. वाच्य §. 915 Bem.); sagen.

— निरु erklären 204, 11; निरुक्त (§. 485, 509, vgl. 506 Bem.).

— वृ herausreden, verkunden, sprechen, sprechen zu, anreden 44, 5; 58, 1, 114, 7; 132, 10; 24; 135, 2, 143, 103, 276, 367; प्रवचनीय (§. 901).

— प्रति entgegenreden, antworten (Acc. der Person) 48, 8; 57, 25; 84, 43, 86, 61; 91, 23.

— सम् zusammen sprechen (Acc. der Person) 132, 22.

वचन (vom vor.) ntr. das Sprechen, Rede, Satz, Befehl.

वचस् (Vb. वच् S. 149) ntr. Rede, Stimme, Befehl 12, 27.

वचस (vom vor. nach Anal. §. 564, I) adj. वा fem. beredt, weise 296, 2

वन् I Parasm. gehn, herumstreifen (lat. vag-us). — X Par. einen Weg machen (pflastern), gehn, ved. starken.

वन् adj. (vom vor. S. 169 र vgl. उग्र) र fem. hart; sbst. msc. ntr. (§. 711) Donnerkeil, Diamant, emblic myrobalan, Phyllanthus emblica; saurer Hafer-schleim; Kind.

वन्धर (Tip. उध⁰) msc. Indra (der Träger des Donnerkeils).

वन्सार msc. N. ppr. 264, 226.

वञ्च (§. 154, 2, 2) I Par. gehn, herum-irren; Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I; II); Ptcp. Fut. Pass. (§. 905); Intens. (§. 169, 3). — Caus. wann Atm. (§. 789, III) u. X Atm. (§. 789, III) be- trugen 54, 16; 55, 20, 100, 21; 104, 22; 130, 23; 186, 24.

— अग्नि Caus. oder X betrugen 59, 20.

वञ्चक (vom vor.) adj. चिका fem. betru- gend, Betrugor.

वञ्चन (Vb. वञ्च्) ntr. Betrug.

वद् I Par. umgeben, bekleiden. — I Par. sprechen. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916). — od. वद् X Par. (§. 208; 209; 843; 844) kleiden, knupfen, theilen.

वद् msc. der grosse indische Feigenbaum (ficus Indica).

वद् वद् I Par. fett sein, stark sein.

वडवा l. वडवा wo s.

वण् वण् I Par. einen Ton von sich geben. — Caus. Aor. (§. 844).

वणिन् s. वणिन्.

वण्ट् I u. X (§. 209; 843; 844) Par. theilen.

वण्ट् I Atm. (§. 789, V) allein gehn.

वण्ड् I Atm. (§. 789, V) theilen, klei- den. — X Par. theilen (vgl. वद् वण्ट्).

वत् Indec. (§. 786 alter Instrum. (?) des Ptc. Pf. Pass. वत् von वन् todten, „ver-

nichtet“. Interj. bei Schmerz wehe! bei Mitleid; Freude; Erstaunen; Ruf

वत्स ntr. Brust; msc. Kalb, Jahr; masc. fem. सा zärtliche Bezeichnung eines Kindes, Schulers; N. ppr. eines Lan- des 46, 24; Volkes 47, 41 (§. 443, 554, VI; 561, V; 563, V).

वत्सर (S. 172 सर; vergl. das vor.) msc. Jahr (§. 549).

वत्सल (von वत्स §. 563, V) adj. ला fem. liebend.

वत्सलता (nach §. 554 vom vor.) fem. Liebe 261, 194.

वद् (§. 154, 3) I Par. Atm. (§. 789, I wann nur Atm. §. 789, V) sprechen, anreden, tönen; Par. 7, 10; 59, 24; 75, 22; 102, 10; 103, 12; 111, 7; 113, 16; 119, 21; 179, 12; 194, 20; 252, 81; वदामसि (ved. §. 813, 2). — Atman. 15, 1; 46, 30; 58, 3; Perf. redupl. (§. 826, 3; 828); Aor. (§. 849, 2 Ausn.); Ptcp. Pf. Pass. vd. उदित gesprochen 241, 69; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, 5); Absol. (§. 914, II). — Caus. und X (beachte §. 789, I, 2 Ausn. 3) reden tonen ma- chen; sprechen, befehlen.

— अय wann nur Atm. (§. 790) zanken, schimpfen.

— अग्नि Caus. od. X sich beugend be- grussen, grussen 12, 29 (ep. अग्निवादयित्वा §. 915 Bem.), 31; 17, 24; 26, 68, 76, 44.

— आ (Par.) anbrullen 290, 9 (वदता vd. mit gedehntem Auslaut §. 813, 3).

— पर् वि verlaunden, परिवहित (S. 226, इन्).

— प्र erklären (Par.) 132, 14; 162, 64

— प्रति antworten (Par.) 181, 13.

— वि uneins sein (Atm. §. 789, V), strei- ten 132, 10 (vgl. n.).

— सम् zusammen reden (Par.) 19, 8.

वद् Vb. Denomin. Atm. (§ 212, Bem. 2) sprechen.

वदन (Vb. वद्) ntr. Mund, Gesicht.

वदान्य (Vb. वद् S. 150) adj. या fem. freundlich redend, beredt, freigebig (§. 656, IV).

वध् s. हन्.

वध (vom vor. S. 139 अ, 12 §. 327) auch वध msc. das Morden, Todten, Vernichten, Mord; Morder (§. 547, IX).

वधू (S. 158 ऊ Vb. वह् org. *वध्) fem Frau, junge Frau, Frauensperson (§. 520; 554, II).

वधूनी fem. eine junge Frauensperson, die im Vaterhaus verheirathet, oder unverheirathet, lebt; des Sohnes Frau

वन् (§. 154, 2, 4) I Par. tönen, ergeben sein, verehren, lieben 157, 36. — I Par. handeln, todten. Caus. (§ 202; 881, 4; 916). — VIII Atm. (§. 789, V wo s.) bitten, verlangen; ved. annehmen 288, 11 (बन्व ved. Imper. Aor. oder nach II Conj. Cl.). Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); ved. Desider. (§. 190 Bem.). —

X s. 2. तन्.

वन ntr. (§. 708) Wald, Wasser, Haus (§. 472; 476; 479; 626; §. 25, 1 Ausn. 4.; S. 246, IV).

वनगज (Kmdh. §. 656, V) msc. Waldelephant, wilder Elephant 127, 17.

वनचर (Ptp. च⁰) adj. री fem. im Walde lebend 153, 11.

वनमृग (Kmdh. §. 656, V) msc. im Wald lebende Gazelle 69, 45.

वनरात्रि oder त्री fem. Waldreihe 78, 23; 92, 45.

वनस्थ (Tip. इस्थ von Vb. स्था) adj. या fem. im Walde wohnend, wild; msc. Eremit, Reh.

वनस्पति (1. वनस् Genit. von वन् (s. Sāma-

V. Gl) od. Thema वनस् (in vd. वनर्षद् Rv II, 7, 14, 1) = वन) und व०; S. 12, n. 1) msc. Baum

वनिता (fem. von Ptcp. Pf. Pass. von वन्, wo s) fem Frau.

वनिन् (nach §. 563 von वन) adj. नी fem mit Wasser versehen, Wasserspender 291, 12.

वनेचर (Tip. वने (Loc. §. 246, II) चर §. 277) adj. री fem. Waldbewohner, Wilder, Damon.

वनोकस् (Bhvr. वनश्चोकस्) adj. waldbewohnend 25, 61; msc. Eremit 11, 18; wildes Thier 69, 38; Affe.

वन्दू I Atman. (§. 789, V) begrüssen, verehren 44, 34; 92, 43; 168, 92.

— अग्नि ehrfurchtsvoll grüssen 179, 15

वन्दन msc. N. ppr. 296, 5.

वन्दना (Vb. वन्दू §. 334) fem. das Preisen insbesondere der Gotter, Beten.

वन्दिन् (Vb. वन्दू) msc. Lobsanger, Barde, Schmeichler.

वन्धुर (wohl eig. identisch mit बन्धुर, wo vergl.) ntr. (nach Sch.) Balken des Wagens (Sch. der Sitz des Wagenlenkers s. Sāma-V. Gl. त्रिवन्धुर) 290, 9.

वन्य (von वन §. 476) adj. या fem. im Wald gewachsen, hervorgebracht, wild.

वप् (§. 154, 3; 156, 1, eig. Caus. von वी वापि mit Verkürzung nach Anal. von § 199, Bem. 2; vergl. वी und व०-viaw) I Par. Atm. (§. 789, I) Samen geben, säen, werfen, scheeren. Pf. red. (§. 826, 3; 828).

— अग्नि (Atm.) über sich werfen, sich anziehen (vgl. प्रति) 294, 4 (Sch. sehr spalten, zertheilen).

— नि (§. 29, 7) säen.

— प्रति schmucken 198, 16.

वप् Vb. Denom. Atm. (§. 212 Bem. 1) scheeren, säen (?).

वपुस् (Vb. वप् S. 158, उस्) ntr. Körper, schöne Form oder Gestalt, Schönheit 290, 4.

वपुष्टदेवी fem. N. ppr. 268, 281; 269, 289.

वप् (Vb. वप् S. 169, र्) msc. ntr. (§. 711) Saatfeld, Wall, Ufer, Hügel 173, 36.

वभ्र s. वभ्र.

वम् I Par. erbrechen; Pf. red. (§. 828).

Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, 914, I). — Caus. (§. 202, 881, 4; 916).

वम् msc. N. ppr. 297, 15.

वय् I Atm. (§. 789, V) gehn.

वयस् (vom vor. oder Vb. वी S. 149) ntr. Vogel; Lebenszeit, Alter, Jugend (§. 439; 564, III; 566, I; 567, II).

वयस्य (vom vor. S. 241, य, 10) adj. या fem. jugendlich; msc. Freund (Altersgenoss).

वयुन (Vb. वी S. 157, उन) ntr. Erkenntniß (? Bewegung, Gang) 294, 2; 6 (in den Stellen im Sāma-V. theilweis „Ritus“ ?) Tempel.

वयोवृद्ध (Ttp. वयस् वृद्ध Ptcp. Pf. Pass. von वृद्ध) adj. धा fem. alt 13, 7.

वय msc. N. ppr. 296, 6.

वर् X Par. वरि वरापि (§. 208; 209; 843, 844) wählen; 52, 9; 10. — X Par. Atm. वारि bedecken (vgl. वृ).

वर (Vb. 2. वृ §. 327) adj. रा fem. (zu wählend) beste, vorzüglichste, älteste; Ntr. Acc. वरम् Indec. (§. 783) besser, gewöhnlich mit folg. न „als“ 153, 11, 165, 77; vielmehr 293, 2 (Sch. anders „den Preisenden“); msc. das Wählen, Bitten, (das Gewählte) Geschenk, Gabe, Segen; (der Gewählte) Brautigam.

वरण (S. 146, §. 388) msc. ein gewisser Baum, capparitis trifoliata.

वरण्य Vb. Par. (§. 235).

वरद् (Ttp. वृद् von Vb. दा) adj. दा fem. Segen spendend 57, 26.

वरवर्णिन् (nach §. 564 von वर्ण Kmdh. „beste Kaste“) adj. नी fem. von edelster Kaste stammend 6, 5, 18, 2, 47, 39; 19, 17; 83, 30

वराक (Vb. 1. वृ §. 293) adj. की fem. gemein, niedrig, unrein, elend 106, 20, 107, 7; 129, 6; 186, 2; 200, 1.

वरारोह (Bhvr. वरश्चा⁰) f. हा eine schongebaute Frau.

वराह msc. Eber (§. 475; 656, III)

वराहवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Eber 254, 104.

वराहु (S. 156, उ, 2) msc. Eber (vgl. वराह und Roth Nir. S. 56; Sch. „Feinde todtend“) 294, 5

वरिवस्य Vb. Denomin. Par. (§. 224) verehren, bedienen, gebrauchen 189, 23

वरिष्ठ वरीयस् s. उरु.

वरुण (Vb. 1. वृ) msc. schützend 289, 6, Gottheit der Gewässer und Regent des Westens; seine Frau वरुणानी (§. 701, 464, 480; 561, III; IV; 588, V)

वरुण्य (Vb. 1. वृ S. 165, §. 413) ntr. Ru- stung.

वरुणिनी (fem. von वरुन् vom vor. nach Thema §. 563) fem. Armee.

वरुण (Bhvr. वरुञ्ज) adj. schönste Hüfte habend 81, 53.

वर्ग (vulgus Vb. वृत्) msc. Abtheilung, Classe, Menge, von ähnlichen Gegenständen (§. 506, Bem.).

वर्च I Atm. (§. 789, V) leuchten, glänzen वर्चस् (vom vor.) ntr. Glanz, Gestalt, Unrath (§. 225; 230; 566, XII, wo in Zsstz §. 624).

वर्चीय Vb. Denom. (vom vor.) Atman. (§. 225; 230) glänzen.

वर्ज (Vb. वृत्) adj. ता fem. ermangelnd, ausser 294 Überschr.

वर्जन (Vb. वृत्) ntr. das Verlassen, Aufgeben.

वर्ण X Par. वर्णं वर्णायि (209; 843, 844; cig. Denom. vom folg.) malen, beschreiben 171, 18; 207, 23; 257, 67; loben, sich anstrengen, werfen, senden. — नि anschn (sollte निरू zu corr. sein? dieses ist in dieser Bed. belegt (vgl. West. und निर्वर्णन), aber für नि wäre dies das erste Beispiel, vgl. jedoch das sehr ähnliche नि इप्.) 187, 12.

वर्ण (Vb. 1 वृ S. 165 न) msc. Farbe, Kaste, msc. ntr. (§. 711) Buchstab, artikulierter Laut 233, 163 (§. 477; 563, I IV VI). ~~वर्णक~~ (in Bhvr. nach §. 671 vom vor) पिका fem 184, 8.

वर्णन (Vb. वर्ण) ntr. Beschreibung, Malen; fem. णा Preis, Lob.

वर्णि (Vb. Denom. von वर्ण §. 213 Bem. 1) Farbe annehmen, वर्णित gefärbt 199, 13.

वर्णिका (von वर्ण) fem. eine Schreibfeder. वर्तक (Vb. वृत्) msc. तका und तिका fem. (S. 143, §. 385) Wachtel (perdix dioeca).

वर्तनि (Vb. वृत् S. 147; 391) fem. Weg, Pfad 298, 18 (Sch. Wagen).

वर्तमान (Ptcp Praes. von वृत्) ntr. Gegenwart 113, 11.

वर्तिन् (Vb. वृत्) adj. नी fem. sich aufhaltend, befindend.

वर्तिस् (Vb. वृत् S. 154 इस्) ntr. Weg (Sch Haus) 295, 16.

वर्त्रिका (Vb. वृत् S. 162, तिका) fem. Wachtel (s. वर्तक); Docht, Lampe in योगव⁰ Zauberlande 186, 10.

वर्त्सन् (Vb. वृत् S. 167 §. 360) ntr. Pfad, Weg; gegen Gramm. msc. 185, 2.

वर्ध् X Par. spalten, fullen.

वर्धन (Vb. वृध् §. 253) ntr. Zunahme, Vermehrung.

वर्धन् (Vb. वृध् Caus. §. 282) adj. नी fem. vermehrend 51, 5.

वर्ष (S. 149 wohl von einem alten Caus. von वृ) मर. Gestalt.

वर्षन् (Vb. 1 वृ) ntr. Panzer (§. 563, S. 221 §. 592; S. 225 इत).

वर्ष s. पर्ष und vgl. वृष.

वर्ष (Vb. वृष) msc. ntr. (§. 711) Regen, Jahr, Erdtheil, Wolke; fem. Plur (§. 709, 3; 716) Regenzeit (§. 485, 496; 547, II, 549; 588, II).

वर्षधर (Tlp. उध⁰ von Vb. धृ) msc. Eunuch वर्षाम् msc; fem. मू od. मूनी (§. 703) Frosch (Declination §. 723; 725; 727; 729, 731; 733; 739; 741; 744; 750).

वर्षिष्ठ वर्षिषिस् s. वृष्ट.

वर्ह I Atm. (§. 789, V) gut, vortrefflich sein. — X schlagen, vgl. बर्ह.

वर्ह ntr (§. 710) Pfauenschweif (§. 564, VII) बर्हिषा (vom vor. §. 564, VII) msc. Pfau (§. 526 Ausn.).

वल् I Atm. (§. 789, V) bedeckt werden, gehn. — Caus. (§. 202; 881, 4, 916) वलित bewegt, sich bewegend 275, 360; 286, 481.

— अति sehr bedeckt sein अतिवलित (eher Kmdh. उव⁰) 189, 22.

— सम् संवलित verbunden, gemischt 173, 38; 175, 48.

वल्य msc. ntr. (§. 711) Armband.

वलक् X Par. sprechen.

वलकल msc. ntr. (§. 711) Baumrinde; ein aus Baumrinde gemachtes Kleid.

वल्ल I Par. springen, gallopiere 274, 342. वल्ला (vom vor.) fem. Zugel.

वल्लु (Vb. वल्ल S. 156, §. 397) adj. schon (§. 443; 480; 558, VII; 235).

वल्लुय Vb. Par. (§. 235) ehren, süss, hold sein.

वल्लु I Atm. (§. 789, V) essen.

वल्लुल् वल्लुल् s. पल्लुल्.

वल् I Atm. (§. 789, V) bedeckt werden, gehn (vgl. वल्).

वल्लभ (S. 147 अम) adj. मा लम geliebt, theuer (§. 650, I).

वल्लि oder ली fem. eine sich um etwas in die Höhe windende Schlingpflanze.

वल्लू वल्लू I Atm. (§. 789, V) gut, vortrefflich sein s. बह् u. vgl. बह्.

वप् (§. 154, 2) II Par. wünschen, wollen 292, 10 उपससि (ved. §. 813, 2).

वप्त्रा (vom vor. §. 327) msc. ntr. Wunsch, Wille; ntr. Gewalt, Macht, Ansehn; Willigkeit, Unterwerfung; Abl vermittelst 98, 6; adj. प्रा fem. unterworfen, gezahmt, bezaubert; Subst. fem. प्रा Frau, Geliebte; msc. N. ppr. 296, 10. वप्त्रम् Indec. (§. 783); वप्त्रे prafixartig (§. 244; vgl. §. 656, II).

वप्त्राग (vom vor. nach §. 272) adj. प्रा fem. in die Gewalt fallend, unterliegend 102, 7; 168, 92.

वप्त्रातस् (nach §. 575 von वप्त्रा) adv in Folge der Gewalt 168, 91.

वप्त्रिष्ठ (ved. वप्त्रिष्ठ Superlat. von वप्त्र) msc N. ppr. eines Rishi, Vedendichters.

वप्त्रय (von वप्त्र S. 141, य, 10) adj. या dem Willen unterwerfbar, besiegbar, gelehrt, gezähmt.

वप् वप् I Par. verletzen, tödten.

वप्त्रं वप्त्रं X Par. sehen (§. 209; 843; 844). — s. वक्त्र.

1. वस् (§. 32; 154, 3; 156, 1) I Par. wohnen, übernachten, weilen, leben 9, 36; 10, 6; 9; 11, 13; 60, 30; 79, 37; 82, 16; 83, 23; 88, 17; 90, 21; 93, 48; 119, 20; 121, 5; 153, 12; 184, 1; 189, 13; 264, 228. Pf. red. (§. 826, 3; 828); Ptcp. Pf. Pass. उषित und Absol. उषित्वा (§. 896, 1 Ausn. §. 914, I). — ved. Morgen machen, leuchten (vgl. उच्छ) 287, 3; वस्तवे (Infin. §. 919 Sch. „wohnen“) 287, 2. — X Par. वासि वासापि (§. 208; 209; 843;

844) wohnen. — Caus wohnen machen 22, 22; Atm. (nach §. 780, I, 2) 5, 7.

— अधि wohnen 81, 3; bewohnen (mit Acc. Pān. I, 4, 48) 171, 21; 172, 27.

— उद् Caus. herauswohnen machen = vertreiben (?) 112, 8 (vgl. mit निरू; jedoch auch उद्वास das Morden).

— नि wohnen, bleiben 62, 53; 185, 11; 278, 393.

— निरू Caus. vertreiben, ins Exil senden 193, 18; 20.

— परि पर्युषित übernachtet 106, 4.

— ए entfernt wohnen, प्रेषित abgegangen 179, 11, vgl. bes.

— प्रति neben wohnen, wohnen 98, 5, 107, 23; 114, 13; 118, 22; 126, 3, 213, 24: ep. Atm. 83, 23.

2. वस् (ist nach Vop. §. 154, 3, 2 c hinzuzufügen) II Atm. (§. 789, V) sich anziehen 143, 101; 241, 75; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 6).

3. वस् वस् IV Par. ungebeugt sein. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 4; 914, 1).

4. वस् X lieben, spalten, wegnehmen, darbieten, tödten (?).

वस् Casus von वृष्ण् wo s.

वसति (Vb. 1. वस् S. 144 अति) oder ती fem. Wohnung, Haus, Nacht (§. 539).

वसन (Vb. 1. 2 वस्) ntr. (u. masc. §. 711) das Bedecken, Gewand, Kleid, Haus (§. 546, I).

वसन्त (S. 147, vgl. aber GWL. I, 309) msc. (und ntr. §. 711) Frühling (§. 485, 496; 523).

वसन्तबन्धु (Ttp. वस्⁰) msc. (Freund des Frühlings) Gott der Liebe 199, 11

वसन्तयोध (Ttp. वस्⁰ s. bes.) msc. (in Frühling kämpfend) Gott der Liebe 146, 1.

वसा (Vb. 4 वस्?) fem. das Mark (des Fleisches, etwas von dem Mark der

Knochen verschiedenes nach indischer Ansicht), Fett.

वसिष्ठ = वसिष्ठ 296, 9 (§. 469),

वसु (Vb. 4 वस् vgl. GWL. I, 303) adj. ved.

fem. स्त्री (§. 703) suss; sbst. msc. Name einer Classe von Halbgöttheiten, Vasu's, Lichtstrahl; ntr. (§. 708) Reichthum; Strahl und Reichthum 236, 10 (§. 439; 547, II; 564, III, 566, I; XII, 567, II; S. 241, 4, 10).

वसुदेव msc. N. ppr. des Vaters von Krishna; auch statt वासुदेव (wo s.) Krishna selbst (Lassen Ind. A. I, 619), wonach sich 113, 8 vertheidigen liesse; dennoch glaube ich, dass es in das gewöhnliche वासु⁰ zu corrigiren ist, vergl 109, 20.

वसुधा (Ttp. सध von Vb. धा) fem. (Reichthum tragend) Erde.

वसुधाधिप (Ttp. vom vor. und अधिप) msc. König 153, 12.

वसुधरा (वसु und धर von Vb. धृ §. 279) fem. (Reichthum tragend) Erde.

वसुपालित (nach §. 357) msc. N. ppr. 184, 12.

वसुमत् (nach §. 562, vgl. 564, III) adj. तो fem. mit Reichthum versehen: fem. sbst. Erde.

वसुमित्र msc. N. ppr. 189, 3.

वसूयु (nach §. 298 von einem Denomin. von वसु nach §. 224; 226) adj. Reichthum begehrend 289, 4.

वस्क् वष्क् वक्क् I Atm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen.

वस्त् X Atm. (§. 789, V) verwusten, plagen, tödten.

वस्तु (Vb. 1 वस् S. 162 तु, 2) ntr. (§. 708) natürliche Anlage, Wesen, Natur, Ding, Sache (S. 221 §. 592; S. 241 4, 10).

वस्तुक्षणात् (Kmdh. nach §. 656, V सक्त⁰ s. क्षण) adv. in einem der Sache angemessenen Augenblick, im wichtigen

Moment (den Moment benutzend) 277, 378.

वस्त्र (Vb. 2 वस् S. 164 § 409) ntr. (u. msc. §. 711) Kleid.

वस्त्रि Vb. Denom. vom vor. (§. 213 Bem. vgl. §. 224 Bem.) Par. sich bekleiden.

वह् (§. 55 Ausn.; 154, 3; 156, 1) I Par. Atm (§. 789, I, vgl. IV) fahren, tragen, bringen (Par.) 25, 58; 31, 19; 122, 15; 156, 28, 243, 33; 246, 11 (fühlen); 259, 171; 297, 19; heirathen 55, 5; Pf. red. (§. 826, 3; 828). — Caus. befehlen zu bringen 268, 274.

— अति Caus. zubringen (die Zeit) 181, 5.

— अय wegbringen अपोह (§. 653, IV). — Caus. wegbringen lassen 184, 24; 188, 19; 192, 5.

— आ (§. 134, 13 u. Bem.) herbeiführen 288, 9; 291, 6; bewirken 182, 14.

— — उदा zuruckfuhren 31, 15.

— — उपा herbeibringen 288, 11.

— उद्द heraufführen 289, 1, aufheben 89, 9; 274, 342; tragen 241, 73.

— उप herbeibringen 288, 11; उपोह angeordnet (vorgegeben) 194, 6.

— नि (§. 29, 7) zuführen 297, 19.

— परि (nur Par. ? §. 790) herumtragen.

— प्र nur Par. (§. 790) प्रोढ (§. 86 Ausn. 3) vorgeruckt, alt 283, 457; stolz 285, 476 (प्रोढम् ? §. 682, IV).

— वि ब्रूह breit 89, 4; in Schlachtordnung gestellt 267, 260; heirathen. — Caus. heirathen machen 111, 12.

— सम् bringen. Ptcp. Fut. Pass. (§. 905).

वह् Vb. Denom. Atm. (§. 212 Bem. 2) fahren (?).

वह् (Vb. वह् §. 345; 359; S. 140 §. 379) msc. Schulter, Wagen, Weg; in Zusammensetzung ausl. adj. bringend 141, 76 (§. 491; S. 246, IV).

वहल adj. ला fem. hart, fest, dicht.

वह्निश्चर (Kmdh. वह्निश्चर⁰) adj. heraus-
gehend, äusserlich geworden, aussen
seiend 192, 2.

वह्निश्चर (§. 782, vgl. S. 237) Indecl. (§. 783; 48)
ausserhalb (mit Abl. §. 785), im Freien
268, 275 (§. 427, in Avybh. §. 682, II).

वह्निश्चर (Vb. वह् S. 166 नि der Opferentfuh-
rende) msc. (§. 709, 3, B) Feuer; Opfer-
bringer 288, 11.

वह्निश्चर (Vb. वह् S. 355; S. 168, य, 3) ntr.
(§. 708) Wagen.

वा II. IV Par. wehen 34, 6; 87, 12. —
Caus. (§. 199 Bem.); Ptcp. Pf. Pass.
(§. 897, 5).

— आ anwehn आवात् (Ptcp. Pr.) in (nach
§. 683) verdoppeltem Nom. msc. Sing.
आवानावान् immer wehend 173, 36.

— नि (§. 29, 7).

— निरू auswehn निर्वाण s. bes.

— प्र wehen 77, 11.

— छि durchwehn 148, 22.

वा (S. 11 n. 2; vom Pronth. व alter In-
strum.) Indecl. (§. 786) oder; वा-वा
entweder- oder 9, 34; 22, 23; hinter
अथ oder aber 8, 28; 97, 7; hinter यदि
oder 23, 31; 97, 9 (§. 127, 2, 11 u. Bem.).

वाक्च (Vb. वच् S. 168 य, 5) ntr. Satz, Rede.

वाग्देवी (Ttp. वाच् स दे⁰) fem. Göttin der
Rede, Sarasvatī.

वाग्देवीकुल (Ttp. वाच् स कु⁰) ntr. Familie der
Sarasvatī = Mittel der Beredsamkeit
258, 158.

वाग्मित्र (nach §. 554 vom folg.) ntr. Be-
redsamkeit 285, 474.

वाग्मिन् (von वाच् S. 441, 2; 564, VIII) adj.
नी fem. beredt.

वाग्धत् (Vb. वह् S. Sāma V. Gl.) msc. Prie-
ster 294, 6.

वाङ् I Par. wünschen.

वाङ्मनस (Dvnd. वाच् स मनस् §. 629, 630)

ntr. Sing. oder Du. Wort und Geist
202, 3.

वाङ्मनस (वाच् स मन⁰ s. letztes) ntr. ein blosses
Wort 127, 1.

वाच् (Vb. वच् S. 131, O, 1) fem. (§. 709, 9)
das Sprechen, Rede, Satz, Stimme
44, 36, 74, 20; Göttin der Rede (§. 427;
434; 564, VIII; 566, VI; S. 230 क, 11;
§. 697).

वाचक (vom Caus. von वच्) msc. Wort,
ein bedeutungsversehener Ton.

वाच्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von वच् §. 905)
fem. या das zu sprechende, das von
etwas zu prädizierende; zu fädelnd,
gemein (vgl. auch §. 427; 434).

वाजि Caus. von वा wo s.

वाज (vom vor. und von वच्) msc. ntr.
Feder; msc. Eile; ntr. geschmolzene
Butter; Wasser, Reissopfer beim Tod-
tenritus; msc. Starke; Speise 288, 12,
291, 5; 13; Opfer 288, 11 (§. 443).

वाजप्रसूत (Ttp. वाच् स प्र⁰ von Vb. सू) adj. ता fem.
opfergezeugt 294, 8.

वाजसाति (Ttp. वाच् स⁰) fem. Nahrungsspende
298, 24.

वाजिन् (nach §. 563 von वाज) msc. Pferd;
Opferr 292, 3; adj. नी fem. rasch, stark
290, 6 (? Sch. Wolke).

वाजिनीवत् (vom fem. des vor. nach §. 562)
fem. नी opferversehn 287, 6; 288, 16;
295, 13.

वाङ् I Par. wünschen (vgl. वाङ्) 152, 6;
155, 23; 167, 86; 169, 96; 269, 288.

वाङ्हा (vom vor. §. 334) fem. Wunsch.

वाट msc. ntr. टी fem. (§. 714) ein ein-
geschlossener Raum, Hof, Garten.

वाड् s. वाड्.

वाढ (eig. Ptcp. Pf. Pass. §. 896, II) adj.
हा fem. viel, ubermässig, hart, fest
(Compar. साधीयस्, Superl. साधिष्ठ S. 228,

- ईयस्); Ntr. Acc. ०८३ Indeel. (§. 783) sehr, gut, ja.
- वाण (Vb. वण्) msc. ntr. (§. 708) Pfeife, Pfeil (wohl aus Bed. „Rohr“?); ved. Blitz (?) 292, 10.
- वाणमय (vom vor.) adj. वो fem. aus Pfeilen bestehend 34, 9; 39, 3.
- वाणिज्य s. बाणिज्य.
- वाणिन् (von वाण nach §. 563) adj. नो fem. mit Pfeilen versehen 90, 12.
- वाणी (Vb. वण्) fem. Ton, Stimme, Sprache, Göttin der Rede.
- वात (Denom. vom folg.) X Par. वाति वातापि (§. 209; 843; 844) Wind machen.
- वात (von वात् Ptcp. Pr. von वा durch च) msc. (§. 708, 4) Wind, Luft (§. 460, 7, Ausn.; 563, IV; VII; 565).
- वातप्रसी (Ttp. ३प्र० von Vb. सी S. 155 „Wind uberragend, ubertreffend“) msc. fem. (§. 708, 4, C) schnelle Antelope (Declin. §. 723; 731; 744).
- वातापि msc. N. ppr. eines Asuren, welcher von Agastya gefressen ward (Lassen Ind. Alt. I, 582, n.).
- वातायन (Ttp. वात ३च०) ntr. (Windgang) Fenster.
- वातुल (von वात für वातूल wo s.) adj. toll; sbst. msc. Wirbelwind, Windbeutel.
- वातूल (von वात §. 460, 7, a. b; 563, VII, 565) msc. Windbeutel; adj. toll.
- वात्या (von वात §. 469, 7, b) fem. (§. 709, 2) Sturmwind.
- वात्सल्य (nach §. 554, I von वत्सल) ntr. Liebe 247, 22.
- वात्स्य (von वत्स nach §. 443; 521, vergl. 459) msc. सी fem. aus dem Stamm des Vatsa.
- वात्स्यायन (eig. vom vor. nach §. 446) msc. N. ppr. eines Schriftstellers über Liebesgenuss (Web. Ind. St. I, 21, 7) 110, 16.
- वाद (Vb. वद्) msc. das Sprechen, Rede, Unterhaltung, Discussion, bewiesene Behauptung, Schluss, Resultat.
- वादित्र (Vb. वद् Caus. S. 164, §. 410) ntr. musikalisches Instrument.
- वादिन् (Vb. वद् S. 154, इन्, 4) adj. नो fem. sprechend, behauptend.
- वाद्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. Caus. von वद्) ntr. ein musikalisches Instrument, Instrumentalmusik 180, 7.
- वाध् s. बाध्.
- वानर msc. री fem. Affe.
- वापि oder वो (§. 329, vgl. S. 153, §. 394, Ausn.) fem. Teich.
- वाम (S. 166, न wohl von अत्र) adj. मा fem. links, schon; ntr. Reichthum 287, 7.
- वायव्य (von वायु §. 456) adj. वा fem. sich auf den Wind, auf dessen Gottheit beziehend, ihr heilig 31, 11.
- वायस msc. Krahe (§. 439; 564, III; 566, I; 567, II).
- वायु (Vb. वा S. 157, उ, 5) msc. Wind, Gottheit des Windes (§. 456; 631).
- वायुग्रस्त (Ttp. ३प्र० von Vb. ग्रस्) adj. ना fem. wahnsinnig (vgl. वातूल und das folg. und Wils. Daçak. 92 n. 3) 200, 9.
- वायुनिष्ठ (Ttp. ३नि० wo s.) adj. ना fem. toll 200, 9 (vgl. das vor.).
- वायुभक्ष (Ttp. ३भ० Vb. भक्ष्) adj. वा fem. (Luft essend =) fastend 46, 12.
- वार msc. Menge, Schaar, Schwadron 283, 453; Tag, Gelegenheit, Augenblick; ntr. ein Gefass für geistige Getränke (§. 474).
- वारण (S. 146, §. 388, Bem.) msc. Elephant.
- वारणसाङ्ख्य ntr. (eig. Bhvr. ३स० letzteres Kmdh. समान (nach S. 248, XII) ३ साङ्ख्य „einen mit वारण gleichbedeutenden Namen habend“, nämlich हस्तिन =) Hastinapura 8, 27.

वारमुख्या (Ttp. ५मु०) fem. Vorsteherin von Hetären.

वारयुवति (Ttp. ५यु० s. युवन्) fem. eine Hetäre 179, 14.

वारयोषित् (Ttp. ५यो० wo s.) fem. Hetäre 189, 4.

वारङ्गना (Ttp. वार५ञ्ज०) fem. Hetäre 158, 39.

वारि (S. 153) ntr. Wasser; fem. रि oder री (§. 703) Wassergefäß.

वारिज (Ttp. ५ज) ntr. Lotus.

वारिद (Ttp. ५द von Vb. दृ) msc. Wolke.

वारिधर (Ttp. ५धर Vb. धृ) msc. Wolke, 277, 377.

वारिराशि (Ttp. ५राशि) msc. Ocean.

वारिरुह (Ttp. ५रुह von Vb. रुह §. 259) ntr. (?) Lotus 171, 13.

वारुण (von वरुण) adj. fem. पति dem Varuna heilig, oder von Varuna stammend, erhalten, Namen einer Waffe 31, 12 (§. 464).

वारुणी fem. eine Art Brandwein (aus Palmsaft u. aa.).

वार्क्य (ved. Ttp. वारु (Wasser) ५ Ptcp. Fut. von कृ §. 104, Ausn. 2) वा fem. durch Wasser zu vollziehend (ob eher vielleicht von *वार्कार »Wasserbereitung, ein Wasser = Regen verschaffendes“) 293, 4.

वार्त्त (von वृत्ति §. 563, XI) ntr. Gesundheit (Befinden); fem. ता Nachricht, Neuigkeit, Bericht, Geruch, Handwerk, Gesellschaft, Mittel zum Lebensunterhalt.

वारुक् (von वृद्ध §. 459) ntr. eine Menge von alten Leuten; das Alter.

वार्षिक (von वर्ष §. 496; वा §. 485; 547, II) adj. की fem. jährlich, sich auf ein Jahr beziehend.

वावृत् वृत् IV Atm. (§. 789, V) wählen, dienen. Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

वालवितु msc. N. ppr. 264, 225.

वाष् वास् IV Atm. (§. 789, V) heulen. Caus. Aor. (§. 844).

वाशी (vom vor.; wenn, was wahrscheinlich, identisch mit वाशी Rig-V. VIII, 5, 19, 4, so ist es fem.; Nom. वाशीस्) 293, 3 das Schreien, Heulen, Singen; Namen einer Waffe der Maruts (der brüllende Donnerkeil?) 293, 3, vergl. Rv. I, 37, 2; IV, 3, 11, 4.

वाशीमत् (vom vor. §. 562, vgl. S. 239, नत् adj. ती fem. mit der Waffe वाशि versehen 293, 6.

वाष्प (S. 166, व; wohl mit वारु »Wasser“ verwandt) msc. Dunst, Thräne (§. 225).

वाष्पाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) weinen.

वास् X (eig. Denom. vom folg.) Par. वासि वासापि (§. 209; 843; 844) duften, duftig machen. — s. वाश.

वास (Vb. 1. 2. वस् und वा?) msc. (und ntr. §. 711) das Wohnen, Wohnung, Kleid, Wohlgeruch (§. 472; S. 246, II).

वासताम्बूल (Kmdh. nach §. 656, V ५त०) ntr. Betel mit wohlriechenden Substanzen gemischt, mit Cardamom, Gewürznägeln, Kampher u. aa. 197, 4 (vgl. Wils. Daçak. 88, n. 2).

वासना (vom Caus. von 1. वस् nach §. 337) fem. Kenntniss von etwas vermittelt des Gedächtnisses; gegenwärtiges Bewusstsein vergangener Wahrnehmungen, Fantasie, Einbildung, Überzeugung, Unwissenheit.

वासर (Vb. 1. वस् in ved. Bed. S. 148) msc. ntr. Tag.

वासव (von वसु) msc. Name des Indra (Gotrabildung; wann fem. वसू und Plur. msc. aus वसु §. 439; vgl. 494; 564, III; 566, I; 567, II mit Plur. msc. aus वसु).

वास्तम् (Vb. 2. वस् S. 149) ntr. Kleid
 वास्त्रिन् adj. नी fem (von Vb. 1. वस्,
 S. 246, II) bewohnend 118, 23; (von
 वास् „Kleid“ nach §. 563) bekleidet
 78, 19; 25; 181, 19.

वासुदेव (von वसुदेव wo s) msc. Krishna
 (§. 518; 564, II; Lassen Ind. Alt. I,
 608, n. 3; 619).

वासू fem. junges Mädchen.

वास्तव्य (Ptcp. Fut. Pass. von 1. वस् §. 901;
 903, V) वा fem. zu bewohnend (?); Be-
 wohner (von वास्तु durch sek. व, 10,
 vgl. Mahidh. zu Yajurv. 16, 39) 114, 2;
 262; 216; 274, 345.

वास्तु (Vb. 2. वस् S. 162, तु, 2) msc. ntr
 Haus.

वात्स = वात्स.

वाह् वाह् I Atm. (§. 789, V) sich an-
 strengen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2). —
 Caus. arbeiten machen (missbrauchen?)
 120, 8.

वाह् (von Vb. वह् §. 285) adj. fem. उहो
 (§. 702) tragend (Declin. §. 754, X;
 vgl. §. 585, IV; 686, I).

वाह (Vb. वह्) m. Pferd (§. 526 nach 427).

वाहन (vom Caus. von वह् S. 146, अन्, 7)
 ntr. Vehikel, ein Mittel fortzubewe-
 gen, wie Pferd, Wagen u. aa. (§. 25, 7;
 532, VIII).

वाहिन् (Vb. वह् §. 282) adj. नी fem
 tragend 32, 30; 263, 217 (eilig);
 284, 460.

वाहिनी (fem. einer Ableitung वाहिन् von
 वाह nach §. 563) fem (nach Anal. von
 §. 460, 8) Menge von (Kriegs-) Vehikeln,
 Heer, Bataillon von 81 Elephanten, 81
 Wagen, 213 Pferden und 405 Mann
 Infanterie.

वाह्य (von वहिस् §. 427; 526) adj. वा fem.
 ausserhalb seiend; fremd 120, 11
 (§. 506, vgl. Bem.).

वि (aus द्वि „in zwei“ welche Bed. sich
 einerseits in die des Getrenntseins,
 Beraubtseins, andererseits in die des
 Auseinandergehens, Sichvermannigfal-
 tigens spaltet) Prafix (§. 241), vorde-
 res Glied in Zssatzg (z B. §. 653, V, 2. 4,
 666) und Ableitungen (§. 566, VII,
 S. 223 वृत्त्य वृत्त्य वृत्त्य: getrennt, weg,
 ohne; bezeichnet Gewissheit, Tren-
 nung, Abscheu, Ungeduld, Verschie-
 denheit, Mannigfaltigkeit, Grund, Be-
 wegung, Ausbreitung, Beraubung.

वि (S. 153, §. 394) msc. fem. वी Vogel
 विंश Ordin. (von विंशति §. 770) msc. ntr
 शो fem. zwanzigste.

विंशति Cardin. (§. 764, ff.) fem. zwanzig,
 Nom. statt Acc. (vgl. §. 769) 37, 31
 (§. 546, 2; 556, 2; S. 220, §. 590).

विकच (Vb. कच्) adj. चा fem. auscinan-
 dergegangen, geöffnet, blühend,
 vergl. कृ.

विकट (§. 566, VII; eig. Bhvr. von कट)
 adj. fem. टा oder टी (§. 693, I) gross;
 N. ppr. 125, 2.

विकल (Bhvr. सकल) adj. verwirrt, ver-
 welkt, schwach.

विकल्प (Vb. कृप्) msc. Zweifel, Unent-
 schlossenheit, Wahl (im Gegensatz
 von „Gebot“) 181, 20; Ungewissheit,
 Irrthum; in Bhvr. (nach §. 671) पक्क
 217, 2.

विकल्पिन् (vom vorigen nach §. 563)
 adj. नी Irrthum erregend = ähnlich
 150, 34.

विकार (Vb. कृ) msc. das Verändern (die
 Veränderung) der Gestalt oder Natur;
 Krankheit, leidenschaftliche Bewegung.

विकारत्वं (vom vor. nach §. 554) ntr. Zu-
 stand des Veränderns, Umbildens
 209, 12.

विकाश (Vb. कश्) msc. das sich Oeffnen, Entfalten, Entfaltung.

विक्रम (Vb. क्रम्) msc. Ueberwalligung, Kraft, Tapferkeit, Macht.

विक्रमोर्वशी (Kmdh. §. 656, V) fem. die durch Tapferkeit gewonnene Urvaśī, Name eines Drama.

विक्रय (Vb. क्री) msc. das Verkaufen, Verkauf.

विक्रान्त (Ptcp. Pf. Pass. von क्रम् nach §. 333) ntr. Schritt, Gang 85, 45; msc. Lowe, Held.

विक्रिया (Vb. कृ §. 336) fem. Veränderung 123, 23; 217, 7; falsche, unrechte That, Bosheit 70, 56; Krankheit 187, 7 (vgl. विकार).

विक्रान्त (Denom. vom folg.) I Atm. sich furchten.

विक्रान्त adj. वा fem. von Furcht oder innerer Bewegung überwältigt, verwirrt.

विक्षेप (Vb. क्षिप्) msc. das Wegwerfen; das Verwirrtsein in Folge von Unwissenheit oder Irrthum, Verwirrung.

विक्षेपण (Vb. क्षिप्) ntr. das Verwirrtsein in Folge von Unwissenheit oder Irrthum 217, 24.

विगन्धि (Bhvr. ऽगन्ध nach §. 670, wo jedoch vgl.) adj. abscheulichen Geruch habend 152, 9.

विगम (Vb. गम्) msc. das Weggehen, die Trennung.

विगर्हण (Vb. गर्ह्) ntr. पा fem. Tadel, Vorwurf.

विगुण (Bhvr. ऽगुण) adj. पा fem. ohne die Eigenschaft seiend 274, 352; ohne Auszeichnung, Tugend seiend 236, 12.

विग्रह (Vb. ग्रह्) msc. Ausdehnung, Körper, Leib, Gestalt; msc. ntr. Krieg, Feindschaft (§. 470).

विघ्न (Vb. हन् §. 135 §. 328) msc. Hinderniss, Störung (S 225 इत).

विघ्नित (vom vor. S. 225 इत) adj. ता fem. gehindert, gestört 130, 5.

विच्छि (§. 156, I) VII Par. Atm. (§ 789, I) trennen. Aor. (§. 856, 5). — vgl. 2 विच्छि. — वि trennen; विच्छि getrennt 29, 29, einsam 184, 7; 185, 10. — Caus. abscheiden, unterscheiden 137, 26.

— — प्रवि प्रविच्छि getrennt 208, 13.

विचक्षण (Vb. चक्ष् §. 253; S. 145 ञन) adj. fem. पा sehr erkennend 289, 8; kundig, weise; geschickt.

विचर्चित (Kmdh. ऽचो, wo s.) adj. ता fem. mit wohlriechenden Salben eingerieben 147, 12.

विचर्षणि (S. 147 §. 391) msc. durchschauend (vgl. Sāma V. चर्षणि) 291, 12

विचल (Vb. चल्) adj. ला fem. beweglich.

विचार (Vb. चर्) msc. Ueberlegung, Betrachtung, Discussion (S 225 इत).

विचित्र (Kmdh. ऽचि) adj. त्रं fem. buntfarbig, mannigfach 267, 261; gefleckt, schon, wundervoll.

विचित्रवीर्य msc. N. ppr. eines Königs, Sohn des Çāntanu, Halbbruder des Bhīṣma 3, 6; 7.

विचित्रित s. चित्र.

विचेतन (Bhvr. ऽचेतन) adj. ना fem. besinnungslos 108, 11.

विचेष्टित (Ptcp. Pf. Pass. von चेष्ट् nach § 333) ntr. das Gesuchte, Unternehmen 130, 24; Beginnen 133, 14, 185, 20.

विच्छेद (Vb. ह्रिद्) msc. Trennung.

विच्छि VI Par. Speth. und arbiträr gencrelles विच्छि (§. 211): gehn, sich nähern. — X Par. sprechen, leuchten.

1. विद् (§. 149) VII Par. zittern, sich furchten. Ptcp Pf. Pass. (§. 897, 3)

— उद् VI Atm. (§. 789, V) zittern, erschrecken, be-

(S. 419 n 3) zitternd, erschreckt, be-

kummert 11,19; 32,29; 71,5; 179,9.—

Caus. erschrecken 181,17; 185,5

— — समुद् समुद्गिन erschreckt 32,26.

— वि विविग्न sehr aufgebracht (zitternd vor Wuth?) 273,339.

— सम् संचिग्न zitternd, erschreckt 32,25, 64,1

2. चिङ् चिच् (§. 156, I) III Par. Atm (ist §. 789, I hinzuzufügen) Speth. वेचिच् वेचिच् (§. 801) trennen; Aor. (§. 856, 5)

चिन् msc. Vogel 295,10.

चिज्य (Vb जि) msc. Sieg, Triumph (§. 558, VI).

चिज्यिन् (vom vor nach § 563) adj. नो fem siegreich, Eroberer.

चिज्येग्र (Ttp. ०य ऽर्द्रा) msc. (Herr des Sieges =) Siwa 249,76.

चिजातीय (von चि nach §. 565, IV, vergl aber S 233 जातीय) adj. या fem. verschiedenartig, nicht gleichartig 216,23.

चिजेतृ (Vb. जि) msc. Bewaltiger; mit पुराम् „der Stadte“ Bezeichn. des Siwa 173,34.

चिजान (Vb. ज्ञा) ntr. Erkenntniss, Kenntniss, Weisheit, Wissenschaft, Gelehrsamkeit.

चिद् s. बिद्.

चिट msc. (§. 708, 4) ein zur Unzucht dienender Knabe, ein Schuft, Betrüger (§. 656, II).

चिटप (S. 147 अप?) msc. ntr (§. 640) Baumzweig.

चिटपिन् (vom vor. nach §. 563) msc. Baum; die ficus Indica.

चिङ् s. बिङ्.

चिडम्ब X Par. (§ 209; 543; 844) nachahmen 174,46; sich verkleiden, verstellen 105,19.

चिडम्बन (vom vor.) ntr. Nachahmung durch Annahme einer gleichen Kleidung u. s. w., Verkleidung.

चिडाल msc. Katze (und ntr. §. 711 wohl in Bed. „Auripigment“ = चिडालक ntr)

विण् वुण् X Par todten, umkommen (vgl बुद्).

वितर्क (Vb. तर्क) msc. Discussion, Überlegung, Zweifel

वितल (Kmdh. ऽत०) ntr eine der sieben Unterwelten

वितस्ता fem N. ppr. eines Flusses im Pendschab jetzt Behut 252,88; 268,271

वितान (Vb. तन्) msc. ntr. das Ausbreiten, Überhang, Zelt, Opfer.

वितृस्ति Vb. Denom (तृस्त) Par. (§. 213 Bem. vgl 224 Bem) die Haare schlicht machen.

वित् (?) wurde §. 209 hinzuzufügen und eig Denom. vom folg sein) X Par verlassen, geben (?).

वित्त (eig Ptcp. Pf. Pass. von 2 विद् § 897, 1 Ausn; nach §. 333) ntr (§. 710) Reichthum, Eigenthum, Ding.

वित्तक s. 1. विद्.

वित्तज्ञानि (Bhvr. aus Ptcp. Pf. Pass. von 2. विद् und ज्ञाय nach §. 670, 4) adj. eine Frau geheirathet habend 297,15.

वित्तदुग्ध (Kmdh. ऽदु० nach §. 656, III) ntr. mit Milch zu vergleichender Reichthum 115,3.

वित्तमात्रा (Ttp. ऽम०) fem. das Capital des Besitzes 98,7.

वित्तप msc. N. ppr. 247,26, vgl. Anm. zu 256,129.

विथ् वेथ् विध् I Atm. (§ 789, V) biten. — Caus. Aor. (§ 844).

विथुर् (Vb. व्यथ् S. 158 उर्) adj. रा fem. sich angstigend, sich furchtend 293,3 (Sch. anders); msc. Dieb, Dámon.

1. विद् II Par. (Anomalieen §. 813, II. III) wissen. Pf. red. (§. 821; 835, 836); Ptcp. Praes. विद्स् (§. 886), aber 249,54 (in der Rádschat.) विदत्. — 51,19; 119,14; 126,15; 129,4; 137,33; 141,73; 271,311. विद्वा (mit gedehn-

tem Auslaut ved. §. 813, IV, 3) 292, 8 (mit Genit. Sch. anders), विदित ge-
wusst, gekannt, bekannt 6, 9; 20, 20,
26, 67; 38, 11; 134, 15; hierher ziehe
ich (vgl. jedoch 2. विद्) विन्न in Bed.
„gekannt, beruhmt“ (§. 897, 1 Ausn.)
179, 20; dann विन्नक (nach § 558 ff)
ziemlich beruhmt 180, 12. Absol
विदित्वा (§. 914, III); 60, 29; 93, 52;
auf अम् (§. 912, I). — Infin. वेदितुम्
13, 14. — Desider. (§. 192, Ausn. 1)
विविदिष् zu erkennen streben 203, 1.

— आ Caus. zu wissen thun, benach-
richtigen, melden 283, 450.

— नि Caus. zu wissen thun, benach-
richtigen, melden 5, 24; 11, 22; 45, 12;
52, 15; 55, 2; 108, 21; 121, 3; 129, 5,
132, 5. निवेद्यित्वा (§. 915 Bem.) 133, 14
(Pantschat.).

— — विनि Caus. kund thun 45, 17.

— प्रति Caus. kund thun 63, 62

— सम् Atm. wenn intransitiv (§ 790), be-
wusst sein, erkennen 182, 24; 276, 366.

2. विद् VII (§. 156, 1) Atm. (§. 789, V)
erforschen, erkunden 60, 28; Ptcp. Pf.
Pass. (§. 897, 1 Bem.).

— निर (§. 29, 6 Bem. Ntr.) vgl. 3. विद्.

3. विद् (§. 156, 1? s.) VI Par. Atm.
(§. 789, I) Speth. विन्द (aus 2. विद् ent-
standen) erlangen, gewinnen, erhalten
23, 30. विद्वे (ved. Pf. red. S. 373, 9
und S. 377 n. 3) 293, 6; Ptcp. Pf. red.
(§. 890), Aor. (§. 856, 5, vgl. 858, VIII, 3)
294, 9. Ptcp. Pf. Pass. विन्न in Bed ge-
wonnen (vgl. Wils. s. v. und 1. विद्).
Absol. auf अम् (§. 912, 2).

— अधि erlangten 256, 135.

— नि Caus. darbringen, übergeben
249, 52.

— निर (§. 29, 6) sich schamen.

— — परिनिर परिनिर्विषा sich schamend
48, 6.

4. विद् (§. 156, 1) IV Atm (§ 789, V)
existiren, sein, leben, sich befinden
10, 9, 22, 19; 74, 16, 122, 22; 126, 14,
219, 1; 265, 237; विद्यमान (§. 693).

5. विद् X Atm. (§. 789, V) zu wissen
thun, erzählen, wohnen.

ऽविद् (§. 252 Ausn. 5; §. 289) adj. wis-
send; wann ऽविद्म् (§. 680).

विद्य (S. 144. अय Vb. 1. विद्) msc. ein
Weiser, Heiliger; ntr. Opfer 290, 1;
291, 1.

विद्वर (Kmdh. ऽद्व०) adj. रर fem. sehr fern
(§. 511).

विद्वषक (Vb. दुष् im Caus) adj. विका fem
tadelnd, spottend, witzig; msc. ein zur
Unzucht dienender Knabe; ein (Lustig-
macher) Zwischenredner im Drama;
ein Gefahrte (Lustigmacher) des Ko-
nigs bei seinen Vergnugungen.

विदेष्ट (Kmdh. ऽदे०) msc. andre Gegend
239, 48; Fremde 101, 16; 154, 17.

विदेह (Bhvr. ऽदे०) adj. ह्र fem. körperlos;
msc. König von Videhâ; fem. ह्र N.
ppr. eines Gebiets = Mithilâ in Behar
(§. 488; 517).

विद्या (Vb. 1. विद् §. 331) fem. Kenntniss,
Wissenschaft, insbesondere die heilige
der Veden und ihrer Litteratur und
Praxis (§. 485; 509; vgl. 506 Bem.;
566, I).

विद्युत् (Vb. युत् §. 313) fem. Blitz.

विद्युन्मत् (vom vor. nach §. 562, aber
ved. gegen S. 239 मत्) adj. ती fem.
mit Blitz versehn 293, 1.

विद्युल्लेखा (Kmdh. §. 656, V विद्युत् ऽले०)
fem. Blitzeslinie, Blitzstrahl 175, 76.

विद्म (Kmdh. ऽद्म०) msc. Coralle (Coralen-
baumchen).

विद्म् (Ptcp. Pr. von विद् §. 886) fem.

०दुकी (Decln. § 754, V) wissend, weise, in Zusztzung anlautend विद्वन् (nach § 83, 2, vgl. mit §. 754, V) 154, 19, 163, 70 (§ 566, I).

विद्भिष् (Vb. द्विष् § 252 Ausn. 5) msc. Feind 164, 70, 202, 2.

1. विधू s. विधू.

2. विधू VI Par. (aus विधा entstanden) heilige Ritus vollziehn, opfern, handeln.

विधर्मन् s. वैधर्म्य.

विधा (Vb. धा nach §. 335) fem. erscheint jedoch nur in adjectivischer Zusztzung als hinteres Glied msc. ntr. ध, fem. धा in Bed. „Form, Art“, vgl. तथाविध त्रिविध त्वद्विध नानाविध बहुविध मन्विध विविध u. aa.; nach §. 329 wurde man विधि eher erwarten, welches auch als Simplex existirt (vgl. §. 669, E und विविध).

विधातृ (Vb. धा) msc. Brahman (der Ordner, Schöpfer).

विधान (Vb. धा) ntr. Disposition, Anordnung, Verwaltung 56, 17; Regel, Vorschrift (§. 656, IV).

विधायिन् (Vb. धा) ad. नो fem. bewirkend, machend, aufstellend, befestigend, vertrauend.

विधि (Vb. धा §. 329) msc. Anordnung, heilige Vorschrift, Ritus, Befehl, Schicksal, Handlung, Art und Weise, Form.

विधिवत् (nach §. 579 vom vor.) Adv. der Vorschrift, Regel gemäss; angemessen.

विधुर (Vb. व्य्ध् und Suff. उर् nach Anal. S. 158 उर्, 2) adj. रा fem. bewegt, überwältigt von Angst, Furcht, Verlegenheit; sbst. ntr. Schrecken, Angst.

विधेयत्त (Ttp. ऽत्त von Vb. ज्ञा; das vordre Glied Ptcp. Fut. Pass. von ज्ञा) adj. ज्ञा fem. das zu thuende kennend 128, 16.

विनय (Vb. नी) msc. (eig. Erziehung, Wohlgezogenheit) Bescheidenheit, Ehrfurcht, angemessenes Betragen (§. 566, VI).

विनयन (Vb. नी) ntr. Erziehung 180, 8.

विना (von वि, S. 237, न, alter Instrum.) Indecl (§ 783) ohne; mit Accus. Instrum. Abl. (§. 785)

विनाश (Vb. नष्) msc. Vernichtung, Untergang, Verlust.

विनाशन (Vb. नष् Caus) ntr. Vernichtung 56, 19, 132, 10.

विनाशिन् (Vb. नष्) adj. नो fem. (scheinbar) untergehend, sich umwandelnd 137, 27; vernichtend.

विनिद्र (Bhvr. ऽनिद्रा) adj. रा fem. schlaflos, wach, aufgeblut.

विनिपात (Vb. पत्) msc. das Niederfallen, Unglück, Uebel, Leid.

विनिमय (Vb. नी vgl. Sāma-V. 91 und मा) msc. Tausch, Abwechslung, Pfand.

विनिर्णय (Vb. नी) msc. gerichtliche Entscheidung 144, 114.

विनिश्चय (Vb. चि) Entscheidung 15, 6, 17, 31.

विनेतृ (Vb. नी) msc. Führer, Lehrer, Herrscher, Zuchtiger, 92, 37.

विन्दु (S. 156, §. 397) msc. Wassertropfen; (§. 298) wissend (§ 442; 567, II).

विन्ध्य msc. N. ppr. eines Gebirgs, Vindhya

विन्मप msc. N. ppr. 256, 129, vgl. Anm.

विप् व्यप् व्यय् (alle aus वि und Vb. इ in alter Causalform) X Par. werfen

(ved. §. 208 Bcm. 2).

विपक्ष (Kmdh. ऽपक्ष) msc. Feind, Gegner, widersprechend, entgegengesetzt, Ausnahme.

विपत्ति (Vb. पद्) fem. Unglück, Missgeschick, Tod, Leid.

विपथ (Kmdh. ऽपथिन् §. 624; 639) ntr. (§. 640 aber in AK. msc.) falscher, schlechter Weg (§. 467).

विपद् (Vb. पद् §. 331 Ausn.) fem. Missgeschick, Leid.

विपरीत (Vb. इ mit परि und वि) Ptcp. Pf.

Pass. ता fem. umgekehrt; ntr. umgekehrter Liebesgenuss, wo die Frau oben liegt 276, 372.

विपर्यय (Vb. इ. mit परि u. वि) msc. Gegensatz 218, 12; Umkehr, Wechsel 102, 15.

विपर्याप्त (Vb. 2. अत् with परि u. वि) msc. Gegensatz, Irrthum 230, 126.

विपाक (Vb. पच्) msc. Kochen, Reifen; Veränderung der Gestalt oder des Zustands; unerwarteter Ausgang, Leid, Armuth.

विपाटन (Vb. पट् Caus.) ntr. Verjagung 267, 264, vgl. 268, 278.

विपापु (Kmdh. ऽ पा०) adj. verschiedenartig gelblich; auf der einen Seite hell, auf der andern grau 235, 3; 170, 6.

विपाश fem. N. ppr. eines Flusses im Pendschab, Beyas (§. 440; 441, wann ऽ विपाशम् §. 680).

विपाश (Bhvr. ऽ पा० „Kriegsinstrument des Varuna“) adj. प्रा fem. ohne Strick 87, 9; fem. प्रा = विपाश (§. 467).

विपाशि Vb. Denom. (vom vor. §. 213 Bem. 1, §. 224 Bem.) Par. Fesseln lösen.

विपिन (S. 154 इन्) ntr. (§. 708) Wald.

विपुल adj. ला fem. gross, breit, tief.

विपुलिनाम्बुरुह (Bhvr. विऽ; das hintre Glied Dvnd. पुलिनऽ अ०) adj. हा fem. ohne Inseln und Lotus seiend 171, 10.

विप्र msc. Brahmane; Seher, Priester 292, 3; 11.

विप्रर्षि (Kmdh. विप्रऽ ऋषि) msc. Seher aus der Kaste der Brahmanen.

विप्रलम्भ (Vb. लभ् §. 149, 5) msc. Betrug, Täuschung durch falsche Versicherung oder Bruch eines Versprechens, Täuschung überhaupt.

विप्रिय (Kmdh. ऽ प्रिय) adj. या fem. unliebes; ntr. Verletzung, Sunde.

विप्लव (Vb. प्लु) msc. Anfall, Rauferei,

auf Bette gerichteter irregularer Krieg; Rauberei, Erpressung, Unglück, Schlechtigkeit.

विप्लवतस् (vom vor. §. 575) Adv. in Folge des Unglücks 285, 471.

विफल (Bhvr. ऽ फ०) adj. ला fem. fruchtlos, unnutz, eitel.

विफलत्व (vom vor. §. 554) ntr. Fruchtlosigkeit 235, 6.

विबुध (Vb. बुध् §. 259) msc. Gott.

विभक्ति (Vb. भक्त्) fem. Theilung, Theil, Erbschaft.

विभङ्ग (Vb. भङ्ग) msc. Einbrechung, Eindämmung (?), Zerbrechung, Vernichtung 162, 60.

विभव (Vb. भू) msc. übermenschliche, höchste Macht, Reichthum, Grossherzigkeit.

विभा (Vb. भा) fem. Glanz.

विभाग (Vb. भज् in Bed. theilen) msc. das Theilen, Vertheilung, Theil, Erbtheilung, Erbschaft.

विभावन् (nach §. 265 von भा) adj. वरी fem. strahlend 287, 1; 295, 14.

विभीषण (vom Caus. von भी) adj. पा fem. schrecklich.

विभु (Vb. भू §. 267) adj. fem. भु oder भो durchdringend, allgegenwärtig, ewig (vgl. Muller Ztschr. d. DMG. VI, 26), fest, mächtig, fähig 174, 43 (mit Infin.); msc. Herr.

विभूति (Vb. भू) fem. übermenschliche Gewalt, Macht überhaupt 246, 78; 284, 459.

विभूषण (Vb. भूष्) ntr. Schmuck.

विभ्रम (Vb. भ्रम्) msc. Herumirren, Laune, launenhaftes, coquettes Betragen als Zeichen der Liebe (wohl eigentlich: Herumirren der Augen; lebhaftes, verliebtes, wollustiges Augenspiel), Liebreiz, Schönheit.

विमति (Kmdh. ऽमति) fem Unverstand, vgl. das folg. (§ 434; 554, VI).

विमतिता (vom vor. nach §. 554, I) fem Zustand der Dummheit 159, 44.

विमद (Bhvr. ऽमद्) adj दा fem. rauschlos 103, 10; freudlos 118, 5.

विमनस् (Bhvr. ऽम⁰) adj. traurig, verwirrt, ausser sich seiend 21, 9 (§. 554, VI).

विमर्द (Vb. मृद्) msc. das Reiben, Reibung, Ermüdung 42, 13.

विमर्दक msc. N. ppr. 186, 7.

विमर्ष (Vb. मृष् daher eher विमर्ष zu schreiben; aber ष scheint sich in diesem Worte festgesetzt zu haben, während im Vb. wenigstens noch ein stetes Schwanken herrscht) msc. Ueberlegung 60, 28; Erforschung, Untersuchung.

विमल (Vb. ऽम⁰) adj. ला fem. fleckenlos, rein, klar = Tag 37, 31 vgl. 35, 1.

विमलता (vom vor. §. 554) fem. Klarheit 35, 1.

विमहस् (Bhvr. ऽम⁰) adj. mannigfachen, ausgezeichneten Glanz habend 292, 1.

विमान (Vb. मा?) msc. ntr. (§. 640) Wagen, insbesondere der Gotter, jedes Vehikel, Pferd, Palast.

विमानना (Vb. मान् §. 337) fem. Verachtung 273, 339.

विमुल (Bhvr. ऽमु⁰) adj. fem. ला oder लो (§. 693, Wils. giebt nur लो) mit abgewandtem, zu Boden gesenktem Gesicht.

विमोक्ष (vom Desid. von मुच्) msc. Befreiung von aller Endlichkeit 217, 7; Erlösung 54, 19.

विमोहन (Vb. मुह्) ntr. Sinnverwirrung durch Erregung der Leidenschaften.

विम्ब (diese Schreibart hat Hemach. und sie scheint der von mir nach Gr. S. 150 द, Un. IV, 97 oft aufgenommen

menen ब्रिम्ब vorzuziehen; die Etymol ist dunkel) msc. ntr. (§. 711, im Am K. n. auch fem. वा बी vgl. §. 691) Scheibe der Sonne oder des Mondes, Schatten, reflectirte Form, Bild; ntr. fem. बा बी eine gurkenartige Pflanze mit rother Frucht, Momordica monadelpha, in Kmdh. (nach §. 656, III) 109, 6 (§. 563).

विम्बित (vom vor. nach Anal. S. 225 इत्) adj. ता fem. reflectirt, zuruckgestrahlt 274, 343.

विद्यत् (Ttp. वि (in Bed. „Windregion“) und यत् Ptcp. Pr. von Vb. इ in der schwachen Form, vgl. GWL. I, 20) ntr. Himmel, Atmosphäre, Aether.

वियोग (Vb. युञ्) msc. Trennung, Abwesenheit; Uneinigkeit.

विरतस् (Bhvr. ऽर⁰) adj. ohne die zweite der Ureigenschaften, ohne Weltlichkeit, Stolz u. s. w. (vgl. रतस्) 16, 17.

विरद्धि (Vb. रच्) msc. Brahman.

विरति (Vb. रम्) fem. das Aufhören, das Sichenthaltan 203, 11.

विरम् (Vb. रम्) msc. das Aufhören, Untergang der Sonne 236, 11.

विरल (Vb. लङ्?) adj. ला fem. Zwischenraume habend, nicht dicht, fein, zart, wenig 235, 3; 250, 56; mit vielen Zwischenraumen, lose, weit (nach vielen Zwischenraumen wiederkehrend), entfernt.

विरष्णिन् (vgl. Roth Erl. Nir. 91, Sāma V. Gl. 91. 172) adj. machtig 290, 10; 293, 1.

विरह (Vb. रह्) msc. Trennung, Abwesenheit, Nichtdasein.

विराग (Vb. रङ् vgl. राग) msc. Nicht-Weltlichkeit, Entsagung von, Gleichgültigkeit gegen alle weltliche Eindrücke (§. 547, IX).

विराज् (Vb. राज्) msc. der mannigfach Glänzende, technische Bezeichnung des Gesamt-Bewusstseins 209, 11; N. ppr. der ersten Zeugung des Brahman nach seiner Scheidung in Mann und Weib.

विराम् (Vb. रम्) msc. Ausruhung, Ruhe.

विह्वल्यत् (ved. von *विह्वल् S. 293 मत्, §. 94 Ausn.; vgl. jedoch S. 166 ved. primäres मत्) adj. glänzend, glänzender Schmuck 291, 3 (schwache Form des msc. statt fem.? oder anomales Thema ॐत् mit einer von der Etymologie abgelösten Bed.?; vergl. jedoch गुञ्ज्).

विह्वत् (Ptcp. Pf. Pass. von ह् aber nach §. 333) ntr. das Summen 150, 33.

विह्व (Bhvr. ऽह्व०) fem. वा oder वो (Wils. vgl. §. 693) missgestaltet, hasslich.

विह्वक (vom vor. §. 559) msc. Spitzname: der arme hassliche 184, 12; 192, 16.

विह्वन (Vb. ह्व्) msc. Sonne, Mond, Feuer.

विह्विष्णु (Vb. ह्व् §. 312) adj. sichtbar machend 141, 77.

विह्व (Vb. ह्व्) msc. Hinderung, Beschränkung, Widerspruch, Gegensatz, Feindschaft.

विह्विन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. hindernd, ausschliessend, feindlich.

वित् VI Par. bedecken, verbergen. — X Par. werfen (vgl. विल्).

वित् (vom vor.) ntr. Hohle, Grotte

वित्तण (Bhvr. ऽत्त०) adj. पाा fem. verschieden gekennzeichnet, verschieden.

वित्तुन (Vb. लङ्) ntr. das Berühren (?) Sch. विवहटित) 172, 29.

वितम्ब (Vb लम्ब्) msc. das Fallen, Herabhängen, Hangen, Langsamkeit, Trägheit.

वितम्बिन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. herabhängend 162, 62; 170, 6.

विलय (Vb. ली) msc. (Auflösung) Untergang 165, 77; 236, 17; Vernichtung der Welt.

विलसन (Vb. लस्) ntr. das Spielen 199, 1.

विलसित (Vb. लस् Ptcp. Pf. Pass. aber nach §. 333) ntr. das Strahlen 174, 46.

विलास (Vb. लस्) msc. Spiel, insbesondere Liebesspiel, Bewegungen, welche Liebe verrathen, Wechseln des Orts, der Stellung, Blocke.

विलासिन् (Vb. लस् §. 296 und vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. muthwillig, lustern; fem नी ein Mädchen.

विलेपन (Vb. लिप्) ntr. das Einsalben mit wohlriechenden Essenzen; wohlriechende Essenzen mit denen man sich einsalbt.

विलोकन (Vb. लोक्) ntr. das Sehen, Betrachten, Gesicht.

विलोचन (Vb. लोच्) ntr. Auge, Blick 173, 33.

विलोल (Vb. लुल्) adj. लर fem. zitternd.

वित्त्व (S. 170 व्) msc. ein Obstbaum, Aegle marmelos (§. 467; 472; 526; 528).

विवर् (Vb. वृ) ntr. Oeffnung, Hohle.

विवर्त (Vb. वृत्) msc. das Herumgehen, Sichherumdrehn, Tanzen; (Umdrehung) Irrthum, das Nehmen der Dinge für etwas was sie nicht sind.

विवर्तिन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. sich umdrehend 171, 15.

विवर्धन (Vb. वृध् Caus.) ntr. Entfaltung 66, 41; Forderung 144, 106.

विवश (Bhvr. ऽव०) adj. प्राा fem. (machtlos) in Begriff zu sterben gegen oder mit Willen.

विवस्वत् (Vb. वस् vgl. उच्छ् mit वि; S. 239 मत्, IX; vgl. aber die Anäl. S. 170 वत् ved.) msc. Sonne.

विवाद (Vb. वद्) msc. Streit, Process.

विवाह (Vb. वृह्) msc. Heirath, Hochzeit.
विविक्ताता (von विविक्त Ptcp. Pf. Pass. von
विच् nach §. 554) fem. Einsamkeit,
Trennung, leerer Raum 275, 354.

विविध (Bhvr. वि० विधा, s. letztes; Wils.
nimmt als hinteres Glied ein Substitut
von विधि vgl. §. 669, E) adj. द्वा fem.
mannigfaltig, verschiedenartig, ver-
schiedenformig.

विवृद्धि (Vb. वृद्ध्) fem. Wachsthum, Zu-
nahme 137, 31.

विवेक (Vb. विच्) msc. Trennung, Unter-
scheidung, Vermögen die Dinge nach
ihren Eigenthümlichkeiten von ein-
ander zu sondern und zu classificiren,
insbesondere in der Vedānta-Philos.
die Unterscheidung des eigentlichen
Seins von dem Schein, des Absoluten
vom Endlichen; Erfahrung.

विवेक (Vb. विच्) msc. einer der den विवेक
(s. dieses) zu üben vermag; ein Weiser
245, 5.

विवेचन (Vb. विच्) ntr. das Unterscheiden
des Wahren vom Falschen, Urtheil.

विश्र (S. 156, 1) VI Par. eingehn, ein-
dringen 263, 217; sich ergiessen
257, 140; Ptcp. Pf. red. (§. 890), Absol.
auf अम् (§. 909); वेष्ट s. bes.

— आ eingehn 136, 18; 137, 29; 185, 14;
überfallen 35, 5; 40, 13; durchdrin-
gen, erfüllen आविष्ट 7, 21; 29, 36;
31, 15; 54, 13; 78, 20; 106, 8; 116, 3;
gequält 121, 10.

— समा ganz hineingehen, kommen,
durchdringen 139, 56; 166, 81.

— उप sich setzen 11, 17; 69, 43; 100, 10;
114, 18; 184, 10.

— नि Atm. (§. 790) eintreten 20, 24;
65, 18; निविष्ट liegend 84, 35. — Caus.
eingehn machen 256, 138; legen
189, 17.

— — अग्नि Atm. (§. 790) sich einem
Gegenstand widmen (Vopad), in etwas
versenken 190, 21.

— — प्रतिनि Atm. (§. 790) प्रतिनिविष्ट
hartnäckig, eingefleischt 152, 4.

— — विनि Atm. (§. 790). — Caus. ein-
gehn machen 272, 318, zulegen 248, 39;
setzen 282, 445.

— — संनि Atm. (§. 790). — Caus. ver-
binden 136, 16.

— प्र eintreten, hineingehn, gehn zu,
kommen 24, 50; 45, 12; 49, 19, 50, 9,
75, 29; 76, 41; 80, 47; 97, 17; 99, 12;
100, 13; 108, 22; 118, 9; 23; 131, 15,
133, 2; 189, 13; 18; 201, 10; 246, 13,
250, 58; 263, 214; 268, 27; 275, 358
(vortreten); 278, 393; 283, 451. —
Caus. einführen (als Frau) 6, 8.

— — अनुप्र hinterher eintreten 186, 13;
280, 410.

विश्र (vom vor.) msc. Mann; ein Mann
aus der dritten Kaste; ved. fem. Haus,
Familie, Geschlecht 289, 5; 296, 3
(Sch. anders; ved. Loc. Pl. विष्णु §. 66, 4
Ausn.; 83, 2; wann ३ विष्णम् §. 680).

विश्र oder विस ntr. (§. 708) Lotusfiber
(§. 431; 465; 472; 563, IV).

विश्रकट (unorg. für विसकट aus वि० सं०;
letztes eig. Bhvr. von सम्० कट; §. 566,
VII) adj. दा oder हो fem. (§. 693, 2)
gross, weit, gewaltig 111, 67.

विश्रद adj. दा fem. weiss, rein, klar,
augenscheinlich.

विश्राखा fem. Namen eines Sternbilds,
16tes Nakshatra (§. 503; 551; 716).

विश्रारद adj. दा fem. gelehrt, weise, kuhn,
selbstvertrauend, berühmt (§. 554, VI).

विश्राल (S. 151 आल und §. 566, VII, aber
eher von Vb. श्रि mit Behandlung des
र्त्त als ob es श्रृ ware) adj. ला oder लो
fem. (§. 693, 2) gross, umfangreich

(§. 441, 2, b; 473, a; c, 561, III IV; msc. ntr. §. 711?).

विशिख (von demselben Vb. woher विश्वा mit Praef. वि; doch ist dieses noch dunkel) ntr. Pfeil.

विशुद्धवन्ध (von ०वन्ध nach §. 506) adj. या fem. von reinem Stamme seind 273, 335.

विशुद्धल (Bhvr. ३शुद्धल) adj. ला fem. ungefesselt, ungezugelt, zugellos.

विशेष Vb. शिष्) msc. Unterscheidung, Besonderheit, das besondere Attribut (irgend eines Subjects), Unterschied 128, 2; Art; in Zsstzg. (§. 662, 2).

विशेषक (vom vor.) adj. षिका fem. unterscheidend, besondernd, charakterisierend, charakteristisch. — sbst. masc. ntr. Attribut; in Bhvr. auslautend (nach §. 671) statt des vorigen.

विशेषण (Vb. शिष्) ntr. das Unterscheiden. — adj. णा fem. unterscheidend.

विशेषणता (vom vor. nach §. 554) fem. Besonderheit 225, 60.

विशेषणवत् (von ०ण nach §. 562) adj. तो fem. mit Unterscheidung begabt 231, 131.

विशेषतस् (von विशेष §. 575) adv. insbesondere 152, 3; zumal 5, 7; 42, 10; vorzugsweise 112, 9.

विश्वला fem. N. ppr. 296, 10.

विश्ववस् msc. N. ppr. 83, 30.

विश्व (Vb. श्वि) fem. (Declin. §. 778, I, 2) all, ganz, vollständig; Name einer bestimmten Götterklasse; technischer Ausdruck der Vedāntaphilosophie (wohl von Vb. विश्वा) der Durchdringer (?) 209, 13 (§. 239 Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 560; 572; 579; 582; 626; 675, I; 683, VI).

विश्वकर्मन् (Bhvr. oder कर्मन् archaisch als nomen actoris §. 265) msc. (alles

bewirkend) Sonne, N. ppr. des Künstlers unter den Gottern, Sohns des Brahman.

विश्वकृत (Ttp. ३कृत Ptcp. Pf Pass. von कृ) adj. ता fem. von den Viçva's (oder (विश्व fur विश्वकर्मन्) „von Viçvakarman“) gemacht 38, 12 (?)

विश्वच् s. विष्वच्.

विश्वचर्षणि (Ttp. ३च०) adj. alles schauend (vergl. विचर्षणि) 291, 14

विश्वतूर् (Ttp. ३तूर्, letzteres von तूर्) adj. alles besiegend 288, 16.

विश्वनाय (Ttp. ३न०) msc. Name des Siçva, s. das folg.

विश्वनायपञ्चानन msc. N. ppr. der Verfs des Bhāshapariccheda 234

विश्वपेशस् (Bhvr. ३पेश०) adj. alle Schöheiten habend 288, 16

विश्वरात् (Ttp. ३रात्) msc. Universal-König (wann विश्वरा० §. 717; 737; 746; 748, 750, S. 247, IV)

विश्ववार (Bhvr. ३व० s. Sāma V. Gl.) adj. रा fem. alles Gute enthaltend 288, 13.

विश्ववेदस् (Bhvr. ३वे० S. 149) adj. alles Wissen (oder alle Schätze) enthaltend 290, 8.

विश्वसुविद् (Ttp. ३सुविद्, letzteres Kmdh. सु३विद् nach §. 252 Ausn. 5; 289) adj. alles schön spendend 287, 2.

विश्वसृन् (Ttp. ३सृन् letztes nach § 289) msc. (Nom. u. s. w. s. §. 66, 2 Bem) Brahman (der Schöpfer von allem).

विश्वानर् (Bhvr. विश्व३नर् S. 247, IV) msc. alle Männer enthaltend (§. 441; 442; 521, vergl. 459).

विश्वास (Vb. श्वस्) msc. Vertrauen, Verlass.

विश्वासस्थान (Ttp. ३स्थ०) ntr. Pfand 116, 18.

विश्वास्यतर s. प्रवस् mit Prafix वि.

विश्वैकसार msc. N. ppr. 249, 44.

1. विष् (§. 156, 1, nach वि० nicht) I Par.

- benetzen. Ptep. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, 1)
- 2 विष् (§. 156, 1) III Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. वेविष् (§. 801) durchdringen. Aor. (§. 856, 10, wo jedoch „arbitrar“ nach Vopad hinzuzufügen). Absolut. (§. 914, I, vergl. mit §. 896, 2).
3. विष् (§. 156, 1) IX Par. trennen.
- विष (Vb. 2. विष्) msc. ntr. Gift (§. 543).
- विषता (vom vor. §. 554) fem. Zustand des Giftes 240, 68.
- विषम (Kmdh. विऽम §. 44, 5) adj. मा fem. uneben, ungleich, unrecht 274, 350; rauh; leidvoll, schwer, unglücklich; ntr. Unebenheit, rauhe Gegend, Bergsturz, gefährlicher Ort überhaupt 102, 24 (§. 492, 517; 554, 682, IV).
- विषमय (von विष) adj. fem. मयी, aber (gegen Gr) मया 105, 23 (Pantschat. ob wegen Metrum) giftig.
- विषमस्य (Ttp. ऽस्य von स्या) adj. या fem. im Unebenen stehend; unglücklich 8, 26 (§. 554).
- विषय (Vb. सि?) msc. (das, was in Verbindung steht, Bereich) Land, bewohnt oder unbewohnt, Heimath, Provinz, Sphäre; alles was irgend jemanden genau bekannt ist als Wohnung oder besondere Beschäftigung, ins Bereich der Sinne fallend: Sinnesobject, Object der Wahrnehmung, Gegenstand der Erkundung, Object überhaupt (§. 461).
- विषाण (Vb. सो S. 146 अन्, 7 Bem.) msc. ntr. (§. 640) Horn.
- विषाद् (Vb. सद्) msc. Ermattung, Niederbeugeinheit, Betrubniss, Leid.
- विष् (alter Loc. Pl. von द्वि aber) Ind. (§. 783) gleich (in zwei gleichen Theilen); mannigfach (zertheilt), vergl. वि.
- विष्वक् s. वरुक्.
- विटि (Vb विष्) fem. Arbeit, Lohn 294, 3
- विष्णु (Vb 2. विष्) msc. N. ppr. Vishnu, eine der Gottheiten der indischen Dreieinigkeit; ved 291, 7 (§. 442)
- विष्णुगर्भन् msc. N. ppr. des angeblichen Vfs des Pantschatantra.
- विष्णुस्वामिन् (Kmdh. (?) ऽस्व⁰) msc. (Vishnu der Herr?) Namen eines Tempels oder eher einer Bildsäule des Vishnu 253, 99
- विष्वक् s. das folgende.
- विष्वच् (Ttp. विष् ऽश्च nach S 133, O, 2) adj. fem. वृचो (§. 700, 686; Declin. §. 754, II) allwärts gehend, alldurchdringend. Ntr. acc. sing. विष्वक् adj. überall hin 207, 11.
- विस् s. पिस्.
- विस s. विग्न.
- विसंवादिन् (Vb वद् §. 282, vgl §. 296 u 254) adj. नो fem. widersprechend 261, 193.
- विसंज्ञ (Bhvr. ऽसंज्ञा) adj. ज्ञा fem. besinnungslos 237, 26.
- विसर्ग (Vb. स्तृ S. 141, अ, 23) msc. das Verlassen, Loslassen; Ueberlassen, Gabe; das Ausleeren, Stuhlgang; die weiche Aspirata, welche durch : bezeichnet wird (§. 551, XXIII).
- विसर्जन (Vb. स्तृ) ntr. das Verlassen, Entlassen, Ueberlassen, Geschenk.
- विसर्पिन् (Vb स्पर् §. 282) adj. र्पिणी fem. auseinandergehend, sich verbreitend 238, 26.
- विस्तर (Vb. स्तृ) msc. das sich Ausbreiten, Ausdehnung; Instr. ऽरेण vollständig 9, 37; 11, 22; 107, 12.
- विस्तरता (vom vor. §. 554) fem. Ausbreitung 146, 7.
- विस्मय (Vb. स्मि) msc. Erstaunen, Verwunderung, Stolz, Zweifel.
- विस्वर (Bhvr. ऽस्व⁰) adj. रा fem. miss-tonend 75, 23.

विहंगम (Tip. §. 279 Bem., विह् für विहा nach Anal von S 137 nr. 10, indem letztes ursprünglich schwerlich Indecl. (§. 781) war) msc. (eig. durch die Luft gehend) Vogel.

विहा (Vb. हा das Auseinandergahnen, der leere unermessliche Raum, vgl. das folg.) Ind. (§. 781) Himmel, Paradies

विहायस् (Vb. हा S 149 χάος) msc. ntr. Luft, Atmosphäre, Himmel. Instr. व्यसा Ind. (§. 783) durch die Luft 87, 6; 92, 35.

विहार (Vb. हृ) msc. ntr. (§. 640) das Herumgehen zum Vergnügen, Belustigung, das Herumwandern, buddhistisches Kloster.

विहारिन् (vom vor. §. 563) adj. रिपो fem. lustwandelnd 108, 1.

विह्वल (Vb. ह्वल्) adj. ला fem überwältigt von Furcht oder Bewegung, bewegt, verstört, ausser sich, unfähig sich zu beherrschen.

वी (§. 147) II Par. (Anom. §. 815, 3) gehn, erlangen, wünschen, lieben 287, 6; concipiren 115, 12; werfen, essen. Intens. (§. 166 Bem. 2), Caus. वावि; in Bed. concipiren machen auch वापि (§. 200, vgl. वप्).

वीक्षित (eig. Ptcp. Pf. Pass. von ईक्ष् mit वि aber nach §. 333) ntr. das Sehen, Auge 147, 11 V. L.

वीचि msc. fem. oder ची fem. (S. 155 ईचि; eher aus व्यच् von वि ३ व्यच् §. 133, O, 2 mit Verkürzung des Femininalcharakters) Welle.

वीन् I Atm. (? fehlt §. 789, V) gehn. — X Par. (§. 209; 843; 844) fachern, Kuhlung machen 25, 56 (ursprünglich Denom. aus व्यन्).

वीन् ntr. (§. 710) Samen (§. 244, 431; 440; 475; 543; 633).

वीन् (Vb. वीन्) ntr. das Fachern 278, 386. Facher.

वीन्धुर (Kmdh. §. 656, V वीन्धुर) msc. Samenschossling.

वीन्धव (Kmdh. §. 656, V वीन्धव) msc. Beschaler 268, 280.

वीटिका fem. die Betelpflanze piper betel, ein Präparat der Areca-Nuss mit Specereien, eingewickelt in Betel-Blätter; ein Knoten, Befestigung.

वीणा (S 160 वा?) fem die indische Laute (§. 563, V).

वीणारवा (eig. Bhvr. ३ र०) fem. N. ppr (Lautenton habend) 128, 17.

वीथि oder वी fem. Reihe, Linie, Strasse, Bude; Reihe und Bude 237, 32.

वीर (eig. Denom. des folg) X (§. 209, 843; 844) Atm. (§. 789, V) ein Held sein.

वीर (S. 169 र, eher von वृ) msc. Held, Krieger, Opferfeuer (§. 656, II).

वीरदेव msc. N. ppr. 284, 468.

वीरवत् (von वीर §. 562) adj. ती fem. heldenreich 291, 15.

वीरहन् (Tip. ३ हन् §. 289) msc. ein Brahmane der das heilige Feuer hat ausgehn lassen.

वीरानक ntr (?) N. ppr. einer Stadt 263, 213.

वीर्य (von वीर S. 241 व, 10) ntr. Starke, Tapferkeit, Heldenmuth, Würde, Macht.

वीर्यवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. tapfer, siegreich.

वृद्धं वृद्धं I Par. verlassen.

वृष्ट s. विष्ट.

वृ (§. 155, II, A) I. V. IX. Par. Atm. (§. 789, I), aber IX in Bed. „wahlen für sich“ nur Atm. (ist §. 789, I hinzuzufügen; §. 808 Bem.; 105 Ausn. 5) 1. (Urbed. umringen, sich um etwas krummen?) umgeben, bedecken 62 58

- 87, 8; schützen, abwehren, zurückhalten 48, 6; in denselben Bedd. X Par. 31, 12; 13; 34, 11; 284, 463. — 2 (in Besitz nehmen?) wählen 48, 8 (Atm.); 5, 6; 59, 6, — Pf. red. (§. 830, 831, 1; 3), Aor (§. 858, VII); Prcc. (§. 867), Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, 4). Desider. (§. 189), vergl. वृ.
- वृमि wählen 5, 6; 14, 22.
- वृ 1. bedecken 32, 32; 36, 22 (Par.), 78, 16; 206, 5; 251, 70; umringen 293, 4; verschliessen 265, 235.
- — वृमा bedecken, umgeben 32, 32; 87, 15.
- नि bedecken 296, 5. — X beschützen 42, 15; abwehren, verwehren 37, 28; 39, 3; 41, 3; 181, 7; einhalten 261, 191. — Atm. (§. 789, I, 2) sich enthalten 162, 64.
- निरु निर्वृत sorglos 139, 54.
- परि umgeben 16, 7; 113, 23; 119, 22 (Par.). — X umgeben 4, 19; 13, 8; 21, 3; 26, 63; 36, 12; 108, 5; 237, 31; 252, 79; abwehren 4, 20; schützen 42, 9.
- वृ Caus. zum Wählen ausstellen, freigeben 8, 31.
- प्रति X zurückdrängen, abwehren 27, 5; 67, 22.
- वृ V enthüllen 260, 185; 198, 18; durchbrechen (ved. Aor. (S. 382 n. 1) वृवरु worin वृ Augment (§. 808 Bem., vgl. aber I, 319) §. 105 Ausn. 5) 294, 4.
- वृ bedecken, संवृत bedeckbar 79, 35.
- — वृमि वृ V bedecken (cp. ohne Augm. S. 362 n. 2) 36, 23.
- वृह वृह (§. 151) I Par. wachen, zunehmen; brüllen (wie ein Elephant); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2); Caus. (§. 204; aber ép. वृहि). — X Parasm. reden, leuchten.
- उप उपवृहति erfüllt 182, 6.
- परि परिवृह (§. 896, 2) s. bes
- वृक् I Atm. (§. 789, V) nehmen
- वृक् (Vb वृक् S. 136 §. 372) msc. Woll (§. 565; 567, II, 656, III).
- वृक् I Atm. (§. 789, V) wahlen, bedecken, abhalten (vgl. वृ, das Mittelglied bildet वृ, vgl. S. 75).
- वृक् (Vb. वृक् S. 137 §. 372) msc. Baum (§. 443, 1, 2; 473).
- वृक् s. das folg.
- वृक् VII (aa. वृक्) Par. X I. Par. II (oder वृक्) Atm. (§. 789, V) bedecken, abhalten, ausschliessen, verlassen, verlieren. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2) — Caus. oder X verlassen 74, 12; 80, 41, 123, 5 (frei von); 175, 47; 271, 312, vermeiden 105, 10.
- वृ Caus. oder X beugen (vergl. lat. vergo); besiegen 183, 19; gewinnen 191, 13; 270, 303.
- वृ Caus. od. X vermeiden 276, 374.
- वृक्न (vom vor. S. 145 वृक्) adj. ना fem. gekrümmt, leidend (?); msc. Geschopf (?) 287, 5; Haar (sollte diese verschiedene Bed. an der angef. Stelle passen? oder die im Naigh. gegebne „Starke“); ntr. Sunde, Himmel.
- वृक् s. वृक्.
- वृक् (§. 154, 2, 4 Ntr.) VIII Par. Atm (§. 789, I) essen; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). — VI. Par. erfreuen.
1. वृक् (§. 156, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) sich drehn, sich betragen 23, 30; 181, 12; sich befinden, sein 60, 35; 111, 22; 120, 2; 121, 22; 125, 8; 132, 8; 252, 98; weilen, vertrauen 12, 25; Statt finden 30, 2; bestehn 127, 5; eintreten, geschehn, sein 78, 25; 104, 3; 133, 7; 14, 70,

- 265, 241; stark 135, 6; episch Par. sich befinden 12, 1. — Aor. auch Par. (§. 858, VIII); Fut II Cond. auch Par (§. 870; 871); Absol. auf अम् (§. 912). वर्तमान u. वृत् s. bes. — Desider. Atm u. Par. (§. 790, II). — Caus. machen 292, 9; leben 74, 12; 116, 17; Ptcp Pf. Pass. (§. 896, Bem.). — X Par. leuchten, reden.
- अति zuvorkommen, ubereilen 71, 6; entgehn 62, 57; 187, 15.
- अनु nachgehn 66, 8; nachfolgen 219, 7; verfolgen 169, 100; verehren 196, 7.
- अग्नि sich zuwenden 37, 27; 78, 15; sich nahren, entstehn 16, 13.
- आ sich zuwenden.
- — उपा heimlich (?) herbeikommen 201, 7; Caus. heimlich (?) herbeiführen 201, 7.
- — आ zuruckkehren 252, 85.
- — प्रत्या zuruckkehren 263, 15; 285, 473.
- — व्या sich trennen 226, 27. — Caus. entfernen (durch Worte, als unbedeutend darstellen) 197, 7.
- — समा werden 40, 10.
- उप zuruckkehren, sich erholen(?) 30, 2.
- नि sich zuruckwenden, zuruckgehn, zuruckkehren 18, 34; 48, 5; 50, 6; 73, 28; 118, 5; 131, 9; 183, 23; 198, 14; sich abwenden, fliehn 5, 23; ablassen 139, 53; aufhoren, vollendet werden, ganz sein 36, 19; ep. Par. abstehn 43, 20. — Caus. sich zuruckwenden, abwenden, umkehren machen 26, 17; 43, 21; 46, 23; abwenden 45, 18; 203, 15; ablassen 44, 3; zuruckhalten 48, 1.
- — विनि umkehren 23, 36; ablassen 43, 22; ep. Par. sich abwenden 43, 25 — Caus. zuruckwenden 41, 8.

- निरू Caus. vollenden, schaffen 137, 31.
- परा परावृत्त zur Seite gedreht 198, 24
- परि sich umdrehn परिवृत्त (§. 475).
- प्र vorwärts gehn, kommen 53, 1; wandeln 185, 7; sich auf den Weg machen 253, 93; anfangen 190, 9; entstehn, werden 8, 30; 158, 40; 201, 9; 279, 329; verfahren, sich betragen 23, 31; 183, 20. — Caus. jemand sich befinden machen, ihn behandeln 23, 30; beginnen machen 255, 122; vorwärts bringen, fordern 260, 175; 179.
- प्रति sich zuwenden 141, 81.
- चि sich herumdrehn 34, 9; Caus. 174, 39.

- सम् geschehn, werden 104, 6; 107, 16; 108, 2; 126, 7.

2. वृत् s. वावृत्.

वृत्ति (Vb. वृ) fem. das Umgeben, Einschliessen, Einschluss; Zaun; ein eingeschlossener Boden zur Cultur irgend einer besondern Pflanze.

वृत्त (eig. Ptcp. Pf. Pass. von वृत् aber nach §. 333) ntr. (§. 710, auch msc. §. 711) Betragen, Lebensweise, Thun, Treiben; in Bhvr. ausl. fem. ता 85, 54.

वृत्तान्त (Ttp. vom vor. u. अन्त) msc. Ganzheit, Gegenstand; Geschichte, Begebenheit, Gerucht, Nachricht, Art und Weise, Zwischenraum.

वृत्ति (Vb. 1. 2. वृत्) fem. Lebensweise, Handwerk, Mittel den Lebensunterhalt zu erwerben; das Sein, Zustand, Sichbefinden, Verweilen; Erklärung, Gedankenthätigkeit 215, 15; 18; Dienst 94, 3; das Fassen, Einhalten (§. 485, 539, 563, XI).

वृत्तित्व (vom vor. §. 554) ntr. Zustand des Sichbefindens 225, 67.

वृत्त (Vb. वृ S. 164 वृ, 4) msc. (§. 710) Na-

men eines Damon (Personification des Nebels), welchen Indra erschlug
 वृथा Ind. (§. 783) adv. vergeblich, umsonst, mühelos 294, 6.
 वृद्ध (Ptcp Pf. Pass. von वृध्) धा fem. alt, zugenommen, voll, reichlich (§. 442; 459; 554, VI, 657); Comp. व्यायस् वर्षीयस्, Superl. श्रेष्ठ वर्षीय (S. 228 ईयस्).
 वृद्धि (Vb. वृध्) fem. Zunahme, Vermehrung, Wachstum, Erhebung, Glück (§. 533, XIV; 632).
 वृद्धिमत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. zunehmend 160, 50.
 वृध् (156, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) wachsen 257, 140; gesegnet sein 111, 12; zunehmen, dauern 284, 461; वृद्ध (s bes) angesehen 201, 7; वृध् (ved. Infin. §. 919) 291, 1; 298, 24; Aor. auch Par. (§. 858, VIII); Fut. II und Cond. auch Par. (§. 870; 871). — Desid. auch Par. (§. 790, II). — Caus. wachsen machen 196, 18.
 — परि aufwachsen, zunehmen 110, 23; 261, 194.
 — प्र zunehmen 115, 17; प्रवृद्ध aufgewachsen 246, 8; 251, 73; gross 87, 15; 248, 33; 252, 85 (§. 647, I Ausn.; 662).
 — त्रि sehr zunehmen 104, 17.
 — सम् wachsen 277, 382. — Caus. aufziehen 189, 4.
 वृन्द msc. Haufen, Menge, Versammlung (§. 477; 564, VI).
 वृश् IV Par. wählen; Aor. (§. 858, VIII).
 वृष् I Par. regnen 167, 90; regnen lassen (werfen) 29, 32; 39, 3; verletzen, quälen; geben, zeugen, herrschen; X Atm. (§. 789, V) zeugungsfähig sein, herrschen; Ptcp. Ps. Pass. Absol. (§. 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

— ऋषि I beregnen 34, 11.

— प्रति I entgegen regnen lassen = werfen 34, 15.

वृष (vom vor. S. 135 ऋ, 1) msc. ein Bullochs, Stier (§. 435; 437; 544; 554, VI, 656, III); fem. वी ein Sitz von heiligem Gras

वृषलादि (Ttp. वृषन् = सोम (ved.) od. Stier und लादि von लाद्) adj. Soma trinkend (dadurch stark, feurig geworden) oder Stiere verzehrend (vgl. वृषव्रात beides Beiwort der Marut) 290, 10 (?).

वृषन् (Vb. वृष् S. 145 ऋन्) msc. der Tropfen (= Soma, welcher ausgepresst in Tropfen herabfällt) 291, 7; regnen lassend, spendend 291, 7; 296, 8, Bullochs, Held, Indra (§. 544, S. 241 ऋ, 10; §. 656, III).

वृषभ (S. 147 ऋभ; eher vom vor. durch ऋ, vgl. ऋषभ) msc. Bullochs, Stier; in Zsstzg: ausgezeichnet.

वृषभध्वज (Bhvr. ऽध्वज⁰) msc. Siva (Stier in der Fahne habend).

वृषव्रात (Bhvr. ऽव्रात⁰) adj. Stierhaufen habend 291, 4 (Sch. Wolkenschaaren bildend, wohl dem Sinne nach richtig. die Wolken = Stieren wegen des bei Wolkenbildung eintretenden Sturmwindes).

वृषस्कन्ध (Bhvr. ऽस्कन्ध⁰) adj. धा fem die Schultern eines Stiers habend 89, 4

वृषस्य Vb. Denom. (वृष्) Par. (§. 233) brunstig sein (von einer Kuh).

वृष्टि (Vb. वृष् §. 359; S. 162, त्रि, 2) fem Regen (§. 476).

1. वृह् वृह् (§. 156, 3) VI erheben; Par. Aor.

— उद् erheben, herausziehen 136, 14.

2. वृह् I Par. wachsen, brullen. Aor. (§. 858, VIII).

वृहत् s. बृहत्.

वृहतिका (von वृहती fem. von वृहत् nach §. 554) fem. Obergewand, Mantel, Umschlagetuch.

वृहस्पति s वृह^०.

वृ ऋ IX Par. Speth. stark वृणा schwach वृणी (§. 805) = वृ (aber aa. वृ = मृ).

वे (§. 154, 3) I Par. Atm. (§. 789, I) weben. Pf. red. (§. 829); Absol. (§. 914, II Ausn.). — Caus. (§. 199 Bem. 2).

वेन् वल्नेन् X Par. (§. 209; 843; 844) sehn.

वेग (Vb. विन् S. 142 ऋ, 23) msc. Eile, Stromung, Lauf; plotzlicher Anstoss, *plotzlicher Übergang der Stimmung; unbesonnene Eile 97, 10; Energie (S 225, इत).

वेगवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. eilig, rasch

वेढाय Vb. Par. (§. 235).

वेद्य (aa. वेद्य) Vb. Par. (§. 235) trugerisch sein, schlafen.

वेणू वेन् I Par. Atm. (§. 789, 1) gehn, wahrnehmen, erkennen, denken; ein musikalisches Instrument spielen; ved. lieben 292, 8. — Caus. Aor. (§. 844).

वेणि (S. 166 नि?) oder णी fem. ungeschmucktes Haar, wo das Haar bloss in eine Flechte gebunden wird; Haarflechte überhaupt.

वेणु (S. 156, उ, ?) msc. Bambus (§. 465; 473; 475; 526 Ausn.; 539).

वेतन (S. 161 तन) ntr. (§. 708) Lohn (§ 532, VIII).

वेताल (वेत (für अवेत) Ptcp. Pf. Pass. von अवे ङ् इ und आलय? eig. Bhvr.) msc. (§. 708, 4) ein boser Geist, welcher in Leichen (अवेत) fährt und darin haust (^०ली §. 243).

वेत् (Vb. I. विद्) msc. ntr. त्री fem. Kenner -rin; msc. Weiser.

वेथ s. विथ.

वेद (Vb. I. विद् S. 139; 142, ऋ, 23) msc. Kenntniss, Wissenschaft; Bezeichnung der heiligen Schriften, Veden, als Quelle der Erkenntniss (§. 543).

वेदन (§. 324 Ausn.; 337; u. nach aa. §§.) ntr. fem. ना Wahrnehmung durch die Sinne; Wissenschaft; Leid, Schmerz; das Übergeben.

वेदपारग (Ttp. ऽप०) msc. einer der die Veden durchstudirt hat 60, 25.

वेदमातृ (Ttp. ऽम०) fem. Mutter, Quelle der Veden, Bez. der heiligen Gâyatri des Hauptgebetes der Inder.

वेदविद् (Ttp. वेद ऽ विद् von Vb. विद् §. 289) adj. vedenkundig; msc. ein Brahmane der die Veden studirt hat.

वेदविद्वस् (Ttp. ऽविद्वस् letztes Ptcp. Praes. von I. विद् wo s.) adj. die Veden kennend 12, 2.

वेदाङ्ग (Ttp. वेद ऽ अङ्ग) ntr. (Glieder der Veden) • Bezeichnung einer Classe von Schriften, welche zum richtigen Gebrauch und Verstandniss der Veden dienen.

वेदान्त (Ttp. वेद ऽ अन्त) msc. (das Ziel des Veda) ein auf den Upanischaden als Autorität, Beweismittel, beruhendes philosophisches Lehrgebäude.

वेदान्तसार (Ttp. ऽ सार) msc. Essenz, Wesenheit des Vedānta, Titel eines Werks 202, 1.

वेदापि Vb. Denom. (वेद §. 220 Bem.) Par. Wissenschaft hervorbringen, zu wissen thun u. s. w.

वेदिन् (nach §. 282 von विद्) adj. नी wissend 113, 11; 143, 97; msc. ein Wissender, Gelehrter.

वेद्य s. वेद्य.

वेध (Vb. व्यध्) msc. Durchbohrung, Durchbruch 253, 95, Tiefe

वेधस् (S. 149 ऋ? vgl. Sāṃsa V. Gl. und

auch वेधस् daselbst) der weise, der höchste Gott 290, 1.

वेन् s. वेण्.

वेन (Vb. वेन्) msc. Brahman (§. 434).

वेप् (§. 29, 6 Ausn.) I Atm. (ist § 789, V hinzuzufügen) zittern 11, 21; 86, 62, 110, 9; 129, 20; 201, 13. — Caus. Aor. (§ 844).

— प्र प्रवेपमान (§. 29, 6 Ausn.) zitternd 87, 5.

वेपथु (vom vor. §. 343) msc. das Zittern.

वेर् msc. ntr. Körper, Saffran.

1. वेल् X (eig. Denom. von वेला) Par (§. 209; 843, 844) die Zeit angeben.

2. वेल् वेष्ट वेल् I Par. gehn, sich hin und her bewegen, wollustig sein. वेल्लित wankend, zitternd, hin und her bewegt, gedreht, gekrummt 198, 19. — Caus. Aor. (§ 844).

— अनुवेल्लित daruntergekrummt 198, 18.

वेला (vom vor. ?) fem. Zeit, Gelegenheit, Gränze, Seeküste; Locat. Ind. (§. 782; 783) an der Seeküste; gelegentlich.

वेलाय Vb. Par. (§. 235).

वेष्ट s. वेल्.

वेवी (§. 58 Ausn. 2; 149, 1 Ntr.) II Atm. (§. 789, V; Speth. §. 815) gehn, erlangen, concipiren, begehren, werfen, essen (vgl. वी); Pf. periphr. (§. 835); Aor. (§. 849 Ausn. 4); Prec. (§. 865); Fut. I u. s. w. (§. 869 ff.); Pass. Speth. (§. 874); Aor. (§. 881); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2); Ptc. Fut. Pass. (§. 903; 905); Absol. (§. 914, III). — Caus. (§. 203 Ausn.).

वेष्ट (Vb. विष्ट §. 260) msc. Eingang, Haus; Hetarenhaus; Kleidung (§. 128; 506, vgl. Bem., 532, VIII; S. 247, VI; §. 644, VIII), verp. वेष्ट.

वेष्टम् (Vb. विष्ट) ntr. Haus, Tempel 259, 167 (§. 473, 475).

वेष्ट ntr. Hetarenhaus, fem. वा (wohl Ptcp. Fut. Pass. von विष्ट, vgl. jedoch वेष्ट und §. 506; 651) Hetare.

वेष्ट (Vb. विष्ट? auch वेष्ट wohl falsch msc. Kleidung, Schmuck.

वेष्ट I Atm. (§. 789, V) umlegen, umhüllen 139, 49; ankleiden, schmücken 262, 206. — Caus. Aor. (§. 843)

— परि Caus. umringen 133; 281, 430

वेष्टन (vom vor.) ntr. Diadem; das Umringen, Umringung.

वेष्ट I Par. gehn, wünschen. — Caus. Aor. (§. 844).

वेष्ट वेष्ट I Atm. (§ 789, V) sich anstrengen.

वेष्ट (S. 131, O, 1; 144, अत्, 3) fem. eine Kuh die eine Fehlgeburt gemacht hat (§. 225, 230).

वेष्टाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) abortiren (von einer Kuh).

वेष्ट s. वेल्.

वे I Par. trocken, welk werden. Ptcp. Pf. Pass. वान (ist S. 419 n. 4 hinzuzufügen).

वे (vom Pronth. व) Ind. (§. 786) Partik. verstärkend, bekräftigend: so, wahrlich 3, 5; 5, 24; 7; 6, 6; 18, 2; 23, 26; 26, 67; 37, 27; 31, 41, 5; 57, 25, 86, 57; 210, 16; doch 36, 10.

वेकल्य (von विकल nach §. 554) ntr. Schwache 102, 11.

वेकुण्ठ (metronym. von विकुण्ठा Mutter des Vishnu) msc. Vishnu (Sohn der Vikunthā); ntr. Paradies des Vishnu.

वैकृत (von विकृत §. 566, I) adj. ती fem. verändert; ntr. Abscheu, Wechsel 271, 314.

वैचक्षण्य (nach §. 554 von विचक्षण) ntr. Geschicklichkeit, Kenntniss.

वैदग्ध (von विदग्ध nach Anal. von §. 554, II) ntr. Scharfsinn, Schlaueheit, Geschicklichkeit.

वैदूर्य (von विदूर als N. ppr. eines Berges §. 511) ntr. Lapis lazuli, Lasurstein.

वैदूर्यमय (vom vor.) adj. की fem. aus Lasurstein gemacht 169, 98.

वैदेशिक (von विदेश) adj. की fem. fremd 275, 353.

वैदेही (fem. von ०ह, Patronym. von विदेह) Tochter des Königs von Vidhā, Bezeichnung der Sitā.

वैधर्म्य (nach §. 554, I von einem Adj. welches nach §. 669 विधर्मन् lauten musste, Bhvr. von विधर्म „verschiedenes Gesetz habend, entgegengesetzt“) ntr. Gegensatz 222, 27.

वैधव्य (nach §. 554, I von विधव) ntr. Wittenschaft 264, 329.

वैधेय (von विधेय Ptcp. Fut. Pass. von धा „einer der leicht zu etwas zu bestimmen ist“) adj. fem. की thoricht.

वैनतेय (Metronym. von विनता der Frau des Kaṣyapa) msc. (Sohn der Vinatā) Bezeichnung des Garuda, Vogel des Vishnu.

वैन्यस्वामिन् (Kmdh. वैन्य als Gotraname von वेन nach §. 434 (vgl. Web. Berl. Hdschr. nr. 104 und S. 60) passt wohl nicht; es bezeichnet auf jeden Fall eine Gottheit) msc. Bildniss (oder Tempel?) des Vainya 253, 97; 99.

वैमत्य (von विमति nach §. 554, VI) ntr. Nicht-Übereinstimmung 284, 462 (vgl. §. 434).

वैमल्य (nach §. 554, I von विमल) Fleckenlosigkeit 246, 15.

वैमात्र (von विमातृ §. 431) adj. री fem. eine verschiedene, andre Mutter ha-

Glossar.

bend 82, 19; 86, 4; msc. Sohn einer Stiefmutter.

वैमानिक (von विमान) msc. Gott (eig. auf dem Gotterwagen fahrend) 276, 370.

वैयात्य (von वियात (Vb. वा) nach §. 554, VI) ntr. Schaamlosigkeit 277, 384.

वैयाघ्र (von व्याघ्र, vgl. §. 588) adj. री fem. aus Tigerfell bestehend 25, 51; mit Tigerfell bedeckt.

वैर (von वीर) ntr. (§. 708) Heldenmuth, Tapferkeit; Feindschaft, Krieg (§. 225).

वैराग्य (nach §. 554 von विराग) ntr. Freiheit von Weltlichkeit, Leidenschaftlichkeit, Leid 133, 22.

वैराय Vb. Denomin (von वैर) Atman. (§. 225) kämpfen, streiten 156, 27.

वैरिन् (von वैर §. 563) adj. रिपी fem. Feind.

वैरव्य (nach §. 554 von विरव्य) ntr. Hässlichkeit.

वैरोचन (von विरोचन) adj. नी fem. der Sonne gehörig, von ihr ausgehend 174, 46.

वैलक्ष्य (nach §. 554, I von विलक्ष्ण aber in Bed. von विलक्षण) ntr. Unterschied 250, 60.

वैवर्ण्य (nach §. 554, I von विवर्ण, Bhvr. वर्ण verschiedenfarbig u. s. w.) ntr. Veränderung der Gesichtsfarbe, Abweichung von der Kaste, Verschiedenartigkeit.

वैवाहिक (von विवाह) adj. की fem. Hochzeit, betreffend, Hochzeit ausrüstend, vorbereitend 14, 21.

वैशम्पायन masc. N. ppr. eines Weisen (§. 518, Bem.).

वैशाख (von विशाखा §. 551) msc. Namen eines Monats, April-Mai (§. 503).

वैशिष्ट्य (nach §. 554, I von विशिष्ट Vb. शिष्ट) ntr. Verschiedenheit 208, 22.

वैशेषिक (विशेष §. 566, VI) adj. की fem.

charakteristisch, speciell eigenthumlich 223, 43; 227, 90; msc. Anhänger eines bestimmten philosophischen Systems, der Vaiçeshika-Schule 228, 104, 231, 140.

वैश्य (von विश्) msc. ein Mann aus der dritten Kaste; या eine Frau aus derselben.

वैश्रवण (von विश्रवण §. 430) msc. (patronymische Bez. des) Kuvera (§. 434, 629).

वैश्रवणानुज (Ttp. vom vor. u. अनुज) msc. der jüngere Bruder des Kuvera = Râvâṇa 89, 3.

वैश्वानर (von विश्वानर §. 442; 521; vgl. 459) msc. Agni, Feuer; in der Vedânta-Philosophie das allgemeine Lebensfeuer 209, 11 (Web. Ind. St. II, 107).

वैश्वसिक (von विश्वास) adj. की fem. Zutrauen verdienend 180, 10.

वैष्णव (von विष्णु §. 442) fem. की sich auf Viṣṇu beziehend; Anhänger, Verehrer des Viṣṇu (§. 446; 521; vergl. 459).

वैष्णवत्व (vom vor. §. 554) ntr. Glauben an Viṣṇu 255, 124.

वोल्लासक N. ppr. einer Stadt 264, 224.

व्यक्त s. अञ् mit Praef. वि.

व्यग्र (Bhvr. aus विऽअ०?) adj. रा fem. (verschiedne Ziele habend) geschäftig, aufgeregt 257, 144; zerstreut, verwirrt, erschreckt.

व्यङ्ग (Bhvr. विऽअङ्ग) adj. verstummelt; Krüppel, Frosch (§. 588, II).

व्यङ्गता (nach §. 554 vom vor.) Verstummelung 107, 15.

व्यङ्गि Vb. Denom. (von व्यङ्ग nach §. 213) Par. verstümmeln 104, 1; 106, 15.

व्यचू (§. 154, 2) VIPar. (Speth. विच §. 797) (umringen) umarmen, (umgehn) tauschen. Pf. red. (§. 826, 3; 828).

व्यज्ज (Vb. अञ् §. 345) msc. ein Facher

व्यजन (Vb. अञ्) ntr. Facher, Wedel.

व्यतिकर (Vb. क् mit den Praef. वि अति) msc. abwechselnde, wechselseitige Handlung, Abwechslung, Wechsel, Unglück.

व्यतिक्रम (Vb क्रम् Praef. wie eben) msc. Umkehr, Gegensatz, Uebertretung 111, 22; 279, 398.

व्यतिरेक (Vb. रिच्) msc. Getrenntheit, Verschiedenheit, Unähnlichkeit (vgl. Muller Zeitschr. d. DMG. VI, 232).

व्यतिरेकतस् (nach §. 575) = ०कात् s. das vor. 232, 141.

व्यथ I Atm. (§. 789, V) leiden. Pf. red (§. 826, 3). — Caus. व्यथि (ist §. 202 Ausn. §. 881, 4; 916 hinzuzufügen) qualen 190, 11; 45, 15; 86, 61; 121, 8, 147, 18; 171, 11, 193, 1.

— प्र प्रव्यथित sehr angstlich 194, 7.

व्यथा (vom vor. §. 335) fem. Leid, Unglück, Furcht, Unruh.

व्यथू (§. 154, 2; 156, 1) IV Par. (Speth. §. 796, II) schlagen, werfen, verwunden 31, 14; 16; 34, 16; 149, 28, 197, 2; विध्यता (ved. mit gedehntem Ausl. §. 813, IV, 3) 292, 9.

— अञ् verwunden 147, 13.

— अय wegwerfen 172, 30; 193, 21.

— अय anwerfen.

— — अय durchwinden (?) 199, 1.

— निञ् verwunden 72, 19.

व्यपू s. विपू.

व्यपदेश (Vb. दिश् mit den Praef. वि अप) msc. Benennung, Namen; 'Trug, Unredlichkeit.

व्यभिचार (Vb. चरू mit den Praef. वि अभि) msc. unrechter, sundiger Wandel; das Irrgehn; Irrthum.

व्यभिचारतस् (vom vor. §. 575) adv. in Folge des in die Irre Gehens 224, 47.

व्यभिचारिता (nach §. 554 vom folg.) fem.
Irrthum.

व्यभिचारिन् (von ०२ nach §. 563) adj. रिषो
fem. irrend, unrecht thugend.

व्यय I Par. Atm. (§ 789, I) X (altes
Causale von इ mit वि) Par. (§. 206;
209; 843; 844) gehn, verschwenden;
vergl. विप्.

व्यय (Vb. इ mit Praef. वि; vgl. das vor)
msc. das Ausgeben, Verschwendung;
adj. या fem. veränderlich 136, 14.

व्यर्थ (Bhvr. विऽवर्थ) adj. या fem. unnutz.

व्यतीक (Vb. अल् S. 155 ईक) adj. का fem.
unangenehm, unpassend, schmerzlich;
ntr. Fehler, Leid, Unglück, Betrug.

व्यवधान (Vb. धा mit den Praef. वि अत्र) ntr.
das Bedecken, Verschwinden; Zwi-
schentreten (Verhindern) 239, 51.

व्यवसाय (Vb. सो mit den Praef. wie eben,
§. 258) msc. beharrliche Anstrengung,
Beharrlichkeit, Absicht.

व्यवस्था (Vb. स्था Praef. wie eben) fem. das
getrennt auseinander Stellen; der ver-
schiedne Zustand (Verlauf?) 252, 80;
schriftliche Erklärung eines Gesetzes
durch Rechtsgelehrte, Decret 284, 461.

व्यवहार (Vb. हृ Praef. wie eben) msc. (ge-
genseitiges (in Anspruch?) Nehmen)
Process, Processverfahren, Gewohn-
heitsrecht, Angemessenheit, Contract,
Geschäft, Vorgang 110, 14, Gebrauch
(Benennung).

व्यवय (Vb. इ Praef. wie eben) msc. Paarung.

व्यव्र (Bhvr. विऽव्र) adj. वा fem. rosselos
297, 15.

व्यष्टि (Vb. अष्ट) fem. Getrenntheit, Beson-
derheit 204, 13.

व्यसन (Vb. अस्त) ntr. Sunde, Verbrechen;
Unglück; Leid; angestrongter Fleiss.

व्यसनित्व (vom folg. §. 534) ntr. Schlech-
tigkeit 266, 252.

व्यसनिन् (von ०न §. 563) adj. नी fem. sich
angestrongt befleissigend 169, 100,
Unglück habend 35, 7; sundig-
वंसु (Bhvr. विऽवस्तु) adj. leblos, todt
265, 241.

व्याकरणा (Vb. कृ mit Praef. वि आ) ntr.
Grammatik (§. 509, vgl. 506 Bem).

व्याकुल (Kmdh. विऽआ०) adj. ला fem. ver-
wirrt, angstlich, vgl. कृ u. भू (S. 226 इत).

व्याकुलत्व (vom vor. §. 554) ntr. Verwir-
rung, Angst 125, 7.

व्याकुलित (von ०ल S. 226 इत) adj. ता fem.
verwirrt 116, 2; 119, 15.

व्याख्यातृ (Vb. व्या Praef. वि आ) msc. E-
klärer 247, 29.

व्याघ्र (§. 261 Ausn., S. 135 §. 369 Vb. घ्रा)
msc. घो fem. Tiger, -rin; in Kmdh.
(§. 656, III) vorzuglichst.

व्याज्ञ (Vb. अज्ञ) msc. Verstellung, List,
Betrug (Schein) 186, 2; Schlechtigkeit.

व्याध (Vb. व्य्ध §. 258) msc. Jäger.

व्याधि (Vb. व्य्ध) msc. Krankheit (S. 225 इत).

व्यान (Vb. अन्) msc. eine der fünf Lebens-
hauche: der den ganzen Körper
durchdringende.

व्यापक (Vb. आप्) adj. विका fem. sich weit
verbreitend, umfassend, in sich begrei-
fend; msc. Pradicat 231, 137 (vergl.
Roer Bhāshāp. S. 31 n).

व्यापकत्व (vom vor. § 554) ntr. Zustand
der etwas in sich begreifende zu
sein 221, 9, vergl. 232, 142.

व्यापार (Vb. पृ Praef. वि आ) msc. Beschäf-
tigung, Thatigkeit (gegenseitige Auf-
einanderwirkung) 225, 58; 226, 79;
Geschäft, Sache 118, 6; 130, 3.

व्यापित्व (vom folg. nach §. 554) ntr.
Durchdringung, Erfüllung 205, 3.

व्यापिन् (Vb. आप्) adj. नी fem. sich ver-
breitend, erfüllend 171, 18; bedeckend
223, 42.

व्याप्त (Ptcp. Pf. Pass. von व्याप्) msc. das (von einem व्याप्त Attribut) unter sich begriffene, Subject 225, 62 (Roer Bhāshāp. S. 31 n).

व्याप्ति (Vb व्याप्) fem. Durchdringung, das Durchdringen, Inhärenz, inhärirende wesentliche Gegenwart einer Sache oder Eigenschaft in einer andern, die logische Beziehung eines Begriffs auf einen andern in einem Urtheil; die des Subjects (व्याप्त व्याप्य) zum Prädikat (व्यापक) 225, 65; 67, 68, 231, 136 (Roer Bhāshāp. S. 31 n., Muller Zeitschr. d. DMG. VI, 229 n 2).

व्याप्य (Ptcp. Fut. Pass. von व्याप्) msc. das von einem Gegenstand, Begriff, Prädikat zu durchdringende Subject; die propositio major eines Schlusses, z. B. das Dasein von Rauch als Grund, dass Feuer da sein müsse (vgl. Muller Zeitschr. d. DMG. VI, 229; VII, 301).

व्याप्यत्व (vom vor. §. 554) ntr. Durchdringbarkeit, Erlangbarkeit 215, 15; Zustand von andern durchdrungen zu sein, Subject zu sein, Grund zu sein 221, 9; 225, 24; 76.

व्याप्त्य (aus विऽव्यम् nach Anal. §. 91, vgl. चाव्याक) msc. Klatfer, der Raum zwischen den Fingerspitzen wenn die Arme ausgebreitet sind.

व्याल adj. ली fem. (Wils.) schlecht, msc. Raubthier, Schlange 22, 22 (§. 532, VII).

व्यालोल (Vb. लुल् Praff. वि आ) adj. ला fem. zitternd 276, 372.

व्यावर्त (Vb. वृत् Praff. wie eben) msc. das Einschliessen; das Ausschliessen.

व्यावर्तक adj. तिका fem. sich ausschliessend.

व्यावर्तकता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zustand des Einschliessens, Ausschliessens.

व्यावर्तन (Vb वृत् Praff. वि आ) ntr. das Umwinden, Umwindung 172, 30.

व्यावहारिक (von व्यवहार nach §. 566, VI, vergl. 588, II) msc. technische Bez. der Vedānta-Philosophie, adj. thatig, geschäftig 207, 6.

व्यास msc. N. ppr. eines Weisen, dem die Anordnung der Veden und vieles andre zugeschrieben wird: der mythische Ausdruck der litterarischen Sammelperiode? (§. 430).

व्युत्क्रम (Vb. क्रम् Praff. वि उद्) msc. umgekehrte Ordnung.

व्युत्थान (Vb. स्था Praff. wie eben, vergl. §. 241 Bem. 1) ntr. Unabhängigkeit, (Leben) Betragen nach eigner Neigung; Widersatzlichkeit; Verhinderung; Vollendung religiöser Contemplation, Ende einer Periode derselben.

व्युष् oder व्युष् IV Par. brennen (eig. विऽउष्). — od. व्युष् व्युस् पुष् व्युस् व्युस् IV Par. theilen; Aor. (§. 858, VIII). — od. व्युष् पुस् X Par. herauswerfen.

व्युष्टि (von Vb. वृत् mit Praff. वि (wo s.), vgl. §. 154, 3 und §. 32) fem. Aufgang der Morgenröthe 287, 6.

व्ये (§. 154, 3) I Par. Atm. (§. 789, I) bedecken; Pf. red. (§. 826, 3; 7; 827, 4, 828; 830; 831; 832), Absol. (§. 915, II). — Caus. (§. 199 Außn).

— परि परिवीत (§. 154, 3) umhüllt 174, 42

— सन् संवीत (§. 154, 3) bedeckt 71, 12; bekleidet 71, 12; 77, 9; geschmückt 79, 30 (§. 653, VI, 1).

व्योमन् (S. 167, मन् Vb. वृत्) ntr. Himmel, Atmosphäre, Wasser.

वृत् I Parasm. gehn 97, 7; 285, 480; laufen 119, 16; mit Accusativ des Zieles: kommen in 122, 22; eintreten in 98, 14; erlangen 114, 22 (mit Ab-

strachten: werden, was deren Eigenschaftswort ausdrückt, vergl. गम् ३); Aor. (§ 849, 2, Ausn.). X Par. bereiten, schmucken.

— प्र weggehen, ins Exil gehn 82, 16; 83, 21. प्रवृजित s. bes.

व्रज (vom vor. §. 345) msc. (u. ntr. §. 711) Heerde, Menge, Kuhstall, Weg; ntr. (Wils.) das Herumirren.

वृञ् (?) I Par. gehn.

1. वृण् ब्रण् X Par. tönen.

2. वृण् (eig. Denomin. vom folg.) Par. (§. 208; 209; 843; 844) verwunden. — Vb. Denomin. Atm. (§. 212, Bem. 2) verwunden.

वृण् (= *ὄνλη* für *πολνη* = *ββλη*, (vgl. *ὄλλν* für *ὄλν* und *vello* für *velno*) vulnus GWL I, 48) msc. ntr. (§. 711) Wunde (S 225, इत).

वृत्त (Vb. वृ) msc. ntr. (AK.) eine verdienstliche (freiwillig übernommene) Handlung der Frommigkeit, ein Gelubde, Busse, Verpflichtung, heiliges Werk, Werk 295, 12.

वृत्तचर्य (Bhvr. चर्य) msc. einer der die heiligen Schriften studirt 144, 111.

वृत्तस्य (Ttp. सस्य von स्य) adj. या fem in Busse sich befindend, Busse ubend 47, 35.

वृत्ति Vb. Denomin. (वृत्त) Par. (§. 213, Bem. 1, vgl. §. 224, Bem.) Busse gegen etwas uben, in Folge von einem Gelubde etwas vermeiden, essen.

वृश्च (§. 66, 1, Ausn. u. 4, 154, 2, 156, 3, 1) VI Par. Spth. वृश्च (§. 797) zerreißen, verwunden. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 3), Absol. (§. 914, I, Ausn.).

वृत्त msc. (§. 708, 4) Menge, Versammlung, Hochzeitsgesellschaft, Abkommeling eines Kastenlosen, Handarbeit.

व्री IX Par.; Spth. verkürzt den Vokal nach einigen (§. 805): wahlen; IV Atm. (§. 789, V) gewählt werden, wahlen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. (§. 199).

व्रीड् IV Par. sich schämen, ep I Conj. Cl. 52, 15; व्रीडित verschamt (§. 894) 56, 18. — werfen.

व्रीडा (vom vor.) fem. Schaam.

व्रीस् s. वृश्.

वृड् VI Par. bedecken, aufhaufen, untertauchen.

वृष् s. वृश्.

व्रीस् (aa. वृष् कष् व्रीस्) X Par. verletzen.

व्री व्री IX Par. Spth. stark व्रीपा, schwach व्रीपाते (§. 805) gehn, wahlen, halten; Ptcp. Perf. Pass. (§. 897, 5), Caus. (§. 199).

व्रीच् s. व्रीच्.

श

शंस (§. 154, 2, 2) I Par. ansagen, erzählen, anzeigen 60, 29; 93, 46; 50; 172, 23; 176, 105; ep. Atm. 92, 43; 44; 45; ruhen, preisen 282, 435; 292, 4, Ptcp. Pf. Pass. शंस (§. 896, 2) jedoch auch शंसित (s. Wils. bes.) 103, 1.

Absolut. (§. 914, I); Ptcp. Fut. Pass. शंस्य und शंस्य (§. 906). — unglücklich sein, verletzen.

— आ ansagen 179, 13 (Atm. gegen die nähere Bestimmung §. 790); in Bed „wünschen“ Atm. (§. 790), [§. 896, 2,

915, I und 154, 2, 2 gelten in dieser Bed. nicht]. Ptcp. Perf. Pass. आग्रसित् ersehnt 175, 52.

— प्र loben 7, 12; 78, 22; 99, 13; 117, 11; 118, 15; 133, 15; 183, 14. प्रशस्य s. bes. शस्तिन् (vom vor. §. 282) adj. नो fem. kund gebend 241, 77.

शस्त् s. सस्त्.

शस्त् (Vb. शस् S. 162, तृ, 1) msc. (Declin. § 754, XIV) Lobsanger, Schmeichler.

शक् (S. 156, 1) V. VI Par. Atm. (§ 789, I) vermögen, können: (Par.) 19, 14, 37, 4; 41, 21; 78, 19; 109, 2; 121, 9; im Pass. mit Infin. 45, 8; 108, 16; 164, 75; 272, 317; ep. mit Ptcp (in Infin.-Bed.) 46, 23, Aor. (§. 856, 5), Ptcp Pf. Pass. (§. 896, 1, Ausn.) शक्त vermögend (mit Inf.) 88, 27; 121, 22; 192, 9; stark 283, 457. Ptcp. Fut. Pass. (शक्य §. 906, II, Ausn.) möglich (mit Inf. oft, statt Act. mit Infin. Pass. in unserm Sinn) 8, 27; 11, 11; 23, 33; 34, 7; 38, 5; 83, 23; 85, 47; 183, 24; 227, 81; 231, 132. — Desider. शिक्त् (§. 194) wann Atm. (§. 790, II); wird auch als besondres Vb. Atm. (§. 789, V) angeführt: können wollen = lernen (Par.) 167, 91; 189, 1 (? s. n.); शिक्तित gelehrt 284, 469; 246, 8; gelehrt 251, 78; geschickt. — Caus. शिक्ति lehren 186, 1; 272, 317.

— आ Desider. jemand (einer Sache) machtig machen, spenden 297, 14.

शकच 260, 176 (Volksname (ob शकल zu corrig.? s. über diese Lassen I. A. I, 652, vgl. 569) oder Eigennamen?).

शकन् bildet Casus von शकृत् wo s.

शकल (S. 143, अल) msc. ntr. (§. 711) Theil. (Olla prafixartig §. 244; N. ppr. §. 431; 443; 450; 465; 491).

शकृत् (S. 133, §. 365, auch सकृत्, wel-

chesorgan., Vb. कृ ntr. (§. 710, Declin. §. 754, XV) Excremente.

शक्त s. शक्.

शक्ति (Vb. शक्) oder तो (§ 703) fem. Macht, Kraft, Vermögen, Bedeutung 226, 79; eiserner Speer, Pfeil (§. 465, 532, VII, 535).

शक्तित्स् (vom vorigen §. 575) adv. nach Vermögen 128, 6.

शक्र (Vb. शक् S. 169) msc. Namen des Indra, Beherrscher der ostlichen Weltgegend 237, 26; dessen Frau शक्राणी (§. 701).

शङ्क I Atm. (§. 789, V) Bedenken tragen 67, 16; 152, 9, furchten 80, 48, 87, 11, 12; 106, 21, 196, 7; 257, 147; 271, 311.

— अग्रि bezweifeln 14, 26.

— आ vermuthen 193, 2; furchten 208, 20.

— परि in Verdacht haben; परिशङ्कित in Verdacht seiend 54, 15; in Verdacht gesetzt, Verdacht habend 18, 36 (§. 894).

— वि in Verdacht haben 76, 35.

शङ्कर (Tip. शम्ऽकर von कृ §. 276) msc. Siva (§. 473).

शङ्करवर्धन msc. N. ppr. 267, 268.

शङ्करवर्मन् msc. N. ppr. 256, 128.

शङ्का (Vb. शङ्क) fem. Furcht, Angst, Zweifel 173, 38; 174, 42; 217, 13, 231, 136.

शङ्किन् (Vb. शङ्क §. 282) adj. नो fem. furchtend 257, 144.

शङ्ख (S. 160, ख?) msc. ntr. (§. 711) Muschel, diente als Opfergefäß und vorzüglich als Kriegshorn (§. 441, 1 u 2, b; 443; 515).

शङ्खप्रवर (Kmdh. शङ्ख §. 656, II) msc. ntr. trefflichste Muschel 25, 60.

शङ्खमुक्ता (Kmdh. शङ्ख §. 656, V) fem. (Muschelperle =) Perlmutter (?) 68, 36.

शच्च I Atm. (§. 789, V) sprechen.

शची (vom vor.? oder eher von शक्).

fem. die Frau des Indra; vd. Werk (Stärke?) 296, 8.

शचीपति (Ttp. sq9 S. 12, n. 1, vgl. उमापति) msc. Indra.

शञ्च s. श्च.

शट् I Par. krank sein, sich auflösen, zerschneiden, niedergebeugt sein, gehn. — vgl. 2. शट्.

1 शट् I Par. tauschen, verletzen, Schmerz empfinden. — X Par. trägt sein.

2. शट् शट् शल् X Atman. (§. 789, V) loben.

3. शट् शट् X Par. (§. 208; 209; 843; 844) gut reden, schlecht reden, wahr sein.

4. शट् शट् श्चपट् सट् (§. 33) स्वरट् (§. 33) vollenden, schmucken, unvollendet, ungeschmuckt lassen.

शठ adj. ढा fem. schlecht, böse.

शप् I Par. geben, gehn. Caus. (§. 202; 881, 4; 916)

शपट् I Atman. (§. 789, V) krank sein (vgl. शट्).

शत Card. ntr. (§. 764, IV ff.) hundert; ved. Nom. für Instr. (vergl. §. 769) 287, 7; in Zssetzg ausl. (§. 564, 4) fem. तो 140, 69 (§. 546, 2, 4; S. 223, अक).

शतक (vom vor. §. 546, 2; S. 223, अक, 3) adj. fem. तिका hundert enthaltend, hundert.

शतक्रतु (Bhvr. सक्र०) masc. mit hundert Opfern verehrt 298, 23; Name des Indra.

शततम msc. ntr. तो fem. (Ord. von शत §. 770) hundertste.

शतधा (von शत §. 580) adv. auf hundert Weisen, hundertfach.

शतमुख (Bhvr. समु०) adj. खा oder खी fem. (§. 693) hundertartig, hundertfältig 153, 10 (s. n.).

शतयोजनवत् (von ०न nach §. 579; das

vordre Glied Kmdh.) adv. wie hundert Yojana's (ein Langenmaass) gross 131, 11.

शतशस् (von शत nach §. 578) adv. hundertfach 30, 8; 36, 22.

शतशाखत् (nach §. 554 von ०ख, welches Bhvr.) ntr. Zustand eines hundert Zweige habenden 276, 376.

शतसंख्य (Bhvr. संख्या) adj. या fem. hundert als Zahl habend, hundert 29, 34.

शतहृदा fem. (von einem Bhvr. हृद् „hundert Strahlen habend“) Blitz, Donner.

शतित् (nach §. 563 von शत ved.) adj. तो fem. hundertfältig 291, 15.

शत्रु (S. 169, ह) Feind (§. 564, XVI).

शट् (§. 156, 1) I. VI Par. Specialth. श्रीय (eig. Pass. refl. von श्रो §. 795, VI; 797, VI) fallen. Aor. (§. 856, 5). — Caus. (§. 204).

शनैस् (von शनैस् nach §. 560, vgl. S. 222) adv. langsam 41, 5; 237, 26.

शनैश्चर (Kmdh. शनैस्चर von Vb. चर) msc. der Planet Saturn (der langsam gehende).

शनैस् (wohl für org. शनैस् Instrum. eines alten Ptcp. Perf. Pass. von शन् vergl. *καμνω*) Ind. (§. 783) adv. langsam, zögernd, unabhängig, nach Willkur; शनैःशनैस् Schritt vor Schritt 100, 17; 114, 21; 134, 11.

शंताति (von शम् S. 234) fem. Glück, glückspendend 297, 20.

शप् (§. 156, 1) I. IV Par. Atm. (§. 789, I) in Bed. „fluchen“ nur Atm. (§. 789, II) aber ep. Par. 28, 16; 61, 46; schimpfen, schwören, fluchen 62, 56. Intens. (§. 169, Ausn. 2).

शपय (vom vor. S. 144) msc. ntr. (§. 711) Eid, Beschwörung 194, 8; Fluch.

शबल (S. 148 auch शवल) adj. buntfarbig (§. 473).

शरद् (श्रु S. 145 श्रद्ध) fem. (§. 709, 9) die schwüle Jahreszeit, Herbst (§. 485; 496; 503; wann शरदम् §. 680).

शरीर (Vb. श्रु S. 155 ईर) ntr. (§. 708, auch msc. §. 711) Körper, Leib.

शरीरकर्तृ (Ttp. सक० gegen §. 653, VII Ausn.) ntr. Vater 15, 28.

शरीरिन् (nach §. 563 von ०र) adj. रिणी fem. mit Körper versehen; lebendiges Geschopf; = Seele 222, 26.

शरीरत्नम् (शर श्रुत्तम् Kmdh. §. 656, II) ntr. bester Pfeil 72, 16.

शरीर्य (Ttp. शर श्रुद्य) msc. Pfeilmenge; Instr. शरीर्येषा 34, 15 (vergl. §. 28, 3).

शर्करा (S. 160 कर) fem. Scherbe von einem zerbrochenen Topf; Kiess; ein grandiger oder mit kleinen Steinen bedeckter Boden; Zuckerkandis (§. 473; 475, c. f.; 480; 558, VII; 564).

शर्ध msc. Schaar 290, 1.

शर्ब I Par. tödten. — 2 od. शम्बु gehn. — vergl. शर्व.

शर्मन् (Vb. श्रि S. 167; vergl. शरण) ntr.

Heil, Glück (eig. wohl Schutz) 292, 12

शर्म ved. für शर्माणि (§. 742, IV).

शर्यात् msc. N. ppr. 297, 17.

शर्व सर्व (letztes folgt §. 32, gegen Ausn. in 33, und ist da ausgelassen) I Par. tödten.

शर्व (Vb. श्रु) msc. Siva.

शर्वट msc. N. ppr. 280, 413; 291, 422.

शर्वरी (Vb. श्रु S. 171 वर eig. fem. von einem Th. ०वन् S. 170 §. 421) fem Nacht.

शल् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) sich hin und her bewegen, bedecken. — I Par. gehn, laufen. — Vgl.

शल् und श्वल्.

शलभ (S. 147 श्रभ) msc. Grashüpfer, Heuschrecke.

शल्भ I Atm. (§. 789, V) sich prahlen.

Glossar.

शल्य (Vb. श्रु S. 168, य, 4, vgl. शर) msc. ntr (§. 711) Pfeil; msc Stachelschwein.

शल्यक (vom vor. nach §. 558 ff. ?) msc. Stachelschwein 272, 319.

शक् I Par. gehn, verändern, zu Grunde richten.

शक् msc. ntr. (AK.) Leichnam; ntr. Wasser.

शक्ल s. शक्ल.

शक्स् (Vb. श्रि S. 149) ntr Kraft 290, 8 (S. 239, मत्).

शङ् (für org. शक् wie die verwandten Sprachen zeigen) I Par. springen (ist nach Vop. §. 828 Ausn. zu 2, 2 hinzuzufügen, z. B. शङ्शु).

शङ्ग (vom vor.) msc. Hase.

शङ्गक (vom vor. §. 559) msc. Haschen 114, 12; 15; 116, 13.

शङ्गकाधम (Kmdh. §. 656, II) msc. gemeinstes elendes Haschen 116, 7.

शङ्गाङ्क (eig. Bhvr. शङ्ग श्रुङ्क) msc. Mond (weil man in ihm das Bild eines Hasen zu sehn glaubte).

शङ्गवत् (für org. शक्वत् von Vb. श्रि) adj. तो fem. (§. 703); ntr. Acc. Sing. Ind. (§. 783) stets, häufig, wieder und wiederum, wiederholt (§. 225; 230, S. 234 तम्).

शश्चाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm (§. 225; 230) ewig werden.

शष् I Par. verletzen, schlagen.

शष्प (S. 168, य auch शस्प lat. cespia in . cespit aus cspa-vat) ntr. (§. 708) junges Gras (§. 488, vergl. 517).

शष्पवृक्षो (Kmdh. nach §. 656, V श्रु०) fem Rasenkusasitz 68, 29.

शस् I Par. schlagen, tödten. Pf. red. (§. 828 Ausn. zu 2); Ptcp. Pf. Pass und Absol. (§. 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II Ausn.). — vgl. सस्.

शस्त्र (vom vor. §. 352; S. 163, य, 1; S. 164,

§. 404) ntr. Waffe, msc. Schwerdt, fem. त्रि. Messer.

शस्त्रभूत (Ttp. भूत. letzteres von भू § 289, vgl. S 131, O, 1) adj. Waffen tragend 13, 5; Waffenträger 44, 2.

शस्त्रिक (in Bhvr. nach § 671 von शस्त्री oder wäre es anomal von शस्त्र) adj. mit einem Messer (Schwerdt) 189, 6, 201, 10.

शस्त्रिन् (von शस्त्र §. 563) adj. रिणी fem. mit Schwerdt bewaffnet 250, 58.

शक्र msc. ntr. (§ 711) Kuchenkraut, Kohl (§. 431; 441, 473, 521 (nach §. 443), vergl. 459; 650, II III; 656, V)

शक्राहार (vom vor. u. आहार Bhvr.) adj. र्ता fem. Kohl als Speise habend 165, 79.

शक्राय msc. Namen des Buddha des Stifters der buddhistischen Religion

शक्रवभित्तुक msc. की fem. (Kmdh. ऽभि०) ein buddhistischer Bettelmonch, eine buddhistische Nonne 191, 15.

शाख् श्लाख् I Par. durchdringen, umarmen. — Caus. Aor. (§. 844)

शख्वा fem. Zweig (§. 558, VII)

शाखाभूत (Ttp. भूत. §. 289, S 131, O, 1) msc. Baum 173, 37.

शाखिन् (von शाखा § 563) msc. Baum

श्राक्य (von श्रत §. 554, I) ntr. Schlechtigkeit.

शाङ् शाल् I Atm. (§ 789, V) loben, preisen. — Caus. Aor. (§. 844).

श्राप (Vb. श्रो) msc. पी fem. Schleifstein (§. 546, 4, 588, IV).

श्रापितल्य msc. N. ppr. eines Weisen, Chandogy. Up. I, 3, 9, Roer p. 79 (vgl.

Web. Berl. Handschr. nr. 299; 392 und p. 61. * Ind. Littgsch. mehrfach).

श्रापितल्यविद्या (Ttp. ऽवि०) fem. Wissenschaft, Lehre des Cāndilya in der Tschhandogya-Upanishad 202, 18 (vgl. Chan-

dogyā Up. ed Roer p 209 und dazu Anandagiri p 210).

श्रात (von श्रो Ptcp. Pf. Pass. §. 154, 2, 3 Ausn.) ता fem. scharf.

श्रातकुम्भ (von श्रातकुम्भ Namen eines Berges) ntr. Gold.

श्राद् (§ 256, S 165, द?) msc. Gras Schlamm (§. 478).

श्राद्गल (vom vor. § 478) adj. ता fem. grasreich.

श्रान् nur in der etwas anomalen desiderativform श्रोश्रान् (§ 183, 188) Par. Atm (§. 789, I) schauken (vgl. श्रो).

श्रान्तनव (vom folg.) msc. Sohn des Cāntanu = Bhishma

श्रान्तनु msc. N. ppr. eines Königs, Vaters des Bhishma

श्रान्तात्मन् (Bhvr. श्रान्त (Ptcp. Pf. Pass. श्रम्) ऽच्चा०) adj. (fem §. 699) ruhig

श्रान्ति (Vb. श्रम् §. 162, ति, 1) fem. Ruhe, Freiheit von Weltlichkeit, Leidenschaftlosigkeit, das Beruhigen, Stillen 155, 23.

श्रान्व् सान्व् (§. 33) X Par. (eig. Denom. von einem Thema *श्रान्तु von श्रम्) trösten 38, 7 (mit श्र); beruhigen 10, 45 (mit च).

श्रान्व (s. das vor.) ntr. Trost.

श्राप (Vb. श्राप) msc. Eid, Fluch

श्राब्द (von श्राब्द) adj. दी fem. tonend, durch Worte vermehrt 226, 80 (vgl. Müller, Zeitschr. d. DMG. VI, 220).

ऽश्रायिन् (Vb. श्रि §. 282) adj. नी fem. liegend 188, 15; 251, 75; 253, 100.

श्रास् s. सारस्.

श्रास् (Vb. श्रा? §. 348) adj. र्ता fem. gesprengt, msc. Luft, Wind; ein Stein im Schachspiel; das Verletzen, das Geflecktsein; eine Mischung von blau und gelb. — ved. (nach Sây.

Rv. I, S. 882 in Bezug auf §. 526)
adj. र fem. री Pfeil 297, 16.

शारी (ved. s. das vor)

शारीकचूत्र (Ttp. सू०) ntr. die Lehr-
sprüche, welche den verkörpertem
Geist erkennen machen, Bez. der
Brahmasûtra von Bâdarâyana, des
Grundwerks der Vedantaphilosophie
(Web. Ind. Littg. 216) 202, 7.

शार्दूल msc. Tiger, (in Kmdh. nach Anal.
§. 656, III nachstehend) ausgezeichnet.

शार्व (von शर्व) adj. श्री dem Siva ange-
hörig 152, 10.

शालू s. शाडू.

शाला fem. Haus.

शालामृग (शालाऽमृग) msc. Schakal.

शालि msc. Reiss, in Bhvr. ausl. Ollik
(§. 671).

शालिन् (von शाला §. 563) adj. श्री fem.
zu einem Hause gehörig; besitzend,
glanzend von.

शाल्व msc. Plur. die Einwohner eines
Gebiets in Indien (Lassen I. A. I, 614
u. sonst).

शाल्वपति (Ttp. ऽप० vgl. उमापति) msc. König
der Salva 18, 34.

शाल्वराज (Ttp. ऽराजन् §. 639) msc. König
der Salva 6, 9, 15, 7; 18, 35.

शाल्वराजन् (ऽराजन् gegen §. 639) msc. =
dem vor. 8, 32.

शाल्वत (von शाल्वत्) adj. श्री fem. bestan-
dig, ewig.

शास् (§. 32; 62, 154, 2, 3) II Par. (§. 800,
813) regieren, befehlen, strafen
92, 39; lehren शिष्ट (§. 154, 2, 3) ge-
lernt 25, 35; Aor. (§. 841; 858); Prec.
(§. 866, 5); Ptcp. Pf. Act. (§. 891),
Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2;
914, I und 915, II); Ptcp. Fut. Pass.
(§. 906). — Intens. (§. 806). — Caus.
Aor. (§. 844, S. 386 n. 1).

— अनु अनुशिष्ट belehrt 279, 400, be-
fohlen 191, 8.

— आ I u. II in Bed. „wünschen“ Atm
(§. 790, 800) 28, 14.

— अ strafen श्राधि (§. 62) 16, 24, be-
herrschen 38, 14.

शासन (vom vor.) ntr. (§. 708) Befehl,
Vorschrift.

शास्त्र (Vb. शाच् §. 324 Ausn) ntr. Vor-
schrift, Befehl, Anordnung; Buch,
insbesondere ein, religiöse oder Vor-
schriften des Rechts, Gewohnheiten,
Lehre enthaltendes, welchem ein
göttlicher Ursprung zugeschrieben
wird; heilige Schrift, Rechtsbuch,
Lehrbuch (S. 225 इत्).

शास्त्रकृत् (Ttp. ऽकृत् von कृ §. 319, S. 133,
0, 1) msc. Verfasser von einem
Sâstra (Lehrbuch) 215, 17.

श्राहि msc. Namen einer Dynastie 258,
154, 264, 231; 232.

शि V Par Atm (§. 789, I) scharfen.
शित scharf 29, 35, 72, 17 (vgl. श्रो).

— नि निशित scharf 29, 6, 27, 104, 19.

— सम् संशित vollkommen 9, 38; 45, 16.

शिक्ष s. शक्.

शिक्षा (vom vor.) fem. Erkenntniss, Be-
zeichnung eines der Vedānga Lehre
von dem richtigen Sprechen der
Veden.

शिक्षु (vom Desider. von शक् §. 298) adj.
ein lernen wollender.

शिक्षण्ड (mit शिक्षा verwandt) msc (§. 708, 4)
Pflaenschweif; Locken, welche zur
Zeit, wo den Kindern der Kopf ge-
schoren wird, übrig gelassen werden.

शिक्षिण्डन् msc. श्री fem. N. ppr. der in
einen Mann verwandelten Tochter des
Drupada (Lassen I. A. I, 695; §. 466,
vergl. S. 221; §. 592).

शिवर (mit शिवा verwandt) msc. ntr.

(§. 711) Spitze, Gipfel eines Berges; eine Art Edelstein von glanzend rother Farbe.
 शिवरिन् (vom vor § 563) adj. mit Spitzen versehen, scharf 79, 27 (?); msc. Berg.
 शिखा fem. Spitze, Locke auf dem Wirbel, Kamm, insbesondere eines Pfau; Flamme (§. 435; 477; 478; 563, II; 564, XVIII; fem. लो §. 693, 2, in Bhvr. ausl. nur खा §. 693, 3 Ausn.).
 शिविन् (vom vor. §. 563, II) adj. नी fem. mit einer Locke auf dem Wirbel 77, 9; msc. Feuer; Pfau, Hahn.
 शिङ्ख I Par. gehn, sich bewegen.
 शिङ्ख I Par. riechen.
 शिख् II (aa. auch X) Atm. (§. 789, V) klingen.
 शिष्ट सिद्ध I Par. gering schätzen.
 शितता (von शित (Vb. शि) nach §. 554) fem. Scharfe 240, 66.
 शिथिल (S. 170, §. 420 Vb. प्रलब्ध) adj. ला fem. lose, locker, erschlaft, schwach, unwirksam.
 शिथिलित (vom vor. nach Anal. S. 225 इत) . adj. ता fem. weich gemacht, aufgelöst 184, 8.
 शिर (abgestumpft aus dem folg.) ntr. Kopf.
 शिरस् (S. 149 Vb. शि mit der Bed. als ob mit उद् zusammengesetzt) ntr. (Declin. §. 754, XV) Kopf, Gipfel 171, 17 (§. 104, I; 547, IX; 558, VII; 585, V; 633; wo in Tddh.-Abl. dafür शीर्षन् §. 585; wo in Zsstz §. 670).
 शिरस्तस् (vom vor. §. 575) adv. vom Kopf 152, 10 V. L.
 शिरस्त्र (eig. Ttp. vom vor. u. त्र von Vb. त्रे) ntr. Helm.
 शिरीष (S. 156 ईष?) msc. (AK. aber ntr. §. 708) ein gewisser Baum, mimosa sirisha (§. 467; 475, b. f.; 526; 563, 10).

शिल् सिल् VI Par. übriggebliebene Aehren auflesen.
 शिला (Vb. शि) fem. Stein, Fels; od. लो Pfeiler, Querbalken; nur लो Pfeil, Spieß (§. 558, VII).
 शिलीमुख (eig. Bhvr. शिली (s. das vor) मुख) msc. Biene, Pfeil; beides 238, 41.
 शिलोच्चय (eig. Bhvr. शिला उच्चय) msc. Berg.
 शिल्प (S. 166, व?) ntr. (§. 708) Kunst.
 शिव (Vb. शिव S. 170, व) adj. fem. वा glücklich; ntr. Glück, Wohlbefinden 103, 19; 20; msc. N. ppr. des 3ten Gottes der indischen Dreieinigkeit; Dual: Siva und seine Frau (vergl. §. 637, 2, b) 174, 40 (§. 430; 441, 2, b; S. 234 तानि; §. 629).
 शिवशक्ति msc. N. ppr. 256, 131.
 शिवस्वामिन् msc. N. ppr. eines Dichters 248, 34.
 शिविर (S. 169, §. 419) ntr. Lager, Hoflager, Residenz; msc. 276, 176 (nimmt Troyer in Bedeut. des ntr.? ob hier Volksname?)
 शिशिर (Vb. शृ S. 138, अ, 11, S. 169, §. 419) adj. रर fem. kalt; msc. ntr. (§. 711) die kalte Jahreszeit (§. 485).
 शिशिरांशुत्व (nach §. 554 von शृ Bhvr. शृः शृं „kalte Strahlen habend“) ntr. Zustand, kalte Strahlen zu haben 87, 12.
 शिशु (Vb. शिव S. 133, §. 365) msc. Kind, Mundel.
 शिशुदेश्य (nach §. 565, II, 2, oder eher von श्देश्य nach §. 506) adj. वा fem. statt eines Kindes seiend, an Kindes Statt 263, 220.
 शिशुपाल msc. N. ppr. König einer Gegend in Mittelindien, welcher von Krishna erschlagen ward.
 शिशुपालवध (Ttp. श्व⁰) msc. die Erschla-

gung des Sisupāla, Titel des dieselbe erzählenden Epos 235.

1. शिष् (§. 156, 1) VII Par. auszeichnen, ausscheiden; Pass. ubriggelaſſen werden; शिष्ट ubrig 180, 20; 296 Überschr.; Aor. (§. 856, 10).

— अथ अथशिष्ट ubrig 230, 125.

— उद् उच्छिष्ट ubrig gelaſſen 123, 9; 197, 8; 278, 387; 392; hinterlaſſen 246, 11.

— त्रि ubertreffen, Pass. (mit Abl.) 104, 13; त्रिशिष्ट hervorragend, ausgezeichnet 28, 15; 182, 24 (§. 656, IV). — Caus. unterscheiden 231, 132; 134; ubertreffen 44, 2; 45, 8.

2. शिष् (§. 156, 1) verletzen, schlagen.

शिष्ट Ptcp. Pf. Pass. von प्रास् und शिष्. शिष्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von प्रास् §. 906, II Ausn. 2) msc. Schuler.

शिष्यता (vom vor. §. 554) fem. Schulerſchaft, Lehre 99, 20.

शिष्यपुत्र msc. 100, 2 (wohl Kmdh. §. 656, III) ein einem Sohn gleicher Schuler.

शी (§. 155, II, A) II Atm. (§. 789, V) liegen (§. 800; 813) 81, 7; 99, 18; 163, 68; 187, 6; 11; 238, 39. Pass. Spcth. (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. शयित gelegen, liegend (§. 894, I. II; 895, 9; 896, 2; Absol. auf त्, शय्य (§. 915, II). — Intens. (§. 177). — Caus. liegen machen 190, 22; 273, 334.

— अति uber (etwas hinaus) liegen, uberragen, ubertreffen.

— श्नु bei jemand (Acc.) liegen, die Nacht zubringen 184, 4.

— सन् zweifelhaft sein संशयित zweifelhaft 23, 32.

शीक् सीक् (§. 33) I Atm. ausgieſſen (vgl. सिच्); gehn, sich bewegen. — Caus. Aor. (§. 844). — X Par. zurnen,

dulden; beruhren. — शीक् X Par. reden, leuchten.

शीक् (vom vor.) masc. dunner (sickerner) oder vom Wind getriebener Regen, Wassertropfen; eine Art Fichte oder ihr Harz.

शीकाय Vb. Denomin. (von शीका) Atm. (§. 225).

शीक् adj. रा fem. schnell; ntr. Sing. acc. र्स् adv. schnell (§. 225).

शीघ्राय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) zu eilen anfangen.

शीत (Vb. श्यै eig. Ptcp. Pf. Pass. geronnen = crystallisirt, gefroren) adj. ता fem. kalt, kuhl; ntr. Kalte, Wasser (§. 554, VI; 563, V; 566, VI; 565, V; S. 230, क, 2; शीतस् §. 244).

शीतरूच् (eig. Bhvr. शृच्) msc. Mond (der kaltes Licht habende) 237, 25.

शीतल (von शीत §. 563, V) adj. ला fem. kuhl, kalt.

शीधु (S. 167, धु wohl alte Zsstzg von शी mit einer Ableitung von धा „in Schlaf bringend“) msc. ntr. (§. 711) Rum.

शीभ् I Atm. (§. 789, V) sich prahlen. — Caus. Aor. (§. 844).

शीर्ष (Verstummelung des folg.) ntr. Kopf.

शीर्षन् (von शिश्चोष् Desid. von शि ohne Redupl. S. 145 अन् Bem., vgl. S. 173 अन्) ntr. Kopf (in Declin. fur शिर्स् §. 754, XV; vor Tddh. Ableitt. §. 585, S. 221, §. 592; in Bhvr. §. 670).

शील् I Par. denken, betrachten, verehren, thun. — X (§. 209; 843; 844) Par. halten, besitzen; versuchen, anziehen, besuchen, wiederholen, sich auszeichnen. — Ptcp. Pf. Pass. शीलित kennend (§. 894). — eig. Denom. des folg.

शील (S. 169 ल von शिष् vgl. नील) msc. ntr. (§. 711) (eig. Auszeichnung, das

charakteristische Merkmal) Wesenheit, Natur, Eigenschaft, Charakter; gute Aufführung, guter Charakter, stete Beobachtung von Gesetz und Sittlichkeit, Tugend. — In Zsitzg. ausl. adj. ला fem. (wohl eig. Bhvr.) besitzend (§. 275; 563, IV; 644, VII).

श्रीलतस् (vom vor. §. 575) adv. dem Charakter nach 186, 8.

श्रीप्रांस् s. श्रान्.

शु s. शु.

शुक् I Par. gehn.

शुक (Vb. 2. शुच् S. 136, §. 372) msc. Papagei, N. ppr des Sohnes von Vyāsa, eines Barden, daher Bez. von Dichtern überhaupt 248, 31 (§. 431, 458).

शुक्ति (Vb. 2. शुच्) fem. Perlmuschel, die Auster, in welcher Perlen entstehn; eine kleine Muschel.

शुकल (Vb. 2. शुच् S. 169 र्) adj. (= शुक्ल) fem. र् glänzend 288, 14; ntr. (§. 708) der männliche Samen; msc. Feuer; Planet Venus; = Monat Jyeshtha, d. i. April–Mai (§. 431; 456; 470; 554, VI; 564, IV).

शुकल (Vb. 2. शुच् S. 169 ल) adj. ला fem. weiss, rein 25, 56; msc. die helle Hälfte des Monats, die vom Neumond bis zum Vollmond; ntr. Silber (§ 629).

1. शुच् (ist nach Vop. §. 154, 3, 2, c hinzuzufügen) I Par. Kummer fühlen, sich betruben; sich betruben über (Acc.) 128, 3; 284, 466; bedauern, beklagen 284, 459; Atm. (in Panschat.) 100, 17. — ep. Aor. II klagen 19, 2; Absol. (§ 914, I Ausn.; vgl. jedoch den bemerkten Ntr. zu §. 154, 3, 2, c).

— अनु mit Klage begleiten, beklagen 128, 1; ep. Ptc. Pr. im Acc. Fem.

अनुशोचतीम् (gegen §. 888) 78, 14.

2. शुच् IV Par. Atm. (§. 789, I) rein sein, leuchten, feucht sein, faul sein, Aor (§ 858, VIII), Ptcp. Pf. Pass. शुक्ल (§ 896, 2).

शुच् (Vb. 1. शुच्) fem. Kummer, Klage, Leid, Unglück.

शुचन्ति msc. N ppr 296, 7.

शुचि (Vb. 2. शुच् S 152, §. 394) adj. weiss, klar, rein, fromm, sbst msc Feuer; heisse Jahreszeit = Monat Jyeshtha (Mai–Juni) und Aschādha (Juni–Juli); Reinigung durch Baden; Tugend (§. 564, S. 239 मत्).

शुचिमणि (eig. Kindh. स्म⁰) msc. fem. Crystal 173, 34 (Sch.)

शुचिचर्चाय Vb Denom. (von शुचिचर्चस् § 230) Atm. (§ 225) reinen Glanz haben.

शुचिस्मित (Bhvr. स्मित ntr. Ptcp. Perf. Pass von स्मि nach §. 333) adj. ता fem. heiter lachelnd 9, 37; 15, 4; 55, 19, 67, 22; 80, 42.

शुचीय Vb. Denom. (von शुचिस् §. 230) Atm. (§. 225) weiss, rein werden.

शुच्य चुच्चा I Par. Saft ausdrücken. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2).

शुह् I Par. hinken. X Par. trag sein (vergl. 1. श्रह्).

शुह् I. X Par. ausdrücken. — I Par hinken (vergl. श्रह्).

शुपट् I Par. zerbrechen, qualen.

शुङ् s. शुन्ध्.

शुद्धान्त (eig. Bhvr. शुद्ध (Ptcp. Pf. Pass. von शुध्) सन्नत्ts reine, heil ge (unubertretbare) Grenzen habend) msc. Harem, die Frauengemacher im königlichen Palast.

शुध् (§. 156, 1) IV Par. sich reinigen. शुद्ध rein 169, 100. Aor. (§. 856, 5). — Caus. श्रोधि reinigen, aufklaren 215, 4.

— वि विशुद्ध rein 19, 19; 22, 24; 204, 17; klar 150, 34.

— सम् Caus. reinigen 252, 89; 253, 92.

शुन् VI Par. gehn.

शुन्ध् (§ 154, 2, 2) शुद्ध I Atm. (§. 798, I) reinigen.

शुन्धु (wohl von einem alten Denomin. nach Anal. von §. 235 u. 298) msc. reinigend (ved. Accus. Plur. शुद्धस्, vgl. S. 305 n. 2) 289, 8; msc. Feuer.

1. शुम् I Atm. (§. 789, V) VI Par. glanzzen, strahlen (I) 40, 9; 68, 33; 157, 36; 276, 372. Aor. (§. 858, VIII). Intens. (§. 164 Bem.). शुभे (ved Inf. §. 919); 290, 4; 293, 2. — Caus. शुभि schmucken 31, 19; 61, 38; 275, 363; ved. शुभि (§ 203 Ausn.) 291, 3.

— सम् Caus. schmucken 148, 23.

2. शुम् शुम् (§. 154, 2, 2) शुम् शुम् (§. 154, 2, 2) leuchten, reden; tödten, schlagen

शुम् (Vb 1. शुम्) adj. मा fem. schon, glanzzend, ausgezeichnet, gut, glücklich (§. 435, 441).

शुम् (Vb. 1. शुम् S. 169 र) adj. रर fem. weiss, strahlend 291, 3 (oder sollte hier शुम् fem. = zend. *cufrā* „Lanze“ als Bez. der „Blitze“ sein?) (431; S. 239 मत्).

शुम् (§. 154, 2, 2) VI Par. glanzzen; ved Atm. sich schmucken 295, 10 — vergl. 2. शुम्.

— ण ved. Atm. sich sehr schmucken 291, 1.

शुल्क् X Par. schaffen, schenken, erwerben, übrig lassen; erzählen (vgl. प्रवल्क्).

शुल्क (S. 160 क) msc. ntr. (§. 711) Zoll, Brautgeschenk, Abschlagsgeld, welches bei einem Kauf gegeben wird, um ihn zu ratificiren, Gewinn, Preis

180, 15; in Bhvr Gewinn habend, bildend 4, 14; 190, 24; 191, 1.

शुभूना (vom Desider. von शु §. 334) fem. Wunsch zu hören (Gehorsam), Bedienung, Dienst.

शुष् (§. 156, 1) IV Par. trocknen Aor. (§. 856, 10); Ptcp. Pf. Pass. शुष्क (§. 897, 2 vgl. auch S. 160 क; §. 646, I Ausn.; 653, VI, 1); Absol. auf सम् (§. 912).

— उद् Caus. austrocknen 57, 23.

— परि rings eintrocknen, sich abzehren 12, 25.

शुष्म (vom vor. S. 166 म) msc. Feuer, Sonne, Luft; ntr. Glanz; (ved.) msc. Starke (aus ausgetrocknet, hart?) 291, 14.

शूर् (S. 169 र) msc. रर fem. (§. 690) ein Mann, Frau aus der vierten Kaste (§ 632).

शून्य (aus शून von Vb. श्वि eig. „wie aufgebläht von Luft“) adj. वा fem. leer, eitel 72, 24; ode, einsam, in Zsstzg. leer von, frei von 221, 15; beraubt 226, 69; ntr. (das Leere) leere Raum, Himmel; Null (Nichts), Punkt; das Leere als Princip der Buddhisten 211, 14 (§. 566, VI).

शून्यवत् (§. 579 vom vor.) adv. wie ein Nichts, wie vernichtet 183, 22.

शूर् IV Atm. (§. 789, V) [od. चूर्] verletzen, tödten; fest sein. — Ptcp Pf Pass. (§. 897, 2). — X Atm. (§. 789, V) tapfer sein (§. 209, 843; 844); eig. Denom. vom folgenden (vgl. §. 235 und 213 ff.)

शूर् (Vb. श्वि S. 169 र) msc. Held, Namen des Grossvaters des Krishna, Sonne; eine Baumart Shorea robusta; N. ppr. 248, 32; 249, 47; statt शूर्वर्मन् 247, 26

शूरपुर ntr. Namen einer Stadt 248, 39.

शूरमठ msc. ntr. Kloster des Āura 248, 39.
 शूरवर्मन् msc. N. ppr. 247, 22; 266, 250; 269, 291; 282, 445.
 शूरेश्वर msc. die Bildsäule eines Gottes unter diesem Namen (Schutzgott des Āura) 248, 36.
 शूर्प X Par. messen.
 शूल I Par. krank sein, schreien, aufhäufen (?).
 शूल msc. ntr. (§. 711) Waffe, Spiess, Dreizack, Nadel, (schneidender, reisender) Schmerz von Colik, Rheumatismen. — fem. ला Pfahl zum Spiessen von Verbrechern (§. 244; 445).
 शूलपाणि (eig. Bhvr. §. 664) msc. (Dreizack in der Hand habend) Siva 51, 5, ep. (wegen Metrum?) nach Anal. des Ntr., oder vielmehr der ved. Accus. mit न अभिहृणाम् (Th. ०८) अभिमातिनम् (Th. ०९), Genit. ०पाणिनः; schwerlich darf man, gegen alle Analogie, ein Thema ०पाणिन् annehmen.
 शूलिन् (nach §. 563 von शूल) msc. der mit dem Dreizack versehene = Siva.
 शूष s. सूष.
 शूगाल msc. ली fem. Schakal; fem. weibliches Schakal, Fuchs.
 शूगालिका (vom शूगाली s. das vor. nach §. 559) fem. N. ppr. 194, 9.
 शूङ्गल msc. ntr. ला fem. Kette, Kette einen Elephanten zu binden, Wehrgehang.
 शूङ्ग (S. 160 न Vb. शू) ntr. Horn, Gipfel eines Berges; msc. N. ppr. eines Muni; eine gewisse Heilpflanze gew. Jivaka; fem. जी (§. 691) Gold (§. 558, VII; 564, VI; XVIII; 565, VI; 677; in Bhvr. ausl. fem. गा oder जी §. 693).
 शूङ्गार (S. 151 शूर, wohl vom vor.) msc. Liebe; ntr. Mennig; wohlriechendes Pulver zum Schmuck; in Bhvr. fem. रा (S. 225 इति).

1. शूङ्ग (§. 156, 2) I Atm. (§. 789, V) farzen. Aor. Fut. II, Cond. und Consider. auch Par. (§. 858; 870; 871, 790, II).
 2. शूङ्ग I Par. Atm. (§. 789, I) benetzen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (nach Anal. von §. 896, 2 (wo es hinzuzufügen) und 914, I).
 3. शूङ्ग X (I) Par. sich anstrengen; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (nach Anal. von §. 896, 2 (wo es hinzuzufügen) und §. 914, I).
 शू IX Par. stark शृणा schwach शृणी (ist §. 805 ausgelassen) verletzen, zerbrechen, abbrechen; श्रोर्ण 118, 5 abgefallen 46, 22; Pf. red. (§. 828).
 — चि zerbrechen 127, 20 Pass. refl. verwelken 155, 25.
 शैलू सेलू (§. 33) I Par. gehn, sich hin und her bewegen. — Caus. Aor. (§. 844).
 शैलाय Vb. Par. (§. 235).
 शेव् (unorg. für सेव् welches vgl. I Atm. §. 789, V) verehren. — Caus. Aor. (§. 844).
 शेष (Vb. शिष) msc. Überrest; (ubrige Kasten) 143, 102; das Vernichten, Ende 116, 3; die Weltschlange, König der Schlangen und Lager des Vishnu und Stütze der Welt.
 शेषशरीर (nach Analogie von शेषरात्रि bei Wils. „Rest der Nacht = letzte Nachtwache“ vergl. §. 653, VII, Bem.) ntr. Rest des Körpers, der ubrige Körper 103, 20.
 शै s. आ.
 शैलावतय msc. N. ppr. eines Anachoreten 9, 39.
 शैविल्य (nach §. 554, I von शिविल) ntr. Schläffheit, Erschlaffung 188, 11.
 शैलू (von शिला nach §. 457) msc. Berg

शैलमय (vom vor.) adj. वो fem. bergartig 254, 103.

शैलेय (von शिला) adj. वो fem. in Bergen entstanden, bergigt, bergbewohnt, berggleich, msc. Biene.

शैव (von शिव § 430) adj. वो fem. sich auf Siva beziehend, msc. ein Verehrer des Siva.

शैवता (vom vor. §. 554) fem. Verehrung des, Glauben an, Siva 249, 43.

शो (§ 154, 2, 3 Bem.) IV Par. Speth श्र (§. 796) scharfen. Aor. (§. 856). Ptcp. Pf. Pass. श्रात (vgl. bes.) und श्रित (§ 895, vergl. mit 154, 2, 3 Bem.). — Caus. (§. 199); vergl. श्रि.

शोक (Vb. शुच्) msc. Kummer.

शोकपङ्क (Kmdh. §. 656, III) msc. ntr. mit einem Sumpf zu vergleichender Kummer 17, 27

शोकवत् (nach §. 562 von शोक) adj. नो fem. kummervoll 17, 25.

शोचिष्केश (Bhvr शोचिस्केश) adj. fem. ग्रा oder शो (? §. 693) durch Flammen vor-gestellte Haare (Kmdh. §. 656, III) habend 289, 7; Feuer.

शोचिस् (Vb. शच् S. 154 इच्) ntr. Licht, Glanz, Strahl, Flamme.

शोष I Par. roth werden (vgl. das folg., von welchem es Denomin.), gehn — Caus. Aor. (§. 844).

शोषा (mit unorg. श, wenn, wie nach Lassen, aus सुवर्षा) adj. fem. पा und लो (§. 691) carmoisinroth, roth überhaupt, msc. (§ 709) carmoisinrothe Farbe, ein Pferd von rothlicher oder kastanienbrauner Farbe, Feuer oder der Gott des Feuers (§. 650, 2).

शोधन (Vb. शुध्) ntr. das Reinigen; Bestrafen 144, 115; Corrigiren, Befreien von Fehlern, von fehlerhafter Auffassung 212, 11.

शोधिन् (Vb. शुध् § 282) adj. नो fem. ins Reine bringend, putzirend, sich bedankend für (2te 190, 14.

शोभ् Vb. Denom. (von शोभ fem. भा Glanz) Atm. (§. 212 Bem.) glanzten.

शोभन (Vb. 1. शुभ् §. 294) adj. ना fem. schon, strahlend, glückbedeutend.

शोभा (Vb. 1. शुभ्) Licht, Glanz, Pracht, Schönheit, Schmuckung 146, 6, V. L.

श्रोमिन् (Vb. 1. शुम् §. 282) adj. नो fem. strahlend, glanzend 275, 358, 284, 465; sich auszeichnend 277, 384

श्रोष (Vb. शुष्) msc. das Austrocknen, Trockenwerden, Lungenschwindsucht.

श्रोत्र्य msc. 200, 12 Beiname des Garuda, oder ein schwarzgeflügelter Feind der Vogel (Vajay. bei Wils. Daçak. 93, n. 2; vgl. aber auch § 430; 434).

श्रोच (von शुचि nach § 554, II) ntr. Reinheit, Reinigung

शौद्र शौद्र I Par. stolz sein. — Caus. Aor. (§. 844).

श्रोटीर् (vom vor. S 155 ईर्) adj. रा fem. stolz; msc. Held, Asket; ein Parvenu (§ 554).

शौङ् s. शौद्र.

शौर्य (nach § 554 von शूर) ntr. Tapferkeit, Heldenmuth, Heldenthum.

श्रुत् s. श्रुत्यत्.

श्रुत्यत् श्रुत् (eig. Denomin. von einem Nomen von च्चु org. श्रु) I Par. tropfen, traufeln श्रुत्यत् (Ptcp Pr) 172, 29. Aor. (§. 858).

— उप unten (herab) traufeln श्रुत्यन्ति 293, 2

श्रुत्यत् (nach §. 289) adj. traufelnd 170, 9.

श्रुत्य I Par. schlagen, tödten, vernichten. — Caus. श्रुयि (§ 202; 881; 916).

श्रम् (Vb. श्रम् S. 145 श्रम्) Ind. (§. 781) Gesicht, Mund (? s. das folg.).

श्रमशान (eig. Ttp. von श्रमन् in Bed „Tod-
ter“ u. श्रयन) ntr. (§ 708) Todtenhof.

श्रमश्चु (S. 157, उ, 4 ?) hi. Bart (§ 632)

श्रीमौल स्मौल (S. 33; vergl. auch क्षौल
und मौल) I Par. die Augen zu-
zwinken.

श्रवम (Vb. श्रवे S. 166 bezeichnet wohl
eig. die Farbe, welche geronnene
Milch annimmt, vgl. GWL II, 151)
adj. मा fem. grün, dunkelblau, schwarz;
msc. grüne, dunkelbläue, schwarze
Farbe (§. 225, 431, 444, 2, b, 563, V).

श्रवमल (vom vor. § 563, V) adj. ला fem.
von dunkelblauer, schwarzer Farbe.

श्रवमाय Vb. Denom (von श्रवम) Atm.
(§. 225) grün, dunkelblau, schwarz
werden.

श्रवाल auch श्राल msc. Schwager (Bruder
der Frau), Gunstling des Königs
283, 451.

श्राव (Vb. श्रवे vgl. श्रवम) adj वा fem. braun.
श्रवेत (S. 161 §. 401 wohl von Vb. श्रवे vgl.
श्रवम श्राव) adj. fem. ता oder श्रवेनी
(§. 689) weiss; msc. weisse Farbe.

श्रवेन (S. 154 इन्, wohl eher von श्रवे vgl.
das vor.) msc. Falke; weisse Farbe.

श्रये I Atm. (§. 789, V) gehn, gerinnen.
Ptcp Pf. Pass. (§. 895, 897, 4).

श्रङ्ग शङ्ग श्लङ्ग I Atm. (§. 789, V) gehn.

श्रङ्ग श्लङ्ग श्रङ्ग श्वङ्ग I Par. gehn.

श्राण् I Par. spenden. — Caus. श्राणि (§. 202,
881, 4; 916). — X Par. glbd. Aor.
(§. 844 B, wo hinter श्राण् X hinzuzu-
fügen).

— वि X verschenken 194, 2.

श्रत् Indec. (§. 783 altes Ptcp. Aor. II.
von श्रु) dient als Praef. (§. 241) (Gehör)
Glauben (vergl. धा).

श्रथ् I Par. tödten (?). — Caus. श्रथि
(§. 202; 831, 4; 916). — I X lösen,

todten, binden. Pf red (§. 828). —
lose sein (§ 208, 209, 843, 844).

श्रद्धा (von Vb धा mit Praef. श्रत् § 335)
fem. Glauben, Verehrung (§. 551,
563, XI; S. 225 इत्; §. 629).

श्रन्थ् (§ 154, 2, 2) IX Par. lösen, er-
freuen, knupfen. — I Atm. (§ 789, V)
lose sein. Pf. red. (§. 828). Pass. refl
ohne Charakteristikum (§. 875; Aor
u s. w. §. 879, 883, 884). — X (I) Par.
verknupfen, schlagen, todten

श्रम् IV Par. Spcth श्राम्य (§. 796, V) er-
mudet werden 283, 451; sich ca-
steien, leiden Aor. (§. 858, VIII) Ptcp.
Pf. Pass. श्रान्त und Absol. (§. 896, 2,
914, I) — Caus. (§. 202)

— परि परिश्रान्त sehr ermudet 273, 334

— वि विश्रान्त ausgeruht (§. 894, 3) 11, 17,
179, 10.

श्रम (vom vor.) msc. Ermüdung; (ermu-
dende) Anstrengung, Arbeit, Muhe,
in Zsstzg ausl. „sich abmühend in“
bearbeitend 247, 29 (?).

श्रमण (Vb. श्रम्) msc. णा fem. einer (eine),
der (die) sich castet, ein Asket, Bet-
telmonch, insbesondere buddhistischer
(§. 554; 656, IV).

श्रम्न श्रम्न (§. 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V)
nachlassig sein. Aor. (§. 858, VIII). Ptcp.
Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

— वि zuversichtlich sein, विश्रब्ध ver-
trauensvoll 68, 33; 112, 4; 199, 6;
muthig 32, 30, विश्रब्ध ruhig 73, 10.

श्रवण (Vb. श्रु) msc. ntr. das Horen, Stu-
diren (technisch) 216, 2; Ohr; msc.
fem. णा Namen einer der Mondsta-
tionen, Nakshatra (§. 451; 452; 554).

श्रवस् (Vb. श्रु S. 149) ntr. Ohr; ved. Ruhm
(*κλέος*), Hymnus 294, 8; ruhmens-
werthes (Sch. gew. „Speise“).

अवस्य (nach §. 298 vom Denomin. अवस्य nach §. 225 vom vor. s. Sāma V. Gl.) adj. gierig nach Ruhm 292, 8; nach ruhmenswerthem, schatzgierig 287, 3.

आ II Par. औ (औ औ) I Par. kochen, reifen, schmelzen; Ptcp. Pf. Pass. ऋत, आपा (§. 895, 1 Ausn.). — Caus. अपि आपि (§. 199; 881, 4, 916). Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 1 Ausn.).

आढ (von अढा) adj. ङी fem. gläubig; sbst. ntr. (§. 710) ein Todtencereemoniell, bestehend aus Darbringungen für die Gotter und Manen (§. 563, XI; S. 226 इन्).

आम् s. ग्राम्.

आवण s. सत्येआवण.

अि (§. 155, II, A) I Par. Atm. (§. 789, I) gehn (mit आनुकूल्य Freund werden, Anhangen werden, vgl. इ गप् und überhaupt die Vb. welche „gehn“ bedeuten mit Abstracten) 256, 132 (अशिअयन्, da es kein Causale sein kann, fehlerhaft für अशिअयन् §. 858, IV, wohl zu corrigiren); ved. अशिअयुस् (wohl anomale Form der 3 Plur von Aor. III nach Analogie des Impf. der 3ten Conj. Cl. §. 799) 294, 2 (भानुम् „strahlend werden“); auch Aor. I अयेत् (S. 381 n. 4 भानुम् wie eben) 294, 5; dienen, ved. Inf. अियसे (n. 919) 293, 6. Aor. (§. 858, IV); Pass. refl. ohne Charakteristikum (§. 875; Aor. u. s. w. §. 879; 883; 884). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 2) अित (§. 653, I); Absol. अित्वा (§. 914, I Ausn.). Desid. अिश्रयिष् oder अिश्रयोष् (§. 189).

— अधि besteigen (Par.) 188, 20.

— आ hinzugehn 46, 19; 32, 25 (sinken zu); 129, 10 (Par. दोलाम् schwanken, bald hierhin bald dorthin sich neigen); 256, 130; unterstützen 269, 286; seine

Zuflucht nehmen 117, 6; 202, 4 (Atm.); sich stützen 136, 17 (Par.); folgen 157, 33 (Par.); erreichen 125, 3; sich befinden 68, 33; inhariren 227, 85, bewohnen 127, 19; 255, 123.

— — उपा seine Zuflucht nehmen.

— — — समुपा besetzen 257, 141.

— — समा hinzugehn zu etwas; sich niederlassen 127, 18; fassen 65, 16; übernehmen, annehmen 29, 25; versinken in 139, 55; beitreten 266, 248.

— उद् in die Höhe gehn. उच्चित hoch 84, 36; 170, 1; in die Höhe schauen 171, 15.

— सम् seine Zuflucht nehmen संश्रितव्य (gegen §. 155, I, A) statt ०अश्रितव्य (Pantschat) 126, 11; zusammengehn, sich vereinen 273, 335.

अश्रित् (vom. vor. §. 289) adj. gehend, ragend zu (vgl. नमःश्रित्).

अशिष् शिलाष् I Par. brennen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I)

श्री IX Par. Atm. (§. 789, I); kochen; ved. Ptcp. Pf. Pass. (S. 416, n. 15).

श्री (S. 132, O, 1 eher von औ) fem. (Göttin des Reifens: Ceres) N. ppr. der Gemahlin des Vishnu, der Gottin der Fülle und des Gedeihens; Glück, Reichthum, Schönheit, Glanz, Herrlichkeit, Ruhm; die drei Objecte des Lebens. Reichthum, sinnlicher Genuss und Pflicht, vorderes Glied in Zsstzg (Kmdh. §. 656, V) mit Namen von Gottheiten, ehrwürdigen Personen Königen, Weisen, Dichtern; ehrwürdigen Werken, Gegenständen, in Bed.: „glücklich, heilig“ (§. 563, V; S. 221; §. 592).

श्रीमत् (vom vor. §. 563, V) adj. ती fem. glücklich, reich, berühmt, schon.

शु V Par. Speth stark शृणो schwach
 शृणु (§. 802) hör̥ 3, 3, 6, 10, 89, 8,
 97, 5, 99, 5; 102, 36; 106, 14, 120, 5,
 135, 4; (findet sich, Pass) 22, 24,
 ved. शृणुता (mit gedehntem Ausl
 § 813, IV, 3) 292, 2, शृधि (Ptcp. Aor I)
 288, 10, Pf red. (§ 830, 831), Ptcp.
 Pf. Pass. शृत s. auch bes — Desider.
 Atm. (§ 790, II) horen wollen 74, 11. —
 Caus. horen machen श्रावि (ved auch
 श्रवि) 59, 22; 140, 54; .Aor. u Desid
 (§ 185 Ausn. 843). — vergl. लृ.
 — श्रा anhören; श्रोयन्तु ved. Imper Aor.
 IV (§. 862, vgl. S 388, n 1) gehor-
 chen 292, 5. — Desid. Par (§. 790, II).
 — Caus (§. 134, 13, vergl. Bem).
 — उप zuhören 11, 17, 75, 34.
 — प्रति versprechen 19, 8. Desid Par.
 (§. 790, II).
 — वि विश्रुत beruhmt 3, 4; 84, 32, 179,
 12 (§. 656, IV).
 — सन् wenn intrans. Atm. (§ 790, I),
 hören.
 श्रुत (Ptcp. Pf. Pass. des vor.) ntr das Ge-
 . offenbarte, heilige Schrift (S. 126, इन्).
 श्रुतर्य msc. N. ppr. 296, 9
 श्रुतवत् (von श्रुत nach §. 562) adj ती fem.
 fromm 157, 33.
 श्रुति (Vb. श्रु S. 162, ति, 2, vergl. §. 351)
 fem. das Horen, Gerucht, Nachricht,
 Kunde, Ohr, Offenbarung, heilige
 Schrift; Schriftstelle 202, 1.
 श्रुती = श्रुति (gegen §. 703) wegen Me-
 trum 91, 34.
 श्रूयमाणत्वं (nach §. 554 vom Ptcp. Pras.
 Pass. von श्रु) ntr. Zustand des Ge-
 hortwerdens 214, 9.
 श्रेक् s. श्रेक्.
 श्रेणि (Vb. श्रि S. 166 नि) msc. fem. oder
 णी fem. Linie, Reihe, Corporation,
 Gesamtheit (§. 656, IV).

श्रेयम् s प्रज्ञय; subst ntr. Tugend, Glück,
 ewige Seeligkeit
 श्रेष्ठ s प्रज्ञय.
 श्रेष्ठिन् (vom vor nach § 563) msc. ein
 vornehmer Künstler, Handwerker,
 Kaufmann.
 श्रै s आ.
 श्रेष्ठ्य (von श्रेष्ठ nach § 554, I) ntr. Zu-
 stand der beste zu sein 143, 100.
 श्राण् श्लोण् I Par. aufhaufen. — Caus
 Aor. (§. 844)
 श्रोणि (S. 147, § 391 Bem, S 166 नि)
 msc fem. (§. 709) oder fem. णी Huftte,
 Lende.
 श्रात्र (Vb. श्रु S. 164, त्र, 3) ntr. Ohn,
 Kenntniss der (Offenbarung) heiligen
 Schriften (§. 461; 566, 2; S. 226 इय).
 श्रोत्रिय (vom vor. S. 226 इय) msc. ein
 vedenkundiger Brahmane (§. 554, II,
 656, II; vgl. Sakunt. Bohtl. S 254 zu
 74 d. 128).
 श्रुतङ्क s. श्रुङ्क.
 श्रुतङ्क s. श्रुङ्क.
 श्रुतय् X Par. (§. 208; 209, 843, 844)
 lose, schlaff sein (vergl. श्रुत्).
 श्रुत्य (vom vor.) adj. या fem. lose, schlaff,
 erschlaft.
 श्रुताख् s. श्राख्.
 श्रुताघ् I Atm. (§. 789, V) schmeicheln,
 preisen 90, 16; 112, 24 (zu preisend,
 ehrenvoll); 161, 55; 186, 21; sich
 brusten 183, 20.
 — शु schon, sehr preisen 105, 3.
 श्रुताघा (vom vor. §. 334) fem. Ruhm,
 Dienst, Wunsch.
 श्रुताधिन् (wohl vom vor. nach Anal. §. 563)
 adj. नी fem. begehrend 20, 19.
 श्रुलिप् (§. 156, 1) IV Par. umarmen, bin-
 den, verbinden 198, 19; befestigen.
 Aor. (§. 856, 10); Ptcp. Pf. Pass.

(§ 894, 4). — X Par. umarmen, verbinden. — vergl. श्विप्.

— श्वति überbinden, überwerfen 198, 21.

— आ umarmen 242, 85, 272, 322.

— उव umarmen 195, 24; drucken 188, 6

— प्र प्रश्लिष्ट (§. 647, I Ausn.).

श्लील (von श्लो § 563, V, vgl. S. 243 ल)

adj. ला fem glücklich

श्लोष्मन् (Vb. श्लिप् in Bed. „kleben“ S. 166 § 415) msc. schleimige Feuchtigkeit des Körpers (§. 563, V; VII).

श्लोष्माशु (Kmdh §. 656, V) ntr. aus schleimiger Feuchtigkeit bestehende Thrane 128, 5.

श्लोक् I Atm. (§ 789, V; eig. Denomin. vom folg. §. 212 Bem.) Verse machen, schreiben, erlangen, verlassen.

श्लोक (Vb. श्लु S. 160 क) msc. Ruhm 295, 17; Vers (eig. Lobvers).

श्लोण s. श्लोण.

श्वङ् स्वङ् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) gehn, sich bewegen.

श्वङ् s. श्वङ्.

श्वच् श्वश्च् श्वन् श्वश्च् I Atm. (§. 789, V) gehn.

श्वच् s. श्वच्.

श्वश्च् s. श्वच्.

श्वश्च् s. श्वच्.

श्वर् s. 4. श्वर्.

श्वर्ण s. 4. श्वर्.

श्वन् (S. 154; Vb. श्वि abgestumpft aus श्वन्त् Ptcp Aor. II §. 841 GWL. II, 165) msc. (Decl §. 754, III) शुनी fem. (§. 699) Hund, Hundin (§. 104, A, b; 280; 431; 458; 470; 543; 588, S. 221, §. 592; S. 246, III; 247, IV; §. 639).

श्वपच् (Ttp. श्वन्ऽपच् von Vb. पच् §. 276 „Hunde kochend“) msc. चा fem. ein Mann, Frau aus der niedrigsten Kaste, oder vielmehr ganz kastenlos, gemeiner Mensch 278, 390; 279; 304.

श्वपाक (Ttp. श्वन्ऽपाक von Vb. पच् §. 276) msc. की fem. = dem vor. 263, 217, 277, 343, 278, 390 (§. 520).

श्वर्त् स्वर्त् (ist §. 33 hinter श्वर्त् hinzu- zufügen) X Par. gehn, in Elend leben.

श्वर्न् X Par. gehn, in Elend leben, durchbohren.

श्वल् श्वल् I Par. laufen.

श्वल्क् X Par. erzählen (vergl. शुल्क्).

श्वल् s. श्वल्.

श्ववृत्ति (Ttp. श्वन्ऽवृत्ति) fem. Zustand eines Hundes, Sklaverei 256, 133.

श्वशुर (unorg. für श्वशुर S. 158 डर्) msc. Schwiegervater; fem. श्वशू (*§. 704)

श्वशू fem. (des vor. wo s) Schwiegermutter (§ 430).

श्वस् II Par. (Anom. §. 819, 2, 3) athmen 36, 14; schnaufen, zischen 40, 11. Aor (§. 849, 2 Ausn.).

— आ aufathmen. Ptcp Pf. Pass. (§. 896, 2, 6); Caus. athmen machen, wieder herstellen 234, 38; trösten 9, 45, 32, 27, 40, 14; 76, 43; 179, 17; 185, 14.

— — पर्या Caus. trösten (ep. Atm.) 11, 21.

— — समा sich beruhigen (श्वस्मिहि §. 819) 83, 23; समाश्वस्त (§. 896, 2, 6) vertrauensvoll 40, 15 — Caus. trösten 200, 16.

— उद् aufseufzen. — Caus. sich erholen machen, erfrischen 146, 8 V. L.

— नि seufzen 179, 12; zischen 85, 55.

— निर seufzen 64, 1.

— — विनिर seufzen 44, 5.

— वि trauen (श्वस्मिति §. 819) 98, 7; 105, 8; mit Gen 119, 14, विश्वस्त (§. 896, 2, b) vertrauend, sich verlassend, unbesorgt 98, 14; 120, 22; 121, 14; 279, 404; entschieden 279, 405. विश्वास्तर् sehr zuverlässig 186, 7. — Caus. Vertrauen einfließen 98, 14; 105, 8; 121, 1.

श्वस् (von einem Ptcp Aor. श्वन्त् (vergl.

प्रवन्) einer Wz. प्रि with der Bed. „weiss sein, glänzen“ §. 144, vergl. GWL. II, 168) Ind. (§. 783) der morgende Tag, morgen (ursprünglich. Morgenrothe); (Vb. प्रि) Partikel glücklicher Vorbedeutung (§. 496; 588)

प्रवसन (Vb. प्रवस्) msc. Luft, Hauch, ntr. Athem; das Athmen, Seufzen.

प्रवसित (Ptcp. Pf. Pass. von प्रवस् nach §. 333) ntr. der Athem 240, 65.

प्रवहन् msc. (nach Sâyana Ttp. प्रवन् हन् von Vb. हन् §. 289, vielleicht eher Thema प्रवहन् nach §. 273 durch Hunde tödtend) fem. प्रवहनी (bei Sây. Erklärung nach §. 698; 699 u. 154, 2, 5 Bem.) Jagersfrau 295, 10.

प्रवापद (Ttp. (?) प्रवन् पद S 247, IV) msc. ein Raubthier; wildes Thier überhaupt 115, 20; 119, 15; 18; adj. दी fem. wild.

प्रवास (Vb. प्रवस् §. 258) msc. Athem.

प्रि (§. 154, 3; 155, II, A) I Par. schwelen, wachsen, gehn; ved. Ptcp. Pf. red. प्रिप्रि (vgl. S. 373, n. 8) gross 291, 15; Pf. red. (§. 829); Aor. (§. 844; 849; 858), Pass. Aor. u. s. w. (§. 879; 883; 884); Ptcp. Pf. Pass. प्रिन् (§. 897, 5).

Intens. (§. 178) — Caus. im Desider. (§. 192 Bem.).

— उद् उच्छ्वन्न aufgeschwollen 268, 271.

प्रवोवसीय 179, 19 (Daçak.; Ttp. aus प्रवस् वसीयस् (Comparativ von वस्) gegen Grammat. (§. 662, 3), wonach es प्रवोवसीयस् sein musste; so vielleicht zu corrigiren) adj. सा fem. glücklich, ntr. das Glück in der andern, zukünftigen, Welt.

प्रि I Atm. (§. 789, V) weiss sein. Aor (§. 858, VIII), Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 9, 896, 2)

— वि ved. Aor (S. 389, n. 2) प्रि (Par. vgl. §. 858, VIII) erglänzen 295, 12 (anders Sây.).

प्रिन् I Atm. (§. 789, V) weiss sein, kalt sein (?); vergl. प्रिप्रिदान (S. 150) आन eig. Ptcp. Pf. red. mit Einbusse des न vergl. §. 828 Ausn. 3 u. n.) unschuldig.

प्रि (von Wz. *प्रि vergl. प्रवस्) adj. fem. ता oder नी (§. 689) weiss.

प्रि Vb. Denom. (von प्रि im Sinn von प्रिप्रि) Atm. (§. 219; 222) ein weisses Pferd nennen, auf einem solchen reiten u. s. w. (§. 213).

ष

षट्क (von षट् §. 546, 2) adj. का fem. sechs umfassend, sechs; ntr. Sechsheit 222, 31.

षट्त्रिंशत् Card. (षट् त्रिंशत् §. 764 ff.) fem. sechs und dreissig.

षट्क्षर (Bhvr. षट् क्षर) adj. रा fem. aus sechs Sylben bestehend 99, 8.

षड्विध (Bhvr. षट् विधा) adj. धा fem. sechsfältig, sechsfach 223, 34.

षट् Card. (§. 764 ff.) gen. comm. sechs (Declin. §. 766, VIII).

षट् Cardin. (von षट् §. 764) fem. sechzig (§. 546, 2).

षष्ठ Ordip. (vom vor. §. 770) msc. ntr. ष्ठी fem. sechste.

षष्ठक् s. षष्ठक्.

षोडश Ord. (vom folg. §. 770) msc. ntr. षोष्ठी fem. sechzehnte.

षोडशन् (षट् दशन् §. 112) Card. (§. 564) gen. comm. sechzehn.

षट्म् s. षट्म्.

ष्ठी s. ष्ठी.

छिक् (§. 159 Bem.) I. IV Par. Spcth. छीक्
(§. 795, III), छीव्य (§. 796, I). — छीक्
(§. 159 Bem.) speien. Ptcp Pf. Pass.
ह्युत् Absol. (§. 895, 4; 896, 2; 914, I).
Desider. (§. 190)

— नि ausspeien. निह्युत् 253, 96; 284, 463.

— निरु (छीक् I) hinwerfen (skizziren),
malen 199, 18.

छीवन (vom vor.-Vopad. 26, 172) ntr.
Speichel 284, 462.

छस्क् छणक् छकक् छुकक् स्वस्क् (§. 33)
I Atm. (§. 789, V) gehn.

स

स Prnth. (S. 333 n. 5) dies: vieles
als eines gefasst, bildet Nom Sing.
msc. und fem. von तद् (wo s.), dient
als vorderes Compositionsglied in Bed
von सम् (S. 247, VI) und सह (S. 248, XII;
§. 679) „vereint“, „zusammen mit“, u.
समान (S. 133, O, 2; S. 136, ब, b; S. 171,
स; S. 233 ज्ञातीय; S. 248, XII) „gleich“
(§. 486; 673; 693).

संयत् (Vb. यम् nach S. 133, O, 1, c mit
Präf. सम्) msc. fem. Krieg, Kampf.

संयम (Vb. यम् Präf. सम् §. 327) msc. Ein-
haltung von, Bezaumung, Selbstüber-
windung.

संयुग (Vb. युञ् Präf. सम् vgl. S. 141, ब, 23)
msc. Kampf, Krieg (§. 539).

संयोग (Vb. युञ् Präf. सम्) msc. Verbindung.

संयोजन (Vb. युञ् Präf. सम्) ntr. das Ver-
binden; Verbindung.

संरक्षण (Vb. रक्ष् Präf. सम्) ntr. Beschutzzung
158, 40.

संरम्भ (Vb. रम् §. 149, 5 Präf. सम्) msc.
Wuth, Zorn; Stolz, Übermuth.

संलाप (Vb. लप् Präf. सम्) msc. Unterhal-
tung, Gespräch.

संवत् (wohl सम् und वत्, welches in
पहत् = *πέρους* erscheint und „Jahr“
bedeutet zu haben scheint, vergl.
ἔτος ἐνι-αυτός) Ind. (§. 781) Jahr,
Jahr der Aera des Vikramāditya.

संवत्सर (S. 172 सर; eher vom vor und
सर von Vb. सृ „in einem संवत् ge-

hend“) msc. Jahr (§. 496; 509 vgl.
506, 6, 523; 549; 557; 588, 10).

संवनन (Vb. वन् Präf. सम्) ntr. Bezaube-
rung durch Zaubermittel; Bezaube-
rung überhaupt 261, 188.

संवर्तक (Vb. वृत् Präf. सम्) msc. Feuer
unter dem Meere.

संवर्धन Vb. वर्ध् Präf. सम्) ntr. das Zu-
nehmen, Vermehrung, Gesegnetsein.

संवर्मि Vb. Denom. (von वर्म्न् mit Präf.
सम्) Par. (§. 213 Bem.) sich panzern.

संवाह (Vb. वह् oder वाह् Präf. सम्) msc.
das Reiben und Kneten des Körpers
(beim Baden); Bez. der Bedrückung
260, 175; 261, 191 (? oder von वह्
„Zusammenschleppung“). (§. 496, 539).

संविभाग (Vb. भृ Präf. सम् वि) msc. Ver-
theilung 185, 22.

संशय (Vb. शो Präf. सम्) msc. Zweifel,
Ungewissheit; Gefahr 74, 13 (§. 551).

संशयित s. Vb. शो.

संश्रय (S. 144 श्रत्, 3, eher von Vb. चत्,
org. श्रत् vgl. चम्) ntr. Betrug (§. 225,
230).

संश्रय Vb. Denom. (vom vor.) Atm.
(§. 225; 230) betrogen werden (?).

संश्रय (Vb. श्रि Präf. सम्) msc. Schutz, Zu-
flucht; Verlass 98, 10.

संसद् (Vb. सद् §. 252 Ausn. 5; §. 331) fem.
Versammlung.

संसर्ग (Vb. सृज् Präf. सम्) msc. Verbindung,

- Annäherung, Berührung, Umgang, Vertraulichkeit, Bekanntschaft
- संलग्नितम् (vom vor. nach § 575) adv in Folge der Verbindung, des Umgangs 161, 57.
- संसार (Vb. सृ Praf. सम्) msc. Welt, weltliche Existenz.
- संसारसमुद्र (Kmdh. ससमुद्र § 656, III) msc. meergleiche Welt 98, 22.
- संसारसागर (Kmdh. ससागर § 656, III) msc. meergleiche Welt 99, 5.
- संसिद्धि (Vb. सिद्धि) fem. Vollendung, Natur, natürlicher Zustand.
- संसेक (Vb. सिक् Praf. सम्) msc. Anfeuchtung 268, 271.
- संसेवा (Vb. सेव Praf. सम्) fem. Verehrung, Dienst, Bedienung 246, 15.
- संस्कार (Vb. कृ Praf. सम् vgl. §. 241 Bem 5) msc. das Vollenden, das Vollkommenmachen; das Verschonen, Schmucken, Reinigung, Reinigungsritus, Vorstellung, Gedanke; geistige Fähigkeit (self-reproductive quality Zeitschr. d. DMG. VI, 13, 30), Gedächtniss.
- संस्तु s. सस्तु.
- संस्थ (Vb. स्था Praf. सम्) adj. या fem. zusammenstehend, verbunden, sich befindend; sbst. fem. या Stellung, Zustand, Gestalt, Betragen, Beschäftigung 136, 21.
- संस्थान (Vb. स्था Praf. सम्) ntr. Form, Gestalt (S. 231, क, 11).
- संस्पर्श (Vb. स्पृश् Praf. सम्) msc. Berührung
- संहृतता (nach §. 554 ०हृत Ptcp. Pf. Pass von हृन्) fem. enge Verbindung und Einstimmigkeit 238, 44.
- संहति (Vb. हन् §. 154, 2, 4 Praf. सम्) fem. Versammlung, Menge, Verein 266, 147.
- संहार (Vb. हृ §. 345) msc. Zerstörung der Welt.
- संहिता (eig. Ptcp. Pf. Pass. von धा mit

- Praf. सम्) fem. Sammlung, Anordnung (§. 485, 647, I Ausn.).
- संहृष्टरोमाङ्ग (Bhvr. ०गन्सङ्ग; das vordie Glied ebenfalls Bhv. संहृष्ट (Ptcp. Pf. Pass von हृष्ट्) ०रोमन्) adj. fem. गा oder गो (§. 693) den Körper mit die Hohe starrenden Haaren habend 89, 5
- सकमल (Bhvr. सक०) adj. ला fem. lotusreich 172, 25.
- सकम्पन (Bhvr. सक०) adj. ना fem. von Erdbeben begleitet 36, 23.
- सकर्तृक (Bhvr. सकर्तृ nach §. 671) adj. का fem. mit dem Agens verschn 224, 46.
- सकल (Bhvr. सकला) adj. ला fem. ganz, all (§ 468).
- सकलत्र (Bhvr. सक०) adj. त्रा fem. sammt seiner Frau 111, 15
- सकलह (Bhvr. सक०) adj. हा fem. streitend 171, 13.
- सकलहंसगण (Bhvr. doppelsinnig सकलहंसगण oder सकलहंसगण) adj. पा fem. mit Schaaren von Kriechenten versehen, oder mit allen Schaaren der Flamingos 171, 13.
- सकाम (S. 147, VI und Bhvr. सका०) adj. मा fem. voll Liebe 146, 2, Wunsch erreicht habend 81, 52; 92, 41; acc gen ntr. ०गम् Adv. mit Vergnügen 109, 10; freilich 195, 4.
- सकाग्र (eig. Bhvr. सकाग्र von Vb. काग्र in Bed. „sehen“) msc. Nahe (wohl eig. Gegenpart) 6, 6, 116, 15; Abl. aus der Gegenwart = „von“ 102, 8, 145, 119, 152, 8; 189, 15; 196, 15.
- सकिरीटकोस्तुन (Bhvr. सकि०; letztes Dvn. किरि० सको०) Adj. sammt Diadem und Brustjuwel 109, 16.
- सकृत् (vgl. शकृत् u. §. 580; सकृत् von Vb. कृ nach S. 131, O, 1) adv. einmal (dies = eins machend); mit, immer.

सकोपम् (Avybh. ऽकोप) adv. zornig 103, 23; 121, 24.

सक्ति (Vb. सक्त्) fem. Verbindung 174, 46.

सकथन् bildet Casus des folg. wo s.

सक्रिय (S. 165, वि) ntr. (§. 710, Declin. §. 754, XII) Schenkel (S. 239, मत्; wo in Zsstzg ऽसकथ §. 639, in Bhvr. §. 669, vergl. §. 693, 674, II).

सकोध (Bhvr. ऽक्र⁰) adj. धा fem. zornig 57, 28

सखडुग (Bhvr ऽख⁰) adj. गा fem. mit dem Schwerdt (in der Hand) 272, 385.

सखि (S 153, §. 394; ob von Vb सख् सक्?) msc. (Declin. §. 754, XIV, 725; 727; 729; 731) स्त्री fem (§. 703; ved. auch लि) Freund, Freundin (§. 474; 554, I. C.; wo in Zsstzg ऽसख §. 639).

सख्य (vom vor. §. 554, I. C.) ntr. Freundschaft.

सग्ल (§. 33) decken. Aor. (§. 849, 2); Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

सगण (Bhvr. ऽग⁰) adj. पाा fem. mit seiner Schaar (von Begleitern) 171, 13.

सगद्गद्म् (Avybh. ऽग⁰) adv. stammelnd 108, 15.

सगन्धर्व (Bhvr. ऽग⁰) adj. बा fem. sammt den Gandharben 40, 19; 86, 3.

सगर msc N. ppr. eines mythischen Königs, dessen Enkel den Ganges vom Himmel herab und in den Ocean leiteten.

सगुण (Bhvr. ऽगु⁰) adj. पाा mit den Guna (s. गुण) versehen 202, 18; mit den Eigenschaften begabt, weltlich 204, 12.

सघ् (§. 33) V Par. schlagen, todten; empfangen.

संकट (von सम् §. 566, VII, eig. Bhvr. ऽकट) adj. टा fem. dicht gedrängt; undurchdringlich, eng; msc. N. ppr. 125, 1, 265, 241 (§. 471).

Glossar.

संकर (Vb. कृ) msc. das Vermischen, Vermischung; gemischte Kaste.

संकर्षण (Vb कृष्) msc. Bez. des Baladeva, älteren Bruders des Kṛṣṇa.

संकल्प (Vb. कृप्) msc. Wille, Wunsch, Verlangen, Entschluss; feierliches Gelübde.

संकल्पसिद्ध (Tlp. ऽसिद्ध letzteres Ptcp. Pf. Pass. von सिध्) einer der durch seine Willenskraft die höchste Vollendung erreicht hat 58, 4.

ऽसंकाश (Vb काश) adj. प्राा ähnlich, gleich; nah (§. 476).

संकुल (Vb. कुल्) adj. ला fem verwirrt, dicht gedrängt, voll.

संकीर्त्त X (eig. Denom. vom folg) Par. (§. 209; 843; 844) einladen.

संकेत (Vb. कित् Praf. सम्) msc. Zeichen, Übereinkommen, Bestellung

संकोच (Vb. कुच्) msc. das Zusammenziehen, Binden 246, 14 (Schauder, Demuth?).

संक्रम (Vb. क्रम्) msc. ntr. ein mit Schwierigkeiten verbundner Marsch durch unwegsame Gegenden; Mittel solch einen Weg passabel zu machen; msc. das Gehen, Reisen.

संक्रमण (Vb. क्रम्) ntr. das Zusammenschreiten, Verbindung 113, 18.

संक्षय (Vb. 1. क्षि) msc. Vernichtung; Vernichtung der Welt.

संख्य (Vb., ख्य) ntr. Kampf, Schlacht. — fem. वा Zahl; Überlegung, Berathung, Verstand.

संख्यातस् (vom vor. nach §. 575) adv. aus Zahl 229, 110.

संख्यावत् (vom vor. §. 579) adv. wie Zahl 229, 112.

संग (Vb. सङ् und गम् mit Praf. सम् §. 272) msc. Zusammentreffen, Verbindung,

Begierde, Wunsch, Verlangen, Hängen 181, 3.

संगति (Vb. गम् §. 154, 2, 4) fem. das Zusammentreffen, Verbindung (§. 566, VI).

संगम (Vb. गम्) msc. ntr. (§. 640) Verbindung, Vereinigung, Umgang.

संगर् (Vb. ग्) msc. Versprechen, Übereinkommen; Kampf, Unglück.

संगीत (Vb. गै §. 154, 2, 3, eig. Ptcp. Pf. Pass., aber nach §. 333) ntr. Gesangkunst, Concert.

संगीतक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. Concert 190, 8.

संग्रह (Vb. ग्रह्) msc. das Nehmen, Annahme; das Verbinden 233, 155; Schutz 123, 22, abkürzende Zusammenfassung; Beistimmung, Anstrengung, Ausübung.

संग्राम् X Atm. (§. 789, V eig. Denomin. vom folg.) kämpfen (§. 209; 893; 844).

संग्राम (Vb. ग्रह् vgl. ग्राम) msc. ntr. (§. 640 714) Kampf, Schlacht; msc. N. ppr. 271, 305; 281, 423 (§. 506, B; 539; 551, XXIII).

संघट्ट (Vb. घट्ट्) msc. das Zusammentreffen, Zusammenstoß (§. 485).

संघट्टन (Vb. घट्ट्) ntr. das Zusammentreffen, Verbindung, das Sammeln 273, 340.

संघर्ष (Vb. घृष्) msc. das Zusammenreiben, Eifersucht, Neid, Wettstreit.

संघात (Vb. हन् S. 140, §. 380, vgl. S. 141, घ, 20) msc. (Zusammenschlagen) Verbindung, Haufen (§. 506 Bem.; 539, 551, XXIII).

सच् I Atm. (§. 789, V) folgen, verehren; vgl. सञ्च.

सचराणालाकारागं (Bhvr. ऽच०; dieses Ttp. ऽराम; und चराणालाका Ttp. nach §. 653, III) adj. ना fem. die Farbe von zur Färbung dienendem Lack an sich habend 172, 23.

सचिव (Vb. सच्) msc. (वा fem.) Freund, Gefährte, Begleiter, Minister, Rathgeber (वा §. 667).

सचिवता (nach §. 554 vom vor) fem. Stand, Dienst eines Ministers 278, 389.

सचेतन (Bhvr. ऽचेतना) adj. ना fem. msc. Bewusstsein versehen 108, 110

सचेतस् (Bhvr. ऽचे०) adj. vernunftig 232, 143.

सज्जनामाय (Bhvr. ऽज्ज० letzteres Dvnd जनञ्जनाय) adj. या fem. sammt Leuten und Rathen 53, 25.

सजाति (Bhvr. ऽजाति) adj. gleichartig.

सजातीय (nach S. 233 जातीय) adj. या fem. von derselben Kaste, demselben Stamm, derselben Gattung stammend, gleichartig.

सनुष् (von Vb. नुष् mit स für सम्) adj. (Nom. aller drei Geschlechter ऽनूः §. 57, 3; 66, 2 Ausn.) Genosse, Gefährte; Accus Gen. ntr. सनूः Indec. (§. 783) adv. mit (mit Instrum. §. 785; prefixartig §. 243).

सञ्ज् (dialekt. aus dem Pass. von सञ्ज् सज्ज्य entstanden; vgl. सञ्ज्) सञ्ज् (§. 154, 2, 2) (सञ्ज्? wurde §. 154, 2, 2 folgen) I Par. (viell. „und Atm.“ nach §. 789, I) gehn, sich bewegen.

सज्ज (vom vor.) adj. जा fem. gerüstet, vorbereitet, geschmückt, bereit; sbst. fem. जा Rustung, Schmuck.

सज्जता (vom vor. nach §. 554) fem. Bereitheit, Dienstfertigkeit 181, 3.

सञ्च s. सञ्ज्.

संचय (Vb. चि Praef. सम्) msc. Haufen, Menge, Fülle.

संचरण (Vb. चर् Praef. सम्) ntr. Bewegung 109, 17.

संचार (Vb. चर् Praef. सम्) msc. ein Engpass; schwieriger, beschwerlicher Weg; Weg überhaupt; Körper; das Gehn 79, 34; Bewegung 232, 151.

संचारिन् (Vb. चरू Praf. सम्) adj. रिणी fem. sich bewegend.

सञ्च (§. 35; 154, 2; 156, 1) I Par. Spcth. सञ्च (§. 795, V) hangen; Pf. red. (§. 828 Ausn. 3); Pass सञ्च, wofür oft सञ्ज und ep. auch mit End. des Parasm. (S. 406, n. 1) 20, 20; Ptcp. Pf. Pass. सक्त hangend 151, 2. — vergl. सञ्ज.

— अति; in अतिसक्त 182, 21 ist अति nicht Praf. (sonst wurde es nach §. 35 अतिषक्त lauten), sondern dieses ist Kmdh. अतिऽस⁰ sehr hangend.

— — व्यति sich zur Abwechslung gesellen. Atm (§. 789, IV) 186, 3.

— अनु Pass. refl. sich hangen an 182, 15.

— अत्र hangend befestigen 85, 52; 235, 7.

— आ anhängen, befestigen 77, 9; 111, 15.

— उद्, उत्सक्त hangend 256, 127.

— नि befestigen निषक्त 199, 3; 201, 9.

— प्र hangen an 183, 3; Pass. refl. sich befinden 225, 61; प्रसक्त anhangend, gefesselt 105, 15; 196, 22.

— — अतिप्र in अतिप्रसक्त (eher Kmdh. अतिऽप्र⁰) übermassig, zu anhanglich 104, 18.

— — अनुप्र अनुप्रसक्त gefesselt an 240, 63.

— वि विषक्त befestigt 183, 23.

— सम् संसक्त hangend an 101, 22; verbunden 276, 366.

सञ्ज्ञा (Vb. ज्ञा Praf. सम्) fem. Erkenntniss, Verstand, Besinnung 31, 18; 40, 12; Erkennungszeichen; Zeichen (§. 435; 563, II).

सद् I Par. Theil sein (von etwas).

सट msc. ntr. टा fem. die Haartracht eines Asketen (vergl. ऋट); Mahne.

सटङ्कार (Bhvr. ऽट⁰) adj. टा fem. mit Ruhm versehen, berühmt 280, 417.

सद्दृ X Par. tödten, stark sein, geben (nehmen?), wohnen.

सह s. शह.

सत् (Ptcp. Pr. von अस्) msc. ntr. ती fem. seiend, wahrhaft, gut, recht, angemessen, brav, tugendhaft, weise; fem. ती eine tugendhafte Frau, insbesondere eine die sich mit ihrem verstorbenen Mann lebendig verbrennen lässt (§ 656, II; praefixartig §. 243, vergl. कृ).

सतत (für संतत Ptcp. Pf. Pass. von तन् mit Praf. सम् S. 247, VI) msc. ntr. ता fem. beständig, ewig; acc. gen. ntr. ओतम् adv. immer, ewig.

सतत्त्व (Bhvr. ऽतत्त्व letztes Dvnd. तद् und त्व für त्वम् technischer Ausdruck der Vedānta-Philosophie) adj. das तद् „diess“ und त्व „du“ enthaltend 219, 3.

सतीत्व (nach §. 554 von सती fem. von सत्) ntr. Zustand einer tugendhaften Frau 104, 4; 6.

सत्कार (von कृ mit सत् (praefixartig) davor) msc. gastliche Aufnahme 81, 50; 248, 33.

सत्क्रिया (von कृ mit सत्, vergl. das vor. und क्रिया) fem. das Guthandeln, Tugend; Leichenbegangniss, Vollzug der Leichencereemonien; Verehrung, gastliche Aufnahme.

सत्ता (nach §. 554 von सत्) fem. Wesenheit 220, 7; das Sein, Gute.

सत्तावत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Wesenheit begabt 24, 13.

सत्त्व (nach §. 554 von सत्) ntr. Wesenheit, Gewissheit, Wahrheit, Vortrefflichkeit; Macht, Stärke. msc. ntr. Geschopf, Thier.

सत्त्ववत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Stärke begabt 256, 31.

सत्य (von सत् durch sek य, 10 nach § 547, 2, b?) adj. या fem. wahrhaft, die Wahrheit redend, aufrichtig; sbst. ntr. (§. 708) Wahrheit, Eid; Acc. Ind. (§. 783) adv. in Wahrheit, wahrlich, Partikel der Frage und Versicherung (§. 127, 2, 2, 244; 536; S. 235, § 608)

सत्यता (vom vor nach §. 554) fem. Zustand der Wahrhaftigkeit, Tugendhaftigkeit, Verdienst (?) 247, 27.

सत्यवत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. wahrhaft.

सत्यवती fem. (vgl. das vor.) N. ppr Mutter des Vyāsa (Lassen JA. I, 632).

सत्यवाच् (Ttp. स्वाच् von Vb. वच् S. 131, O, 1 Ausn. zu d) adj. Wahrheit redend 82, 12.

सत्यव्रत (Bhvr. ऽव्रत) adj. ता fem. der Wahrheit treu; Wahrheit liebend, ubend, aufrichtig.

सत्यशक् (Bhvr. ऽशक्⁰) adj. wahrhafte Kraft habend 292, 8.

सत्यप्रावण (Ttp. ऽप्रा⁰ letztes vom Caus. von श्रु) ntr. (wortlich: Hörenmachung des Eids) Eidschwur 133, 2.

सत्यसंध (Bhvr. ऽसंधा) adj. धा fem. (wahrhaft in seinen Versprechen) der Wahrheit treu, Wahrheit liebend, ubend, aufrichtig.

सत्यानृत (Dvnd. सत्यऽन्नृत) adj. wahr und unwahr seiend, Wahrheit und Lüge zugleich enthaltend 134, 4.

सत्यापि Vb. Denomin. (von सत्य) Par. (§. 220) die Wahrheit sagen.

सत्र X Atm. (§. 789, V) ausführen, vollenden, verbinden (§. 209; 843; 844).

सत्र (Vb. त्रै, wenigstens theilweis, mit स fur सच्) ntr. Opfer; Bedeckung, Trug, Wald.

सत्रम् (von स S. 344, n. 4) Ind. (§. 783) mit (mit Instr. §. 785).

सत्रा (von स S. 236, Z. 1) Ind (§ 783) Adv. mit (mit Instr. §. 785)

सत्राय Vb. Denom. (सत्र) Atm. (§ 225) Opfer zu eignem Unglück vollziehen (?).

सत्रापन्नय (Kmdh nach § 656, V सत्रऽन्नपन्नय) msc Bedeckung gewahrendes Versteck 190, 10.

सत्त्व s. सत्त्व (§. 21 Bem.).

सत्त्वन् (von सत् mit वन् fur वत् S. 243 वन्) adj. kraftig, stark 290, 2.

सत्वर (Bhvr. ऽत्वर) adj. र्वा eilend, rasch, ०रम् (Avybh) adv. schnell.

सद् (§. 35 36; 156, 1) I. VI. Par. Speth. सोद (§. 795, VII, 797, VI fur org. सिंसद् nach III. C. Cl.) sitzen (zusammensinken), zu Grunde gehn 132, 1. — Aor. (§. 856, 5). Ptcp. Pf. Pass. सन्न (ved. § 897, 1 Ausn.); Intens. (§. 165, Bem. 2).

— अति, — अनु, — अपि, — अभि (§. 35. 36).

— अव (herabsinken) erschlaffen 189, 9; 194, 12; zu Grunde gehn 164, 74; 193, 10. — Caus. betruben.

— आ niedersetzen 291, 6; I. X herangehn, kommen, (I) 65, 18; 100, 24; 127, 22; 213; Ptcp. Pf. Pass. आसन्न nah 71, 10; 221, 17; 250, 21; 272, 320 (§. 666); (X) kommen zu 6, 3; 53, 22; 59, 18; 118, 8; 121, 20; 125, 4; 185, 10; 195, 24; befolgen 281, 430; antreffen 152, 5; finden 70, 53, erhalten 58, 10; erwerben 131, 8; erlangen 196, 5.

— — अया (I) betreten 175, 52.

— — उपा (X) उपासादित (S. 225 इन्).

— — प्रत्या (I) प्रत्यासन्न nahe 119, 1; 205, 1.

— — समा (I) gehn zu, zusammengehn mit 58, 10; 183, 9; (feindlich) 27, 11;

(X) zusammenkommen mit 29, 33; 128, 19; begegnen 121, 21.

— नि (§. 35. 36) sich niedersetzen 13, 8; 183, 9; 10. — निषण्ण sitzend 184, 7. — Caus निषादित (S. 225, इन्).

— संनि niedersinken 31, 15 संन्यसोदम् (gegen §. 35 statt ०न्यसोदम्, vgl. aber §. 43, 5).

— निरू, — परि (§. 35. 36).

— प्र gütig sein 195, 9; vergeben 22, 23; प्रसन्न freundlich 107, 3; gütig 38, 5. — Caus. zufrieden stellen 61, 49; versöhnen 42, 15; gewogen machen 123, 24; erheitern 155, 10; Atm (nach §. 781, I, 2) sich jemand gütig machen, eine Gunst erbitten 22, 21.

— प्रति (§. 36).

— वि (§. 35. 36) betrübt sein (auseinander sinken) 73, 7. — Caus. betruben 35, 3; 105, 20.

सद् (vom vor. §. 252 Ausn. 5, 289) adj. sitzend (wo ऽषद् §. 47 Bem.; wo ausl. ऽसदम् §. 680).

सदक्षिण (Bhvr. ऽदक्षिणा) adj. पा fem. mit Geschenken verbunden 269, 258.

सद्य (Bhvr. ऽद्या) adj. या fem. liebevoll 105, 21.

सदश्ववत् (von श्व nach §. 579; jenes Kmdh. सत् ऽश्ववत्) adv. wie ein gutes Pferd 27, 3.

सदस् (Vb. सद् S. 149) ntr. Versammlung; ved. Sitz, Wohnung 291, 2.

सदसदात्मक (Bhvr. सदसत् ऽत्मात्मन् nach §. 671, das vordre Glied Dvnd. सत् ऽसत्) adj. मिका fem. die Natur des Wesenhaften und Nichtwesehaften, des Guten und Bösen habend 136, 12; 141, 74.

सदा (von स im Sinn von सर्व §. 572, III, vgl. S. 246, दा) Ind. (§. 783) adv. immer, stets.

सदाचार (Kmdh. सत् ऽचारा) msc. (guter

Wandel) die überlieferten (Lebensweise) Gebrauche der Kasten, wie sie im heiligen Lande zwischen den Flüssen Sarasvati und Drishadvati geübt werden.

सदान (Bhvr. ऽद०) adj. ना fem. mit dem Brunstsaft versehen, brunstig 170, 9.

सदानन्द msc. N. ppr. 219, 16.

सदाशिव (eig. Kmdh. ऽशिव „immer glücklich“) msc. N. ppr. Siva.

सदृश् (स im Sinn von समान S. 133, 0, 1; 248, XII, und Vb. दृश् §. 274) adj. ähnlich, gleich (§. 66, 4 Ausn.; 644, III, 5).

सदृश (wie das vor. S. 136, श्र, 6; 248, XII; §. 274) adj. प्रो fem. ähnlich, gleich, angemessen, passend (§. 473; 653, II).

सदेवासुरराक्षस (Bhvr. ऽदे०, letztes Dvnd. देव ऽसुर ऽराक्षस) adj. सा fem. sammt Gottern, Asuren und Rākshasa's 41, 22.

सन्नन् (Vb. सद् §. 167, मन्) ntr. Haus, Wohnung.

सद्यस् (von सः und Abl. von दिव् „in einem Glanz, Blitz (?)“ S. 236, §. 613) Ind. (§. 783) augenblicklich, sogleich (§. 704, A, 6).

सधर्मन् (Bhvr. ऽधर्म nach §. 669) adj. मा fem. (§. 699) gleich, ähnlich.

सन् (§. 46; 154, 2, 4) I Par. verehren, lieben, erlangen; VIII Par. Atm. (§. 789, I) geben; Aor (§. 858, IX), Prec. (§. 866, 6); Pass. Spth. (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. von VIII सान (§. 896, 2); Absol. (§. 914, I; 915, II). Intens. (§. 178, ved §. 169, Bem. 3); Desid. (§. 190) सिषास् begehren 296, 5. — Caus. Desid. (§. 33, 6).

सनत् (von स durch sek. न S. 238; ntr. acc.) Ind. (§. 783) beständig, immer.

सनलदानलद (Dvnd. ०द ऽन्न०; erstres Glied Bhvr. सः नलद, letztes Ttp. नलद ऽद;

- द von Vb. दो) adj. दा fem. mit Andropogon Muricatum versehen und Brand beruhigend 172, 25.
- सना (von सन (vgl. सनत्) alter Instrum S 238) Ind (§. 783) adv. immer, beständig.
- सनात् (von सन (vgl. सनत्) Abl. S. 238) Ind. (§. 783) adv. immer, beständig.
- सनातन (von सना S. 233) adj. नी fem. ewig, beständig, immerwährend.
- सनाथ (Bhvr. ऽनाथ) adj. या fem. mit einem Herrn versehen, versehen überhaupt 125, 12; 133, 20.
- सनियम (Bhvr. ऽनियो) adj. मा fem. religiöse Gebrauche (das Abendgebet) verrichtend 174, 40.
- सनिर्यात (Bhvr. ऽनियो) adj. ता fem. von Orkanen begleitet 36, 23.
- सन्निर्वेदम् (Avybh. ऽनिर्वेद) adv. verschamt 179, 14.
- सनुत (von सानु S. 234, S. 606) Indec. (§. 783) adv. (gewiss), zum Verschwinden, weitweg 295, 11.
- संतत्तपा (Vb. तत्) ntr. Tadel 180, 24.
- संतत (Plcp. Pf. Pass. von तन् mit Präf. सम्) msc. ntr. ता fem. beständig, ewig; acc. gen. ntr. तम् Ind. (§. 783) adv. beständig, stets.
- संतति (Vb. तन्) fem. Ausdehnung, eine sich ausdehnende Linie, Nachkommenschaft, Stamm.
- संतमस (Kmdh. सन् ऽ तमस् nach §. 624) ntr. grosse Finsterniss 237, 22.
- संतान (Vb. तन्) msc. Ausdehnung, Nachkommenschaft.
- संताप (Vb. तप्) msc. Hitze, Leidenschaft, Qual, Leid, Kummer (§. 551, XXIII).
- संतोष (Vb. तुष्) msc. Zufriedenheit, Freude, Glück.
- संत्रास (Vb. त्रस्) msc. Furcht 264, 224; 279, 398.
- सदंश (Vb. दश्) msc. eine Zange.
- सदंशक (vom vor. §. 558 ff.) msc. eine Art Zange 186, 10 (Wils. Daçak 71, 2).
- संदर्शन (Vb. दृश्) ntr. das Zusammensehn, Sehn, Gegenwart 25, 59.
- संदेह (Vb. दिह्) msc. Zweifel, Ungewissheit, Gefahr 101, 21.
- संधा (Vb. धा) fem. Ubereinkunft, Versprechen, Beständigkeit, innigste Verbindung, Zwielecht.
- संधान (Vb. धा) ntr. Verbindung, Mischung, ntr. नी fem. Destillation, Bereitung berauschender Getränke.
- संधि (Vb. धा §. 329) msc. Verbindung, Friede (§. 44, 5; 432).
- संधुक्ष्णा (Vb. धुक्ष्) ntr. Entflammung 180, 23.
- संध्या (von संधि) fem. Zwielecht, Morgen- und Abenddämmerung; religiöse Ceremonien, Gebet, Andacht u. s. w., welche insbesondere in der Dämmerung vorgenommen werden müssen; die Periode, welche zwischen dem Ende von einem und dem Beginn von einem andern Weltalter (Yuga) verfließt (§. 496).
- संध्यांश (Ttp. vom vor. und अंश) msc. Zwielecht, Periode am Ende eines Weltalters (vgl. das vor.).
- संध्यात्व (von संध्या nach §. 554) ntr. Zustand der Dämmerung 184, 2.
- सन्निकर्ष (Vb. कृष् Präf. सम् नि) msc. Nahe, Verbindung 225, 62; 231, 121.
- सन्निधान (Vb. धा Präf. सम् नि) ntr. Nähe; Sichtbarkeit, Wahrnehmbarkeit.
- सन्निधि (Vb. u. s. w. wie eben) msc. Nahe; Wahrnehmbarkeit, Gegenwart, Sichtbarkeit.
- संनिपात (Vb. पत् Präf. सम् नि) msc. (das Zusammenfallen) krankhafter Zustand; das Vermischen, Gemisch; Menge; Kampf 229, 116.

संनिभ (Vb. भा mit Praf. सम् नि, oder Kmdh. सम् निभ) adj. भा fem. ähnlich 37, 28; 254, 107; 253, 118; 269, 290, gleich 90, 13.

संनिवेश (Vb. विष् Praf. सम् नि) msc. Nachbarschaft, Bau, Construction.

संन्यास (Vb 2. अस् Praf. सम् नि) msc. das Aufgeben aller weltlichen Neigungen.

सप्प (§. 33) I Par. folgen, verehren, verbinden.

सपत्न (Bhvr. ऽपत्न wo s.) adj. ज्ञा fem. das Subject enthaltend 226, 72; (S. 248, XII) msc. ein Anhänger, Parteige-nosse.

सपत्रलेख (Bhvr. ऽपत्रल) adj. छा fem. mit wohlriechender Schminke versehen 146, 7.

सपुत्र msc. Feind 75, 26 (wohl eig. von सपत्नी stammende Kinder. Kinder von einem Vater und verschiedenen Mut-tern; doch kenne ich keine Regel, wonach es gebildet wäre).

सपत्नी fem. (von ऽपति §. 700; S. 248, XII) eine Frau, deren Mann mehrere Frauen hat, eine Mitfrau (§. 432).

सपदि Ind. (§. 783, vgl. §. 682, III, wo-nach aus सम्ऽपद् mit इ, wo aber zu bemerken war, dass das म् eingebusst wird; eher das letztre Loc. von पाद् §. 754, XV eig. „in einem Sprung“) adv. augenblicklich, sogleich, schnell.

सपद्म (Bhvr. ऽपद्म) adj. मा fem. mit Lotus versehen 146, 2.

सपन्नग (Bhvr. ऽपद्म) adj. मा fem. mit Schlangen versehn 86, 3.

सपरिकर (Bhvr. ऽपद्म) adj. रा fem. Gefolge bei sich habend, sammt Gefolge 129, 110.

सपर्य Vb. Par. (§. 235) verehren (vgl. Sāma V. Gl.).

सपर्वतवनद्रुम (Bhvr. ऽपद्म, letztes Glied Dvnd.

पर्वतवनऽद्रुम) adj. मा fem. sammt Ber-gen, Wäldern und Baumen 40, 20.

सपल्लव (Bhvr. ऽपद्म) adj. वा fem. sammt Zweigen 147, 16.

सपादुक (Bhvr. ऽपादुका) adj. का fem Schuh an habend 77, 9.

सपिशाच (Bhvr. ऽपि) adj. चा fem. sammt den Piçātscha's 86, 3.

सपुत्र (Bhvr. ऽपु) adj. रा fem. sammt dem Sohn 248, 42.

सपुष्प (Bhvr. ऽपु) adj. (fem. यो §. 690) sammt Blumen, blühend 146, 2.

सप्तक (von सप्तन् §. 546, 2; 547, VIII) adj. की fem. sieben umfassend, sieben.

सप्तति Card. fem. (§. 764 ff.) siebenzig

सप्तदश msc. ntr. श्री fem. (§. 770) sieben-zehnte.

सप्तन् (S. 161, तन् Vb. सप् ?) Card. gen. comm. (§. 764 ff.) sieben (§. 430, 1, 2, 547, VIII).

सप्तनवत msc. ntr. तो fem. Ord. (§. 770) siebenundneunzigste.

सप्तभूमिक (von ऽभूम nach §. 624) adj. (की fem. ?) sieben Stockwerk hoch 109, 19 (? s. Anm.).

सप्तम msc. ntr. यो fem. Ord. (§. 770) siebente; fem. siebente Tag eines halben Monats

सप्तयोजनी (Dvigu सप्तन् ऽयोजन §. 660) fem. eine Strecke von sieben Jodschana 254, 103.

सप्तसप्तकवेद (Ttp. ऽवेद gegen §. 653, VII Ausn.) msc. Kenner der siebenmal sieben Wissenschaften 84, 41.

सप्तसप्तति fem. Card. (§. 764) siebenund-siebenzig.

सप्तसप्ति msc. (eig. Bhvr. सप्तन् ऽसप्ति eig. „sieben Rosse habend“ =) Sonne.

सप्ताह msc. (Dvigu nach §. 660, vergl. 639) eine Zusammenfassung von sie-

- ben Tagen; Acc. als Zeitbestimmung 253, 91.
- सन्ति (Vb. सप् eig. „Geschirr“?) msc. Ross; ved. 291, 1 (Sch सर्पपाणौ).
- सप्रणयम् (Avybh. सप्रणय) adv. liebevoll 44, 32.
- सप्रश्नम् (Avybh. सप्रश्न) adv. mit hebevoller Bitte 98, 19.
- सफल (Bhvr. सफ०) adj. ला fem. Frucht mit sich habend, fruchtbringend, beglückt 276, 373.
- सबल (Bhvr. सब०) adj. ला fem. mit Kraft ausgerüstet 118, 4.
- सबलानुम् (Bhvr. सब० letztes Dvnd. बल सनुम्) adj. गा fem. sammt Heer und Begleitern 54, 16.
- सबाध् ved. (स für सम् Vb. बाध्) msc. zerstörend (?) 290, 5 (Sch gequall).
- सभय (Bhvr. सभय) adj. या fem. voll Furcht seiend 110, 9.
- सभा (Vb. भा, स für सम्) fem. Haus, Palast, Versammlung, Hof 278, 391, 280, 417 (§. 539; wann in Zsstzg ausl. ntr. §. 640, vergl. 649, I).
- सभाज्ञः (§. 33) X Par. (wohl eig. Denom. (vgl. Vb. भञ्ज् und §. 285) verehren, erfreuen, zeigen (§. 209; 843; 844)
- सभापति (Ttp. सपति vgl. उमापति) msc. der Eigenthümer eines Spielhauses (§. 427)
- सभार्य (Bhvr. सभार्या) adj. sammt Gattin 58, 12; 92, 42; 100, 24.
- सभासद् (Ttp. ससद् §. 258; 289) msc. in einer Versammlung sitzend, am Hof sitzend 278, 387; Richter 106, 14.
- सभिक (von सभा) msc. Herr eines Spielhauses.
- सभ्य (von सभा §. 539) adj. या fem. sich auf eine Versammlung beziehend, dafür passend; vertraut, treu; msc. Mitglied einer Versammlung (Akademie) 248, 32, Hofmann 252, 86, Richter 106, 13.
- सम् स्तम् (§. 154, 1) I Par. nicht verstorbt werden, verstorbt werden. — X Par. (§. 208; 209, 843, 844) verstorbt werden
- सम् (Ntr. Sing. Nom. Acc. des Pronth. स) Verbalprafix (§. 241), vorderes Glied in Kmdhâr.- und Bhvr.-Zsstzg (ved trennbare Präposition mit Instr. §. 785) in eins, zusammen, schon, sehr (wird स S 247, VI; संतम् §. 683, VIII).
- सम् (alter Superlat vom Pronth स S. 239, म; S. 11 n. 2) adj. (Declin §. 778, I, 2) all, ganz, gleich, eben, gut; ntr. acc sing Ind. (§. 783) mit, zusammen mit (mit Instr. §. 785), auf gleiche Weise, fem. (§. 709, 3, vgl. §. 716) मा Jahr (सम् wird सन्ति S 133, O, 2; §. 492; 517, 549, S. 225 आवत्; S 238 न; §. 653, II, 681; समा §. 550).
- समक्षम् (Avybh. सम्सक्षति §. 680; 681) adv vor Augen 44, 36; 193, 20.
- समग्र (Bhvr. सम्सग्र „Spitze (Ende) mit habend“ = bis zum Ende gehend) adj. ग्रा fem. vollständig, all (§. 554, I).
- समद् (Bhvr. ससद्) adj. दा fem. trunken 149, 27; wuthend 156, 29.
- समन (von सम nach S. 238? od Vb. अन्) subst. ntr. Kampf (Sâma V. Gl.), Wett-eifer, Fleiss (?) 287, 6.
- समनन्तरम् (Kmdh. सम्सन्न०; letztes Avybh.) sogleich 14, 20.
- समनस् (Bhvr. für समान सनस् nach S. 247, VI) adj. gleichgesinnt 295, 16.
- समन्त (Kmdh. सम्सन्न) msc. Granze.
- समन्तात् (Abl. des vor.) Ind. (§. 783) von der Granze her = ringsum, von allen Seiten.
- समन्त्रिव (von ०त्रिन् nach §. 554; jenes

Bhvr. तऽमन्त्रिन्) ntr. Beirath, Beistimmung 266, 248.

समय (Vb. ह् Praef. सम्) msc. Uebereinkommen, Vertrag, Verpflichtung, sittliches oder religiöses Herkommen, Eid, Befehl, Zeichen, (Zusammentreffen) Gelegenheit, passende Zeit, Zeit überhaupt; (das Zusammengehen) Concinnität von Pramissen im Schluss, Schlussfolgerung, Anweisung richtige Schlüsse zu bilden 180, 8 (§. 244, 551, XXIV; 566, VI).

समया (S. 150, आ; eher Instr. fem. von सम्) Ind. (§. 782; 783) mit; nah; zur schuldigen Zeit (in dieser Bed. wohl von समय alter Instr.), mit Accus. (§. 785).

समर (Vb. ऋ Praef. सम्) msc. ntr. (§. 640) Schlacht, Kampf; msc. N. ppr. 247, 25 (§. 474).

समरवर्त्मन् msc. N. ppr. 256, 135.

समरस्वामिन् (Ttp. स्त्र⁰) msc. eine vom vorigen aufgestellte Bildsäule eines Gottes (seines Schutzpatrons) 247, 25.

समर्थ (Bhvr. सम्+अर्थ) adj. या fem. stark, fähig, passend.

समर्पण (vom Caus. von ऋ) ntr. Einhandigung 270, 299.

समर्थ Vb. Par. (§. 235).

समवतार (Vb. तृ mit Praef. सम्+अव) msc. ein Ort an einem heiligen Strom, wohin gewallfahrtet wird.

समवाय (Vb. इ Praef. सम्+अव) msc. Menge; innre Beziehung; (Inharenz, Muller DMG. VI, 13); 33, 228.

समवायतस् (vom vor. §. 575) adv. in Folge der inneren Beziehung 225, 58.

समवायिन् (von वाय nach §. 563) adj. नो fem. mit der inneren Beziehung begabt 221, 16, 17 (vgl. Muller Ztsch. d. DMG. VI, 223).

Glossar.

समष्टि (Vb. अच् Praef. सम्) fem. Ganzheit 204, 13.

सम्स्त (Plcp. Pf. Pass. von 2. अच्) ता fem. verbunden, vollständig, ganz, all.

समा s. सम.

समाकार (Bhvr. सम्+आ⁰) adj. रा fem. gleichformig, gleich 105, 24.

समाकुल (Vb. कुल् Praef. सम् आ s. आकुल) adj. ला fem. verwirrt 110, 17; 146, 8.

समागम (Vb. गम् Praef. सम् आ) msc. Zusammenkunft 102, 22; 257, 147; Zusammentreffen 40, 17; Verbindung; Ankunft.

समाचार (Vb. चर् mit Praef. सम्+अ, vergl. आचार) msc. Wandel 107, 8; 129, 3 (§. 566, VI).

समात (Vb. अच् S. 141, अ, 23) msc. Versammlung, Gesellschaft, Menge

समादेश (Vb. दिष् Praef. सम् आ, vgl. आदेश) msc. Anweisung, Befehl 117, 12.

समाधान (Vb. धा Praef. सम् आ) ntr. andachtige Betrachtung, Versunkenheit in Meditation.

समाधानमात्र (vom vor. und मात्र wo s.) ntr. blosser Versunkenheit in Meditation 182, 5.

समाधि (Vb. धा §. 329 Praef. सम् आ) msc. Andacht, Versunkenheit in Meditation.

समान (von *समा = griech. ὅμα, allem Instrum. in Adverbialbed. wie पुत्र durch न S. 238) adj. fem. ना und bisweilen नो (s. §. 689) gleich, gleichmässig 285, 480; ähnlich; ein und derselbe 295, 10 (dafür स S. 233, O, 2; S. 136, अ, 6; S. 171, स; S. 248, XII; §. 506, vgl. Bem.; 656, II). — msc. (Vb. अच् Praef. सम्) einer der Lebenshauche, der zur Verdauung nothige 207, 12.

समानाधिकरण (Bhvr. अ+अधि⁰ letztes in Bed. „Überschrift, Rubrik, Sphäre“)

- adj. वा fem. in derselben Sphäre befindlich 231, 138
- समारम्भ (Vb. रम् § 149, 5; Praf. सम् आ) msc. Anfang, Unternehmen 7, 14.
- समास (Vb. 2 अच्) msc. Verbindung, Zusammenziehung.
- समासतश्च (vom vor. § 575) adv. in der Kurze 140, 68.
- समाख्य (Bhvr. सम् आख्या) adj. वा fem. glücklichen Stand habend 10, 8.
- समित्र (Bhvr. समित्र) adj. र्वा fem. sammt dem Freunde 54, 16.
- समिध् (Vb. इन्ध् S. 131, O, 1) fem. Brennmaterial, Holz (§ 521, vergl. 459).
- समीकरणा (von सम् mit कृ nach §. 242) ntr. Assimilierung, Verdauung 207, 13.
- समीप (für org. *समाप von Vb. आप् mit सम् S. 238, प) adj. वा fem. nah, ntr. (§ 708) Nahe, Acc. als Adv. nah.
- समुत्थ (Vb. स्था mit Praf. सम् उद् §. 241 Bem. 1) adj. वा fem. sich erhebend, entstanden.
- समुत्थान (Vb. स्था mit Praf. सम् उद् §. 241 Bem. 1) ntr. das Sicherheben, Zunehmen, (das Aufstehn) Anstrengung, Fleiss, Beschäftigung, Vollziehung einer Arbeit.
- समुत्पत्ति (Vb. पद् Praf. सम् उद्) fem. Entstehung 144, 111.
- समुत्सुक (Kmdh. सम् उत्सुक s. letztes) adj. का fem. bekümmert, betrubt; bedauernd.
- समुत्सुकत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Betrübnis 147, 15.
- समुद्य (Vb. इ Praf. सम् उद्) msc. Aufgang; Menge, Zahl (Zahlung) 53, 5; Krieg; Anstrengung.
- समुद्र (Vb. गम् §. 272, mit Praf. सम् उद्) msc. (§. 708. 4) Kasten.
- समुद्रक (vom vor. §. 558 ff.) msc. Kästchen.
- समुद्भव (Vb. भू Praf. सम् उद्) msc. Entstehung, Beginn 121, 2.
- समुद्यम (Vb. यम् Praf. सम् उद्) msc. Erhebung 29, 25.
- समुद्र (§. 359; eher eig. Bhvr. सम् उद् aus उद् von उद् (s. उद्क), vgl. पीवद् und पीवन्) msc. (Wasser zusammen habend) Ocean, See, Meer (§. 488, vergl. 517, 540)
- समुद्भेग (Vb. बिभ् Praf. सम् उद्) msc. Furcht 90, 18.
- समुन्नति (Vb. नम् § 154, 2, 4, Praf. सम् उद्) fem. Erhebung, Höhe, Würde, Stolz.
- समृद् (Vb. वृद् vgl. §. 154, 2, 3, aber mit Dehnung, anomale Bildung) msc. Versammlung, Menge (§. 566, VI).
- समृद्धि (Vb. ऋद्) fem. Zunahme, Segen, Glück, Macht.
- समृद्धिन् (von ०ढ Ptcp Pf. Pass von ऋद् nach Anal. S. 226 इन्) adj. नी fem. gesegnet, beglückt gewesen 81, 3.
- समोकस् (Bhvr. सम् ओ०) adj. zusammenwohnend, versehn 290, 10 (mit Instr.).
- संपद् (Vb. पद् §. 331 Ausn.) fem. (§. 709, 9) glücklicher Erfolg, Zunahme von irgend etwas Angenehmen, von Reichtum, Macht u. s. w., von Menschen 256, 137, Fülle an guten Eigenschaften, Vortrefflichkeit; Tugend 28, 23, 203, 7, Grosso 235, 1
- संपराय (Vb. इ Praf. सम् पर) msc. Schlacht (Niederlage), Unglück (§. 551, XXIII)
- संपात (Vb. पत्) msc. das Zusammenfallen, Zusammenstossen 100, 16; Zusammenlauf 188, 15; das Niederfallen 186, 15; das Stürzen 156, 29; Sturz 268, 275.
- संप्रति (Avybh. सम् प्रति §. 682, IV) Ind. (§. 783) adv. jetzt, in dieser Zeit (§. 566, VI).
- संप्रदाय (Vb. दा Praf. सम् प्र) msc. traditio-

nelle Lehre, von einem Lehrer stets durch Unterricht auf einen ihm nachfolgenden übertragen

संप्रवेश (Vb. विष् प्रफ. सम् प्र) msc. Zugang 265, 235.

सम्बन्ध् (§ 33) सम्बन्ध् (§. 33) X Par zusammenbinden, verbinden. — vgl सर्व्.

संबन्ध (Vb. बन्ध्) msc. Verbindung; wesentliche nothwendige Verbindung, Beziehung, wie z. B. die einer Eigenschaft mit oder zu einer Substanz; Eigenschaft, Angemessenheit, Erfolg, Glück, adj. धा fem. passend, angemessen, gut, richtig.

संबन्धक (vom vor. § 559) adj. धिका fem. passend, angemessen, gut 55, 7.

संबन्धिन् (von ध् nach §. 563) adj. नी fem. in Verbindung stehend, sich beziehend, inharirend, verwandt; gute Eigenschaften habend.

सम्बन्ध् Vb. Par. (§ 235) zusammentragen

संबन्ध (Vb. बन्ध्) adj. aber nur msc. (AK.) eng, angefüllt; ep. fem. 87, 16.

संबन्धन (Vb. बन्ध् Caus.) ntr. das Rufen, Ruf.

संभव (Vb. भू) msc. Entstehung, Ursprung, Grund, Verbindung, Mischung; Ueberkommen; Möglichkeit, Fähigkeit, Bekanntschaft.

संभार (Vb. भू) msc. (das Zusammenbringen) Menge, Fülle.

संभावन (Vb. भू Caus.) msc ntr. (§. 640) ना fem (nach §. 337) Möglichkeit, Verehrung, Ruhm.

संभाषा (Vb. भाष्) fem. Unterhaltung; Vortrag, Kriegsgeschrei, Parole

संभूति (Vb. भू) fem Entstehung, Ursprung 251, 73.

संभूयस्य Vb. Par. (§. 235) wiedergeboren werden.

संभोग (Vb. भुज्) msc. Liebesgenuss; Vergnügen; Benutzung.

संभ्रम (Vb. भ्रम्) msc. Eile, Verwirrung aus freudigem Eifer; Ehrfurcht, Furcht

संभ्रमभृत् (Tlp. भृत् von Vb. भृ S 131, O, 1) adj. verwirrt 241, 71.

संमत (eig. Ptep. Pf. Pass. von मन् aber nach §. 333) ntr. Gedanke 30, 1.

संमर्द (Vb. मृद्) msc. Kampf, Schlacht.

संमिश्रल ved. für संमिश्र (vgl. मिश्र) adj. ला fem. zusammen gemischt, verbunden, versehen 290, 10.

संमुख (Bhvr. सम्मुख) adj fem. ला oder ली (§. 693) einander gegenüber seiend, vor Augen, entgegen.

सम्यक् s. das folg.

सम्यक् (Tlp. सम् सम्म nach S. 133, O, 2, 2 समी सम्म) adj. (Declin. § 754, II) fem समीची (§ 700) zusammengehend, gehend mit, gemeinschaftlich, gleich, richtig, wahr, ganz, all; ntr. acc sing. सम्यक् adv. ganz, vollständig, passend, angemessen, richtig.

सम्राट् (Vb. राज् Praef. सम् nach §. 101 Ausn.) msc. (Declin. betr. vgl. §. 66, 2 Ausn. und 4) ein Oberkonig, der Konige zu seinen Unterthanen hat, und nach einer Weltbesiegung das Konigsopfer vollzogen hat (§. 434).

सय I Alm. (§ 789, V) gehn.

सयावक (Bhvr. ऽया⁰) adj. त्रिका fem. mit Lack bemalt 174, 40.

सरद् (S. 144, ऋद्) msc. Wind, Wolke, ved. Biene 297, 21.

सरथ (Bhvr. ऽर⁰) adj. धा fem samit Wagen 34, 13.

सरस् (Vb. स् S. 149) ntr. ein grosser Teich, insbesondere Lotusteich (wo in Zsstzg ausl. ऽसरस् §. 640).

मरस् (Bhvr. ऽरस्) adj. सा fem. feucht = neu (Sch.) 142, 85, geschmackvoll.

सरसिञ्ज (Tip सरस् (im Loc. nach S. 247, II, 3, c) ऽन von तन् §. 320) ntr. Lotus.

सरस्वत् (von सरस् §. 562, vgl. S. 239, मत्) msc. Ocean, Fluss, fem. ती N. ppr. eines Flusses, welcher im Nord-Osten der Provinz Delli entspringt und sich im Land der Bhatties im Sand verliert, N. ppr. von Brahma's Frau, der Gottin der Sprache und Beredsamkeit.

सरामता (nach §. 554 von Bhvr. सराम्) fem. Geröththeit 102, 13.

सरित् (Vb. सृ S. 135, इत्) fem. Fluss, Faden. सरिद्वधू (Kmdh. nach §. 656, III सरित् ऽव०) fem. mit einer Frau zu vergleichen-der Fluss 171, 10.

सद्वप (Bhvr. ऽव० S. 248, XII) adj. वा fem. gleichgestaltet, gleich, ähnlich.

सरोज (Tip. सरस् ऽन §. 320) ntr. Lotus (§. 460; 563; IV).

सरोष (Bhvr. ऽरो०) adj. वा fem. zornig 107, 3; 242, 83.

सर्ग (Vb. सृत्) msc. Loslassung (Emanation), Schöpfung; Natur, ursprüngliche Eigenschaft; (Unterbrechung) Capitel, Abschnitt eines Buches (§ 551, XXII).

सर्ज (S. 33) I Par. durch Arbeit erwerben (vergl. अर्ज).

सर्प (Vb. सृप्) msc. वो fem. Schlange (§. 212 Bem.; 255).

सर्पिन् (Vb. सृप्) adj. र्पिणी fem. kriechend, schleichend, gleitend.

सर्व (सम्ब. §. 33) I Par. gehn.

सर्व s. सर्व.

सर्व (§. 170, व, 2, vergl. aber S. 243, व) adj. fem. वा (Declin. §. 778, I, 2) all, ganz, vollständig (§. 239 Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 486; 544; 560; 563, IV; 566, IX; 572; 582; 588, IV, V; 529; 626; 649, II, III; 656, I, 2; 673; 683, VI).

सर्वगतत्वं (nach § 554 vom Tip सर्वगत) ntr. Zustand allwärts hinzugehn, Allgegenwartigkeit 222, 25.

सर्वज्ञ (Tip. ऽन von Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem. allwissend, msc. Siva.

सर्वतस् (von सर्व §. 572) adv. vollständig; ganz, allenthalben, nach allen Seiten, ringsum (mit Accus. §. 785).

सर्वतोदिक्क (wohl Bhvr. सर्वतो ऽदिष् nach §. 671, vergl. नानादिक्क bei Cank. Comm. zu Chand. Upan. 370, welches Anand durch नानाविधासु दिक्षु भव erklärt, und ebds. p. 444; vgl. §. 66, 4 Ausn) adj. का fem; ntr. adv. sich nach allen Seiten hin erstreckend 267, 262

सर्वत्र (von सर्व §. 572) adv. allenthalben, aller Orten; immer.

सर्वथा (von सर्व § 572) adv. auf alle Weise, sicherlich, ubermässig.

सर्वदा (von सर्व §. 572) adv. zu allen Zeiten, immer.

सर्वभूतमय (von सर्वभूत Kmdh. nach §. 528, oder 565, III) adj. वो fem. allwesenartig, alle Wesen in sich enthaltend 135, 7 (vergl. das folg.).

सर्वभूतात्मन् (Bhvr. ०तञ्चात्मन् vgl. das vor.) adj. (fem. §. 699) das Wesen aller Wesen habend, alle Wesen in sich enthaltend 139, 54.

सर्वप्रास् (von सर्व §. 578) adv. alle nach einander, allsamt 37, 1.

सर्वसिद्धार्य (Tip. oder Kmdh. ऽस्ति०; letzteres Glied Bhvr. सिद्ध (Ptcp. Pf. Pass. von सिध्) ऽश्चर्य) adj. वा fem. in allen vollendeten Wunsch habend, ganz glücklich 141, 83.

सल I Par. gehn.

सलज्ज (Bhvr. ऽलज्जा) adj. ज्ञा fem. voll Schaam 110, 9.

सलज्जम् (Avybh. ऽलज्जा) adv. beschamt, verschamt 120, 7, 187, 19.

सलिल (S. 170, §. 420 Vb. सू) ntr. Wasser.
सलीलम् (Avybh. ऽ लीला) adv. liebevoll
173, 33.

सवयस् (Bhvr. ऽ वयस् S. 248, XII) adj. gleich-
alterig; msc. fem. Altersgenoss, Freund,
Freundin.

सविकल्प oder ०पक (Bhvr. ऽ वि० vgl. §. 671)
fem. या विका Irrthum, Zweifelhaf-
tigkeit habend, unbestimmt 217, 1.

सविग्रह (Bhvr. ऽ वि०) adj. हा fem. mit
dem Leib versehn 247, 27.

सवितृ (Vb. सू) msc. Sonne.

सविय (Bhvr. ऽ विया) adj. या fem. gelehrt
260, 178.

सविनय (Bhvr. ऽ वि०) adj. या fem. beschei-
den 148, 21; ntr. (oder Avybh.) adv.
demuthig 112, 3; 116, 9.

सस्त्रिम (Bhvr. ऽ वि०) adj. ना fem. coquet-
turing 148, 23.

सविलाम् (Bhvr. ऽ वि०) adj. सा fem. hold
237, 26.

सविशेषक (Bhvr. ऽ विशेष nach §. 671) adj.
विका mit einer besondern Eigenschaft
versehn. ntr. Besonderheit 220, 1.

सविस्मय (Bhvr. ऽ वि०) adj. या fem. voll
Verwunderung, erstaunt; ntr. (oder
Avybh.) adv. voll Erstaunen 125, 19.

सव्य (S. 168, य, 4) adj. या fem. umgekehrt,
links, sudlich.

सव्यतस् (vom vor. §. 575) adv. von der
linken Seite 31, 14 (d. i. die Seite,
auf welcher der Wagenfuhrer steht,
die also vom Wagenkämpfer schwer
zu vertheidigen ist).

सव्यथ (Bhvr. ऽ व्यथा) adj. या fem. schmerz-
voll, bekummert 242, 83.

सव्येष्ट (Ttp. सव्ये (Loc. von सव्य S. 247, II)
ऽ स्यु (von स्या S. 159, ऋ, wohl für ein-
stiges स्यार altes Ptcp. Aorist) §. 44, 2)
msc. (Declin. §. 754, XIV) Wagen-
lenker.

सवीड (Bhvr. ऽ वीडा) adj. डा fem. voll
Schaam 3, 4; 61, 42.

स्रगब्द (Bhvr. ऽ ग्रा०) adj. दा fem. voll Ge-
schrei, ertonend 275, 361. ntr. (oder
Avybh.) adv. mit Geton 167, 86.

सशिलपिडन् (Bhvr. ऽ शि०) adj. sammt dem
Çikhandin 54, 9.

सप्रोक (Bhvr. ऽ प्रो०) adj. का fem. bekum-
mert 147, 16.

सश्च (entstanden aus सच् nach III. Conj.
Cl. ससच् mit Einbusse des Wzvokals)
I Par. verfolgen 291, 12. अश्चतम्
296, 9 nehme ich für ved. Aor. Caus.
von सच् „folgen machen“ (vgl. S. 382
n. 5).

सस् शस् संस्त् शंस्त् II Par. schlafen.
ससंध्य (Bhvr. ऽ संध्या) adj. या fem. sammt
der Periode zwischen dem Ende einer
und dem Anfange der folgenden
Weltperiode 141, 70.

ससंध्यांश (Bhvr. ऽ संध्य०) adj. प्रा fem. sammt
dem Ende einer Weltperiode 141, 70.

संस्रमम् (Avybh. ऽ संस्रम) adv. verwirrt
187, 19.

ससुरचापम् (Avybh. ऽ सुरचाप; letzteres Ttp.)
adv. mit Indras Bogen 171, 12.

ससूत (Bhvr. ऽ सू०) adj. ता fem. sammt dem
Wagenfuhrer 34, 11.

ससैन्य (Bhvr. ऽ सैन्य०) adj. या fem. sammt
dem Heere 272, 323.

सस्मित (Bhvr. ऽ स्मित) adj. ता fem. lachelnd,
acc. ntr. (oder Avybh.) adv. lachelnd
70, 51; 109, 10; 183, 10.

सस्वेद (Bhvr. ऽ स्वेद) adj. दा fem. von
Schweiss benetzt 274, 343.

1. सह (§. 55 Ausn.; 156, 3) I Atm.
(§ 789, V) X Par. über sich nehmen,
geduldig hinnehmen 156, 30; 159, 48;
ertragen 85, 8; 108, 23; 109, 2; Ptcp.
Pf. red. (§. 891); Ptcp. Fut. Pass.
(§. 906, II, 2); Ptcp. Pf. Pass. सोढ

(§ 55 Ausn , 656, III, 664; §. 225) — Caus. Desid. (§. 33, 6).

— उद्दु^० vermogen, können 9, 35; 15, 29, 27, 1; 74, 17; ep. Par 45, 18

— नि, — परि (§. 41 u Ntr. vgl §. 845; 869 Bem.).

— प्र Absol. प्रसक्त^० gilt für Ind. (§. 783) „mit Gewalt“ 4, 16; 6, 6; 81, 52; 151, 4.

— वि (§. 41 Ntr. 845).

2. सह IV Par sattigen, erfreuen, dulden.

सह (Vb. 1. सह § 256) adj. हा fem. tragend, zu tragen fähig, fähig 240, 59; dulced, geduldig.

सह (vom Prnth. स S 237 ध) Ind. (§. 783) Praposition: mit (mit Instr. §. 785), ep. mit Dativ 13, 15, druckt aus: Verbindung, Zunahme, Gegenwart, gegenwertige Zeit, Vollständigkeit, Ähnlichkeit.

सहकार (Kmdh. सह स कार) msc. eine wohlricchende Art Mango.

सहकारिन् (Kmdh. सह स क^० letztes nach §. 282) msc. ein Hulfsmittel, ein Helfer; das, oder der wodurch etwas bewirkt war; adj. रिणी fem helfend 226, 80.

सहकृत (Kmdh. सकृत Ptcp. Pf Pass. von कृ) msc. ntr. ता fem. unterstützt 225, 65.

सहचर (Kmdh. सकर Vb. चर) adj. री fem (§. 277) zusammen gehend.

सहचार (Kmdh. सचार Vb. चर) msc. der Mitgang, Concinnitat, richtige Gang. (Gegensatz von व्यभिचार) 231, 136.

सहज (Kmdh. सज §. 320) adj. ता fem. mitgeboren, angeboren.

सहपयिन् (Bhvr. सपयिन् gegen §. 624) adj. fem. पथी (§. 699) gemeinschaftlichen Weg habend, Reisegefährte 73, 3.

सहमार्गीच (Bhvr. सह^०) adj. चा fem. den Märtscha bei sich habend 64, 8.

सहर्षम् (Avybh. सह^०) adv voll Freude 187, 14.

सहस्रक्ष्मण (Bhvr सह^०) adj. सा fem den Lakshmana mit sich habend 77, 2

सहस् (Vb सह S. 149) ntr Kraft, Starke Instr. ०त्ता Indecl. (§. 783) rasch, unüberdacht (§ 533, XIII)

सहस्र ntr msc. (§ 711) Tausend (§ 764 ff), Nom. statt Gen. (vergl. §. 769, im Panschat) 108, 20 (§. 461; 546, 1 u. 4, 564, S. 226, द्व).

सहस्रतय (vom vor. § 557) adj. यो fem tausendfältig, ntr Tausendheit, Tausend 241, 80.

सहस्रथा (von सहस्र §. 580) adv. tausendfältig 171, 17.

सहस्रभृष्टि (Bhvr सह^०) adj. tausend Spitzen habend (s Sāmav. Gl. भृष्टिम्) 292, 9.

सहस्रमोल्ह (Bhvr सह^० letztes Ptcp. Pf. Pass. von मिह् für gew. मोह §. 52) adj. tausend Schätze habend, gewährend, ntr. Schlacht 296, 10.

सहस्रशस्त्र (von सहस्र nach §. 578) adv. tausendfach 13, 7, 30, 8; 117, 15; 255, 121.

सहस्रांशु (Bhvr. शस्त्रं) msc. Sonne.

सहस्राक्ष (Bhvr. शस्त्रं § 624) adj. fem. चा tausend Augen habend; msc. Bez. des Indra.

सहस्रिन् (von सहस्र nach §. 563 aber ved.) adj. रिणी fem tausendfach 291, 15.

सहस्राय (Bhvr. सहस्रं) adj. या fem die Rathe mit habend, sammt den Rathen 21, 13.

सहाय (Kmdh. सहस्रय letztes von Vb इ? oder eher von Vb धा mit Praf. सम् vgl. सहित und lat. so-dâ-lis? oder für सहाय? vergl. सखि) msc. Gefährte, Begleiter, Anhänger, Bundesgenosse (§. 460; 554, III).

सहार्द (Bhvr. सह^०) adj. दा fem. Herzlichkeit habend, liebevoll.

सहित (für सहित S 247, VI, Ptcp. Pf. Pass von धा) adj. ता fem. begleitet von, vereint mit (mit Instr).

सहिष्णु (Vb. सह् §. 312) adj. ertragend, geduldig.

सहिष्णुता (vom vor §. 554) fem. Fähigkeit zu ertragen 203, 17; Geduld.

सहेतुक (Bhvr. हेतु nach §. 671) adj. का fem. einen Grund, eine Veranlassung habend 228, 100; sammt dem Grund 249, 54.

सामिष्टिक (von संसिद्धि) adj. (की fem.) zur Natur, dem natürlichen Zustand gehorig 223, 38; ursprünglich 227, 89; 90; angeboren 233, 153.

साकम् (vom Prnth. स vgl. S. 230, क, 1?) Indec (§. 783) adv. zugleich 290, 4, mit (mit Instr §. 785).

साक्षात् (Abl. von einem Bhvr. साक्ष von सऽक्षति §. 624) Ind. (§. 783) adv. vor Augen, im Angesicht, in Gegenwart, vor; sichtbar, deutlich, klar, gleich wie, unmittelbar (Zeitschr. d. DMG. VI, 221; §. 244).

साक्षात्कार (von Vb. कृ mit साक्षात् als Praef. §. 244) msc. Vergegenwärtigung 215, 24; 227, 84.

साक्षिन् (S. 226, इन्) adj. क्षिणी fem. als Zeuge sehend, dabei seiend, Zeuge (§. 506, vergl. Bem.).

साक्षिपम् (Avybh. सऽक्षिणे) adv. vorwurfsvoll 103, 23.

सागर msc. Meer (vergl. सगर).

सागरम् (Tlp. ०र् सग von Vb. गम् §. 272) adj. गा zum Meere gehend, fem. गा Bez. der Gangâ 47, 34.

साम्य (nach §. 554 von सजाति) ntr. Gleichartigkeit, Gemeinschaftlichkeit der Classe 234, 166.

साद्र (§. 33) X Par. (§. 209; 843, 844) sichtbar machen

साटोप (Bhvr. सऽआट०) adj. पा fem. stolz, übermüthig 130, 2.

सति (Verb. सो und सन् vgl. §. 154, 2, 4; 261; §. 161 ति) fem. (§. 709) Ende, Vernichtung; Erlangung 297, 22 (साता ved. locat. S. 302 u. 3); Gabe, Spende.

साद् (Vb. सद् §. 256; S. 142, ञ, 23) msc. (das Zusammensinken) Mattigkeit, Erschöpfung, Abnahme, Verfall; Reinheit, Reinlichkeit; Reinheit und Erschöpfung 202, 13.

सादर (Bhvr. सऽआद०) adj. रा fem. ehrfurchtsvoll, liebevoll 147, 14; ntr. acc. (od. Avybh.) adv. ehrfurchtsvoll 98, 23; 123, 13.

सादिन् (Vb. सद्) msc. Reiter, einer der auf einem Elephanten reitet, der in einem Wagen fährt.

सादृश्य (nach §. 554 von सद्) ntr. Ähnlichkeit (mit Instr) 172, 26; 226, 78.

साध् (§. 33; 156, 1) V Par. vollenden, todteten; IV Par. vollendet werden. — Caus. (vgl. सिध्) vollenden 108, 19; 117, 9, 197, 24; bewirken 190, 23, thun 250, 62; erlangen 189, 11; साध् erreichbar 108, 19; vergl. bes.

— प्र Caus. प्रसाधित vollendet, vollkommen gemacht, geschmückt 180, 10

साधन (vom Caus. von सिध् §. 253) ntr. das Vollenden, Bewirken, Erwirken, Erzwingung der Auslieferung von etwas, insbesondere vermittelt des Rechtsweges; (Mittel etwas zu vollenden), Mittel; (Beweismittel) Beweis; Prämisse für einen Schluss; Grund.

साधनता (vom vor. §. 554) fem. Zustand, Bedingung der Vollendung 232, 147.

साधनत्व (vom vor. §. 554) ntr. = dem vor. 232, 146.

साधनवृत्ति (von ०व nach §. 563) adv. पिणी

fem. (ctwas) in der Gestalt eines Mittels habend 219, 9.

साधर्म्य (nach §. 554 von सधर्मन्) ntr. Gleichheit, Gemeinschaftlichkeit, gemeinschaftlicher Begriff 221, 12; Gleichartigkeit (angemessene Eigenschaft) 222, 28.

साधारण (von सधारण) adj. fem. णा und णी (Wils.) ähnlich, gleich, gemeinschaftlich, gemeinsam (Zeitschr. der DMG. VI, 227).

साधिष्ठ साधीयस् s. वाढ.

साधु (Vb. साध्) adj. fem. धु oder ध्वी gut, schon, recht, richtig, angemessen; Comp. साधीयस् Superlat. साधिष्ठ auch „härter, fester, sehr hart, fest, hartest, festest“, in welchen Bedd. sie zu वाढ gezogen werden, welches keine andre Steigerungsthemen hat (§. 554, VI).

साधुता (vom vor. §. 554) fem. Gute 187, 23.

साधुमत् (von साधु in Ntralbed. §. 562) adj. तो fem. gut 56, 12.

साध्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von साध् Caus.) adj. या fem. vollendet werden musend; durch einen logischen Schluss festzustellend; ntr. Schluss 231, 137; msc. eine Art Halbgotter.

साध्यवत् (vom vor. §. 562) adj. mit dem Schluss versehen; ntr. Object des Schlusses 225, 67; 226, 73.

सानु (S. 157, उ, 6; cher Vb. सो durch Suf. नु) msc. ntr. (Declin. §. 754, XV) Ende, Spitze, ebnes Land auf der Spitze oder dem Kamm eines Gebirges, Bergebeue.

सानुक्स्वम् (Avybh. सऽञ्चनु⁰) adv. mitleidig 181, 13; 193, 22.

सानुक्रोशम् (Avybh. सऽञ्चनु⁰) adv. voll Zärtlichkeit, Mitleid 179, 16.

सानुग (Bhvr. सऽञ्चनुग) adj. ना fem. Diener

mit habend, sammt den Dienern 91, 24.

सानुनयम् (Avybh. सऽञ्चनु⁰) adv. ehrfurchtsvoll, liebevoll 190, 6; 194, 4.

सानुमत् (von सानु nach §. 562) msc. (mit Spitze versehen) Berg.

सानुराग (Bhvr. सऽञ्चनु⁰) adj. ना fem. voll Liebe 109, 22.

सान्व s. शान्व.

सान्वन (vom vor.) ntr. Versöhnung, Gewinnung; ntr. und fem. ना freundliche, versöhnliche Rede.

सान्द्र (ob *ἀνδρό*) adj. रा fem. compact, eng, jedoch mit Zwischenräumen, dick, grob, gross 190, 8, dicht; sanft, angenehm, olig; सान्द्रतरम् adv. dichter 238, 37.

सान्ध्य (von संध्या §. 496) adj. वो fem. sich auf die Dämmerung beziehend, der Dämmerung angehorig 170, 8; 236, 15.

सान्निध्य (von सन्निधि §. 566, XII) ntr. Nahe.

सान्वय (Bhvr. सऽञ्चन्वय) adj. या fem. den Stamm mit habend, sammt seinem Stamm 110, 8; 134, 7.

सापत्न (von सपत्नी §. 432) adj. नी fem. von verschiedenen Frauen (einer Mitfrau) eines Mannes stammend 83, 30; 86, 2 (§. 434)

सापदेशम् (Avybh. सऽञ्चप⁰) adv. ausdruckslich, absichtlich 190, 16.

साभिमान (Bhvr. सऽञ्चभि⁰) adj. ना fem. stolz 264, 233; 278, 394.

साम् (§. 33) X Par. (eig. Denom. von सामन्) versöhnen, beruhigen (§. 209; 844, 1).

सामग्र्य (von समग्र nach §. 554, I) ntr. ग्रो fem. 225, 63, Vollständigkeit, Gesamtheit.

सामन् (Vb. सो S. 167 मन्? oder Vb सन्? nach Bopp für शामन्) ntr. (Beendigung, Beruhigung) Versöhnung, freundliche,

- versöhnliche Rede; Name eines der Veden (der zur Versöhnung oder Gewinnung der Gotter dienende), Sâma-Veda (§. 484; 563, VIII; wann in Zsslg ausl. साम § 624), vergl. Chandogy. Up. II, 1, 1, p. 99 Roer.
- सामन्त (von समन्त) adj. ती fem. begranzend, benachbart; msc. Hauptling eines Districts.
- सामर (Bhvr. सऽअमर) adj. रा fem. die Unsterblichen mit habend, sammt den Unsterblichen 83, 28.
- सामराधिप (Bhvr. सऽअमर⁰, letztes Ttp. अमरऽअधिप) adj. पा fem. sammt den Herrn der Gotter 83, 28.
- सामर्य (nach §. 554 von समर्य) ntr. Angemessenheit, Fähigkeit, Macht, Stärke.
- सामात्य (Bhvr. सऽअमर⁰) adj. या die Rathe mit habend, sammt den Rathen 18, 33; 59, 22.
- सामानाधिकरूप (nach §. 554) ntr. das in derselben Sphäre, Kategorie, Sein 312, 21.
- सामान्य (nach §. 554 von समान) ntr. Gemeinsamkeit, specifische oder generische Eigenthümlichkeit, das verschiednen Objecten Gemeinsame, gemeinschaftlicher Begriff, das Gemeine, Allgemeine, Gleichheit 210, 11; adj. या fem. gleichmassig 162, 60; gewöhnlich, mittelgut 163, 66, gewöhnlicher, gemeiner Mann, von gewöhnlichem Stand 261, 197; allgemein 227, 91 (vgl. Muller Zeitschr. der DMG. VI, 13).
- सामि (aus सम (S. 225, इ) durch य साम्य und von diesem ein adverbial gewordener und dann verunstalteter Kasus, wohl Instr.) Ind. (§. 783) halb, schlecht (§. 662, 1).
- साम्यतम् (von साम्यति durch च im Acc. ntr.) adv. jetzt, passend, angemessen.
- साम्ब s. सम्ब.
- साम्बवतो fem. N. ppr. 270, 295.
- साम्बेप्रवर (साम्बऽईप्रवर) msc. eine Statue des Schutzgottes der Vorigen unter dem Namen Sâmba 270, 295.
- साम्य (von सम §. 554) ntr. Gleichheit Ähnlichkeit, Harmonie 180, 4.
- साम्राज्य (nach §. 554 von सम्राज्) ntr. Gesammtherrschaft, Kaiserthum, kaiserliche Herrschaft
- साय (Vb. सो §. 258) msc. Ende, Abend; Pfeil. Acc. यम् Indec. (§. 783) am Abend, Abends (§. 496).
- सायक (vom vor. § 558ff.) msc. Pfeil, Schwert (§. 441).
- सायन्तन (von सायम् §. 496) adj. नी fem. abendlich.
- सायम् s. साय.
- सायुध (Bhvr. सऽआयु⁰) adj. धा fem. Waffen mit habend, bewaffnet 109, 24.
- सार शार X Par. (§. 209; 843; 844) schwach sein (vergl. शू).
- सार (Vb. सृ) msc. Saft der Baume; Mark, das Lebenselement, die Wesentlichkeit, Essenz von etwas; Werth 186, 13; Kraft, Stärke, Tapferkeit; ntr. Reichthum, Stahl, Wasser, Passendheit, Angemessenheit; adj. रा fem. beste, ausgezeichnet.
- सारङ्ग (§ 86 Ausn.; S. 143, अङ्ग; ob eher सारमङ्ग Kmdh. nach Anal. vom भुङ्ग u. aa. „aufs beste, schnellste, gehend“, dann wäre die Bed. „bunt“ erst der gefleckten Gazelle entlehnt) msc. Gazelle; adj. fem. गङ्गा buntfarbig.
- सारतस् (von सार §. 575) adv. der Wesenheit nach 186, 3.
- सारता (nach § 554 von सार) fem. Essenz die höchste Spitze 279, 400.

सारथि (S. 145 अथि; eher anomal von सारथ्य)
msc. (§. 708) Wagenlenker (§ 554, I)

सारथ्य (vom vor. §. 554, I) ntr.-Amt eines
Wagenlenkers 27, 9.

सारथेय (nach §. 431 von सारथ N. ppr. der
Gotterhündin in den Veden, gew.
„Hündin“ überhaupt) msc. Hund; fem.
die Hündin.

सारयोग (Ttp. ऽयो०) msc. Übung in dem
Besten (उत्कृष्टवस्तुप्रयोग Sch.) 175, 52.

सारस् (von सारस्) adj. सी fem. einen Teich
betreffend; msc. सी fem. der indische
Kranich (an Teichen lebend); ntr.
Lotus.

सार्थ (S 165, य, 3; eher Bhvr. सऽस्य) adj.
या fem. reich; sbst. msc. Caravane
(Schatze fuhrend); Schaar, Menge.

सारथवाह (Ttp. ऽवाह nach §. 259 „Caravanen
fuhrend“) msc. Kaufmann.

सार्धम् (Acc. eines Bhvr. सऽस्य „Theil mit
habend“ = gesamt) Indec. (§. 783)
adv. sammt, mit (mit Instr. §. 785).

साल (oder शाल) msc. (und ntr. § 711)
Mauer die ein Gebäude umgiebt, Mauer
überhaupt 201, 1.

सालस (Bhvr. सऽस्यलस letztes in Neutral-
bedeut) adj. सा fem. Schaffheit mit
habend, schmachkend 149, 30.

सारधानता (nach §. 554 von ०न einem
Bhvr. सऽस्यधान) fem. Aufmerksamkeit
100, 8.

सारवष्टम्भ (Bhvr. सऽस्यव०) adj. भा fem.
vertrauensvoll 107, 4.

साशंस (Bhvr. सऽस्यशंस) adj. सा voll Be-
gierde 172, 23.

साम्राज्ञ (Bhvr. सऽस्याम्राज्ञा) adj. का fem. voll
Furcht 112, 16.

साम्भार्य (Bhvr. सऽस्यभार्य) adj. या fem. wun-
dervoll 161, 59.

साम्भू (Bhvr. सऽस्यभू) adj. Thränen mit

habend, thränen erfüllt 7, 21; ntr. Thra-
nenfülle (?) 76, 39, 91, 23

साष्टाङ्गम् (Avybh. सऽस्यष्टाङ्ग; letztes Ghed
Kmdh. „mit den acht Ghedern“) adv
demuthig 98, 18.

सासूयम् (Avybh. सऽस्यसूया) adv. spottisch
262, 202

साह (nach §. 252 Ausn. 5 und 285 von
Vb. सह S. 134, O, 5) adj. tragend.

साहस (von सहस्) ntr. (§. 708) Gewalt-
that, Grausamkeit, Hass

साहसिक (von सहस् §. 533, XIII) adj. की
fem. gewaltsam, raubgierig, betru-
gerisch

साहस्र (von सहस्र §. 461, 546, 1, 564)
fem. री Tausend betreffend, ntr ein
Aggregat von Tausend.

साहायक (wohl nach Anal. von § 452, 3
von सहाय ntr. „eine Anzahl Genossen,
Hulfstruppen, Hulfscorps“) 271, 307

साहाय्य (nach §. 554 von सहाय) ntr. Ge-
nossenschaft, Freundschaft.

सि V. IX. Par. Atm (§. 789, I) binden,
सित 296, 5 (wann Plcp Pf. Pass. सिन
§. 897, 5; wegen सित hinter नि परि वि
s. §. 41).

सिंह (S. 135, §. 369) msc. Löwe; in
Zsstsatz ausl. ausgezeichnet (§. 656,
III); fem. ही Lowin 85, 46 (§. 650, I).

सिंहघोष msc. N. ppr. 199, 20.

सिंहदंष्ट्र (Bhvr. सऽस्यदंष्ट्रा) adj. रा fem. Lowen-
zähne habend 89, 4.

सिंहासन (अंग. Kmdh ऽस्यसन ein mit Löwen
geschmückter Sitz) ntr. Thron

सिकता fem. Plur. (§. 709, 13; 716) Sand
(§. 464, 558, VII, 564, IV).

सिचू (§. 35; 36; 156, 1) VI Par. Atm
(§. 789, I) Speth. सिचू (§. 797, V) be-
netzen, besprengen, begiessen 61, 38;
115, 12; 276, 376; einsprengen, ver-
sehen mit 154, 20; wasserreich ma-

chen 292, 11. Aor. (§. 856, 5) — Causale (episch §. 204).

— अति, — अनु, — अपि (§. 35, 36).

— अभि (§. 35, 36) benetzen, zum König salben 3, 6; 7; 81, 7; 119, 18; 247, 22, 269, 287; 280, 413, 284, 462; 285, 476 अभिषिक्त (§. 464). — Caus. zum König weihen machen, weihen lassen 3, 5; 81, 4, 82, 13, 269, 286, 270, 303 (Par. nach §. 789, I).

— नि, — निस्, — परि, — प्रति, — वि (§. 35; 36).

सिद्ध s. शिद्ध.

सित adj. ता oder तो fem. (§. 689) weiss; helle Hälfte des Monats 272, 327 (§. 475).

सितदीधिति (eig. Bhvr. इदो) msc. Mond.

सितेतर (nach Anal. von §. 653, III Ttp.

सित इतर) adj. रा fem. (anderer als weiss = nicht weiss =) blau 240, 65.

सिद्ध (eig. Ptcp. Pf. Pass. von सिध् „ein vollendeter, von Weltlichkeit freier, daher mit übermenschlicher Macht begabter“) msc. Bezeichnung einer Art Halbgottheiten.

सिद्धार्थ (Bhvr. सिद्ध (vgl. das vor.) अर्थ) adj. या fem. seine Sache vollendet, seine Absicht erreicht habend 62, 60.

सिद्धि (Vb. सिध्) fem. Vollendung, Erreichung einer Absicht, Erfolg, Gelingen, Glück, Kenntniss.

1. सिध् (§. 156, 1) IV vollendet werden, zu Ende kommen 198, 3; gelingen 56, 16; 117, 9; Pass. geschlossen, gefolgert werden 226, 77; सिद्ध (S. 246, II; §. 646, I Ausn.; 653, VI, 2) vollendet 81, 51; 198, 1; 255, 115, (mit प्रकृति im Ntr. durch die Natur vollendet =) angeborener Charakter 158, 42; 160, 53; gelungen 109, 11; Aor. (§. 856, 5); Absol. सेधित्व निधित्वा od. सिद्धा

(§. 914, I, vgl. mit §. 896, 2). — Caus. साधि und wann सेधि (§. 203).

— प्र प्रसिद्ध beruht, bekannt 153; 15; 193, 11.

2. सिध् (§. 156, 3) I Par. lehren, unterrichten, glücklich handeln.

— अति, — अनु, — अपि, — अभि (§. 35; 36)

— नि (§. 35; 36) verbieten 202, 11; entfernen 250, 56.

— निस्, — परि (§. 35; 36).

— प्रति (§. 35; 36) hindern 193, 17; verbieten 191, 2. — Caus. abwehren 31, 9.

— वि (§. 35; 36).

3. सिध् (§. 36) I Par. gehn; Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I).

सिन्धु (S. 156, §. 397 Vb. स्यद्?) msc. Ocean; See; N. ppr. des Flusses Indus; eines Flusses in Kaschmir 253, 97; Namen des Landstriches langs des Indus; fem. Fluss überhaupt (§. 501, 503; 515 Bem.; 588 Bem.).

सिन्व s. निन्व.

सिम् s. सुम्.

सिम (geschwachte Form von सम; S. 239, m; S. 166, m; S. 11, n. 2) adj. मा fem. (Declin. §. 778, I, 2) all, ganz (§. 239 Bem.; S. 133, O, 2, b; §. 560; 572, 582; 683, VI).

सिम्भ s. सुम्भ.

सिल् s. शिल्.

सिक् IV Par. Spcth. सीव्य; nahen; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, स्युत; 914, I).

— अनु hinter einander nahen, aufreihen, अनुप्युत (gegen Gr. mit अ) 208, 4.

— नि, — परि (§. 41; 845), (— प्रति §. 41 Bem.), — वि (§. 41; 845).

सिषाधयिषा (vom Desid. des Caus. von 1. सिध् nach §. 334) fem. die Absicht einen Schluss herbeizuführen 226, 69.

सिञ्ज्वा (vom Desid. von सृज् nach §. 334)
fem. Lust zu schaffen 141, 75

सिञ्जु (vom Desid. von सृज् § 298) adj.
zu schaffen begierig 135, ८

सीक् s. शीक्.

सीता fem Furche; N ppr der Tochter
des Dshanaka, Frau des Rāma

सीद् s. सद्.

सीधु msc. fem. (§ 712) ein berauschen-
des Getränk aus Syrup destillirt.

सीमन् (S. 167, मन् von Vb. सी, eig. Form सा
§ 60, durch Einfluss des Accents (vgl.
पीत von पा „trinken“), oder — wenn
die Bezeichnung der Granze, wie in
li-meś (Thema li-mit) von Vb. = sskr.
लिख्, von einem Rain als Markscheide
ausging — von सिक् oder नि, nach Ana-
logie von ved. सीमहि Rigv. I, 25, 3,
dann wäre die organischere Form von
सीमन्, welche सीमन्त् (vgl. das folg.) war,
ganz = *Σίαντ*, welches bei Homer
viermal mit *ē*) msc. Ende, Granze.

सीमन्त (§. 86 Ausn.; eher vom vor., des-
sen organischeres Th. सीमन्त् (S. 167
Bem.), durch Suff. अन्, vgl. S. 145, अन्त)
msc. (§. 708) Scheiteln der Haare nach
jeder Seite, so dass ein Scheitel auf
dem Wirbel bleibt; msc. ntr. Kopf
(S. 225, इन्).

सीमाधिप (Kmdh. nach §. 656, V von
सीमन्त्अधिप) msc. Granzkönig, benach-
barter König 111, 21.

1. सु I. II. Par. (§. 33) gebaren; सुत gebo-
ren; msc. Sohn, ता fem. Tochter; Aor:
(§. 856, 3); Prec. ff. (§. 867 ff.).

2. सु (§. 33; 35, 36) V Par. Atm. (§. 789, 2)
den Soma auspressen 292, 4; 294, 3;
Aor. (§. 856, 3); Prec. u. s. w. (§. 867
u. s. w.).

— अति, — अन्तु, — अपि, — अग्नि (§. 35; 36).

— आ Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

— नि, — निस्, — परि, — प्रति, — वि
(§. 35, 36).

3. सु (§. 33) I. II. Par. herrschen; Aor.
(§. 856, 3), Prec. ff. (§. 867 ff.).

4 सु (§. 33) I Par. Atm. (§. 789, V) gehn.
Aor. (§. 856, 3), Prec. ff. (§. 867 ff.).
सु (verstummt aus वसु) Prafix (§. 241 u
Bem 6), vorderes Glied in Zsstzgen,
in Ttp. (§. 653, V, 1. 2. 3 4) Kmdhār.
(§. 662, 2) Bhvr. (§. 669) „gut, schon
296, 1; sehr“ (§. 47; 128; 324, 588,
IV; S. 248, XVIII; §. 624 Bem.; 643,
3; 7, 644, VIII). Compar. सुतराम्
(§. 574) besser, trefflicher, eher, folg-
lich; Superl. सुतमाम् (§. 574).

सुकर (Vb. कृ §. 324) adj. रा fem. leicht
zu thugend, leicht, erreichbar.

सुकर्मन् (Bhvr. ऽक०) adj. मा fem. (§. 699)
schöne Thaten thugend, tugendhaft,
gut, fleissig.

सुकवि (Kmdh.) msc. guter Dichter 262,
204.

सुकविता (vom vor. §. 554) fem. Zustand
eines guten Dichters, Dichterweihe
154, 18.

सुकुमार (Kmdh. ऽकु० letztes in Bedeut.
„jung“) adj. रा fem. ep. री 10, 8,
zart, weich, jung (§. 554).

सुकृत् (Vb. कृ §. 319) adj. fromm, tugend-
haft.

सुकृत (सु und Ptcp. Pf. Pass. von कृ, Kmdh
und Bhvr.) msc. ntr. ता fem. schon
gearbeitet 292, 9; tugendhaft, fromm;
(nach §. 333) ntr. Wohlthat, Beistand,
Tugend, Glück.

सुकृतिन् (vom vor. nach Anal. S. 225, इन्)
adj. नी fem. tugendhaft, glücklich.

सुकेश (Bhvr. ऽक०) adj. fem. प्रा oder श्री
(§. 703) schöne Haare habend 79, 35.

सुकुड (Kmdh. ऽकु० Ptcp. Pf. Pass. von कुध्)
adj. धा fem. sehr erzurnt 74, 19.

सख X Par. (§. 208; 209; 843; 844)
glücklich machen (eig. Denom. vom
folg.).

सुख (eig. Bhvr सुख „schöne, leichte Luft
habend“=heiter) adj. ता fem. glücklich,
freudig, erfreut, angenehm, tugendhaft,
fromm; sbst ntr. Vergnügen, Freude,
Glück; सुखेन leicht 113, 5, सुखम् adv.
leicht 151, 3, mit Vergnügen, gern,
mit folg न पुनर् लieber — als 169, 100,
(§. 128, 644, VIII; 225, 3 u. 6; 244,
430; 473; 532, VIII, 563, IV; 588, V;
S. 225, इत; S. 247, VI; §. 644, III, 12;
653, III; 662, 1; 664, vergl. 225,
683, IX).

सुखराज msc. N. ppr. 262, 206.

सुखवर्मन् msc. N. ppr. 256, 129; 266, 250.

सुखादि (Bhvr. स्वादि von खाद् „das Essen“)
adj. schönes Essen, Speise, habend,
Opfer verzehrend 293, 6.

सुखाय Vb. Denom. (सुख) Atm. (§. 225,
3. 6) erfreuen, sich freuen.

सुखिन् (von सुख §. 563, IV) adj. नी fem.
mit Glück, Freude versehen, glück-
lich, erfreut, angenehm.

सुख्य Vb. Par. (§. 235) glücklich machen,
erfreuen.

सुग (Vb. गम् §. 356) adj. ता fem. gut,
schon gehend, reizend.

सुगन्धा fem. N. ppr. 258, 155.

सुगन्धादित्य msc. N. ppr. 267, 268.

सुगन्धि (Bhvr. गन्ध nach §. 670) adj. schon,
wohl riechend.

सुगन्धेश (सुगन्धऽईश) msc. eine Statue des
Schutzgotts der Sugandhâ 258, 157.

सुगुणिन् (nach §. 563 von गुण) adj. नी f. sehr
tugendreich, sehr ausgezeichnet 159, 44.

सुगुप्त (Kmdh. सुगु⁰, Ptcp. Pf. Pass. von
गुप्) adj. ता fem. schon, sehr ge-
schützt 100, 5; gut verhehlt, ver-
borgten 114, 8.

सुगूढ (Kmdh. सुगूढ Ptcp. Pf. Pass. von गुह्)
adj. ता fem. wohl verborgen, sehr
geheim 201, 7.

सुगोपा (Bhvr. सुगोपा; letzteres Ttp. गोपा
nach §. 289 von पा) adj. schöne
Schutzer habend; Superl. गोपातम 292, 1.

सुगम्य (nach S. 241, य, 10 von सुगम) adj.
leicht zu erlangend, zu erwerbend
288, 13.

सुघोर (Kmdh. सुघोर) adj. रा fem. sehr
furchtbar 37, 31.

सुचरित (Kmdh. सुच⁰) ntr. gute Handlung
161, 58.

सुचारु (Kmdh. सुच⁰) adj. sehr schon
60, 28.

सुचिरम् (Kmdh. सुचि⁰) adv. sehr lang
246, 9.

सुजन (Kmdh. सुज⁰ gute Person?) adj. ता
fem. gut, tugendhaft, Achtung ver-
dienend.

सुजनता (nach §. 554 vom vor.) fem. Tu-
gend, Bravheit 165, 80; Wohlwollen
169, 99.

सुजात (Kmdh. सुज⁰ Ptcp. Pf. Pass. von जन्)
adj. ता fem. herrlich geboren 293, 3.

सुदृढ (§. 33) X Par. gering schätzen,
klein sein.

सुत s. 1. सु.

सुतनु (eig. Bhvr. सुत⁰ schonen Leib ha-
bend) fem. Frau, Mädchen.

सुतराम् s. सु.

सुतल (सुतल) msc. Bezeichnung einer
der sieben Unterwelten.

सुतीक्ष्ण (Kmdh. सुती⁰) adj. पा fem. sehr
scharf 149, 27.

सुतेजित (Kmdh. सुते⁰ Ptcp. Pf. Pass. Caus.
von तिज्) adj. ता fem. sehr geschärft
30, 7.

सुदंशित (Kmdh. सुदं⁰) adj. ता fem. wohl-
gerüstet, sehr gebissen (vgl. Vb. दंश्),
gestochen 32, 22.

बहु wo s.) adj. ना fem. wohl verborgen 190, 3.

सुप्रतीक (Bhvr. सुप्रती) adj. का fem. schon gegliedert, schon gestaltet 294, 6 (ob „mit schönem Gesicht“ vgl. die ved. Bed. von प्रत्यञ्च).

सुप्रभा (Bhvr. सुप्रभा) adj. भा fem. sehr glanzend.

सुबहु (Kmdh. सुबहु) adj. fem. हु oder ह्वी sehr viel 28, 19.

सुभू s. 2. शुभू.

सुभगा (Bhvr. सुभगा §. 674, I) adj. schon, angenehm, lieblich, geliebt, glücklich; ntr. Schatz (ved. गगा statt गानि § 742, IV) 295, 12 (§. 432; 554; 667).

सुभगमानिन् (Ttp. सुभगा von Vb. मन् §. 282) adj. नी fem. sich für einen Glücklichen haltend 195, 12.

सुभद्र (Kmdh. सुभद्र) adj. रा fem. glückbringend, glücklich.

सुभर (Vb. भृ nach §. 324) adj. रा fem. schon zu tragend, gern zu erlangend 297, 20; schon tragend (Opfer tragend?) 296, 2.

सुभिन्न (eig. Bhvr. सुभिन्ना) ntr. Überfluss an Nahrung 255, 116.

सुमृशम् (Kmdh. सुमृश) adv. sehr viel.

सुमत्त (Bhvr. सुमत्त) adj. खा fem. opferreich 290, 1 (ved. ओक्तात्तस् statt खात् §. 741, II Bcm) 291, 4.

सुमध्यम (Bhvr. सुमध्यम) adj. मा fem. schöne Taille, schonen Wuchs habend 16, 11; 69, 43, 80, 43.

सुमनस् (Bhvr. सुमनस्) adj. wohlgesinnt, heiter. — sbst. fem. (§. 709) Pl. (§. 716) Blume (§. 225, 230; 441, 2, a. b)

सुमनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm (§. 225; 230) heiter werden.

सुमन्दबुद्धि (Kmdh. सुमन्द; letztes Bhvr. सुमन्दबुद्धि) adj. sehr kleinmuthig 41, 8.

सुमहत् (Kmdh. सुमहत्) adj. ती fem. sehr gross 12, 26; 72, 26; 89, 1; 119, 18.

सुमहात्तपस् (Kmdh. सुमहत्, s. letztes) sehr fromm 11, 23.

सुमहात्यय (Kmdh. सुमहत्; letztes Bhvr. महत् अत्यय §. 668) adj. या fem. sehr verderblich 37, 3.

सुमहाबल (Kmdh. सुमहत्) adj. ला fem. sehr stark 54, 14.

सुमहाबाहु (Kmdh. सुमहत्) adj. mächtig 39, 7.

सुमाय (Bhvr. सुमाया) adj. या fem. sehr weise 293, 1.

सुमित्रा fem. N. ppr. einer Frau des Dasaratha (§. 430, 1, 2).

सुमुख (Bhvr. सुमुख) adj. खा oder खी fem (§. 693) schönes Gesicht habend, schon.

सुम् (S. 240, म्) ntr. Hymnus (s. Sāma V Gl. §. 226 Ausn. 2).

सुम्राय Vb. Denom. Par. (§. 226 Ausn. 2) Hymnen singen.

सुम्भ s. 2. शुम्भ.

सुय msc. N. ppr. 251, 72. — या fem. N ppr. 251, 74.

सुय्याकुपडल (vom vor. und कुप) ntr. (?) N ppr. eines Dorfes 255, 120.

स्वर (§. 33) VI Par. (eig. Denom. des folg.) Herr sein, leuchten — vgl. स्वर.

सुर (von einem Vb. *स्वर leuchten GWL. I, 456 ff.) msc. Sonne, ein Gott, ein weiser Mann; fem. रा oder री spirituelles Getränk (§. 565, 640).

सुरकरिन् (Ttp. सुरक) msc. Gotterlehnhafter 172, 26.

सुरक्षित (Kmdh. सुरक्षित Ptcp. Pf. Pass. von रक्ष्) adj. ता fem. wohl geschützt 110, 14; 115, 14.

सुरक्षस् (Bhvr. सुरक्ष) adj. sehr staubig (§. 225; 230).

सुरज्ञाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm (§. 225; 230) sehr staubig werden.

सुरत (Kmdh. ५२०) ntr. Liebesgenuss, Wollust.

सुरतविशेष (Ttp. ५३०) msc. Art des Liebesgenusses, figurae Veneris 172, 23 (Sing. für Plur. s. Sch.)

सुरभि (Kmdh. ५२० letztes von रूम् in Bed. „berühren“ (?) adj. fem. भि oder भी schon duftend, angenehm, schon, freundlich, befreundet, berühmt, weise, gut (§ 670).

सुराज्ञ (Ttp. ५२२ न् §. 639) msc. Indra 258, 157.

सुरसुन्दरी (Ttp. ५ सुन्दरी) fem. Gotterfrau 172, 28.

सुरापगा (Ttp. सुर ५ आपगा) fem. Ganges

सुराष्ट्र msc. N. pp. eines Landes im westlichen Indien, in der Nähe des heutigen Surat.

सुरासुर (Dvandva सुर ५ असुर) msc. Gotter und Dämonen (Asuren) 73, 6

सुरुज्जा (aus dem Griech. *σούρι*) fem. (§. 709, 3) Gang unter der Erde, Mine.

सुरुच् (Kmdh. ५ रुच् letztes von Vb. रुच् nach §. 289) adj. schon leuchtend 296, 1.

सुरेन्द्र (Ttp. सुर ५ इन्द्र) msc. Bez. des Indra (Gotterkönig)

सुरेन्द्रवती fem. N. ppr. 264, 225.

सुरेश्वर msc. Bez. des Siva (Herr der Gotter); fem. री dessen Frau Durgā.

सुरेश्वरीक्षेत्र (eig. Ttp. ५ क्षेत्र) ntr. N. ppr. eines Districts 248, 37.

सुरलक्षण (Bhvr. ५ ल०) adj. पाा fem. schöne Zeichen (Namen) habend, glücklich, glücklich benannt (?) 70, 52.

सुलभ (Vb. लभ् §. 324 vgl. S. 139, अ, 14) adj. मा fem. leicht zu erlangend.

सुलोम s. das folg.

सुलोमन् (Bhvr. ५ लोमन्, Plur. nach Anal. von §. 440) adj. मा fem. die Haare schön habend 68, 33.

सुवदन (Bhvr. ५ व०) adj. ना fem. schönes Gesicht habend, schon 148, 20.

सुवर्ण (eig. Bhvr. ५ व०) adj. पाा fem. schonfarbig, ntr. Gold (§. 427, 473; 479, 547, IX, 564, II).

सुवर्णारोमन् (Bhvr. ५ र०) adj. मा fem (§. 699) goldhaarig, schonhaarig (= Widder) 100, 11.

सुविभीषण (Kmdh ५ वि०) adj. पाा fem. sehr schrecklich 91, 25.

सुविश्वस्त (Kmdh. ५ वि० von Vb. श्वस्) adj. ता fem. sehr vertrauensvoll 100, 10

सुविषण (Kmdh ५ वि० von Vb. सद्) adj. पाा fem. sehr betruht 73, 28.

सुविस्मित (Kmdh. ५ वि० von Vb. स्मि) adj. ता fem. sehr verwundert 107, 13.

सुवीर (Bhvr. ५ वी०) adj. राा fem. heldenreich 292, 12 (§. 674, I).

सुवीर्य (Bhvr. ५ वी०) adj. याा fem. sehr stark 288, 12 (§. 674, I).

सुवृत्ति (eig. Kmdh ५ वृत्ति, letztes von वृन् ved. „reinigen“; schöne, viele, Reinheit) fem. Hymne 290, 1

सुव्रत (Bhvr. ५ व्र०) adj. ता fem. an religiösen Handlungen, Bussen, reich, fromm, tugendhaft.

सुश्रवस् (Bhvr. ५ श्र०) adj. mit schönen Opfern versehen (Sch.; ruhmreich?) 288, 2.

सुश्रोणि oder vielmehr (im Fem.) णी (Bhvr. ५ श्रोणी gegen § 624) schöne Hüften habend 8, 24; 54, 17, 79, 31; 83, 29.

सुषंसद् (Bhvr. सु ५ संसद् §. 47) adj. schöne Versammlung (Sch. Wohnung) habend 296, 7.

सुषुप्तवत् (nach §. 579 vom Kmdh. सु ५ सुप्त mit व für स nach §. 41 b Ntr. zu S. 36; सुप्त Ptcp. Pf. Pass. von स्वप्) adv. wie ein schön, fest, schlafender 218, 23.

सुषुप्ति (Kmdh. सु० सुप्ति letztes von Vb. स्वप् vgl §. 41 b Ntr. zu S. 36) fem. tiefer, ruhiger Schlaf, vollständige Gefühllosigkeit.

सुष्टु (Kmdh. von Vb. स्या S. 156, उ, 1; §. 44, 2) Ind. (§. 783; 786) schön, sehr (§. 554).

सुसंरब्ध (Kmdh. सु० Ptcp. Pf. Pass. von रम्) adj. या fem. sehr zornig 31, 20.

सुसंजीत (Kmdh. सु० Ptcp. Pf. Pass. von ज्ये) adj. schon bekleidet 27, 4.

सुसंस्थित (Kmdh. सु० Ptcp. Pf. Pass. von स्या) adj. schon zusammen stehend, schon sich befindend, schon (?) 79, 28.

सुसत्कृत (Kmdh. सु० Ptcp. Pf. Pass. von कृ mit सत् als Praef) adj. ता fem. gut, gastlich aufgenommen, schon bewillkommenet, verehrt 59, 18.

सुसंत्रस्त (Kmdh. सु० Ptcp. Pf. Pass. von त्रस्) adj. ता fem. sehr erschreckt 91, 29.

सुसंमत (Kmdh. सु० Ptcp. Pf. Pass. von मन्) adj. ता fem. sehr geehrt 49, 14.

सुख्य (Kmdh. Vb. स्या) adj. या fem. sich wohlbefindend, gesund, glücklich.

सुखर (Bhvr. सु०) adj. र्ता laut; ntr. adv. oder Avybh. 12, 28.

सुख (aus सुख् wo vgl.) IV Par. genügen, erfreuen, sich freuen, erdulden.

सुहृत्स्य (von einem Bhvr. सु० हृत्स्य) adj. या fem. die Hande fromm haltend 290, 1.

सुहृद् (eig. Bhvr. सु० हृद् §. 670) msc. Freund (§. 554, I u. II, B).

1. सू (§. 35) VI Par. aufregen.

2. सू (§. 155, II, A) II. IV. Atm. (§. 789, V) gebaren. Spth. (Anom. §. 800), Pf. red. (ved. §. 829); Ptcp. Pf. Pass. सूत und सून (§. 897, 5).

— प्र प्रसूत geboren, stammend von 19, 5; 110, 3; 294, 8.

सूक्त (Kmdh. सु० उक्त Ptcp. Pf. Pass. von वच्) Glossar.

adj. ता fem. schon gesprochen; ntr. schönes Wort 152, 6, Hymne 287.

सूक्ति (Kmdh. सु० उक्ति letztes von Vb. वच्) fem. freundliche Rede 261, 88.

सूक्ष्म (S. 172, स्म, eher anomale Zsstz von सु० क्षाम, letztes Ptcp Pf. Pass. von क्षे) adj. मा fem. klein, zart, fein, atomartig.

सूच (§. 33) X Par. (§. 209; 843; 844) zeigen, anzeigen 171, 12. Intens (§. 164).

सूच msc. Schossling des Kusa-Grases, fem. ची (§. 691) Nadel.

सूचि oder सूची fem. (vgl. das vör.) Nadel (S 220, I, 2; §. 625)

सूचीमुख (eig. Bhvr. सु०) ntr. Diamant („Nadelspitzen habend“), msc. N. ppr. 129, 23.

सूत (Vb. 1. सू) msc. Wagenlenker (§. 464).

सूत्र X Par. (§. 209; 843; 844 eig. Denomin. vom folg.) knupfen, lösen. सूत्रित geregelt, vorgeschrieben 285, 477 (vgl. das folg. von dem es vielleicht nach Anal. von S. 225 durch इत); Intens. (§. 164).

— आ आसूत्रित angeknüpft, umwunden, gekrönt 286, 482.

सूत्र (Vb. सिक् S. 164, §. 409) ntr. msc. (§. 711) Faden, Schnur; Regel (§. 485, 588, V).

सूत्रात्मन् (Bhvr. सु० आत्मन्) msc. die Natur einer Schnur habend (die Einheit habend) 208, 3.

सूद् I Atm. (§. 789, V) schlagen, todtten (aa. ausgiessen).— Caus. todtten 113, 5.

सूनरी (ob eig. Bhvr. (vgl. §. 674, I, 2, c) von सु० नर) fem. eine schon verheirathete, glücklich Frau 287, 5; 8 (oder ob von सु० नर „tapferer Mann“ durch अ abgeleitet „tapfer, brav, tu-

- gendhaft“, vgl. सूनुत und pers هنر hunar „Tugend“)
- सूनु (Vb. 2. सू S 166, नु) msc. Sohn (§. 443).
- सूनुत (vgl. सूनुत und das da citirte هنر hunar) adj ता fem. wahrhaft, glücklich, angenehm, geliebt, theuer, fem ता freundliche und zugleich wahrhaftige Rede.
- सूनुतावत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit freundlichen Stimmen versehn 295, 14.
- सूनुस्कर (Bhvr. सुऽउपरकर von कृ mit उप wo s.) adj. रा fem. mit schonem Rustzeug (oder eher Untergestell, vgl. jedoch 36, 18) versehn 25, 52.
- सूर s. सूर.
- सूर (aus Vb. *स्वर „leuchten“ s सूर) msc Sonne; ein Gelehrter, Weiser (Sch Lobsanger) 292, 5 (212 Bem.; 476, 566, XII).
- सूरि (vgl. das vor.) msc. Sonne, ein Gelehrter, Weiser 287, 4.
- सूर्त्ति (§. 33) I Par. berücksichtigen, vernachlassigen.
- सूर्त्त्य (§. 33) I Par. beneiden, verachten.
- सूर्य (S. 168, य aus Vb. *स्वर „leuchten“ s. सूर, oder von सूर nach §. 566, XII) msc. Sonne (S. 227, ईय); Frau derselben री oder रीपति (§. 701), सूरि (§. 691, 686; 701).
- सूर्याह (Ttp. सूर्यऽउह letztes Ptcp. Pf. Pass. — von वह्) msc. ein Abendgast, einer ~~der~~ nach Sonnenuntergang gastliche Aufnahme begehrt.
- सूर्य (§. 33) सूर्य I Par. zeugen, schaffen (vergl. सू).
- सृ I. III Par. in I Spcth. auch धाव (§. 797, VII) gehn; zugehn, zustromen 292, 5 (०णस् वेद. सृ व्यस् §. 741, IV, 2); Pf red. (§. 830, 831). Aor. (§. 856, 4).
- अनु folgen 204, 6.
- अप weggehn 123, 12, 128, 9, 195, 11, 197, 3
- अभि hinzugehn 187, 1, 17.
- उद् Caus. herausgehn machen, herausrufen 53, 22.
- उप herbeikommen 195, 24; hinzugehn 240, 62, besuchen 192, 16
- निस् herausgehn, weggehn 71, 7, 186, 16, hervorbrechen 237, 25, 277, 385. — Caus. verjagen 120, 1
- प्र vorwärts gehn, weggehn 179, 5; प्रसृत ausgedehnt, gross, innig 194, 16, bescheiden 78, 21. — Caus. ausstrecken 200, 22.
- वि auseinandergehn, sich ausbreiten 236, 19; 238, 37, ausgehn 200, 22.
- सृक्कन् ntr Mundwinkel.
- सृत् (§. 47 Ausn, 66, 1 Ausn; 149, 2, 156, 1) VI Par. IV Atm. (§. 789, V, vgl. § 875) loslassen, aus sich entlassen = emaniren lassen = schaffen VI 105, 2; 135, 8, 137, 22; 25; 28, 138, 41; 139, 51, 140, 61; 167, 88, 206, 11; entsenden, werfen, schiessen 32, 23; 41, 1; Pf. red. (§. 831); Ptcp Fut. Pass (§. 906, II, 2 Ausn.).
- अक् loslassen, entsenden; werfen VI 135, 8; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II, 2 Ausn.)
- उद् VI aus sich entlassen 29, 30, stromen lassen 12, 28; loslassen 36, 21; fahren lassen 194, 23; verlassen, aufgeben 163, 69, werfen, entsenden, wegwerfen 20, 20; 33, 5; 176, 94.
- सद् fahren lassen, ablegen 30, 4.
- वि entlassen (VI) 14, 23; 136, 12; 183, 14; vergiessen 193, 7; entsendend 54, 12; 240, 60; 287, 6; (von Tönen, Worten) austossen 74, 20; 194, 3. — Caus. entlassen 14, 25; 18, 35; giessen 147, 12 V. L; ablegen

42, 14; loslassen machen (= antreiben?) 36, 18. — 57, 21 (wurde „vermeiden“ bedeuten, ist aber wohl in वर्तयति zu emendiren).

— सम् sich verbinden 139, 56, Umgang pflegen (Pass. refl. § 875) 196, 6.

सृञ्जये msc. Namen eines Volkes (Vishnu Pur. S. 193, n. 136) Bez. des Hotra-vāhana 13, 7; 15, 28.

सृप् (§. 47; 149, 2; 156, 1) I Par. gehn; Aor. (§. 856, 5).

— उप hinzugehn (Aor.) 61, 40.

— परि herumgehn (ep. Atm.) 80, 48.

सृम् (§. 33) सृम् (§. 33, 154, 2, 2) सिम् सिम् (§. 154, 2, 2) सिम् सिम् (ist § 154, 2, 2 hinzuzufügen) I Par. todten, schlagen Ptcp Pf. Pass. u Absol. (§. 896, 2; 914, I).

सृम् (§. 303) msc. eine Art Thier, junges Reh 67, 24.

सृम् s. सृम्.

सृष्टि (Vb. सृष्ट् §. 66, 2 Ausn) fem. Schöpfung, Natur.

सृ s. स्तृ.

सेक् s. सेक्.

सेक् (Vb. सिक्) msc. das Besprengen, Benetzen.

सेतु (Vb. सि S 162, तु, 2) msc. Damm, Brücke, Bergpfad.

सेतुबन्ध (eig. Ttp. सेतु⁰) msc. Damm.

सेना (Vb. सि S 165, न) fem. Heer (§. 430; 520; 533, XXI; in Zsstzg ausl. auch ntr § 640).

सेनाधिप (Ttp. सेना ऽ अधिप) msc. Feldherr 273, 330.

सेनि (§. 35) Vb. Denom. (von सेना) Par Heer führen.

सेन्द्र (Bhvr. स ऽ इन्द्र) adj. रा fem. Indra mit habend, sammt dem Indra 73, 6.

सेन्द्रगण (Bhvr. स ऽ इन्द्र⁰) adj. पा fem. die Schaaren (Untergötter) des Indra mit

habend, sammt den Schaaren des Indra 25, 61.

सेन्द्रिय (Bhvr. स ऽ इन्द्रिय) adj. वा fem. die Sinne mit sich habend 139, 55.

सेल् s. शेल्.

सेव् (§. 33) I Atm. (§. 789, V; nach Vop jedoch auch Par. und nach §. 789, I; wohl eig. Denom. von सेवा, vergl. §. 212 Bem.) verehren 163, 70; geniessen 110, 11; 250, 65; bewohnen 24, 46; 46, 24. — Caus. Aor. (§. 844).

— आ geniessen 80, 39; anwenden 147, 12; pflegen, thun, treiben 262, 203, आसेवित (S. 226, इन्).

— नि (§. 41) geniessen 107, 21; 110, 10, treiben (?) 128, 4; anwenden 240, 68.

— परि, — वि (§. 41), — सं संसेवित (§. 656, IV).

सेवक (vom vor.) adj. fem वक्ता (S. 143, अक, 5) dienend, Diener, -rin; Verehrer (in Zsstzg mit Gen. gegen §. 653, VII) 249, 51.

सेवकोत्तम (Kmdh. §. 656, II ०क ऽ उत्तम⁰) adj. मा fem. bester Diener 124, 18.

सेवन (Vb. सेव्) ntr. Dienst, Verehrung.

सेवा (Vb. सेव्) fem. Dienst, Verehrung, Huldigung.

सेवेविन् (Vb. सेव् §. 282) adj. नो fem verehrend 171, 14.

सै (§. 33; 154, 2, 3 Ntr., wohl phonetische Nbform von सै) I Par. hinschwinden.

सैनिक (von सेना, §. 533, XXI) adj. की fem zu einer Armee gehorig, msc. ~~Wachtmeister~~, Piquet, Reserve, Mannschaft, Soldat 166, 85; 267, 258; 281, 430.

सैन्य (von सेना §. 533, XXI, 566, XII) msc. Soldat, ntr. (§. 708) Heer.

सो (§. 35; 154, 2, 3 u. Ausn.) IV Par. Spcth. स्य; vernichten. Pres. (§. 865). — Caus. (§. 199).

— अक् vollenden

— — अथवा beschliessen, wollen (mit Inf) 241, 76

— — व्यवा entscheiden 10, 3.

— नि (§. 29, 7, 35).

— वि (§. 35) heraustropfen 291, 5

सोढा (§ 225).

सोढाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm (§. 225).

सोढाय Vb. Denom. (von सोढ Ptcp. Pf. Pass. von सह्) Atm. (§. 225) tragen
सोत्कण्ठ (Bhvr. सऽउत्कण्ठा) adj. ठा fem.
bedauernd, Schmerz empfindend.

सोदर (eig. Bhvr. सऽउदर) msc. leiblicher
Bruder (vergl. §. 539, VI).

सोद्योग (Bhvr सऽउद्य०) adj. ग्ग fem sich
anstrengend 255, 123.

सोम (Vb. सु S. 166, म) msc. der aus dem
sarcostema viminalis gepresste heilige
Trank, Somatrank, Mond (§. 456,
528; 547, IX; S. 239, मत्; §. 656, III;
fem. ओमै §. 691).

सोमक msc. N. ppr., Plur. dessen Nach-
kommen 3, 2 (vergl. Vishnu-Pur. 455
n. 53).

सोमप (Ttp. उप von Vb. प) msc. einer
der den Somatrank trinkt, das Soma-
opfer vollzieht.

सोमपीति (Ttp. उपीति) fem. das Soma-
trinken 288, 12; 295, 18.

सोमिन् (nach §. 563 von सोम) msc. ein
das Somaopfer vollziehender 288, 1.

सोमार्थ (von सुकुमार §. 554, I) ntr. Zart-
heit 188, 10; Lieblichkeit 17, 28; 79, 36.

सोम्य (von सुख §. 554, I) ntr. Vergnügen,
Freude, Glück.

सोमन्य (von सुजन §. 554, I) ntr. Bravheit
159, 45; Edelmuth 261, 192.

सौदर्य (von सोदर §. 554, I) ntr. Bruder-
schaft 189, 3.

सोदामिनी (fem. von सोदामन §. 688 Bem.
vergl. सुदामन) fem. Blitz.

सौन्दर्य (von सुन्दर §. 554, I) ntr. Schönheit.

सोम msc. Namen eines Volkes

सोभग (ved. von सुभग nach Anal. von
§ 554, II) ntr. Glück; Pl. Glücksguter
288, 9, 295, 15.

सोमपति (Ttp. उप०) msc König der Saubha
14, 24; 15, 2.

सोभराज (Ttp. उराजन् §. 639) msc. König
der Saubha 18, 35

सोभाग्य (nach § 394, I von सुभग vergl
§. 588) ntr. Glück.

सोमनस (nach Anal. §. 554, II von सुमन्) ntr.
Heiterkeit, Freude 294, 6

सोमित्रि (von सुमित्रा § 430, 2) msc. Sohn
der Sumitrā = Lakshmana (§. 492,
517; 521) 66, 11; 73, 3.

सोम्य (von सोम § 456 vergl. Web. Ind.
St II, 67) adj fem. मो und म्या schon,
angenehm, freundlich, dem Soma
geweiht.

सौरभ (von सुरभि) adj. भो fem. wohlrie-
chend 228, 102.

सौरभ्य (von सुरभि nach §. 554, I) ntr.
Wohlgeruch 145, 3, V. L.

सौवर्ण्य (von सुवर्ण §. 564, III vgl. 427) adj.
मो fem. golden, aus Gold gemacht,
mit Gold versehen (§. 521 vgl. 459;
526).

सौवीर msc. Namen eines Volkes (Vishn
Pur. 177).

सौवीर्य (vom vor. nach §. 559) msc. em-
elender Sauvira 86, 56.

सौवीर्य (von सुवीर §. 554, I) ntr. Tapfer-
keit 114, 14.

स्कन्द (§. 154, 2, 2; 156, 1) I Par. stei-
gen, fallen. Aor. (§. 856, 5); Absol.
auf अम् (§. 909), auf त्वा (§. 914, II);
Intens. (§ 169 Ausn. 3). — X (oder
स्कन्ध) Par. (§. 209; 843; 844) sam-
meln. — vergl. स्कन्द.

— परि, — वि (§. 43).

स्कन्द msc. N. ppr. Sohn des Siva und Kriegsgott (§. 441; 558, VII).

स्कन्दक (vom vor. §. 517) msc. Soldat 259, 174.

स्कन्ध s. स्कन्द.

स्कन्ध msc. (§. 708, 4) Schulter; Baumstamm; fem. Zweig (§. 518 Bem.; 558, VII).

स्कम्भ (§. 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) V (Spcth. स्कुम्भो ०नो §. 802) IX (Spcth. स्कुम्भो ०ना §. 805) Par. stützen, befestigen. Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. von V. IX (§. 896, 2, wo V hinzuzufügen, 914, I).

— वि (§. 40, wo V. IX hinzuzufügen) Caus. Pass. sich stützen 117, 6.

स्कु (§. 32 Bem.) V. IX Par. Atm. (§. 789, I, wo V hinzuzufügen) bedecken, wogen, springen, erheben, hinzugehn.

स्कुन्द स्कन्द I Atm. springen, erheben.

स्कुम्भ (§. 154, 2, 2) V (Spcth. स्कुम्भो ०नो §. 802) IX (Spcth. स्कुम्भो ०ना §. 805) Par. einhalten, hindern. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, wo „IX“ zu streichen; 914, I).

स्खद् I Atm. (§. 789, V) zerreißen, schwächen, tödten, vernichten, in die Flucht treiben, stark sein. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्खल् I Par. sich hin und her bewegen, wanken 106, 23; 241, 78; schwanken 242, 83. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

— प्र vorwärts wanken 102, 2.

स्खलन (vom vor.) ntr. das Reiben (an einander bewegen), Wanken, Straucheln.

स्खलित (Ptcp. Pf. Pass. von स्खल् aber nach §. 333) ntr. das Straucheln, Fallen, Sündigen, Sunde, Fehler 271, 313.

स्खुड s. थुड.

स्तक् (§. 33) I Par. sich widersetzen. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्तन् I Par. tonen. Pf. red. (§. 828 Ausn.). Caus. (§. 202; 881, 4; 916). — X (§. 33) Par. (§. 208; 209; 843; 844) donnern 290, 6.

स्तन (wohl von Vb. तन् für सस्तन् „der gespannte“) msc. ntr. (§. 711) der Busen der Frauen; in Bhvr. fem ना und नौ (§. 693) 79, 35; 251, 76 (§. 674, II).

स्तनकलत्र (Kmdh. nach §. 656, III) msc. ntr. kelchgleicher Busen 109, 6.

स्तब्धोभाव (von Vb. भू mit स्तब्ध (Ptcp. Pf. Pass. vom स्तम्भ) präfixartig §. 242) msc. das Starrwerden, Erstarren 218, 1.

स्तम् s. सम्.

स्तम्भ (§. 33; 35, wo „V. IX“ hinzuzufügen; §. 35 Bem. 1 u. 2, 36; 154, 2, 2) V (Spcth. स्तम्भो ०नो §. 802), IX (Spcth. स्तम्भो ०ना §. 805) Par. stützen, befestigen. — स्तब्ध steif 187, 13; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, wo „V“ hinzuzufügen; 914, 1). — I (oder छम्भ) Atm. (§. 789, V) starr, unbeweglich sein.

— अत्र (§. 35 Bem. 1. 2; §. 36) sich stützen, binden (s. Wils. अत्रस्तब्ध).

— — समत्र (§. 35 Bem. 1. 2; §. 36) fest machen 29, 34.

— उद् (§. 241 Bem. 1) stützen.

— वि (§. 35 u. Bem. 1. 2 u. §. 36) einhalten 29, 36.

स्तम्भ (vom vor.) msc. Pfosten; Hinderung, Gefühllosigkeit (§. 518 Bem.).

स्तवक (S. 148 अवक? theilweis auf jeden Fall von Vb. स्तु regelrecht durch अवक) msc. Blumenbouquet; Menge; Lobpreis; Lobsänger (§. 225, इत्त).

स्तवकित (vom vor. S. 225, इत्त) adj. ता fem. mit Blumenbouquet versehen 286, 480.

स्तिघ् V Atm. (§. 789, V) aufsteigen
(*στιχ στείχω*).

स्तिप् स्तेप् I Atm. (§. 789, V) tropfen. —
Caus. Aor. (§. 844)

स्तिम् स्तीम् IV Par feucht sein, स्तिमित
feucht 286, 481; unbeweglich sein,
werden 77, 12.

स्तीम् s das vor.

स्तु (§. 33, 6; 35; 37; nach Vop. kon-
nen die mit त anlautenden Endungen
in denselben Fallen, wo z. B. an रुष्
nach §. 156, 3, 2, c mit oder ohne
इ angeknüpft werden) II Par. Atm.
(§. 789, I; Anomal §. 819) preisen,
loben 25, 57; 45, 12, 166, 81, 272,
322; ved. Atm. nach I Conj Cl in
Passivbedeut. 294, 2 (स्तवे statt म्त्वते
§. 813, IV vgl. S. 405, n. 10); Pf. red.
(§. 830; 831); Aor. (§. 856, 3); Ptcp.
Fut. Pass. (§. 906). — Desider. (§. 33, b).

— प्र vor etwas loben, anfangen.

— म् preisen 246, 4.

स्तुच् I Atm. (§. 789, V) heiter, gewo-
gen sein.

स्तुम् (§. 35) I Atm. (§. 789, V) staunen,
in Erstaunen setzen; ved. I Par. loben.
Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2;
914, I). — Caus. ved. preisen 294, 6.

— प्रति (§. 35) ved. besingen 294, 6.

स्तुम्भ् (§. 33; 154, 2, 2) V (Speth. स्तुम्भ्
— ओन् §. 812) IX (Speth. स्तुम्भो ओन् §. 805)
in Erstaunen setzen, einhalten, zu-
rucktreiben. Ptcp. Pf. Pass. und Absol.
(§. 896, 2 (wo IX zu streichen); 914, I).

स्तूप् (§. 33) IV. X Par. aufhaufen, auf-
richten. Aor. (§. 858, VIII).

स्तु V Par. Atm. (§. 789, I) strecken. —
vergl. स्तृ.

— वि विस्तृत aufgedehnt 84, 38; aus-
gebreitet 160, 49.

स्तृ (für org. अस्तृ von Vb. 2 अस् S. 163,
§. 406) Stern (nur im Instr. Pl. be-
wahrt) 293, 1.

स्तृक् (§. 33) I Par. gehn.

स्तृह् (§. 33; 156, 3) स्तृह् (§. 33; 156, 3)
VI Par. schlagen, todtten.

स्तृ IX Par. Atm. (§. 789, I) Speth. स्तृषी
स्तृषा (§. 805) strecken, streuen, aus-
breiten, bedecken. — Caus. Aor
(§. 843, 1 Ausn.).

— ञ्छा bedecken 179, 15.

— पत्रि ausbreiten 66, 9; einhüllen 236, 18.

— वि auseinander strecken, विस्तीर्ण
gross 27, 7; ausbreiten 124, 2. —
Caus. verbreiten 148, 22; ausbreiten
277, 377.

स्तृह् s स्तृह्.

स्तीन् (§. 33) X Par. (§. 209; 843, 844
eig. Denom. vom folg., vgl Denom
Atm. nach §. 212 Bem.) stehlen.

स्तेन (vgl. GWL. I, 660, wohl für org.
स्तायन von स्ताप् in ved. स्तायु „Dieb“;
dieses ist Pass. refl. von dem स्तन्
welches bei स्तन zu Grunde gelegt
ist; die eig. Bed. ware „ein sich aus-
streckender“, einer, der lange Finger
macht) msc. Dieb (und ntr. §. 711
„Diebstahl“?). (§. 554, I).

स्तेप् s. स्तिप् und डिप्.

स्तेय (von स्तेन §. 554, I) ntr. Diebstahl.

स्तै s. स्तै.

स्तोक adj. का fem. klein, wenig, gering
153, 10; msc. Wassertropfen (§. 656, II).

स्तोत् (Vb. स्तु) msc. Lobsanger 297, 11.

स्तोत्र (Vb. स्तु §. 352) ntr. das Preisen,
Lob.

स्तोम् (§. 33) X Par. (eig. Denom. vom
folg.) loben (§. 209; 843; 844).

स्तोम (Vb. स्तु S. 166, m) msc. Loblied
288, 14; ntr. Haupt.

स्त्यै (§. 33) स्तौ I Par. einen Ton von

sich geben; zusammengedrängt werden; Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 1; 897, 2).

स्त्री (Vb. सु S. 163, §. 406 Bem.; S. 164, §. 409) fem. (Decln. §. 718; 721, 723; 725; 727; 729; 731; 733; 739; 741; 744; 750) Frau (§. 427; S. 232, §. 604; S. 233 तम).

स्त्रीत्व (vom vor. §. 554) ntr. Frauen-natur 52, 19; 58, 6.

स्त्रीधर्म (Ttp. ऽध०) msc. (Eigenthümlichkeit der Frauen) Menstruation.

स्त्रीनामन् (Bhvr. ऽना०) adj. ना fem. Frauen-namen habend 63, 67.

स्त्रीपुंस् (Kmdh. §. 656, I ऽपुंस् wo s.) msc. eine Frau die später Mann geworden ist 50, 5; 63, 64.

स्त्रीपुंस (Dvnd. §. 630) Dual. msc. Frau und Mann 114, 115; 182, 21.

स्त्रीपूर्विक (vom Kmdh. ऽपूर्व §. 656, II in derselben Bed.) adj. (को fem. ?) einer, der früher eine Frau gewesen 63, 67.

स्त्रीपूर्बिन् (vom Kmdh. ऽपूर्व vgl. das vor. nach S. 225, इन्) adj. बिणी fem. einer, der früher eine Frau gewesen 63, 61.

स्त्रीयन्त्र (Kmdh. §. 656, V oder III ऽय०) ntr. das Frau genannte Gefäß oder die mit einem Gefäß zu vergleichende Frau 105, 2.

स्त्रीरत्न (Kmdh. §. 656, III) ntr. Juwelgleiche Frau 90, 13; 106, 14, 176, 110.

स्त्रीलिङ्ग (Ttp. ऽलि०) ntr. Frauengeschlecht 58, 5.

स्त्रीस्वरूप (Bhvr. ऽस्व० letztes Kmdh. स्वरूप) adj. वा f Frauengestalt habend 61, 45.

स्त्रीस्वरूपवत् (nach §. 562 von ०व; letztes hier Ttp.) adj. तो fem. mit Frauengestalt versehn 61, 42.

स्त्रीस्वरूपिन् (nach §. 563 von ०व wie das vorige) adj. पिणी fem. mit Frauengestalt versehn 63, 67.

स्थ (Vb. स्थ्) adj. या fem. stehend, sich befindend (§. 563; S. 246, II).

स्थगू (ist §. 33 hinter सम् hinzuzufügen) I Par. bedecken 237, 21; स्थगित sich verhüllend 280, 415. Aor. (§. 849, 2). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्थल् (§. 33) I Par. fest stehn.

स्थल (vom vor. §. 256) ntr. ली fem. (§. 691) Ort, Platz, trockner, fester Boden (§. 651, II; 656, II).

स्थलज (Ttp. vom vor. und ज nach §. 320) adj. ज्ञा fem. auf dem Lande geboren 138, 44.

स्थली s. स्थल.

स्थविर (vom Caus. von स्था, anomal S. 169, §. 419) adj. रा fem. alt (§. 554, II, B).

स्थविष्ठ स्तवीयस् s. स्थिर.

स्या (§. 35 und Bem. 2; 154, 2, 3) I Par.; wann Atm. (§. 789, V); Speth. तिष्ठ (§. 795, VI) stehn 17, 24; 35, 2.; 41, 21; 124, 14; zubringen 284, 464, mit Absol bezeichnet es die Dauer der Handlung, welche das Absol. ausdrückt 42, 9; sein 22, 22; 100, 10; 112, 1; 121, 14; dasein um (mit Infin.) 28, 17; (सोनेन) still sein, schweigen 125, 15; 130, 4; bestehn, leben 86, 59; 271, 312; wandeln 175, 49, sich verhalten 181, 4, 191, 11; ausstehn (als Schuld) 260, 182. Atm. (auch ausser den Bestimmungen in §. 789, V, episch 61, 42. Aor. (§. 847; 858, 1) Prec. (§. 865); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894). — Caus. einsetzen 88, 19; feststellen 255, 119. Aor. (§. 844).

— अधि (§. 35 u. Bem. 2) besteigen 288, 2; अधिष्ठित (oben) stehn bleibend 32, 31; darüber stehend, an die Spitze gestellt 132, 11; angetreten, übernommen 195, 13. धिष्ठित (mit Einbusse

- des अ §. 241, Bem. 3) stehend auf 46, 22 (s. jedoch Anm)
- अनु (§. 35 u. Bem. 2) hinter jemand, etwas, stehn, befolgen 114, 20; 187, 11; 190, 4; verfolgen, beabsichtigen 128, 21, ausführen 190, 8 (स्था⁰ gegen § 35 wohl in द्वा⁰ zu corrigiren), 194, 18; uben 182, 6, anstellen 183, 16; besorgen 188, 23, thun, अनुष्ठित geschehn 103, 10; 21 — Desid. befolgen wollen, nachahmen 191, 6.
- अत्र Atm. (§. 790) stehn bleiben 73, 2; 71, 15, 126, 13; 242, 83; sich fest stellen 218, 5; 219, 14.
- — अत्र stille stehen, ruhen 20, 1, 27, 1; 6; 28, 22, verharren 76, 35; sich stellen 118, 7, sich befinden 125, 18. — Caus. fest stellen 184, 19.
- आ wann Atm. (§. 790) daran, darauf stehn (Par.) 290, 9; steigen zu 291, 7; besteigen 296, 2; 25, 51; 27, 1; 36, 17; annehmen 72, 26; sich unterziehen, antreten 46, 29; 115, 7; sich anschicken 242, 84; आस्थाय mit 21, 5 — Caus. आस्थापित (§. 647, I Ausn.).
- समा sich unterziehen, antreten 49, 4
- उद् (§. 241 Bem. 1) wann Atm. (§. 790). aufstehen (Par.) 11, 21; 32, 18; 36, 16, 103, 19; 109, 24; 120, 6; 183, 11; 22, 185, 14; 211, 13; 238, 39; 241, 72; 267, 262. — Caus. aufstehn machen, ~~auf~~heben 38, 7; 16; 188, 5; 250, 61; aufstellen 282, 438.
- — अयुद् aufstehn 185, 14.
- — समुद् zusammen aufstehn 13, 7, aufstehn 20, 21; 100, 21; 103, 10; 113, 8; sich erheben 70, 51.
- उप wann Atm. (§. 790): zur Seite stehn (Par.) 38, 13 (mit Gen.); kommen 189, 1; kömmen zu (Acc.) 190, 1; (Atm.) bittend angehn 77, 9, sich nahen 115, 24. Ptcp Fut Pass. (§ 901)
- — समुव bevorstehn 5, 4, sich nahen 63, 66; (mit Acc.) 7, 17
- प्र Atm. (§. 790) fortgehn 73, 28, 100, 4, 101, 14, 119, 5; 121, 19, 131, 7, 190, 17, 181, 8, ep. Par 20, 22; ved. Par. voran stehn 291, 13. — Caus. senden 53, 4, 54, 10, forttreiben 88, 19, 92, 42; vorwärts treiben 280, 415.
- प्रति (§. 35 und Bem. 2) Caus. feststellen, einsetzen 12, 28; 200, 20, aufstellen 248, 38.
- त्रि (§. 35 und Bem. 2) Atm. (§. 790) sich ausbreiten 294, 5; dastehn (in boser Absicht) 77, 11.
- सम् Atm. (§. 790) zusammenstehn; stehn auf 161, 57, sich befinden 131, 22, umkommen 181, 9.
- स्थापु (von vor. S. 160, प्पु) adj. fest, unbeweglich; msc ntr. (§. 711) Baumstamm ohne Zweige; msc. Siva (§. 465).
- स्थान (Vb. स्था; §. 44 Ntr.) ntr. (u. msc. §. 711) Platz, Ort, Stadt; Haus, Stelle (= Amt) 270, 297; Loc. ओने Ind. (§. 783) adv. weil, angemessen, ähnlich, wahrhaft (§. 503; 566, V, 646, 2).
- स्थानीय (vom vor. §. 542) adj. या fem für eine Stelle passend 179, 14 („gewissermassen“); Stelle habend, sich befindend 207, 11.
- स्थापक (vom Caus. von स्था) adj. विक्रा fem. stehen machend, befestigend, regulierend.
- स्थामन् (Vb. स्था S. 169, मन्) ntr. Kraft, Starke (§. 427; 506 vergl. Bem.).
- स्थाल (Vb. स्था S. 151, §. 256) ntr. Kessel; fem. स्त्री irdener Topf.

म्यावर (Vb. स्या §. 310) adj. रा fem. fest stehend, unbeweglich.

स्यास्तु (Vb. स्या §. 311) adj. fest, dauerhaft.

स्थिति (Vb. स्या §. 154, 2, 3 Ausn.) fem das Feststehen, das Stehbleiben, Entschluss, Granze, Bestehn, Bestand 154, 19; 248, 37.

स्थितिस्थापक (eig. Ttp. स्या⁰ den fruheren Zustand herstellend, vergl. - Muller Zeitschr. d. DMG. VI, 30, adj. elastisch) msc. Elasticitat 228, 95.

स्थिर (Vb. स्या S. 169, र nach Anal. von §. 154, 2, 3 Ausn) adj. fest, standhaft, uberzeugt 53, 25; 54, 10, ved. द्वि⁰ hinter नू (§. 47) 291, 15; Comp. स्ववोयस् Superl स्वविद्ध (vom Caus. von स्या, vgl. स्वविर; S. 228 ईयस्; §. 554, VI).

स्थिरता (vom vor §. 554) fem. Sicherheit 132, 24

स्थुड् s थुड्.

स्थूपा = dein folg. 57, 22, 24, 62, 58.

स्थूपाकर्ण msc. N. ppr. 57, 21, 24

स्थूपा (S. 160, पा von *स्थ्व् vgl. स्वविर) fem Thurpfosten (§. 543, 545; 713)

स्थूल (S. 33) X Atm (§ 789, V) fett, gross werden (§. 209; 843; 844; eig Denom. vom folg.).

स्थूल (von *स्थ्व् vgl. स्थूपा) adj. स्ता fem. gross, dick, grob. 204, 22, 210, 8 (§. 475; 565).

स्थूलता (vom vor. §. 554) fem. Dicke 105, 4.

स्त्स I IV. Par. herauswerfen, essen (?). Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, 914, I). — Caus. (§. 202; 881, 4, 916).

स्ना II Par. sich waschen, baden 30, 2; 100, 6; 133, 3; 183, 6; 188, 20; 278, 390; स्नात (§. 566, VI). — Caus. स्नापि und स्नपि (§. 199) benetzen, baden 174, 44, 175, 47, 200, 7.

— नि (§. 39).

— — अतिनि अतिनिष्पात (eher Kmdh स्नि⁰ vgl. §. 39) sehr erfahren 190, 19 स्नातक (vom स्नात Ptcp. Pf. Pass. von स्ना nach § 558) msc. ein Mann, der, nachdem er seine Studien vollendet hat, die Pflichten des Hausvaters angetreten hat.

स्नातानुलिप्त (Kmdh. स्नातश्चनुलिप्त § 656, I Vb. स्ना und लिप्) adj ता fem. erst gebadet und dann gesalbt 183, 6.

स्नान (Vb. स्ना) ntr. das Baden, Bad, Reinigung durch Baden

स्नायु (S 157, उ, 5) msc. Muskel, Sehne.

स्निग्ध s. स्निह्.

स्निद्र (§. 33) X Par. gehn, heben.

स्निह् (§. 66, 5, 156, 3) IV Par. (anhanglich sein) heben, स्निग्ध olig, glatt, lieblich 68, 36; 79, 27; 272, 319, 276, 365. Aor. (§. 857, 3 Ausn).

स्तु (§. 55, II, A) II Par. fliesen, tropfen. Pass. refl (§. 875; 879; 883, 884) Ptcp. Fut Pass. (§ 903) Desid (§. 189). Caus. Aor und Desid. (§. 185 vergl. 843).

— त्र hervorstromen 251, 76.

स्तु bildet Casus von स्तु wo s.

स्तुषा (S. 172, स) fem. Schwiegertochter, Schnur.

स्तुस IV Par. essen, unsichtbar sein, nehmen (?). Ptcp. Pf. Pass. und Absol (§. 896, 2; 914, I).

स्तुह् (§ 66, 5; 156, 3) IV Par. ~~ausbrechen~~ ausbrechen. Aor. (§. 857, 3 Ausn).

स्नेह (Vb. स्निह्) msc. (und ntr. §. 311) Oel, Salbe, klebrige, olige Substanz, Liebe (§. 563, I. V).

स्नै (§. 33) स्नै I Par. anziehen, schmucken.

स्पन्द I Atm. (§. 789, V) zittern.

स्पन्द (vom vor.) msc. zitternde Bewegung 233, 158.

स्पर्दिन्, (Vb स्पर्द्) adj. ती fem vibierend, sich zitternd bewegend 245, 1

स्पर्ध् I Atm. (§. 789, V) wetteifern, 153, 13

स्पर्धा (vom vor § 534) fem. Neid, Eifersucht

स्पर्ध् s 2. स्पर्श.

स्पर्श (Vb. स्पर्श् §. 260) msc. Berührung, fleischliche Vermischung 279, 401, das Fühlen, Gefühl; todtliche Hitze; etwas unangenehm berührendes (Anfall), Feind, Krankheit (§. 563).

स्पर्शवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem mit Gefühl begabt 222, 25.

स्पर्ध् s. पर्ध्.

1 स्पर्श (पप् पश् पस्) I Par Atm (§. 789, I) einhalten, berühren, knüpfen. — Caus. Aor. (§. 843, 1 Ausn) Ptcp. Pf Pass. (§. 896 Bem).

2. स्पर्श स्पर्ध् X Atm. (§. 789, V) nehmen. Aor. (§. 843, 1 Ausn.). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896 Bem.).

स्पष्ट (von स्पृश्, welches für पश्च s. दृश् die org. Wzform) adj. टा fem. sichtbar, klar, deutlich, augenscheinlich, leicht, leicht verständlich.

स्पृ स्तृ स्मृ V Par schützen, lieben.

स्पृश् (§. 47 Ausn.; 66, 4; 149, 2; 156, 1) VI Par. berühren 17, 24; 75, 29; 76, 41, 85, 47; 50; 156, 30; 159, 47; 180, 1, 182, 16; erfassen 194, 5; 198, 11. ~~Aor.~~ (§. 856, 10).

— उप berühren 36, 15.

— सम् berühren, wahrnehmen 276, 375.

स्पृश् (vom vor. §. 289; 66, 4 Ausn.) adj berührend 274, 343; 285, 475.

स्पृह् (§. 47) X Par. Thema स्पृहि (§. 208; 209; 843; 844) begehren (mit Gen.) 84, 39; (mit Dat.) 157, 37; beneiden.

स्पृहणीयत् (nach §. 554 vom Ptcp. Fut.

Pass. des vor. Or) ntr Beneidenswürdigkeit 273, 336

स्पृहा (Vb स्पृह् §. 327 Ausn) fem Wunsch Begierde.

स्पृ s. 2 स्पृ.

स्फट् s स्फुट् स्फिट्ट् स्फुट्ट्.

स्फटिक msc Krystall

स्फण्ट् s. स्फण्ड् स्फुट् स्फिट्ट् स्फुट्ट्.

स्फण्ड् स्फुण्ड् स्फण्ट् स्फुण्ट् X Par spielen, scherzen

स्फार s स्फुर.

स्फाल् s. स्फुल्.

स्फाय् I Atm (§. 789, V) dick werden, anschwellen, zunehmen. स्फोत (§. 895, 2) geschwollen, gross, erhaben, schon (Sch) 180, 11, glücklich, viel; Aor (§. 858); Prec (§. 867); Ptcp. Pf. Pass (§. 895, 2); Absol (§. 914). — Caus (§. 201)

स्फिट् X Par lieben, verachten; vergl स्फिट्ट्.

स्फिट्ट् स्फिट् स्फट् X Par. todtten.

स्फुट् I Atm. (§. 789, V) VI (§. 149) Par aufplatzen (auch I Par., aber ohne Geltung von §. 789, I, und auch स्फुपट् स्फट् स्फपट् in dieser Bed.), blühen, brechen 133, 12, Aor (§. 858, VIII). — X Par. geplatzt sein (§. 208 Ausn. 2, 209; 843, 844). — X Par. spalten, ausstechen 129, 10.

स्फुट (vom vor.) adj टा fem. offenstehend, sichtbar; deutlich, augenscheinlich, klar, schon 241, 79; zerbrochen (§. 441, 2, b).

स्फुटिका 199, 17 scheint fem. eines Bhvr. कर्पूरस्फुटक (nach §. 671) Gebrochenes von Kampher (= Stückchen Kampher) enthaltend (?).

स्फुट्ट् X Par. verachten.

स्फुट् s. थुट्.

स्फुट् s. स्फुट् स्फुट्.

स्फुट् I Atm. (§. 789, V) aufblühen, vgl. स्फुट्.

स्फुर (§. 43, 149 aa. स्फुर) VI Par. vibrieren, hin und her schiessen, springen, herzuspringen 201, 12; 239, 47, 253, 94; zungeln (von einer Schlange) 253, 102, blitzen, blinken, leuchten 184, 2, 237, 25, 241, 75. — Caus. (§. 203 Ausn.). Aor. und Desid. (§. 185, 843)

स्फुर्क् स्फुर्क् I Par. vergessen, ausdehnen (?). Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

स्फुर्त् I Par. donnern. Ptcp. Pf. Pass (§. 897, 2).

स्फुल् (§. 43; 149) स्फल् VI Par. wanken, erschüttern

— आ Caus. आस्फालित erschlagen 130, 11.

स्फोटन (Vb. स्फुट्) ntr. das Zerschneiden.

स्फु s. स्फु.

स्म (aus समा altem Instrum. von सम) Ind. (§. 786; S 11 n. 2), giebt einem Prasens die Bed. der vergangenen Zeit 98, 6; 107, 24; bedeutungslos (ursprünglich wohl: omnino) neben Ptcp. Pras. 16, 20, hinter मा s. letztes.

स्मय (Vb. स्मि) msc. Stolz, Anmaassung, Verwunderung, Erstaunen.

स्मर (Vb. स्म) msc. Erinnerung, der Gott der Liebe

स्मरण (Vb. स्म) ntr. das Sicherinnern, Gedachtniss, das Vermisßen.

स्मार्त (von स्मृति) adj तो fem. dem (überlieferten) Gesetze gemäss; das Gesetz befolgend

स्मि I Atm. (§. 789, V) lachen, lacheln 27, 3; 47, 38, 181, 24; ep Par. 6, 5; 27, 1; 28, 22, 41, 5 स्मित s. bes. — Caus. स्मायि Par. स्मायि Atm. (§. 200; 789, III). — X (§. 33) Atm. (§. 789, V) verachten.

— — अ-युद् dazu lacheln ep Par. 44, 35.

— वि erstaunen 66; 3, विस्मित erstaunt 66, 5, 104, 10; 171, 16.

स्मित (§. 33) X Par. verachten, lieben स्मित (Ptcp. Pf. Pass von स्मि, aber nach §. 333) ntr. das Lachen, Lacheln स्मितपूर्व (Bhvr. स्मृ०) adj वा fem. Lachen als vorangehendes habend 66, 5

स्मील् s. शमील्.

स्मृ I Par. sich erinnern, gedenken, mit Acc. 20, 17; 49, 13; 58, 12; 116, 15; 130, 24, Gen 88, 17; 18; 172, 28, ep. Atm. 38, 13, Pass 182, 23; स्मृत überliefert, der Überlieferung gemäss 171, 78 (suppl. „entstanden“), genannt 52, 11, 94, 2, 128, 2, 136, 10; 20; 139, 47; Desid Atm (§. 790, II); Caus. स्मरि, aber in Bed. „mit Schmerz gedenken machen“ स्मरि (danach ist §. 203 zu verbessern, Aor §. 843, 1 Ausn.); erinnern machen 261, 193. — vergl. स्मृ.

— अनु Caus. स्मरि mit Schmerz gedenken machen 171, 14

— वि vergessen 262, 200; 271, 309, 279, 404

स्मृतमात्र (eig Bhvr. स्मृ० vgl. aber मात्र; jenes Ptcp. Pf. Pass. des vor) adj रा; fem nur gedacht, vermöge des blossen Denkens an ihn 113, 11.

स्मृति (von Vb. स्मृ) fem. das sich Erinnern, Erinnerung, Andenken, Überlieferung; der Complex der Rechte und Pflichten als auf Tradition (im Gegensatz zu der vedischen unmittelbaren Offenbarung) beruhend gefasst; ein Werk über Recht, Gesetzesstelle 203, 2

स्मृतिशेष (Bhvr. स्मृ०) adj. वा fem Erinnerung übrig habend, bis auf das Gedachtniss 261; 189.

स्यन्द (§. 33; 43; 154, 2, 2, 156, 3)
I Atm. (§. 789, V) tropfen Aor
(§. 857, 2, b), Fut. II. und Cond.
(§. 870; 871), Absol. (§. 914, 2);
Intens. ved. (§. 169, 3, Bem. 3) Desid
Par. und Atm (§. 790, II vgl. §. 156,
3, 1, wonach सिद्यन्दिष् oder सिद्यन्त्
Atm., aber nur सिद्यन्त् Par.).

स्यन्दन (S. 146 §. 388 vom vor.) ntr das
Tropfen, Tropfeln, Wasser, das Rasch-
gehen; msc Wagen, fem. ना Speichel.

स्यन्दनिका (von स्यन्दना im vor. nach §. 559
vgl. S. 230) fem. ein Tropfen Speichel
86, 56.

स्यन्दिन् (Vb. स्यन्द्) adj. नी fem tropfelnd,
tropfen lassend 152, 6.

स्यम् (§. 33, 154, 1) I (Vop. VI) Par
tonen, gehn. Pf. red. (§. 828 Ausn.);
Ptcp. Pf. Pass. und Absol (§. 896, 2,
914, I); Intens. (§. 177). X Atm
(§. 789, V) prüfen, überlegen (nach
Vop. auch Par. nach §. 789, I und
vergl. §. 208; 209; 843; 844).

स्याल s. प्रयाल.

स्यम् (Vb. सिञ् S. 166, म) msc Lichtstrahl.
स्यम्श्चि msc. N. ppr. 297, 16.

स्यम् s. das folg.

स्यम् (§. 79 vergl. 817; 154, 2, 2) मञ्
(§. 154, 2, 2) I Atm (§. 789, V) fallen
173, 33; 196, 20. Aor (§. 858); Ptcp.
Pf. Pass. (§. 896, 2; 914, I), Intens.
(§. 169, 3).

स्यम् (§. 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) sicher
sein, vertrauen. Aor. (§. 858, VIII).
Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (nach §. 896, 2
wo es hinzuzufügen, vergl. §. 914, I)
vergl. स्यम् (und S. 20).

स्यम् s. अङ्क.

स्यम् (Vb. स्यन् S. 133, O, 2 vgl. §. 149, 2;
66, 2 Bem.) fem. (Nom. स्यम् §. 66, 2

Bem) fem. Blumenkranz, Blumenguir-
lande (§. 563, XII)

स्यम् s. अङ्क.

स्यम् (Vb. स्यन् §. 149, 2) msc Schöpfer,
Brahman, Siva.

स्यम् I schädigen.

स्यम् (vom vor.) (fem. ?) Schlacht, Feind
287, 8

स्यम् und स्यम् s. स्यम्.

स्यम् (§. 152) IV Par. gehn, trocken
werden Ptcp. Pf. Pass und Absol.
(§. 896, 2, 914, I). Intens. (§. 166, 2).

स्यम् (स्यु स्यु) I Par. fließen 39, 7, 236, 15,
auskommen, bekannt werden 198; 3.
Pf red. (§. 830, 831). Aor. (§. 856, 3),
Pass. Aor u.s.w. (§. 879, 883; 884).—
Caus. (§. 789, I, 2), Aor. und Desid.
(§. 185 Bem. 2; 843).

स्यम् (Vb. स्यु) fem. das Fließen, Tropfen
174, 44; Fluss 254, 111.

स्यम् स्यम् (§. 33) अ्यम् स्वेक् (ist §. 33 a
hinter स्यम् hinzuzufügen) I Atm. gehn
— Caus. Aor. (§. 844).

स्यम् s. आ.

स्यम् (Vb. स्यु S. 161 तत्) ntr. Stromung,
Strom, Fluss, Quelle, Sinnesorgan
(§. 540).

स्यम् (S. 243, व) adj. वा fem. (Decl. §. 778,
I, 2) eigen; Pron. refl. sich selbst
210, 14, 270, 303, 276, 366, 182, 24.
sbst. ntr. Eigenthum, Reichthum; msc.
Verwandter (§. 239 Bem. 1; S. 133,
O, 2, b; §. 497; 560; 564, V; 572;
582; 588, III, S. 230; §. 602; 667;
683, VI).

स्यम् (vom vor. §. 560) adj. fem. स्वका
und स्विका (S. 230, §. 602) eigen.

स्यम् (von स्व §. 497) adj. वा fem. eigen,
von jemandes eigener Familie.

स्यम् (Ttp. स्यु Ptcp. Pf. Pass. von स्यु)

adj ता fem. durch sich (mich) selbst
gethan 8, 29.

स्वगर्भ (Kmdh. ज्ञ०) msc. der eigne foetus
69, 49.

स्वङ्ग s. अङ्ग.

स्वच्छ (Kmdh. सुअच्छ) adj. दा fem. rein,
durchsichtig.

स्वच्छक (vom vor. §. 558) adj. झिका fem.
= dem vor. 109, 9.

स्वच्छन्द (Bhvr. स्वच्छ०) adj. दा fem. un-
gezwungen; ntr. freier Wille 64, 4.

स्वजन (Kmdh. ज्ञ०) msc. ein entfernter Ver-
wandter; Dienerschaft 181, 18; 186, 24.

स्वजन्य (von स्वजाति Kmdh. स्वज) adj. या
fem. zum eignen Geschlecht gehörig
123, 18; 124, 11.

स्वञ्ज (§. 35, 36, 37; 154, 2, 2; 156, 1)
‡ Atm. (§. 789, V) Speth. स्वज (§. 795, V)
umarmen. Pf. red. (§. 828).

— परि (§. 35, 36; 37) umarmen 32, 27;
40, 14; 64, 3.

स्वहृ s. शहृ.

स्वतन्त्र (eig. Bhvr. ज्ञ०) adj. रा fem. un-
abhängig, frei, mündig.

स्वतन्त्र (Bhvr. ज्ञ०) adj. (Nom. msc. Sing.
§. 98 Bem. 2) eigne Kraft habend,
urkräftig 290, 7.

स्वतस् (von स्व §. 572) adv. von selbst.

स्वदू स्वादू (§. 33) I Atm. (§. 789, V)
kosten, schmecken, süss sein. —
Caus. Desid. von स्वदू (§. 33, b). —
X Par. kosten, zerschneiden.

— आ Absol. auf अम् आस्वीदमास्वादम्
(§. 909) „durch fortwährendes Kosten“;
Ptcp. Pf. Pass. lieblich 180, 7. — Caus.
kosten machen, erregen 218, 8. —
X kosten 100, 13; 113, 2.

स्वधर्म (Kmdh. ज्ञ०) msc. die einem ins-
besondere zukommende Pflicht, Be-
schäftigung, Eigenschaft

स्वधा (Kmdh. ज्ञ०) letztes nach Anal. von

§. 335, b) fem. Selbstsetzung, Selbst-
bestimmung 290, 4, Opfer, Speise (?)
294, 6, in der gew. Spr. Ind. (§. 781)
Ausruf beim Opfer (mit Dat. §. 785;
prafixartig §. 243).

स्वधिति msc. fem. oder ती fem. Axt.

स्वधितोवत् (vom vor. §. 562, ved. S. 239
मत्) adj. ती fem. mit Waffe versehen
293, 2.

स्वधिहान (Bhvr. सुअधि०) adj. ना fem. mit
schonem Boden versehen 25, 51.

स्वन् (§. 33; 42) I (X nach Vop. §. 208,
209; 843, 844) Par. tonen, schmu-
cken. Pf. red. (§. 828), Ptcp. Pf. Pass.
(§. 896, 2). — Intens. ved. (§. 169
Bem. 3). — Caus. (§. 202, 881, 4,
916).

स्वन (vom vor. §. 327) msc. Ton (§. 470).

स्वनगर (Kmdh. ज्ञ०) ntr. Geburtsort 15, 29

स्वप् (§. 41, b Ntr.; 154, 3; 156, 1) II Par.
(Anomahieen §. 819, 2. 3) schlafen
109, 21, 139, 52; 53; 163, 68; 168, 95,
199, 16. ep. Atm. 38, 15 auch im
Pantschat. 109, 4. Pf. red. (§. 826, 3,
828). Ptcp. Pf. Pass. (§. 894). Intens.
(§. 177), Desid. (§. 193). — Causale
Aor. u. Desid. (§. 844; 185 Ausn. 3)
— प्र प्रसुप्त eingeschlafen 38, 6; 135, 5,
141, 74; 199, 6.

स्वप्स् (Bhvr. सुअप्स्) adj. schöne Werke
machend 292, 9.

स्वपितृ (Kmdh. ज्ञ०) msc. der eigne Vater
42, 20

स्वप्न (Vb. स्वप् S. 165, n, 3. 6) msc. Schlaf,
Traumen, Traum.

स्वभाव (Kmdh. ज्ञ०) msc. (das eigne
Sein) Natur, natürlicher Zustand, ur-
sprungliche Anlage, Charakter 105,
17; 109, 20.

स्वयंवर (Kmdh. स्वयम्स्व०) msc. Selbst-
wahl 26, 68 (vergl. das folg.).

स्वयंवरा (Kmdh. wie das vor) fem. (selbst wahlend) eine ihren Mann selbst wahlende Jungfrau.

स्वयंकृत (Kmdh. Oyम्ऽकृ^0 letztes Ptcp. Pl Pass. von कृ) selbstgethan, selbstverschuldet 98, 4.

स्वयम् Ind (§. 783 eig. Nomin. von स्व §. 777, 783) selbst (vorderes Glied in Zsstzg §. 662, 1).

स्वयम् (Ttp. Oyम्ऽम् §. 289) msc. (durch sich selbst seiend) Brahman, Vishnu, Siva, Liebe, Zeit.

स्वयुक्ति (Bhvr. ऽयु^0) adj. sich selbst anspannend 289, 9.

स्वर (स्वर) X Par. (§. 208; 209; 843; 844) tadeln.

स्वर (Vb. *स्वर „leuchten“ s. सुर) Indec. (§. 781) Himmel, Paradies; eine der sieben Oberwelten, Luft, Glanz, Schönheit; ved. Sonne (wie *hware* im Zend) 289, 9 (§. 104, 2; 105 Ausn. 4; 106 Bem. 2; 588, III).

स्वर (Vb. स्वर) msc. (und ntr. §. 708) Ton, Stimme; Vocal; Accent (§. 441, 2, b).

स्वर (S. 156, §. 397) msc. Indras Donnerkeil, Pfeil, Spane des Opferpfostens, Opfer, Sonnenschein.

स्वरूप (Bhvr. ऽरूप) adj. पा fem. (eigne Gestalt habend, angemessen) angenehm, schön, weise. (Kmdh.) ntr. (eigne Gestalt) Natur, natürlicher (wesenhafter) Zustand.

स्वरूपिन् (vom vor. Kmdh. nach §. 563) adj. विपात fem. eigengestaltig 26, 64.

स्वर्क (Bhvr. सुऽवर्क) adj. का fem. 293, 1 wohl „schon flammend“ vergl. अर्च (Sch. schon gehend).

स्वर्ग (eig. Ttp. von स्वर u. ग aus Vb. गम् nach Anal. von §. 272) msc. Himmel, Indra's Paradies (§. 551).

स्वर्ण (ob eig. Bhvr. anomal aus सुऽवर्ण oder von Vb. *स्वर?) ntr. (und msc. §. 711) Gold.

स्वर्त s. श्वर्त.

स्वर्द I Atm. (§. 789, V) kosten, schmecken.

स्वर्मानु (eig. Ttp. स्वरऽम्) msc. Bezeichnung des Rahu, der Personification der Sonnen- und Mond-Finsternisse.

स्वल् I Par. gehn. — Caus. Aor. (§. 844).

स्वलंकृत (Kmdh. सुऽवलं^0 s. कृ mit अलम् als Praef.) adj. ता fem. schon geschmückt 60, 35.

स्वल्प (Kmdh. सुऽम्वल्प) adj. पा fem sehr klein

स्वल्पक (vom vor. §. 558 ff.) adj. विक्र fem. = dem vor.

स्वल्पशिला (Kmdh. ऽशिल^0) fem. ein sehr kleiner Stein

स्वल्पशिलाय Vb. Denom (vom vor.) Atm. (§. 225) sich wie ein sehr kleiner Stein benehmen, ein sehr kleiner Stein werden 165, 78.

स्वसृ fem. Schwester (§. 433; S. 246, III; §. 698).

स्वसृत् (Ttp. ऽसृत् von Vb. सृ §. 289, S. 133, O, 1) adj. selbstschretend 290, 11; 293, 4.

स्वस्व s. स्वस्व.

स्वस्ति (Kmdh. सुऽवस्ति S. 162, ति, 2) Ind. (§. 781, aber ved. deklinabel) eine Partikel des Segens, Glückwunsches, der Beistimmung (Wohlsein) Heil, Glück (mit Dat. §. 785; §. 588, III).

स्वस्तिक (vom vor. §. 558 ff.) msc. ntr. eine besondere Art Tempel; msc. ein glücklicher oder Glück bedeutender Gegenstand, eine kreuzähnliche mythische Figur; Kreuzweg, eine besondere Art Gebäude; eine besondere Art religiösen oder speculativen Satzens 217, 17.

स्वस्त्ययन (Bhvr. स्वस्तिऽयन Gluckspfad)
adj. ना fem. Segen bringend, ent-
haltend 144, 106; sbst. ntr. Verab-
schiedung 25, 50 (vgl. Sâma V. Gl.).

स्वन्व (Ttp. ऽस्य von Vb. स्वा) adj. sich
auf sich selbst verlassend, fest, ent-
schlossen, sicher 116, 23.

स्वनीय (von स्वन्व nach §. 433, wo statt
इष्णु zu schreiben ist: 1. इ) msc.
—Schwestersohn.

स्वागत (eig. Kmdh. सुऽन्नागत) ntr. Will-
kommen (§. 588, II; S. 231, क, 11).

स्वाति msc. fem. (§. 712) oder तो fem.
der Stern Arkturus, funfzehnte Lunar-
station (gilt wohl für einen gluck-
lichen Stern, da das Wort von सु
„glücklich“ und Vb. अत् गेह्न्“ ab-
geleitet wird); eine der Frauen der
Sonne; Schwerdt (§. 503).

स्वादू s. स्वदू.

स्वादु (vom vor. S. 157) adj. fem. दु oder
दुनी suss (§. 554, VI).

स्वाधीन (Ttp स्वऽअधीन) adj. ना fem. von
sich selbst abhängig) unabhängig (von
andren), frei.

स्वाध्याय (Ttp. स्वऽअध्याय) msc. leises Be-
ten; Studium der Veden (§. 125; 126;
127, 2; 588, III).

स्वान्त (S. 161 त wohl eig. Bhvr. स्वऽअन्त
„Ende in sich selbst habend“) ntr.
Geist; Fähigkeit zu denken und zu
fühlen, Hohle, Grotte.

स्वामिन् (von स्व §. 564, V) msc. Herr,
Gebieter, Stadtoberster 180, 20; Ko-
nig, Gemahl, Vishnu, Siva, Kârṭikeya;
adj. नी fem. besitzend, zu eigen ha-
bend (§. 644, III, 8).

स्वामिराज msc. N. ppr. 255, 155.

स्वायम्भुव (von स्वयम्भू §. 585, II) adj. वो
fem. von Svayambhū stammend 140,
61; 63.

स्वायुत् (Kmdh. सुऽन्नायुत् letztes Vb. युत्
nach §. 289 mit Praf. आ) adj. sich
schön, gern, anschrrend 294, 2.

स्वारोचिष msc. N. ppr. eines der Manu
140, 62.

स्वार्थ (Kmdh. स्वऽअर्थ) msc. eigne Sache,
eigne Angelegenheit, eignes Interesse,
eigner Vorthail 161, 59; 163, 66,
176, 94, 269, 292; Arbeit 183, 16.

स्विदू (§. 156, 1) Par. schwitzen. Aor.
(§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894;
895, 9; 897, 1). — Caus. Desider.
(§. 33, b). — I Atm. (§. 789, V) sich
salben, ausgießen, schwitzen (?);
verwirrt werden.

स्विदू (Kmdh. सुऽइदू) Ind. (§. 786, S. 11
n. 2) Partikel bei Frage, Zweifel
„etwa“ 106, 17; „oder“.

स्वर्कु s. स्फुर्कु.

स्वृ (§. 155, II, A Bem. 3) I Par. tonen,
gequält werden, gehn; Pf. red (§. 831).
Desider. (§. 189). — Caus. tonen ma-
chen, singen; ved. Aor. सस्वरू (S. 383
n. 2) 294, 5.

— सम् wenn intransitiv Atm. (§. 790).

स्वृ (स्वृ स्पृ चृ) IX Par. (verkürzen im
Spcth. den Vokal, sind §. 805, II hin-
zuzufügen) verletzen.

स्वेक् s. स्वेक्.

स्वेच्छा (Kmdh. स्वऽइच्छा) fem. eigner Wille,
Unabhängigkeit.

स्वेद (Vb. स्विदू) msc. Schweiss, Wärme,
Hitze, warmer Dunst, warme Feuch-
tigkeit; adj. दा fem. schwitzend, warm,
sich abmühend 292, 8.

स्वेर (§. 86 Ausn. 2?) adj. रा fem. nach
eignem Willen (gehend) handelnd,
unabhängig, frei, nach Lust 79, 25;
aus freien Stücken 280, 411.

स्वैरिन् (§. 86 Ausn. 2?) eher vom vor.

nach Anal von §. 563) adj. **हृषी** fem.
nach eigenem Willen handelnd, unab-

hangig; fem. eine unkeusche, leicht-
sinnige Frau

ह

ह (fur ved. **घ** wo s.) Ind. (§. 786, S. 11 n. 2, §. 127, 2, 11 u. Bem.) hebt das vorhergehende Wort (= $\gamma\epsilon$) verstar-
kend hervor 12, 2; 25, 62; insbes.
Pf. rod. (vgl. Pān III, 2, 116) 50, 6, 9,
51, 2; 59, 19, 65, 13; 17; 81, 53
(lautlich wurde goth. **ga**, ahd. **ka**
regelrechter Reflex sein, dürfen wir
diese, als Prafixe der Ptcp. Pf., damit
identificiren?)

हंस (S. 172, स; cher Vb **हस्**) msc
Gans, Schwan (§. 492).

हंसजातीय (vom vor § 565, IV) adj. **या**
fem. vom Geschlecht der Gänse seiend
125, 3.

हंसतूल (Tip. **स्तू**) msc. ntr. (Gansebaum-
wolle =) Gansedaum 198, 17.

हंसो (eig. fem. von **हंस** §. 690, 3) fem.
N. ppr. 275, 359.

हट् I Par. leuchten, glänzen.

हट् I Par. springen, gewaltsam han-
deln, an einen Pfahl binden.

हठ (vom vor.) msc. Gewaltsamkeit.

हत्या (Vb. **हन्** §. 338) fem. das Todten.

हट् (§. 156, 1) I Atm. (§. 789, V; nach
einem Gr. auch Par. aber ohne Gel-
tung von §. 789, I?) - zu Stuhle gehn.

हन् (§. 25, 1 Ausn. 4; 29, 3. 7 u. Ntr.,
154, 2, 4. 5 u. Bem.; 156, 1; 158
Bem. 2) II Par. (Anom. u. Spth. §. 800
IV, 3; 809 Bem. 2 Bem.) ved. (nach
Analogie von **तिष्ठ**) auch I (**तिष्ठ** §. 795,
VI, 4) schlagen, treffen 33, 4; 97, 5;
12; 108, 6; tödten 3, 1; 2; 18, 41;
62, 51; 67, 14; 69, 38; 74, 22; 89, 9;
28; 113, 5; 163, 70; 281, 433; ver-

nichten 32, 28; 117, 21, 153, 15,
163, 66; in Bhvr. „ohne“ 175, 49,
hindern 266, 253 Aor. (§. 847 Bem.,
856, 7), Fut II (§. 870); Pass. Aor. ff
(§. 881; 883; 884); Ptcp. Pf. **रुद**.
(§. 890); Ptcp. Fut. Pass (§. 906, II
Ausn. 3), Absol. auf **अम्** (S. 912), **हन्**
(§. 655, II, 2). Theils neben, theils
statt **हन्** tritt **अथ** oder **अथ** (jenes or-
ganisch richtiger, aber dieses die
Orthographie der Veden und Vopad
und Hemach., in Ableitungen bald
अ bald **अ**) ein (§ 147, 1; 154, 1) und
zwar im Aor. (§. 856, 7 vgl. 849, II),
Precat. (§. 865), Pass. Aor. u. s. w.
(§. 881; 883; 884), Ptcp. Fut. Pass.
(§. 906 vgl. §. 547, IX); schlagen, tod-
ten, vernichten 69, 48; 107, 5; 122,
9; 10; 191, 10; 265, 240; 274, 348,
ep. und im Panschat. auch Fut. II
68, 31; 122, 1, im Panschat. auch
Pass. im Spth. 107, 7; 120, 8; 128,
19. — Intens. **हन्** wiederholt schla-
gen 293, 2 (ved. Conj.), in Bed. „scha-
digen“ **हन्तो** (§. 176, 2; ved. 167
Bem 1, 169 Bem. 3; Anomal. in Spth.
§. 804; nicht von **अथ** **अथ** §. 164). —
Desid. **हन्ति** (§. 193). — Caus. **घाति**
(§. 204) todten machen 16, 13; 18, 40;
134, 16; 198, 3; umbringen lassen 54, 9
(ep. **घातयिष्याम** fur **अम्** §. 870 Bem.).
— **अथ** vernichten 153, 15.

— **अथ** treffen 35, 7 (**अहन्** ep. Impf. nach
Anal. §. 819, 2 s. 3, b) 39, 6 (von **अथ** s.
Simpl.) 40, 9; schlagen, verwunden,
194, 11.

- ऋ, wenn intransitiv, oder mit einem eignen Glied als Object, im Atm. (§. 790) treffen, schlagen 45, 13; 72, 20; 113, 15; Atm. sich todten 199, 12.
- — अया verwunden 43, 25.
- — प्रत्या abwehren, pariren 31, 11 (Atm. vgl. bei ऋ, aber ep. ohne dass das Object ein eignes Glied).
- — समा schlagen 129, 20.
- उद्, in die Höhe schlagen; erheben 97, 5, 290, 11 (ved. Spth. त्रिघ्न Atm. s. Simpl. „aus ihren Sitzen“); sich aufhängen (ep. Atm.) 76, 40; उद्धत stolz, übermuthig, arrogant 129, 8; 277, 377; roh, rauh 129, 20.
- — समुद् समुद्धत stolzirend 171, 15.
- उप उपहत geschlagen 130, 21; 252, 189; verwirrt 175, 48.
- नि (§. 29, 7 u Ntr.) niederschlagen, todten 23, 35, 35, 9; 48, 3; 54, 10, 66, 13; 118, 4; 157, 36; 270, 304; 273, 335; 336; 280, 414; vernichten 173, 36; 199, 11.
- — विनि विनिहत getodtet 24, 46.
- निस् तोदten 281, 432.
- प्रति entgegenschlagen, hindern, hemmen 164, 73.
- वि verstören, hindern, hemmen 163, 66; 164, 73, vernichten 171, 17.
- सम् zusammenschlagen; संहत hart, stramm 78, 25; 79, 29; 33, 35; verbunden 266, 255.
- जहन् (vom vor. S. 133, O, 1 vgl. § 25, 1 Ausn. 4) adj. (Decl. § 754, III) fem. जहन्ती (§. 699; 686) todtend (S. 221, §. 592, II).
- हन्त Interj. (§. 786; 127, 2, 5) bei Freude, Mitleid, Kummer 92, 41; Hast, Anfang der Rede.
- हन्तुमिन्स् (Bhvr हन्तुम् (Inf. vor हन्) ५म०

nach S. 247, VI) adj. zu todten gesinnt 198, 10.

हम्म् I Par. gehn.

हंय् I Par. gehn, verehren, tonen, ermuden.

— निस् verachten (vgl. निस् mit Vb. कृ tadeln u. s. iv.) 52, 18 s. Anm.

हय (Vb. हि S. 139) msc. Pferd; fem. यी (§. 690, 4; 691) Stute.

हयशास्त्र (Kmdh §. 656, V ५३०) ntr. Lehrbuch die Pferde betreffend, Kunst Pferde zu behandeln 25, 53.

हर (Vb. ह) adj. री fem. nehmend, greifend, fortreissend 175, 50; msc. Bez des Siva.

हरण (Vb. हृ) ntr. das Wegnehmen, der Raub 9, 38; 64; 81; 52; 162, 60; Wegnahme (Aufhebung) 260, 180.

हरि (S. 152, §. 394, vgl. Sāma-V. Gl. ह्री) adj. grun, gelb, msc. Vischnu; Indra, Lowe, Ross (§. 558, VII; 563, IX).

हरिगण msc. N. ppr. und (Ttp) Schaar von Rossen 257, 142.

हरिचन्दन (Kmdh. सच०) msc ntr. eine gelbe wohlriechende Art Sandelholz

हरिण (S. 154 इन vgl. हरि) adj. यी fem. gelblich weiss; fem. ein goldnes Bild (eine Statue von Gold).

हरिणधामन् (eig. Bhvr. सध०) msc. (gelblich weisse Strahlen habend) Mond 286, 402.

हरिणी s. हरिण und हरित.

हरित् (S. 153 इत् vgl. हरि) adj. grun, msc. Sonnenross (ein Falber); fem. Weltgegend.

हरित (vgl. हरि) adj. ०ता oder ०रिणी fem. (§. 689) grun (§. 225; 442; 446, 521 vergl. 459).

हरिताय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. grun werden (§. 225).

हरिद्रा fem. Gelbwurz (§. 450, 535).

हरिम्न (S. 167, §. 416) msc. Zeit, (von हरि nach Analogie von §. 554, VI) Bloss 289, 11.

हरिहेतिहृति msc. 236, 15 = चक्रवाक, indem हरिहेति (Ttp. ॥हेति) Geschoss des Vishnu = चक्र (Diskus des Vishnu) und हृति (von हृ „das Rufen“) = वाक (von वच् „Rede“) eine Art Ente.

हर्तृ (Vb. हृ) msc. ntr. त्री fem. einer, welcher nimmt, wegnehmend, raubend (§. 434; 554).

हर्म्य ntr. (§. 708) Palast.

हर्त्य I Par. gehn, lieben, wünschen, bitten, drohen, ermüden.

हर्ष (Vb. हृप्) msc. Freude (§. 225; S. 225 दत्त).

हर्षण (Vb. हृष् §. 253) adj. णा fem. erfreuend.

हर्षाय Vb. Denom. (von हर्ष) Atm. (§. 225) sich freuen.

हर्षल (Vb. हृष् S. 158 उल) msc. Liebhabe, Hirsch; erfreut 285, 473.

हल् I Par. pflügen.

हलहलाशब्द (Kmdh., हलहला ist ein tonnachahmendes Wort nach §. 243 aus *हलत्) msc. Geschrei halat 41, 1.

हलि (Vb. हल्) msc. Furche, Ackerbau (§. 213 Bem.; 224 Bem.; 433).

हलि Vb. Denom. (vom vor.) Par. (§. 213 Bem. 1) = हलिं ग्रह्.

हव (Vb. ह्वे §. 333 u. हृ) msc. das Rufen, Anrufung, Herausforderung; Opfer.

हवस् (Vb. ह्वे vgl. das vor.) ntr. Lobgesang 291, 12.

हव्य (Vb. हृ S. 168 व) ntr. (§. 708) Opfer. हव्यवाहन (eig. Ttp. उव⁰ §. 285, b) msc. (eig. der das Opfer zu den Gottern führende) Feuer.

हव्याश (eig. Ttp. हव्यऽवाश nach §. 269 von Vb. १. अश्र) msc. (eig. der das Opfer verzehrende) Feuer.

हस् I Par (vgl. §. 790, IV) lachen 105, 7, 185, 24. Aor. (§. 849, 2 Ausn.). हन्ति s auch bes.

— उप verspotten 149, 29 V. L.

— प्र in Lachen ausbrechen, lachen, lacheln 4, 21, 24, 42, 185, 24, प्रहन्ति gelacht habend, lachend 101, 14, 111, 10. — Caus. zum Lachen bringen 196, 24

— त्रि lachen 113, 11, 126, 24; 272, 322, हस्ति (Ptcp. Pf. Pass. vom vor. nach §. 333) ntr. das Lachen, Gelachter.

हस्त (S. 161, त. 2°) msc. Hand, Russel; ntr. (§. 711) Blasebalg; in Bhvr fem ता (§. 693, vgl. §. 664) 87, 10 (§. 503, 558, VII; 563, I. IV; 656, II, एत प्रafixartig §. 244)

हस्तवत् (vom. vor. §. 562) adj. त्री fem behand, geschickt 197, 18.

हस्तिकर्षा (msc.?) N. ppr. eines Distrikts 247, 32.

हस्तिन् (von हस्त §. 563, IV) msc. Elephant; fem. त्री Elephantin (§. 441, 556 Bem., S. 224 वाचन).

1. हा III Atm. (§. 789, V) Spcth. तिहा u. s. w. (§. 801) gehn. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

— उद् sich erheben 183, 13.

2. हा (§. 154, 2, 3) III Par. (Anom. des Spcth. §. 801, II) verlassen 21, 11, 162, 64; aufgeben, wegwerfen 185, 3; verlieren 35, 5 हीन (Ptcp. Pf. Pass. §. 897, 5) beraubt, ohne 76, 40, 117, 16; 17; 263; 219. Prec. (§. 865), Ptcp. Pf. Pass (§. 897, 5); Absol. (§. 914, II). Intens. (§. 169 Ausn. 5) — Desider. verlassen wollen 188, 8.

— परि परिहोषा beraubt 221, 14.

— — विप्र विप्रहीन (gegen Gr. §. 29, 6, aber wohl zu corr. in ०हीन) verlassen 8, 27 (mit Inst.).

— वि verlassen 88, 28, 109, 22; 147, 13, विहीन beraubt (Abl.) 48, 4, 154, 17.

हा Interj. (§. 786, S 11 n 2) bei Kummer, Vorwurf, Freude, ha! verdoppelt हाहा 32, 25, 100, 19 vgl. bei कृ. हाटक adj fem. टिका golden; sbst. ntr. Gold.

हान s 1 हा.

हानि (Vb. 2 हा § 354 S. 166 नि) fem. das Verlassen, Verlust, Beraubung, Mangel 260, 179.

हार (Vb ह्) msc. Perlenkette (हारा §. 335).

हारक (Vb ह्) msc. Dieb, Rauber.

हारिद्रव (von हरिद्रु S 156, उ, 1 §. 535 eine Art Baum, und eine Pflanze • Curcuma zanthorhizon) 289, 12 (Sch. हरितालद्रुम aber es wird kein Baum dieses Namens angeführt).

हारिन् (Vb. ह्) adj. रिपो fem nehmend, einnehmend, gefallend.

हार्द (von हृदय S. 221 §. 592 u. 554, II, B) ntr. Herzlichkeit, Liebe.

हार्मपुत्र msc. = Rāma 91, 28; 92, 35.

हालाहल ntr. eine Art Gift.

हास (Vb. ह्म् S. 142, अ, 23) msc. das Lachen, Gelächter.

हासिन् (Vb. ह्स् §. 282) adj. नो fem. lachend 283, 449.

हासित (von हस्तिन् §. 556 Bem.) adj. नो fem. so gross als ein Elephant; ntr. = dem folg.

हास्तिनपुर (Kmdh. पुर §. 649, I) ntr. Hāstinapura N. ppr. einer Stadt.

हास्यता (nach § 554 von हास्य Ptcp. Fut. Pass. von ह्स्) fem. Zustand des Ausgelacht (Verspottet) -werdens 257, 144.

हाहकृत (Ttp. हाहा (s हा) सकृत (von कृ Ptcp. Pf Pass.) adj. ता fem. in Kriegs-

larm versetzt (vgl हाहाकार bei Wils) 32, 25, 41, 22.

हि (§. 29, 4, 158 Bem. 2) V Par gehn, schicken Desider. (§. 193 Bem. 1).

— ऋ (§. 29, 4) entsenden 33, 5; 184, 19, 197, 8, 239, 55 (Pf red. निघाय § 158 Bem 2); 270, 302 (mit Gen. statt Dativ), 284, 467; werfen 34, 9, 40, 12 (ep. प्राहिषवम् statt ०हिषवम् §. 802); 106, 9

हि Ind. (§. 786), denn, weil; gewiss; andrerseits, aber 10, 2; 180, 20 (§. 127, 2, 4; 134, 6); Interj. des Schmerzes, Neides, der Verachtung, Eile.

हिम् (aus altem Desider. von ह्न् nach Anal. von लिप्स् von लभ् vgl. S. 75)

VII und I Par. schlagen, verletzen

हिंसा (vom vor. §. 334) fem. Mord, Bosthal.

हिंस्र (Vb. हिंस् §. 304) adj. रा boswillig, morderisch, wild, furchtbar.

हिंसाहिंस्र (Dvnd. §. 629) ntr. bos und gut 137, 29.

हिकृ I Par. Atm. (§. 789, I) schluchzen — X Atm. V. L. von किकृ wo s

हिट् s. बिट्.

हिण्ड I Atm. (§. 789, V) gering achten

हित (eig. Ptcp. Pf. Pass. von धा) adj. ता fem. (eingesetzt, angeordnet) passend, angemessen, zutraglich, dienlich, würdig, gut, liebevoll, freundlich, ntr. das Gute, Beste, Wohl 82, 12; 162, 65, 163, 66, 250, 62, 260, 184.

हितकाम (Ttp सकृ §. 275) adj. मा fem. das Wohl (von jemand) liebend, wohlgesinnt 125, 23.

हितकाम्या (nach §. 334 von einem Denom. ०म् nach §. 239) fem. Liebe zum Besten 15, 2.

हितार्थिन् (Ttp. हितं अर्थिन् letztes nach

4, 15; 5, 2; 63, 17; 67, 22; 78, 19, 85, 48; 92, 35; 98, 12, 110, 24, 132, 4; 148, 21, 180, 21; 184, 19; 240, 62; aufheben (gegen) = werfen 37, 29. — ved. Intens. (§. 174). — Caus. nehmen machen; Pass. Ptcp. Pf. geraubt 276, 367; trinken gemacht 276, 368.

— अनु nachahmen, wann nur Atm. (§. 790, II). अनुहर्त्तु (§. 430, 2, c; 588, V).

— अण् wegnehmen, rauben 66, 10; 133, 9, 187, 21; 273, 331.

— अण् wegnehmen.

— — अण्यत् Caus. einen nehmen, geniessen, machen 200, 8.

— — प्रत्यक् Caus. gegen (einander) wegnehmen machen = unterbrechen 37, 30

— — व्यक् von einander trennen, unterscheiden 204, 13 — streiten 190, 2.

— आ zureichen, geben 187, 9. — Caus. empfangen 58, 11.

— — उदा verkünden 42, 12, nennen, prediciren 221, 14; 225, 67 उदाहृत (§. 656, IV).

— — — समुदा auseinandersetzen 139, 50.

— — उपा heimlich herbeibringen 282, 444.

— — प्रत्या berichten 45, 14.

— — व्या melden. व्याहृत (§. 894, II).

— — समा sammeln 49, 17.

— उद् herausnehmen 17, 27; 105, 16; 151, 4; 251, 74; 252, 89; herausreissen 176, 94; 183, 23; ausrotten 53, 25; 54, 16; aufrichten 189, 9.

— उप darreichen, geben, bringen, spenden 196, 18; 197, 9; 254, 110.

— निस् ausreissen 182, 6.

— परि vermeiden 158, 43; 192, 3; 261, 190.

— प्र angreifen 28, 20; 24 (Dat.); 30, 38 (Dat.); 63, 66; 100, 12, 104, 19 (Atm.)

kämpfen 35, 2; werfen 196, 23; stossen 201, 12.

— वि-sich erlustigen 52, 18.

— सप् einhalten 115, 9.

— — प्रतिसम् zuruckziehn 41, 7.

हृणीय Vb. Atm. (§. 235 vgl. Sāma V. Gl.) zurnen, sich schamen.

हृति (Vb. हृ) fem. das Wegnehmen, Rauben 261, 190.

हृद् in Declinat. und sonst für हृदय ein-tretend, s. letzteres.

हृदय ntr. (§. 708) Herz (Declin. mit Nblh.

हृद् §. 754, XV; 554, II, B; 563, I; 588, V; dafür हृद् S. 240, 9, 10; 246, II; 248, XVI; §. 670, 10).

हृदंगम् (Ttp. vom vor. und Vb. गम् nach §. 279, i vgl. S. 139) adj. मा fem. (zu Herzen gehend) ruhrend, gewinnend.

हृदयच्छिद् (Ttp. छिद् letzteres nach §. 289 von Vb. छिद्) adj. herzsplattend 36, 20.

हृष (von हृद् für हृदय S. 240, 9, 10) adj. या fem. lieb, lieblich, angenehm, schon.

हृद्गो (Kmdh. nach §. 656, V von हृद् für हृदय (S. 248, XVI) रोग) msc. Herzkrankheit (Herzleid) 289, 11.

हृष IV Par. in die Höhe starren (insbesondre von Haaren, als Zeichen der Freude) 72, 27; sich freuen 31, 17; 35, 9; 60, 33; 67, 18; 118, 15; 131, 5, 148, 25; 183, 13; 197, 6. — I Par. lügen. — Adv. (§. 858, VIII) Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 894; 896, 2; 914, I). — Caus. erfreuen 27, 10, 111, 14.

— नि निहृष्ट erfreut 198, 4.

— प्र प्रहृष्ट sehr erfreut 64, 4; 92, 42; 100, 4; 131, 9.

— सम् संहृष्ट in die Höhe starrend 89, 5, erfreut 67, 17; 22.

— — परिसम् परिसंहृष्ट sehr erfreut 66, 11.

हृषीकेश msc. Vishnu oder Krishna.

ह Interj. (§. 786) beim Rufen, insbesondere beim Vokativ 169, 96 (§. 134, 3, Bem. 2).

हेट् s. हेट्.

हेट् (हेट्?) I Atm. (§. 789, V) schlecht sein, qualen. — Caus. Aor. (§. 844, B) vergl. हेट्.

हेट् (हेल्) I Atm (§. 789, V) gering achten. — Caus. (§ 204 Aor. § 844; Pass. 881; Absol. §. 916).

हेट् (हेट्?) IX Par (Speth. हेट्पा ०णी) wieder geboren werden; Glück, Reinheit hervorbringen.

हेति (Vb. हि S. 162, ति, 2) fem. Waffe, Sonnenstrahl, Flamme.

हेतु (Vb. हि S. 162, तु) msc. (Antrieb) Grund, Motiv; von Wegen 69, 39, 263, 216; Mittel 251, 71 (Preiss), 270, 310; Logik 180, 8 (vgl. Roer Bhāshāp. S 32*). Loc. हेतो Ind. (§. 783).

हेतुता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zustand der Grund zu sein; Ursachlichkeit, Causalität.

हेतुत्व (nach §. 554 von हेतु) ntr. = dem vor. 221, 16; 232, 147.

हेतुमत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Gründen versehen 83, 20; 225, 68.

हेम (verstummelt aus हेमन्) ntr. Gold.

हेमक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. Gold 67, 20.

हेमकत्त (Bhvr. हेमन्क०) adj. त्ता fem. goldne Mauer habend 87, 15.

हेमकवच (हेमन् = काञ्चन und कवच = वर्मन्) msc. N. ppr. synonym mit काञ्चनवर्मन् 57, 28.

हेमन् (S. 167 मन् abgestumpft aus हेमन्त्) ntr. Gold, Winter (§ 563, VIII).

हेमन्त (S. 147 अन्त; aus हेमन्त् (s. das vor.) durch अ vgl. हिम) msc. ntr. die kalte Jahreszeit, Winter = November — December (§. 485; 496).

हेममय (von हेमन्) adj. ती fem golden 66, 6.

हेममालिन् (von ०ला Kmdh. von हेमन्माला nach § 656, V) adj. ती fem mit goldenen Kranzen versehen 72, 20

हेमवत् (von हेमन् §. 562) adj. ती fem golden 70, 2.

हेमवर्मन् msc. N ppr = काञ्चनवर्मन् (vgl. हेमकवच).

हेमाङ्ग (Bhvr. हेमन्ऽङ्ग) adj. fem. ता oder ती (§. 693) goldenen Körper habend 91, 32.

हेल् s. हेट्.

हेल्ता (Vb. हेल् §. 334) fem. Rücksichtslosigkeit 252, 84 (ohne Rücksicht), Verachtung, Leichtsin

हेल्ग्राम (Kmdh.) msc. Dorf Helu 278, 396.

हेल्दिपण (Ttp. हेल् ३ दिपण letztes Prakrit für दत्त Lassen Inst. L. Pr. S 125) adj. mit (dem Dorf) Helu beschenkt 278, 397.

हेप् I Atm. (§. 789, V) wiehern. — Caus. Aor. (§. 844).

हे Interject. (§. 786) des Rufens (§. 134, 3 Bem. 2).

हेम (von हेमन्) adj. ती fem. golden, kalt.

हेम्य msc. Namen eines Volkes (Vishnu-Pur. Index) 34, 12 (§. 430).

हेड I Atm. (ist §. 789, I hinzuzufügen) gering achten, gehn. — Caus. Aor. (§. 844). — vergl. हेट्.

हेतु (Vb. हु vielleicht हे vgl. §. 154, 3, S. 153 §. 406) msc. Priester, der beim Opfer die Gebete aus dem Rig-Veda recitirt (§. 534; 554, II, A; 646, 2; 653, VII Ausn. 10).

होत्र (Vb. हु S. 164) ntr. Feueropfer, Gegenstand, der im Feuer dargebracht wird.

होत्रवाहन msc. N. ppr. 11, 16.

होम (Vb. हु S. 166) msc. (u. ntr. §. 711) Opfer

ह्राड् s. ह्रड्.

ह्र II Atm. (§. 789, V) stehlen.

— नि verbergen

— — अतिनि अतिनिवृत्त्य (eher अतिः als Kmdh.) sehr laugnend 193, 9.

ह्रल I Par. hin und her wanken. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

ह्रस् Ind. (§. 783; Abl. oder Gen. §. 782) gestern.

ह्रस्तन (vom vor.) adj. नी fem. gestrig.

ह्रग् ह्रग् I Par. bedecken. Aor. (§. 849, 2 Ausn.). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

ह्रद् (Vb. ह्राद्) msc. (§. 708, 4) tiefer Teich (§. 492; 558, VI; fem. ही S. 691).

ह्रप् s. ह्रप्.

ह्रस् I Par. tönen, sich verringern, verkürzen 142, 83.

ह्रस्व (vom vor. S. 176, व, 2) adj. वा fem. kurz. Comp. ह्रसीयस् Superl. ह्रसिष्ठ (§. 554, VI; S. 228 ह्रियस्).

ह्राड् I Atm. (§. 789, V) tonen.

ह्रात् (Vb. ह्रत्) msc. Verminderung 142, 85; Ton.

ह्री III Par. sich schämen. Pf. red. und periph. (§. 836). Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. (§. 199).

ही (vom vor.) fem. Schaam.

ह्रीक् I Par. sich schämen.

हीमत् (von ही nach §. 562) adj. ती fem. verschamt, bescheiden 159, 43.

ह्रड् s. ह्रड्.

ह्रड् s. ह्रड्.

ह्रि (?) I Atm. (fehlt §. 789, V) gehn. — Caus. Aor. (wurde der Anal. von §. 844 folgen).

ह्रि I Atm. (§. 789, V) wiehern, gehn. — Caus. Aor. (§. 844).

ह्राड् s. ह्रड्.

ह्रग् s. ह्रग्.

ह्रप् ह्रप् X Par. sprechen, einen Ton von sich geben (vergl. कृप्).

ह्रस् I Par. tonen.

ह्राड् I Atm. (§. 789; V) sich freuen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 3; 897).

ह्रादिन् (vom vor.) adj. नी fem. erfreuend 149, 28.

ह्रल I Par. hin- und herwanken, zittern. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

ह्रि (ह्रि) I Par. krumm sein. Ptcp. Pf. Pass. (§. 895); vergl. ध्रि.

ह्रि s. ह्रि.

ह्रि (§. 154, 3; 160 Bem. 2) I Par. rufen; 289, 4 (ved. Aor. अह्रूयत S. 388, n. 2); 288, 14 (ved. Pf. अह्रूरे S. 377, n. 3. vergl. §. 826, 3 und §. 160 Bem. 2). Aor. (§. 856 Ausn. 1. vergl. §. 841). Intens. (§. 173). Desid. (§. 193 Bem. 1). — Caus. (§. 199 Ausn.) Aor. (§. 844, 4). Desider. (§. 192 Bem.).

— आ anrufen, herbeirufen, rufen 36; 61, 45; 116, 19; 126, 8; 192, 7, 9; 235, 4; herausfordern Atm. (§. 790) 4, 13, 26, 74 (ep. Pf. periph. आह्रूयामास S. 380, n. 4) 27, 10 (ep. आह्रूयान statt ०यमान §. 886, 2).

— — समा zusammenrufen 4, 10; 29, 2, 191, 10; rufen 193, 1; herausfordern 19, 7.

— उप Atm. (§. 790) anrufen.

— नि Atm. (§. 790) herabrufen 298, 24.

— वि Atm. (§. 790) anrufen.

— सम् Atm. (§. 790) erzählen.

Verbesserungen und Nachträge *).

S. 3 ff. Staft निरू ist allenthalben निरू zu schreiben; denn die im Zend entsprechenden Formen, welche, wenn निरू organisch wäre, das r halten bewahren müssen, zeigen allenthalben Reflexe von sskr. स्, oder ष. — S 4, Col. 2, Z. 4 v. u. bei अक्षिगत ad. „vor den Augen seiend 242, 81.“ — 5, 2, 9 v. o. l. §. 338 (statt 358). — 7 v. u. ad. „gegen 85, 59.“ — 6, 2, 1 v. u. ad. „अङ्गद (Ttp. अङ्ग „Glieder“ und Vb. द्दे „binden“) ein Armband.“ — 8, 2, 12 ad. „redlich 240, 62.“ — 20 hinter fem. ad. „(S. 230 §. 602)“ — 12, 1, 4 ad. „अत्रिनयनप्रभव (Bhvr. षद⁰ oder Kmdh. अत्र त्रि०; in jenem Fall das vordre Glied Ttp. अत्रि षन⁰; in diesem das hintre Bhvr. ०न षद⁰, entweder „seine Entstehung habend aus Atri's Augen“ oder „nicht entstanden aus dem dreiaugigen“ 238, 42“ — 12, 2, 6 v. u. zu अदृष्ट vgl. Muller ZDMG. VI, 227. — 16, 2, 6 v. u. l. „msc.“ del. „oder“ und ad. 128, 4. — 17, 1, 6 v. o. ad. „Galle 158, 18“ und dahinter „अनलद (Ttp. षद von Vb. द्दे) adj. दा fem. Gluth loschend 172, 25“ — 19, 1, 14 ad. „अनुपदिन् (Vb. पद §. 282) msc. Sucher 241, 70.“ — 4 v. u. ad. „अनुपवेश (Vb. विष्) msc. hartnackige Verfolgung 239, 48 s. Anm.“ — 19, 2, 21 v. o. l. „das Schliessen“; ebds. 22 ad. „das Schliessen“ und 24 l. „Schluss“ und vgl. Muller ZDMG. VI, 229. — 20, 1, 1 ad. „अनुलोमन् (entweder Ttp. nach Anal. von §. 353, V oder Bhvr. §. 666) adj. (Plur. nach §. 440) die Haare nach dem Strich k' bend, glatthaarig 68, 33.“ — S. 22 zu अन्वय und S. 23 zu अपरत्व vgl. Muller ZDMG. VI, 12. — bei अपराह्ण ad. „Abend“; bei अपाकत ad. s. Ntr. zu पाकत. — S. 24 zu अपेक्षा ad. „Vermittlung“ Muller ZDMG. VI, 221. — S. 24, 1, 22 ad. „im Gegentheil 153, 13.“ — 24, 2, 3 v. u. l. „Absolut.“ — 2 v. u. del. „zu“ und ad. „199, 22.“ — S. 25, 1, 5 v. o. „keine Negation habend“ und vgl. Muller ZDMG. VII, 291 n. 4. — S. 26, 1 bei अभित्तन ad. „Ruhm“; bei अभित्तु „ganz 171, 11.“ — S. 27 bei अभ्यन्तर ad. „nächste 120, 11; geheim 180, 9.“ — S. 28 bei अमृत ad. „Arznei; beides 238, 36.“ — bei अम्बर ad. „Himmel 236, 20; Himmel und Gewand 235, 7.“ — S. 28, 2, 7 v. o. l. „ntr.“ — S. 30, 2, 12 ad. „Voraussetzung“ Muller ZDMG. VII, 299; 310. — S. 33 ad. „अवलम्बन (Vb. लग्) msc. ntr. Taille.“ — bei अवलम्बन ad. „das Fassen 242, 82.“ — S. 35 bei अशोक ad. „ntr. (§. 531) dessen Blüthe 146, 6.“ — S. 36, 1, 15 l. असाधारण vgl. Muller ZDMG. VI, 227. —

*) Ich hatte zuerst die Absicht den Index zu der »Vollständigen Grammatik« in das Glossar aufzunehmen; allein der Umfang wurde dadurch um fast den 3ten Theil vermehrt worden sein, weshalb ich ihn wieder ausmerzen musste, doch ist in den ersten 16 Seiten einiges davon geblieben.

S 36, 1, 24 ad. „weich 240, 59.“ — S. 39 bei आकुञ्चन ad. „das Zusammen-
 machen 220, 5.“ — S. 42, 2 ad. आपूरण (Vb. पूर) ntr. das Anfüllen 132, 4. —
 Bei आभास ad. „Schein.“ — S. 43 ad. आरूपक (von रूपय) adj. (fem. रका und
 विका) sich auf das Walddleben beziehend 9, 39. — S. 45, 1 ad. आग्रह (Vb. ग्रु)
 adj. वा fem. nachgiebig, gehorsam 191, 8. sbst. msc. Versprechen; Leid; Feh-
 ler. — S. 46, 1, 14 l. „Eigenschaftswort“ statt „Concretum.“ — S. 49, 1, 9 ad.
 „melden 53, 4, 58, 12 (Gen).“ — S. 50, 2, 12 bei ईषा ad. „fem. शा Deichsel
 eines Pflugs, Wagens 34, 14.“ — S. 51, 2 bei उच्छ्राय ad. „Zunahme, Ausbrei-
 tung 173, 31.“ — Bei उरुक् ad. „strömen lassen 170, 6.“ — S. 54, 1, 21 ad.
 उद्घाटित्त s. 2. घट. — ebds. 24 bei उद्देश ad. „das Ausdrucken“ vergl. Müller
 ZDMG VI, 6. — S. 56, 2 bei उपस्कर vergl. सूप्स्कर. — bei उपस्थ ad. „im ntr.
 Nahe; Abl. „von“ (vgl. den Gebrauch von सकाशा) 35, 3.“ — S. 57, 1 bei उपाधि
 ad. „Bedingung“ Muller ZDMG. VII, 291; 299 — bei उभयतस् ad. „in beiden
 Fallen.“ — S. 58, 1, 16 l. „Hochzeitsschnur.“ — ebds. Z. 28 ad. „gross 236, 12.“ —
 ebds. Col. 2, 13 ad. „Meteor 183, 38.“ — S. 61, 1, 31 l. Acc. Gen. und Abl
 182, 4. — Col. 2 bei ऋक् ad. „vgl. रिक्“; und bei ऋष् ad. „vgl. कष्. — S. 66, 2
 bei कट् und 67, 1 bei कट् l. „Aor. ohne Vriddhi (§. 849, 2 Ausn.).“ — S. 67, 1
 bei कण्टक ad. „Verbrecher 144, 115.“ — S. 68, 1, 7 l. „auf keine Weise =
 nie.“ — Z. 13 ad. „Rede 160, 54“ — S. 69, 2, 4 ad. „zur Liebe verlocken 149,
 30.“ — S. 70, 1, 3 ad. „कम्बू msc. Armband.“ — ebds. bei कर्ण ad. „vergl.
 Muller ZDMG. VI, 221; 223.“ — bei कर्णद del. „Geflecht“ und l. „(in Bhvr. den
 Korb aller Listen enthaltend).“ — S. 71, 2 bei 2. कल् ad. „sehn, erkennen 242, 83;
 tragen, haben“, — del. „bekannt“ und vgl. धैर्यकलित. — ebds. Z. 4 v. u. l. „befestigen
 239, 45, zuruckziehn.“ — S. 72, 1, 4 l. „82 (lieblich tonend).“ — S. 73, 2 bei कष् ad.
 „vergl. वृष्.“ — S. 74, 1, 5 ad. „neher von einem alten Intensiv *काकल् von कल्.“ —
 S. 75, 1, 1 v. u. ad. „s. n. zu 180, 13.“ — S. 76, 1, 7 ad. „Muller ZDMG. VII, 294.“ —
 S. 76, 2, 29 ad. „Scheiterhaufen 108, 13.“ — S. 79, 2, 27 del. „कुत्स्य u. s. w.“ —
 Z. 28 ad. „adj. (vom vor.) schlecht 153, 12.“ — S. 89, 2, 5 ad. „252, 87.“ — S. 94, 1, 2
 ad. „Verzug 108, 21.“ — S. 97, 1, 17 ad. „vgl. Anm. zu 260, 176.“ — ebds. 2, 31
 ad. „Zuflucht 8, 22.“ — S. 107, 2, 12 hinter „Wolke“ ad. „und Körper 277, 377.“ —
 S. 125, 2, 21 ad. „geloben (Parasm ep.).“ — S. 146, 1, 4 v u. ad. „die Fähigkeit
 ohne irgend ein Hinderniss alle Wesen und Dinge des Weltalls zu seh'n Burn.
 Lot. d. l. b. l. 821.“ — S. 170, 2, 10 ad. „Muller ZDMG. VI, 224.“ — ebds.
 Z. 6 v. u. ad. „Bestimmtheit Muller a. a. O. VI, 229.“ — S. 177, 1 bei पक्ष ad.
 „Theil, Muller a. a. O. VI, 229 n. 2; 233 n. 3.“ — S. 182, 1 bei पदार्थ ad. „vgl.
 Muller a. a. O. VI. 4. 10 ff.“ — S. 184, 1, 1 ad. „Überlegung Muller a. a. O. VI,
 229 n. 2“ — S. 188, 1, 4 ad. „künstlich hervorgebracht“ Muller a. a. O. VI, 27. —
 S. 201, 2 bei प्रतिज्ञा ad. „Behauptung Muller a. a. O. VI, 232. - VII, 307“; bei प्रतिपक्ष
 ad. „Muller ebds. VII, 290.“ — bei प्रतिभा Burnouf Lot. d. l. b. l. 299 —
 S. 202, 2 bei प्रत्यक्ष ad. „sinnlicher Eindruck Muller ZDMG. VI, 226“ — S. 204,
 „29 hinter Ind. streiche die Klammer und setze statt „messer“ „mit Ablat.“

Siddhant Kaum. 39 a.“ — S. 205, 1 bei प्रमाण ad. „Mittel zum Wissen Muller ZDMG. VI, 234; VII, 298.“ — bei प्रयत्न ad. „Willen.“ — Col 2 bei प्रयत्न ad. „dramatische Aufführung.“ — S. 206, 2, 28, ad. „Auseinandergehnmachen“ — S. 214, 1 mochte ब्राह्मण्ड wohl Knüßbar. nach §. 656, III sein „mit einem Stock zu vergleichender Arm“; der Sinn ist vielleicht „den Arm (stramm) wie einen Stock lang ausstreckend.“ — S. 217, 2 bei अह्न ad. „Muller ZDMG. VII, 299.“ — S. 220, 2, 4 ad. „Muller ebds. VI, 10, 2.“ — S. 230, 2, 7 vgl Muller ebds. VI, 26 insbes. 219. — S. 236, 2, 1 ad. „प्रवेद्य Gegenstand des Erkennens, Muller ebds. VI, 4; 234.“ — S. 238, 1, 1 v u. l. „मरीचि.“ — S. 253 ad. bei वान „Anschürung (des Wagens) 4, 17.“

Ich benutze diese Gelegenheit, auch einige Verbesserungen der „Ersten Abtheilung: der Grammatik“ anzuknupfen.

S. 34 Z. 23 hinter „Causalia“ ad. „und Themen der Xten Conj.-Cl. und Denominativa auf इ (अय).“ — S. 39, 5 l. „तितड.“ — S. 41, 9 del. „सु bis सृत्.“ — S. 46, 7 v. u. l. „Consonanten, ausser Halbvokalen, anlautenden und wenn gar kein Suffix antritt, aus.“ — S. 48, 24 l. „2. खंस खंस् und die davon (nach S. 131, 0) abgeleiteten खस् खस् verwandeln sich u. s. w.“ — S. 49, 8 l. „Ein consonantisch auslautendes Thema.“ — S. 46, 4 v. u. l. „vor ढ“ — S. 60, 2 l. „इडावास्.“ — S. 62, 21 l. „नञ.“ — Auf der Tafel zu S. 63 unter den Veränderungen von auslaut. न् l. „ञा“ (statt न्ना). — S. 71, 9 v. u. l. „चकास् und कास्.“ — S. 78, 17 ist hinter §. 149 zu setzen „I“ und S. 79, 15 statt 5 „II.“ — S. 79, 11 hinter नो ad. „IV. IX Conj.-Cl.“ — S. 80, 11 del. „गा (I. III)“ — S. 81, 5 hinter „derivirte“ ad. „(ausser Intensiv I, welches der Analogie des VI folgt, aus welchem es gebildet ist).“ — S. 85, 15 hinter „nachfolgenden“ ad. „wurzelauslautenden.“ — S. 87, 13 del. „auslautend.“ — ebds. 19 l. „चोक्त्य.“ — S. 91, 3 v. u. l. „wird der letzte Vokal eines Verbalth. (ausser den durch इ (अय) derivirten), wenn er gunirbar, gunirt, z. B.“ — S. 92, 15 l. „193.“ — Z. 20 l. „149.“ — S. 94, 4 l. „200“ (statt 199). — Z. 18 del. „IV.“ — Z. 30 l. „149.“ — S. 101, 11 l. „आयि.“ — S. 110, 9 del. die Bem. und vergl. Chrestom. Noten S. 308 zu 88. — S. 113, 20 l. „लृ.“ — S. 116, 1 v. u. l. „277.“ — S. 117, 14 l. „य“ statt c). — S. 118, 5 l. „hinter Caus. von एज्.“ — S. 119, 22 l. „252 und 5, h“ (statt 6). — S. 131, 27 l. „सुप्त“ und Z. 35 l. „तन्“ (statt तम्). — S. 132, 11 l. „6“ (statt b). — S. 139, 22 del. „लोकंपृण“ und vergl. Verbess. zu S. 115. — S. 140, 23 l. „149.“ (statt 148). — S. 141, 22 l. „विष्कार.“ — S. 143, 3 l. „मृद्व.“ — S. 145, 1 v. u. l. „294“ (statt 284). — S. 146, 25 l. „333“ (statt 303). — S. 150, 6 del. „त्रायसान.“ — S. 154, 12 l. „द्रविषाम्.“ — S. 159, 2 l. „ग्रन्थक“ und Z. 10 „खर्तूरः.“ — S. 167, 5 v. u. l. „कप्रमलम्.“ — S. 168, 13 l. „इन्द्र.“ — S. 170, 4 v. u. ad. „Gebr. §. 318.“ — S. 171, 8 v. u. l. „किकिदिदि.“ — S. 172, 8 v. o. l. „(vgl. §. 33, c)“ statt „(gegen §. 32).“ —

S. 176, 24 l. „nr. 1 (इ).“ — S. 178, 13 v. u. l. „अननुक्त.“ — S. 181, 10 l. „432.“ — ebds. 17 l. „बौद्धश्रुति.“ — S. 183, 13 l. „अम्भोज.“ — S. 184, 23 l. „कर्कशयुक्ता.“ — S. 185, 2 v. u. l. „निधान.“ — S. 186, 4 v. u. l. „ताम्रपर्णी.“ — S. 190, 19 l. „491“ (st. 481). — S. 191, 23 l. „अमावस्या.“ — ebds. 29 l. „प्रेषति“ u. Z. 33 „उपनीवि.“ — S. 194, 14 l. „nr 12 (ठञ).“ — ebds. 16 l. „496.“ — S. 195, 10 l. „परिषद् (V. L. पर्वद्).“ — ebds. Z. 12 l. „§. 520, b.“ — ebds. Z. 8 v. u. l. „आयवर्षिक.“ — S. 200, 1 l. „धोरेय.“ — S. 203, 22 l. „प्रयोग“ (statt वम०). — ebds. 27 l. „B“ (statt b). — S. 204, 6 l. „548. 549.“ — ebds. 14 l. „चतुर्मासक und चतुर्मासिन.“ — S. 206, 13 v. u. l. „उह“ (st. ऊह). — S. 212, 13 v. u. l. „तुमिह“ (st. ०ह). — S. 213, 24 l. „विदस् वि०.“ — S. 218, 6 v. u. l. „Vokal an (incl.) vor vokalisches oder mit v anlautenden Suffixen ein, z. B.“ — S. 222, 21 l. „nr. 16“ (statt 15). — S. 223, 23 l. „459“ (st. 549) und „460, 6“ (st. 5). — S. 224, 13 v. u. l. „दापिडुनायन.“ — ebds. 7 v. u. l. „435, 11.“ — ebds. 4 v. u. l. „Ausn. h“ (st. g). — S. 227, 15 l. „und zugleich mit सर्व.“ — ebds. 6 v. u. l. „nr. 1.“ — ebds. 4 v. u. ad. hinter § „433.“ — S. 228, 4 v. o. l. „वैतृष्व०.“ — ebds. 9 l. „वितृ.“ — S. 229, 19 l. „रोहिण्येय.“ — ebds. 26 l. „526“ (st. 520). — S. 231, 10 l. „537, xxxiii.“ — ebds. Z. 11 l. „535.“ — S. 234, 9 v. u. l. „575“ (st. 574). — S. 243, 2 ad. hinter nr. 2 „s. §. 563, V.“ — S. 245, 4 l. „§. 618.“ — S. 246, 3 v. u. l. „अञ्जन“ (st. तञ्जन). — S. 249, 16 l. „auslautend“ (st. anlautend). — ebds. Z. 24 l. „ईय“ (st. ई). — S. 251, 11 v. u. l. „अहोरात्रौ.“ — S. 253, 7 v. u. l. „634“ (st. 635). — S. 256, 5 l. „vgl. §. 660“ (st. 641). — S. 264, 4 v. u. l. „खट्वा.“ — S. 273, 2 v. o. l. „गुडकपठ.“ — S. 274, 4 l. „दुर्भाग.“ — S. 280, 1 v. u. l. „अन्तर्वासिन.“ — S. 286, 1 v. u. l. „690“ (st. 600). — S. 289, 4 v. u. l. „अयस्कान्त.“ — S. 292, 10 v. u. del. „§. 714.“ — S. 293, 22 ad. hinter 493, c „440.“ — S. 296, 1 v. u. zu Ende setze „Komma“ statt des Punktes. — S. 298, N. 3, Z. 7 del. „eine.“ — S. 300, 9 l. „पुनर्वास्.“ — S. 306, 9 l. „§. 813, I, 2.“ — Auf der Tabelle zu §. 762 ff. 59 Dat. l. „अतिचम्बै.“ — S. 332, 14 ad. hinter Casus „Plur.“ — Auf der Tabelle zu §. 766, in nr. 11 Nom. Sing. l. „एषस्“ und in nr. 15 Nom. Plur. Ntr. l. „एनानि.“ — S. 337, 15 in der Ueberschr. l. „776, V.“ — S. 342, 1 l. „S. 309 n. 1“ (st. 300). — S. 345, 7 v. u. ad. „Abl.“ — S. 353, 14 l. „auf अ oder ein nach §. 795, I अ absorbiert habendes आ auslauten.“ — S. 354, 5 l. „धय.“ — ebds. 9 l. „अिन्द.“ — ebds. 18 hinter धाव् ad. „(arbitr).“ — S. 355, 7 bei II ad. „अंश्च bildet अश्च.“ — S. 357, 13 hinter Pr. Sing. ad. „und Imperat. Sing. 3.“ — ebds. Z. 20 del. von „व्यतिषे“ अ bis „Ntrag.“ — S. 369, 4 l. „132“ (st. 139). — ebds. 9 del. „रे.“ — S. 379, 16. 17 del. „आसे ०सिषे und बभूवे.“ — S. 383, 19 l. „रेपि (Caus. von री) रिप्.“ — S. 389, 4 v. u. l. „अगूह.“ — S. 392, 14 v. o. l. „अयूद्धम्“ (statt अगूद्धम्). — S. 394, 1 ad. „स्विद्.“ — ebds. 19 l. „857.“ — S. 395, 9 v. u. l. „स्तूप्.“ — Auf der Tabelle zu §. 381 ff. l. im Aor. XI Atm. Pl. 3 अदिक्षन्त (statt ०क्षन्त), im Precat. Atm. Sing. 3 l. „नेषीष्ट und im Fut. I Par. Du. 1 नेतास्वस्.“ — S. 404, 1 v. u. l. „ज्ञान्.“ — S. 405 n. 8 l. „मुच्यसे.“ — S. 407, 11 u. 12 hinter „inlaut.“ ad. „und anlaut.“ — S. 408, 16 l. „2. de funt“ u. अत्रिष्वि कम्

(welches auch aus कानि X Conj.-Cl. bilden kann, vgl. b) und अत् (IV Conj.-Cl.) — b., die Verbaltheemen auf इ. — S. 408 n. 3 Z. 4 l. „इदृक्.“ — S. 409 n. Z. 4 l. „अवधि“ (statt अवधि). — S. 416, 10 l. „149“ (st. 150). — ebds. n. 15 del. „सूत.“ — S. 419 n. 3 Z. 3 ad. „मञ्ज“ (mit Beachtung von §. 154, 2). — S. 423, 9 ad. „कु गृ धृ नु“ (alle VI Conj.-Cl.). — S. 427 n. 5 Z. 1 l. „§. 154, 2“ und del. व्यचित्रा; व्यच bildet व्यचित्रा. — S. 430, 7 bei १३ ad. „vernichten.“ — S. 433 bei इ ad. „199.“ — ebds. bei इत् ad. „275 und इत् §. 789, V.“ — bei उ ad. „186.“ — ebds. Z. 2 v. u. l. „उत्“ und ad. „789, I.“ — S. 434 bei कत् ad. „914, III.“ — ebds. Z. 4 l. „896“ (statt 986). — hinter कण् l. „202“ (statt 292). — Z. 19 l. „कुच.“ — S. 435 Z. 11 v. u. l. „गृत्“ (st. गृच्). — ebds. Z. 6 v. u. bei ने ad. „865; 901.“ — S. 436 bei चकास् ad. „836.“ — ad. „चृत् §. 149.“ — ebds. 6 v. u. l. „914“ (st. 915). — S. 437 bei दरिद्रा ad. „800.“ — bei दिप् ad. „844.“ — S. 438 bei दृप् ad. „912.“ — bei देप् ad. „844.“ — bei ध्वस् ad. „858.“ — S. 439 bei धृप् l. „856“ (st. 853); bei बध् ad. „912.“ — bei बल् l. „205“ (st. 820). — bei ब्रीप् l. „844.“ — bei ब्र् ad. „819.“ — bei णि ad. „894.“ — bei मृ l. „891“ (st. 801). — S. 442, 1 v. u. l. „856“ (st. 586). — S. 443, 16 l. „क्कक्“ (st. चक्क). — bei गिप् l. „845“ (st. 844). — S. 444, 8 l. „स्तृप्“ — bei स्तृप् l. „35“ (st. 45). — bei मृप् l. „858“ (st. 848). — bei हृ l. „856“ (st. 866). — S. 446, 4 v. u. ad. hinter 6 „v. u.“ und l. „5“ (st. 13). — ebds. Z. 3 v. u. l. „2“ (st. 6). — S. 448, 6 ist die Angabe zu Z. 8 irrig (vergl. oben S. 368 zu 3 ff.).

Damit die Citate im Glossar, welche sich, wie S. 2 bemerkt, auf die Vollst. Gr. beziehen, auch von denen benutzt werden können, welche sich zu einer nachstens erscheinenden „kurzen Grammatik“ bedienen, folgt hier die gegenseitige Correspondenz der Paragraphen.

Vollst. Gr.	Kz. Gr.	Vollst. Gr.	Kz. Gr.
1. 2.	1—6	33—51	22
3	7	55	31 Bem. zu 3
4	8	56—58	23. 172. 193
5	9	59. 60	24*
6	10	61. 62	25. 26
7	11	63	27
9	12—14	64. 65	28*
11	15	66, 1. 2	30*
16	16	66, 3	29*
17	17	66, 4	30*
22	18	66, 5	31*
23—30	19. 20	68	32
32	21	70	33

*) und überhört an den betreffenden Stellen der Wortbildung.

Vollst. Gr.	Kz. Gr.	Vollst. Gr.	Kz. Gr.
71	34	175—178	105. 106
72	35	181	102
73	36	182. 183 —	108. 122
74	27	184	109. 110
75	37	185	111—113
77	15	186. 187	114. 115
78. 79	194. 480	189	116
80—82	172.175.180.327*	190	118
83, 2	44	191. 192	117
86. 87	38—40	193. 194	118. 119
88	41	195	120
89	42	196	117
90	43	197	123
93. 94	45	198	123 Bem.; 12
95	46	199	125. 126
96	47	200	127
97. 98	48	201	128
99	49	202—207	129—132
101—103	50	208	133. 134
104—110	51	211	120.132.168.248.296*
113. 114	52	212	136
115	53	213—223	137. 138
116—134	54—59	224—232	139. 140
135—145	60—80	233	141
146	81	237	117, III*
147—161	an den betreffenden	238	141 Bem
	Stellen der Wort-	239	142
	bildung insbesondere	240	143
(155. 156	116. 282. 283. 293	241	144
157—161	87. 89*)	242—245	145
162. 163	82. 83	246	146
164. 165	84. 85	249—425	402—413
166	101	426—617	414—417
167	90. 91	618—626	418—422
168	92	627—636	423—427
169	93—98	638—651	428—430
170	99	652. 653	431—433
171. 172	100	654—657	434
173	103. 104	658—661	435

*) und überhaupt an den betreffenden Stellen der Wortbildung;
Glossar.

Gr.	Kz. Gr.	Vollst. Gr	Kz Gr
662—677	436—438	813	165 183 197 201
678—682	519	1	164 Bem
683—685	439	814	165
686—715	440—446	815	197 184
716	447	816—820	193 197 205—207
717—762	447—498 502	821	197, 12 17
763	499—503		166, 169, 172, 175,
764	504	822—824	179, 180, 184, 187;
765	505		195; 197, 198; 201,
766—769	506		205
770. 771	507	826—834	210—244
772	508. 509 518	835	246—248
773—776	510—513	836	245
777	514	837	249
778	515	839	250
780	516	840	251—255
781—787	517—522	841	256 257
788 789	147	842—846	258—270
790	148	847—851	271—286
791	246	852	287 288
792	149	853	289 290
793	151	854	291
794	152. 165—182	855—858	251—290
795	166—168	859—863	292
796	169—171	864—868	293—299 311—324
797	172—174	869	293—
798	153 183—207	870	293—299 309
799	200	871	310
800	193—197	872—876	32
801	193 201—204	877	33
802	187—190	878—883	
803	193. 198—200	884	
804	187. 191. 192	885—888	
805	184—186		
806	193. 201. 205—207	890—892	35—364. 369. 370
807	150	893	365
808	155. 156	894—900	—379
809	158. 159	901—907	380—388
810	160—163	908—916	389—399
811	157	917—920	400—402